

चक्रग

चक्रपा

स्वामेवापेक्ष्यपेक्षितसत्त्वान्नाधिक्य-
म् ॥ अस्मात्मान्श्रयवत् त्रैविध्यम् ॥
अपिचासुलक्षणं यथा । स्वामेव
शीयापेक्षितसोपेक्षितस्त्रनिवन्नेनप्र
सङ्गत्वमिति । अपेक्षाच चत्तावृत्त्य
त्तौ स्थितौच ग्राह्या । तत्राद्यां यथा
- । एतद् घटत्तानं यद्येतद् घटत्तानज
न्यत्तानजन्यत्तानजन्यत्तानंभि
- तद् घटत्तानजन्यत्तानजन्यत्तानंभि
- तं स्यात् । द्वितीया यथा । घटोयं
यद्येतद् घटजन्यजन्यजन्यः स्यात् त
- दा एतद् घट जन्यजन्यभिन्नः स्यात्
। तृतीया यथा । घटोयं यद्येतद् घ
टदत्तिदत्तिः स्यात् तथात्त्वेनेपलभ्ये
तेति । इतितर्कशास्त्रम् ॥

चक्रकारकम् । न । व्याघनखाण्ड्यगन्ध
वस्तुनि । करजे ॥ चक्रकारकम् ॥

चक्रकुल्या । स्त्री । पृश्निपगर्ह्याम् ॥

चक्रगजः । पुं । चक्रमर्हे ॥

चक्रगण्डः । पुं । वर्तुलाकारोपधाने ।
चातुरे । गालसिर्हाना गालसिर्हा
ना इतिचभाषा ॥

चक्रगदाधरः । पुं । परमात्मनि वासुदे

वे ॥ मनस्तच्च आत्मकं चक्रं बुद्धितत्त्वा

त्मिकां गदाम् । धारयन् लोकर

चार्धं गुप्तश्चक्रगदाधरः ॥ चक्रमर्हे

धरति । घृञ्० । मचाश्च ॥ चक्रग

। द्यौर्धरोवा ॥

चक्रगुच्छः । पुं । अशोकपादमे ॥

चक्रजीवकः । पुं । कुलाले । कुम्भकारे

॥ चक्रजीवनमस्य ॥

चक्रदंष्ट्रः । पुं । शूकरे ॥

चक्रदन्ती । स्त्री । दन्तीवृक्षे ॥

चक्रदन्तीवीजम् । न । जयपाले ॥

चक्रधरः । पुं । अजे । विष्णौ ॥ अहौ

। सर्पे ॥ त्रि । चक्रिणि ॥ ग्रामवाकि

नि ॥ धरति । घृञ्० । अच् । चक्र

स्य धरः ॥ चक्रधारयति वा । अच् वा

कुलकाशिशुक् ॥

चक्रधारगम् । न । अच् । रघायधवे

। काष्ठविशेषे ॥

चक्रधारा । स्त्री । अर्धौ ॥ चक्रस्यधारा ॥

चक्रनखः । पुं । व्याघनेस्त्राभिधेगन्ध

द्रव्ये ॥

चक्रनदी । स्त्री । गण्डक्याम् ॥

चक्रनामा । पुं । माचिकघातौ ॥

चक्रनायकः । पुं । व्याघनखे ॥

चक्रपद्माटः । पुं । दद्रुम् ॥

चक्रपरिव्याधः । पुं । आरग्वधदक्षे ॥

चक्रपर्णी । स्त्री । पृश्निपगर्ह्याम् ॥

चक्रपाणिः । पुं । विष्णौ । नारायणे ॥ च

क्रं पाणौ यस्य सः । प्रहरणार्थेभ्यः परे

निष्ठासप्तम्याविति सप्तम्याः परस्त्वम् ॥

चक्रपादः । पुं । रथे ॥ गजे । दस्तिनि ॥

चक्रव

चक्रपुष्करिणी । स्त्री । मलिकर्णिका-
याम् ॥ - - -
चक्रफलम् । न । अश्वविशेषे । अट्टने ॥
चक्रबन्धः । पुं । चित्रकाष्ठविशेषे ॥
चक्रबन्धुः । पुं । } रवौ ॥
चक्रबान्धवः । पुं । }
चक्रभृत् ॥ पुं । विष्णौ ॥
चक्रभेदिनी । स्त्री । राज्ञौ ॥
चक्रभ्रमः । पुं । } कुन्दाख्ये शिलिय
चक्रभ्रमिः । स्त्री । } न्ने । चक्राकारे श
। स्रोक्तेजनयन्त्रे । शशे ॥ ।
चक्रमण्डली । पुं । अजगरसर्पे ॥
चक्रमर्दः । पुं । चक्रवंड इति - कसौ
दी इति च भाषा । प्रसिद्धे त्वुपविशेषे ।
दद्रुम्ने । एडगर्जे ॥ चक्रमर्दा - लघु
- स्याद् - रुच. पिचानिलापघः । हृद्यो
हिमः कफश्चासकृष्टदद्रुमूमीन् हरे
त् ॥ हृन्त्युष्णं तत् फलं कुष्ठकण्ड
दद्रुविषानिलान् । गुल्मकासकृमि
श्चात्तनाशनं कटुकं स्मृतम् ॥ चक्रं द
हुंसद्नाति । सद्घोदे । कर्मण्यण् ॥
चक्रमर्दकः । पुं । चक्रमर्दं ॥ स्वा० कम् ॥
चक्रयानम् । न । असाङ्ग्रामिके रथे ।
पुष्करथे ॥
चक्रयानकम् । न । चक्रयाने ॥

चक्रवा

चक्रवत्तया । स्त्री । गुरुध्याम् ॥
चक्रवताम्रः । पुं । वट्टरसालहचे ॥
चक्रला । स्त्री । उच्चटायाम् । मुस्ता
विशेषे ॥ चक्रं खीति । खा० आत
इति क' ॥
चक्रवर्ती । पुं । समुद्रपरिहतायाः सर्व
भूमेरीश्वरे । सार्वभौमे ॥ चक्रे भू
मण्डले राजमण्डले वर्तितुं चक्रं सै
न्वर्त्तयितुं सर्वभूमौ चालयितुं वाशी
षमस्य ॥ सुपीतिखिनिः ॥ अवश्यं
वा चक्रं वर्त्तयति । आवश्यकैखिनिः
- ॥ वास्तुके ॥ उगखे मध्यगुरोः । ५ ।
संज्ञायाम् ॥ चि । चक्रवद्वर्त्तिनि ॥
चक्रवर्त्तिनी । स्त्री । जन्याम् । जतूका
याम् ॥ अलक्तके ॥ जटामांस्थाम् ॥
चक्रवाक । पु । कोकपक्षिणि । चक
वा इति भाषा ॥ अस्त्रमांसं लघु सि
ग्धेवलप्रदमुदाहृम् ॥ चक्रशब्देन उ
च्यते । वचपरिभाषणे । घञ् । न्य
उक्तादिः ॥
चक्रवाकी । स्त्री । चक्रवाकस्य विहग्या
न् । चकवी इति भाषा ॥ जातेनि
तिडीष् ॥
चक्रवाटः । पु । क्रियारोहे ॥ शिखात
रौ ॥ पर्वन्ते ॥ मेरोर्मस्तकसमीपे
लोकपालाश्रयभूताया मष्टादशस
हस्रयोजनविस्तीर्षायां नेमौ ॥

चक्रदः । पुं । शूकरे ॥

चक्रवत्तयः । पुं । विष्णौ ॥ रथे ॥

चक्रसं

चक्रवाडः । पुं । लोकालोकाख्यपर्वते ॥

चक्राकारेण षाडते । वाडृआप्राये
। अच् ॥ न । चक्रवाले । मण्डले ॥

चक्रं भूमण्डलं वलते । वलवेष्टने ।
कर्मण्यण् । डलयेरेकत्वम् ॥

चक्रवातः । पुं । वाच्यायाम् । वधूरा
इति भाषा ॥

चक्रवाहः । पुं । लोकालोकापर्वते ॥ न ।

मण्डलाकारेण परिणतसमूहे । म-
ण्डले ॥ चक्राकारेण वलते । वल
संश्रये । अच् । अन्येषामपीतिदी
र्घः ॥ यद्वा । भावेघञिवाल् । चक्र
मिषवालोऽस्य ॥ चक्रं भूमण्डलं व
लते । वलवेष्टने । कर्मण्यण्वा ॥ चक्र
वालमस्याऽस्तीतिवा । अर्शआश्च ॥

चक्रवृद्धिः । स्त्री । यत्रवृद्धिरुपधनंदातु
मगक्तोऽधमर्गः सवृद्धिकमिदं दा
स्यामीतिस्वीकरोति तत्रयावृद्धिः सा
। खदका खद इति भाषा ॥ वृद्धेरपि
पुनर्वृद्धिश्चकवृद्धि रदाहतेति ना-
रद ॥

चक्रवृद्धः । पुं । युद्धार्यं मण्डलाकारे
ण सैन्यरचनायाम् ॥

चक्रयस्या । स्त्री । काकतुष्याम् ॥
श्वेतगुण्यायाम् ॥

चक्रश्रेणी । स्त्री । अजशृङ्ग्याम् ॥

चक्रसंज्ञम् । न । धन्ने ॥

चक्री

चक्रसम्भारः । पुं । बुद्धभेदे । वज्रटीके ॥

चक्रा । स्त्री । नागरमुस्तायाम् ॥ कर्क
टशृङ्ग्याम् ॥

चक्राङ्गः । पुं । श्वेतगरुति । हंसे ॥ च
क्राण्यङ्गान्यस्य ॥ रथे ॥ चक्रमङ्ग-
मस्य ॥

चक्राङ्ग । स्त्री । सुदर्शनायां लतायाम् ॥

चक्राङ्गी । स्त्री । कटुरोहिण्याम् ॥
हिलमोचिकायाम् ॥ मञ्जिष्ठायाम्
॥ वृषपर्ण्याम् ॥ कर्कटशृङ्ग्याम् ॥
चक्राकारमङ्गमस्या । गौरादित्वा
न् डीष् ॥ हंस्याम् ॥

चक्राटः । पुं । विषवैद्ये ॥ धूर्त्ते ॥ दीनारे ॥

चक्राधिवासी । पुं । नारङ्गवृक्षे । कि-
र्मीरत्त्वचि ॥

चक्रावर्त्तः । पुं । धूर्त्तने ॥

चक्राह्वः । पुं । चक्रमर्दे ॥

चक्रिकः । पुं । घटिके । घटिकावाद
के ॥ चक्रंषाष्टस्त्रेनास्यस्य । ठन् ॥

चक्रिका । स्त्री । दुरुद्योगे ॥ घुणाव
र्त्ते ॥ जानुनि ॥ चक्री इतिभाषा
प्रसिद्धे द्रव्यस्वरूपे ॥

चक्री । पुं । जालिकभिदि ॥ कोके ॥

कुलाले ॥ अहौ ॥ खचके ॥ वैष्ण-
व्ये । नारायणे ॥ चक्रं मनसत्त्वात्म

कं सुदर्शनाय नस्यास्ति इति ॥ च
क्रवर्त्तिनि ॥ चक्रमर्दे ॥ त्तिनिगे ॥

चक्षुः

व्याख्यानखे ॥ काके ॥ खरे ॥ वि । च
कविशिष्टे ॥ चक्रमस्यास्ति । अतश्च
निठनाविति इति ॥ चक्रयुक्तरथा
दिवानारुहे ॥

चक्री । खी । चक्री इति सर्वजनप्रसि
द्धानां धूर्त्तपेपण्याम् । जांता इति
भाषा ॥

चक्रीवान् । पुं । गर्दभे ॥ चक्रवर्द्धमणं
चक्रम् । तदस्यास्ति । मसुप् । आ-
सन्दीवदितिसाधुः ॥ चक्रीवानाम्
राजादि ॥

चक्रुः । पुं । कर्त्तरि ॥ करोति । उक्त्
ज० कुर्त्तश्चेति चकारात्कुःप्रत्य-
योपातोर्द्वित्वञ्च ॥

चक्रश्चरी । खी । जिनानांविद्यादेवी
विशेषे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

चक्रगम् । न । अवदंशे । मद्यपानरो
चक्रमव्यद्रव्ये । चक्रना इति भाषा ॥

चक्राः । पुं । वृद्धस्यतौ ॥ उपाध्याये ॥

चक्षुःश्रवाः । पुं । सर्वे ॥ चक्षुःश्रवःक
र्त्ताऽस्य । सान्तः ॥

चक्षुर्वहनम् । न । मेघशृङ्गीहञ्चे ॥

चक्षुष्यः । पुं । केतके ॥ पुण्डरीकहञ्चे ॥

शोभाञ्जनहञ्चे ॥ रसाञ्जने ॥ न । सौ

वीराञ्जने ॥ खर्परौतुल्ये ॥ मपौरु

रीके । खलपञ्जे ॥ वि । प्रियदर्शने

॥ अक्षिजिते ॥ चक्षुषादर्शनीये ॥

चक्षुः

चक्षुषेहितम् । शरीरावयवाद्यत् ॥

चक्षुष्या । खी । कुलत्त्रिकायाम् ॥ सु
भगायाम् ॥ अजशृङ्ग्याम् ॥ अर
ण्यकुलत्त्रिकायाम् ॥ चक्षुषेहिता ।
यत् । टाप् ॥

चक्षुः । न । लोचने । नयने । नेत्रे ।
रूपग्रहणक्षिप्त्रेन्द्रिये । रूपप्रकाशके

॥ उद्भूतहर्षं नयनस्यगोचरो द्रव्या-
णि तदन्ति पृथक्प्रसङ्ग्ये । विभाग-

संयोगपरापरसंज्ञेहृद्भवत्त्वं परिमाण
मुक्तम् ॥ क्रियां जातिं योग्यवृत्तिं-

समवायञ्च तादृशम् । गृह्णाति च
क्षुः संयोगादात्मोक्तोद्भूतहृपयो रि

ति कारिकावली ॥ पाणिभ्यां न स्पृशे
श्चक्षुःश्चक्षुषी नैकपाणिनेतिकर्मलो

चनम् ॥ चष्टे पश्यत्यनेन चचतेह
पमनुभवत्यनेन वा । चक्षिङ् ।

चक्षुःशिक्षेत्त्युसिः । शिक्षार्दानार्द्धथा
तुक्त्वात् ख्याञ् न ॥ मेघशृङ्गी

वृत्ते ॥

चक्षुरः । पुं । स्यन्दने । रथे ॥ हञ्चे ॥
न । धोरथे । यानभावे ॥ चक्षति ।

चकिः सौप्तः । मन्दिवाग्निमथिचति
चक्षुःक्षिप्त्रेणरव् ॥

चक्षुमगाम् । न । अतिशयभ्रमले । इत
स्ततो भ्रमणे ॥ पुनः पुनर्थमगमे ॥ अ-

नतिदेहपीडाकारकचक्षुमगाम्यं गु-

चञ्चला

शाः । आयुर्वलमेधामीन्द्रियशुद्धि-
कारिस्त्वम् ॥ सदापानद्रुहितपादत्र
ङ्गमणुगुणाः । अनारोग्यत्वम् । अ
नायुष्यत्वम् । इन्द्रियदृष्टिनाशित्त
व्वे तिराजवस्त्रभः ॥

चङ्गः । वि । शोभने ॥ दक्षे ॥ इति-
भेदिनी ॥

चचेण्डा । स्त्री । फललताविशेषे । वृ
हत् फले ॥

चञ्चः । पुं । पञ्चाङ्गुले ॥ चञ्चति । च
ञ्चुगतौ । पचाद्यच् ॥

चञ्चत् । वि । देदीप्यमाने ॥

चञ्चत्पुटः । पुं । तालप्रभेदे ॥ ताले
चञ्चत् पुटे ज्ञेयं गुरुद्वन्द्वं लघुप्रुतम् ॥

चञ्चरी । स्त्री । तिन्त्रिडीशूते ॥ भ्रम
र्याम् ॥

चञ्चरीकः । पुं । भ्रमरे । षट्पदे ॥

चञ्चति । चञ्चु० । पर्फरीकादिच्छाशु
साधुः ॥ चरति वा । चर० । पर्फरी
कादिच्छादीकन् चरेर्नुम्च ॥

चञ्चलः । पुं । कामुले ॥ अनिले ॥ वि
। अस्थिरे । सदाचलनस्यभावे । लो
ले । तरले ॥ कदाचिञ्चल्लासती ।
चञ्चति । चञ्चु० । बाहुलकात् अ
लच् ॥

चञ्चला । स्त्री । लक्ष्म्याम् ॥ तडिति
॥ पिप्पल्याम् ॥ वर्णवृत्तविशेषे । य

चञ्चुः

या । तूर्यतालपक्षिराजमेरुहारनाथ
केन चामरध्वजेन चापिमण्डिता सु
वर्षकेन । वर्धिता ऽ तिसुन्दरेण पत्र
गेन्द्रपिङ्गलेन चञ्चलाचकोरचारु-
लोचने सुमङ्गलेन ॥ यथा । आलि-
याहि मञ्जुकुञ्जगुञ्जतालिछाशिते
न भास्करात्मजाविराजिरम्यक्षीरका
ननेन । शोभिने स्थले स्थितेन सद्ग-
ता यदूत्तमेन माधवेन भाविनी
तडिल्लतेव नीरदेनेति ॥ चञ्चनम्
। चञ्चु० । घञ् । चञ्चं लाति ।
ला०कः ॥

चञ्चा । स्त्री । नखनिर्ममाणे । नखनि
र्मिते । चांच इतिगौडभाषा ॥ तृ
यनिर्मितपूरुषे । वजूका इतिभाषा
॥ चञ्चति । चञ्चु० । ऋच् । टाप् ॥
चञ्च्वेव मनुष्यः । लुम्भनुष्य इति
कनोलुप् ॥

चञ्चुः । पुं । नाडीचशाके ॥ थ्यडम्ब
के । रत्नौरण्डे ॥ एरण्डसामान्ये ॥
चुप्रचञ्चुदृष्टे ॥ स्त्री । पक्षिणामो
ष्ठे । वीथ्याम् । चञ्च इति भाषा ॥
चञ्चति । चञ्चु० । बाहुलकादुः ॥
चिञ्चुक्याम् । चञ्चुनाडीतिश्रुते ॥ च
ञ्चुःशीता सराख्यास्वादी दौषत्र
यापहा । धातुपुष्टिकरी वल्ल्या मेध्या
पिच्छिलिका स्मृता ॥ पत्रशाकविशे

चटका

पे । विजलायाम् । चीरपत्रिकायाम् ॥

चञ्चुका । स्त्री । चञ्चौ । पत्रिकायामेष्टे ॥

चञ्चुपत्र । पु । सुशाके । विजलायाम् ॥

चञ्चुभृत् । पु । स्त्री । } खगे । पञ्चि

चञ्चुमान् । पुं । स्त्री । } शि ॥

चञ्चुरः । पुं । चञ्चुशाके ॥

चञ्चुखचि । पुं । } सुगृहे । पीतत्

चञ्चुसूचिक । पुं । } गृहे । घटा इतिभा

पा ॥ चञ्चौ । सूचिरस्य । स्वार्थे क ॥

चञ्चू । स्त्री । चञ्च्वाम् । चोष्याम् ॥

ऊहुत ॥

चञ्चक । पु । चेच् इतिप्रसिद्धे शाके ॥

चटक । पुं । कलविद्धे । गृहनीष्टे ।

चिडा इतिभाषा ॥ चटतिभिनत्ति

गृहीतधान्यादिकं मुखेन । चटभेद

ने । पचाश्च् । तस्मात् स्वार्थेकः ॥

चटकका । स्त्री । चटकायाम् । चटकि

कायाम् ॥ उदीचामातः स्थानइति

पचेद्देशाभावः ॥

चटका । स्त्री । चटकस्यस्त्रियाम् ॥ च

टकस्य चटकाया वा स्त्र्यपच्ये । चि

डिया इतिभाषा ॥ चटकस्य चटका

या वा स्त्र्यपच्यम् । चटकायाऐरक्

स्त्रियामपच्ये लुग्वक्तव्य । तच्च टाय

न्नात् तद्विद्वेषुप्ते लुक्त्तद्वित्तुकी

तिटापोलुकि पुनरजादिलक्षणाष्टा

पुसच जातिलक्षणास्य ङोपोवाधइति

चटुल

भावः ॥ नचाप्रत्ययस्याद्वितीकारः

यद्वाः चटकायाऐरगितिलिङ्गादजा

दिपुनिपातनाद्वातदप्रवृत्तेः । चिप

कादिध्वान्नेच्च भितितुमुक्तम् । पुं

योगलक्षणे जातिलक्षणे वा ङीप्

अजादिपाठाद्वाध्यते ॥ श्यामाख्यप

त्रिणि ॥

चटकाशिरः । न । पिप्पलीमूले ॥ च

टकायाः शिरश्च ॥

चटकिका । स्त्री । चटककायाम् ॥ उ

दीचामातः स्थानेयकपूर्वायाः इतिप

चेद्देशादेशः ॥

चटु । अ । प्रियेवाक्ये ॥

चटुः । पुं । चटौ । प्रियेवाक्ये ॥ प्रति

नामासने ॥ पिचण्डे । उदरे ॥ चट

ति । चट० । सगव्यादित्वात् कुः ॥

चटुलः । वि । चञ्चले ॥ शोभने ॥ च

टति । बाहुलकादुलच् ॥ मत्तर्ध

सिद्धादित्वात् लज्वा ॥

चटुला । स्त्री । विद्युति ॥ अजा० टाप् ॥

चटुल्लोलः । वि । चाटुल्लोले । सुचञ्च

ले ॥ इति चारावली ॥

चटुलम् । न । सिंहपीठविशेषे ॥ यथा

। चटुले दक्षबाहुर्भैरवश्चन्द्रशेख

र । व्यक्तरूपा भगवती भवानी त

त्रदेवता । विशेषतः कलियुगे षसा

सिचन्द्रशेखरे । इति ॥

चणक -

चणक. पुं । शल्यविशेषे । हरिमन्थे
 ॥ चणक, शीतलो रूच, पित्तरक्त
 कफापहः । लघुः कषायो विष्ट-
 म्मी घातलो व्वरनाशनः ॥ सचाङ्गा
 रेणसम्भृष्टः स्तैलभृष्टश्च तद्गुणः । आ-
 र्द्रभृष्टो वल्लकरो रोचनश्च प्रकीर्त्ति-
 तः ॥ शुक्लभृष्टोऽतिहृचः स्यादात
 कुष्ठप्रकोपन । स्विस्रः पित्तकफ ह-
 न्यात् रूप चोभकरोऽहित ॥ छा-
 द्द्रेति कोमलो रुच्यः पित्तरक्तहरो-
 हिम ॥ ३ ॥ हरितार्द्रवणकरन्धन
 न्तु । सुहरितहरिमन्थ चोदभिन्नो
 नखाद्यैः प्रथम भुदकसिक्तो वेसवारे
 यस्तिष्ठः । लवणमरिचसङ्गात् तैल-
 छिद्रप्रसिक्तः शिखरयति विभोक्तु
 र्जाठरं मन्दवह्निम् ॥ छोलोभिधा
 नकफलं परिगृह्य शुद्धं तप्ते घृते सु-
 खलितकथितोपणाभ्याम् । संसा-
 धितं मुरभितं शुचिरामठेन जिह्वा
 तले विशतिनिच्यमतिप्रकामम् ॥
 चण्यते । चणदाने । कुन् ॥ मुनि
 विशेषे ॥

चणकरोटिका । स्त्री । चणकमुद्गाया-
 म् ॥ चाणक्यरोटिका रूचा श्लेषपि-
 तास्त्रनुद्गुह । विष्टभिनी न चक्षु-
 प्या तद्गुणा तिलशकुली ॥

चणकशकम् । न । स्वनाम्ना प्रसिद्धे

चपदः

शक्ये ॥ रुच्यं चणकशकं स्याद् दुर्जरं
 कफघातकृत् । अर्द्धं विष्टमजनकं
 पित्तनुद्गन्तशोषकृत् ॥ सुकृत्तं चाण-
 कं शकं मन्वतकोष साधितम्-स-
 छिद्रुलवणेतप्ते भर्जितं रामठान्वित-
 म्-॥ ॥ चारान्ध्रभाषसङ्गात् यमकप्र-
 वासा सम्यर्दितामरिचसैन्धवशुद्ध
 वेरैः । सञ्चूर्णिताः कटुकतैलयुतैः
 सुपकैर्भृष्टैः सुच्छिद्रुचणकैः परिदत्त
 वासाः-॥ -

चणकात्मज, पुं, वाव्यायानमुनौ ॥

चणकाक्षम् । न । चणकचारे ॥ चण-
 काक्षक मत्स्यसं दीपनं दन्तचर्षण
 म् । लवणानुरसं रुच्यं शुचान्जीर्ण
 विषन्धनुत् ॥ -

चणकाक्षवा, न । चैषम्यफलवञ्चणक
 पत्रशिथिरवारिणि ॥

चणद्रुमः । पु । चण्डशोचुरे ॥

चणपथी । पुं । रुदन्ती वृक्षे ॥ -

चणिका । स्त्री । टणविशेषे । गेदुग्धा
 याम् ॥

चण्ड । पु । तिलिडी वृक्षे-॥ यमकि-
 ङ्कुरे ॥ दैत्यविशेषे ॥ न । तीच्छे

- ॥ त्रि । अतिकोपने ॥ तीन्ने ॥ ती-

च्छवति ॥ चण्डते । प्रतिकोपे ।

पचाश्च ॥ चमति । चमुञ्जने ॥

चण्डतिवा । चण्डदाने । अमन्ताट्टः ॥

चण्डा

चण्डता । स्त्री । उग्रतायाम् ॥ भावे
 तल् ॥
 चण्डनायिका । स्त्री । दुर्गायाम् ॥ अ
 ष्टनायिकान्तर्गतनायिकाविशेषे ॥
 चण्डमुण्डी । स्त्री । स्थानविशेषे ॥
 यथा । चण्डमुण्डी महास्थाने दण्ड
 नी परमेश्वरीति ॥
 चण्डकद्रिका । स्त्री । विद्याविशेषे ॥
 चण्डवती । स्त्री । चण्डीविशेषे ॥
 चण्डदृष्टिप्रताप । पुं । दण्डकविशेषे
 । यथा । यदिह नयुंगलं ततः सप्त
 रेखा स्तदा चण्डवृष्टिप्रतापो भवेद्
 दण्डकः । यथा । प्रलयघनघटाभवा
 रम्भमेघावली चण्डवृष्टिप्रतापाकुलं
 गोकुलम् सपदि समंश्लोक्य स
 बीनं हस्तेन गोवर्धनं नाम शैलं दं
 धलीलया । कर्मलेनयनं रेचरचो
 तिगर्जत् त्वेसन्मुग्धगोपाद्गनालिङ्ग-
 नानन्दितां गलदभिनदधातुधारीदि
 श्विर्वाङ्गरीगोमुरारोति रस्तु प्रमो
 दाय वदति ॥
 चण्डा । स्त्री । धनहरीरुमे । चारना
 मगन्धश्चे ॥ शङ्खपुष्प्याम् ॥ अष्ट
 नायिकान्तर्गतनायिकाविशेषे ॥ जि
 नानां शासनदेवताविशेषे ॥ लिङ्ग
 नीलतायाम् ॥ कपिकच्छाम् ॥ आ
 खुपुष्प्याम् ॥ श्वेतदूर्वायाम् ॥ पद्मा

चण्डलः

वतीनयाम् ॥ टाप् ॥
 चण्डाशुः । पुं । सूर्ये ॥ चण्डाश्रमने
 यस्मैर्सा ॥
 चण्डातः । पुं । करवीरे ॥ चण्डमत
 ति । अतः । कर्मण्युष्ण ॥
 चण्डातकः । पुं । न । अष्टौरुके । वर
 स्त्रीशामर्तारूपयन्त्रेवस्त्रे ॥ चण्डां को
 पनां वरस्त्रियमतति । अतः । कुला
 चण्डालः । पुं । शूद्राद्द्राक्ष्यग्रामुत्पन्ने
 । प्रवे । मातङ्गे । दिवाकीर्त्तौ । श्व
 लपचे । नृशामधमे ॥ चण्डते । च
 ष्टि । पतिचण्डभ्यामालप् ॥
 चण्डालकन्दः । पुं । कन्दविशेषे ॥
 चण्डालवल्गुकी । स्त्री । चण्डालवीणा
 याम् । कण्डोलवीणायाम् । किङ्ग
 रीतिभाषा ॥ चण्डालस्रवल्गुकी ॥
 चण्डालिका । स्त्री । किङ्गरायाम् ॥
 उमायाम् ॥ औपधीमेदे ॥
 चण्डिः । स्त्री । चण्ड्याम् ॥ लण्डति ।
 चण्डि । सर्वधातुभ्यश्च् ॥
 चण्डिका । स्त्री । भवान्याम् । चण्ड्या
 म् ॥ अस्याः स्थानममरेशे ॥ चण्डे क
 र्त्तरिखुल् । इत्तम् ॥
 चण्डिकेश्वरः । पुं । शिवे ॥
 चण्डिमा । पुं । चण्ड्ये ॥ चण्डस्य भा
 वः । पृष्ठे । इमनिच् ॥
 चण्डिलः । पुं । रुद्रे ॥ घास्तूकशाके ॥ ना

चतुःशा

चिपिते ॥ ... ॥
 चण्डिलाः स्त्री । नदीविशेषे ॥
 चण्डी स्त्री । कात्यायन्याम् ॥ दुर्गा
 गण्ड्याम् ॥ हिंसायां नार्थम् ॥ कौपना
 यां योपिति ॥ मार्कण्डेयपुराणोक्ते
 श्रीदेवीसाहाय्ये ॥ अतिजगती-
 भू सं कचयेद्दशाचरादृत्तिविशेषे ।
 यथागानियुगलसयुगलैरिति चण्डी
 पुं । जयति दितिजरिपुताण्डवलीला
 कुपितकवचकरकाक्षियमौलौं च
 रणकमलसुगचापलचण्डीः पदनख
 रचिजितभेगमशिश्रीः ॥ चण्डति
 लोच चिकोपे ॥ पेचाचच् ॥ चण्डादि
 कथ्येति ङीर्ण ॥ ॥
 चण्डी कान्तः ॥ सदाशिवे ॥ चण्ड्याः
 कान्तः ॥
 चण्डीसुसुम्भः पुं । रक्तकरवीररुचे ॥
 चण्डीशः ॥ पुं । शिवे ॥
 चण्डुः ॥ पुं । उन्दुरौ ॥
 चतुःपत्नीः स्त्री । सुदृषापाकभेदिनि ॥
 चतुःपर्णीः स्त्री । सुद्राक्षिकायाम् ॥
 चतुःपत्नीः स्त्री । नागद्वयाम् ॥
 चतुःपुण्ड्रः पुं । भिषडादृषे ॥
 चतुःशास्त्रम् । न । सश्रवने । अन्योन्या
 । भिसुखगेचचतुष्टयगृहे ॥ चतस्रः
 शाखाः समाहृताः । आयनोवेतिकी
 वक्षम् ॥ पञ्चचतुःशास्त्री ॥

चतुर

चतुःपट्टीः स्त्री । कलाभेदे । कलाना
 म्नुपविद्यायाम् ॥ सङ्ख्याभेदे । चौ
 सठ इतिभाषा ॥ चतुरचि । भृग्वेदे
 चतुरधिकापट्टिः ॥
 चतुःसमम् । न । मिलितचन्दनागुरु
 कस्तूरीकुङ्कुमरूपे ॥ औपविशेषे
 यथा । अथवा । सैन्यं पथ्यायमा
 नीचचतुःसमम् । आमशूलविद्य
 मं पंचिनं भेदिशोपनुत् ॥ अन्यथं ।
 जातीफलं चिदशुष्यसमन्वितम्-
 शीरश्चटङ्कयुतं चरकेण चोक्तम्
 श्वेषूनि । माचिकसितासहितानि
 लीढवा । सोमोतिसार । मखिलं गुरु
 चिन्ति शूलमिति ॥
 चतुरः चि । सङ्ख्याविशेषे । चार
 इति भाषा ॥ सङ्ख्येये ॥ यथा । च
 त्वारोयेदाः । चतस्रः खिया । चत्वा
 रिफलाणि ॥ चतति च च्यते वा ।
 चतेयाचने । चतेरन् ॥
 चतुरः । पुं । चक्रगण्डो ॥ न । हस्ति
 गालायाम् ॥ चि । नेत्रगोचरे ॥ च
 टुकारे ॥ कार्यकुशलेन दृष्टे । पटौ
 निपुणे ॥ चतति च च्यते वा । च
 ते । मन्दिवाशिमयिचति चङ्क
 द्विभ्यश्च ॥
 चतुरसाः स्त्री । वर्णदत्तप्रभेदे ॥ य
 था । द्विजदरकरी विह रसर्षी भ

चतुर

स्योपरिचतुष्टये । नैकाचतुष्टयं यत्र
 क्रियते यस्य नैकया ॥ नैकाचतुष्ट
 यंतत्रवृत्तैकैति मय्यते ॥ * ॥ नकु
 र्थादेकदारान् गजस्थाभिमुखं गज
 स्- ॥ यदि कुर्वीत धर्मं प्रामप्रसो म
 विष्यति । स्थानाभावे यदापार्थह
 स्तिनं हस्तिसन्मुखम् ॥ करिष्यति
 तदारान्त्रितिसोतमभापितम् । प्रा
 स्ते गजद्वये राजन् हन्त्योवासतो ग
 जः ॥ इतितिष्यादितत्त्वे चतुरङ्गकी
 ष्टनम् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 चतुरङ्गा । स्त्री । घोटिकाष्टुषो ॥
 चतुरङ्गिणी । स्त्री ॥ सेनावाम् ॥ रथ
 ज्ञानेयपदातयः चत्वारि अज्ञानिय
 स्त्वाम् सा ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 चतुरङ्गुः । पुं । धनवहेडा इतिप्रसि
 द्धे आरंभपुष्टे ॥ चतस्रोङ्गुलयः प्र
 त्मागमस्तपर्वणस्तशोगात् ष्टोपि ॥
 चतुरब्दा । स्त्री । चतुर्हायगणांगवि ॥
 चत्वारो ऽब्दाः षडयः प्रमागमस्याः ।
 चार्हायषट्क् । अर्धवेतिलुक् ॥
 चतुरङ्गम् । न । कोलदाडिमडचा
 ङ्गा ऽङ्गवेतसे ॥ अङ्गवेतसत्रु चान्ग
 षट्कङ्गीरनिवुक्कैः । चतुरङ्गमि
 दंमोक्तं धन्येभावप्रकाशके ॥

चतुर्ग

नेचतुरङ्गसंज्ञे ॥ चतस्रो ऽङ्गयो ऽस्य
 सुप्रोतसुखेख्यज्जोतिपातितः ॥
 चतुरात्मा ॥ पुं । परमात्मनि परमेश्वरे
 ॥ सर्गादिपुः पृथग्विभूतयश्चतस्रः
 आत्मानि सन्त्यस्य । यथा । प्रज्ञा द
 चादयः कालस्तथैवाविवृजन्तवः ।
 विभूतयो हरे रेता जगतः सृष्टिहेत
 वइति ॥ विष्णुर्मन्वादयः कालः सर्व
 भूतानिचदिज । स्थितेर्निमित्तभूत
 स्य विष्णो रेताविभूतयः ॥ ब्रह्मका
 लोक्तुकाद्याश्च समस्ताश्चैवजन्तवः ।
 चतुर्हाप्रलयाः यैता जनार्दनविभूत
 यः ॥ इति विष्णुपुराणम् ॥ यद्वा ।
 रागदेषादिरेहितत्वात् चतुरंजनः
 आत्माश्रयः मनोबुद्ध्या ऽहङ्कार
 चित्तचतुष्टयात्मत्वाद्वा ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 चतुरांजनः पुं । प्रज्ञाणि अजयोनी
 ॥ यथा । तस्यां सचांस्मोहकर्मिका
 या मवस्थितो लोक नपश्यमानः ।
 परिक्रमन् शोनि विद्युत्तनेत्र शृत्वा
 रिखेमे ऽनुदिशं मुखानीति । श्रीभा
 गवतम् । चत्वारि आनान्यस्य ॥
 चतुरूपणम् । न । कशासूत्रसहिते
 व्यूपणे ॥ व्यूपणांसकशासूलं कथितं
 चतुरूपणम् । शोपस्येवगुणाः प्रो
 क्ताश्रयिकाश्चतुरूपणे ॥ ॥

चतुरश्रः । वि । चतुष्कोणे ॥ लयाच्च
 तुर्या ऽष्टमस्थाने । लयाच्चतुर्थनिध
 चतुर्गतिः । पुं । नारायणे ॥ चतुर्ग

चतुर्द

चतुर्दो

माश्रमाणां वर्षात्राश्व यथोक्तकारि

चतुर्दशांति । चतुर्दशानांपरशे ॥

॥ र्णां गतिराश्रयः ॥ कच्छपे गोती

चतस्यपूरशेडट ॥ १३ ॥

चतुर्जातकम् । न । इत्वगोलापत्रकुना

चतुर्दश । वि । सङ्ख्याविशेषे १४ ॥

गकेसरेषु ॥ एतसरोचनं कृत्वाती

सिद्धस्थेये ॥ चत्वारंश् दशच ॥ चतु

॥ चोष्णां मुखगन्धहृत् । लघुपिप्ता

रधिकादशवा ॥ १४ ॥

उग्रिकृदग्र्यं कफवात विषापृष्ठम् ॥

चतुर्दशभुवनेम् । न । रपञ्चीकृतेभ्यो

चतुर्थः । वि । तुरीये ॥ चतुर्थांपूरशः

भूतेभ्योजातानि भूर्भुवःस्वर्गंहेज

॥ तस्यपूरशेडट तस्यथुगाग्रमः ॥

तुस्तपःस्यमित्येतन्नामकानि उ

चतुर्थकः । पुं । चतुर्थेऽङ्गि चतुर्थक इति

पर्युपरिविशमानानि सप्त ॥ अतल

॥ लचणलक्षिते विषमेव्वरविशेषे ॥

द्वितलसुतलरसातलतलातलमहा

चतुर्थेऽङ्गिभवः । कालप्रयोगेनाश्रोग

तलपातालनामकानि अथोऽधोवि

इति कन् । दिनइयन्वतिक्रम्ययःस्था

थमानानिच सप्त । मिलित्वाचतुर्द

तसहचतुर्थेकंरक्ष्यतेः ॥ चतुर्थक

श्रिभुवनानिाभवन्ति ॥ चतुर्दशानां

चतुर्थेऽङ्गीत्यर्षागमदिनंश्रुत्वाव्या

भुवनानांसमाहारः ॥ १५ ॥

ख्यम् ॥ १५ ॥

चतुर्दशलोकम् । न । चतुर्दशभुवने ॥

चतुर्थांशः । वि । चतुर्भागैकभागे ।

चतुर्दशी । स्त्री । चन्द्रस्यचतुर्दशकला

तुरीये । षट् ॥

॥ क्रियारूपायांतिथौ ॥ तत्रोत्पन्नस्य

चतुर्थका । स्त्री । पलपरिमाणे ॥

फलम् । यथा । विस्तृतशक । पुरुषः

चतुर्था । स्त्री । चन्द्रस्यचतुर्थकलाकि

सरोप प्रचैरः कठोरः परवशकश्च

वाहपायांतिथौ ॥ तत्रजातस्यफलं

। पराश्रमोक्ता परदारचित्त शतुर्द

यथा । स्वपुत्रमिचप्रमदाप्रमोदी घृ

शीचे ज्ञाननस्य कालेइति ॥ टित्वा

तामिलापी कृपया समेतः । विवा

नृ ङीप् ॥

दशीलो विलथी विवादे भवेच्चतु

चतुर्दोः । पुं । न । चण्डोलदति च

र्थीप्रमथ कठोर इति ॥ उभ्याम्भ्य

न्दोल इतिचख्याते द्विपदवाद्ये यान

सु इति चिके ॥ टित्त्वान्ङीप् ॥

विशेषे ॥ यथा । राक्षीयद् द्विपदं

चतुर्दन्तः । पुं । ऐरावते । इन्द्रस्यमजे ॥

यानं विशेषाख्यमर्द्धविदुः । चतुर्भि

चत्वारोदन्ताः अस्य ॥

रुह्यतेयत्तुचतुर्दोःकृतदुष्यते इति

॥ चतुर्भि ॥ १६ ॥

चतुर्दो

॥ अत्रभोजः । चतुर्भिर्वाहकैर्द
 प्लैः षड्भिःकुम्भै सुसंस्थितैः । स
 म्भैरष्टाभिरुदितं चतुर्दोलमनुत्तम
 म् ॥ * ॥ तद्भेदा जयकल्याणवीर
 सिंहा यथाक्रमम् । चतुर्विधानां भू
 पानां चतुर्दोलाः प्रकाशिताः ॥ वि
 हस्तसम्प्रितायामो द्विहस्तपरिणाह
 वान् । हस्तद्वयोन्नतः प्रोक्तश्चतुर्दो
 लो जयाख्यया ॥ १ ॥ चतुर्दोलाय
 तो यस्तु सार्द्धद्वन्द्वस्तदन्यथा । चतु
 र्दोलः समाख्यातः कल्याण स्तावदुन्न
 तः ॥ २ ॥ पञ्चहस्तायतो यस्तु द्विह
 स्तपरिणाहवान् । तावदेवान् न तोषी
 रश्चतुर्दोलउदाहृतः ॥ ३ ॥ आया
 मपरिणाहाभ्यां चतुर्दोस्तमितो ह्ययः
 । चतुर्दोलो ह्ययं सिंहस्तदर्शनेन्नतः
 शुभः ॥ ४ ॥ * ॥ सर्वोद्यद्विधेः प्रो
 क्तः सच्छदिशापिनिश्चदिः । आ
 द्यः समरवर्षासु परः केलिघनाख्यये
 ॥ * ॥ सर्वेषामेयकाष्ठानां दण्डः
 स्याद्व्यवहारणः । चन्दनेनैवघटना
 सर्वेषामुपयुज्यते ॥ लोमजंसर्ववस्ते
 षु कनकं सर्वधातुषु । कुम्भश्च पद्म
 कोपश्चगिरिश्चेति यथाक्रमम् ॥ वै
 देशानां महीन्द्राणां चतुर्दोलेपुवि
 न्यसेत् ॥ दर्पणं चार्द्धचन्द्रश्च हंसः
 केकीं शुको गजः । अश्वः सिंहश्चत

चतुर्दो

स्याग्रेष्वादिच्यादिदशोत्तरान् ॥ म
 गिनियमस्तु दण्डवत् ॥ * ॥ रक्तः
 शुक्लश्च पीतश्च कृष्णश्चित्रस्तथाह
 राः । नीलः कपिल इच्छुक्लः पंता
 कानाम्नुसङ्ग्रहः ॥ चतुर्दोलः संपता
 कः शुभयानमिति स्मृतः ॥ * ॥ सु
 क्तास्तथकैर्दशभिर्युक्तः स्याद्राजके
 शानाम् । चामरदण्डैर्दशभिर्दिग्ज
 यिनां चतुर्दोलः ॥ चापपचस्य पुच्छ
 श्वेतुं सर्वोपरिपरिन्यसेत् । याचासि
 द्विरयं नाम्ना चतुर्दोलो महीभुजाम्
 ॥ स्तम्भच्छादरहितो निश्चदिरुक्त
 श्वतुर्दोलः । मानं पूर्वयत् ॥ * ॥
 स पुन द्विविधः प्रोक्तः सध्वजश्चाथ
 निर्ध्वजः । ध्वजान् पण्डव न्यस्यन्ति
 पदुर्गविजयैषिणः ॥ तेषां मानन्तु
 चत्वारः स्वामिहस्तै कसम्प्रिताः ।
 कोशेषु पश्चा दग्रेच हस्तद्वयमितौ
 ध्वजौ ॥ सुवर्णं रजतं युग्मं विविधा
 नां महीभुजाम् । मणिचामरकुम्भा
 नां खड्गादीनां विनिश्चय ॥ चतुर्दो
 लध्वजो राजां विज्ञेयो नवदण्डवत्
 । निर्ध्वजे च चतुर्दोले मानमन्यत
 संश्रुणु ॥ आयामपरिणाहाभ्यां च
 तुर्दोस्तमितो ह्ययः । विजयो नाम
 विघातश्चतुर्दोलो महीभुजाम् ॥
 विजयो मङ्गलो भयो धितस्ये कैक

चतुर्दो

चतुर्भ

द्वितः । विविधानां महीन्द्राणां या
 नत्रयमुदाहृतम् ॥ * ॥ अष्टाभिरुह्य
 तेवस्तु अष्टदालमुशक्तिच । सोपा
 नदितियम्बावविचेयंशिव्यनिर्मितम्
 ॥ * ॥ भोजस्तु । अष्टाभिर्वाशकैर्ह
 एतैः षड्भित्तु देशभिर्घटैः । स्तम्भै
 स्तुदशभिर्जेयं अष्टदालं महीभुजा
 तम् ॥ तद्भेदा जयकस्त्राणवीरसिंहा
 यथा क्रमम् ॥ चतुर्विधानांभूपाना
 मष्टदालाः प्रकीर्त्तताः ॥ षड्भिर्ह
 स्तैर्मितार्यामः । परिणाहस्यतुर्भुजः ॥
 चतुर्हस्तोन्नतो गृत्तमष्टदालं जय
 विदुः ॥ आयांमपरिणाहाभ्यां षड्ह
 स्तमितोहियः । कल्याणस्थोष्टदे
 लोयं चतुर्हस्तमितोन्नतः ॥ सप्तह
 स्तायतः कार्यप्रवरे षड्हस्तकः । ष
 षड्हस्तोन्नतो वीरश्चाष्टदालो मही
 भुजाम् ॥ आयामपरिणाहाभ्यामष्ट
 हस्तमितोहियः । सिंघनामाष्टदे
 लोयं विचेयः षड्भुजोन्नतः ॥ * ॥
 सर्वेषद्विविधः प्रोक्तः सच्छदिश्यापि
 निष्कृदिः । काष्ठवस्त्रघटादीनां म
 गानांचामरस्यच ॥ चतुर्दोखवदुश्र
 येनियमेन्योपिष्टुरिभिः । पूर्ववन्नि
 स्कं देर्मानं ध्वजमानमिहोच्यते ॥
 दशध्वजा स्तेषु चाष्टौ स्वामिहस्तद
 योन्नताः । पश्चाद्दशध्वजाश्चतु

र्हस्तमितौमते ॥ मणिकार्मरपचा
 शां निर्णयोनिर्घ्यताकवत् । निर्ध्वज
 ॥ अष्टदालोयः शिविकेतिसंगद्यते ॥
 मणिकुम्भमुख्यादीनां नियमेनैवद
 एणवत् ॥ इत्यष्टदालकथनम् ॥ *
 ॥ एवंद्विदशेषोष्टदशविंशतिदालोदि
 षिकाः कार्यैः ॥ मानंसाहृदिगुणितं
 साहृदिगुणितं युक्तमेतेषाम् ॥ विं
 शतिदालात् परतो भोजमतेसुम्भ
 येशानम् ॥ यानवच्छनुयोज्यवहुगु
 यमेतज्जगाद् वै व्यासः ॥ * ॥ भवि
 ष्योत्तरेपि । यदुक्तवैपदं यानंते
 निमानेनयोन्यपः । स्वयानं कुहते
 दिव्यंसचिरं सुखमनुते ॥ स्वयोगयु
 क्तयानस्थो भोगमाप्नोतिमानवः ।
 परवैगिकयानस्थः क्लेशमाप्नोतिपु
 ष्कलम् ॥ योदम्भादथवाऽच्छानाद्या
 नं प्रकुरुते ऽन्यथा । तस्यैतानिधिन
 श्यन्ति आयुर्विद्यायशोधनम् ॥ प्रधा
 नं धानमाश्रित्यनियमेयं संसाश्रि
 तः । नामधानेनिर्णयोस्तु तल्लिङ्गन्तु
 मनोज्ञता ॥ इति युक्तकल्पतरुः ॥
 चतुर्धा । अ । चतुर्षकारे ॥ ग्रथो च
 तुर्धाविभजति । संख्याया द्विधायथा
 ॥ एकं राशिं चतुर्धाकुरु । अत्राधि
 करणविचालेतिथि ॥
 चतुर्भद्रम् । न । सवलेषु धर्मार्थकाम

चतुर्भुज

मोक्षे पुं ॥ चत्वारिभद्राणि श्रेष्ठान्येषु
 वृद्धे ॥ यद्वा । चत्वारिभद्राणि ।
 दिक्सङ्ख्ये संज्ञायामितिसमासः ॥
 चतुर्भुजः । पुं । त्रिण्यौ । साधवे ॥ त्रि
 ॥ भुजचतुष्टयविशिष्टे ॥ चत्वारो भु
 जा यस्यसः ॥ यद्वा । भुङ्क्ते भुनक्ति
 इति भुजः । चतुर्णां धर्मार्थकाममो
 क्षार्थां भुजः ॥ पुं । विद्याणि । परमेष्ठिनि
 ॥ औपधविषये रसविशेषे ॥ यथा ।
 रसगन्धकलौहाभ्रं समं सूताङ्घ्रि
 हेमच । सर्वं खल्लतले शिघ्रा क
 न्यारसविमर्दितम् ॥ सरण्डपत्रै रावे
 ट्प्रधान्यराशौ दिनधयम् ॥ संस्था
 प्य ततल्लङ्घ्यं सर्वरोगेषु योजयेत्
 ॥ रंशसायनवर्गः त्रिकलामधुसंयु
 तम् ॥ तद्यथाग्निवत्संखादे इलीप
 लितनाशनम् ॥ चयमेकादशविधं
 कासं पञ्चविधं तथा । कुष्ठमष्टादश
 विधं पाण्डुरोगान् प्रमेहकान् ॥
 शूलं श्वासश्चिक्लोश्च मन्दाग्निं चा
 त्वपित्तकम् ॥ अथान सर्वा नाश्या
 तं विसर्पं विद्रधिं तथा ॥ अथस्मा
 रग्रहोन्मादान् सर्वाशांतिच्वगामया
 न् । क्रमेणमेवित्तं हन्ति हृत्तमिन्द्रा
 अनिर्यथा ॥ पैष्टिकं वल्लमाद्युष्यं
 पुत्रप्रसवकारणम् ॥ चतुर्मुखेण देवे

चतुर्थ

न कृष्णाषये गह्वरितम् ॥ इति प्रयो
 गामृतम् ॥ चत्वारिभुजानि अस्य ॥
 चतुर्भुजः । पुं । त्रिण्यौ ॥ चतस्रो भू
 र्त्स्यो विराट्खं पाष्यो कृततुरीयात्मा
 नेऽस्य ॥ सितापीता रक्ताकृष्णा चे
 ति चतस्रो भुर्त्स्योऽस्य वा ॥
 चतुर्थ्युगम् । न । चतुर्षु सत्त्वे वेतादाप
 रकलिसंज्ञकेषु ॥ चतुर्थो युगानां
 समाहारः । यात्रादिच्छात्स्वीचन ॥
 चतुर्वक्त्रः । पुं । विद्याणि । वेधसि ॥
 चतुर्वर्गः । पुं । धर्मार्थकाममोक्षेषु
 मिलितेषु ॥ चतुर्णां वर्गः समूहः ॥
 चतुर्विधः । पुं । चातुर्वैद्ये । चतुर्वेदे
 चरि ॥
 चतुर्विधशरीरम् । न । वेदः युजः खड
 ग्जस्वेदजाङ्घ्रिज्जाख्येषु ॥ चतुर्विधश
 रीराणि धृत्वा मुष्णा सहेस्त्रश ।
 सुकृता न्यानयोभूत्वा चानी चेन्मो
 क्षमाप्नुयान् ॥
 चतुर्वीजम् । न । मेथिकादिचतुष्टये
 ॥ मेथिका चन्द्रसूरश्च कलाजाजी
 यवानिका । एतच्चतुष्टययुक्तं चतुर्वी
 जमितिसमृतम् ॥ तच्चूर्णं भजितं नि
 त्त्यं निहन्तिपेवनामघान् । अजीर्ण
 शूलमाध्यमेन पाश्वर्षशूलं कटिस्थया
 मितिभावप्रकाशः ॥
 चतुर्थ्युहः । पुं । त्रिण्यौ । नारायणे ॥

चतुर्थ

सृष्टादिकार्यार्थं चत्वारोऽर्थो वि
 भागा वासुदेवसङ्घर्षप्रयुक्तानि
 हुसंचा भूतयो यस्मत्सः ॥ यथा । श्रु
 द्यात्मानं चतुर्धा वै वासुदेवादिमूर्ति
 भिः ॥ १ ॥ सृष्ट्यादीन् प्रकरोत्येष वि
 श्रुतात्मा जनार्दन इति व्यासवचन
 म् ॥ तथाच मार्कण्डेयपुराणे मूलका
 रणं वासुदेवाख्यं श्रुत्स्मृतोक्तम् ।
 द्वितीया प्रथमीमूर्त्ता प्रेषाख्या या
 रयेत्यर्थः । तामसीता समाख्याता
 त्रिविक्रममुपाश्रिता ॥ तृतीया कर्म
 कुरुते प्रजापालनतत्परा । संचोद्रि
 त्कृतुसाक्षेयो धर्मसंख्यानकारिणी ॥
 चतुर्थी जलमेधस्या शैते पत्रे गतस्य
 गां । रजस्तस्यां गुणसर्गसाकरोति स
 देवही च्छादि ॥ शरीरपुरुषशब्दः
 पुरुषो वेदपुरुषमेवापुरुष इति बहु
 चापनिषदुक्तोश्चत्वारः पुरुषाव्युत्त
 अस्मिन्ति वा ॥ न । सौंख्ये मोक्षशा
 स्त्रे ॥ तत्र हि हेयं हानं हेयहेतु र्हा
 नापायश्चेति चत्वारोऽर्थोऽप्युक्तः प्रतिपा
 द्या भवन्ति । तत्र चिद्विधं दुःखं हे
 यम् । तदच्यन्तनिवृत्तिर्हानम् । प्र
 कृतिपुरुषसंयोगद्वारा चो विवेको हे
 यहेतुः । विवेकस्यातिस्तु हानोपा
 य इति ॥ चिकित्सांशोऽस्त्रे ॥ तत्र च
 रोगआरोग्यं रोगनिदानं भेषज्यमि

चतुष्प

। तिचत्वारोऽर्थो हस्तेनोक्ताः ॥ १ ॥
 चतुर्थायणी । स्त्री । चतुर्वर्षीयो गधि ॥
 चत्वारो हायनो यस्याः । दामेहाय
 नेति डीप् । विचतुर्भां हायनस्तेति
 ङिणच्चम् ॥ षि । अन्य च ॥ १ ॥
 चतुष्कम् । न । चतुस्तममण्डपे । चोऽ
 ङ् । न्वा इति भाषा ॥ अश्वत्यगतिविशेषे ॥
 चतुष्की । स्त्री । मंशकहय्याम् । मंस
 करी इति भाषा ॥ पुष्करिणी वि
 शेषे ॥ १ ॥
 चतुष्टयम् । वि । चतुरवयवसमुद्दे
 ये ॥ यथा चतुष्टयी शब्दानां प्रवृत्ति
 रिति । शब्दानामर्थयो प्रवृत्तिः सा
 प्रवृत्तिनिमित्तभेदान् प्रकारचतु
 ष्टयवतीत्यर्थः । प्रकारभेदश्च यथा ।
 जातिशब्दो गुणशब्द क्रियाशब्दो य
 दृच्छाशब्दश्चेति ॥ चत्वारोऽवयवा
 यस्याः । सङ्ख्याशाब्दव्यवेतयम् । रे
 फस्यविसर्गसत्त्वे चङ् ने ङ्स्वात्तादावि
 तिमर्दुन्यः ॥ केन्द्रे ॥ १ ॥
 चतुष्पत्री । स्त्री । सुनिवसके । चोप
 ती शाक इति भाषा ॥ चाङ्गोरीसदृ
 शः पञ्चशतुर्द्वन्द्व इति स्मृतः ॥ प्राको
 जलाऽन्विनेदेशे चतुष्पत्रीति चो
 चते ॥ चुडपाषाणभेदिनि ॥
 चतुष्पथ । पुं । प्राङ्मुखे ॥ न । चतुर्मा
 र्गसङ्गमे । शृङ्गाटकै ॥ चतुर्षोपधां

चतुर्भुज

मेघोपु ॥ चत्वारिभद्राणिश्रेष्ठान्यच
 चतुर्भुजे ॥ यदा ॥ चत्वारिभद्राणि ।
 दिक्कसङ्ख्ये संज्ञायामितिसमासः ॥
 चतुर्भुजः । पुं । विष्णोः । साधने ॥ वि
 भुजचतुष्टयविशिष्टे ॥ चत्वारोभु
 जायस्यसः ॥ यदा । भुङ्क्ते । भुनक्ति
 इति । भुजः । चतुर्धा । धर्मार्थकाममो
 च्छायां भुजः । चतुर्भुजः ।
 चतुर्भुजः । पुं । विष्णोः । परमेष्ठिनि
 ॥ अपथविषये रसविशेषे ॥ यथा ।
 रसगन्धकलौहाभ्रं समं । सूताङ्घ्रि
 हिमचं । सर्वं सुखतले चिन्ता क
 न्यारसविमर्दितम् ॥ परण्डपै रावे
 एतन्धान्यराशौ दिनचयम् ॥ संस्था
 प्य ततल्लङ्घ्ये । सर्वरोगेषु योजयेत्
 ॥ एतद्रसाद्येन वरं । विफला मधुसं यु
 तम् ॥ तद्यथामिवर्षं खादे क्लीप
 लितनाशनम् ॥ चयमेकादशविधं
 कासं पञ्चविधं तथा । कुष्ठमष्टादश
 विधं । पाण्डुरोगान् प्रमेहकान् ॥
 शूलं । आसं । चिकीष्णं । मन्दाग्निं । चा
 क्षपितकम् ॥ प्रेणान् । सर्वा नाशवा
 तं विसर्पं । विद्रधिं । संया ॥ अपम्भा
 रग्रहोन्मादान् । सर्वाग्नीतिच्छेगांमया
 ॥ नृ । क्रमेणमेवितं । हन्ति दृचमिन्द्रा
 शनिर्वधा ॥ प्रौष्टिकं । वल्यमायुष्यं

चतुर्व्यू

न कृष्णां च येण सूचितम् ॥ इति प्रयो
 गाद्यतम् ॥ चत्वारिभुजानि अथ ॥
 चतुर्भुजः । पुं । विष्णोः । चतुस्त्रोमू
 र्तयो विराट् स्त्री । प्रथ्याकृततुलीयात्सो
 नोऽस्य ॥ सितापीता रक्ताकृष्णा चे
 ति चतुस्त्री मूर्तयोऽस्य वा ॥
 चतुर्थ्यगम् । न । चतुर्षु सख्येतादाप
 नारकखिसं प्रकेषु ॥ चतुर्था युगानां
 समाहारः । पात्रा दिक्षात् स्त्रीत्वनं ॥
 चतुर्वक्त्रः । पुं । ब्रह्मणि । वेधसिगां
 चतुर्वर्गः । पुं । धर्मार्थकाममोक्षेषु
 मिलितेषु ॥ चतुर्थांशगंसिमुहः ॥
 चतुर्विधः । पुं । चतुर्विधो । चतुर्वेदे वे
 दचरिणां ॥ चतुर्विधः । चतुर्विधः ।
 चतुर्विधशरीरम् । न । विरायुजां खड
 गजस्वेदजां द्विजां खेषु ॥ चतुर्विधश
 रीराणि । धृत्वा । मुक्तां । सहेत्स्रगः ।
 सुपूता न्मानवो भूत्वा । ज्ञानी । चैन्मो
 क्षमाप्नुयात् ॥
 चतुर्वीजम् । न । मेथिकादिचतुष्टये
 ॥ मेथिका । चन्द्ररश्मिं । कलाजोकी
 यवानिका ॥ एतच्चतुष्टययुक्तं चतुर्वी
 जमितिस्यूतम् ॥ तच्चर्णं भक्षितं नि
 र्द्वैत्यं । निहन्ति पवनामधान् । अजीर्ण
 शूलमाध्यानं । पाण्डुशूलं । कटिस्थया
 मितिभावप्रकाशः ॥
 चतुर्व्यूः । पुं । विष्णोः । नारायणं ॥

सुवप्रसवकारकम् ॥ चतुर्भुजेण देवे
 चतुर्व्यूः । पुं । विष्णोः । नारायणं ॥

चतुर्थ

चतुष्प

सृष्ट्यादिकार्याय चत्वारोऽर्थो वि
 भागा वासुदेवसङ्कर्षणप्रद्युम्नानि
 दुसंज्ञा मूर्त्तयो यस्यसः ॥ यथा । व्यू
 ष्यात्मनं चतुर्धा वै वासुदेवादिमूर्त्ति
 भिः । सृष्ट्यादीन् प्रकरोत्येष वि
 श्रुतात्मा जनार्दन इति व्यासवचन
 म् ॥ तथा च मार्कण्डेयपुराणे मूलका
 रं वासुदेवाख्यं ब्रूहमुक्त्वात्तम् ।
 द्वितीया पृथिवीमुक्त्वा शेषाख्या या
 रथेत्यर्थः । तामसीसा समाख्याता
 तिर्यक्सेमुपाश्रिता ॥ तृतीया कर्म
 कुरुते प्रजापालनतत्परा । संचोद्वि
 क्तात्सुसाक्षेयाधर्मसंस्थानकारिणी ॥
 चतुर्थी जलमध्यस्था शैते धनगतल्प
 गा । रजस्तस्यागुण सर्गसाकरोतिस
 देवहीत्यादि ॥ शरीरपुरुषभ्रन्दः
 पुरुषोषेदपुरुषमहापुरुष इति बहु
 चोपनिषदुक्ताश्चत्वारः पुरुषाब्रूहा
 अस्येति वा ॥ न । साङ्ख्येमात्रशा
 खे ॥ तत्र हि हेयं हानं हेयहेतुं हा
 नोपायश्चेति चत्वारोऽर्थोऽप्रतिपा
 द्या भवन्ति । तत्र चिद्विधं दुःखं हे
 यम् । तदत्यन्तनिवृत्तिर्हानम् । प्र
 कृतिपुरुषसंयोगद्वारा च विवेको हे
 यहेतुः । विवेकस्यातिस्तुषानोपा
 य इति ॥ चिकित्साशाखे ॥ तत्र च
 रोगआरोग्यं रोगनिदानं भैषज्यमि

ति चत्वारोऽर्थोऽहत्वेनोक्ताः ॥
 चतुर्हायणी । स्त्री । चतुर्धर्षीयीगीवि ॥
 चत्वारो हायना यस्याः । दामहाय
 नेति ङीप् । त्रिचतुर्भाहायनस्येति
 ङात्वम् ॥ वि । अन्यत्र ॥
 चतुष्कम् । न । चतुस्तम्भमण्डपे चिख
 । न्वा इति भाषा ॥ अत्रत्यगतिविशेषे ॥
 चतुष्की । स्त्री । मशकहर्ष्याम् । मस
 हरी इति भाषा ॥ पुष्करिणी वि
 शेषे ॥
 चतुष्टयम् । पि । चतुरवयवसमुदा
 ये ॥ यथा चतुष्टयीशब्दानां प्रवृत्ति
 रिति । शब्दानामर्थेयां प्रवृत्तिः सा
 प्रवृत्तिनिमित्तभेदात् प्रकारचतु
 ष्टयवतीत्यर्थः । प्रकारभेदश्च यथा ।
 जातिशब्दो गुणशब्दं क्रियाशब्दो य
 दृच्छाशब्दश्चेति ॥ चत्वारोऽवयवा
 यस्याः सङ्ख्याया अवयवेतयम् । दे
 फस्याविसर्गसत्त्वे चकृन्ने श्रित्वात्तादावि
 तिमूर्द्धन्य ॥ केन्द्रे ॥
 चतुष्पत्री । स्त्री । सुनिषयके । चौप
 ती शक इति भाषा ॥ चाङ्गरीसदृ
 शः पचैश्चतुर्दल इति स्मृतः । शकौ
 जला ऽन्विते देशे चतुष्पतीति चो
 ध्यते ॥ चुष्पाघागभेदिनि ॥
 चतुष्पथ । पुं । ब्राह्मणे ॥ न । चतुर्मा
 र्गसङ्गमे । शूद्राटके ॥ चतुर्मापथा

चतुष्पा-

चनः

समाहारः, ।-तदितार्थेति समासः ।

ऋक् पूरितिसमासान्तः । इदुदुमध

स्येति षत्वम् । पथः संख्येति लीवत्वम्

। चत्वारः प्रत्यानेषवा ॥

चतुष्पाद् । पुं । गवादिपशौ ॥ करणवि

शेषे ॥ तत्रजातस्त्वफनं यथा ॥ चतुष्प

द्वभवो मर्त्यः । सदाचारनिवर्जितः ।

स्वल्पवित्तः क्षीणदेहश्चतुष्पदधना

न्वित इति ॥ रात्रिचिशेषे । मेघवृष

सिंहेषु । धनुषोन्नाडौ । मकरस्वपूर्वा

द्वे ॥ स्त्रीणां करणभेदे चेति हेमः ॥

चत्वारि पदानि पादाः अस्व ॥

चतुष्पादी । स्त्री । पथे । चौपादी इति चौ

पादी इति च भाषा ॥ चत्वारः पादाः

अस्वाः । सङ्ख्यासु पूर्वस्येति पादस्या

न्तलोपे पादान्यतरस्यामिति ङीप्-

भच्चात् पादः पदिति पदादेशः ॥

चतुष्पाणी । स्त्री । चतुश्चामिकायाम् ॥

चतुष्पात्ता । स्त्री । नागवधायाम् ॥

चतुष्पाठी । स्त्री । चौपाठ इति भाषा

प्रसिद्धे छाषाणामध्ययनस्थले ॥ च

तुष्पावेदानां पाठोयस्याम् ॥

चतुष्पाणिः । पुं । शतधामनि । विष्णौ

॥ चत्वारः पाणयोयस्य ॥ त्रि । चतु

र्हस्तांश्चिते ॥

चतुष्पात्-द् । पुं । गवादिपशौ ॥ चत्वा

रः पादा अस्व । सख्यासु पूर्वस्येति पा

दः ॥

दस्यान्तलोपः ॥

चतुष्पुण्ड्रः । पुं । भिण्डाष्टके ।

चतुष्कमम् । न । चतुःसंभे ॥

चतुस्त्रिंशत् । स्त्री । चतुरधिकार्यां चिं

श्रुतिं । चौतीसः इति भाषा ॥

चतुस्त्रिंशज्जातघ्नः । पुं । बुद्धविशेषे ॥

चतुराजी । स्त्री । चतुरङ्गकीडात्तर्ग

तकीडाविशेषे ॥

चत्वरम् । न । स्थण्डिले । यागार्थं संस्कृ

तभूमौ ॥ अङ्गने ॥ नानाजनावस्था

नदेशे । चौतरा इति भाषा ॥ पथा श्ये

षे । चतसृणां रथानां संख्ये ॥ गृहा

द्वहिरङ्गने ॥ ज्वल्यते चते ॥ हागृशृष्ट

ज्वलतिभ्यः प्वरच् ॥ चतन्त्यस्मिन्वा ॥

चत्वारिंशत् । स्त्री । स्वास्त्रीस इति प्रसि

द्धे सङ्ख्याविशेषे ॥ सङ्ख्ये ॥ च

त्वारो दशतः परिमाणमस्य । पृक्लिं विं

शतिषिंशच्चत्वारिंशदिति निपातना-

त्प्रकृते श्वत्वारिन्भावः शब्दप्रत्ययः ॥

चत्वालः । पुं । होमकुण्डे ॥ दर्भे ॥ च

तति । चते ॥ स्वाचितिसञ्जे रिति वा

लब् ॥

चनः । अ । असकृत्कार्ये ॥ चनति । च

नश्च्ये । प्रचायन् ॥ अप्यर्थे ॥

चनः । न । भक्ते ॥ चायते । चायुष्

जानिशासनयोः । चायते रञ्ज्ये

रञ्ज्ये च्यसुन् प्रत्ययस्य नुट् च ॥

॥

चन्दन

चन्दः

चन्दः ॥ पुं । विधौ ॥ शशी चन्दो हिम
द्युतिरिति शब्दार्थः । चन्दति । चदि
श्राद्धादि । पंचायत् ॥

चन्दकः ॥ पुं । चांदा इति गौडेषु प्र
सिद्धे मत्स्यविशेषे ॥

चन्दनः ॥ पुं । न । मलयजे ॥ गन्धसारे
॥ चन्दमं शोतलं रुचं तिलमाह्ला

तीदनं लघु । अमशोपविषशोमहृष्णा
पित्तान्नादाहनुत् ॥ श्रेष्ठस्यार्जलचर्णं

नियथा ॥ स्थिदिदित्तं कप्यपीतं छेदेर
क्तं तनासितम् । ग्रन्थकोटसंयुक्तं

चन्दनं श्रेष्ठमुच्यते इति ॥ चन्दनानि
अपि सर्वाणि सदाशानि रसादिभिः ।

गन्धेन तु विशेषोस्ति ॥ पूर्वश्रेष्ठतमंगु
लैः ॥ रक्तचन्दने ॥ यथा । कर्पायपा

नयो यो ग्यं चन्दनं रक्तचन्दनमिति ॥
अपि च । कषायलेपयोग्राह्यं चन्दनं

रक्तचन्दनमिति ॥ पुं । वानरप्रभेदे
॥ न । औषधीभेदे । भद्रकाल्याम्

॥ चन्दयति । चदि आह्लादने । यद्य
न्त । ल्युट् । बहुलमन्यवापीति

त्युष्वात् ॥ चन्दनगोपी । स्त्री । शारिवाविशेषे ॥
चन्दनधेनु । स्त्री । पतिपुत्रवन्मृतना

त्तुं देश्यकोत् खट्वायाश्चन्दनाङ्कितसव
त्सुसाया गोदाने ॥ यथा । जीवद्भ

र्षीतुयानारी पुषिणीमियते यदि ।
चुक्र ॥ वर्षेषु पविशे ॥ यथा । दि

सवत्सोः मङ्कितधेनुमाचार्याय प्र
दापयेत् ॥ पतिपुत्रवती नारीपि

यतेऽप्यग्रेतस्तयोः । वृषं चोत्सृजे
त्तु पुत्रापिता वृषह्वाजीवतीति ॥

चन्दनपुष्पम् । न । लवङ्गे ॥ इति
चन्दनशारिवा ॥ स्त्री । शारिवाविशेषे ॥

चन्दनसारः ॥ पुं । वज्रचारे ॥
चन्दना । स्त्री । शारिवाविशेषे ॥

चन्दनाचलः ॥ पुं । मलेयपर्वते ॥
चन्दनादिभिः पुं । पित्तोपशमनाय चन्द

नादिर्संवासनद्रव्येषु ॥ यथा । च
न्दनश्च तथोशीर कर्पूरो गन्धवाकु

पूची । एलेकिचूर्णे (छूलाः) संस्रै ते च
चन्दनादय इति ॥ चन्दनादिभिः

चन्दनाद्रिः । पुं । मलयपर्वते ॥
चन्दनीया ॥ स्त्री । नदीविशेषे ॥

चन्दनीया । स्त्री । गोरौवनयाम् ॥
चन्दिरः ॥ पुं । हस्तिनि ॥ चन्द्रे । चन्द

ति ॥ चदि ॥ इषिमदिमुहीच्या-
दिनाकिरश् ॥

चन्द्रः । पुं । चांद् इति प्रसिद्धे हिमा
शै । चन्द्रमसि ॥ सुधांशौ ॥ कर्पूरे

॥ कौम्पिले ॥ स्वर्णे ॥ वारिणि ॥ का
म्ये । सुन्दरे ॥ मेत्रके । वर्षचन्द्रके

रिक्तं रजते । शोणमुक्ताफले ॥ वि
आह्लादजनकरव्ये ॥ न । स्वर्णे ॥

चुक्र ॥ वर्षेषु पविशे ॥ यथा । दि

॥ पुंसाया गोदाने ॥ यथा । जीवद्भ
र्षीतुयानारी पुषिणीमियते यदि ।
चुक्र ॥ वर्षेषु पविशे ॥ यथा । दि

चन्द्रका

१) र अथनगणयुगलमिह गम्ययुगमपि
 वितर ॥ फणिन्द्रपतिमणितमिति-
 चन्द्रमिदमितिश्रुत-सकलकपिकु
 लहृदयमेदंकरमवतनुत ॥ यथा
 चिन्नुपहतकुसुमेरसतुल्यमिदमधर
 दल ममंतमयवचन मिदमाकिवि
 फलवसिचल ॥ यदपि यदुरमणपद-
 मीशमुनिहृदिशुठति तदपितवरति
 चलितामेत्यवनंतटमृतीति ॥ च-
 य्यापस्य दर्शना ॥ ५ ॥ प्रभेदे ॥ च-
 न्द्रयति आंघ्रादयति सकलं जगत्
 ॥ ६ ॥ चिदि० ॥ स्फायित श्रीतिरक् ॥ पुं ।
 दीपविशेषे ॥ श्रीरके ॥ सगशिरो
 नचपे ॥ ७ ॥ च-
 चन्द्रकः ॥ पुं । मेवके ॥ वर्हचन्द्रके ॥
 मयूरपिच्छस्यचन्द्रकृतौ ॥ चन्द्रइव
 प्रतिकृतिः । इवे प्रतिकृतावितिकन्
 ॥ नखे ॥ चांदामाच् इतिगौडेषु
 प्रसिद्धे मत्स्ये ॥ न । सितमरिचे ।
 शिशुषीजे ॥ १ ॥
 चन्द्रकला । स्त्री । चन्द्रस्यघोडशे भा
 जे ॥ श्रगहवाये ॥ वाचामत्स्ये ॥
 चन्द्रकान्त । पुं । चन्द्रमणौ । चन्द्रेप
 ले ॥ कैरवे ॥ न ॥ कैरवे ॥ श्रीख

चन्द्रचा

त्स्त्रायाम् ॥ चन्द्रयोपायाम् ॥ चन्द्र-
 कान्तो यस्याः ॥ १ ॥
 चन्द्रकान्ति । न । रजते । ह्यप्ते ॥
 चन्द्रकालानलम् । न । मौहूर्तिकानां
 चक्रविशेषे ॥ २ ॥
 चन्द्रकावानी पुं । ३ ॥ मयूरे ॥ मतुप् ॥
 चन्द्रकी । पुं । ४ ॥ इन् ॥
 चन्द्रकुर्बुः ॥ पुं । कामरूपस्ये संरोवि
 शेषे ॥ ५ ॥
 चन्द्रकूटः । पुं । कामरूपस्ये पर्वतवि
 शेषे ॥ ६ ॥
 चन्द्रचयः । पुं । अमायाम् ॥ ७ ॥
 चन्द्रगुप्तः । पुं । श्रीभागवत प्रसिद्धे नृपे ॥
 चन्द्रगुहर्भः । न । कर्कराशौ ॥ ८ ॥
 चन्द्रगोलिखीः । पुं । भूवि । दिव्यपितृ
 ॥ ९ ॥ स्वधाभुक्षु ॥ चन्द्रगोलिखिनि
 । सुपिथ इतिकः ॥ १० ॥
 चन्द्रगोलिका । स्त्री । ध्योत्स्त्रायाम् ॥
 चन्द्रचषलः ॥ पुं । खलेशमत्स्ये ॥
 चन्द्रचषला । स्त्री । चन्द्रकमत्स्ये ॥
 चन्द्रचारः । पुं । चन्द्रविषयकज्ञाने ॥
 तत्रादेाये रवेरुपरि चन्द्रमसमिच्छ
 । नितान् प्रच्याह । निव्यमर्धस्यस्ये-
 न्दोर्भाभि भांनोः सितंभृत्त्यर्हम् ।
 । स्वच्छाययान्यदसितं कुंभस्येवात

१) चन्द्रचन्द्रे ॥ चन्द्रः कान्तो यस्तसः ॥
 चन्द्रकान्ता । स्त्री । निशायाम् ॥ ज्यो
 १) नेचाहं । सेलिलभूर्येशजिभिरुवेदी

चन्द्रा

चन्द्रा

वितयोमूर्च्छितासमेनैशम् । च
 पयस्ति दर्पयोदरविहिताइव मेन्दि
 रस्थान्तः ॥ शशिनः प्रक्षिप्तदिग्भागा
 त् सितमृद्धिः किमिच्छुपन्नभ्येते इ
 च्याह । त्यजतोरक्तखंशशिनः पश्चा
 र्द्वलम्भते यथाशौक्यम् । दिनकर
 वशात्तयेन्दोः प्रकाशतेषु प्रमृच्छुद
 यः ॥ प्रतिदिग् कर्षचन्द्रशोभशुक्लवृ
 द्धिर्भवति तदर्थमाह ॥ प्रतिदिग्समे
 यमर्कात् स्थानविशेषेण शैकर परि
 हृदिः भवति शशिनोऽपरोक्षे प
 रशौक्ये घटस्थेव ॥ चन्द्रस्य नञ्च
 शननेन शुभाशुभस्वमाह । रेन्द्रस्य
 शीतकिरयो मूसाघाटादयस्य चाया
 ततः । वाय्वेनबीजजलेचरकाननहा
 वङ्गिभयदरच ॥ दक्षिणपार्श्वेनगतः
 शशी विशाखानुराधयोः घापः । म
 ध्येनतु प्रशस्तः पितृदेवविशाखयो
 स्थापि ॥ चन्द्रस्यनचत्रयोगमाह । घ
 ङनागतानिपौष्ण्यात् द्वादशरौद्राश्च
 मध्ययोगीनि । ज्येष्ठाद्यानि नवर्षा
 ब्यदुपतिनातीत्ययुज्यन्ते ॥ चन्द्रम
 सः संस्थानानि दश भवन्ति । यथा ।
 नौ लौक्यं दुष्टलौक्यं समो दण्डः
 कार्मुकं युगं पार्श्वश्याऽऽवर्जितं कु
 ष्ठास्थितिः । अथैषां संस्थाना
 नां लक्षणं फलञ्च क्रमेणाह । उन्न

तृभीषच्छुङ्गं तत्रौस्थोनेविशाल
 ता प्रोक्ता । नाविकपीडातस्मिन्
 भवति शिवसर्वलोकस्य ॥ १ ॥ अ
 र्दोन्नतेचलाङ्गलमितिपीडातदुप
 जीविनां तस्मिन् । प्रीतिस्य निर्नि
 मित्तं मनुजपतीनां सुभिषच्च ॥ २
 ॥ दक्षिणविपाणमर्दोन्नतं यदादुष्ट
 लाङ्गलास्थितत् । पाण्डुरेश्वरनि
 धनर्जदुखोग्करं वलानाञ्च ॥ ३ ॥ स
 मशशिनः सुभिषक्तो मर्दुष्टयः प्रथम
 दिग्ससदृशाः स्युः । ४ । दृष्टवदुदि
 तेपीडा गवांन्प्रसौम्यदण्डोऽत्र ॥ ५
 ॥ कार्मुकं रूपेः युदानियतुष्याततो
 जयस्तीषाम् । ६ । स्थानयुगमितिया
 म्योत्तरादतं भूमिकम्माय ॥ १२ ॥
 ७ ॥ युगमेवयाम्यकोठ्यां किञ्चिद्भुङ्ग
 स पार्श्वशयीति । विनिहन्ति सार्धं
 वादान् घृष्टेष्विनिघ्नं कुर्यात् ॥ ८
 ॥ अभुङ्क्त्वायादेकं यदशशिनोऽवा
 द्वाखंभयेच्छुङ्गम् । आवर्जितमिष्य
 सुभिषक्तारितजोधनस्यापि ॥ ९ ॥
 १० ॥ अशुच्छिन्नारेखासमन्ततोमण्डले च
 कुष्ठास्थम् । अस्मिन्साण्डलिका
 नां स्थानव्यागोत्तरपतीनाम् ॥ १५
 १० ॥ सामान्यलक्षणमाह । प्रो
 क्तस्थानाभावाद्दुदगुह्यः क्षेमदृष्टि
 टिकर । दक्षिणतुङ्गशन्दो दुर्भिक्ष

११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

॥ चन्द्रचा

चन्द्रचा

भवायनिर्दिष्टः ॥ शृङ्गेखैकेनेन्दुं वि-
 खीनमयवाप्यवाङ्मुखं शृङ्गम् । सम्पू-
 र्णश्यामिनवदृष्टैको जीविताद्भ-
 स्येत् ॥ १७ ॥ चन्द्रमसोरुपाशिसफ-
 लान्याहिसंस्थानविधिः कथितो ह-
 पाण्यस्योद्भवन्तिचन्द्रमसः । स्वलो-
 दुर्भुविकरोमहान् सुभिचावहः
 प्रोक्तः ॥ मध्यतनुर्वजाख्यः शुद्ध-
 यदः सभ्रमायराज्ञाश्च चिन्द्रेऽसद्व-
 रूपः खेमसुभिवावहेभिवेति ॥
 प्रोयोविशालमूर्त्तिर्नरपतिखच्छ्रीवि-
 द्दुयेचन्द्रः । स्थूलः सुभिचकारीप्रिय-
 धान्यकरस्तुतनुमूर्त्तिः ॥ १९ ॥ अथ-
 चन्द्रस्य कृजादिभिस्ताराग्रहैः । शृङ्गे-
 भिवेफलमाहः । प्रोक्तान् चन्द्रिपां-
 श्चन्द्रहन्तुडुपतिः शृङ्गेकुर्वेनाहते यखं-
 चन्द्रयकृद्यमेन शश्रिजेनादृष्टिदुर्भ-
 चक्रुत् ॥ श्रेष्ठान् हन्ति च पान् महेन्द्र-
 गुह्या शुकेशंचाल्पान् च पान् शुक-
 योप्यमिदं फलं शकृत्कृष्णेयेयोक्ता-
 गमम् ॥ शुकभिन्नविम्बस्य चन्द्रे मसः-
 फलमाह । भिन्नः सितेन सुगधान्-
 यवनान् पुलिन्दान् नेपालगङ्गिसरक-
 च्चसुरापुमन्त्रान् ॥ पाञ्चालकैकय-
 कुलूतकपौरपादान् हन्यादुगीनर-
 ज्ञानापि सप्तमासान् ॥ जीवभिन्न-
 स्याह । गान्धारसौधीरकसिन्धुकीरा

न् धान्यानिः शैलान् श्विडाधिपांश्च
 दिजांश्च मासान्दर्श श्रीतरश्मिः
 सन्तापयेद्योक्वतिनां विभिन्नः ॥ भौ-
 र्मभिन्नस्याह । उद्युक्तान् सहवाचनेन
 रपतीस्त्रिगर्चकार्त्मासवान् । कैलि-
 मन्दान् गणपुत्रवानयशिवीनायोध्य-
 कान् पार्थिवान् ॥ हिन्यात् । कैरव-
 मस्यशुकैल्यधिपतीन् रोजन्यमुस्था-
 भिलपिभालेयांशुरसृग्ग्रहेतनुगतेषण्-
 मासमर्थादर्याः ॥ शनिभिन्नस्याह ।
 यैधेवान् सिधिवान् सकौरवान् प्रा-
 भीशा नश चालुनायनान् । हन्या-
 द्दकंजभिवमडसुः । श्रीतांशुर्द्वैगमा-
 प्रसमीडया ॥ प्रुधभिन्नस्याह । मगधा-
 न्मधुरांश्वपीडयेत् । वैल्लयाश्चतटं-
 शशाङ्कजः । अपरपृक्तं युग्मं वदे च-
 दिभित्वाशशिनं विनिर्गतः ॥ केतुना-
 भिन्नस्याह । जेमेरे । ग्यसुभिचविना-
 श्रीश्रीर्ताशुः शिखिनायदिभिन्नः ।
 कुर्वाद्युधत्री विविनाशं । त्वैराशा-
 मधिकेन चर्पीडाम् ॥ २७ ॥ ग्रहण-
 काले उक्तास्तस्य चन्द्रस्य फलमाह ।
 उक्तायापदं । शशी । गसखचन्वते ।
 हन्यते तदां च भौः । यखं नर्वा निस्थितः
 चन्द्रमसोर्षणं च चणमाह । भस्म-
 निमं पंरुर्षा । शृगमूर्त्तिः श्रीतकरः
 किरणैः परिहीनः । ज्यांमतनुः स्फुटि

चन्द्रप्र

तःस्फुरणोवाचुट्टमरामयचैरभया
 य ॥ प्रालेयकुन्दकुमुदस्फटिकाददा
 तो यलादिवाद्रिसुतया परिम्व्यच
 द्रः । उच्चैः कृतो निशि भविष्यति
 मे शिवाय येादृश्यतेसमधिताजग
 तःशिवार्य ॥ अथपचददौ हानौषा
 साम्येचशुभाशुभमाह । शुक्लेपचेस
 म्मद्वेप्रवृद्धिं वृद्धचर्चयातिवृद्धिं प्रजा
 य । हीनेहानिस्तुस्यतातुल्यतायांशु
 ष्येसर्वतत्फलं व्यच्ययेन ॥ यदिकु
 मुदमणालं चारौ र स्तिथिनियमा
 त्स्त्रयमेतिवर्द्धतेवा । अविश्रुतगति
 मण्डलांशुयोगी भवति त्वयां विजया
 य शीतरश्मिः ॥ ३२ ॥ इतिभारार्था
 चतुर्थोऽर्थायः ॥ ४ ॥

चन्द्रदाराः । पुं । भू० । अत्रिन्यादिन
 चचेपु ॥ चन्द्रदाराः ॥

चन्द्रनामा । पुं । कर्पूरे ॥ चन्द्रसना-
 मान्येव नामान्यस्य ॥

चन्द्रपुष्पा । स्त्री । श्वेतकण्टकार्याम् ॥

चन्द्रप्रमः । पुं । वृत्तार्चद्विशेषे ॥

चन्द्रप्रभा । स्त्री । ज्योत्स्नायाम् ॥ च

न्द्रप्रभा ॥ वाक्य्याम् ॥ नैपध

विशेषे ॥ अवाहसुखबोधः । कुमिरि

पुद्गहनव्योप विफलांमरदारुचव्यभू

निम्बम् । मागधिमूलं मुस्तं सशटि

वचामाधिकश्चैव ॥ लक्ष्यचारनि-

चन्द्रभा

शायुगकुस्तुम्बुरु गजकरखातिविषाः

॥ कर्पांशकान्येव समानिकुर्वीत् पला

ट्टकचाश्रमगतो विदध्यात् । निष्पत्र

शुक्लपुरस्य धीमान् पलद्वयं क्षौहर

जस्तथैव ॥ सिताचतुष्कं पलमत्रवं

श्यानिकुम्भकुम्भविस्त्रियुक्तम् । च

न्द्रप्रमेयं गुटिकाप्रयोज्याचार्यं सि

निर्णाशयते पडेव ॥ भगन्दरं पाण्डुर

कामलाचनिर्गण्डवज्जे कुरुतेचदी-

सिम् । हन्यामयान् पित्तकफानि

जोत्स्यान् नाडीगतेमर्मगतेऽग्रेच ॥

ग्रन्थ्यर्बुदे विद्रधिराजयक्ष्मणोर्मिहे

भगाख्ये प्रबलेचयेज्या । शुक्लचये

चाश्रमिभूवक्ष्च्छे शुक्लप्रवाहे प्युद्-

रामयेच ॥ भक्त्यपूर्वं सततंप्रयो

ज्या तक्रानुपानं त्वथमस्तुपानम् । आ

जौरसोवाङ्गल्लेखेवा प्रयोऽथ-

था शीतजलानुपानम् ॥ घलेननाम

स्तुरगोजवेन दृष्टास्तुपर्कं श्ववधेरा

तः ॥ बलीपलितनिर्मुक्तोऽश्वोपि

तर्क्यायते ॥ न पानसौज्येपरिहार्यं

मस्ति न शीतवातातपलैद्युनेषु । श

म्भुं समभ्यर्च्य कृतप्रसादेनासावटी

चन्द्रमत्तः प्रसादादिति ॥ कर्चूरके ।

कचूर इति भाषा ॥

चन्द्रमत्तः । न । कर्पूरे ॥

चन्द्रभागः । पुं । पर्वतविशेषे ॥ विभक्त

चन्द्रोद

शोयाम् ॥ चन्द्रशूरे ॥ अतिव्रगती
संज्ञकेषयोदशाक्षरावृत्तिविशेषे ॥
यथा । अनन्ततगुरुभिश्चन्द्रिकाश्चर्तु
भिः । यथा । शरदस्रतश्चन्द्रिका
चालिते दिनकरतनयातीरदेशे ह
रिः । विहरति रमसाहस्रवीभिः स
मं त्रिदिवयुवतिभिः । कोर्पिदेवो य
था ॥ हरिश्चन्द्रपुरवासिन्यामन्वा
याम् ॥

चन्द्रिकाम्बुजम् । न । सितोत्पले ॥
चन्द्रिकाश्रीवः । पुं । चन्द्रकान्तमणौ ॥
चन्द्रिकापारी । पुं । चकोरपक्षिणि ॥
चन्द्री । स्त्री । वाकुल्याम् ॥
चन्द्रेष्टा । स्त्री । उत्पलिन्याम् ॥
चन्द्रोदयः । पुं । शशिप्रकाशे ॥ उल्लोचे
॥ मेकरध्वजाखेरससिन्दूरे ॥ अचा
ह । पलं स्रदुस्वर्णदलं रसेन्द्रं पला
ष्टकं पौडशगन्धकण्य । शोणैः सुका
र्षासभयैः प्रसूनैः सर्वं विमर्शायकु
मारिकाङ्गिः ॥ तत्काषकुम्भे निहि
तं सुगाढे सत्कर्पटैस्तद्विवसवयञ्च ।
पचेत् क्रमाग्नौ सिञ्जताख्ययन्त्रे ततो
रजः पल्लवरागरम्यम् ॥ निगृह्य चै
तस्य पलं पलानि चत्वारिकर्पूररज
स्यैव । जातीफलं सोषण मिन्द्र
पुष्पं कस्तूरिकाया इहशाखणकः ॥

* ॥ चन्द्रोदयो ऽयं कथितस्तु माषो भु

चन्द्रोप

को हि बह्नीदंशमध्यवर्षी ॥ मदे
न्मदानां प्रमदाशतानां गर्वाधिकत्वं
श्लथयत्यकारुडे ॥ हतं घनीभूतम
तीव दुग्धं स्रदूनिं मांसात्ति समस्त
कानि । मांसान्नपिष्टानि भवन्ति प
थ्यान्वानन्ददायीन्यपराणि चात्र ॥
॥ वलीपलितनाशने स्तनुभृतां वयः
स्तम्भनः समस्तगदखण्डनः प्रचुरो
गपञ्चाननः । गृहेषु रसरारुढ्यं भव
ति यद्य चन्द्रोदयः सपञ्चशरदर्पि
तोः स्रगदृशां भवेद् दुर्लभः ॥ इति
सारकौमुदी सुखत्रोधश्चेतिराधा
कान्तः ॥ चन्द्रस्य चन्द्रइवधा उदयो
यस्य ॥

चन्द्रोदया । स्त्री । नेपरोगसौषधविशे
षे ॥ यथा । हरीतकी वचा कुष्ठं विष्य
र्षी मरिचानिच । विभीतकस्यमज्जा
। च शङ्खनाभिः मूत्र शिला ॥ सर्वमेत
त्समं कृत्वा छागीचीरेणपेपयेत्
। * । नाशयेत् तिमिरं कण्ठे पेटला
न्यर्बुदानिच ॥ अधिकानिचमांसानि
वशराचीनपश्यति । अपिद्विवापिर्वा
मुष्पंभासेनैकेन साधयेत् ॥ वर्त्तिश्च
न्द्रोदयानात्वा तथा दृष्टि प्रसादनी
॥ इतिचक्रपाणिदत्तः ॥

चन्द्रोपलः । पुं । चन्द्रकान्तमणौ ॥
प्रपलः । पुं । पारदे ॥ मीने ॥ चोर

चपेटा

कै ॥ प्रस्तरविशेषे ॥ चवे ॥ राजमा
 पे ॥ चपनम् । चपेसान्त्वने । ग्युन्तः
 एरच् चपलोति । स्त्रा० । कं ॥ न
 । शीघ्रे ॥ क्रियाविशेषणास्त्राद्द्रव्ये
 वर्त्तमानं क्लीबम् ॥ वि । तरले ॥
 चले । चणिके ॥ विकले ॥ दुर्विनी
 ते ॥ चपेत् । चप० । छपा० कळः
 ॥ चोपति । चुपमन्दावांगितै । चुपे
 रञ्चोपघाया इति कलमच्ययः ॥ दे
 पमनिश्चिन्त्यवधन्धनादेः कर्त्तरि ।
 चिकुरे ॥

चपला । स्त्री । कर्मलायाम् । अघि ॥
 विश्रुति ॥ पुंश्वल्याम् ॥ पिप्यल्याम्
 ॥ विजयायाम् ॥ मंदिरायाम् ॥ जि
 ह्वायाम् ॥ आर्धाप्रभेदे ॥ यथा । द
 लये । द्वितीयतुर्थागणौ जकारौ तु
 चपलासा । यथा । चपलानचेत् क
 दाचि नृणांभवे इक्तिभाषनाकृष्ये
 । धर्मार्थकामभोक्षा सदाकरस्थान
 सन्देशः ॥ चपलाङ्गाप् ॥

चपेटः । पुं । विल्लृताङ्गुलिपाणौ । प्र
 तले । याम् चपेटा इति च भाषा ॥
 चपति । चप० । अच् । एटति । इट
 गतौ । अच् । चपेश्चौ इटश्च ॥

चपेटा । स्त्री । चपेटे । प्रइस्ते ॥ य-
 षिट्कोपाध्यायः शिष्याय चपेटां द
 दातीति भाष्यम् ॥ टाप् ॥

चमसः

चपेटिका । स्त्री । चपेटायाम् ॥ चपे
 टैश्च । स्वा० कं । प्रत्ययस्त्री द्विती
 चमम् ॥

चपेटी । स्त्री । भाद्रशुक्लपष्ठ्याम् ॥ भा
 द्रे चपेटी विख्यातेति स्कन्दपुराणम् ॥
 चमत्कारः । पुं । विश्रुते । चित्तविस्त्वा
 ररूपे । डमरैः ॥ लोकातीतार्थो क
 लनेन किमेतदिति ज्ञानधारारामने
 न चित्तस्य दीर्घप्रायर्त्तचित्तविस्त्वा
 र इत्यर्थः । दृष्टहेतुभ्यो ऽसम्भ
 विश्वज्ञानेन हेत्वनारानुसन्धाने न
 नोत्थापारं एव चित्तविस्त्वार इत्यपरे
 ॥ अपामार्गे ॥ चमत् करणम् । कृ
 ङ्० । घञ् ॥

चमरः । पुं । मृगविशेषे । व्यजन्याम् ॥
 यस्याश्वेतवालैर्देवराजादिष्वङ्गनं क्रिय
 ते सचमश्चिषां कृतिर्भवति ॥ दैत्यवि
 शेषे ॥ न । चामरे ॥ चमति चम्य
 ते वा अनेन वा । चमुञ्जने । अ-
 च्छिकमिष्वमिचमीच्यरश्चित् ॥

चमरपुच्छः । पुं । कोकले ॥ न । चा-
 मरे ॥

चमरिकः । पुं । कोविदारवृक्षे । रक्त
 काञ्चनारे ॥ चमरमस्यास्ति । ठन् ॥

चमरी । स्त्री । मञ्जर्याम् ॥ मृगीभेदे
 । दीर्घखवायाम् । गिरिमियायाम् ॥

चमसः । पुं । न । दाहजेयज्ञेपात्रवि-

चम्पकः

शेषे ॥ सोमपानपात्रे ॥ पुं । पर्यटे
 ॥ पिष्टविशेषे ॥ लड्डुके ॥ चमन्त्यस्मि
 न् । चम्यते भक्ष्यते सोमोऽस्मिन्वा
 । चमु० । अत्यविचमीत्यसच् ॥
 चमसी । स्त्री । मुद्गमक्षुरादिपिष्टे ॥
 चूर्णयच्छुक्रमापाणां चमसी साऽ
 भिधीयते ॥ चम्यते । चमु० । अस
 च् । गौरादित्त्वान् ङीप् ॥
 चमीकर । पुं । ऋतस्वराख्य आकरवि
 शेषे ॥
 चमूः । स्त्री । सेनामात्रे ॥ सेनाविशेषे
 । तत्र इमा. ७२९ । रथा. ७२९ ।
 अथा. २१८७ । पदातयः ३६३५ ।
 समस्तसङ्ख्याया ७२९० । नमत्त्यधि
 कशतदथाधिकसप्तसहस्रम्भवति ॥
 चमसिग्रबून परैश्चम्यतेवा । चमुश्च
 दने । कृपिचमितनिधनिसर्जिखर्जि
 म्जरिच्छू ॥
 चमूचर । पुं । सैनिके ॥ चरेष्ट ॥
 चमूजघनम् । न । सेनापशाङ्गामे ॥
 चमूकः । पुं । सगविशेषे ॥ चमति ।
 चमु० । खर्जादित्त्वाद्दूरः । पुं अ
 त उच्चम् ॥ यथा । चमूकह्वयम् ॥
 चम्प । न । कौथिदारश्चे ॥
 चम्पक । पुं । चम्पा इति प्रसिद्धे श्वेदे
 हेमपुष्पके । दीपपुष्पे ॥ चम्पक
 कटुकस्तिक्त कषायो मधुरो हिमः ।

चम्पक

विषकृमिहरः कुक्कुटफवातास्रपि
 त्तजित -) चम्पयति चम्प्यते वा ।
 चपिगत्याम् । कुन् ॥ पनसकोप
 गिांशके ॥ न । चर्पाकक्षा, इति
 गौडभाषामसिद्धे कदलीफले ॥
 चम्पकं वातपित्तं गुरुवीर्यकरं तथा
 । अतिशीतं रसे पाके मधुरं कथितं
 चूर्धैरित्यस्य गुणाः ॥ चम्पकस्य पुष्पे ॥
 सुदृढप्रसिसिद्धौ ॥ सायथा । न्या
 येन स्वयंपरीक्षितमप्यर्थं तावन्मथ
 दधते यावद्गुरुश्लिष्यसम्रत्नचारिभि स
 ह न सवाद्यते अतः सुदृढं गुरुश्लिष्य
 सम्रत्नचारिणां संवादकानां प्राप्ति
 सुदृढप्राप्तिः सासिद्धिश्चतुर्विचम्पक
 मुच्यते इति साङ्ख्यविदः ॥
 चम्पककलिका । स्त्री । चम्पककोरके
 । गन्धमेदिन्याम् ॥
 चम्पकमाला । स्त्री । चम्पकपुष्पैर्निर्मि
 त्तया मालायाम् ॥ चम्पकली इति
 प्रसिद्धे स्त्रीणां-कसठाभरणे ॥ वर्ष
 एतेषु पङ्क्तिच्छन्दोविभेदे ॥ यथा ।
 पादविराजन्नूपुरयुग्मा कुण्डलशो
 भासङ्गिसुवर्णा । शङ्खवतीदारद
 यपूर्णा चम्पकमान्नाभातिसुवर्णा ॥
 यथा । आलिकुम्भभ्रष्टाहमधन्या च
 न्तभवंदुन्यारविकन्या । नन्दकुम्भारो
 निर्गतशङ्खः सम्प्रतिभावी कोपि-

चयः

कलहः इति ॥

चम्पकचंतुर्दशी । स्त्री । ज्येष्ठशुक्लचतु
र्दश्याम् ॥

चम्पकरम्भा । स्त्री । सुवर्गकदल्याम् ॥

चम्पकारण्यम् । न । तीर्थविशेषे ॥

चम्पकुन् । पुं । प्रांपकुडा इति गौडे
पुप्रसिद्धे संख्यविशेषे ॥

चम्पकोपः । पुं । पंनसे ॥

चम्पा । स्त्री । कार्यराजस्य भार्यायाम् ॥
तस्यैवपुर्वाम् । अणुना भागलपुर

इति यस्यप्रसिद्धिरितिराधाकान्तः ॥

तीर्थविशेषे ॥

चम्पाधिपः । पुं । कर्णभूषे ॥

चम्पापुरी । स्त्री । चम्पायां नगरीयाम् ॥

चम्पारण्यम् । न । विदेहदेशसमी
पस्थे विपिने ॥

चम्पालुः । पुं । पंनसे ॥

चम्पावती । स्त्री । कर्णपुर्वायाम् ॥

चम्पूः । स्त्री । काथ्यविशेषे ॥ तद्गच्छं
यथा । मद्यपद्यमयीवाणीचम्पूरिच्य

भिधीयते । इत्यलङ्कारज्ञाः ॥

चम्पेशः । पुं । कर्णारण्ये ॥

चम्पोपलक्षितः । पुं । अङ्गदेशे ॥ तद्दे
शस्थे पुम्भूम् ॥चम्बोली । स्त्री । स्वनाम्ना प्रसिद्धे यूप्य
विशेषे । सुमनायाम् ॥

चयः । पुं । समूहे ॥ वने । प्राकारमुख

चरटः

वन्धने ॥ यदुपरिप्राकारो निहृष्यते

प्राकाराधारवेदिकेतियावत् । तथा

चार्यशास्त्रम् । खातमुद्दृतस्यदाघ्रं

कारयेत् तस्योपरिप्राकारमिति । य

गार इति गौडभाषा ॥ समाहृतौ ॥

परिखादृतस्यत्सूये ॥ चीयते । चि

ञ्चयने । कर्मण्ये र्च ॥ प्राकारे ॥

पीठे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

चयनम् । न । चिनन इति ख्याते रच

नाविशेषे । इष्टकादीनामूर्द्धाघोदे

शनिवेशने ॥ चिञ्चो ल्युट् ॥

चरः । पुं । अजधूतयमेदे ॥ क्षौमे ॥

जङ्गमे । वसे ॥ चले ॥ चारे । गो

पनेन । राश्रदे शुभाशुभादिज्ञानार्थं

राज्ञा नियुक्त पुरुषे ॥ परतत्त्वज्ञा

नार्थं भ्रमणकर्त्तरि । यथाहर्षो

प्रखिद्यौ ॥ चरति । चरति । यथा

चच् ॥ कपर्दके ॥ मेघकर्कटतुला

नकरण्येषु ॥ न । नक्षत्रविशेषे ।

वातादिति चरित्रीणि चन्द्राश्च च

रचलम् ॥

चरकः । पुं । चारे ॥ पर्यटे ॥ चक्रक

रे । भिद्यौ ॥ अनुग्रह्यविशेषयो ।

वैद्यशास्त्रप्रवर्त्तके मुने ॥ तल्लृतेत

न्नामके ग्रन्थे ॥ चरति । चर ॥ जि

ह्निसंभयोरपूर्वस्था पीति वुन् ॥

चरटः । पुं । खञ्जनापचिणि ॥

चरमा

चरणः । पुं । न । बद्धवादै । वैदे
कदेशे ॥ शाखाद्येतरि ॥ मूले ॥ गो
त्रे ॥ पदे । पादे ॥ न । भ्रमण ॥ भ
क्षण्ये ॥ शीले ॥ आचारे ॥ चरन्त्यने
न । चर० । करणेति ल्युट् ॥

चरणगतः । वि । प्रकृते ॥

चरणग्रन्थिः । पुं । गुल्फे ॥

चरणयोधी । पुं । कुक्कुटे ॥

चरणव्यूहः । पुं । वेदव्यासकृते चतुर्वे
दविपरंशग्रन्थे ॥

चरणामिषम् । न । चरणमांसे ॥ चर
णानामामिषम् । मुखस्य विधिना
पाच्यं चरणानुप्रलेहितम् । चरणं वा
तङ्गद्वयं एष्यं पित्तकरं गुह्यं ॥

चरणायुध । पुं । कुक्कुटे ॥ चरणमायु
ध मस्य ॥

चरमः । वि । अन्ते । अवसाने । प्रान्ते
॥ पश्चिमे ॥ चरति । चर० । चरे-
र्यर्थमेव । प्रथमचरमे शिसर्वनाम
त्वात् पञ्चमस शी । चरमे चरमाः ॥

चरमद्वामभृत् । पुं । अस्ताचले ॥ चर
मश्यासौत्त्वामभृच्च ॥

चरमतीर्थकृत् । पु । वहुमानाख्यार्ष
ज्ञेदे ॥

चरमाचलः । पुं । अस्ताचले ॥ चरम
श्यासावचलश्च ॥

चरमाद्रिः । पुं । अस्ताचले ॥

चरुः

चराचरम् । न । विष्टपे । जगति ॥ वि ।
इङ्गे ॥ जङ्गमाजङ्गमे ॥ इष्टे ॥ पुं ।
कपर्दके ॥ चरति । चर० । चरिष
लीति द्विच्चादि ॥

चरिः । पुं । पशौ ॥ चरति । चर० । खं
निकप्यज्यसीत्यादिना इप्रत्ययः ॥

चरितम् । न । अनुष्ठिते ॥ चरित्रे ॥
सञ्चारे ॥ व्रतकर्माणि ॥

चरितार्थः । वि । प्राप्तप्रयोगने ॥

चरित्रम् । न । स्वभावे ॥ चेष्टिते ॥
चर्यतेऽनेन । चर० । कर्त्तिसूक्ष्म
खनसहचरश्चः ॥

चरिष्णु । वि । जङ्गमे ॥ चरुशीलः ।
चरगतौ । अलङ्कृजितीष्णुश्च ॥

चरुः । पुं । इव्यान्ने । ज्व्यपाके ॥ टौ
कणादिति ख्याते भाण्डे ॥ चर्यते भ
ष्यते देवैः । चरन्ति भक्षयन्ति देवा इ

ममिति वा । चरगतौ भक्षण्येव ।
भृशुशीतृचरीत्युः ॥ अनवस्त्रावित्ता

न्तरुषपाक श्रोदनशुद्धरितियांभि-
काः ॥ मीमांसकैरपि विवृष्टवैधिकर

णे श्रोदनपरत्त्वमेव चरुशब्दस्याभ्युप
गतम् ॥ उगवादिभ्यो यदिति सूचैकै

यटस्तु स्थालीवाची चरुशब्दः ता
त्स्थ्या दौदने भाक्तइत्याह । विन्व

प्रकाशेतु चरुर्भाण्डे च इत्याने इत्यने

कार्यतो ज्ञा ॥

चर्चा

चर्चणः । पुं । चिदापूमे ॥
 चर्चरी । स्त्री । गीतभेदे ॥ अन्वजुके
 शे ॥ चर्चरीगीतभेदे चकेशभित् क
 रशब्दयोरितिरुद्रः ॥ चर्चक्रीडाया
 मिति सुभूतिः । कापटिकानां सादर
 वचने तैर्यविकेचेत्यन्ये । वसन्तसम
 यक्रीडायामित्येके ॥ चर्चव्याम् ।
 साटोपवाक्ये ॥ चर्चवृत्तविशेषे ॥ य
 था । हारयुक्तसुवर्णकङ्कणमाशिशङ्क
 विराजिता पीदनुपुरसङ्गता सुपयो
 धरद्वयभूषिता । शोभिता वल्लभेन
 पिङ्गलपद्मगर्धपवर्णिता चर्चरी त
 रूणीव चेतसि चाकसीतिसुसङ्गता ॥
 यथा । कोकिलाकलकूजितं न शृणो
 सि सम्प्रतिसादरम् मन्वसे तिमिरा
 पहारि सुधाकरं न सुधाकरम् । दूर
 मुक्कसिं भूषणं विकलासि चन्दन
 मारुते कस्य पुण्यफलेन सुन्दरि म
 न्दिरं न सुखायते इति ॥ चर्चते ।
 चर्चपरिभाषणभर्त्तनयोः । चाहु
 लकात् अरम् । गौ० डीष् ॥
 चर्चरीकः । पुं । सहाकाले ॥ केशविन्द्या
 से ॥ शाके ॥ चर्चते चर्च अथयने
 । पर्ण० इकन् प्रत्ययान्तोनिपातितः ॥
 चर्चा । स्त्री । चिन्तायाम् ॥ विचारणा
 याम् ॥ स्यासके । चार्चिके । चन्द
 नादिनादे श्विलेपने । चर्चना इति

चर्चका

भाषा ॥ चर्चिकायाम् । दुर्गायाम् ॥
 चर्चयनम् । चर्चअथयने । चुरादि
 ग्यन्ताङ्गाने चिन्तिपूजिकथिकुम्बिच
 चर्चश्चेत्यङ् । चर्चनं वा ॥
 चर्चिका । स्त्री । दुर्गायाम् ॥ चर्चाया
 म् ॥ चर्चैव । स्वा० कः ॥
 चर्चितः । त्रि । दिग्घे । लिप्ते । चन्द
 नादिनाकृतलेपने । चर्चा चर्चलि
 या इति च भाषा ॥ चर्चासञ्जाता इत्य
 । तारकादिस्वादितच् ॥
 चर्च्यटः । पुं । चर्चटे । चर्चटे ॥ स्फोर
 विपुले । चिपिटे । चिपटा इति
 भाषा ॥
 चर्च्यटा । स्त्री । भाद्रशुक्लपष्ठ्याम् । च
 पेव्याम् ॥
 चर्च्यटी । स्त्री । पिष्टकविशेषे । मे-
 ल्याम् ॥
 चर्च्यठः । पुं । इर्षारौ ॥
 चर्च्यटी । स्त्री । चर्चयाम् । चर्चक्रीडा
 वाचि । साटोपवाक्ये ॥
 चर्चकपा । स्त्री । गन्धद्रव्यविशेषे ।
 सप्तलायाम् । भूरिफेनायाम् ॥ सां
 सरोद्दिग्याम् ॥ चर्चकः कपा ॥
 चर्चकारः । पुं । चमार इति भाषाप्र-
 सिद्धे कारावदे । पादूकृति । च-
 एडास्यां तीवराज्जाते । इति पराशर
 पट्टतिः ॥ चर्चकरोति । लुक् ॥

चर्म

कर्मण्यु ॥ १ ॥
 चर्मकारी । स्त्री । चर्मकपायामोषधौ ॥
 चर्माकीलम् । न । अर्शः प्रमेदे ॥ व्या
 ने। गृहीच्छास्त्रेपाण्यं करोत्यर्शस्व-
 चोवहः । कीलोपमंस्त्रिखरं चर्म
 कीलन्तु तद्विदुः ॥
 चर्मकृतः । पुं । चर्मकारे ॥
 चर्मचटका । स्त्री । अजिनपथायाम् ।
 अतुकायाम् । चाम्चिरैया इति-
 भाषा ॥
 चर्मचटी । स्त्री । गृहमाचिकायाम् ।
 चर्मचटकायाम् ॥
 चर्मचित्रकम् । न । खेतकुष्ठे ॥
 चर्मजम् । न । रुधिरः ॥ रोमणि ॥
 चर्मखती । स्त्री । चर्मख इतिभाषा
 प्रसिद्धे नदीविशेषे ॥ चर्मख्यस्त्राम्
 मन्तुम् । आसन्दीवदिति चर्मयो

चर्ममु

सिद्धे फलके ॥ अस्यलक्ष्यं यथा । श
 रीरावरकं शब्दं चर्मइत्यभिधीयते
 । तत् पुनर्द्विविधं काष्ठचर्मसम्भवमे
 दतः ॥ शरीरावरकत्त्वं लघुता
 दृढता तथा । दुर्भेद्यतेतिकथितम्
 र्मणां गुणसङ्ग्रहः ॥ स्वल्पता, शुक्ता
 चैवसंदुता, सुखभेद्यता । विसदुर्बर्ण
 ताचेति चर्मणां दोषसङ्ग्रहः ॥ सि
 तोरक्तस्तथापीतः कृष्णइत्यभिज्ञ-
 त्दितः । यक्षादिजातिभेदेन चर्मणां
 वर्णनिर्णयः ॥ चित्रवर्णस्तु सर्वेषां सर्व
 देवोपपद्यते इतिभोजः ॥ चरति
 चर्यते वा इनेनवा ॥ चर ॥ मनिन् ॥
 चर्मनालिका । स्त्री । ताडन्याम् ॥
 चर्मपत्रा । स्त्री । चर्मचव्याम् ॥
 चर्मपादुका । स्त्री । उपानहि ॥
 चर्मपुटः । पुं । दतिसंज्ञके चर्म

चर्था

चर्चामुशिडका । स्त्री । काच्ययिन्याम् ।
 चण्डिकायाम् ॥
 चर्चयष्टिः । स्त्री । अञ्चताडन्याम् । क
 शायाम् ॥ चर्मयो यष्टिः ॥
 चर्मरङ्गा । स्त्री । आवर्त्तकीलतायाम्
 विभाष्याम् ॥
 चर्मरुः । पुं । चर्मकारे ॥ इतिचिंकाण्ड
 शेषः ॥
 चर्मसम्भवा । स्त्री । एलायाम् ॥
 चर्मसारः । पुं । रसे ॥ इतिरा
 चर्माम्भः । न । जनिर्घण्टः ॥
 चर्मारः । पुं । चर्मकारे ॥ चर्मक्रिया
 म् । च्छति । च्छेः कर्मण्यण् ॥ हि
 क्रममेदे ॥ चर्मारः शुक्लवर्णः स्यात् ॥
 चर्मी । पुं । फलकपायौ । इत्येत इति
 भाषा ॥ भूर्जद्वेषे ॥ भूर्जरीटे ॥ क
 दल्याम् ॥ चर्मास्यास्ति । व्रीहनिः ॥
 चर्था । स्त्री । ईर्यायाम् । नियमाप्या
 ने । ध्यानमौनादिकस्यभिस्तु प्रतस्था
 नुष्ठाने । ईर्यापथस्थितौ ॥ ईर्यतेगु
 रोः । शब्देऽपासनया चायते इति ई
 र्या । ईर्यायाःपन्याः । च्छूपूरिच्यः ।
 ईर्यापथे ध्यानाद्युपाये परित्राजका
 दीनांस्थितिः तस्याभिच्यर्थः ॥ आ
 चरणे ॥ चरणम् । चर० । गदम
 दचरणमथानुपसर्गइतियत् ॥ यदा
 परिचर्यापरिसर्ये च्चत्र परीच्यसा

चचद्

विवक्षणात् । चर्येतिचाधुः ॥
 चर्चयम् । न । दन्तेश्चूर्णने । चवावना
 इतिभाषा ॥ चर्चयदने । ल्युट् ॥
 चर्चा । पुं । तलप्रहारे ॥ ७
 चर्चितः । चि । भक्षिते । कृतचर्चये ॥
 चर्चयतेस्य । चर्च० । क्तः ॥
 चर्चितपाचकम् । न । चर्चिततामूला
 दिव्यागपाथे । कटकेले । प्रतद्व्यहे ॥
 चर्चम् । त्रि । चर्चणीये ॥
 चर्चयिः । पुं । घने ॥ कर्षति । कृष०
 कृषेरादिभ्यश्चइत्यनिः ॥
 चर्चयी । स्त्री । पुंश्चल्याम् ॥ कर्षति
 मनः । कृषविलेखने । कृषेरित्यनिः
 । कृदिकारादितिङीप् ॥
 चर्चः । पुं । कम्पे ॥ न । चर्चले । लेले
 । तरले ॥ अल्पकालस्थायिनि । श
 रीरे जगतिच ॥ प्रतिचणमन्यथाभा
 वात् ॥ नक्षत्रविशेषे । स्यात्प्यादि
 च्येभ्युतेस्त्रीणिचन्द्रस्यापिचरंचलम्
 ॥ त्रि । कम्पयुक्ते । चर्चले ॥ चर्चति
 चलगतौ । पचाश्च ॥
 चर्चचक्षुः । पुं । } चक्षोरपिच-
 चर्चक्षुः । पुं । } णि ॥
 चर्चतपूर्णिमा । स्त्री । चन्द्रकमत्स्ये ॥
 चर्चद्वजः । पुं । } चैद्गामाञ्च इ-
 चर्चद्वजकः । पुं । } तनौड भाषा
 प्रसिद्धे नत्ये ॥

चलितः

चलद्वयः । पुं । अथ्यद्वये ॥ चलानि
द्वयान्यस्य ॥
चलनः । पुं । पादे ॥ हरिणे ॥ न । भ्र
मणे ॥ कम्पे ॥ स्थिरत्त्वप्रच्युतौ ॥ दे
॥ शान्तरप्राप्तिहेतुभूते क्रियाविशेषे ॥
चलनशीलम् । चल० । चलनशब्दे
तियुच् ॥ वि । कम्पे । कम्पयुक्ते ॥
चलनकम् । नि । चञ्छतिके ॥
चलनी । स्त्री । वारीभेदे । गजवन्ध
। न्याम् ॥ ब्रह्मघर्ष्याम् । वस्तवेधि
न्याम् ॥
चलपवः । पुं । पिप्लवद्वये ॥ चलानि
पेवाण्यस्य ॥
चलसङ्कमः । पुं । ईश्वरेच्छालोकाद
द्वयशक्तशश्यादिभागस्य । सूर्ये ते
जस्यम्पके ॥
चला । स्त्री । लक्ष्म्याम् ॥ चञ्चलत्वा
द्वेला त्वै सूर्ये चैव नसंगयः ॥ सि
ल्लके ॥ टाप् ॥
चलाचलः । पि । चञ्चले ॥ चलति ।
चल० । चरिचलीति द्वित्वादि ॥
पुं । काके ॥
चलातङ्कः । पुं । वातरोगे ॥
चलामासः । पुं । भायामयस्य रज्जुस
र्पादिर्गमने ॥ चलमिवआभासतेद
ति तथा ॥

चपकः

तरचिते ॥ प्रचक्रे ॥ गते ॥ चस्यते ॥
स्य । चलकम्पने । क्तः ॥
चलुः । पुं । गण्डूषे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥
चलुकः । पुं । प्रसूतौ ॥ भाण्डप्रभेदे ॥
चवर्गः । पुं । चादिपञ्चवर्णेषु ॥
चवर्गीयः । पुं । चवर्गभवेवर्ण ॥ वर्गा
न्ताञ्चेतिङ् ॥
चवलः । पुं । राजभाषे । चैला इति
भाषा ॥
चविः । स्त्री । चविकायाम् ॥
चविकम् । न । चथे ॥ चर्थते । चर्व०
। कुन् । पृषोदरादिः ॥
चविका । स्त्री । चद इति गौडभाषाप्र
सिद्धे ह्ये । चथे ॥ चविकाष्टाप् ॥
चथम् । न । चविकायाम् ॥ कर्णामू
लभवं चथं विशेषाहुदजापहम् ॥
चर्थते । चर्व । गृह्णन् । पृ० ॥
चथकम् । न । चथे ॥
चथना । स्त्री ।
चथफलम् । नि । } गजपिप्लव्याम् ॥
अथा । स्त्री । वचायाम् ॥ कौर्पास्याम् ॥
चपकः । पुं । न । सुरापानपाषे । गल्ल
के । सरके ॥ अथचपकोद्देशः । य
त्पानपाषं भूपानां तज्ज्ञेयं चपकं
बुधैः । कानकं राजतं चैव स्याटि
कं काचमेव च ॥ वृत्तं स्वराष्टदिको
गं चतुर्गापृथिवीभुजाम् । इत्यन्य

चलितः । वि । कम्पते ॥ उल्ललिते ।

चाकचि

चाङ्गेरी

सम्मतं तेषां निर्णयः पाठसम्मतः ॥
 स्वमुद्रितसम्मतं रत्नै श्वतुर्वर्णैः स
 मन्वितम् । मार्त्तिकं वाऽथफालवा
 । सर्वेषामुपयुज्यते ॥ काष्ठजं धातुजं
 । शैलं वाङ्गलादिमहीभुजाम् । यद्
 । न्यत्तौयमानादिपात्रं पृथ्वीभुजां भवे
 त् ॥ एवंतत्रापि नियमइतिर्भोजस्य
 । निश्चयः ॥ * ॥ मधुनि । मद्ये ॥ म
 द्याभेदे ॥ मद्यभाजने ॥ चप्यतेऽ
 नेन ॥ चपमज्जण । कुन् ॥
 चपति । पुं । मद्ये ॥ वधे ॥
 चषाल् । पुं । युयकटके ॥ यत्तसमाप्ति
 स्रुचकं पशुवन्धनाद्यर्थं यत्तभूमौ य
 त्काष्ठमारोप्यते सयूपः तस्यगिरसि
 ॥ यलयाकृति र्धमरुकाकृति र्वायः का
 ष्टविकारः सचषालः । यूपम्लेविहि
 तलोत्तवलयश्च ॥ चपति चप्यते वा
 । चपणं सानसिर्वर्षसिपर्षसीतिचपे
 राक्ष ॥

चाकचिच्चा । स्त्री । श्वतयुजायाम् ॥
 चाक्रायण । पुं । उपस्थ्याख्यर्षे ॥ चक
 ष्यर्षोऽर्षोपत्यम् । अ० फञ् ॥
 चाक्रिकः । पुं । बहुभिर्भिलित्वास्तुति
 । कारे ॥ घाष्टिके ॥ चक्रेण समूहेन
 चरति । चरतीति ठक् ॥ घाकट
 के ॥ तैलकारे ॥
 चाक्षुषः । पुं । यष्टेमनौ ॥ न । ह्रुपे ॥ च
 क्षुपागृह्यते । ऋण् ॥ चक्षुरे वा । स्वा
 र्थिकं प्रज्ञाद्यम् ॥ प्रत्यचविशेषे ॥
 तक्षु चक्षुरिन्द्रियजन्यज्ञानम् । इत्य
 चाक्षुषंप्रति चक्षु संयोगः कारणम्
 । इत्यसमवेतचाक्षुषं प्रति चक्षुः सं
 युक्तसमवाय । इत्यसमवेतसमवे
 तचाक्षुषंप्रति चक्षुः संयुक्तसमवेतस
 मवायः । तथाच भा० प० । इ
 त्यग्रहस्तु संयोगात् संयुक्तसमवाय
 तः । इत्येषु समवेतानां तथातत्स
 मवायतः ॥ तत्रापिसमवेतानां शब्द
 स्यसमवायतः । तद्दृत्तीनांसमवेत
 समवायेनतुग्रह इति ॥ त्रि । च
 चूर्वाप्ते ॥
 चाङ्गम् । न । दन्तपटुत्वे ॥
 चाङ्गेरी । स्त्री । अक्षलोशिकायाम् ॥
 चाङ्गेरीदीपनोरुच्या लघूणाकफवा
 तनुत् । पित्तलाक्षाग्रहयर्गः कुष्ठं
 तीसारनाशिनी ॥ चाङ्गम् ईरयति

चाकचक्यम् । न । उज्ज्वलताया
 चाकचिक्क्यम् । न । म् ॥ नहिलो
 कसिद्धसामग्री प्रातिभासिकरजतो
 त्यादिका किन्तु विलक्षणैव । तथाहि
 । काचादिदोषदृषितलोचनस्य पु
 रोवर्त्तइत्यसंयोगादिदमाकाराच्चा
 कचकाकाराच चाचिदन्त कारय
 इत्तिइदेतीतिपेदान्तपरिभाषा ॥

चाणकी

चातकः

॥ ईरप्रेरणे । कर्मयुक्त ॥
 चाण्डल्यम् । न । चण्डलतायाम् ॥
 चाटः । पुं । चैरे ॥ आर्यमर्यादां प्राच
 मर्यादावां भिन्दाने ॥ प्रतारके ॥ आ
 दौ विश्वासमुत्पाद्य पश्चात्परधनाप
 हर्त्तरि । प्रच्छन्नापहारिणि तस्करे ॥
 योत्तरि कलहप्रिये ॥ चटनम् चाट
 नंवा । चटभेदने भावे घञ् ॥
 चाटकैः । पुं । चटकापत्ये ॥ चटका
 याः चटकस्य वा पुमपत्यम् । चट
 कायाएरक् । चटकस्यतिवाच्यम् ॥
 चाटुः । पुं । न । प्रियेवाक्ये । प्रियप्रिये
 । चटौ ॥ चकरच-वहुचाटून् प्रौढ
 योपिद्वरस्योत । क्लीबमपि- । चाटु
 चाऽकृतकसंभ्रम आसां-कामंश्च
 मगमद्वरमणेष्विति च भाषा ॥ चट
 ति । चटभेदने । दृसनिनी । तजुग्
 ॥ मिथ्याप्रियवाक्ये ॥
 चाटुपटुः । पुं । भण्डः । भाँस इति-
 भाषा ॥
 चाटुलोलः । वि । चटुलोलैः । सुच-
 चले ॥
 चाटुवटुः । पुं । भण्डे । विदूषके । क्ली
 डनीयवपाषे ॥
 चाटुक्तिः । स्त्री । सेवायाम् । प्रियवा
 र्त्तयाम् ॥

॥ चण्डे ॥ चण्डकानाम् । भवन्तः चण्डम् ॥
 धान्यानामिति खञ् ॥
 चाणक्यः । पुं । मुनिविशेषे । द्रोमियो
 ॥ चणकस्य योर्धापत्यम् ॥ ग० यञ्
 ॥ न । तन्निर्मिते राजनीतिशास्त्रे ॥
 चाणक्यमूलकम् । न । मूलकप्रभेदे ।
 -वालेये । विष्णुगुप्तके ॥
 चाणूरः । पुं । कंसासुरस्य प्रधानमन्त्रे ॥
 चाणूरसूदनः । पुं । श्रीकृष्णे ॥ चाणू
 रं सूदितवान् । सूदयतेर्नन्दादि-
 च्चाणुः ॥
 चाण्डालः । पुं । चण्डाले । श्वपचे । अ
 न्यजे ॥ चण्डालस्य । कुलालवरुड
 निपादचण्डालमिथामिथेभ्य ष्कन्द-
 स्युपसङ्ख्यानमिति छन्दस्य ॥ प्रचा
 चणि लोकोपीतिकेचित् ॥
 चाण्डालिकः । पुं । चण्डालापत्ये ॥
 चण्डालध्वजकी । स्त्री । कण्डोलवीणा
 याम् ॥ चाण्डालस्यवीणा ॥
 चाण्डालिका । स्त्री । कण्डोलवीणा-
 याम् ॥ चण्डालिकाप्रवर्धे ॥ चण्डा
 लस्ययम् । तस्यदमिच्यञ् । टिट्टे
 तिङीप् । स्वार्थे कन् ॥ चण्डालेनकु-
 ता वा । कुंतालादिभ्योवुञ् ॥
 चाण्डाली । स्त्री । चण्डालयोपायाम्
 ॥ लिङ्गिन्याम् ॥

चाणकीनाम् । न । चणकोत्पत्तियोग्य
 चातकः । पुं । स्तोकके । सारङ्गे । पपी

॥ चातुर्भ

॥ चातुर्व

हा प्रतिभाषा ॥ न्यया ॥ सर्वसहाय
 । तितमम्बु न चतुर्कामामिति ॥ च
 । तितमि स्वते ॥ खलु ॥
 चातकानन्दनः । पुं । अर्धकाले ॥
 चातुकः । पुं । अर्धकाले ॥ चातुको म
 । श्वरी । श्वरी । रक्तपित्तकफापहः । श्री
 । तो । श्वरी । रक्तपित्तकफापहः । श्री
 । प्रनः ॥
 चातुरः । पुं । अक्रगण्डौ । वि । नेत्र
 । मो । चरी ॥ चाटुकारे ॥ नियन्त्रि ॥
 । चतुरस्ये । स्वार्थे ङस् ॥ न । अकटे
 ॥ चतुर्भक्षते । शेषदक्ष्य ॥
 चातुरेकः । वि । चातुरीये ॥
 चातुरीय्यम् । न । अक्षचारिगृहस्य
 । वानप्रस्थसंन्यासिपु ॥ चत्वारि आश्र
 । मायव । चतु । स्वार्थे ङस् ॥ चतुर्मा
 । माश्रमाणाधर्म ॥
 चातुरी । स्त्री । दाक्ष्ये । चतुरतायाम्
 ॥ याले किङ्कयसाधनीवनभृतांसा चो
 । तुरी चतुरी ॥ चतुरस्येयम् । तस्येद
 । मि च्यण् । डीप् ॥
 चातुर्जातकम् । न । चतुर्जातके ॥
 स्वार्थे ङस् ॥
 चातुर्दशिकः । त्रि । भूताध्ययनकर्त्तरि
 ॥ चतुर्दश्यामधीते । अर्ध्याधिन्दे
 । शशाखादितिठक् ॥

। गुरुचीतिचतुर्थे ॥
 चातुर्मासि । स्त्री । पूर्णिमाविशेषे ॥
 । चतुर्धुमासेषुभवा । संज्ञायामित्य
 । डीप् ॥
 चातुर्मास्यम् । न । योगविशेषे ॥ चा
 तुर्मास्ययागस्य चत्वारि पर्वाणि । वै
 । श्वदेवो वरुणप्रधासः । शकमेधः शु
 । नासीरीवश्चेति । चतुर्धुमासेषु म
 । वन्ति । चातुरर्मास्यनियन्त्रानि । चतु
 र्मासाण्यस्येयचरति ङस् ॥ अघाढ
 । शुक्लद्वादश्यादिचतुर्मासकक्षेत्रे व्रते
 ॥ यथा । अघाढशुक्लद्वादश्यां पौर्ण
 मास्यामथापिवा । चातुर्मास्यप्रतारम्भ
 । कुर्व्यात् । कर्कटसङ्क्रमे ॥ अभावेतु
 । तुलाकर्कषिमेष्वे नियमं व्रते । का
 र्तिके शुक्लद्वादश्यां विधिवत् तत् स
 । मापयेत् ॥ चतुर्द्विपिहितचीर्यं चा
 । तुर्मास्यं व्रतं नरः । कार्तिक्यां शुक्ल
 । पक्षे तु द्वादश्यां तत् । तमापयेदिति
 । पाराहः ॥
 चतुर्मास्यद्वितीया । स्त्री । अघाढमा
 । खानेर्षये वा द्वितीया दिधुचये ।
 । चातुर्मास्यद्वितीया स्त्राः प्रदन्ति म
 । हर्षयः ॥
 चातुर्भक्षम् । न । यज्ञसाधनेषु प्रज्ञां च
 । त्रियदित्युत्पु ॥ चत्वारिपक्षाण्यव । ०३
 । चतुर्वर्षीदीनांस्वार्थे । उरसङ्ख्यान

॥ चातुर्भक्षम् । न । नागराति विषांमुस्ता

॥ चतुर्वर्षीदीनांस्वार्थे । उरसङ्ख्यान

चान्द्रम

चान्द्राय

मितिष्यन् ॥ देवेषु चकारो वृषी
 ॥ इन्द्राणां आदिभ्याः चरियास्तेषां वि
 ॥ यत्संभूतस्तथा ॥ अश्विनैश्च स्मृतौ
 शुद्धौ तपस्सुशेसमास्वितौ ॥ स्मृता
 स्वाङ्गिसे देवाश्चाह्वया इति निचय
 इति ॥ पुं ॥ चतुर्वेदे ॥ चतुरो वे
 चतुर्वेदे चतुर्वेदे ॥ स एव ॥ चतुर्वेद
 स्थो भयमद्बुद्धिश्चेति वाह्यादिमणे
 पाठत् ॥ पुं ॥
 चान्द्राणाम् ॥ पुं ॥ साक्षिकानां गर्तविशे
 षे ॥ चत्वार एव ॥ स्वार्थे षष्ठी ॥
 चान्द्रः ॥ पुं ॥ कंसमज्ञे ॥ चाणूरे ॥
 चान्द्ररसदत्तः ॥ पुं ॥ श्रीकृष्णे ॥ चान्
 रसदत्तवान् ॥ स दयति ॥ स दच
 रणे ॥ ल्यु ॥
 चान्द्रः ॥ पुं ॥ चन्द्रकान्तमणौ ॥ शुक्ला
 वमाने मासे ॥ कृष्णादिपूर्णिमान्ते
 च मासे ॥ न ॥ चान्द्रायणे ॥ चन्द्रस्था
 यम् ॥ अश्व ॥
 चान्द्रकम् ॥ न ॥ शुशुभ्यम् ॥ इति राज
 निर्घण्टः ॥
 चान्द्रभागा । स्त्री । } चन्द्रभागा
 चान्द्रभागी । स्त्री । } याम् ॥
 चान्द्रमसः ॥ पुं ॥ इन्द्रजे ॥ भारतवर्षीये
 पक्षीपविशेषे ॥ न ॥ मृगिशिरोनच
 जे ॥ द्वि ॥ चन्द्रमससम्बन्धिनि ॥ च

चान्द्रमसोऽपत्यम् इदं वा । अश्व ॥
 चान्द्रमसायनाः ॥ पुं ॥ बुधे । सौम्ये ॥
 चान्द्रमासः ॥ पुं ॥ चन्द्रसम्बन्धिमासे ॥
 सतुः सौम्यमुखभेदेनः द्विविधः ॥
 तत्रायः कृष्णप्रतिपदादिपूर्णिमास
 इत्यः ॥ द्वितीयः शुक्लप्रतिपदादिदर्शा
 इत्यः ॥ चान्द्रेऽपिशुक्लप्रसादिः कृष्णा
 दिवेति च द्विधेच्युक्तेः ॥ तथा मुख्य
 चान्द्रे कर्माणि ॥ आश्विकश्राद्धादि
 सपिण्डीकरणान्तश्राद्धानि चान्द्रायण
 प्राजापत्यादिवर्तन्ति ॥ दानकर्म-नि
 त्यजानं ॥ गृहपुंकरियादिप्रतिष्ठा
 साधारणतिथिविहितकर्माणिवेति ॥
 गौणचान्द्रे कर्माणि ॥ अष्टादिपूर्व
 गश्राद्धं वासुकीघानं जन्मतिथिकृत्यं
 जन्माष्टम्याद्युपवासोः दुर्गात्सवादि
 तिथिनियतपूजावेति ॥ चान्द्रश्वा
 सौमासश्च ॥
 चान्द्रमतम् ॥ न ॥ नृपतेर्भूतविशेषे ॥
 यथा ॥ परिपूर्णं यथा च नृ-दृष्टा च-
 यन्ति मानवाः ॥ तथा प्रकृतयोः य
 मित्त-सचान्द्रव्रतिको नृपप्रतिमनुः ॥
 चान्द्राख्यम् ॥ न ॥ आश्वके ॥
 चान्द्रायणम् ॥ न ॥ प्रतविशेषे ॥ इन्द्रव्रते
 ॥ तद्वत्तुर्विधं भवति ॥ पिपीलिका
 मध्याख्यवसमध्याख्यवतिचान्द्रायण
 शिशुचान्द्रायणभेदतः ॥ तथाहि ॥

चान्द्राय

चामर

एकैकं प्रासयेत् पिण्डं कृष्णं शुक्लं च व
 हंयेत् । उपस्यूशंस्त्रिषवणमेतच्चान्द्रा
 यं स्मृतम् ॥ त्रिषवणं श्रावं कूर्वाणः
 पौर्णमास्यां पञ्चदश्यासान्निध्यात्
 त कृष्णप्रतिपत्कमेव एकैकं प्रासं प्रा
 सयेत् । तथा च चतुर्दश्यामेको प्रा
 सः सम्पद्यते । ततो ऽमायामुपेक्ष्य
 शुक्लप्रतिपत्प्रभृतिभिरैकैकं वृद्धिं
 नयेत् एवं पौर्णमास्यां पञ्चदश्या
 सा सम्पद्यते । इतत्पिपीलिकाभ
 ध्याख्यं चान्द्रायणम् ॥ १ ॥ एतमेव वि
 धिं कृत्वा आचरेत्तदमध्यमे । शुक्ल
 पचादिनिघतश्च चान्द्रायणप्रतम् ॥
 एवमेव पिण्डं प्रासटं त्रिषवणकाना
 त्कर्तविधानं यदमध्याख्ये चान्द्रायणे
 शुक्लपचमादितः कृत्वा संयतेन्द्रिय
 श्चान्द्रायणमनुतिष्ठन् आचरेत् ।
 सतथ शुक्लप्रतिपद्मारभ्य एकैकं पि
 ण्डं वर्हयेत् । यथा पौर्णमास्यां पञ्चद
 श्यासा सम्पद्यते । तत कृष्णप्रतिपद्
 मारभ्य एकैकं पिण्डं प्रासयेत् । यथा
 अनावास्यायामुपवासो भवति ॥ २ ॥
 अष्टावष्टौ समश्रीयात् पिण्डान्मध्यं
 दिने स्थिते । नियतात्मा हविष्याशी
 वति चान्द्रायणं चरन् ॥ ३ ॥ चतुरः
 प्रातरश्रीयात् पिण्डान् विप्रः समाहि
 तः । चतुरोस्तमिते स्वये शिशुचान्द्रा

यं स्मृतमिति मनुः ॥ ४ ॥
 चाश्रावणिकः । पुं । तपस्वि विशेषे ॥
 चान्द्रायणं वर्त्तयति । पारावणतुरा
 येषु चान्द्रायणं वर्त्तयतीति ठल् ॥
 चान्द्री ॥ स्त्री । खेतकण्टकार्याम् ॥ ज्यो
 तिः सायाम् ॥
 चापः । पुं । धनुषि । शरसने ॥ धनु
 शराशौ ॥ पञ्चकलस्य ॥ ऽट्तीयप्रमे
 दे ॥ चापस्य वर्धभेदस्य विकारः । अ
 वयवे च प्रायोपधिदृक्चैभ्यश्च्यञ् ॥
 चापपटः । पुं । विवाहदृचे ॥
 चापलम् । न । अनवस्थितौ ॥ तल्लक्षणे
 यथा । मात्स्यधेधरागादेश्चापल
 न्वनवस्थितिरिति ॥ अविनीतत्वे ।
 मयेवान्नं दिनापि वाक्पासया दिव्या
 पारयितृत्वे । अविश्वयकरशरूपे
 चपलकर्मणि ॥ सञ्चारिभावे ॥ आ
 त्मप्रकाशिनीचेष्टारगा देश्यापलंम
 तमितिलक्षणात् ॥ चपलकर्मभा
 वे वा । यु० अण् ॥
 चापल्यम् । न । चपलतायाम् ॥ चाञ्च
 ल्ये । चापले ॥ चपलकर्मभावे
 वा । गुणवचनत्वात् प्राप्तस्य यजे
 युवादिपाठप्राप्तेनाया वाधप्रसङ्गेपि
 मा० ष्यञ् ॥
 चामरः । पुं । न । चमेरीपुच्छनिर्मि
 ते वाहयजने ॥ प्रकीर्णके । चौर

४४
४४
४४
४४

४४
४४
४४
४४

चामर

चैरी इति चामराणां अक्षयप्रयो
 जनप्रदर्शनार्थमाह । देवैश्चम
 र्भ्यः किल वाचतेतोः सृष्टाः हिमच्छा
 धरकन्दरेपुः । आपीतवर्षाश्चभवन्ति
 त्तासां कृष्णाश्चलाङ्गुलमवाःसिताश्च
 ॥ चमरीणां गुणसम्पदमाह । सुहो
 त्तदुखं बहुवाचताश्च । वैष्यमल्या-
 स्थिनिवन्धनक्षम् । शौक्यश्च तासां
 गुणसम्पदुक्ताः विद्वान् । लघुस्तानि न
 शोभन्तानि ॥ चामरदण्डलक्षणमा
 ह । अर्द्धहस्तामितीत्यदण्डोह-
 त्तोथदारत्रिसमोऽथवान् । काष्ठान्कु
 भात् । किञ्चनख्यं गुप्ताश्चैश्वसर्व-
 श्वहिताय राज्ञाम् ॥ वर्णक्रमेणदण्ड
 लणः । यष्व्यातप्रवाङ्गुलैश्चोपधि
 त्तानकुलध्वजचामराणांम् ॥ आपी
 ततन्वीमधुकृष्णवर्णावर्णक्रमेणैवहि
 तायदण्डः ॥ दण्डोद्वैःसमपर्यशःफ
 लमाह । मातृभूषनकुलचयावहा
 रोगश्च्यजननाशुपर्वभिः । द्यादि
 भिर्दिक्विर्द्वितैः क्रमाद्वाद्गान्त्रवि
 रतैःसमैःफलम् ॥ तेषामेकव्यादि
 यु विषमेपुदिक्विर्द्वितैपुफलम् ।
 योचाप्रसिद्धिर्द्विषताविनाशोऽथा-
 भाः प्रमृतावसुधागमश्च । वृद्धिःपश
 ना मभिवान्धितासि स्व्यदिष्यु
 र्मेपुतदीश्वराणाम् ॥ इति चामरा

चामुण्डा

श्री ० व्यायः ॥ विशेषीयुक्तिकल्प
 तरोऽर्थयः ॥ दण्डे ॥ अतिशर्करीसं
 शकपञ्चदशचरोयावृत्तेःप्रभेदे । य
 श्याः ॥ हारवत्पयोधरं सुगेन्द्रं लुसु
 दन्दरं चामरध्वजद्वयेन मण्डितं च
 चामरम् । वृत्तराजमेतदेवनगाराज
 भाषितं पण्डितोपवीविनादकारि
 त्तैश्चारुभाषितम् ॥ यथा ॥ सिलोच्छ
 गेःपकामिनीजनेन खेलतां पुष्पपु
 त्तश्चमञ्जुकुक्षेमपथगेनदोऽलतां ताल
 त्तव्यंशालिगेःपवालिक्वाविलासिना
 त्तमाधवेनजायतां सुखायमन्दहांसिने
 ति ॥ गुर्वदचरे ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 चामरपुष्पः ॥ पुं । नगपुष्पे ॥ कौशे ॥
 आसे ॥ केतके ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 चामराणां स्त्री । चामरे ॥ दण्डे ॥ अ
 ञ् । टापु ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 चामरी । पुं ॥ घोटकौ ॥ किल्लिकेनि ॥
 इति चिकारणशेषः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 चामीकरम् । न । स्वर्णे ॥ कनके ॥ च
 मीकरे ॥ आकरे ॥ विशेषे भवम् ॥ तत्र
 भवः इत्यण् ॥ यद्वा । चमनम् चम०
 । इण् जादिभ्यः इतीङ् । अनचमे
 रिति आलोऽविवचित्तत्त्वाद्द्विः ।
 चामीकरोति । कृष्णेऽहेचित्तिटः ॥
 चामुण्डा । स्त्री । मातृकामेदे । चम
 मुण्डायाम् । भैरव्याम् ॥ दुर्गायाम्

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

॥ चामुण्डा

चारः

१. गौर्याम् ॥ मोक्षकारिणीभूतनि-
 २. विकल्पकवृत्तिविशेषे ॥ चमूंसेनां वि-
 यदादिसमूहकृपांदाति कण्डयोरैक्या
 ३. क्षातिः आदत्ते स्वात्मसाक्षात्कारेण
 ४. नाशयति इतिव्युत्पत्तेः ॥ पृषोदरा-
 दिक्षात् सर्वसुखमिच्छाहुः ॥ मया
 ५. तेषां प्रपृष्टौ चण्डमण्डौ महाप-
 ६. शू इत्यत्रपञ्चपदद्विवचनयोः ॥ स्वार
 ७. खेन तूलमूलभेदेनाज्ञानदशकथने
 ८. न. दस्माच्चण्डश्चमण्डश्चण्डोश्चात्
 ९. मपुगतत् ॥ चामुण्डे त ततोलोके
 १०. स्थितादेवीभविष्यसीत्यत्रापितूल
 ११. मूलाद्वियोरादानमेव गृहीच्छेति
 १२. पदेनामूय निर्ध्वजनकथनादखण्डप्र
 १३. ह्णविद्ये स्वैवचामुण्डापदस्यार्थोवर्णि
 १४. त इति क्लृप्तादृशांश्च ॥ शंदा ॥
 १५. चमति ॥ चमुञ्जने ॥ धा० ॥ उखा ॥
 १६. चामुण्डनीयः पदार्थः ॥ सच ब्रह्मा
 १७. तिरिक्तः सर्वोपि ॥ अत्ताश्वराश्वरय
 १८. श्वादिष्यधिकरयो तथानिर्णयात् ॥
 १९. तंहापयति उट्टहापयति नविषयी
 २०. क्रुक्ते ब्रह्मभावविषयिणीतियावत्
 २१. ॥ अथवा चकार यकाच्चरनिघण्टुरी
 २२. च्या चन्द्रवाचकः आक्षादाकाशगु
 २३. ऋयोगादिज्ञानपरः आनन्दपरोवा
 २४. सच ॥ ह्यैवैकं तदात्मन्तोन्मुण्डय
 २५. तीति चामुण्डा ॥ मुण्डनं नामाधा

१. रिरिषिवान्यूनसत्ताकवस्तुनिरासः ॥
 २. शिरश्चर्मामेषैवान्यूनतादक्ष्यवता
 ३. मेषकेशानावपने प्रयोगात् ॥ अथ-
 ४. वा चाना बुद्धीनां सुखानां वा मुण्ड-
 ५. मिवशीर्षमिवस्थितासर्वोत्तमा च
 ६. तिस्रवृत्तिरूपमब्रह्मविद्येतियोपदिति
 ७. नमौहापादटोकानुवादीभास्कररायः ॥
 ८. चाम्पिहो स्त्री ॥ नद्याम् ॥ निर्भरि-
 ९. र्याम् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 १०. चाम्पियः ॥ पुं ॥ चम्पके ॥ स्वर्णे ॥ कि
 ११. ॥ खल्के ॥ नागकेशरे ॥ चम्प्याया अप
 १२. ॥ खम् ॥ स्त्रीभ्योठक् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 १३. चाम्पिशकम् ॥ नि ॥ विश्वल्के ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 १४. चोवनीयः ॥ वि ॥ पूजनीये ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 १५. चौरा ॥ पुं ॥ पिवाजदचे ॥ चिरौजी इ
 १६. गतिप्रसिद्धे ॥ चारः ॥ पित्तकर्फास्त्रभ-
 १७. ॥ स्तौत्फलमधुरं गुरु ॥ तिग्मं तरं ॥ जव
 १८. ॥ त् ॥ पित्तदहज्वररूपापहम् ॥ पिया
 १९. ॥ श्वमज्जा मधुरेण द्रव्यः ॥ पित्तानिला-
 २०. ॥ यः ॥ ॥ हृद्योऽतिदुर्लभः ॥ शिघ्रो वि
 २१. ॥ दृशी चामयर्हणः ॥ गतौ ॥ ॥ ऋ ॥
 २२. ॥ अवसर्षे ॥ चरे ॥ प्रसिद्धो ॥ चारान्
 २३. ॥ विचारयेत् तीर्थेष्व्वात्मनश्चपरस्वच
 २४. ॥ पाण्ड्यादीनांदिज्ञानान्योन्यमि
 २५. ॥ तरेपिच ॥ * ॥ ॥ अमौश्च ममः न्य म
 २६. ॥ स्य ॥ भाषिष्यमभ्युहकं चैतिचार ॥ ॥
 २७. ॥ गुणा इतिनीति वाक्यसतम् ॥ * ॥ ॥

चारः

चारिणी

तल्लक्षणं यथा । विवस्वानिष तेजो
 भिर्नभस्वानिष वेगतः । राजा चरेज्ज
 गत्सर्वं प्रामुयाल्लोकसम्पत्तैः ॥ तर्के
 ज्ञितत्रः स्मृतिमान् स्वीयभावा प्र
 काशक । क्लेशायाससहोदचः सर्वत्र
 भयवर्जित ॥ सुभक्तोरानसुतथा
 कार्याणां प्रतिपत्तिमान् ॥ नृपोनि
 श्रन्याचारेण परराष्ट्रं विचक्षणः ॥
 कालशोमन्त्रकुशलान् सांवत्सरच
 कित्संज्ञान् । तथान्यान्पियुञ्जीत
 समर्थान् शुद्धचेतसः ॥ अक्रुद्वांश्वत
 था ऽलुब्धान् दृष्टार्थानतश्च भाषिणः
 । पाषण्डिनस्तपसादीन् परराष्ट्रेनि
 योजयेत् ॥ स्वदेशपरदेशज्ञान् सु
 ग्रीहान् सुविवचणान् । वाचाह
 र्थान् बहुश्वैष चाराणां विनियोजये
 त् ॥ नैकप्लवचने राजाचारस्य प्रथ
 यं वहेत् । इयोः सम्बन्धमाज्ञायतक्षु
 क्तं कार्यमाचरेत् ॥ तस्माद् राजाप्रयु
 ञ्जीतचारान् बहुमुखान् वष्टून् । नी
 रेतो वासना, कुजास्तद्विधायेषका
 रयः ॥ भिक्षुक्यश्चारणादास्योमाखा
 कार्यं कलाविदः अन्तःपुरगतां
 वासां निर्हरेद्युरलक्षिताम् ॥ प्रकाश
 याऽप्रकाशश्चारस्तुद्विधोमतः ।
 अप्रकाशोयमुद्दिष्ट प्रकाशोदूतसंज्ञ
 क ॥ इतियुक्तकल्पतरुः ॥ कारागा

रे ॥ न । कृषिमविषे ॥ चरणम् । च
 रगतौ । घञ् ॥ चरति वा । प्रचा
 रश्च ॥ चरणत् । प्रजाद्यञ् ॥
 चारकः । पुं । अश्वदेः पालके ॥ सश्वा
 रके ॥ वन्धे ॥ पियालद्रुमे ॥ चारे
 ॥ स्वार्थे कः ॥
 चारचक्षुः । पुं । राजनि ॥ चाराश्चक्षु
 घियस्य । गावः पश्यन्ति गन्धेन वेदैः
 पश्यन्ति चक्षुजाः । चारैः पश्यन्ति
 राजनि श्चक्षुर्भ्यः मितरेजनाः ॥ स्व
 परमण्डलकार्यकार्यविलोक्त्रने चारा
 श्चक्षुर्घित्तिपासोनामितिनीतिवा
 क्थाऽतम् ॥
 चारचुम्बुः । वि । गतिविशेषैर्विशेषे ॥
 चिचुम्बुप् ॥
 चारटिका । स्त्री । नखीनामगन्धद्रव्यो ॥
 चारटो । स्त्री । पद्मचारिण्यामोषधौ
 ॥ भून्यामल्लाम् ॥ चारयति । चरे
 यन्तात् शकादिभ्यो ऽटन् । ङीप् ॥
 चारणः । पुं । कीर्त्तिसम्भारकनटे । कु
 शीलेवे ॥ चारयति कीर्त्तिम् । चर
 ङ् । शिञ्जलीः । नं० ल्युः ॥ दिवानांस्तुति
 पाठके ॥
 चारपथ । पुं । राजपथे ॥
 चारमट । पुं । धीरे ॥
 चारवायुः । पुं । निदाघजेवावै ॥
 चारिणी । स्त्री । कश्चीदृचे ॥

शारुम

शार्वाकः

शारिचम् । न । स्वभावे । शरित्रे ॥
 शूलकमागताशरि ॥ शरित्रमेव । स्वा
 र्थेऽयं ॥ शरन्तितेन । शर० । शरेष्ट
 शरति शिवश् वा । स्वरेभेदः ॥
 शारिवा । स्त्री । तित्तिडीदक्षे
 शारी । स्त्री । श्वत्वाङ्गविशेषे ॥ वि
 वरयन्तुसङ्गीतदामोदरे ॥
 शारुः । पुं । बृहस्पतौ ॥ वि । शोभने
 । रम्ये । मनोचे ॥ शरति चित्तै ।
 शर० । दृसनिलनिशरिषुटिभ्यो भु
 ण् ॥ न । कुङ्कुमे ॥
 शारुकः । पुं । शरवीजे ॥
 शारुकेशरा । स्त्री । तरुणीपुष्पो ॥ जो
 गरमुस्तायाम् ॥
 शारुगर्भः । पुं । श्रीकृष्णपुत्र ॥
 शारुगुप्तः । पुं ।
 शारुदण्डः । पुं । क्विनाग्यांश्रीकृष्ण
 तनये ॥
 शारुधारी । स्त्री । इन्द्राग्याम् ॥ छा
 दिदायी शतावरी शारुधारेति र-
 मसः ॥
 शारुमालकम् । न । रक्तपत्रे ॥
 शारुपर्णी । स्त्री । प्रसारग्याम् । गन्ध
 भादाश्रिया इति गौडभाषा ॥
 शारुफला । स्त्री । श्राचायाम् ॥ शारु
 शिफसान्यस्याः ॥
 शारुमती । स्त्री । क्विनाग्यांश्रीकृष्ण

कन्यायाम् ॥
 शारुलोचनः । पुं । हरिणे ॥ वि । सु
 शारुवर्द्धना । स्त्री । तार्थ्याम् ॥
 शारुवाहुः । पुं । श्रीकृष्णाम्ने ॥
 शारुविन्दः । पुं ।
 शारुव्रता । स्त्री । मासोप्रवासिन्याम् ॥
 शारुशिला । स्त्री । मशौ ॥
 शार्दिकः । वि । चर्वाभिचे ॥ उक्त्वा-
 दिच्छाट् ठक् ॥
 शार्दिक्यम् । न । जन्दनादिनादेहवि
 लेपने । चर्वायाम् । स्वासके ॥ च
 चसघयने । धात्वर्थनिर्देशे श्वुल् ।
 शार्दिक्ये । स्वार्थेप्यञ् ॥
 शार्मः । पुं । चर्मादतरये ॥ चर्मखाप
 रिहतः । परिहृतेरथरच्यम् ॥
 शार्मयम् । न । चर्मसमूहे ॥ चर्मणां
 समूहः । भिच्चादिभ्योऽम् ॥
 शार्वाकः । पुं । वैद्वैकदेशिनि । आका
 शमित्यभूतचतुष्टययादिनि तार्किक
 विशेषे । नास्तिके । शार्हस्यत्ये ।
 लौकायतिके ॥ तद्येदंसतम् । शरी
 रमेवात्मा । प्रज्वलितगृहात् स्वपुत्रं
 परिश्वब्धापि स्वस्य निर्गमदर्शनात्-
 शूलोऽङ्कुशोऽहमित्यनुभवश्च ॥ प्र
 च्यचमेकशार्वाकाः प्रमाथं मन्यन्ते-
 ॥ अपिच । सर्वथालोकायतमेवशा

चापः

खम् । यत्रप्रत्यक्षमेवप्रमाणम् । पृ
 थिव्यापस्तजोवायवस्तत्त्वानि चत्वार्ये
 व । अर्थकामौच पुरुषार्थौ । भूतान्ये
 व चेतयन्ते नास्ति परलोकः । मृच्छु
 रेवापवर्ग इति ॥ दुर्योधनसखे राक्ष
 सविशेषे ॥
 चार्द्धिः । स्त्री । शोभनायाम् ॥ घुडौ ॥
 ज्योत्स्नायाम् ॥ धनदमार्थायाम् ॥
 दीप्तौ ॥
 चालः । पुं । छप्परइति छानइति च स्या
 ते पटले । पिटे । छदिषि ॥ चल
 ति । चलगतौ । ज्वलितिकसनोभ्यो
 ष्टुः । घृष्टिः ॥
 चालकः । पुं । गर्भीरवेदिनि । अद्भुश
 दुर्बरे हस्तिनि ॥ इति विक्राण्डशेषः ॥
 चालनम् । न । चालन्याम् । चुद्रच्छि
 त्रसमेपेतं चालनंतितलः स्मृतनि
 तिकाच्यः ॥ चाल्यते ऽनेनया । च
 ल० । गयन्तः । स्युट् । धूनने ॥
 चालनी । स्त्री । तितलौ । बहुच्छिद्रा
 याम् । चलनी इतिभाषा ॥ चा
 ल्यते ऽनयाया । चलेगयन्ताद्युट् ।
 डीप् ॥
 चापः । पुं । स्वर्गचूडे । किकीदिवौ ।
 नीलाङ्गे । पुण्यदर्शने ॥ अशोकश्च
 विशोकश्च नन्दनः । पुष्टिर्दहनः । हे
 मतुण्डो भण्णिवीव । स्वस्तिक श्वाप

चिकित्

राजितः ॥ अष्टौ चापस्यनामानि
 चार्धदृष्टातुयःपठेत् । अर्थसिद्धिर्भवे
 त्सख मिष्टमर्थविराङ्गनेतिपठन्ति ।
 नीलकण्ठश्चस्यप्रसिद्धिलोके ॥ चा
 पयति । चपहिंसार्याम् । स्वार्थगण
 न्नात् अच् । चपभचणे । हेतुमण
 ययन्तादाऽच् ॥
 चासः । पुं । इक्षुप्रभेदे ॥ पृथिविशेषे
 चापे ॥
 चिकः । पुं । गन्धमूपिके ॥
 चिकर्त्तिसुः । त्रि । कर्त्तितुमिच्छौ ॥
 कृतीछेदेने । सन्नन्तादुप्रत्ययः ॥
 चिकित्सकः । पुं । वैद्ये ॥ चिकित्सा
 जीविनि ॥ आयुर्वेदकृताभ्यासः स
 वेधांप्रियदर्शन । आर्यशीलगुणोपे
 त एषवैद्योविधीयते ॥ चिकित्स
 ति । कितेर्थाधिप्रतीकारेइतिसन्न
 नात् खल् ॥
 चिकित्सा । स्त्री । रोगवारणे । रुक्
 प्रतिक्रियायाम् । क्रियार्याम् ॥ आ
 सुर्यादिभेदात्सा चिधा । यथा ।
 आसुरी भानुपी दैवी चिकित्सा
 साचिधामता । सूतप्रधानादैवीस्या
 छेदेभेदात्मिकासुरी ॥ भानुपी
 षड्रसात्रेयाजपहोमादिसंस्कृता ।
 कलौचाख्यबलेलोके भानुपीतत्रपू
 जिता ॥ तस्यालक्षणं यथा । याभिः

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

चिकित्

चिकुरः

क्रियाभिर्जायन्ते शरीरेऽघातघः स
 भोः । साचिकित्सा विकाराणां क
 र्म तद्भिर्पञ्चासतम् ॥ १ ॥ यद्दुर्दीर्घं
 श्रमयेति, नान्यं ध्याधि-करोति च-
 साक्रिया नतु वा, व्याधिः, हरत्यन्य
 मुदीरयेत् ॥ २ ॥ अस्याः फलम् । क्वचि
 दर्थः क्वचिन्मैत्री, क्वचिदुर्मः क्वचिद्य
 शः । कर्मभ्यासः क्वचिच्चेति चिकि
 त्सानास्ति । निष्कली ॥ अस्याः अत्रा
 नियथा रोगाद्दूतो भिर्पग्दीर्घं
 मोयुर्द्रव्यं च सेवकः । सदैपधं चि
 कित्सायामिच्छद्गानि । युधाजगुरि
 ति ॥ गुप्तिञ्जिर्दम्य इति कितेश्याधिप्र
 तीकारि निशेहे अपनयनेऽनोशने सं
 शये च सन् । चिकित्सनम् ॥ अप्रत्य
 चोत् ॥ ३ ॥ चिकित्सितः ॥ प्रतिश्रुतमभये ।
 श्रुतप्रतीकारे ॥ न चिकित्साया
 म् ॥ भेषजे ॥ चिकित्सा सञ्जाता
 ऽस्य । तारकादिस्वादित् ॥ ४ ॥
 चिकित्सः । चि । रोगान्नाचयितव्ये ॥
 चिकित्सितुयोग्य । रोगे ॥ यथा ।
 जातमात्र शिकित्स्यः स्यान्नोपेक्ष्योऽ
 व्यतयागदः । वद्विश्रुविपैसुल्यः
 न्यलोपिविकरोच्यसौ ॥ रोगमादौ
 परीचेत तदन्तरमौषधम् । ततः
 कर्मभिषक्पश्चाद् घानपूर्वसमाचरे

दिति ॥
 चिकिनः । चि । चिपिटे । चिके ॥ ना
 सिकायो नतम् । इन्चेपिटे च चिक
 चिन्वेतिने रिनेच् प्रशुतेश्चिकादे
 श्च ॥ तथेगिन्नासिकां चिकिना
 पुसपश्चिकिनी ॥ ५ ॥
 चिकिलः । पुं । पद्मेची कडदतिभापे ॥
 चिकीर्षा । स्त्री । कर्तुमिच्छायांम् ॥
 कुण्डला अप्रत्ययादिच्यः । टाप् ॥
 चिकीर्षितम् । न । अभिप्राये ॥ कर्तु
 मीप्सिते ॥ ६ ॥
 चिकार्पुः । चि । कर्तुमिच्छौ । करणे
 च्छाविशिष्टे ॥ कर्तुमिच्छति चिकी
 र्षति । तच्छीषः । सनशंसभिचउः ॥
 चिकुरः । पुं । कुण्ठते । बाले ॥ हृत्प्र
 भेदे ॥ पश्चिमिष्टे ॥ शैले । पर्वते
 गृहवधौ ॥ सरीसृपे ॥ त्रि । तरे
 च्छले ॥ च्छले ॥ चपले । दौषमनि
 श्च्यवधवन्धनादेः कर्त्तरि ॥ खच्ये
 यथा । तांवीचेय लीलाचिकुरा मं
 नद्गः स्वचारसौन्दर्यमुदं । मुमोचेति
 चिदच्यथक्तशब्दः कुरति । कुर
 शब्दे । इगुपधेतिक् ॥ ७ ॥
 चिकुरपशः । पुं । केशसमूहे ॥
 चिकुरपाशः । पुं । केशसमूहे ॥
 चिकुरदक्षः । पुं ।
 चिकुरः । पुं । चिकुरे ॥ इतिशब्दभेद

चिक्रंसा

चिच्छक्तिः

प्रकाशः ॥

चिक्रः पुं० । छुच्छुर्याम् ॥ त्रिंशत्त
 तासिकेः । चिक्रिने ॥ तासिकायाम
 तम् । क्रमव्ययानेश्विकादिशब्दः ॥
 चिक्रणः पुं० । पूगवृक्षे । न । पूगफले
 ॥ त्रि । मरुणे । क्रिग्धे । चिक्रणा इ
 तति भाषा ॥ चिक्रनम् ॥ चिक्रगती
 ॥ संशक्तिः । चिक्रकणति । कणशब्दे
 ॥ मूकः ॥ यज्ञा । चिक्रनम् । यज्ञ
 चिक्रस्य अणम् ॥ अणशब्दे । अच
 शकन्त्वादिः ॥ यज्ञा । चिक्रति ।
 चिक्रितीसंज्ञाने । चिक्रिने कर्णः कश्च ।
 ताहुलकादगुणः ॥ चिक्रिने कर्णः
 चिक्रणाः स्त्री । उत्तमावाङ्मवि । नैचि
 क्र्याम् ॥ पूगफले ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 चिक्रणीः स्त्री । पूगफले ॥ ॥ ॥ ॥
 चिक्रसः । पुं० । यज्ञवृक्षे ॥ इति हेमः ॥
 चिक्राः स्त्री । पूगफले ॥ इति राजनि
 ष्टः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 चिक्रंसाः स्त्री । क्रमिन्तुमिच्छायाम् ।
 जिष्टायाम् ॥ क्रमेः सन्नन्ताद् प्र
 च्ययादिव्यकारप्रत्यये टाप् । सुक
 मोरनात्मनेपदनिमित्तेशतीडागमे
 न भवति । अत्र क्रमेर्घृत्त्यादिव्यति
 रिक्तार्थे ऽप्यऽनुपसर्गाद्देतिवैकल्पि
 कस्यात्मनेपदनिमित्तस्यः नुपसर्गत्व
 स्यवैचिक्रस्य सम्भवात् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

चिक्रटः । पुं० । गौरी चिक्रडा इति मेधा
 चिक्रडी इति ख । गौरी भाषा प्रसिद्धे
 मन्त्रे ॥ महाशुक्ले गौरी ॥ ॥ ॥
 चिक्रटीः स्त्री । धुपाचिक्रडी इति
 गौरी प्रसिद्धे मन्त्रे ॥ ॥ ॥ ॥
 चिक्रडः पुं० । चिक्रटे मन्त्रे ॥ ॥ ॥ ॥
 चिक्रणः पुं० । चिक्रि डेता सुदीर्घ
 फले ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 चिक्रिणाः स्त्री । चिक्रितुमिच्छायाम् ॥
 चिक्रिनेतेः सन्नन्ताद् प्रत्ययादिति चि
 क्रियासकारप्रत्ययः । त्रिभाषात्रेरिति
 विकल्पात्सुकृत्त्वाभावः ॥ ॥ ॥ ॥
 चिच्छक्तिः स्त्री । चैतन्ये ॥ ययोक्तं सं
 छेपशारीरके चिच्छक्तिः परमे
 श्वरस्य विमला चैतन्यमेवोच्यते इति
 । अथोक्तं श्रीदेवीभागवते ५ः स्कन्धे
 ॥ १२ ॥ अध्याये । चिच्छक्तिरस्ति परमा
 त्मनि तेन सोऽपि अक्तो जगत्सुविदि
 तः । तेनो भवकृष्यकर्ता । को न्यस्त्वया वि
 रहितः । प्रभवत्यमुष्मिन् कर्तुं त्रिह
 र्चुमपिसञ्चितुं स्वशक्तोति ॥ २८ ॥
 ॥ हेमातः सो चिच्छक्तिः । परमात्मन्य
 स्ति तेन हेतुना सोऽपि परमात्मा अ
 क्तो नाम ह्युपात्मको भवति । तथा जग
 त्सुविदितः प्रसिद्धः । तथा भवकृत्त्वक
 र्त्वात् प्रपञ्चवृष्टिस्रितिसंज्ञितकर्ता भ
 वति । कः पुरुषो ऽस्मात् परमात्म

चित्

-चित्तम्

नेऽन्यस्वदिरहितः स्वशक्त्यैवामुस्मि
 न्प्रपञ्चे कर्तुं विहर्षुं तथासञ्चलितुं
 प्रभवति नकोपीत्यर्थः । यद्यस्ति त
 र्हितनापित्वंशक्तिरूपा भयस्येव । य
 तादृशीभ्रंसकलकारणा महनीयेति
 भावः । तदुक्तं दक्षिणामूर्त्तिसंहिता
 याम् । शक्त्याविना शिवेसूक्ष्मे नाम
 धाम न विद्यते इति ॥ -

चिश्वा । स्त्री । अश्लिकाऽगमे ॥ चिमि
 त्यथ्यक्तं शब्दं चिनोति ॥ चिञ् ७ ।
 अन्येभ्योपीतिङः ॥ फले ॥ चिश्वा-
 याः फलम् । हरीतक्यादिज्वात्फ
 लप्रत्ययस्यष्टुप् ॥

चिश्वात्तम् । न । } अश्लिकाके ॥
 चिश्वासारः । पुं । }

चिश्चिका । स्त्री । अश्लिकायाम् । अम्
 ली इति इम्ली इतिचभाषा ॥

चिश्चिङः । पुं । सुदीर्घफले । चचैडा
 इति भाषा ॥ चिश्चिङो वातपित्तप्रो
 वल्य पथ्यो रुचिप्रदः । शोषणोतिचि
 तः किश्चिद्गुणैर्न्यून पटोलतः ॥

चिश्चुकी । स्त्री । चञ्चाम् । दीर्घप
 चायाम् । चेषू नाडीशाके ॥

चिश्चोटकः । पुं । अङ्गुलोद्यो । चेचुको
 इतिचेचुड इतिचगौःउप्रसिद्धे वृषे ॥

चित् । अ । असाकल्ये । असकलार्थे ॥
 यथा । किञ्चित् ॥ चेतति । चितीसं

ज्ञाने । क्लिप् ॥

चित् । स्त्री । चिती । बुद्धौ ॥ अजडे
 निर्विशेषस्फुरणभाषे चेतने । स्वत

एव प्रकाशमाने ब्रह्मणि ॥ निर्विक
 ल्यकं सर्वावभासकं ज्ञानं प्रत्यगात्म

स्वरूपं चिदिति व्याख्याताः ॥ चिदि
 हास्तीतिचिन्माडमिदचिन्मवमेवच

। चित्त्वं चिद्दहमेतेच लोकाश्चिदि
 तिभावयेत्पुपदेशः ॥ चिती० ।

१) संक्लिप् ॥

चित् । चि । छत्रे ॥ चीयतेस्य । चि
 ञ् ० । क्तः ॥

चिता । स्त्री । चित्वायाम् । मृताब्ज
 दास्यु । प्रेतदाहार्येऽग्न्याधाने ॥

शवदाहार्यं रचनायुक्तकाष्ठेषु ॥ सं
 हतौ ॥ चीयतेस्य । चिञ् चयने ।

क्तः । टाप् ॥

चिताचूडकम् । न । चितायाम् ॥

चितिः । स्त्री । चितायाम् ॥ समूहे ।
 वृन्दे ॥ निर्विषयकसंविदि ॥ सौधा

दिष्विष्टकासङ्ख्याज्ञानार्थाद्भुविशे-
 र्णे ॥ अजिस्थानविशेषे ॥ चीयते ।

चिञ् ० । चिद्या मधिकरणेवा क्लिन् ॥
 चितिका । स्त्री । कटिशृङ्खलायाम् ॥

चित्तम् । न । चेतसि । अनुसन्धाना-
 त्तिकायामन्तः करणवृत्तौ ॥ चित्त

स्य बुद्धावन्तर्भावः विषयपरिच्छिन्ति

चित्तस्यः

रूपत्वाविशेषात् । बुद्धेर्ह्यपूर्वाविप
यः चित्तस्य पूर्वानुभूत इतिविषयभे
दात् चित्तस्य क्वचित् पृथङ्निर्देशो
यस्ति ॥ चैतन्ये ॥ यथा । एवं न जा
यते चित्तमिति ॥ विज्ञानस्कन्धे ॥ चि
त्तो भावे क्तः । श्रीदितशतीर्णनि
षेधः ॥ चित्तायाम् ॥ चित्ताकाष्ठमठी
श्चैत्थं चित्ताच्छुद्धकमिव्यते ॥ चित्तश्चे
ति त्रिकाण्डशेषात् ॥

चित्तकालः । पुं । चित्तपरिच्छेद्ये ॥
नान्यशिवकालव्यतिरेकेण परिच्छे
दकः कालो यस्य तथा ॥

चित्तजन्मा । पुं । कामदेवे ॥
चित्तदेः (पुं) । शून्यतायाम् ॥
चित्तनदी । स्त्री । उभयतोर्वाहिन्या
म् ॥ इयं ह्युभयतोर्वाहति कल्याणा
य वहति प्रापायच । तर्चाया कैवल्य
प्राग्वारा विवेकनिष्ठा सा कल्याणव
हा । या च्छविवेकनिष्ठा संसार प्राग्भा
रा सा प्रापवहा ॥

चित्तप्रसन्नता । स्त्री । हृष्ये ॥
चित्तबन्धनम् । न । चित्तबन्धकारिणे
मूलाज्ञाने ॥ चित्तस्य बन्धनम् ॥
चित्तमज्जनम् । न । रूपक्रियानुसन्धा
नराहित्ये ॥

चित्तमोदकः । पुं । लट् लुक् विशेषे ॥

चित्तस्य । पुं । सगविशेषे ॥ अस्तितति

चित्तवि

लोद्भवतैलविषकं लवणयुतं नर्वाह
कुस्ताण्यम् ॥ विकटुकयुक्तनिर्गार्ह
कमिश्रं बहुगुणचित्तस्य मांसमेव नर्था
म् ॥ रसे पाके च संपूरं रक्तचित्तवि
नाशनम् ॥

चित्तविशेषः । पुं । योगप्रतिषेधेषु व्या
धित्स्यानादिषु ॥ चित्तं विच्छिपन्ति
योगादपनयन्तीति चित्तविशेषाः
योगप्रतिषेधाः । ते च नव योगसू
त्रेणोक्ताः । यथा । व्याधित्स्यान् संश
यप्रमादाक्षिणाविरतिभ्यो न्निर्देशना
लक्ष्यभूमिकक्षानं प्रस्थितत्त्वानि चित्त
विशेषास्तेन्तराया इति ३० । तेषां संश
यभ्यान्निर्देशने तावद्वृत्तिरूपतया वृ
त्तिनिरोधरूपस्य समाधेः साक्षात्
प्रतिषेधौ । व्याथादयस्तु सप्त
वृत्तिसङ्घचरितेतया तत्प्रतिषेधा
भवन्ति ॥

चित्तवित् । पुं । विज्ञानात्मशोदिनिवै
द्यविशेषे ॥ चित्तमेव वाह्याकारशू
न्यं विज्ञानं तदेवास्मेति विज्ञानभा
दिना भ्रान्तिरेव । सुपुत्ते व्यभिचा
रात् चेशस्य च घटादिषु इतिरिक्त
वेद्यत्वात् ॥

चित्तविप्रवः । पुं । उन्मादे ॥
चित्तविभ्रमः । पुं । उन्मादे ॥ चित्तस्य
विभ्रमोऽनवस्थानम् ॥

चिचः

चिचकः

चिचसमुच्चतिः । स्त्री । माने ॥ चिच
 स्य सम्यगुच्चतिः ॥
 चिचहारी । वि । मनोरमे ॥
 चिचामोः । पुं । एकस्मिन्विषये म
 नसो भयोभयः प्रयत्नो । एकस्मि-
 न्विषयेचिचस्यै । मनस्कारे ॥ आ
 भोजनम् आभोगः । भुजेभाये घञ्
 । चिचस्य आभोगस्तदेकप्रवणता
 आभोगपरत्वमितियावता ॥
 चिचिः । स्त्री । प्रज्ञायाम् ॥
 चिचैकाग्र्यम् । न । अन्यायेनि वृत्तौ ॥
 चिचोक्तिः । स्त्री । दैवप्रश्ने ॥
 चिचोत्थम् । न । सप्तमग्रह ॥
 चिचोन्नतिः । स्त्री । गर्वे ॥
 चिचप्रतिबिम्बः । पुं । जीये ॥ चिचः प्र
 तिबिम्बः ॥
 चिच्याः । पुं । अजी ॥ चीयते ऽसावि
 च्यै चिच्याग्निचिच्येचेति । चिचो
 तेः कर्मणि यपच्ययस्तु गाममेष्वे नि
 पाच्यते ॥ न । चिचयाम् । सूतक
 चिच्ये ॥ जिनैकसि ॥
 चिच्या । स्त्री । सूतचितौ । चिचोदा
 म् ॥ टाप् ॥
 चिचः । पुं । यमविशेषे ॥ दृष्टोः कुक्को
 दराय चिचायेति ॥ कर्तुरर्थे ॥ अ
 शोकदृष्टे ॥ चिचकृद्वे ॥ मरुत्तुचे
 । न । तिष्ठके । अनेखे । मूरतद्

तिभाषा ॥ अद्भुते ॥ कर्तुरे । नानादगे
 ॥ आवाशे ॥ न । अजह्कारविशेषे ॥ य
 था । तच्चिचं यववर्णां ना खड्गाद्यावृत्ति
 हेतुता । सन्निवेशविशेषेण यव न्यस्ता
 वर्णाः खड्गमूरजपद्माद्याकारमुक्तास
 यन्ति तच्चिचकाथम् ॥ कटकाथमे
 तन्तं ॥ * ॥ अष्टिसंज्ञकघोडशं चरा
 याद्यत्तौ ॥ यथा । चिचसंज्ञमीरिते
 समानिकापदचयन्तु । यथा । विदु
 मरुणाधरोष्ठशोभिबेकुवाद्यहृष्ट व
 स्तुवीजनोद्गसङ्गातभुग्धकगटकाङ्ग
 तासि दैवयोस्तु दैवपुंगवस्यपादसे
 ववन्त्यपुष्यचिचकेशः त्वास्मिरामिनो
 पवेशरति ॥ चिचंचायते दुःखवि-
 स्मारेकत्वेत् ॥ चिचुः पालने । आत्ता
 ऽनुपसर्गकः ॥ चिचयति वा चिच-
 चिची कर्टे । ग्लान्तत्पचोद्यत् ॥
 चिचैति चीयते वा । अमिचमीति
 ः ऋ ॥ चि । कर्तुराद्भुतयुक्ते ॥
 चिचकः । पुं । पाठनि । वङ्गिराजके
 श्लेषयौ । चीता इति भाषा ॥ चि
 चकः कटकः पाके यङ्गिकृत पाचनो
 लघुः । रुजोभ्यो राक्षसी कुष्ठशोधा
 र्गः कुम्भिकोसनुत् ॥ यातश्लेपारो
 राधी वातार्गः श्लेषपित्तहृत् ॥ पि
 चिचं चैवकं शाकं वासंमर्द्धविगार्दि
 तम् । तप्ततैले सवाह्नीके पाचिष

चित्रकू

चित्रद्वे

तक्रसभृतम् ॥ चीता इतिभाषा प्र
सिद्धे व्याघ्रविशेषे । शूरे । मृगान्त
के ॥ एरण्डवृक्षे ॥ न । तिलके ॥
चित्रयति ॥ चित्र० । क्षुन्शिल्पिसंघ
योः ॥ यद्वा । त्रिचं वृष्टिं चायते । पै
७० । कान्तात् स्वार्थे कन् ॥ चित्रं
करोति वा । अन्येभ्यो ऽपीतिङ् ॥

चित्रकण्डः । पुं । कपोते ॥ ॥

चित्रकम्बलः । पुं । गलीचा इति दुग्धी चा
इति चभाषा प्रसिद्धे कम्बल विशेषे ॥

चित्रकरः । पुं । शूद्रागर्भे । चित्रकर्मैर
सजाते चितेरा इतिख्याते वर्षस
ङ्करजातिविशेषे । चित्रकारे । र-
ङ्गाजीने ॥ इति ब्रह्मवैवर्त्त पुराणम् ॥
चित्रं करोति । डुकृञ्० । दिवाविभा-
निज्ञेतिट् ॥

चित्रकर्मा । पुं । तिनिशदुमे ॥ वि । वि
विधाङ्गुतकर्मणि ॥

चित्रकाय । पुं । व्याघ्रे । वाघ इतिभा
षा प्रसिद्धे ॥ चीता इतिभाषा प्रसि
द्धे चित्रव्याघ्रे ॥ चित्रः कायो ऽस्य ॥

चित्रकारः । पुं । चित्रकरे ॥ स्वपतेर
पि गान्धिकां चित्रकारो व्यजायते ति
प० प० ॥ चित्रं करोति । डुकृञ्०
कर्मण्यञ् ॥

चित्रकूट । पुं । स्वनाम्ना प्रसिद्धे पर्व
तविशेषे ॥

चित्रकृत् । पुं । तिनिशदुमे ॥ चित्रका
रे ॥ चित्रं करोति । क्तिप् ॥

चित्रकोलः । पुं । वाङ्मनीतिख्यातेज
न्तो । ज्येष्ठात् । अञ्जने । हञ्जा
हले ॥

चित्रगन्धम् । न । हरिताले ॥

चित्रगुप्तः । पुं । षतुर्दशयमान्तर्गतय
मे ॥ यथा । दकोदराद्यत्रिभायचित्र
गुप्तायथैनम इति ॥ ब्रह्मपादके वम
स्यलेखके ॥ अस्योत्पत्त्यादिराचार
निर्णयतन्वाद्यवधार्या ॥

चित्रजल्पः । पुं । वाक्यविशेषे ॥ यथा
। प्रेष्ठस्यसुहृदालोके गूढहे।यामिनु
म्मितः । भूरिभाक्नये जल्पोयस्ती
बोक्कण्डितान्तिमः ॥ चित्रजल्योदशा
द्गोयं प्रजल्पं परिजल्पितम् । विजल्यो
ज्जल्पसंजल्प्याद्यजल्यो ऽभिजल्पि
त्तम् ॥ आजल्पः प्रतिजल्पश्च सुजल्प
श्चेति कीर्त्तित मित्युज्ज्वलेनील
मणिः ॥

चित्रतण्डुला । स्त्री । विडङ्गे ॥ चित्रा
सण्डुला अस्याः ॥

चित्रत्वक् । पुं । भूर्जवृक्षे ॥

चित्रदण्डक । पुं । श्यालवृक्षे ॥

चित्रदर्शनम् । न । स्मारके ॥ स्मारकं
चित्रदर्शनम् ॥

चित्रदेवी । स्त्री । महेन्द्रवारुण्यम् ॥

चित्रप

चित्रं

चित्रनेषा । स्त्री । सारिकाविहगे ॥

चित्रपक्षः । पुं । तित्तिरिपक्षिणि ॥ चि-
-तिरोयाइतिह्यति । पाण्डुसंचकेष-
-मे ॥ चित्रपक्षः कफहरो वातघ्नो घ्न
शोमयुत् ॥

चित्रपटः । पुं । छीट इति प्रसिद्धे वस्त्रे ॥

चित्रपत्रिका । स्त्री । श्लोकपुष्प्याम् ॥
-कपित्थपय्याम् ॥

चित्रपत्री । स्त्री । जलपिप्पल्याम् ॥

चित्रपदा । स्त्री । गोधापद्मीलतायाम्

॥ अनुष्टुप्संज्ञकाष्टाचराष्टतिविशे

-स्ये ॥ यथा । चित्रपदा यदि भौगौ

- । यथा । यामुनसैकतदेशे गोपवधू

-जलकेली । कंसरिपो गतिस्त्रीला

चित्रपदानगद्व्यात् ॥ सवैया न्तर्ग

तायामपिष्टौ । यथा । सप्तयदा

भगवाः परतो गुरुरन्तगतो लघुको

-जित्देश चित्रपदेति तदा युधि वि

-विक्रमतो धृतवैरिधराधिपकेभः सा

-कथिता धिकमश्रुक्षपिप्रक्षुणागवरे

-णद्व्याभिनिवेशे गौडकुलोक्त्वक्षधा

रयधारय चेतसि हेयशवन्तनरे-

शेति ॥

चित्रपर्णिका । स्त्री । चित्रपर्णीप्रभेदे

। विपण्यम् । दीर्घपत्रायाम् ॥

चित्रपर्णी । स्त्री । पृश्निपर्ण्याम् ॥ चि-

-चंपर्यामस्याः । प्राककर्णेतिडीष् ॥ क

र्षस्फोटालतायाम् ॥ जलपिप्पल्या

म् ॥ श्लोकपुष्प्याम् ॥ मञ्जिष्ठायाम् ॥

चित्रपादा । स्त्री । सारिकापक्षिणि ॥

चित्रपिच्छकः । पुं । मयूरे ॥

चित्रपुङ्खः । पुं । शरे ॥

चित्रपुष्पी । स्त्री । अम्बुष्ठायाम् ॥

चित्रपृष्ठः । पुं । कलविह्वे । चटके ॥

चित्रफलः । पुं । चितख इति गौडप्र

सिद्धे मत्स्ये ॥

चित्रफला । स्त्री । चिर्मिठायाम् ॥ मृ

गेवारी ॥ लिङ्गिन्याम् ॥ वास्ताक्या

म् ॥ कण्टकार्याम् ॥ फलरमाच

इतिगौड प्रसिद्धे मत्स्ये । रांअश्रीवे

। फलक्याम् ॥ वृहदिन्द्रवारुण्याम् ॥

चित्रभानुः । पुं । अश्वी ॥ वैश्वानरे ॥

सूर्ये ॥ चित्रकष्टचे ॥ भैरवे ॥ चित्रा

भानवो ऽस्य । शुभ्रादिष्वात् । पूर्वप

दादितिनशत्वम् ॥ चोडश्रेवतुशरे ॥

अस्यफलम् । चणकामुहमापाशुअ

न्यच्चविदलप्रिये । मद्यार्घ्यजायतेस

र्षं चित्रभानौ वरानने ॥

चित्रमेपजा । स्त्री ॥ काकोदुम्बरिका

याम् ॥

चित्रमृगः । पुं । पृषतास्येसृगे ॥

चित्रमेखलः । पुं । मयूरे ॥

चित्रयोधी । पुं । अर्जुनवृक्षे ॥

चित्ररथः । पुं । सूर्ये ॥ गन्धर्वविशेषे ॥

चिन्ता

था तत्रा । चिदाकाशस्य नैवाहानि
नैवालाभ इति स्थितिः ॥ चित्ताका
शं चिदाकाशं माकाशश्च तृतीयक
म् । द्वाभ्यां शून्यतरं विद्विच्चिदाका
शं महामुने ॥

चिदात्मकः । चि । निर्विशेष स्फुरणमा
वस्वरूपे चिद्वैते ॥ वाध्यते जाग्र
ति स्वप्नः सुप्ते जाग्रच्च वाध्यते । चिद
वैतन्तु न कार्पि वाध्यते वास्तवश्च
चित्तः ॥ चितो न वाधकं वैतं चित्प्र
सादेन भासनात् । अवाध्यत्वाद्वास्त
वत्वं चिद्वैतस्य सुस्थितम् ॥

चिदाभासः । पुं । बुद्धावात्मप्रतिधि
त्वे ॥ जीवे ॥ येषां चित्तराचरात्मकेषु
शरीरजातेषु निश्चयसन्निहितः । चि
द्वैदाभासतेसः ॥

चिद्रसपूर्वः । चि । स्फुरत्सुखपूरिते ॥

चिद्रूपः । चि । ज्ञानमये ॥ हृदयालौ ॥

चिन्तानम् । न ॥ कर्त्तव्याकर्त्तव्यचिन्ता
याम् ॥ विचारे ॥ चितिसृष्ट्याम् ।
त्युट् । अन् ॥ स्मरणे ॥

चिन्तयन् । चि । ध्यायति ॥

चिन्ता । स्त्री । आधाने । चिन्तने ।

सृष्ट्याम् ॥ आत्मीययोगक्षेमापा
यालोचनात्मिकायां बुद्धौ ॥ दर्शन
सम्भोगयोः प्रकारभावमायाम् ॥ चि
ताचिन्ताद्वयोर्मध्ये चिन्तानामगरी

चिन्तिया

यसि । चितादहति निर्जीवं सजीवो
दद्यते ऽनया ॥ चिन्तनम् । चिति०
। चितिपूजीष्यङ् ॥ चिन्त्यते ऽनया
त्वा ॥ कृतभागत्वं घटते विघ्नस्य क्त प्र
घातिष । इति चिन्ता न कर्त्तव्या धन
श्च धनस्य च ॥

चिन्तामणिः । पुं । वाञ्छितप्रदे मणिधि
शेषे ॥ तस्मिन् यद्यच्चिन्त्यते तत्त
च्चिन्तोपाधिकमेवावभासते न स्वरू
पतस्तथा ॥ स्पर्शमशौ ॥ यथाचि
न्तामणिं स्पृष्ट्वा लोहं काञ्चनतां भ
जेत् ॥ ब्रह्मणि ॥ आयुरारोग्यमर्थ
श्च भोगांश्चैवानुषङ्गिकान् । ददाति
ध्यायतां निश्चयसर्वकामप्रदे हरिः ॥
मन्त्रविशेषे ॥ याचयोगान्तरे ॥ स
हजस्थानगोभौसो भाग्यस्यश्च वृह
स्पतिः । चिन्तामणि समाख्योऽयं या
तुः सङ्कल्पपूरकः ॥ बुद्धविशेषे ॥

चिन्तोवेश्म । न । मन्त्रगाटुहे । दा
र्षटे ॥

चिन्तितः । चि । कृतचिन्तने । मनसा
विचारिते ॥ यथा । यच्चिन्तित त
दिददूरतरं प्रयाति यद्येतं सानगणि
तंतदिद्याभ्युपैति । प्राप्तर्भवामि व
सुधाधिपचक्रवर्त्ती सोऽहं ज्ञानमि
विपिने जटिलस्तपस्वीति ॥

चिन्तिया । स्त्री । चिन्तायाम् ॥

चिपिट

चिन्तोक्तिः । स्त्री । चिन्तावचने ॥

चिन्त्यः । वि । निरूपणीये । चिन्तितुं
शक्य । विचारणीये ॥

चिन्त्यमान । वि । विचार्यमाणे ॥

चिन्नः । पुं । चीणाप्रतिख्यातेऽन्नविशेषे ॥ इतशब्दचन्द्रिका ॥

चिन्मयः । वि । चैतन्यरूपे ॥ चिन्मय
स्याद्वितीयस्य निष्कलस्याशरीरिणः ।
उपासकानां कार्यार्थं ब्रह्मणोरूप
कल्पना । रूपस्थानां देवतानां स्त्री
पुंसादिककल्पना ॥चिपिटः । पुं । चिउरा इति प्रसिद्धे-
खाद्यभेदे । पृथुके । धान्यचमसे ॥ शा-
लयः सतुषा चार्द्रा भृष्टा अस्फुटिता
स्ततः । कुट्टिता शिपिटाः प्रोक्तास्ते स्मृ-
ताः पृथुकाश्चपि ॥ शालयोयावनाद्या
द्यांश्चिपिटाः पुष्टिर्द्धना । इति च ॥
अस्य भक्ष्यविधिनिघण्टौ यथा । द्विः
स्विसमन्तं पृथुकं शुद्धं देशविशेष
के । नात्यन्तशर्त्तं विप्राणां भक्षणे
च निवेदने ॥ अस्य च तक्षतीनाम्ब
विधवाब्रह्मचारिणामिति ब्रह्मवैव-
र्त्तपुराणम् ॥ आर्द्रसखाश्वोषे ॥ चि ।
पिडितविसृते ॥ पिचटे ॥ नासका
यानते ॥ इतश्चपिटश्चिकपिचेति
पिटश्च प्रच्ययः प्रकृतेश्चिरादेशः ॥

चिपिटकः । पुं । चिपिटे । पृथुके ॥

चिरञ्जी

चिपिटमिव । संज्ञायाम् इवेतिवा-
कम् ॥

चिपिटा । स्त्री । गुण्डासिनीवृक्षे ॥

चिप्यः । पुं । जुद्धरोगविशेषे ॥ यथा ।
नखमांस मधिष्ठाय घातः पित्तश्च
देहिनाम् । कुर्वाते दाहपाकौ च तं
व्याधिं चिप्य मादिशेदिति ॥

चिमिः । पुं । शुक्लवर्णे ॥ पट्टवृक्षे ॥

चिमिकः । पुं । शुकपक्षिणि ॥

चिमिचिमः । पुं । अर्शस्येव्यथाविशेषे
॥ कर्णवृक्षेषे । स्पर्शप्रियतायाम् ॥चिरम् । नि । लब्धादि (१५) चिकले ॥
दीर्घकाले ॥ चि । तदिति ॥

चिरकारी । वि । चिरक्रिये ॥

चिरकालः । पुं । दीर्घकाले । दीर्घ-
रात्रे ॥चिरक्रियः । पि । दीर्घरूपेः अतिविश-
स्वेन क्रियासम्पादके ॥ चिराक्रिया
यस्य ॥

चिरजीवकः । पुं । जीवकद्रुमे ॥

चिरजीवी । पुं । काके ॥ विष्णौ ॥ जी-
वकवृक्षे ॥ शाक्यमलितरौ ॥ अस्यत्या
सादिपु ॥ अस्यत्यामा वलि र्थासे
इतन्मांसं विभीषणः । कृपः परशुरा-
मस्य सप्तैते चिरजीविनः ॥ चि । व-
हुकालजीविनि ॥

चिरञ्जीवी । पुं । विष्णौ ॥ काके ॥ जी

चिररा

वक्क वृ० ॥ शास्त्रमिष्ट० ॥ वि । चि
रजीविनि ॥

चिरगटः । पुं । वैश्वने ॥

चिरगटी । स्त्री । प्राप्तवैवनायांपितृगे
हस्थावाम् । सुवासिन्याम् ॥ चिरे
य अटति पितृगेहाद्भर्तृगेहम् । अट
गतौ । अच् । पृषोदरादिः । वयस्य
चरंस इति ङीप् ॥ तरुण्याम् । वि
तीयवयः स्थायाम् ॥

चिरतित्तः । पुं । चिरायता इति प्रचि
। हे भूमिसे । किराततित्ते ॥

चिरत्नः । वि । पुरातने । चिरन्तने ॥
चिरेभवः । चिरपहत्परारिभ्यस्त्रो
वक्तव्यः ॥

चिरत्तनः । वि । पुरातने ॥ चिरेभवः
। सायश्चिरभित्तिव्युत्प्लौ । निपात
नान्मान्तत्वम् ॥

चिरपाक्ती । पुं । कपित्थे ॥

चिरपुष्पः । पुं । वकुला ऽ गमे ॥

चिरप्रसूता । स्त्री । वक्त्रियण्याम् ॥ चि
रंप्रसूता । सुसुपेतिसमासः ॥

चिरम् । अ । बहुकाक्षार्थे । चिराय ॥

चिरमेही । पुं । गर्हमे ॥

चिरमग्नः । पुं । चिक्षे ॥

चिररावम् । न । दीर्घकाले ॥

चिररावाय । अ । दीर्घकाले ॥ चिरा

रावयः । अच् प्रप्यन्ववेत्यत्राञिति

चिरात्

योगविभागादच् । चिररावान् अय
ते । अय० । कर्मण्यण् ॥

चिरलोकपितरः । पुं भूम्नि । अग्निष्वात्ता
दिपु ॥ अग्निष्वात्तादयो लोके पितर
श्चिरवासिनः ॥

चिरविल्वः । पुं । करञ्जवृक्षे ॥ चिरं
विल्वति । विल्वमेदने । वाहुष्का
दृषः ॥

चिरसूता । स्त्री । वक्त्रियण्याम् ॥

चिरसूतिका । स्त्री । वक्त्रियण्याम् ॥

चिरस्य । अ । दीर्घकाले ॥ चिरमस्य
ति । असु० । ख्यत् । संज्ञापूर्वकश्चा
दृध्यभावः । श० ॥

चिरा । स्त्री । बहुकाक्षसाध्यायाम् ॥

चिराटिका । स्त्री । श्वेतपुनर्नवायाम् ॥
पाताडी इति शौडभाषाप्रसिद्धचटि
कायाम् ॥

चिरात् । अ । दीर्घकाले ॥

चिरात् । पुं । गरुडे ॥

चिरातित्तः । पुं । चिरतित्ते ॥

चिराय । अ । दीर्घकाले ॥ चिरमय
ते । अय० । कर्मण्यण् ॥

चिरायुः । पुं । विवुधे । देवतायाम् ॥

चिः । चिरजीविनि ॥ चिरमायुर्यस्य
॥ भवति यदि मनुष्यो गुर्वधीनश्चि
रायुरिच्छागमः ॥

चिराचयः । पुं । लघ्वादि (१५) विकले ॥

चिञ्चिषी

चिरिः । पुं । नेता इतिप्रसिद्धे युक्त
पञ्चिणि ॥

चिरेण । अ । चिरमिच्छर्थे ॥

चिर्कटी । स्त्री । कर्कश्याम् ॥

चिर्भिष्टः । पुं । न । कर्कटी सस्ये ।

बेलसैध इति सैधकचरौ इति चभाषा
प्रसिद्धायां सुचिषायाम् ॥ चिर्भिष्टं स
धुरं छुच्चंगुरुपित्तकफापहम् । अ नुष्यं
शाचि विष्टम्भि पक्तं तूष्णं च पित्तलम् ॥

चिर्भिष्टा । स्त्री । चिञ्चड इति भाषा
प्रसिद्धे चिर्भिष्टे ॥

चिञ्चिमिलिका । स्त्री । कण्ठीभेदे ॥ ख
योते ॥ विद्युति ॥

चिञ्चमीलिका । स्त्री । चिञ्चमिलिका
याम् ॥

चिञ्चिमः । पुं । वालियागडक इति
गौडभाषाप्रसिद्धे मत्स्ये । नक्षमी
ने ॥ चिञ्चविलसने । इगुपधात् कि
दिति इः । वीसायां द्विस्रम् । चि
ञ्चिञ्चिञ्चिञ्चिञ्चिञ्चिञ्चिञ्चिञ्चिञ्चि
ने । आतइतिक । प्रथोहरादिः ॥
चिञ्चिञ्चिञ्चिञ्चिञ्चिञ्चिञ्चिञ्चिञ्चि
। बाहुलकान् मक् ॥ चिञ्चो इति गौ
डप्रसिद्धे मत्स्ये ॥

चिञ्चिचिञ्चि । पुं । विज्ञाये ॥

चिञ्चिचीमः । पुं । } वालियागडक

चिञ्चिचीमि । पुं । } इति गौडप्रसि

चिञ्चि

श्चे चिञ्चिचिमे ॥

चिञ्चिमिलिका । स्त्री । चिञ्चिमिलिकार्थे ॥

चिञ्चिमीनकः । पुं । चिञ्चिचिमे मत्स्ये ॥

चिञ्चिमीलिका । स्त्री । चिञ्चिमिलि-
कार्थे ॥

चिञ्चिचिमः । पुं । } नक्षमीने । चि

चिञ्चिचिमिः । पुं । } चिञ्चिमे ॥

चिञ्चिमः । पुं । }

चिञ्चः । पुं । आतायिनि । खड्गान्तौ ।

चीञ्च इति भाषा ॥ चिञ्चति । चिञ्च

शैथिल्ये भावकरणे च । अच् ॥ क्ति

ननेचे ॥ चि । क्तिननेचवति ॥ क्ति

नेचवुया अथ । क्तिनच चिञ्चिपि

ञ्च लप्ताञ्च च्चुषीति चिञ्चादेशे

लश्च प्रच्ययः । च्चुर्गतः क्लेदरोगः

चिञ्चशब्दाव्यः । तद्योगाच्चक्षुस्तदो

गात् पुरुषोपीतिव्याख्यातारः ॥

चिञ्चकः । पुं । लोभे ॥

चिञ्चमच्च्या । स्त्री । च्चुविलासिन्याम् ॥

चिञ्चामः । पुं । प्रसङ्गचैरे । गांठकटा

कुटेरा पिञ्चाराः लूवाचैर इत्यादि

भाषा ॥

चिञ्चिः । पुं । क्षुमर्थे ॥

चिञ्चि । स्त्री । च्चुश्वास्तुकशाके । गौ

डवास्तुके । वधुञ्जा इति प्रसिद्धे शा

के ॥ शोघे ॥ भिञ्चाम् ॥ चिञ्चति ।

चिञ्चशैथिल्ये । अच् । गौ । डीप् ॥

चीनः

चिविहिका । स्त्री । चुद्रचुपविशेषे ।
रक्तदलायाम् ॥

चिबुः । पुं । चिबुके । श्लोष्ठधोभागे ।
ठोडि इति भांषा ॥ चीवति । चीव्य
ते वा । चीवन्नादानसंवरणयोः ।
मृगव्यादिस्वात् कुः ॥ चिनोतिशो
भां वा । प्राग्वत् ॥

चिबुकम् । न । चिवौ ॥ स्वार्थेकन् ॥
पुं । मुचुकुन्दष्टचे ॥

चिङ्गम् । न । लाञ्छने । लक्षणे ॥ प
ताकायाम् ॥ चङ्गतेऽनेन । चङ्गप
रिकात्कने । वा०नक् उपधाया इच्छ
व्व ॥ लब्धादि (15) विकले ॥

चिङ्गकारी । वि । घो (दर्शने) ॥ विघा
तिनि ॥

चिङ्गधारिणी स्त्री । श्यामालतायाम् ॥

चिङ्गितः । वि । अङ्गिते । चिङ्गवि-
शिष्टे ॥

चिङ्गः । पुं । } गंधारी इति पर्यत-
चिङ्गकः । पुं । } प्रसिद्धे वृक्षे ॥ चिङ्ग
कोवातनिर्गरी स्त्रीसप्तोधातुवृष्टि-
कृत् । आग्नेयो विषयस्यफलं म-
त्स्यनिषूदनम् ॥

चीडा । स्त्री । चीडागन्ध इति गौड
प्रसिद्धेगन्धद्रव्ये । दारुगन्धायाम् ॥

चात्कारः । पुं । भयध्वनौ ॥

चीनः । पुं । देशविशेषे ॥ यथा । का

चीनकः

श्रीरन्तुसमारम्य कामरूपानुपसि
मे । भोटान्तदेशो देवेशिमानसेशा-
ञ्चदक्षिणे ॥ मानसेशाश्चपूर्वेचीन
देशः प्रकीर्तत इतितन्वशास्त्रम् ॥
तद्देशजे मनुष्ये । चीनदेशोद्भवे
पूर्वं क्षत्रिये पश्चाद्विहितक्रियालो
पादिनाशूद्रश्चमापने दस्युपदवाच्ये
॥ आगसोक्ते सम्प्रदायविशेषे ॥ अं
शुकविशेषे । मखमख इत्याधुनिक
भाषाप्रसिद्धे बहुविधाद्भतवस्त्रे ॥
चीणा इतिप्रसिद्धे ग्रीष्मि विशेषे ॥
चीनकः कङ्गु भेदोस्ति सत्रेयः कङ्गु
वज्रुकैः ॥ तन्तौ ॥ मृगविशेषे ॥ न ।
पताकायाम् ॥ सीसके ॥ चिनोति
। चिष्० वाहुलकान् नक् दीर्घश्च ॥

चीनक' । पुं । चीणा इति प्रसिद्धेघा
न्ये । काककङ्गौ ॥ कङ्गुन्याम् ॥ ची
नकर्पूरे ॥

चीनकर्पूर' । पुं । चीनाकर्पूर इति भा
षाप्रसिद्धे कर्पूरविशेषे । कृत्रिमे ।
लेघसारे । धवले ॥

चीनजम् । न । तीक्ष्णलौहे ॥

चीनपिष्टम् । न । सिन्दूरे ॥ चीनख
पिष्टम् ॥ सीसके ॥

चीनवज्रम् । न । सीसके ॥

चीनाक । पुं । चीनियाकर्पूर इति प्र
सिद्धे कर्पूरविशेषे ॥ चीनाकसंज्ञः

शीरुका

१. कर्पूरः कफक्षयकरः स्मृतः । कुष्ठक-
 खडूविषं चरं स्तथातिक्तारसस्युसः ॥
 चीनाकर्कशटी । स्त्री । चिचकूटदेशप्र-
 सिद्धायां कर्कश्याम् । राजविकर्कश्याम् ॥
 चीरम् । न । गोस्तने ॥ वखुविशेषे ॥
 रेखाभेदे ॥ लेखनभेदे ॥ चूड्याम् ॥
 ॥ सीसके ॥ जीर्यैवस्त्रिखण्डे ॥ ची-
 ॥ राशि किं पथान् सन्ति दिशन्ति
 ॥ भिच्चा भित्ति भागवितम् ॥ छेत्त
 २ चि ॥ चिनोति । चिञ् ० । गुसिचि
 मीनां दीर्घश्चेति कन् ॥ ॥
 चीरकः । पुं । विक्रियालेखे । विकार
 लेखने ॥
 चीरपत्रिका । स्त्री । चञ्चुशाके ॥
 चीरपर्याः । पुं । शाबलत्रये ॥ ॥
 चीरभृत् । पुं । तापसे ॥ ॥
 चीरिः । स्त्री । नेत्रांशुके ॥ इति शब्द
 ॥ रत्नावली ॥
 चीरिका । स्त्री । भिज्याम् । कच्छा
 याम् ॥
 चीरितच्छदः । स्त्री । पाण्डुव्याशाके ॥
 चीरी । स्त्री । भिज्याम् ॥ कच्छाटि
 कार्याम् ॥ नेत्रांशुके ॥ गौण्डोप ॥
 चीरकम् । न । चिडर इति गौड प्र-
 सिद्धे फले ॥
 चीरुका । स्त्री । भिज्याम् ॥ चीति
 रौति । शब्दे ॥ पाण्डुव्यात् कक ॥

चुकः

चीर्याः । वि । शीलिते ॥ सञ्चिते ॥
 चीर्यापरीः । पुं । निम्बागमे ॥ खज्जूरी
 मूरुहे ॥
 चीलिका । स्त्री । भिज्याम् । चीर्याम्
 । चीलिकायाम् । चीज्याम् ॥
 चीवरम् । न । भिज्योर्वस्त्रे ॥ चिनोति
 चिञ् चयने ॥ छिन्नरच्छेत्त्रधीव
 छन्देत्यादिनां चरञ् धातोर्दीर्घश्च ॥
 चीवरी । पुं । शुद्धभिज्युके ॥ सत्त्वरी
 यश्चिनिः ॥
 चुक्कारः । पुं । सिद्धनादे ॥
 चुकः । पुं । अस्त्रे ॥ अस्त्रवेतसे ॥ न ।
 चिचुक इति प्रसिद्धो अस्त्रविशेषे ।
 तिल्लीके । वृषास्त्रे ॥ चूका इति
 प्रसिद्धे पत्रशाके । अस्त्रवास्तुके । इ
 शास्त्रे ॥ चुक संक्षेपं सुष्पाद्यदी
 पनंपाचनं परम् । शुद्धगुल्मविन्द्या
 मवातक्षेपहरम् परम् ॥ बभित्प्यो
 म्यवैरस्यहृत् पीडोपहिमान्द्रहृत् ॥
 वाञ्छिकप्रभेदे ॥ रसास्त्रे । सद्यस्त्रवे
 धे ॥ रन्धानविशेषे ॥ यथा । यन्न
 स्थादिशुचौ भाण्डे ॥ सगुडसैद्रका
 श्लिकम् । धान्यराशौ चिरावस्थेशु
 क्तंचुर्गतदुच्यते ॥ दिग्गुणं गुडमघ्वा
 रनालमस्त्रिकमादिहेति परिभाषा
 ॥ चकते इनेन चक्यतेवा । चक
 टसौ प्रतिघाते च । चक्रिस्थोरुचौ

चुल्लः

॥ मुखे स्तने ललाटे च कण्ठे च नेत्रयोः
 ॥ रपि ङो गण्डेषु कर्मायोश्चैव कचो र
 ॥ मगंमूर्धं सु ॥ चुम्बनस्थानं मित्युक्तं
 ॥ विचैद्यं कामु कैरिहेतिकां मशास्त्रम् ॥
 चुर्ग । स्त्री । चौर्ये ॥ ॥ ॥ ॥
 चुरी । स्त्री । उलपक्ष्मे ॥ कूपसंभो वंश्या
 ॥ ल्पजलाधारे ॥ खेल इति भाषा ॥
 चुलिआला । स्त्री । मोवावृत्तप्रभेदे
 ॥ ॥ देहादिशेषे यदा पञ्चकलो वि
 ॥ अलोहविराजति ॥ फणितिन्यप
 ॥ त्ति न कलतदा चुलिआलामिह ता
 ॥ मंभुमायति ॥ यथा ॥ स्मितपटुकप
 ॥ ॥ विलेकिते रपहतमानसपङ्कजले
 ॥ चन ॥ दृष्टिपथे भेदितासिर्मम गोप
 ॥ धूजनशोकविमोचनेति ॥ ॥
 चुलुकः । पुं । घनपङ्के ॥ प्रवृत्तौ ॥ मा
 ॥ ॥ ॥ ॥ मांघमज्जनजले ॥
 चुलुकी । पुं । शिशुमारो कृतिमत्स्ये ॥
 चुलुभ्यः । पुं । बाललालने ॥ ॥
 चुलुम्बा । स्त्री । लीग्याम् ॥ ॥ ॥
 चुलुम्बी । स्त्री । शिशुमारो कृति
 ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 चुलुपुं । क्लिधनेषु ॥ वि । तं युक्तं ॥
 ॥ क्लिने च लुपी अक्ष ॥ चुल्वेति क्लि
 ॥ चक्षु चुलादेशो लश्च प्रच्यवः । च
 चुर्गतः क्लेदरोगयुक्तशब्दाद्यः । त
 चोगाच्च च्चु सचोगात् पुरुषोपीति

चुडा

॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 चुलुकी । स्त्री । शिशुमारो ॥ कुली
 भेदे ॥ कुलान्तरे ॥ ॥ ॥ ॥
 चुल्लिः । स्त्री । चूल्हा इति प्रसिद्धा पा
 ॥ कार्यमग्निस्थाने । अग्निने । उदाने
 ॥ ॥ चितायाम् ॥ चुल्लति ॥ ॥ चुल्ल
 ॥ भाषकरणे । इन् ॥ ॥ चुल्लते उवाचि
 ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 चुल्लि । स्त्री । चितायाम् ॥ उदाने ।
 ॥ चूल्हा इति भाषा । कुदिकारोदिति
 ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 चुस्तः । पुं । न । युस्ते । मांसपिण्डकं
 ॥ विशेषेण ॥ ॥ स्थोलीभृष्टमांसे ॥ ॥ चन
 ॥ सादिफलस्यासारभागे ॥ ॥ ॥
 चुषुकम् । न । कुंचाग्र ॥ कुचामने ।
 ॥ स्तनवृन्ते ॥ ॥ चुष्यते । चुषपाने । वा
 ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 चुडकः । पुं । कूपे ॥ इति विकीण्ड-
 ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 चुडा । स्त्री । यडध्याम् ॥ शिखायाम् ।
 ॥ जुटिकायाम् ॥ वाहुभूषणे ॥ अश्रे ॥
 भूषणमात्रे । शिरःशिखाभूषणेषु
 चुडेति यादवः ॥ अथूरशिखायाम् ॥
 कूपे ॥ दशसंस्कारान्तर्गतसंस्कार
 विशेषे ॥ लघ्वादि (15) विकले ॥ चु

चूर्णम्

द्यते । चुडसमुच्छ्राये । मिदादिच्चा
 दड्दीर्घश्च ॥ यद्वा । चुद्यते । चुद०
 । मिदादिच्चादड् । डच्च्दीर्घश्च
 । तिपाङ्गनात् ॥ - - - -
 चूडाकर्म्म । पुं । दशसंस्कारान्तर्गतसं
 स्कारविशेषे । जैले ॥ चूडाकरणे ॥
 चूडामणि । पुं । शिरोरत्ने ॥ काकचि
 ष्वाफले ॥ चूडायमिणि ॥ उपरा
 गविशेषे ॥ यथा ॥ सूर्यवारेरवेर्ग्रासः
 सोमवारेविधोर्ग्रहः ॥ चूडामणिरि
 तिख्यातस्तपानन्तफलं लभेदिति ॥
 चूडाजम् । न । इच्छान्ते ॥ पुं ।
 चूडालम् । न । मस्तके ॥ त्रिं । चूडा
 युक्त ॥ चूडाऽस्त्रस्य । प्राणिस्यादा
 तोऽज्ञजन्यतरङ्गाम् ॥ - - -
 चूडाला । स्त्री । लज्जटायाम् ॥ त्रेतुगु
 ष्वायाम् ॥ नागरमुस्तायाम् ॥ लज
 जनाट्टायाम् ॥ - - -
 चूडावान् । वि । चूडासुक्ते ॥ पश्चिम
 नुप ॥ - - -
 चूत । पुं । आम्रवृक्षे । रसाले ॥ चो
 ष्यतेऽस्मि । चूपपाने । क्तः । सुपोद्
 रादिः ॥ च्योततिरत्तमितिया ॥ चु
 त्तिरचरणे । अच् ॥ गुद्द्वारे ॥
 चूतक । पु । आम्रे ॥ कूपके ॥ -
 चूर्णम् । पुं । न । सम्पद्येनजातेरजासि ।
 चूर्य चूर्णं चून चूर इत्यादिभाषा

चिषा

प्रसिद्धे । चोदे ॥ तज्जर्षणादि यथा
 । अत्यन्तशुष्कं यद्द्रव्यं सुषिष्टं वस
 गालितम् । तत्तज्जर्षणं रजः चोदस्त
 न्नाषाकर्षसम्भिता ॥ चूर्णगुडः समो
 देयः शर्करादिगुणामता ॥ चूर्णतु
 मर्जितं चिद्रुदेयं नोत्क्रोदकृद्भवेत्
 ॥ ॥ चिद्दे चूर्णं श्वैः सर्वैर्घृताद्यैर्दिगुणो
 न्मितैः । पिबेच्चतुर्गुणैरेव चूर्णभा
 लोडितं श्वैः ॥ चूर्णावले इगुटिका
 कल्काना मनुपानकम् । पित्तघात
 कफातङ्गे । पिषेकपञ्च । चरेदिति
 भावमिन्द्रः ॥ चूर्णापप्रस्यपूर्णवीर्यं
 पचययपर्यन्तं तिष्ठति ॥ धूलौ । चूना
 इति प्रसिद्धे चारुविशेषे ॥ चूर्णते
 । चूर्णमेयञ्चे ॥ चूप । एरच् ॥ -
 चूर्णक । पुं । सक्तुपुन । स्वार्थके चूर्ण
 शब्दार्थः । न । गदप्रभेदे ॥ यथा ।
 अपादः पदसन्तातो गद्यं तत्तुचिषाम
 तम् । चूर्णकोत्कञ्जिका प्रायश्चत्तर्गान्ध
 प्रभेदतः ॥ अकठोराचरं स्वल्पसमा
 सं-चूर्णकं-विदुः । तच्चुवैदर्भरीति
 स्वं गद्यं ह्यतर्भवेत् ॥ भवञ्चुत्क
 ॥ जिकामायं समासाद्यं दृढाचरम् ।
 एतैकदेशसन्ध्यादृशान्धपुनःसु-
 तम् ॥ तच्चूर्णकं चिषा । सच्चि च्या
 यामेवजगतागतः परमं पुरुषः पु
 षपोत्तमो इत्यदानदभरेणामभुरा

चूर्णी

द्वी धरणीभवलोकाय करगार्हृद्दय
 स्वर्णा भारमवतारयितुं रामकृष्ण
 स्वरूपेणाश्रितौ यदुवंशे अवततारे
 ति ॥ पुं । आमलकविशेषे ॥
 चूर्णकारः । पुं । चूर्नी इति गौडभा
 पाप्रसिद्धे नटकन्यायांपुण्ड्रकाज्जा-
 ते वंशसङ्करजातिविशेषे ॥
 चूर्णकुन्तलः । पुं । शिरस्थे क्षुद्रकुन्तले
 । अलके ॥ चूर्णसकचूर्णादिचोदस्य
 कुन्तलः ॥
 चूर्णखण्डः । पुं । न । कर्करे । कङ्करइ
 तिकाकर्क इतिचभाषा ॥
 चूर्णदासी । स्त्री । पिष्टकारिण्याम् ।
 पित्तनहारी इतिभाषा ॥
 चूर्णपारदः । पुं । हिङ्गुले ॥
 चूर्णशाकाङ्गः । पुं । शौरसुवर्णशाके ॥
 चूर्णा । स्त्री । वासयोगे । पठवासादि
 चोदे । निवासयुक्तिषु । सुगन्धिचू
 र्णे ॥ चूर्णते । चूर्णं ० घञ् ॥
 चूर्णः । स्त्री । पातञ्जले महाभाष्ये ॥
 कपर्दीके ॥ शतसङ्ख्यककपर्दीकेषु ॥
 चूर्णस्यकरणम् । तत्करोतीतिप्ल
 नादचद् ॥ यद्वा । चरणं चोरखंवा । ए
 णि पृथ्विपार्ष्णि चूर्णिभूषि इतिसाधुः ॥
 चूर्णिका । स्त्री । सत्पु ॥
 चूर्णितः । वि । संवलिते ॥ कृत चूर्णे ॥
 चूर्णी । स्त्री । महाभाष्ये ॥ कपर्दीक

चेटकः

श्रते ॥ कृदिकारादिति यचेङीप् ॥
 चूर्णीकृत् । पुं । महाभाष्यकारे । पत
 ञ्जलौ ॥
 चूर्णीकृतः । पुं । गन्धविशेषे ॥ यथा ।
 गन्धचूर्णं गन्धपत्रं चूर्णं सुमनसां त
 या । प्रशस्तगन्धयुक्तानां पत्रचूर्णौ
 नियानिच ॥ तानि गन्धाङ्गयानिस्युः
 सगन्धः प्रथमः स्मृत इति ॥ वि । कृ
 तचूर्णे ॥
 चूलः । पुं । कपाटाघो भागान्तरे ॥
 चूलकः । पुं । केशे ॥
 चूला । स्त्री । गृहोपरिगृहे । चन्द्रेश
 लायाम् ॥ चूलायाम् ॥
 चूलिकम् । न । एतभृष्टसमितायाम् ॥
 चूलिका । स्त्री । इस्तिकर्षमूले ॥ चू
 ल्यते ऽनया । चूलसमुच्छ्राये । सं
 प्रायामितिखुल् ॥ नाटकाङ्गे ॥
 चूषा । स्त्री । कच्यायाम् । गजमध्यव
 न्धनरज्ज्वाम् ॥ चूष्यते पीयते पृष्ठ
 मांसेनादृश्यतां नीयते । चूषपाने ।
 कर्मणिघञर्थे कः ॥
 चेकितानः । पुं । नृपविशेषे ॥
 चेटः । पुं । दासे ॥ चेटति । चिटपर
 प्रेथ्ये । अच् ॥
 चेटकः । पुं । दासे । मृत्त्ये ॥ चेष्यते ।
 चिट् ० । कुनादिभ्योवुन् ॥ उपपति
 नायकविशेषे । सम्मानचतुरे ॥

चेतकी

चेटिः । स्त्री । दास्याम् ॥ चेटति । चि
 ट० । इन् ॥ १ ॥
 चेटिका । स्त्री । दास्याम् ॥ स्वार्थेकः ॥
 करण्याम् ॥ १ ॥
 चेटीः । स्त्री । दास्याम् ॥ चेटति । चि
 ट० ॥ सर्वधातुभ्यङ् । वृद्धिकारादि
 ः तिपञ्चे ङीप् ॥ करण्याम् ॥ १ ॥
 चेटिका । स्त्री । चेटिकायाम् । दा
 चेटि । स्त्री । चेटिकायाम् ॥ दा
 चेत । अ । यथर्थे । पञ्चान्तरे ॥ अस
 न्देहे ऽपिसन्देशवर्चने ॥ यथा । सत्त्व
 ॥ श्वेद्गुरुष्वकथमेव । पितरो देवाश्चचे-
 योगिनी प्रीताचेत् परदेवताचय-
 ॥ दिचे वेदाः प्रमाणचिचेत् ॥ प्राक्ती
 यं यदि दर्शनं भवति चेदाप्राप्यमे
 ॥ घास्तिचेत् स्वातन्त्र्या अपिकैजिका
 श्वयदिचेत् स्थानमेजयः सर्वदेति ॥
 चेतति । चिती । संज्ञाने । चिच् ॥
 चेतकः । चि । चेतनकर्त्तरि ॥ चेतय
 ति । चिती० । शबुञ् ॥ १ ॥
 चेतकी । स्त्री । चरीतक्याम् ॥ चिरे
 खा चेतकीचेयेतितस्थालक्षणम् ॥
 चेतकी द्विविधा प्रोक्ता ज्येष्ठा कृष्णा
 च वर्णतः । षडङ्गुलायता शुक्ला कृ
 ष्णास्त्रेकाङ्गुलास्मृता ॥ वाचिदास्वा
 दमाषेण काचिद्वन्धेनभेदयेत् । का
 चिन्स्वर्णेन दृष्ट्या ऽन्या चतुर्द्विभे

चेतना

दयेच्छिवा ॥ चेतकीपादपच्छाया
 मुपसर्पन्ति ये नराः । भिक्षुन्ते तत्
 क्षणादेव पशुपत्तिसृगादयः ॥ चेत
 कीतु धृता हस्ते यावत्तिष्ठति देहि
 नः ॥ तावद्भिद्येतयेगैस्तु प्रभाषान्ना
 ॥ वसंशयः ॥ त्वपादिसुक्तुमाराणां कृ
 शानां भेषनक्षिपाम् । चेतकी पर
 मा शस्ता हिता सुखविरेचिनी ॥
 गौरादिस्त्रान् ङीप् ॥ १ ॥
 चेतनः । चि । प्राणिनि ॥ पुं । मनुष्ये
 ॥ आत्मनि । प्राणादिप्रवर्तके ॥ र
 थादौ नियताचेष्टा चेतनेना ऽनधि
 छिते । नदृष्टा चेतनेस्तेनाप्राणादी
 नांप्रवर्तकाः ॥ चेतति । चिती० ।
 नं० ल्युः ॥ १ ॥
 चेतनकी । स्त्री । चरीतक्याम् ॥
 चेतना । स्त्री । संविदि । चिथि ॥ वु
 ङी ॥ स्वहृत्पञ्चानव्यञ्जिकायां प्रमा
 णासाधारणकारणिकायां चित्तदृ-
 ष्टीज्ञानार्थायाम् भगवतो विभूतौ
 ॥ चेतयते ऽनया । चित्तसञ्चेतने ।
 चु० । श्यासश्चन्योयुच् । टाप् ॥ जी
 वनाश्याम् ॥ चेतनाना मधिष्ठानं म
 नेदेहशसेन्द्रियः । केशलोसनखा
 ग्रान्त भलद्रवगुणैर्विना ॥
 चेतनास्थानम् । न । सर्वशरीरे ॥ ह
 दये ॥ १ ॥

चेदिरा

चेतनीया । स्त्री । ऋद्धिनामौपधौ ॥

चेत० । न । चित्ते ॥ चिती० । असुन्

॥ पुं । चैतन्य ॥ साचीचेता इति-

श्रुतेः ॥

चेतोःशुः । पुं । जीवे ॥ चेतसश्चैतन्य

स्य अंशुरिव ॥

चेतोमुखः ॥ पुं । चैतन्यदीप्तान्निह

त्तिप्रधाने प्राप्ते ॥ स्वप्नादिप्रतिबोधं

चेतः प्रतिहारीभूतत्वात् । स्वप्नो जा

गरितश्चेति । प्रतिबोधश्चिद्विदं चेतस्त

त् प्रतिहारभूतत्वं हारभावेन स्थित

त्त्वम् नहि स्वप्नस्य जागरितस्य वा सु

षुप्तद्वारमन्तरेण सम्प्रबोक्ति तयो-

स्तकार्यत्वात् अतः सुषुप्ताभिमानो

प्राप्तः स्थानद्वयकारणत्वात् चेतो

मुख्यपदेशभागित्त्वर्थः ॥

चेदिः ॥ पुं । देशविशेषे । वैपुदे । डा

हले ॥ पुंभूत्वि । तद्देशस्ये । चेदयः ॥

चेदिपतिः । पुं । उपरिचरवसौ ॥ चेदि

राजि ॥ चेदीनां देशविशेषाणां-

पतिः ॥

चेदिराट् । पुं । शिशुपाले ॥ चेदिपुरा

ट् यस्य । सं० क्विप् ॥ यदा । चेदी

नाराट् । अन्ये० क्विप् । इतिकेचित्-

। वस्तुतस्तुसत्स्वरूपेति क्विप् ॥

चेदिराजः । पुं । शिशुपाले ॥ चेदीनां

देशविशेषाणाराजा । टच् ॥ उप-

चेलुकः

। रिचरवंसौ ॥

चेवी । स्त्री । रागिणीविशेषे ॥ इति च

नं ज्ञायुधः ॥

चेयम् । चि । चेतस्यभाषे ॥ चेतुयोग्य

म् । चिञ्० । अर्हकृत्त्वत्वे चश्चेति

योग्यतांशो मचोयत् ॥

चेलम् । न । वस्त्रे ॥ चि । अधमे ॥ चि

लति चिल्यते वा । त्रिलयसने । चे

लति चेल्यते वा । चेलुगती । अच्

। घञ्वा ॥

चेलकम् । न । चेलशब्दार्थे ॥ म्या

र्थकः ॥

चेलानः । पुं । चेलन इति गौडप्रति

हे फलक्षताविशेषे । अल्पप्रमाणके ॥

चेलालः । पुं । फलक्षताविशेषे । चि

धफले । लतापनसे । सुखाशे ॥

चेलिका । स्त्री । चेलनी इति प्रसिद्धे

पट्टवस्त्रे ॥ यथा । सेयं कृष्णस्य वनि

ता पीतशाटीपरिच्छदा । रक्तचे-

लिकप्राच्छन्ना शतकुम्भाघनस्तनी ।

इति पाद्मेपातालधर्यडम् ॥

चेली । स्त्री । अधमायाम् ॥ गौरीदि

त्त्वान् डीप् ॥ चेलडितिपचादैर्दि

त्त्वान् डीप्वा ॥

चेलीमः । पुं । धानियाखमीने ॥

चेलुकः । पुं । सुहृभिस्तु शिष्ये । याम

गोरे ॥

चैत्यः

चैद्यकः । पुं । रतिबन्धविशेषे ॥ यथा
। पादमेकं हृदिन्यस्य इतरेणैवचैद्य
येत् । कान्तः श्रोत्रे स्थितानारीबन्धो
यंचैद्यकामतः ॥ वि । चैद्यकैर्हरि ॥
चैद्यः । स्त्री । कायपरिस्पन्दनादिरूपा
यां क्रियायाम् । प्राथम्ये ॥

चैद्यानाशः । पुं । प्रकथये ॥

चैद्यतम् । न । गतौ ॥ चैद्यायाम् ॥

चैद्यवे ॥ त्रि । चैद्यान्विते ॥

चैकितानः । पुं । चिकितानस्त्वपर-

पत्ये ॥

चैकितानेयः । पुं । ब्रह्मदत्ताख्येऽपि

विशेषे ॥ चिकितानस्यापत्यं चैक

ितानः । तदपत्यं युष्वाचैकितानेयः ॥

चैकितानेयः । पुं । दाक्षभ्येऽपिपत्य

त्वात् दाक्षभ्येऽपिपत्ये ॥ चिकि

तावनस्यापत्यम् । अस्त्व ॥

चैतन्यम् । न । चेतनायाम् ॥ ब्रह्मणि

। सर्वभूतभौतिकप्रपञ्चाधिष्ठानप्रका

शे ॥ चैतन्यं परमाणूनां प्रधानस्या

पिनेप्यते । ज्ञानक्रियेजगत्कर्त्वीह

श्यते चेतनाश्रये ॥ नेप्यतेवैशेषि

कैः सांख्यैश्चेतिशेषः ॥ प्रकृतौ ॥ भा

वेस्वार्थेवाप्यञ् ॥

चैत्तः । पुं । विज्ञानेच्छान्यातिरिक्तस्त्व

न्त्यायाम् ॥

चैत्यः । पुं । लक्ष्म्यपादपे । ग्रामादि

चैत्यः

प्रसिद्धिहेतो महाएते । देवतरी

। देवावासे ॥ जिनविभ्ये ॥ जिनसभा

तरौ ॥ बुद्धे । न । आयतने ॥ चि

ताचिह्ने ॥ बुद्धवेद्ये ॥ जिनसभाया-

म् ॥ यज्ञस्थाने ॥ जनानां विश्रामं

स्थाने ॥ देवस्थाने ॥ चित्वायाम् चि

त्येचेति साधुः । चित्वायाद्दम् ।

। तस्योदमित्यण् ॥

चैत्यगृहम् । न । चतुष्पथमण्डपे ॥

चैत्यदुः । पुं । अश्वत्याऽगमे ॥ प्रख्यात

एते ॥

चैत्यद्रुमः । पुं । अश्वत्यवृक्षे ॥ प्रसिद्ध

द्रुमे ॥ ग्रामादिसमीपे ख्यातवृक्षे ॥

चैत्यमुखः । पुं । कमण्डलौ ॥

चैत्यवृक्षः । पुं । चैत्यद्रुमे ॥

चैत्योपरागः । पुं । कर्तृत्वादिसर्वप्र

पञ्चसन्धये ॥ चैत्येनोपरागः ॥

चैत्रः । पुं । सास्यविशेषे । चैत्रिके ।

मघौ ॥ अत्रजातस्त्वफलम् ॥ सत्क

र्मशाखी । यिनयी सुवेशो भोगी । सु

खी स्यान्मधुरान्नभोजी । सत्सद्ग

युक्ता द्विजदेवभक्तो भवेन्सनुष्योमं

धुमासजन्मा ॥ चैत्रोपौष्यमास्त्वस्मि

न् । विभाषाफाल्गुनीत्यादिनापद्ये

ऽण् ॥ अद्रिविशेषे ॥ चित्रागर्भजे

बुधपुत्रे संसदीपाधिपतौ । सुरबरा-

जस्यपितामहे ॥ बहुभिचुके ॥ न ।

चोचः

सते ॥ देवकुले । देवखंडति गौ
 डभापा ॥ सतकचैत्ये ॥
 चैवकी ॥ पुं ॥ मधुमासि ॥ न चिच
 कस्यथाका दौ ॥
 चैवरथम् । न । कुवेरस्योद्याने ॥ मे
 रीः प्राच्यायोविष्कम्भशैलं स्तस्यमू-
 लोद्याने ॥ चिषरयेन गन्धर्वैः निर्दे-
 त्तम् । तेन निर्देत्तमिच्छन् ॥
 चैवावली ॥ स्त्री । चैव्यांपूर्णमायाम्
 मधुत्सेवे । सुवसन्ते ॥
 चैविकः । पुं । चैवे । मधुमासि । चै-
 वीपौर्णमास्यस्मिन् । विभाषाफाल्गु-
 नी श्रवणाकार्तिकी चैत्रीभ्यदतिप-
 चोठक् ॥ ठस्यकः ॥
 चैवी । स्त्री । चैवपूर्णिमायाम् ॥ चिच
 यायुक्ता पौर्णमासी । न च चैवयुक्ताः
 कालदत्त्यम् । ततोऽङीप् ॥
 चैवः । पुं । दमघोषात्मजे । शिशुर्पा-
 ले ॥ चेदीनां जनपदानामयम् ॥ छ
 द्वेत्कोशजा जादाज्ज्यङ् इतिज्यङ्-
 ॥ पुंभूनि । चेदिदेशोद्भवे । चेदिषु ॥
 चैलम् । न । सदुवस्रे ॥ चैलति चैस्य
 तेवा । चैलंगतौ । अच् घञ्वा ।
 ततः प्रचाक्षण् ॥
 चोकम् । न । हेमाङ्गायामूले ॥
 चोचः । पुं । गीते ॥ चि । शुचौ ॥ स्व
 भावशुचा वरणादिदेशे ॥ दचो ॥

चोचम्

चिभ्रीच्यो ॥ जनोच्ये ॥ चोखा इति
 भाषा ॥
 चोचम् । न । अल्को ॥ चर्मणि ॥ गुडेष्व
 चि ॥ त्वक्पञ्चे । तेजपातइतिभाषा ॥
 प्रशस्तं चोचमस्ति । अर्शश्चाद्येच ॥
 चोटी । स्त्री । शाब्द्याम् ॥ इति हे ॥
 चोडः । पुं । प्रवैरण ॥ कषुंके ॥ पुंभू
 चि । देशविशेषे ॥ चोडाः ॥
 चोदकः । प्रवि । प्रेरके ॥ चोदयति । चु
 द्प्रेरण् ॥ हेतुमसिर्जन्तात् कर्मणि
 षुल् ॥
 चोदनम् । न । प्रेरणे ॥
 चोदना । स्त्री । विधौ ॥ चोदनांचोप-
 देशश्च विधिश्चैकार्यवाचिनः इतिम-
 टोक्तिः ॥ विधिवाक्ये । किर्यायाः-
 प्रवर्तकैयचने ॥ चोदनां नामलिङ्
 लोटतव्यदादिशब्दव्यवस्थापितवि-
 धिनिघेधह्रपयननादिक्रियाप्रवर्तकं
 वचनमभिधीयते ॥ तर्जनायाम् ॥
 प्रवर्तनायाम् ॥ प्रेरणायाम् ॥ शब्द
 भावनायाम् ॥ चोचते प्रवर्त्तते ऽन-
 वेति । युच् ॥
 चोदनागुष्ठः । पुं । कन्दुके ॥
 चोदितः । वि । प्रेरिते ॥
 चोचम् । न । अद्भुते ॥ प्रश्ने ॥ पूर्वप-
 चो ॥ चोचंवा परिधरो वा क्रियतां
 चैतभाषया । अद्वैतभाषय चोचं

चोरितः

नास्ति नापितदुत्तरम् ॥ जि । चो
 द्नाहं । प्रेयं । प्रेरणायोग्ये ॥ चो
 दिह्युयोग्यः । अहं कृत्यत्तचश्चेति
 । यत् ॥ ।
 चोपनम् । नि ॥ शनैर्गमने ॥ मैने ॥
 चुपेर्लुट् ॥
 चोरः । पुं । स्तोककर्त्तरि । स्तुकरे ।
 दस्यौ । प्रच्छन्नापहारिणि ॥ गन्ध
 द्रव्यविशेषे ॥ कृष्णशब्दाम् ॥ चोरय
 ति । चुरस्तेथे । पचाद्यच् ॥ । . . .
 चोरकः । पुं । पृक्कायाम् । ग्रन्थिपर्णम
 भेदे । भंडित्तर इति नैयालभाया ॥
 चोरघातः । पुं । राक्षां वृत्तिविशेषे ॥
 चोरंश्नति । इन० । कृत्यल्युटोवहु
 ष्वमित्यण् ॥ ।
 चोरपुष्यिका । स्त्री । शङ्खिन्याम् ॥
 चोरपुष्येव । स्वार्थेकन् ॥
 चोरपुष्पी । स्त्री । शङ्खिन्याम् । के
 शिन्याम् । सांखाड्डी इति भाषा ॥
 चोरद्वपुष्यमस्त्रा । रात्रिविकाशित्वा
 त् । पाककर्षेति डीप् ॥
 चोरस्त्रायुः । स्त्री । काकनासालता
 याम् ॥
 चोरा । स्त्री । चोरपुष्याम् ॥ । . . .
 चोरिका । स्त्री । चौर्ये ॥
 चोरितः । चि । मुषिते ॥ चौर्यतेम् ।
 चुर० । क्तः ॥

चोषः

चोषः । पुं । कूर्पासके । स्त्रीयां कश्चु
 लिकाख्ये आम्रपदीनकश्चुके ॥ चो
 स्यते इनेनद्रा । चुलसमुच्छ्राये । अ
 च् घोवा ॥ चोषा इति प्रसिद्धे पुंसे
 यस्त्वविशेषे ॥ अथुना ताञ्चोर इति
 प्रसिद्धे देशे । प्रविडतैलद्रयोर्मध्ये
 चोलदेशः प्रकीर्तितः । खम्बकशा
 श्वते प्रोक्ता सङ्गदेहा इधान्तरे भवे
 त् ॥ चीनदेशस्थेद्दद्विशेषः ॥ शम्भु
 धारिणि वेद्यागानधिकारिणि खेच्छ
 विशेषे ॥ पूर्वमयं क्षत्रिय आसीत् स
 गरोराजास्य धर्मनाशं नेशान्यत्त्वश्च
 चकार ॥ न । वसने ॥ ।
 चोषकः । पुं । वाणवारके । कवचे ॥
 न । वक्तले ॥
 चोषकी । पुं । करीरे ॥ नारङ्गे ॥ कि
 ष्कुपर्वणि ॥
 चोषण्डुकः । पुं । शिरोवेष्टे ॥
 चोषनम् । नः नागरङ्गे ॥ किष्कुपर्व
 णि ॥ करीरे ॥
 चोषद्दः । पुं । चीनदेशीयसरोवि
 शेषे ॥
 चोषी । स्त्री । कूर्पासके । अग्निद्या इ
 ति भाषा ॥ अल्पचोषः नारादिच्वा
 न् डीप् ॥
 चोषोण्डुकः । पुं । शिरोवेष्टे । उष्णीषे ॥
 चोषः । पुं । दाहविशेषे । पार्श्वस्थिता

चौपैया

शिवनेवसन्तापे ॥ चूपखेनेवपीडा-
याम् ॥

चोप्यः । वि । इक्षुदण्डादौ । यद्दन्तौ
निष्पीड्य रसांशं निगीर्या ऽर्थाशष्टं
च्यव्यतेत चोप्यमुच्यते ॥

चोक्ते । पुं । सिन्धुवारे । हयोत्तमे ॥
चौडम् । न । चूडाकरग्यकर्मणि ॥ चू-
डाप्रयोजनमस्य । चूडादिभ्यउपस-
ङ्स्थानमिच्यत् ॥

चौड्यम् । न । जलाशयविशेषे ॥ तज्ज
ते ॥ शिलाकीर्णं स्वयं श्वभं नीला
ञ्जनसमोदकम् । लतावितानसञ्च
नं चौड्यमिच्यभिधीयते ॥ चौड्यं
क्रिकरं नीरं रूपं कफहरं लघु । म
धुरं पित्तनुद्दह्यं पाचनं विशदंस्मृ-
तम् ॥

चौपैया । स्त्री । मात्रावृत्तविशेषे ॥ य
या । चौपैयादृत्तं विंशन्नाच फ्रायप
तिपिङ्गलभक्षितम् कुरुसप्ततुरङ्गम-
मतिहृदयङ्गममन्तेगुरुमुपनीतम् ।
यदिदृशवसुरविभिन्न्स्त्वोविद्धि क्रि-
यतेयतिरभिरानम् सपदिस्तवसम
ये न्यपति । कवये धितरति संसदि
कामम् ॥ यथा । काखियकुलगञ्जन
दुरितविमञ्जनसञ्जनरञ्जनकारी
गोवर्धनधारी गोपविहारीछन्दावन
सञ्चारी । हतदुर्लभदानवपाखि

च्युतिः

तस्मानवमुदिताखण्डलपाक्षी सङ्गत
गोपाक्षीनिधुवनशाली भवतुमुदे
वनमाक्षीति ॥

चौरः । पुं । पाटचरे । तस्करे ॥ चौर
मुष्पोपचौ ॥ सुगन्धे ॥ चौरणम् ।
चुरस्तेये । अप्रच्ययात् । सत्रापूर्वक
त्तानगुण । चुराशीलप्रस्य । छत्रा
दिस्योः ॥ चौरस्यवा । स्वार्थिकः
प्रज्ञादण् ॥

चौरा । स्त्री । चौरमुष्पिकायाम् ॥
चौरिका । स्त्री । चौर्यम् ॥ चौरस्य भा-
वः कर्मवा । मनोत्तादिच्चाद् घुञ् ॥
चौर्यम् । न । चौरिकायाम् । स्तन्धे ॥
चौरस्य कर्मभावोवा । शाङ्ग्यादि-
च्चात् घ्यञ् ॥

चौलम् । न । मुण्डनकर्मणि । चूडाक
रणे ॥

चौलुक्काः । पुं । राजर्षिंविशेषे ॥ चुलु
कस्य गोपापच्यम् । गर्गादिच्चात् य
ञ् ॥ वि । चुलुकेन कृते ॥

च्यवन । पुं । मार्गने कषयविशेषे ॥ न
। पतने ॥

च्युतः । वि । क्षणिते । गलिते ॥ च्युव
तेस्य । च्युङ्गता । ल ॥ गच्छर्था
कर्मक्रेति कर्त्तरि क्तो वा ॥ चुटिते ।

च्युताचार । वि । खलितप्रते ॥

च्युति । स्त्री । चरणे ॥ यथा । चैर्यं च्यु

छगला

तिः ॥ भगे । येनौ ॥ गुददारे ॥
 च्युतोपला । पुं । भ्रंष्टरत्ने ॥ भ्रंष्टपापिणे ।
 च्युपः । पुं । वक्त्रे । मुखे ॥ च्यवन्ते भा
 यन्ते इनेन । च्युङ् ॥ अश्रनेकार्ये च्वा
 ज्ञापणे । च्युवः । क्रिच्चेतिपः ॥
 च्योतत् ॥ चि । श्योतति ॥
 च्यौत्रः । पुं । गन्तरि ॥ अशुद्धिः ॥ च्यी
 यणपुर्ये । च्यवते । च्युङ् ॥ चिनिदे
 च्यादिना जण् ॥
 छः । पुं । छकारे ॥ छेदेने ॥ चिनिनि
 र्भले ॥ तरले ॥ न गेहे ॥
 छगः । पुं । छारे । अजे ॥
 छगणः । पुं । नि । करीपे ॥ छायाद
 ति भाषा ॥ इति हेमचन्द्रः ॥
 छमलः । पुं । छनि ॥ न । नीलवस्त्रे ॥
 छायते । छेदेने । छोगुग्रस्यश्चे
 तिकणश् ॥
 छगलकः । पुं । छारे ॥ स्वार्थे क ॥
 छगलण्डः । पुं । दक्षिणदेशे समुद्रसन्नि
 धौ प्रचण्डदेव्याः स्थाने ॥
 छगला । स्त्री । घृदुदारकवृक्षे ॥
 छगलान्तिका । स्त्री । घृदुदारकभेष
 जे ॥ छगलखेवान्त्रमस्याः । यौरादि

छषम्

छगलान्ती । स्त्री । घृदुदारकवृक्षे ॥
 एकै ॥ छगलखेवान्त्रमस्याः । यौरा
 दिद्वान्डीप् ॥
 छगली । स्त्री । घृदुदारकभेषजे ॥ छा
 गमातरि ॥
 छच्छिका । स्त्री । छाछ इतिप्रसिद्धे त
 ङ्कप्रभेदे ॥ छच्छिका सरसीनं खाद
 ङ्छा प्रचुरवारिकान् ॥ छच्छिका श्री
 तला खण्डो पित्तयमवृषाहरी ।
 अवातनुर्त्कफकृत् सातु दीपनीर्षभ
 ॥ खान्विता ॥ सरसीनम् देधि इति
 सम्बन्धः ॥
 छटा । स्त्री । दीप्तौ ॥ परम्परायाम् ॥
 छटाफलः । पुं । गुवाकवृक्षे ॥
 छटाभा । स्त्री । विद्युति ॥
 छत्रः । पुं । अतिच्छये । मलेनपत्रेषच
 भेषकाकारेवृक्षे ॥ छातारियाविष ॥ छा
 तिनोविषं खरविषं इति च गौडभा
 षी ॥ भूतुषे ॥
 छषम् । न । छातपत्रे । छाता इति
 छपी इति च भाषा ॥ अथास्यलक्षणम्
 निचितन्तु हंसपत्रैः कृकवाकुमय
 रसारसोनावा ॥ दौकूलेन नयेनतु
 समन्ततश्चादितं शुक्लम् । मुष्णाफ
 लै रपचितं प्रलग्नमात्ताविलं स्फटि
 कमूलम् ॥ पद्भुस्तुष्टुहैमं नवपर्धन
 नै कदण्डन्तु ॥ दण्डार्हविस्तृतं तत्

छत्रधा

छत्रध

समाहृतं रत्नभूषितमुद्रग्रम् ॥ नृप
 ॥ तेःस्तदातपत्रं कल्याणपरं विजयद
 ॥ युवराजं नृपतिपत्न्योः ॥ सेनाप
 ॥ तिर्दण्डनायकानां च ॥ दण्डेर्हृषयश्च
 ॥ हस्तः समपञ्चकृतोर्हं विस्तरिः ॥
 ॥ अन्येषां मुष्णमं प्रसादपट्टैर्विभूषित
 शिरस्कम् । शीलान्विरत्नमालं छत्रं
 ॥ कारयन्तु मायूरम् ॥ ॥ अन्येषान्तु नरा
 ॥ श्यांशीतातपवारगन्तु चतुरंस्तम् ।
 ॥ संमदसदृशयुक्तं छत्रं कारयन्तु विप्रा
 ॥ श्याम् ॥ ६ ॥ इति वाराह्यामेकस-
 ॥ क्षतितमोर्थायः ॥ ७ ॥ विशेषीयु
 ॥ क्तकल्पतरुदृष्टव्यः ॥ छादयति छा
 ॥ दयतेऽनेनवा । छदत्रपवारणे ॥ गय
 ॥ न्तः । पुन् इक्षन्त्वंक्लिषुचेतिह्रस्वः
 ॥ पत्रपात्रपविचेत्यादिलिङ्गानुशास
 ॥ नात् पुंस्त्वमपिबोधम् ॥
 छत्रकः । पुं । मत्स्यरङ्गखगे ॥ अतिच्छ
 ॥ च्चे । रांगाकुलियाखडा इतिःगौड
 भाषा ॥ ईश्वरगृहविशेषे ॥ न । छ
 ॥ चार्थे ॥
 छत्रगुच्छः । पुं । गुण्डतणे ॥
 छत्रचक्रम् । न । राज्ञां शुभाशुभ-
 ॥ चानबोधके समयास्तोक्ते चक्रवि
 ॥ शेषे ॥
 छत्रधरः । पुं । छत्रधरधारके ॥ छा
 ॥ दयतेऽनेनवा । छदत्रपवारणे ॥ गय
 ॥ न्तः । पुन् इक्षन्त्वंक्लिषुचेतिह्रस्वः
 ॥ पत्रपात्रपविचेत्यादिलिङ्गानुशास
 ॥ नात् पुंस्त्वमपिबोधम् ॥

इति भाषा ॥ ॥
 छत्रपत्रम् । न । स्यात्पत्रे ॥ पुं ॥ मूल
 ॥ चूर्चे ॥
 छत्रपुष्पकः । पुं । तिलकदृष्टे ॥
 छत्रमैत्रः । पुं । नृपचये । नृपनाशे ॥
 स्वातन्त्र्ये ॥ वैषये ॥
 छत्रदृष्टः । पुं । मुचुकुन्देन पुष्पदृष्ट
 ॥ विशेषे ॥
 छत्रा । स्त्री । मधुरिकायोम् । मिमौ
 ॥ अतिच्छचे ॥ धान्याके ॥ शिली
 ॥ न्ये ॥ छत्रमस्याः अस्ति पुं अच् । छ
 ॥ चकारस्तव कर्त्वात् ॥ मञ्जिष्ठापमि
 ॥ टाप ॥
 छत्राकः । पुं । जालवधुरकेष्टचे ॥ न ।
 ॥ शिलीन्ये ॥
 छत्राकी । स्त्री । रोत्नाथाम् ॥ छत्र मक
 ॥ ति । अककुटिलायांगतौ ॥ कर्म
 ॥ यद्यम् ॥
 छत्रातिच्छत्रः । पुं । छत्रातिच्छत्रयिम्
 ॥ छत्रवचूये । छत्राकारे । जलोद्भवे
 ॥ सुगन्धाखटवविशेषे ॥
 छत्राधान्यम् । न । धान्याके ॥
 छत्रिका । स्त्री । दिल्लीरे । शिलीन्ये ॥
 छत्री । स्त्री । छत्रधति ॥ मच्च यैर्दनिः
 ॥ पुं । नापिते ॥
 छत्ररः । पुं । गृहे ॥ कुञ्ज ॥ छादयति
 ॥ छद ॥ छत्ररच्छत्ररेत्यादिना

छलम्

छदिः प्रः । पुं । अरिष्टे । निन्दे । मालके ॥
 छदिः । स्त्री । धमने । धमने ॥ छर्दति
 । कृद्दीसन्दीपने । अर्चिंशुषीत्यादि
 नां इतिः ॥
 छर्दी । स्त्री । धमने ॥ आमाशयोत्क्रे
 षं भवादिः सर्वां श्चोमतो लङ्गुन
 मेवतस्मात् । त्रिधीयते मासतनां
 त्विनातु संशोधनांया कफपित्तहारी
 तिवैद्यकम् ॥ कृदिकारादङ्गिन इति
 छिन्नीर्ष ॥
 छलम् । स्त्री । खलिते । कूट्युदादिना
 युद्धमर्षादायाश्चलने ॥ छलनि । श्या
 ये । ध्याजे । स्वरूपाच्छादने ॥ ता
 त्पर्यान्तरेण प्रयुक्तस्य शब्दस्य ऽर्थो
 न्निरेणकथने ॥ तथाचाक्षपाद प्रणी
 तं सूत्रम् । वचनविधातो ऽर्थविक
 ल्पोपपत्त्या छलम् । ५० ॥ अर्थस्य वा
 षडभिमतस्य योविकल्पोविरुद्धः क
 ल्पोः ऽर्थान्तरकल्पनेतियावत्, तदुप
 पत्त्या युक्तिविशेषेण योवचनस्य वा
 युक्तस्य विधातो दूषणं तच्छलमि
 त्यर्थः । वक्तृतात्पर्या ऽविधयार्थक
 ल्पनेन दूषणाभिधानमिति फलितम्
 । तात्पर्याविषयत्वम्, विशेष्ये विशे
 पणे संसर्गेवा ॥ यथा । नेपाळादा
 गतोयं नवकम्बलघत्त्यादित्यत्र नेय

छागः

संस्थापरत्वकल्पनयाऽसिद्धाभिधान
 म् । प्रमेयं धर्मत्वादिपुत्रं पुण्यत्वा
 र्थकल्पनया भागासिद्धाभिधानम् ।
 त्वेङ्गिमात् धूमादित्यत्र धूमावयवे
 त्व्यभिचाराभिधानम् ॥ तत्त्विविधं
 वाक्छलं सामान्यच्छलमुपचारच्छ
 लम् ॥ ५१ ॥ छागम् । स्त्री छेदेने ।
 छिपादित्वात्कणः ॥
 छलना । स्त्री । परप्रतारकायाम् ॥
 छलितः । पुं । खलिते । छले ॥
 छली । स्त्री । विरुधि ॥ सन्ताने श व
 ल्कले । छात्र इति भाषा ॥ कुसुम
 विशेषे ॥
 छविः । स्त्री । शोभार्याम् ॥ रश्मि ॥
 छ्यति । असारम् । छो । क्विष्टि
 च्छवीत्यादिनाकिञ्चन्तोनिपातितः
 ॥ छिनत्ति तमे वा । छिदिरद्वैधी
 करणे ॥
 छाः । पुं । श्रावके ॥ इत्येकाक्षरः ॥
 छा । स्त्री । छादने ॥
 छागः । पुं । वस्ते । छागलके । अर्ले ।
 चर्करे । चकरा इति भाषा ॥ तंतप
 रीचोक्तायुक्तिकल्पतरौ भोजराजे
 न । नचचाणां विभेदेन नराणां तु
 गणवयम् । तेषांशुभाय निर्दिष्टं पशु
 वस्तुत्रयवलौ ॥ येकृष्णाः शुचयश्चागाः
 पशवान्ये तथैयश्च । देवजातिमिक्त

छागः

सूत्र्यास्ते सर्वा र्थापसिद्धये ॥ ये पीता
हरिता वापिनरजाते रुदीरिताः ।
ये शुक्लाश्च महान्तो वारणो जातेः शु
भप्रदाः ॥ यो मोहादयवा ज्ञानाद-
खिमन्यं प्रियच्छति । वधस्य फलं तस्य
ज्ञानान्धत् किञ्चित् फलं भवेदिति ॥
अस्ममांसगुणाः ॥ छागमांसं लघुमि
रुग्धं स्वादुपाकं त्रिदोषनुत्तनाति
शीत मदाक्षिप्यात् स्वादुपीनसनाश
नम् ॥ परं बलेकरं रुच्यं हृद्यं वीर्यव
र्द्धनम् ॥ भजाया अंप्रसूताया मांसं
पीनसनाशनम् । शुष्ककासेऽरुचौ शो
षेहितमयेऽस्वदीपनम् ॥ अजांसुत
स्त्रबासल मांसं लघुतरं स्मृतम् । उ
च्चं वरहरं श्रेष्ठं सुखादुबलदं भृशम्
॥ मांसं निष्कासिताण्डस्य छागस्य क
फहृत्तर । स्रोतः शुद्धिकरं वल्यं मां
सदं वातपित्तनुत् ॥ हृदस्य वातखं
रुषं तथा ध्याधंसतस्य च । ऊर्ध्वज
शुबिकार प्रंछागमुण्डं रुचिप्रदमिति ॥
* ॥ अथ छागलक्षणम् । छागशुभाशु
भलक्षणं मभिधास्ये नवदशाष्टदन्ता
स्ते । धन्याः स्वाप्यापेश्मनि सन्व्याज्याः
सप्तदन्तास्ते ॥ दक्षिणपार्श्वे मण्डल
मसितं युक्तस्य शुभफलं भवति ।
अप्यनिमः कृष्णलोहितवर्णानां च
तमसि शुभदम् ॥ सप्तपदवचस्यतेय

छागः

कण्डोऽध्वानां मखिः सविज्ञेयः । एक
मणिः शुभफलकृद् धन्यतमा द्वि
मखयो र्ये ॥ मण्डाः सर्वे शुभदाः सर्व
सिताः सर्वे कृष्णदेहाश्च । सदीप्ति
त्वाः सितार्हा धन्याः कपिलादृक्कृष्णेश्च
* ॥ अथ चतुर्ली कुट्टककुट्टिकजट
* ॥ लवामिनिनां क्रमेण लक्षणं करोति ।
विचरंति यूथस्थासोः प्रथमं वामोव
गाहते योऽजः । संशुभः सितमूर्धा
वाः मूर्धुनि वा कृत्तिकायस्य ॥ सपृष
तकण्डशिरावाति लघुनिभश्चाप्रह
कृशस्तः । कृष्णचरणः सितो वा कृ
ष्णो वा श्वेतचरणो यः ॥ योः कृष्णारुः
श्वेतो मध्ये कृष्णेन भवति पट्टेन ॥
यो वाचरति सशब्दं मन्दश्च संशो-
भनं श्छागः ॥ कृष्णशिरोरुहपादो
यो वा प्राक्पाण्डुरोऽपरे नीलः । स-
भवति शुभश्छागः श्लोकस्वाप्यव
र्गोक्तः ॥ तमोऽह । कुट्टकः कुट्टिक
एव जटिलो वामनस्तथा । तेष-
स्वारः श्रियः पुत्रा नास्तुत्तरीके वस
न्ति वै * ॥ अथाऽप्रशस्तानां लक्षण
म् ॥ अथाऽप्रशस्ताः खरतुल्यनादाः
प्रदीप्तपुच्छाः वृणव्या दिवर्गाः । निकृ
त्तकर्णाश्चिपमस्तकाश्च भवन्ति तेषा
सितताशुर्जिह्वाः * ॥ अथ शुभलख
णानि । वर्णः प्रशस्तै र्मखिभिः प्रयुक्ता

छागना

भुङ्क्ष्यात्थ ये ताप्रविलोचनाश्च । ते
 पूजिता वैश्वानि मानवानां सौख्या
 नि कुर्वन्ति यशःत्रियश्चेति ॥ पुरे
 डांशे ॥ न । छागीदुग्धे ॥ छयति ।
 छो० छायते छिद्यते वा । छापूख
 द्विभ्यः किदिति गर्न् ॥ वि । छाग च्छा
 ग्योःसन्ध्विनि ॥ मत्स्यविशेषे ॥ यथा
 श्वेतं सुपाकं समदीर्घं वृत्तं नि । श-
 क्तं, छागलकं, षदन्ति । गलेः दिक
 गटः किलतस्यपृष्ठे कण्ठः सुपथ्यो रुचि
 दोवक्ष्यप्रद इति ॥ १ । १०० ।
 छागणः । पुं । करीषायी । गोठेकी
 भाग इतिभाषा ॥ १ । १
 छागमोजी । पुं । वृके ॥ वि ॥ छागभ
 चिके ॥ १ । १ । १ ।
 छागरवः । पुं । अग्नी ॥ छागोरथेऽस्य ॥
 छागलः । पुं । छागे ॥ छागलश्च । प्रचा
 र, चत् ॥ अच्ये च विविशेषे ॥ छाग
 लस्यापत्थम् । विकर्णशुद्धं छागला
 दिच्यम् ॥ १ । १ । १ ।
 छागलकः । पुं । अजे । सुभे । वकीरे । छा
 गे ॥ स्वार्थकः ॥ १ । १ । १ ।
 छागलादम् । न । भेषज्यरत्नावल्युक्ते
 भिषनां वृत्तविशेषे ॥ १ । १ । १ ।
 छागखान्विका । स्त्री । वृद्धदारकवृत्ते ॥
 छागखान्त्री । स्त्री । वृत्ते ॥
 छागवाहन । पुं । अग्नी ॥ १ । १ । १ ।

छापक

छागिका । स्त्री । छाग्याम् ॥ स्वार्थकः ।
 केच इति श्वः ॥ १ । १ । १ ।
 छागी । स्त्री । अजायाम् । छागमात
 रि ॥ छागाम् जातेरिति ङीष् ॥
 छागीदुग्धम् । न । अजाचीरे ॥ छागं क
 पायं मधुरं शीतं शक्ति पयो सधु
 रक्तपित्तातिसारघ्नं क्षयकासन्वरा
 पघ्नम् ॥ अजानां चण्डुकायस्त्रान्ना
 द्रव्यनिषेवणात् । नाप्यम्बुपानाद्
 थ्यायामात् सर्वव्याधिहरंपयः ॥
 छात । वि । छिन्ने ॥ दुर्धले ॥ छायेते
 ष । छो० क्तः । छतिस्सवा । गत्य
 र्थेतिक्तः । ग्राहोरन्वर्त रस्यामिती
 च्चा भावः ॥ १ । १ । १ ।
 छात्र । पुं । अग्नेवासिनि ॥ शिष्ये ॥
 गुरुदोषाच्छादनं छात्रम् । तच्छील
 मस्य । छादिभ्योः ॥ न । मधुप्र
 भेदे ॥ वरटाः कृपिला पीताः प्रा
 योहिमयतोवने कुर्वन्ति छात्रकाका
 रं तज्जं छात्रं मधुसूतम् ॥ छात्रं कृपि
 लपीतं स्यात् पिच्छिलं शीतलं गुरु
 स्वादुपाकं कृमिश्चिचरक्तपित्तप्रमेह
 जित् ॥ अमृतगमो हृषिघ्नहृत्तर्पण
 च्चगुणाधिकम् ॥ १ । १ । १ ।
 छात्रकम् । न । छात्रेमधुनि ॥ यथा ।
 छात्रकारमुपटलं सरघाः पीतपिङ्ग
 ला । या कुर्वन्ति तदुत्पन्नं मधुच्छा

छान्दोग्य

छायाप

विकसीरितम् ॥ श्विमेष्टकुम्भिप्रश्च
 ॥ विद्याच्छात्रं गुह्योत्तरम् ॥ ॥ ॥
 छात्रगण्डः । पुं । पर्दाचविदि । श्लोकौ
 चपदवेत्तरि ॥ ॥ ॥ ॥
 छात्रदर्शनम् । न । ह्यैयङ्गवीने ॥ इति
 । मन्त्रचन्द्रिका ॥ शिष्यावलोकने ॥ ॥
 छात्रादिनिलयः ॥ पुं । मठे ॥ छात्रोऽ
 न्तेवासी आदिर्येषां परित्राजकश्चप
 ॥ शकादीनाम् तेषानिलयः ॥ ॥
 छादनम् । न । दलेग पंचे ॥ आच्छाद
 ने ॥ अन्तर्दाने ॥ पुं । नीलांखान
 वृत्ते ॥ ॥ ॥ ॥
 छादितः । षि । संहर्ते । श्रीच्छादिते
 ॥ यथा । घनतरघनवृन्दैश्चादितै-
 पुष्पवन्ताविश्वङ्गटः ॥ छाधतेश्च । छ
 ॥ दंवादान्तातपचेसाधुः ॥ ॥ ॥
 छादिषेयम् । न । हृष्ये ॥ छादिषे इदम्
 । छदिरुपधिबलेर्दृष्टम् ॥ ॥ ॥
 छादिकः । षि ॥ कांपटिके । ध्याजेन
 नीध्वैवत्तरि ॥ छद्मता चरति । ठक् ॥
 छान्दसः । पुं । ओषिषे । वेदाध्ययन
 कर्त्तरि । वेदवेत्तरि ॥ छन्दोधीते
 । वेत्तिवा ॥ पचे तदधीतेतचेदेप्यय
 ॥ ॥ छन्दसो ध्यात्मानंस्तत्र भवोवा ॥ छ
 ॥ ॥ छन्दसोयदृष्या विष्यय ॥ यतितु छन्द
 सः ॥ षि । छन्दसन्वन्धिनि ॥
 छान्दोग्यम् । न । छन्दोगानां धर्मं आ

ख्याये समूहेच ॥ परस्मैभ्यो धर्मवदिति
 ॥ छन्दोगीक्यिकेतिभ्यः ॥ सामनेदे
 ॥ पनिषदि ॥ ॥ ॥ ॥
 छाया । स्त्री । आतपाभावे ॥ भावान्
 निर्गाम् ॥ श्यामायाम् ॥ प्रतिबिम्बे
 ॥ ॥ अर्कयोषिति ॥ संघाप्रतिष्ठाता ॥
 पाखने ॥ उक्कोचे ॥ कान्ती ॥ स
 च्छोभायाम् ॥ पङ्क्तौ ॥ तमसि ॥
 ॥ अतिधृतिसंज्ञकान विशाचरा दृष्टि
 विशेषे ॥ यथा । भवेत् सैवच्छाया
 तयुगयुतास्याद्वाद्वात्ते यदा ॥
 सैव मेघविस्फूर्जितैवेत्यर्थः । यथा
 । अभीष्टजुष्टोयो वितरति खसद्दो
 ॥ श्वाश्रुखोज्ज्वलः स्फुरन्वानारत्नस्त
 वकिततनु शिवांशुकालम्बितः । न
 यस्याङ्घ्रिच्छाया सुपगतप्रतांसा
 ॥ रतीशतप सनेतिप्रोत्तापं स जग
 ॥ दवतात्कंसारिकल्पद्रुमः ॥ ॥ छति ।
 छोः ॥ श्याधधेतिणः । आतोयुर् ॥
 यदा । माछासंसिभ्योयः ॥ साहच्ये ॥
 छायाकरः । षि । छत्रधारे । छातापार
 इतिभाषा ॥ ॥ ॥ ॥
 छायातनयः । पुं । शनैश्चरे ॥ छायाया
 तनयः ॥ ॥ ॥ ॥
 छायातरुः । पुं । स्थिरच्छायादृष्टि ॥
 छायात्मजः । पुं । शनिग्रहे ॥ ॥ ॥
 छायापयः । पुं । आकाशे ॥ देवपंचे ॥

छिकिका

छद्मः

मभः सरिति ॥ स्वासीपये ॥ छाया
 : पथेनाम ज्योतिश्चक्रमध्यर्त्तिकाश्च
 स्तिरस्थीनेऽवकाशइतिमह्विनायः ॥
 छायापुत्रः । पुं । मन्दे । शनौ ॥ १ ॥
 छायापुरुषः । पुं । आकाशेऽष्टय नि
 जच्छायारूपे पुरुषे ॥ तदवलोकन
 विधियोगप्रदीपिकायां श्लेषः ॥
 छायांमृतः ॥ पुं । चन्द्रे ॥ १ ॥
 छायाभिचम । न । आतंपथे ॥ छजे ॥
 छायासगंधरः । पुं । विधौ । चन्द्रे ॥
 छायावृषः । पुं । छायाप्रधाने श्लेषे ॥
 आकाशार्थिवादिः ॥ १ ॥
 छायासुतः । पुं । शनौ ॥ १ ॥
 छिः । पुं । गर्हायाम् ॥ इस्थिकाश्चर-
 कोषः ॥ १ ॥
 छिकनीगोस्त्री ॥ चयकृति । नकच्छिक
 नीतिश्रुतिपथैः ॥ छिकनी कंटुका
 र्व्यातीच्छोष्णा वक्रिपित्तकृत् ॥ वा
 तः शरीकृष्टकृमिवातकफापहा ॥
 छिकेरः । पुं । सगविशेषे ॥ भासं छि
 करजं कृत्तमाज्ये तसे सुभृष्टकम् ।
 दधिसैन्धवद्विह्वारं सुधूलेनाति धू
 लितम् ॥ कषायं मधुरं स्यादु कफ
 पित्तानिलापहम् । विपाकेकटुकं प्रो
 क्तं विशेषेणामिषर्द्धनम् ॥ १ ॥
 छिक्रा । स्त्री । चुते ॥ छीक इतिभाषा ॥
 छिक्रिका । स्त्री । छिक्रन्याम् ॥ १ ॥

छितः । षि । खूने ॥ छायेतेभ्यो ॥
 । कः । आहारन्यतरंछामितीश्ववा ॥
 छितिः । स्त्री । छेदे ॥ छिरे ॥ छिचते
 छेदनं वा । छिदिर् ॥ छियांस्तन्
 पुं । किरञ्ज वृक्षे ॥ १ ॥
 छिचरः । षि । धूर्त्ते ॥ वैरिणि ॥ न ।
 छेदनश्लेषे ॥ छिनत्ति ॥ छिदिर् ॥
 अछिचरच्छचरेत्यादिनाश्चरुषं नि
 पातनादकारस्यतं कुरोगुणाभावश्च ॥
 छिर् ॥ षि ॥ छेदनकर्त्तरि ॥ छिनत्ति
 । छिदिर् ॥ क्तिप् ॥ १ ॥
 छिदकम् । न । वज्जे ॥ १ ॥
 छिदा । स्त्री । छेदने । वैधीकरणे ॥
 छिदिर् ॥ गणपिदभिदादिभ्योङ् ।
 टाप् ॥ १ ॥
 छिदिः । स्त्री । कुठारे ॥ शस्त्रे ॥ छिन
 त्ति ॥ छिदिर् ॥ इन् ॥ हृगुश्रृपृकुटी
 त्यादिनाश्चः क्तिष् ॥ १ ॥
 छिदिर् ॥ पुं । पायके ॥ रज्जौ ॥ कर
 वाले ॥ परश्वधे ॥ छिनत्ति । छिदि
 र् ॥ इपिमदिमुदिखिदिच्छिदी-
 त्त्यादिनाकिरच् ॥ १ ॥
 छिदुरः । षि । वैरिणि ॥ धूर्त्ते ॥ न ।
 छेदनश्लेषे ॥ छेदके ॥ ॥ छिनत्ति त-
 च्छीलः ॥ छिदिर् ॥ विदिभिदि
 च्छिदेः कुरच् ॥ १ ॥
 छिर् ॥ न । दूषणे ॥ रन्ने ॥ निच्यं

छिन्नचे

छेकः

छिद्रानुसार्यरेः ॥ अवकाशे ॥ गते
 ॥ अष्टमभवने ॥ छिद्रते । छिद्रभे
 दने । घञ् । यद्वा । छिद्यते । छि
 दिर्० । स्फायितश्चीतिर्क् ॥
 छिद्रवैदेही । स्त्री । गजपिप्पल्याम् ॥
 छिद्रान्तः । पुं । नले । पोटागले ॥
 छिद्राफलम् । न । मायाफले ॥
 छिद्रितः । वि । विहे । कृतच्छिद्रे । वे
 धिते । वीधा इति भाषा ॥ छिद्र
 तेस्म । छिद्र० अदन्तः । क्तः ॥
 छिद्रः । वि । कृत्ते । ज्ञाते । चूने । कृ
 तच्छेदने । काटाचीराफाडा इति
 भाषा ॥ छिद्यतेस्म । छिदिर्० । क्तः ॥
 छिन्नशान्दिका । स्त्री । त्रिपरिका-
 याम् ॥
 छिन्नद्वेषः । वि । अयथादिपरिपाकेण
 निवृत्तसर्वसशये ॥
 छिन्नपत्नी । स्त्री । अम्बठायाम् ॥
 छिन्नमस्ता । स्त्री । महाविद्याप्रभेदे
 । प्रवृष्टचण्डिकायाम् ॥ छिन्नमस्त
 यस्याः ॥ त्रि । छिन्नमस्तके ॥
 छिन्नरुचः । पुं । तिलकवृक्षे ॥
 छिन्नरुचः । स्त्री । अस्रतायाम् । गुड
 ध्याम् ॥ छिन्नरोहति । रुच० । इ
 गुपधेतिकः । द्युपोरितिह्रस्वः ॥
 शल्लक्याम् ॥ स्वर्गकेतव्याम् ॥
 छिन्ननेशिका । स्त्री । पाठायाम् ॥

छिन्ना । स्त्री । छिन्नमस्तायां देव्याम्
 ॥ गुडूच्याम् ॥ इक्ष्वीयाम् । मुंशल्याम्
 ॥ क्षान्ताच्छिदेष्टाप ॥
 छिन्नोज्झया । स्त्री । गुडूच्याम् । गिलो
 य इतिविख्यातायाम् ॥
 छिलिहिरटः । पुं । पातालगरुड्यामो
 पधौ ॥ छिलिहिरटः परंशुष्यः कफ
 म्रः पवनापहः ॥ छिलिहिरडोपि ॥
 छुच्छुका । स्त्री । छुच्छुन्द्याम् ॥
 छुच्छुन्दरी । स्त्री । गन्धमुल्याम् । छु-
 छुदर इतिभाषा ॥
 छुद्धम् । न । प्रतीकरणे ॥ रश्मी ॥
 छुपः । पुं । शुभे ॥ स्पर्शने ॥
 छुरणम् । न । विलेपने ॥
 छुरा । स्त्री । सुधायाम् । चूर्णे । लेप
 नद्रव्ये । चूना इतिभाषा ॥
 छुरिका । स्त्री । शस्त्रविशेषे । अस्तिपु-
 त्याम् ॥ छुरति । छुरच्छेदने । कुन्
 ॥ इगुपधेतिके कन् वा । इत्त्वम् ॥
 छुरितः । वि । खचिते ॥ रञ्जिते ॥ छु
 धिते ॥
 छुरी । स्त्री । छुरिकायाम् ॥
 छुरिकापत्री । स्त्री । श्वेतायाम् ॥
 छुरी । स्त्री । छुरिकायाम् ॥ इति-
 मरतः ॥
 छेकः । वि । गृह्यके । गृह्याश्रिते समे
 पश्चिदिध ॥ नागरे । विदग्धे ॥ छे

हेदितः

वः

तिहायते वा। हे०। वा०। डेकन् ॥
 हेका। स्त्री। भक्त्यायाम् ॥
 हेकानुप्रासः। पुं। अलङ्कारविशेषे ॥
 मोनेकस्य सङ्घत् पूर्वः। अनेकस्य अ
 र्याद्यञ्जनस्य सकृदेकवारं, सादृश्यं
 हेकानुप्रासः। उदाहरणं यथा। त
 तो। ५. रंणपरिस्पन्दमन्दीकृतवपुः श
 श्री। दमेकामपरिचामकामिनी ग
 षडपाण्डुताम् ॥
 हेकोक्तिः। स्त्री। वक्तव्ये ॥ हेकाया
 उक्तिः ॥
 हत्ता। त्रि। हेदनकर्त्तरि ॥ छिनत्ति
 । छिद०। वच् ॥
 हेदः। पुं। खण्डे ॥ हेदने ॥ हेदनम्
 । छिद्यते वा। छिदि०। घञ् ॥
 हेदनम्। न। भिदि ॥ कल्पने। वहु
 ने। कर्त्तने। अखेण द्विधाकरणे। छा
 गना। काटना, इति, भाषा ॥ छिदि
 ०। ल्युट् ॥
 हेदनीयः। पुं। कतकवृक्षे ॥ वि। हे
 यो ॥ हेदितुं योग्यः। अर्हेकृत्त्ववच्
 ष्वेति अनीयर् ॥
 हेदवत्। वि। विच्छेदयुक्ते ॥
 हेदिः। वि। हेत्तरि ॥ छिनत्ति। छि
 दि०। ह्रपिशिबृहिटतिविदिच्छिदि
 कीर्त्तयिष्वेति इन् ॥
 हेदितः। त्रि। छिन्ने ॥

हेदः। त्रि। हेदनीये ॥ परिच्छेद्ये ॥
 ॥ हेत्तुं शक्यः। शक्तिच्छेत्ति श
 क्त्याऽर्थकृत्त्वः ॥
 हेमण्डः। पुं। पिटृषीने। हेडा हेरा
 इत्यादिभाषा ॥ इत्युयादिकोपः ॥
 हेखकः। पुं। छात्रे ॥
 हेखिका। स्त्री। आजायाम्। छा
 ग्याम् ॥
 हेलुः। पुं। सोमराज्याम् ॥
 हेदिकः। पुं। जेतसे ॥ छिन्नप्रकट
 । स्वात् हेदं निश्चमर्हति हेदादिभ्यो
 निश्चमिच्छिठम् ॥
 हेटिका। स्त्री। तर्कान्यद्गुष्ठनखनै
 । अङ्गुलिष्वनै ॥
 हेटी। पुं। कैवल्ये। जादिके ॥
 हेरणम्। न। परिच्यारे। हेडना
 इति भाषा ॥ इतित्रिकाण्डशेषः ॥
 होलङ्गः। पुं। मातुसुङ्गे। टोवानेंदु
 इतिगौड भाषा ॥
 होहारा। स्त्री। शीपान्तरखर्जूरिका
 याम् ॥ खर्जूरी गोस्तनाकारा पर
 शीपादिहागता। जायते पश्चिमे हे
 श्ये सा होहारेतिकीर्त्तते ॥
 जः। पुं। जकारे ॥ अक्षुष्ये ॥ जन्वा

जगत्

जगद्

॥ तातमाषे ॥ जनांर्दने ॥ विगे
 ॥ भुक्तौ ॥ विषे ॥ गुरुमध्यगे (१५१)
 ॥ चि विगते ॥ जैतरि ॥ जायते । ज
 नी ॥ अन्येभ्योपिदृश्यतइतिः ॥
 जकुटः । पुं । मन्थाचले ॥ युनि ॥
 ॥ न । वाक्ताकुपुष्पे ॥
 जक्षणम् । न ॥ भंक्षणे ॥
 जक्षिः । स्त्री । सेजने ॥
 जगच्चक्षुः । पुं । सूर्ये ॥
 जगत् । पुं । वायी ॥ चि । जङ्गमे ॥ ने ।
 विश्वस्मिन् । लोके । सचराचरे प्र
 पञ्चभूते भोगोपयोगिपरिकरसहि
 ति सायामिदे जन्तुश्चक्रे ॥ यथा । न
 निरूपयितुं शक्या विस्पष्टं भासते
 यथा । सामायेतीन्द्रजालादौलो
 काः सम्प्रतिपेदिरे ॥ स्पष्टं भातिज
 गच्चेदमशक्यं तन्निरूपयम् । साया
 मयं जगत्तस्मादीच्छत्वापचपाततः
 ॥ यथा । यदुपतेः जगतामधुरापुरी
 रघुपतेः जगताश्चरकोशयोः इति
 विचिन्त्य क्लृप्य मनश्चिरं न सदि
 दं जगदिद्व्यधारवेति रूपसनात
 न गोस्वामिनैः ॥ गच्छति । गन्तु-
 गतौ । द्युतिगमिनुहोतीनांवेचेति
 क्षिपिदिक्षे गमःकावितिमलोमे तु
 क्षि जगत् जगती । घटानुवर्त्तमाने
 पृषडृष्टप्रपञ्जगच्छत्ववेति द्युत्या

यते तदा उमिदचामिति नुमि ज
 गन् जगता विश्वादिबोधम् ॥ साम
 विशेये ॥
 जगती । स्त्री । भुवने । लोके । जयति
 ॥ ज्ञायाम् ॥ जने ॥ जम्बूवने ॥ वा
 स्तुविशेषे ॥ छन्दोविशेषे । सादृशा
 चरायांस्तौ ॥ गच्छति । गन्तु-
 धर्त्तमाने पृषदिति साधुः । शतवद्वा
 यादुगतिश्चेति लीप् ॥ यथा । द्युति
 गमिनुहोतीनां वेचेति क्षिप् । गमः
 कावितिमलोमे तुक् ॥
 जगतीधरः । पुं । भूधरे ॥ जगत्थाः
 धरः ॥
 जगत्कर्त्ता । पुं । प्रकृषि ॥ जगतः
 कर्त्ता ॥
 जगत्पतिः । पुं । परमेश्वरे । हिताहितोप
 देशकषेदप्रथेतत्त्वेन धर्वश्च जगतः
 पालवितरि ॥ जगतां पतिः ॥
 जगत्प्रभुः । पुं । नारायणे ॥ जगत् ज
 द्रमाजङ्गमम् तद्यप्रभुः स्वासी ॥
 बुद्धे ॥
 जगत्प्राणः । पुं । समीरये । वायी ॥ ज
 गतां प्राणः ॥
 जगत्साक्षी । पुं । सूर्ये ॥ जगतांसाक्षी ॥
 जगदम्बा । स्त्री । जगज्जानन्याम् । गो
 र्याम् । पार्वत्याम् ॥ जगतामन्वा ॥
 जगदम्बिका । स्त्री । दुर्गायाम् ॥

जगन्ना

जगद्वाची । स्त्री । दुर्गाप्रभेदे ॥
जगदाधारः । पुं । वायौ ॥ काले ॥ त्रि ।
जगतामाश्रये ॥ जगताम् आधारः ॥
जगदीशः । पुं । त्रिष्णौ ॥ जगतामीशः ॥
जगद्गौरी । स्त्री । मनसादिभ्याम् ॥
जगद्वहः । पुं । वायौ ॥ जगतो बलयेन ॥
जगद्योनिः । पुं । सदाशिवे ॥ विपात-
रि ॥ विष्णौ ॥ स्त्री । प्रकृतौ ॥
भूमौ ॥ जगतो योनिः ॥
जगद्रूपम् । न । नामरूपात्मके विश्व-
स्मिन् ॥ अस्ति भाति प्रियं रूपं नाम
चेत्यंशपञ्चकम् । आद्यं पयं ब्रह्म
रूपं जगद्रूपं ततो द्वयम् ॥
जगद्वहा । स्त्री । धरिव्याम् ॥
जगदिनाशः । युगान्ते ॥ जगतां विना-
शो यस्मिन् जगत्याः विनाशः ॥
जगनुः । पु । जन्तौ ॥ वैश्वानरे ॥
जगन्नाथः । पुं । विष्णौ ॥ पुरुषोत्तम-
चेत्वे । उद्यानपीठस्ते भैरवे ॥ उद्या-
नेविमलाचेत्वे जगन्नाथस्तु भैरवद-
द्यागशास्त्रम् ॥ शालग्रामो हरैर्म-
र्त्तिर्जगन्नाथश्च भारतम् । कलेर्दश
सहस्रान्तेययौत्वक्ताहरैः पदमिति
ब्रह्मवैवर्तम् ॥ वैशाखस्यामले पक्षे
अष्टम्यां पुष्ययोगतः । कृताप्रतिष्ठा
भोविमा. शोभने गुरुवासरे ॥ कृता
ब्रह्मवैवर्तशेषः ॥ महापवित्रं हिहरे

जघन

निन्दितं नियोजयेद् यः पितृदेव-
कर्मसु । तृप्यन्ति तस्मैपितरः सुरा-
श्च प्रयान्तिलोकं मधुसूदनस्येति म-
हाप्रसादमाहात्म्यस्य वचनम् ॥
जगन्निवासः । पुं । जगतामाधारे सवा-
श्रये परात्मनि ॥ जगतांनिवासः ॥
जगन्नुः । पुं । जगन्निर्घे ॥
जगरः । पुं । कषचे । सजाहे ॥ जगता-
गृह्यते । प्रातिपदिकाद्वाच्यर्थ इति
। खिच् । बाहुशकादरः । जागर्त्ति ।
अच् । षष्ठीदरादिर्धा ॥
जगलः । पुं । मदनद्रुमे ॥ मेदके । सु-
राकल्के ॥ पिष्टमद्ये ॥ चि । धूर्त्ते ।
कितवे ॥ भृशं गलति गल्यते वा । ग-
लञ्चदने । यञ् लुगन्तात् अच् । सं-
ज्ञापूर्वकत्वाद्दीर्घोऽकित इति न-
दीर्घः ॥
जग्धम् । त्रि । भुक्ते । भक्षिते ॥ अद्य-
तेस्य । अद् । क्तः । अदोजग्धित्यर्थ-
त्तिकृतीतिजग्धिः । इकारउच्चारणा-
यः । घञ्चम् । भरोभरिसर्षर्णे ॥
जग्धतृणः । त्रि । भक्षिततृणे ॥ जग्धं-
तृणमनेन ॥
जग्धिः । स्त्री । विघने । भोजने । जे-
मने ॥ अदनम् । अद् । स्त्रियांक्ति-
न् । अदोजग्धित्यर्थपत्तिकिति ॥
जघनम् । न । स्त्रिय. श्रोत्रिपुरोभागे

जघन्यः

॥ कटौ ॥ हन्यते ॥ हनोः शरीराय
 ॥ यत्रेदेवेष्ट्यच् ॥ यदा विक्कं हन्ति ।
 ॥ यङ्खुगनादच् ॥ अनित्यमोगमशा-
 खमित्यभ्यासस्यनुगतोनुनासिका-
 न्नास्येतिनुक्त्वा ॥
 जघनकूपौ ॥ पुं ॥ कुकुन्दरयोः ॥ द्विव-
 चनान्तोयमिति हर्षायुधः ॥
 जघनचपला ॥ स्त्री ॥ मातृद्विसेष्वार्या-
 प्रभेदे ॥ यथा ॥ प्राक्प्रतिपादितम-
 ह्ये ॥ प्रथमेचरमेदलेतुचपलायाः ॥ ल-
 च्छाश्रयेत सोक्ता विशुद्धीभिर्जघ-
 नेचपला ॥ यथा ॥ कृष्यः शृङ्गारपटु-
 र्द्वैवनमदक्षश्चलः सुलक्षितारुः ।
 आसीद्ब्रजोद्गुनानां मनोहरोजघ-
 नचपलानामिति ॥
 जघनेफला ॥ स्त्री ॥ काकोदुम्बरिका-
 याम् ॥ कडम्बरी इति भाषा ॥ जघ-
 नेफलमस्याः ॥ अमूर्हेतिसप्तम्याः अ-
 लुक् ॥
 जघन्यः ॥ वि ॥ चरमे ॥ गर्हिते ॥ ध-
 र्मार्यकामाः सममेवसेथा योद्धोक-
 संज्ञाः सजनेजघन्यः ॥ अल्ये ॥ पुं ।
 शूद्रे ॥ न । मेदने ॥ शिन्ने ॥ अश्ले-
 षा शतभिषां आर्द्रा स्वातिः ज्येष्ठा
 भंरणी एषुनचेषेपु ॥ जघनेभधः ।
 दिंगादिच्चात् यत् शरीरावयवत्वा-
 दा ॥ यदा ॥ कुटिषं हन्यते । हनो

जङ्गलः

र्यङन्नादचोयत् ॥ अनित्यमागम-
 शाखमिति नुगतोऽनुनासिकान्त-
 स्येति-नेनुक्त्वा ॥ जघनमिववाहा-
 शाभ्यः ॥
 जघन्यजः ॥ पुं ॥ स्त्री ॥ दृपले ॥ शूद्रे ॥
 नि ॥ कनिष्ठे ॥ जघन्येऽवरकाले जा-
 तः ॥ सप्तम्याजनेर्हः ॥ जघन्यात्त्या-
 व्यात् जातः । जनी ॥ पञ्चम्यामजा-
 ताविति डः ॥
 जघन्यभर्म ॥ न ॥ जघन्यसंज्ञकेषु प-
 ट्सु नचषेषु ॥ जघन्यश्चतुर्भ्यश्च ॥
 धर्मिः ॥ पुं । हननयोग्यास्त्रे ॥
 जघुः ॥ वि ॥ घातके ॥ हन्तरि ॥ हन्ति
 । हन ॥ कुर्भश्चेतिचकारात् अन्य-
 तोपि कुर्वातोर्द्विष्वच् ॥
 जङ्गमः ॥ वि ॥ स्यावरेतरे ॥ चरे ॥ च-
 रिष्यौ ॥ वक्रगच्छति । गच्छ्यर्थानां
 नित्यकौटिल्यइति यङ्भृशार्थे वा-
 पचाद्यच् ॥
 जङ्गमकुटी ॥ स्त्री ॥ छवे ॥ वारिषा-
 याम् ॥
 जङ्गमेगुलमः ॥ पुं । प्रचारिपदातिसमू-
 हे ॥ गल इति भाषा ॥
 जङ्गमेतरः ॥ वि ॥ स्यावरे ॥
 जङ्गलः ॥ पुं । न । पिशिते ॥ वि ॥ नि-
 वनस्थाने ॥ वनप्रधानदेशे ॥
 जङ्गलः ॥ पुं । सेतौ ॥ रोधविशेषे ।

जङ्घालः

जङ्घालः इति जङ्घालः ॥ इति जङ्घालः ॥
 जङ्घालम् । ना विधे ॥ इति विक्रान्तशेषः ॥
 जङ्घान्यमानः । वि । अतिशयेन ह्यन्यमा
 ने । भृशंपीडयामास ॥ १०
 जङ्घा । स्त्री । प्रसूतायाम् ॥ गुहफोर्द्ध
 । जॉन्वधोभार्गे । टङ्घार्थाम् । टांगजां
 ष इति च भार्या ॥ जायन्ते रोमायय
 स्याम् । जनीणा अच् । तस्य जङ्घच
 ॥ यद्वा । जङ्घन्यते कुटिलं गच्छति
 ॥ हन्ते यंड्लुगन्तात् । अन्येभ्योपीति
 षट् । टाप् ॥ १० । ति ।
 जङ्घाकरिकः । वि ॥ धायके । जाङ्घिके
 । जङ्घाजीविनि ॥ जङ्घासाध्यत्वाद्दु
 पचारात् गतिर्जङ्घा । सैवकरो रा
 जदेयो भागः आकरः श्रेयोवा । ज
 ङ्घाकरोऽस्त्रास्त्रिणः अतइनिठनावि
 तिठन् ॥ जङ्घैव करीहस्ती । यत्येति
 वा । कन् ॥ १०
 जङ्घावाणम् । न । जङ्घासनाहे । मङ्
 चुषे ॥ १० । ति ।
 जङ्घालः । वि । वेगिनि । अतिशये ॥
 अतिशयिता जङ्घालः ॥ सिद्धादिच्वा
 ल्लच् ॥ पशुविशेषाणां गणे ॥ हरि
 मैशकुरङ्गर्ष्यपृषतन्यङ्कुशम्बरा । रा
 । जीवोपिच मुषडीचेत्याद्याः जङ्घा
 लसंज्ञकाः ॥ हरिगस्तामवर्ष्यः स्यादे
 षः कृष्णः प्रकीर्तितः । कुरङ्गर्ष्य-

जटा

सायः स्याद्हरिया कृतिकोमहान् ॥
 ऋष्यो नीलाण्डको लोके स रोम
 इतिकीर्तितः ॥ पृषतश्चन्द्रविन्दुः
 स्याद्हरिणात्किञ्चिदल्पकः । न्यङ्घर्वहु
 विपाणोद्यशम्बरोगययान् संहान् ।
 राजीवस्तुमगोचेयोराजीभिः परि
 तोहतः ॥ योसगः शृङ्गेहीनः स्यात्
 समुष्डीतिनिगदते ॥ जङ्घालाः
 प्रायशः सर्वेषित्तयेष्महराः स्मृताः
 । किञ्चिद्घातकराश्चापिलघयोवल
 गावर्हन्ति ॥ १० । ति ।
 जङ्घालः । वि । जङ्घाले ॥ अतिशयिते
 । जङ्घेस्य । पिच्छादिच्वात् । इत्थं ॥
 जङ्घः । पुं । योधे ॥ त्वजति । जजयुदे
 । पचाश्च ॥ १० । ति ।
 जङ्घपूकः । वि । वाचाले ॥ पुनः पुन
 भृशंवा गर्हितं जपति । तच्छीलः । य
 । जजपदशांयडइत्यूकः ॥ १०
 जङ्घभ्यमानः । वि । गात्रविनामेन वि
 दारितमुखेपुरुषे ॥ इति कर्ममी
 मांसा ॥ १० । ति ।
 जटा । स्त्री । केशविकारे । स्यकचे ।
 प्रतिनः शिखायाम् । सटायाम् ॥ जा
 यते जन्वतेवा । जनेटन्लोपश्चेति
 टन् घातोरन्वत्संज्ञोप्यु ॥ मूले ।
 शिफायाम् । जड इति भाषा ॥ मां
 स्याम् ॥ वेदपाठविशेषे ॥ सामगा-

जटाला

जटाला ॥ जटालाया ॥ शताव
 र्याम् ॥ जटति । जटसङ्घाते । अच् ।
 टाप् ॥ जटाअख्यस्त्रावा । अर्श आश्च ॥
 जटाजूटः । पुं । जटासमूहे ॥ जटा नां-
 जूटावन्धः ॥
 जटाज्वालः । पुं । प्रदीपे ॥
 जटाटङ्कः । पुं । शिवे ॥ जटायटङ्की-
 यस्त्र ॥
 जटाटीरः । महादेवे । शिवे ॥
 जटाधरः । पुं । महाश्वरे ॥ बुद्धभेदे ॥ ध-
 रति । घृन् ॥ पचयिच् ॥ जटानां ध-
 रः ॥ चि । जटाधारिणि ॥ जटाधरः
 सन् जुहुधीह पावकम् ॥
 जटामांसी । स्त्री । जलदे । मांश्याम्
 सुगन्धिश्च विशेषे ॥
 जटायुः । पुं । अरुणपुत्रे । सम्पातेः क-
 नीयसि दशरथसखे गृध्रविशेषे ॥
 ॥ जटांघाति प्रामेति । या० स् ०
 क्तः ॥ गुग्गुलौ ॥
 जटायुधः । पुं । गुग्गुलौ ॥
 जटायुः । पुं । जटायौ ॥ गुग्गुली ॥
 जटाशायुरस्त्र ॥
 जटालः । पुं । कर्चूरे ॥ गुग्गुलौ ॥ सु-
 क्के ॥ घटे ॥ चि । जटाधरे । जटा-
 वति ॥ जटाऽख्यस्त्र । प्राणिस्य । हा-
 तोलजन्यतरस्याम् ॥
 जटाया । स्त्री । जटामांश्याम् ॥ टाप् ॥

जटुलः

जटौवान् । चि । जटिले ॥
 जटावतीः । स्त्री । जटामांश्याम् ॥
 जटावल्ली । स्त्री । गन्धमांश्याम् ॥ रुद्र-
 जटायाम् ॥
 जटिः । पुं । प्रचद्रुमे ॥ जटायाम् ॥ स-
 मूहे । जटति । जट० । सर्षपाक्षुम्भ-
 इन् ॥
 जटितः ॥ चि । खचिते ॥
 जटी । पुं । प्रचागमे । जपाकरि इति
 भाषा ॥ सर्षकविशेषे ॥ चि । जटायुक्ते
 मन्त्रे ॥ मन्त्रे ॥
 जटिलः । पुं । जटावति ब्रह्मचारिप्रभे-
 दे ॥ सिंहे । केशरिणि ॥ चि । जटा-
 युक्ते ॥ यथा । यच्चिन्तितं तदिह दूर-
 तरं प्रयाति यश्चेत्स न गच्छितं तदि-
 हाभ्युपैति । प्रातर्भवानि यमुधाधि-
 पंचक्रवर्ती से । ब्रजाभि विपिते-
 जटिल स्तपस्वीति ॥ जटाख्यस्य ।
 पि० इलच् ॥
 जटिला । स्त्री । जटामांश्याम् ॥ पिप्प-
 ल्याम् ॥ वचायाम् ॥ दमनकट्टचे ॥
 राधिकाश्चाम् ॥ टाप् ॥
 जटी । स्त्री । प्रचवृत्ते ॥ जटामांश्याम् ॥
 कृदिकारादिति डीप् ॥
 जटुलः । पुं । पिप्पै । देहस्येकृष्णलक्ष्म-
 णि । लसून इति भाषा ॥ जटति ।
 जट० । बाहुलकादृलच् ॥

जडा

जठरः । पुं । न । कुची ॥ जि । हृद्रे ॥ क
 र्कशे । कठिने ॥ जायते ऽस्मिन् ज
 न्मुर्मलोवा । जने ररष्ठचे खरं । पृषो
 दरादिः ॥

जठरनुत् । पुं । आरग्वधे ॥

जठरामयः । पुं । जलोदररोगे ॥

जडः । पुं । स्वनाम्ना प्रसिद्धे पुरुषे ॥ यथा ।

इष्टं वा ऽनिष्टं वा सुखदुःखं वा न वेत्ति
 यो मोहात् । परब्रह्मणः समवेदिष
 नाम्ना जडसंज्ञकः पुरुष इति ॥ वेदग्रह
 णासमर्थे । मूर्खे ॥ न । धारिणि ॥ सी

सके ॥ वि । हिमग्रस्ते ॥ मूके ॥

अप्रचे । बुद्धिविकले ॥ अचिदात्मघ

टादीनां यत्स्वरूपं जडं हितम् ॥ अ

नुद्यमे ॥ जलति घनी भवति । ज

लघातने । अच् । डलघोरैकत्वम् ॥

जडक्रियः । जि । चिरक्रिये । दीर्घस्

विणि ॥ जडाक्रियायस्य ॥

जडता । स्त्री । जाद्ये । सौमिष्ये । अ

पाटने ॥ विरहदुःखेन जीवमसाव-

स्थिता ॥

जडभरतः । पुं । ऋषभपुत्रे । रात्रि ॥

यत्रान्नेद्ं भारतं वर्षमभूत् ॥

जडा । स्त्री । शूकशिशुव्याम् ॥ भूम्या

मलक्याम् । अजायाम् ॥ जडयति

। तत्करोतीति गिज्जात् अच् ।

टाप् ॥

जतुपु

जडिमा । पुं । जडतायाम् ॥ यथा । इ

। टा । ऽनिष्टापनिष्ठानं यच्च प्रश्ने ष्व ऽनु

इत्तरम् । दर्शनश्रवणाभावो जडिमा

सो ऽभिधीयते ॥ जडस्य भावः । इम

निच् ॥

जडुल । पुं । जटुले ॥ जलति । जल

। घा० उलच् । डलघोरैक्यम् ॥

जतु । न । अलत्ते । जाच्यायाम् ॥ जा

यते । जनी० । फलिपाटीच्यु तोन्ता

। देशस्य ॥

जतुकम् । न । हिङ्गुनि ॥ जाच्यायाम् ॥

जटुले ॥ जत्त्विय । इवेप्रतिकृतावि

तिकन् ॥

जतुका । स्त्री । अजिनपचायाम् । च

र्मचटिकायाम् ॥ गन्धद्वयविशेषे ।

जन्याम् ॥ पर्पथ्याम् ॥ भालघदेश

॥ प्रसिद्धे लताविशेषे । तिर्यक्फलया

०म् । निशान्भायाम् । जनेष्टायाम् ॥

कन्नन्तात् टाप् ॥

जतुकारी । स्त्री । जतुकालतायाम् ॥

जतुकृत् । स्त्री । जन्याम् । चक्रवर्त्तिन्या

म् । गन्धद्वयविशेषे । चक्रवत् इति

। भाषा ॥ जतुक्षरोति । क्विप् ॥

जतुकृष्णा । स्त्री । पर्पथ्याम् ॥

जतुनी । स्त्री । चर्मचटिकायाम् ॥

जतुपुत्रक । पुं । नये । दूतोपकरण

विशेषे । पात्रकगुटिकायाम् ॥

जनकः

जन्तुमणिः । पुं० । सुदुरोगविशेषे ॥ यथा
 ॥ समभुत्सद्वमर्कजः मण्डलकंफर
 ॥ जन्तुमणिश्चसः ॥ इतिनिदानम् ॥
 जतुरसः । पुं० । अक्षकके ॥ ॥ ॥
 जतूकान् स्त्री । अजिनपत्रायाम् ॥ ज-
 नीवृत्ते । चकवत इतिभौषोप्रसिद्धे
 ॥ जायते आरोग्यमनया ॥ जनी ०
 ॥ उखुकादयश्चेति निपातनात् क्वचि
 दकिञ्चिच्चपिनलोपः ॥ ॥ ॥
 जशुः । न । स्तन्यकचयेः ॥ सन्धी ॥ कण्ठ
 ॥ स्याद्योगाग्रेः स्थितेयोररुहोः ॥ कच
 ॥ योर्ध्वसं ॥ सन्धी ॥ जशुयीः समुदाहृते
 ॥ जायते बाहुरस्मात् ॥ जनी ० ॥ ज
 च्वादिच्चात् ॥ इप्रत्ययानकारस्यत-
 ॥ कारश्च ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जचश्रकम् । न । शिलाजमुनि ॥ ॥
 जनः । पुं० । लोके ॥ पृथग्जने । पामरे ॥
 ॥ आधीयविबेकधीने ॥ मूहलीकोर्द्ध
 लोके ॥ जने ॥ ऽष्टकोत्थच्छिन्नः पि
 ॥ तृजङ्गजनाश्रयः ॥ जननं जनः जन्म
 ॥ भाविष्यत् ॥ जनिवधोश्चेतिनदृष्टिः
 ॥ समुद्रस्यदैव्यविशेषेषु ॥ शांकरा
 च्ये मुनौ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जनकः । पुं० । पितरि ॥ मिथिला-
 धिपेविदेहे ॥ कारणे ॥ जनयति ।
 ॥ जनीपादुर्भावे । खुल् ॥ जनिवह्यो

जननी

॥ श्वेतिन दृष्टिः ॥ चि ॥ उत्पादयितरि ॥
 जनकतनेया ॥ स्त्री । ॥ ॥ ॥ ॥
 जनकनन्दिनी । स्त्री । ॥ ॥ ॥ ॥
 जनकराजकूपः । पुं० । तिर्थविशेषे ॥
 जनकमुता । स्त्री । जानक्याम् ॥ ॥ ॥
 जनकात्मजा । स्त्री । श्रीरामपत्न्याम्
 ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जनकारी । पुं० । अक्षकके ॥ नान्तो ऽ
 यम् ॥ इति संजनिर्घट्टः ॥ ॥ ॥ ॥
 जनङ्गमः । पुं० । चण्डाले ॥ सधार्मिका
 नि जनान् गच्छति । जनेभ्यो गच्छ
 णिवा । गमश्चेति खच् मुमागमः ॥
 जनता । स्त्री । जनानां समूहे ॥ ग्राम
 जनवन्धुभ्यस्तल् । तलन्तः स्त्रियाम्
 ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जननम् । न । वंशे ॥ जन्मनि ॥ जन्मते
 ॥ ॥ जनी ॥ जनजननेषा । एतन्तः । क
 र्मणिलुट् ॥ दीक्षयाच्चरेय जमान
 स्वजन्मनि ॥ पुनर्वा एतच्छ्रिजागर्भं
 ॥ कुर्वन्ति ये दीक्षयन्तीत्यादिश्रुतेः ।
 ॥ मातुरेये ऽभिजननं द्वितीयं मौञ्जिव
 ॥ न्यने । तृतीयं यत्रदीक्षायां द्विजस्य
 ॥ श्रुतिघोदनदितिमनुस्मृतेश्च ॥
 जननिः । स्त्री । जनीनामगम्यह्वये ॥
 जननी । स्त्री । मातरि । प्रत्याम् ॥ द-
 णियायाम् ॥ कटकायाम् ॥ मञ्जिष्ठा-
 याम् ॥ अक्षकके ॥ जटामांस्याम् ॥

जनलो

जनार्ह

जनीनामगन्धद्वये ॥ जनयति । ज
नी ॥ कुच्यल्युटो बहुचमिति ल्युट् ।
टिच्चान् डीप् ॥ १० ॥ १० ॥
जनपदः । पुं । देशे । नीदति ॥ जनः प
पदं वस्तु यथ ॥ जने ॥ १० ॥ १० ॥
जनपदी । पुं । जनपदस्वामिनि ॥ १०
जनप्रवादः । पुं । कौलीने । वचनीय
तायाम् । लोकापवादे ॥ १० ॥ १० ॥
जनप्रियः ॥ पुं । धान्यके । शोभाञ्जने
त्रि । जनानां प्रीतिविषये ॥ १० ॥ १० ॥
जनमेवधः । पुं । परीचित्रराजस्य पुत्रे
पारीचिते ॥ पुरीराजपुत्रे ॥ जनमे
जयति । ग्यनादेजे । कर्त्तरि लृट् ।
जनस्येमुमागमः ॥ १० ॥ १० ॥
जनयिता । पुं । ताते । पितरि ॥ जनय
ति । जनी । तुच् । १० ॥ १० ॥
जनयित्री । स्त्री । जनन्याम् । मातरि
॥ १० ॥ १० ॥
जनरवः । पुं । लोकवादे ॥ यथा । परी
वाद् स्तथो भवति वितयोवापि म
हतां तथा पृथ्वीर्वा । हरति मचि
मानं । जनरवः । तुलोतीर्णस्यैपि प्र
कटनिहतशेषतमसो रवेस्तादृक्-
तेजो नहि भवति कन्यां गतवतः ॥
इति लक्षणसेनः ॥ १० ॥ १० ॥
जनलोकः । पुं । महर्षीको परिभुवने
। महर्षीकः । चितेरुर्द्धं मेककोटि

प्रमाणतः । कोटिद्वये च संख्यातो
जनोर्भूर्लोकतो जनैः ॥ निवसन्त्यम
था यथमानसा ब्रह्मणः सुताः । सन
न्दनाद्यायोगीन्द्राः । सर्वे ते ह्यूर्द्धरेत
स इति काशीखण्डम् ॥ १० ॥ १० ॥
जनवल्लभः । पुं । श्वेतरोहितवृक्षे ॥ त्रि ।
लोकप्रिये ॥ १० ॥ १० ॥
जनवादः । पुं । जनप्रवादे ॥ १० ॥ १० ॥
जनवाची । स्त्री । लोकानां किं वद
न्याम् ॥ १० ॥ १० ॥
जनश्रुतिः । स्त्री । सत्यान्वतसाधारण्य
लोकप्रसिद्धे ॥ किं वदन्त्याम् ॥ जने
भ्यः श्रूयते । श्रुश्रवणे । क्तिन् ॥
जनस्थानम् ॥ नृ । दण्डकारण्ये ॥ दण्ड
कारण्यस्थानिके स्थानविशेषे ॥
जनातिगः । वि । लोकातिशयिनि ॥
जनमतिगच्छति । गम ० । अन्यत्रा
पीतिडः ॥ १० ॥ १० ॥
जनान्तः । पुं । देशे । जिह्वा इति पार
स्य भाषाः ॥ इति धर्मञ्जयः ॥ १० ॥ १० ॥
जनान्तिकम् । न । अपकाशे । अशोच
रे ॥ विपताकाकरेणाऽन्यानपवाय
लित्ये कथाम् । अन्योन्यामन्तरं यत्
स्या ज्ञानानांतज्जनान्तिकम् ॥
जनार्हनः । पुं । नारायणे । विश्वा ॥
सर्वः साधुभिर्जनैः स्वाभिस्तपिताभ्युद
यतिः श्रेयससिद्धये श्रूयते वाच्यते

जनी

इति श्रुत्यात्तौ अर्द्धतेर्याञ्चार्यात् कृ
 च्यल्युटो बहुषमतिकर्मखिल्युट् ॥
 यद्वा । जननं जनः जन्म । तमर्द्धय
 ति इति जनार्दनः । अर्द्धहिंसायाम्
 । नन्द्यादिच्चाङ्गुल्युः ॥ जनाःसंमुद्र
 स्त्रादैश्चभेदाः । तेघामर्द्धन इतिवा ॥
 जनान् दुर्जनान् अर्द्धयति । हिनस्ती
 इतिवा ॥ १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ ।
 जनाशनः ॥ पुं । एकै ॥ १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ ।
 जनाश्रयः । पुं ॥ मण्डपे ॥ जनानालो
 कानामाश्रयः ॥ १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ ।
 जनिः । स्त्री । उत्पत्तौ । अभूतप्रादुर्भा
 वे ॥ नाऽसतोऽजन्मनायोगः सतः
 सत्त्वान्चेप्यते । कूटस्थे विक्रियो ना
 स्ति तस्माद् ज्ञानतो जनिः ॥ जनन
 । म् । जनी० । जनिघसिभ्यामिष् । ज
 निवधोश्चेति वृहनिषेधः ॥ १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ ।
 जनितः । त्रि । उत्पादिते ॥ १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ ।
 जनिस्त्वः । पुं । पितरि ॥ जायते ऽस्मा
 त् । जनी० । जनिदेच्यादिना जने
 रिच्चन् । जनिस्त्वौ मातापितरौ ॥
 जनिच्चा । स्त्री । मातरि ॥ टाप् ॥
 जनिनीलिका । स्त्री । महानील्याम् ॥
 जनिमा । पुं । जन्मनि ॥ जायते । ज
 नी० । जनिस्त्वद् भ्यामिमनिच् ॥
 जनी । स्त्री । सीमन्तिन्याम् ॥ धव्याम्
 । सुपायाम् ॥ जायते गर्भे वंशोवा

जन्तुना

ऽस्याम् ॥ उत्पत्तौ ॥ श्लेषधीभेदे ।
 जतूकायाम् ॥ जायते आरोग्यमन
 या । जनी० । जनिघसिभ्यामितीष्
 । जनिवधोश्चेति नवृद्धिः । कृदिका
 रादितिङीष् ॥ १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ ।
 जनुः । न । जन्मनि ॥ जननम् । जनी० ।
 जनेरुंसिः ॥ १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ ।
 जनू । स्त्री । जनने । जन्मनि ॥ १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ ।
 जनेष्ट । पुं । मुद्गरवृत्ते ॥ १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ ।
 जनेष्टा । स्त्री । जतूकायाम् ॥ जातीपु
 ष्ये ॥ वृद्धिनामैषधौ ॥ हरिद्रावाम् ॥
 जनेदाहरणम् । न । यशसि ॥ १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ ।
 जनैः । पुं । जनरत्नेके ॥ जनान् श्रव
 ति । अथ० । स्त्रोरिच्छूट् ॥ वृद्धिः ।
 जन्वीयत् ॥ १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ ।
 जन्तुः । पुं । प्राणिनि । जननशीले ॥
 अविद्यादिहृदयग्रन्थिभिर्युते संसारि
 णि । धस्तुस्यरूपार्थिनिवृद्धादिस्त
 ण्पर्यन्ते प्राणिजाते ॥ जायते । ज
 नी० । कमिमनिजनीतिः ॥
 जन्तुकम्तुः । पुं । क्रमिश्चड्खे ॥ १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ ।
 जन्तुका । स्त्री । नाडीचिद्गुनि । रोम
 ध्याम् ॥ स्त्राचायाम् ॥ १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ ।
 जन्तुग्र । पुं । वीजपूरे ॥ न । विडङ्गे ॥
 चिद्गुनि ॥ त्रि । जन्तुघातिनि ॥
 जन्तुमी । स्त्री । विडङ्गे ॥ १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ ।
 जन्तुनाशनम् । न । चिद्गुनि ॥ विडङ्गे ॥ १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ । १ ।

जन्म

जन्तुपादपः । पुं । कोषाम्रवृक्षे ॥
 जन्तुफलः । पुं । उदुम्बरे ॥ जन्तुफलः ॥
 जन्तुमारी । स्त्री । निम्बूके ॥
 जन्तुला । स्त्री । काशटणे ॥
 जन्तुशन्ती । स्त्री । विडम्बे ॥
 जन्मः । पुं । न । जन्मनि ॥ जननम् । इ
 युधीति बाहुलकात् जनेर्भक्तं ॥
 जन्मकीचः । पुं । हरौ ॥
 जन्मदः । पुं । पिनरि ॥
 जन्मदा । स्त्री । मातरि ॥
 जन्म । न । आयुश्चण्डसम्बन्धे । उत्पत्तौ
 । जनने । शुभाशुभकर्मवशात् पौनः
 पुन्येनतत्तद्विधियोन्यिषूद्भवे । गर्भ
 वासयोनिसारनिष्कारणरूपे विग्रह
 भेदग्रहणे ॥ वासना कर्म विद्याश्च चयं
 जन्मप्रयोजकम् ॥ उत्तमस्य सारकलि
 कार्याम् । गर्भात् । कोटिगुणं दुःखं
 योनियन्त्रनिपीडने । संमूर्च्छातस्य
 जठराज्जायमानस्य देहिनः ॥ जाय
 मानः । पुरीषाखड्मूत्रशुक्राविलान
 न । प्राजापत्येन वातेन पीड्यमाना
 स्थिवन्धन ॥ अधोमुखो वैक्रियते प्र
 बलैः स्रुतिभासतैः । क्रेशान्द्रिक्का
 स्तिमायातिजठरान्मातु रान्तर इति
 ॥ प्रेत्यभावे ॥ सच अपूर्वदेहेन्द्रि
 यादिसम्बन्धः । निकायविशिष्टाभिर
 पूर्वाभिर्देहेन्द्रिय मनो ऽहङ्कारबुद्धि

जन्मी

वेदनाभिः पुरुषस्थाभिसम्बन्धो जन्म
 । नतु पुरुषस्य परियाभः तस्यापरि
 ष्यामिच्छात् । जन्मात्र नासतः सत्त्वं
 किन्तु देहेन संयुतिः । प्रादुर्भावो
 जनेरर्थः सतएवसयुज्यते इत्युक्तः ॥
 प्रथमतारायाम् ॥ जननम् जायते-
 षिधा । जनी० । मनिन् ॥
 जन्मवन्धविनिर्मुक्तः । त्रि । जन्मात्मके
 न वन्धेन विभेधे तात्त्वन्तिकल्लक्षणे
 न निरवशेषतयेत्ते ॥
 जन्ममासः । पुं । जन्मनोमासे ॥ आर
 ण्ये जन्मदिवसं यावत् त्रिंशद्दिनं भवे
 त् । जन्ममासः स विज्ञेयो वर्जितः
 । सर्वकर्मसु ॥
 जन्मर्षम् । न । जन्मनो नक्षत्रे ॥
 जन्मवर्त्म । न । योनौ । भगे ॥ जन्म
 नोवर्त्म ॥
 जन्मान्तरम् । न । परलोके । भवान्त
 रे । अमुच ॥
 जन्माष्टमी । स्त्री । श्रीकृष्णस्य जन्मति
 थौ ॥ सातमुखचान्द्रेण आवशास्य-
 कृष्णाष्टमी । गौणचान्द्रेण भाद्रपदाकृ
 ष्णाष्टमी ॥ अथ भाद्रपदे सासि कृ
 ष्णाष्टम्यां कलौयुगे । अष्टाविंशति
 मे जातः कृष्णो ऽसौ देवकी सुतः ॥
 जन्मी । पुं । प्राणिनि ॥ जन्मो ऽस्या
 स्ति । अस्तदनि ॥ जन्मा ऽस्यास्ति वा

जन्म.

श्री० इति. ॥

जन्मेजय. । पुं । जनमेजये रात्रि ॥
जन्मनैवातिशुद्धेन शूनेजितवान्
यत. । एकृकम्पनेधातोर्हि जन्मेज
यइतिश्रुतइतिनिरुक्ति. ॥ शकंध्वादि
त्वात् पररूपम् ॥

जन्यः । पुं । जनके ॥ न । अष्टे ॥ परी
वादे । कौलोने ॥ युधि । सङ्ग्रामे ॥
त्रि । उत्पाद्ये ॥ जनकस्य स्वभावो-
हि जन्येतिष्ठति निश्चितम् । यथा
श्रीशृण्णपादाङ्ग कालीयवंशमस्तके
॥ नषोढाज्ञातिमित्रभृष्येषु ॥ नव
वरस्यज्ञातिमित्रभृष्येषु ॥ वरत्रिग्ये
। आसाह्वत्सले ॥ देहे ॥ जननम्
। जनेर्यक् ॥ जायते वा । भव्यमेवे
तिसाधु ॥ यदा । जायते जनयति
वा । अचोयत् तकिशस्तिचतियति
जनिभ्योयदाच्य । जनेर्यद्विधि स्वरा
र्थः । षडहलोर्ग्यदिति यद्यतापिरूप
सिद्धे । नचदृष्टिमसङ्ग जनिभ्योषे
तिनिषेधात् ॥ जनस्यजन्तु मत्तजन
चलादितियत् ॥ यदा । जनीवधुं व
इतिप्रापयति । संज्ञायामितिसाधु ॥

जन्या । स्त्री । मातृवद्यग्यायाम् ॥ मुटि
। प्रीतौ ॥ जायते ऽस्याम् । जनयति
वा । एष्यदन्तात् यदन्तादा टाप् ॥

जन्यु । पुं । प्राणिनि ॥ अग्नौ ॥ धातु

जवाला

रि । परमेष्टिनि ॥ जायते । जनी० ।

यजिमनिशुद्धिसिजनिभ्योयुच् ॥
जपः । पुं । श्रुतिमन्त्राद्यात्रुत्तौ ॥ जप
स्तज्ञापयां ध्येयसम्मुखी करणामुने ।
मानसख्यान्त. सञ्चल्यरूपस्य उपांशु
सञ्चकस्यच स्वसंयेशक्तघुध्वने भाष्य
स्यच. श्रुयमाणस्यमन्त्रस्य ध्येयसम्
खीकरणायावर्त्तने ॥ मन्त्रार्थज्ञाने
जपस्यफलाजनकत्वमुक्ततन्त्रशास्त्रे
। यथा । यथापशुभारवाही न तस्य
भजते फलम् । तथैवार्थानभिज्ञो
न जपस्यफलमश्नुतइति ॥ स्वाध्याये
॥ जपनम् जप्यतेवा । जपमानसेच
। व्यधजपोरनुपसग्न इत्यप् ॥

जपनम् । न । जपे ॥

जपपरायण । पुं । जपनशीले । जपा
सक्ते ॥

जपा । स्त्री । जवाद्युक्ते ॥ जपासङ्घाति
शी केश्या त्रिसन्ध्याकफशतजित् ॥

जपति । जप० । पचाद्यच् । टाप् ॥

जप्यम् । त्रि । अधमर्षणादौ ॥ जप्यते ।

जप० । पोरदुपधादितियत् ॥

जप्येश्वर । पु । सिद्धस्वानविशेषे ॥ य

था । जप्येश्वरे महास्थानेशङ्करीच

त्रिशखिनी । त्रिशूलीशङ्करस्तवसर्व

पापत्रिसेचक इति ॥

जवाला । स्त्री । सत्यकामस्यर्षेर्भातरि ॥

जम्बीरः

जमजः । वि । यमजे ॥

जमदग्नि । पु । परशुरामपितरि । ऋ
षीकमुनिपुत्रे भृगुवंशजे यमदग्नि
सुनौ ॥जमनम् । न । भोजने ॥ जमुद्भवे ।
त्युट् ॥जम्पती । पुं । सहोक्त्या जायापत्न्यो ॥
जायाश्च पतिश्च राजदन्तादिगणे पा
ठात् जायाशब्दस्य जमभावोनिपा
त्यते ॥ निर्यथैवचनान्तः ॥जम्बालः । पुं । शैबाले ॥ पङ्के ॥ जमति
। जमु० । बाहुलकादात्मन् ॥ यद्वा ।
जम्बुद्भवे इति यासुः । भावे घञ्
। जम्बलाति । लादाने । आतोनुपे
तिक । पृ० ॥जम्बालिनी । स्त्री । नशाम् । शैबलि-
न्याम् ॥जम्बीरः । पुं । जम्बीरी इति जमट्ट इति च
पर्वतीयभाषाप्रसिद्धे दन्तशठे । जम्बी
रे । जम्बले ॥ जम्बीरं मुष्णं गुर्वन्तं
वातश्लेष्मविवन्धनुत् । शूलकासक-
फक्लेश्छर्दिहृष्यामदेयजित् ॥ आ
स्यवैरस्यहृत् पीला वस्त्रिमान्द्रुफुमी
न् हरेत् । स्यल्पजम्बीरिकातडत्तु
ष्णहृदिनिधारिणी ॥ प्रस्थपुष्ये । म
रुवा इतिख्याते ॥ अर्जके ॥ सिता-
र्जके ॥ जन्यते । जमु० । गम्भीरा

जम्बूः

दयश्चेति ईरदन्त साधुः ॥ यद्वा ।

जन्यते । विच् । वीरयति । वीरवि
क्रान्तौ । अच् । जम्बुसाँ वीरस्य ॥जम्बूः । स्त्री । जामन इति प्रसिद्धे वृक्षे । सु
रभिपत्रायाम् । नीलफलायाम् ॥ मे
रुसरिति ॥ जम्बुदीपे ॥ जम्बुदीपं
चित्तेनाभिस्तद्वृत्तं क्षत्रयोजनम् ।
चाराध्विना परिदत्तं परिवृत्तेन ता
वता ॥ न । जम्बूफले । जाम्बवे ॥
जमति । जमु० अन्दहनभूजम्बू इ
त्यादिना कू प्रत्ययो वुगागमश्च
निपातितः । बाहुलकात् शस्यः ॥
फले तु जम्बीः फलम् । जम्बावे च्य
खोऽभावे अोरञ् । फले लुक् । ज-
म्बूनपुंसके ॥जम्बुकः । पुं । जम्बूकार्येषु ॥ गोलाप
जाम इति गौडभाषाप्रसिद्धे वृक्षे-
॥ श्योनाकप्रभेदे ॥ जमति । जमु० ।
सुगन्धादयश्चेति साधुः ॥ शूगाले ॥
जम्बुदीपः । पुं । न । भूमेः सप्तद्वीपान्तर्ग
ते द्वीपविशेषे । जम्बुदीपे ॥
जम्बुसार्गः । पुं । तीर्थविशेषे ॥
जम्बूलः । पुं । जम्बूले ॥

जम्बुधनञ्जम् । न । श्वेतजवापुष्ये ॥

जम्बू । स्त्री । मेरुतरङ्गिण्याम् ॥ -
नागदहन्याम् ॥ जामन इति प्रसिद्धे
वृक्षे । राजफलाशाम् । सुरभिपत्राया

जम्बूका

जम्बू;

म् ॥ सावृहत्तुद्रभेदेन द्विविधा ।
 तषट्ठच्याः पर्यायाः । महाजम्बूः
 महापत्रा राजजम्बूः वृहत्फला फ
 लेन्द्रः नन्दः महाफला सुरभिपत्राचे
 त ॥ विष्टम्बिच्छं रोचनत्वं गुरुत्वं
 च फलेगुणाः ॥ चुद्रायाः पर्यायाः ।
 सूक्ष्मकृष्णफला दीर्घपत्रा मध्यमा ॥
 अप्रैववनजम्बूपर्यायाः । भूमिजम्बूः
 काकजम्बूः नादेयी शीतपल्लवा सू
 क्ष्मपत्रा जलजम्बूका ॥ फलगुणाः ।
 जम्बूः सङ्गाहिणी रूचा कफपित्ता
 स्रदाहनुत् ॥ जम्बूः फले । जम्बु
 नि । जाम्बवे ॥ जम्बूधीमे ॥ जम्बु
 ति । जम्बु । जम्बूटनम् । जम्बूकाफे
 लु कर्कश्यादिधूपुरिष्युणादि सूक्ष्मेण
 कृमिचयोवुगागमश्चनिपातितः ॥ जा
 यते वा । जनेषां तै । तेनैवनिपाति
 तै ॥ फले तु जम्बूः फलम् । जम्बू
 वेत्ययोऽभावपक्षे ऐरम् । तस्य
 लुप्वेति लुप् । लुपियुक्तवत् ॥ ज
 म्बुधीमे ॥
 जम्बूकः । पुं । फेरवे । शृगाले ॥ नीचे
 ॥ पश्चिमाशापतौ । यस्ये ॥ मुला
 पनामनइति प्रसिद्धे फलदत्ते ॥ श्यो
 नाकप्रभेदे । जमति । जम्बु । उलू
 कादिश्वात् साधुः ॥

जम्बूका । स्त्री । काकलीशाचायाम् ।

निर्वाजायाम् । रसाधिकायाम् ॥

जम्बूधीपम् । न । पुं । भूमेः सप्तदीपा
 न्तर्गते दीपविशेषे ॥ यथा । भूमे
 रत्नं चारसिन्धोरदकस्थं जम्बूधीपं
 प्राहुराचार्यवर्याः । अर्धेऽन्यस्मिन्
 दीपपट्टकस्थायाम् चारचीरादम्बु
 धीनीतिवेशः ॥ इतिसिद्धान्तशिरो
 मणिः ॥ पुराणमतेन तु । अयं दीपः
 पद्मकोषमध्यवर्तकोपद्मवत्तयो
 जनविस्तीर्णः पद्मपत्रमिव संमथत्तुलः
 लक्ष्यो जनविस्मृतलवणसमुद्देशे वे
 दितः । यस्मिन् प्रत्येकनवसहस्र
 योजनायामानि नववर्षाखितेषां व
 र्षाणामष्टौ सीमापर्वताः सन्तीति ॥

जम्बूलः । पुं । जम्बूविटपे ॥ केतकी
 धृचे । ककचच्छदे ॥ न । वरपक्षीय
 स्त्रीणां परिहासवचने ॥

जम्बूलमालिका । स्त्री । कन्यावरयोर्मु
 खचन्द्रिकायाम् ॥ जम्बूलानां वर
 पक्षीयस्त्री परिहासवचनानामालि
 का श्रेणी ॥ इति हरिवंशटीकायां
 नीलकण्ठः ॥

जम्बूः । पुं । दैत्यविशेषे ॥ दम्बे ॥ ज
 म्बीरे ॥ भक्षणे ॥ अंशे ॥ दनै ॥
 तृणे ॥ जम्बयति । जभीगाद्विना
 ने । पचायच् । रभिजभोरचीति
 नुम् ॥

जम्बीरः

जम्बकः । पुं । जम्भार्थेषु ॥ जम्बी० । खडु
-वृत्तवायिति खडुल् । नुम् ॥ स्वार्थे
-कोवा ॥

जम्बका । स्त्री । जम्भायाम् ॥

जम्बगः । पुं । राक्षसविशेषे ॥

जम्बहिट् । पुं । इन्द्रे ॥

जम्बमेदी । पुं । हरिहये । इन्द्रे ॥ ज

म्बमसुरंभेचुं शीलमस्य । सुप्यजा
-तावितिणिनिः ॥

जम्बरः । पुं । जम्बीरे ॥

जम्बलः । पुं । जम्बीरे ॥ बुद्धदेवता

विशेषे ॥ जम्भवति । जम्बी० । हया
। द्विस्त्रात्कंठः । रधिजभोरितिनुम् ॥

जम्बला । स्त्री । राक्षसीविशेषे ॥ यथा
समुद्रस्योत्तरेतीरे जम्बला नाम

राक्षसी । तस्याः स्मरणमात्रेण विश
ल्यागभिर्भी मवेदिति ॥

जम्बा । स्त्री । जम्भायाम् ॥ इतिराज
निर्घण्टः ॥

जम्बारिः । पुं । इन्द्रे ॥ वज्री ॥ वज्जे ॥ ज
म्बस्यारिः ॥

जम्बी । पुं । जम्बीरे ॥ इतिशब्दच
न्द्रिका ॥

जम्बीरः । पुं । जम्बीरी इति ख्याते
जम्बीरद्वये ॥ जम्भवति । जम्बी० ।

गम्भीरादित्वात् ईरन् । रधिजभो
रितिनुम् ॥

जयद्

जयः । पुं । अग्निमन्ये ॥ जयन्ते ॥ युधि

ष्ठिरे ॥ शत्रुपराङ्मुखीकरणे । विज

ये । उल्कार्यमासौ । पराजितायेचये

ल्कार्यलक्षणे ॥ जीत इति भाषा । ॥

जयोरन्ध्र प्रहारिणाम् ॥ वीरर-

से ॥ नारायणस्य । पार्षदविशेषे ॥ इ

त्याकुपंशजं विजयनन्दनराजे ॥ इ

च्छिखदारगृहे ॥ अष्टाविंशतितमे

वत्सरे ॥ चक्षियाश्च तथा वैश्याः

शूद्राश्चनटनर्त्तकाः । पीडितास्ते व

रारोहेजये सर्वे नसंशयः ॥ जयन

म् जीयतेऽनेनवा । जि० एरच् ॥

जयति वा । पञ्चाहच् ॥ शास्त्रविशे

षे ॥ ययोक्तं ब्रह्मचारिकाण्डे भवि

ष्यपुराणे । अष्टादशपुराणानि राम

स्यचरितं तथा । विष्णु धर्मादिशा-

स्त्राणिशिवधर्माश्चभारत ॥ काण्व्य

श्वपञ्चमेवेदे । यन्महाभारतंस्मृत

म् । सौराश्वमेधाराजेन्द्रमानवाक्ता

महीपते ॥ जयेतिनाम् एतेषां प्रव

दन्तिमनीषिण इति ॥

जयकोलाहलः । पुं । पाशकभेदे ॥

जयस्य कोलाहलो यस्मिन्स ॥

जयञ्जनौ ॥

जयदक्का । स्त्री । जीतकाहङ्गा इति

भाषा प्रपिठे वाश्वविशेषे ॥

जयदत्तः । पुं । इन्द्रपुत्रे । पाकशासनौ ॥

जयन्ती

जयद्रथः । पुं । सिन्धुराजे ॥ ।
 जयेनम् । न । तुरङ्गादिसन्नाहे ॥ जये
 ॥ जिंजये । ल्युट् ॥ ।
 जयनी । स्त्री । इन्द्रसुतायाम् ॥ ।
 जयन्तः । पुं । इन्द्रपुत्रे ॥ पाकशासनौ ॥
 भीमे ॥ चन्द्रे ॥ शिवे । शम्भौ ॥
 कृष्णानुजे । भुवकविशेषे ॥ तल्लक्ष
 यथा । आदिताले जयन्तःस्मात्
 शृङ्गाररससंयुतः । रुद्रसंज्ञाचरपद
 आयुर्वृद्धिकरः परद्रुतिदामोदरः ॥
 जयति । जि० तृभूषणसिद्ध्यादि
 नाम्भूत् । भोक्तः ॥ तीर्थविशेषे ॥
 जयन्तिका । स्त्री । हरिद्रायाम् ॥ जायती
 त्वगितिच प्रसिद्धेद्रव्ये ॥
 जयन्ती । स्त्री । जयायाम् । तर्कायाम्
 । नादेय्याम् ॥ अस्त्रागुणाः । मद्गन्ध
 युक्तञ्चम् । तिक्तञ्चम् । कटुञ्चम् ।
 उष्णञ्चम् । कृमिभूतनाशिञ्चम् । क
 खविशोधनञ्चम् । तत्रकृष्णारसाय
 नी । इतिराजनिर्घण्टः ॥ उमायाम्
 । गौर्याम् ॥ इन्द्रपुत्र्याम् ॥ पताका
 याम् ॥ जीयन्त्याम् ॥ योगविशेषे ॥
 यथा । जयं पुरयुष्वनुकृतेजयन्तीमि
 त्तितांविदुः । रोचिणी सहिताकृष्णा
 मासेच श्रावणे ऽष्टमी ॥ अर्दुरात्रा
 दधुचोर्द्धं कलयाम्पियदाभवेत् । जय
 न्तीनामसा प्रोक्ता सर्वपापप्रणाशि

जयपा

नी ॥ यात्रायोगविशेषे ॥ यथा । यत्र
 स्वोच्चगतसन्नेर्षा अग्नादेकादशे स्थि
 तः । जयन्तानामयोगायं शत्रुपक्ष-
 विनाशकृत् ॥ जयति । जि० । तृभू
 षण्विभक्ति भासि साधि गडि मखिड
 जिनन्दिभ्यश्चेति भूषत्सच पित् । भो
 क्तः । घिञ्चान् । डीष् ॥
 जयपत्रम् । न । डिक्करी इति डिगरी इ
 तिच इड्ग्रेजभाषा प्रसिद्धे विजयपत्रे
 । विषादविययकजययोगकल्पिपौ ॥
 यथा । यदृत्तं व्यवहारात्तु पूत्रपक्षो
 चरादिकम् । क्रिया ऽवधारणोपेतं
 जयपत्रे ऽखिलं लिखेत् ॥ पूर्वोत्तर
 क्रियायुक्तं निर्याधान्तं यदा न्यपः । प्र
 दद्याज्जयिने लेख्यं जयपत्रं तदुच्यते
 इति ॥ अश्वमेधीययज्ञघोटककपा-
 लचट्टायां विपौ ॥ यथा । वैशोक्य
 विजयीरामो रावणान्नाकरः प्रभुः ।
 सदीक्षितो वागिभेधे । तस्यायं प्रोधि
 तः पशु ॥ पाशितो चक्षणेनैव सु
 लक्षणाविलक्षितः । सम्भूज्यपपरि-
 च्याज्य सर्वैरितिचसंस्कृताम् ॥ इ
 तिवाग्निष्टगामायणम् ॥
 जयपालः । पु । टनीवाजे । सागके ।
 जमानगोटा इति भाषा ॥ जिघात
 रि ॥ विष्णौ ॥ न्यपे ॥ इतिशब्दरता
 यन्ती ॥

जया

जयपुत्रकः । पुं । पाशकविशेषे ॥ ॥
 जयमङ्गलः । पुं । ज्वरघ्ने ॥ पशुविशेषे ॥
 राजवाह्ये हस्तनि ॥ भ्रुवकविशेषे ॥
 यथा । चतुर्धिशक्तिवर्णाङ्घ्रिः कथि
 तो जयमङ्गलः । शृङ्गारवीर्येरेव
 ताळे चाँचपुटे च सति ॥
 जयवाहिनी । स्त्री । शक्याम् । इन्द्राय्या
 म् ॥ चारुभारा महेन्द्राग्नी चेन्द्राग्नी
 जयवाहिनीतिरमसः ॥ जयवादिनी
 तिवाठान्तरम् ॥ माहेय्याम् ॥ जय
 सैन्ये ॥ जयस्य वाहिनी ॥
 जयशेखरः । पुं । स्वर्चमूलत्रिकोणोच्च
 स्नानगोयदिगीप्यति । जयशेखर-
 योगेय नानाऽमितफलप्रदः । इ-
 तिवर्णिते याचायोगे ॥
 जया । स्त्री । जयन्याम् ॥ तिथिविशेषे
 । चयोद्दश्यष्टमीचैव तृतीयाचजया
 स्मृता ॥ पथ्यायाम् । हरोतक्याम् ॥
 उमायाम् । दुर्गायाम् ॥ ॥ ॥ च्युच्चत्ति
 र्यथा । जयः कल्याणवचनेः ह्याक्वा
 रोदाटवाचकः । जयद्ददाति यानि
 च्यं साजयापरि कीर्त्तितेति ब्रह्म
 वैवत्तपुराणम् ॥ दुर्गायाः सख्याम् ॥
 पुद्गुशक्तिविशेषे । तारायाम् ॥ गन्धि
 कारिकायाम् । अश्विनन्यदृचे ॥ वि
 जयायाम् । भङ्गायाम् ॥ पताकावि
 शेषे ॥ नीलदूर्वायाम् ॥ शान्तादृचे

जरन्

॥ जयति । जि० । पचाद्यच् । टाप् ॥
 जयारवः । पुं । वन्दिनां जयजयेति शब्दे ॥
 जयायहा । स्त्री । मद्दनीदृचे ॥
 जयान्नया । स्त्री । जरडीदृचे ॥ ॥ ॥
 जयाह्ता । स्त्री । मद्दनीदृचे ॥
 जयी । वि । जयेयुक्त । विजयिनि ॥ जे
 तुंशीलमस्य । प्रजारिनिरिच्यधि-
 कारे । जिदृचिविशील्वमाव्यथाभ्य
 सपरिभूपस्यश्चेति । इनिः ॥
 जय्यः । वि । जेतुं शक्ये ॥ जिजये जि-
 अभिमनेवा । प्रकिलिङ्चेति शक्ता
 र्चोयत् । गुणः । जय्यज्यौशक्या-
 र्थे इति यान्तादेशः ॥
 जरठः । वि । कर्कशे ॥ पाण्डो ॥ कठि-
 ने ॥ जीर्णे ॥ जीर्यति । जृष्ट्वेवो-
 हानौ । बाहुलकादठः ॥ पुं । जरा
 शामिति विभुः ॥
 जरडी । स्त्री । दृष्यविशेषे । गमाटि-
 कायाम् । सुनालायाम् ॥
 जरण्य । पुं । न । जीरके ॥ अजाज्या-
 म् । कृष्णजीरके ॥ चिद्रुनि ॥ सौ
 पर्वले ॥ कुष्ठीपथौ ॥ पुं । कासमर्दे
 ॥ जरयति । जृष्ण० । नंघादिच्चाज्
 ॥ ल्युः
 जरण्युमः । पुं । अश्वकर्णदृचे ॥
 जरणा । स्त्री । कृष्णजीरके ॥
 जरन । वि । जरातुरे । दृष्टे ॥ पुरात

जरा

ने ॥ जीर्यति । - जृष् ० । जीर्यतेर-
हन् ॥ २० ।

जरती । स्त्री । जीर्णायाम् । दृष्टायाम्
॥ उगितश्चेतिङीष् ॥

जरत्कारः । पुं । जरत्कारमुनौ ॥

जरत्कारः ॥ पुं । मुनिविशेषः । यायाव
-रि ॥ इति त्रिकाण्डशेषः ॥

जरत्कारिः । स्त्री । मनसादेव्याम् ॥

जरत्कारप्रिया । स्त्री । मनसादेव्याम् ॥

जरत्त्व । पुं । उद्दोचे ॥ जरन् चासौरौ

श्च । पूर्वकालैकेतिसमास । गोरत्
-हितलुकीतिटच् ॥ गृध्रविशेषे ॥

जरन्तः । पुं । मद्दिपे ॥ वि । बृहे ॥ जी

-र्यति । जृष् ० । जृविश्रम्यांभृच् ॥

जरसानः । पुं । पुरुषे ॥ जीर्यतेर्जृष् ०

॥ छन्दस्यसानञ्शुञ्जुभ्यामिच्यसानेच् ॥

जरा । स्त्री । विसृतायाम् । वयः कृत

। अथमांसाद्यवस्थाविशेषे । प्रक्षाश-
क्तिते जीनिरोधपरपरिभवादिहृ-

पायां वलिपलितादिलक्षणायां व

योदानौ ॥ सातुकालकन्या । यथा ।

काळकन्या जरा साचात् लौकिकां

नाभिनन्दति । स्वसारं जगृहे सृच्युः

चयाय जज्ञेश्वर ॥ इति श्रीभागव

तम् ॥ २ ॥ एषां भेदप्रभेदेन चतुष्पष्टि

रुजसस्मृता । सृच्युकन्यासुताग्यैव

जरा तस्याशकन्यका ॥ जराश्च आ

जरा

हृभिः सार्द्धं शश्वद्भूमति भूतलम् ।

एते चोपाययेत्तारं न गच्छन्ति च

। सम्मतम् ॥ । पलायनेच तदृष्टा वै

नतेय भिवोरगाः ॥ चक्षुर्जलश्च ध्या

यामः पादाघसैः शसेवनम् । कर्णै

लं मूर्ध्नि तैलं जराव्याधिविनाशनम्

॥ वसन्ते भ्रमण वक्रिसेवा ऽस्वप्रक

रोतियः । बालाश्च सेवते काले जरा

तं नोपगच्छति ॥ खातशीतोद-

कसायी सेवते चन्दनद्रवम् । नोपया

ति । जरातश्च निदाघे ऽनिलसेवि

नम् ॥ । प्रादृष्टोदकं सायी घन-

तियं नसेवते । समये च समाहो-

री-जरातं नोपगच्छति ॥ शरद्री

हं न गृह्णाति भ्रमणं । तववर्कये-

त् । खातसायी समाहारी जरातं

नोपतिष्ठते ॥ खातसायी च हेमन्ते

काले वक्रिं निषेवने । भुङ्क्ते नवा

दमुष्णश्च जरातं नोपगच्छति ॥ शि

थिरे ऽशुकवक्रिं च नवोष्णान् च सेव

ते । य एवोष्णोदकसायी जरातं नो

पगच्छति ॥ सद्यो मांसं नवाश्च

वालसीं चीरभोजनम् । दृतश्च से

वते योश्च जरा तं नोपगच्छति ॥

भुङ्क्ते सदनं चुल्लाले तृणार्थापीय

ते जलम् ॥ । निव्यं भुङ्क्ते च ताम्बू

लं जरा तं नोपगच्छति ॥ दधिहैय

जरापु

ऋषीन् च नवनीतं तथा गुडम् । नि
 प्त्यं भुङ्क्ते संयमीयो जरातं नैव
 गच्छन्ति ॥ शुष्कमांसं स्त्रियो दृष्ट्वा
 वाचार्कं स्तुतुं दधि । तं सेवन्तं जरा
 याति प्रहृष्टा भ्रातृभिः सह ॥ रात्रौ
 ये दधिसेवन्ते पुंश्च स्त्रीश्च रजस्वलां
 । तमुपैति जरा । दृष्ट्वा भ्रातृभिः स
 ह सुन्दरिः इति प्रहृष्टः वैशर्षणीपुराणे
 ब्रह्मखण्डम् ॥ अथात्रैष धं यथा ।
 पक्षागचूर्णं समधु गंधाज्यामलका
 न्वितम् ॥ संविद्धं पीतमाचं नरं कु
 र्यान्महामतिम् ॥ १ ॥ मासैकेन मह
 देव जराभरणवर्जितः ॥ पक्षाश्वी
 जं सप्ततंतिलम ध्वनितं समम् ॥ स
 साहं, भक्षितं रुद्र जरां नक्षति संच
 यमिति गारुडे ११८६ अध्यायः ॥
 शौरिकादृष्टे ॥ राक्षसीविशेषे ॥
 यथा । अन्यस्यामपि भार्यायां शकले
 दृष्टदृष्ट्यात् । तेमात्रावहिरुत्सृष्टे
 जरया चाभिसन्धिते ॥ जीर्यं च्यनया ।
 जृष्टं । पिद्धिदादिभ्यो ष्ट् । ऋद्धगो
 ष्टिगुणः । टाप् ॥ याचभार्याविरुपा
 चीकशुला कलहप्रियां । वचनोत्त
 रवक्त्रीच साजरा न जराजरेति चा
 गक्यम् ॥

जरातुरः । वि । जर्जरे । जरारोग्यस्ते ॥

जरापुष्टः । पुं । जरासन्धे ॥

जरास

जराभीरुः । पुं । मद्ने । कामदेवे

॥ वि । जराभयशीले ॥ "

जरायणः । पुं । जरासन्धे ॥

जरायुः । पुं । उल्ले । गर्भाशये । गर्भा

वरणचर्मणि ॥ येन वेष्टितो गर्भः कु

च्योतिष्ठति स जरायुः ॥ यातुचर्मकृ

तिः सूक्ष्मा जरायुः सानिगद्यते इति

भगवतीगीतोक्तेः ॥ जटायौ पक्षि

राजैः ॥ जरा मेति । किञ्चर्येः शिष्य

इति जुष्ट ॥

जरायुजः । वि । मनुष्यपञ्चादे ॥ पश

वर्षे सृगाश्चैव व्यालाश्चोभयतोद्

तः रिचांसि च पिशाचाश्च मनुष्या

श्च जरायुजाः इति मनुः ॥ यातुच

र्मकृतिः सूक्ष्मा जरायुः सानिगद्य

ते । शुक्रशोणितयोर्योग स्तम्भिन्स

श्चायतेयतः । तत्र गर्भो भवेद्यस्मात्ते

नप्रोक्तो जरायुज इति श्रीभागवते भ

गवतीगीता ॥ जरायोजातः । पञ्च

म्यामिति जनेर्दः ॥

जरासन्धः । पुं । चन्द्रवंशीयेन्द्रपविशेषे

। मागधभूषे । वार्ध्रथै ॥ अन्यस्या

मपि भार्यायां शकले चे दृष्टदृष्ट्यात्

। तेमात्रावहिरुत्सृष्टे जरया चाभि

सन्धिते ॥ जीवजीवेति कीडन्त्याज

रासन्धोऽभवत्सुतः इति भागवम्

॥ जरयासन्धितो यस्मात् जरासन्धः

जलः

तः स्मृतः ॥

जरासन्धजित् । पुं । भीमसेने ॥
 जरी । वि । वृद्धे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥
 जरुयम् । न । मासे ॥ श्वयमासे ॥
 जीर्यति । ऊष्णं ज्वृष्ण्या मूथम्
 ॥ पुं । असुरविशेषइति वेदभाष्यम् ॥
 जर्जरम् । न । शैबले ॥ शक्रध्वजे ॥ वि
 । जरातुरे ॥ जीर्णे ॥ जर्जति । जर्जप
 रिभार्षणभर्तृनयोः । वाहुलका
 दरः ॥
 जर्जरीकः । वि । बहुच्छिद्रस्थे ॥ ज-
 रातुरे ॥ जर्जति । जर्जणं पर्फरीका
 द्यस्वेति साधुः ॥
 जर्ष्यः । पुं । चन्द्रे ॥ वृद्धे ॥ जीर्यति । जृ
 षणं कृष्टजुषीति नन् ॥ वि । जीर्णे ॥
 जर्षकः । पुं । जट्ट इति प्रसिद्धे वाहीक
 देशस्थे शूद्रे ॥ यथा । शंकरं नाम न
 गरं मापगानामनिन्वगो । जर्षिका
 नामवाहीका स्तेपां वृत्तं सुनिन्दित
 मितिभारते कर्षपर्व ॥
 जर्षिलः । पुं । अरय्यतिले ॥ जर्षिलः
 कथ्यते सङ्घिरण्य प्रभवत्सिलः ॥
 जर्तुः । पुं । योनौ ॥ मतङ्गजे ॥ जायते
 । जनोऽजने स्तुरश्च । तु इत्यविभ
 त्तिकेऽनिर्देशः । तुप्रत्ययोरैकशक्ता
 देशः ॥

जलम्

हीवेरे ॥ नीरे । अम्बुनि । तोये ॥
 ॥ पञ्चभूतान्तर्गतभूतविशेषतत् ॥
 अस्योत्पत्त्यादयो निरूप्यन्ते ॥ रु
 पमां चादि कुर्वाणात् तेजसादैवत्त्वा
 दितात् । रसमात्रमभूत् तस्माद्दम्भो
 जिह्वारसग्रहः ॥ वर्णः शुक्लो रसस्पर्शः ।
 जले मधुरशीतलौ । स्नेहं सत्वद्रवत्त्वं
 सुसांसिद्धिकमुदाहृतम् ॥ निश्चयता
 दिप्रथमवत् किन्तु देहमयोनिजम् ।
 इन्द्रियं रसनं सिन्धुर्हमादिर्बिषयो म
 त इति कारिकावली ॥ जलं चतुर्वि
 धं प्राहु रक्तीचोद्भवं बुधाः । धा
 रोजं कारकश्चैव तौषारं हैममि-
 त्यपि ॥ हेमन्ते सारसं तोयं ताडा
 गं घातितं स्मृतम् । हेमन्तविहितं
 तोयं शिशिरेपि प्रशस्यते ॥ पस्तनघो
 षयोः कौषं वाप्यं वानैर्भरंजलम् ।
 नदेयं पारिनादेयं पस्तनघाषयोर्बु
 धैः । विषवदनट्छायां पवायैर्दूषितं
 यतः ॥ औद्भिदं वान्तरीचवा कौ
 पवा प्रावृषिस्मृतम् । शर्षं शरदि
 नादेयं नीरं मंशुदकंपरम् ॥ दिवा
 रविकरैर्जुष्टं निशिशीतकरांशुभिः
 । ज्ञेयमंशुदकं नाम खिग्धं दोषप्रया
 पहम् ॥ अनभिव्यन्दि निर्दोषमान्ता
 रीचजलोपमम् । वल्यं रसायनं से
 थं शीतं लघु सुधासमम् ॥ अन्यच्च

जल । वि । जडे ॥ न । गोकलने ॥

जलम्

। शरदिस्वच्छमुदयादगस्त्यस्याखिलं
हितम् ॥ बृहस्पत्युत्तस्तु । पैषेवारि
सरोजातं माघेतत्तुतडागजम् । फा
खुने कूपसम्भूतं चैवेचौख्यं हितं म
तम् ॥ वैशाखे नैर्ऋतीरं । ज्येष्ठेश
स्तं तथौद्धिदम् । आषाढेशस्तैकै
पं श्रावणे दिव्यमेव च ॥ भाद्रकौपं
पयः शस्तु । माश्विने चैत्यमेव च ।
कार्तिके मार्गशीर्षे च जलमात्रं प्रश
स्तते ॥ पानविधिस्तु । अच्यम्पान ।
अविद्यतेन मनस्वुपानाच्चसपवदे
पः । तस्मात् । त्त्रो वल्लिधिवर्धना
यि मुहु मुहु धारि पिबेद् भूरि ॥
अल्याम्बुपानविषयस्तु । अरोचके
प्रतिश्याये मन्देशी श्वयथौ श्वये
। मुखप्रसेके जठरे कुष्ठेनेवांमयेव
रे ॥ ग्रन्थे च मधुमे द्वे च पिबेत् । पानी
य मल्पकम् ॥ पानावश्यकन्तु । जी
वनं जीविनां जीवे जगत्सर्वन्तुतन्त्र
यम् । अतोच्यन्तुतशासुचो न क्वचि
हारिवारयेत् ॥ अन्नेनापि विना जन्तुः
प्राणान् धारयते चिरम् । तोयाभा
वे पिपासार्थिः शब्दात् प्राणैर्विमुच्य
ते ॥ हारीतोष्याद् । तृष्णागरीय
सी घोरंगसद्यः प्राणविनाशिनी । त
श्चाहेयं तृषात्तीय पानीयं प्राणधा
रकम् ॥ तृषितोमोक्षमायाति मे

जलम्

हात् प्राणान् विमुच्यति । अतः सर्वा
स्ववस्थास्तु न क्वचिद्धारिवारयेत् ॥ प्र
शस्तजलन्तु । अग्रन्थं मन्व्यत्तरसं सु
शीतं तर्पनाशनम् । अच्छं लघु च ह
शश्वतोयं गुणवदुच्यते ॥ निन्द्यं जल
म् ॥ पिच्छिर्षं कृमिर्षं क्लिप्तं पर्यशै
। वालकहर्षमैः । विवर्षं विरसं सान्द्रं
दुर्गन्धं न हितं जलम् ॥ अतिनिन्द्यं
जलम् । कल्पं छत्र समो जपणनी
खीतृणादिभि । दुर्हेशजमसंस्पृष्टं
। सौरचान्द्रमसां शुभिः ॥ अनार्त्तव
वार्षिकमपि प्रथमं । तच्च भूमिगम् ।
व्यापनं परिहर्त्तव्यं सर्वदोषप्रकोपन
म् ॥ तत्कुर्यात् सानपानाभ्यां । तृ
ष्णाध्याने दरञ्जरान् ॥ कासाग्निमा
न्द्याभिष्यन्दकण्डूगण्डादिकांस्तथा ॥
दुष्टोदकसिद्धीधीकरणोपायस्तु । नि
न्दितश्चापि पानीयं क्वचित्सूर्यतापि
तम् । सुवर्णरजतलोहं पाषाणं । सि
कतां खदन् ॥ भृशं सन्ताप्यनिर्वाप्य
सप्तधासाधितं तथा । कर्पूरजातीपु
त्रागपाटलादिसुवासितम् ॥ शुचि
सान्द्रपटस्रापैः चन्द्रजन्तुविवर्जितम्
। स्यच्छं कनकमुक्ताद्यैः सुहृत्स्योद्दोष
वर्जितम् ॥ पर्यामूलविसमन्धिमुक्ता
कनकशैवलिः । गोमेदेन श्वखेणकु
र्याद्दम्बुप्रसादनम् ॥ जलस्य पाकाव

जलकु

धित्तु । आमंजलं जीवति । योममा
 तर्द्धमांशं शृतशीतलम् । तर्द्ध
 मात्रानुशृतं कटुषां पयोः प्रपाके च वए
 वकात्माः ॥ विशेषः पानीये दृष्टयः
 ॥ पूषापाढास्थे न चरे ॥ जलति । ज
 लत्र पवारणे । पचाद्यच् ॥ ईशाने चा
 पिपूर्वास्मिन् पश्चिमे चतथोत्तरे । शि
 विरस्यजलं भद्रमन्यत्राशुभमेवच ॥
 जलकरं कः । पुं । शृङ्गाटके ॥ कुम्भीरे ॥
 जलकपि । पुं । शिशुमारे ॥
 जलकपोतः । पुं । जलपारावते ॥
 जलकरङ्गः । पुं । नारिकेलफले ॥ अम्बु
 जे ॥ शब्दे ॥ जलकतायाम् ॥ मेघे ॥
 जलकल्कः । पुं । जम्बाले ॥
 जलककः । पुं । जलकौवा इति प्रसि
 द्धे दास्युहे पचिणि । पानीकौडि
 इति गौडभाषा ॥ स्निग्धं गुरुहिमंष्ट
 यं मांसं जलपचिणान्नु वातहरम् ॥
 जलकाह्णः । पुं । हस्तिनि ॥
 जलकाङ्गी । पुं । हस्तिनि ॥ त्रि । जल
 ऽभिलाषिणि ॥
 जलकान्तरः । पुं । वरुणे ॥
 जलकामुकः । पुं । कुटुम्बिनोदधे ॥
 जलकिराटः । पुं । श्राहे ॥
 जलकुक्कुटः । पुं । कारण्डवधगेः महौ ॥
 जलकुक्कुटी । स्त्री । गङ्गाचिप्याम् ॥
 जलकुक्कुभः । पुं । कोयटिखगे । कोडा

जलजः

प्राखी इति गौडभाषा ॥
 जलकुम्तलः । पुं । शैवाले ॥
 जलकुर्जकः । पुं । पङ्कारे ॥
 जलकूर्पी । स्त्री । कूपगर्भे ॥ पुष्करि
 ग्याम् ॥
 जलकूर्मः । पुं । शिशुमारे ॥
 जलकेशः । पुं । शैवाले ॥
 जलक्रीडा । स्त्री । नद्यादौ वयुस्यादि
 भिः सहजलनिः क्षेपादिरूपायां स्त्रे
 ळायाम् । व्याच्युच्याम् । करपत्रि
 कायाम् ॥ परितापिपु । वासरेषु प
 र्यं सटलेखास्थितमात्समौम्यकम्
 । सुविशोधितनक्रमीनजालं थवगा
 हेत जलं मुहत्समेतः ॥
 जलगुल्मः । पुं । जलावर्त्ते ॥ कच्छपे ।
 कमठे ॥ जलचत्तरे ॥
 जलद्रः । पुं । औपधिशिशेपे । महा
 काले ॥
 जलचत्तरम् । न । चहरइतिख्याते ज
 लगुल्मे । चातरजल इति । गौड
 भाषा ॥
 जलचरः । पुं । श्राहादिप्रादक्षु ॥ जले
 चरति । चर० । चरेटः ॥
 जलचारी । पुं । मतस्ये ॥ त्रि । जलच
 रमात्रे ॥
 जलजः । पुं । द्विज्जलदधे ॥ शैवले ॥
 वानीरदधे ॥ श्वे ॥ कुपीला ॥ क

जलदु

किमीनैतु जलजाबन्धाई । मकर
 स्रवेति प्रसिद्धराशिपु ॥ मतस्य ॥
 न । पद्मे ॥ शङ्खे ॥ चारविशेषे । लो
 शारे ॥ त्रि । जलघाते ॥ जलेजातः
 । जनी० । डः ॥
 जलजन्तुः । पुं । यादसि ॥ जलानां
 जन्तुः ॥
 जलजन्तुका । स्त्री । जलौकायाम् ॥
 जलजन्म । नो । पद्मे ॥ जले जन्मास्य ॥
 जलजन्मूका । स्त्री ॥ चुश्रजन्म्वाम् । मु
 जिर्जामन वनजामने इति च भाषा ॥
 जलजिह्वः । पुं । नमो ॥
 जलजिह्वः । पुं । शम्भूको संखुला इति
 भाषा ॥
 जलतण्डुलीर्षः । पुं । कश्चिटे ॥
 जलतापिकः । पुं । इक्षीशमतस्ये ॥ का
 कचीमत्स्ये ॥
 जलतापी । पुं । जलतापिके ॥
 जलतापः । पुं । इक्षीशे ॥
 जलतिलिका । स्त्री । शलकीवृक्षे ॥
 जलत्रा । स्त्री । रुचे । जङ्गमकुव्याम् ॥
 जलदः । पुं । मुस्तके ॥ मेघे ॥ चि । ज
 लदानकर्त्तरि ॥ जलददाति । दु
 दाम् । आतोनुपेतिकः ॥
 जलदागमः । पुं । वर्षाकाले ॥
 जलदाशनः । पुं । शालवृक्षे ॥
 जलदुर्गम् । न । अब्दुर्गे ॥

जलधि

जलद्राची । स्त्री । शालिभूष्याम् ॥
 जलद्रोणी । स्त्री । नैकायाः सेकभाज
 ने । अवगादे ॥
 जलधरः । पुं । मेघे ॥ मुस्तके ॥ तिनि
 । शङ्खे ॥ समुद्रे ॥ त्रि । जलधारिणि
 ॥ जलसंधरः ॥
 जलधरमाला । स्त्री । मेघपङ्क्तौ ॥ जग
 तीसंप्रकृद्वादशाचरावृत्तेर्भेदे । मो
 भस्माचिज्जलधरमालावृधार्द्रैः ॥ या
 भक्तानां कलिदुरितोत्तप्तानां ताप
 च्छेदे जलधरमालानृत्या । भव्याका
 रादिनकरपुष्पिकूले केलीलोलाह
 रितनुरव्यात् सावः ॥
 जलधरमालार्काशः । पुं । वर्षाकाले ॥
 जलधिः । पुं । समुद्रे । रसमावाया
 अधिशेषात् । चारोदादिसप्तर्षु ॥
 तेव । चारोदेचुरसेऽसुरोदधते ।
 दचीरोदधिमण्डोदगुद्दोदाः सप्त
 द्वीपपरिखा इवाभ्यन्तरद्वीपसमाना
 ऐकैकस्थेन यथानुपूर्वे सप्तस्वपिध
 त्तिर्दीपेषु पृथक् परितउपकल्पिताः
 ॥ जलानिधीयन्ते ऽप । लुधाञ् । कर्म
 ग्यधिकरणेचेतिकिः । आकारलोपः
 ॥ दशशङ्खसङ्ख्यायाम् । शतलक्ष
 कोटिपु १०००००००००००००००००००००॥
 जलधिगा । स्त्री । नद्याम् । सरिति ॥
 जलधिं गच्छति । गच्छ् ० । डः ॥

जलप

जलधिनीः स्त्री । जलध्यामिना जलधै
जाता । संसर्गाः जनेर्हः । वि । अवि
जमाचे ॥ पुं । जलधेनः ।

जलधेनः । स्त्री । दानार्थं कुविमुधेनैः ॥
जलनकुलः । पुं । उद्रे । जलमार्जाशिम
। उद्विखाम् इति भाषा । घाडिया
इति गौडभाषा ॥ पुं । जलधेनः ।

जलनिधिः । पुं । उद्वन्वति । समुद्रे ॥
जलानि नितरां धीयन्ते इति । कर्म
यधिकरणेचेति धाजः किं । जलानां
तिधिरिति धा । नेरुपसर्गोपसर्गा
न्तर निवृत्त्यर्थमुपादानम् ॥ पुं ।

जलनिर्गमः । पुं । असे । अस्तुमार्गः ॥
प्राकारगृहभित्त्यादिषु जलनिःसरण
प्रकारके ॥ निद्यादावधः स्वस्यजलस्यो
र्हनिस्सरणे ॥ निर्गमनम् । शब्दु ० ।
। शिष्टवृद्धनिश्चिगामश्चेत्यप् ॥ निर्ग
म्यते । नैनवा करणेः खनोवचेति धः
। जलानां निर्गमः ॥ पुं ।

जलनीलिका । स्त्री । शैवालेः । स्वा
र्थे कन् । इत्स्वः ॥ पुं । जलनीलीः ।
जलनीलीः स्त्री । शैवाले ॥ जलनी
लयति । लीलवर्णे । लिच् । कर्म
शब्दु ॥ पुं । जलनीलीः ।

जलन्यरः । पुं । असुरविशेषे ॥ पुं ।
जलपतिः । पुं । वरुणे । दैत्यदेवे ॥
समुद्रे ॥ पुं । जलपतिः ।

जलपतिः । पुं । वरुणे । दैत्यदेवे ॥
समुद्रे ॥ पुं । जलपतिः ।

जलपतिः । पुं । वरुणे । दैत्यदेवे ॥
समुद्रे ॥ पुं । जलपतिः ।

जलपतिः । पुं । वरुणे । दैत्यदेवे ॥
समुद्रे ॥ पुं । जलपतिः ।

जलप

जलपविषम् । पुं । जलसंस्थासिनीविदश
वद्विवस्त्रे ॥ तत्रुत्रितस्तिमाचं युक्तव
खं सर्वदाचमनादौ जलशोधनार्थं च
तुकोणदारिद्रिकोणदारिद्र्या भवति ॥

जलपारावतः । पुं । किंपिनि । जल
कपेतिनामि । पुं । जलपारावतः ।

जलपिसम् । पुं । गवङ्गी । जलानां पि
समिव दाहकत्वात् ॥ पुं । जलपिसम् ।

जलपिप्ली । स्त्री । जलपीपर इति
भाषामसिद्धे पिप्लीविशेषे ॥ पुं ।
। क्लियाम् । शारदीयम् ॥ जलपिप्लि
का इति । त्वच्युया । शुक्रलोपलघुः ।

। सिद्ध्यादिषो धिमा रूचा रक्तदा
हस्वीप्रहा । कटुपाकरसा रुचाक
साया । वल्लिवर्द्धनी ॥ जलस्य पिप्लि
लीवः ॥ पुं । जलपिप्ली ।

जलेष्टजम् । न । शैवाले ॥ पुं ।
जलप्रायम् । न । अनूपे ॥ जलप्रायम् ॥
जलप्रियः । पुं । चातके ॥ मत्स्ये ॥

जलप्रवः । पुं । उद्रे । जलनकुले ॥ पुं ।
जलफलम् । न । शृङ्गाटके ॥ पुं ।
जलवन्धकः । पुं । जलमथ्यगे स्तोत्रोत्तमे
। टकरे दारुगिलादौ । विदारके ।
। कूपके ॥ पुं । जलवन्धकः ।

जलवन्धुः । पुं । मीने । जलवन्धुः ।
जलवुद्दम् । न । जलविम्बे । बुल्लुव
सा बुल्लुदा इति च भाषा ॥ यथा ।

जलवुद्दम् । न । जलविम्बे । बुल्लुव
सा बुल्लुदा इति च भाषा ॥ यथा ।

जलव

जलवा

मानुष्ये कंदलीस्तम्भनिष्कारे सारमा
 गंधम् । यः करोति स वैमूढो ज
 खबुहुदंसत्रिभे ॥ ।
 जलमही । स्त्री । द्विलभोचाम् ॥
 जलमूः । पुं । मेघे ॥ जलपिपल्याम् ॥
 जलमचिका । स्त्री । वारिकुमैः ॥
 जलमजुः । पुं । मत्स्यरङ्गविहङ्गमे ॥
 जलमपूकः । पुं । जलमहुआ इति स्था
 ते मपूकवृक्षप्रभेदे । दीर्घपत्रे । म
 इत्येति ॥
 जलमसिः । पुं । मेघे ॥ इति हारावली ॥
 जलमार्गः । पुं । प्रवालके । प्रणाल्या
 म् । पनाला पनारा इति च ख्याते ॥
 जलमार्जारः । पुं । जलनकुले ॥
 जलमकु-गु । पुं । धूमयोनौ । मेघे ॥
 जलं मुञ्चति । मुञ्जुमोचयो । किप् ॥
 जलमूर्त्तिः । पुं । शिवे ॥ जलं मूर्त्ति
 यैश्च ॥ स्त्री । करकायाम् ॥ जलस्य
 मूर्त्तिः ॥
 जलमोदंम् । न । लश्रीरे ॥
 जलयन्त्रम् । न । फुहारा इति ख्याते
 धारायन्त्रे ॥
 जलयन्त्रगृहम् । न । जलमध्यकृतगृहे
 । जलभवने । जलमहल इति भाषा ॥
 समुद्रगृहे । फुहारेकाघर इति भाषा ॥
 जलयन्त्रनिकेतनम् । न । जलयन्त्र
 गृहे ॥

जलयन्त्रमन्दिरम् । न । समुद्रगृहे ।
 फुहारेकाघर इति भाषा ॥
 जलरङ्गः । पुं ।
 जलरङ्कुः । पुं । दाप्युहपक्षिणि ॥
 जलरञ्जः । पुं ।
 जलरखडः । पुं । जलरुपडे ॥ इति हेमः ॥
 जलरसः । पुं । लयणे ॥
 जलरुण्डः । पुं । जलावर्त्ते ॥ पयोरेणौ ॥
 भुजङ्गमे ॥ इति मेदिनी ॥
 जलरुट्ट-ट्ट । पुं । पद्मे ॥
 जलरुहम् । न । पद्मे ॥ जले रोहति ।
 रुह ॥ इगुपधेतिकः ॥
 कलेरुपः । पुं । भिकरे ॥ इति विकीण्ड
 शेषः ॥
 जलखता । स्त्री । तरङ्गे ॥ इति हारा
 वली ॥
 जलवरगुहा । पुं । जलवसन्ताख्यत्रयो
 भोगे ॥ पानीवसन्त इति गौडभाषा ॥
 जलवल्कलः । पुं । कुटणे ॥ कुम्भिका
 याम् ॥
 जलवल्ली । स्त्री । शृङ्गाटके ॥
 जलवानीरः । पुं । अम्बुधेतसे ॥ जले
 जातो वानीरः । शाकपार्थिवोदिः ॥
 जलवायसः । पुं । महुपक्षिणि ॥
 जलवालकः । पुं । विन्ध्यपर्वते ॥
 जलवालिका । स्त्री । विद्युति ॥
 जलवासः । पुं । विष्णुकन्दे ॥ न । लश्रीरे ॥

जलश

जलवाहः । पुं । मेघः ॥ जलवहति ।
 - वहेः कर्मण्यर्थः ॥
 जलवाहकः । पुं । महिषोः । खुलामि ॥
 जलस्य वाहकः ॥
 जलविडालः । पुं । जलनकुले ॥
 जलविन्दुजा । स्त्री । यावनालीशिकरा
 याम् ॥
 जलविल्वः । पुं । जलकटे ॥ पन्नाङ्ग ॥
 जलवल्चरे । चातरजल प्रति गौड
 - भाषा । चहर-इतिभाषा ॥
 जलविषुवम् । न । आग्निचिह्निते ।
 तुलासङ्क्रान्ती ॥ ज्योतिर्विदं चक्र
 विशेषे ॥
 जलविहङ्गमः । पुं । सखिलकुक्कुटकार
 षडवकलहंसादिषु ॥
 जलदृशिकः । पुं । चिह्नटमत्स्ये ॥
 जलवेतसः । पुं । परिथ्याघे । बानीर
 वृक्षे ॥ जलेजातोवेतसः । आकपा
 - र्थिवादिः । जलजोवेतसः शीतः स
 द्वाहीवातकोपनः ॥
 जलव्यधः । पुं । कङ्कषोटमत्स्ये ॥
 जलव्यालः । पुं । अलङ्गर्हसर्पे । अला
 - य इतिभाषा ॥ जलस्यो व्यालः ॥ क्रू
 - रकर्मणि जलजन्तौ ॥
 जलशय । पुं । विष्णौ ॥ शैते ऽस्मिन्
 । पुंसीतिश्रीडोघः । जलेशयः श्रय्या
 अक्ष ॥

जलह

जलशयनः । पुं । विष्णौ ॥ जलेशयन
 - यश्च ॥
 जलशोधी । पुं । नारायणे ॥
 जलशुक्तिः । स्त्री । शन्विके ॥
 जलशुकम् । न । शैवाले ॥
 जलशुकरः । पुं । कुम्भीरे ॥
 जलसर्पिणी । स्त्री । जिलौकायोम् ॥
 जलसूचिः । पुं । कङ्कषोटिमत्स्ये ॥ शृ
 - ङ्गाटके ॥ शिशुमारे ॥ काके ॥ स्त्री
 - । जिलौकायाम् ॥
 जलसम्भनम् । न । मन्वादिना जल
 गतिवारणे ॥
 जलस्था । स्त्री । गण्डदूर्वायाम् ॥
 जलहम् । न । स्वल्पजलयन्त्रगृहे ॥
 जलहरणम् । न । मात्रावृत्तप्रभेदे ॥
 यथा । लघुगुरुकनियमगत मिहफ
 णिपतिमत मथगत नतिसुखनिगद
 पदम् दशवसुभुवने र्यति रिह यदि
 भवति हि रसिकजन हृदयविहितम
 दम् । वसुविमलचतुक्कलगाहत
 गुणिगणचरणविरामाहितसगणम्-
 कचिदपि गुरुसहित भवति कवि
 हितं लन्दः सुन्दरि जलहरणम् ॥
 यथा ॥ उपगन्व निभृततर मभिन
 यजलधर सुभमसुदर्शनचक्रधरम्-
 सखिकवयहृदयहृज मुरगराज्भुज
 ममलकमलदलनयनधरम् ॥ अति

अक्षाधि

जलाशय

कुटिलकठिनहठ मंपनय मयि शठ
दर्शन मपि न ददासि धिरा दधि
राङ्गलतासंदृशीनवयौवनकान्ति र
चिरमिहश्चिरतरा ॥ ३११ ॥
जलहस्ती । पुं । शशाखयादसि ॥
जलहासः । पुं । समुद्रफेने । फेने ॥ इ
ति चिकाण्डशेषः ॥
जलाकाशः । पुं । जलस्याकाशे ॥ यथा
घटावच्छिन्नसे नीरं यत् तत्र प्रति
विम्बितः । साम्बन्धत्र आकाशो ज
लाकाश उदीर्यते ॥
जलाक्षी । स्त्री । जलपिपल्याम् ॥
जलाक्षुः । पुं । जलप्रवे ॥
जलाक्षलम् । न । स्वतोवारिनिर्गमे ॥
शैवाले ॥
जलाटन । पुं । लोहपृष्ठे । कङ्कखगे ॥
जलाटनी । स्त्री । जलौकायाम् ॥
जलापटकः । पुं । नक्रराजे । हांगर
इतिभाषा ॥ न । मोताधाने ॥
जलात्मिका । स्त्री । जलौकायाम् ॥
जलाधारः । पुं । तडोगादिजलाशये ॥
जलपाषे । आभियते ऽस्मिन् । घृङ्
अवस्थाने । अधायन्यायोथावेत्यत्र
अवहारो धारवायानामुपसंख्यानार्
धञ् । जलस्य आधारः ॥
जलाधिदेवतः । पुं । नो धरुणे ॥ न
पूर्वाप्रान्तानक्षत्रे ॥

जलाम्बिका । स्त्री । कूपे ॥
जलायुका । स्त्री । जलौकायाम् ॥ जल
मिध्याः आयुः इत्यर्थे पृषोदरादिच्चा
त् साधुः ॥
जलार्यवः । पुं । वर्षाकाले ॥ जलस
मिमुद्रे ॥
जलार्द्रः । पुं । आर्द्रवस्त्रे ॥
जलार्द्राः । स्त्री । यात्रिकानां व्यर्जनवि
शेषे । धुविचे ॥ धुषित्वात्संज्ञक्या
दुत्त्वेपथ्यजनश्चतत् । जलेनार्द्रं ज
लार्द्रास्त्रादिति वैजयन्ती ॥ क्लिन्न
वस्त्रे ॥
जलासुः । पुं । पानीयालौ ॥
जलासुकम् । न । पद्मकन्दे ॥
जलासुका । स्त्री । जलौकायाम् ॥
जलासुकम् । न । शासुके । पिशादिक
न्दे । मृगालमूले ॥
जलालोका । स्त्री । जलौकायाम् ॥
जलावर्त्तः । पुं । अम्भसाम्भ्रमे । जल
गुहमे ॥
जलाशयः । पुं । तडागादिजलाधारे ॥
शृङ्गाटके ॥ समुद्रे ॥ न । लशरी ॥
लामज्जके ॥ पि । जडाशये ॥ जल
माशयो हृदयं मस्य ॥ जलभाशेते
तिष्ठत्येषा । पुंसीतिघः ॥ जलेषा
शेते चा । अच् ॥
जलाशया । स्त्री । गुण्डालाष्टचे ॥

जलेश

जलाश्रयः । पुं । वृत्तगुण्डतये ॥ ॥
 जलाश्रया । स्त्री । शूलीतये ॥ वला-
 कायाम् ॥ ॥ ॥ ॥
 जलातीला । स्त्री । पुष्करिण्याम् ॥
 जलाह्वयम् । न । उत्पले ॥ ॥ ॥
 जलूका । स्त्री । जलौकायाम् ॥ ॥
 जलेचरः । पुं । हेसमद्गुण्कादिजलच-
 रपक्षिणि ॥ जलेचरति । चरेष्टः ।
 तत्पुरुषेकृतीत्यलुक् ॥ ॥
 जलेच्छया । स्त्री । हस्तिशुण्डादृचे ॥
 जलेजातम् । पुं । पद्मे ॥ ॥ ॥
 जलेन्द्रः । पुं । वरुणे ॥ जमले । पूर्वय-
 षे । महोदधौ ॥ जलानामिन्द्रः ॥
 जलेन्धनः । पुं । शोडशाद्यौ ॥ न । सौ-
 रविद्युदादितेजसि ॥ ॥
 जलेरुचा । स्त्री । कुटुम्बिनीदृचे ॥
 जलेवाहः । पुं । दूवादिति गोताश्वार-
 इति चख्याते नाति विशेषे ॥ यथा । ज-
 लेवाहा नयाहुय बहूस्त्रव न्ययो ज-
 यत् । तत्कृत्वा परमं यत् । मापु राभ-
 रेणं न तत् । इति पाद्मे पाताखख-
 षडम् ॥ ॥ ॥
 जलेशयः । पुं । मत्स्ये ॥ जले शेतै । शी-
 ल् ॥ अधिकरगोशेतेरिच्यच् । शय-
 वासेत्यलुक् ॥ ॥
 जलेश्वरः । पुं । वरुणे ॥ समुद्रे ॥ जला-
 नाभीश्वरः ॥ ॥ ॥

जलोद्

जलोका । स्त्री । जलौकायाम् ॥
 जलोच्छासः । पुं । परीवाहे । प्रवृत्तजल-
 स्य निर्गममार्गे । समधिकजलस्य सर्व-
 तो वहने वा । समधिकजलस्योपादे-
 निष्कासने वा ॥ जलानि उच्छसन्त्ये-
 भिः । श्वसप्राग्ने । हलश्चेति घञ् ॥
 जलातासुच्छसनं वा । भावे घञ् ॥
 जलोदरम् । न । जठरामये ॥ तस्य-
 निदानादि यथा ॥ यः स्नेहपीतो-
 ऽऽप्यनुवासितो वा । वान्तो विरिक्तो-
 ऽप्यथानिरुद्धः । पिवेज्जलं शीतं च
 माशु तस्य स्रोतांसि दुप्यन्ति हि त-
 ऽवहानि ॥ स्नेहोपच्छिन्नेष्वथवापितेषु
 ऽदकोदरं पूर्ववदभ्युपैति । त्विद्यं म-
 हत् । तत्परिदत्तनामिसमाततं । पू-
 र्णं मिवाभ्वनाच्च ॥ यथादृतिः चुभ्य-
 ति कम्पते च शब्दायते चापि दकोद-
 रन्तत् । जन्मनै वोदरं सर्वं प्रायः यू-
 ष्यतमममत् ॥ वक्षिनं सद्जाताम्बु-
 यत्नसार्धं नवोत्थितमिति ॥
 जलोद्गतगतिः । स्त्री । दादशचंराया-
 ऽलगत्याः प्रभेदे ॥ यथा । जसौ जस-
 युतौ जलोद्गतगतिः । यथा । यदीय-
 हलतो विलोक्य विपदं कलिन्दत-
 नया जलोद्गतगतिः । विलासविपिनं
 विवेश सहसा करोतु कुशलं हृषी-
 स जगताम् ॥

जलौका

जलोद्भवा । स्त्री । लघुनाक्षराम् ॥

जलोद्भूता । स्त्री । गुण्डालाक्षुपे ॥

जलोरगी । स्त्री । जलौकायाम् ॥

जलौकाः । स्त्री । जलौकायाम् ॥ जल

मोकः स्नान मद्याः । ओकस् सान्त

म् प्रसिद्धम् ॥

जलौकसः । स्त्री । भूमि । रक्तपाशाम् ॥

जलमोकः स्नानमासाम् । सान्तोयं

बहुवचनान्त इत्यमर ॥ जलोरगी

जलोकात् जलौकाश्च जलौकसीति

संसारवत्ता बहुवचनं प्राधिक्यमिति

वदन्ति ॥

जलौकसः । पुं । रक्तपाशाम् ॥ जलमो

कास्यास्ति । अर्थः प्रायश्च । जलौकसे

नेव रक्ताकृष्टिनिपुणेन वेश्याजने

नेति यासदत्ता ॥

जलौका । स्त्री । जलोरग्याम् । रक्तपा

शाम् ॥ * ॥ अथतो जलौकावचार-

शीयमन्धायं व्याख्यास्यामः ॥ * ॥ नृ

पायवस्त्रस्त्रिविभोरुदुर्वलनारीसु-

कुमाराणामनुग्रहार्थं परमसुकुमा

राऽयं शोणितावसेचनेपायोऽभि-

हितो जलौकसः । तत्र घातपित्तक-

फदुष्टशोणितं यथासंख्यं, शृङ्गजलौ

काशाभिरवसेचयेत् त्रिगुणशतह

स्तत्त्वान् सर्वाणिसर्द्धिर्वा- ॥ * ॥ भ

वन्ति चात्र ॥ उष्णं समधुरं सिग्धं ग

जलौका

वां शृङ्गं प्रकीर्णितम् । तस्माद्वा-

तोपखेटे तु हितं तदवसेचने ॥

शीताधिवासा मधुरा जलौका वा

रिसम्भवा तस्मात्पित्तोपखेटे तु हि

ता सात्ववसेचने ॥ अलावुकटुकं

रुचं तीक्ष्णञ्च परिकीर्णितम् ।

तस्माच्छ्लेसोपखेटे तु हितं तदवसेच

ने ॥ * ॥ तत्र प्रच्छिन्नेतनुवक्षुपट

लावनदेन शृङ्गेण शोणितं मवसेचये

दोष्पणत् । सान्तर्दीपयाऽलाख्या

॥ * ॥ अथ जलायुका वच्यन्ते-

जलमासामायुरिति जलायुकाजल

मासामोक इति जनौकसः ॥ ता-

दादश तासां सविषाः षट् । ता-

वत्त्यस्य निर्दिष्टाः । तत्र सविषाः । कृ

ष्णा कर्तुरा अलगद्वा इन्द्रायुधासामु

द्रिका गोचन्दनाचेति । तास्त्रयन्तं

र्थावर्था पृथुशिराः कृष्णा । चर्माम-

तस्यवदायता छिन्नोन्नतकुक्षि कर्तु

रा । रामशा महापाशो कृष्णमुख

लगद्वा । इन्द्रायुधवृद्धराजमि सि-

चिता इन्द्रायुधा ईपदसितपीतिका

त्रिचिपुष्पाशुतिचिवा सामुद्रिका ।

गोशृषणवदघोभागे द्विधाभृताकृति

रणमुखी गोचन्दनेति । तामर्दष्टे

पुरुषे दंशे शयथुरतिमाचं कण्डून्

र्द्धा ज्वरोदाहृष्ट दिर्मदः सदनमि

जलौका

ति लिङ्गानि भवन्ति । तत्र महागदः
 पाना नेपननस्य कर्मादिषूपयोज्यः ।
 इन्द्रायुधादष्ट मसाध्यमित्येताः सवि
 पाः सचिकित्सिताव्याख्याता ॥ *
 ॥ अथ निर्विषाः । कपिलाः पिङ्गला
 शङ्कुमुखी मूषिका पुण्डरीकमुखी
 सावरिकाचेति ॥ * ॥ तत्र मनःशि
 चारक्षिताभ्यामिषपाश्यांश्यां पृष्ठे सि
 ग्धासुहृत्कर्माः कपिलाः किष्किन्नाष्ट
 तकाशा पिङ्गाऽऽशुगात्रपिङ्गला । य
 कुदृक्षाः शीघ्रपायिनी दीर्घतीक्ष्ण
 मुखी शङ्कुमुखी । मूषिकाकृतिव
 र्णाऽऽनिष्टगन्धा च मूषिका । सुहृत्
 र्णाः पुण्डरीकतुल्यमुखी पुण्डरीक
 मुखी । सिन्धुपद्मपद्मवर्णाष्टादशा-
 ङ्गुलप्रमाणा सावरिका साच पशुर्थे
 ॥ इत्यविषाव्याख्याताः ॥ तासां
 यवनपाण्ड्यसद्यपैतनादीनिचेत्रा-
 णि । तेषु महाशरीरा यक्षव-
 न्त्यः शीघ्रपायिन्यो महाशनाः निर्वि-
 षासु विप्रोपेण भवन्ति ॥ तत्र सवि
 पमस्यकोटर्दुर्गमूत्रपुरीषकोथजा
 ताः कछुषेधम्मः सुच सविषा । प-
 श्रोत्यखनखिनवुमुद्वैगान्धिककुप-
 खयपुण्डरीकशैवाक्षकोथजाता वि-
 मलेधम्मः सु च निर्विषाः ॥ * ॥
 भवति चात्र ॥ चेषु द्विचरन्त्येता

जलौका

सखिलेषु मुंगान्धिषु । न च सद्दीर्घ
 चारिगह्यो न चः पङ्के श्रयाः सुखाः ॥
 * ॥ तासां प्रग्रहसमाहर्चमर्णाः न्यैर्वा
 प्रयोगैर्गृहीयात् । अथैनां नचे मह
 ति घटे सरस्तडागोदकेपङ्कमावाप्य
 निदध्यात् । भक्ष्यार्थं चासामुपहरे
 च्छैवलेनं ब्रह्मरमैदकांशुकान्दंशुर्णा
 कृत्य निदध्यात् । स्वापार्थं तुगमैः द-
 कानिच पत्राणि । द्वाहात् व्यहाद्या
 न्यज्जलं भक्ष्य च दद्यात् सप्त रात्रात्-
 सप्त रात्राश्च घटमन्यं संक्रामयेत् ॥ *
 ॥ भवति चात्र ॥ स्थूलमन्याः परि क्लिष्टाः
 पृथ्वीमन्दविचेष्टिताः । अग्राहगह्योऽ
 त्यपायिन्यः सविषाश्च न पूजिताः ॥
 अथ जलौकोऽवसेकसाध्यव्याधितमु
 पवेश्य सन्निवेश्य वा विरुच्य चास्य त
 मवकाशं मृजेमयचूर्णैर्घृत्तैः स्नात्
 । गृहीताश्च ताः सर्पपरजनीकल्को
 दकप्रदिग्गशापीः सन्निष्ठशरात्रमध्ये
 मुहूर्त्तं स्थिताविगतकृमाः चात्वा ता
 भीरोगं ग्राहयेत् । सूक्ष्मशुक्रार्द्रिपि
 चुश्रोतावहन्नां कृत्वा मुखमपाहणुया
 त् । अष्टहन्त्यै चीरविन्दुं शोषितवि
 न्दुं वा दद्यात् शस्त्रपदानि वा कुर्वीत
 यद्येवमपि न गृह्णीयात्तदान्यांग्राहये
 त् । यटाच निविशतेऽश्चुरवदाननं
 कृत्वोन्नम्य च स्नान्यं तदा जानीयाद्गृ

जलौका

जवः

ह्यतीति गृह्णन्ती चार्द्रवस्त्रावच्छन्ना
 धारयेत्सेचयेच्च । दशे तोदकगडू-
 प्रादुर्भावैर्जानीयाच्छुद्धिमयमादत्त
 इतिशुद्धमाददानामपनयेत् । अथ
 शोणितगन्धेन न मुञ्चेन्मुखे मग्नाः
 सैन्धवचूर्णेनावकिरेत् ॥ अथपतितं
 तण्डुलकण्डन-प्रदिग्धमार्घी तैलस
 यथाभ्यक्तमुखीवामहस्ताङ्गुठाङ्गुली
 भ्यां गृहीतपुच्छं दक्षिणहस्ताङ्गुठा
 ङ्गुलिभ्यां शनैः शनैरनुलोममनुमा
 र्जयेत् तां मुखादासयेत् यथायत्स
 म्यग्वान्तासिल्लिसरकन्यस्ता भोक्तुकामा सती
 चरेत् । या सीदति न चेष्टतेसा पु
 र्व्वान्ता तां पुनः सम्यग्वामयेत् । दु
 र्व्वान्तायाव्याधिरसार्धेन्द्रमदोनाम
 गदो भवति । अथ सुवान्तां तां पूर्व्वष
 त्सन्निदधात् शोणितस्य च योगा
 योगानवेच्य जलौकाव्रणान्मधुनाव
 घट्टयेच्छीताभिरङ्गिष्व परिषेचये
 त्वभ्रीत वा शशं कषायमधुरसिग्ध
 शीतैश्च प्रदेहैः प्रदिग्धादिति । भय
 तिचात्र ॥ चेवाखिग्रहणं जाती, पोप
 य सावधारणं । जलौकासाश्च ये वै
 स्ति तन्साध्यान्स जयेद्दाम् ॥ इति
 सुश्रुतेः कृषस्थाने * १३ अध्यायः ॥
 जलमौकोऽस्मा । अकउषःके

इतिनिपातनादौकोऽदन्तः । टाप् ॥
 जल्यः । पुं । विजिगीपुवचने । स्वपच
 १. स्थापनपरपक्षदूपखवत्त्यां विजिगी
 पुकथायाम् ॥ यथोक्तोपपन्न शकल-
 जातिनिग्रहस्थानसाधनोपा लम्भोज
 ल्यः । न्यायसूचाम् १ । ४२ ॥ यथो
 क्तोपु यदुपपन्नं तेनोपपन्नइत्यर्थः ।
 मध्यमपदलोपीसमासः ॥ भाषणे ॥
 वादे ॥ जल्पनम् । जल्पय्यक्तायां वा-
 चि । घञ् ॥
 जल्पकः । षि । बहुभाषिणि ॥ जल्पति
 । जल्पगगुञ् ॥
 जल्पन् । षि । व्याहरति ॥
 जल्पनम् । न । कथने ॥ किं सिप्याशत
 'जल्पनेन सततं रेवक्तरामवद ॥ त्रि ।
 बहुभाषिणि ॥ जल्पति । जल्प० नं
 दादिच्चात् ॥
 जल्पांकः । षि । वाचाले । बहुकृत्सि
 तभाषिणि ॥ जल्पति । जल्प० तच्छी
 ल' । जल्पभिद्येतिपाकन् । षिच्चात्
 स्त्रियां जल्पाकी ॥
 जल्पितः । षि । उक्ते । कथिते ॥ जल्प्य
 तेस्स । जल्प० । क्त ॥ न । कथने ॥
 जव । पु । वेगे ॥ षि । वेगवति ॥ जु
 इति सौभोधात् । जवनम् । ऋदो
 रप् ॥ न । सवेगगतिवचने ॥ वेगा
 ख्यगुणे ॥

जवादि

जवनः । पुं ॥ वेगिहये ॥ जवग्रीवः ।
 जु इति सौषो गतौ वेरोच । जुचङ्
 न क्रम्येति युष् । इडनाने इति जन
 प्रसिद्धे देशे ॥ ॥ ॥ ज्ञेच्छ्रुजातिविशेषे
 ॥ ॥ जवनदेशो ज्ञे प्रथमतः क्वचित्पे प-
 श्याद्विहितक्रियालोपादिनां शूद्रत्वमा
 पन्ने दस्युपदवाच्ये ॥ सगरोऽस्य सर्व
 शिरोमुण्डनं सर्वधर्मवैलिकृतत्वेष्व
 चकारं श्रीकारीखगे ॥ घोटके
 ॥ न । वेगे । स्यदे ॥ वि । विगिति ॥
 जवनालम् । न । जुन्हरी जुवार इति त्र
 मसिद्धे ग्राम्ये ॥ ॥ ॥ ॥
 जवनिका । स्त्री ॥ कनातः चिक सिरकी
 इत्यादिभाषाप्रसिद्धे व्यवधायकव-
 सादौ ॥ प्रतितीरायाम् । तिरस्क
 रिण्याम् । व्यवधानपण्याम् ॥ जव
 न्यस्याम् । जु० । स्युट् । कन् ॥
 जवनी । स्त्री । अपण्याम् ॥ औपथीभेदे ॥
 जवसम् । न । घासे ॥ इति शब्दरत्नावली ॥
 जव । स्त्री ॥ ओडपुष्ये ॥ ओडदृचे ॥
 । जवति । जु० अच् । टाप् ॥ मरुप्र
 सिद्धे सुद्रजनविशेषे ॥ ॥ ॥
 जवादि । न । सुगन्धिद्रव्यविशेषे । गन्ध
 रान्ते । कृषिमे । सुगन्धर्मन्ते ॥ जवादि
 नीरसं लिग्य मीघत्पिहं सुगन्ध-
 र्दम् । श्वातपेवहुलामोहं राचां यो
 ग्यश्चतन्मतमितिलक्षणम् ॥ ॥

जहद

जवाधिकः । पुं । जवने । वेगाधिकहये ॥
 । जवेन । अधिकः ॥ वि ॥ अतिशयवे
 गति ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जवापुष्पम् । न । ओडपुष्ये ॥ जवापुष्प
 सिद्धे ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जवी । वि । वेगवति ॥ जवीऽस्यास्ति ।
 । इति ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जविष्ठः । वि । अतिवेगप्रति ॥ अतिश
 येत्त-जवमान् ॥ अतिशयने इडत् ॥
 विन्मतोर्लुगिति मत्तुमोर्लुक् ॥
 जवीवः । वि । जववत्तरे ॥ मन्मन्तादीय
 सिद्धिनि, मत्तुमोर्लुक् ॥ ॥ ॥ ॥
 जसुरिः । पुं । वजे ॥ जस्यति । जसुमे च
 खे । जसिचहोरिन् । जसुरये श्वा
 न्नाय-जसुरिंक्षुधिता मिति वेदभा-
 ष्यम् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जहकः ॥ पुं । काले ॥ बाले ॥ निर्मेहे ॥
 निर्मेके ॥ जहाति । ओहाक् ॥ ज
 हायेर्हेचित्तान् ॥ वि ॥ त्यागिति ॥
 जहदजहद्वचणा । स्त्री । अंगान्तरपुरि
 त्यागेनांशान्तग्लचणायाम् । भाग
 त्यागलक्षणायाम् । वाच्यार्थकदेश
 परित्यागेनैकदेशधृती ॥ यथा ।
 सेवन्देयदत्तः इतिवाक्ये सशब्दार्थ
 शब्दयोस्तदर्थयोर्वाः विरुद्धतकाले
 तत्कालविशिष्टत्वपरिहारात्तान् अवि
 रुद्धदेवत्तौ सद्यश्च लक्ष्यभाव

अङ्गुः

जागरि

सम्बन्धरिति ॥

जङ्गुतनया । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ जङ्गीरा

जङ्गुचक्षुः । स्त्री । वाच्यार्थमशेषतः
परिच्यज्य तत्सम्बन्धिन्यर्थान्तरे प्र-
दत्तिरूपयां । जङ्गुचक्षुः ॥ यथा ॥
गङ्गायां घोषः प्रतिवसतीति । बोक्ते
गङ्गाघोषयो राधारः घेयमावर्षच-
यस्य वाच्यार्थेऽप्यशेषतो विरुद्ध-
त्वात् । वाच्यार्थमशेषं परिच्यज्य तत्
सम्बन्धे नीरल्लक्षणाद्युक्तत्वात् । ज-
ङ्गुचक्षुःसङ्घटते ॥

जङ्गुसप्तमी । स्त्री । वैशाखसितसप्त-
म्याम् ॥ शुक्लपंचमसप्तम्यां वैशाखे
जङ्गुपुत्रिकाम् । प्रपूजयेत् सुखार्था
य स्वर्गमोक्षफलान्यत्तेषु स्तरकामा
ख्यातन्त्रे ११ पटलः ॥
जङ्गुसुता । स्त्री । गङ्गायाम् ॥
जो ॥ स्त्री । गीतरि । मर्तुर्धातुभार्या-
याम् ॥ इत्येकचिरकोषः ॥

जङ्गुत्वार्था । स्त्री । जङ्गुचक्षुषाम् ॥
जङ्गुत्वार्था तु तत्रैव यत्कृद्विर्विरो-
धिनीत्युक्ते ॥

जागतः । पुं । प्रगाथविशेषे ॥ जगती-
आदिरस्य । सोऽद्यादिरिति च्छिन्दसः
प्रगाथेष्वित्यस्य नानां जगती छन्द-
सि ॥ स्वार्थे ऽण् ॥

जङ्गु । स्त्री । मुखडितिकायाम् ॥

जङ्गुरः । पुं । जागरणे । अन्तःकरणस्य

जङ्गुनकः । पुं । प्रलये ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

कृतसदिकाशे ॥ जागृनिशाचये । भा

जङ्गु । पुं । अपत्ये ॥ यथा । मृगजङ्गु

वे घञ् ॥ जागृविचीतिगुण ॥

जङ्गु । पुं । चन्द्रयज्ञोद्भवैकुराजपुत्रे

जागरणम् । न । जागरे । निशाभावे ॥

॥ गङ्गा ऽऽ गङ्गनकाले येन गङ्गा पीता

प्रभितिर्जागरे जाग्रद् भ्रमः स्वप्नो ऽव

पुनर्भगीत्यप्रार्थनया ऊर्ध्वं भिक्षा

मूढता । पानादिजन्मासुप्तिः स्यादे

वह्निर्गमिता तेन सा जागृषीति

जागरणं त्रिधा ॥ जागृण्युट् ॥

ख्याति मागतः ॥ विष्णोः ॥ जनान्

जामरा । स्त्री । जागर्यायाम् ॥ जागरण

संहारसमये ऽपङ्गुते ऽपनयति । ङु

जाम् ॥ स्त्रियोमधिकारे जागृण्येकारो

ङ् अपनयने । ङिप् ॥ जहात्त्ययि

या । जागृविशिग्लुडित्स्विति-

दुपः भक्तान् नयति परमिति या ॥

जामरितम् । न । इन्द्रियैरर्थोपलब्धौ ॥

यथा । जहाति । जहात् । जहात् । जहात्

स्वप्नदर्शनहेतुककर्मक्षये जागरित

जहातेर्बे ऽन्तलोपश्चेति नु ॥

।जागृत्

८. जागृत् स्विपोऽथन्तःकरखेन्द्रिय-
 सचिवस्तत्तदिन्द्रियविषयाननुमेयां
 १. स्वस्थानान् व्यावहारिकान् पदार्थां
 १. ननुभर्षितं तदिदमस्य जागरितमि
 १. च्युक्तम् ॥ जागृत् ॥ कः ॥ १. १. १. १.
 जागरितस्थानः ॥ पुं ॥ व्युत्पत्त्युपहित
 ॥ जैतन्ये विश्वशब्दधीये ॥ जागरितं
 ॥ स्थानमस्य ॥ १. १. १. १. १. १. १. १.
 जागरितान्तम् ॥ न ॥ जागरितमध्ये जा
 गरितविषये ॥ १. १. १. १. १. १. १. १.
 जागरितो ॥ वि ॥ सजागरे ॥ जागृकके
 ॥ जागरणशीले ॥ जागृ० ॥ १. १. १. १. १. १. १. १.
 जागरी ॥ वि ॥ जागृकके ॥ जागरमस्या
 ॥ स्त ॥ १. १. १. १. १. १. १. १. १. १. १. १. १.
 जागृकः ॥ वि ॥ अग्रमत्ते ॥ सजागरे ॥
 जागरितरि ॥ जागरणशीले ॥ जाग
 र्त्तच्छीलः ॥ जागृ० ॥ जागृककइ
 त्तिजागृत्कः ॥ १. १. १. १. १. १. १. १. १. १. १. १. १.
 जागृत् ॥ स्त्री ॥ जागरणे ॥ स्त्रियां-
 ॥ क्तिन् ॥ १. १. १. १. १. १. १. १. १. १. १. १. १.
 जागृत् ॥ स्त्री ॥ जागरे ॥ जागरणम् ॥
 जागृत्कारोवेति पक्षेः ॥ यक् ॥
 जागृत्विचीतगुणः ॥ १. १. १. १. १. १. १. १. १. १. १. १. १.
 जागृत् ॥ न ॥ कुङ्कुमे ॥ पुं ॥ देशवि
 शे ॥ तत्रत्यं कुङ्कुममप्यस्यंभवति ॥
 जागृत् ॥ पुं ॥ जागरणे ॥ जागृ० ॥ क्ति
 त्तुक्त्वा ॥

जाङ्गलः

जागृवान् ॥ वि ॥ जागृकके ॥ १. १. १. १. १. १. १. १.
 जागृविः ॥ पुं ॥ अग्रो ॥ स्वमे ॥ जागृत्
 ॥ जागृ० ॥ जगृत् जागृत् ॥ क्तिन् ॥
 जागृत् ॥ वि ॥ जागरणविशिष्टे ॥ स्त्री ॥
 जागरितोवस्थायाम् ॥ यथा ॥ ओ
 षादिज्ञानेन्द्रियैः शब्दादिविषयं य
 त्त्र ज्ञायते सा जागृदवस्था ॥ सा च वि
 धा ॥ यथा ॥ प्रमितिर्जागरे ज्ञेयत्
 ॥ भ्रमः स्वप्नोऽथमूढता ॥ पातादिज
 न्यासुप्तिः स्नादेवं जागरणं विधा ॥
 जागृत् ॥ जागृ० ॥ शब्द ॥ १. १. १. १. १. १. १. १.
 जाग्रिया ॥ स्त्री ॥ जागरणे ॥ जागरणम् ॥
 जागृ० ॥ जागृत्कारोवेति पक्षेः ॥
 यक् ॥ गुणात् परस्मैने रिडोदेशइति
 धातुपारयसम् ॥ १. १. १. १. १. १. १. १.
 जाघनी ॥ स्त्री ॥ ऊरौ ॥ शतत्रिकोण्ड
 जेषः ॥ १. १. १. १. १. १. १. १. १. १. १. १. १.
 जाङ्गलः ॥ पुं ॥ कपिशले पक्षिणि ॥
 स्वनाम्नाख्याते ॥ निर्वादिदेशे ॥ आ-
 काशशुभ्र उच्चश्च स्वल्पपानीयपाट
 पः ॥ शमीकरीरपिल्लार्कपीलुकर्क
 न्मुसहुलः ॥ हरिष्यैखर्ष्यपृषत गोक
 र्णखरसहुलः ॥ मुन्वातुफलवान् दे
 शो वातलो जाङ्गलः स्मृतः ॥ * ॥ मां
 सधर्मे ॥ इव जङ्गला विजस्यश्च गुहा
 शयाः ॥ तथा पराङ्गा ज्ञेया विक्कि
 राः प्रतुदा अपि ॥ प्रसहा अयश्च

जङ्गु

न्या अष्टौ जाङ्गलजातयः ॥ जाङ्गला
 मधुरारुचा स्तुवर्ग लघुव्रजघा ।
 वल्ग्यास्तदंश्या दृष्या दीपना दोष
 हारिणः ॥ मूकतोमिम्याणस्त्वग्ग
 द्वादत्वाहिते तथा ॥ वाधिर्यमरुचिं
 कर्हिं प्रमेहं मुखजान् गदान् स्त्री
 पदं गलगण्डश्च नाशयन्त्यनिसाम
 यान् ॥ जङ्गलेभवः । तत्रभवद्वच्यण
 न ॥ पल्ले । मांसे ॥ ॥ ॥ पानीयवि
 शेषे ॥ यथा । अल्पोदकोल्पदृचश्च पि
 त्तरक्तमयान्वितः । चातथ्यो जाङ्गलो
 देशस्तवत्यं जाङ्गलं जलम् ॥ जाङ्ग
 लंसलिलं लुधं लघुं । लघुपित्तनुत्
 । वङ्गिकृत् कफद्वत् । पृथं विकारान्
 हरनेवहून् ॥ जालिनीफले ॥ वि ।
 जङ्गलोत्पन्ने ॥ ॥ ॥ ॥
 जाङ्गलदेशः । पुं । कुशदेशतसीपस्येदे
 शे ॥ यथा । अल्पोदकटण्डोयस्तुप्रवा
 तः मचुरातपः । सचेयो जाङ्गलोदे
 शो बहुधान्यादिसंयुत इति ॥ जाङ्ग
 लस्वासादेशश्च ॥ ॥ ॥ ॥
 जाङ्गलिः । पु । विषवैद्ये ॥ ॥ ॥
 जाङ्गली । स्त्री । शूकशिंश्याम् । जागु
 स्त्री इति पर्वतीवभाषा ॥ विषवि
 द्यायाम् ॥ ॥ ॥ ॥
 जाङ्गुलम् । न । जालिनीफले ॥
 जाङ्गुलकः । पु । विषवैद्ये ॥ जाङ्गु

जातः

स्त्री विषविद्यातामंभीते वेदवा । वस
 ॥ नादिसाङ्गु ॥ जाङ्गुत्वाद्दीव्यति वा
 । तेनदीव्यतीतिठक् ॥ परीक्षितं स
 मश्रीयात् । जाङ्गुस्त्रीभिर्भिषग्वृतः ॥
 जाङ्गुली । स्त्री । विषविद्यायाम् ॥ जा
 ङ्गुलीविषमोमन्त्र इति कश्चित् ॥
 जाङ्गुकः । पुं । उपे ॥ श्रीकारीदृष्टे ॥
 जङ्गुजीधिनि । धावके ॥ जङ्गुकरि
 के ॥ जङ्गुभ्यांजीवति । नेतनादिभ्यो
 जीवतीतिठक् ॥ ॥ ॥ ॥
 जीनी । वि । योधिनि ॥ जजति । जज
 युद्धे । ताच्छीत्येणिनिः ॥ ॥ ॥
 जाङ्गुल्यमानः । वि । देदीप्यमाने ॥
 भृशंजलजि । जलदीप्तौ । धातो
 रेकाच इति यष्ट । ततोऽष्टः शान
 नादेशः ॥ ॥ ॥ ॥
 जाटलिः । पुं । स्त्री । दृचविशेषे ॥ ज
 टनम् । जटसङ्घाते । खल् । जाटं
 लाति । लदाने । बाहुलकात् । ङिः ॥
 जाठरः । पुं । उदरस्थेऽग्नौ ॥ जठरे
 भवः ॥ तत्रभवद्वच्यण ॥ ॥ ॥ ॥
 जाठारः । पुं । जडात्मजे ॥ जडस्याप
 च्यम् । आरगुदीचामिच्छारङ्ग ॥
 जाड्यम् । न । जडतायाम् । स्तम्भे ॥
 जडस्यभावः । ष्यञ् ॥ ॥ ॥ ॥
 जाड्यारिः । पुं । जङ्गीरे ॥ ॥ ॥ ॥
 जातः । वि । उत्पन्ने । स्वकृतधर्मधिर्मादि

जातवे

वशास्तुशरीरेन्द्रियसम्बन्धे ॥ यथा
 एकयोनौ संकृज्जातः क्लेशोऽसौ
 न शक्नुयात् ॥ अनन्तयोनिष्वऽस
 कृज्जायमानस्य का कथा ॥ न । अ
 क्ले ॥ श्रेष्ठे ॥ जन्मनि ॥ जा
 यतेऽनेन । जनीप्रादुर्भावे । क्लिच्
 क्लौचेतिक्त् । जनसनेत्यात्वम् ॥
 जातकम् । न । जातस्य शुभाशुभनिर्णा
 यके हेरायन्ये ॥ इहज्जातकादौ
 ॥ जातकर्माख्यमङ्गले ॥ वि । जाते ॥
 जातकर्मा । न । जातस्य कर्तव्यमन्त्रवत्
 सर्पिःप्रार्थनादिहूपे जननसंस्कारे ॥
 प्राङ्नाभिषट्कुर्वन्त् । पुंसो जातकर्मा वि
 धीयते । मन्त्रवत् प्रार्थनं चास्य छिद्र
 र्ग्यमधुसर्पिषामितिमनुः ॥ जातस्य
 कर्म । जातकर्मया ॥ १२८
 जातसाव वि । सद्योजाते ॥ जातएव ॥
 जातरूपम् । न । स्वर्णे ॥ धुसूरे ॥ आ
 करजे स्वर्णे ॥ वि । प्राप्तरूपे ॥ जातं
 रूपं यच्च । यदा । प्रथमं जातम् ।
 प्रशंसायां रूपम् ॥
 जातेवेदाः । पुं । पुनःपुनर्दिपां भोक्त
 रि । हुताग्ने ॥ विश्वते स्म्यते । वि
 विद्मन्नामे । असुन् ॥ जातं वेदे
 धनं यन्मात् ॥ जातेजाते सर्वप्रपञ्च
 स्य स्वस्मिन्नध्यस्तत्त्वेन ये विश्वते ।
 शिदसप्तायाम् । जातं वेदि वेदवते

जातिः

जा । विदचेतनादौ । असुन् ॥ जा
 तानि भुवनानि चराचराणि सर्वत्र
 त्वेन स्वस्मादुत्पन्नत्वेन च वेत्तिवा ।
 जातानिसर्वकारणत्वेन यं विदन्ति वा
 ॥ चित्रकौषधौ ॥ १०० ॥
 जातापत्त्या । स्त्री । प्रसूतायाम् ॥ जा
 त मंपत्त्य मस्याः ॥ १०१ ॥
 जातिः । स्त्री । गोत्रे ॥ जन्मनि ॥ चु
 ह्याम् । अश्रमनिकायाम् ॥ आमल
 ह्याम् ॥ सामान्ये । ब्राह्मणचक्रिय
 वैश्यशूद्रात्मको ॥ छन्दसि ॥ जाती
 र्फने ॥ मालक्याम् । चंडेली इति
 भाषा ॥ श्वेताजाति-स्तथापीता मो
 त्तयने स्वर्णजातिका । जातीयुगं ति
 क्तः सुष्ठु तद्वर लघुः दीपजित् ।
 शिरोऽपिमुखदन्तार्त्तद्विपकुष्ठग्रहा
 र्जित् ॥ काम्पिष्ठे ॥ * ॥ समान
 प्रसवात्मिका जातिः ॥ २ । १३४ ।
 इति न्यायसूत्रम् ॥ अस्यार्थः । समा
 नःसमानाकारकः प्रसवो बुद्धिजनन
 म् आत्मा स्वहृदयस्याः सा । तथाच
 समानाकारबुद्धिजननयोग्यस्वमर्थः ।
 समानाकारबुद्धिजननयोग्यधर्मवि
 शेपो निश्चयानेकसमवेतत्वरूपार्थर
 त्वपिबदन्ति । इदन्तु बोध्यम् । एदं स
 त्याकृत्त्वविषयको गवादिपदान्-
 शब्दबोधः । अनुभवेपि तथैव कार्य

जातिः

कारणभावकल्पनात् गोपदस्य गो-
 स्वविशिष्टे शक्तिरेवेत्यादिति ॥ नि-
 श्चस्वे सत्यनेकसमवेतत्वं जाति-
 त्वं मितिभ्यायसिद्धान्तमुक्त्वावलिः-
 ॥ * ॥ गोत्वाद्गो ॥ तस्य लक्षणं यथा
 ॥ आकृतिग्रहणजाति लिङ्गानाम् न
 सर्वभाक् । सकृदाख्यातनिर्गोहा-
 गोवत् चरणैः सह ॥ अर्थार्थः । आ-
 क्रियते व्यज्यते ऽनेयेति आकृतिः सं-
 स्थानम् ॥ गृह्यते ऽनेनेति ग्रहणं जा-
 ति नम् । आकृत्वाग्रहणं यस्याः सा आ-
 कृतिग्रहणा । जातिरौकृतिग्रहणा भ-
 विवति । संस्थाने व्यङ्ग्ये च्छर्थः । तेन
 मनुष्यगोसुगहंसोदीनां पृथक् पृथ-
 क् संस्थानैश्च मानु मनुष्यत्वगो-
 त्वसुगहंसत्वादिर्जातिः ॥ अर्थं
 ब्राह्मणचरित्रवैशेष्यशूद्राणां पृथक्-
 संस्थानाभावात् ब्राह्मणत्वोदेर्जाति-
 त्वं नायातमिति लक्षणात्तरामोच ।
 लिङ्गानाम् न सर्वभागिति । वा
 सर्वणि लिङ्गानि न भजते सा च जा-
 तिरित्यर्थः । स्त्रीपुंसयोरपच्यन्ता
 द्विचतुःषट्पदारगाः । जाति भेदाः
 पुमाख्यास्ये च्चमरसिंहे जाति भेदा
 नां स्त्रीपुंसयोरेवेति नियमे ब्राह्मणा
 दीनां सर्वलिङ्गभाजिणा भावा-
 जातित्वम् । किन्तु अर्था न हंसस्य

जातिः

जनस्य हंसं दृष्टवतोपि तस्य सं-
 स्थानेन हंसत्वं व्यञ्जितुं न शक्यते इ-
 तिति हंसस्यापि जातित्वं नायातमिति
 पूर्वलक्षणस्य दोषः । एवं देवदत्ता
 दिसंज्ञाशब्दस्यापि सर्वलिङ्गभाजिणा
 भावाज्जातित्वापीतिरिति द्वितीय-
 लक्षणस्य दोषः । इति दोषद्वयभेदात्
 सौन्दर्योर्लक्षणयोर्विशेषप्रथमाह । स
 कृदाख्यातनिर्गोह्येति । सकृदेकवार-
 माख्यातेन उपदेशेन निरु निश्चये
 न ग्रह्यां गृहीतुं शक्या इत्यर्थः
 तेन ईदृशो हंस इत्युपदेशो हंस
 यतस्तस्य संस्थानेन हंसत्वं नि ॥
 शक्यतएवेति पूर्वलक्षणी । धोतो
 । एवं देवदत्तादिर्गोत्तः मान
 किन्तुपदेशेपि ॥ १११ ॥
 भावात् जापी ॥ इत्यर्थः ।
 लक्षणस्य लक्षणस्य जाति ॥
 मार्गी इदानीं बाहुल्येन
 र्वलिङ्गभाजिणात् सर्वैः
 त्वाभावाच्च मार्ग्यादीनां जातित्वा
 नुपपत्ती हृतीयलक्षणमाह । गो
 पश्चेति । पुत्रमौत्रपभृतिरुपपत्त्यं
 गोवमिति पूर्वः चार्यपरिभाषितं गो
 वमिह गृह्यते मार्गीवात्सीत्यादि ।
 चतुर्थलक्षणमाह । चरणैः सहैति
 । चरणश्च जातिरित्यर्थः । चरणश

जातिः

द्वोवेदैकदेशवाचीकठादिरूपः स
 अथ अधयनक्रियासिम्बन्धेन प्रवृत्तत्वा
 त् क्रियावाचकत्वेन नतु जातिवाचक
 तेनास्य जातिसंज्ञार्थं चरयोः सहे
 यत्काम् गार्ग्यादीनां यज्ज्वेतिडी
 पितृहेपि जातिसंज्ञाफलन्तु गार्गी
 भार्यायस्यासौ गार्गीभार्य इत्यादौ
 जातिश्चेति पुंशुद्धाधिनिषेधः ऽ गार्गी
 चासौ भार्याचेति गार्गीभार्या इत्या
 दौ पुंशुद्धाध्यायैतिपुनः पुंशुद्धा
 वः ॥ * ॥ प्रादुर्भावविनाशाभ्यां सत्त्वं
 स्य युगपद्गुणैः ॥ असर्वैल्लिङ्गावच्छ्रुत्वा
 तां जातिं कवयोविदुः ॥ गोश्वश्व
 रगानिश्चैत्रपरस्य ॥ जातिलक्षणम्-
 यथापूर्वं जातिखल्वणं तथा कुमारी
 यथापूर्वपरस्य इति भवितव्यम् । ययोत्तरं त
 र्कम् ॥ जातिसंज्ञासंज्ञा इति इतिभाष्यम् ॥ ज
 ञनयति वा ॥ जनी ॥ ख
 जनसनेत्याच्चम् ॥ ॥
 वैधर्म्याभ्यां वैधर्म्याभ्यां जा
 ति । साधर्म्यवैधर्म्याभ्यामिति साव
 धारयोनिर्देशः । तेन व्याप्तिनिर्दि
 शाभ्यां साधर्म्यवैधर्म्याभ्यां प्रत्यवस्था
 नं दूषणाभिधानं जातिरिच्छर्थः ॥
 षट्जादिसप्तसु ॥ काव्यासङ्गागमे
 दे ॥ षट्त्वादिरूपाजातिर्षट् षटा
 टिशब्द एव शौचिमित्तम् ॥

जातिसा

जातिकोषम् । न । जातीफले । जीव
 फल इतिभाषा ॥
 जातिकोपी । स्त्री । जातीभव्याम् । जा
 विधी इतिभाषा ॥
 जातिधर्मः । पुं । प्राज्ञाणश्चादिनिबन्ध
 ने भ्रम्ययनाथापनादौ ॥ जातेर्धर्मः ॥
 जातिफलम् । न । जातिकोपे ॥
 जातिप्राज्ञाणः । पुं । तप श्रुतविहीने
 विप्रे ॥ यथा । तप श्रुतश्च योनिश्च ए
 तद्प्राज्ञाणकारणम् । तप श्रुताभ्यां-
 योहीने जातिप्राज्ञाणत्वस्य इति ॥
 जात्याजन्तानां प्राज्ञाण ॥
 जातिभ्रंशकरम् । न । नवविधपातका
 र्गते पातकविशेषे ॥ यथा । ब्राह्म
 णस्य रुजः कृत्वा घातिरमेधमन्त्रयोः
 जैह्वम्यश्च मैथुनं पुंसि जातिभ्रंशक
 रं स्मृतमिति ॥
 जातिवैरम् । न । स्वामाविकशत्रुत्वे ॥
 तत्पञ्चविधम् । स्त्रीकृतम् १ यथा
 श्रीकृष्णशिशुपादयोः ॥ वास्तुजम्
 २ यथा कौरवपाण्डवानाम् ॥ वाग्ज
 म् ३ यथा द्रोणद्रुपदयोः ॥ सामन्त्र
 म् ४ यथा मूषकनकुलयोः ॥ अथ
 राषजम् ५ यथा पूजनीब्रह्मदत्तयोः
 इति महाभारतम् ॥
 जातिशयम् । न ।
 जातिसारम् । न । जातीफले ॥

व
 उ
 न
 म
 धियते
 यमपुसपर
 जातमात्र
 जातकृषम्
 जाते
 यथा

जातीयः

जातिस्मरः । पुं । तीर्थविशेषे ॥ त्रि ।
 पूर्वजन्मजातिस्मरणवति ॥ ॥
 जाती । स्त्री । सुमनायाम् । सुमनसि
 । सालच्याम् । प्रमेली इतिभाषा ॥
 नतपुष्ये ॥ क्लिबन्तात् क्लिबन्ताद्वा
 ङीप् ॥ जाच्याः पुष्यम् । पुष्यमूलेपु
 षड्हुलमिच्चनुदात्तादेरञीः ऽश्व-
 लुक् ॥ ॥ ॥ ॥
 जातीकोशम् ॥ न । जायफल इतिप्रसि
 ष्ठे जातीफले ॥ ॥ ॥ ॥
 जातीप्रचीः । स्त्री ॥ सुमनःपिचिकाया
 म् । जाविची इतिभाषा ॥ जातीप
 ची लघुः स्वादुः कृदुष्णा रुचिबर्ण
 कृत् ॥ ॥ कफकांसवमिश्रासर्तृष्णाकृ
 ॥ मिषिषोपहा ॥ ॥ ॥ ॥
 जातीफलम् । न । जातीकोषे ॥ जाती
 फलं रसेतिक्तं तीक्ष्णोष्णं रोचनं ल
 घु । कटुकं दीपनं ग्राहि स्वयं श्लेष्मा
 निजापहम् ॥ निरुन्तिः मुखवैरक्ष
 मलदौर्गन्धकृष्णताः । कृमिकासय
 मिश्रासशोषपीनसहद्रुजः ॥ जात्यं
 फलम् । जातीलतायाः फलंवा ॥
 जातीयः । वि । जातौभवे ॥ बृहद्वाचः
 ॥ प्रकारार्थेवाचकेः तद्विप्रत्ययवि
 शेषे ॥ यथाः । तार्किकप्रकारः । ता
 र्किकजातीयः । प्रकारवचनेजाती
 यत् ॥ ॥ ॥ ॥

जात्यः

जातीरसम् । न । जाले ॥ ॥ ॥
 जातु । अ । कदाचिदर्थे ॥ यथा । जातु
 जनेः नैति सुखं कर्मवाहुल्यात् क
 र्मणैव याति सुखं ज्ञानपुरस्तात् ।
 ज्ञानरसं ब्रह्मरसं येन नियतं दार
 भयं मारभयं तेनविगीतमिति ॥
 शब्दे ॥ विगोहयोः ॥ अविक्लये ॥
 निषेधे ॥ जायति । जैचये ॥ वाहु
 लकात् क्तुन् ॥ ॥ ॥ ॥
 जातुकम् । न । हिङ्गुनि ॥ इतिशब्दच
 न्द्रिका ॥ ॥ ॥ ॥
 जातुधानः । पुं । राक्षसे ॥ जातु कदा
 चित् रन्ध्रं प्राप्य धानं सन्निधानमस्य ॥
 जातुषम् । वि । खाद्यानिर्मिते ॥ ज
 तुनेविकारः ॥ ॥ ॥ ॥
 जातुकर्यः । पुं । षट्पि विशेषे ॥ वैद्य
 शास्त्रप्रवर्तके मुनिविशेषे ॥ ॥ ॥
 जातेष्टिः । स्त्री । वैश्वानरं द्वादशंकपा
 लंनिर्धमेत् पुत्रेजातइतिजातकर्मणि
 विशितायामिप्श्याम् ॥ ॥ ॥
 जातेष्टः । पुं । दम्यवत्से । युवदपे ॥
 जातश्चा सायुचांचा । अचतुरेति
 सधुः ॥ उत्पन्नं लघाजातोच्च इत्य
 मरः ॥ अत्रउत्पन्नोदृष्टदम्यभावः
 प्राप्तवलीवर्द्धभावोवार्थः ॥
 जात्याः । वि । श्रेष्ठे । कुलीने ॥ कान्ते

जापकः

जातौभ्रतः । यत्नी । गनीतापनी
जाच्यन्थः । त्रिं । जन्मान्मे । तात्परी
जाच्याभासः । त्रिं । मांयोत्पन्ने रक्कु स
हृषीदैगा । अजातिस्तत् । जातिवदाभा
सिने इतिविश्रयः । ता । तात्परी
जाच्युत्तरम् । न । असदुत्तरे । ता
जानकी । खी । सीतायाम् । ता । ता
जानपदः । पुं । जने । देशे । त्रिं । ज
नपदेतिने । जनपदे भिषः । तात्
सादिच्छादञ् । ता । तात्परी
जानपदी । खी । जनपदेत्यश्वृत्ती
ता । जानपदेत् । वसी । वाव्यायां । जान
पदकाडे । त्यादिना डोङ् । अजन्तचे
न टिट्ठेतिङोप्याद्युदात्तः । जनप
दप्रभवायाम् । तात् । तात्परी
जानाजः । त्रिं । जानवति । ता । ता
जानु । न । कृत्स्नजङ्गयोर्मध्यभागे ।
अष्टीवति । शोऽट् । इति । भाषा । जा
यते । जनी । हृसन्तिजनीतिजुण् ।
अजनिवधोश्चेति न प्रषर्त्तते अनुबन्ध
दुयसामर्थ्यात् । ता । तात्परी
जानुकम् । न । जानुति । स्वार्थेयाच्वादि
भ्यो कन् । ता । तात्परी
जानुकारकः । पुं । रथे । पोर्ण्यगविशेषे ।
जापः । पुं । जपे । अप्रेमीनेषञ् । ता
जापकः । त्रिं । जपकर्त्तरि । अपेति ।
जपमानसे । खुल्ल । ता । तात्परी

जामिः

जापनेमूनि । अनिरसने । निर्वर्त्तने ।
जावालः । पुं । सत्त्वकामेमुनीनां जवा
लाया अपत्यम् । अण् । तात्परी
जावालिः । पुं । मुनिविशेषे । ता । ता
जामदग्न्यः । पुं । जमदग्निमुत्ति । पर
प्रशुरामे । जर्मदग्नेर्गोत्रापत्यम् । श
र्गादिभ्यो यञ् । इत्यनन्तरापत्येपि
अगोत्ररूपार्थोपात् । यञ् । अनन्त
रक्षिवचोयान्त । अप्यन्धिकेत्व । शि जा
मदग्ने इतिनोधम् । ता । तात्परी
जामलम् । न । तन्वशास्त्रविशेषे । या
मले । तात्परी । ता । तात्परी
जामाताः । पुं । हुं हितुः पृथ्वी । सूर्या
वर्त्ते । सुलचिया इति गौडप्रसिद्धे
शक्तिः । धवे । वल्लभे । जायां सोति
मिम्रीते मिनोति वा । सो । मीङ् ।
डुमिञ् । ता । नप्तृने । प्रतिसाधुः । ता
जामिः । खी । स्वसरि । भग्निव्याम् । ता
कुलस्त्रियाम् । तात्परी । तात्परी
जाम् । शोचन्ति । जामेयो यत्र विनश्य
त्वांशुः तत्कुलम् । न । शोचन्ति तु
यचैतां वर्त्तते तद्विसर्वदेतिमनु ।
अहपतिसर्वर्दनीयसन्निहितसपिण्ड
खियोर्जामय इति कुल्लूकभट्टः । ता । जा
यति जायते इति । जैचये । ता । तात्परी
जामिः । यद्वा । जमति । जमु
अदने । तात्परी । तात्परी

जाम्बून

॥ कर्मणीर्जजादिभ्यस्तीञ्च्वेति-
 स्यामी ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जामिता । स्त्री । आलस्ये ॥ ॥ ॥ ॥
 जामा । स्त्री । कुलयेषु पायाम् ॥ स्वसरि-
 ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जामेयः । पुं । भागिनेये ॥ जाम्या अप-
 च्यम् । स्त्री म्योढक् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जाम्बवम् । न । जम्बूफले ॥ जम्बूः फल-
 म् । जम्बूविच्यम् । तस्य विधानात्-
 लुक् ॥ सुवर्णे ॥ अपि विशेषे ॥ नगर-
 विशेषे ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जाम्बवान् । पुं । ब्रह्मणः पुत्रे । रामाय-
 णादिप्रसिद्धप्रक्रमे कचराजे ॥ ॥
 जाम्बवता । स्त्री । जाम्बवतो दुर्हितरि-
 श्रीकृष्णपत्न्याम् ॥ नागदमन्याम् ॥
 जाम्बवी । स्त्री । नागदमन्याम् ॥
 जाम्बवान् । पुं । जाम्बवति ॥
 जाम्बूनदम् । न । स्वर्णे ॥ धुंसूरे ॥ का-
 चनविशेषे ॥ यथा जाम्बूनदेनाम्ब-
 सदृशं लोहमस्ति चेत् । तथा च कु-
 लधर्मेषु समयोन्वयः समो भवेदिति ॥
 समयः आचारः ॥ जम्बूरसस्य नर्था-
 भवम् । तत्र भवद्रच्यम् ॥ तीरसस-
 द्रसंप्राप्य सुखवायुविशेषिता । जा-
 म्बूनदाखं भवति सुवर्णं । सिद्धभूषण-
 म् ॥ तदसं जम्बूरसम् ॥ यथा । मेरु-
 मन्दरपर्वतस्थजम्बूफलानां मस्युच्च-

जायाजी

निपातविशेषानां मनस्थिप्रायाया
 मिभकायनिभानां रसेन । जम्बूनाम-
 नदी । ईशा घृतं वहति ॥ तस्या उभ-
 योस्तीरयो र्मुक्तिका । जम्बूरसेनानु-
 विध्यमाना वाय्वर्कसंयोगविषाके-
 न सदीमरलोकाभरणं । जाम्बूनदं-
 नाम स्वर्णं भवति ॥ इति श्रीभाग-
 वतम् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जम्बूनदेश्वरी । स्त्री । देवीविशेषे ॥
 तत्स्थाने ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जायकम् । जं । कासीयके । पीतवर्णे
 सुगन्धिका उपभेदे । कालिदा इति
 तिगौडभाषायां जयति गर्भान्तरम् ।
 जिच्चभिभवे । खलु ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जायमानः । पुं । उपनीते ॥ ॥ ॥ ॥
 जाया । स्त्री । विधिना विवाहितार्या
 स्त्रियाम् । पत्न्याम् । द्वितीयायाम्
 जायते । स्त्रियाम् । जनी । जनेर्यक् ।
 ये विभाषेत्यात्वम् । पतिर्भावी संप्र-
 विश्य गर्भो भूत्सेह जायते । जायाया-
 स्तहि जायात्त्वं यदस्यां जायते । पुनः
 ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जायाघ्नः । वि । तिलकालकादिचिह्न-
 ॥ जायां हन्ति । हन० । अमनुष्यक-
 र्द्वेके चेतिटक् ॥ छीपि जायाघ्नी ॥
 जायाजीवः । पुं । नटे ॥ जायया जीव-
 ति । जीव० । इगुपधेतिकः ॥ ॥ ॥ ॥

जालः

जावानुजीवी । पुं । नटे ॥ बकपक्षि
 िगि ॥ वेष्ट्यांपतौ ॥ दुःस्थे ॥ ॥
 जायपिती । पुं । द्विषचनन्ति । सहेक्र्या
 । भार्याभर्त्ता ॥ जायाच । पतिश्च । रा
 जदस्तादिषु निर्मातनात्पूर्वनिपातः ॥
 जायुः । पुं । औषधे ॥ जयति रोगान्
 । नि ॥ कृवापोजिमिस्वदिसाध्यश्च
 भ्यउद्य इत्युच् ॥ ॥
 जाः । पुं । उपपतौ ॥ जरयति । जृष्टः
 । दारजारौकर्त्तरिगि । लुकोति घञ्
 । जीर्यतेऽनेनेति करणेश्च घञ् ॥
 जारजः । ि । विजन्मनि । अनियुक्ता
 त्सुते ॥ जारत् जातः । जनीऽडः ॥
 जारणी । स्त्री । स्थूलजीरके ॥
 जारङ्गवी । स्त्री । मध्यमभर्गिनश्चषवि
 । शेषाणां संज्ञाविशेषे ॥ यथा । ज्येष्ठा
 नुराधाविशाखावीथीजारङ्गवीमता
 । एतास्तुवीथयस्त्रिस्रो मध्यमोभर्ग
 उच्यतइति ॥
 जारित । ि । ज्ञापिते ॥
 जारी । स्त्री । औषधीभेदे । जाडी
 इतिगौडभाषा ॥
 जारुत्यः । पुं । चिगुणदधिणाकयचे ॥
 जालः । पुं । नीपशृङ्गे ॥ न । गवाक्षे ।
 जाखी इतिभाषा ॥ आनाये । सू
 वादिनिर्मिते मत्स्यादिजन्तुरोपकव
 स्तुनि ॥ चारके । पश्यादिधारणार्थे

जालप्रा

पाशे ॥ दम्भे ॥ घृन्दे ॥ गये ॥ इन्द्र-
 जलि ॥ जलेक्षिप्यते ॥ शेषइत्यच् ॥
 । जलतिघनीभवति ॥ जलघातने ।
 । जलित्तीतिष्णः ॥ यदा ॥ जालयति ।
 जलसंवरणे ॥ शु ॥ पिचाद्यच् ॥
 जालकः ॥ पुं । गवाक्षे ॥ न । कोरके ॥
 । दम्भे ॥ कुलाये ॥ आनाये ॥ न ।
 । स्त्री । मेाचकफले ॥ नवकलिकाए-
 । न्दे । चारके ॥ समूहे ॥ ॥
 जालकोरः । ि । जालकर्त्तरि ॥
 जालकारकः । पुं । मर्कटके ॥ सूताया
 िम् ॥ ि । जालकर्त्तरि ॥ जालस्य-
 । कारकः ॥ ॥
 जालकिनी । स्त्री । मेप्याम् ॥
 जालगर्हभः । पुं । रोगविशेषे ॥ तस्य
 । चक्षुषं यथा ॥ विसर्पवत् सर्पति यः
 श्रेयस्तनुरपाकवान् । दाहज्वरकरः
 पित्तात् सचेथोजालगर्हभइति ॥
 जालगोणिका । स्त्री । कण्ठालायाम् ॥
 जालजीवी । पुं । धीवरे ॥
 जालन्धरः । पुं । पीठविशेषे ॥ विगर्त्तदे
 शे ॥ पुंभृन्नि । जालन्धराः ॥ तद्देशस्ये
 पु । विगर्त्तपु ॥
 जालपात् । पु । हसे ॥
 जालपादः । पुं । शरारिप्रभृतिपक्षि वि
 शेषेषु ॥ जालाकारपादत्वादेर्घाम् ॥
 जालप्राया । स्त्री । योदुषां लोचमया

जात्राः

विः

मङ्गरचिन्ताम् ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
 जालवर्वूरकोः ॥ पुं । वर्वूरहोत्रविशेषः ॥ छ
 । शंकोः ॥ जालवर्वूरकोः ॥ हंसोः ॥ शतरो
 । गकफापहः ॥ मित्तदाः ॥ शरिः ॥ श्वेषः
 कषायस्रक्कीर्त्तितः ॥ ॥ ॥ ॥
 जालवान् ॥ शि ॥ भायाविनि ॥ ॥ ॥ ॥
 जालिकः ॥ पुं । वागुरिकः ॥ जालनीवि
 नि ॥ लूतायाम् ॥ ॥ कैवर्त्तः ॥ ॥ वि ।
 ग्राम जास्तिनि ॥ जालेन चरति ॥ प
 र्पादिभ्येठन् । डीपि आस्तिकी ॥ ॥ ॥
 जालिका ॥ स्त्री । यक्षविशेषे ॥ श्वीणां
 मुखवरखवस्त्रे ॥ गिरिसारे ॥ जलौ
 कायाम् ॥ विषवायाम् ॥ भटानां लौ
 चरचिताङ्गरचिन्ताम् ॥ श्लेषसत्रा
 ॥ हे ॥ शरिके ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जालिनी ॥ स्त्री । चित्रार्थगृहे ॥ चित्र
 ॥ शाखायाम् ॥ कोपातक्याम् ॥ राज
 कोपातक्याम् ॥ तैरिञ्जी इति यक्षोः
 प्रसिद्धिः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जाली । स्त्री । पेटालिकायाम् ॥ तैर
 ञ्जी इति प्रसिद्धलतायाम् ॥ प्रटाले
 ॥ अक्षति ॥ अक्ष ॥ ज्वलितीति ॥
 । जातेरिति शौरादिस्त्राहाडीप् ॥
 जात्रमः । पुं । पामरे ॥ क्रूरे ॥ असमी
 च्यकारिणि ॥ जात्रयति जात्र्यते वा
 । जलप्रवारणे । बाहुलकान्मः ।
 नेडुशिकृति ॥ जालं करोति वा ॥

जात्राः । पुं । सख्यकामेभुनैः ॥ अ
 वाखाया अप्पथम् ॥ श्वण् ॥ अजात्री
 ॥ ने । झागजीविनि । गडरिया इति मा
 णिया ॥ जवमखतिआलातिं वा । अक्ष ॥
 । अश्वकोमापु जवालोऽजः तस्यायम्
 ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जापकम् ॥ न । काशीयनामगन्धद्रव्ये ॥
 इतिसारसुन्दरी ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जापी । पुं । भुवकप्रभेदेः ॥ जापीति
 ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 । सन्निपातेन तालेन शृङ्गारिऽभीष्ट
 ॥ दोरसे ॥ नीलः शब्दोयम् ॥ ॥ ॥
 जाशकः । पुं । घोड्गु खरो । घोघं इति
 भाया ॥ भाजारे ॥ खड्ग्याम् ॥ का
 ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 । शिवायाम् ॥ जलौकायाम् ॥ गात्रसङ्को
 ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 । विखवासे ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जाङ्गरी । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ त्रिपथगा
 याम् ॥ जानुधारा पुरादत्ता अङ्गुः
 सम्पीयकोपतः । तस्यकन्या स्वहृपा
 चिञ्च जाङ्गरी तेनकीर्त्तितेति अङ्गवैव
 र्तपुराखम् ॥ जङ्गो रमत्यं स्त्री । अश्व
 ॥ डीप् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जाङ्गवीयः ॥ वि । गङ्गे ॥ जाङ्गव्याश्रय
 म् ॥ तस्येदमित्यर्थे दृढोच्छः ॥ ॥
 जि । पुं । पिशांचे ॥ वि । जैतरि ॥ ॥ ॥
 ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

जितामि

जिनः

अधिकेन जित क्तदनुप्रवेशः मय
 वा कुशलः ॥ लब्धे ॥ स्वाग्रचीकृते ।
 वशीकृते ॥ पुं । अर्हदुपासकविशेषे ॥
 जितकामः ॥ वि० । सदाशिवे ॥ जितः-
 कामोयेन ॥ वि० । अर्हदुपासकविशेषे ॥
 जितकाशिः ॥ वि० । हृदमुष्टी ॥ इति महा-
 भारते श्रीसर्कः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जितकाशी ॥ वि० । जितहवे ॥ जयिनि
 ॥ जितेन जयेन काशते प्रकाशते ।
 काशदीप्तौ ॥ शीले क्विनिः ॥ ॥ ॥ ॥
 जितक्रोधः । पुं ॥ शिवे ॥ विष्णौ ॥ जि-
 तः क्रोधो येन ॥ जितक्रोधः कथं त-
 र्हेसुंरारीर्त्तु हन्ति माधवः विदेमा
 र्हेस्वापनार्थं ननु कोपवशात् प्रभुः ॥
 भृगुपादुषातेनापिक्रोधानुत्पत्तेः ॥
 वि० । जितामर्षे ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जितनेमिः । पुं । आश्रये ॥ अश्रयनि-
 र्मिते दृष्टे ॥ वि० । जितनेमिके ॥ ॥ ॥ ॥
 जितशत्रुः । पुं । अर्हत्पतिरिति ॥ वि० ।
 वृत्तशत्रुपराजये ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जितसङ्गदेवः । वि० । प्रियाप्रियसन्नि-
 धावपि रागद्वेषविवर्जिते ॥ जिताः
 सङ्गजनिता देवा येन ॥ ॥ ॥ ॥
 जितात्मा । वि० । जितेन्द्रिये ॥ जितश-
 मायेन ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जितामित्रः । पुं । हरी ॥ जिता अभिवा-
 दाद्या आश्रयराशयेन ॥ वि० ॥ कृ-

तशत्रुपराजये ॥ वि० । ॥ ॥ ॥ ॥
 जितारिः । पुं । वृद्धे ॥ वृत्तार्हत्पतिरिति ॥
 वि० । जितशत्रौ ॥ जिता अरयोयेन ॥
 जिताष्टमी । स्त्री । जीमूताष्ट्याम् ॥
 जिताहवः । पुं । जितकाशिनि ॥ ॥ ॥ ॥
 जितुमः । पुं । मिथुनराशौ ॥ ॥ ॥ ॥
 जितेन्द्रियः । वि० । स्ववशीकृतसर्वबीद्यो-
 र्निन्दिये शक्ते ॥ यथा ॥ अश्रुस्वास्पृष्टा
 च दृष्टार्थं भुक्त्वा घञ्चिच योऽनरः
 न ह्यप्यति ग्नायति वा सच्चिद्यो
 जितेन्द्रियः ॥ जितानि वशीकृतानि
 इन्द्रियाणि श्रोत्रादीनियेन ॥ दान्ते
 ॥ पुं । कामवृद्धाख्ये शुपविशेषे ॥
 जितेन्द्रियाह्वः । पुं । कामदृष्टिदृष्टे ॥
 जितसमः । वि० । जयशीलानामध्ये उ-
 त्तमे ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जित्यः । पुं । हलौ । अहहले ॥ कृष्टस-
 मीकरार्थं शूलकाटे ॥ विपूयवि-
 नीयजिह्वा मुञ्चकक्कहलिपु इति
 निघातनात् क्यप् ॥ ॥ ॥ ॥
 जिच्चा । पुं । जयिनि ॥ जयति ॥ जि० ।
 श्रीङ्कुशौर्यादिना क्वनिप् ॥ ॥ ॥ ॥
 जिच्चरः । वि० । जेतारि ॥ जयशीलः ।
 इत्यन्यजितसर्चिभ्यः क्वरप् ॥ ॥ ॥ ॥
 जिच्चरी । स्त्री । काशिकापुर्याम् ॥ टि-
 ष्टुडेतिडीप् ॥ जयशीलायाम् ॥
 जिनः । पुं । अर्हति ॥ वृद्धे ॥ विष्णौ ॥

जिह्वः

जिह्वानि

विशेषेणां वि । जिह्वरे ॥ जयति । जिह्वार्यः ॥ वि । कपटवङ्गुले ॥
 जिह्वमेहनः ॥ पुं । भेकोऽपि ॥ ६
 जिह्वश्चयः ॥ पुं । जिह्वरे ॥ १
 जिह्वितः ॥ वि । धूर्णित ॥ १
 जिह्वः ॥ पुं । न । तगरमूले ॥ १
 जिह्वः ॥ वि । कुबे । लोक्षुपे ॥ यवा ।
 आदृक्त्वाः परश्चाहे भुञ्जते ॥ ये च
 जिह्वलाः । पतन्ति नृकेऽधारे ॥ सु
 सपिंडो दकक्रियाः ॥ १
 जिह्वानोच्छी । रसनाग्रम् । रसज्ञाने
 द्रिवे ॥ अस्याः । परीक्षा यथा ॥
 शाकपत्रप्रभाहृत्वा स्फुटिता रसना
 ॥ ५ निश्चात् । रक्ता श्यामा भवेत्
 पित्ता क्षिप्ता र्हा भवत्ता कफात् ॥
 परिदग्धा खरस्पर्शा कृष्णा दोषत्रये
 ॥ ५ धिके । सैवा दोषदयाधिक्ये दोष
 ॥ ५ दितयलच्छेति भावमिथः ॥ लेटि
 लिहन्त्यनयावा । लिह ॥ शेषयन्न
 जिह्वेतिसाधुः ॥ १
 जिह्वानिर्लेखनम् । न । जिह्वामार्जने ।
 जीमी कर्ना इति भाषा ॥ जिह्व
 मार्जनद्रव्ये । जीमी इति भाषा ॥
 तस्य दशाङ्गुलं कोमलं कृशं स्वर्ण
 हृष्यताम्र नोहनिर्मितं जिह्वामला
 मकरधं प्रशस्तम् । तस्य गुणः । वक्त्रवै
 रञ्जजिह्वान्नितमलनाशिवम् ॥ आ

अतिवृद्धे ॥ विश्वाकृविमवादिनि मुनि जिह्वाता । खीति सङ्कोचे ॥ १
 १ विशेपेणां वि । जिह्वरे ॥ जयति । जिह्वार्यः ॥ वि । कपटवङ्गुले ॥
 २ जिह्वमेहनः ॥ पुं । भेकोऽपि ॥ ६
 ३ जिह्वश्चयः ॥ पुं । जिह्वरे ॥ १
 ४ जिह्वितः ॥ वि । धूर्णित ॥ १
 ५ जिह्वः ॥ पुं । न । तगरमूले ॥ १
 ६ जिह्वः ॥ वि । कुबे । लोक्षुपे ॥ यवा ।
 ७ आदृक्त्वाः परश्चाहे भुञ्जते ॥ ये च
 ८ जिह्वलाः । पतन्ति नृकेऽधारे ॥ सु
 ९ सपिंडो दकक्रियाः ॥ १
 १० जिह्वानोच्छी । रसनाग्रम् । रसज्ञाने
 ११ द्रिवे ॥ अस्याः । परीक्षा यथा ॥
 १२ शाकपत्रप्रभाहृत्वा स्फुटिता रसना
 १३ ॥ ५ निश्चात् । रक्ता श्यामा भवेत्
 १४ पित्ता क्षिप्ता र्हा भवत्ता कफात् ॥
 १५ परिदग्धा खरस्पर्शा कृष्णा दोषत्रये
 १६ ॥ ५ धिके । सैवा दोषदयाधिक्ये दोष
 १७ ॥ ५ दितयलच्छेति भावमिथः ॥ लेटि
 १८ लिहन्त्यनयावा । लिह ॥ शेषयन्न
 १९ जिह्वेतिसाधुः ॥ १
 २० जिह्वानिर्लेखनम् । न । जिह्वामार्जने ।
 २१ जीमी कर्ना इति भाषा ॥ जिह्व
 २२ मार्जनद्रव्ये । जीमी इति भाषा ॥
 २३ तस्य दशाङ्गुलं कोमलं कृशं स्वर्ण
 २४ हृष्यताम्र नोहनिर्मितं जिह्वामला
 २५ मकरधं प्रशस्तम् । तस्य गुणः । वक्त्रवै
 २६ रञ्जजिह्वान्नितमलनाशिवम् ॥ आ

जीमूतः

जीर्णः

राग्यश्चिकीरित्वश्चेतिराजवत्तमः ॥

जीवस्थने । कर्मक्षिक्तः । पृषोदरादिष्व्या

जिह्वापः । पुं । शुनि ॥ मार्जरे ॥ व्या

तुवनशब्दलोपः ॥ ज्यानंजी ॥ ज्या०

घे ॥ द्वीपिनि । चित्रव्याघ्रे ॥ भ्रूजुके

सिं० छिप् । जियावये । हान्यामूतोव

॥ सिंहे ॥ जिह्वयापिवृत्तिः पा० । कः ॥

दुदति वा ॥ जीवनं मुञ्चति वा । पृ० ॥

जिह्वामलम् । न । कुजुके ॥

जीमूर्तकः । पुं ॥ देवदात्वाम् ॥

जिह्वामूलीयः । पुं ॥ कम्बाभ्यां प्रागर्द्ध

जीमूतकूटः । पुं । पर्वते ॥

विस्सर्गसदृशे (H) विस्सर्गप्रभेदे ॥ जि

जीमूतमूषम् । न । श्याम् ॥

ह्वामूलेभुवः । जिह्वामूलाङ्गुलेभुवः ॥

जीमूतवाहेनः । पुं । इन्द्रे ॥ जीमूतावा

जिह्वारदा । पुं । खगे ॥

हनमस्य ॥ धर्मरत्ननामकस्मृतिसङ्

जिह्वान्निद्र । पुं । कुकुंरे ॥ मीर्जारे ॥

ग्रहकर्त्तरि ॥

जिह्वयालेखि । जिह्वे । छिप् ॥

जीमूतवाची । पुं । धूमे ॥

जिह्वाशयः । पुं । खदिररश्मि ॥

जीमूताष्टमी । स्त्री । गौशान्निर्नकृष्या

जिह्वात्वादः । पुं । लेहने ॥ आस्वदन

गृह्य्याम् ॥

मू । ष्वद ॥ षष् । जिह्वयाआ-

जीरः । पुं । जीरके ॥ खड्गे ॥ अथौ ॥

स्यादः ॥

जुवति । जुःसौत्रः । जीरीचेतिरक् ॥

जीनः । वि । वृद्धे ॥ जिनातिस्सं । ज्या०

जिनार्ति ॥ ज्या० ज्यश्चेतिरग्वा ॥

ग । गच्छथेतिक्तः । ग्रहज्येतिस्सम्प्रता

जीरके । पुं । अजाज्याम् । जीरा इति

रयम् ॥ जलइतिदीर्घः । लोदिभ्य

२ भाषा ॥ जीरात् संज्ञायामितिकन्

श्चेतिनक्षत्रम् ॥ चर्मपुटे ॥

॥ अस्यगुणायथा ॥ जीरकभित्तय-

जीमूतः । पुं । अशौ ॥ धृतिकरे इति

॥ कृत्तकटूष्णदीपनं लघु । सङ्घ्राह

मेदिनी ॥ भृतिकरे इति हेमः ॥ देव

पित्तलभेधं गर्भाशयविशुद्धिक्त् ॥

ताडे ॥ जीमूतइव ॥ पयोधरे ॥ वासवे

॥ अजरं पाचनं दल्यं वृष्यं रूच्यं कफो

घोषके ॥ मुस्तके ॥ जयति नभः

पेहम् ॥ चक्षुष्यं पवनाधानगुणम-

जीयते ॥ निलेन ॥ जि० जीमूट्चो

च्छेत्तिस्सोरहृदिति भावप्रकाशः ॥

दास इति क्तः । लेर्दीर्घश्च ॥ जीवस्यो

जीरगः । पुं । जीरके ॥

दकस्यमूतः पटवन्वोयस्येति वा । पृ० ॥

जीरिका । स्त्री । वंशपंचोत्तरे ॥

जीवनं जलं मूतं यदुमनेन । मूड्

जीर्णः । पुं । जीरके ॥ न । शैखजे ॥ वि ।

जीर्णोत्थि

दृष्टे । अरति ॥ पुरातने ॥ परिपेक्षे ॥
 जीर्णोत्थि । जृष्णोत्थि । जीर्णोत्थि ।
 जीर्णोत्थि । निष्ठानत्तम् ॥
 जीर्णोत्थि । पुं । पुरातनोत्थि ॥ अस्त
 सामान्यलक्षणं यथा । योद्वादशम्यो
 दिवसेभ्य ऊर्ध्वं दोषचयः सद्द्विगुणे
 भ्य ऊर्ध्वम् । नृणां तनौ तिष्ठति मन्द
 वेगो भिषग्भिः क्तोत्थि एषं जीर्णो-
 इति ॥
 जीर्णोत्थि । न । विधारा इति प्रसिद्धे
 दृष्टद्वारकभेदे । सुपुष्पिकायाम् ॥
 जीर्णोत्थि । पुं । पट्टिकालेभ्ये ॥
 जीर्णोत्थि । स्त्री । वंशपत्नीत्यर्थे ॥
 जीर्णोत्थि । पुं । कदम्बे ॥ न । पुरातन
 पत्रे ॥ चि । तदिति ॥
 जीर्णोत्थि । स्त्री । जीर्णोत्थि ॥
 जीर्णोत्थि । न । वैक्रान्तमखौ ॥
 जीर्णोत्थि । न । पट्टचरे । मन्त्रवस्त्रे ॥
 जीर्णोत्थि । तद्वस्त्रे ॥ चि । तदुक्त ॥
 जीर्णोत्थि । पुं । पट्टिकालेभ्ये ॥ कैव-
 र्त्तीमुत्थि ॥
 जीर्णोत्थि । न । परिपेक्षे ॥
 जीर्णोत्थि । स्त्री । स्थूलजीरके ॥
 जीर्णोत्थि । स्त्री । अर्काद्यर्थे
 कृत्रिमसद्विशेषे ॥ यथा । अयवस्थे
 तु जीर्णोत्थि । स्त्री । अर्काद्यर्थे
 लाजतुस्थले कुर्याद्दीर्घं गत्तं म

जीवः

नोहरम् ॥ निःक्षिपेत् तपनानोत्थि
 सध्वर्यं द्विचतुष्पदाम् । सर्जिचारं म
 चाचारं सत्चारं खवसानिच ॥ ग
 भ्यकोऽणजलं क्षेप्यं नानामूषाणि त
 चच । एवं कृत्वा मासघटकं दद्यात्
 पाषाणसंज्ञिकाम् ॥ कृत्वास्थूषं त
 दूर्द्धन्तु कुर्याद्द्विष्टकां शुभाम् । चि
 वर्षाज्जायते सर्वमेकीभूतं दृष्टत्स
 मम् ॥ तनोनिष्कास्य तच्छूषं कृत्वा
 पाषाणि निर्ममेत् । प्रशस्तं भोजनं
 तत्र सूचयेत् दनदूषणम् ॥ महावि-
 पस्य संयोगात् तत्र भद्रः प्रजायते
 । दृष्यविषादिसंयोगात् पाषे स्फो
 टाभवन्तिचि ॥ तच्चक्षितं सुद्रविषं
 पाषं कृष्यं प्रजायते । एवं चात्वा त
 च दद्यान्नकदाचिद्विषादिकमितिरा
 वणः ॥
 जीर्णोत्थि । स्त्री । ज्यानौ । जीर्णोत्थि ॥ ज
 रणम् । जृष्णयोदानौ । क्तिन् । कृ
 खादिभ्यः क्तिन्निष्ठावत् । रदाभ्यामि
 तिनत्तम् ॥
 जीर्णोत्थि । पुं । भयमेन्दिरादेः सं
 स्कारे ॥
 जीर्णोत्थि । चि । वयोदानिद्रामुषति ॥
 जीर्णोत्थि । पुं । कुठारं । परशौ ॥ जृष्ण
 । जृष्णस्तु जागृम्यः क्तिन् ॥
 जीवः । पुं । प्राणिनि ॥ दृष्टौ ॥ दृष्ट

जीवः

भेदे ॥ बृहस्पतौ ॥ असुधारणे ॥ क
 र्त्वे ॥ मनुष्यादिकीटपर्यन्ते प्राणि-
 मात्रे । कार्यकरणसङ्घाते ॥ अनेका
 क्तवादिनां जीवास्तिकायसंज्ञया प
 रिभाषिते जीवपदार्थे ॥ त्रिविधश्चा
 सौ अनादिसिद्धमुक्तवद्भेदात् । अ
 चानादिसिद्धो ऽर्हन् जीवास्तिकाया
 खः । व्यपेतमोहादिवन्धोमुक्तः ।
 मोहाद्यावत्तस्तुवद्भिति ॥ * ॥ उपाधि
 प्रविष्टे ब्रह्मणि । बाह्यनः प्राणकरण
 ग्रामानुप्रविष्टे । घटावच्छिन्नाकाश
 वत् । शरीरचितयावच्छिन्ने चैतन्ये ॥
 दर्पणस्थमुखप्रतिबिम्बवत् बुद्धिस्ते-
 चैतन्यप्रतिबिम्बे ॥ साभासाङ्कारे
 चित्प्रतिबिम्बे ॥ प्राणादिकलापस्य
 धारयितरि ॥ प्राणान् चेषन्नरूपेण
 धारयन् जीव उच्यते ॥ लिङ्गदेहे ॥
 एवं पञ्चविधं लिङ्गं त्रिदत् पोडश
 विस्तृतम् । एष चेतनया युक्तो जी
 व इत्यभिधीयते ॥ इति श्रीभागवत
 म् ॥ पञ्चविधं पञ्चतन्माचात्मकम् ।
 त्रिवृत् त्रिगुणम् । षोडशविकारा
 त्मनाविस्तृतमिच्छार्थं ॥ * ॥ विज्ञा
 नमयकोपावच्छिन्नश्चिदात्मा कर्तृ
 च्चभोक्तृत्वाद्यभिमानिन्नेन इहलो
 कपरलोकागामी व्यावहारिको जी
 व उच्यते ॥ वालाग्रशतभागस्य शत

जीवकः

धा कल्पितस्य च । भागो जीवः स
 विज्ञेयः सचानन्थायकल्पते ॥ * ॥
 जीवो नाम देहादिव्यतिरिक्तस्तत्सा
 चीत्वम्पदार्थो येषां विज्ञानमयः यो
 यं संसरति येषां संसारी नतु देहा
 दिर्जीवः तस्मदृश्यस्य द्रष्टृत्वानुपपत्तेः
 ॥ * ॥ अस्मि देवि परम्ब्रह्मस्वरूपी
 निष्कलः शिवः । सर्वज्ञः सर्वकर्ता च
 सर्वेशो निर्मलो ऽद्ययः ॥ स्वयंज्यो
 ति रनाद्यन्तो निर्विकारः परात्परः
 । निर्गुणः सच्चिदानन्दस्तदंशा जीव
 संज्ञकाः ॥ अनाद्यवियोपहिता यथा
 यौविस्फुलिङ्गकाः । देवाद्युपाधिस
 म्भित्वा स्ते कर्मभि रनादिभिः ॥ सु
 खदुःखमदैःपुण्यपापहूपै र्नि यन्ति
 ताः । तत्तज्जातियुतं देहमायुर्भौ-
 गश्च कर्मजम् ॥ प्रतिजन्म प्रपद्यन्ते
 तेषा मप्यपरं पुनः । सूक्ष्मं लिङ्गश
 रीरं तदामोचा द्दर्शनं प्रिये ॥ इति
 कुशार्थवे १ उल्लासः ॥ पुं । न । जी
 विते ॥ जीवनम् । जीव० । हलरवे
 ति घञ् ॥ जीवति वा । इगुपधल-
 चणः कः ॥ जीवयति वा । ऋञ् । स
 तसञ्जीवनमन्वत्तत्त्वात् ॥
 जीवकः । पुं । प्राणके द्रुमे ॥ पीतसा
 ले । विजयसार इति ख्याते ॥ कूपणे
 ॥ चपणे ॥ अष्टवर्गान्तर्गतैः षड्विधेषु

जीवञ्च

जीविम

। कूर्चशीर्षे । श्रस्वाङ्गे ॥ अस्यत्वरूप
पर्यायगुणाः । यथा । जीवकर्षभकौ
सेवो हिमाद्रिशिखरोद्भवौ । रसे-
नकन्दवल्कन्दौ निःसारौ सूक्ष्मपत्र
कौ ॥ जीवकः कूर्चकाकार ऋषभो
दृषशृङ्गवत् ॥ जीवको मधुरः शृङ्गो
श्रस्वाङ्गः कूर्चशीर्षकः । ऋषभो दृ-
षभो धीरो विषाणी न्द्राच इत्य-
पि ॥ जीवकर्षभकौ बल्यौ शीतौ शु-
क्रकफप्रदौ । मधुरौ पित्तदाहार्शः
कार्श्यघातक्षयापहाविति ॥ चि । से-
वके । सेविनि ॥ वृष्ट्याग्निनि ॥ जी-
विनि ॥ आहितुषिडके ॥ जीययति-
। जीय० स्तुब् ॥ जीयतात् आग्नि
पिचेतिवुन् ॥

जीवघनः । पुं । हिरण्यगर्भे ॥ घनेमू-
र्त्तिः । जीवलेचणो, घनः जीवघनः
सैन्धवदिल्यवत् ॥

जीवजीवः । पुं । चकोरे ॥

जीवञ्जीवः । पुं । चकोरे ॥ जीवञ्जी-
वयति । तद्दर्शनेनत्रिपनाशान् । कृ-
त्त्यल्युटो बहुलमिति बाहुल्यकात्
खच् ॥ खगान्तरे ॥ द्रुमप्रभेदे ॥

जीवत्तिका । स्त्री । जीवदत्सायाम् ।

जीवन्वाम् ॥ इतिहेमः ॥

जीवञ्चम् । न । कूटस्थादीनां चतुर्णां
समूहे ॥ तथचि । कूटस्थप्रज्ञ अन्तः

करयाम् अन्तः करकाश्रया ऽविद्याधि
ः दाभासंश्चेति चतुष्टयमिलितसंज्ञो
ः दक्षमितिनीलकरशैवः ॥

जीवत्पतिः । स्त्री । सधवायाम् ॥

जीवत्पितृकः । वि । विद्यमानपितृके
॥ यथा । अंमात्मानं गयाश्राहुं दक्षि
णामुखभोजनम् । न जीवत्पितृकः
कुर्यात् कृतेपि पितृहाभवे हितिर
घुनन्दनः ॥

जीवथः । पुं । कूर्मे ॥ प्राणे ॥ मयूरे ॥

मेघे ॥ चि । चिरायुषि ॥ धार्मिके ॥
जीवति । जीव० शीङ्शपिरुगामि
वञ्चजीविप्राणिभ्यो ऽथः ॥

जीवदः । पुं । वैद्ये ॥ पिदिधि । रिपौ
॥ ग्रन्थिपर्णे ॥ चि । जीवनदातरि ॥

जीव ददाति । लुदाञ् ० कः ॥

जीवदाधी । स्त्री । ऋद्धिनामौषधी ॥

जीवधनम् । न । गवादिपशुषु ॥

जीवनम् । न । वर्त्तने । जीविकायाम्

॥ जीवन्यनेन । जीव० ल्युट् ॥

नीरे । बले ॥ प्राणधारणे । आयु-
षि । जन्मसृष्ट्योन्मेषकाले ॥ हीन

जीवना द जीवनं घरम् ॥ मज्जनि

॥ हैयद्गवीने ॥ पुं । मुषे । जीवकौ

यधे ॥ वाते ॥ रुद्रफलकटके ॥ जी-

वते ऽनेन । जीव० करणा ऽधिकर-

ययोश्चेतिकरणे ल्युट् ॥

जीवनी

जीवनकर्म । न । अन्ने ॥

जीवनयोनिः । स्त्री । यत्नेविशेषे ॥ स-
तु । अतीन्द्रियः शरीरे प्राणसञ्चार

कारणम् । इतिभाषापरिच्छेदः ॥

जीवनहेतुः । पुं । वर्त्तनोपाये ॥ विद्या

शिल्पभूतिः सेवानोरत्नं विपणिः कृपिः

। वृत्तिर्भयं कुपीदृष्ट्वा दशजीवनहे

तवः ॥

जीवना । स्त्री । मेदापघ्ने ॥

जीवनाघातम् । न । विषे ॥

जीवनावासः । पुं । वरुणे ॥ जीवनमा

वासे यस्य ॥

जीवनिका । स्त्री । हरीतक्याम् ॥

जीवनी । स्त्री । गुर्जरदेशे डोडो इति

प्रसिद्धायां जीवन्त्याम् । मधुस्रवाया

म् । काकोल्याम् ॥ डोड्याम् ॥ मे

दायाम् ॥ महामेदायाम् ॥ यूथ्याम् ॥

जीवन्तेऽनयाः जीव० करणे ल्युट् ॥

जीवनीयकम् । न ।

जले । वारि-

जीवनीयकम् । न ।

णि ॥ जीवना

यहितम् । छः ॥ जीवनीयगणे ॥

जीवनीयगण । पुं । औषधविशेषे ॥

यथा । अष्टवर्गः सप्तष्टीको जीवन्ती

मुह्यर्षिकाः । भाषपर्यायं शणोऽयन्तु

जीवनीय इति स्मृतः ॥ जीवनेन म

धुरस्थापि नायाः सपरिकीर्त्तितः ॥

जीवनीयगणः प्रोक्तः मुक्तावृद्धं चणो

जीवन्ती

हिमः ॥ गुरुर्गर्भप्रदः सन्धः कफकृत्

पित्तरक्तहृत् ॥ वृष्णां शोषं ज्वरं दा

हं भ्रमं मूर्च्छां व्यपोहति ॥ अपिच

। अष्टवर्गश्च परिनिन्वी जीवन्ती मधु

कस्तथा । जीवनीयगणः प्रोक्तो जी-

वनस्तु पुनस्तथेति वैद्यक परि-

भाषा ॥

जीवनीया । स्त्री । जीवन्त्याम् । गुर्जरे

डोडो इति प्रसिद्धायाम् ॥ जीवना

यहिता । तस्मैहितमिति च्छः ॥

जीवनेवी । स्त्री । सैचल्याम् ॥

जीवनौषधम् । न । जीवती । संतस

जीवनौषधे ॥ येनप्रियमाणो जी

वति । जीवनस्य औषधम् ॥

जीवन्तः । पुं । प्राण्ये ॥ औषधे ॥ जीवशा

के ॥ वि । आयुषति ॥ जीव्याह् ।

जीव० रुहिनन्दि जीविप्राणिभ्यः पि

दाश्रिधीतिभक्त् । भोक्तः ॥

जीवन्तिका । स्त्री । गुडूच्याम् ॥ जीवा

ख्यशाके ॥ यन्दायाम् ॥ हरीतक्या

म् । जीवति । जीव० रुहिनन्दीति

। भक्षः पित्तान् डीघ् । फन् ॥

जीवन्ती । स्त्री । जीवन्त्याम् । मधुस्र-

वायाम् ॥ जीवन्ती शीतला स्वादूः

विग्या दीपवयापहा ॥ रसायनी

वणकरी चक्षुष्या ग्राहिणी लघुः ॥

शाकमकारस्तु जीवन्त्याः कोमलं

जीवन्मु

पत्रं त्विन्नं तत्र सुभर्जितम् । हिरुना
संयुते तैस्ते तत्र चिन्ता प्रलेहयेत्
॥ डोडी इति गुर्जरेऽस्याः प्रसिद्धिः ॥
शय्याम् ॥ गुडूच्याम् ॥ बन्दायाम् ॥ डो
श्याम् ॥ हरीतक्याम् ॥ जीवन्ती
स्वर्णवर्णिनीति लक्षणम् ॥ जीवति
जीवयति वा । जीव० छटः शतुश्च
गिच्चान् डीप् ॥

जीवन्मुक्तः । वि । आत्मविदि । जीवन्ने
त्र मुक्तसंसारे ॥ जीवन्मुक्तो नाम
स्वस्वरूपाखण्डब्रह्मज्ञानेन तदज्ञा
नवर्धनद्वारा स्वस्वरूपाखण्डब्रह्म-
वि साक्षात्कृते अज्ञानतत्कार्यस
चित्तकर्मसंशयविपर्ययादीना म-
पिवाधितत्वा दखिलबन्धरहितो-
ब्रह्मनिष्ठ इति ॥ * ॥ ननु जीवन्मुक्तो
व्यवहरति न वा । आद्ये तस्य बहान्न
विश्लक्षता । द्वितीये देहस्थानु पयो
गात् सद्यः पातप्रसङ्ग इत्यत आह ।
अयन्तु व्युत्थानसमये मांसशोण
तमूत्रपुरीषादि भाजनेन शरीरेण
आन्वयमान्दपटुत्वादि भाजनेनेन्द्रिय
शामेण अशनायापिपासाशोकमो
हादिभाजनेन चान्त. कारणेन पूर्वपूर्व
यासनया क्रियमाणानि कर्माणि भु
ज्यमानानि ज्ञानाविरुद्धान्यारब्धफ-
लानि च पश्यन्तपि बाधितत्वात् पर

जीवन्मु

मार्थतो न पश्यतीति । दृष्टान्तेनो
क्तमर्थं स्पष्टयति । यथेन्द्रजात्ममिति
ज्ञानवान् तदिदमिन्द्रजालं पश्यन्
पि परमार्थमिदमिति न पश्यति ।
उक्तञ्च । सुषुप्तिवज्जाग्रति यो न
पश्यति इयन्तु पश्यन्नपिचाऽइत्येव
तः । तथाच कुर्वन्नपि निष्क्रियश्चयः
स आत्मवि ज्ञान्य इतीह निश्चयः
इति ॥ वेदविद्यादृतं ज्ञानं देशिक
स्य मुखात् स्वयम् । गृहीत्वाष्टोत्तर
शतं ये पठन्ति द्विजोत्तमाः । प्रारब्ध
चयपर्यन्तं जीवन्मुक्ता भवन्ति ॥ अ
ष्टोत्तरशत मुपनिषदाम् ॥ कैलि
के ॥ यथा । धन्या माहेश्वरः स्वार्थ
प्रत्यभिज्ञानशालिनः । स्वपरिज्ञान
मायेण जीवन्मुक्ता भवन्ति ॥ म-
हामन्दप्रभावेण कुलाचारप्रभावतः
। स्वेच्छाचारा निविकल्पा, जीवन्मु
क्ताहि कैलिकाः ॥ यो नार्थो भवद
त्यच्छः स जीवन्मुक्त उच्यते ॥ जीव
न्नेव मुक्तः ॥

जीवन्मुक्तिः । स्त्री । जीवतो बन्धनिष्ट
ता ॥ जीवतः पुरुषस्य कर्तृत्वभोक्तृ
त्वमुखदुःखादिलक्षणं त्रिस्तधर्मः-
क्ते शरूपत्वाद्बन्धो भवति तन्निरस्त-
स्वरूपा जीवन्मुक्तिः ॥

जीवन्मुक्त्युपायः । पुं । कुलमार्गं ॥ जी

जीवशा

बन्धुक्ते रूपायस्तु कुलमार्गेहिनापर
इतिसदाशिवोक्तेः ॥ ३३ ॥
जीवपुत्रः । पुं । जीयापोताइति
जीवपुत्रकः । पुं । प्रसिद्धे पुत्रजीव
हुमे ॥
जीवपुष्पा । स्त्री । दृक्जीवन्त्याम् ॥
जीवप्रिया । स्त्री । शरीतक्याम् ॥
जीवभद्रा । स्त्री । जीवन्तीलतायाम् ॥ द
हिनामौषधे ॥
जीवभूतः । त्रि । प्राणधारणोपाधिना
कर्त्तामोक्ता संसारीति स्वयैव प्रसि
द्धिमुपगते ॥
जीवमन्दिरम् । न । शरीरे ॥
जीवला । स्त्री । सैहल्याम् ॥
जीवलोकाः । पुं । संसारे ॥ यथा । मा
तापिता गुरुजनः स्वजनो मिमेति
मायोपमे जगति कस्य भवेत् प्रति
ष्ठा ॥ एकोयितो प्रजति कर्मपुरः स
रोऽयं विश्रामदृत्तसदृशः खलुजी
वलोकाः ॥ सायंसायं वासदृत्तं समे
ताः प्रातः प्रातस्तेनतेन प्रयासिं । त्य
क्त्वाभ्योन्यं तत्र वृद्धं विहङ्गा सद्दत्
तं वलं ज्ञातये ॥ ज्ञातवश्चेति ॥ जी
वानालोकाः ॥
जीववल्ली । स्त्री । शीरकाकोल्याम् ॥
जीवशाकः । पुं । भालवप्रसिद्धे शाक
विशेषे । जीवने । रतनाले । ताम

जीविका

वपे ॥
जीवशुक्ला । स्त्री । शीरकाकोल्याम् ॥
जीवश्रेष्ठा । स्त्री । कृदिनामौषधे ॥
जीवसम्पन्नः । पुं । कामवृद्धिवृत्ते ॥
जीवसाधनम् । न । ग्रान्थे ॥
जीवस्तः । स्त्री । जीवदत्साधाम् । जी
वदत्तोकायाम् ॥
जीवस्थानम् । न । मर्मस्थि ॥
जीवा । स्त्री । जीयन्तिकायाम् । मधु
स्त्रवायाम् । डोडी इति गुर्जरभाषा
॥ मौर्व्याम् । धनुषोगुणे ॥ वषायाम्
॥ शिथिले ॥ भूमौ ॥ दृष्टौ ॥ जीव
ति ॥ जीव ॥ पचाद्यच् । टाप् ॥
जीवातुः । पुं । न । अत्रे । भक्ते ॥ जी
विते ॥ जीवनौषधे । अतसञ्जीवनौ
षधे ॥ जीवयति जीवत्यनेन वा
जीव ॥ जीवेरातुः ॥
जीवात्मा । पुं । देहिनि । जीवे । पुन
र्भविति ॥
जीवाधारः । पुं । खेवे ॥ हृदये ॥
जीवान्तकः । पुं । जीवनार्थं पच्यंती
नां घातके । आकुनिके ॥ चि । जी
वनशक्ते ॥ जीवाना मन्तकः ॥
जीवाला । स्त्री । सैहल्याम् ॥
जीवास्तिकायः । पुं । कृनेकाभवादिनां
जीवपदार्थे ॥
जीविका । स्त्री । आजीवे । जीवने-

जीवात्प

जुङ्गकः

पाये ॥ जीवन्त्याम् ॥ जीव्यते ऽन
या । जीव० । गुरोश्चक्षुश्चक्षुः । सं
घ्रायां कन् । कुन्वा ॥

जीवितम् । न । प्राञ्जने । जीवने ॥ वि
। जीवनान्विते ॥ ब्रह्मादीनामपि जी
वितं स्वल्पमेव ॥ यथा । ये समर्था ज
गन्धस्मिन् सृष्टिस्त्रिष्वन्तकारिणः ।
तेपि काले प्रलीयन्ते कालोद्भवस्य-
त्तर इति स्मृतेः ॥

जीवितकालः । पुं । जीवनायच्छिन्नका
ले । आयुषि ॥ जीवितस्यकालः ॥

जीवितघ्ना । स्त्री । नाश्याम् ॥ इ० रा० ॥

जीविताशा । स्त्री । जीवनलोभे ॥ जी
र्यति जीर्यतः केशा दन्ता जीर्यन्ति
जीर्यतः । जीविताशा धनाशाच श्री
र्यतो ऽपिन जीर्यति ॥

जीवितेशः । पुं । यमे । पितृपतौ ॥ प्रा
ञ्जनाये ॥ चन्द्रे ॥ सूर्ये ॥ वि । जी-
वितेश्वरे ॥ प्रिये ॥ जीवितस्वामिनि
॥ जीवातौ ॥

जीवी । श्रुं । प्राणिनि ॥ जीविनां दाह
शो रोगः कर्मभोगः शुभाशुभः । भ
क्तो वैद्यस्त्रं निहन्ति कृष्णभक्तिरसा
यनात् ॥

जीवेष्टिः । स्त्री । दृष्टस्पतिसने ॥

जीवात्पत्तिवादः । पुं । पाञ्चरात्राणां
वादे ॥ तयथा । ब्रह्मणो वासुदेवा-

ख्याञ् जीवः सङ्घर्षाभिर्धः । जायते
च मन स्वस्वात् प्रयुन्वास्थं ततः पु
नः ॥ अष्टद्वारो ऽनिरुद्धास्य श्वत्वा
रो विश्वरूपकाः । वासुदेवाराधना
यैर्जायते बन्धमोक्षण मिति ॥

जीवोपाधिः । पुं । सुषुप्त्यादिषु ॥ अयो
जीवोपाधयः । तथाहि । सुषुप्तौ बु
द्धादिसंस्कारोपरञ्जित मज्ञानमात्र
मुपाधिः । स्वप्ने जाग्रदासनामयं लि
ङ्गशरीर मुपाधिः । जाग्रदवस्थाया-
न्तु सूक्ष्मशरीरसंसृष्टसूक्ष्मशरीरमु-
पाधिरिति ॥

जीव्या । स्त्री । गोचुरदुग्धायाम् ॥ जी
वन्त्याम् ॥ हरीतक्याम् ॥

जुः । स्त्री । त्वरागमने ॥ सामान्यग
मने ॥

जुगुप्सनम् । न । निन्दने ॥ वि । जुगु-
प्साशीले ॥ जुगुप्सते तच्छ्रीलः । गु
पेरनुदाचेतश्चेति युष् ॥

जुगुप्सा । स्त्री । निन्दायाम् ॥ घणायाम् ।
घिन् इति भाषा ॥ जुगुप्सनम् । गुपगो
पनकृतसनयोः । जुपेर्निन्दायांसन् ।
अप्रस्ययादिति भावे स्त्रियामः । टाप् ॥

जुगुप्सितः । वि । निन्द्ये ॥

जुङ्गकः । पुं । वृद्धदारके ॥ जुङ्गति । जु
गिवर्जने । अष्ट ॥ जुङ्गयते वा । घञ् ॥

जुङ्गकः । पुं । दृढदारकवृक्षे ॥ स्याद्य

जुहुः

कन् ॥ जुहुः ॥ जुहुः ॥ जुहुः ॥
 जुटकम् । न । जटायाम् ॥ इति शब्द
 रत्नावली ॥ जुटिका । स्त्री । शिखायाम् । चोटी-
 इति भाषा ॥ संहतकेशेषु ॥ जुडा
 जुटी इति भाषा ॥ जुघन । वि । सेवमाने ॥
 जुघमाशः । वि । प्रीयमाणे ॥ सेवमाने ॥
 जुष्ककः । पुं । मुह्ययुषे ॥ जुष्टम् । न । उच्छिष्ट । भूठ भूठ इति च
 भाषा ॥ वि । सेविते ॥ प्रीते । जुप्य
 ते स्य । जुपी प्रीतिसेवनयोः । क्तः ॥
 जुयः । वि । सेव्ये ॥ जुहुराणः । वि । कुटिले ॥ चन्द्रे ॥ जु
 हूर्षति । हुच्छीकौटिल्ये ॥ हुच्छेः
 सनेलुकु हलोपश्वेत्यानच् ॥ जु-
 हुराख्यकौटिल्यकारि इति भाष्यम् ॥
 जुहुवान् । पुं । अनले ॥ जुहुवाणः । पुं । अश्वर्या ॥ जातवेद
 सि ॥ चन्द्रे ॥ जुहुः । स्त्री । सुग्भेदे । यज्ञाशकाष्ठनि
 र्मिते ऽह्निचन्द्राकृतिरूपे यज्ञपात्रे ॥
 पर्यमये यज्ञपात्रविशेषे ॥ जुहोति
 अनया वा । हुदानादनयोः । श्रुति
 गमि जुहोतीनां द्वेचेति क्विप् जुहो
 तेर्दीर्घश्च ॥ जैलोकात्मनः कोपस्य
 प्राभागे ॥ जुह्वत्यस्यादिशिकर्मि-

जृम्भः

शः प्राक्चुस्थाः सप्तः इति ॥ जूः । स्त्री । आकाशे ॥ सरस्वत्याम् ॥
 पिशाच्याम् ॥ जवने ॥ जुः सौभोगतौ
 भाज भासेति क्विप् दीर्घश्च ॥ जूः जु
 विवौ जुवः ॥ क्विच्चिप्रच्छीत्यादिना
 क्विप् दीर्घाश्वा ॥ जूटः । पुं । जटायाम् । जुडा इति भाषा
 वन्धे ॥ जूटकः । पुं । न । केशवन्धे । जटायाम् ॥
 जूतिः । स्त्री । जवने । वेगे ॥ जुः सौत्रो
 वेगे । क्तिन् । कृतियूतीत्यादिना
 निपातनाद्दीर्घः ॥ जूतिका । स्त्री । कर्पूरविशेषे ॥
 जूर्स्यः । पुं । उलमे ॥ जूर्स्याख्यः । पुं । उखू इति गौडप्रहिहे
 टणविशेषे । खरच्छदे । सूच्ये ॥
 जूर्साह्वयः । पुं । देवपात्रे । जुवार इति
 भाषा ॥ इति हेमचन्द्रः ॥ जूर्सिः । स्त्री । वेगे ॥ आदित्ये ॥ ज्वर
 ति । ज्वररोगे । बीज्याज्वरिभ्योनिः ॥
 जूर्सिः । स्त्री । ज्वरे ॥ ज्वरगम् । ज्वरं
 क्तिन् । ज्वरज्वरच्छूठ ॥ जूपः । पुं । न । यूषे ॥
 जूपखम् । न । घातपुष्प्याम् । धाइका
 फूल इति भाषा ॥ जृम्भः । वि । मुखादिविकाशे । जृम्भा
 याम् ॥ जृम्भाच्यर्थे समीरणात् ॥

जेता

जैवलिः

पीत्तैकं श्वास मनिलः पुन स्रजति
 वेगुशान् । आबलानिद्रायुक्तस्य स जृ
 म्भ इतिकथ्यते ॥ अस्यचिकित्सा ।
 यथा । शुश्रीः पिप्पल्युषणं दीप्यक
 श्व सिन्धुङ्गुतं चेति श्वै पृथग्वा । ते
 द्रूपं वा सूक्ष्मचूर्णकृतं वा जृम्भाम
 न्न स्तत्कृतस्यात्तदैव ॥ जृम्भावेगे
 समुत्पन्ने शोभनेशयनेतरम् । स्वाप
 येत् तेन नियमाञ्जृम्भावेगः प्रशाम्य
 त्ति ॥ जृम्भावेगः चयं याति कटुतै
 लेन मईनात् । भोजनात् स्यादुभो
 ज्ञानां तथा ताम्बूलमचणादिति ॥
 - जृम्भणम् । जृभिः घञ्-॥ - ।
 जृम्भणम् । न । जृम्भे ॥ जृभिगाववि-
 नामे ॥ भावेत्युट् ॥
 जृम्भमाणः । वि । जृम्भाकुर्वाणो ॥ वि
 वर्हसाने ॥
 जृम्भा । स्त्री । विक्राशे ॥ सुराविदारणे
 । जृम्भे ॥ जृभिः शिरोऽन्वेत्यः । टाप् ॥
 जृम्भिका । स्त्री । जृम्भे ॥
 जृम्भितम् । न । स्तोत्रां करणे ॥ ईडा
 याम् । विचेष्टिने ॥ प्रकृष्टे ॥ जृम्भे ॥
 स्फुटिते । प्राप्तविकाशे ॥ जृम्भः स-
 आतो ऽस्य । तरकादिसादितच् ॥
 जृम्भिणी । स्त्री । एकापयज्ञाम् ॥

जैतुम् । अ । वशीकर्तुमिच्छये ॥

जैता । वि । जिह्वरे । जैत्रे ॥ जयनशी

खः । टन् । टञ्चा ॥ विजितोत्कर्षा
 जैतुत्कर्षो भवति ॥ पुं । मधुच्छ
 न्दिसःपुषे ऋषिविशेषे ॥

जेन्ताकः । पुं । चरकोक्तो स्येदविशेषे ॥
 जेमनर्मा । न । भोजने । जीमना इतिभा
 षा ॥ जमुद्गदने । ल्युट् ॥

जैयः । वि । जेतथ्मावक्रोः । जेतुंयो
 ग्यः । अर्हेकृच्यत्चश्चेति योग्यता
 यामचोयत् ॥

जैचः । पुं । छान्दे ॥ न । जैषधे ॥ वि ।
 जैतरि ॥ जैतैय । प्र० ऋण् । जैवस्तु

। जैतायोगच्छ च्यर्ष विद्विषतः प्रति ॥
 जैवरथः । वि । जयशीले ॥ इतिह्ला
 यधः ॥ - - -

जैवी । स्त्री । जयन्तीहृत्ते ॥

जैनः । पुं । जिनमतावलम्बिनि । जौ-
 हे ॥ जिनस्थायम् । अण् ॥

जैपालः । पुं । जयपालवृत्ते ॥

जैमिनिः । पुं । पर्यमीमांसाचार्यं ऋ
 षिविशेषे ॥ अयं सामवेदधरो वेदस्था
 सश्रियो ब्रह्मचारक ॥ यथा । मुनेः क
 ल्यायामिष्यजैमिनेस्वापि कीर्तना
 त् । विद्युदग्निभयं नास्ति पठिते च
 गृहोदरे इति ॥

जैवम् । वि । जीवसम्बन्धिनि । जीवस्यो
 दम् । अण् ॥

जैवलिः । पुं । प्रवाहणे ॥ जीवलयरा

ओषा

ओऽपत्यम् । इञ् ॥

जैवातकः । पुं । म्वाधि । सोमे ॥ भेष
जै ॥ कर्पूरे ॥ त्रि । आयुष्मति । दीर्घा
युधि ॥ कृशे ॥ जीवति जीवयति वा
। जीव० । जीवेदित्यनु घृतौ आठ-
कन् रुद्धिस्वेतिसाधुः ॥

जैद्वाग्निनेयः । पुं । जिद्वाग्निनेऽपत्ये
॥ शुभादिच्चाट्टकम् । दाषिडनायने
तिटिलोपाभावः ॥

जैहृद्यम् । न । कुटिलत्वे ॥

जौङ्गकम् । न । अगुरुणि ॥ जुङ्गति जु
ङ्ग्यते वा ॥ जुगिर्वर्जने । कुम् । पृ
षोदरादिः ॥

जौङ्गटः । पुं । गर्भिण्यभिखापे । दोषदे
॥ इति हारावकी ॥

जौटिङ्ग । पुं । महादेवे ॥ महाप्रतिनि ॥

जोडः । पुं । जोडने ॥ जोडनम् । जुड
वन्धने । घञ् ॥

जोडनम् । न । वन्धने ॥

जोन्तालः । पुं । } देवधान्ये ॥
जोन्ताला । स्त्री । }

जोषणम् । न । सेवने ॥

जोषम् । अ । सुखे ॥ प्रशंसायाम् ॥
तूष्णीमर्थे ॥ जङ्घने ॥ जुपते । जु
पटसौ । वाहुलकाद्म् ॥

जोषा । स्त्री । योषिति ॥ जुषते जु-
ष्यते वा । जुषी प्रोतिषेवजयो ।

जतिः

अञ् घञ्वा ॥

जोषिका । स्त्री ॥ जालिकायाम् ॥

जोषित् ॥ स्त्री । योषिति ॥ हृस्वश्चिजु
पिभ्य इतिपाठे जुषेरितिः ॥

जोषिता । स्त्री । स्त्रियाम् ॥ जोष्यते
स्म । शिज्जाल्कर्मणि क्तः ॥

जोष्यः । त्रि । प्रियेविषये ॥ जोष्यान्
श्चि जुपतः कालः संग्राप्तोऽ निच्छ-
तोमम ॥

जोडलम् । न । } पश्चिमापस्यदि-
जोडलकम् । न । } तीये (ऽऽऽ)
पर्याये ॥

जसः । पुं । ब्रह्मणि । स्वप्रकाशे ॥ चान्द्र
मसायने । बुधग्रहे ॥ विचक्षणो वि
दुषि ॥ पश्चात्तने । चतुरानने ॥ मौ
मे ॥ जानाति । ज्ञास्यवबोधने । इ
गुपधेतिकः । आतिलोपशटिचेत्या
लोपः ॥

जपितः । त्रि । जप्ते ॥ जप्यतेस्म । ज्ञा
भारणादैर्मित् । ग्यन्तः क्तः । वादा
न्तशान्तिसाधुः ॥

जप्तः । त्रि । जपिते ॥ जप्यतेस्म । ज्ञा
स्यबोधने भारणादैर्चवर्त्तते । मा
रणादैर्जामित् । ग्यन्तः । क्तः । वा
दान्तशान्तपूर्वोदस्तस्यहृच्छन्नजप्ता-
इतिसाधुः ॥

जप्तिः । स्त्री । बुद्धौ । मनीषायाम् ॥

ज्ञातिः

चपयति । तपमिच्च । अयं ज्ञाने
 चापने मारुतोपणनिशामने पुच
 धर्त्तते । चुरादिः । तत्रज्ञानार्थकोत्
 जपेख्यन्तस्त्वात् प्राप्तं युचं बाधित्वा
 बाहुल्यकात् क्तिन् ॥ ज्ञाने ॥ ज्ञप्ते
 स्तु कारंयं रंमि शिष्येप्रचैवकेवला ॥
 ज्ञातः । वि । ज्ञानेन विषयीयते । प्रती
 ते । बुद्धे । प्रमिते ॥ ज्ञा० क्तः ॥
 ज्ञातनन्दनः । पुं । वर्द्धमानार्हद्विशेषे ॥
 ज्ञातियः । वि । अवगन्तव्ये । बोधे ॥
 मन्तव्ये ॥

ज्ञातसिद्धान्तः । पुं । तान्त्रिके । शास्त्रत
 त्तत्त्वे । तत्त्वार्थज्ञातरि ॥ ज्ञाताः सि
 द्धान्तो येन ॥ आगमभाषया सर्वसि
 द्धान्तोपरि विराजमाने कौले ॥ यथा ।
 सर्वे भ्रश्वोत्तमा नेदा वेदेभ्यो वैष्ण
 वंपरम् । वैष्णवादुत्तमं शैवंशैवाद्दक्षि
 णमुत्तमम् ॥ दक्षिणादुत्तमं वामं
 वामात् सिद्धान्त मुत्तमम् । सिद्धा
 न्तादुत्तमं कौलं कौलात् परतरं
 न हीति ॥

ज्ञातिः । पुं । ताते । पितरि ॥ पितृश्वा
 दिपितृपक्षे । सगोत्रे । सपिण्डसङ्घे
 दरादौ । स्वजने ॥ सचतुर्विधः । स
 प्रमपुरुषपर्यन्तं सपिण्डः । ततस्त्रि
 पुरुषपर्यन्तं सकुल्यः । ततश्चतुर्विधं पुरु
 षपर्यन्तं समानोदकः । जन्मानामम्

ज्ञानम्

तपयन्तमपि समानोदकः । ततःप
 रं गोवजः ॥ ज्ञातिशोहे दोषोयथा
 । यानि कानिच पापानि ब्रह्महत्या
 दिकानिच । ज्ञातिशोहस्य पापस्य
 कर्त्ता नाहेन्निषोडशीम् ॥ जानाति
 । ज्ञा० । क्तिच् ॥ ज्ञायते वा । क्तिन् ॥
 ज्ञाता । वि । ज्ञानेशीले । विदुरे । ज्ञा
 निनि ॥ ज्ञानश्रिये । अष्टङ्गरादि
 प्रकाशकत्वेन चेतने ॥ जानाति ।
 ज्ञा० । क्तन् ॥ दक्षिणारां विषयज्ञा
 नवति ॥

ज्ञातेयम् । ने । ज्ञातिन्त्वे ॥ ज्ञातेर्भावः
 कर्म वा । कपिज्ञात्थोर्दक् ॥

ज्ञानः । पुं । जीवे ॥ ज्ञत्वासादनश्च ।
 विषयान्जानाति प्राप्तिं चेत्त्वर्थः ॥

ज्ञानम् । न । विशेषण सामान्येन चार्थ
 बोधे ॥ पदार्थग्राहिकायां वृत्तौ ॥
 यथा । ज्ञानं द्विधा वस्तुमात्रद्योतकं
 निर्धिकल्पकम् । सयिकल्पन्तु संज्ञा
 दिद्योतकत्वाद्नेकधा ॥ सङ्ख्यसं-
 शयभ्रान्तिस्मृतिसादृश्यनिश्चयाः ।
 कहे । ऽनध्ववसायश्च तथान्ये ऽनुभ
 वा अपि ॥ इत्यादिभेदेनानेकवि-
 धाभवन्तीत्यर्थः ॥ सम्यगवबोधे ॥
 न्यायमते । अप्रमाच प्रमाचेति ज्ञा
 नं द्विविधमुच्यते । तच्छून्ये तन्मति-
 र्याद्या दप्रमा सानिरूपिता ॥ तत् प्र

ज्ञानम्

पक्षो विपर्यासः संशयोपि प्रकीर्त्तितः । आद्यो देह आत्मबुद्धिः श्रद्धादौ पीततामतिः ॥ भवेत्प्रियकरुपासा संशयोऽथ प्रदर्श्यते । किंस्त्रिजरो वा स्याद्युर्वेत्त्यादिवुद्धिस्तु संशयः ॥ तद्भाषाऽप्रकाराधी स्वत् प्रकारात्तु निश्चयः ॥ संशयो भवेदाधीरेकत्राभावभावयोः । साधारणादिप्रमत्तज्ञानं संशयकारणम् ॥ देवोऽप्रमायाजनकः प्रमायास्तु गुणो भवेत् । पिपदूरत्वादिहृषो देवो नानाविधो मतः ॥ गुणः स्याद्भ्रमभिनस्तु ज्ञानमवोच्यते प्रमा । अथवा तत् प्रकारं वलु ज्ञानं तद्वत् विशेष्यकम् ॥ ज्ञानं यन्निर्विकल्पाख्यं तदतीन्द्रियमप्यते ॥ तत् प्रमानाऽप्रमानापि ज्ञानं यन्निर्विकल्पकम् ॥ प्रकारत्वादिशून्यं त्रिसन्ध्यातवगाहनात् ॥ इति भाषापरिच्छेदः ॥ * ॥ योगे तु एकत्वं बुद्धिसनसो रिन्द्रियाणाञ्च सर्वशः । आत्मनोऽप्यपि ज्ञात ज्ञानमेतदनुत्तमम् ॥ इति मोक्षधर्मः ॥ एकत्वं बुद्धिमात्रेणाप्रस्थानम् बुद्धिर्लक्ष्मिनिरोध इति यावत् ॥ देवताध्यानादौ विवेकविज्ञाने । शास्त्राचार्योपदेशो परमात्मविषये सा चान्धोषफले आत्मनिश्चये ॥ तत्त्वज्ञाने ॥ शास्त्रे ॥

ज्ञानम्

मोक्षफलिकायां धिधि ॥ श्रीवेश्वरजगद्भेदभ्रमाधिष्ठानभूते निश्चयस्वप्रकाशे सच्चिदानन्दरूपादितीये परमार्थसत्ये ॥ आत्मानात्मसर्वपदार्थावबोधे ॥ विवेकसामर्थ्ये ॥ अहङ्कारोपासने ॥ शब्दयुक्तिभ्यामात्मनिश्चये ॥ अमानिच्छा मदम्बिच्छमहिंसा क्षान्तिराजवम् । आचार्योपासनं शौचं स्यैर्ये सात्मविनिग्रहः ॥ इन्द्रियार्थेषु वैराग्य मनहङ्कारखवच । जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनम् ॥ असक्ति रन्मिष्वङ्गः पुत्रदारगृहादिषु । निश्चयश्च समचित्तत्वं मिष्टानिष्टोपपत्तिषु ॥ मयि ज्ञानन्ययोगेन भक्तिरथ्यभिचारिणी । विविक्तदेशसेवित्त्वं मरति र्जनसंसदि ॥ अघात्मज्ञाननिश्चयत्वं तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम् । एतज्ज्ञानमिति प्रोक्तं मज्ज्ञानं यदतोऽन्यथा ॥ सात्त्विकादिभेदात् तत्त्वविधिषु । यथा । सर्वभूतेषु ये नैकं भावमव्ययमीक्षते । अविभक्तं विभक्तेषु तज्ज्ञानं विद्धि सात्त्विकम् ॥ सात्त्विकं सर्वसंसारोच्छ्रितकारणम् ॥ पृथक्त्वेन तु यज्ज्ञानं नानाभावान् पृथग्गन्धान् । वेत्ति सर्वेषु भूतेषु तज्ज्ञानं विद्विराजसम् ॥ यत्सुकृतघवदेकस्मिन् कार्ये स-

ज्ञानम्

ज्ञानं हेतुकम् । अंतच्चार्यवदंल्यश्च त
 ततामसमुदाहृतम् ॥ राजसं तोम
 सश्च संसारकारणम् ॥ आत्मनः श्र
 वणमननाभ्यां परिनिपन्ने ॥ प्रभा
 राजन्यचेतो वृत्त्यभिव्यक्तसच्चिद्रूपे ॥
 परमात्मज्ञानसाधने ॥ शास्त्रादात्मतः
 त्तस्यावगमे ॥ आत्मसाक्षात्कारे ॥ सा
 ज्ञवेदतदर्थविषयेऽवबोधे ॥ ब्रह्मात्मै
 क्यसाक्षात्कारे ॥ * ॥ गुणपुरुषान्यता
 ख्यातौ ॥ अध्वयसाये ॥ * ॥ महा
 वकीजन्माखण्डाकारायां बुद्धौ ॥ स्व
 स्वर्हृत्पस्फुरणे ॥ ब्रह्मैवाहं समः शा
 न्तः ॥ सच्चिदानन्दलक्षणः ॥ नाहं देहे
 ह्यसद्रूपो ज्ञानमित्युच्यते ॥ ह्यैः ॥
 निर्विकारो ॥ निराकारो ॥ निरवद्यो
 हर्मथयः ॥ नाहं ॥ ॥ निरामयो ॥ नि
 राभः ॥ सो निर्विकल्पो ॥ हमाततः ॥ ना
 हं ॥ ॥ निर्गुणो ॥ निर्विक्रियो ॥ निच्यो नि
 च्यमुक्तो हमव्यतः ॥ नाहं ॥ ॥ नि
 र्मलो ॥ निश्चलो ॥ नन्तः ॥ शुद्धो हमजर
 मरो ॥ नाहं ॥ ॥ लोकावासनयाजन्तोः
 शास्त्रवासनयापि च ॥ देहवासनया
 ज्ञानं यथावन्नैव जायते ॥ * ॥ ज्ञा
 नमुत्पद्यते पुंसां चयात् प्रापल्लकर्म
 यः ॥ यथा दर्शतत्प्रख्ये पश्यत्या
 त्मानमात्मनि ॥ वेदे ॥ ज्ञायते ॥ ने
 न ॥ ज्ञा ॥ करणे स्फुटं ॥ अन्वयथति

ज्ञानद

रेकाभ्यां जायतस्वप्नसुषुप्तिषु ॥ य
 देकं केवलं ज्ञानं तदेवास्मि परं ह
 हत् ॥ ज्ञानं ज्ञानविद्यासोयं ज्ञान
 ज्ञानेन शान्यति ॥ ज्ञानात् ज्ञानं परि
 श्रय्ये ज्ञानमेवावशिष्यते ॥ ॥
 ज्ञानगम्यम् । न ॥ ज्ञेये ब्रह्मणि ॥ ज्ञा
 नेन अमानिज्जादिनासाधनकल्पापेन
 ॥ ज्ञानहेतुतया ॥ ज्ञानशब्दितेने गम्यं
 ॥ प्रार्थ्या ज्ञेयं ब्रह्म ननु तदिना ॥ ज्ञानेन
 ॥ गम्यते ॥ गच्छु ॥ पुरदुपधादितयत् ॥
 वि ॥ परमेश्वरे ॥ परमात्मनि ॥ न क
 र्मणा न ॥ ज्ञानकर्मभ्यां गम्यते ॥ किन्तु
 ज्ञानेनैव गम्यते इति सहस्रनामभा
 षिप्यम् ॥ विवृतश्चेत्त् तारकब्रह्मान
 न्दसस्थतीयतिना ॥ यथा ॥ ज्ञानेनै
 व गम्यो ज्ञानगम्यः ॥ सर्ववाक्यं साय
 धारणार्थमतिन्यायात् ॥ ज्ञानेनैवेत्त्व
 धारणलाभइत्यभिप्रेत्याह ॥ नकमे
 येति ॥ अनेन किञ्चलकर्मणां साचा
 न्मोक्षसाधनत्वं व्यावर्त्तते ॥ न ज्ञान
 कर्मन्या मित्यनेन समुच्चयो वार्यत
 इति ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 ज्ञानतपाः ॥ पुं ॥ ॥ विदुषि ॥ आत्मविदि
 ॥ ॥ ज्ञानमेवतपः सर्वकर्मण्यहेतुर्यस्य
 ॥ सः ॥ नहि ज्ञानेन सहस्रं प्रविशमिह
 विद्यते ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 ज्ञानदग्धशरीरे ॥ वि ॥ सर्वसंज्ञनिह

ज्ञाननि

तेभिर्बो ॥ ज्ञानदग्धशरीरस्य पुन
 दां हे नास्तीत्यवशानकः । सर्वस
 ज्ञानिदृशस्य ध्यानयोगस्तस्य च । न
 तस्य दहनं कार्यं नैवपिण्डोर्दकमि
 या ॥ निदध्यात् प्रणवेनैव विखे भि
 चोः कलेवरम् । प्रोक्ष्यं खननश्चा
 पिसर्वं तेनैवकारयेत् ॥ १ ॥
 ज्ञानदर्पणः । पुं । पूर्वजिने । मञ्जुघोशे ॥
 ज्ञानदा । स्त्री । शारदायाम् ॥ ज्ञानं
 ददाति । छुदाञ् ० । आतइतिकः
 । ॥ वि । ज्ञानस्यदातरि ॥
 ज्ञानदाता । पुं । ब्रह्मोपदेशरिश्चौगुरौ
 । ॥ पितुर्देशगुणा माता सौरर्चयेति
 निश्चितम् । मातुः । शतगुणः पृथ्वी
 ज्ञानदाता गुरुः प्रभो ॥ ज्ञानस्य
 दाता ॥ ॥ ॥
 ज्ञानदीपः । पुं । दीपसदृशेज्ञाने ॥
 स्वप्रकाशवैतन्याने दाद्वितीयसत्त्व
 आत्मा स एव महिषयान्तःकरणपरि
 णाम हृपो दीप उच्यते ॥ ज्ञानं दी-
 पश्च ॥ ॥ ॥
 ज्ञानदीपितः । वि । ज्ञानेनप्रकाशिते
 ॥ बाबूर्धकतमाधौ ॥ ज्ञानं वेदान्तावा
 क्यजन्यो ब्रह्मात्मैक्यसाक्षात्कारः तेन
 अविद्यातत्त्वायनाशद्वारादीपितः अ-
 च्यन्तीत्युच्यते ॥ ॥ ॥

ज्ञाननिर्हृतकामपः । वि । अवधूते । प

ज्ञानय

रमहंसे ॥ ज्ञानेन निर्दूतं समुन्मू
 क्तितं पुनर्देहसम्बन्धकारणं कल्मषं
 पुण्यपापात्मकं कर्म यस्य ॥
 ज्ञाननिष्ठः । वि । ज्ञानिनि ॥ ज्ञाने नि
 ष्टाऽस्य ॥ ॥ ॥
 ज्ञानप्रवः । पुं । ज्ञानपोते ॥ ॥ ॥
 ज्ञानमयः । पुं । शिवे ॥ वि । अखण्ड
 ब्रह्माकारे प्रकाशस्वरूपे ॥ ज्ञानं
 तत्त्वतः समस्तपदार्थायवैधक्यदा-
 त्तकः ॥ ॥ ॥
 ज्ञानयज्ञः । पुं । न्यायेन वेदार्थमिच्छय
 परे ॥ ब्रह्मार्था वपरे यज्ञं यज्ञेनैवो
 पेलुहति । ब्रह्माग्नौ सत्येज्ञानान
 न्तानन्दरूपं निरस्तसमस्तविशेषं प्र-
 क्षिप्तत्पदार्थः तस्मिन्नग्नौ यज्ञं प्र-
 च्यगात्मानं त्वं पदार्थम् यज्ञेनैव य
 ज्ञगच्छः आत्मनामसु व्यास्कनपठितः
 इत्यमृतपत्रचणे तृतीया एवकारो भे
 दाभेदव्याहृत्यर्थः त्वपदार्थाभेदेनै
 वोपजुहति तत्स्वरूपतया पश्यन्ती
 त्यर्थः । अपरे पूर्वस्मात् कर्मयोगि
 नो विष्वक्षणस्तत्त्वदर्शननिष्ठाः सन्या
 सिनश्च्यर्थः ॥ ॥ ॥ महापापव्रतां
 नृणां ज्ञानयज्ञो न रोचते । प्रच्युत
 ज्ञानयज्ञस्तु प्रद्वेष्यो भासते स्वतः ॥
 भोगसारस्वविभ्रान्त्वा ज्ञाने भोगौ
 घघातिनि । प्रद्वेषो ऽ युद्धविषयस्य

॥ ॥ ॥

ज्ञानाधि

ज्ञानी

महापोषवतो भवेत् ॥
 ज्ञानयोगः । पुं । निष्ठाविशेषे । ज्ञान
 मेव ब्रह्मणा युज्यते इति ज्ञानयोग
 निष्ठायाम् ॥ ब्रह्मज्ञानप्राप्त्युपाये ॥
 ज्ञानयोगश्च स्थितिः । स्त्री । जीवन्मु
 क्तौ ॥ आत्मसाक्षात्कारमनोनाश-
 वासनाच्छयान्कूलपुरुषप्रयत्नाभ्यां
 विशिष्टासंसारविलक्षणस्थितिः ॥
 ज्ञानलक्षणा । स्त्री । विविधालौकिक
 सन्निकर्षान्तर्गतसन्निकर्षे ॥ तल्लक्ष
 णं यथा । विषयी यस्य तस्यैव व्यापा
 रो ज्ञानलक्षण इति । अस्मार्थः । तदि
 पद्यज्ञापकतद्विषयज्ञानम् । यथा पूर्वे
 घटादिज्ञाने सति पश्चात् घटादि
 ज्ञानम् ॥
 ज्ञानशान् । वि । ज्ञानिनि ॥ ब्रह्मविदि
 ॥ ज्ञानमस्यस्य । मत्तु पुं ॥
 ज्ञानवापी । स्त्री । काश्यपान्तर्गततीर्थं
 विशेषे । ज्ञानोदतीर्थे ॥
 ज्ञानसाधनम् । न । इन्द्रिये ॥
 ज्ञानसिद्धिः । स्त्री । ब्रह्मात्मैक्यबोधे ॥
 ज्ञानस्कन्धः । पुं । निर्विकल्पके ॥
 ज्ञानस्वरूपम् । पुं । जीवे ॥ अज्ञासाधन
 श्च । विषयान् जानाति प्राणित्तिच
 । तादृशस्वरूपो जीवः ॥
 ज्ञानाग्निदग्धकर्मा । वि । पण्डिते ॥
 कर्मादावकर्मादिदर्शनं ज्ञानतद्देवा

ग्नि स्नेहदग्धानि शुभो शुभलक्षणा
 निकर्माणि यस्यसः ॥
 ज्ञानोपोद्गः । पुं । विस्मरणे ॥
 ज्ञानात्थासः । पुं । श्रवणाद्याद्युक्तौ ॥ त
 चिन्तनं तुल्यथन मन्योन्यं तत्प्रबो
 धनम् । एतदेकपरत्वञ्च ज्ञानाभ्या
 संबिदुर्बुधाः ॥ सर्गादायिवानेत्येवं ह
 स्यं नास्त्येव तत् सदा इदं जगद्दृ
 श्वेति बोधाभ्यासं विदुः परम् ॥
 ज्ञानावस्थितचेताः । पुं । स्थितप्रज्ञे ॥
 निर्विकल्पकब्रह्मात्मैक्यबोधयथाऽव
 स्थितं चेतो यस्यसः ॥
 ज्ञानाधिः । पुं । आत्मविषयकनिश्चय-
 खण्डे ॥
 ज्ञानी । वि । पदवाक्यन्यायादिमान
 निपुणे । तत्त्वदर्शनि । कृतसाक्षा
 त्कारे ॥ परोक्षज्ञानवति ॥ स्वतोऽ
 परोक्षं ज्ञान मसम्भावनादिप्रति
 बन्धेन फलमजनयन् परोक्षमित्यु
 पचर्यते ॥ भगवत् तत्त्वसाक्षात्कारो
 ज्ञानं तेन निश्चययुक्ते ॥ तीर्थमाये ।
 निष्प्रसन्नसर्वकामे । निष्कामभक्ते । त
 त्वज्ञानवति ॥ ज्ञानिनां हृदयाम्भो
 जे हृल्लेखा परमेश्वरीति देवीगीता
 ॥ पुं । दैवज्ञे ॥ ज्ञानमस्यास्ति । अ
 तदुनिठनाविति इतिः ॥
 ज्ञानेन्द्रियम् । न । यीन्द्रियेष । शोच

ज्ञेयम्

- स्वक्चक्षुर्जिह्वाघ्राणाख्येषु ॥ एता
 न्याकाशादीनां सात्त्विकांशेभ्यो व्य
 स्तेभ्यः पृथक् पृथक् क्रमेणोत्पन्नानि ॥
 यथोक्तं देवीभागवते । पञ्चभूतस्थस
 ॥ आशैः श्रोत्रादीनां समुद्भवः । ज्ञाने
 ॥ इन्द्रियाणां राजेन्द्र प्रथमेकमिति ॥ चा
 नसाधनमिन्द्रियम्-ज्ञानार्थमिन्द्रियं
 वा ॥ क्रमशो दिग्वाताकैः प्रचेतोऽप्य
 ने ज्ञानेन्द्रियाणां देवताः विशब्दस्य
 ॥ शंभुपरसंगन्धश्च । क्रमशो ज्ञानेन्द्रि
 याणां विषयाः ॥ ज्ञानेन्द्रियं
 ज्ञापकम् ॥ वि । गमके । बोधके ॥ नि
 दर्शने ॥ ज्ञापयति । ज्ञानं खलु ॥
 ज्ञापनम् । न । बोधने । जनावना इति
 भाषा ॥ ज्ञापिका । स्त्री । बोधिकायाम् ॥
 ज्ञापितः । वि । लक्षिते ॥ सूचिते ॥
 प्रबोधिते ॥ ज्ञापयितुमिच्छेत् ॥
 ज्ञेयम् । वि । वेदिन्ये । ज्ञानविषये
 । ज्ञानं कर्मणि ॥ अज्ञाते स्वात् ज्ञातु
 मर्हे ब्रह्मणि ॥ जडेषां ज्ञातस्वभावेन
 ज्ञातमनर्हत्वात् ॥ ॥ ज्ञेयं यत् तत्
 प्रवक्ष्यामि यद् ज्ञात्वाऽस्तमश्नुते
 । अनादिमत् परम्ब्रह्म न सत् तन्ना
 सदुच्यते ॥ सर्वतः पाणिपादं तत्
 सर्वतोऽग्निरोमुखम् । सर्वतः श्रु

ख्यायान्

तिमलोके सर्वं मायुं स्यतिष्ठति ॥
 - सर्वेन्द्रियगुणाभासं सर्वेन्द्रियविष-
 ॥ जितम् । असक्तं । सर्वं भृशैव निर्गु
 ॥ शोः गुणभोक्तृषु ॥ वदिरत्नश्च भूता
 ॥ ना मचरं चरमेव च । सूक्ष्मत्वात्
 - तद्विजयेयं दूरस्थं चास्तिके च तत्
 ॥ अविभक्तं विभक्तेषु विभक्तं निव
 च स्थितम् । भूतभर्तृषु तज्ज्ञेयं य
 ॥ सिष्णुः प्रभविष्णु च ॥ ज्योतिषा मपि
 ॥ तज्ज्योति स्तमसः परं मुच्यते । ज्ञा
 नं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य वि
 ष्ठितम् ॥ ज्ञातुं योग्यम् ॥ ज्ञा ॥ अ
 चोच्यत् । ईयति । गुणः ॥ ज्ञा
 ज्या । स्त्री । ज्ञातरि ॥ येषु धायाम् ॥
 मैर्ब्याम् । धनुर्गुणे ॥ जिनाति । ज्ञा
 - यवेगानैः । अध्वन्यादि स्वात्-यग
 न्तो निपातितः ॥ अन्येभ्योपीति डो-
 षा ॥ टाप् ॥ ज्ञातव्यम् । ज्ञानार्थम् ॥
 ज्याघातधारणम् । न । गोधार्याम् । त
 ले ॥ जायाः शिञ्जिन्याः गुणस्य ज्ञा-
 तः घात स्तस्यः धारणम् ॥
 ज्यानिः । स्त्री । जीर्णे ॥ हानौ ॥ तटि
 - न्याम् ॥ ज्ञानम् । ज्या ॥ ग्लान्याहा
 - म्योनिः ॥ यद्वा । जिनाति । ज्या ॥
 धीज्याज्व रिभ्योनिः ॥
 ज्यायान् ॥ वि । अतिवृद्धे । वर्षीयसि
 ॥ अतिप्रशस्ते ॥ ज्ञेयमनयो रंतिश

श्रेष्ठता

श्रेष्ठशाय

येन वृद्धः प्रशस्यो वा । ज्येष्ठ वृद्धस्य
 श्रेष्ठः । शिवर्चनेतीयसुनि वृद्धप्रशस्यो
 र्ज्यादेशः । ज्यादादीयसः इत्याजिम् ॥
 ज्यायसी । स्त्री । अतिप्रशस्तायाम् ॥
 वृद्धायाम् ॥ ज्येष्ठायाम् ॥ ङीप् ॥
 ज्येष्ठः । पुं । युके ॥ श्रीमतेः । प्रथमे
 तिमासि ॥ ज्येष्ठौ पूर्णमास्ये ऽस्मिन् ।
 सास्मिन् । मैत्र्यमासीत्यण् ॥ संज्ञाम्
 पूर्वस्यविधेरनित्यत्वाद्भूत्वाभावः ॥ वि
 त् । अतिवृद्धे ॥ ज्येष्ठे ॥ अयमेवास्मति
 शयेन । वृद्धः प्रशस्यो वा । अतिशयने
 तेतस्विठनावितीठनि वृद्धस्य ज्येष्ठे
 च्यनेनच । वृद्धप्रशस्यो र्ज्यादेशः ॥
 अयमे । पुं । पितुरग्रजे ॥ तातस्य
 ज्येष्ठः । राज० ज्येष्ठस्यपूर्वनिर्पातः ॥
 ज्येष्ठवर्षः । पुं । प्राज्ञये ॥ वेणीनां ज्ये
 ष्ठः । राज० ॥ कर्मधारयो वा ॥ वि
 । ज्येष्ठवर्षे ॥
 ज्येष्ठवत्ता । स्त्री । सहदेव्याम् ॥
 ज्येष्ठशयूः । स्त्री । कुल्याम् । पत्न्या
 ज्येष्ठभगिन्याम् ॥ बहीसाली इति
 ज्येष्ठसासु इति च भाषा ॥
 ज्येष्ठसामगः । पुं । ज्येष्ठसार्वांगातरि ॥
 तानि च आरण्यके गीयन्ते ॥
 ज्येष्ठसाम । न । सामप्रभेदे । आरण्य
 के गीयमाने सामनि ॥ तदध्ययना

इत्येते ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 ज्येष्ठस्थानम् । न । तीर्थविशेषे ॥ अथ
 मंहीदेवस्तुति ॥ ॥ ॥ ॥
 ज्येष्ठा । स्त्री । अश्विन्यादिष्वष्टादशे नक्ष
 त्रे ॥ सत्कीर्तिपुत्रैर्विविधैः सुमेते ।
 विवास्वितो ऽस्येत्तसत्प्रतापः ।
 ज्येष्ठप्रतिष्ठो विकलस्वभाजो ज्येष्ठा भ
 वेस्यचजन्मीकाले ॥ गृहगोधाया
 म् ॥ मध्यमाङ्गुली ॥ गृहार्थम् ॥
 अलक्ष्याम् ॥ नायिकाभेदे । परि
 शीतस्वसति भर्तुरधिकज्ञेयस्यम् ॥
 प्रथमजायाम् ॥ ज्येष्ठस्यस्त्रियाम् ॥ ज्ये
 ष्ठस्यस्त्री । पुंयोग्यलक्षणाङीघंवाधि
 चाशनादिच्चाष्टम् ॥ ॥ ॥ ॥
 ज्येष्ठाम्बुलीवः । पुं । ज्येष्ठे ॥ ज्येष्ठाम्बुली
 य्मिच्छति मासु स्रापादुर्भवम् ॥
 ज्येष्ठाम्बु । न । तण्डुलान्नुनि । मण्डे ॥
 ज्येष्ठश्रमः । पुं । गृहस्थि ॥ यस्यात्
 प्रयोष्याश्रमिणोः श्रानेनाश्रमेन च ऽ
 न्वहम् । गृहस्थेनेष धार्यन्ते तस्माज्
 ज्येष्ठश्रमो गृही ॥ ज्येष्ठश्रमोय
 ज् । कर्मधारयो वा ॥
 ज्येष्ठश्रमी । पुं । गृहस्थे । गृहस्थो प्र
 क्षारोच । वानप्रस्थोयमिचुकः ।
 चक्षार श्रमो । प्रोक्तः । सर्वे गार्ह
 स्थ्यमूलकाः ॥ ज्येष्ठश्रवा । सायान्
 मीच ॥ ॥ ॥ ॥

ज्योतिर्बी

ज्योतिष

ज्येष्ठी । स्त्री । गृहगोपायाम् । छिपक
 ली इतिभाष्ये ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 ज्येष्ठः । पुं । ज्येष्ठे मासे । शुके ॥ विदेश
 ॥ इतिः पुरुषः । सुतीक्ष्णः । चमान्वितः
 ॥ स्वात् खलु दीर्घसूत्रः । विचित्रवृ-
 ॥ द्वि विदुषां वरिष्ठो ज्येष्ठभिधाने ज
 ॥ नन हि र्यस्य ॥ ज्येष्ठो पूर्णमासस्किन्
 ॥ सास्किन् पौर्णमासी च्यम् ॥ ॥
 ज्येष्ठिनेयः । पुं । ज्येष्ठया अपत्ये ॥ कत्या
 ॥ य्यादिच्छात् ढक् इतडा दे शश्च ॥
 ज्येष्ठी । स्त्री । ज्येष्ठपूर्णिमायाम् ॥ ज्ये
 ष्ठी वयायुक्ता पौर्णमासी । नचचेयु-
 ष्ठीः काखिदच्यम् ॥ ततोडीपू ॥ गृ
 हगोपायाम् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 ज्येष्ठ्यम् । न । ज्येष्ठत्वे ॥ यथा । विप्र
 ॥ क्षात्तानतो ज्येष्ठ्य चचियाणान्तुवी
 र्यतः । वैश्यानां धान्यधनतः । शूद्राणां
 ॥ मेवजन्तइतिमनु ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 ज्योक् । अ । काखभूयस्त्वे ॥ प्रश्ने ॥ श्री
 ॥ धार्थे ॥ सम्पुच्यर्थे ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 ज्योतिरिङ् । पुं । खद्योते ॥ ॥ ॥
 ज्योतिरिङ्क । पुं । तिमोमशौ । खद्यो
 ते ॥ ज्योतिर्नचत्र तददिङ्गति । इति
 गतौ । चलनशब्दाद्योदितियुच् ॥
 ज्योतिर्माषद्द । पुं । तीर्थविशेषे ॥
 ज्योतिर्वित् । पुं । काखपरमार्थ वादिनि ॥
 ज्योतिर्बीजम् । न । खद्योते ॥

ज्योतिश्चक्रम् । न । त्रिन्द्रसूर्यादिग्रहं न
 ॥ चिषमण्डले । राशिचक्रे ॥ सप्तविंश
 ॥ तिमै ज्योतिश्चक्रं । क्षिमितं वायुगम्
 ॥ तदर्हो गो मनेद्रागिर्निर्वर्ष चरणा
 ॥ इतिः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 ज्योतिशास्त्रम् । न । ग्रहनक्षत्रादीनां
 ॥ तत्त्वनिर्णयके शास्त्रे ॥ सिद्धान्तः संहि
 ॥ ताहोरारूपस्केन्द्रयथात्मकम् ॥ वेद
 ॥ स्य निर्मलं चक्षुर्ज्योतिशास्त्रं सकलम्
 ॥ पम् ॥ विनैतदखिलं ज्योतिस्त्रोचं क
 ॥ र्मि न तिस्र्यति ॥ तस्माज्जगद्विनाये
 ॥ दं प्रक्षयानिर्मितं पुरो ॥ कृतएवचि
 ॥ जैरेतदद्योतयं प्रयत्नतः ॥ ॥ ॥
 ज्योतिषम् । न । वेदाङ्गविशेषे ॥ गृह-
 ॥ खादिग्रहणशास्त्रे ॥ पञ्चस्कन्धमिदं शा
 ॥ खं हेरांगणितसहितः ॥ केरलिः
 ॥ शकुरुचेति ज्योतिशास्त्रमुदीरितम्
 ॥ ॥ वेदाहियार्थं मभिप्रवृत्ताः का
 ॥ खानुपूर्वा विहितान्यद्योतः । तस्मा
 ॥ दिदं काखविधानशास्त्रं योज्योतिषे
 ॥ वेद सवेद्यज्ञान् ॥ यथा शिक्षा म
 ॥ गुराणां नागानां मणयो यथा । तद्वद्वे
 ॥ दाङ्गशाखाणां गणितं मूर्ध्निस्थि-
 ॥ तम् ॥ वेदाहोभिश्च मोहाच्च योर्वि
 ॥ प्रो ऽचानतोपिवा । शूद्राणामुपदे-
 ॥ यन्नुदधात् सनरकं व्रजेत् ॥ ज्योति
 ॥ र्नेचत्राद्यधिकुच्यकृतोऽग्रन्थः । कृतेषु

ज्योतिः

ज्यो रत्नमोः संचापूर्वकत्वाद्बृद्धिः ॥
 ज्योतिषी । स्त्री ॥ तारायाम् ॥
 ज्योतिष्कः । पुं । चित्रकृत् ॥ मेधिका
 बीजे ॥ गणिकारिकाश्चे ॥ पुंभू
 त्नि । ज्योतिष्काः । चन्द्रकिंघनने ॥
 तारकासु ॥ न । मेरोः शृङ्गाकरे ॥
 तदीशभागे तेष्वारः शृङ्गमादित्यः
 सन्निभम् । यस्तत्तज्ज्योतिष्क मिष्ट
 हुः सदापशुपतेः प्रियम् ॥ तस्त्रीः ॥
 पुर्थाः ईशानिभागेना ॥ पुं ।
 ज्योतिष्टोमः । पुं । षोडशत्विक्साथे
 यत्रविशेषे ॥ अषष्टादशतगोदचि
 शोभिवति ॥ ज्योतीषि स्तोमा यस्य
 ॥ यत्रस्य सोयं ज्योतिष्टोमः ॥ ज्योति
 रायुर्षिः स्तोम इतिषत्त्वम् । सलोपः ॥
 ज्योतिषम् । पुं । स्त्रैर्षे ॥ प्रचक्षीपथ्ये ॥
 द्विविशेषे ॥ चिः ॥ दीसियुक्ते ॥ ज्यो
 त्तिरेस्ति । मतुप् ॥
 ज्योतिषती । स्त्री ॥ पारवताङ्घ्र्याम् ।
 कटङ्घ्र्याम् ॥ मानकौगयी इतिभाषा
 ॥ ज्योतिषती कटुस्त्रिक्ता सरा कफ
 संमीरजित् । अच्युष्या वासुती सी
 ष्याः वज्रिदुहिस्मृतिप्रदाः ॥ राषी ॥
 उगिचान् ङीप् ॥
 ज्योतिः । पुं । अगौ ॥ दिवाकरे ॥ मेधि
 योशाम् ॥ न । दृष्टीः । नेचकनीनका
 मथे ॥ नचचे ॥ प्रकाशे ॥ सर्वावभा

ज्योत्सः

सके ब्रह्मसि चैतन्ये ॥ कादिहोदी
 ना बुद्ध्यादीनाश्च बाह्याना र्त्निरा
 ष्णामपि जुह्वज्योतिषी । चैतन्यज्योति
 षोऽधमासक्तोपपत्तेः ॥ विज्ञाने ॥
 ज्योतते द्योतनं वाऽनेनवा ॥ च्युतग
 षिद्युतेरिसिन्नादेश्च ॥
 ज्योती रथः ॥ मुं । धुवे ॥ आचानपादौ ॥
 ज्योत्स्ना ॥ स्त्री ॥ चन्द्रातपे ॥ ज्योतिस्सं
 पुयुक्तनिशान् ॥ कौमुद्याम् ॥ खेतघो
 षीयाम् ॥ ज्योतिस्त्वहाः । ज्योत्स्ना
 षतमिखे च्यादिना ज्योतिषतपधे ॥
 ॥ योनप्रत्त्वयर्षिनिपीच्यते ॥
 ज्योत्स्नाप्रियः । पुं । चकोरे ॥
 ज्योत्स्नाश्च ॥ पुं ॥ दीपाधारविशेषे ॥
 ज्योत्स्नी । स्त्री ॥ प्रटोलिकाशाम् ॥ चचे
 ङा इति ॥ प्रसिद्धे दीर्घफले ॥ चन्द्र
 कायुक्तायां राषी ॥ चान्दीयत इति
 ॥ भाषा ॥ त्रिंशु कानामगन्धस्थे ॥ ज्यो
 त्स्नाऽस्त्वह्याः ॥ ज्योत्स्नादिभ्य उपसं
 ष्ठानमिच्छया संचापूर्वकत्वाद्बृह्मभा
 षः । ङीप् ॥
 ज्योतिषिकः । पुं । दैवज्ञे ॥ कोसपरमा
 र्थवादिनिना ज्योतिषमधीते ॥ वेदवा
 यक्तूकथादीतिठक् ॥
 ज्योत्सः । पुं । शुक्लपत्रे ॥ ज्योत्स्नाऽ
 स्मिन्नस्ति । ज्योत्स्नादिच्चादश ॥ चि
 त्दीसे ॥ ज्योत्स्नायुक्ते ॥

ःश्वरः

श्वरः

ज्योत्स्विका ॥ स्त्री । चन्द्रिकायुक्तायां ।
 रात्री ॥ पठोऽद्याम् ॥
 ज्योत्स्वी । स्त्री । ज्योत्स्वया युक्तायां रात्री
 ॥ ज्योत्स्व्याम् ॥ अणन्तत्त्वान्डीपु ॥
 ज्वरः पुं । स्वर्नाद्यां प्रसिद्धे रोगे । ज्व
 र्त्वा । रोगपृष्ठे । मन्त्रागदे ॥ तिस्रो
 त्वत्तिः संख्याचोक्ता भिषग्भिः । दशा
 पमानसंकुर्द्वश्निश्चाससम्भवः । श्व-
 रिरोट्ठा । पृथग्द्वन्द्व संघातगन्तुजः सृ
 त इति ॥ तथाहि । वातिकः पित्त-
 क्रमैश्च कफलो वातपित्तजः । वात
 श्लेष्मभूतश्च पित्तश्लेष्मोद्भवस्तथा ॥
 संघातागन्तुजां चैवं ज्वरोऽपि ध्रुव्यं
 त इति ॥ अर्पित्वा । जनकः सर्वरोगा
 यो । दुर्वा रोगो दाहयो ज्वरः । शिवभक्त
 रश्च योगी च । स एव । विकृताकृतिः ॥
 भीमस्त्रिपादस्त्रिशिरःषट् भुजोन्म
 लोचनः । भस्मप्रहरणो रौद्रः । काला
 शक्तकपमोपमः ॥ । सन्दाग्निस्तस्मिन्न
 को । सान्दग्नेर्जनकास्त्रयः । पित्तश्लेष्म
 समीराश्च प्राणिनां दुर्खदायकाः ॥
 । इत्यादि वैश्यास्ततो विशेषोऽवग
 तः । नान्यः ॥ श्वरशाम् । ज्वररोगे । घञ्
 । सन्नापूर्वकत्वात् । तद्व्योभावः ॥ ज्वर
 रति । अञ् वा ॥ सन्नापहेतुत्वात् । श्वो
 के ॥ श्वरमुक्तात् । अर्थाः यथा ।
 स्वदेहधुक् । गिरसुः । कण्डूः । पीको

। मुखेऽपि । श्ववद्युश्यात् । श्विष्यात् । श्वर
 मुक्तात् । श्वरशाम् ॥ ।
 श्वरघ्नः । पुं । शुद्ध्याम् ॥ । वासूके ॥
 श्वि । श्वरनाशके ॥ ।
 श्वरघ्नी । स्त्री । ।
 श्वरघ्नी । स्त्री । मन्त्रिष्ठायाम् ॥
 श्वरामिः । पुं । मन्त्राधिर्मन्यवे । श्वर
 । रूपीयौगी । श्वरः ।
 श्वराक्षी । स्त्री । भद्रदन्तिकायाम् ॥
 श्वरान्तकः । पुं । नेपाळनिम्बे ॥ श्वर
 श्वे । श्वैर्पथविशेषे ॥ वि । श्वर
 श्वनाशके ॥ ।
 श्वरापहानि । स्त्री । । श्वित्वशुश्रुव्याम् ।
 श्वित्वपथ्याम् ॥ श्वि । श्वरनाशके ॥
 श्वरारिः । पुं । श्वरमौषधविशेषे ॥
 श्वरितः । श्वि । श्वरिष्ठी ॥ श्वरः सञ्जा
 । तौ । तारकादिच्चादित् ॥
 श्वरी । श्वि । श्वरमुक्ता ॥ । गुर्वभियन्त्या
 । काले वा श्वरीनादीत् कथञ्चन ॥
 श्वलः । पुं । श्वाले । दीप्तौ ॥ श्वि । दी
 प्तिसिद्धिः ॥ श्वलति । श्वलदीप्तौ
 श्वलका । श्वल । श्वलशिखायाम् ॥ इ-
 ति हेमचन्द्रः ॥ ।
 श्वलत् । श्वि । दीप्तिसमिति ॥ ।
 श्वलनः । पुं । श्वली ॥ श्विषकवृक्षे ॥
 । न । दहने ॥ श्वलति । श्वलणे जु

के ॥ श्वरमुक्तात् । अर्थाः यथा ।
 स्वदेहधुक् । गिरसुः । कण्डूः । पीको

ज्वलिका

ज्वलिक्यदन्त्रम्यख्यमधिज्वलं शुचलप्रप-
 तपदः । इति ताच्छ्रीत्यादिपुयुचं ॥
 ज्वलमाश्या ॥ पुं ॥ सूर्यकास्तमगौ ॥
 ज्वलितः शः विंशद्गये ॥ उज्वलेतां भा-
 स्करे ॥ उज्वलितेना ज्वल ० ॥ क्तः ॥
 ज्वलिनी ॥ स्त्री ॥ मूर्वालतायाम् ॥ क्तः ॥
 ज्वलः । पुं ॥ अग्निशिखायाम् ॥ वि ॥
 दीप्तिविशिष्टे ॥ ज्वलित ॥ ज्वल ० ॥
 उज्वलितकस्तभ्योः ॥ ॥ ॥ ॥
 ज्वला ॥ स्त्री ॥ अग्निशिखायाम् ॥ टाप् ॥
 ज्वालागर्दभकः । पुं ॥ ज्वालागर्दभरोगे ॥
 ज्वालानिह्नः । पुं ॥ अग्नी ॥ ॥ ॥
 ज्वालामरिचम् ॥ न । रक्तमरिचे ॥ मि-
 ष्ठी ज्वालामरिच इत्यादि भाषा ॥
 ज्वालामुखी । स्त्री । ज्वालान्धरपीठान्त-
 र्गतपीठस्थानविशेषे ॥ तवभगवत्त्वा-
 जिह्वापतिता । तवाम्बिकादेवी ।
 उन्मत्तनामकोः भैरवस्य ॥ तथाहि ।
 ज्वालामुखा महाजिह्वा देव उन्म-
 त्तभैरवः ॥ अम्बिका सिद्धिदानायी
 स्तनं ज्वालान्धरे मनेति ॥ तन्त्रचूडाम-
 षिः ॥ देव्यन्तरे ॥ ज्वालामुख्यस्याः ॥
 ज्वलिका ॥ स्त्री ॥ ज्वालाम् ॥ ज्वाल-
 इति भाषा ॥ ॥ ॥ ॥

जम्पी

जम्पी पुं ॥ जम्पीशे ॥ सुरगुरौ ॥ दे-
 म्प्यराजे ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ जम्पावाते ।
 जम्बड इति ख्याते ॥ प्रचण्डानिले ॥
 जम्बुष्टौ ॥ वि ॥ नष्टवस्तुनि ॥ ॥ ॥
 जगज्जायमानः । वि । धाकञ्चिक्य
 युक्ते ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जगिति । अ । शैव्ये ॥ ॥ ॥
 जङ्कारः । पुं ॥ भ्रमरादिसमूहशब्दे ॥
 जङ्कृतिः । पुं । कांस्यतालादिध्वनौ ॥
 जङ्जा । स्त्री ॥ वाते ॥ तारवाद्यौ ॥
 नष्टे ॥ ध्वनिविशेषे ॥ अस्तु कर्षवर्षण ॥
 जङ्जानिलः । पुं । माट्टिकवाद्यौ ॥
 जङ्जावातः । पुं ॥ जङ्जानिले ॥ ॥
 जटा । स्त्री । भूष्यामलक्याम् ॥ पितु-
 र्नकोपधौ ॥ जङ्गते ॥ जटसङ्घाते ।
 घञ् । संचापूर्वकत्वात्तद्वृद्धिः ॥
 जटिः । पुं । जुष्टयुचे ॥ जट ॥ इन् ॥
 जटिति ॥ अ । शिघार्थे ॥ तत्त्वार्थे
 ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जटिः । पुं । सर्मदादिच्वात् क्पि ॥ जट
 मेति ॥ इन् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जम्बुकारः । पुं ॥ कङ्कणादिध्वने र-
 जनकारः । पुं । नुंकरणशब्दे ॥
 जम्पः । पुं ॥ सम्पातपतने । लम्पे ॥ स्वे
 ष्याधीनपतने ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 जम्पाकः । पुं । वानरे ॥ ॥ ॥ ॥
 जम्पाशी । पुं । मत्वरङ्गविहङ्गमे ॥
 जम्पी । पुं । वानरे ॥ ॥ ॥ ॥

जर्जर

जर्जरः । पुं । निर्जरे । उत्सन्निरगते नि
रिवारि प्रवाहे ॥ जरणम् । जृष्व
योहानौ । ऋदारप् ॥

जर । स्त्री । जरेऽनिर्जरे ॥ षिच्वा
हृक् ॥

जरिः । स्त्री । जरे ॥ जरणम् । जृष्व०
अचइः ॥

जरी । स्त्री । गिरिवारिप्रवाहे ॥ कृ
दिकारदितिङीष् ॥

जर्जरः । पुं । कलियुगे ॥ वाद्यभाग्य
विशेषे । वडीर्जाज इतिभाषाः ॥ गौ
डास्तु चर्मपुटाच्छादितकाष्ठस्थाने
इति करड इतिख्यातेच । डिण्डि-
भोडेरुरी प्रोक्तोजर्जरः पटहः स्मृ
तः । इति तत्पर्यायाः । जलकी ज
ली जलरीजर्जरी इतिशब्दरत्नाव-
लीच्छाहुः ॥

नेपालभाषया भ्र्वालीति प्रसिद्धे कां
स्यवाद्ये ॥ नद्विशेषे ॥ जज्जर इ
ति प्रसिद्धे जलपानविशेषे ॥ जरणा
जर्ज इतिच ख्याते पाकसाधने लो-
हद्रव्ये ॥ जर्ज इति शब्दरति । आ
तेनुपेतिकः ॥ यदा । जर्जति । जर्ज
परिभाषणमर्त्तनयोः । बाहुलका
दरः ॥

जर्जरकः । पुं । कलियुगे ॥ अल्पार्थ
वोधकेषु जर्जरशब्दार्थेषु ॥ कः ॥

जलरी

जर्जरा । स्त्री । नेश्यायाम् ॥

जर्जरिका ॥ स्त्री । रोटिकाविशेषे ॥

यथा । घूमसीरचिता रोटी प्रोक्ता

जर्जरिकावुधैः । जर्जरी कफपित्तघ्नी

क्लिष्टिदातकरी स्मृतेति ॥

जर्जरी । स्त्री । जर्जरवाद्ये ॥ जजरी इ

तिख्याते स्वल्पेशरिपात्रे ॥ घूमसी

रोटिकायाम् ॥

जर्जरीकः । पुं । न । शरीरे ॥ जर्जति ।

जर्जपरिभाषणमर्त्तनयोः । पर्फरी

कादिच्वात् साधुः ॥

जलजला । स्त्री । इल्लिकर्णास्फालने ॥

जलरी । स्त्री । हुडुक्के ॥ जर्जरवाद्ये

॥ वालुकुन्तले । केशवके ॥

जला । स्त्री । आतपस्योर्मौ ॥ कन्यायाम् ॥

जला । पुं । वाच्यति चविद्यात् सवर्णा

यामुत्पन्नेवर्णसङ्करजातिविशेषे ॥ क

रण्ये । मल्ले ॥ भांड इति प्रख्याते

प्रज्ञासके ॥

जलकम् । न । कांस्यनिष्पन्ने करता-

ले ॥ यथा । शिवागारे जलकश्च शू-

र्यागारेच शङ्खकम् । दुर्गागारे वंशि

वाद्यं मधुरीश्च न वाद्येत् ॥

जलकण्डः । पुं । कपोले ॥

जलरी । स्त्री । हुडुक्कवाद्ये ॥ वक्रके

शेषु ॥ जर्जते । जर्जः । बाहुलकाद-

रन् । पृषोदरादिः । गौरादिच्वात्

जाटलिः

डाप् ॥ शुद्धे ॥ कन्दे ॥ । पुं ।
 जल्लिका । स्त्री । उद्धर्तनमले । जिल्ली इति
 भाषा ॥ खोते ॥ दीप्तौ । आतपरुचौ ॥
 जल्ली । स्त्री । जर्जखाद्ये ॥ ।
 जल्लोखः । पुं । तर्कुलासके । चरखा इ
 ति भाषा ॥ ।
 जषः । पुं । मत्स्ये । मीने ॥ मीनरा-
 श्यौ ॥ तामे ॥ अटव्याम् ॥ न । खि-
 ले ॥ जपति । जपसिंसार्यः । पचाद्य
 च् ॥ यद्वा । जप्यते । खने । धचे-
 तिघः ॥ ।
 जषकेतनः । पुं । । कामदेवे । मद्
 जषकेतुः । पुं । । ने ॥ जषोमकरः
 केतनङ् केतुर्वा यस्य ॥ ।
 जषा । स्त्री । नागवलायाम् ॥ टाप् ॥
 जषाङ्कः । पुं । अनिरुद्धे । कन्दर्पे ॥
 जषाशन । पुं । शिशुमारो ॥ त्रि । म
 त्त्यादे ॥ ।
 जषोदरी । स्त्री । व्यासमातरि ॥
 जाङ्घितम् । ने । चरणालङ्कारविशेषे ॥
 जाटः । पुं । निकुञ्जे ॥ कार्तारे ॥ व्र-
 षादीनांमार्जने ॥ न । सङ्घाते ॥ ज
 टनम् । जट० । घञ् ॥
 जाटलः । पुं । घण्टापाटलौ । लोभ्रवि-
 शेषे ॥ जाटं सङ्घातं जाति ॥ ला० ।
 आतोनुपेतिकः ॥ ।
 जाटलिः । पुं । स्त्री । जाटलिद्वये ॥

जावुकः

जाटा । स्त्री । भूम्यामलक्याम् ॥ यूथी
 ष्ट्ये ॥ जष्यते । जटसङ्घाते । घञ् ॥
 जाटामला । स्त्री ।
 जाटिका । स्त्री । } भूम्यामलक्या-
 म् ॥
 जाटी । स्त्री । }
 जामकम् । ने । दग्धेष्टकाविशेषे ॥ जा
 माइति जांवा इति च भाषा ॥
 जामरः । पुं । तर्कुशाणे । तर्कुचेकीसा
 श्य इति भाषा ॥ ।
 जाकर्ः । त्रि । जाकर्तिके । जर्जरवाद्य
 कर्त्तरि ॥ जर्जरवादनं शिल्प मस्य
 । मङ्गकजर्जरादयान्यतरस्यामित्य-
 ष्यु ॥ ।
 जाकर्तिकः । त्रि । जाकर्ते ॥ जर्जरवाद्
 नं शिल्प मस्य । पचेठक् ॥
 जालिः । स्त्री । पानकविशेषे ॥ यथा ।
 आंसमामफलं पिष्टं राजिकालयसा
 न्वितम् । मृष्टहिङ्गयुतं पूतं घोलि-
 तं जालिश्च्यते ॥ जालि हरतिजि
 ह्वायाः कुण्डलं कण्डशोधिनी । म
 न्दं मन्दं निपीता सा रोचनी षड्
 धिधिनी ॥ ।
 जावुः । पुं । जाड इति श्रुते पिचलुञ्चे
 ॥ जाभितिशब्दं वेति गच्छति । वी
 गच्यादिषु । मित० ङुः ॥
 जावुकः । पुं । पिचुले । जाड इति भा
 षा ॥ संचार्याकन् ॥

जिह्विका

जिह्विकम् । न । फलविशेषे ॥
 जिह्विनी । स्त्री । उत्कायाम् ॥ जिह्वि
 नीटचे ॥
 जिह्वी । स्त्री । जिह्विनीटचे ॥
 जिह्विर्मः । पुं । दावायौ ॥
 जिह्विरिष्टा । स्त्री । जिह्विभरी इ-
 तिगैःडप्रसिद्धे च विशेषे । पीत-
 । पुष्पायाम् । रोमांश्च फलायाम् ॥
 जिह्वी । स्त्री । जिह्व्याम् ॥ यथा ।
 " जिह्वजा वाऽव्यक्तमधुरा कूचन्ती म-
 धुराकृतिरिच्छागमः ॥
 जिह्विका । स्त्री । भिरण्याम् ॥ कन् ॥
 जिह्वी । स्त्री । सैरीयके ॥ भिमिति
 । रटति । रट० । अच् ॥ पृषोदरादिः
 । गौरादिच्चां न्डीष् ॥ अस्त्रागुणाः
 । कटुत्वम् । तिक्तत्वम् । दन्तामय
 । मूलवातकफशोफकासच्छर्दोपना-
 शिचश्चेति एव निर्घण्टः ॥ सुन्दर-
 त्वे ॥
 जिरिका । स्त्री । जिह्व्याम् । भीं
 जिरी । स्त्री । गुर इ० भींगर
 जिरिका । स्त्री । इति च भाषा ॥
 जिह्वि । स्त्री । वाचविशेषे ॥ यथा ।
 घण्टा गह्व सथा भेरीसदृशैः भि-
 ह्विरेव च । पञ्चानां प्रस्यते वाचं
 देवताराधनेषु चेति गूढार्थदीपिका ॥
 जिह्विका । स्त्री । जिह्वीकायाम् । स्त्री

जोडः

र्याम् ॥ उदत्तनांशुके ॥ आतपस्वर
 चै ॥ विलेपनस्रमले ॥ स्वार्थे कन् ॥
 जिह्वी । स्त्री । कीटविशेषे । भींगर
 इति भाषाप्रसिद्धे । भिरिकायाम् ।
 स्त्रीर्याम् ॥ आतपस्वरि ॥ वर्ध्याम् ॥
 उदत्तनांशुके ॥ खाली लयदग्धान्ने
 । चिह्नति । चिह्नयैथिल्ये । अच् ।
 पृषोदरादिच्चा अस्त्रजः । गौरादि-
 च्चान् डीष् ॥
 जिह्वीकण्टः । पुं । गृहकपोते ॥
 जिह्वीका । स्त्री । जिह्विकार्थेषु ॥
 जीवका । स्त्री । जिह्व्याम् । भींगुर
 इति भाषा । भीतिरौति । शब्दे
 । बाहुलकात् कक् ॥
 जुष्टः । पुं । अमकाण्डद्रुमे । सन्ने ।
 गुल्मे । भुण्ड इति भाषा ॥
 जुमरि । स्त्री । रागिणी विशेषे ॥ यथा ।
 प्रायः शृङ्गार बहुला माध्वीकमधुरा
 सद्गुः । एकैव भुमरि लोके पर्णादि
 नियमोज्ज्विता ॥ अतो लुचण भेत
 स्या नोदाहारि विशेषकम् । इदं हि
 शाल्मगं सूचं प्रसिद्धं त्वपरञ्जनम् ॥
 इति सङ्गीतदासोदरः ॥
 जूषिः । स्त्री । क्रमुकभेदे ॥ दुष्टदेव
 श्रुतौ ॥
 जोडः । पुं । गुणाकण्टके ॥ इति भूरिप्र
 योगः ॥

टक्कना

टक्क

जः । पुं । जकारे ॥ बलीवर्धे ॥ शुक्रे ॥
 वाममती ॥ गायने ॥ घर्घरध्वने ॥
 * ॥ * ॥ इत्यादिगौडकुलोत्पन्नीडी
 चवालप्रधानोपनामसुलाराममिश्रा
 त्तजश्रीधर्नपतिमिश्रापरनाम्ना तः
 याश्रीसङ्गुसुकुलावधूतश्रीपरमहंसप
 रिब्राजकाचार्यश्रीमह्वरिहरानन्दना
 यभारतशिष्येण ब्राह्मणधूतश्रीसु
 खानन्दनायपरनामधेयेन विरचिते
 शब्दार्थचिन्तामणौ चवर्गः समाप्ति
 इतः ॥ १ ॥

इति हेमचन्द्रः ॥
 टगण । पुं । चयोद्दशभेदभिन्नेषाम्ना
 विकैर्यथा (११११ शिवः १) (११११
 शशिः २) (११११ दिनपतिः ३) (११११
 सुरपतिः ४) (११११ शेषः ५) (११११
 अहिः ६) (११११ सरोजम् ७) (११११
 धाता ८) (११११ कलिः ९) (११११
 चन्द्रः १०) (११११ भ्रुकः ११) (११११
 धर्मः १२) (११११ शास्त्रिकरः १३)
 इति षण्माषे चयोद्दशभेदाः ॥

टगर । पुं । टक्कणचारे ॥ हेलाविश्व
 मगोचरे ॥ वि । केकराक्षे ॥
 टङ्क । पुं । कोपे ॥ असिकोशे ॥ खड्गे ॥
 शवदारणे । टांकी इति भाषा ॥ चतु
 र्मापकस्वरूपेमाने । चतुर्विंशतिर
 त्तिकारूपे वा ॥ इर्पे ॥ परशौ ॥
 राजाशेगा ॥ पुं । न । नीलकपित्थे ॥
 खनिषेगा ॥ टङ्कने ॥ टङ्कयति । टकि
 वन्धे । चुरादिः । अच् ॥ टम् इति
 शब्दङ्कायति वा । कै० आतो ऽनु
 पेतिकः सुपीति वा ॥

टक्ककः । पुं । रजतमुद्रायाम् । ह्य्या इति
 भाषा इत्यमरटीका सारसुन्दरी ॥
 टक्ककपतिः । पुं । ह्य्याथच्चे ॥
 टक्ककशाला । स्त्री । रजतमुद्राग्रहे । ट
 कशाले इति भाषा ॥ इत्यमरटीका
 सारसुन्दरी ॥

तत् सत्

टः

टः । पुं । टकारे ॥ वामने ॥ पादे ॥
 निस्वने ॥ न । करङ्गे ॥ टङ्कारे ॥ टगणे ॥
 टक्कदेशीयः । पुं । घासूकशके ॥ इति
 चिकाण्डशेषः ॥

टक्कनामान् । पुमूनि । देशविशेषे ।
 बाहीकेषु ॥ बाहीकाटक्कनामान्

टटनी

टिपिडशः

टटनी । पुं । शिवे ॥ इति विक्रय
 टटनी । पुं । न । रसगोधने । मासती
 ती रजे । जे । हहा विणि । सुहागा इति
 प्रसिद्धे । जारे ॥ टटनी । वक्रिकः । दूष-
 कफहः । दातपिचकृत् ॥ टटयते ल्यु
 टटनी । पुं । प्रयोदरादि ॥ (टटनी)
 टटनी । न । टटणे ॥ (टटनी)
 टटनी । स्त्री । जङ्गायाम् । टांगः इति
 भाषा इति मेदिनी ॥ (टटनी)
 टटनी । पुं । प्रसादावहये ॥ (टटनी)
 टटनी । पुं । विश्वये ॥ प्रसिद्धौ ॥ शि
 च्चिनी ध्वनौ ॥ टटति शब्दः करोति
 टटनी । पुं । खनिषे ॥ खड्ड विशेषे
 चसौ ॥ जङ्गायाम् । टांग इति भाषा ॥
 टटनी । पुं । न । टटणे ॥ इति
 टटनी । पुं । न । टटणे ॥ राजवह्निभः ॥
 टटनी । स्त्री । पाठायाम् । अम्बट्टाया
 म् । आकनादी इति गौडभाषा ॥
 टटनी । स्त्री । ज्येष्व्याम् । टिपिक-
 स्त्री इति विसुखा इति च भाषा ॥

टटरी । स्त्री । अन्वतास्थाने । यथा
 षादे । टटट इति भाषा ॥ लम्पा
 ॥ वाचे ॥ मट्टवाचे ॥
 टटूरः । पुं । मेरीरावे ॥
 टटनम् । न । विक्रये ॥
 टटवर्गः । पुं । टादिपञ्चवर्गेषु ॥
 टटवर्गीयः । पुं । टटवर्गस्येवर्गे । वर्गात्ता
 के चेत्यर्थः ॥
 टटनी । स्त्री । पृथिव्याम् ॥
 टटनी । न । मद्यमभेदे ॥
 टटनी । पुं । नोगवीटे ॥
 टटनी । पुं । रजे ॥ तुरजे ॥ खडे ॥
 टटिमः । पुं । } टटिमे ॥
 टटिमकः । पुं । }
 टटिमः । पुं । टटोचरी इति भाषा
 प्रसिद्धे कोयट्टिखगे । टटि इति
 गौड भाषा ॥ टटि शब्दं भाषते
 । टटि शब्देन भाति वा । अन्ये
 भ्योपीतिहः ॥ दानवविशेषे ॥
 टटिमकः । पुं । कोयट्टिके । टटिमे
 ॥ स्वार्थे कन् ॥
 टटिपिडिका । स्त्री । अम्बुश्रीयिका
 याम् ॥
 टटिपिडशः । पुं । डिडसी इति टटिडा इति
 च भाषा प्रसिद्धे फलशाकविशेषे
 मुनिनिर्मिते । रोमशफले । डि-
 पिडशे ॥

ठगणः

टिप्पनी । स्त्री । टीकायाम् ॥ - १

टीका । स्त्री । विषमपदव्याख्यायाम् ॥
वृत्तौ ॥ व्याख्यामात्रे ॥ टीकायते ग-
म्यते ऽर्थानया । टीकागतौ । गुरोश्च
हलइत्यः । टप् ॥

टुगटुकः । पुं । श्योनाकश्चे ॥ कृष्णस्य
द्विरश्चे ॥ टुगटुनि इति गौडप्रसि
द्धे पवित्रिशेषे ॥ श्योनाकप्रभेदे ॥
त्रिंशत्स्ये ॥ टुगटु इति कावति ।
लौ० ॥ आत इति काः ॥

टुनाका । स्त्री । तालमूल्याम् ॥ -
टेरः । नि । वक्रचक्षुषि । टेरेके-
टेरेकः । त्रि । वखिरे । केकरे । वक्रच-
क्षुषि । भैगा इति भैगा इति चभाषा ॥

ठः

ठः । पुं । ठकारे ॥ मण्डले ॥ अन्द्रवि-
म्बे ॥ शून्ये ॥ लोकगोचरे ॥ महे
श्वरे ॥ एहजने । ठगणे ॥ पुं । न ।
अनुकरणशब्दे ॥

ठकरः । पुं । विष्णुप्रतिमायाम् । ठक-
र इति भाषा ॥ द्विजापाधि विशेषे ॥
यथा । नृसिंहठकरः ॥ रुद्रपालठक-
र इति ॥

ठगणः । पुं । अठभेदभिन्ने पञ्चमात्रि

उङ्गरी

के ॥ यथा (१५५ इन्द्रासनम् १) (१५५
शूरः २) (॥ ५ चाप ३) (५५ । स्त्री
- रः ४) (॥ ५ शंखरम् ५) (५ ॥ क
सुर्मम् ६) [५ ॥ अहिनायः ७] ॥ ॥
पापगणः ८] इति ॥

ठठम् । अ । अनुकरणशब्दे । ठ-
ठठम् । अ । न् ठन् इति ठनन् ठ-
नन् इति चभाषा ॥ यथा । रामाभिषेके
मदविह्वलायाः कक्षाच्युतो हेम
चट स्तरुण्याः । सोपान मारुद्य च
कारशब्दं ठठं ठठं ठठठं ठठं ठः ॥
इति महानाटकम् ॥

उङ्गरी । पुं । उङ्गरी ॥ वाहवाग्यौ ॥ शिवे ॥
शब्दे ॥ वासे ॥ उङ्गरी ॥ -
उङ्गणः । पुं । पञ्चभेदभिन्ने चतुर्मात्रिके
॥ यथा [५५ गजः १] [५५ रथः २]
[५५ तुरङ्गमः ३] [५५ पदातिः ४]
[॥ पत्तिः ५] इति ॥ -

उङ्गरः । पुं । उङ्गरे ॥
उङ्गरी । स्त्री । गजदन्तफलायाम् । दी-
र्घाभाषाम् । ककडी इति तरां इति च
भाषा ॥

उल्लक

उङ्गारी । स्त्री । उङ्गरीफले ॥

उण्ड. पुं । उङ्गारीतिख्याते मत्स्ये ॥

उण्डमत्स्यो रसे तिक्तः पित्तं रक्तं
कफं हरेत् । वातसाधारणः प्रोक्तः शु
क्रलो यत्नवर्द्धनः ॥ १ ॥

उमः । पुं । चाण्डाल्यां जेटाज्जाते डो
म इति प्रसिद्धेऽन्त्यजे ॥

उमरः । पुं । अश्वकवहे ॥ विप्रवे ।
धाकडुलुगुणोदौ ॥ डाका इतिधाडा
इतिचभाषो ॥ परचक्रादिभये ॥ न ।

भीत्यापलायने ॥ शृंगालिकायाम् ॥
उम इतिशब्दस्य रानन् । रा० । वा
हुलकात् घञर्थकः ॥

उमरुः । पुं । वायुप्रभेदे । कापालिक
योगिवाद्य ॥ चमत्कारे ॥ उमिति
शब्द निवर्त्ति । मृगव्यादिच्चादर्शैः
कः । गणपाठादेवगुणः ॥

उवनम् । ने । पुरुषस्त्रन्मेषाद्यो यानधि
शेषे । कर्णारथे । चैडोल इतिख्या
ते ॥ डीयतेऽनेनो डीङ् विहाय
सागतौ । स्युट् ॥ नभोगतौ ॥

उल्लकम् । न । वंशादिरचितेपीप विशेषे
। डगराडाला लवङ्गोत्सावी इ
तिभाषा ॥ त्रिशतम् यपुच्छधिकं उ
ल्लकं बहुसंयुतम् । समोज्यं सोपधी
तम् सोपचारं मनोहर मितिग्रह
वैवर्त्तेप्रकृतिखण्डम् ॥

डामरः

डवित्यः । पुं । काष्ठमेये मृगे ॥ डित्यः
काष्ठमयो हस्ती डवित्यस्तन्मयोऽसि
गइति सुपर्शव्याकरणोक्तेः ॥

डहुः । पुं । लकुचे । लिकुचे । डड
ख इति प्रसिद्धेवृचे ॥ दइति तोड
ति वा । देहभस्मीकरणे । तुहिर
अर्द्धने वाः मृगव्यादिपु निपातितः ॥

डा । स्त्री । डाकिन्याम् ॥
डाकिनी । स्त्री । कालीगणविशेषे ॥

डोकानांसमूहे ॥ खलादिच्चादिनिः ॥
डाङ्गरी । स्त्री । उङ्गरीफले ॥

डामरः । पुं । चमत्कारे ॥ शिवोक्तं प
डिधे शोचुविशेषे ॥ तेषां नामानि
श्लोकसङ्ख्याशोक्तावाराहीतन्त्रे ।
यथा । डामरः पड्डियोत्तयः प्रथमो
योगडामरः । श्लोकास्तत्र त्रयस्त्रिंशत्
तथापञ्चशतानि च । त्रिंशत्तिसह
स्राणि श्लोकानि च सहस्रसङ्ख्याया ॥ १

॥ सकादशसहस्राणि सङ्ख्याताः
शिवडामरे । श्लोकाः सप्तैवनिश्च
य्य ईश्वरेणैवभाषिताः ॥ २ ॥ ताव
च्छ्लोकसहस्राणि पञ्चश्लोकशतानि
च । भृगोत्तराणि दुर्गोवाडामरे क
थितानि च ॥ ३ ॥ नवश्लोकसहस्रा
णि नवश्लोकशतानि च । सारस्वते
तथा श्लोकाः पञ्चैवपरिकीर्षिताः ॥
४ ॥ म्वासङ्ख्या सहस्राणि श्लोका

डिण्डिमः

नां ब्रह्मदामरैः । पञ्चोत्तरशतान्येव
 सङ्ख्यातानि शिवेन तु ॥ ५ ॥ षष्ठिः
 श्लोकसङ्ख्यायाम् गान्धर्वेण्डामरोत्त-
 मे । श्लोकाश्च षष्ठिसङ्ख्याता ब्रह्म
 ॥ गान्धर्वेण्डामरोत्तमे ॥ तथा हि । यो
 गडाभरः २३५ ३३ । शिवडाभरः-
 ११००७ । दुर्गाडाभरः ११५०३ । सा
 रस्वतडाभरः १०६०५ । प्रह्लादाभरः
 १७१०५ । गन्धर्वडाभरः ६००६० ॥
 इति ॥ भूतडाभरान्दयोः । इत्येपिसन्ति
 । भूतानां डाभरश्चर्मत्कारो ऽपेतनि
 विन्धकारः ॥ डाभरे ॥ डाभरे ।
 डाभरः । पुं । चैय । चैपुरेदेशे ॥
 डाभरः । पुं । द्वाप्युहखगे ॥
 डिङ्गरी । स्त्री । दिङ्गरीन् ॥
 डिङ्गरे । पुं । डिङ्गरे ॥ क्षेपे ॥ खले ॥
 धूर्त्ने ॥ सेवके ॥
 डिण्डिभाण्डम् । न । याद्विचविशेषे ॥
 पेटसदृशकरटाः समेतायव वाद्य
 न्ते तानि डिण्डिभाण्डा नीतिव्याख्या
 नात् ॥
 डिण्डिमः । पुं । डौंडी इति ख्याते वा
 यमेदे ॥ यथा । श्लोकार्हेन च यत्-
 मोक्तं तदुक्तं ग्रन्थकोटिभिः ॥ ब्रह्म
 सत्त्वं जगन्निव्येद्ये षवेदान्तडिण्डि
 मः ॥ गजघरानादे ॥ यथा । मतिरेव
 वला इरीयसी तदभावे करिणा नि

डिम्बः

यं दशा । इति घोषयतीव डिण्डिमः
 करिणो हस्तिपकाहतः कण्ठम् ॥ पा
 नीयामचके ॥ डिण्डि इति शब्द-
 । मिनेति प्रकाशयति । डुमिञ् ० । डः ॥
 डिण्डिरः । पुं । समुद्रफेने ॥
 डिण्डिशः । पुं । डिण्डसी ढेंढसा टिण्डा
 इत्यादि भाषाप्रसिद्धे मुनिनिर्मि-
 ते । रोमशफले ॥ डिण्डिशो रुचि
 कृ. ज्ञेदी पित्तशोभापहः स्मृतः । सु
 शीतो घातलो रुचो मूषलश्चांशु
 रीहरः ॥ * ॥ निशेषवीजं स्वतिवृ
 त्तखण्डं सदिङ्गुं प्रोन्मिक्तचण्डश
 ब्दम् । क्षेप्रेप्रतप्तं च लद्विदण्डं च
 चिप्रदं डिण्डिशकं सपिण्डम् ॥
 डिण्डीरः । पुं । अम्बिकफे । समुद्रफे-
 ने ॥ डिण्डि इति शब्दम् ईरयति । ई
 रगतौ कम्पने च । अञ्चुः अखा ॥
 डिण्डीरमेदकम् । न । गृह्णने ॥
 डिण्ड्यः । पुं । काष्ठमये गणे ॥ डिण्ड्यः
 काष्ठमयो वस्ती डिण्ड्यस्तन्मये । सु
 गदतिमुपशब्दव्याकरणोक्तेः ॥ विशेष
 लक्षणयुक्ते पुरुषे ॥ यथा । श्यामरु
 पेयुवाविद्वान् सुन्दरः प्रियदर्शनः ।
 सर्वशास्त्रार्थवेत्ता च डिण्ड्यइत्यभिधी-
 यत इति कलापटीका ॥
 डिम्बः । पुं । नाटकस्य रूपकविशेषे ॥
 डिम्बः । पुं । भयञ्जनौ । अण्डे ॥ पु-

डीनम्

दुष्कृतः

फुसे ॥ ग्रीहनि ॥ विप्रये । उमरे ।
 अशक्त कलहे ॥ एरण्डे ॥ भये ॥
 डिम्बनम् । डिबिनेदे । घञ् ॥
 डिम्बाहवः । पुं । भूमृताह्वये युहे ॥
 डिम्बिका । स्त्री । जलविम्बे ॥ शोके
 ष्टे ॥ कामुकस्त्रियाम् ॥
 डिम्बः । वि । घालिशे । वैधेये ॥ बाले
 । शिशौ ॥ डिम्बयति । डिम्बिसंज्ञ
 ते । सुरादिः ॥ पंचाशच् ॥ डिम्ब-
 ते वा घञ् ॥ अस्त्रहंपान्तरं डिम्बो
 पीतिद्विरूपकोधः ॥
 डिम्बकः । पुं । डिम्बे ॥ स्वार्थेकं ॥
 डिम्बधक्त्रम् । न । स्वरोदयोक्ते नरा
 खां शुभांशुभनिर्णायके चक्रं वि० ॥
 यथा । डिम्बचक्रे न्यसेद्गानि भानु
 भादिविसंस्तके । मुखेपीणि द्वयंस्त
 न्ने चैकैकं वाहुहस्तयोः ॥ हृदिप
 ष्व नाभिगुह्ये चैकैकं पटुचक्रानुनाः
 । चरणार्थां तथैकैकं जन्मर्चपतना
 त् फलम् ॥ शीर्षस्थे छषलामः स्यात्-
 वक्रमिष्टान्नभोजनम् । स्तम्भधनीच
 वाहुभ्यां स्यामन्नष्टो भवेन्नरः ॥ पा
 णिभ्यां तस्करो लक्ष्मीर्हृदयार्थुश्च
 नाभितः । गुह्ये कामे भ्रमे । ज्ञानो-
 रल्पजीवी चंपादेवोरिति स्वरोदयः ॥

ने ॥ अर्धपर्वणिविशेषोऽस्यदृष्टः ॥
 आगमशास्त्रविशेषे, यथा । उमरं
 उमरं डीनं श्रुतं कोलीविद्यासंक्रम
 । सप्तकोटि, महाशय्या संभवत्कादि
 । निर्गताः ॥ इति मुरेडमात्रातन्त्रम् ॥
 उयनम् । डीङ् विहायसागतौ ।
 पुंनपुंसके भावेक्तः । स्वाद्यश्चोदितः
 । आदितश्चेति निघातस्य नः ॥
 डीनडीनकम् । न । खगानांगतिक्रिया
 विशेषे ॥ तेषांपतनं निर्विशेषखड्
 कुस्त्रितश्च डीनडीनकपदवाच्यम् ॥
 डीनावडीनम् । न । पश्चिणांगतिविशे
 पे ॥ तत्तु एकस्यांगितौ गच्छन्तर-
 मिस्यणम् ॥ अधःकुस्त्रितगमनश्च ॥
 डीयमानः । त्रि । आकाशं प्रखड्क-
 च्छति ॥
 दुष्कृतः । पुं । दुष्कृतमसर्पे ॥
 दुष्कृतम् । पुं । राजिलेसर्पे ॥ दुष्कृत
 यनुकरशब्दः । तम् भगति तेन
 भातीति वा । अन्येभ्योपीतिदः ॥
 यथा । लयते । अलाडिलत्चेमे ।
 घञ् । डलवोरैकत्वम् । उभति ।
 उभपूरणे । शृगुपधेतिकः । डण्डश्चा
 सावुभश्च । पृषोदरादिः ॥ डिमुखो
 दुष्कृतम् । स्मृतः ॥

डिम्बा । स्त्री । स्तनपायाम् ॥ टापु ॥
 डीनम् । न । पश्चिगतिमभेदेपतनमा

दुष्कृतः । पुं । चुशोशुके । पिङ्गले । द
 च्छाशिशि ॥

डोमः

डुलिः । स्त्री । कमध्याम् ॥ डोलयति ।

डुलउत्क्षेपे । इंगुपधादितिकिः ॥

डुलिका । स्त्री । खञ्जनाकृतिपञ्च-
विशेषे ॥

डुली । स्त्री । चिह्नीशके ॥ १ ॥

डोडिका । स्त्री । सुमुप्य्याम् । करे
रुम्भा इति प्रसिद्धे फलशाकविशेषे ॥

डोडिकापुष्टिदा वृष्या रुच्या वैद्वि
प्रदा लघुः । -हन्ति पित्तकफार्शोसि
क्वमिगुल्मविषामयान् ॥ * ॥ वार्षं

डोडीफल मधिकलं । त्विन्द्रमीषश्च
सोये खेहे चिह्नप्रणयिनिततो वे-

सवारेणं सिद्धम् ॥ गन्धं तर्जं कथित
निहिते साधितं रामठेन खादन् खा-

दन् निभृत समस्तं निन्दितं भोक्तृभिः
कैः ॥ * ॥ सन्धुव्यशुक्लतरणेः प्रता-

पात् प्रतप्त मान्ये नवडोडिशक
म् । सवैन्धवं रामठदत्तवासं खाद
त्ररो निन्दति व्यञ्जनानि ॥ डोडिका

वातश्वा रूचा शीता गुर्भी विषाम
हा । सुस्विन्ना रोचनी हृद्या अस्विन्ना
कणुकर्तरी ॥

डोडी । स्त्री । डोडिकायाम् ॥ रुप
विशेषे । जीवन्त्याम् । सुखालुका
याम् ॥

दुष्टिः

। ज्ञानकश्च तथा इति । देशडीरश्चैव

। भण्डीरो मूषुण्डश्च हथाश्रमी ॥ इ

। यामुण्डी लिङ्गधारीसेमाएते यश्च

। त्विनिं । स्पृष्टा प्रमादतः कास्यागाय

व्यष्टगतं जपेदिति मृत्युसूक्ततन्त्रे

। इहं पटल ॥ ॥

डोरम् । न । } हस्तादिवन्धनसूत्रे ॥

डोरकम् । न । }

डोरडी । स्त्री । बृहत्त्याम् ॥ इति राज

निर्घण्टः ॥

ढः

ढः । पुं । ढकारे ॥ ढकायाम् ॥ शुनि ॥

श्वलाङ्गुले ॥ निर्गुणे ॥ ध्वनौ ॥ ढ

गणे ॥

ढका । स्त्री । यश्च पटहे ॥ ढगितिका

। यति । कैशब्दे । आतदतिक । ॥

ढकारी । स्त्री । तारिणीदेव्याम् ॥

ढगणः । पुं । भेदचयविशिष्टे । त्रिमाचि

के ॥ यथा । (१५ ध्वज. १) (५१ ता-

खः २) (॥ ताण्डवम् ३) इति ॥

ढालम् । न फलके ॥

ढाली । त्रि । चर्मिणि ॥

ढामरा । स्त्री । हंस्याम् ॥

दुष्टिः । पु । श्रीगणेशविशेषे ॥ यथा ।

अन्वेषणे ढुडिरयं प्रथितो स्तिपातुः

शयः

तकम्

सर्वाथदुग्धिततया भवदुग्धितामा
। काशीप्रवेशमपिकोष्ठभते ऽपदे
ही तोष दिन। तत्र विनायक दुग्ध
। राज ॥ इति काशीखण्डगणेशं प्रति
शिववाक्यम् ॥

डोळ. । पुं। स्वनाम ख्य. ते वाह्यविशेषे ॥

श.

शः । पुं । शकारे ॥ बुद्धदेवताविशेषे ।
विन्दुदेवे ॥ भूषणे ॥ गुणवर्जिते ॥
पानीयनिक्षये ॥ निर्गये ॥ ज्ञाने ॥
शयः । पुं । ब्रह्मलोकस्थे समुद्रोपमे स
रोविशेषे ॥

* * * ॥ इत्यादिगौडकुलोत्पन्नां ही
चवालप्रधाने।पनामतुल्याराममिआ
त्मजश्रीधनपतिमिआपरनाम्ना त-
थाश्रीसङ्गुक्कलावधूतश्रीपरमर्षस
परिश्रजकाचार्यश्रीमहरिहरानन्द
नाथभारतिशिष्येण ब्राह्मणधूतश्री
सुखानन्दनाथपरनामधेयेन विरचि-
ते शब्दार्थचिन्तामणौ टवर्गो,समा-
प्तः ॥ १ ॥ * * * ॥ * * * ॥ * * * ॥

तत् सत्

तः

तः । पुं । तकारः ॥ चौरैः ॥ अन्वर्षे ॥
पुच्छे ॥ क्रोडे ॥ स्नेच्छे ॥ रत्ने ॥ सुग-
ते ॥ बोधे ॥ गौरविश्रजितपुच्छे ॥
क्रोष्टुपुच्छे ॥ स्त्री । नातरणे ॥ पु-
शये ॥ तटति । तटउच्छ्राये । डः ॥

तकिलः । त्रि । पूर्व ॥

तकिला । स्त्री । औषधे ॥

तकम् । नो चतुर्थीयनेषसंयुक्ते । दिधि
नि । गौरसजे । दण्डाचते । काच
सेये ॥ तत्पञ्चविधम् ॥ यथा । ससरं
निर्जलं घोलं मथितन्वसरोदकम्-
। तक्रं पादजलं प्रोक्तं मुदन्विष्वाह-
वारिकम् ॥ छच्छिकासरहीनास्या-
दच्छाप्रचुरदारिका ॥ * * * तुभ्यं श्रेन
जलेन सद्युतमतिस्थूलं सदन्वदधिमा
यो माधिष मंगुकेन विमले मृद्गाज
ने गालयेत् । भृष्टं छिद्रं चजीरकञ्च
लवणं राजीश्वकिञ्चिन्मितां पिष्ट्वा त-
त्रविभिश्येद्भवति तत् तक्रं नकस्य-
प्रियम् ॥ अस्य गुणायथा । तक्रं सचिक-
रं यज्ञिदीपनं पाचन परम् । उदरेये
। गदास्तेषां नाशनं तृप्तिकारकम् ॥
अपिच । तक्रं याहि कपायान् स्वादु

तक्रम्

पाकरसालघु । धीर्येषां दीपनं द
 ार्यं प्रीणनं शान्तनोशनम् ॥ प्रहयत्वा
 दिमतां पथं भवेत् सङ्गाहिलाघवा
 ॥ * ॥ क्रिष्णत्वादुषिपाक्रिष्णात्र
 चपिसप्रकोपणम् । कृपायोष्णविका
 शिष्वाशौच्याच्चापिकफापहम् ॥ न
 तक्रसेवी व्यथते कदाचि कृतकदग्धाः
 प्रभवन्ति रोगाः । यथासुराणामस-
 तं सुखाय तथा नराणां भुवितकमा
 हुः ॥ समुद्रुतघृतं तक्रं पथं लघुविश्रे
 षणः । स्तोकोद्भूतघृतं तस्माद्गुरुघ-
 र्थं कफापहम् ॥ अनुद्भूतघृतं सा-
 न्द्रं गुरुपुष्टिकफपदम् ॥ * ॥ घाते
 ऽस्त्रं शक्यते तंक्रं शुद्धीर्यैश्च संयुतम्
 । बिसे स्वादुसितायुक्तं सव्योषं म-
 थितं कफे ॥ * ॥ हिङ्गुजीरयुतं घोषं चै-
 न्धवैतसुसंयुतम् । भवेदतीववातप्र-
 सर्भोतीसारहृतं परम् ॥ सुरुच्यं पुष्टि-
 दं वल्यं वस्तिशूलविनाशनम् । मूच-
 ज्जच्छे तु सगुडं पाण्डुरोमे सचित्र-
 कम् ॥ शीतकाले ऽदिमान्द्ये च तथा
 शातामयेषु च । अरुचौ स्तोतसारो-
 षे तक्रं स्यादमृतोपमम् ॥ तप्तु च-
 न्ति गरुडर्हिप्रसेकविषमज्वरान् ।
 पाण्डुमेदोघहयग्रैर्मूचघृष्टभगन्द-
 रान् ॥ मेहं गुल्मं मतीसारं शूल-
 प्रीहैन्द्रारुषीः । श्विकोठपृथथा ।

तक्रमां

धीन् कुष्ठशोथतृषाकुमीन् ॥ नैवत
 कं षते दद्यान्नोष्णकाले न दुर्वले
 । न मूर्च्छाश्चमदाहेषु नरोगेरक्त-
 पैतिके ॥ * ॥ यान्युक्तानिदधीन्व्यं
 टीतद्रुयं तक्रमादिशेत् ॥ अशामप
 । कतक्रंगुणाः । तक्रमामं कर्षं कोष्ठे हं-
 न्ति कण्ठे करीति च । पीनसन्धासका
 सादौ पक्रमेव प्रयुज्यते ॥ तन्वति
 शक्यते वा । तन्वुर्गते । स्फायितश्ची
 तिरक् ॥ न्यङ्कादिः ॥
 तक्रकूर्चिका । स्त्री । हानां प्रतिगौड
 भाषाप्रसिद्धे दुग्धविक्रैतौ ॥ छिण्ण-
 दुग्धे तक्रयोगा ज्ञाता स्यात् तक्र-
 कूर्चिका ॥ तक्रोष सच पक्वशीरे ॥
 तक्रोगपकं वत्शीरं । सीमवेत् तक्र
 कूर्चिकेति ॥
 तक्रपिण्डः । पुं । चीरविश्रुतौ ॥ द्रव्यं
 तक्रोगवा नष्टं दुग्धं बद्धं सुवासता ।
 द्रवभागेन हीनं यत् तक्रपिण्डः स-
 उच्यते ॥
 तक्रमांसम् । न । मांसप्रकारविशेषे ॥
 यथा । पाकपात्रे घृतं दद्याद् हरिद्रां-
 हिङ्गुभर्जयेत् । हागादेः सकलघ्ना
 ऽपि खण्डान्यष्टौ च भर्जयेत् ॥ सिद्धि-
 योग्यं जलं दद्यात् पचेन्मृदुतरं य-
 था । राजिकादियुते तक्रं मांसखण्डा
 निघमयेत् ॥ तक्रमांसन्तु शान्तं ल

तगरः

तटस्थः

१. घुश्चं वचप्रदम् ॥ कर्णम् पिपलं
 २. किञ्चित् सर्वाचारस्य पाचनम् ॥
 तक्रवामनः ॥ पुं । नारदो ॥ ७८ ॥
 तक्राटः ॥ पुं । मन्वानदण्डो ॥ तको अ
 तटति ॥ अट्टो अश् ॥ तट्टे
 तचः ॥ पुं । भरतात्मजे । तच्छिवाधी
 तत्रे ॥ न । चित्रानचने ॥ १५१ ॥
 तत्रकः ॥ पुं । प्रातालस्य । इतानान्तर्गत
 तत्रागरान विशेषे ॥ कश्यपात्कद्रुगर्भे
 जाते इन्द्रसखे ॥ वर्धकौ ॥ तच्छिण ॥
 तत्रविशेषे ॥ विश्वकर्म्मणि ॥ तचति
 तत्रचूतनूकरणे ॥ त्रुजं ॥ १११ ॥
 तत्रणम् ॥ न । कृशकरणे ॥ तत्रे ॥
 तत्रुट्ट ॥ १११ ॥
 तत्रणी ॥ स्त्री । धास्यम् । वरुणा इति
 भाषा ॥ गौरादि ॥ १११ ॥
 तत्रा ॥ पुं । त्वष्टरि । वर्धकौ ॥ काष्ठं त
 तत्रोति तचति या । तचू ॥ कनिन्
 युष्टपि तच्छीति कनिन् ॥ १११ ॥
 तत्रशिवा । स्त्री । देशविशेषे ॥ नगरी
 विशेषे । सिन्धुदेशे भरतात्मजस्य त
 चस्य राजधान्याम् ॥ १११ ॥
 तगरः ॥ पुं । अन्तः(ऽऽ) खर्षी ॥ तसंच
 लोमणः ॥ १११ ॥
 तगरः ॥ पुं । चांदनी इति देशभाषा
 प्रसिद्धे पुष्पशुचविशेषे । सितपुष्पे
 कटुच्छदे । काष्ठपर्ये ॥ तगर इति-

७ ग्रीडभाषा ॥ तदन्वृष्टे ॥ न । न-
 ११ न्यावर्त्तवृष्टे ॥ पिण्डतगर इति कोङ्क
 १११ भाषा ॥ तगरमूत्र इति ग्रीडभाषा
 १११ ॥ तत्रे ॥ तत्पुष्पे ॥ तगरद्वय-
 १११ सुभिक्षति स्वादु क्षिप्रं लघुस्यूतेम् ।
 १११ दिप ॥ १११ पश्मारुमूर्द्धीचिरेगदे। पश-
 १११ यापहम् ॥ आहुत्स्यं वृष्टे ॥ १११
 तगरपादिकम् ॥ न । तगरे ॥ न न्या-
 १११ वर्त्तवृष्टे ॥ १११ ॥
 तगरपादी । स्त्री । जने ॥ तगरे ॥
 तङ्कः ॥ पुं ॥ दुःखेन जीवने ॥ १११
 तङ्कनम् ॥ न ॥ दुःखेन जीवने ॥ तकि
 १११ ल्युट् ॥ १११ ॥
 तङ्कपुं ॥ जनपदविशेषे ॥ १११
 तङ्कण ॥ पुं ॥ मीवृष्टिषे ॥ १११
 तच्छीत् ॥ चि । तत्स्वभावे ॥ १११
 १११ भावता ॥ फलनिरपेक्षं च प्रवर्त्तते त
 १११ तच्छीत् ॥ १११ ॥
 तञ्ज ॥ चि । सांष्टिकार्थे ॥ तञ्जाते ॥
 तञ्जो ॥ चि । सट्भिचे ॥ तत् ज्ञानाति
 १११ इगुपधेतिके ॥ १११ ॥
 तन्वी ॥ स्त्री । चिद्रूपव्याम् ॥ १११
 तटः ॥ चि । प्रतीरे ॥ कृत्वे ॥ रोधसि-
 तटति ॥ तटच्छ्राये ॥ १११
 न । चेषे ॥ १११ ॥
 तटस्थः ॥ चि । तीरस्थे ॥ तटे तिष्ठति ।
 टा ॥ कः ॥ न । तद्भिच्छेसंति त

तडागः

तण्डुलः

॥ शोधकत्वमितिलचणुचिर्ते स्वह
 ॥ मेताखण्डे ॥ स्वहृपाः ॥ ५ नन्वयित्ते
 ॥ सति विशेषान्तरं संसृज्येतरव्यावर्त
 ॥ कश्चिदप्ये, खण्डे ॥ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥
 तडाकः । पुं । तडागे । पद्माकरे ॥ त
 ॥ तमकति अककुटिलायांगतौ । क
 ॥ र्मण्यण् ॥ । तडा
 तडागः । पुं । तडागे ॥ तंटमगति ॥ अ
 ॥ गकुटिलोयांगतौ । कर्मण्यण् ॥
 तटिनी । स्त्री । नशाम् । तटमख्यः
 ॥ ॥ अतदनिठनावितीनिः ॥ पुष्करादि
 ॥ श्रेयोदेशे इति । इतिर्धा । क्त्वेभ्य इति
 डीप् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तटी । स्त्री । तीरे ॥ क्रीले ॥ तटनि
 ॥ तट ॥ अच् । जातिच्चान् डीप् ॥
 तडाकः । पुं । तडागे ॥ तड्यते । तड
 ॥ आघाते । पिनाकादयश्चेतिसाधुः ॥
 तडागः । पुं । तडागो ॥ तडागो ॥ तडा
 ॥ करे ॥ मशस्तभूमिभागस्यो वहुसं
 ॥ यत्सरोपितः । जलाशयस्तडागः
 ॥ स्नादिंच्याहुं ॥ ग्राहकोविदाः ॥ * ॥
 पञ्चशतधनुः परिमिते जलाशये ॥
 यथा । चतुर्विंशद्गुणोहस्तो धनुस्त
 ॥ चतुरुत्तरः । अतधन्वन्तश्चैव तावत्
 ॥ पुष्करिणीशुभा । एतत् पञ्चगुणः प्रो
 ॥ क्तस्तडाम् इति निर्णयः ॥ इति नव्य-
 ॥ वर्धमानपृतोद्यशिशः ॥ यन्त्रकूटके ॥

॥ तड्यते ॥ तडो आघाते । तडागद
 ॥ ॥ यथेति निशर्तित्तां ॥ ॥ ॥ ॥
 तडाघातः । पुं । ॥ कर्द्धी कृत्स्व इति शु
 ॥ यडाघाते ॥ यथा । तड्येः कौरिराघे
 ॥ मेतडाघातं निदुर्वुधाः इति ॥ ॥ ॥
 तडित् । स्त्री । विद्युति ॥ तडियत्वेभ्य
 ॥ म् । तड्यताड्येति कृत्स्वतीति प्र
 ॥ च्ययः ॥ इति कौ ॥ । ॥ ॥
 तडित्त्वान् । पुं । वृत्तिदेशमेघे ॥ तडि
 ॥ तः कन्वस्तिन् ॥ सतुप् ॥ सुस्ति ॥
 तण्डकः । पुं । न ॥ खञ्जे भाषणे ॥
 ॥ समसमीयवाचि । समसमीयवाच
 ॥ इति । तण्डदाशनि ॥ तण्डक्ये ॥ चिन
 ॥ माशिवहुले ॥ तण्डने । तडित्त्वाने
 ॥ ॥ खनुम् ॥ उपघातके ॥ ॥ ॥ ॥
 तण्डुः । पुं । शिवद्वारेपालिशेषे ॥
 तण्डुरीयः । पुं । क्रीटमात्रे गाना । त-
 ॥ खुलोदके ॥ वि । चुरेके ॥ इति हे
 ॥ मत्रन्त्र ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तण्डुलः । पुं । धान्यादिनिकरे । धान्या
 ॥ दित्तारे । चाउर इति चावल इति चमा
 ॥ पा ॥ तण्डुलो मेहकन्तुप्रः सनवेस्व
 ॥ त्तिदुर्जरः ॥ ताड्यते । तड्यघाते
 ॥ । सानसिवर्णसिपरीसितण्डुलाहुमे-
 ॥ च्यादिना निपातनादुल्ल च प्रच्ययो
 ॥ नुमागमश्च ॥ यथा । त्रियन्ते लुब्धको
 ॥ तन्यन्ते ताड्यन्ते वा इति तण्डुलाः ॥

तण्डुलो

ततः

तण्डुलुटितनिताडिभ्यलक्ष्णं तण्ड-
 श्वादेशः ॥ विडङ्गे ॥ अल्पमारिषे ॥
 तण्डुलपरीक्षोः स्त्री । नवविधदिव्या
 तर्गतदिव्यविशेषे ॥ ॥ ॥ ॥
 तण्डुलाः स्त्री । मञ्जिसमङ्गयाम् ॥
 विडङ्गे ॥ ॥ ॥ ॥
 तण्डुलान् । न । छिष्टम्बुनि । तण्डुलो
 दके ॥ ॥ ॥ ॥
 तण्डुलिकाश्रमः । पुं । तीर्थविशेषे ॥
 तण्डुली । स्त्री । यवतिक्ताख्यतायाम्
 ॥ ॥ ॥ ॥ तण्डुलीयशाके ॥
 तण्डुलीकः । पुं । अल्पमारिषे ॥ ॥
 तण्डुलीयः । पुं । मेघनादे । अल्पमा
 रिषे । बहुवीर्ये । सुशाके । चैला-
 इतिभाषा ॥ तण्डुलीयोः लघुः
 शीतोः रुच्यः पित्तकफासृजित्वाख
 यमूषमलोः रच्यो दीपनो विषहार
 कः ॥ तण्डुलायहितः । विभाषाच
 विरपूपादिभ्य इति छः ॥ पिडङ्गत
 रौ ॥ ताप्ये ॥ ॥ ॥ ॥
 तण्डुलीकः । पुं । तण्डुलीयशाके ॥
 विडङ्गे ॥ स्वार्थेकान् ॥ ॥ ॥ ॥
 तण्डुलीविका । स्त्री । ॥ ॥ ॥ ॥
 तण्डुलुः । पुं । ॥ ॥ ॥ ॥ विडङ्गे ॥
 तण्डुलेयः । पुं । ॥ ॥ ॥ ॥
 तण्डुलेरः । पुं । ॥ ॥ ॥ ॥ तण्डुलीयशाके ॥
 तण्डुलोत्थम् । न । तण्डुलाम्बुनि ॥

तण्डुलोदकम् । न । तण्डुलाम्बुनि ॥
 योय । कलमष्टगुणं दृष्ट्वा पक्वक-
 षिडततण्डुलात् ॥ भावयिष्यति ततो
 देयं तण्डुलोदककर्मणीति वैश्वकप
 रिभाषा ॥ ॥ ॥ ॥
 तण्डुलीचं । पुं । विष्टवशे ॥ तण्डुलस
 मूहे ॥ ॥ ॥ ॥
 तण्डुल्यः । पुं । तण्डुलीयशाके ॥ तण्डु
 लायहितः ॥ विभाषाच विरपूपादि-
 भ्य इतिपचेयत् ॥ ॥ ॥ ॥
 तण्डुलीयः । पुं । कीटमाषे ॥ तण्डु
 लोदके ॥ वि । अर्चये ॥ इतिमेदि-
 निकरः ॥ ॥ ॥ ॥
 तत् । अ । हेतौ ॥ तनोति । तनुवि-
 स्तारे । क्लिप् । ममादीमांसाविष्य
 नुनाक्षिकोपेदुक् ॥ ॥ ॥ ॥
 तत् । न । वीयादिवाये ॥ पुं । भा-
 यौ ॥ वि । व्याप्ते ॥ विसृते । एवौ ॥
 तन्वते । तनुः । तनिस्त्वृत्त्यां क्लिषे
 ति तनोतेल्लुत् ॥ वन्यतेस्य वा । त-
 नुः । क्तः । अनुदात्तोपदेशेति न-
 लोपः ॥ ॥ ॥ ॥
 ततपवी । स्त्री । कदलीदृषे ॥ ॥ ॥ ॥
 ततमः । वि । बहुपुमथोरकस्मिन् ॥
 ततसरः । वि । द्वयोर्मध्ये एकस्मिन् ॥
 ततवत् । वि । विसारयुक्ते ॥ ॥ ॥ ॥
 ततदं । अ । आदौ ॥ परिप्रश्ने ॥ आन

तत्त्वम्

सर्वे ॥ कथामरे ॥ हेतौ ॥ पञ्चम्य
 र्थे ॥ तस्मात् पञ्चम्यास्तसिक्
 त्तदाद्यत्त्वम् ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
 तत्त्वः ॥ वि । ततोभ वि ॥ तत्त्वसम्बन्धि
 नि ॥ अथयात् प्यप् ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
 ततिः ॥ स्त्री ङ श्यम् ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
 तत्त्वात् ॥ पुं ङि दीच्चे । वरुं भानका
 ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
 तत्त्वात् ॥ ग वि ॥ प्रत्युत्पन्नमतौ । उ
 पस्थितबुद्धौ ॥ तत्त्वात् ॥ धीर्ष्व ॥ १ ॥
 तत्त्वक्रियः ॥ वि । कर्मकारे । चेतनं वि
 नाकर्मकारके ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
 तत्त्वर्षः ॥ पुं ङ सद्यर्थे ॥ सचासौ च
 शश्वेन सर्ववक्षसौ वा ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
 तत्त्वम् ॥ नि । घाघीर्थे ॥ स्वहूपे षिना
 रोपितस्वहूपे ॥ परमस्मिनि । ब्रह्म-
 षि ॥ ब्रह्मभावे ॥ तदितिसर्वनाम स
 र्वेषु ब्रह्म तत्त्वनाम तदिति । तद्वा
 व स्तत्त्वं ब्रह्मणो याथात्म्यं तत्त्वमिति
 पूज्यपादानां व्याख्यानम् ॥ १ ॥ आदि
 मथावसानेषु दुःखं सर्वमिदं यत् ॥
 तस्मात् सर्वं परिच्छेद्यं तत्त्वनिष्ठो
 भवानघेच्छुपदेशः ॥ अवाहुर्गौडपा
 दाचार्याः ॥ तत्त्वमाधात्मिकं दृष्ट्वा
 तत्त्वं दृष्ट्वा तु वाद्यतः । तस्त्रीभूत
 स्तदारामसत्त्वाद् प्रच्युतोभवेदिति
 ॥ तत्त्वं चागमसंसिद्धं निरुत्था हुर्वेदे

तत्त्वज्ञा

वादिनाः ॥ विश्वन्वितत्त्वत्वे ॥ तन्न
 तत् । तनु ॥ क्तिप् ॥ अन्येषामपीतिवः
 ॥ १ ॥ नृत्त्यदृश्युपलक्षणीतिवाक्ययोः ॥
 ॥ वाचप्रभेदे ॥ चेतसि ॥ वस्तुनि ॥ अ
 दिदयज्ञाने ॥ पारमाथिके । धर्मिस्वह
 पे ॥ मूलप्रकृत्यादिष्वितुर्विभक्तिषु ॥
 मूलप्रकृतिरविकृतिः ॥ महेदोशाः प्रकृ
 तिविकृतयः सप्त । षोडशकस्तुविका
 रो न प्रकृतिर्न विकृतिः पुंश्वः ॥ त
 स्मभाषः ॥ त्वः ॥ * ॥ वेदाङ्गा बहुतर्क
 कर्कशमतिघस्ताः परं भावयोः भाष्टाः
 कर्मकथाकुला इतधियो वैतेह वै-
 शेषिकाः । अन्ये भेदेरता विवाहक
 त्त्वात् ॥ तत्त्वतो वक्षिता स्तस्मात्
 सिद्धमतं स्वभावकेष्वर्थश्रीरः परसंय
 येत् ॥ सत्त्वरजस्तमसु ॥ तत्त्वन्तु ना
 नामुनिभिर्नानाविधमुक्तम् । विस्तर
 भिया तन्न सद्गुहीतेम् ॥ श्री । सर्वस्मिन्
 दृश्येवाध्यमाने ऽपि तदाधायिष्ठानत्वे
 न स्वयमवाध्यमान मनरोपितं स्व
 रूपं तत्वमिति विपरणकाराः । अस्यप
 र्यायाः अमृतं सत्त्वं परमार्थं सतत्व
 मित्येते । अकार्यवाचिनः परमार्थ
 तो ब्रह्मणोवाचकाः शब्दादितिभाष्य
 काराः ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
 तत्त्वज्ञानम् । न । ब्रह्मज्ञाने ॥ बुद्धेर्भु
 शविशेषे ॥ यथा । प्रमाणप्रमेयसंशय

तण्डुलो

ततः

तण्डुल्लुटितनिताडिभ्यडल्ङ् । तण्ड-
 श्वादेशः ॥ विडङ्गे ॥ अल्पमारिषे ॥
 तण्डुलपरोच्चा । स्त्री । नवविधदिव्या
 न्तर्गतदिर्घविशेषे ॥ ॥ ॥
 तण्डुला ॥ स्त्री । महासमज्ञायाम् ॥
 विडङ्गे ॥ ॥ ॥
 तण्डुल्लाम्बु । न । ज्येष्ठ म्बुनि । तण्डुलो
 दके ॥ ॥ ॥
 तण्डुल्लिकाग्रमः । पुं । तीर्थविशेषे ॥
 तण्डुली । स्त्री । यवतिक्ताख्यतायाम्
 ॥ शशाण्डुल्याम् ॥ तण्डुलीयशाके ॥
 तण्डुलीकः । पुं । अल्पमारिषे ॥
 तण्डुलीयः । पुं । भेषनादे । अल्पमा
 रिषे । बहुवीर्ये । सुशाके । चौखा-
 र इतिभाषा ॥ तण्डुलीयो लघुः
 शीतौ रुच्यः पिचकपास्तुजित् । ख
 ष्टमूषमसौ ह्यो दीपनो विषहार
 कः ॥ तण्डुलायहितः । विभाषाह
 विरूपादिभ्य इति छः ॥ विडङ्गत
 टौ ॥ ताप्ये ॥
 तण्डुलीबकः । पुं । तण्डुलीयशाके ॥
 विडङ्गे ॥ स्वार्थेकन् ॥
 तण्डुलीविका । स्त्री ।
 तण्डुलुः । पुं ।
 तण्डुलेयः । पुं ।
 तण्डुलेरः । पुं ।
 तण्डुलोत्थम् । न । तण्डुल्लाम्बुनि ॥

तण्डुलोदकम् । न । तण्डुल्लाम्बुनि ॥
 यथा । कलमष्टगुण द्रव्यो पक्व क-
 षिडततण्डुलात् । भाषयिष्या ततो
 देयं तण्डुलोदककर्मणीति वैशकप
 रिभाषा ॥ ॥ ॥
 तण्डुलौघः । पुं । वेष्टव्ये ॥ तण्डुलस
 मूहे ॥ ॥ ॥
 तण्डुल्यः । पुं । तण्डुलीयशाके ॥ तण्डु
 लायहितः । विभाषाहविरूपादि-
 भ्य इतिपक्षेयत् ॥ ॥ ॥
 तण्डुलीशः । पुं । कीटिभाषे ॥ न । तण्डु
 लोदके ॥ वि । चर्वरे ॥ इतिमेदि-
 निकरः ॥ ॥ ॥
 तत् । अ । हेतौ ॥ तनेति । तनुवि-
 स्तारे । क्षिप् । गमादीनांकाविष्य
 नुनातिक्रमे ङक् ॥ ॥ ॥
 ततम् । न । धीषादिषाद्ये ॥ पुं । धा-
 यौ ॥ वि । व्याप्ते ॥ विस्तृते । पृथौ ॥
 तन्वते । तनु । तनिस्वङ्म्यांकिञ्चे
 ति तनेतेस्त्वन् ॥ वन्यतेस्व वा । त
 नु । क्तः । अनुदात्तोपदेशेति न-
 लोपः ॥ ॥ ॥
 ततपथी । स्त्री । कदलीद्वये ॥
 ततमः । वि । बहुषु मध्येकस्मिन् ॥
 ततरः । वि । द्वयोर्मध्ये एकस्मिन् ॥
 ततवत् । वि । विस्तारयुक्ते ॥
 ततः । अ । आदौ ॥ परिपन्ने ॥ आन

तत्त्वभा

तत्परः

प्रयोजनदृष्टान्तसिद्धान्तावयवतर्कनि
 र्थोयवाद्द्वयवितण्डाद्देहाभासच्छ-
 लवातिनिर्ग्रहस्थानानां तत्त्वभा
 नाश्रयेयसाधिगमः इतिगोतमः॥
 अनारोपितं वस्तु प्रत्यये ॥ इदं सर्वं वै
 तजातं महतीये चिदासन्दात्मनिमा
 यया कल्पितं तत्त्वान्मृषैव आत्मवैक-
 प्ररमार्थसत्यः सच्चिदानन्दा इदयो ह
 मस्मीति परिचाने ॥ तत्त्वज्ञानम् ॥
 तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम् ॥ तत् तत्त्वज्ञाना
 र्थस्थालोचने ॥ तत्त्वज्ञानस्थानं मूर्च्छा
 स्मीति साक्षात्कारस्य वेदान्तार्थाख्य क
 रणकस्थामानित्वादि सर्वसाधनप-
 रिप्राकफलस्य अर्थः प्रयोजनमविद्या
 तत्कार्यात्मकं तिस्रस्तदुःखनिवृत्तिरु
 पः परमानन्दावाप्तिरुपशब्दोच्यते
 तस्य दर्शनम् ॥ अलोचनम् ॥ तत्त्वज्ञा
 नफलालोचने हि तत्साधने प्रवृत्तिः-
 स्यात् ॥ तत्त्वज्ञानं तत्त्वज्ञानं तत्त्व-
 तत्त्वतः ॥ अ ॥ यथावदर्थे ॥ तत्त्व-
 तत्त्वदर्शी ॥ वि ॥ वस्तुं वाच्यः त्वदर्शनशी
 ले ब्रह्मविदि कृतसाक्षात्कारे ॥ त
 त्वं वस्तुनेयाथाव्यम् तद्द्रष्टुं शीलं य
 स्यात् ॥ विनिः ॥ तत्त्वज्ञानं तत्त्व-
 तत्त्वभावः ॥ पुं ॥ नेतिनेतीत्यादिश्रुति
 निर्दिष्टे विदिताविदिताभ्यामन्यास्य
 अद्वयस्वभावे ॥

तत्त्वविचारः पुं ॥ भूतार्थचिन्तायाम् ॥
 तत्त्वविद् ॥ वि ॥ स्वरूपविदि ॥ वाचां व्य
 विदि ॥ ब्रह्मविदि ॥ श्रैवे ॥ श्रैवे हि
 आत्मविद्याशिक्षा इति सन्त्ये प्रतखी
 चितत्त्वानिः सर्वजगत्प्रवर्तकानी
 तिमन्यते ॥ तत्त्वस्वरूपं सकलसंसा
 रधर्मविलक्षणं सच्चित्सुखरूपं ब्रह्म ह
 मस्मीति वेत्ति ज्ञानातीति तत्त्वविद् ॥
 तत्त्वपीः ॥ स्त्री ॥ विदुतत्त्वपत्न्याम् ॥
 तत्त्वदर्शयार्थः ॥ वि ॥ अज्ञानादि सम
 पक्षुपाध्युपहिताधारभूते ॥ लुपहित
 चैतन्ये ॥ चिदेकरसंरूपिभिः ॥
 तत्त्वदर्शयः ॥ वि ॥ तित्यदाभिधेः ॥
 तत्त्वदर्शयार्थः ॥ वि ॥ अज्ञानादि सम
 ष्टिः एतदुपहितसर्वज्ञत्वादि विशि
 ष्टचैतन्यम् ॥ एतदनुपहितचैतन्यं चै
 तत्त्वर्थं तत्त्वयः पिण्डवदेकत्वेनावभा
 समानं तत्त्वदर्शयार्थे ॥ भवतीति व्यु
 त्पादितेर्थः ॥ तत्त्वदर्शयार्थः ॥
 तत्त्वदर्शयः ॥ वि ॥ तत्त्वदर्शयार्थः ॥ मा
 योपाधिर्जगद्योनिः सर्वज्ञत्वादि लक्ष
 णः ॥ पारोच्यशकः ॥ सत्त्वाद्यात्मक
 तत्त्वदर्शयार्थः ॥ पुं ॥ जगत्कारणे परमात्म
 नि ॥ यज्जगत्कारणं तत्त्वं तत्त्वदर्शयः
 स उच्यते ॥ तदिति पदस्य अर्थः ॥
 तत्परः ॥ वि ॥ तद्वत्ते ॥ आसक्तौ ॥ तत्

तथाग

॥ परंभुत्तमं-यस्य ॥ तेनपूर्यते वा । पृ
 ॥ पालनपूरणयोः । कदारप् ॥
 तत्परायणे । वि । तदासक्तो ॥
 तत्पुरुषः । पुं । प्रायत्तरपदार्थप्रधाने
 समासविशेषे ॥ सष चेषाभ्यधिकर
 णपदः समानाधिकरणपदः सङ्ख्या
 पूर्वपदश्चेति ॥
 तत्फलः । पुं । कुवेत्ये ॥ कुष्ठास्थाय
 यौ ॥ चोरनामसुगन्धिश्चे ॥
 तव । अ । तस्मिन् । सप्तम्यर्थे ॥ सप्त
 म्नाञ्चि ॥ तस्मान्मवस्थायाम् ॥
 तवत्यः । वि । तत्रभवे ॥ अथ्ययात्-
 त्यप् ॥
 तवभवान् । वि । श्लाय् । पूज्ये ॥ इत
 राभ्योपिदृश्यन्त इतिप्राग्दीव्यतीयः
 प्रथमार्थेत्वे ॥ सुसुपेति समासः ॥
 तथा । अ । साम्ये ॥ अभ्युपगमे ॥ पृष्ट
 प्रतिवाक्ये ॥ समुच्चये ॥ निश्चये ॥
 तेन प्रकारेण । प्रकारवचनेत्त्वं ।
 विभक्तित्वात्-त्यदात्त्वम् ॥
 तथागतः । पुं । बृह्मुनौ । सुगते ॥ त
 या सच्यं गतं ज्ञानं यस्य यथा पुनरावृ
 त्तिर्न भवति तथा तेन प्रकारेण गत
 इति तथागतः । सुसुपेति समासः ।
 तथापि सुगति साधकतास्योक्ता भव-
 ति । तदुक्तं वैदागमे । यथा गता
 स्ते मुनयः शिवागतिं तथागतः सो

तदन्य

पि ततस्तर्वागत इति ॥ वि । प्रिज्ञान
 गतिशक्तिनि ॥ तथाभूते ॥
 तथाच । अ । पूर्वोक्तायं दृढीकरणे ॥
 तथाहि । अ । निदर्शने ॥ प्रसिद्धमेवे
 त्यर्थे ॥ तथाच हि च ॥
 तथैव । अ । तद्ददेवेत्यर्थे ॥
 तथ्यम् । न । सत्ये । ऋते ॥ वि । त
 इति ॥ तर्थासाधुः । तवंसाधुरिति-
 मयत् ॥
 सः । वि । पूर्वोक्तेषु द्विष्यस्य परामर्शे
 सोऽ इतिभाषा ॥ तद्देशकत्वाव
 स्यादौ दृष्टः स इति कथ्यते ॥ विप्र
 कृष्टविषये ॥ स्त्री । सा ॥ न । तत्
 तद् । सत्यर्थादिषु चक्षुष्यचित्तस्य
 तत्त्वमस्मादिश्रुतिप्रसिद्धस्य ब्रह्मणो-
 नां वि ॥ यथा । तदित्येन भिसन्धा
 य फलं यन्नतपः क्रियाः । दर्शनक्रिया
 श्वविधिः क्रियन्ते मोक्षोक्तोक्तिभि-
 रिति ॥ तदिति ब्रह्माभिधानमुच्चार्य
 अनभिसन्धाय च कर्मणः फलमित्यर्थः
 ॥ तनोति । तनु° । त्यजितनिश्चि
 म्यो ङिदित्त्वदिः ॥
 तदन्यत्त्वम् । न । तदमित्यत्वे ॥ त-
 स्मात् अनन्यत्वं नाम पृथक्सत्त्वा
 दित्यम् ॥
 तदन्यवाधितार्थप्रसङ्गः । पुं । दोषवि-
 शेषे ॥ यथा । धूमो यदि वद्विभ

तद्गुणः

चारी स्यात्बहुजस्योऽनस्य्यादि-
 च्यादिः ॥ ॥ तद्विषयस्य प्रति-
 तद्विषयस्य ॥ नावस्तुनाप्रत्ययस्य प्रति-
 दिनेऽस्वार्त्तिने निचेपार्थस्य ॥ त-
 स्य अर्पणम् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तदा । अ । तस्मिन्काले ॥ तदादाच
 ॥ सर्वकान्येति वा दा ॥ ॥ ॥ ॥
 तदात्म ॥ पुं । तत्स्वहृमे ॥ तस्यात्मा ॥
 तदाक्षम् । न । वर्त्तमानकाले ॥ त-
 दिच्यस्यभाषः । तस्यभावस्वतले ॥
 तदादिः । वि । तदाप्रभृती ॥ सक्तास्य
 तदादीर्यस्य यस्मिन्वा ॥ ॥ ॥ ॥
 तदानीम् । अ । तस्मिन्काले । तदार्थे
 ॥ तदादाच । दानीच ॥ ॥ ॥ ॥
 तदासुखम् । नो । आरम्भे ॥ ॥ ॥ ॥
 तदेपः । वि । स होतव्या प्रत्यक्षमेवे
 ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तद्गतः । वि । तत्परिणामे ॥ ॥ ॥ ॥
 तद्गतमानसः । वि । एकोग्रचित्ततेये
 ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तद्गुणः । पुं । काश्चात्कारप्रभेदे ॥
 स्वमतसृज्य गुणयोगाद्विष्युक्त्वत्
 गुणस्य यत् । वस्तु तद्गुणतामेतिभ-
 यमेसत् । तद्गुणः ॥ वस्तुतिरस्कृत
 निबहूपकेनापिसमीपगतेनप्रगुणत
 या स्वगुणसम्पदे । परत्तं तत्प्रतिभा
 समेव यत् । समासादर्थत स तद्गुणः

तद्गुह्यः

॥ तस्याऽप्रकृतस्य गुणोऽप्यस्तीति ।
 उदाहरणम् । विभिन्नवर्णा गहडा
 ग्रजेन स्वर्यस्य रस्याः परितः स्फुर
 न्याः ॥ रत्नैः पुनर्यथरुचं । रुचं स्वा
 न्मानन्यरे वंशरूरीरनीले ॥ ॥ ॥ ॥
 परितु रगापे च वा गेरुडाग्रजस्य तदपे
 चयाच हरिन्मणीनां प्रेक्षणवर्षता ॥
 तद्ग्रहः । वि । तदभिनिवेशे ॥ तस्मिन्
 ग्रहस्तद्ग्रहः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तद्दिनम् । अ । दिनमध्ये ॥ प्रतिदिने
 इति हेमचन्द्रः ॥ न । पूर्वाक्तदिने ॥
 तद्गुणः । वि । कूपणे ॥ इति हेमः ॥ ॥ ॥
 तद्गुह्यम् । पुं । विनापिशीलेन स्वधर्मो
 व्यभित्ति यः प्रवर्त्तते संतद्गुह्यम् ॥ ॥ ॥
 तद्वितः । पुं । इति विशेषे ॥ तद्गुह्यताद्
 च्यधिकारिविहितप्रत्ययेषु ॥ तेचदि
 विधाः । प्रकृत्यर्थभिन्वार्थाः स्वार्थिका
 च ॥ तेभ्यः प्रयोगेभ्योहितः ॥ ॥ ॥
 तद्गुह्यम् । वि । पूर्वाक्तवति ॥ सयथास्ति
 । मतुप् ॥ तत्सदृशे ॥ तेन तुल्ये ॥
 तुल्यार्थे वतिः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तद्गुह्यम् । स्त्री । योगविशेषे ॥ इति हेम
 चन्द्रः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तद्गुह्यः । स्त्री । परमात्मसाक्षात्कार
 परायोबुद्धौ ॥ वि । सर्वदा निर्बीज
 समाधिभाजिकृतसाक्षात्कारे ॥ त
 स्मिन् ज्ञानप्रकाशिते परमात्मतत्त्वे

तनुक

सच्चिदानन्दघने एव बाह्यसर्वविष-
यपरिच्छागेन साधनेपरिपाकात्-
पर्यवसिता बुद्धिरन्तःकरणवृत्तिः सा
चात्कारलक्षणावस्थ स तथा ॥

तनयः । वि । पुत्रे ॥ तनोति कुलम्
तन्यते दा । तनु० वस्त्रमलितनि-
याः कयम् ॥

तनया । स्त्री । दुहितरि । पुत्र्याम् ॥
टाप् ॥ चक्रकुल्यायां लतायाम् ॥
एतकुमार्याम् ॥

तनिका । स्त्री । तनी इति भाषाप्रसि-
द्धे धन्वनरज्जौ ॥ यथा । वितानत-
निका ॥

तनिमा । पुं । तनुस्त्रे । तानवे ॥ तनो-
भावे । पृथ्वादिच्चात् इमनिच् ॥

तनिष्ठः । वि । चुष्टे ॥ अयमेषा मतिश-
येनतनुः । अ तशःयने इष्टन् ॥

तनीयान् । वि । अल्ये ॥ अयमनघोर-
तिशयेन तनुः । विवचनविभज्येती-
यसुन् ॥

तनु । स्त्री । काये । शरीरे ॥ त्वचि ॥
स्त्रियाम् ॥ तनुयाम् ॥ वेतो गुणवच-
नादिति पञ्चिकोऽपीवभावः ॥ वि ।
अल्ये ॥ विरले ॥ कृशे ॥ तनोति
तन्यतेवा । तनु० भृशशीच्छुः ॥
लये ॥

तनुकम् । न । सूत्रे ॥ तनुसूत्र इति

तनुर

यावादिषु पाठात् कन् ॥

तनुचीरः । पुं । आमातके ॥

तनुच्छदः । पुं । वर्मणि ॥ तनुश्चाद्य-
ते ऽनेन । छद० । पुंसिसंज्ञायामि-
तिघः ॥

तनुच्छायः । पु । जाखवर्धुरकदम्बे ॥

॥ स्त्री । न । शरीरच्छायायाम् ॥

तनोश्चाया । विभाषासेनेति बाक्ती-
वक्षम् ॥

तनुजः । पुं । पुत्रे ॥ तनोर्जातः । डः ॥

तनुजा । स्त्री । पुत्र्याम् ॥ टाप् ॥

तनुत्रम् । न । वर्मणि । सन्नाहे ॥ तनु-
चायते । वैङ् ॥ आतोनुमेति कः ॥

तनुव्राणम् । न । कवचे । तनुचे ॥ शरी-
ररक्षणे ॥

तनुत्तचा । स्त्री । चुहायिमन्ये ॥

तनुपत्र । पुं । इन्द्रदीदम्बे ॥

तनुभस्त्रा । स्त्री । नासिकायाम् ॥ तनो-
भंस्त्रेव ॥ तन्वरांचर्मप्रसेविकायाम्
। छोटी भायी इति छोटीमसक-
इतिच भाषा ॥

तनुभृत् । पुं । जीवे ॥

तनुमथा । स्त्री । गायत्रीछन्द प्रभेदे ॥
त्यौचेत्तनुमथा । य० मूर्त्तिर्मुंरश-
पो रच्यद्भुतरूपा । आस्तां समचि-
त्ते निच्य तनुमथा ॥

तनुरसः । पुं । घर्मे । स्वेदजले ॥ अल्प

तनूजा

रसे ॥ वि । तद्विशिष्टे ॥

तनुरुट् । न । रोमणि ॥

तनुरुहम् । न । तनुरुहे ॥ वि । तनो
रुहे ॥

तनुवातः । पुं । नरकविशेषे ॥

तनुवारम् । न । वर्मणि । सन्नाहे ॥ त
नुं ह्योति आह्वयोति आच्छादयति
। घृञ्० । कर्मण्यम् ॥

तनुवीजः । पुं । राजवदरे ॥

तनुव्रथः । पुं । बल्मीकरोगे ॥

तनुः । न । शरीरे ॥ तनोति । तन्यते
वा । तनु० । अस्मिन्पृथ्विपयजतनिघ
न्तितपिभ्योनिदिच्छुसिप्रथयः । तनु
। घी तनूपि ॥

तनुसञ्चारिणी । स्त्री । वालिकायाम् ॥

तनुसरः । स्वेदे ॥ तनोःसरति । स्र०
अच् ॥तनुः । स्त्री । काये । शरीरे ॥ तनो
ति तन्यते वा । तनु० । भृशशीत्युः
। प्राणिवान्तेरिष्युः ॥ कृपिष्वसित
निघनीत्यर्थः ॥

तनूकृतः । वि । तष्टे । सूक्ष्मीकृते ॥

अतनुस्तनुरकारि । कृञ् । क्तः ॥

तनूजः । पुं । पुत्रे ॥ वि । शरीरजे ॥

तन्वाःजातः । पञ्चम्यासितिडः ।

तनूजनिः । पुं । पुत्रे ॥ तन्वाःजनिर्यस्य ॥

तनूजा । स्त्री । पुषिकायाम् ॥ टाप् ॥

तन्तुकी

तनूनपम् । न । आज्ये । घृते ॥ तन्वा

। जनकृशं पाति । पा० । कः ॥

तनूनपात् । पुं । अज्यौ । पावके ॥ तनू

शरीरं न पातयति । नभ्रास्रपादि

। तिनिपातितः । तनूनपातौ । तनून

पातः ॥ तनूंस्वस्वरूपं न पाति नरक्ष

ति । आशुविनाशित्वात् इति तनून

पाच्छ्रवन्तः । उगिदधामितिनुमि त

नूनपान् तनूनपान्तौ तनूनपान्त इ

तिवा ॥ तन्वा जनं कृशं पाति । तनू

नपं घृतादि तत् अस्ति । अदो ऽन

न्न इतिविट् । तनूनपात् तनूनपा-

दौ तनूनपाद्गतिवा ॥ चित्रके ॥

तनूरुहम् । न । रोमणि ॥ पक्षिपक्षे ।

पतपे ॥ पुत्रे ॥ तन्वां रोहति । स-

ह० । इगुपधेतिकः । मू०कोषा ॥

तनूरुहदः । पुं । पायौ । गुदे ॥

तन्तिः । स्त्री । प्रसारितरज्ज्वान् ॥ दा

मन्याम् ॥

तन्तुः । पुं । सूत्रे ॥ ग्राहे ॥ अपत्ये ॥

सक्तौ ॥ तनोति तन्यते वा । त-

नु० । सितनीतितुम् ॥

तन्तुकाष्ठम् । न । तूल्याम् । तांतका

काठ इति भाषा ॥

तन्तुकी । स्त्री । नाश्याम् ॥

तन्तुकीटः । पुं । कोपकारे । गुटिभोका
इतिगौड भाषा । रेसमकाकीडा

तन्त्रम्

इति भाषा ॥

तन्तुशः । पुं । ग्राहे । हाँगर इतिगौ
—हभाषा ॥

तन्तुनागः । पुं । ग्राहे ॥

तन्तुनाभः । पुं । सूतायाम् ॥

तन्तुनिर्यासः । पुं । तालहृत्ते ॥

तन्तुपर्ब । न । परमेश्वरोपधीतदानति
—थौ । आधरणं पूर्णिमायाम् ॥

तन्तुभः । पुं । स्रष्टृषे ॥ तन्तुना भाति ।
—भा० । सुपीतिकः ॥ वत्से ॥

तन्तुरम् । न ।

तन्तुलम् । न । } सखाले ॥

तन्तुली । स्त्री । सितापाके । चासनी
इतिभाषा ॥

तन्तुवापः । पुं । तन्त्रवाये । कुविन्दे ॥

तन्तून् वपति । टृवप्० । कर्मण्यण् ॥

तन्तुवायः । पुं । लूतायाम् ॥ तन्तून् व

यति । वेङ्० । ह्वावामश्चेत्यण् ॥ त

न्त्रवाये । कुविन्दे । कौली इतितांती

इतिचभाषा ॥

तन्तुविग्रहा । स्त्री । कदल्याम् ॥

तन्तुशाला । स्त्री । गर्भिकायाम् । त-

न्तुवपनगृहे ॥ तन्तूनां शाला ॥

तन्तुसन्ततम् । न । ऊते । सूते । बुना

कपडा इतिभाषा ॥

तन्तुसारः । पुं । गुवाकटचे ॥

तन्त्रम् । न । कुटुम्बकृत्ते ॥ सिद्धान्ते ॥

तन्त्रम्

उत्तमौषधे ॥ प्रधाने ॥ तन्तुवाये ॥

परिच्छदे ॥ हेतौ ॥ उभयार्थं प्रयो

जके । उभयोद्देशेनसकृत्प्रवृत्तौ ॥

इतिकर्षयतायाम् ॥ राष्ट्रे ॥ परच्छ

न्दे ॥ करणे ॥ व्यर्थसाधके ॥ तन्तौ ॥

स्वराष्ट्रिचन्त याम् ॥ परिचने ॥ वाप

साधने । तन्तुवायशलाकायाम् ॥ त

न्यन्ते तन्त्रयो ऽस्मिन् । पून् ॥ प्रत्ये

॥ शपधे ॥ धने ॥ गृहे ॥ वपनसाध

ने ॥ कुले ॥ श्रुतिशास्त्रादिशेषे ॥

शास्त्रविशेषे ॥ तन्त्रलक्षण यथा । स

र्गस्य प्रतिसर्गस्य मन्त्रनिर्णयवच ।

द्वयतानाञ्च संस्थानं तीर्थानां चैव

वर्णनम् ॥ तथैवाश्चमर्गस्यविप्रसं

स्थानमेवच । संस्थानञ्चैवमूतानां

धन्वाणाञ्चैवनिर्णयः ॥ उत्पत्तिर्विवु

धानाञ्च तर्ह्यांकल्पसंज्ञितम् । सं

स्थानं ज्योतिषां चैव पुराणास्थानमे

वच ॥ कोषस्य कथनञ्चैव प्रतानांप

रिभाषणम् । शौचाशौचस्यचाख्या

नं नरकाणाञ्चवर्णनम् ॥ हरचक्रस्य

चाख्यानं स्त्री पुसोश्चैवमन्त्रचणम् ।

राजधर्मो दानधर्मो । युगधम स्रथैव

च ॥ व्ययहारः कथ्यतेच तन्त्राचाथा

तन्त्रवर्णनम् । इत्यादिलक्षणैर्धुक्तं

तन्त्रमित्यभिधीयते ॥ * इत्यतश्च

माहात्म्यम् । त्रिपुण्ड्रिणोदेवानां प्र

तन्त्रम्

दानासुदधिस्तथा । नदीनाञ्चयथा
गङ्गा पर्वतानाहिमास्तथा ॥ अश्वत्यः
सर्वदक्षाणां राक्षामिन्द्रोयथावरः ।
देवीनाञ्चयथादुर्गा वर्याणां ब्राह्म-
णोयथा ॥ तथासमस्तशाखाणां त-
न्त्रशास्त्रं मनुत्तमम् ॥ सर्वकामप्रदं
पुण्यं तन्त्रं वैवेदस्मिन्निवृत्तम् ॥ कीर्त्त-
नं देवदेवस्य हरस्यमतमेव च । पाप-
नं श्रद्धधानानामिहलोके परचचेति
॥ तच्च चतुःपट्टिसंख्यकम् । यथा ।
सिद्धेश्वरं महातन्त्रं कालीतन्त्रं कु-
लार्थवम् । ज्ञानार्थं वनीलतन्त्रं फे-
ल्कारी तन्त्रमुत्तमम् ॥ देव्यागमसु
त्तराख्यं श्रीकर्म सिद्धियामलम् । म-
त्स्यसूक्तं सिद्धसारं सिद्धिसारस्वतं त-
था ॥ वाराहीतन्त्रं देवेशि योगि-
नीतन्त्रमुत्तमम् । गणेशविमर्षिणी
तन्त्रं निवृत्त्यातन्त्रं शिवागमम् ॥ चा-
मुण्डस्य महेशानि मुण्डमालाख्य
तन्त्रकम् ॥ हंसमाहेश्वरं तन्त्रं नि-
रुत्तरमनुत्तमम् ॥ कुलप्रकाशकं दे-
विकलां गान्धर्वकंशिवे । क्रियासारं
निवृत्त्याख्यं स्वतन्त्रतन्त्रमुत्तमम् ॥
सम्बोद्धनं तन्त्रराजं जलितार्थं त-
थाशिवे । राधाख्यं मालिनी तन्त्रं

। म . म

वृषभस्थी-म

तन्त्रम्

द्वेश्वरतन्त्रञ्च मालिनीविजयं तथा
॥ समयाचारतन्त्रञ्च भैरवीतन्त्रमु-
त्तमम् । योगिनी हृदयं तन्त्रं भैरवं
परमेश्वरि ॥ सनत्कुमारकं तन्त्रं यो-
नितन्त्रं प्रकीर्त्तितम् । तन्त्रान्तरञ्च
देवेशिनवरत्नेश्वरं तथा ॥ कुलचूडा-
मणितन्त्रं भावचूडामणीयकम् । म-
न्त्रदेवप्रकाशञ्च कामाख्यानामकं
तथा ॥ कर्मयेन कुमारीच भूतहा-
सत्तन्त्रकम् । मालिनीविजयं तन्त्रं
यामलं ब्रह्मयामलम् ॥ विश्वसारं
महातन्त्रं महाकालं कुलामृतम् ।
कुलोद्दृशं कुलिकाख्यं यन्त्रचिन्ता-
मणीयकम् ॥ एतानितन्त्ररत्नानि
सफलानियुगेद्युगे । कालीविद्यास-
कादीनि तन्त्राणि परमेश्वरि ॥ का-
लकल्पे सुसिद्धानि अश्वकान्तासु भू-
मिषु । महाशीनादितन्त्राणि अवि-
कल्पे महेश्वरि ॥ सुसिद्धानि वरारो-
हे रथकान्तासु भूमिषु हृत्सि-
द्धिसारस्वतम् ॥ ५ ॥ अपिच । चतुः-
पट्टिषु तन्त्राणि यामनादीनि पा-
र्यति । सफलानीह वाराहे विष्णु-
कान्तासु भूमिषु ॥ कल्पभेदेन तन्त्रा-
णि कथितानि च यानि च । प. पण्ड-
मोहनायैव विफलानीह सुम्हरीते-
'विश्वसारतन्त्रम् ॥ वि. आयत्ते

तन्वता

॥ साङ्ख्यादिशास्त्रविशेषे ॥ तन्वन्ते
 श्रुत्याद्यन्ते तन्वान्यनेनेति श्रुत्यपत्तेः ॥
 तन्वन्म् । तन्वते० ५नेन वा । तनु०
 । पुन ॥ यद्वा । तन्वन्म् । तन्वन्ते वा
 । तत्रिकुटुम्भधारणे । घञ् ॥
 तन्वकम् । न । अनाहते । नवीनवस्त्रे
 ॥ तन्वादिचिरापद्धते इति साधु ॥
 तन्वकावम् । न । तन्ववायस्य तुर्याम् ॥
 तन्वता । स्त्री । अनेकमुद्दिश्य सकृत्प्र
 वृत्तौ ॥ यद्वा । आग्नेयाहुकप्रालिन्द्र
 यैन्द्रपयोयागानां पयाणा आग्नेया
 हाकपालोपांशुयागानीपोमीयैका
 दशकपालयागानां पयाणां सकृत्-
 सकृदनुष्ठितेन प्रयाजाद्यज्ञेनोपका
 रः सिद्ध्यति । तथा नानाप्रज्ञाधम
 स्वेस्रादेशेन सकृत् प्रापश्चित्तकृ-
 ते ब्रह्मधन्यपापनाशः । तन्वता-
 याहेतुश्च । अहृष्टार्थैकजातीयकर्म
 णः काष्ठदेशकर्त्रादीनां प्रयोगानुष
 न्धवैधहेतुभूतानामभेदे उद्देश्यवि
 शेषाग्रह इति । एवञ्च सातो ऽधिका
 रीभवति दैनेपैचेच कर्मणि । पवि
 चाणां तथावाप्येदानेचविधिदर्शिते
 इति विष्णुक्तम् । अवात्त्वानाचरेत् क
 र्मजपहेमादिकिञ्चनेति दत्तोक्तञ्च
 क्रियाङ्गवानं कर्तुं संस्कारदारैव तद्वि
 नकर्त्तव्याशेषकर्मार्थं मेकमेव नतु

तन्वा

प्रतिकर्त्तृकर्त्तव्यम् । इति प्रायश्चित्त
 श्रुत्म् ॥
 तन्ववापः । पुं । तन्ववाये ॥ तन्ववावि-
 तन्वन्ते यत्र तत् तन्वम् । तद् वृत्ति ।
 टुषप० । कर्मण्यण् ॥
 तन्ववायः । पुं । कुविन्दे । वर्णसङ्करजा
 तिरयम् ॥ मस्योत्पत्तिर्वर्था । ताम
 कुट्टाच्छुद्धिं कार्या मणिकारसृजाय
 ते । मणिकारात् ताम्रकुट्ट्यां मणि
 वन्धो प्यजायत ॥ मणिवन्धान्मणि-
 कार्यां तन्ववायां स्व जप्तिरे । इति
 पराशरपद्धतिः ॥ तन्ववो वितन्वन्ते
 यस्मिन् । तत् तन्वम् । तद् वृत्ति ।
 नेह ० । द्वावामर्थैतिकापवादे ऽण् ॥
 तन्विका । स्त्री । गुडुच्याम् ॥ तन्वयते ।
 तन्वि० खल्ल ॥ तन्व्येव वा । कन्
 । ह्रस्वः ॥
 तन्विपाशकः । पुं । जयद्वन्द्वे ॥
 तन्वीः । स्त्री । धीणागुणे ॥ अमृतावा
 म् । गुडुच्याम् ॥ देशशिरायाम् ॥ ना
 द्याम् ॥ रज्ज्वाम् ॥ नदीविशेषे ॥
 युवतीप्रभेदे ॥ धीणाप्रभेदे । तन्व
 यते । तन्वि० । अवितृस्त तन्विस्यर्ः ॥
 तन्वा । स्त्री । निहायाम् ॥ आलस्ये ।
 प्रमीळायाम् ॥ तस्या निदानं लज
 ज्ज्व । यथा । तमोवातकफात् त
 न्नेति ॥ इन्द्रियार्थेष्वर्थाविति गौर

तन्त्री

वं जृम्भणं क्रमः । निद्रार्चस्येव यस्ये
 वा तस्यं तन्द्रां विनिर्दिशेदिति ॥ नि
 द्रायां प्रबुद्धस्य क्रमाभावः । तन्द्रा-
 यान् प्रबोधितस्यापि क्रम इत्यनयो
 र्भेदः ॥ तत् राति । तत्पूर्वाश्रितेरा
 तोनुपेतिकः । टाप् ॥ तत् श्रुतिवा
 । शङ्कतुसायंगतौ । स्पृहृगृहीत्या
 दिना तदोनान्तत्वं निपाच्यते ॥ नि
 श्रुतन्द्रेतिवा निपाच्यते ॥ तन्द्राच
 सुखंलभार्था निद्रायाः कन्या प्रीतेर्भ
 गिनी । यथा । निद्राकन्याच तन्द्रा
 सा प्रीतिरन्यासुखप्रिये । यार्थाव्याप्तं
 उगतसर्वं विधिपुत्रविधेर्विधाविति ॥
 तन्द्रालुः । वि । निद्रालौ ॥ तत् श्रुति
 । श्रु । स्पृहृगृहृपतिदयिनिश्रुतन्द्रा
 श्रुत्वाभ्यालुजितितच्छ्रीलादिपु आ
 लुच् । तच्छब्दस्य नान्तत्वं समासश्च
 निपाच्यते ॥
 तन्द्रिः । स्त्री । आसस्ये ॥ निद्रायाम् ॥ त
 न्द्रायाः करणम् । तत्करोतीतिगण
 नादचर । यदा । तदिः सौषोभा-
 तुः ॥ तस्मात् वड्मयोदयश्चेत्यौ
 खादिकः क्तिन् ॥
 तन्द्रिका । स्त्री । तन्द्रायाम् ॥
 तन्द्रितः । वि । अलसे ॥ तन्द्रासञ्जाता
 अस्य । ता० इतच् ॥

तन्त्री । स्त्री । अपत्यन्तश्रमादिना सव-

तन्त्रिः

न्द्रियासामर्थ्ये । प्रेमीलायाम् ॥ त-
 न्द्रयाः कृदिकारादितिडीष् ॥ तत्
 रातिवा । आतोनुपेतिकः । गौ० डी
 ष ॥ तत् श्रुतिवा । श्रु । निश्रुतन्द्रे
 तितदोनान्तत्वं निपाच्यते ॥
 तन्त्रिष्ठः । वि । सर्वकर्मसञ्चयासेन ब्रह्मा
 त्मेक्यविचारपरे ॥ तस्मिन्नेव ब्रह्मणि
 सर्वकर्मनुष्ठानविधेपनिष्ठस्या स्त्रि
 तिर्यस्यैत्यर्थः ॥ तस्मिन्स्थिते ॥
 तन्मयः । वि । तद्भाषभाविते ॥ अभे
 दे ॥
 तन्मात्रम् । न । शब्दादीनां सूक्ष्मेषु ।
 शब्दतन्मात्राणि स्पर्शतन्मात्राणीत्या
 दिपदवाच्येषु ॥ नक्षत्रेषां शान्तादिर्वि
 शेषोऽस्ति । यथोक्तं विष्णुपुराणे । त
 स्मिन्स्मिन्स्तु तन्मात्रा तेनतन्मात्रता
 स्मृता । तन्मात्राण्यविशेषाणि अवि-
 शेषा स्ततोहिते ॥ न शान्तानापिषे
 रास्ते नमूढाश्चाविशेषिण इति ॥ सा
 मात्रा यस्मिन् तत् । वि । तावन्मात्रे ॥
 तन्वतुः । पुं । वायौ ॥ निश्रि ॥ तनोती
 । तनु० । ऋतन्वन्त्रीत्यादिना यतुच्
 ॥ तन्वतुर्गर्जितमित तन्वतुरशनि
 रितिचयेदभाष्यम् ॥
 तन्वयस्या । स्त्री । अभिव्यक्तस्यापि स
 हकार्येऽस्मात् कार्याजनने ॥
 तन्त्रिः । स्त्री । पृथ्विपण्याम् ॥

तपनः

तपः

तन्वी । स्त्री । कृशाङ्ग्याम् ॥ चेतोगु
 णवर्चनादिति डीष् । तनुशब्दस्तेनु
 स्त्रंगुणमुक्त्वा तद्द्रव्यमभिधत्तइतिगु
 णवचनः ॥ शालपण्याम् ॥ सङ्कृति
 संज्ञके चतुर्विंशत्यचरोत्मके वृत्ते ॥
 भूतमुनीनै र्यतिरिहभतनां स्त्रौभ
 नयाद्यदिभवतितन्वी ॥ यथा ।
 भाधमगुर्धे र्मधुकरविरुतैः कोक-
 लकूजितमलयसमीरैः । कम्पमुपे
 ता मलयजसखलैः प्रावणतोप्यऽवि
 गततनुदाहा ॥ पद्मपत्रशैर्विरचित
 शयने देहजसज्ज्वरभरपरिटूने ।
 निश्वसतीसा मुहुरतिपरुषं ध्यानख
 येतवनिषसतितन्वी ॥ इति ॥

तपः । पुं । ग्रीष्मे । श्लोडाघादयोः ॥ त
 पति । तपसन्तापे । पचाश्च ॥

तपःकरः । पुं । तपस्वीमख्ये ॥ वि । त
 पस्याकारके ॥

तपःक्लेशसहः । वि । दान्ते ॥ तपसःक्लेशः
 । सहते । सह० । अच् । तपःक्लेशस
 सहः ॥

तपःस्थः । वि । तपसिस्थिते ॥ सुपिस्त्
 इतिक् ॥

तपःस्थी । स्त्री । काश्याम् ॥
 तपती । स्त्री । ज्ञापानमिस्त्रयपसुन्या

म् ॥ स्वयसुतायाम् ॥ नदीविशेषे ॥
 तपनः । पुं । सवितरि ॥ अश्करे । भ

ह्लातवृत्ते ॥ निरधान्तरे ॥ ग्रीष्मे ॥
 अर्कवृत्ते ॥ शुश्रुमिन्व्यवृत्ते ॥ स्व
 र्यकान्तमणौ ॥ तापे ॥ तपति । तप०
 । स्युः ॥

तपनच्छदः । पुं । आदित्यपवष्टये ॥
 तपनतनया । स्त्री । यमुनायाम् ॥ तप

नस्य तनया ॥ शमीवृत्ते ॥
 तपनमणिः । पुं । स्वर्धकान्तमणौ ॥

तपनात्मजा । स्त्री । गोदावरीनद्याम् ॥
 यमुनायाम् ॥ तपनस्त्रात्मजा ॥

तपनी । स्त्री । गोदावर्याम् ॥
 तपनीयम् । न । स्वर्धे ॥ तप्यते ऽनेन

। तप० । कृत्यल्युटइत्यनीयर
 तपनीयकम् । न । सुवर्धे ॥

तपनेष्टम् । न । तापे ॥
 तपाडः । पुं । माघमासे ॥ शिशिरे ॥ त

पन्वस्मिन् । तप० । असुन ॥
 तपः । न । जनलोकोपरिवर्तिनि लो

कविशेषे ॥ यथा । तपो ऽर्ककोटि
 र्यप्राप्ते महायोगी सनन्दनः । कृ

मुः सनत्कुमारश्च सनकश्च महा
 तपाः इति ॥ ज्ञानादिलक्षणेऽप्यह

षि ॥ कर्मव्यामिश्राज्जगदृष्टवा त-
 पस्याज्ञापयती च्युक्तेः ॥ आलो-

चने ॥ ज्ञाने ॥ स्वधर्मे । स्वाश्रम-
 विहितकर्माणि ॥ वैधक्लेशजनेकेक

र्मणि ॥ नवमभवने ॥ वामानश-

तपः

ने ॥ तपोनानशनात्परम् ॥ चतु-
 पिपासाशीतोष्णादिद्वन्द्वसहने ॥ चि-
 त्तप्रसादहेतुभूते व्रतनियमोपासना-
 दिकर्मणि ॥ काष्ठसैनाकारमौना-
 दिव्रते ॥ कायेन्द्रियमनसासमाधा-
 ने ॥ शास्त्रीयमार्गेण कायेन्द्रियमन-
 सांशोषणे ॥ कृच्छ्रचान्द्रायणप्राना-
 पत्यादिरूपे प्रायश्चित्ते ॥ अशास्त्रवि-
 हिततप्तशिखारोहणादौ ॥ वानप्र-
 स्थस्थासधारणधर्मे ॥ तत्र शरीरा-
 दिभेदात्तद्विधम् ॥ यथा । देवदि-
 जगुरुपाश्र्वजनं शौचमार्जवम् ।
 व्रह्मचर्यमहिंसा च शरीरं तप उच्य-
 ते ॥ अनुदेगहरं वाक्यं सत्त्वं प्रिय-
 हितश्रयत् ॥ स्वाध्यायाम्यसनंचैव वा-
 ङ्मर्थं तप उच्यते ॥ मनःप्रसादात्सौ-
 म्यत्वं मौनमात्मविनिग्रहः । भाव-
 सगुहिरिष्येतत् तपोमानसमुच्य-
 ते ॥ तदपिसाच्चिकादिभेदात् वि-
 विधं यथा । अहयापरधातसं तप-
 स्नात् विविधं नरैः । अफलाकाङ्क्षि-
 मिर्युक्तैः सात्त्विकं परिचक्षते ॥ स-
 क्त्वात्मानपूजार्थं तपोदम्भेनचैव य-
 त् । क्रियते तदिहप्रोक्तं राजसं च-
 खमभ्रुवम् ॥ मूढाद्ब्रह्मेणात्मनो य-
 त् पीडया क्रियते तपः । परस्योत्-
 सादनार्थं वा तस्त्तामसमुदाहृतमि-

तपस्वी

ति ॥ मन्त्रसंश्लेषेन्द्रियाणां च ह्येकाग्र्यं-
 परमन्तपः ॥ पाश्चात्त्यतपोज्ञानं-
 तपः खर्वपरचक्षम् । वैश्वस्यतुतपो-
 वार्त्ता तपः शूद्रस्यसेवनम् ॥ तपनम्
 तप्यते ऽ तेन वा । तपः । तपति ईडे
 । तपत्यर्थे वा । असुन् ॥
 तपसः । पुं । वृद्धे ॥ तपति । तपः । अ-
 च्यविचमितमिनमीत्यादिना ऽ स-
 च् ॥ पचिणि ॥
 तपस्य । पुं । इन्द्रे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥
 तपस्यः । त्रि । तपसि स्थिते ॥ सुपि स्थ-
 इति क । खर्वरे शरीरतिपात्रकोवि-
 त्सर्गलोपः ॥
 तपस्यः । वि । फाल्गुने मासि ॥ अर्जुने
 ॥ तपसिसाधुः । तत्रसाधुरितियत् ॥
 त । कृन्दुपुण्ड्रमे ॥
 तपस्या । स्त्री । नियमस्थितौ । व्रतच-
 र्यायाम् । तपस्वर्यायाम् ॥ तपस्वर-
 ति तपस्यति । कर्मखोरो मन्यतपो-
 भ्यां वर्तिचरोरिति क्यङ् । तपस्यति
 इति तपस्या । अत्र स्वयादिति स्त्रिया
 मप्रत्ययः । टापु ॥
 तपस्वी । वि । तापसे । पारिकाङ्क्षि-
 णि ॥ कृच्छ्रचान्द्रायणादितपःप्रधाने
 वान्नाप्रसादौ ॥ अनुकस्ये । दीने
 ॥ प्रशस्तपसि ॥ तपो ॥ ऽ स्यात्कि । त-
 पस्यहस्त्राम्यामिति विनिः ॥ पुं । ना

तप्तः

रदे ॥ घृतकरणे ॥ तपस्यामाच
 इति गौडभाषा प्रसिद्धे मन्त्रे । चे
 द्दके ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥
 तपस्विनी । स्त्री । तपोयुक्तायाम् ॥
 जडासांक्षाम् ॥ कटुरोहिण्याम् ॥
 महांश्रावणिकायाम् ॥ सन्तापव-
 त्त्वाम् ॥ अन्नेभ्य इति डीप् ॥
 तपस्विपत्नः । पुं । दमनकदम्बे ॥
 तपाश्रयः । पुं । वर्षाकाले ॥ तपस्या
 त्वयो यस्मिन् ॥
 तपिता । वि । तप्ते । तपा इति भाषा ॥
 तपिनी । स्त्री । अशुकारे ॥
 तपुष्ठ । न । सूर्ये ॥ अय्यौ ॥ शनौ ॥
 तपति । तप० । अर्शिपूवपियञ्जित
 निघ्नितभिन्ने । निदिशुसि । तपुषी
 तपूषि ॥
 तपोधनः । पुं । तापसे । तपस्विनि ॥
 दमनकदम्बे ॥ तपोधनं यस्य ॥
 तपोधना । स्त्री । मुण्डरीयाम् ॥
 तपोनिष्ठः । पुं । सदाध्ययननिष्ठे ता-
 पसविशेषे ॥
 तपोयज्ञः । पुं । तपस्विनि ॥ कृष्णं चा
 न्द्रायणादितपपवयसोऽस्य ॥
 तपोवटः । पुं । ब्रह्मावर्धदेशे ॥
 तपोवनम् । न । गुह्यकलोकव सफल
 के तीर्थविशेषे ॥
 तप्तः । वि । प्रञ्जलिते ॥ तप्यते च ।

तप्तम्

तप० ऋः ॥ तापयुक्ते । सन्तापिते ॥
 तप्तकम् । न । तदा इति लोकप्रसिद्धे
 -पौलिकादिसाधने ॥
 तप्तकृष्णः । पुं । नरकविशेषे ॥
 तप्तकृच्छ्रः । पुं । व्रतविशेषे ॥ यथा ।
 तप्तकृच्छ्रं चरन् विप्रो जलञ्जीर
 घृतानिष्ठान् । प्रतिव्यहं पिवेदुष्या
 नृसकृतस्वार्थी समाहित इति ॥ अथ
 पराशरोक्तेः विशेषः ॥ यथा । घटपल
 कु पिवे दम्भ खिपल्लु पयःपिवेत् ।
 पलमेकं पिवेत्सर्पिल्लसकृच्छ्रं विधी
 यते । इति ॥ पयोःघृतमुदकं वायुत
 संप्रतिव्यहं पिवेत् सप्तकृच्छ्रः । इ-
 ति गौतमः ॥
 तप्तपाशाशकृष्णम् । नि । नरकविशेषे ॥
 तप्तवालुकः । पुं । नरकविशेषे ॥
 तप्तमासकम् । न । पुण्यपापयोःपरी
 चाविशेषे ॥
 तप्तमुद्रा । स्त्री । शरीरधार्यामितस
 धातुमयभगवदायुधचिह्ने ॥ यथा ।
 आषाढशुक्लद्वादश्यां हरौ शिशवि-
 यै सति । वैष्णवः पारणं कृत्वा तप्त
 मुद्राश्च धारयेत् ॥ ब्राह्मणः चत्रियो
 वैश्यः गृह्णैकान्तितर्हये । कुर्ष्या
 त्पारणं तप्तमुद्राभिर्द्वैजं सङ्गयेत् ॥
 * ॥ तप्तमुद्राधारणनिच्यवोक्ता
 वायुपुगणे । अयिनैवचसन्तासं चक

तसमु

भादाय वैष्णवः । धारयेत् सर्ववर्षी
 नां हरिसालोक्वसिद्धये ॥ ब्रह्माण्डे ।
 कृत्वा धातुमयीं मुद्रां तापयित्वा स्व
 कांतनुम् । चक्रादिचिह्नितां भूप धा-
 रयेद्वैष्णवो नरः ॥ नारदीयमन्त्र-
 राधे । द्वादशरन्तुषट्कोणं बलयत्र
 यसंयुतम् ॥ हरेः सुदर्शनं तसं धार
 येत् तद्विचक्षणः ॥ सौपर्णे च श्रीम-
 गवद्गुरुहसंवादे तसमुद्राप्रकरणे ।
 गंडमन्त्रविशेषेण सर्ववर्षीष्यविधिः ।
 विप्रोवा । षचियो वापि वैश्यः शुद्धस्त-
 यैव च ॥ पाप्मे । अग्निहोषं यथानि-
 त्त्यं वेदलोध्ययनं यथा । द्वाह्मण्यं त
 ये वेदं तसचक्रादिधारणम् ॥ किञ्च
 तपे वोसरखण्डे श्रीशिवोमासंवादे ।
 शङ्खचक्राङ्कनं कुर्याद्ब्राह्मणो वाहु-
 मूष्ये ॥ हुताग्निनैवसन्त्य सर्वपा
 पापनुत्तये ॥ चक्रं वा शङ्खचक्रे वा त
 थापञ्चायुध निवा । धारयित्वा विधि
 यद् ब्रह्मकर्मसामारभेत् ॥ * ॥ कि
 षतत्प्रसङ्ग एव । अपृच्छाविधिना च
 क्रं ब्राह्मणः प्राकृते भवेत् । किञ्च ।
 न तस्य किञ्चिद्ग्रीया दपिकतुसह-
 स्त्रिणः । सर्ववेदविदे वापि सर्वशा
 सविशारदः । अपृच्छाविधिना चक्रं
 शङ्खः पतितो भवेत् ॥ किञ्च ।
 तप्तेनैवाङ्कनं कुर्याद्ब्राह्मणस्य विधा-

तमःप

नतः । श्रौतस्मार्त्तादिसिद्ध्यर्थं मन्त्र-
 सिद्धौ तथैव च ॥ हरेः पूजाधिकारा
 र्थं चक्रं धार्यं विधानतः । वैष्णवस्य
 स्यसिद्ध्यर्थं भक्तिसिद्धौ विशेषतः ॥
 किञ्च । उपवीतादिवद्रार्थाः शङ्ख
 चक्रादयस्तथा । ब्राह्मणस्य विशेषेण
 वैष्णवस्य विशेषतः ॥ * ॥ अथ । यो
 ह वैसुश्लोकमौले धर्माननुतिष्ठमा-
 नो ऽग्निना चक्रं धत्ते । अग्निर्वैसह-
 स्वारः सदस्त्रारोनेभिर्भेभिर्ना तप्तत
 नुः सयुज्यं सलोकितामाम्रोतीत्या
 द्याश्रुतयो बह्व्यउर्दाहृताः सन्ति-
 वेङ्कटाचार्यादिभिः । तद्भिन्नानिपुरा
 णवचनानि चेतानि गौरवमियान्ति
 खितानि । मन्वादिस्मृतिषु रामाय-
 णभारतादिष्वट्टत्वात् मन्वर्थविप्र
 रीतायाः स्मृतेरप्रशस्तत्वाच्च ॥ ११ .
 तसरूपकम् । न । रौप्ये ॥ - - -
 तससुराङ्गुण्डम् । न । नरकान्तरे ॥
 तससूर्माङ्गुण्डम् । न । नरकविशेषे ॥
 तप्तान्नारः । पुं । महानरकान्तरे ॥
 तमः । पुं । तमोगुणे ॥ तमालट्टके ॥
 स्वर्भानौ ॥ न । पादाग्रे ॥ अन्धकारे ॥
 ताम्यति । तमुग्लानौ । यथायत् ॥
 तमनम् । भावेद्यथा । नोदास्तोप
 देशस्तेतिनष्टिः ॥
 तम.पतिः । पुं । क्रियादृङ्निरोद्धरि वा

तमः

मदेवनाथे ॥

तमःप्रधानः । पुं । तमोगुणप्रधानमा
योषाधिके परमात्मनि ॥ वि० तमो
गुणप्रधाने ॥

तमःप्रमः । पुं । नरकविशेषे ॥
तमःप्रभा । स्त्री । नरकभूमिभेदे ॥

तमकः । पुं । आसुरोत्पन्नभेदे ॥

तमकः । पुं । इन्द्रकोपे । मन्त्रके ॥

तमतः । वि । वृषिते ॥ वृष्णापरे ॥

ताम्यति । तमुकाङ्क्षायाम् । भृश
दृष्टिपत्नीत्यादिनाऽसत् ॥

तमप्रमः । पुं । नरकविशेषे ॥

तमरम् । न । वज्रे ॥ इति हेमः ॥

तमः । न । चक्षुर्दत्तेनिरोधके शर्व
रादिध्वान्ते ॥ शोके ॥ पापे ॥ का
र्याकार्याविवेके ॥ अधिद्यायाम् ॥

मन्दान्यकारे ॥ मोहान्यकारे ॥ वि-
शेषदर्शनविरोधिदोषे ॥ सर्वदेहि-
नां मोहनेप्रकृतेर्गुणविशेषे ॥ प्र-
मादात्मनिहाभिस्तत्रिवध्नाति ॥ गु-
ह्वरणकमेवतमः । साङ्ख्याचा-
र्यैः । तमस्त्वयमविक्रियम् । यन्मोह
हेतुस्तन्मोहात्मकं तमः । भेदस्त-
मसोऽष्टविधः । तमसोऽविद्याया
ऽष्टविधोभेदः । अष्टमु अथक्तमह
दृष्टद्वारपञ्चतन्माषेधनात्मस्वात्मवृ-
द्धिरविद्यातमस्तस्मादष्टविधविषयत्वा

तमाल

दृष्टविधत्तम् ॥ मले ॥ ताम्येति-त

म्यतेऽनेनवा । तमुग्लानौ । असुन्

॥ पुं । न । विधुन्तुदे ॥

तमसम् । न । अन्यकारे ॥ ताम्यति ग्ला-
निं प्राप्नोत्यनेनास्मिन्वा । तमु० ।

अथविचनितमीत्यादिनाऽसत् ॥

तमसा । स्त्री । नदीविशेषे ॥

तमस्ततिः । स्त्री । ध्वान्ते । अन्यकार

समूहे ॥ तमसस्ततिः ॥

तमस्त्यनी । स्त्री । क्षपायाम् । रात्री

॥ तमोऽस्यस्याम् । अस्मायामेधे-
तिविनिः ॥ हरिद्रायाम् ॥

तमा । स्त्री । रजन्याम् ॥ तमालद्रुमे

॥ ताम्यत्यस्याम्- । तमु० । अच् ।

टाप् ॥

तमालः । पुं । तिष्ठके । पुण्ड्रे ॥ खड्गे ।

असौ ॥ वरुणद्रुमे ॥ तापिच्छे । का

लसुन्धे ॥ तमालः शालवदेशो, दा

हविस्फोटदृष्टत्पुनः ॥ कृष्णलहारे ॥

ताम्यति । तमु० । तमिविशिविही

तिकालन् ॥ न । पत्रके । तेजपात

इतिभाषा ॥

तमालकम् । न । सुनिष्यशाके ॥ प

त्रके ॥ पुं । न । तमालद्रुमे ॥

तमालपत्रम् । न । तापिच्छे । कालसु-
न्धे ॥ तिष्ठके ॥ पत्रके । तेजपात-
इतिभाषा ॥ तमालस्य पत्रमिव तदा

तमोज्यो

तमोह

कृतिच्चात् ॥
 तमालिका । स्त्री । ताम्रवल्गुयाम् ॥ भू
 न्यामखक्षाम् ॥ ताम्रसिद्धदेहे ॥
 तमाली । स्त्री । ताम्रवल्गुयाम् ॥ वरुण
 देहे ॥
 तमिः । स्त्री । रात्री ॥
 तमिस्रम् । स्त्री । कोपे ॥ तिमिरे । अ
 न्यकारे ॥ तमोस्त्वव । भावप्रधानो
 निर्देशः । ज्योत्स्नातमिस्त्रेति साधु ॥
 तमिस्त्रास्त्याश्रयत्वेनास्येति वा । अर्थ
 भाश ॥
 तमिस्त्रपक्षः । पुं । कृष्णपक्षे ॥
 तमिस्त्रा । स्त्री । कृष्णपक्षनिशायाम् ॥
 । भूतरात्री ॥ दर्शयामिन्याम् ॥ तम-
 स्त्रती । तमसांसमूहे ॥ तत्र ह्यवय
 वभूतानि तमांसि विद्यन्ते । तमोवहु
 पक्षमस्त्रेणाम् । ज्योत्स्नातमिस्त्रेति
 तमसउपधायाइत्वरप्रत्ययश्चनिपा
 तितः । टाप् ॥
 तमी । स्त्री । यामिन्याम् । रात्र्याम्
 ॥ ताम्रन्वक्षाम् । तमु० । इन् । कृ
 दिकारः । दितिडीप् ॥ हरिद्रायाम् ॥
 तमोमुखः । पुं । विषादात्मके । विषा
 दामोह सास्त्ररूपे ॥
 तमोमः । पुं । सूर्ये ॥ वज्री ॥ इन्द्री ॥
 बुधे ॥ शक्ररे । विष्णौ ॥ तमोहस्त्रि
 । इन्० । अमनुष्यकृत्केचेति टक् ॥

तमोज्योतिः । पुं । खद्योते ॥ तमसि-
 ज्योतिरस्य ॥
 तमोमुत्-द्र । पुं । चन्द्रे ॥ सूर्ये ॥ अर्यौ
 ॥ दीपे ॥ तमोनुदति । खुद० ।
 क्तिप् ॥
 तमोनुदः । पुं । प्रकृतेः प्रेरके स्वयम्भु
 वि । आदित्ये ॥
 तमोपहः । पुं । सहस्रांशौ ॥ स्रगाहे
 ॥ वज्री ॥ तमोऽपहन्तीति विग्रहे
 अपेक्षेगतमसोरिच्छनेन अपपूर्वाद्
 न्ते स्तमसिकर्मोपपदे कर्त्तरि उः ॥
 जिने ॥
 तमोभिह-द्र । पुं । तमोनुदर्वे ॥ खद्यो
 ते ॥ तमोभिनिष् । भिदिर० । छि
 प्तुकौ ॥
 तमोमशिः । पुं । खद्योते ॥ तमसोम
 गिरिष ॥ गोमेदकमणौ ॥
 तमोक्षित्री । स्त्री । तमोक्षुक इतिना
 । वा प्रसिद्धे देशे । तामक्षिसे । वेला
 कृत्से ॥
 तमोविकारः । पुं । रेणि ॥
 तमोविशक्तः । पुं । मूखतः सर्गे पश्चाद्दि
 स्त्रावरान्ते ॥ मूखतः सर्गेऽपिमोहम
 यत्त्वात्तमोवहुत्तः ॥
 तमोहरः । पुं । चन्द्रे ॥ न। ज्योतिषि ॥
 निर्गुणं वासभागेच सव्यभागेऽहुता
 निजा । मध्येनाथः स्वयं ज्योतिस्तज्यो

तरङ्गि

तिर्मेतमोहरम् ॥ वि । तमसो हर
 यकसैरि ॥ हरति । हृन् । अच् ।
 तमसोहरः ॥
 तम्बा । स्त्री । } गवि । सौरभेय्याम् ॥
 तम्बा । स्त्री । } इतिहेमचन्द्रः ॥
 ताम्बका । स्त्री । तम्ब्याम् ॥
 तम्बी । स्त्री । तवी इति भाषाप्रसिद्धे
 कान्दविकभाष्ये ॥
 तयः । पुं । रचके ॥ तयति । तयरच-
 शे गतौ च । अच् ॥
 तरं । पुं । तरणे ॥ न । लोभे ॥ तरति
 । तृ० । अच् । तरणं वा । ऋदोरप् ॥
 तरचः । पुं । तरख इति प्रसिद्धे तरचौ ॥
 तरचुः । पुं । मगादने । तेदुवावाच इ
 तितरख इत्यादिनाम् । चख्याते लघु
 व्याप्ते ॥ तरंगतिं मार्गं वा चिञ्चोति
 । चिञ्चुर्हिंसायाम् । मित० डुः ॥
 तरचुकः । पुं । तरचौ ॥ संचायकन् ॥
 तरङ्गः । पुं । वायुना नद्यादिजलस्य ति
 र्ग्वर्जप्रवने । भङ्गे । ऊर्ध्वाम् । स्रष्ट
 र डेड इत्यादि भाषा ॥ तरति । तृ०
 प्रवनसन्तरणयोः । तरच्यादिभ्यश्चे
 च्चङ्गच् ॥ अन्त्यादिसमुत्फाले ॥
 तरङ्गिणी । स्त्री । नद्याम् । तटिन्या-
 म् ॥ तरङ्गाः सन्वस्याम् । अतश्चिनिः
 । पुष्करादित्त्व द्विनिर्वा । ऋचोभ्यो
 ङीप् ॥

तरण्डी

तरङ्गितः । वि । भङ्गिमति । सञ्जात-
 । तरङ्गे ॥ तरङ्गाः सञ्जाताश्च । ता०
 इतच् ॥ यदा । तरङ्गवत्कृतः मत्स्य
 क्तात् तत्करोतीति णिचि कर्त्तरिक्तः
 । याद्विष्टवद्भावात्कतुपे। लुक् ॥
 तरणः । पुं । भेखके । उडुपे । डौगाइति
 भाषा ॥ स्वर्गे ॥ न । पारगमने । सन्त
 रणे ॥ प्रयनपूर्वकदेशान्तरगमने ॥
 तरणिः । पुं । चुमणौ । स्वर्गे ॥ भेखके
 ॥ अशौ । किरणे ॥ तारे ॥ स्त्री ।
 नैकायाम् ॥ घृतकुमार्याम् ॥ तर-
 न्यनेनसंसारम् । तरन्यनयाना ।
 लृ० । अर्त्तिं सृष्टृधमीत्यादिनातर-
 तैरनिः ॥
 तरणियेटकः । पुं । काष्ठाम्बुवाहिन्याम् ॥
 तरणिरत्नम् । न । माणिक्ये ॥
 तरणी । स्त्री । नावि ॥ घृतकुमार्याम्
 ॥ पद्मवारिण्याम् ॥ कुट्टिकारादि
 तिङीप् ॥
 तरण्डः । पुं । न । वडिशीसूचवन्धन
 काष्ठे । छड इति लगन इति च भाषा ॥
 प्रवे ॥ नैकायाम् ॥ कुम्भतुम्बीरम्या
 दिजप्रवे ॥ पुं । देशविशेषे ॥ तर-
 ति । तृ० । बाहुलकादण्डन् ॥
 तरण्डपादा । स्त्री । } नावि ॥ इ-
 तरण्डा । स्त्री । } तिशब्द-
 तरण्डी । स्त्री । } त्वावली ॥

तरस्यु

तरसमः । आन्वुनाधिकभावेनेत्यर्थे ॥
 तरसु-ह । स्त्री । भेदके ॥ प्रथमे ॥ प्रथमा
 । ने ॥ कारखडवविचक्षमे ॥
 तरदी । स्त्री । कण्ठकिटचविशेषे ।
 तीप्रायाम् । रिक्तबीजकायाम् ॥
 तरहडी । स्त्री । पक्कान्नविशेषे ॥ यथा
 । घृतेन मर्दितां दग्धा कनिष्कां के
 । नयेत् ततः । विधायवटिका स्नास्त्रा
 । घृते मन्दायिनां यचेत् ॥ प्रक्षिप्ताः
 । खण्डपाकेन कर्पूरेण विमिश्रयेत् ।
 । ततयताः समरिचा स्तरद्वयस्तु ताः
 स्मृताः ॥ वल्ग्या पुष्टिकरी हृद्या घृ-
 ष्या पिप्तानिक्षापहा । सुस्निग्धा क
 फदात्यर्थं किञ्चित्सन्धानकुट्टिता ॥
 तरन्तः । पुं । समुद्रे ॥ भेके ॥ आशरे ।
 राक्षसे ॥ तीर्यते ॥ तृ० । तृभुवश्चि
 । वसीत्यादिनाज्ज् सचधित् ॥
 तरन्ती । स्त्री । नौकायाम् ॥ तरति ती
 र्यते । नयाश । ऊचः पिप्पान्डीप् ॥
 तरपण्यम् । न । आतरे । नद्यादिसन्ता
 रशुक्ते ॥ तरणम् । तृ० । कंदोर
 प् ॥ तरस्य पण्यम् ॥
 तरस्युजम् । न । तरवृज इति प्रसिद्धे
 फले ॥ यथा । ज्येष्ठेभ्रासि महेया
 नि पैर्णमाळां निगार्शके । तृणा
 तुरा मडाकाही धमन्ती पिटका
 मने ॥ तज्जात्याज्जाणा तस्यैफलं

तरसि

दर्थं तरस्युजम् ॥ तत्फलंम वयोत्
 तसत्तारवदासिहरप्रिया ॥ यो मेदया
 न्फलं त्यंसचिरायुस्वतुर्युगमित्यु
 ॥ ॥ तरकांमांस्यातन्त्रम् ॥ ॥ ॥
 तरसः । पुं । हा (मध्यमयौ) ॥ हारे ॥
 तले ॥ वि । चञ्चले ॥ कामुक ॥ वि
 ष्टे ॥ भास्वरे ॥ मध्यशून्यद्रव्ये ॥ श्शी
 भूते ॥ तरति । तृ० । अकच् ॥ त
 रंल । तिवा । आतइतिकः ॥ हृपादि
 च्चाद्वा कक्षः ॥
 तरस्यनयना । स्त्री । चञ्चलेनेत्रायां वनि
 'तायाम् ॥ तरलेलोत्वेनयनेयसाः ॥
 तरस्यनयनिः । पुं । सर्वदृष्टविशेषे ॥
 द्विजवरगणदुर्ग मुपनय । सकुसुमन
 । गणमिहरचय । सुदतिविमलसति
 फशिपंतिनिगदिततरस्यनयनिरिति
 ॥ यथा । अपहर पुरहर ममद्वर म
 भिनवकक्षियुगभयहर । चिमगिरि
 विहितंशयनवर सुकृतमुल्लभशशभ
 रधरेति ॥
 तरश्लोचना ॥ स्त्री । चञ्चललोचना
 वाम् ॥ तरले लोचने यथाः ॥
 तरसा । स्त्री । यवाग्लाम् ॥ सुरायाम्
 ॥ मधुमक्षिकायाम् ॥ तरं खाति ।
 ला० । कः । टाप् ॥
 तरसायितः । पुं । चञ्चलाचरिते ॥
 तरसितः । वि । चान्दोलिते । प्रेङ्गोञ्चि

तरिणी,

ते । कम्पिते । धूने । प्रेङ्किते । खुचि
ते । ता० इतच् ॥

तरवारिः । पुं । तरवार इतिप्रसिद्धे ख
ङ्गे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥ चतुरङ्गा रिपोः
त्रेः

न्दराजश्च ॥ विशेषस्त्वस्वान्यत्र खङ्ग
परीक्षायां युक्तकल्पतरौ च द्रष्टव्यः ॥

तरङ्गी न । वले ॥ रोगे ॥ जवे । वेगे
॥ सवेगगतिवचने ऽस्यप्रयोगः ॥ ती
रे ॥ कपौ । प्रवगे ॥ वेगाख्यगुणे ॥
तरन्वनेन । तृ० । असुन् ॥

तरसम् । न । भासे ॥ तरोवधमस्य
स्मिन् । अर्शश्चाद्यच् ॥

तरसा । अ । ऊटि ल्यर्थे । शैथ्ये ॥

तरस्थानम् । न । घट्टे ॥ तरस्थस्थानम् ॥

तरस्वी । पुं । गरुडे ॥ वायौ ॥ चि । श
रे ॥ वेगिनि ॥ तरोयत्वं जयोवा ऽस्य
स्ति । अस्मायामेधेति । वनिः ॥

तराम्बुः । पुं । नौविशेषे । हेाडे । व-
हने ॥

तरालुः । पु । नौकाविशेषे ॥

तरिः । स्त्री । नौकायाम् ॥ यखादी
नां पेटके ॥ दशायाम् ॥ तरन्वयनदा
। तृ० । अचइः ॥

तरिकः । पुं । प्रवे । भेलके ॥

तरिका । स्त्री । नावि ॥

तरिणी । स्त्री । नौकायाम् ॥

तरख

तरिता । स्त्री । तर्ज्जन्याम् ॥ गांजा इ

तिभाषाप्रसिद्धमर्ज्याम् ॥ यथा ।

संविदा कालकूटश्च ताम्रकूटश्च पु

ञ्जुरम् । अक्षिफेनं खर्जुरस स्तारि

तरिरथः । पुं । अरिचे ॥ इतिहारा
वखी ॥

तरी । स्त्री । वखादिपेटके ॥ द्रोण्या

म् ॥ वेहायाम् । नावि ॥ गदाया

म् ॥ धूमे ॥ दशायाम् ॥ तरन्वयन

या । तृ० । अचइः । कृदिकारादिति

डीप् ॥ पचादौतरङ्गितिपाठान्

ङ्गीप् वा ॥

तरीः । स्त्री । नावि ॥ तरन्वयनया ।

तृ० । अविदुस्तुतन्निम्पईः ॥

तरीपः । पुं । स्वर्गे ॥ महोदधौ ॥ शो

भनाकारे ॥ भेले ॥ व्यवसाये ॥ स

सर्थे ॥ वाघे ॥ तरन्ति येन । तृ०

। कृतृभ्यामीषन् ॥

तरीपी । स्त्री । शक्रकन्यायाम् ॥

तरुः । पु । अगमे । दुभे ॥ तरन्ति नर

क मनेन रोपकाः । तृ० । भृशशीतृ

चरीति उप्रत्ययः ॥

तरुकुण्डिः । पुं । पञ्चविशेषे । वाग्गुदे

। वाग्गुड इतिभाषा ॥

तरुखण्डः । पु । तरुणां समूहे ॥ उखा
दिभ्यः खण्डः ॥

तदम्

तद्वर्जोदनम् । न । हुममूले ॥

तद्वर्णः । पुं । एरण्डे ॥ स्थूलजीरके ॥ न ।

कुञ्जपुष्पे ॥ वि । यूनि । जाततादृशे

॥ नूतने ॥ तरति । तृ० । चोरश्च

तद्वर्णवर्णः । पुं । सप्ताहावधिज्वरे ॥ य

था । आसप्ताराधं तद्वर्णं ध्वरमाहुः
मनीषिणः ॥तद्वर्णदधि । न । पञ्चदिनातीतद-
धिनि ॥

तद्वर्णी । स्त्री । युवत्याम् । द्वितीयवयः

प्राप्तयोनायीम् ॥ आषोडषाङ्गवेदा

स्तातद्वर्णी विंशतामतेत्युक्तः ॥ तर

ति । तृ० । चोरश्चलोवेत्तु ननु । वयस्य

चरमश्तिडीप् । नक्षत्रकीकगिति

या ॥ गौरादिर्डीष्वा । स्वरेविशेषः

॥ एतकुमार्याम् । सहायाम् ॥ दन्ती

दृचे ॥ चीडानामगन्धद्रव्ये ॥ सेवती

इतिमापामतिद्वे पुष्पे । सहायाम् ।

गन्धाश्यायाम् ॥

तद्वर्णीकटाचमालः । पुं । तिलकदृचे ॥

तद्वर्णलिका । स्त्री । } धातुल्यान् । धा

तद्वर्णलिका । स्त्री । } दुर्ध पचीइति-

भाषा ॥

तद्वर्णखः । पुं । कस्यके ॥

तद्वर्णुक् । पुं । वन्द्याके ॥

तद्वर्णगः । पुं । वानरे ॥

तर्कः

तद्वरागः । पुं । नवीनपल्लवे । क्रिश्च
खये ॥

तद्वराजः । पुं । तालद्रुमे ॥

तद्वरहा । स्त्री । } वन्द्याके ॥

तद्वरह्ली । स्त्री । जतुकाखतायाम् ॥

तद्वरिषासिनी । स्त्री । नवमल्लिकाया
म् । सप्तलाखतायाम् ॥ तरोर्विषा

सिनी ॥

तद्वरशावी । पुं । खगे । पश्चिणि ॥

तद्वरसारः । पुं । कर्पूरे ॥ इतिचारावल्ली ॥

तद्वर्या । स्त्री । वन्द्याके ॥

तद्वरुटः । पुं । उत्पलकन्दे ॥

तद्वर्कः । पुं । काङ्गायाम् ॥ वितर्के । व्य

भिचारगङ्गानिवर्त्तके ॥ संपपञ्चवि

धः । यथा । आत्मान्श्रयः १ । अन्यो

न्याश्रयः २ । चक्रकः ३ । अनवस्था

४ । प्रमादवाधितार्थकः ५ इति ॥

ऊहे । अविज्ञाततत्त्वार्थे कारखोपप

त्तितस्तत्त्वज्ञानार्थे ऊहे ॥ अनुमाने

॥ व्याप्यारोपेण थापकारोपे । व्या

प्यारोपात् थापकप्रसञ्जने । यथा । व

क्षिर्नद्यात् तर्हिधूमेऽपि न स्यात् ॥

मीमांसादितर्कशास्त्रे । आगमावि

रोधिन्यायेन आगमार्थपरीक्षणे ।

विचारे ॥ बुद्धिसाधे । स्वबुद्ध्याभूत्-
मात्रे ॥ हेतुदृष्टान्तात्मनि ॥ तर्कशाम् ॥

तर्कवि

तर्कभाषार्थखुरीदा पटपुटेतिद्-
 शङ्के पठितः । भाषेधञ् ॥ तर्कोऽ
 र्थवाद इति कर्कोभाष्यायः । यथा ।
 अक्ताः शर्करा उपदधातीतिविधिः-
 श्रूयते । तत्राञ्जनसाधनं घृतं तैले वा
 तन्मध्ये केनाक्ता इतिसंशये तैले-
 वै घृतमित्यर्थवादात् घृतेनाक्ता इ-
 तिनिरूपयते । अतस्तर्कोऽर्थवादः ॥
 तर्कोमीमांसेति कल्पतरुकारः ॥ *
 अचिन्त्याः खलु ये भावा नान्निस्त-
 र्केषु योजयेत् । नाऽप्रतिष्ठिततर्क-
 ण गम्भीरार्थानि शब्दाः ॥
 तर्ककः । पुं । योषके ॥ तर्ककारिके ॥
 तर्कयन्- । वि । उत्प्रेक्ष्यमाणे ॥
 तर्कविद्याः स्त्री । आन्वीक्षिक्याम् ॥
 तर्कस्य न्यायस्य विंशः ॥ तथाहि । च-
 तुर्विधेभ्यः पृथिव्यादिपरमाणुभ्यो वि-
 श्वमुत्पद्यते तस्यैवापादानभूता ना-
 न्यत् । निमित्तकारणमीशः कर्तृत्वा-
 त् कुलालवदिति तर्कविद्यायाः प्रमे-
 यम् ॥ * अहोदुर्मंतयः सर्वाः पुरुष-
 स्थनिहृषणे । तर्कविद्या न जानन्ति अ-
 मेयं पुरुषोत्तमम् ॥ अमेयम् अभिन्न-
 निमित्तोपादानत्वात् । यत एतदपि
 न जानन्ति सर्वे प्रमेयजातं घटादिव
 त् कार्यामति परमाणुपादानकारण-
 मयपेक्षणीयमेवेति । परमाणुना

तर्कः

प्रमेयत्वहेतुर्ना कार्यत्वसिद्धौ तन्नो-
 पादानमपेक्षणीयम् । एवं तत्रतथा
 पीच्यनवस्था स्यात् । अतोऽप्रमेयः
 परमात्मैवोपादानं नान्यदन्यकल्पि-
 तम् अनपेक्षयात् । तथाहि । अन्नः
 शीतकारण्णुरीचनगरस्वमेन्द्राणा-
 दिवत् कार्यं मेयं मत्तच्चमेत । दुद-
 यञ्जंसादियुक्तं जगत् । युक्तौ ह्ययं
 मिव श्वनीशभुजगः स्यात्मावंधोषे-
 हरो वचाते प्रभवच्छयास्तमयते-
 तत्त्वावधोषोद्वाहिति प्रमेयचन्द्रो-
 दयः ॥
 तर्कारीः स्त्री । जयाद्युमे । अरयो इ-
 तिमया । नाही इतिकश्चित् । त-
 र्कमच्छति । अगतौ । -कर्मण्यण् ।
 डीप् । गौरादिच्ञान् डीप्वा ॥
 तर्किणः । पुं । } दहृष्णि ॥ इतिरत्न-
 तर्किणः । पुं । } भाषा ॥
 तर्की । वि । तर्कविशिष्टे । मीमांसके
 ॥ यथा । वैविद्यो हेतुकस्तर्की नैर-
 क्तो धर्मपाठकः । वयस्याश्चमिशः पू-
 र्ध्वं परिपत् स्याद्दशावरैतिमनुः ॥
 तर्कुः । पुं । कपालनासिकायाम् । त-
 कुश्याम् ॥ कृच्छतेनेन । कृतीवेष्टने
 । कृतेराद्यन्तविपर्ययश्चेष्टुः । कका-
 रतकारयोर्विनिमयः । तकुशा इति
 भाषा ॥

तर्ककः

तर्कुटम् । न । कर्त्तने । कातना इति
 भाषा ॥ इतिप्रिकाशशेषः ॥
 तर्कुटी । स्त्री । तर्क्का ॥ इतिशारावली ॥
 तर्कुपिण्डः । पुं । तर्कुस्थितस्तत्पिण्डे
 । वस्तुसायाम् ॥ इतिशारावली ॥
 तर्कुपीठी । स्त्री । तर्कुपिण्डे ॥ इति
 शारावली ॥
 तर्कुसाधकः । पुं । तर्कुभ्रमणयन्त्रे । ज
 िह्नोले । चरखा इतिभाषा ॥ इ. सा० ॥
 तर्कुशाणः । पुं । तर्कुघर्षणपापाणे । जा
 मरे । सामके ॥ इतिप्रिकाशशेषः ॥
 तर्कुः । पुं । तरशुके ॥ इतिशब्० ॥
 तर्क्यः । पुं । यवघारे ॥
 तर्कनम् । न । भर्त्सने ॥ भयजनने ॥
 तर्कनं । ल्युट् ॥
 तर्कनी । स्त्री । प्रदेशिन्याम् । अङ्गुठ
 निकटाङ्गुली ॥ तर्क्यते ऽनया । त
 र्जभर्त्सने । करणे ल्युट् ॥
 तर्किकः । पुं । देशविशेषे । तायिके ॥
 तर्कितः । त्रि । भर्त्सिते ॥ तर्क्यतेस्स ।
 तर्जभर्त्सने । क्तः ॥
 तर्क्यः । पुं । वत्से ॥ दृष्योति तर्षोति
 वा । दृशु अदाने । अच् ॥
 तर्क्यकः । पुं । गोपुत्रे । वत्से । वच्छा
 इतिभाषा ॥ सद्योजातस्तु तर्क्यकः
 ॥ दृष्योति तर्षोति वा । दृशु० ।
 क्कुल् ॥

तर्पण

तर्पिः । पुं । सूर्ये ॥ प्रवे ॥ इतिशब्दा० ॥
 तर्परीकम् । न । वशिचे । पोते । जहा
 । अ इतिवचनभाषा ॥ त्रि । पारगे ॥
 तर्पः । त्रि । हिंसके ॥ तर्पहिंसायाम् ।
 अच् ॥
 तर्पः । पुं । दाशनिर्मितदृष्याम् । दा-
 शस्तके । डोइ इतिभाषा ॥ जखत
 रखो पकरणे ॥ तरति० । तृ० । चो-
 दुट्चेच्युर्दुडागमश्व ॥ तर्पति । दृ
 शसिवा । तर्प० । उहदिर्हिंसाना
 दरयोर्वा । वाञ्छुलकात् क्तः ॥
 तर्पणम् । न । दृशौ ॥ प्रीणने ॥ यच्च
 काष्ठे ॥ महायज्ञविशेषे । पितृयज्ञे
 । पिपुहेश्याम्बुदाने । पितृणां कव्य
 यालादीनाम् विधिना जलाशदाने
 न दृप्तिसम्पादाने ॥ तर्पिधम् । प्र
 धानमङ्गश्च ॥ तर्पार्थं यथा । तर्पणश्च
 शुचिः कुर्वात् प्रत्यक्षं क्षातको द्वि
 जः । देवेभ्यश्च ऋषिभ्यश्च पितृभ्यश्च
 यथानमम् ॥ विधवाभिकृष्य । त
 र्पणं प्रत्यक्षं कार्यं भर्तुः कुशतिलो
 दकैः । तत्पितु स्तत्पितृश्चापि-
 नामगोत्रादिपूर्वकमिति ॥ * ॥ द्वि
 तीयं यथा । निश्च्यं नैमित्तिकं का
 म्यं विधिं ज्ञानमुच्यते । तर्पणम्
 भवेत्तस्य अङ्गत्वेन व्यवहितम् ॥
 तर्पणकारणे दोषोयथा । नास्ति-

तद्यः

क्यभावा दृष्ट्वापि न तर्पयति वैसु
 तः । पिबन्ति लेहनिःस्त्रावं पितरो
 वै जलार्थिन इति ॥ जीवत्पिष्ट-
 कल्पतन्निषेधो यथा । दर्शज्ञानंगया
 आहं । तिलै स्तम्रैश्च मेदश्च । न जीव
 त् पिष्टको भूप कुर्यात् कृत्वाघ मा
 मुयादिति ॥ तृपरीयने । भावेत्युट् ॥
 तर्पणी । स्त्री । गुरुस्फुण्डुमे ॥
 तर्पणेच्छुः । पुं । भीमे ॥ चि । तर्पणा
 काड्च् ॥
 तर्पिणी । स्त्री । चारव्याम् । पञ्चचारि
 यामोषधौ ॥
 तर्प्य । न । यूपाद्ये ॥ तरति । तृ० । सर्व
 धातुभ्योमनिन् ॥
 तर्प्यटः । पुं । वत्सरे ॥ चक्रमर्द्धे ॥
 तर्प्यः । पुं । शिषायाम् ॥ उदन्यावाम्
 ॥ भेलक्रे ॥ तर्पणम् । अितृपपिपा
 सयाम् । घञ् ॥ तरन्त्यनेन । तृ० ।
 वृत्तवदी । तस्येय ॥
 तर्पणम् । न । तृपि । विपासायाम् ॥
 अितृष्य ॥ ल्युट् ॥
 तर्पितः । चि । सहष्ये । तृपिते ।
 तिसाया इति भाषा ॥
 तर्पि । अ । विशेषे ॥ तदार्थे ॥ तस्मिन्
 काले । अनद्यतनेर्हि लन्यतरस्याम् ॥
 तर्पः । पुं । तालमहीरुहे ॥ चपेटे ॥ त्त
 रौ ॥ सव्येन पाणिना तन्वीघाते ॥

तखित

आधारे ॥ स्वभावे ॥ पुं । न । अघो
 भागे । अन्नूर्द्धे । तले इति नीचे इति च
 भाषा ॥ स्वरूपे ॥ यथा । महीतल
 म् ॥ न । कानने । वने ॥ कार्यवीजे
 ॥ आखवाले । गर्ते ॥ पादतल्लम
 ध्ये ॥ स्त्री । न । ज्याघातवारणे ॥
 तखिति । तलप्रतिष्ठाम् । पचाद्यच् ॥
 तल्लम् । न । पुष्करिण्याम् । तलाव
 इति हिंदू भाषा ॥ इति हारावकी ॥
 तल्लप्रहारः । पुं । चपेटे । चर्वणि । त-
 लाघाते ॥
 तल्लसारकम् । न । अश्वत्थवत्तल्लवन्ध
 नरज्जौ । वक्रपट्टे । तल्लइति भाषा ॥
 तल्लहृदयम् । न । पादतल्लमध्ये ॥
 तला । स्त्री । गोधायाम् । ज्याघात
 वारणे ॥
 तलाची । स्त्री । नल्लनिर्मितेकटे ॥
 तलातल्लम् । न । अतलादिपुष्पमे
 धे । भुवने ॥
 तल्लिका । स्त्री । वक्रपट्टे । तल्लसारके ॥
 तल्लित् । स्त्री । विद्युति । तल्लिति ॥
 उल्लयेरेकस्वस्मरणात्त्वर्थविपर्ययः ॥
 तल्लितः । चि । अज्यादिभृष्टमांसदौ ॥
 तल्लितमांसम् । न । पक्वमांसप्रभेदे ।
 भृष्टमांसे ॥ यथा । गृहमांसविधाने
 न मांसं सम्यक् प्रसाधितम् । पुन-
 स्तदाज्ये सम्मृष्टं तल्लितं प्रोच्यते वु-

। तल्लः

तद्विषयः

धैः ॥ तल्लितं बन्धमेधायिमांसौजः
शुकदृष्टिकृत् । तर्पणं लघुसुस्निग्धं रो
चनं दृढताकरम् ॥

ॐवाले ॥ वि । तस्मिन् स्त्रीने ॥ -

तल्लजः । पुं । मतल्लिकायाम् । प्रशस्ते
॥ लजति । लजकान्तौ । पचायश्
। तदल्लजः । अयमजहल्लिकः समा
से उत्तरपदे भवति । यथा । प्रश-
स्ताकुमारी कुनारीतल्लजः । तल्ल
जस्य ह्रदिशब्दत्वात् प्रशंसावचनैश्चे
तिसमासः ॥

तल्लिमः । वि । विरले ॥ स्तोके ॥ स्व-
च्छे ॥ दुर्भले ॥ न । शय्यायाम् ॥
तल्लति तल्ल्यते वा । तल्ल ० । तल्लि
। पुल्लिभ्यामिनन् ॥ । । । । ।
तल्लिमम् । न । कुट्टिमे ॥ तल्ले ॥ च-
न्द्रहासे ॥ विताने ॥ ।

तल्लिका । स्त्री । कुञ्चिकायाम् । कुञ्चि
कायाम् । कुञ्ची ताञ्ची इत्यादि
भाषा ॥ । । । । ।

तल्लि । स्त्री । तदग्याम् ॥ ।
तवचीरम् । न । पयःचीरे । यवजे ।
तीखुर इतिभाषा ॥ तवचीरल्लुमधु
रं शिथिरं दाहपित्तहृत् । चयकांस
कफश्यासास्रदोषं हन्तिघसेवनार्त् ॥

तल्लुनः । पुं । पयने ॥ यूनि ॥ तरति
। तू० चोरश्चलोचे च्युनन् ॥ ।
तल्लुनी । स्त्री । युवच्याम् । तरग्या
म् ॥ बयस्यचरस इति नञ्प्रति
वा ङीप् । सौ० ङीप् वा ॥ ।

तल्लिचीरः । पुं । शूकरे ॥ इतिशब्दाः ॥
तल्लोदरी । स्त्री । भार्यायाम् ॥ ।
तल्लोदा । स्त्री । नशाम् ॥ ।

तल्लेचणः । पुं । शूकरे ॥ इतिशब्दाः ॥
तल्लोदरी । स्त्री । भार्यायाम् ॥ ।
तल्लोदा । स्त्री । नशाम् ॥ ।
तल्लकम् । न । वने ॥ इतित्रिकाण्ड
शेषः ॥

तल्लोदराजः । पुं । यथासशर्करायाम् ॥
तल्लोदराजोद्भवखण्डः । पुं । यथासशर्करा
भवखण्डे । सिद्धमेदके ॥ ।

तल्लपम् । न । अष्टे ॥ कलत्रे । दारेषु ॥
शय्यायाम् ॥ तल्ल्यते ऽस्मिन् ॥ तल्ल ०
। खण्डशिल्पशिल्पेतिताधु ॥ ।
तल्लपकीटः । पुं । मत्स्ये ॥
तल्लपनम् । न । करिपृष्ठे ॥ पृष्ठवंशस्य
मांसे ॥ । । । । ।

तल्लवर्गः । पुं । तादिपञ्चवर्गेषु ॥
तल्लवर्गीयः । पुं । तल्लवर्गभवेवर्षे ॥ वर्गान्ता
च्चेतिठक् ॥ । । । । ।
तल्लविषः । पु । स्वर्गे ॥ महोदधौ ॥ त-
वेतिसौवोधातुः । तवेर्द्धेतिटिष
॥ सुवर्षे ॥ शोभनाकृतौ ॥ व्यवसा
ये ॥ भेले ॥ -

तल्लः । पुं । जलाधारविशेषे । तल्लाव
इति हिन्दूभाषा ॥ नञ् विले । आल

तस्त्रिवा

ताडनी

तविधी । स्त्री । शक्रकन्यायाम् ॥ धरि
 य्याम् ॥ नदाम् ॥ वैदिकनिघण्टौ ।
 तु वलेपि ॥ टिचान्, डीप् ॥
 तष्टः । वि । तनूकृते ॥ तच्यते स्म ।
 तच्छू० । क्तः । स्क्रोरितिकलोपेष्ट
 चम् ॥
 तष्टिः । स्त्री । काष्ठतक्षणे ॥
 तसरः । पुं । वस्त्रनाश्वन्तरे । तसर
 इति भाषाः ॥ छत्रवेष्टने । तसनी
 इति बौद्धभाषाप्रसिद्धे । तन्त्रवायो
 पकरणे ॥ तनेति । तनु० । तनुपि
 म्यांक्षरन् । अनुदात्तोपदेशे च्यादि
 नानुनासिकलोपः ॥
 तस्करः । पुं । शोरे ॥ द्विविधां स्तस्कर
 रान् विद्यात् परद्रव्यापहारकान् । प्र
 काशांश्च प्रकाशांश्च चारचक्षुर्मांशी
 पतिः ॥ प्रकाशवत्तका स्तेषां नानाप
 श्योपकीविनः । प्रच्छन्नवत्तका श्वेते
 येस्तेनाटविकादयः ॥ तत्करोति । दि
 वाविभेत्त्वत्र किञ्चत्तद्वहुष्वित्यच् ॥
 तदृष्टतोः करप्रस्थो रितिमुट् ढलो
 पो ॥ दमनवृत्ते ॥ प्रकाशके ॥
 तस्करस्त्रायुः ॥ पुं । काकनासखतायाम् ॥
 तस्करि । स्त्री । कोपनायां नाय्याम् ॥
 तस्त्रिवान् । वि । स्थितिमिति स्थिते
 ॥ टा० । छन्दसिलिट् । द्वित्वादिका
 र्थम् । लिट् ; कानलादेशः ॥ कसु-

श्वेतिकसुप्रप्ययोवाः ॥
 तस्युः । पुं । स्थावरे ॥
 ताच्छ्रील्यम् । स्त्री । नियततत्त्वभाषता
 याम् ॥ भाषेप्यञ् ॥
 ताटङ्कः । पुं । तालपत्रे ॥ कर्णिकायाम्
 ताडङ्के ॥ गुर्वचरे ॥
 ताटस्थम् । न । उदासीनत्वे ॥ निक
 टस्थत्वे ॥
 ताडः । पुं । ताडने ॥ घोषे । शब्दे ॥
 मुष्टिमेयतृणादिषु ॥ अद्वी ॥
 ताडकः । स्त्री । राक्षसीविशेषे ॥
 ताडकान्तकः । पुं । स्त्रीरामे ॥
 ताडकाफलम् । न । दृष्टदेहायाम् ॥
 ताडकेयः । पुं । मारीचराक्षसे ॥ ता
 डकायाः अपत्यम् । स्त्रीभ्योऽङ्क् ॥
 ताडङ्कः । पुं । कर्णभूषायाम् । कर्मदप
 णे । कानतडङ्का इतिभाषा ॥
 ताडनम् । न । आघाते ॥ यथा । शता
 पराधे वनितां पुष्पेणापि न ताडयेत्
 । दोषान्न गमयेत् स्त्रीणां गुणानेव
 प्रकाशयेदितिमान्त्रिकाः ॥ ताडने
 वचनोदेषा स्ताडने वद्वेवागुणाः ।
 तस्मात् पुत्रश्च शिष्यश्च ताडयेन्नतु
 खाडयेत् ॥
 ताडनी । स्त्री । अश्वताडनयष्टयाम् ।
 कशायाम् ॥ ताड्यते ऽनया । तडभा
 घाते । यणन्तः । लुट् । डीप् ॥

ताण्डवि

ताण्डपचम् । न । ताण्डके ॥

ताण्डागम् । न । ताण्डागोदके ॥ यथा ।

प्रशस्तभूमिभागस्थो बहुसंवत्सरो
घितः । जलाशयं ताण्डागः स्यात्ताण्डा

गंतज्जलं स्यूतम् ॥ ताण्डागमुदकं स्वा
दु कषायं कटुपाकिच । वातघ्नं बहुवि

शम् । मरुत्कृमिस्तकफापहम् ॥ त
ण्डागस्येदम् ॥ अणु ॥

ताण्डिः । स्त्री । ताण्डिद्रुमे । ताण्डियाति
इतिगौडभाषाप्रसिद्धे ॥

ताण्डी । स्त्री । पत्रद्रुमे । ताण्डियात
इतिगौडभाषा ॥ आभरणविशेष

इतिदुर्गसिंहः ॥

ताण्ड्यमीनः । वि । पट्टादिवाये ॥ वि ।
ताण्ड्यालताडिते । अन्यमाने । ताण्ड

नयुक्ते ॥

ताण्डः । पुं । भुव्यन्तरे ॥

ताण्डवः । पुं । न । सास्त्रे । नृष्ये ॥ पुं
नृष्यं ताण्डवंप्राहुः स्त्रीनृष्यं सास्त्र

मुच्यते ॥ तण्डुना प्रोक्तम् । तेनप्रो
क्तमिच्छं ॥ दृष्टान्तरे ॥ उद्वतन

च्ये ॥ त्रिलघुनि (॥) ॥

ताण्डवतालिकः । पुं । नन्दिनि । शि
वहारिणि ॥

ताण्डवप्रियः । पुं । शिष्ये ॥ वि । नृष्य

प्रिये ॥ ताण्डवप्रियं यस्य ॥

ताण्डवितम् । न । नर्षिते ॥

तादर्थ्य

ताण्डि । न । नृष्यशास्त्रे ॥

ताण्डी । पुं । सान्नः शाखाविशेषा ऽ
ध्यायिनि ॥

ताण्डि । पुं । जनके । पितरि ॥ अनुक
म्ये ॥ वि । पूज्ये ॥ चतुष्कलेः (५)

आदिगुरौ ॥ तनोति । तनुगं दुत
निभ्यादीर्घश्चेति क्तः । अनुदात्तेति

नलोपः ॥

तातगुः । पुं । चुरताते । काका चाचा
इतिभाषा ॥ चिगं जनकत्वहिते ॥

तातजनयित्व्यौ । स्त्री । मातापिचोः
॥ द्विवचनान्नायम् ॥

ताततुल्यः । वि । प्रिहंसमे । मनोज
वसे ॥ तातेन तुल्यः ॥

तातनः । पुं । खञ्जने ॥

तातलः । पुं । रुलि । रेगि ॥ पाके ॥
लोहकूटे ॥ मनोजवे । ताततुल्ये ॥

वि । तसमाचि ॥

तातिः । पुं । पुत्रे ॥ इतिजटाधरः ॥

तात्कालिकः । पुं । तत्कालमत्रि ॥

तात्कालिकविकारः । पुं । विद्यासांख्ये
भाष्ये ॥ तात्कालिकविकारः स्यादि
क्षासे ऽङ्गक्रियादिषु ॥

तात्पर्यम् । न । तत्परतायाम् ॥ ब

हुरिच्छायाम् ॥ अभिप्राये ॥ तत्प

रस्य भावः । यञ् ॥

तादर्थ्यम् । न । तदर्थस्त्रे । तस्यैदम्

तानव

तदर्थम् । तस्य भावः । ब्राह्मणादि-
 चान्त् य्यञ् ॥ ३३ ॥ ३३ ॥ ३३ ॥ ३३ ॥
 तादात्म्यम् । न । तस्व रूपे ॥ अभेद
 सम्बन्धे ॥ तस्य आत्मा । तदात्मा । त
 तादात्म्यो भावः । ब्राह्मण य्यञ् ॥ ३३ ॥
 तादृशः । वि । तादृशि ॥ सद्रवदृश्यते ।
 तमिव पश्यति वा । दृशिर् प्रेचयो
 । तदादिष्विच्येच कोपिवाच इति
 क्तः । आसर्वनामः । इत्यत्र दृचेचे
 तिवाचिकेणात्त्वम् ॥ ३३ ॥
 तादृक्-न् । वि । तवाविचे । उपमान
 गोचरे । तादृचे ॥ तमिवेव पश्यन्ति
 सद्रवायं पश्यति दृश्यते वा । च्यदादि
 पुटश्रितिक्त्विन् । आसर्वनामदृच्चा
 च्चम् । शश्वेतिषः । जश्च्लेनडः । कु
 च्चेनगः । चर्त्त्वपचोकः ॥
 तादृशः । पुं । तादृशि ॥ सद्रवदृश्यते
 तमिवपश्यति वा । च्यदादिष्विति
 क्तः ॥ ३३ ॥
 तानः । पुं । गानाङ्गविशेषे ॥ यथा । वि
 स्त यं ते प्रशंगः । वै मूर्च्छानाशेषसं
 श्रयाः । तानिस्तेष्वनपेक्षंशन् सत्त
 स्वरसमृद्धाः ॥ तेष्वेव भवन्त्ये
 कूटतानाः पृथक् पृथक् । तस्युःपञ्च
 संक्षेपि चयस्त्रिंशच्छतानिच ॥ न ।
 विस्तारे ॥ चानविशेषे ॥
 तानवम् । न । तनुच्चे ॥ गाभेतनुता

तान्दूर

याम् ॥ यथा । तानवत्तनुतामोवे
 दैर्बल्यश्चक्रयादिकृत्वा तनेर्भावः
 । इगन्ताचेत्त्वया ॥
 तान्दूरः । पुं ॥ आवर्त्ते । पयंसाम्भ्रमे ॥
 तान्तः । वि । स्थाने ॥ कान्ति । चान्ते ॥
 तान्तवः । वि । प्रावरणान्तरे ॥ तनूनां
 विकारः । खारञ् ॥
 तान्विकः । वि । चातसिद्धान्ते । प्राश्च
 तत्त्वत्ते । ब्रह्मवादिनि कौलिके ॥ य
 धानरेपु तन्वधाः सरितां जाह्ववी
 यथा । यथा । इह दिवेशाना सागमा
 नामिदंतथा ॥ तन्व-सिद्धान्त मधीते
 वेदवा । उक्थाद्विच्यट्टिक् ॥ त-
 न्द्रसम्बन्धिनि ॥
 तान्दूरम् । न । मांसव्यञ्जनप्रभेदि ॥
 यथा । अङ्गारपूर्णगर्ते यदक्षय म
 यक्षमितम् । सिंस्कृतं पिहितं मांसं
 पक्वंतान्दूरं सुच्यते ॥ सुखादुतान्दूर
 म् ॥ पचेत्तन्तरी चस्यः स्रग्भिसम्भा
 रसमृत्तम् ॥ चतुर्दिक्पण्डलाकारे
 पाश्वर्षप्रखलितानले । विषकं सुरभि
 स्वादु तान्दूरमिति कीर्तितम् ॥ अ
 न्यत्र । क्रोदिकायां सुसम्भार मल
 गं मयलन्वितम् । मांसं पिधाय वा
 ह्याग्निव्याजवास्वेदितं दूरम् ॥ ता-
 न्दूरं सचिदं वल्लं सदु पश्यतमं स्म
 तम् । संशोदृतं नयं स्थूलं मन्वथा-

तापस

दोषकारकमिति ॥

तापः । पुं । सन्तापे ॥ कृच्छ्रे ॥ तपनम् ।

। तपसन्तापे । घञ् ॥

तापकः । पुं । ज्वरे ॥ चि । तापकृति ॥

तापयति । तप० । गृह्णु ॥

तापच्यः । पुं । अर्जुने ॥ इति पु० ॥

तापत्रयम् । न । आध्यात्मिकाधिभौति

काधिदैविकदुःखत्रये ॥ आध्यात्मि

कादिभैवेयत्रात्त्वा तापत्रयं बुधः । उ

त्पन्नचानवैराग्यः प्राप्नोत्वात्त्यन्तिकं

फलम् ॥ तापानां पयम् ॥

तापनः । पुं । सूर्ये ॥ कामवाये ॥ अ-

सुरविशेषे ॥ सूर्यकाग्नमयी । चि ।

तापके । तापयितरि ॥ तापयति ।

तप० कर्त्तरि ल्युः ॥

तापनीयः । पुं । निष्कपरिमिते सुवर्णे

। तपनीयस्य विकारः परिमाणः ।

जातहृषेभ्यः परिमाण इत्यण् ॥

तापसः । पुं । दमनकवृत्ते ॥ वकपक्षिणि

॥ न । तमालपत्रे । तेजपात इति भा

षा ॥ चि । तपस्विनि ॥ वानप्रस्थे ॥

तपोप्राप्ति । अण् चेत्यण् ॥ यदा ।

तपःश्रीलमस्य । छत्रादिभ्योः ॥

तापसतकः । पुं । } इन्द्रदीवृत्ते । इ

तापसद्रुमः । पुं । } गुम्फा इति भाषा

॥ तापसोपयुक्तसतकः ॥

तापसद्रुमसन्निभा । स्त्री । गर्भदात्री ।

॥

तापी

। चुपे ॥

तापसप्रियः । पुं । पियालद्रुमे ॥

तापसप्रिया । स्त्री । श्वाचाम् ॥

तापसेष्टः । पुं ॥ पियाले । चारे ॥

तापहरी । स्त्री । ताहरी इति प्रसिद्धे

व्यञ्जनपदार्थे ॥ यथा । घृते हरिद्रा

संयुक्ते भाषाणां भर्जयेदटीः । तण्डु

लांश्चाऽपि निर्द्धानान् सहैव परिभ

र्जयेत् ॥ सिद्धियोग्यं जलं तत्र प्रक्षि

प्य कुशलः पचेत् । लवणार्द्रकचिद्रू

नि मात्रयां तत्र निःक्षिपेत् ॥ एषासि

द्धिं समायाता प्रोक्ता तापहरीबुधैः

॥ भवेत्तापहरीबल्या वृष्या श्लेष्मा

गमाचरेत् । वृंहणीतर्पणीरुच्यागु

र्था तत्र गुणाः स्मृताः ॥

तापिच्छः । पुं । तमालवृक्षे ॥ तापिनं

लादयति । छद्० । कर्मण्यण् । पृ

पोदरादिः ॥ न । तमालपुष्पे ॥

तापिच्छस्यपुष्पम् । फले लुगितितद्धि

तस्य लुक् । द्विहीनं प्रसवे सर्वमिति

क्षीवता ॥

तापिञ्जम् । न । यातुमाक्षिके ॥ इति

राजनिर्घण्टः ॥

तापितः । चि । पीडिते ॥ वातसन्तपे ॥

। तपगया इति भाषा ॥ तापः सञ्जा

तोस्य । ता० इतच् ॥

तापी । पुं । बुद्धे ॥ चि । तापयति ॥

॥

तामसि

तामोस्या ऽस्ति । अतश्चनिठनावि-
 तीनि ॥ तापी । स्त्री । विन्ध्याद्रिप्रसिद्ध्यां प्रसिद्ध-
 मर्वाचिन्यां सरिति ॥ यमुनायाम् ॥
 तापीजम् । न । स्वर्णमांसिके ॥
 ताप्यः । पुं । न । धातुमांसिके ॥
 ताप्यकम् । न । मांसिके ॥
 तामः । पुं । भीषणे ॥ दाषे ॥
 तामरम् । न । जले ॥ घृते ॥ इ० रुद्रः ॥
 तामरसम् । न । पक्षे ॥ तामे मांका-
 र्श्वने ॥ तामरे जले सस्ति । घसस्व
 मे । अन्येभ्योपीतिडः ॥ यद्वा । त-
 न्यते । तम० । घञ् । नोदात्तोपदे
 शस्येतिनिषेधस्यानिच्छत्यान्न वृद्धि-
 निषेधः । रस्यते । रसश्चास्वादे ।
 चु० । अदन्तः । खरच् । तामंश्चतद्र-
 सश्च ॥ जगतीछन्दप्रभेदे । यथा
 । इह घट् तामरसं नजजायः ॥ स्फु-
 टमुषमास करन्दमनोच्चं प्रज्जलना
 नयनालिनिपीतम् । तत्रमुखताम-
 रसं मुरशब्दो हृदयतडागविकाशि
 ममास्तु ॥
 तामसकी । स्त्री । भूम्यामलेक्याम् ॥ ता-
 मस्या सावामसकीच । पृषोदरादिः ॥
 तामसिप्तम् । न । तमोलुकश्चति
 तामसिप्ती । स्त्री । प्रसिद्धे दामसि
 से देशे । विष्णुगृहे ॥

तामस

तामसः । पुं । भुजगे ॥ खले ॥ उलूके
 भूतायुद्धकारे ॥ अर्धमात्रानां वै
 राग्यानेश्वर्याभिधानेषु चतुर्षु बुद्धिप-
 र्श्वेषु ॥ चतुर्थे मनौ ॥ न । कृष्णेधने
 यथा । पार्श्वकं चूतचैर्यार्त्तिप्रति-
 रूपकसाहसैः । व्याजेनेपार्जितं य-
 च्चु तत् कृष्णं समुदाहृतम् ॥ पार्श्व-
 कः अपात्रसन्पीतया योजयति ।
 आर्च्यापरमीडेया । प्रतिकूपकेण
 कुचिमरत्नादिना । साहसेन समुद्र-
 यानगिर्यारोहणादिना । व्याजेनया
 लक्षणेनशूद्रादिना । कृष्णं ताम-
 सम् । वि । तमसायुक्ते ॥ तमोवृत्तौ ॥
 तामसकीलकः । पुं । रोहुमुते-
 पु केतुष ॥ यथा । तामसकीलक
 सञ्चा राहुमुताः केतवश्चयस्त्रिंश-
 त् । धर्मस्थानाकारै स्तान् दृष्ट्वाके
 फलं वृथात् ॥ तेराकंमण्डलंगताः
 पापफलाश्चन्द्रमण्डलेसैः स्याः । ध्वा-
 उच्चशब्दप्रहरणरूपे । पापाः श-
 शब्देऽपि ॥ तेषामुदये रूपायम्भः
 कल्पं रजोहर्तं व्योम । नगतहशि-
 खरामर्हः सशर्करो घातमाकृतश्च
 ण्ड ॥ अतुविपरीतास्तरयोदीप्ताः ।
 मगधचिद्योदिशांदाजाः । निर्घात
 महीकम्पादयो भवन्त्यवचोत्पाताः
 ॥ अम्भःकल्पपादीनामुत्पातानां नि

तामस

फलत्वमाह । न पृथक् फलानि-
 तेषां शिखिकीलकराहुर्दर्शनानि
 यदि । तदुदयकारण मेर्षां केषा
 दीनां फलं क्रमाद् व्रूयात् ॥ * ॥ ताम
 सकीलानां दर्शनवशात् फलमाह ।
 यस्मिन् यस्मिन् देशे दर्शन माया
 नि सुर्धविम्बस्थाः । तस्मिंस्तस्मिन्
 च्यसनं महीपतीनां परिचेयम् ॥
 ॥ चतुःप्रन्धानशरीराः मुनयोप्युत्
 शृष्टमंसश्चरिताः । निर्मासवोलह
 स्ताः कुच्छ्रेणायान्ति परदेशम् ॥ त
 स्मरन्निष्ठुप्तविष्ठाः प्रदीर्घनिः श्वास
 मुकुक्षितः शिंपुटाः । सनाः सन्नश
 रीराः शोकोद्भव वाष्पहुदृशः ॥ चा
 मा जुगुप्सुमानाः स्वन्वपतिपरचक्र
 पीडिताः मनुजाः । स्वन्वपतिचरितं क
 र्म च पुराकृतं प्राप्नुवन्त्यन्ये ॥ गर्भेष्व
 पिनिष्पन्ना वारिसुचो न प्रभूतवारि
 मुधः । सरितो यान्ति तनुच्चं क्षचित्
 क्षचित्जायते सस्रम् ॥ * ॥ तेषामाकृ
 तिश्रेणफलमाह । दण्डेनरेन्द्रसृष्ट्यु
 र्धाधिभयं स्यात्कवन्यसंस्थाने । ध्वा
 ष्चक्षेत्रतस्करभयं दुर्भिक्षं कीलकेऽ
 र्कस्ये ॥ राजोपकरणरूपै र्ध्वज
 चामरादिभिर्विदुः । राजान्यच्चकृद
 र्कः स्फुलिङ्गपूर्मादिभिर्जनशा ॥ रा
 कोदुर्भिक्षकरो द्याद्याः स्युर्नरपनेर्वि

तामिस्रः

नाशाय । सिसरत्तपीतकृष्णौ सैर्विद्वे
 ५ कोऽनुवर्षेणः ॥ * ॥ विशेषफलान्याह
 । दृश्यन्तेषु यत् स्त्रे विविम्बस्योत्थि
 तामहोत्पाताः । आगच्छतिस्त्रोका
 नां तेनैवभयं प्रदेशेनेति वाराहीसं
 हिता ॥ ॥ * ॥
 तामसयज्ञः । पुं । यज्ञविशेषे ॥ यथा ।
 विधिहीन मरुष्टान्नं मन्त्रहीनमद्
 चिणम् । श्रद्धाविरहितं । यज्ञं ताम
 सं परिचक्षते ॥ तामसानां यज्ञः ॥
 तामसाहारः । पुं । तामसप्रकृतीनां
 माहारे ॥ यातयामं गन्तरसं पूतिप
 युपितश्चयत् । उच्छिष्टमपिचामे-
 थं भोजनं तामसप्रियम् ॥ ॥
 तामसिकः । वि । तामसे । तमोगुण-
 कार्थे ॥ * ॥
 तामसी । स्त्री । निशाचारः ॥ दुर्गाया
 म् ॥ तमोन्वितायाम् ॥ अटामा-
 स्याम् ॥ * ॥
 तामिस्रः । पुं । विपर्ययविशेषे ॥ सचा
 टादश्या । यथा । शब्दादयोदशवि
 पया रजनीयाः स्वरूपतः । ऐश्वर्य
 चाणिमादिकं नस्वरूपतो रजनीयम्
 । किन्तुरजनीयशब्दाद्युपायः । ते
 चशब्दादय उपस्थिताः परेणोपह-
 न्यमाना स्तदुपायाश्चाणिमादयः
 स्वरूपेणैव कोपनीया भवन्तीति श

ताम्बूल

न्दादिभिर्देशभिः सहाणिमासष्टक-
 मष्टादशेति । तद्विषयोऽपेक्षाभि-
 स्तोऽष्टादशविषयत्वाद्दष्टादशधेति
 साङ्ख्याः ॥ भोगिच्छाप्रतिघाते स-
 ति क्रोधे ॥ राक्षसे ॥ तमिस्राचारि-
 णि ॥ न ॥ अन्धकारमध्ये नरके ॥ प-
 रविष्तापत्यकलत्रापेक्षता ॥ यमदूते
 ॥ यवनिपात्यते ॥ तमिस्रः मस्मिन्
 ॥ अस्थाऽस्तिवा ॥ ज्योत्स्नाः तमिस्र-
 ॥ त्वय ॥ अत्र तमिस्राः भोग्य-
 ताम्बूलम् । न ॥ क्रमुके । गुवाके ॥ ना-
 ॥ गवह्नीदले । पानशक्ति प्रसिद्धे ॥ ता-
 ॥ म्यति ॥ तम ॥ पिच्छादिश्चात्कलत्र-
 ॥ घातेषु क्दीर्घत्वम् ॥ ताम्बूलं कट-
 ॥ तित्तं मुष्णमधुरं चारं केषाद्यान्वि-
 ॥ तं वातघ्नं कृमिनाशनं कफहरं दुर्ग-
 ॥ न्धनिनाशनम् ॥ यक्त्याभरणं विशु-
 ॥ द्धिकरणं कामादिसन्दीपनं ताम्बूल-
 ॥ स्य सखे षथोदशगुणाः स्वर्गेपिते दु-
 ॥ र्गलभाः ॥ अपिचाहुः । ताम्बूलं विग्र-
 ॥ दं रुच्यं तीक्ष्णोष्णं तुषरं सरम् ।
 ॥ वश्यतिक्तं कटुं चारं रक्तपित्तकरं
 ॥ लघुं ॥ वल्यश्रेष्ठात्तदौर्गन्धमलवा-
 ॥ तश्रमापहम् ॥ * ॥ अनिघायः मु-
 ॥ खेपर्यं पूर्णं स्वादयते नरः । मतिश्च
 ॥ शोदश्चिः स्यादन्ते न स्मरते हरि-
 ॥ म् ॥ * ॥ पर्यमूले वसेद्वाधिः पर्णा

ताम्बूल

ये पापसन्धयः । चूर्णपर्यं हरिदायुः
 ॥ शिरोवृद्धिदिनाशिनी ॥ नायुरय वि-
 ॥ धमूले मध्यऽलक्ष्मी धीयस्थिता ॥
 ॥ तस्यादशमूलेषु मध्यं पर्यस्यं वर्ज-
 ॥ येत् ॥ चूर्णाधिकं हरतिगन्धं मधा-
 ॥ धिपूर्णं रामं तथाधिकदलेषु सुगन्धि-
 ॥ कारि ॥ ताम्बूलमुत्तममिदं रसना-
 ॥ ग्रंभिन्नपर्यनिशास्वधिकखण्डितं पर्य-
 ॥ मङ्गि ॥ ताम्बूलं न हितं प्रोक्तं शरी-
 ॥ रे हृदिदुर्बले ॥ ज्वरास्यशेषपित्ता-
 ॥ स्तमदमूर्च्छाचिरोगिषु ॥ ताम्बूला-
 ॥ त्व्यपयोगात् स्याच्छीषः पित्तानिष्ठा-
 ॥ सूता । देहदृक्केशदन्तायिश्चोचव-
 ॥ र्गविलक्षयः ॥ * ॥ विना पर्यं मुखे
 ॥ दत्त्वा गुवाकं भक्षयेद्यदि ॥ तावद्भ-
 ॥ वति चखोलो वायवत्त्रं नगच्छति
 ॥ * ॥ ताम्बूलं विधवास्त्रीणां यती-
 ॥ नां श्रेष्ठचारिणाम् । तपस्विनाश्च वि-
 ॥ प्रेक्ष्यगोमांससदृशं धुवं ॥ इति व-
 ॥ ज्ञावैवत्संपुराणम् ॥
 ताम्बूलकरः । पुं । पानवृद्धा इति प्रसि-
 ॥ द्धे ताम्बूलपात्रे । स्तग्याम् ॥
 ताम्बूलदः । वि । धागुलिके । ताम्बूल-
 ॥ दातरि ॥ इति विकारखण्डेषु ॥ ताम्बूल-
 ॥ ददाति । इदाप् । आतइतिकः ॥
 ताम्बूलपत्रः । पुं । पिण्डालौ ॥
 ताम्बूलरामः । पुं । मसूरे ॥ ताम्बूल

ताम्रम्

तां स्त्र्युल्लसिका । स्त्री । ताम्बूल्याम् ॥
 ताम्बूलवल्ली । स्त्री । ताम्बूल्याम् ॥ ता
 न्यति । तमु० ॥ क्विप् । अनुनासिक
 स्वेतिदीर्घः । वाञ्छति । बुधमज्जने
 । पुरादीनां गिज्जा । इगुपधेतिकः
 । ताम्बूलासौबुल्यश्च । पृषोदरादिः
 । ताम्बूलाख्यावल्ली । शकप्रार्थि-
 षादिः ॥ पुं । ताम्बूलिनि ॥
 ताम्बूली । चि । राधां ताम्बूलाधिकृ-
 ते । तन्नाली इति प्रसिद्धे जात्य-
 न्तरे ॥ ताम्बूली । स्त्री । ताम्बूलवल्यान् ॥
 ताम्बूलात् गौरादिः डीष् ॥
 ताम्रम् । न । ताम्रा इति प्रसिद्धे त्रैजस
 धातुविशेषे । शुल्बे । स्त्रेच्छमुखे ।
 नैपालिके ॥ अस्यात्पच्यादयो यथा
 । मुक्त्वं यत् कार्तिकेयस्य पतितं धर
 षीतले । तस्मात् ताम्रं समुत्पन्न
 सिद्धमाहुः पुराविदः ॥ जपाकुसुम
 सङ्काशं सिग्धं सट्टघनचमम् । लोह
 नागोज्जितं ताम्रं सारणाय प्रशस्य
 ते ॥ कृष्णं हृच्चमत्सिद्धं स्वितश्चा
 पिघनासहम् । लोहनागयुतश्चेति
 मुल्लं दुष्टं प्रकीर्तितम् ॥ ताम्रं कपा
 यं मधुरं सतिक्तं मन्त्रश्च पाके कट

ताम्रः

सारकश्च । पितापहं श्रीमहरं च श्री
 तः तद्रोपर्यं स्थातुघु लेखनश्च ॥ पा
 ण्डेदुरार्थे । ज्वरकुष्ठकासश्यास्रस्रयान्
 पीनसं मन्त्रपित्तम् ॥ शोथं कृमिं शू
 लः सपाकरोति प्राहुः । परेः दृश्य
 मल्पमेतत् ॥ एकोदोषो विषो ता
 म्रेच्चसस्यङ्कारिते ऽष्टे । दाहः स्वदो
 षाश्चिर्मूर्च्छां कदोषोकोवमिर्भ्रमः ॥
 तस्य शोधनविधयथा ॥ पत्तलीकृत
 पत्राणि ताम्रस्थायी प्रतापयेत् ॥ नि
 पिषेत् तप्ततप्तानि तैले तक्ते च
 काञ्जिके ॥ गोमूत्रे चकुलत्यानां
 कपाये च विधाविधा ॥ एवं ताम्रस्य
 पंचाणां विशुद्धिः सम्भवायते ॥ तस्य
 सारगविधि र्यथा ॥ सूक्ष्माणि ताम्र
 पत्राणि कुत्वा संस्वेद्येद्दुग्धः । वास
 रत्रयमन्त्रेन ततः खल्ले वित्तः शिपे-
 त् ॥ पादौंशं सूतकं दत्त्वा यासम
 स्त्रिनसर्दयेत् ॥ तत उद्दृश्यः पत्राणि
 लेपयेद् द्विगुणेन च ॥ गन्धकेनाञ्च
 एष्टेन तस्य कुर्याच्च गोशकम् । ततः
 पिष्ट्वाचमीनार्ची चाङ्गोरीं सपुनर्न
 वाम् ॥ तत्कक्तेन वशिर्गोशं लेपयेद्
 द्यङ्गुलोन्मितम् । पृथ्वातज्ञो लकं भा
 एडशरावेण च रोधयेत् ॥ वास्तुकाभिः
 प्रपूयाथ विभंतिस्तृषणाभ्युभिः । द-
 स्त्राभाण्डमुखे मृशंततश्चुट्ट्यां विपा

ताम्रकू

चयेत् ॥ क्रमवृद्धानिना सम्यक्वाव
 यामचतुष्टयम् ॥ स्वाङ्गशीतंसमुद्धृ
 त्त्य मर्दयेच्छूरंगद्रये ॥ यामैकं गो
 खकं ॥ तच्च निःक्षिपेच्छूरणोदरे ।
 षडालेषस्तु कर्त्तव्यः सर्वतोद्गुष्टमात्र
 कः ॥ पाच्यं गजपुटे चिसं मृतं भव
 त्तिनिश्चितम् ॥ वसनश्च विरेकश्च भ
 र्त्तं क्रममथारुचिम् ॥ विदाहं ॥ स्वेद
 षुत्कृदं न करोति ॥ कदाचनेति ॥
 अरुणे । शुल्बनिभे ॥ पुं । कुष्ठरोग
 प्रभेदे ॥ वि । अरण्यवर्णवति ॥ ता
 म्यति तन्यतेवा । तमु० अमितम्यो
 र्दीर्घश्चेति रक्दीर्घी ॥
 ताम्रकम् । न । ताम्रे ॥ स्वार्थकः ॥
 ताम्रकर्णी । स्त्री । अञ्जननामपश्चिमदि
 श्चक्षिकरिण्याम् ॥ ताम्री कर्णायस्थाः
 । पाककर्णेति नासिकेति वाडीप् ॥
 ताम्रकारः । पुं । ताम्रकुष्ठके । शैल्वि
 के । कसेरा इति भाषा प्रसिद्धे य
 र्थसङ्करजातौ ॥ उत्पत्तिः कंसकारे
 द्रष्टव्या । ताम्रं करोति । डुकृञ् ।
 कर्मण्यण् ॥
 ताम्रकुष्ठकः । पुं । कांस्यकारे ॥ ताम्रं कु
 ष्टयति । पुं । कुष्ठच्छेदे । कर्मण्यण् ।
 स्वार्थकः ॥

ताम्रकूटः । तमांसु इति प्रसिद्धे क्षुभे
 ॥ यथा । सविदाकाञ्चकूटश्च ताम्रकू

ताम्रपु

टश्च पुंसुरम् । अहिफेनं खर्बुरस
 स्कारिकातरिता तथा ॥ इत्येष्टैरिस
 त्तिद्रव्याणि यथा स्वर्णीष्टकं प्रिये इति
 कुलार्थवतन्त्रम् ॥
 ताम्रकृमिः । पुं । इन्द्रगोपकीटे ॥
 ताम्रगर्भम् । न । तुल्ये ॥
 ताम्रचूडे । पुं । कुक्कुटे ॥ ताम्रा चूडा ऽ
 स्य ॥ कुक्कुरद्रुमे ॥
 ताम्रचपुर्जम् । न । कांस्ये ॥
 ताम्रदुग्धा । स्त्री । शोर्चदुग्धायाम् ॥
 ताम्रपट्टम् । न ॥ ताम्रनिर्मितैलेखन
 पत्रे ॥ यथा । दृष्ट्वा भूमिनिवहं वाकृ
 त्वालेखनकारयेत् ॥ आगामिभद्रत्
 पतेः परञ्जानाय पार्थिवः ॥ पट्टेवा
 ताम्रपट्टेवा समुद्रोपरिचिह्नितमिति
 मित्ताचरा ॥
 ताम्रपत्रः । पुं । जीवशाकैः ॥ न । ताम्रनि
 र्मितपत्रे ॥
 ताम्रपर्णाः । पुं । भारतवर्षीयोपडीभे ॥
 ताम्रपर्णी । स्त्री । चोलदेशवर्तिन्यां
 सरिदारियाम् ॥
 ताम्रपल्लवः । पुं । श्रेयोक्तरी ॥
 ताम्रपर्णी । पुं । गर्हभाण्डद्वये ॥
 ताम्रपादी । स्त्री । ईसपद्याम् ॥
 ताम्रपुष्पः । पुं । भूमिचम्पके । भूचां पा
 इति भाषा ॥ कोविदारे । रक्तका
 चने ॥

ताम्राक्षः

ताम्रपुष्पिका । स्त्री । जपाकुसुमे ॥ रक्त
 - विहति ॥
 ताम्रपुष्पी । स्त्री । घातक्याम् ॥ पाटला
 वृक्षे ॥ जपायाम् ॥
 ताम्रफली । पुं । अङ्गुठदृष्टे ॥
 ताम्रमूला । स्त्री । दुराश्रयाम् ॥ ल
 ज्जासौ ॥ कच्छुरायाम् ॥ खिराश
 इतिगौडभाषा ॥
 ताम्रवर्णाः । पुं । पल्लिवाद्यदृष्टे ॥
 ताम्रवर्णाः । स्त्री । जपायाम् ॥
 ताम्रवल्ली । स्त्री । चित्रकूटादिदेशप्र
 सिद्धायां ताम्रायां लतायाम् । ताल्या
 म् । तमास्याम् ॥ भञ्जिष्ठायाम् ॥
 ताम्रबीजः । पुं । कुलये ॥
 ताम्रवृक्षः । पुं । कुलये ॥ रक्तचन्दने ॥
 ताम्रदन्तः । पुं । कुलये ॥
 ताम्रवृक्षा । स्त्री । कुलयेकायाम् ॥
 ताम्रमिखी । पुं । कुलये ॥
 ताम्रसारम् । नि । रक्तचन्दने ॥ इतिरत्न
 -माशा ॥
 ताम्रसारकम् । न । रक्तचन्दने ॥ पुं ।
 रक्तखद्विरे ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥
 ताम्रा । स्त्री । ताम्रवल्ग्याम् ॥ सैहल्याम्
 - ॥ ताम्रवर्षायाम् ॥
 ताम्राकुः । पुं । लपदीपभेदे ॥
 ताम्राक्षः । पुं । कोकिले ॥ ताम्रैत्रधि
 भीषस्य ॥ वि । ताम्रनबने ॥

तारः

ताम्राभम् । न । रक्तचन्दने ॥
 ताम्राश्याः । स्त्री । तीर्थविशेषे ॥
 ताम्राईम् । न । कांस्ये ॥
 ताम्राशाः । पुं । पद्मरोगमथौ ॥
 ताम्रिकुः । पुं । कांस्यकारिणाः । ताम्रि
 - सम्भवे ॥ ताम्रि
 - चाट्टं ठष् ॥ ताम्रघट्टनं शिल्पिनेस्य
 - शिल्पि शिल्पिनिष्ठे ॥
 ताम्रिकाः । स्त्री । शिल्पिगुह्यायाम् ॥ भार
 - गन्धावाद्ये ॥
 ताम्री । स्त्री । ताम्रसंत
 - याम् ॥ ताम्रविशेषे । मानरव्या
 - विकारिकायाम् ॥
 ताम्रनम् । विधु
 - स्त्रे ॥ ताम्रविसृजितायाम् ॥ सैह
 - विधु
 - तादिविद्वि
 - तादिविद्वि
 - तारः । पुं । ताम्रविशेषे । मानरवि
 - पुं । ताम्रविशेषे ॥ मुक्तिविषु
 - ॥ पादौशे मुद्रामौक्तिके ॥ देवीप्रबन्धे ॥
 - मुद्रैश्या । काश्यां विभ्वेश्वराश्चिरिप
 - द्दण्डने
 - हुम्बुभा
 - मुनिसहितो ध्यानयुक्तं वेदा
 - श्या लोकाश्च तस्मात् सुरमुनिग
 - कैश्च्यते तारनामेति ॥ प्रणवे ॥ गर्भ
 - जन्मजराम्बुलचणाद्भयात्तार य
 - स्तीतितारः ॥ तरणे ॥ शिरोमव
 - च्छनौ ॥ स्त्री । न । नक्षत्रे ॥ नेत्र

तारका

मध्ये ॥ कनीनिकायाम् ॥ न ॥ ह्ये
 ॥ अथयनहृपायांसिद्धौ ॥ त्रि ॥ स्फु
 रितदीधिता ॥ अशुद्धतादे ॥ नि
 मले ॥ अथ्युच्चैः ॥ तारयति अति
 कांमति अन्यान् यब्दान् ॥ तृ० ॥ बहु
 लिमेतन्निदर्शन मितिचुरादिगणसू
 चात् स्वार्थेणिच् ॥ पचाश्च ॥ यदा
 तार्यते ऽनेनवा ॥ घञ् घोषा ॥
 तारकः ॥ पुं ॥ दैत्यविशेषे ॥ कर्णधा
 रे ॥ भेलके ॥ न ॥ द्विगि ॥ स्त्री ॥ क
 नीनिकायाम् ॥ ष्टच् ॥ त्रि ॥ घात
 रि ॥ संसारसमुद्रस्य तरणकारणे
 तारयतिरि ॥ अतिव्रगतीप्रभेदे ॥ च
 त्तविशेषे ॥ यथा ॥ यदि तोटकवृक्ष
 प्रदे गुरुरन्यम् भवतीह तदा कि
 खतारकवृक्षम् ॥ फणिनायकपिङ्गल
 वरिष्ठमेतद्दरपण्डितमण्डलिका
 वृक्षचित्तम् ॥ यथा ॥ अतिभारतरं
 हृदि वन्दनपङ्क मनुते सरसीपव
 नं विषण्डम् ॥ तवदुस्तरतारविधो
 गपयोधे नहि पारमसौ भविता प
 रमाधेः ॥ तारयति ॥ तृ० ॥ ख्वल् ॥
 तारकजित् ॥ पुं ॥ कार्तिकेये ॥ घडान
 ने ॥ तारकं जयति ॥ जि० ॥ किप् ॥
 तुक् ॥
 तारकराजः ॥ पुं ॥ चन्द्रे ॥
 तारका ॥ स्त्री ॥ न ॥ नेत्रकनीनिकाया

तारपु

म ॥ ऋचे ॥ नचवे ॥ तारकाज्योति
 षी च्यतश्चन ॥ स्त्री ॥ इन्द्रवाक्
 ष्याम् ॥
 तारकादिः ॥ पुं ॥ कार्तिकेये ॥ महासे
 ने ॥ तारकक्षदैत्यविशेषस्य अदि ॥
 तारकिणी ॥ स्त्री ॥ निशायाम् ॥
 तारकितम् ॥ न ॥ निभसि ॥ तारकाः
 ॥ संज्ञाता अस्य तितदस्यसंज्ञातंतार
 कादिभ्यश्च ॥
 तारणः ॥ पुं ॥ भेलके ॥ अष्टादशेवत्
 सरे ॥ अतिदृष्टिः जायेत धान्यस्या
 यप्रपीडनम् ॥ शस्त्रं भवति सामान्यं
 तारणे सुरवन्दिते ॥ वि ॥ तरणका
 रयितरि ॥ तारयति ॥ तृ० ॥ ल्युः ॥
 सन्तारणे ॥
 तारणिः ॥ स्त्री ॥ नावि ॥
 तारतण्डुलः ॥ पुं ॥ धवलप्रायनाले ॥
 तारतम्यम् ॥ न ॥ तरतमयोर्भावे ॥ न्यू
 नाधिक्ये ॥ यथा ॥ निर्धनं निधनमे
 तयो र्दयो स्तारतम्यविधिमुग्धचेतसा
 म् ॥ बोधनाय विधिना विनिमित्तो
 रेफएवजयवैजयन्तिका ॥
 तारतारम् ॥ न ॥ आगमाविरोधिना
 न्यायेन आगमार्यपरीक्षबहुमे क
 हे ॥ तृतीयायांसिद्धौ ॥
 तारदी ॥ स्त्री ॥ तरदीश्च ॥
 तारपुण्ड्रः ॥ पुं ॥ कुन्दश्च ॥

तार्किकः

तारापीडः । पुं । निशाकरे । चन्द्रे ॥
 ताराभूषा । स्त्री । रात्र्याम् ॥
 ताराभ्रः । पुं । कर्पूरे ॥
 तारामण्डलः । पुं । ईश्वरगृहविशेषे ॥
 तारामार्गः । पुं । आकाशे ॥
 तारारविः । स्त्री । आगमोक्तेः पर्ववि-
 शेषे ॥ यथा । भारे मासिकृष्णपक्षे
 भौमवारे कुलर्चने । अर्द्धरात्री स-
 कृमश्च सातारा रात्रिरीरितेति ॥
 तारारिः । पुं । विट्मालिके ॥
 तारावती । स्त्री । कालिकापुराण-
 प्रसिद्धायां चन्द्रशेखरभूपत्न्याम् ॥
 तारिकम् । न । तरमूल्ये ॥
 तारिका । स्त्री । ताडीतिख्याते ताल-
 रसे ॥
 तारिणी । स्त्री । बुद्धदेव्यन्तरे । लोके
 श्वरात्मनायाम् ॥ * ॥ शिवपत्न्या
 द्वितीयायां महाविद्यायाम् ॥
 तारुण्यम् । न । यौवने ॥ तरुणस्य भा-
 वः । वाङ्मनादिच्वात् षञ्- ॥
 तारुण्यः । पुं । बालिवानरपुत्रे । अङ्गदे-
 ॥ तारायाश्चपत्यम् । ढक् ॥
 तार्कवम् । न । तर्कविधिकारे ॥ तद्-
 वयमे ॥ कोपघातेष्वण् ॥
 तार्किकः । चि । तर्कतत्परे । तर्कशा-
 स्त्रविदि ॥ तर्कमधीते । ठक् ॥ सच
 पदविधौ यथा । स्त्रादादवादाहृतः

तार्क्ष्यश

स्याच्छून्यवादीतु सौगतः १ । नैवा-
 यिकस्वचपादे २ । योगः साङ्ख्यस्तु
 कापिलः ३ । वैशेषिकः सादौलूको
 ४ । वाहस्यस्तुनास्तिकः ५ । चार्वा-
 कौलौकायतिकश्चै ६ । तेषु पितृ
 किंकाः ॥ आत्मनेऽधिद्रुपवादिनेऽ
 नात्मज्ञाद्येते स्वबुद्धिपरिकल्पितं य-
 दिच्छन्ति तददन्ति ॥
 तार्क्षः । पुं । कश्यपे ॥
 तार्क्षी । स्त्री । पातालगुरुडीलता-
 याम् ॥
 तार्क्ष्यः । पुं । अश्वे ॥ सर्पे ॥ गुरुद्वय-
 जे ॥ गुरुडे ॥ तार्क्ष्यकश्यपस्यापत्य-
 म् । गर्गादिच्वात् यञ् । बहुत्वे ता-
 र्क्षीः ॥ एकस्मिन्कल्पे त्वचस्यमुनेरप-
 त्यच्वात्तार्क्ष्यगुरुडः । गर्गादिच्वात्
 यञ् । बहुत्वेयजोश्वेतिलुकि त-
 च्चादप्यन्त्ये ॥ सुवर्णे ॥ सन्दने ॥
 अश्वकर्षाह्वयतरौ ॥ न । रसाञ्जने ॥
 तार्क्ष्यजम् । न । रसाञ्जने ॥
 तार्क्ष्यञ्जः । पुं । हरौ । विष्णौ ॥ इति
 हेमचन्द्रः ॥
 तार्क्ष्यनायकः । पुं । गुरुडे ॥ इतिराज-
 निर्घण्टः ॥
 तार्क्ष्यप्रसवः । पुं । अश्वकर्षवृष्टे ॥
 तार्क्ष्यशैलम् । न । सतृत्यवादार्या कृता-
 ञ्जने । रसगर्भे । रसाञ्जने ॥ तार्क्ष्य

ताले:

शैले भवम् । अणु ॥

तालेकम् । त्रि । तृतीयनिर्मिते ॥

तालीयीकः । त्रि । तृतीये ॥ तीया

दीकक स्वार्थे वा वाच्यः ॥

ताले । पुं । करतले ॥ अणुठमथमा

स्थासंमिते । विसृताभ्यामणुठम

थमास्थौ सम्भिते दीघेपरिमाणवि

शेषे ॥ तलच्ये ॥ तल० । हलस्ये

तिघञ् ॥ करास्फाले । करास्फोटे

॥ कांस्यवाद्यमाख्ये ॥ त्तरौ ॥ ता

लदुमे । दीर्घपादमे । लेख्यपत्रे ॥

यके तालफलं पिच्छरक्तस्यैविकट्टे

नम् । दुर्जरं बहुभूवच्च तन्द्राऽभि

प्यन्दशुकदन् ॥ तालमज्जातुतरुणः

किञ्चिन्मदकरे सधुः । शेषलो वा

तपित्तमः सलेहमिधुरः सरः ॥ ता

लमज्जा तालफलवीजमज्जा । ता

लजं तरुणं तोष मतीवमदकृन्मत्त

म् । अन्वीभूतं तदा तत् स्नात् पि

त्तकुदातदोपहृत् ॥ * ॥ मानविशेषे

॥ यथा । तालो द्वादशभिर्जानपरिणा

नपरिभ्रमैरिति । हस्तेन जानुमण्ड

लपरिभ्रमणं यावत्त्या कालमात्रया

क्रियते तावतीभिर्द्वादशभिस्ताला-

ख्यः कालाशोक्षेयः ॥ * ॥ गीतकाल-

क्रियामाने । अयस्यर इत्यत् कालगेयः

इत्यकालं विलम्बितम् इत्यकालद्रुत

॥

तालेची

म् इत्यकालं मध्यमिति बोधयितुम्

ईदृशैर्हस्तै रङ्गुल्याकुञ्चनप्रसारणा-

दिक्रियाभिर्नोत्ततव्यं गातव्यं च

विहृषेकालक्रिययोर्माने ॥ कालस्य

एकद्विभेदात्वाद्युच्चारणनियमितस्य

क्रियायाः परिस्पन्दोत्क्रियायाः परि

च्छेदहेतुस्तालः ॥ * ॥ तस्योत्पत्तिर्य

था । गौरीहरयोर्नृत्येन तालो बभू

व । तस्यकारणम् । क्रिया कालस्य । इ

रन्वत्स्य ताण्डवम् गौर्यान्वत्स्यं च

लास्यमितिसंज्ञा । अर्थात् पुरुषेन्द

स्यस्य ताण्डवम् नौर्यान्वत्स्यस्य ला

स्य मितिनाम् । ताण्डवलास्ययो रौ

च चरयोर्भेदेन ताल इतिसंज्ञा ॥ * ॥

आदिगुरुत्रिकले (५१) ॥ तालयति-

तिस्यते वा । चणुपचास्य । घञ् वा ॥

न । हरिताले ॥ तालीशेषे ॥ दु-

र्गासिंहासनै ॥ तालफले ॥ घनुषि

॥ तालस्यविकारः । तालादिभ्योण् ।

तालादुनुषि । अन्यत्तालमयम् ॥

तालकम् । न । द्वारपिधानसाधनयन्त्रे

। तालो इतिभोषा ॥ हरिताले ॥ तु

वरिकायाम्

तालकामः । पुं । हरितवर्णे ॥ त्रि । त

इति ॥

तालचौरिकम् । न । तालसम्मततव-

चीरे ।

तालमू

तालिकः

तालकी । स्त्री । तालजसुरायाम् ।
 तालती । स्त्री । ताली इतिभाषा ॥
 तालध्वजः । पुं । बलदेवे ॥ तालो ले-
 खपत्रो ध्वजो ऽस्य ॥
 तालिनवमी । स्त्री । भाद्रशुक्लनवम्याम् ॥
 तालध्वजा । स्त्री । पुरीविशेषे ॥
 तालपत्रम् । न । तालङ्के । कर्णभरण-
 विशेषे । कर्णिकायाम् ॥ तालस्य प-
 त्रम् । स्वर्णरचितस्यापीदमेवनाम
 ॥ तालतरोःपेणो ॥
 तालपत्रिका । स्त्री । तालमूल्याम् ॥
 तालपत्री । स्त्री । मूषिकपण्थ्याम् । र-
 ग्गायाम् ॥ सधुरौषधौ ॥
 तालपर्यम् । न । मुरानामगन्धद्रव्ये ॥
 तालपर्षी । स्त्री । मुरानामनिगन्धव-
 स्तुनि । गन्धिम्याम् ॥ तालःपर्यमस्याः
 । तालशब्दः तालपर्यसदृशे षाच-
 णिकः । पाककर्णोतिडीष् ॥ सधुरि-
 कायाम् ॥
 तालपुष्पम् । न । प्रपौण्डरीके ॥ ता-
 लद्रुकुसुमे ॥
 तालभृत् । पुं । बलदेवे ॥
 तालप्रलम्बम् । न । तालकट- ॥
 तालमूलिका । स्त्री । तःशुभ्याम् ।
 मुसल्याम् ॥ तालोमूलिकाः । ताल-
 शब्दस्तालमूलकस्ये वाहलिकः ।
 पाककर्णोतिडीष् ॥ ॥ ॥ ॥

तालमूली । स्त्री । तालमूलिकायाम् ।
 दीर्घकन्दार्याम् । मुसल्याम् ॥ ताल-
 मूलीतु विद्विद्धि । मुसलीति निगद्य-
 ते । मुसली मधुरा वृष्या वीर्योष्णा
 वृद्धी गुरुः । तिक्ता रसायनी ह-
 न्ति गुदजान्घनिर्लतया ॥ ॥
 ताललक्ष्मो । पुं । बलदेवे ॥
 तालदन्तम् । न । तालपवनिमिते व्य-
 जने ॥ यथा । पंरे ब्रह्मणि विज्ञाने
 समस्तैर्नियमैरलम् ॥ तालवृत्तेन
 किङ्कार्यं लब्धे मलयमारुते ॥ अस्य
 वायोगुणा यथा । विदोःपत्रमनावा
 युर्लघुरस्य प्रकीर्तितइति ॥
 तालवृत्ताकम् । न । ब्रह्मणे ॥ हास्ये
 घटनमस्य । तालेकरतले इत्यमि-
 ववन्धनमस्य ॥
 तालशम् । वि । तःशुभ्याम् ॥ शरी-
 रान्तरजत् इति ॥
 तालका । स्त्री । मुरायाम् ॥
 तालाङ्कः । पुं । बलदेवे । प्रलम्बे ॥ ता-
 लोदविशेषो ऽङ्को ध्वजो ऽस्य ॥
 करपत्रे ॥ शाकमेदे । मञ्जालदस्य
 चूर्णपुरुषे ॥ पुरुके ॥ हरे ॥
 तालाचरः । पुं । नटे ॥ इ०त्रि० ॥
 तालिः । स्त्री । मूल्यामलक्याम् ॥
 तालिकः । पुं । प्रसारिताकुन्दिपागौ ।
 चमेटे । इतले ॥ लिङ्गितम्यनिबन्ध

तालीश

तावान्

ने । काञ्चनकाम् ॥ तालिका । स्त्री । चपेटे ॥ तालमूल्या
 म् ॥ तालमूल्याम् ॥ तालितम् ॥ न । वाद्यभाष्ये ॥ तालित
 पटे ॥ गुणो ॥ तालिशः । पुं । शैले । पर्वते ॥ ताली
 स्त्री । जटायाम् । वितुशकौष
 धौ । भुज्ज्वावला इतिभाषा ॥ तालदु
 मे ॥ आढक्याम् । तुवरिकायाम् । अर
 हर इतिभाषा ॥ इतिरेदिघाटनयन्त्रे
 ॥ तालमूल्याम् । ताम्बल्याम् ॥
 तालजातपुरायाम् । ताली इति
 भाषा ॥ संध्याखच्छन्दोभेदे ॥ य
 था । तालीसानिर्दिष्टा । उद्दिष्टोभो
 यत्र ॥ यथा । जानी ते जानीते । सा
 साहस्यं वैरुष्यम् ॥ अखनारी च्य
 पिसंचोक्ताखलोमश्याम् । मोना
 री ॥ तालयति । तल ० गणनादच्
 । गौरादिच्वाज्जातिच्वादाडीपुः ॥
 तालीपत्रम् । तालीशे ॥ ताली
 शम् । न । तालीशपत्रे ॥ ताली
 शं लघु । तिक्तोष्णं । आसकासकफा ५
 निलान् ॥ निहन्त्य दृचगुणमासव
 ॥ लिमान्द्युच्ययामयान् ॥ भूम्यामल
 क्यम् ॥ तालीशपत्रम् । न । तालीशखाते
 वृक्षविशेषे । धात्रीपत्रे । मुकोदरे

भूम्यामलक्याम् ॥ तालुः । न । काकुदे । जिह्वेन्द्रियाधि
 ष्ठाने स्वनाम्नैव प्रसिद्धे ॥ तरन्व्यनेन
 वर्षाः । तृण । वीरश्चल इति भुग
 ॥ तालयति । तल ० च ० सगत्या
 दिच्वात् कुर्वा ॥ तालुकम् । न । तालुनि ॥ स्वार्थे वावा
 दिच्वात् फल् ॥ तालुजिह्वे ॥ पुं । कुक्षीरे ॥ तालूरः । पुं । आवर्त्ते ॥ तालवकः । चि । त्वदीये ॥ तवायम् । त
 स्येदमित्या ॥ तवकममकावेकवच
 ने इति तवकादेशः ॥ स्त्रियां ता
 वकी ॥ तवाकीनः । चि । त्वदीये ॥ तवा
 युषदक्षदे । रन्वतरखांखश्चेति ल
 ज् । पश्चात्तवकादेशः ॥ तवावत । अ । माने ॥ अनुक्रमे ॥ अव
 तालु सम्भ्रमे ॥ परिच्छेदे ॥ का
 स्त्रिये चादनुषिरे ॥ अवधौ ॥ तत् परि
 माणमस्य । तालुता इति । बहुवचने
 नान्येऽनुक्ता अपि तस्मिन्ना ज्ञापिताः ।
 तेन उदावतुप्रत्ययः ॥ तदादिच्यर्थे
 ॥ यथा । भर्त्तापितावत् कथकैशिका
 नानितिरयः ॥ तालवान् । चि । तत्परिमाणविशिष्टे ॥
 ॥ तत् परिमाणमस्य । यत्तदेतेभ्यः

तिथिः

तिथीर्षुः । ति । तरतेमिच्छौ ॥ तर
 तेः सत्रेनादुप्रश्चयः ॥ श्रीगणेश
 तिसिडीक । पुं । दक्षविशेषे ॥ श्रेय
 धिविशेषे । तिन्याति । तिमन्नार्क्षीभा
 वे । परकीकादयस्त्विति । तिमूर्मवार
 स्यङ्कारोऽभ्यासस्यतुक् ईकनृप्रत्य
 यश्च । तिसिडीचिश्चान्तिक्तेत्यम
 तरेतुशब्दान्तरम् । तत्रापि । तिसि
 ॥ श्रीचन्द्रिका विश्व । तिसिडीका क
 णमिषियेति वाचस्यति ॥ श्री
 तिसिरः । पुं । तिसिरिपचिष्णि । ती
 तिर इतिभाषाः ॥ तिसि इतिशब्द
 इति । रा० । आतेनुपेतिकः ॥
 तिसिरिः । पुं । तिसिरे ॥ तिसिरिः
 ॥ कुण्डवर्षः स्नात्, सतुगौरिः - कपिभ्र
 लः ॥ तिसिरिर्वर्षेदे - ग्राही चिक्रा
 ॥ दौघत्रयोपहः - श्वासकासज्वरहर
 स्तस्नाहौरोऽधिकोऽगुणैः ॥ तिसि
 इति शब्दरैति । र० । वाहुलकात्
 किः ॥ मुनिविशेषे ॥ यजुश्यासाधि
 विशेषे ॥ श्रीगणेश
 तियः । पुं । कामे ॥ काले ॥ खनेने ॥
 ते जयति । तिन० । तियपृष्ठमूवय्य
 प्रोयाइतिथक् । तिजेर्जलोपश्चिपा
 तनात् ॥

तिथिः

न्द्रकलोक्रियोपलक्षिते भाः काले ॥
 मभतत । अतर्णा । अतन्यश्रीत्यतेरि
 थिन् । पृषोदरादित्वात् अलोपः ॥
 यद्वा । तेनोतिविस्तारयति चन्द्रकलां
 थिः कालविशेषः सातिथिः ॥ चन्द्रक
 लक्षणे तन्यते इति वा ॥ उक्तेषु । त
 न्यते कलयाः यस्यात्तिस्यात् ता
 तिसिथयः स्मृताइति ॥ अमादियौर्ण
 भास्यन्ता याएव शशिनः कलाः । ति
 थयस्तुः समाख्याता । पोडशैवंपरा
 मने ॥ तत्रप्रथमकलाक्रियारूपा प्र
 तिपत् ॥ सर्वद्वितीयादिकलाक्रिया
 रूपाद्वितीयादि । साचद्विह्रूपाचे
 त् शुक्ला शंसरूपाचेत् कुण्डा । य
 था । तत्रपचावुभौ मासे शुक्लकृष्ण
 क्रमेणहाः चन्द्रदृष्टकरः शुक्लः कृ
 ष्णश्चन्द्रयत्तमकः ॥ पचत्वाश्वास्तु
 तिथयः क्रमात् । पश्चदशेः स्मृताः ।
 दर्शान्ताः कृष्णपंचे ताः पूर्णिमान्ता
 श्च शुक्लके ॥ *गोभिलोक्तान्मा
 वाह्या घटकउपर्यधोभावापन्नसमस्त
 पृपातन्यायेन राखेकाच्छेदेन स
 द्वावस्मानयुक्ताकमण्डला शन्द्रमण्ड
 लस्य राशिद दशांशद्वादशांशभो ।
 गामकनिर्ममरूपविद्योगेन शुक्ला
 या प्रतिपदादितत्तियेत्तत्ति ।
 र्वगोभिलोक्तपौर्णमासीघटकस-

तिनिशः

तिनिशी

समराश्रयवस्त्रानहूपपरमनिवोगा-
 नन्तरमकमण्डलप्रवेशाय । चन्द्रम-
 षडलस्य राशिद्वादशांशद्वादशांशभे-
 गात्मकप्रवेशरूपरुत्रिकर्षेण कृप्या
 या सक्तत्तियेश्वोत्पत्तिरिति । यथा
 । अर्कादिनिःसृतः प्राची यद्वा च्य
 हरहः शशी । भागीर्दादशभिस्तत्
 स्यात् तिथिश्चान्द्रमसंदिनम् ॥ ति
 शांशक स्याराशेर्भाग इत्यभिधी
 यते । आदिच्याद्विप्रकृष्टस्तु भागद्वा
 दशकं यद्वा ॥ चन्द्रमाः स्यात् तदा-
 रामतिथिरित्यभिधीयते ॥ * ॥ सा
 देवकृत्ये पूर्वाह्नयुताग्राह्या । एका
 दश्युग्वासातिरिक्तस्थले सर्वप्रविस
 न्यव्यापिनीग्राह्या ॥ * ॥ पञ्चदश-
 सङ्ख्यायाम् ॥ पञ्चदशाह्ने ॥
 तिथिचपः पुं । अमावास्यायाम् ॥ इ
 तिशब्दार्थकल्पतरु ॥ तिथेः चये ॥
 तिथिप्रणी । पुं । निशाकरे । चन्द्रे ॥
 तिथी । स्त्री । प्रतिपदादितिथिषु ॥
 तिनाशक । पुं । तिनिशश्चे ॥
 तिनिश । पुं । सान्द्रमसुमे । अतिमुक्त
 के । वञ्जुले । तिनास इतिसादन
 इतिच प्रसिद्धे शब्दे ॥ तिनिशः श्लेष
 पित्त स्रमेदः कुष्ठप्रमेहजित् । तुव
 रः शिषदाहृषो व्रणपाण्डु कुम्भिप्रणु
 त् ॥ अतिशयेन नेत्रति । शिशसमा

धौ । इगुपधेतिकः ॥ यथा । तिनि-
 कान्तोनिशाः । अथादय इतिसमासः
 । पृषोर्दरादिः ॥ । । । । । । ।
 तिनिडः । पुं । दैत्यविशेषे ॥ तिन्वा
 याम् ॥ वृचान्ते ॥ । । । । ।
 तिनिडिका । स्त्री । तिन्वायाम् ॥ इ
 चान्ते ॥ । । । । । । ।
 तिनिडी । स्त्री । तिन्वायाम् । अश्लिका
 याम् । अश्ली इति इन्वी इतिचभाषा ॥
 अश्लिकायाः फलं पक्वं मर्दितं वारिया
 दृढम् । शर्करामरिचोन्मिश्रं स्वर्णे
 न्दुसुवासितम् ॥ अश्लिकाफलसमभूतं
 पानकं वातनाशनम् । पित्तश्लेष्मकरं
 किञ्चित् सुदृच्यं वज्रवेधकम् ॥ डि
 स्त्रे ॥ चुके ॥ तिन्वति । तिमंभार्शीभा
 वे । अश्लीकादयश्चेतिनिपातितः ॥
 तिनिडीकम् । न । वृचान्ते । चुके ॥
 तिन्वति । तिमं । अश्लीकादयश्चेति
 साधु ॥ वज्रन्तरे ॥ तिन्वियाम् ॥
 तिनिडीका । स्त्री । तिन्वायाम् ॥
 तिनिडीयूतम् । न । चुचुर्याम् । ति
 निडी वीजैर्विहितेयूते । चाकरी
 वाकरी इतिभाषा ॥ । । ।
 तिन्विका । स्त्री ।
 तिन्विका । स्त्री । तिन्वायाम् ।
 तिन्विका । स्त्री । तिन्वियाम् ॥
 तिन्विका । स्त्री ।

तिरिचः

चिकापडशेषः ॥ नाटांशे ॥

तिमी । स्त्री ॥ तिमिमंख्ये ॥ ६० ॥ ६० ॥

तिरखी । स्त्री ॥ पशोः पश्चिखंख्ये ॥

याम् ॥

तिरखीनाः ॥ तिथ्यंभूते ॥ विभाषा

खेरदिक्खिद्यामिति स्वार्थेः ॥

तिरः । अ । अन्तर्ह्ये ॥ तिथ्यंभूते ॥ अ

ब्रह्मवांम् ॥ तिरःकारे ॥ अंतरति ।

तिरः ॥ असुन् ॥ कश्चिदपवादविषये

प्युत्सर्गे भिनिविद्यते इति गुणविष

ये इत् ॥

तिरः । स्त्री ॥ जवोनकायाम् ॥

अवधनपञ्चाम् ॥ कर्नातचिके सिर

की इत्यादिभाषा ॥ तिरःकरोति

तिरः । स्त्री ॥ अनादरे ॥

तिरः । स्त्री ॥ दोषभ्युच्यार्थिका

रे । उपेक्षायाम् ॥ अनादरे ॥

तिरः । स्त्री ॥ अनादरे ॥ तिरःक

रयम् । कुणः शचेति भाषे शः । ति

रः ॥ अन्यतरस्यामिति सत्त्वम् ॥

तिरः । स्त्री ॥ अनादरे ॥ तिरःक

रयम् । कुणः शचेति भाषे शः । ति

रः ॥ अन्यतरस्यामिति सत्त्वम् ॥

तिरः । स्त्री ॥ अनादरे ॥ तिरःक

रयम् । कुणः शचेति भाषे शः । ति

रः ॥ अन्यतरस्यामिति सत्त्वम् ॥

तिरः । स्त्री ॥ अनादरे ॥ तिरःक

तिर्यक्

तिरीटः । पुं । श्लोभे ॥ नृ । स्वर्णे । ति

रीटे ॥ तीर्थतेः मृखमनेन ॥ तं ॥

हासतृकृपिभ्यः कीटन् ॥ इत्वरपरत्वे ॥

तिरीटकः । पुं । रक्तलोभे ॥ स्वर्णेकः ॥

तिरोधानम् ॥ नृ । अन्तर्ह्ये ॥ अवधो

याम् ॥ अविधाने ॥ तिरः पूर्वावधुधा

॥ ओः ल्युट् ॥ तिरोन्तर्ह्ये ॥ वितिगतिस्वेक

॥ गतीतिसंभासः ॥

तिरोभावः । पुं । पिधाने ॥ प्रलये ॥

तिरोभूतः । वि । अन्तर्ह्ये ॥

तिरोहितः । वि । अन्तर्ह्ये ॥ अन्ते ॥

अन्ते ॥ तिरोधीयतेऽस्मिन् ॥ हिनेतिस्म

वा ॥ दुप्राञ् धारणयोपयोग्याः इग

तौ वा ॥ गत्यर्थेति कर्त्तरिः ॥ धा

अस्तु कर्मणिः ॥ भावकान्तिभ्योऽसर्ग

॥ आद्यन्वा ॥

तिर्यक्पाती ॥ वि । सौख्यविप्रसारिणि

॥ कुटिलहत्तौ ॥

तिर्यक्स्रोताः । पुं । पशुपत्यादि ॥ सत्त्व

॥ ब्रह्मयोऽष्टमः सर्गः ॥ यथा ॥ तिरःत्वा

॥ मष्टमः सर्गः ॥ सोष्टाविंशद्विधोऽमर्तः ॥ ते

॥ सोष्टाविंशद्विधोऽमर्तः ॥ ते

॥ सोष्टाविंशद्विधोऽमर्तः ॥ ते

॥ सोष्टाविंशद्विधोऽमर्तः ॥ ते

॥ सोष्टाविंशद्विधोऽमर्तः ॥ ते

॥ सोष्टाविंशद्विधोऽमर्तः ॥ ते

॥ सोष्टाविंशद्विधोऽमर्तः ॥ ते

॥ सोष्टाविंशद्विधोऽमर्तः ॥ ते

॥ सोष्टाविंशद्विधोऽमर्तः ॥ ते

तिलकः

हरत् ॥ तिलति । तिलखेने । कु
 न् शिल्पिसंज्ञयोः । तिलहरति वा ।
 कन् ॥ तिलति । तिलोति वा । इ-
 गुपधेति कः । स्वार्थे कन् । वा । अत्र
 विशेषेणो रोगविशेषे ॥ तिलकः खके
 ॥ प्रुधके प्रभेदे ॥ विषयो ॥ पञ्चविंशति
 बर्षाद्घिसिलको प्रुधको भवेत् । इ
 पञ्चत्पुटे । तालेरसेयीरे इद्भुते
 पिबेति ॥ मन्त्रके ॥ नगैश्वर्यले ॥
 कोवि ॥ रुचके ॥ मातुलुके ॥ पुं ।
 ॥ त । स्वनाथे प्रसिद्धे विशेषके ॥ चन्द
 तनादिना खलाटादिदिशङ्गेषु कृते
 चिह्नविशेषे ॥ तमालेपत्रके ॥ शिवा
 गमेदीचितैस्तु ॥ धीर्यतिर्यक्त्रिपुण्ड्रक
 म् ॥ विष्णवागमेदीचितस्तु ॥ ऊर्ध्वपु
 षड्विधारयेत् ॥ ऊर्ध्वपुण्ड्रद्विजः कु
 र्मात् चपियाणांतयैव च ॥ वैश्यानां
 तुतयाविप्रो ॥ शूद्रादेर्मण्डलाकृतम्-
 ॥ अर्द्धमूर्ध्पुण्ड्रस्तु ॥ ये कुर्वन्ति-
 जनापमोः ॥ तेषां खलाटे ॥ सततं
 शुनः पादो न संशयः ॥ इष्टभाले-
 विप्रातीनामर्द्धमूर्ध्पुण्ड्रकम् ।
 कार्यः ॥ कृष्णस्मृतिं कृत्वा वस्त्रेण च्छाद
 येन्मुखम् ॥ खलाटे ॥ दक्षिणे प्रक्ष्णा य
 सेद्वाभे ॥ महेश्वरः ॥ मध्ये विष्णुर्वसे
 न्निष्पत्तस्यान् मध्ये न लेपयेत् ॥ ४
 ॥ काम्यं नैमित्तिकं निष्पद्यत्किञ्चि

तिलकः

तिलकर्मनारदः ॥ शैवीश्रमायां तला-
 -सि स्नानात्ते तिलकं विना ॥ वि ।
 ॥ प्रधाने ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तिलकटम् । न । तिलानारकम् ॥ अ
 त्खलावृत्तिलो मीभङ्गाभ्योरत्रस्य पञ्च-
 ॥ खानमितिकटम् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तिलककल्पाः ॥ पुं । पिण्याके ॥ खल इति
 विभाषा ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तिलका ॥ खी ॥ हारमभेदे ॥ ॥ गार्भवी
 ॥ खन्दोभेदे । समणेदितयं भवती इय
 मी दा ॥ रसवर्षपदातिलकेतितदा ॥ य
 ॥ ॥ ॥ धनमालिकथाः सकला खिष्टथा
 ॥ ॥ पुनरेतिकथं ममदृष्टिपथम् ॥ ॥
 तिलकालोकः ॥ पुं । गात्रस्थतिले ॥ ति
 ॥ खेदकासकः ॥ रोगविशेषे । कृष्णा
 ॥ नितिलमात्राः ॥ नीरुजानिसर्मानि
 ॥ चायातपित्तकमोक्षेकात् तान्विद्या
 ॥ त् तिलकालोकान् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तिलकाश्रयोः ॥ पुं । खलाटे ॥ ॥ ॥
 तिलकिटम् ॥ न । पिण्याके ॥ खल इ
 ति खली इति च भाषा ॥ ॥ ॥ ॥
 तिलकी ॥ खी । सतिलके । तिलकयु
 क्ते ॥ शिखीतिलकी कर्मकुर्यादिति
 ॥ स्मृतिः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तिलचित्रपत्रके ॥ पुं । तैलकन्दे ॥ ॥ ॥
 तिलचूर्णम् । न । चूर्णकृततिलेषु ।
 ॥ तिलककल्के ॥ पलले । तिलकट्ट-इति

तिखितं

भाषा ॥ तिखितं । तिखितं ॥
 तिखितपङ्कजकर्मणि ने । तिखितरुने ॥ ति
 खमिश्रिततण्डुलेपु ॥ तिखितं
 तिखितैलम् । तिखितानां खेहेः । खेहे
 तैलचं ॥ पश्याद्गुणां स्तौले ॥ ति
 तिखितधेनुः । स्त्री । दानायतिखितनिर्मि
 तोयां घेनौ ॥ तिखितं ॥ तिखितं
 तिखितपर्यः । पुं । श्रीतैष्टे ॥ न । चन्दने
 तिखितपर्यका । स्त्री । रक्तचन्दनेः ॥
 तिखितपर्याः । स्त्री । रक्तचन्दनेः ॥ श्रीः
 वासे ॥ तिखितके ॥ मलयजे ॥ इति हे
 मचन्द्रः ॥ तिखितलेवपर्याः । पाक
 कर्षेतिडीपूः । यदा । तिखितपर्यां नदी
 तिखितपिच्छः । पुं । निष्कलतिखितधृषे ।
 तिखितपेजे ॥ निष्कलस्तिखितः ॥ तिखा
 तिखितपेजः । पुं । तिखितपिच्छे ॥ निष्कल
 स्तिखितः । पेजः ॥ तिखितमूरः । पुं । मयूरविशेषे । गुरु
 तिखितरसः । पुं । तिखिततैले ॥
 तिखितद्वितदलः । पुं । तैलकन्दे ॥
 तिखापश्या । स्त्री । कृष्णवीरके ॥
 तिखितसः । पुं । सर्पविशेषे । गोमसे ॥

तिष्ठहु

तिखितगौर्भादिः । तिखितेहने तुदा
 तिखितेनेम् तिखितं । सं० क्विप् ।
 तिखितमेति ॥ इण् १ । क्विप् तुक् । ति
 तिखितं । तिखितं । सति । घोक्तकर्मणि ।
 तिखितः । यदा । तैलनम् तिखितः । कृष्या
 तिखित्वादिक् । तिखितं स्वरति । स्वर
 तिखितगौर्भादिः । तिखितेहने तुदा ॥
 तिखितोत्तमा । स्त्री । स्वर्णप्यायाम् ॥ अ
 तिखितः । नामकारणं । मङ्गामारते । ति
 खितं तिखितं समानीय रत्नानां यद्विनि
 र्मिता । तिखितोत्तमेति तत् तत्त्वाना
 मचक्रोपितामडः ॥ तिखितोत्तमा ।
 तिखितोदनम् । न । कृगरे ॥ तिखितो
 तिखितोत्तमा । न । तैलोने । तिखिते ॥
 तिखितानाम्भवनङ्घोषम् । तिभाषा
 तिखितमापोसामङ्गाणुभ्य इतिपचेय
 त् ॥ तिखितेभ्योहितं वा । खल्ययवमा
 पतिखित टपत्रक्षणात्पचित यत् ॥
 तिखितः । पुं । लोभे ॥ तिखितच्यनेनाङ्ग
 म् । तिखितेहने । उल्वादयद्येतिता
 तिखितः । पुं । श्वेतरक्तलोभयोः ॥
 तिखितकः । पुं । लोभे ॥ स्वार्थे कः ॥
 तिष्ठहु । अ । टाङ्गनाकाले ॥ तिष्ठनिगा
 यो यस्मिन् काले । तिष्ठहुप्रभृती
 तिष्ठेत्थथ्यीभावोनिपातनात् ॥
 तिष्ठेत्थथ्यीभावोनिपातनात् ॥
 तिष्ठेत्थथ्यीभावोनिपातनात् ॥

तीक्ष्णः

तीक्ष्णै

तिष्ठति ॥ पुं ॥ पुष्यनक्षत्रे ॥ तुष्यन्त्यः ॥
 तिष्ठन् ॥ तुष्यन्ती ॥ सूर्यतिष्ठतिनिपा
 तनः ॥ तक्ष्णः ॥ उपधायाश्च ॥ त्वेष
 तिष्ठा ॥ त्विषदीप्तौ ॥ अधुन्यादि-
 ॥ श्वात्थके ॥ कलिपुगे ॥ यथा ॥ स
 त्सम्मदावप्रथनाय ॥ तिष्ठ्ये ॥ शिष्येष्व
 तुभिः ॥ सूर्योवतीर्षः ॥ उक्तो वृहत्
 सङ्गमन्तराजे श्रीशङ्कराचार्यगुरु
 तमोडशति ॥ वि ॥ तिष्ठ्येजाति ॥
 शणोलुक् ॥ तिष्ठ्येजाति ॥
 तिष्ठ्यकः ॥ पुं ॥ पौषमासे ॥
 तिष्ठ्यपुष्या ॥ स्त्री ॥ आमलक्याम् ॥
 तिष्ठ्यफला ॥ स्त्री ॥ धाव्याम् ॥ आमल
 क्याम् ॥ तिष्ठ्यमामलकेशङ्गीरि
 तिष्ठ्यश्यात् ॥ तिष्ठ्यमङ्गल्यफलमस्या
 ॥ अश्रादिश्यात् ॥ टाप् ॥ तिष्ठ्ये कलि
 ॥ पुं ॥ फलमस्याः ॥ सेवयेतिषा ॥
 तिष्ठ्या ॥ स्त्री ॥ आमलक्याम् ॥
 तीक्ष्णः ॥ पुं ॥ यथाग्रजे ॥ यश्चारे ॥
 श्वेतकुशे ॥ कुन्दशके ॥ ग ॥ सामुद्र
 लयणे ॥ विषे ॥ लोहे ॥ सावीर ॥
 युद्धे ॥ मरुते ॥ खरे ॥ तिष्ठ्ये ॥ च-
 यके ॥ शङ्खे ॥ शीघ्रे ॥ मुष्कके ॥ न
 च ॥ शिशोपायां गले ॥ अश्रादिशिव
 मन्त्राय मन्त्राह स्त्रीक्ष्ण द्वांश्वे ॥ वि
 ॥ तिष्ठ्ये ॥ गोक्षिनि ॥ अत्संख्याग्नि
 ॥ निरालये ॥ सुबुद्धौ ॥ योगिनि-

॥ तेजयति ॥ तेज्यते ॥ अनेनवा ॥ ति
 ष्ठीज ॥ तिजेर्दीर्घश्चेति ॥ अक्षप्रश्चयो
 दीर्घश्च ॥ कूरुद्वेषात् ॥ तिष्ठ्ये
 तीक्ष्णकः ॥ पुं ॥ गौरसर्षपे ॥ मुष्कके ॥
 तीक्ष्णकशटकः ॥ पुं ॥ कितवद्रुमे ॥ शस
 ॥ रे ॥ इहृधाम् ॥ करीरे ॥ वधुरे ॥
 तीक्ष्णकशटका ॥ स्त्री ॥ कन्यादिपृथ्वी ॥
 तीक्ष्णकन्दः ॥ पुं ॥ यलाप्ये ॥
 तीक्ष्णकम्बो ॥ वि ॥ तीक्ष्णचिष्टे ॥ आ
 यः ॥ शूलिके ॥ तिष्ठ्येजाति ॥
 तीक्ष्णकल्कः ॥ पुं ॥ तुम्बुसृष्टये ॥
 तीक्ष्णकान्तांगि ॥ स्त्री ॥ मङ्गलशङ्खिका
 प्रभेद ॥ तिष्ठ्येजाति ॥
 तीक्ष्णगन्धी ॥ पुं ॥ शोभाञ्जने ॥ कुम्ब
 रो ॥ रक्ततुलसाम् ॥ तीक्ष्णगन्धी
 इक्ष्णगन्धिके ॥ तिष्ठ्येजाति ॥
 तीक्ष्णगन्धिकः ॥ पुं ॥ शोभाञ्जने ॥ ती
 क्ष्णगन्धी इक्ष्ण शेषादिभाषेति
 कप ॥ तिष्ठ्येजाति ॥
 तीक्ष्णगन्धी ॥ पुं ॥ वचायाम् ॥ रा-
 निकायाम् ॥ त्रितयथायाम् ॥ कम्ब
 याम् ॥ सुख्येनायाम् ॥ जीवन्त्या-
 म् ॥ तीक्ष्णगन्धीफलाः ॥
 तीक्ष्णतण्डुला ॥ स्त्री ॥ तिष्ठ्येजाति ॥
 तीक्ष्णास्तण्डुला यथाः ॥
 तीक्ष्णतैलम् ॥ वि ॥ सुरायाम् ॥ सुधी
 चीरे ॥ सर्षपे ॥

तीर्थम्

तीर्थम्

नितीर्थानि षण्णमेति विद्यावचनम् ॥
 ॥ उपाध्याये ॥ गुरौ ॥ सन्निधि ॥
 इतिमेदिनिकरः ॥ सचिधिः ॥ इति
 हेमचन्द्रः ॥ योनौ ॥ दर्शनेन ॥ नि
 पाने । नक्षतारप्रदेशे । घडे ॥ उ-
 पद्रुपज्जाशये ॥ मये ॥ विप्रे ॥ ती
 र्थते ॥ नेन वातरन्वनेन वा ॥ तृ ॥
 पातुःतुर्दिवत्रिरचित्तिचिभ्यश्च ॥
 क्लृप्तगततीर्थानि यथा ॥ अङ्गुष्ठे दे
 विं तीर्थं स्वल्पान्गुल्यो मूले कायम् ।
 मध्येङ्गुलाङ्गुल्योः प्रैचं मूले षड्गुल्य
 त्प्रैचं ॥ तीर्थं त्रिविधम् ॥ जङ्गम
 मानसस्वावरमेदात् ॥ तथाचि । वा
 ह्या जङ्गमतीर्थं निर्मलं सार्वकी
 र्मिकेभ्यो येषां वायोदकेनैव शुद्धि
 त्तिमर्दिनोर्जनाः ॥ * ॥ अगस्तिरवा
 च ॥ शृणु तीर्थानि गदतो मानसा
 अनिममानघे ॥ येषु सन्पुण्ड्रैः नरः स्त्री च्वा
 प्रधाति परमाङ्गतिम् ॥ सत्यं तीर्थं
 चसातीर्थं तीर्थमिन्द्रियनिग्रहः ।
 सर्वभूतदयातीर्थं सर्ववार्जवमेव च
 ॥ दानं तीर्थं दमस्तीर्थं सन्तोषस्ती
 र्थमुच्यते ॥ प्रह्लादयं परं तीर्थं ती-
 र्थं प्रियवादिता ॥ ज्ञानं तीर्थं धृति
 स्तीर्थं पुण्यं तीर्थं मुदाहितं मी ॥ ती-
 र्थानामपि सत् तीर्थं विशुद्धिर्म नसः
 परा ॥ प्रतप्तैकेचित्तं देविमानसंती

र्षं खल्लेगम् ॥ * ॥ भौमानामपि
 तीर्थानां पुण्यत्वेकारणं शृणु यथा
 शरीरस्योद्देशाः केचिन्मोघतमाः स्मृ
 ताः । तथापृथिव्या मुद्देशाः केचित्
 पुण्यतमाः स्मृताः ॥ प्रभावाद्भुता
 इमेः सलिलस्य च तेजसा ॥ पुरिग्रही
 न्मुनीनाञ्च तीर्थानां पुण्यता स्मृता
 ॥ तस्माद्भौमेपुतीर्थेषु मानसेषु च
 निश्चयः ॥ उभयोरपि यः स्नाति सि
 याति परमाङ्गतिम् ॥ * ॥ तीर्थानि
 मनेदोपो यथा । अनुपोष्य विराडा
 चितीर्थान्य नभिमन्वच ॥ अर्द्धत्वा
 काश्चनं गाञ्च दरिद्रो नाम जयते
 ॥ * ॥ शमने फलं यथा ॥ अग्निष्टो
 मादिभिर्यज्ञैरिष्टा विपुलदक्षिणैः
 न तत्फलमवाप्नोति तीर्थानि भिगमने
 ॥ जयन्त ॥ तीर्थान्यनुस्मरन्धीरः अ-
 र्द्धयानिः समोहितः । कृतपापोविशु-
 द्धोति किंपुनः शुक्रेकर्मकृत् ॥ तिर्य-
 ग्योनिः न वै गच्छेत् कुदे शेन च जा
 नयते ॥ नदुःखी स्यात् स्वर्गमाकृच-
 मिमे शोपायश्चिन्दति ॥ * ॥ तीर्थफ
 लिचभागिनो यथा । यद्यहस्ती च पादा
 श्वसनश्चैव सुसंयतम् ॥ विद्यातप-
 ॥ प्रव कीर्त्तित्वस तीर्थफलमनुते ॥ प्र
 तिग्रहादुपावृत्तः सन्नुष्टो येन केन
 चित् । सहकारविमुक्तश्च सती ॥

तीवरीः

अदाम्भिको निरारम्भो लब्धाहरो
 जितेन्द्रियः ॥ विमुक्तः सर्वसत्रैः सु
 ती० ॥ अकेपत्रोऽसखसंतिः सख्य
 तः ॥ दृढव्रतः ॥ आत्मोपमश्रुभूते
 यु सती ॥ अश्रद्धधानः पांपात्माना
 स्तिकाऽच्छिन्नसंगमः ॥ हेतुनिष्ठश्च
 पञ्चते नतीर्थफलभागिनः ॥ इति
 काशीखण्डम् ॥ कृतेतुमुष्करं तीर्थं
 चेतायानैमिषं तथा ॥ दांपरेतुकुव
 चेष कलौ गङ्गासमाश्रयेत् ॥ १ ॥
 तीर्थकरः ॥ पुं । जिने ॥ करोति इति
 षरः ॥ तीर्थस्वकरः ॥ कपिलकण्ठ
 गादिशाखाकारेण ॥ १ ॥
 तीर्थकृतः ॥ पुं । जिने ॥
 तीर्थद्वारः ॥ पुं । जिने ॥
 तीर्थराजिः ॥ स्त्री । अविमुक्तो का
 तीर्थराजी ॥ स्त्री । श्याम् ॥
 तीर्थवाकः ॥ पुं । केशे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥
 तीर्थसेवी ॥ पुं । वक्त्रपक्षिणि ॥ इति रा
 जनिर्घण्टः ॥ पि । तीर्थवासिनि ॥
 तीवरः ॥ पुं । अम्बुधेनि ॥ व्याघ्रे ॥ ते
 खार इति गौडप्रसिद्धे धर्मसङ्घराज
 तिविशेषे ॥ सतुराजपुत्रस्त्रियां च वि
 याज्जात इति प्रह्ववैवर्त्तपुराणम् ॥ चू
 र्णकभार्यायां पुण्ड्रकाञ् जात इति
 पराशरपट्टतिः ॥ तरति तीर्थतेज
 ॥ तु० । त्वरच्छरं च्यादिनाख

तुः

रजनीनिपातितः ॥ १ ॥
 तीवरी ॥ स्त्री । तीवरस्त्रियाम् ॥ पिच्छ
 न्डीयम् ॥ १ ॥
 तीवः ॥ पुं । शिवे ॥ न । लोहे ॥ तीरे
 ॥ वपुषि । सीसके ॥ तीक्ष्णे ॥ पिं ।
 दुःसहे ॥ अत्युष्णे ॥ निसान्ते । अ
 गतिशये ॥ अद्रव्यैर्वर्त्तमानः कीवे । इ
 व्यगमितु वाच्यस्त्रिङ्गः । यथा । तीव्र
 भुङ्क्ते । तीव्रोनरः । कटौ । कटुर
 सादैः ॥ तीक्ष्णे ॥ तीवति । तीव
 स्थील्ये । वाहुलकात् रक् । यथा ।
 तेजति । तिजनिशाने । वाहुलका
 दरेन् दीर्घा जस्यच वः ॥ १ ॥
 तीव्रकरः ॥ पुं । शूरणे ॥ १ ॥
 तीव्रगन्धा ॥ स्त्री । यथान्याम् ॥
 तीव्रज्याहा ॥ स्त्री । घातक्याम् ॥
 तीव्रवन्धः ॥ पुं । तामसदृशी ॥
 तीव्रवेदना ॥ स्त्री । यातनायाम् ॥ ती
 प्राचासौ वेदनाच ॥
 तीव्रा ॥ स्त्री । कटुरोहिण्याम् ॥ राजि
 कायाम् ॥ गण्डदूर्वायाम् ॥ नदीवि
 शेषे ॥ मराज्योत्पत्त्याम् ॥ तर
 दीवृत्ते ॥ तुल्याम् ॥
 तु । अ । पादपूरणे ॥ भेदे ॥ समुच्च
 ये ॥ अवधारणे ॥ पञ्चान्तरे ॥ नियो
 गे ॥ प्रशंसायाम् ॥ विनिग्रहे ॥ उ
 काशहानिदृष्ट्यर्थे ॥ तुदति । तुद

तुङ्गा

व्ययने । मितद्वादित्वात् पुं ॥

तुङ्गाचीरी । स्त्री । वंशरोचनायाम् ॥

तुङ्गा । स्त्री । वंशरोचनायाम् ॥

तुङ्गाचीरी । स्त्री । वंशरोचनायाम् ॥

तद्भेदेपीतिकश्चित् ॥

तुङ्गः । पुं । पुत्रागद्वये ॥ पर्वते ॥ बुध

ग्रहे ॥ नारिकेले ॥ गण्डके ॥ योग

विशेषे ॥ यथा । अजलघमसगात्र-

नाकुलीरा । जषवृत्तौ च दिवाकरा

दितुङ्गाः । दशशिखिमनुर्वृत्त

धीन्द्रियांश्च खिनवकविंशतिभिश्च ते

स्तनीचाः ॥ अपिच । सूर्याद्युच्चान्

क्रियतपसगङ्गीकुलीरान्ययुक्ते दि

ग्वह्नीन्द्रद्वयतिथिरान् सप्तविंशति

श्च विंशान् । अशानेतान् वदति य

वन स्थान्यतुङ्गान् । सुतुङ्गास्तानेवां-

शान् मदनभवनेष्व्याह नीचान् । सु

नीचानिति ॥ न । क्रिञ्जल्के ॥ वि

। उन्नते ॥ उभे ॥ प्रधाने ॥ तुञ्ज्यते ।

तुञ्जिहितायाम् । घञ् । न्यङ्कादि ॥

तुङ्गकाः । पुं । पुत्रागद्वये ॥

तुङ्गकारणम् । न । तीर्थविशेषे ॥

तुङ्गभद्रः । पुं । मदीकट्टे ॥

तुङ्गभद्रः । स्त्री । दक्षिणदेश प्रसिद्धे स

रिद्विशेषे ॥ अस्त्रालगुणा यथा । त

अस्त्रं निर्मलं विद्यं स्वादुप्रोक्तं तथा

गुणः । कण्डुप्रित्तस्रदं प्रायः सार्यं

तुञ्ज

मेधाकरं मत्तमिति ॥

तुङ्गेश्वरः । पुं । पर्वते ॥

तुङ्गा । स्त्री । वंशलोचनायाम् ॥ श्रम्या

म् ॥ अनृष्टपृच्छन्दोभेदे ॥ द्विगुण

गणकर्मैः सुललितवसुवर्णैः । रसि-

कविदितरङ्गा भवतिहकिलतुङ्गा ॥

यथा । विश्वरति भूमचित्ते मदनवि

शिखकृत्ते । नोनयनविषयार्थं प्रजसि

तदपिमेत्वम् ॥

तुङ्गी । पुं । उच्चस्थानस्थिते ग्रहे ॥

तुङ्गिनी । स्त्री । मिशोग्रतावयाम् ॥

तुङ्गी । स्त्री । हरिद्रायाम् ॥ शाकभेदे

॥ वर्धरायाम् ॥ तुञ्जतिः । तुजिं ।

अच् । न्यङ्कादिः । गौरादि । ङीष्

॥ निशायाम् ॥

तुङ्गीपतिः । पुं । चन्द्रे ॥ इ० वि० ॥

तुङ्गीशः ॥ पुं । शिवे ॥ कृष्णे ॥ सूर्ये ॥

तुच्छः । वि । शून्ये ॥ अल्पे ॥ हीने ॥

न । पुलाकजे । भुसङ्गतिभूसा इति च

भाषाः ॥ तदिजं तुद् । संपदादित्वा

द्भाषि क्तिप् । तुद्व्यथया क्वति ।

छोदने मूलविभुजादित्वात् कः

॥ तुद्वति वा । आतइतिकः ॥

तुच्छद्रुः । पुं । एरण्डवृक्षे ॥

तुच्छधान्यकम् । न । पुञ्जाके ॥

तुच्छः । स्त्री । तुल्यायाम् । नीलीरक्षे ॥

तुञ्जः । पुं । दैत्ये ॥ तुञ्जते । तुजिह

तुण्डिके

सायाम् । पचायच् ॥

तुण्डे ॥ पुं । दैत्येभ्योपिशक्ते ॥ ईशु ॥

।। किप् । तुण्डेभ्यः ईट् ॥ ।।

तुटुर्मः । पुं । रन्ध्रध्वी । उन्दुरौ ॥ इ

तिभिराण्डशेषः ॥ ।।

तुडिः । स्त्री । तोडने ॥ तोडितं तु

डतोडने ॥ सर्वधातुभ्य इन् ॥

तुण्डिः ॥ पुं । नन्दिवचे ॥ तुण्डी इतिभा

षा ॥ तुण्डयति ॥ तुण्डसङ्कोचे । अच

न इः ॥ तुण्डोदरादिः ॥ तुण्डीरुचः कटुः

पाके कषाये मधुरोत्पद्युः । तिक्तो

ऽग्नाग्नीहिमोर्वृष्यो ब्रह्मकुष्ठोऽस्रपित्त-

जित् ॥ ।।

तुण्डेनान । आनने । वक्त्रे ॥ तुण्ड-

ति । तुडितोडने । पचायच् ॥

तुण्डकेरिका । स्त्री । कार्पास्याम् ॥

तुण्डकेरी । स्त्री । विन्विकायाम् । कु

न्दुश्च इति कन्दूरी इति च ख्यातापधै-

तेलाकुष्ठो इति शौडभाषा ॥ प्रश

स्तं तुण्डम् । प्रशंसायां कन् । तुण्ड

कमीर्त्ते । कर्मण्यण् ॥ ।।

तुण्डिः । पुं । मुडे ॥ चञ्चौ ॥ तुन्दकृ

प्याम् ॥ स्त्री । नामौ ॥ तुण्डेरिन् ॥

तुण्डिः । स्त्री । विन्विकायाम् ॥ दद्यायां

नाभौ ॥ टूंडी इति सूंडी इति च भाषा

॥ तुण्डते । तुडि० । सर्वधातुभ्य इन् ॥

तुत्यः

॥ भौ । तुन्दकृप्याम् । टूंडी इति सूंडी

इति च भाषा ॥ ।।

तुण्डिकेरी । स्त्री । कार्पास्याम् । सम-

शान्तायाम् ॥ कार्पास इति भाषा ॥ वि

न्विकायाम् ॥ तुण्डचञ्चुरस्ति यस्याः

।। अत इति ठन् । तुण्डिकान् शरीरा

धि ईरयति । ईर० । कर्मण्यण् ॥

तुण्डिकेशी । स्त्री । विन्विकायाम् ॥

तुण्डिभः । वि ॥ दृढनाभौ ॥ अतिशयि

।। ता तुण्डि दृढनाभि रस्य । तुन्दिव

खि वटेर्भ इति सूचे ॥ मूर्धन्योपधोयंतु-

ण्डिरिति माधवः ॥ ।।

तुण्डिः । वि । दृढनाभौ ॥ तुण्डते

।। तुडि० । सर्वधातुभ्य इन् । ततः सि

ध्यादिच्चाञ्चच् ॥ मुखरे ॥ तुण्ड

ते ॥ तुडि० । सलिकलीति इणच् ॥

तुत्यः । पुं । अद्यौ ॥ न । अञ्जनभेदे ।

मयूरक्ते । शिखिघीचे ॥ तुत्यं ताघोप

धातुर्हि किञ्चित्तामनेयतद्भवेत् । कि

ञ्चित्तास्रगुणं तस्मादच्यमाणगुणश्च

तत् ॥ तुत्यकं कटुकं चारुं कषायं

वासकं खद्यु । लेणनं भेदनं शीतं

चक्षुष्यं कफपित्तहृत् ॥ विषाशक्र

ष्ठकण्डूभ्रं खर्परश्चापि तद्गुणम् । अ

स्यशोषनम् । विष्टया मर्दये तुत्यं-

मार्जारककपोतयोः । दशांशं टड-

यां दत्त्वापचे ज्ञघुपुटे ततः ॥ पुटं द

तुन्विः

भा पुं चैत्रैर्द्वयं तुल्यविशुद्धये ॥
 तुद्यति । तुद्यथने । पाट्टुदीति
 थक् ॥ तुल्ययतिवा । तुल्य आवरणे ।
 अच् ॥ कर्षरीतुल्ये ॥ तुल्यकर्म । न । तुल्ये ॥ तुल्यी । स्त्री । नील्याम् । तुल्यौषा-
 याम् ॥ महानीलाम् ॥ तुल्यान्नम् ॥ न । अन्नप्रभेदे । शि-
 खिणीवे । वितुलके ॥ तुल्ययति तु-
 ल्येतेवा । तुल्ये ॥ अक्षयख्या ।
 तुल्यश्च तदन्नश्च ॥ तुल्यम् । पुं । सर्पये ॥ तुदति ॥ तुद-
 त् । यद्बहुवर्कादुभ्च् । प्रपोदरादिः ॥
 तुन्दम् । न । उदरे ॥ कुचौ ॥ तुदति
 । तुद ॥ इगुपधेतिकः । आच्छीन-
 । खोरिख्यत्र नुमिति योगविभागान्
 म् ॥ यदा । तर्षीष्यन्नम् । तृणु अदने
 । अद्वादयश्चेतिसाधु ॥ त्रि । तुन्दि-
 ले ॥ तुन्दमस्त्यस्य । अशंआदिभ्योः ॥
 तुन्दकूपिका । स्त्री । नाभौ ॥
 तुन्दकूपी । स्त्री । तुन्दपरिसजः । त्रि । अलसे । मन्वे ॥
 तुन्दमुदरं परिमार्ष्टि ॥ संजुगुही ।
 तुन्दशोकयोः परिसजापनुदेरि-
 तिकः ॥

तुमुलः

चान्तुप् ॥ तुन्दिः । पुं । गन्धर्वविशेषे ॥ न । उदरे
 ॥ स्त्री । नाभौ ॥ तुन्दिका । त्रि । वृषलकुचौ । तुन्दिले ॥ अ-
 तिशयितं तुन्दमुदरमस्य । तुन्दादिभ्य-
 इलच्चेतिचकाराट्टन् ॥ तुन्दिका । स्त्री । नाभौ ॥ तुन्दी । त्रि । पीनकुचौ । पिचिण्डले
 ॥ तुन्दिले ॥ अतिशयितं तुन्दमस्य-
 स्य । तुन्दादिभ्यइलच्चेतिचकारा-
 दिनिः ॥ तुन्दिभः । त्रि । तुण्डिभे ॥ तुन्दिर्वृद्धा
 नाभिरख्यस्य । तुन्दिषलिवटैर्भः ॥
 तुन्दिषः । त्रि । वृषलकुचौ । पिचिण्ड-
 ले ॥ अतिशयितं तुन्दमस्यस्य । तु-
 न्दादिभ्यइलच्चेति इलच् ॥ तुन्दिफलः । स्त्री । वपुष्याम् ॥ तुन्नः । पुं । नदीवृक्षे ॥ तुद्यते ॥ तुद-
 त् ॥ क्तः ॥ त्रि । छिन्ने । विपाकृते ॥ व्य-
 थिते ॥ तुन्नकः । पुं । तुन्ने ॥ तुन्नवत् ॥ त्रि । बहुच्छिन्ने ॥ तुन्नवायुः । पुं । सौषिके । स्त्री इति
 भाषाप्रतिहे ॥ तुन्नच्छिन्नं वयति । वे-
 त्तनुसन्ताने । ह्वावोमश्चेत्यल् ॥
 तुमः । पुं । छागे ॥ तोभते ॥ तुमर्षि-
 सायाम् । इगुपधेतिकः ॥

तुन्दवान् । त्रि । तुन्दिले ॥ अतिशयितं
 तुन्दमुदरमस्य । तुन्दादिभ्यइलच्चेति

तुम्बुकः

तुम्बुकः । पुं० । कलिष्ठचैः ॥ व्याकुलेरथे ॥
 ॥ न । रणसङ्घले ॥ इतथनम् । तौति
 ॥ वां । तुः सौषः । वाहुंखकान्मुल्लिक् ॥
 ॥ सङ्घीर्थे । सङ्घले ॥ ॥ ॥ ॥
 तुम्बुकः । पुं० । तुम्बुयाम् । अलावाम् ॥
 ॥ तुम्बुतिरुचिम् । तुविअर्दने ॥ अच् ॥
 तुम्बुकः । पुं० । तुम्बे ॥ त्वार्थकः । गो रा-
 ॥ जास्त्रावौ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तुम्बा । स्त्री । वृक्षत्पलायां तुम्बुयाम् ॥
 ॥ वत्तुंखोर्लाह्वाम् । गवि ॥ ॥ ॥ ॥
 तुम्बुः । स्त्री । अलाह्वाम् ॥ तुम्बुतिरु-
 ॥ चिम् । तुवि । सर्वधातुभ्यश्म् ॥ इत्
 तुम्बिका । स्त्री । अलाह्वाम् ॥ कटु-
 ॥ म्ब्याम् ॥ ॥ ॥ ॥
 तुम्बिनी । स्त्री । कटुतुम्ब्याम् ॥ ॥ ॥
 तुम्बी । स्त्री । अलाह्वाम् । तुम्बी इति
 ॥ भाषा ॥ तुम्बुतिरुचिम् । तुविअर्दने ।
 ॥ अच् । गौ० डीप् ॥ इचन्तोत् कृ-
 ॥ दिकारादितिष्ठीप्या ॥ कुञ्जिकवृक्षे-
 ॥ इतिरेवभाक्ता ॥ ॥ ॥ ॥
 तुम्बीपुष्पम् । न । अलावुपुष्पे । लता
 ॥ म्बुले ॥ ॥ ॥ ॥
 तुम्बुकम् । न । अलावुफले । तुम्बा इ-
 ॥ तिभाषा ॥ पुं० । अलाह्वाम् ॥
 तुम्बुरी । स्त्री । तुम्बुयाम् । कुञ्जुयाम् ॥
 ॥ धन्याके ॥ इतिमेदिनी ॥ ॥ ॥
 तुम्बुकः । पुं० । अर्द्धदुपासकविशेषे ॥ ग

तुरगी

॥ न्यर्धप्रभेदे । स्वर्गगायके ॥ वृक्षवि-
 ॥ शेषे । तुम्बुमे । तीक्ष्णफले ॥ लघ्वा
 ॥ दि (१६) चिकले ॥ न । कुस्तुम्बुखणि
 ॥ गित्तिन्दुकीफले ॥ तुम्बुक प्रधितं ति-
 ॥ क्तं कटु पाकेपितकटु । रूचोष्णं ही-
 ॥ पितं तीक्ष्णं रस्यं लघु । विदाहिक ॥
 ॥ वातश्लेष्माधिकर्षाष्टशिरोरुग्गुदज-
 ॥ कृमीन् । कुष्ठशूलोरुचिश्चासप्रीहकु-
 ॥ च्छ्राणि नाशयेत् ॥ ॥ ॥ ॥
 तुरेम् । न । तिर्थे ॥ शीघ्रे ॥ वेरो ॥ वि-
 ॥ तीतदति ॥ ॥ तुत्तौर्त्ति ॥ ॥ तुरत्तर-
 ॥ यो । कः ॥ ॥ ॥ ॥
 तुरेगः । पुं० । चित्ते ॥ वाजिनि ॥ तौर-
 ॥ यम् । तुरत्तरणे । घञर्थकः । वाहु-
 ॥ खकादे घञ्वा । संज्ञापूर्वकत्वात्तुगुणः
 ॥ तुरेण तुरयावा गच्छति । अन्येभ्यो
 ॥ पीतितः ॥ ॥ ॥ ॥
 तुरेगगन्धा । स्त्री । अश्वेगन्धार्याम् ॥ ॥
 ॥ तुरेगवृक्षार्थकम् । न । अभावात् स्त्री
 ॥ परिच्योगे ॥ ॥ ॥ ॥
 तुरेगलीलकः । पुं० । तालप्रभेदे ॥ इत
 ॥ चिन्तं विरामान्तं लघुस्तुरेगलीलके ॥
 तुरेगस्कन्धः । पुं० । तुरगाणां समूहे ॥ न
 ॥ रकरितुरगाणांस्कन्धच् ॥ ॥ ॥ ॥
 तुरगी । वि । सादिनि । अश्वारोहे ॥
 तुरगी । स्त्री । अश्वगन्धार्याम् ॥ बडवा-
 ॥ याम् ॥ ॥ ॥ ॥

तुराय

तुरङ्गः । पुं । अश्वे । घोटके ॥ चित्ते ॥
 तुरेण गच्छति । गमेः सुपिवाच्य इति
 खच्च । खच्चवाडित् । अर्द्धिपदिति
 मुंम् ॥ चतुष्कले (१५१) मध्यगुरोः सं
 ज्ञायाम् ॥
 तुरङ्गकः । पुं । अस्तिघोषायाम् ॥ औ
 षकाकृती ॥
 तुरङ्गदेषिणी । स्त्री । मद्ययाम् ॥
 तुरङ्गमियः । पुं । युवे ॥
 तुरङ्गमः । पुं । अश्वे ॥ तुरेण गच्छति
 गच्छ् ० । गमेरिति खच्च ॥ अर्द्धिप
 दजनस्यमुम् ॥
 तुरङ्गवक्रः । पुं । किन्नरे ॥ तुरङ्गस्येव
 वक्रमस्य ॥
 तुरङ्गवदनः । पुं । किन्नरे । किम्पुस्ये
 त्ति ॥ तुरङ्गस्येव वदनामस्य ॥
 तुरङ्गारिः । पुं । करवीरे ॥
 तुरङ्गारोहः । वि । अश्वारोहे । सादि
 नि ॥ तुरङ्गमारोहति । रुहेः कर्म
 यण्य् ॥
 तुरङ्गिका । स्त्री । देवदात्रीलतायाम् ॥
 तुरङ्गी । वि । अश्वारोहे ॥ मत्तर्वेदनिः ॥
 तुरङ्गी । स्त्री । अश्वगन्धायाम् ॥ घोटि
 कावृक्षे ॥ वडवायाम् ॥
 तुरायबन् । न । अश्वविशेषे ॥ असङ्गव
 चने ॥ तुतोर्त्ति । तुरस्वरणे । कः ।
 तुरस्थायनम् । पूर्वपदादिति यत्त्वम्

तुरीयः

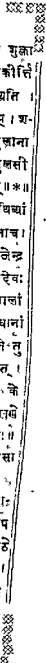
। स्वरितस्त्रिगमन मसङ्गं भवति ॥
 तुराघाट्-ङ् । पुं । आखण्डखे । इन्ने ॥
 तुतोर्त्ति । तु० । इगुपध्याप्रीकि
 रः कः । तुरवेगवर्त्त साहयति कभि
 भवति अघेः मसङ्गने । प्रसङ्गनमभि
 भवति इत्तेः । गणनात् सङ्घेः क्विप्
 सङ्घेः साङः सङ्घतिपत्त्वम् ॥ अन्येषा
 मपीति पूर्वपदस्य दीर्घः ॥
 घोवा ॥
 तुरिः । स्त्री । तुयाम् ॥ तुतोर्त्ति । तु
 र० । इन् ॥
 तुरी । स्त्री । तन्त्रधायस्य । कतुङ्घिनमते
 उपकरणविशेषेः । न्वसि
 कारादिति जट्टक
 तुरीयमश्तिगयित् ० ॥
 भादिभ्यश्च । न । इत्तुङ्घि । सर्षपादि
 र्त्तुङ्घि । इत्तुङ्घित्तैतन्ये ॥ इत्तुङ्घित्त
 त्तुङ्घिः । पुं । इत्तुङ्घिश्चाकाशयोर्जकाश्वजवत्तु
 त्तुङ्घिः । अश्वतिविम्बाकाश्वयोर्वा । आधात्तुप
 चैतन्ये । आकाशवत् । अश्वतत्तुपचित
 न्यं तत् तुरीयमिच्छुत्तु । आधार
 श्वासौ अनुपचितत्वासौ । आकाशश्च
 सतथा । तददितियावत् । यद्यथाका
 शस्ये वनाश्रयत्वं जलाश्रयत्वं वा ना
 स्ति तदनारम्भकत्वात् । तथाप्यवका
 शमन्तरेण तयोः स्थित्यनुपपत्ते स्त
 दाधारश्चैव चनमिति शब्दम् ॥ अस्य

तुलसी

चैतन्यस्य तुरीयत्वं विश्वाद्यपेक्षया ॥
 टुलसी ॥ त्रि । चतुर्थे ॥ यथा तुरीयं
 बाधो मनुष्या बद्धनीति । बाधस्तु
 रीयत्वं पराद्यपेक्षया कुलगुरोरुप
 देशत् चान्तव्यम् ॥ चतुर्थो पूरखः
 चतुरस्रक्यतावाचरलोपश्चेतिहः ॥
 तुरीयप्रसङ्गः पुं । शूद्रे ॥ तुरीयश्चासौ
 वर्षाश्च ॥ पुं । गन्धद्वयविशेषे ॥ धूम्रे ।
 ति । भाषा ॥ श्लेच्छजातिविशेषे ।
 तुरके इति भाषा ॥ देशविशेषे । तुर
 कस्थान इति भाषा ॥ श्रीवासे ॥ तु
 तोर्त्ति । तुर० वाहुलकादुस्-गुणा
 भावश्च । स्वार्थे कन् ॥ सारणद्रुमे
 इति कश्चित् ॥ तुरीये । चतुर्थे ॥ चतुर्थी
 पूरखः । चतुरस्रक्यतावितियत् आ
 वाचरलोपश्च ॥ तुरीयसः । पुं । श्लेच्छानारात्ति । श्लेच्छाचा
 तुरीयसः । यथातिराजस्यपुत्रविशेषे ॥
 तुलजापुरम् । न । दक्षिणदेशप्रसिद्धे
 दुर्गास्थाने ॥ तुलसी । स्त्री । स्वनाम्ना प्रसिद्धायां
 वैष्णव्याम् । हन्दायाम् । पर्वासौ ॥
 तुलसी कटुका तिक्ता । ब्रह्मोष्णा
 दाह पिस्तकृत् । दीपनी कुष्ठकृत् ।

तुलसी

स्वपार्श्वे च कफत्रातजित ॥ गुक्ता
 । कृष्णा चतुलसी, गुणैस्तुल्या प्रकीर्ति
 ता ॥ तुलां स्वसादृश्यम् अस्म्यति ।
 असुचेपणे । कर्मव्ययम् । स्त्रीप् । श-
 कन्ध्वादिः ॥ यस्यादेव्या स्तुलाना
 म्स्ति विश्वेषु । बाखिलेषु च । तुलसी
 तेन विख्यातेति देवी भागवतम् ॥ * ॥
 यद्गर्मकर्म कुरुतेऽमनुजः पृथिव्यां
 नारायणप्रियतमो तुलसीं विना च ।
 तित्तुः सर्वमेव विफलं भवति द्विजेन्द्र
 येभ्योऽपि न हि तुल्यति देवदेवः
 * ॥ * ॥ तुलसीकाष्ठनिर्माणमालां
 गृह्णन्ति येनराः । प्रदेपदेऽश्वमेधानां
 खभन्ते निश्चितं फलम् ॥ प्रभाते तु
 लसीं दृष्ट्वा स्वर्गदानफलं लभेत् ।
 मासतो यूपिकां कुम्भं माधवीं के
 तकीं तवेद्यादि, ब्रह्मवैवर्त्तपुराणे
 श्रीकृष्णजन्माखण्डेः १०२ अध्यायः ॥
 तुलसीदेवा । स्त्री । सर्ववाम् । सुरसा
 याम् ॥ तुला ॥ स्त्री । सादृश्ये ॥ माने ॥ गृहाः
 । स्त्री । दासव्याय पीठिकायाम् । उप
 रिस्थायदर्वाधारभूते स्तम्भाग्रपीठे
 ॥ पक्षभते ॥ माण्डे ॥ सप्तमराशौ ।
 यूक्ते । घटे ॥ जन्मकालीनचन्द्राग्नि
 तैत्तशाशिकल्पम् । वृषतुरङ्गमज्जकय-
 विक्रयो । विजयपुरार्चनदानमनाः पु

तुवरी

रिणिकानामेवार्थीकरिणिकानामेव-
 वा । क्रमेणोदहरणम् ॥ पाण्डुष्वा
 मवदनं हृदयं सरसं तया लसत्पव
 पुः । आवेदयति नितान्तं खेपियरो
 उर्गं सखि हृदयः ॥ कुमुदकमलनील
 नीरजालि ललितविलासजुषोद-
 शोःपुराका । अमृतममृततरश्चिरन्वुव
 न्मप्रतिहतमेकपदे तत्राननस्य ॥ अ
 न्यदपि । प्रस्तुतानां तयान्येषां केव
 लं तुल्यधर्मतः । औपम्यं गम्यते यत्र
 सांभता तुल्ययोगितेति ॥ ॥
 तुवरी पुं । न । कषायरसेः ॥ तवति
 हिनस्तिरोगान् । तुरिति सौत्रोपातुः
 । अस्ति च्छ्वरेत्यादिनां च्छ्वरच् ॥
 धान्यविशेषे । तुषरोयावनाले ॥ वि ।
 कषायरसवति ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तुषरोयावनाले । पुं । धान्यविशेषे । तु
 षरे । रक्तयावनाले ॥ तुषरोयावना
 ले कस्तु कषायोष्णो विरेचकः । सङ्गा
 ही घातशमने । विदाही शोषका-
 रकः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तुवरिका । स्त्री । तुवरीम् । आठक्या
 म् । तुवर इति अरहर इति च भाषा
 ॥ तुषरोऽस्य श्वः । अतइनिठनापि
 तिठन् । टाप् ॥ सुराष्ट्रजमस्तिका-
 याम् । फिट्करी इतिभाषा ॥

तुवरी । स्त्री । आठक्याम् । अरहर इ

तुषारः

ति तूर इति च भाषा ॥ काच्याम् । सौ
 त्तरीष्टुदि । फिट्करी इतिभाषा ॥
 तोरी इतिप्रसिद्धे धान्ये ॥ यथा । तु
 षरी ग्राहिणी शीता लघ्नी कफवि
 घासजित् । तीक्ष्णोष्णाः वक्रिदा क
 ष्टुकुष्ठकोष्ठकृमि प्रणुतः ॥ ॥ ॥ ॥
 तुवरीतैलम् । न । तुषयाः खेहे ॥ खे
 हेतैलच् ॥ तीक्ष्णोष्णं तुषरीतैलं ख
 धुंघ्रादि कफासजित् । वक्रिकृ वि
 ष्टुः यद्दत् । कष्टुकुष्ठकोष्ठकृमिप्रणुतः ॥
 मेदीदेष्वापि हृष्टापि प्रणुषोषहरं
 परम् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तुवरीशिश्वः । पुं । रक्तचक्रमर्दके ॥
 तुविः । स्त्री । तुम्भ्याम् ॥ इ० शं० लां ॥
 तुषेः । पुं । धान्यत्वचि ॥ विभीतकद्रुमे
 ॥ तुष्यति तुषतुष्टौ । इगुपधेति कः ॥
 तुषेग्रहः । पुं । वक्रौ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तुषधान्यम् । न । सुज्ञादिपुं ॥ सुज्ञो-
 भाषो राजमाषो निय्यावस्व मकु-
 ष्टकः । चणकाटकिसङ्ख्या खितुटः
 सकलायकः ॥ तुषधान्यानिप्रोक्तानि
 त्वैद्यशास्त्रे भिषग्वरैः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तुषसारः । पुं । अयो ॥ इतिशब्द-
 मोल्ला ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तुषानलः । पुं । तुषवायी । कुकूले ॥
 तुषान् । न । तुषोदके ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तुषारः । पुं । शीकरे ॥ शिमे ॥ देश

तुलापु

तुल्ययो

मान् । शशिनितौल्यगते बहुद्वार

शशमहादानान्तर्गतदोनविशेषे ॥

भोग्-विभवसंश्रितश्चित्तविक्रमः ॥

तुलीमानम् । नं । स्वर्गादीनांपरिच्छे

तुलाख्यजातस्यफलम् । तुलाख्ये

दार्ढ्यक्रियमाणे । कांटा-इतिभाषा-

पुमान्जातः सुधीः सत्कर्मतत्परः ।

प्रसिद्धे ॥

विद्वान् सर्वकलाधिज्ञो-धनाढ्यो जन

तुलाधीर्जम् । न । गुञ्जायाम् ॥

पूजितः ॥ तौल्यतेऽनुर्वावा तौल-

तुलिः । स्त्री । तुल्याम् ॥

नं वा । तुल्यकानेनाभिदीचष्ट ।

तुलिका स्त्री । खिन्निकायाम् ॥

अतुलोपमाभ्यामिति निर्देशाद्गुणा-

तुलिकायन्त्रम् । न । ज्योतिर्विद्दयन्त्र

भावः ॥ प्ररीचाविशेषे ॥ अथवा

विशेषे ॥

अनोरदेः । शोभायुक्तधटोदेयः चवि

तुलितः । चि । तुलया परिच्छिन्ने । तु

यस्यहुताशेन ॥ वैश्वस्यसंखिलोदे-

स्तारितातुल्यगयदितिचभाषा ॥ उ

यं शूद्रस्यविषमेवतु ॥ साधारण ॥ स

गुपमिते ॥ समीकृते ॥ तुल्यतेस्तुल्य

मस्तनाकोपः प्रोक्तो मनोपिभिः ।

रोतेर्ग्यन्तात् कर्मणिक्तेः ॥

विषयर्जं ब्राह्मणस्य सर्वेषां तुला-

तुलिनी । स्त्री । तुल्याम् । तुल्यवायकाट

स्यूता ॥

विशेषे ॥

तुलाकोटिः । स्त्री । मानभेदे ॥ अर्बु

तुल्यः । चि । सट्टयो समे ॥ समाने ॥

दे ॥ नूपरे ॥ तुला तुलयावा कोट

तुलया समितः । नौषयोधर्म्यया

यति । कुटपरितापे । चु० । अचदः

दिनायत् ॥

॥ तुलाकारकोटिरसमस्त्रा ॥

तुल्यमानम् । न । बहुभिरात्मीयैर्जनेः

तुलाकोटी । स्त्री । तुलाकोटी ॥

संज्ञमिच्छिन्नाः एककालेकृते पाने ।

तुलाकोपः । पुं । तुलापरीचायाम् ॥

सपीतौ ॥ इत्यमरः ॥ तुल्यश्चतत्

तुलाधरः । पुं । तुलाराशौ ॥ तुलांगुणे

विपानश्च ॥

॥ चि । वाणिके ॥ तुलायाः धरो-

तुल्ययोगिता । स्त्री । अलङ्कारविशेषे

धारकः ॥

॥ यथा । नियतानां सङ्कादमः सा पु

तुलापुरुषदानम् । न । तुलादान इतिलो

नस्तुल्ययोगिता ॥ नियतानां प्राक-

तुवरी

रणिं कानामेवाप्राकरणिकानामेव-
 वा । क्रमेणोदाहरणम् । पाण्डुचा-
 म्बदं । हृदयं सरत्तं तथाखसम्ब-
 पुः । आनेदयति नितान्तं चेषियरो
 गं । सिखिहृदन्तः ॥ कुमुदकमलनील-
 नीरजासि । ललितविंलासजुषोर्द-
 शोःपुरःका । अस्रतमस्रतरश्चिरम्बुज-
 न्मप्रतिहतमेकपदे तत्राननस्य ॥ अ-
 न्यदपि । प्रस्तुतानां तथान्येषां केव-
 लं तुल्यधर्मतः । औपम्यं गम्यतेय-
 सा मता तुल्ययोगितेति ॥

तुवरः । पुं । न । कषायरसे ॥ तषति
 हिनस्तिरोगान् । तुरिति सौबोधातुः
 । ह्रस्वरच्छन्वरेष्यादिना प्वरच् ॥
 धान्यविशेषे । तुवरयावनाले ॥ नि ।
 कषायरसवति ॥

तुवरयावनालः । पुं । धान्यविशेषे । तु-
 वरे । रक्तयावनाले ॥ तुवरोयावना-
 लस्तु कषायोष्णो विरेचकः । सद्गा-
 ही घातशमने । विदाही शोधका-
 रकः ॥

तुवरिका । स्त्री । तुवर्याम् । आढक्या-
 म् । तुवर इति अरहर इति च भाषा
 ॥ तुवरो ऽख्यशाः । अतइनिठनाधि-
 तिठन् । टाप् ॥ सुराष्ट्रजसत्तिका-
 याम् । फिट्करी इतिभाषा ॥

तुवरी । स्त्री । आढक्याम् । अरहर इ

तुषारः

ति तूर इति च भाषा ॥ काश्याम् । सौ-
 राष्ट्रमदि । फिट्करी इतिभाषा ॥
 तोरी इतिप्रसिद्धे धान्ये ॥ यथा । तु-
 वरी ग्राहियी शीता खली कफवि-
 यास्रजित् । तीक्ष्णोष्णा । वज्रिदा क-
 षूकुष्ठकोठशुभि प्रयुतः ॥

तुवरीतैलम् । न । तुवर्याः स्त्रेहे ॥ स्त्रे-
 हेतैर्बच् ॥ तीक्ष्णोष्णं तुवरीतैलं ख-
 षु शक्ति कफास्रजित् । वज्रिजु दि-
 यद्दत् कषूकुष्ठकोठशुभिप्रयुत् ॥
 मेदीदोषपिहृष्यापि व्रणशोधकं
 परम् ॥

तुवरीशिम्बः । पुं । रक्तचकमर्दके ॥

तुविः । स्त्री । तुम्ब्याम् ॥ इ० षे० ला ॥

तुंफः । पुं । धान्यत्वचि ॥ विभीतकद्रुमे
 ॥ तुप्यति तुषतुष्टौ । इगुपधेति कः ॥

तुपेग्रहेः । पुं । वज्रि ॥

तुषधान्यम् । न । मुद्गादिषु ॥ मुजो-
 भाषो राजमाषो निष्यावश्च मकु-
 छकः । चणकाढकिमङ्गल्या खितुटः
 सकलायकः ॥ तुषधान्यानिप्रोक्तानि
 वैशशास्त्रेभिषग्वरैः ॥

तुषसारः । पुं । अयौ ॥ इतिशब्द-
 माशा ॥

तुषानलः । पुं । तुषज्यायौ । कुकूले ॥

तुषान्नु । न । तुषोदके ॥

तुषारः । पुं । शीकरे ॥ शिमे ॥ देश

तुषोद

विशेषे ॥ अस्मिन्नेदे ॥ कर्पूरमेदे ॥
 वि । शीतले ॥ तोपयति । तुषेरत्
 भाषितयुष्मात् । कमेः किदिच्यनु-
 दृत्तौ । तुषारादयस्वेत्यारिन् शं
 तुषारकालः । पुं । हेमन्ते ॥
 तुषारकिरणः । पुं । अन्ते ॥
 तुषारान्मुः । न । तोषारे ॥
 तुषितः । पुं । गणदेयता प्रभेदे ॥ रवे
 स्तनयस्य त्र्यजाख्यस्य विष्णोः द्वादश-
 सुषुषेण ॥ तैयथा । तोषः प्रतोषः-
 सन्तोषो भद्रः शान्तिरिडस्पतिः । इ
 ध्वाः कवि विभुः स्वङ्गः सुदेवो रोच
 नो विषट् ॥ तुषितानामतेदेवाः
 आसन् स्वयम्भुवान्तरे ॥ तुष्यति ।
 तुषः । च चिचिकुचिकुटिभ्यः कि
 त्किति । वाहुलकात् । कितच् ॥ यद्वा
 । तोषणं तुट् । संपदादित्वात् । कि
 प् । ततस्तारकादित्वादित्च् ॥ प्राण्य
 पाना बुदानश्च समाप्तेः । ब्रान् एव च
 । चक्षुः श्रोत्रं रसो घ्राणः स्पर्शो बुद्धि
 मैनसुथा । द्वादशैतेषु तुषितादेवाः
 स्वरोश्चिपेशरे ॥ केषाश्चिन्मते पट्
 चिंशत् तुषितामताः ॥
 तुषोत्थम् । न । तुषोदके ॥ इतिरानि ॥
 तुषोदकम् । न । काञ्चिके ॥ काञ्चि
 क प्रभेदे ॥ अस्मिन्नेदे ॥ तुषो
 दकं यवैरामैः सतुपैः प्रकृती कृतैः

तुष्टिः

यत्रैवदकंसहितैः सन्धानवर्गोक्त-
 स्वात् । तुषाम्बुदीपनं इषं पाशु
 कुमिगदापचम् । तीक्ष्णोष्णः पाचनं
 पित्तैरिक्तकृदक्षिणूषणुत् ॥
 तुष्टिः । चि । प्रित्तुत्ते । सन्तोषे विशिष्ट
 । प्राप्तपरितोषे गो । खियोजारैस्तु
 न्प्यन्ति गावः स्वच्छन्दधारतः । कुञ्ज
 राः पांशुधर्षणं ब्राह्मणाः परनिन्दया
 र्तां तुष्यतेषां । तुषणं क्तः ॥
 तुष्टिः । खी । तोषे । अङ्गितार्थाः द
 न्यत्र तुच्छत्वंदुहोणं भोगेष्वेतावता
 क्लमितिबुद्धौ ॥ साचानन्तपत्नी । य
 या । अनन्तपत्नी तुष्टिश्चपूजितावन्दि
 ताभवत् । यथाविना नसन्तुष्टाः सर्व-
 लोकाश्चसर्वतप्रति । श्रीदेवीभागव
 तम् ॥ नवधातुष्टिः गिताः परिगणय
 तिः । आप्यात्मिकाश्चतस्रः प्रकृष्टुषा
 दानकाश्चभागाख्येः । वाग्धाविषयो
 परमात् पञ्चचनवतुष्टयो ऽभिमताः
 । प्रकृतिव्यतिरिक्त आत्मास्तीति य
 चततो ऽस्ययवणमननेस्तः । ततोपि
 चैकसाक्षात्कारायतु । असदुपदेशतु
 ष्टो न प्रयतते । तस्यचतस्रः आधा
 त्तिकास्तुष्टयो भवन्ति । प्रकृतिव्यति
 रिक्तमात्मानमधिकृच्य यस्मात् ता
 स्तुटयस्तस्मादाध्यात्मिकाः । कासा
 द्दध्यतसाह । प्रकृष्टुषादानकाश्चभा

तुष्टिदा

शाखाः । प्रकृत्यादिराख्यायासां ता
 स्तयोक्ताः । प्रकृत्याद्यर्थविभागश्चत
 तच्छब्दार्थ निरूपणे यथास्थानं द्रष्ट
 व्यः ॥ वाच्या दर्शयति । वाच्याविषयो
 परमादिच्यादिना । वाच्यास्तुष्टयो
 विषयोपरमात् ॥ पञ्च । याः खल्व-
 नात्मनः, प्रकृतिमहदहङ्कारादीना
 त्मेत्यभिमन्यमानस्य वैराग्ये सति
 तुष्टयस्ता वाच्याः आत्मप्रानामावेऽ
 नात्मानमधिकृष्यप्रवृत्ताः । ताश्चवै-
 राग्येसतिभवन्तितुष्टयश्चवैराग्यहे
 तुपञ्चकत्वाद्द्वैराग्याणि पञ्च तत् पञ्च
 च्यात् तुष्टयः पञ्चेति । उपरम्यतेऽ
 नेनेत्युपरमोवैराग्यम् विषयादुप
 रमोविषयोपरमस्तस्यात् ॥ विषया
 भोग्याः शब्दादयः पञ्च उपरमा अपि
 पञ्च । तथाहि अर्जनश्चखण्यभोग
 हिंसादोषदर्शनहेतुबन्धानः । एका
 पारपाराधारपारतः पारानुत्तमास्मो
 त्तमाम्भसंचकाः पञ्चोपरमाभवन्ति
 । एकापाराद्यर्थविभागश्चयथास्थानं
 द्रष्टव्यः । तदेवमाध्यात्मिकाभिश्चत
 स्रभिर्वाच्याभिश्चपञ्चभिर्नव तुष्टयो
 ऽभिहितः साह्य्याचार्यैः ॥ तोषय
 म् । तुष्ट ॥ तित्त् ॥ तुष्टिर्नुरकृता
 र्थस्यकृतार्थास्मीतिथामतिः ॥

तुष्टिदानम् । न । पारितोषिके ॥ तुष्टि

तूष्णी

दानमेव चरिणां हिवेतनम् । तेहि
 वक्त्राभात् स्वामिकार्येष्वतीवात्वरय
 नो इति नीतिवाक्येयास्तुष्टम् ॥
 तुष्टेः पुं । कर्ष्यमर्षी ॥ इति शब्दच
 ष्टिके ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तुष्टुषितः षि । स्तोतुमभिप्रेते ॥
 तुष्टिनम् । न । हिमे ॥ चन्द्रतेजसि ॥
 तोषति तुष्टतेऽनेनवान् । तुष्टिरुच
 र्दने । वेपितुष्टोर्ह स्वप्नेतीनन्प्र
 च्ययः खडूपपगुणे वृतेऽस्वशु ॥
 तुष्टिनांशुः । पुं । चिद्रे ॥ कर्पूरे ॥
 तुष्टिनांशुतैलम् । न । कर्पूरतैले ॥
 तूष्णः । पुं । उपासने ॥ तूष्णीरे । निष
 ङ्गे ॥ तूष्ण्यतेऽनेन । तूष्णसङ्कोचने ।
 च्चु ॥ घञ् ॥ तूष्णयति वा । अच् ॥
 तूष्णकम् । न । अतिशर्करीसंज्ञकच्छन्दो
 विशेषे ॥ यथा । तूष्णकं समानिका
 पददयं विनातिमम् ॥ यथा । सा
 सुवर्णकेतकं विवाग्नि भृङ्गपूरि तं प
 ष्यपाणेशाणंजालपूर्णं हेमतूष्णकम् ।
 राधिकावितर्क्य माधवायमासिमाध
 वे मोहमेति निर्भरत्वयो विना क
 लानिघे ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तूष्णा । स्त्री । इषुधौ । तूष्णे ॥ टाप् ॥
 तूष्णी । पुं । नन्दीदृचे । पीतके ॥ चि ।
 तूष्णयुक्ते ॥

तूष्णी । स्त्री । तूष्णे ॥ नील्याम् ॥ तूष्ण्य

तूर्सिः

तेऽनघा । तूर्सपूरणे । हलस्वेतिघ
 ज । नौरादिज्ञानः डीम् ॥ ॥
 तूर्णीकः । पुं । नन्दीरुचो ॥ जीः
 तूर्णीरः । पुं । तूर्णे । निघन्त्रे ॥ तूर्णी
 शरैः सङ्कोचं राति । रादाने आदा
 नेच । आतोनुपेतिकः ॥ यदापितू-
 र्ण्यते । तूर्णो वाहुलकादीरन् ॥
 तूर्तकम् । न । तूर्त्ये । तूर्तिया इति
 भाषा ॥ तूर्तिये । तूर्तिये । तूर्तिये
 तूर्दः । पुं । नूदे । अश्वत्याकारे पार्श्व
 पिप्पल इति ख्याते तूर्ता इति च प्रे-
 सिद्धे वृद्धे ॥ अश्वफलागुणाः । तूर्दं पक्ष
 गृह स्वादु छिमं पिप्तानि लाम्पइम् ।
 तदेकामं गृह सरं मन्त्रोष्णं रक्तपि
 त्तकृत् ॥ तूर्दति । तूर्दश्रयने । इगु
 पिपेतिकः । पृषोदरादिः ॥
 तूर्म् । न । वाद्यसामान्ये ॥ तूर्त्थमा
 ने पट्टादौ ॥
 तूर्री । स्त्री । घसूरे ॥ इतिभावप्रकाशः ॥
 तूर्थम् । न । श्रीघ्रे । सत्तरे ॥ त्रि । त
 इति ॥ त्वरतेऽम् । अित्वरासम्भ्रमे
 । गत्यर्थकर्मकेतिकर्त्तरिक्तः इय
 म्त्वरसङ्घुपास्थनामितीड भाषप
 शे । त्वरत्वरेश्यट् । रदाभ्यामितिय
 त्वम् ॥
 तूर्सिः । पुं । मले ॥ त्वरायाम् ॥ त्वर
 ते त्वर्यं वा । अित्वरा । कश्चिन्नि

तूर्ससे

अयुद्गुलाहात्वरिभ्यो निदितिनिः ॥
 तूर्थम् । न । वाद्ये ॥ वाद्यप्रभेदे ॥ आ
 दिगुरुः (ऽ) चिकले ॥
 तूर्थखण्डः ॥ पुं । द्वेगडवाद्ये ॥
 तूर्त्तम् । न । अश्वदाशयि । तूर्त्तयेष्टे ।
 तूर्दे ॥ आकाशे ॥ पुं । न । पिचो ।
 (निर्वीजकार्पासे । इयो इति भाषा
 ॥ तूर्त्तयति तूर्त्तये वा ॥ तूर्त्तनिक
 र्थे । इगुपेतिकः ॥ घोवा ॥
 तूर्त्तकम् । न । तूर्त्ते ॥
 तूर्त्तकार्मुकम् । न । तूर्त्तस्फोटनार्थ
 धनुषि । पिच्छले । तूर्त्तधनुषि ॥
 तूर्त्तचापः । पुं । तूर्त्तकार्मुके । धुन
 तूर्त्तधनुः । न । तूर्त्त इति भाषा ॥
 तूर्त्तनालिका । स्त्री । पिच्छिकायाम् ।
 पारंज इति गौरभाषा ॥
 तूर्त्तनाली । स्त्री । तूर्त्तनालिकायाम् ॥
 तूर्त्तपिचुः । पुं । तूर्त्ते ॥
 तूर्त्तवृचः । पुं । शक्तिमतीरुचो ॥
 तूर्त्तशय्या । स्त्री । तूर्त्तिकायाम् ॥ तूर्त्त
 शय्या । तूर्त्तेननिमिताशय्याया ।
 आकपाश्रिवादिः ॥
 तूर्त्तशर्करा । स्त्री । कार्पासबीजे । वि
 नौरा इति विनोला इति कपासि
 आ इति च भाषा ॥
 तूर्त्तसेचनम् । न । कर्त्तने । त्वरकत्त
 ने । कातमा इति भाषा ॥ इ० श० ल० ॥

तूवरः-

तूला । स्त्री । कार्यास्थाम् ॥ वर्च्याम् ॥

तूलिः । स्त्री ॥ तूल्याम् ॥ स्वनाम्नास्था

ते चिचकरोपकरणे । ईपिकायाम्

॥ तूलति ॥ तूले ॥ अगुपधात्किदि-

तीन् ॥

तूलिका । स्त्री । शब्दोपकरणे । तोस

क इति भाषा ॥ आलेख्यस्त्रलेखन्या

म् । कूर्चिकायाम् ॥ यथा । जगच्चि

चं समालिख्य स्वेच्छातूलिकयात्मनि

। स्वयमेव समालिख्य ग्रीणाति भ

गवान् शिषः ॥ आत्ममये महति

पटे विविधजगच्चिचमात्मनालिखित

म् । स्वयमेव केवल मसौ पश्यन्

प्रमुदं प्रयाति परमात्मेति ॥ ईपिका

याम् । वीर्यादिशलाकायाम् ॥ सु

वर्णादेरावर्त्तनपरीक्षणार्थं निक्षिप्य

मांश्यायां शलाकायाम् ॥ तूलति तू

ल्यते वा । तूल ० कुन् ॥

तूलिनी । स्त्री । शाल्मलिदुमे ॥ खच्छ

याकन्दे ॥

तूलिफला । स्त्री । शाल्मली ॥

तूली । स्त्री । नील्याम् ॥ वर्च्याम् ॥

तूलिकायाम् ॥ चित्रलेखन्याम् । चि

त्रसाधनद्रव्ये । कूर्चिकायाम् ॥ डीप् ॥

तूवरः । पुं । काले ऽश्मश्रुपुरुषे ॥ प्रौ

टाशृजानडुहि । काले ऽजातशृङ्गे

मवि ॥ पुरुषव्यञ्जनत्यक्ते ॥ कषाय

तृषम्

रमे ॥ तैति । तः सौर्वागच्यादै

। वाहुलकादरोदीर्घश्च ॥ यद्वा । त

नेति । वाहुलकाट् डः । तूश्चासौ

श्वरश्च आच्छादकः ॥

तूवरी । स्त्री । आडक्याम् ॥ सौराष्ट्र

सिकायाम् ॥

तूष्णीशीलः । वि । तूष्णीके ॥ मौनयु

क्ते ॥ तूष्णीं शीलं यस्य ॥

तूष्णीकः । वि । मौनयुक्ते । मौनशी

ले ॥ तूष्णीशीलः । शीलेकोमलो

पश्व । केश इति ह्रस्वो न मलोपसा

मर्थ्यात् अन्यथाठिपमेवविंद्वात् ।

ठपि अथयानामिति टिलोपेन सिद्ध

त्वात् ॥

तूष्णीकाम् । अ । मौने ॥ अकश्प्रक

रणे तूष्णीमःकाम्बर्त्तयः ॥ भित्त्वा

दन्त्यादचःपरः ॥

तूष्णीम् । अ । मौने ॥ तोषणम् । तु

षतुष्टौ । वाहुलान् नीम् उपधाया

क्त ॥ घटाकाशं महाकाशइवात्मा

नं परात्मनि । त्रिलोप्याखण्डभावेन

तूष्णीं भव महामुने इच्छुपदेशः ॥

तूक्ष्मम् । न । रेणौ ॥ जटायाम् ॥ तो

सति । तुर्तशब्दे । वाहुलकात्-तन्

धातोर्दीर्घश्च ॥

तृषम् । न । जातीफले ॥

तृषम् । न । अर्जुने । तृषमात्रे ॥ तृ

तृणज्यो

तृषरा

विशेषे नडादे ॥ तृण्यते । तृण्य
 ऋदने । घञ् । संचापूर्वकस्वाङ्गुणो
 न ॥ यद्वा । तृहति । तृहृत्संसाधा
 म् । तृहेः क्रोडलोपश्च ॥ अग्निचौर
 भयं रोगो राजपीडा धनक्षतिः । स
 तृहे तृणकाष्ठानां कृते । यस्वादिप-
 षके ॥ पुं । कशेरुषि ॥ ३ ।
 तृणकाण्डम् । न । तृणानां समूहे ॥
 दूर्वादिभ्यः काण्डः ॥
 तृणकुड्कुसुम् । न । सुगन्धद्रव्यप्रभेदे ।
 तृणपुष्पे । गन्धाधिके ॥ कटुस्वमुष्ण
 कफमारुतशोफकाण्डतिपासाकु-
 षामदोषनाशित्वं परमभास्वरत्नश्चे
 त्यस्यगुणाः ॥
 तृणकुटी । स्त्री । कायमाने । तृणौ
 कसि ॥
 तृणकूर्माः । पुं । तुम्ब्याम् ॥
 तृणकेतुः । पुं । } यंशे ॥
 तृणकेतुकः । पुं । }
 तृणगोधा । स्त्री । चित्रकोले ॥ कृक-
 लासे ॥
 तृणग्रन्थिः । स्त्री । स्वर्णजीवन्त्याम् ॥
 तृणशाही । पुं । नीलमणौ ॥ कपूर
 इति प्रसिद्धे मणिविशेषे । तृणमणौ ॥
 तृणजातिः । स्त्री । उलपादे ॥
 तृणश्रीतिः । न । रविप्रकाशशक्तिनि

वृत्ताविशेषे ॥ ३ ।
 तृणता । स्त्री । कामुके । धनुषि ॥ तृ
 ण्यश्चे ॥ भावेर्त्सु ॥
 तृण्यदुमः । पुं । नारिकेलोद्विष्टेषु ॥
 ताले ॥ गुवाके ॥ ताल्याम् ॥ केत
 ण्याम् ॥ खर्जूरं ॥ खर्जूर्याम् ॥ हि-
 त्ताले ॥
 तृणधान्यम् । न । नीवारं । श्यामा-
 कादैः । उडिधानं इति गौडभाषा
 ॥ तृणमिवधान्यम् । अकृष्व्योत्पन्न-
 त्वात् ॥
 तृणध्वजेः । पुं । वंशे ॥
 तृणनिम्बः । पुं । नैर्षान्निम्बे ॥
 तृणपत्रिका । स्त्री । इक्षुदर्भायाम् ॥
 तृणपथी । स्त्री । गुण्डाशिन्याम् ॥
 तृणपुष्पम् । न । तृणकुड्कुमे ॥
 तृणपुष्पी । स्त्री । सिन्दूरपुष्पीरुचे ॥
 तृणपूषी । स्त्री । चांच इति गौडेपु प्र
 सिद्धे । चन्दायाम् ॥
 तृणमणिकः । पुं । तृणग्रहणिक ॥
 तृणमत्स्युषः । वि । सम्यके । जामिन्
 इति भाषा ॥ इति विकारण्डशेषः ॥
 तृणराजः । पुं । नारिकेले ॥ तालवृक्षे
 ॥ तृणानां राजा । टः ॥
 तृणराजाह्वः । पुं । तालवृक्षे ॥ तृणरा
 जइत्याह्वयश्च ॥
 तृणराजाह्वयः । पुं । तालवृक्षे ॥ तृण

दशोद्ध

तृतीया

दशवल्गुः । स्त्री । वल्गुनाथम् ॥
 दशवीजः । पुं । श्यामाके ॥
 दशवीजाक्षतमः । पुं । श्यामाके ॥
 दशशीतम् ॥ न । गन्धदृष्टे । कस्तूरे ॥
 दशशीता । स्त्री । जलपिप्याल्याम् ॥
 दशशुभ्रम् । न । मल्लिकायाम् ॥ के
 तकीशाखिनः फले ॥ दशशुभ्रेऽस्या
 नेसाधुः । तत्रसाधुरितियत् ॥ द्वि ।
 दशरहिते ॥
 दशषट्पदः । पुं । बरेले । बरटाया
 म् । बरडे इति ततैया इति च भाषा ॥
 दशसारा । स्त्री । कदल्याम् ॥ दशानि
 सारमस्याम् ॥
 दशसिंहः । पुं । कुठारे ॥
 दशसर्पः । पुं । मयटे । दशनिर्मिता
 ॥ द्वात्रिंशत्कायाम् । मैडा इति भाषा ॥
 दशाग्निः । पुं । वस्तले । दशोत्पन्नौ ॥
 दशाङ्घ्रिपः । पुं । मन्यानकदृष्टे ॥
 दशाश्विनः । पुं । कुकुरासे ॥
 दशाश्विम् । न । यर्षतदृष्टे । स्रगप्रिये ॥
 दशान्धम् । न । खड्गदृष्टे । लूणियाशा
 क इति भाषा ॥
 दशासृक् । पुं । दशकुङ्कुमे ॥
 दशैश्वः । पुं । वल्गुनाथम् ॥
 दशोत्तमः । पुं । उखर्षलदृष्टे ॥
 दशोद्धवः । पुं । नीवारे ॥

दशैकः । न । कायमाने ॥ दशैनिर्मि
 तितदृष्टे ॥
 दशौषधम् । न । एखवालुकाखगन्धि
 दृष्टे ॥
 दश्या । स्त्री । दशसमूहे । दशानां संख
 ता ॥ दशानांसमूहेः । पशिदि
 भ्योः ॥
 दृतीयः । वि । पयाणां पूरणे । तीसरा
 इति भाषा ॥ चैः सम्प्रसारणश्चेति ती
 यप्रत्ययः सम्प्रसारणश्च ॥
 दृतीयकः । पुं । दृतीयकस्तृतीयेऽङ्गी
 तिले चैकलचित्तैज्वरविशेषे ॥ दृती
 येऽङ्गीत्यागमदिनं दृष्टीत्वा । यतल
 तेम् । दिनमेकमतिक्रम्ये यो भवेत्
 स दृतीयक इति ॥ दृतीयेऽङ्गनिभ
 वः । कालप्रयोजनाद्भोगइतिकम् ॥
 विके ॥ दृतीयेन रूपेण ग्रहणम् । ता
 वतियं दृष्टमिति लुग्व इतिकम् ॥
 दृतीयप्रकृतिः । स्त्री । ङीषे ॥ स्त्रीपुं
 सावमेच्य दृतीयाचासौ प्रकृतिश्चेति
 विशयः ॥
 दृतीयो । स्त्री । त्रिधिविशेषे । चन्द्रम
 षडलक्ष दृतीयकसाक्रियाहूपायाम्
 तत्क्रियेपलचिते काले वा ॥ स
 कलगुणगभीरो भूमिपालानुरागी
 परनगरविगाही सर्वलोकोपकारी
 पारिषयनिवासी कौतुकी सख्य

दृपः

बादी भवति निखिलविधौ यस्मृती
 याप्रकृतः ॥ टा भ्याम् भिस् इति वि
 के ॥ टाप् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तृतीयकृतम् । वि । विगुणाकृते । वि
 भारकृते चेषे ॥ तृतीयकृतम् । कुभो
 द्वितीयतृतीयेतिहाश् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तृतीयाप्रकृतिः । स्त्री । नपुंसके ॥ स्त्री
 पुंसावपेक्ष्य तृतीया प्रकृतिः तृती
 यः प्रकारः असमस्तमेतत् । समा
 सेतु तृतीयप्रकृतिरेव ॥ ॥ ॥ ॥
 तृपत् । पुं । चन्द्रे ॥ इषे ॥ तृप्यति तृ
 प्यप्रीयने । संश्रुतृपद् इदिति भति
 प्रश्वयान्नो निपातितः ॥ ॥ ॥ ॥
 तृपत्ता । स्त्री । खतायाम् । तृप्यति ।
 तृपं । कलस्तृपश्चेति तृपतेः कल-
 प्रत्ययः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तृप्तः । वि । इडे । प्रमुदिते । प्रीते ।
 तृप्तियुक्ते ॥ तृप्यतिष्ठा । तृपणः क्तः ॥
 तृप्तिः । स्त्री । तर्पणे । सौहित्ये । भ-
 च्छादिनाकाङ्क्षात्तृप्तौ ॥ सर्व-
 कामावाप्तौ । अलम्ब्य च्येनेच्छावि
 च्छित्तौ ॥ तर्पणम् ॥ तृपं । स्त्रियां-
 क्तिन् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तृपः । पुं । इत्ते ॥ पुरोडाशे ॥ तृप्यते-
 इनेन । तृपं । स्फावितस्त्रीतिरक् ॥
 न ॥ काशे ॥ दुःखे ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तृपः ॥ पुं । इत्ते ॥ पुरोडाशे ॥ तृप्यते-
 इनेन । तृपं । स्फावितस्त्रीतिरक् ॥

दृषा

दृफला । स्त्री । विफलायाम् ॥ दृफति
 ॥ दृफदसौ ॥ कलस्तृपश्चेतिचक्रा-
 रात् ॥ दृफतेरपि कलः ॥ ॥ ॥ ॥
 दृफुः । पुं । सर्पजातौ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 दृष्टिः । स्त्री । लिप्सायाम् । वाङ्मयायाम् ॥
 उदन्त्यायाम् ॥ स्वरपुंव्याम् । काम
 कन्यायाम् ॥ तर्पणम् । जिह्वयिपा
 सायाम् ॥ संपदादि । लिप् ॥ ॥ ॥
 दृषा । स्त्री । ॥ टपि ॥ भागुरिसते टाप
 ॥ दृषापि न कृशाममेति प्रथेयः ॥
 ॥ स्त्रिक्रिकीटचे ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 दृषाम् ॥ स्त्री । क्रोमनि । फौपडा इ
 तिभाषा ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 दृषाहम् । न । बले ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 दृषाहकम् । न । मधुरिकायाम् ॥ ॥
 दृषाहा । स्त्री । मधुरिकायाम् ॥ ॥
 दृषितः । वि । सट्षि । दृषवायुक्ते ॥
 दृष्टसञ्जाताऽस्ये । तारुकादिष्वादि
 तर्ष ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 दृषितोत्तरा । स्त्री । असनपर्याम् ॥
 दृष्यक् । वि । सुध्ये ॥ तृप्यति । जिह
 पं । तुच्छीलः । स्वप्रितृपोर्नेजिङ् ॥
 दृष्या । स्त्री । तर्षे ॥ पिपासायाम् । प्या
 स इतिभाषा ॥ लिप्सायाम् ॥ अप्रा
 साभिलाषे । अनात्मियस्वीकारेच्छा
 याम् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 दृष्याम् ॥ उचितं च या करणेनापि

दृपः ॥ पुं । इत्ते ॥ पुरोडाशे ॥ तृप्यते- इनेन । तृपं । स्फावितस्त्रीतिरक् ॥

तेजसः

धनरक्षणेच्छा रूपे कार्पण्यमपि तं
 ष्याभेदः ॥ खोभिः ॥ यादुस्त्राणां दुर्म
 तिभिर्जीर्यतो श्रान्तिजीर्यति तां
 तृष्णां दुःखनिवर्हं शर्मकामो हुतं
 न्यजेत् ॥ तर्षणम् ॥ अितृषं ॥ तृषि
 शुषिरसिन्धुः किदिति नः ॥ विशेषो
 भावप्रकाशे च तजतृष्णायाम् ॥
 तृष्णा चयः । पुं०, शान्ती ॥ परमानन्द
 मासि हेतौ ॥ तथा च वेदव्यासः ॥ य
 त्तु कामसुखं लोके यच्च दिव्यं मह
 त्सुखम् । तृष्णा चयसुखस्यैतेना
 र्हेतुः षोडशोक्तकामिति ॥ पिपासा
 नाशे ॥ तृष्णायाः, चयः ॥ १
 तृष्णारिः । पुं० प्रपटेः ॥ इतिरीजनि
 र्धरुः ॥ अति ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
 तेजः ॥ त्वयेष्वर्थे ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
 तेजः कार्यम् ॥ न । घृतादिकार्येष्वस्त्रि
 मज्जवाचु ॥ तेजसः कार्यम् ॥
 तेजःफलः । पुं० । तेजफल इति तेजवल
 इति च प्रसिद्धे घृत्तविशेषे । गन्धफ
 ले बहुफले ॥ अस्यगुणास्तु । तेजः
 फलः कटुस्तीक्ष्णः सुगन्धिर्दीर्घनिम
 तः । घातश्लेष्माहचिह्नश्चयास्त्ररचा
 करः स्मृतइति ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
 तेजनः । पुं० । बंशे ॥ मुञ्चे ॥ भद्रमुञ्चे
 ॥ तेजयति शख भदिवा ॥ तिजनि
 शाने । शु० । नन्दादिस्तु युञ्वा ॥

तेजः

तेजनकः । पुं० । गुन्द्रे । शराभिघटके ॥
 तेजयति । तिजं ॥ खुलं कुन्वा ॥
 तेजनी । स्त्री । सूर्यायाम् ॥ ज्योतिष
 तत्त्वाम् ॥ तेजति । तिजपालने । ल्यु
 ट् ॥ गौरादिङीष् ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
 तेजपत्रम् । न । गन्धजाते । पत्रको । त्व
 नोक्तप्रवे । तेजपार्त इति प्रसिद्धे द्रव्ये ॥
 तेजसः । पुं० । कपिञ्जलपुच्छिणि ॥
 तेजवती । स्त्री । गजपिप्पलिकायाम् ॥
 तेजः । न । स्त्री । प्रभावे ॥ पराक्र
 मे ॥ रेतसि ॥ नवनीते ॥ अशौ ॥
 तापकेज्योतिषि ॥ शरीरगतायां
 कांतौ ॥ सुवर्णे ॥ मज्जनि ॥ पिप्ते
 ॥ असहने ॥ यथा ॥ अधिचेपापमा
 नादेः प्रयुक्तस्य परेश्वयत् । प्राणाप्य
 ज्येष्ठसहनं तत्तेजः समुदाहृतम् ॥
 प्रागल्भ्ये ॥ पराभिभवसोमर्थे ॥ प
 रैरनभिभाष्यत्वे ॥ अप्रतिहताच्चत्वे
 ॥ चैतन्यात्मकेज्योतिषि ॥ स्त्रीवाच
 कादिभिर्मूर्दैरनभिभाष्यत्वे ॥ लिङ्ग
 देहे ॥ हयवेगे ॥ तेजिताम इर्पा
 ॥ परनामा सत्त्वगुणविकारः । प्रकाश
 कोऽन्तःसारविशेषः । यथाहभोज
 राजः । तेजोऽनिसर्गजं सत्त्वं वाजि
 नां स्फुरणं रजः । क्रोधस्तम इति चे
 यास्तु योपिसहजा गुणाः ॥ तद्वद्वि
 धम् । सततोत्थितं भवोत्थितञ्चेति

तेजः

तेजोव

यथा हस एव । धारासु योजितानाम् ।
 निसर्गात् । मेरुखं विना । अपि च्छिन्न
 मिवाभाति तत् तेजः सततोत्थितं
 म् ॥ कशापादेदिघातेर्यत्साध्वसा
 त् स्फुरितन्तुतदिति ॥ * ॥ शब्दस्य
 शतंत्मात्रसहितद्रूपतन्मात्रादुत्पन्ने
 शब्दस्य शब्दरूपयोः तृतीयेमहाभूते
 ॥ यथा । तृतीयं ज्योतिरिच्छाहृद्यं
 चुरध्यात्ममुच्यते । अधिभूतं तंतोरुपे
 सूर्यस्तत्राधिदैवम् ॥ उष्णस्यैव त्तो-
 जः । तद्द्विविधम् । निच्यमनिच्यम्
 । निच्यं परमाणुरूपम् । अनिच्यं का
 र्यरूपम् । पुनस्त्रिविधम् । शरीरेन्द्रिय
 विषयभेदात् । शरीरमादिच्यलोके
 । इन्द्रियरूपमाहकंचक्षुःकृष्णतारा-
 शक्तिः । विषयश्चतुर्विधः । भौमंदि
 व्योदर्याकरजभेदात् । भौमं वह्न्या
 दिकम् । अविद्यनं दिव्यं विद्युदादि ।
 भुक्तान्मस्यपरिणामहेतुरौदर्यम् । आ
 करजं सुवर्णादीतितर्कसङ्घेयः ॥ स्य
 शब्दस्य स्तेजसस्तु स्याद्रूपं शुक्लमास्य
 रम् । नैमित्तिकं द्रवत्वन्तु निच्यतादि
 चपूर्वतु ॥ इन्द्रियं नेयनं धृष्टिस्वर्णादि
 विषयोमतइति भाष्यपरिच्छेदः ॥
 तेजयति तेजते ऽनेन वा । तित्ज० ।
 असुन् ॥ तेजो जलमिति च्छब्दो नि-
 च्यः ॥

तेजस्वरः । पि । तेजोवृद्धिकारकेभ्यः ॥
 तेजस्वी । त्रि । तेजोयुक्ते । त्वक्का-
 ङ्गिन्मिहिनो । तेजोस्य स्त्री ङ्गिन्मा ।
 त्रि । विनिः ॥ त्वक्काङ्गिन्मिहिनो
 तेजस्विनी । स्त्री । ज्योतिषस्थाम् ॥
 मिहाज्योतिषस्थाम् ॥ तेजवती । ते
 जवत्ककः । तेजवलद्रूप्यादिनाम्वा स्था
 ते । तेजःफले ॥ तेजस्विनी । कफस्या
 सकासाः ऽऽस्थामयवातहृत् । याच
 न्युष्णाकेटुस्त्रिक्ता । कंचिदग्निप्रदीप-
 नी ॥ नामान्तलक्षणीयं । त्वक्का
 तेजितः । पि । शाते । शाखादिनां ती
 ष्णीकृते ॥ शाकिते । निशिते । ते
 ज्यतेभ्यः । तिङ्ग० चुर० क्तः । प्राण्य
 तेजोवान् । पि । तेजोयुक्ते ॥ तेजोय
 सान्दोपायवक्त्रेः सर्वभुजोयथा ॥
 तेजोमन्यः । तेषुं । शक्तिकारिकायाम् ॥
 तेजोमशाति ॥ मन्य० । कर्मयोग्यं ॥
 तेजोमयः । तेषुं । तेजःप्रचुरे चैतन्य
 त्प्रधानेज्योतिर्मये । अन्तःकरणोप-
 दितत्वात् । वासनामये स्वप्ने ॥
 तेजोमात्रा । स्त्री । इन्द्रिये ॥ तेजसो
 मात्रा ॥ त्वक्काङ्गिन्मिहिनो
 तेजोरूपम् । न । प्रकाशरूपे वक्ष्याणि
 पि । प्रभाकरे ॥ त्वक्काङ्गिन्मिहिनो
 तेजोवती । स्त्री । इमपिप्यस्थाम् ॥
 त्वक्काङ्गिन्मिहिनो । महाज्योतिषस्थाम् ॥ वक्त्रि

तैजसः

'पुर्याम् ॥ यथा । रक्तपीतमणिप्रायहे
 मप्रकारगोपुरा । वज्रे स्तेजोवती व
 ऋतुत्वभूतनिषेविता ॥ तैजसखा
 खकाष्ठे ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 तेजोवृक्षः । पुं । त्पुद्गादिमन्थे ॥ ॥
 तेजः । पुं । जानाङ्गविशेषे ॥ यथा ।
 'तेनेतिशब्दस्तेनः स्यान्मङ्गलानां प्रद
 र्शकः । तेशब्देनोच्यते गौरी नशब्दे
 नोच्यते हरः । तेनमाङ्गलिकश्राव्यं
 शब्दस्तेन इति स्मृत इति सङ्गी ॥
 तेमः । पुं । समुन्दने । आर्क्षीभावे ॥
 तेमनम् । तिस्र आर्क्षीभावे ॥ घञ् ॥
 तेमनम् । न । आर्क्षीकरणे ॥ निष्ठाने
 व्यञ्जने । तीव्र इति तेवय इति
 चिभाषा ॥ तिम ० ल्युट् । तिम्यते ॥
 नेन वा करणे वा ल्युट् ॥
 तेमनी । स्त्री । चुल्लिप्रभेदे ॥
 तेयनम् । न । केलिकानने ॥ क्रीडाया
 म् ॥ तेवनेन वनं गच्छा नदीस्तीर्त्वा
 बहुदकारितरामायणम् ॥
 तैश्च ग्यम् । न । तीक्ष्णतायाम् ॥
 तैजसः । पुं । इन्द्रियाणां करणे । राज
 साङ्गरे ॥ तेजोमयान्त. करणोपहि
 तत्वात् स्थूलप्रपञ्चलयस्थाने स्वप्नव्य
 पृथ्व्यपहितवैतन्ये ॥ तेजसि परमा
 त्मनि स्थिते ॥ न । घातुश्च ॥ सर्व
 धातु ॥ घृते ॥ तेजसोविकारः । त-

तैमिरि

स्यविकारदृश्यम् ॥ यद्वा । तेजो
 स्यस्य । ज्योत्स्नाद्यम् ॥ तीर्थविशेषे
 ॥ यत्रवृक्षादिभिः सैनापत्ये कार्त्तिके
 केयोऽभिषिक्तः ॥
 तैजसावर्त्तिनी । स्त्री । मूषायाम् ॥ ते
 जसोविकारः सुवर्णादि रावर्त्तते ॥
 (स्थाम्) । इतुवर्त्तने । गयन्तः । अधि
 करणे ल्युट् । डीप् ॥
 तैतिष्ठः । पुं । गण्डकपशौ ॥ न । चतु
 र्थकारणे ॥ कलासुदंशो खलनाभि-
 स्त्रापी सुमूर्त्तिसन्तर्जितकामदेवः ।
 वक्ता गुण्यचः कुशलः सुशीलरक्षेत्सै-
 तिलस्यंकरणं प्रसूतौ ॥
 तैत्तिडीकम् । न । तित्तिडीकस्यावय
 वे ॥ तद्विकारे ॥ कोपर्धाच्चेत्यम् ॥
 तित्तिडीकै. संस्कृते ॥ कुलुत्यकोप-
 धादय् ॥
 तैत्तिरः । पुं । तित्तिरिखणे ॥ न । ति
 त्तिरीणां गणे ॥ तित्तिरीणां समूहः
 । अनुदात्तादिरच् ॥
 तैत्तिरिकः । पुं । शाकुनिकविशेषे ॥
 तित्तिरान् हन्ति । ठक् ॥
 तैत्तिरीयकः । पुं । यजुर्वेदीयशाखा-
 विशेषस्य वेत्तिरि ॥
 तैत्तिरीया । स्त्री । यजुर्वेदस्य शाखावि
 शेषे ॥
 तैमिरिकः । वि । तिमिरशब्दस्य षुषि ॥

तेजः

तेजो

यथा हसरथ। धीरासुयोजितानाम्
 निसर्गात्। मेरुं विना। अविच्छिन्न
 मिवाभाति तत् तेजः। सततोत्थितं
 म् ॥ कशापादादिघातैर्यत् साध्वसा
 त् स्फुरितमुत्तदिति ॥ * ॥ शब्दस्य
 शतं नाम संहिताद्रूपतन्मात्रादुत्पत्ते-
 शब्दस्य शब्दरूपयोः द्वयोरेकं भावते
 ॥ यथा । द्वितीयं ज्योतिरित्याहुश्च
 चुरथात्तमुच्यते। अधिभूतं ततोरूपं
 सूर्यसत्त्वाधिदैवम् ॥ उष्णस्यैव त-
 जः। तद्द्विविधम्। निश्चयमनिश्चयम्
 । निश्चयं परमाणुरूपम्। अनिश्चयं का-
 र्यरूपम्। पुनस्त्रिविधम्। शरीरेन्द्रिय-
 विषयभेदात्। शरीरमादिष्यलोके-
 । इन्द्रियं रूपद्राहकं चक्षुःकृष्णतारा-
 शर्चित्। विषयश्चतुर्विधः। भौमदि-
 योर्दर्याकरजभेदात्। भौमं बहून्या-
 दिकम्। अविन्धनं दिव्यं विद्युदादि।
 भुक्ताक्षयपेरिणासहेतुरीदर्यम्। आ-
 करजं सुवर्णादीतितर्कसङ्ग्रहः ॥ स्य
 शेषं स्त्रीजसस्तु स्याद्रूपं शुक्रभास्य-
 रम्। नैमित्तिकं श्वत्सन्तु निश्चयतादि-
 च्छेपवत् ॥ इन्द्रियं नेयनं यज्ञिस्वर्णादि-
 विषयोमतइतिभाषापरिच्छेदः ॥
 तेजयति तेजते ऽनेन वा। तिज०।
 अमुन् ॥ तेजो जलमितिच्छब्दो नि-
 चक्षुः ॥

तेजस्करः। चि। तेजोवृद्धिकारकेत्ये ॥
 तेजस्वी। चि। तेजोयुक्ते ॥ त्वज्जा-
 त्कर्ममति ॥ तेजोस्य स्वास्मिन्वा ॥
 विनिः ॥ १२० ॥ १२० ॥ १२० ॥
 तेजस्विनीः। स्त्री। ज्योतिषस्यार्थम् ॥
 मन्वाज्योतिषस्यार्थम् ॥ तेजवती ते-
 जपत्कच तेजवत्तत्त्वादिनां स्त्रीणां
 ते तेजःफले ॥ तेजस्विनी कफस्या-
 सकासा ऽऽस्याभयवातहृत् ॥ पाच-
 न्युष्णाकेटुस्तिक्ता हृषिकेप्रदीप-
 नी ॥ नान्तसक्षणीकीप् ॥ १२० ॥
 तेजितः। चि। शान्ते। शान्तादिना ती-
 क्ष्णीकृते। शान्तिसे। निश्चिते ॥ ते-
 ज्यतेस्य ॥ तिज०। चु०। क्तः ॥ १२० ॥
 तेजीवान्। चि। तेजोयुक्ते ॥ तेजीय-
 सान्दोपायवक्त्रेः सर्वभुजोयथा ॥
 तेजोमन्यः। पुं। गणिकारिकायाम् ॥
 तेजोमशाति ॥ मन्य०। कर्मण्यण् ॥
 तेजोमयः। पुं। तेजःप्रचुरे चैतन्य-
 प्रधानेज्योतिर्मये। अन्तःकरयोप-
 हितत्वात् वासनामये स्वप्ने ॥
 तेजोमात्रा। स्त्री। इन्द्रिये ॥ तेजसो-
 माचा ॥ १२० ॥
 तेजोरूपम्। न। प्रकाशरूपे ब्रह्मणि
 चि। प्रभाहूपे ॥ १२० ॥
 तेजोवती। स्त्री। इभपिप्पस्वाम् ॥
 चये ॥ मन्वाज्योतिषस्यार्थम् ॥ वक्रि-

तेजसः

-पुण्याम् ॥ यथा ॥ रक्तपीतमण्डिप्रसिद्धे
 -मप्राकारगोपुराः ॥ वक्रे सोजोवती व
 -रुद्रितुस्यभूतनिषेविता ॥ १० ॥ तेजवला
 -स्यकाष्ठे ॥ ११ ॥ तेजसः ॥ पुं० ॥ कुद्रामिन्ये ॥ १२ ॥
 तेजोवहः ॥ पुं० ॥ कुद्रामिन्ये ॥ १३ ॥
 तेनः ॥ पुं० ॥ जानाङ्गविशेषे ॥ १४ ॥ यथा ।
 तेनेति शब्दस्तेनः ॥ स्यान्मङ्गलानां प्रद
 -र्शकः ॥ ते शब्देनोच्यते गौरी नशब्दे
 -नोच्यते हरः ॥ तेनमाङ्गलिकश्रायं
 -शब्दस्तेन इति स्मृत इति सङ्गी ० ॥
 तेमः ॥ पुं० ॥ समुन्दने । आर्श्रीभात्रे ॥
 तेमनम् । तिमआर्श्रीभात्रे ॥ घञ् ॥
 तेमनम् । न । आर्श्रीरखे ॥ निष्ठाने
 -व्यञ्जने । तीवण इति तेवण इति
 चभाषा ॥ तिम० ल्युट् । तिम्यते ऽ
 -नेन वा करणे वा ल्युट् ॥
 तेमनी । स्त्री । चुल्लिप्रभेदे ॥
 तेवनम् । न । केलिकानने ॥ क्रीडाया
 -म् ॥ तेवनेन वनं गत्वा नदीसीर्च्छा
 -वहृदकारितिरामायणम् ॥
 तेचुप्यम् । न । तीक्ष्णतायाम् ॥
 तेजसः । पुं० । इन्द्रियाणां करणे । राज
 -साहहरे ॥ तेजोमयान्तःकरणोपहि
 -तत्वात् स्थूलप्रपञ्चव्यस्तान्ने स्वप्नस्य
 घृव्यपहितचैतन्ये ॥ तेजसि परमा
 -त्मनि स्थिते ॥ न । धानुश्च्ये । सर्व
 -धापु ॥ घृते ॥ तेजसोविकारः । त-

तेमिदि

-स्यविकारइत्यण् ॥ यद्वा । तेजोऽ
 -स्यस्य । ज्योत्स्नायण् ॥ तीर्थविशेषे
 - ॥ यत्र व्रद्धादिभिः ॥ सेनापत्ये कात्ति
 -केयोऽभिपिक्तः ॥ १० ॥
 तेजसावर्तिनी । स्त्री । मूषायाम् ॥ ते
 -जसोविकारः सुवर्णादि रावर्ष्यते ऽ
 -स्याम् ॥ इतुवर्त्तने ॥ गयन्तः ॥ अधि
 -करणे ल्युट् । डीप् ॥
 तेतिलः । पुं० । गण्डकपशौ ॥ न । प्रतु
 -र्यंकरणे ॥ कलासुदशे । खलनाभि-
 -रक्षाधी सुमूर्त्तिसन्निर्जितकामदेवः ।
 -वधक्ता गुण्यतः कुशलः सुशीलश्चै-
 -तिशाख्यंकरणं प्रकृतौ ॥
 तेत्तिडीकम् । न । तित्तिडीकस्यावय
 -वे ॥ तदिकारे ॥ कौपय्याञ्चै स्यण् ॥
 तित्तिडीके ॥ कृतौ ॥ कुञ्जकोप-
 -धादण् ॥
 तेत्तिरः । पुं० । तित्तिरिखणे ॥ न । ति
 -त्तिरीणां गण्ये ॥ तित्तिरीणां समूहः
 -अनुदात्तादेरञ् ॥
 तेत्तिरिकाः । पुं० । ग्रावुनिकविशेषे ॥
 तित्तिरानुचन्ति । ठक् ॥
 तेत्तिरीयकः । पुं० । यजुर्वेदीयशाखा-
 -विशेषस्य वेत्तिरि ॥
 तेत्तिरीया । स्त्री । यजुर्वेदशाखावि-
 -शेषे ॥
 तेमिरिकः । वि । तिमिरशस्तवचुषि ॥

तैलम्

तैरणी । स्त्री । कुनीत्याम् । रागदे शु

प्रविशेते ॥ पुं । तैरणी ॥

तैरिकः ॥ पुं । तैर्यक्ररे ॥ कपिलकण

भुगादिपु ॥

तैर्यग्योनः ॥ पुं । त्रिविधभूतादिसर्गेभ्यो

कस्मिन् सर्गे ॥ रासचप्रभुसर्गपचि-

सिरीस्रपस्थावरमेदात् पश्वविधोम-

यति ॥

तैलम् । न ॥ तैलसर्पप्रादिजनितस्त्रेहे

चोमक्षणे ॥ स्त्री हे ॥ तैल इति भाषा ॥

तिलेखविकारे ॥ तैलेष्विकारिद्रव्ये ॥

तिलादित्रेह्वस्तूनां श्लेहः सौख

मुदाहृतम् ॥ तत्तुधातहरसर्वविशे-

रपातिक्षिप्तम् ॥ नास्ति तैलात्पर

किञ्चिद्भेदजं सोस्तोपहम् ॥ तिल-

तैलं गुणस्यैवैवैकं करं सरम् । ह

ष्यं िष्टुषि िष्टु ॥ सरं रसपा क

यो ॥ स्त्रियां कपोयत्तरसं तिके

वातकफीपहम् ॥ वीर्यगोपे हिमं स्प

शं वृंहणं रक्तपित्तकृत् ॥ लेखनं व

हिविष्णुचं त्वग्भाश्यशोधनम् । दी

पनं बुद्धिदं मेघं व्यषाधि प्रणमेत्तनु

त् ॥ श्रीवृथोनिशिरःशूलनाशनं ख

द्युताकरम् ॥ त्वयंकेश्यश्च चिदुष्य

मभ्यङ्गे भोजनेऽन्यथा ॥ तैलं चोभि

नयुतोत्पिष्टमथितचतपिष्टितं । भ

नेस्फुटितविहोमिद्वयविष्टिहोदि

तैलम्

ते ॥ तर्थाभिवृत्तिनिर्भृत्प्रसन्नभा-

मादिविचते ॥ पक्षैः प्रानिषसंखारे

नस्येकखादिपूर्णे ॥ सेकाभ्यावावा

हेषु तिष्ठतैलं प्रशस्यते ॥ ननुलेख

नदृहणयोः कथासामानाधिकरण्ये

मिच्छादः कृत्वादिदुष्टः पक्षेनः स्त्री

प्रान्तःसङ्कोचये यदा ॥ रसोऽसंख्येव

इह नु क्रोश्यां कुवांदिक्तायवद्वन् ॥ ते

माद्युप्रविष्टसरतासौच्यक्षिद्यंस्वमाई-

वैः ॥ तैलं चोमं रसं नेतुं कुशानां ते

न वृंहणम् ॥ व्यषाधि सूक्ष्मं तीक्ष्णं

॥ रसासरेभ्यो देसः लयम् ॥ शनैः प्रकु

शते तैलं तेन लेखनः मीरितम् ॥

द्रुतं पुरीषं प्राप्तिस्खलितं तत् प्र

विवर्त्तयेत् ॥ ग्राहकासारिकं प्रापि तेन

तैलमुदीरितम् ॥ घृतं मद्धात्पर

पकं हीनवीर्यं प्रजायते ॥ तैलं पके

मपके वा चिरस्थोद्यिगुणाधिकम् ॥

तैलं स्वयोनिसुगुणकृदागभटेनाखिलं

मतम् ॥ शतः शोषयेत्तैलसुगुणात्ते

याः स्वयोनिवत् ॥ तैलानां सार्धं प्रादी

नां यथास्थानं सुखे रणम् ॥ * ॥ प्रातः

शान्तिं दत्ते श्याहोकादर्श्यां शशयो तथा

ममथलेपसमं तैलं तस्मात्तैलं विष

यं ययेत् ॥ एतच्च सार्धं तैलं यत्तैलं पु

ष्यवीसितम् ॥ अदुष्टं पके तैलं तैला

स्यङ्गे वा निरत्यशः ॥ * ॥ कर्कशं नूनं दृ

तैलद्रो

ति हृदयं कीर्त्तिलाभश्चसोमे भौमे
 सत्युर्भवति नियतं चन्द्रजेपुत्रलाभः
 । अर्थग्लानिर्भवति चगुरौ भार्गवेशो-
 कयुक्तं सौख्याभ्यङ्गोत् । तनयमरणं च
 र्यजेदीर्घमायुः ॥ सिद्धके ॥

तैलकन्दः । पुं । तिलाङ्कितदले । द्राव
 ककन्दे ॥ लोहद्राविचं कटुत्वमुष्ण
 स्व वातापस्मारविषशोफनात्रिचंर
 सख्यन्धकारिचं देहसिद्धिकारिच
 च्चेत्यस्यगुणा इतिराजनिर्घण्टः ॥

तैलकारः । पुं । तेली इति प्रसिद्धे व
 र्यसङ्करजातिप्रभेदे । धूसरे । चा
 क्रिके । तैलिनि । कोटकस्त्रीगर्भे
 कुम्भकाराज्जातोयमिति । प्र० प्र० खं ॥

तैलकिट्टम् । न । खल इति भाषाप्र-
 सिद्धे तैलमले । पिण्याके ॥

तैलद्रुः । पुं । अन्ध्रदेशे ॥ श्रीशैलानुस
 मारभ्य चोलेशान्मध्यभागतः । तैल
 द्रुदेशोद्देशे शिथानाध्ययनतत्परः ॥

तैलचौरिका । स्त्री । तैलपायिकायाम् ॥
 तैलद्रोणी । स्त्री । कण्टपर्वन्तमञ्जनाथं
 तैलपूर्णकाष्ठदिनिर्मितेषाचविशेषे
 ॥ तषावस्थितिगुणाः । वातरोग-
 थाकुष्ठरोगप्रदुर्बाधार्थमिन्निनगद्द
 धन्वद्रुस्तव्यपृष्ठप्रचलितपवनगापक-
 म्यकपाटीघ्रीषाभङ्गापतन्त्रचयस्वि
 रभयमूत्रकृच्छ्रवस्त्रिरोगेषु शलत्त

तैलमा

मितिराजवल्लभः ॥

तैलधान्यम् । न । तिलादिपु ॥ तिषा
 तिसीचतोरीचविषिधेयापिसर्षपः ।
 दिधाराजीखीखसम्भवीजं कौसुम्भ
 सम्भवम् । एतानितैलधान्यानिप्रोक्ता
 निपूर्वहरिभिः ॥

तैलपर्णः । पुं । पर्वतविशेषे ॥ न । प्र
 न्यपर्णे ॥

तैलपर्णकम् । न । ग्रन्थिपर्णवृक्षे ॥

तैलपर्णिकम् । न । हरिचन्दने ॥ ति
 लपर्णीवृचविशेषे जातम् । तत्रजा
 तइत्यर्थे । डीप । स्वार्थेकन् । केष
 इतिश्रव्यः ॥ तैलपर्णेगिरिसंस्कार
 इतिस्वामी ॥ पुं । चन्दनविशेषे ॥

तैलपर्णीगं स्त्री । मलयजे चन्दने ॥
 श्रीवासि ॥ सिद्धके ॥ तिलपर्णीवृ
 क्षजाता । तत्रजातइत्यर्थे । डीप ॥

तैलपा । स्त्री । तैलपायिकायाम् ॥
 तैलपायिका । स्त्री । सपञ्चकीटविशे
 ये । परोष्याम् । तिलचटा इति
 भाषा ॥ तैलं पिवति । पापाने ।
 रघुश् ॥

तैलपिपीलिका । स्त्री । पिपीलिकाप्र
 भेदे । कपिजाङ्घिकायाम् ॥

तैलफलः । पुं । इक्षुशाम् ॥ विभीतके ॥
 तैलभाविनी । स्त्री । जातीपुष्पवृक्षे ॥
 तैलमाखी । स्त्री । वक्ष्याम् ॥ दीपक

तोयम्

तोडः । पुं । भेदे ॥ तोडनम् । तुडतो

डने ॥ घञ् ॥

तोडनम् । न । दारणे ॥ हिसने भेदे ॥

तोडम् । न । प्रतोदे । प्राजने । रथा

दिपशूनां तोडनदण्डे ॥ वैशुके ।

हस्तिन स्नाडनदण्डे ॥ तुथते ऽनेन

। तुदथ्यने । दानीतिपून् ॥

तोडः । पुं । व्यथायाम् ॥ तोडनम् ।

। तुद० । घञ् ॥

तोडनम् । न ॥ व्यथने ॥ तोषे । उर्ष

भादि प्रेरणदण्डे ॥ तुद० । छ्युट् ॥

तोदितः । वि । प्रेरिते ॥

तोमरः । पुं । न । शर्लायाम् । गढां

साइति सबली इतिवा ख्याते ऽस्त्रे ॥

हस्तचेप्यसशख्यदण्डे । रायवांस इ

तिभापा ॥ खूलाग्रगदायाम् ॥ लघ्वा

दि (।ऽ) चिकले ॥ हृत्तीछन्दोभेदे ॥

यथा । प्रथमं करं विनिधाय जगण्ठ-

यश्चनिधाय । कुरु तोमरं सुखका

रि फणिराजवक्त्रविहारि ॥ यथा ।

सखि मादके मधुमासि ब्रजसत्वरं

किमिर्हासि । सहतेनकिं विहगामि

किमुपावकं प्रविशामीति ॥

तोमरधरः । पु । अग्रौ ॥ इतिशब्दा० ॥

तोमरिका । स्त्री । आडक्याम् । तुमर

इतिमः ॥

तोयम् । न । अमुनि । कले ॥ एकह

तोयदः

तस्तिधृत तोय भिमर्च्यं सर्वसम्पत्तम् ॥

-उद्धृतं वामहस्तेन यत्तोयं पिवतिदि

जः । सुरापानेनः तुल्यः स्यान्ननुराह

प्रजापतिः ॥ अगन्धमध्यकरस शीत

सिञ्च तृषापहम् ॥ अच्छं लघुच प

थश्च तोयगुणेषुदुच्यते ॥ तौति । तु-

सौचसा चरणार्थिः । आणादिकोयः

॥ पूर्वापाठायाम् ॥

तोयकामः । पुं । अम्बुवेतसे । परिष्ठा

ये ॥ वि । जलाभिलाषिणि ॥

तोयकुच्छम् । न । जलमावपानरूप

प्रतविशेषे ॥ इतिमिताचरा ॥

तोयडिम्भः । पुं । घनोपले ॥ इ० हा० ॥

तोयदः । पुं । मेघे ॥ मुसके ॥ न ।

आग्रे ॥ वि । जलदातरि ॥ जलदा

न माहात्म्यमहाभारते । दानधर्मे ।

अन्नेदत्तेनरेणह प्राणादत्तामश्न्यु

त । प्राणदानाद्भि परमं नदानमिह

विद्यते ॥ अन्नं वापिप्रभवति पानी

याम् कुरुसत्तम । नीज्जातेन हि

विना न किञ्चित् संप्रवर्त्तते ॥ अन्नौ

पथोमहाराज ग्रीहपश्वजलोद्भवा

। यत प्राणभृतां प्रणाः सम्भवन्ति

विशांपते ॥ तस्मात्पानीयदानाद्दे

नपरं विद्यते कश्चित् । तद्वदद्यान्वरो

निश्चयदीच्छेद्भूतिमात्मनः ॥ धन्यं

यश्च मायुष्य जनदानमिहोच्यते ॥

तोयप्र

तोषः

१। शश्वत्प्राप्यधिः कौन्तेय सदा तिष्ठति
 तोयदः ॥ सर्वकामानवाप्नोति की-
 र्त्तिश्चैवेहशाश्वतीम् ॥ प्रेत्यचानन्य
 मन्त्राति पापेभ्यश्चमुच्यते ॥ तोय-
 दोसं नु जय्याप्रस्वर्गं गत्वा महायुते ।
 अचयान् सम्भवाप्नोति लोका निच्य-
 त्त्वोन्मनुरिति ॥ तोयं ददाति ॥ दु-
 दाञ् ० कः ॥ सुस्तयाम् ॥ सुनिघ-
 ष्ठाख्यभेदजे ॥ घने न भेदे ॥ तोय
 तोयधिः ॥ पुं ॥ उदन्वन्ति ॥ समुद्रे ॥ तो-
 यानि निधीयन्ते ऽत्र ॥ दुधाञ् ० कर्म
 अयधिकरणे चितिकिः ॥ आतोलोपः ॥
 तोयधिप्रियम् ॥ नो खवन्ने ॥ तो-
 यनिधिः ॥ पुं ॥ अथी ॥ समुद्रे ॥ तो-
 यानि निधीयन्ते ऽत्र ॥ दुधाञ् ० किः
 ॥ तोयानां निधिर्वा ॥ तोय
 तोयपिप्पली ॥ स्त्री ॥ खड्गव्याम् ॥ श-
 कुलादन्याम् ॥ गौडभाषया ॥ कां च
 डा इति प्रतिहे जलजशाके ॥ तोय
 तोयपुष्पी ॥ स्त्री ॥ पाटलावृक्षे ॥
 तोयप्रसादनः ॥ पुं ॥ न ॥ कतके ॥ पठी
 समसः ॥ तोयप्रसादनफलम् ॥ न ॥ कतकफले ॥
 तोयफला ॥ स्त्री ॥ श्वरी ॥

तोयवल्ली ॥ स्त्री ॥ कारवेहे ॥ तोय-
 तोयशका ॥ स्त्री ॥ प्रपायाम् ॥ तोय-
 तोयशुक्तिका ॥ स्त्री ॥ जलशुक्ती ॥ तोय-
 तोयसूचकः ॥ पुं ॥ भेके ॥ इ० ब्रह्मा ॥ तोय-
 तोयात्मा ॥ स्त्री ॥ विष्णीः ॥ यथा ॥ वस्य
 केशेषु जीमूता नद्यः सर्वा इत्यभिप्रायः ।
 कुक्षीसमुद्राश्चैतवारः ॥ स्त्रिये ॥ तोया
 त्मनेन मरुति ॥ तोयाधिवासिनी ॥ स्त्री ॥ पाटलावृक्षे ॥
 तोयेशः ॥ पुं ॥ वस्ये ॥ शतभिषाया मी
 तोरुणः ॥ पुं ॥ न ॥ वहिदारे ॥ दारवा
 द्यभागे ॥ स्त्रिये परिचिते ॥ सिंहेदी-
 राख्ये ॥ तुरन्धव ॥ तुरन्धर्यहिंस-
 यैः ॥ अधिकरणे ल्युट् ॥ तुज्वा ॥ तो-
 ख्यन्धवेतिषा ॥ तुलडन्माने ॥ रत्न
 योरेकत्वम् ॥ तुरन्धनेनवा ॥ तु-
 रन्धरयो ॥ जौहोच्यादिकाः ॥ न ॥ क-
 न्धरायाम् ॥ कन्धरातोरणं कर्णोति
 चारावली ॥ तोखः ॥ पुं ॥ नि ॥ गुञ्जाशीतिसंम्रिते ॥
 तोखके ॥ तोखकः ॥ पुं ॥ नि ॥ कोले ॥ इड-
 चणे ॥ वटके ॥ कर्पाह्वे ॥ अशीतिगु-
 ष्ठामिते ॥ पौडशभाषके ॥ शश्वदिति-
 रक्तिकापरिभाषे ॥ तोखा इति भाषा
 कर्पे ॥ इति वैचकपरिभाषा ॥ तोषः ॥ पुं ॥ तुष्टी ॥

तौषारं

तौचिकः । पुं । धनुराशौ ॥ १ ॥

तौतातिकम् । न । तुंतातभट्टकृतेमी

सासाशस्ते ॥ २ ॥

तौतिकः । पुं । शुक्लौ ॥ न ॥ मुक्ता

याम् ॥ ३ ॥

तैरिद्रिकः । पुं । अश्वारोहे । सादिनि ॥

तौरयिकिणः ॥ पुं । वज्रमाने ॥ तुरा

यिष्य यज्ञविशेषं निर्वस्यति । पौरा

यस्य । तुरायणेत्यादिनाठक् ॥ ४ ॥

तौर्यम् । न । तुर्यमुरजादौ भवेशब्द

जः । रूपे ॥ ५ ॥

तौर्यत्रिकम् । न । नृत्तगीतवाद्ये-

षु समुदितेषु ॥ तुरीच्वरायाम् । च

हलोर्ध्वत् । गुणं वाधित्वा वाहल

कादृल्लिचेतिदीर्घः । तूर्यमुरजादि

तत्र भवं तौर्यशब्दः । चयोशा यस्य

तत् विकम् । सङ्ख्याया अतिशदन्ता

शः कन् । तौर्योपलक्षितं विकमिति

विग्रह ॥ ६ ॥

तौखः । पुं । तुलागशौ । तौलिनि ॥ वि

तुलासम्बन्धिनि ॥ ७ ॥

तौलिकः । पुं । चिचकारे ॥ ८ ॥

तौलिकिकः । पुं । चिचकारे । रङ्गा-

जीवे ॥ ९ ॥

तौल्यम् । वि । तुलया परिच्छिन्ने ॥ तु

ल्यमेव । स्वार्थे ऽख् ॥

तौषारम् । न । दिव्योदकविशेषे । तु

न्यागः

॥ धारजले ॥ अपिनद्याः समुद्रान्ते व-

ह्निरापश्यत इवाः ॥ धूमावयवनिर्मु-

क्तास्तौषाराख्यास्तुताः । स्मृतः ॥ अ

पेथ्याः प्राणिनां प्रायो भूकृष्णान्तु ता

रहितः ॥ तौषारान्मुहिमं हृचं स्याद्वा

तत्र मपित्तलम् । कफोरुक्तम्भक-

रंशामिनेदोगण्डादिरोगनुत् ॥ नदी

मोरम्य समुद्रपर्वन्तवह्निरास्ते तद्गवा

यह्निरुवाः धूमावयवनिर्मुक्ताः धूमां

शरहिता आपः तुषाराख्याश्च्यर्थः ॥

तुषारिच्छेदम् । तस्यदमिच्छम् ॥

त्यक्तः । वि । हीने । विधूते । समुष्कि-

ते । कृतत्वागे । छोडाः इतिभाषा

॥ त्यज्यतेस्म । त्यजहानी । क्तः ॥

त्यक्तव्यः । वि । त्यजनीये ॥

त्यक्तसर्वपरिग्रहः । वि । समस्तभोगो

पकरग्रहिते विरक्ते ॥ त्यक्तः सर्व

परिग्रहा येन ॥

त्यजनम् । न । त्यागे । वर्जने ॥ १० ॥

स्यः । वि । तच्छब्दार्थे ॥ सर्वादिः । त्य

जति । त्यज ॥ त्यजितनियन्त्रिभ्यो-

रिद्धिच्च्यदिः ॥ श्रियां स्या । क्रीवेत्य

त् ॥ वाव्वाकाशयोः ॥ ११ ॥

न्यागः । पुं । दाने । अर्थिषु मुक्तहस्तता

याम् ॥ धर्मयोगोपाजितार्थस्य सत्याये

विनियोगे ॥ वर्जने ॥ सर्वकर्मफ-

लाभिसम्बिबर्जने । कर्माधिकारिक

त्यागः

शुक्लफलाभिसन्धिपूर्वककर्मत्यागे ॥
 स च सात्त्विकादिभेदात् त्रिविधो भवति ॥ यथा । नियतस्य तु सन्ध्यासः कर्मणो नोपपद्यते । मोहात्तस्य परित्यागः क्षामसः परिकीर्तितः ॥ १ ॥ दुःखमित्येव यत्कर्म कायक्लेशभयात् त्यजेत् । स कृत्स्नाराजसंत्यागं नैव त्यागं फलं लभेत् ॥ २ ॥ कार्यमित्येव यत्कर्म नियतं कुरुते ऽर्जुन । सद्रं त्यक्त्वा फलञ्च व स त्यागः सात्त्विको मतः ॥ ३ ॥ अपि च । विशेषणाभावात् विशेष्याभावात् । उभयाभावाच्च त्रिविधो भवति । तथा हि । फलाभिसन्धिपूर्वककर्मत्यागः सत्यपिकर्मणि फलाभिसन्धित्यागादेकः ॥ १ ॥ स च सात्त्विकत्वादादेयः ॥ सत्यपि फलाभिसन्धौ कर्मत्यागात् द्वितीयः २ । स च दुःखबुद्ध्या कृत्स्नाराजसः विपर्ययेन कृतस्तामसः इति भेदात् द्विविधो हेयो भवति ॥ फलाभिसन्धौ कर्मणश्च त्यागात् तृतीयः ३ । स च कर्मनधिकारिकर्तृकौ नैर्गुण्यरूपः ॥ सोऽपि साधनफलभेदेन त्रिविधः । तत्र सात्त्विकेन फलाभिसन्धित्यागपूर्वककर्म्यानुष्ठानरूपेण त्यागेन शुद्धात्कारणस्योत्पन्नविविदिषस्य आत्मज्ञानसाधनश्रवणाख्यभेदान्तविधा-

त्यागी

राय फलाभिसन्धिरहितस्यान्तः करः शशुद्धौ सत्यां तत्साधनस्य कर्मणो वैतुष्ये जात इवाऽवहनस्य परित्यागः स एकः साधनभूतो विविदिषासत्यास उच्यते ॥ द्वितीयस्तु जन्मान्तरकृतसाधनाऽभ्यासपरिपाकादस्मिन् जन्मनि आदावेवोत्पन्नात्मबोधस्य कृतकृत्यस्य । स्वतस्य फलाभिसन्धौ कर्मणश्च परित्यागः फलभूतः स विद्वत् सन्ध्यास इत्युच्यते ॥ * ॥ त्यागः प्रपञ्चरूपस्य चिदात्मत्वावलोकनात् । त्यागो हि महतां पूज्यः सद्यो मोक्षमयोयतः ॥ * ॥ त्यागेन युक्तादिधमुत्पत्तिः, त्यागेन हीनां नरकं व्रजन्ति । न त्यागिनां दुष्करमस्ति किञ्चित् त्यागो हि सर्वव्यसनानिहन्ति ॥ त्यजनम् । त्यजन्तौ । घञ् ॥ विवेकिपुरुषे ॥ इति शब्दरत्नावली ॥ उपेक्षायाम् ॥

त्यागफलम् । न । ज्ञाननिष्ठायाम् ॥ त्यागी । वि । दातरि ॥ शूरे ॥ वर्जनश्रीले ॥ सात्त्विकत्यागेन युक्ते ॥ न । देष्टव्यकुशलं कर्म कुशलेनानुसज्जते । त्यागी सत्त्वसमाविष्टो मेधावी क्षिप्रसंशयः ॥ न हि देहभृताः शक्यं त्यक्तुं कर्मण्युश्रेयसः । यस्तु कर्मफलत्यागी सत्त्वागी च्छभिधीयते ॥

त्रपिष्ठः

त्यजति तच्छीलः । सम्पृचानुरुधे
 - तिघिनुम् ॥ --
 त्यागिमः । त्रि । त्यागजे ॥ त्यागेन नि
 र्वृत्तः । भावप्रत्ययान्तादिमपु ॥
 त्याजितः । त्रि । विसर्जिते ॥ त्यजेर्य
 न्तात् द्विकर्मकात् कर्मण्युक्तः । यस्
 न्ते कर्तुंश्च कर्मणामिच्युक्तेः ॥ --
 त्याज्यः । त्रि । त्यागयोग्ये । वर्जनीये
 । वर्जे ॥ तीरे-प्रतिग्रहस्याज्यो त्या
 ज्योधर्मस्य विक्रयः ॥ अपिच । -पिव
 न्प्रतिशयमद्यं शोधितं वाप्यशोधित
 - म् । त्याज्यो भयति कौनां दण्डनी
 - यो ऽपिभूमृत इति ॥ त्यजे प्रचति
 गत्यति कवर्गादेशाभावः ॥ । -
 त्रङ्गः । पुं । प्रतिमार्गे ॥ । -
 त्रङ्गा । स्त्री । प्रतिमार्गे । उरङ्गे ॥
 त्रप । पुं । सख्ये ॥ त्रपतेः । त्रपूषण
 ज्यायाम् । पित्रादङ् ॥
 त्रपा । स्त्री । खज्यायाम् ॥ कुलटायाम्
 ॥ त्रपते ऽनया । त्रपूष्ण । पिङ्गिदादि
 भ्योङ् । टाप् ॥ कुले ॥ कीर्त्तौ ॥ इ
 तिशब्दरत्नावली ॥
 त्रपाकः । पुं । त्रैच्छविशेषे ॥
 त्रपारण्डा । स्त्री । वैश्यायाम् ॥
 त्रपिष्ठः । त्रि । त्रपतमे ॥ अयमेयाम-
 तिशयेनतुप्रः । अतिशयने इठन् ।
 प्रियस्त्रिरेति त्रप्रस्यवादेशः ॥

त्रयम्

त्रपीयान् । त्रि । त्रपतरे ॥ अतिशयेन
 - त्रप्रः । द्विवचनविभज्येति ईयसुन् ॥
 प्रियस्त्रिरेति त्रप्रस्यवादेशः ॥
 त्रपु । न । सीसके ॥ रङ्गे ॥ अमिंहद्वा
 त्रपते खजतइव । त्रपूषण शसृ
 - त्रिङ्गिष्यसिषसिङ्ग निक्किदिवन्धिम
 - निम्यश्चेत्युः ॥ । -
 त्रपुकर्कटी । स्त्री । त्रपुष्याम् ॥
 त्रपुटी । स्त्री । खज्जैबायाम् ॥ इ० रत् ॥
 त्रपुल्लम् । न । रङ्गे । रांग इति भाषा ॥
 त्रपुषम् । त्रि । कर्कटी प्रभेदे । सुधावा
 । से । सुशीतले । लघुखीरा बालन
 खीरा इत्यादिभाषा ॥ त्रपुषं खेषु
 नीलञ्च नवं तट्टकमदाहजित् । स्वा
 दुपित्तापहं शीतं रक्तपित्तहटं पर
 । म् ॥ तत् पक्व मन्मथुणंस्यात् पित्त
 लं कफघातनुत् । तद्दृष्टन्मूषणं शी-
 तं रूचं पित्तास्रकृच्छ्रजित् ॥
 त्रपुषी । स्त्री । कर्कट्याम् । खीरा इति
 भाषा ॥
 त्रपुः । न ।
 त्रपुसम् । न । } रङ्गे ॥
 त्रपुसी । स्त्री । महेन्द्रवारुणायाम् ॥
 कर्कट्याम् ॥ अताविशेषे । पीतपु
 ष्यायाम् । खीरा इति भाषा ॥
 त्रयम् । न । त्रितये ॥ त्रयो ऽवयवाः
 अस्य । सङ्ख्याया अवयवेतयम् । द्वि

त्रयोद

त्रयः

त्रिभ्यां तयस्योयन्वी ॥ ३१ ॥
 पयी । स्त्री । विवेशाम् । ऋग्यजुःसामा
 ख्युतिवये ॥ ३२ ॥ वृद्धाऽथपुरुषोऽद्व
 ३३ ॥ स्वयमेतत् । पयीमयम् ॥ सर्गादावृ
 ३४ ॥ योऽब्रह्मा स्थितौ विष्णुर्वजुर्मयः ।
 ३५ ॥ रुद्रःसाममेयोऽनाय तस्मात् । तच्छा
 युचिर्ध्वनिः ॥ पुरन्ध्याम् ॥ सुमेतौ
 ३६ ॥ सोमराजीवृचे ॥ भवान्याम् । दुर्गा
 ३७ ॥ याम् ॥ यथा । ऋग्यजुःसामभागेन
 ३८ ॥ साङ्गवेद्गताधिया । पयीति पद्यते
 ३९ ॥ लोकेदृष्टादृष्टार्थसाधिनीति । देवी
 ४० ॥ पुराणम् ॥ पितये ॥ टिड्ढेति डीप् ॥
 ४१ ॥ पयीतनुः । पुं । सूर्ये ॥ पयी तनुर्ध
 ४२ ॥ ससः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥
 ४३ ॥ पयीधर्मः । पुं । त्रया विधीयमानेऽथो
 ४४ ॥ तिष्टोमादिकर्मणि ॥ पय्याःधर्मः ३
 ४५ ॥ यीधर्मः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥
 ४६ ॥ पयीमुखः । पुं । प्राज्ञणे ॥ पयी मुखे
 ४७ ॥ यस्य ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥
 ४८ ॥ त्रयोदशः । त्रि । त्रयोदशानाम्पूरणे ॥
 ४९ ॥ तस्यपूरणेडट् ॥ ४० ॥ ४१ ॥
 ५० ॥ त्रयोदश । वि । सङ्ख्याविशेषे १३ । ते
 ५१ ॥ रूढ इति भाषा ॥ सङ्ख्येये ॥ त्रय
 ५२ ॥ एव दर्शय । व्यधिकादशेति वा । वि
 ५३ ॥ ख्य इतिचयस् । केत्वोत्वगुणाः ॥
 ५४ ॥ त्रयोदशी । स्त्री । तिथिविशेषे ॥ सा
 ५५ ॥ चन्द्रस्य त्रयोदशकलाक्रियारूपा च

योदर्शकलाक्रियावच्छन्नकाररूपा
 वेति तिथ्यादितत्त्वम् ॥ ४६ ॥ रूपान्वितः
 ४७ ॥ सात्त्विकभावहीनः सुखी च वास्ये ज
 ४८ ॥ ननीप्रियश्च । सदात्तसः शिल्पगुणै
 ४९ ॥ कवेत्ता त्रयोदशी । जन्मतिथिर्यदि
 ५० ॥ स्यात् ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥
 ५१ ॥ त्रयात्मा ॥ पुं । सूर्ये ॥ त्रयीआत्मास्व
 ५२ ॥ रूपयस्य ॥ ४४ ॥ ४५ ॥
 ५३ ॥ वसम् । न । वने ॥ त्रि । जिह्वमे ॥ वस
 ५४ ॥ मति । वसीउदशे । पचायच् ॥
 ५५ ॥ वसनः । वि । सन्त्रसियुक्ते ॥ ४६ ॥
 ५६ ॥ वसरः । पुं ॥ तन्त्रेवायोपकरणविशेषे
 ५७ ॥ ॥ स्त्रिवेष्टने । तासनी इति गौडभा
 ५८ ॥ षा ॥ वसनम् । वसीगे अग्ने ॥
 ५९ ॥ वसरेणुः । पुं । परमाणुघटके । संयु
 ६० ॥ क्तद्यसुकवये ॥ जान्वात्तरगतेभानौ
 ६१ ॥ यत्सूक्ष्मं दृश्यते रजः । प्रथमं तत्
 ६२ ॥ प्रमाणानां वसरेणुं मेचक्षते ॥ वैद्य
 ६३ ॥ ॥ कपरिभाषया । विंशत् परमाणुप
 ६४ ॥ रिमाणे । ध्वंस्याम् ॥ यथा । जान्वा
 ६५ ॥ ॥ त्तरगतेसूर्येकरे ध्वंसीविलोकाते ।
 ६६ ॥ वसरेणुसु विज्ञेय विंशता परमाणु
 ६७ ॥ भिरिति ॥ स्त्री । सूर्येपत्न्याम् ॥
 ६८ ॥ वस्तः । वि । भीते ॥ चकिते ॥ न ।
 ६९ ॥ शीघ्रे ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥
 ७० ॥ वसुः । त्रि । चासशीले । भीरौ ॥ वस्य
 ७१ ॥ ति । वसी० । वसिद्यधिवृषिचिमेः

चायमा ।

क्रुः । नेदुभीतिनेट् ॥
 चायम् । न । चायमाणाया मोषधौ ॥ र
 षणे ॥ त्रि । रचिते ॥ चायतेस्मै ॥ वैङ्
 पासने । क्तः । नुद्विदेति पचेनत्वम्
 ॥ रश्के ॥ चायते । कर्त्तरि ल्युट्वा ॥
 चाया । स्त्री । चायमाणायाम् ॥
 चातः । त्रि । रचिते ॥ चायतेस्मै ॥ वै
 ङ् । क्तः । नुद्विदेति न्वाघ्राहीभ्यो
 न्यतरस्यामिति पचेनत्वाभावः ॥
 चाता । त्रि । रचिते ॥ चायते ।
 वैङ् ० ट् ॥
 चास्तः । पुं । चावसाने शब्दे ॥ चोन्तिय
 स्य । यथा । याषान् कश्चित् चान्तः
 शब्दोऽयं नपुंसकेतु बोद्धव्यः ॥ यथा
 । पत्रच्छत्ररूपमिषकलवादयो न-
 पुंसकाः पठ्यन्ते ॥
 चापुपम् । वि । अपुषोषिकारे ॥ अपुज
 तुनेः पुगित्यम् ॥
 चायन्ती । स्त्री । वार्षिके । चायमाणा
 याम् । बलभद्रिकायाम् ॥ चाणं चाः
 । संपदादित्वात् क्विप् । चाम् अयति
 । इगती । शतप्रत्ययः । उगितश्चे
 तिङीप् ॥ चायन्ती तुबरा तिक्ता
 सरा पित्तकफापहा । ज्वरद्वहोग्गु
 र्मास्रधमशूलवियमणुत् ॥
 चायमाणः । वि । रश्म्याये ॥
 चायमाणा । स्त्री । क्त्वा इति बहुधा

चिंशकः

इतिच गौडभाषाप्रसिद्धायां देवव
 लायाम् । वार्षिकैर्घधौ । चायन्त्या
 म् ॥ अस्यागुणा यथा । शीतत्वम
 धुरत्वं गुल्मज्वरकफास्रधमट्प्या
 र्शचयग्लानिविषेच्छर्दि विनाशित्वमि
 तिराजनिर्घण्टः ॥ चायते । वैङ् ०
 शानच् चानश् वा ॥
 चासः । पुं । भये ॥ चसीउद्भेगे । घञ् ॥
 मखेर्देवे ॥
 चासज्जिह्वः । वि । भयक्लिष्टे ॥ चासेन
 जिह्वः ॥
 चासदायी । वि । भयदातरि । शङ्क रे
 ॥ इति हेमचन्द्रः ॥
 चासनः । वि । भयावहे ॥
 चयः । पुं । चिसङ्ख्यायाम् । तीनइति
 भाषा ॥ वि । सङ्ख्येये । चिसङ्ख्या
 विशिष्टे ॥ यथा चयोदेवाः ननुदेवा
 नांचयः ॥ तरति । नृ० । तरतेर्दिः ।
 चयः चीन् चिम्यइत्यादिरूपाणि ॥
 तिष्ठोभार्या स्त्रिशालाश्च चयोभृत्त्या
 श्च बान्धवाः । भुवषेदविरुहाश्च नद्यो
 ने मङ्गलप्रदाः इति प्रज्ञपेवर्त्तपुरा-
 णम् ॥
 चिंशः । वि । चिंशत्तमे । तीसर्वा इति
 भाषा ॥ चिंशतः पूरणः । तस्य पूरो
 षट् ॥
 चिशकः । वि । चिशङ्गि ङीते ॥ चिश

विंशतिः

तिविंशद्भाङ्गुसंज्ञायामित्यसं-
 १. चायामार्हियेर्ध्वेषु-ङ्गुन् । टि
 श्लोपः ॥ १०१ ॥ १०२ ॥ १०३ ॥
 विंशत् । स्त्री । सङ्ख्याविशेषे । तीस
 इतिभाषा ॥ सङ्ख्येये ॥ चयोदश
 तः परिमाणमस्य । पङ्क्तिं विंशति
 चिंशच्चत्वारिंशदितिनिपातनात् प्र-
 कृतेखिन्भावः शब्दप्रत्ययः ॥ १०१ ॥
 विंशत्पत्रम् । न । कुमुदे ॥ कैरवे ॥ चिंश
 त्सङ्ख्यकानिपचाणि यस्मिन्तत् ॥
 विंशतिः । पुं । लल्लयविंशदंशे ॥ यथा ।
 पञ्चपञ्चाष्टद्विवाया विपमेविंशदंश
 काः । माहेयशनिजीवत्तशुक्राणां च
 त्कमात्समे ॥ विपमराशौ कुज-
 शनिगुस्त्वुषशुक्राणां पञ्चपञ्चाष्टसप्त
 पञ्चमिताखिंशदंशकाः क्रमात्त्रेयाः ।
 समराशौ व्युत्क्रमात्तेषांविपर्यये
 कविंशतिशोभेयाः ॥ यथा मेघोद्विप
 मराशिः तत्र प्रथमावधिपञ्चांशा भौ
 मस्य । षष्ठांशमारभ्य दशमांशपर्य
 न्तं पञ्चांशाः शनैः । एकादशांशमा
 रभ्याष्टादशांशपर्यन्तं सष्टावशांशुरोः
 । कुनविंशतिमारभ्य पञ्च विंशतिश-
 पर्यन्तं सप्तंशांशुपेक्षे । ततः पञ्चिंश
 शमारभ्य चिंशतिशपर्यन्तं पञ्चांशाः-
 शुक्रस्य चिंशतिशः क्रमात्त्रेयाः । मि
 श्रुनसिंहतुलाधनुः कुम्भेष्वप्येवम् ॥

चिकित्सा

समराशौ व्युत्क्रमाद्यथा ॥ दृषेत्तत्र-
 १. मांशमारभ्य पञ्चांशाभृशोः । ततो
 २. द्वादशांशपर्यन्तं सप्तंशांशुपेक्षे ॥ त
 ३. तोविंशतिशपर्यन्तं सष्टावशांशुरोः । त
 ४. तः पञ्चविंशतिशपर्यन्तं पञ्चांशाः शनैः
 ५. । ततस्त्रिंशदंशपर्यन्तं पञ्चांशाः कुज
 ६. स्य चिंशतिशः ॥ एवमकककन्यावृष्टि-
 ७. कसंकरमीनेष्वपित्रेयाः ॥
 चिकित्सा । न । पृष्ठधरे । पृष्ठवशाधोभागे
 १. कटिभागे ॥ त्रये ॥ विपयसंस्थाने
 २. ॥ त्रिफलायाम् ॥ चिकित्सा ॥ चिम
 ३. दि ॥ यथा । गुडूचीसारसंयुक्तात् चि
 ४. कपयसमन्वयात् । वातरक्तं निह-
 ५. न्त्याशु सर्वरोगहरन्त्वयः ॥ चियाणां
 ६. सङ्गः । सङ्ख्यायाः संज्ञासङ्ख्येया
 ७. ध्ययनेष्वितिकन् ॥ तृतीयके ॥ त
 ८. तीयेनरूपेण शृङ्गं ग्रन्थस्य । तावति
 ९. थं शृङ्गमिति लुम्बेति कन् पूरण प्र
 १०. त्ययस्य च वाचुक ॥ पुं । गोचुरे ॥
 चिकित्सा । पुं । चिकूटाचले ॥ वीथि
 १. ककुत् सदृशानि शृङ्गाण्यस्य ॥ ।
 चिककव्यामा । पुं । पिण्णो ॥ ऊर्द्धोभो
 २. मधाभेदेन तिसृणां ककुमां धाम
 ३. आश्रयोयः ॥ तिसृणां ककुमांदिशां
 ४. समाहार इतिविग्रहे तद्विदारोत्त
 ५. रपदसमाहारेचेति सेमाहारे द्विगु
 ६. रेकवचनमित्येकवद्भावे सनपुंस-

चिकणू

चिकूट

कमितिनुपुंसकश्चैव चिककुप् तस्य
धाम अधिष्ठानं प्रकाशोवेति । इदं च
समासात्मकमेकनाम । विरहस्यांक
कुभाभितिभार्य न विग्रहप्रदर्शकं कि
न्तु फलितार्थकथनम् ॥

चिका । स्त्री । कूपखनेमौ । कूपस्थाने
उरिष्वादिधारणयन्त्रे ॥ तिस्रो ऽस्य
यो ऽस्याः । सङ्ख्यायाः संघासङ्घ
सूत्राध्ययनेष्वितिकम् ॥

चिकटः । पुं । गोक्षुरके ॥
चिकटुः । न । कटुचिके । व्यूषणे व्यो
ये ॥ विश्वोपकुल्यासरिचं त्रयं चिक
टुकथ्यते ॥ व्यूषणं दीपनं हन्ति श्वास
कासत्वगामयान् । गुल्ममेहकफ-
शौख्यमेदः क्षीपदपीनसान् ॥ च
याणां कटूनां मरिचशुण्ठिपिप्पली
नांसमाहारः ॥

चिकार्यः । पुं । सुगते ॥ ज्यःकाया-
खस्य ॥
चिकार्धिकम् । न । मिलितनागरा ऽ
तिविघासुस्तात्रयोरूपे ॥

चिकण्टकः । पुं । गोक्षुरके ॥ पत्रगुप्ते ।
सुधीप्रभेदे । तिकांटाथूहर इतिभा
षाः ॥ टेंडरा इतिगौडप्रसिद्धे मत्स्ये
॥ न । कण्टकचये । मिलितं बृहत्प्य
मिदमनीदुस्पर्शात्रयरूपे ॥ चीणि
कण्टकानि यस्य यस्मिन्वा ॥

चिकालम् । न । कार्यकालतत्पूर्वा परे
कालेपुं ॥

चिकण्टकः । पुं । गोक्षुरकचये ॥ लघु
गर्गमत्स्ये ॥
चिकर्माकृत् । पुं । इज्याध्ययनदानानां
कर्त्तरि ॥

चिकालत्रः । वि । सर्वज्ञे ॥ पुं । बुद्धे ॥
चिकालं जानाति । स्त्री । आत इ-
सिकः ॥

चिकणूलम् । न । वातजन्यव्यथाविशेषे
॥ चिकणूस्रोः पृष्ठवंशस्रो यः सन्धि-
स्तत्त्रिकं स्मृतम् । तत्र वातेन या
पीडा चिकणूलं तदुच्यते ॥

चिकालदर्शी । पुं । मुनौ ॥ वि । सर्व-
ज्ञे । भूतभविष्यदर्शनानवेत्तरि ॥
चिकालं पश्यति । इतिरू० । शृङ्गा
दित्याग्निः ॥

चिकालवित् । पुं । बुद्धे ॥ वि । चिकाल
ज्ञे ॥ चिकालं वेत्ति । विद० । किप् ॥

चिकूटः । पुं । चिककुत्पर्वते । लङ्का
पुराधारे । सुचले ॥ चीरोदार्यव
तीरवर्तिनिशैलविशेषे । यत्र गजे-
न्द्रो गरुडगामिना श्रीनारायणे नेदु-
तः । सप्तवर्षेण वामनपुराणे द्रष्टव्य
म् ॥ न । सामुद्रसंज्ञे ॥

चिकूटपर्वतः । पुं । तीर्थविशेषे ॥
चिकूटसवणम् । न । शोणीसवणे ॥

विगुण

विकोणम् । न । खद्यात् । नवमपञ्चम
 स्थानयोः ॥ योनौ ॥ कामरूपपीठे
 ॥ करतोयां समारभ्या यावद्विक्रवा
 सिनी । शतथोजनविस्तारं त्रिको
 णं सर्वसिद्धिदम् ॥ त्रिः । व्यञ्जे ॥ त्रि
 विकोणफलम् । न । शृङ्गाटके ॥ ३००
 विचारम् । न । चारणये ॥ ३००
 त्रिचुरः । पुं । कोकिलाचट्टये ॥ ३००
 विखम् । न । चपुषे ॥ ३००
 विखडम् । न । खट्वाचये ॥ त्रिखंडां ख
 ड्यानां समाहारः ॥ ३००
 विखडी । स्त्री । विखिडे ॥ द्विगोरिति
 ङीप् ॥ ३००
 विगङ्गम् । न । तीर्थविशेषे ॥ ३००
 विगणः । पुं । विगोर् ॥ चयाणां धर्मार्थ
 कामानां गणः ॥ ३००
 विगर्तः । पुं । सुशर्माखण्डपतेर्देशे ।
 जालन्धरे ॥ तद्देशजे विगर्तोः ॥ ग
 णितान्तरे ॥ ३००
 विगर्तकाः । पुं । विगर्ते ॥ विगर्तएव ।
 स्वार्थे कः ॥ ३००
 विगर्ता । स्त्री । कामकाङ्क्षनायाम् ॥
 घुर्घुरिकायाम् ॥ ३००
 विगुणम् । न । प्रधाने । प्रकृतौ ॥ चयो
 गुणाः सुखदुःखमोहा अस्तेतिव्युत्प
 स्तेः । तदनेन सुखादीनामात्मगुण
 स्वंपराभिमतं पराङ्कतं भवति ॥

विजात

व्यक्तेः ॥ सत्त्वरजस्तमसु ॥ यथायां
 गुणानां समाहारः ॥ वि । गुणपय
 युक्ते ॥ ३००
 विगुणाः । स्त्री । तुल्यगुणपयोत्सिद्ध्या
 प्रकृतौ ॥ ३००
 विगुणाकृतम् । न । विहृत्स्ये । विः कृष्ट
 चेषे ॥ विगुणङ्कृतम् । सङ्ख्यायां
 प्रवंगुणान्तायोः शतिडाच् ॥ ३००
 विगुणात्मकम् । न । अज्ञाने ॥ गुणाः लो
 कहितशुक्लकृष्णाः अज्ञानकार्येषु तेजो
 बन्धेषु बान्तरप्रकृतिषु श्रुतिप्रसिद्धाः
 तयोश्च कार्यगतत्रिरूपेण कारस्वम
 प्यज्ञानमभ्याकृतात्मकं चिरूपेण चि
 गुणात्मकम् । यदा रजस्वत्त्वतमो
 षण्यचयाश्च योगुणास्तद्युक्तमज्ञानं गु
 णगुणिनोः रभेद्विवचयोविगुणात्म
 कं भवति ॥ यथागुणाः आत्मानो
 यस्त ॥ ३००
 विगुणितः । वि । विराट्कृतम् ॥ ३००
 विजटा । स्त्री । राक्षसीविशेषे ॥ स्त्री
 तापचपातिनीयं रावणाश्रये ॥ वि
 खट्टये ॥ ३००
 विजातम् । न । समानतया मिलिते
 पुत्रगोत्राप्रवेषु ॥ यथा । शलादिचि
 भिरुद्दिष्टं विजातं विसुगन्धिकम् ।
 चतुर्जातं सनागन्तु इयंवातकफापह
 मिति ॥ ३००

त्रिदण्ड

त्रिजातकम् । न । पिसुगन्धो । तुल्येषु
 । त्वगोर्लापचकेषु ॥ यतश्च रोचनं रु
 चं । तीक्ष्णोष्णं मुखगन्धहृत् । अघु
 पिच्छामिकुं । रण्यं कफवतिविषापेह
 रम् ॥ त्वगोर्लापचकेषु लुखिसुगन्धि
 विजातकम् । नागकेशरसंयुक्तं चा
 तुजातक मुच्यते ॥ ११ ॥
 विषोता । स्त्री । धेनुषि ॥ त्रिपुस्यानेषु न
 । ते । पूर्वपुदादितिणचम् ॥ त्रिषुच्ये ॥
 विणाचिकेतः । पुं । अर्धयुवते ॥ तद्यो
 गान् । पुरुषे ॥ चिःकुं चो भाचिकेते
 सि सि श्वितोयेन तेस्मिन् ॥ तद्विज्ञा
 ॥ न । स्तदध्ययने स्तदनुष्ठानवान् । वा
 यं स्तस्मिन् ॥ १२ ॥
 विषेचः । पुं । व्यन्त्रके । हरे ॥ चि ।
 नेचत्रयविशिष्टे ॥ वीषिनेत्राशियस्य
 । पूर्वपदात् । संज्ञाशमग इति गिरिन
 दादीनावेति वा लृत् ॥ १३ ॥
 चित्तम् । न । तेषां त्रये ॥ अयासां
 तेषां समाहारः ॥ १४ ॥
 वितयम् । ने । त्रये ॥ अयोऽधयवा
 अस्त । सङ्ख्याया । अवयनेतयम् ॥
 विदण्डम् । न । चतुरङ्गुलशोवात्तवेष्ट
 नादन्योन्यसम्बन्धे यतेर्दण्डविशेषे ॥
 पुं । सञ्ज्ञासायमे ॥ यथा । यस्त्वस
 यतपदुर्गः प्रचण्डेन्द्रियसारमिः । ज्ञा
 नवैराग्यरहितश्चिदण्डमुपजीवती

विदशः

तिविशुभांगवतम् ॥ अयणी दण्डानां
 समाहारः ॥ विदण्डमस्यस्य अच ॥
 विदण्डी । पुं । विदण्डधारिणि सञ्ज्ञा
 । सिविशेषे ॥ यद्विनःकार्यानां निषि
 द्वाभिधानां सतङ्कल्पप्रतिषिद्धव्यापार
 । त्त्यागवति ॥ येथा हसनुः । बाग्दण्डे
 य मनोदण्डः कायदण्ड स्तथैव च ।
 ॥ यस्यैते निश्चिंतावद्भौ विदण्डी तिसड
 च्यते इति ॥ चिदण्डमस्यास्ति । इनिः ॥
 विदला । स्त्री । गोधांपदीस्ततीयाम् ॥
 विदसिका । स्त्री । चर्मकपायाम् ॥ इति
 । शब्दचन्द्रिका ॥ १५ ॥
 विदशः । पुं । दिवे । निर्वरे ॥ तृती
 या यौवनास्था दशा यस्य संः ॥ विश
 व्दस्यतृतीयाथता । षिविभागवत् ॥
 । विदशयोः सङ्ख्याय्येति बहुव्रीहिः
 । बहुव्रीहौ सङ्ख्येयवहुगणात्
 । इति डच् ॥ चीन् तापान् दशति । दं
 शदशने । मूलविभुजादित्वात् कः ।
 पुं नलोपः इति वा ॥ जन्मसत्तावि
 नाशाख्या । सिद्धोदशाः यस्य । नतुम
 र्थ्यानामिष्वाल्ययौवनबाईक्याख्याः
 ॥ पयस्त्रिंशद्वेषमुख्यगणे ॥ व्यधिका
 । खिराट्सादंश विदशाः । अधिकाष्ट
 । सङ्ख्यायाः । चिनीकार्याभाः । ते
 । च । अर्कादादशः रुद्राएकादश वसयो
 । टी विद्येदेवौ द्वाविति ॥ एकवर्ष

चिदिनः

शब्दस्तन्त्रेषोभयार्थ इतिहृताधिका
 राखिदशारख्यथाख्याताः ॥ २० ॥
 चिदशगोपः । पुं । इन्द्रगोपकीटे ॥ २१ ॥
 चिदशदीर्घिका । स्त्री । स्वर्गज्ञायाम् ॥
 चिदशमञ्जरी । स्त्री । तुलस्याम् ॥
 चिदशवर्त्म । न । नभसि ॥ चिदशानां
 चिदशोचार्यः । पुं । जीवे । सुरगुरौ ॥
 चिदशानाम् आचार्यः ॥ २३ ॥
 चिदशाधिपः । पुं । शके ॥ २४ ॥
 चिदशाप्यक्षः । पुं । विष्णौ ॥ गुणावेशेन
 सञ्जातानां तिसृणां दशानां जाग्रदा
 दीना मध्यक्षः स्वामी ॥ चिदशानां
 देवानां वा मध्यक्षः ॥ २५ ॥
 चिदशायुधम् । न । वज्रे ॥ २६ ॥
 चिदशारिः । पुं । दैत्ये ॥ चिदशानोम्
 अरिः ॥ २७ ॥
 चिदशाख्यः । पुं । स्वर्लोके ॥ चिदशाना
 म् आख्यः ॥ सुमेरुपर्वते ॥ २८ ॥
 चिदशावासः । पुं । चिदिष्टमे । स्वर्गे ॥
 चिदशानाम् आवासः ॥ २९ ॥
 चिदशाशरः । पुं । अश्वते । पीयूषे ॥
 चिदशेश्वरी । स्त्री । दुर्गायाम् ॥
 चिदाधिका । स्त्री । चर्मकपायाम् ॥
 चिदिनव्रतम् । न । नैमित्तिकेव्रतविशे
 षे ॥ यथा । खरकुकुटकोर्षांश्च विक्री
 र्कनीचिजातवः । भीषट्सि चरन्ती

चिदोषः

पिबुद्योयु चिदिनव्रतात् ॥ दिनमेवं
 निराहारे चिदतीयं कबजोजनः ।
 तृतीयन्तु मयेदङ्गि चिदिनव्रतम-
 त्यिकेरति कुत्सार्थं संसेतुः ॥ ३० ॥
 चिदिनस्पृक् । पुं । व्यहस्यर्षे । अङ्गलि
 । विषयस्पर्शने ॥ यथा । चिदिनस्पृक्
 दिनवयस्पर्शनादङ्गः । तथाहोरा-
 त्रस्य वा रक्षयेन तिष्यन्त इयं यदि-
 स्पृश्यते । तदा चिदिनेस्पृक्ः स्यादि-
 त्स्पर्शः त ॥ ३१ ॥
 चिदिवः । पुं । स्वर्गे ॥ चयोऽङ्गविष्णुश्च
 हाः दीक्षन्त्यपेति चिदिवः । इक्षश्चे
 ति घञ् । संज्ञापूर्वकत्वात्तन्मूढः ॥
 यदा । सात्त्विकराजसतामसमेवैव
 त्रिविधा दीक्षन्ति व्यवहरन्ति प्रकीर्ष-
 न्ते वा । द्रुगुपधत्वात्कः ॥ यदा तृती
 याद्योः । अर्थेकविधानम् । घृति
 विषये सङ्ख्याशब्दस्ये पूरणार्थे क
 म् ॥ न ष्चि । नभसि ॥ सुखे ॥ ३२ ॥
 चिदिवा । स्त्री । नदीविशेषे ॥
 चिदिवेशः । पुं । देवे । निर्जरे ॥ चि
 दिवस्य ईशः ॥ ३३ ॥
 चिदिभोज्जवा । स्त्री । खल्लेखायाम् ॥
 चिदिबौकाः । पुं । देवे । सुरे ॥ ३४ ॥
 चिद्वक् । स्त्री । शिवे । महादेवे ॥ चि ।
 चिनेषे ॥ ३५ ॥
 चिदोषः । पुं । सन्निपाते ॥ न । वात-

विधाधि

पिपश्व

पित्तकफरूपे दोषधये ॥
 विदोषजः । पुं । विदोषजनिते सञ्चि
 पातरोगे ॥ अस्य पूर्वरूपम् । सर्व-
 लिङ्गसमावायः सर्वदोषप्रकोपजे ॥
 सर्वदोषप्रकोपजे पूर्वं सर्वलिङ्गसमा-
 वायः । अतिशयितजृम्भानेपदाहान्ना
 बधिसहितानां अमादीनां समवा-
 यो भवति ॥ * ॥ चिरञ्चरे वातकफो
 ल्लेखे वा विदोषजे वा दशमूलमिश्रः
 किराततिक्तादिगणैः प्रयोज्यः शु-
 द्धाग्निवा विदुता विमिश्रः ॥
 विधा ॥ अ । विप्रकारे ॥ यथा । विधा-
 करोति ॥
 विधातुः । पुं । गणेशे ॥ न । धातुधये ॥
 विधामा । पुं । विष्णौ ॥ शिवे ॥ अग्नौ ॥
 मृच्छौ ॥ पीठिर्धामानि स्थानानि
 भूरादीनि सत्त्वादीनि वा यस्य सः ॥
 न । स्त्री । धामधये ॥
 विधारकः । पुं । गुण्डल्ले ॥
 विधारखुही । स्त्री । व्यञ्जे । खुहीवि-
 शेषे ॥
 विधाविशेषः । पुं । सूक्ष्मादिविशेषे ॥
 यथा । सूक्ष्मात्मातापितृजाः सहस्र
 भूतै विधाविशेषाः स्युः । सूक्ष्मास्ते
 षां नियता मातापितृजानिबर्त्तन् ॥
 सूक्ष्मशरीरमेकः मातापितृजो वि-
 तीयः महाभूतानितृतीयो विशेषः

। तेषामध्ये सूक्ष्मानियताः माता
 पितृजानिबर्त्तन्ते कीटान्ता वा भस्मा
 ना वा विडन्तावेति ॥ विप्रकारिको
 विशेषः ॥
 विधासर्गः । पुं ॥ भूतादिसर्गं ॥ अष्टवि-
 ङ्कल्पो दैव स्तैर्यग्यो जश्वेष्वधामध-
 ति । मानुष्यश्चैकविधः समासतोयं
 विधासर्गः ॥ ब्राह्मः प्राजापत्यः से-
 न्द्रः पौवः गान्धर्वः याचः राजसः पै-
 शाच इत्यष्टविकल्पो दैवः सर्गः । १
 ॥ पशुसृगपक्षिसरीसृपस्या वरा इ-
 ति पश्वविधस्तैर्यग्योनः सर्गः । २ ॥
 मानुष्यस्यै कविधः । हे ॥ ब्राह्मणा-
 दधान्तरजातिभेदाविवर्त्तया संस्था-
 नस्य चतुर्ष्वपि वर्णेष्वविशेषात् ॥
 विनयनः । पुं । विषमनयने । शिवे ॥
 पीठिनयनान्यस्य । जुम्भादिपुर्वेति
 निषेधात् पूर्वपदात् संचायासग इ-
 ति गन्ताभावः ॥ वि । नेषचयवति ॥
 विनयना । स्त्री । उमायाम् ॥ टाप् ॥
 विनेत्रः । पुं । शिवे । हरे ॥ पीठिने
 चाशियस्य ॥ वि । नेषचयविशिष्टे ॥
 विनेषबूढामयिः । पुं । शशाङ्के ।
 चन्द्रे ॥
 विनेषा । स्त्री । वाराहीकन्दे ॥ नेषच-
 ययुक्तायाम् ॥
 पिपश्व । वि । विगुणितपेषु । पश्व

विषय

दशसु ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
 विषयश्चाङ्गम् । न । पञ्च दशसङ्ख्योक्त
 ज्ञेषु निदिध्यासनाद्भिन्नाधकसाधन-
 विशेषेषु ॥ तानि यथा । यन्मोहि-
 तियस स्थागो मौनं देशश्च काल
 ता ॥ आसनं मूलवन्धश्च देहसाम्य
 च दृक्स्थितिः ॥ प्राणसंयमनश्चैव
 प्रत्याहारश्चधारणा । आत्मध्यानं स
 माधिस्य प्रोक्तान्यङ्गानिवैक्रमात् ॥
 यथांतु लक्षणं स्वस्वस्थाने ज्ञेयं मनी-
 षिभिः ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
 विषयताकम् । न । रेखोच्चैर्वाङ्गितभाले ॥
 विषयः । पुं ॥ विल्ले ॥ न । दिक्षुत्रयवति
 विल्लपचे ॥ यथा । विष्णुरुवाच । ऊर्ध्व
 पंचहरो ज्ञेयः पंच वामि विधिः स्वयम्
 । अहं दक्षिणपत्रश्च विषयदक्षमिष्यु
 तेतिदहदुर्मपुराणे ११ अर्थायः ॥
 विषयक । पुं । किंशुकदृष्टे । पलाशे ॥
 विषयी ॥ स्त्री ॥ पत्रपत्रे ॥ द्विगोरिति
 ङीप् ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
 विषयम् ॥ न । विसाग्याम् ॥ त्रयाणां
 पेषां समाहारः ॥ तद्विनाशेति समा-
 स ॥ ऋक्पूरिति समासः ॥ यथा
 सङ्ख्याययादेरिति क्लीबता ॥
 विषयगा । स्त्री । भागीरथ्याम् ॥ गङ्गा
 याम् ॥ धीन्पयोगच्छति । विभिः प
 विभिर्गच्छति ॥ गङ्गा ॥ अन्येभ्यो

विषदी

पीतिडा ॥ यथा । विषयेन गच्छति
 ङी ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
 ङी ॥ नागां स्तारयतेप्यथः । दिवितारय
 । ते देवा स्ते न विषयमास्मृता ॥ १ ॥
 विषदा । स्त्री । विषयविशेषे ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
 । दा अस्याः ॥ १ ॥ सङ्ख्यासु पूर्वस्येति पा
 प्रदस्यान्तलोपः । टाङ्गीति टाङ्गी भ
 ङी ॥ च्वात् पादः पत् ॥ हंसपदीवृत्ते ॥
 विषदिका । स्त्री । तिपाई इति प्रसिद्धे
 । आधारे विशेषे ॥ अर्थायैधातुनिर्मिते
 विषाद्युक्ते शब्दादिपात्राधारे ॥
 विषदी ॥ स्त्री । गौधापदीक्षतायाम् ।
 हंसपद्याम् ॥ हस्तिगाववन्धे ॥ वि
 । पदी पादवन्धनमितियादवः ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
 ङी ॥ दिपात्राधारे ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
 । सङ्ख्यासु पूर्वस्येति पादशब्दस्थान
 लोपः । पादेन्यतरस्यामिति ङीपि
 भत्त्वात् पादः पदिति पङ्क्तिः ॥ पा
 दत्रययुक्त्याम् ॥ भापाकवितार्था
 । शब्दो विशेषे । यथा ॥ पञ्चदशिका
 ना । यदियमकान्ता दादशपरिणत-
 । भावाः । किञ्चरगीतिस्तदिति निवी
 । ति । शब्दसमाधरगावा ॥ स्यादा
 । न्तलदाहतः ॥ १ ॥ यैपो सङ्गीतकेनि
 । शब्दं निवीतिः किञ्चराखिका ॥ शैव
 । स्यात् प्राकृतेगाने षपदीतिपरिणु
 तां ॥ इति काशोदयः ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥

त्रिपुटः

त्रिपुटः । पुं । किंशुकै ॥ ति । १७७ ।
 त्रिपुटः । स्त्री । वनकार्पास्याम् ॥ ७
 त्रिपुटिकां स्त्री । कन्दविशेषे त्रिपुट
 त्रिपुट्याम् कन्दालौ ॥ ति । १७७ ।
 त्रिपुट्यां स्त्री । शालपर्ण्याम् ॥ वन
 कार्पास्याम् ॥ पृश्निपर्णीभेदे ॥
 त्रिपात्-द् । पुं । विष्णौ ॥ ज्वरे ॥ चयः
 पादा अस्याः । संख्यासुपूर्वस्येतिपोद
 स्थानलोपः ॥ ति । १७७ ।
 त्रिपादिका स्त्री । हंसपदीलतायाम् ॥
 त्रिपिबन् । पुं । वाहीशये ॥ नद्यादौप
 यः पिबतोयस्य त्रीणिजलं स्पृशन्ति
 कर्षीनिह्वाच । विभिः पिबति । पा०
 शब्दः ॥ ति । १७७ ।
 त्रिपिष्टपम् । नः । स्वर्गे ॥ त्रिदशातांपि
 ष्टपम् ॥ प्रपोदरादिच्च्द् दशशब्द-
 लोपः ॥ तृतीयं पिष्टपम् त्रिपिष्टपम्
 । पूरणमच्ययस्तु वृत्तौ गतार्थत्वात्
 प्रयुज्यते विभागवत् । मर्त्यपाताखा
 मेक्षया तृतीयं पिष्टपं भुवनम् ॥
 त्रिपिष्टपसद् । पुं । देवतायाम् ॥ त्रिपि
 ष्टपेदिवि सीदतिवर्त्तते । पङ्क्त ० ।
 क्विप् ॥
 त्रिपुटः । पुं । सतीनके । खिसारीति
 प्रसिद्धे कलाये ॥ त्रिपुटोमधुरस्ति क
 स्तुषरोरुचसो भृशम् । कफपित्तह
 रोरुच्योग्राहकः भीतलक्षया ॥ कि

त्रिपुण्ड्र

त्रिपुण्ड्रश्चतुष्कारो वातातिको-
 पिनः ॥ तीरे ॥ तालुके ॥ इक्षमेदे
 ति । गोचुरे ॥ ति । १७७ ।
 त्रिपुटान् स्त्री । मल्लिकायाम् ॥ स्त्र-
 च्छैलायाम् ॥ विवृदोपधौ ॥ चयः
 त्रिपुटायेत्याः ॥ ऋषेस्फोटायाम् ॥ रक्त
 त्रिपुटि । पुं । एरण्डे ॥
 त्रिपुटी । स्त्री । चिह्नतायाम् ॥ चयाणां
 पुटानां समाहारे ॥ चयाणां छाट
 ज्ञानचेयादिरूपाणां पुटानामाका
 राणां समाहारः । द्विगोरिति ङीप् ॥
 त्रिपुटीफलः । पुं । एरण्डे ॥ त्रिपुटीफ
 ले यस्य ॥
 त्रिपुण्ड्रम् । नः । भास्वस्वतिर्यग्रेखाणां-
 वितये ॥ ऊर्ध्वपुण्ड्रद्विजः कुर्यात् च
 चियसुत्रिपुण्ड्रकम् । अर्धचन्द्रश्च वै
 श्यस्य वर्त्तुलं शूद्रयोनिजः ॥ * ॥ वि
 नाभस्त्रिपुण्ड्रेण विनासृष्टमाल
 या । पूजितोपिमहादेवो न स्यात्
 तक्षफलप्रदः ॥ तस्मान्मुदापिकर्त्तव्यं
 ललाटे तुत्रिपुण्ड्रक मितिस्मृतिः ॥
 सत्क्षया भस्मना वापित्रिपुण्ड्रं विन्दु
 संयुतम् । ललाटेति लकं कुर्याद् गाय
 त्वा वनुक्तल इतिमहानिर्वाणत
 न्नम् ॥ येषां पुर्मनुष्याणां त्रिपुण्ड्रे

त्रिपुर

विनास्वितम् । श्वानसदृशं तत्-
स्वाप्नेष्यं पुण्यकृत्तनैरिति देवी-
भागवतम् ॥ अपि च तत्रैव नारदं प्रति
नारायणवाक्यम् । त्रिपुण्ड्रं देवि नि-
न्दन्ति निन्दन्ति शिष्यमेवते । धारयन्ति
श्वेभक्त्या धारयन्ति तमेवते ॥ तिर्य-
ग्रेखाः प्रदृश्यन्ते खलाटे सर्वदेहिना-
म् । तथापि मानवा मूर्खान् कुर्वन्ति
त्रिपुण्ड्रकमिति ॥ त्रयाणां पुण्ड्राणां
समाहारः ॥ तद्वितार्थेत्यादिनास-
मासः ॥

त्रिपुण्ड्रकम् । न । त्रिपुण्ड्रे ॥ बक्रालला-
टगालिस्त्रो भस्मरेखास्त्रिपुण्ड्रकमि-
ति हारावली ॥ त्रिपुण्ड्रमेव । स्वा-
र्धकः ॥

त्रिपुरः । पुं । असुरविशेषे ॥ न । मय-
दानवविरचिते कामचारिणि पुर च-
ये ॥ त्रयाणां पुराणां समाहारः त्रि-
पुरम् । तद्वितार्थेति समासः । पात्रा-
दित्वात् स्त्रीत्वाभावः ॥

त्रिपुरदहनः । पुं । शिवे । हरे ॥

त्रिपुरभैरवी । स्त्री । देवीविशेषे ॥

त्रिपुरमल्लिका । स्त्री । पुष्पवृक्षविशेषे
। श्लेषमायाम् । त्रिपुरमालिकेति
गौडेपुण्यातायाम् ॥

त्रिपुरमालिका । स्त्री । मोहिन्याम् ।
वटपशायाम् ॥

त्रिपुरा

त्रिपुरा । स्त्री । चतुर्वर्गप्रदायां परदे-
वतायाम् ॥ ब्रह्माविष्णुमहेशाश्चैस्त्रि-
दशैरर्चितापुरा । त्रिपुरेति तद्दाना-
मकथितं देवतैस्तत्र ॥ अपि च । त्रि-
कोणं मण्डलश्चास्यास्त्रिपुरन्तु त्रिरे-
खकम् । मन्त्रानुव्यचरं श्रेयं तथाह-
पचयं पुनः ॥ त्रिविधाकुण्डलीशक्ति-
स्त्रिदेवानाम्बसृष्टये । सर्वं चयं चयं
यस्मात् तस्मात्तु त्रिपुरामतेति ॥

त्रिपुरास्तकः । पुं । महेश्वरे । मूलिनि-
शिवे ॥ त्रयाणां सुवर्णरौप्यलोहा-
नां मयादिनामकानां दैव्यत्रयाणां
वा पुराणि तेषामेकानाशकः । व्य-
वयवं पुरं त्रिपुरं तस्यास्तकः ॥ त्रया-
णां पुराणां समाहारः । पात्रादिति-
ति कश्चित् तत्र । तथासतिपञ्चपा-
त्रीतिवत् त्रिपुरीति प्रयोगाभावः
स्यात् ॥

त्रिपुरारिः । पुं । सदाशिवे ॥

त्रिपुरी । स्त्री । चेदिपुर्याम् । त्रिपुरा-
इति प्रसिद्धेदेशे ॥

त्रिपुरा । स्त्री । कृष्णविरति ॥

त्रिपुराकारम् । न । ब्रह्माकृततीर्थविशेषे ।
ज्येष्ठमध्यमकनिष्ठेषु त्रिपुराकारमि-
धश्चक्षुः ॥ पुं । योगविशेषे ॥ यथा ।
वाराहकूरा स्त्रियिर्भद्रा नक्षत्रमय-
पादकम् । आतेऽवजारजोयोगो

विभङ्गी

मरणे ऽपि पुष्कर इति ॥

विपुष्टः । पुं । राजभेदे । प्राजापत्ये ॥
विपुष्टः । पुं । चयाणां लोकानामुपरिस्थि
ते सत्त्वलोके ॥

विफला । स्त्री । हरीतक्यादिफलपिके
॥ पथ्याविभीतधात्रीणांफलैः स्वात्
विफला समैः । फलविकम्बुविफला
सावराच प्रकीर्तिता ॥ विफला क
फपित्तघ्नी मेहकुष्ठहरीसरा । चतु
थ्या दीपनी इत्या विषमन्वरनाशि
नी ॥ चयाणां फलानां समाहारः । अ
ः जाद्विच्चात् द्विगोरिति न ङीप् ॥

विफली । स्त्री । विफलायाम् । इति
राजनिर्घण्टः ॥

विषलीकम् । न । पापौ ॥ ३३

विभङ्गी । स्त्री । माघाष्टतत्तरे ॥ यथा
। प्रथमं यदि दशमं घटति विरामं त
दनु निकामं वसुवसुकम् वसुविमल
तुरङ्गमः मतिहृदयद्रम हृपितभुज
रुम नृपतिखकम् । विभङ्गिकखसं
विहितनिवासं सततविलासं हृदय
मुदे मदमुदितभुजङ्गी मे । चनरङ्गी
वदति विभङ्गीरुत्तमदः ॥ यथा-

। विविपायुधमण्डित सद्गरपण्डित र
खण्डिण्डितपाण्डपडभटे चण्डासुरख
ण्डिनि हरपुरमण्डिनि शशधरग
ण्डनिवदुजटे । भवसागरतारि-

विमार्गा

खिं दुर्गतिहारिखिं मेरुखकारिखि
। मयिसुचिरम् । गिरिराजनिवासिनि
शैलविलासिनि शम्भुविलासिनि दे
हिवामिति ॥

विमण्डी । स्त्री । चित्रतायाम् । श्वेत
। विधारेति ख्याता । पथी ॥ चीन्दोषा
नृभण्डते । भडिपरिभाषणे । कर्म-
यण्डे ॥ ङीप् ॥

विमङ्गम् । न । सुरते ॥ इति विकारण्ड
शेषः ॥

विभुवनम् । न । स्वर्गमर्त्यपातः खान्त
केलोकषये । त्रिलोक्याम् ॥ चयाणां
भुवनानां समाहारः ॥ तद्विहार्येण
दिना समासः ॥

विमदः । पुं । मुक्ताविषकविडङ्गेयु ॥

विमदेत्पथः । वि । विभिर्भदैर्दृष्टे ॥
विमामदे । घनमद सखैवाभिजने
मदः । एते मदा मदान्नानां न एव
हिसतां दमाः ॥

विमधुः । पुं । ऋग्वेदैकदेशे ॥ मधु
वातायुक्त्वयवेत्तरि ॥ यथा । वि-
णः चिकेत खिमधुविमुदग्धः एतद्र
विदिति ॥ न । मधुषये । मिन्नित
सितामाचिकसर्पाः पु ॥ यथा ।
दुग्धसिता माचिकश्च विषेयं मधुर
षयम् ॥

विमार्गा । स्त्री । शत्रायाम् ॥ विभि

विद्युगः

भीर्गोर्भीच्छतीतिविग्रहः ॥ १ ॥
 विमागर्गी । स्त्री । विपद्ये ॥ चयायां मा
 र्गिणां समाहारः ॥ डीप् ॥
 विमुकुटः । पुं । विकूटाचले ॥
 विमुखः । पुं । बुद्धविशेषे ॥
 विमुखा । स्त्री । बुद्धदेवीविशेषे । मा
 यादेव्याम् ॥ वज्रयोरार्घ्याम् ॥
 विमूर्त्ति । पुं । बुद्धभेदे ॥ ब्रह्मविष्णु
 शिवाख्यमूर्त्तित्रयवति ॥ यथा । वि
 मूर्त्तिर्यः सर्गस्थितिबिषयकमूर्त्तित
 नुते ॥ इतिगङ्गेशोपाध्यायः ॥ तिस्त्रो
 मूर्त्तयोयस्य ॥ स्त्री । देवीविशेषे ॥
 तिस्त्रोमूर्त्तयोयस्याः । चयोप्रज्ञाद्
 योवामूर्त्तयो यस्याः ॥ एकमूर्त्तरपि
 भिन्नरूपिणी याः जगज्जननपावन
 चये । काच्युतेश्वरतया विवर्त्तते प्र
 ह्यशक्ति मह भानतीस्विताम् ॥
 विद्यष्टि । स्त्री । चेषपर्वण्याम् ॥
 विद्यामकम् । न । पापे ॥ इतिशब्द
 माला ॥
 विद्योमा । स्त्री । राषी ॥ चयोयामा
 यस्याः । आद्यन्तयोरर्द्धयोश्चेष्टाकाल
 त्वेन दिनप्रायस्त्वात् ॥ हरिद्रायाम् ॥
 यमुनायाम् ॥ नीस्थाम् ॥ कृष्णविष्ट
 तायाम् ॥

विद्युगः । पु । यत्तपुरुषे ॥ कृतयुगेय
 चाभावात् । कलौर्लक्षत्वाद्वा ॥

विलोच

विद्युहः । पुं । कपिष्ठाख्ये ॥
 विराचिम् । न । राचिचये । तिसृष्वार
 । वीणां समाहारं ॥
 विरुक्तम् । वि । विपादादिना विवारो
 चारिते ॥ विपादे विस्मये इर्धं खे
 दे दैन्ये ऽवधारणे ॥ प्रसादने सम्भ्र
 मेपि विस्त्रिस्तनदुष्यति ॥
 विरेखः । पुं । शङ्खे ॥ वि । रेखाचयवि
 शिष्टे ॥ तिस्त्रोरेखायस्त्रसं ॥
 विलकः । पुं । तृतीयांशे ॥
 विलयणम् । न । लयणचये ॥ यथा ।
 सैन्येष्व विडम्बैर्ष, कृत्तकश्चतृतीय
 क्रम् । मिलित्तैतत् । विलयणं वैश
 शास्त्रेनिरूपितम् ॥
 विलोकात्मा । पुं । अन्तर्यामिणि ॥ च
 । यायां लोकानां मात्मा ॥
 विलोकधृक् । पुं । विष्णोः । चीन्लो
 कान् धारयति इति । धृक् । क्षिप्
 विलोकी । स्त्री । स्वर्गमर्त्यमातालेषु
 । चयायां लोकानां समाहारः । दि
 गोः । इति डीप् ॥
 विलोकेशः । पुं । सूर्ये ॥ सदाशिवे ॥
 चयायां लोकानामीशो ऽधिष्ठाना ॥
 चयोलोका स्तदाधिष्ठाः स्वेषु कर्मसु
 वर्त्तन्त इतिषो ॥
 विलोचनः । पुं । व्यम्बके । शिवे ॥ श्री
 गिलोचनानि यस्त्रसः । विष्णु कालेषु

त्रिवर्षि

लोकेषु गुणेषु वेदेषु वा लोच
नं ज्ञानं यस्येति वा । त्रयो वेदाः त्रयो
वा अकारोकारभकाराः लोचना-
नि यस्य वा ॥

त्रिलोचना । स्त्री । दुर्गायाम् ॥ वृद्ध
देवी प्रमेहे ॥

त्रिलोचनाष्टमी । स्त्री । गौणशान्द्रज्ये
ऽस्य कृष्णाष्टम्याम् ॥

त्रिलोचकम् । न । सुवर्णरजतताम्राभि
ः घातुष्येति ॥

त्रिलोही । स्त्री । त्रिलोचघटितमुद्रा
विशेषे ॥

त्रिवर्गः । पुं । धर्मकामार्थेषु ॥ धर्मार्थ
कामाः सममेव सेव्या यो ह्येकसक्तः

स जनो जघन्यः ॥ * ॥ यथा ऽऽनुकूल्यं
दम्पत्यो त्रिवर्गस्तत्र वर्द्धते ॥ त्रिफला

याम् ॥ कटुषिके ॥ दृष्टिस्थानक्षये ॥
क्षयः स्नानञ्च दृष्टिष्वधिवर्गो नीतिवै

दिनाम् ॥ सत्त्वरजसमसु ॥ यथा
यां वर्गः समूहः ॥ सुनीता ॥ इति श

ब्दरत्नावली ॥

त्रिवर्षिकः । पुं । गोक्षुरके ॥ न । त्रिफ
लायाम् ॥ व्यूषणे । कटुषिके ॥ त्रा
ह्मणक्षयिविट्सु ॥

त्रिवर्षिका । स्त्री । त्रिवर्षायाङ्गवि । त्रि
हायक्याम् ॥ श्रीगणवर्षायि यथोय
स्याः सा त्रिवर्षा । ततः स्वार्थिकः ॥

त्रिवृत

त्रिविक्रमः । पुं । विष्णोः ॥ बलिवन्ध-
नार्थं भूयोमत्स्येषु त्रिषु लोकेषु गु

णेषु वा त्रयो वा विक्रमाः पादन्यासा
यस्य सः । त्रिरित्येव त्रयो लोकाः कीर्त्ति

तामुनिसत्तमैः । क्रमते तांस्तथा सर्वां
स्त्रिविक्रमोजनार्दनः ॥ इति हरिवंशः

॥ श्रीलोकान् विशेषेण कामति व्या
प्नोति वा । क्रमुः । अच् ॥

त्रिविधः । त्रि । त्रिप्रकारे ॥ तिस्रो वि
धायस्य सः ॥

त्रिविधसर्गः । पुं । त्रिधासर्गे ॥
त्रिविष्टपम् । न । स्वर्गे । सुरलोके ॥

विशन्त्यस्मिन् सुकृतिन् इति विष्टप
म् । विष्टपपिष्टप विशिष्टोत्सवा इति

विशेरौणादिकः कपन् प्रत्ययः तस्य
तुट् । व्रश्चेति षत्वम् । सूचेपिष्टपे

तिपाठ उच्चलदसरीत्येक्तः । अ-
न्येतु विष्टपेति दनोटादिभेव पठन्ति

। युक्तश्चेतत् । यत्र प्रत्ययविष्टपमि
त्यादौ तद्वादर्शनात् । अमरकोषे

पि विष्टपं भुवनं जगदिति प्रचुरपा
ठाश्च ॥ तृतीयं विष्टपम् ॥ त्रिभुवने ॥

त्रिविष्टपसद् । पुं । देवे । सुरे ॥ -
त्रिवीजः । पुं । त्रयाभाके ॥ इति राजनि

र्घसङ्घः ॥
त्रिवट् । स्त्री । त्रिवटायाम् । सुवहाया
म् । श्वेतत्रिधारा इति प्रसिद्धी यथौ

चिबृह

॥ श्वेतादिदशैषनी स्यात् स्वादुष-
ष्वासमीरहत् ॥ कृत्वा पित्तज्वरस्ये
षपित्तशोथोदरापेदा ॥ श्वेतैकृष्ण
प्रभेदेन द्विविधा विष्टदुच्यते । श्या
भाविष्टत्तोहीनगुणा तीव्राविरेचि
का ॥ भूर्च्छादाहमदभ्रान्तिकण्डो
त्कर्षणकारिणी ॥ वीन् अवयवान्
वृथोति । वृज् । क्लिप् तुक् ॥
विष्टता । स्त्री । विष्टदोषयो ॥ विभ
रवयवैष्टता ॥

विष्टत्करणम् । न । तेजोवर्णानां मि
श्रीकरणे ॥ तत्प्रकारो यथा । तेजोव
र्णानां त्रयाणां मध्ये एकैकं द्विधा सम
विभज्य पुनरेकैकभागस्य द्विधाविभा
गंकृत्वा स्वैस्वद्वितीय स्थूल भागं परि
त्यज्यान्वदीयस्थूलभागयोरैकैकस्य
भागस्य संयोजनमिति ॥

चिबृहत्सर्षी । स्त्री । शिष्टमोचिकाश्याम् ॥
चिष्टदेदः । पुं । च्याम् । सृग्यजु सा
मात्मके वेदे ॥ प्रणवे ॥ सृचोयजूं
षिचान्यानि सामानि विविधानि च ।
एषचेय चिबृहदे । योवेदैर्न सवेद
वित् ॥ आद्य यत् व्यचरं प्रह्ला चयी
यस्मिन् प्रतिष्ठिता । सगुह्योन्य चि
ष्टदेदो यस्तवेद सवेदवित् ॥ ऋगा
शात्मना विरावर्त्तते इति चिष्टत् स
चासौवेदश्चेति कर्मधारयः ॥

चिशब्

चिबेगी । स्त्री । स्थानविशेषे ॥ साहि
धा । युक्तवेगीमुक्तवेगीतिभेदात् ।
तत्र प्रयागे युक्तवेगी गङ्गाया यमुना
सरस्वत्यो सङ्गमान् ॥ दक्षिणप्रया
गे मुक्तवेगी गङ्गाया यमुनासरस्व
त्योर्विद्योगात् ॥ दक्षिणप्रयागस्य सी
मानिर्गयो यथा । प्रद्युम्नश्च हृदादा
भ्ये सरस्वत्यास्तथोत्तरे । तदक्षिण
प्रयागसु गङ्गातो यमुना गतेति ॥
* ॥ सगरसन्ततिसन्तरणेच्छया प्रच
क्षितोतिजवेन हिमालयात् । इष्टं
मन्दमुपैति सरस्वतीयमुनयोर्धिर-
हादिव जाह्नवीति नद्याधिपतिकृ
ष्णचन्द्रराजस्यसभास्यो वाकेश्वरवि
द्यालङ्कारः ॥

चिबेणुः । पुं । रथमुखस्येऽवयवविशेषे ॥
चिबेदः । पुं । वेदपयषेत्तरि ॥ २०॥
चिबेदी । पुं । चिबेदन्ते ॥
चिबेदी । स्त्री । वेदपये ॥ चयाणां वेदा
नां समाहारः । द्विगोरिति ङीष् ॥
ऐष्टिकपाशुकसैमिकवेदिकापये ॥
चिबेद्या । स्त्री । विष्टति ॥
चिशक्तिधुक् । पुं । भगवति ॥ चिशक्ति
र्माथा तां धरतीति चिशब्दः ॥
चिशब्दः । पुं । सूर्यवशीयन्तपविशेषे ॥
शलभे ॥ घृषदंशके । माजारे ॥
चातके ॥ खद्योते ॥

विस्तृत्यः

विशङ्कुजः । पुं । हरिश्चन्द्रश्चपेति ॥
 विशङ्कुयाजी । पुं । विश्वामिवेति ॥
 विशंरेयः । पुं । बुद्धे । जिने ॥
 विशङ्करा । स्त्री । मिलितगुडोत्पन्ना
 विमोक्षामधुरेति राजनिर्घण्टः ॥
 विशङ्गा । स्त्री । वृत्तार्हन्मातृविशेषे ।
 वर्द्धमानेमातरि ॥
 विशाखपत्रः । पुं । शिल्ले । मालूरे ॥
 विशिखः । पुं । रोचसाक्षरे । रावणपु
 त्रे ॥ विश्वे ॥ न । विशूले ॥ मण्ड-
 लान्तरे ॥ किरीटे ॥ विशिखाचय
 तीवति ॥
 विशिखिदला । स्त्री । मालाकन्दे ॥
 विशिराडः । पुं । ज्वरे ॥ कुबेरे ॥ राव
 णेपुत्रविशेषे ॥ खरसेनापतौ ॥ श्री
 विशिरांसि वस्य ॥
 विशीर्षकम् । न । विशूले ॥
 विशूलम् । न । अश्वविशेषे । विशिखे ॥
 विश्याणां शूलानां समाहारः ॥
 विशूली । पु । शिषे ॥ विशिखलधा
 रिणि ॥
 विशृङ्गः । पु । विक्रान्ते ॥ विशृङ्गाद्री ॥
 श्रीणि शृङ्गाण्यस्य ॥
 विशृङ्गी । पुं । रोहितमत्से ॥
 विशृष्टम् । स्त्री । सकादशाधरायां वृत्ती ॥
 विस्तृत्यः । वि । परदेवतायाम् । पर
 मेत्यरे ॥ विष्वपिकालेषु सृष्टेः पूर्वं

विस्तृत्य

प्रलयानेकारं स्थितिसमये चर्षित्योऽ
 व्यभिचारेण वर्त्तमानत्वं ॥
 विस्तृत्यः । स्त्री । पुष्पविशेषे । सन्ध्य
 कुसुमे । फोगनियो इति भाषा ॥ पूर्वा
 परमध्यसन्धी ॥
 विस्तृत्यम् । न । प्रोक्तापरान्तमथो
 ज्ञे । विकाले ॥ प्रातः । सूर्योदयः का
 लीको मध्याह्नस्तदनन्तरम् । सविंश-
 योस्ततमय द्विकालानामेवङ्कमद
 तिनिर्वाणतन्त्रम् ॥ तिस्रणां सन्ध्या
 नामासमाहारः ॥ आर्वन्तोवेतिपालि
 कीक्रीवता ॥ पुष्पविशेषे ॥
 विस्तृत्या । स्त्री । जपापुष्पे ॥ देवी वि
 शेषे ॥ अस्याः । स्थानं कुण्डकती
 र्यम् ॥
 विस्तृत्यम् । न । समचर्ये । समचरीत
 कीनागरगुडरूपे ॥
 विस्तृत्यः । पुं । कुशरे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥
 विस्तृत्यम् । न । विश्वामधुमाने ॥ प
 याणां सरकाणां समाहारः । तद्वि
 त्तार्येत्यादिना समाहारेद्विगुः । पा
 चाटित्वान्नपुंसकत्वम् ॥
 विस्तृत्यम् । न । विकाले । विस्तृत्ये ॥
 विस्तृत्या । स्त्री । नदीविशेषे । महेंद्रा
 द्वेः चरन्त्यां स्रवन्त्याम् ॥
 विस्तृत्या । स्त्री । विश्वामिगशाम् ॥
 विस्तृत्यम् । न । विशृष्टे चने । विश्व

पुटिः

पेता

स्त्रे ॥ विवारं सीतया समितम् । नै
 वयोधर्मेत्यादिनायत् ॥ ॥ ॥
 विमुगन्धिः । न । विजातके ॥ त्वमेखा
 पवकैस्तुल्यैः सिसुगन्धिः विजात-
 कम् ॥
 विसुपर्कः । पुं । बह्वृचानां वेदभागे ते
 पांत्रतेषु ॥ तद्योगात् ॥ पुरुषे ॥
 विस्रोताः । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ पीणि
 स्रोतांसियस्याः ॥ नक्षत्रे ॥
 विश्वस्यन् । न । त्रिगुणाकृतेः । तृतीया
 कृते । त्रिसीत्ये ॥ विवारं हस्तेन कृ-
 टम् । मंतजनवस्त्रात्करणिलपकर्पे
 ष्वितियत् ॥ ॥ ॥
 विहायसीः । स्त्री । विवर्धायां गवि । व्य
 द्यायाम् ॥ वयोहायना यस्याः । दाम
 हायनात्ताचेति ङीप् ॥ चित्रतुभ्यां हा
 यनस्येति शत्वम् ॥ श्रौपद्याम् ॥ यथा ।
 कृते धुगे वेदवती । पेतायां जनकात्म-
 जा । दापरे श्रौपदीत्याया तेन कृष्णां-
 विहायसीति ब्रह्मवैवर्ते श्रीकृष्णज
 न्मखण्डम् ॥ ॥ ॥
 पुटनम् । न । विच्छेदे । टूटनो इति
 भाषा ॥ ॥ ॥
 पुटिः । स्त्री । संशये ॥ लेश । स्वल्पे ॥
 सूक्ष्मायाम् ॥ कालमाने । खंभ
 ये ॥ खयोर्निमेषयोः ॥ पुष्यते ऽने
 नवः ॥ पुटच्छेदने । रगुपधात्विदि

तीन् ॥ ॥ ॥
 पुटितः । वि । छिन्ने ॥ ॥ ॥
 पुटिवीजः । पुं । कष्टव्याम् ॥ इति ब्र-
 ह्मसा ॥ ॥ ॥
 पुटी । स्त्री । पुष्यवर्षमाषे ॥ कृदिकारा
 दिति ङीष् ॥ ॥ ॥
 पेता । स्त्री । द्वितीययुगे । सत्ययुगान
 न्तरयुगे ॥ अक्षपरिमाणं यथा । त्रि
 षत्त्वारिंशत्क्षयेण विंशत्सहस्राधिके
 नच । चतुर्थ्युगं परिमितं नरमान
 न्कमेव च ॥ द्विषष्टक्षपरिमितं प-
 खवतिसहस्रकम् । पेतायुगं परिमि
 तं कालविद्धिः प्रकीर्तितमितिः ब्रह्म
 वैवर्ते प्रकृतिखण्डम् ॥ ॥ ॥ तत्रधर्मा
 यथा ॥ ॥ पेतायुगे समायाते धर्मः पा
 दानतां गतः । अत्यक्तेशान्वितालो
 काः केचित् केचिद्दयाशयाः ॥ वि-
 ष्णुध्यानरतालोका यज्ञदानपराय-
 याः । वर्णाश्रमाचाररताः सुखिनः
 सुखचेतसः ॥ स्वभाभूमिस्पृशः शुद्राः
 सर्वे शङ्कणसेधिनः । प्राङ्मणाश्चमहा
 त्मानो वेदवेदाङ्गपारगाः ॥ प्रतिग्रह
 निहन्ताश्च सत्यसन्धाजितेन्द्रियाः-
 । तपोव्रतपरानिश्च्यं दातारो-विष्णु
 सेधिनः ॥ कालवर्षीतद्वित्वाश्च शि
 यः सर्वाः पतिव्रताः । वंसुनराश्च श्या
 ष्वा पुत्राश्च पितृसेधिन इति पाश्र्वे कि

चेतायः

चैतोक्त्य

यायोगसारः ॥ * ॥ अचाहादाभग
 वतीजीवानां निष्कृतिः यथा ॥ कृते
 व्यतीते चेतायां हृदा धर्मव्यतिक्रम
 म् । वेदाक्तकर्मभिर्मर्त्या न शक्ताः
 स्वदसाधने ॥ बहुलेशकरं, कर्मवै
 दिकं मूर्धिसाधनम् । कर्तुं न योग्या
 गमनजाचिन्ताव्याकुलमानसाः ॥ त्य
 क्तुं कर्तुं न चार्हन्ति सदाकातरचेतसः
 वेदार्ययुक्तशास्त्राणि स्मृतिरूपाणि
 भूतले ॥ सदात्वं प्रकटीकृत्य तपः
 स्वाध्यायदुर्वचान् । लोकानन्तारयः
 यापात् दुःखशोकामयप्रदात् ॥ त्वां
 विनाको ऽस्तिजीवानां - घोरसंता
 रसागरे । भर्त्सापाता समुद्रर्त्सा पि
 तृवत्, प्रियकृत् प्रभुरिति श्रीमहानि
 र्वाणतन्त्रे जीवो ह्यारखहेतये जगन्मा
 तुः सदाशिवं प्रतिवाक्यम् ॥ चीन्
 भेदान् एति ॥ ५० ॥ चेताये ॥ एको
 ऋत्वा दक्षिणादिगार्हपत्याहवनीया
 त्मके अग्निर्भवे ॥ चायं पाः सदासन्धु
 चगम् । आमिता ॥ यदा । चायन्ते
 ऽचाहुतयः । आभिरिता । त्रित्वमि
 तेति वा । पृषोदरादिः ॥ चीणिइता
 या । पृषोदरादित्वादेत्वम् ॥
 चेतायः । पुं । सूतकीडासाधनीभूता च
 शब्दितस्य यस्मिन् भागे ययोद्वाभव
 ति तस्मिन् ॥ चेतासंज्ञको ऽयः ॥

विधा । अं । विधा । विप्रकारे । स
 । हृत्वाया विधार्थे धा । एधाचेति धारथ्ये
 तस्य एधाजादेशः ॥ कर्त्तुं न योग्या
 वैककुद्म् । न । सौवीराश्रने ॥
 विकाल्यम् । न । कार्यकालतत्पूर्वा ऽप
 रकाले ॥
 वैगुणिकः । पुं । बाहुं धिके ॥ विगुणार्थ
 शब्दं विगुणम् । तत् प्रयच्छति वि
 गुणं अहीतुमेकगुणं ददातीत्यर्थः
 । प्रयच्छतिगर्हामितिठक् ॥
 वैगुण्यम् । वि । विगुणात्मके । सकामे
 ॥ न । विगुण्येषु ॥ प्रयोग्याएन । ध्य
 ष् ॥ गुणत्रयकार्यपुण्यप्रापे व्यामिश्रक
 र्मफलसमाहारलक्षणे संसारे ॥
 वैगुण्यविपर्ययः । पुं । विगुणान्यथाश्वे ॥
 वैगुण्यविपर्ययः । पुं । कर्मप्राणोत्सके
 वेदे ॥ प्रयाणां गुणानां कर्म वैगु
 ण्यह काममूलः संसारः स एवाप्रका
 श्यत्वेन विधयेयस्यसः ॥
 वैदशिकः । पुं । देवे ॥
 वैधम् । अ । वैविधे । विधा ॥ विप्रका
 रम् । दिव्योत्सृष्टमुष् ॥
 वैधर्मम् । न । है। पाध्वर्धवैज्ञापधर्म
 यार्हेज्योतिष्टोमादिकेकाम्यकर्मणि ॥
 वैपुरः । पुं । विपुरदेशे । वैधे । हाठ
 ले ॥ इति हेमचन्द्रः ॥
 चैतोक्त्यम् । न । स्वर्गमर्त्यापातात्काम

व्यर्थः

व्यसत

के लोकत्रये ॥ चयायां लोकानां
 समाहारः । विलोकम् । तदेव ।
 चतुर्वर्णादिनात्स्वार्थेष्वम् ॥
 वैलोक्यविजया स्त्री । भङ्गायाम् ॥ इति
 शब्दचन्द्रिका ॥
 वैविद्यः । पुं । वेदत्रयेस्तरि ॥ ऋ
 ऋदयकुर्वेदसामवेदलक्षणाः ह्यर्था
 ध्वयवैवाहाप्रतिपत्तिहेतवस्तिस्त्रोवि
 द्या रस्यस्य विविद्यः । स्वार्थतद्भितः ॥
 तिम्रोविद्यावेद । तदधीते तदेदेत्य
 बा ॥ याचिके ॥ वैविद्यास्त्रयते ॥
 वैविद्यपः । पुं । अमरे । देने ॥ विवि
 द्ये वसति । अण् ॥
 वैदुमम् । न । अन्वोविशेषे ॥ विदुवे
 व स्वार्थे ऽङ् ॥
 वोटकी स्त्री । राशिणीविशेषे ॥
 वोटिः । स्त्री । कटफले ॥ चञ्चाम् ॥
 खगान्तरे ॥ मीनविशेषे ॥ चोष्यते
 । वुच्छेदने च ॥ अचक्षः ॥
 वोटिहस्तः । पुं । पक्षिणि ॥ वोटिर्हस्तो
 यक्षसः ॥
 वोटी । स्त्री । चोष्यर्थमात्रे ॥
 वोचम् । न । प्राजने । तोदने । गवा
 दिपशुताडनदण्डे ॥ धायते । वैड
 पाक्षने । अग्निषादिभ्यश्चोचानिति
 उचः ॥

यस्यसः ॥ पुं । प्रणये ॥ अकारादीनिभीष्य
 व्यञ्चरः । पुं । प्रणये ॥ अकारादीनिभीष्य
 चराखिष्यन् ॥ घटके ॥ इति ॥
 व्यङ्कटम् । न । शिष्यप्रभेदे ॥ धौता
 चान्याम् ॥
 व्यङ्कटः । पुं । व्यङ्कटे ॥ ईश्वरे ॥
 व्यङ्कुलम् । न । प्रमाद्यविशेषे ॥ तिस्रो
 ऽङ्गुल्योः प्रमाद्यमस्य । तद्विज्ञा ऽर्थेति
 समासः । द्विगोर्निश्चयमितिष्यसचे
 लुक् ॥ तत्पुरुषत्वाद्भुत्वेरिष्यच् ॥
 व्यञ्जनम् । न । आद्याञ्जनपुण्याञ्जनर
 साञ्जनीत्मके ऽञ्जनत्रये ॥
 व्यञ्जगां स्त्री । भङ्गायाम् ॥
 व्यनीका स्त्री । सेनाविशेषे ॥ श्या
 नामनीकानां समाहारः । अजादि
 राक्षसिगणत्वात् टर्पाद्विगोरिति प्रा
 सो ऽङीप् धाथ्यत्वे ॥
 व्यब्दा । स्त्री । चिदायख्याम् ॥ चयो
 ऽब्दाः वयः प्रमाणमस्याः । आर्होय
 षक् । तस्यार्थहेतिसुक् ॥
 व्यसतयोगः । पुं । तिथिवारर्थात्मक
 योगे ॥ मन्दासौमार्कधारे पवनशत
 भिषार्हान्वचिचायिमूलासार्धं भद्रा
 समेता शशिनिभृगुसुते फल्गुयुग्मा
 इयुग्मैः । सौम्याहे वैजयास्यामृगमु
 इहरिभिर्नाशियान्याभिजिज्ञीर्षी-
 वे रिक्ताश्विन्यांदिनिषकवविश्राखा

व्यस्यः । पुं । शिष्ये ॥ भीषि अवीषि

वे रिक्ताश्विन्यांदिनिषकवविश्राखा

व्यहस्यु

नुराधामघामिः ॥ सौरिपूर्वाप्रनिडा
 करकमखवन्मर्चयुक्तायिदिस्त्रोद्योगं
 चाहुस्त्रिपूर्वं सततशुभकरं चासता
 ह्यं मुनीन्द्राः ॥ पुं । महेश्वरेशः शिवेशः श्री
 शि अन्व कानि नयनान्यस्य प्री यथा
 र्यां लो कानांम् अन्वकः पितेति वा
 ॥ चीनुवेदान् अन्वते शब्दायते वा ।
 अविशब्दे ॥ अर्थव्योपधः ॥ कर्मण्य
 ॥ श्री संज्ञायामितिकः ॥ चिषुलोके
 षु कालेषु वा अन्वः शब्दोवेदं च द
 शोयस्येति वा ॥ अन्वसंम् अन्वः शब्दः
 ॥ चयेऽकारोकारमकारः ॥ अन्वाः
 शब्दाः प्रतिप्रादकाः वाचकावा अस्ये
 ति वा ॥ श्रीशि पृथियन्तरी स्रबुलोका
 ॥ स्थानि अन्वकानि स्थानानि यस्येति
 वा । लोकथयथासोचि महेश्वरः ॥
 व्यन्वकसखः ॥ पुं । कुवेरे ॥ व्यन्वकस्य
 सखा । राजास्रः सखिम्यष्ट ॥
 व्यन्वका ॥ स्त्री । त्रिलोकजनन्यासाद्या
 याम् ॥ सोमसूर्यान्काचिच्चात् व्य
 न्वकासास्रतावुधैः ॥
 व्यहस्यर्गः ॥ पुं । त्रिदिनस्पृश ॥ तिथि
 त्रयस्पर्शयुक्तेऽहनि ॥
 व्यहस्यृक् ॥ पुं । वारत्रयेयोक्त्यांतिवी
 ॥ तिथिवारत्रये त्रैकाव्यहस्यृत्समुदा
 हृतम् ॥ अन्यथा एवाद्शी द्वादशी

व्युपख

तिष रीचिशेषे षयोदशी । व्यहस्यृक्
 तदे हेरापसुप्रोष्यासासंदातिथिः ॥
 व्यहस्यृग्मं नि । व्यहस्यर्गः ॥ यदा ।
 एकस्मिन् सावनेत्वांति तिथीनां चित
 ॥ यदा ॥ तदा दिनत्रयः प्रोक्तः सप्त
 ॥ साहस्रिकफलम् ॥ अपिच ॥ एकदि
 ॥ नः यत्र तिथित्रयस्वस्यृशे तमाहुमुन
 ॥ योऽवसाख्यम् ॥ एकातिथि स्त्रीणि
 दिनानियत्र स्पृशे तदाहुस्त्रिदिनस्पृश
 न्तु ॥ व्यहस्यृशं नामयदेतदुक्तं तत्र
 ॥ प्रयत्नः कृतिभिर्विधेयः । विषाहयात्रा
 शुभमुष्टिकर्मः सर्वेन कार्यं चिदिन
 स्पृशेतु ॥ पुं । दिनत्रयप्रतिवाहे चि
 व्यहैधिकः ॥ पुं । दिनत्रयप्रतिवाहे चि
 तप्रने वाह्ययोः ॥ ईशाचेष्टा तस्यां
 भवम् ऐधिकम् ॥ व्यहपर्याप्तम् ॥ रे
 ष्टिकधनं यस्य ॥
 व्याहिकः ॥ चि । त्रिदिनेत्येदमवेत्य
 रादौ ॥
 व्युपखम् ॥ त्रिकटुनि ॥ व्योपति
 त्रिपदाहे । व्युट् ॥ त्रयाणाम् उपखा
 नां समाहारः । प्राधादिच्चात् स्त्री
 त्वेन ॥
 व्युपखम् ॥ न । व्युपखे ॥ व्योपे ॥ रूप
 ति । उपदाहे । व्युट् । त्रयाणाम्
 पदानां समाहारः । प्राधादिच्चात्
 स्त्रीत्वेन ॥

त्वक्प -

श्रीश्री। श्री शंख्याम्। श्राविकोमनि
॥ श्रीगणेशाय नमः। श्रितिवृत्तौ है। व
गौदनु इत्तादिति। ङीपि तकारस्य
नकारादेशे पूर्वपदादिति त्वत्त्वम् ॥

त्व। वि। भिन्ने। अन्यस्मिन् ॥ तने।
नि। तनुगे। तनेतेरनश्चवे। चा

त्वक्पि। श्रीगमानि स्यत्वात् तुग्वै
कल्पिकः। केचित्तु। चाद्विचमनुव
स्यन्ति ॥

त्वक्कण्डुरः। पुं। वंशे ॥ इ०। हा० ॥

त्वक्चीरम्। न। वंशरोचनायाम् ॥

त्वक्चोवंशात् चीरमस्य ॥

त्वक्चीरी। स्त्री। वंशरोचनायाम् ॥

गौरादित्वात् ङीप् ॥

त्वक्कदोः। पुं। चीरीश्वरुचे। चीर
कश्चो इति गौडभाषा ॥

त्वक्पञ्चकम्। न। पञ्चवल्कले ॥ न्य

योधोदुम्बरो। श्रित्यपारिग्रहपादेषां
। पञ्चते चीरिणोश्चा स्तेषां त्वक्

पञ्चवल्कलम् ॥ केचित्तु पारिग्रह्या

ने। श्रीरीपं। वेतसंपरे। वटन्तीति शे

यः ॥ त्वक्पञ्चकं हिमं ग्राहिं प्रशशो

यविसर्पजित् ॥ तेषां पञ्च हिमं ग्राहि

प्रशशोयविसर्पजित् ॥ विष्टभाध्या

नजित् तिक्तं कपायं सधु लेखनम्

॥ पश्य चीरिवृक्षपञ्चकम् ॥

त्वक्पथम्। न। वराङ्को। गुडत्वचि

त्वक्। स्त्री। वल्कले ॥ गुडत्वचि। दा

त्वक् -

॥ त्वगिष पञ्च-सस्य ॥

त्वक्पथी। स्त्री। कारव्याम्। विष्णुप

थ्याम् ॥

त्वक्पुष्पम्। न। सेंहुयां इति प्रसिद्धे

। किष्ठासरोगे ॥ रोमाश्चे ॥

त्वक्पुष्पिका। स्त्री। किष्ठासे ॥

त्वक्पुष्पी। स्त्री। किष्ठासे ॥ चि। कि

। शास्युक्ते ॥

त्वक्सारः। पुं। वंशे ॥ गुडत्वचि ॥ इ

। न्द्वंशे ॥ शोण्डचे ॥ त्वक् त्वचिवा

सारोऽस्य ॥

त्वक्सारभेदिनी। स्त्री। कुडचेषु वृक्षे

त्वक्सारा। स्त्री। वंशरोचनायाम् ॥

त्वक्सुगन्धः। पुं। नाङ्के। नारङ्गी इ

तिभाषा ॥

त्वक्सुगन्धा। स्त्री। नि। एषवालुकोख्यग

न्मदयो ॥

त्वक्स्वादी। स्त्री। दाहसितायाम् ॥

त्वग्ङ्कुरः। पुं। रोमाश्चे ॥

त्वग्। चीरी। स्त्री। वंशरोचनायाम् ॥

त्वग्गन्धः। पुं। नाङ्के ॥

त्वग्जम्। न। रुधरे ॥ रोमणि ॥

त्वग्दोषः। पुं। कोठरोगे ॥

त्वग्दोषापहा। स्त्री। वाङ्क्याम् ॥

त्वग्दोषारिः। पुं। हलिकन्दे ॥ इति-

। राजनिर्घण्टः ॥

त्वक्। स्त्री। वल्कले ॥ गुडत्वचि। दा

त्वक्। स्त्री। वल्कले ॥ गुडत्वचि। दा

त्वक्। स्त्री। वल्कले ॥ गुडत्वचि। दा

त्वदीयः

त्वचीनी इतिभाषा ॥ चर्मणि । स्प
 र्शग्रहणखिन्ने देहव्यापिनीन्द्रिये ॥ त्व
 चति । त्वचसंवरणे । क्विप् ॥ यद्वा
 । तनेति तन्यतेषा । तनु ० । तेनो
 तेरनश्ववः चाञ्चिक् प्रस्थियः ॥
 त्वचम् । ने । त्वचि । चर्मणि ॥ वक्त
 ले ॥ त्वक्पपे ॥ यथा । त्वचं चर्षूष्णं
 कटुकं स्वादु तिक्तञ्च कृष्णकम् ॥ पि
 त्तर्ष कर्षवातं प्रं कएडुमाहचिना
 शनम् ॥ हृदस्तिरोगवातार्शः कृमि
 पीनसशुक्रहृदिति ॥ प्रशस्तोत्वगम्यश्च
 स्ति । अर्शश्चिष् ॥ त्वचति । त्वचसं
 वरणे । पुंसीतिचः ॥
 त्वचनम् । न । संघरणे ॥ त्वचो ग्रहणे ॥
 त्वचा । स्त्री । त्वचि ॥
 त्वचापपम् । न । त्वक्पपे ॥
 त्वचिष्ठः । पि । त्वचीयसि । अतिशयत्व
 ग्विशिष्टे ॥
 त्वचिसारः । पु । यंशे ॥ हृदन्तादि
 तिसप्तम्या अलुक् ॥
 त्वचिसुगन्धा । स्त्री । चुष्ट्रैलायाम् ॥
 त्वत् । त्रि । भिन्ने । अन्यस्मिन् ॥ तने
 ति । तनु ० । तनेतेरनश्वव । चात्
 क्विप्तुक् ॥
 त्वदीयः । पि । भवदीये ॥ तवायम् ।
 छः । प्रस्थयोत्तरपदयोःप्येतिमपर्य
 न्तस्तत्त्वदादेशः ॥

त्वरित

त्वदिधः । पि । त्वतसदृशे ॥ तत्रेव विधा
 प्रकारोपेस्य ॥
 त्वम्पदस्यार्थः । पुं । अज्ञानीद्विष्य
 षुपाध्युपहिताधारभूते अनुपहित
 प्रस्थगानन्दतुरीयचैतन्ये ॥
 त्वम्पदवाच्यः । पि । त्वम्पदाभिधे ॥ दे
 हादिभिः परिच्छिन्नो जीवस्तु त्वम्प
 दाभिधः ॥
 त्वम्पदवाच्यार्थः । त्रि । अज्ञानद्विष्य
 ष्टिः । एतेदुपहितोत्पन्नत्वादिर्विशि
 ष्टं चैतन्यम् ॥ एतदनुपहितचैतन्य
 च्च । एतेतृषयस्तप्तायः पिच्छवदेकस्ते
 नावभासमानं त्वम्पदवाच्यार्थो भ
 वति ॥
 त्वम्पदाभिधः । पुं । त्वम्पदवाच्यो जीवे ॥
 आलम्बनतया भाति योऽस्मत् प्रथ
 यशब्दयोः । अन्तःकरणसम्भिन्नो
 धः स त्वम्पदाभिधः ॥ त्वम्पदमभि
 धायस्य ॥
 त्वरणम् । न । त्वरायाम् ॥
 त्वरा । स्त्री । वेगे । सम्भ्रमे । आवेगे
 ॥ त्वरणम् । जित्वरा ० । घटादयः
 पितरतिपित्वातिदेशात् अङ् ।
 टाप् ॥
 त्वरिः । स्त्री । त्वरायाम् । संवेगे ॥
 त्वरितम् । न । शीघ्रे ॥ त्वरतेष्व जि
 त्वरासम्भ्रमे । गत्वर्यार्थकर्मकेति क

त्वष्टा

तैरि क्तः । विष्णुसूक्तसङ्घुदासः
 नामिति वेद ॥ पि ॥ तद्विभ्रिष्टे । त
 रस्विनि ॥ त्वरते ॥ श्रीः ॥ क्तः ॥ त्व
 रासञ्जातास्त्रेतिवाः । तारकादित्वा
 दितश्च ॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥ क्रियाविशेषण
 त्वादिद्वयेवर्षमानः क्रीवे । यथा । त्व
 रित् न च्छति । इत्यवाचीतुषिजिह्वः ।
 यथा । त्वरितोऽश्वः । उतावस्वाधो
 क्त्वा इतिभाषाः ॥ ॥
 त्वरितगतिः । स्त्री । प्रकृतिव्यस्रभेदे
 ॥ त्वरितगतिश्चजननीः । यथा ।
 त्वरितगतिर्जनयुवति स्वरणिसुतावि
 प्रिभगता । स्वररिपुंसा । रतिगुहणा
 परिमितप्रमदमितेति ॥
 त्वरितोदितः । वि । निरस्ते । श्रीः ॥ श्री
 श्वरितेषचसि ॥ त्वरितम् उदितः ॥
 त्वष्टः । पि । तष्टे । तनूकृते । श्रीः ॥ श्री
 इतिभाषा ॥ त्वश्यतेस्य । जुहूतनू
 करणे । क्तः ॥
 त्वष्टा । पुं । दे वशिखिनि । विश्वकर्म
 वि ॥ आदिष्यविशेषे ॥ इतच्छि ।
 शिखिनि । त्वाक इतिस्वाती इतिच
 भाषा ॥ वक्षेसङ्करविशेषोयम् । शू
 द्रागर्भे विश्वकर्मण्य औरसेन जानः ।
 इति ब्र० वै० ब्र० खं० ॥ चिचामच
 चदेवतायाम् ॥ त्वद्यति । त्वश्यते वा
 । त्वष्टू० । त्वेषतिवा । त्विष० । नसु

त्विषाम्य

नेदृत्वष्टृ होतृषोऽत्वात्वासादमा
 त्वपितदुद्विष्ट इतिस्त्री
 ताया सकारश्चोपधाया
 तितदनु वा ॥
 त्वा । अ । वितर्के ॥ विशेष
 त्वाचप्रत्ययम् । न । स्पश
 हेःस्पर्शकारावेषे ॥
 नमापे त्वक्यनः संयो
 रयच्च तदा रासतचा
 त्वाचप्रत्ययचं स्त्रीत् ॥
 क्त्वावस्त्री ॥
 त्वाहक् । पि । त्वसत्ये
 त्वाष्टः । पुं । एषास्त्री
 पश्येऽश्व ॥
 त्वाष्टम् । न । श्रीः ॥ श्रीः ॥
 त्वाष्ट्याही । स्त्री । संज्ञानासबर्षपतन्वात्
 क्तः कुरः । पुं । शिमां
 श्रीः । स्त्री । श्यायाम् । जानी
 न्विट् । श्रीः ॥ त्वरन्
 वाचि ॥ श्वै ।
 यायाम् ॥ अयसाये
 यमनयावा । त्विषदीप्तौ । संप
 दादिष्वान् क्तिप् ॥
 त्विषा । स्त्री । त्विषर्थे ॥ भागु रिभते
 न दाप् ॥
 त्विषाम्यतिः । पुं । स्वर्थे ॥ अक्षुक् ॥

दक्षः

ति । दक्षः ॥ श्रीः ॥ जीः ॥ जीः ॥
 दक्षः । स्त्री । दन्तविशेषे । दाढायाम्
 । दाढ इति भाषा ॥ दन्तपङ्क्तिद्वयप्रा
 ने चतस्रस्वतस्रोदन्तविशेषा दक्षः ।
 द्विगुणीकृतादन्तावलिरिति भावप्र
 काशः ॥ दक्षते इत्यर्थे ॥ दक्षिणी
 शस्युद्युजेत्यादिनां करणेण् ॥ टाप्
 । गौरादिषु मातांमहीशब्दस्य पाठा
 दक्षिण्यः पिताङीष् ॥
 दक्षिण्यः । पुं । शूकरे ॥
 दक्षिका । स्त्री । दादिकायाम् ॥
 दक्षी । पुं । घृष्टी । शूकरे ॥ त्र्ये ॥ चि ।
 दक्षविशिष्टे ॥ यथा दक्षिभिः शूद्रि
 भिरपि हता स्ते चैश्चतस्रैः । ये
 स्वाम्यर्थे हता यान्ति राजन् स्वर्गं न
 संशयः । इत्यमि पुराणम् । प्रशखा
 दक्षिण्यसि इत्य । श्रीः ॥ इति ॥
 दक्षम् । न । दारिणि । जले ॥
 दक्षः । पुं । ब्रह्मणो दक्षिणाङ्गुलाञ्जाते
 प्रजापतिविशेषे । ततएव मैथुनेन
 प्रजा जाताः ॥ ताम्रचूडे । कुक्कुटे ॥
 मुनिविशेषे ॥ हरवृषे ॥ वृक्षविशे
 षे ॥ चि । चतुरे । ज्ञातव्येषु कर्त्त
 व्येषु वापस्वितेषु सर्वेष्वंजानुडक
 सुश्च संशयः । शिचिते । इति चंसे
 ॥ दक्षते । दक्षवृद्धौ श्रीप्रार्थने च ।
 यथादक्ष ॥

दक्षिणः

दक्षकन्या । स्त्री । भवान्याम् । दुर्गायाम् ॥
 ॥ दक्षप्रजापतेः कन्या ॥ ताः पश्चा
 श्रतसङ्ख्यकाः वङ्गपुराणे गणभेद
 नामाध्याये प्रसिद्धाः ॥
 दक्षजा । स्त्री । दुर्गायाम् ॥ दक्षजा
 ॥ ती । पश्चम्यामित्यडः ॥
 दक्षजापतिः । पुं । शिवे ॥ चन्द्रे ॥
 दक्षता । स्त्री । क्षिप्रकारिणि ॥
 दक्षसावर्षिः । पुं । नक्षत्रे मनौ । भाषि
 यु सप्तमनुषु द्वितीये ॥
 दक्षसुतः । पुं । देवे ॥
 दक्षा । स्त्री । भूमौ ॥
 दक्षाध्वरक्षसकः । पुं । शिवे ॥ वीर
 भद्रे ॥ दक्षाध्वरक्षे च्चसकः ॥
 दक्षाध्वरक्षं सकृत् । पुं । हरे ॥ वीर
 भद्रे ॥ दक्षाध्वरक्षं संकरोति । कृ
 ष्णं । क्षिप्र । तुक् ॥
 दक्षाव्यः । पुं । गरुडे ॥ गृध्रे ॥ दक्ष
 ते । दक्षः । शुद्धिस्तुष्टिगृहिभ्य
 ऋव्यः ॥
 दक्षिणः । चि । दक्षिणोद्भूते ॥ संरले
 ॥ परच्छन्दानुवर्त्तनि । पराभिप्रा
 यवर्त्तनि ॥ अपसव्ये । अवामे ॥ द
 क्षे ॥ औदार्यवति ॥ पुं । चतुर्धाप
 त्यन्तर्गतपतिविशेषे ॥ सकलनाधि
 काविषयसमसहजानुरागो दक्षिण
 इति खद्ययात् ॥ दक्षते । दक्षः ॥

दक्षिणा

दक्षिणामित्तन ॥ अ । दिशि ॥ देशे ॥ वसति
 रमणीयं वा । दक्षिणार्द्धादिशि दक्षि
 णादिम्वा । दक्षिणादाजिति स्वार्थे
 षाच् ॥ दक्षिणादि इत्यर्थे ॥
 दक्षिणा । स्त्री । अवाच्यादिशि । याम्य
 दिशि ॥ यज्ञादिविधिदाने ॥ यज्ञप
 त्न्याम् ॥ यथा । दक्षिणां यज्ञपत्नी
 च हीचा सर्वत्रपूजिता । यथावि
 नाहिविश्वेषु सर्वकर्महिनिष्कलमि
 ति भागवते ६ स्कन्धे १ ५ ध्यायः ॥
 प्रतिष्ठायाम् ॥ देव्यन्तरे ॥ इतिप्रजा
 पतेस्तनयायाम् ॥ परिक्रयद्रव्ये ॥

दक्षिणा

अनाग्रिकाविशेषे ॥ यथा । या गौर
 ष्वं भयं प्रेम सद्भावं पूर्वनायके । नमु
 ष्वश्रयन्त्यसक्तापि सा चोया दक्षिणा
 इव धैरिति श्रीधरस्वामी ॥
 दक्षिणादिः । पुं । अन्तर्हार्थपत्रनाखे
 ष्वत्ताम्रविशेषे ॥ दक्षिणाद्येहिं यो
 ष्वनिविकल्पः । यतो वैश्वकुचाद्विषय
 ॥ तोः श्राप्रादा गार्हपत्यादात्नीयते ॥
 दक्षिणो ऽग्निः । दिक्सङ्ख्ये संज्ञा
 यामितिसमासः ॥
 दक्षिणाचलः । पुं । मलयपर्वते ॥
 दक्षिणाचारः । पुं । जामेतराचारे ॥
 यथा । स्वधर्मनिरतो भूत्वा पृथ्वतले
 न पूजयेत् । ससवदक्षिणाचारः शि
 वो भूत्वा शिवायजेदित्याचारमेद
 तन्वम् ॥ यथा । चतुर्भुजाः प्रत्येवप
 ष्वभोविजयारस इतिकश्चित् ॥
 दक्षिणात् । अ । दिशि ॥ देशे ॥ का
 ले ॥ वसच्छागतो रमणीयं वा ॥
 दक्षिणार्द्धादिशि दक्षिणार्द्धाः दक्षि
 णार्द्धाः । उत्तराधरदक्षिणादातिः ॥
 दक्षिणापथः । पुं । देशविशेषे ॥ यथा ।
 एते गच्छन्ति ब्रह्मपन्थानो दक्षिणा
 पथम् । अन्तीस्य च यन्तश्च समतिक्र
 म्यपर्वतमिति महाभारते नक्षोपाख्या
 नम् ॥
 दक्षिणापथजेन्मा । पुं । जातिविशेषे ॥

दक्षिणा

यथा ॥ दक्षिणापयजनानः सर्वे नर
 वरान्यकाः ॥ गुहाः पुलिन्दाः शशराशु
 बुकामद्रपैः सह ॥ उत्तरापयजना
 नः कीर्त्तयिष्यामि तानपि । यैनका
 भ्योजगान्भाराः किरातावर्चरैः सह ॥
 संते वापकृतस्तातर्चरन्ति पृथिवीमि
 त्तमामिति । महाभारते भोक्षधर्मः ॥
 दक्षिणापयदेशः । पुं । देशविशेषे ॥
 यथा । तथापरेजनपदे दक्षिणाप-
 यशसिनः । पाण्ड्याश्च केरलाश्चैव
 चोलाः कुल्यास्तथैव च ॥ सेतुकामु
 ख्यकाश्चैव कुपद्राचारवासिंकाः । न
 विराट्प्रमाहिषकाः कलिङ्गाश्चैव सर्वे
 भः ॥ कावेराश्च सहैपीकैराटव्याः
 शशरास्तथा । पुलिन्दा विन्ध्यमूषीका
 वैदर्भादण्डकैः सह ॥ कुलीयाश्च
 शिरासाश्च हूपसा स्तापसैः सह । त
 यातैत्तिरकाश्चैव सर्वे कारस्करा
 स्तथा ॥ नासिकायाश्च ये चान्ये ये चै
 वान्तरनर्मदाः । भानुकच्छाः समाहे
 याः सहस्रास्वतैस्तथा ॥ कच्छीया
 श्च सुराष्ट्राश्च । आनर्त्तयाश्चुदैः सह
 इत्येते अपरान्नाशुगुण्ये विन्ध्यवा
 सिनः ॥ इति मत्स्यपुराणम् ॥
 दक्षिणामुखः । पुं । दक्षिणादिगभिमुखे
 ॥ यथा । अमाकानं गयाश्रातुं दक्षि
 णामुखभोजनम् । न जीवन् पिठ

दक्षिणा

कः कुर्यात् कृते च पिष्टेहा भवेत् ॥
 दक्षिणामूर्त्तिः । पुं । परशिवे ॥ प्रोक्ते-
 च्छाखिमहापट्टमते योगासनस्थं
 प्रभुं प्रत्यक्तत्त्वधुभुत्सुभिः प्रतिदि
 शं प्रोक्षीच्यमाणाननमासुद्रां तर्क
 सर्यो दधान मसलं कर्पूरशैरः शि
 वं हृद्यन्तः कलये स्फुरन्तमनिशं श्री
 दक्षिणामूर्त्तिकम् ॥ चिचं वटतराम्
 लेः घृदाः शिष्या गुरुयुवा । गुरोस्तु
 भौनं व्याख्यानं शिष्यास्तुच्छिन्नसं
 शयाः ॥
 दक्षिणायनम् । न । देवानां रात्री । कि
 कंटे । कंसद्वक्त्रमे । श्रवणादिषट्से
 मासेषु ॥ सांघादिमासं युग्मैस्तु कृ
 तव षट् क्रमादितः । उत्तरायण-
 मासैस्तैः खिभिः स्याद्दक्षिणायनम् ॥
 याम्या यने यद्य भवेत् प्रकृति शठ-
 कठोरः पिशुनव्यभाव । चतुष्पदा-
 ण्यः कृपिमानहं युर्वाचामशान्तो म
 नुजः प्रतापी ॥
 दक्षिणाक्षः । पुं । व्याधकर्मकदक्षिणा
 अकृतवणे सगे । दक्षिणेर्मणि ॥ द
 क्षिणे अहरस्य ॥
 दक्षिणार्हः । वि । दक्षिणीये ॥ दक्षिणा
 मर्हति । कर्ह पूजायाम् । कर्ह इत्यच् ॥
 दक्षिणावर्त्त । वि । दक्षिणे आदत्तं वि
 श्रिष्टे ॥

दुर्गा

दक्षिणावर्त्तकी । स्त्री । उच्चिकात्याम् ॥
 दक्षिणाशापतिः ॥ पुं । यमे ॥ वैवस्वते ।
 धर्मराजे ॥ दक्षिणाशायाः पतिः ॥
 दक्षिणाहिः ॥ दक्षिणादिशि ॥ दक्षि
 णदेशे ॥ दक्षिणात् ॥ श्रीविचदूरे इ
 तिस्वार्थः ॥ आहिदूरे चेदक्षधर्मान् ॥ व
 सति रमणीयं वा ॥
 दक्षिणीयः ॥ वि ॥ दक्षिणार्हे ॥ दक्षि
 णार्थोमर्हति ॥ कडङ्करदक्षिणाच्छचे
 ति । छः । तस्य देयादेशः ॥
 दक्षिणेन । अ । दक्षिणदिशि ॥ दक्षिण
 देशे ॥ एनवन्यतस्यामंदूरेपश्चम्याः
 दक्षिणेन वसति रमणीयं वा ॥
 दक्षिणोर्मा । पुं । दक्षिणारौ । सज्जत
 त्वाग्ने ॥ दक्षिणे ईर्मे प्रथमस्य । दक्षि
 णोर्मास्तुव्यधोगदित अनिजन्तःसाधुः ॥
 दक्षिण्यः । वि । दक्षिणार्हा ॥ दक्षिणा
 मर्हति । कडङ्करदक्षिणाच्छचेति
 यत् ॥
 दुर्गागर्भम् । न । निस्तोयदेशे जले
 पलत्रिज्ञाने ॥ तं निरूपयति वराह
 मिहिरः । तत्रादौ प्रयोजनप्रदर्शना
 र्थं साह । धर्म्यः यशस्वत्वदान्यतो ऽ
 हं दुर्गागर्भं येन जलेपलत्रिः । पुं
 सां यथाज्ञेषु सिरास्तथैवचित्तावपि
 मोश्रतनिवसंस्थः ॥ एकै न वर्येन
 रसेन चाम्भ ज्युतं नभस्तो उमुषा

दुर्गा

विशेषात् ॥ नानारसत्वं बहुवर्त्तता
 च गतं परीक्ष्य चित्तितुल्यमेवम् ॥
 २ ॥ सिरानामानि ॥ पुरुहुतानखय
 मनि कतिवर्षण पवनेन्दुशङ्करा देवाः
 विष्णोतथाः ॥ क्रमशः प्राच्यादीनां
 दिशांपतयः ॥ दिक्पति संज्ञाचमि
 णरां नवमीमध्ये ॥ महासिरानाथी ।
 अस्ताम्यान्याः अतश्चो विनिस्तुताना
 मभिः प्रथिताः ॥ पातालादूर्ध्वसिरा
 शुभाः चतुर्दिक्षु संस्थितायाश्चैको
 णिदिगुत्यानशुभाः सिराः निमिष्ता
 यन्व्यवोवच्ये ॥ ५ ॥ यदि वेत्तंसे
 षड्भुरहिते देशे हस्तैस्त्रिभिः स्ततः प
 श्यते ॥ साहंपुरुषे तोयं वदति सिरा
 पश्चिमातप ॥ चिह्नमप्यर्हं पुरुषे म
 खडूकः पाण्डुरो ऽथ स्तं पीता । पुटभे
 दकश्चतस्रिन् पाषाणो भवति तोय
 मतः ॥ ७ ॥ जम्बुशोदग्गस्तैस्त्रिभिः
 सिरा ऽधो नरद्वयेः पूर्वा । सृष्टो हगन्धि
 कापाण्डुराचपुरुषेते ॥ ५ ॥ मप्युक्कः
 ॥ ८ ॥ जम्बुश्वस्य प्राग् हस्ती कोय
 दिभनेत् समीपस्थः । तस्माद्दक्षि
 णपाशैस्त्रिभिर्पुरुषद्वये स्वादु ॥ अर्ह
 पुरुषेषु मत्स्यः पारावतसन्निभश्च पा
 षाणः । सृष्टवति चात्रनीला दीर्घका
 लं च बहुतौयम् ॥ १० ॥ पश्चादुदुम्ब
 रत्स्त्रिभिरैव करैर्नरद्वये साह । पुरु

दृग्गर्ग

प्रेक्षितो ऽद्विरश्माञ्जनोपमो ऽधःसि
 रासुजला ॥ ११ ॥ उदगर्जुनसदृश्यो
 बल्मीको यदि ततो ऽर्जुनादसौ ।
 त्रिभिस्त्रु भवति पुरुषे त्रिभि रर्द्धस
 मन्वितैः पश्चात् ॥ श्वेतागोधाहुन
 रे पुरुषे सृद्धूसराततः कृष्णा । पी
 ता सिता ससिक्ता, ततोर्जुलं नि
 र्द्विश्रेदमितम् ॥ १३ ॥ बल्मीकोप
 चितायां निर्गुण्या दक्षिणेन कथित
 करैः । पुरुषद्वये संपादे स्वादुर्जुलं
 भवति चाशोष्यम् ॥ रोहितमव्यो
 हुनरे सत्कपिलापाण्डुरा ततः पर
 तः । सिकताः सशकैरेटाः क्रमेणप
 रतो भवत्यम्भः ॥ १५ ॥ पूर्वेण यदि
 वर्द्ध्या बल्मीको दृश्यते अक्षंपश्चात्
 । पुरुषे त्रिभिरा देश्यं श्वेतागृहणे ।
 धिका ऽर्द्धनरे ॥ १६ ॥ सपलाशावद
 री वेद्दिश्य परस्त्रां ततोर्जुलं भवति
 । पुरुषद्वये संपादे पुरुषे ऽवचदुण्डु
 मश्लिङ्गम् ॥ १७ ॥ विल्वोदुम्बरवोगे
 विहाय हस्तत्रपन्तुयाम्भे । पुरुषे त्रि
 भिरन्भवेत् कृष्णोर्द्धनरे चमण्डूकः
 ॥ १८ ॥ काकोदुम्बरिकायां बल्मी
 को दृश्यते सिरातस्मिन् । पुरुषद्वये
 संपादे पश्चिमदिक्स्थावहति सा
 च ॥ आपाण्डुपीतिकामोर्द्धगौरसव
 र्णे भवति पाषाणः । पुरुषेर्द्धं कुमु

दृग्गर्ग

१२० ॥ अक्षपरिहीने देशेः दक्षः का
 म्पित्यको यदा दृश्यः । प्राग्घ्राहस्त
 धितयेव वृत्तिसिरा दक्षिणा प्रवर्तन्
 ॥ सन्नीलोत्पलवर्णा कार्पोतादृ
 श्यते ततस्त्रिभून् । इस्तीजगन्ध
 को मत्स्योजलमल्पश्च सचारम् ॥
 २२ ॥ श्योनाकर्तरे रपरोत्तरे सिरा
 द्धीकरावति क्रम्य । कुमुदानामसिरा
 सा पुरुषद्वयवाहिनी भवति ॥ २३ ॥
 आसन्नो बल्मीको दक्षिणपार्श्वे त्रिभी
 तकस्य यदि । अर्द्धो भवति सिरां पु
 रुषे चेया दिशि प्राच्याम् ॥ २४ ॥ त
 स्यैव पश्चिमायां दिशि बल्मीको यदा
 भवेद्भुजे । तत्रोदगभवति सिरा चतु
 र्भिरर्धाधिकैः पुरुषैः ॥ श्वेतो विन्ध
 म्भरकः प्रथमे पुरुषे तु कुड्कुमाभो
 श्या । अपरस्यां दिशि च सिरानश्व
 तिवर्षं चयेतीते ॥ २६ ॥ सकुशः सितरे
 श्यायां बल्मीको यत्रकोविदारस्यः ।
 मध्येतयोर्नरैरर्धं पञ्चमैस्तोय मच्चो
 भ्यम् ॥ प्रथमेर्भुजगः कमलोदरस
 त्रिभो महीरक्ता । कुरुविन्दः पापा
 गश्चिन्नान्येतानि वाच्यानि ॥ २८ ॥
 यदि भवति सप्तपर्षी बल्मीकवृत्त
 स्रदुत्तरेतोयम् । वाचं पुरुषैः पञ्च
 भिरत्रापि भवन्ति चिह्नानि ॥ पुरु

दिगाम्नी

दिगाम्नी

षाड्दन्तुहरितो । द्दुरोहरितालस-
 षिभाम्भूषा । पाषाणोभ्रनिकाशः सौ-
 म्याचसिरां शुभाश्वत्रहा ॥ ३० ॥ सर्व-
 षाट्छाणां मध्ये स्थितो द्दुरोघटाह-
 श्यः । तस्माद्दुस्तेतोयं चतुर्भिरद्वाधि-
 कैः पुरुषैः ॥ पुरुषैस्तु भवति निकुलो
 नीलोऽस्य पीतिकाततः खेता । द्दु-
 रसमानरूपाः पाषाणोदृश्यते तेष-
 ॥ ३२ ॥ यश्चिनिस्त्रयोदृश्यो दक्षि-
 शीतः संस्थितः करश्च ॥ हस्तद्वये तु
 याम्ये पुरुषवितये सिरासिद्धे ॥ उद-
 गन्या स्वादुजला हरितोऽग्नाधस्तत-
 स्तोयम् । पुरुषाद्वे कच्छपकः प्रथमं
 पूर्वां सिरोद्धिद्यते तत्र ॥ उत्तरत-
 श्च मधुका द्दक्षिणिलयः पश्चिमेतत-
 स्तोयम् । परिहृत्थ पञ्चहस्तान् नव
 चाष्टौ पौरुषान् प्रथमम् ॥ अहि-
 राजः पुरुषे ऽधो धूम्राधात्री कुलत्य
 षष्ठीः श्या । मा हेन्द्रे भवति सिरा वच-
 त्तिसफेनं सदा तोयम् ॥ ३६ ॥ वल्मी-
 कः त्रिग्यो दक्षिणे सङ्गयदूर्वचेत् ति-
 लकस्य । पुरुषैः पञ्चभिरम्भोदिशि
 बाहूप्यांसिरापूर्वा ॥ ३७ ॥ सर्पावा-
 सः पञ्चावल्मीका दक्षिणे कदम्बस्य ।
 परतो हस्तजितयात्पृष्ठभिः पुरुषै स्तु-
 रीयोनैः ॥ कैवेरीचात्रसिरा वच-
 त्तिलकं लोहगन्धिषाधोभ्यम् । कन

कनिभोमखडू कोनरमाचेसिकापी
 ता ॥ ३८ ॥ वल्मीकसंहतोयद्वि-
 ताखोवाभवति नोरिकेलोवा । पंथा
 त्पृष्ठभिर्हस्तैर्नरेभ्यः तुभिः सिराया
 म्या ॥ ४० ॥ याम्येनकपित्तस्यसिंसं
 श्यश्चे दुदग्जखं वाच्यम् । सप्तपरि-
 च्यज्यकरान् खाल्वापुरुषान् कबुरा
 प्पुटभिद् ॥ अश्रान्तकस्यवामे वदरीवा
 दृश्यते चिनिस्त्रयोवा । पृष्ठभिद्दग-
 स्थिकरैः सार्धे पुरुषत्रये तोयम् ॥
 कूर्मः प्रथमे पुरुषे ॥ पाषाणो धूसरः
 सिसिकतास्य ॥ आदौ च सिरायाम्या
 पूर्वात्तरतो द्वितीया च ॥ ४३ ॥ वा-
 मे नहारिर्त्तरि । वल्मीकस्येज्जखं
 भवतिपूर्वे । हस्तजितयेसत्र्यंशैः पु-
 ष्भिः पञ्चभिर्भवति ॥ नीलोऽमुजगो
 दृश्योऽस्य पीतासरकतोपमश्शा
 कृष्णाम्भुः प्रथमं वाहणीसिरादक्षि-
 योनाम्या ॥ ४४ ॥ जलधरिरहिते दे-
 शे ऽनूपजानिदृश्यन्ते त्रिभित्तानि ।
 वीरगदूर्वाऽसदवो यत्रस्युः सत्रजखं
 पुरुषे ॥ भार्गीविहतादन्ती खकर
 पादौ च लच्छाणा चैव । नवमालिका
 च हस्तद्वये ऽम्बुयाम्ये त्रिभिः पुरुषैः
 ॥ ४६ ॥ त्रिग्योः प्रलम्बशाखावाम-
 ने विकटहुमाः समीपजलाः । सुशि-
 राजर्नरपत्रोऽष्टाश्वजलेन संन्यताः

दृगाम्नी

॥ ४७ ॥ तिष्ठकाप्रातःकथरथकभङ्गात्
 कविल्लतिन्नुकाङ्गोलाः । पिण्डारमि
 -रीषकाञ्जनपङ्कषकावञ्जुलातिवलाः
 ॥ एतेयदिस्तुत्त्रिधैर्वस्त्रीकैःपरिदृता
 स्तसस्तोयम् । इत्तैस्त्रिभिरुत्तरतश्च
 तुभिर्द्वैतचरणेन ॥ ४८ ॥ अत्रयेस
 -दृषायस्मिन्सदृष्टेष्वर्जितामही
 म्पन । तस्मिन्सिरा प्रदिष्टा वक्तव्यं
 -वाधनं चास्मिन् ॥ ५१ ॥ कस्यक
 -सृष्टकानां स्वस्थासेम्बस्त्रिभिःकरैःप
 -श्चात् । स्वात्वापुरुषचित्तं चिभागयु
 -क्तंभनंवास्वात् ॥ ५१ ॥ नदतिमहीग
 -मीरं यस्मिन्सुरगोहताम्लं तस्मिन्
 । साहैस्त्रिभिर्भनुष्यैः कौवेरीतंत्र
 -च सिरास्वात् ॥ ५२ ॥ दृचस्यैकाशा
 स्त्रा यदिविनताभवंति पाण्डुरावास्त्रा
 त् । विज्ञातव्यं शास्त्रातले जल चिपु
 -रुषंस्वात्वा ॥ ५३ ॥ फलकुसुमविका
 रोयस्यतस्यपूर्वेसिरात्रिभिर्द्वैतैः । भ
 वति पुरुषैश्चतुर्भिः पाषाणोऽधः-
 -स्थितिपीता ॥ ५४ ॥ यदिकतृक्का
 -रिकाकंटकैर्विनादृश्यतेसितैः कुसु-
 मैः । तस्मात्सलेन्नुवाच्यं चिभिर्नरैर
 -द्वैपुरुषैश्च ॥ ५५ ॥ खजूरीद्विशिरस्त्रा
 वषभवेज्जलत्रिभिर्जितेदेशे । तस्माः
 पश्चिमभागे निर्देश्यं त्रिपुरुषैर्वारि ॥
 ॥ ५६ ॥ यदिभप्रतिकर्षिकारःसित

दृगाम्नी

कुसुमःस्वात्पलाशदृषोवा । सन्धेन
 -तवषसद्भयेन्नुपुरुषद्वयेः भवति ॥
 ५७ ॥ यस्यामूष्माधाव्यां धूमोवातप
 -वारिनरयुगले । निर्देष्टव्याचसिराम
 -इतातोयपवाहिय ॥ ५८ ॥ यस्मिन्
 -चेत्रोद्देशेजातंसस्यंविनाशमुपयाति
 -किम्भमतिपाण्डुरं वा महासिरान
 -रयुगेतत्र ॥ ५९ ॥ * ॥ इतिजाङ्गला
 -नूपयोजुलपरिज्ञानम् ॥ * ॥ अथम
 -रुभूमौ सिराविज्ञानम् ॥ मरुदेशे
 -भवतिशिरायथातथाऽतःपरंप्रवच्या
 -भिः । -ग्रीवाकरभासासिव भूतसंसं
 -स्थाःसिरायान्ति ॥ ६० ॥ पूर्वेऽक्षरेण
 -पीलोयं दिवस्त्रीको जलं भवति-
 -प्रश्वात् । उत्तरगमनाचसिरा वि-
 -ज्ञेयापञ्चभिः पुरुषैः ॥ चिज्जंदर्दुरमा
 -दैः सत्कपिलात्तत्परं भवेद्वरिता ।
 भवतिचपुरुषेः । ऽर्धोश्चात्स्यतलेम्भो
 विनिर्देश्यम् ॥ ६२ ॥ पीलोरेवं प्रा
 -च्यां वस्त्रीको ऽतोर्धपञ्चमैर्द्वैतैः ।
 दिशियाम्नायां तेषां वेक्तव्यं संसभिः
 पुरुषैः ॥ प्रथमेपुरुषे भुजगः सिता
 सितो दृक्षमाचमर्चिश्च । दक्षिण
 -तोवचतिसिरो सन्धारं भूमिपानीय
 -म् ॥ ६४ ॥ उत्तरतश्च नरीरस्त्रादि
 गृहं दक्षिणेजलं स्वादु ॥ दृशभिः
 पुरुषैर्धैर्यपुरुषे पीतो ऽत्रमकुं कः

दशार्ग

॥ ६५ ॥ रोहीतकस्य पश्चाद्द्विवास
 ॥ श्विभिः करैर्दाम्ने । द्वादशपुरुषा
 ॥ न् खात्वा सर्वारोपश्चमेन सिरा ॥
 ॥ ६६ ॥ इन्द्रतरोर्वल्मीकः प्राग्दृश्यः
 ॥ पश्चिमे सिराहस्ते । खाल्वाचतुर्दशन
 ॥ रोम् कपिलागोपानरे प्रथमे ॥ ६७
 ॥ ॥ यदिवासुवर्णनाम्स्तरोर्भवेदाम
 ॥ तो भुजङ्गहम् । हस्तद्वयेतुयाम्ये
 ॥ पञ्चदशनरावसाने ऽम्बु ॥ ॥ चारं प
 ॥ वो ऽत्र नक्षत्रोर्द्विमानवे ताम्रसन्नि-
 ॥ भ्वाश्रमाः । रक्ताच भवतिषसुर्धा व
 ॥ हतिसिरा दक्षिणात्तत्र ॥ ६८ ॥ वद
 ॥ रोहीतकस्यैः सम्युक्तौ चेद्भिनापि व
 ॥ ज्मीकम् । हस्तत्रये ऽम्बु प्रयात्, पो
 ॥ द्देशभिर्मानवैर्भवति ॥ सुसंजख
 ॥ मादौ दक्षिणात्सिरा ववति चोत्तरे
 ॥ खान्या । पिष्टनिभः पाषाणो मृच्छे
 ॥ ताः पृथिकोर्द्विनरे ॥ ६९ ॥ सकरीरा
 ॥ चे ददरी, चिभिः करैः पश्चिमेन त
 ॥ त्राम्भः । अष्टोदशभिः पुरुषै रैशा
 ॥ नीषड्जलाचसिरा ॥ ७० ॥ पीलु
 ॥ समेतावदरी । हस्तत्रयसम्युक्तेदिशि
 ॥ प्राच्याम् । विंशत्या पुरुषाणामशो
 ॥ व्यमम्भो ऽत्रसचारम् ॥ ७१ ॥ ककु
 ॥ भकरीरावेकत्र संयुता यत्रककुभ
 ॥ विल्लौषा । बाहुद्वयेम्बु पश्चान् न
 ॥ रैर्भवेत् पञ्चविंशत्या ॥ ७२ ॥ व

दशार्ग

॥ ज्मीकमूर्धनि यदो दूर्वाश्वे कुशाश्व
 ॥ पाण्डुराः सन्ति । कूपोऽर्धदेवो ज
 ॥ लमघ्ननरैक विंशत्या ॥ ७३ ॥ भूमिः
 ॥ कदम्बकंयुता वल्मीकोयैषदृश्यते दू
 ॥ र्वा ॥ हस्तद्वयेनयाम्ये नरैर्जलं पञ्च
 ॥ विंशत्या ॥ ७४ ॥ वल्मीकत्रयमथो
 ॥ रोहीतकपादयो यदाभवति गंजाना
 ॥ धृषैः सहितः खिभिर्जलं तववक्तव्यम्
 ॥ ७५ ॥ हस्तचतुष्के मध्याच्छ्रोत्रं शिखा
 ॥ ॥ कुलैरुद्वारिणी चत्वारिंशत् पुरुषा
 ॥ न् खान्वाश्रमाः सिरा भवति ॥ ७६
 ॥ ॥ ग्रन्थिप्रचुरविस्मिन् शमीर्भवेदुत्त
 ॥ रेख वल्मीकः । पश्चात् पञ्चकरान्ते
 ॥ न शतार्द्विसहस्रेनरैः सलिलम् ॥ ७७
 ॥ ॥ सक्तस्याः प्रिंशयदा वल्मीको म-
 ॥ ध्यमो भवेच्छेतः ॥ तस्मिन् सिराप्र
 ॥ ॥ दिष्टा नरषवध्या । पञ्चवर्जितया ॥
 ॥ ७८ ॥ सपलाशायचशमी प्रशिर्षमभा
 ॥ रोम्बुमानवैः षष्ट्या । अर्द्धनरेहिः
 ॥ प्रथमः सर्वाकुकापीतमृत्, परतः ॥
 ॥ ७९ ॥ वल्मीकेत परिर्दतः श्वेतोरो
 ॥ हीतको भयेद्यस्मिन् । पूर्णैश्चक्षुमा
 ॥ चे सप्तत्यामानवैरम्बु ॥ ८० ॥ श्वे
 ॥ ताकण्टकवहुला यत्रशमी दक्षिणे
 ॥ नतत्रयः । नरपञ्चकसंयुतयो सप्त
 ॥ ॥ चर्चिर्नराश्च ॥ ८१ ॥ * ॥ अत्र
 ॥ विषेः ॥ मरुदेशेयश्चिर्न जाङ्ग

दृगार्गः

१। क्षेत्रेर्जलं विनिर्देश्यम् । जम्बूवेतस
 पूर्वं विपुत्रयोः स्तः भरौहिदगुणाः ॥
 २२ ॥ जम्बूविभृतामौर्वीशशुमारी
 ३। आरिवाश्रिवाश्यामा । वीरुधयो वा
 ४। रांहीज्योतिष्मतीगरुडवेगाचः ॥ २३ ॥
 ५। करिकामाषपर्णीव्याघपदाचेतियथ
 ६। हेर्निक्षये । बलमीकादुत्तरं तस्त्रि-
 ७। भिः करैस्त्रिपुरुषे तोयम् ॥ २४ ॥ एतदनु-
 ८। मेवाच्यं जाङ्गलममैतु । पञ्चभिः पुरु-
 ९। षैः । एतैरेव निमित्तैः संरदेशे सप्त
 १०। भिः कथयेत् ॥ २५ ॥ एकनिभायत्र
 ११। मही त्रिधा तरुवल्मीकपरिधीना ।
 १२। तस्यां यत्र विकारो भवति धरित्यां ज-
 १३। लं तत्र ॥ २६ ॥ वर्षस्त्रिधा निम्ना स
 १४। बालुका सानुनादिनी वास्यात् । त-
 १५। षाहं पञ्चकै वीरि मानवैः पञ्चभि-
 १६। र्यदिवा ॥ २७ ॥ त्रिधा तरुणांयाम्ये
 १७। नरै श्वतुर्भिर्जलं प्रभूतम् । तरुग-
 १८। हने अपि विकृतो यस्तस्मात् तद्दे-
 १९। व वदेत् ॥ २८ ॥ नमतेयत्र परिची-
 २०। साहं पुरुषेभ्युः आङ्गलानूपे ॥ कीटा
 २१। वायषविनाशयेन वहवोभ्यु तत्रापि ॥
 २२ ॥ उष्णाग्नीताच महीग्नीतोष्णा
 २३। म्बस्त्रिभिर्नरैः साहं । इन्द्रधनुर्भ-
 २४। ष्योवावल्मीकोवाचतुर्हस्मात् ॥ २९ ॥
 २५ ॥ बल्मीकानां पञ्चत्वाः यद्येकोभ्यु
 २६। ष्चिन्तसिरां तदधः । श्रुत्यति नरो

दृगार्गः

१। इते वा सस्यां यस्याश्चतवाम्भः ॥ २१
 २। ॥ एतज्जाङ्गलानूपे ॥ * ॥ व्यग्रोप
 ३। पलाशोदुम्बरैः समेतैस्त्रिभिर्जलं त-
 ४। दधः ॥ षट्प्रिप्यक्तसंवाये तद्वत्वा
 ५। च्यं सिराचोदक् ॥ २२ ॥ * ॥ अथ
 ६। कूपलक्षणात् ॥ आग्नेयेयदिकोखे ग्रा-
 ७। मस्योपूरस्य वा भवेत् कूपः ॥ निष्यं
 ८। सकरोति मयं दाहश्च समानुषं प्रायः
 ९। ॥ नैर्हतकोणे बालघवश्च वनिताभ-
 १०। यश्च वायव्ये ॥ दिक्पथमेतत् । त्यक्त्वा
 ११। शेषासुशुभावचाः कूपाः ॥ २३ ॥ *
 १२। ॥ सारं स्यतेन मुनिना दृगार्गं यत्
 १३। श्रुतं तद्वल्लोक्य । आर्याभिः कृतेमे-
 १४। तद् वृत्तरपिमानव वक्ष्ये ॥ २४ ॥
 १५। त्रिधा यतः पादपगुहमवश्यो नि-
 १६। श्चिद्रपचा श्व ततासिरास्त्रि । मस्य
 १७। चुरोशीरकुलाः सगुन्द्राः काशाः कु-
 १८। शावा नहिका नलोवा ॥ खञ्जूरज
 १९। स्तर्लुनवेतसाः श्युः चीरान्वितावा
 २०। द्रुमगुल्मपद्मः । इषेभनागाः शतप-
 २१। धनीपाः स्युर्नक्तमालाश्च ससिन्धुषा
 २२। राः ॥ विभीतकोवा मंदयन्तिकावा
 २३। यषास्त्रि तस्मिन् पुरुषेपत्रे ऽम्भः ।
 २४। स्यात् पर्यतस्योपरिपर्वतेन्यं सचा-
 २५। स्त्रि मूलेपुरुषत्रयेभ्यः ॥ २६ ॥ या
 २६। नौश्रीयैः काशकुशैश्च युक्ता । नीला-
 २७। षसद्वयवसशर्कराच । तस्यां प्रभूतं

दुर्गा

१. सुरसम्भृतोयं कृष्णाचरक्ताश्च तथैव
 २. ॥ ६६ ॥ * ॥ अंशभूगुणाः ॥ स
 ३. शर्करा तासामही कषायं चारं चरि
 ४. श्रीकपिला करोति ॥ आपाण्डुरायां
 ५. लवणं मदिष्टं मिष्टं पयोनी लवसुम्भ
 ६. रोयाम् ॥ १०० ॥ ॥ शाकाश्च कर्णाजुन
 ७. बिल्वसर्जाः श्रीपर्युरिष्टाधवश्रिंशपा
 ८. श्च ॥ छिद्रैश्चपचैर्द्रुमैर्गुल्मवज्ज्योहूसा
 ९. शूद्रेभ्युनिवेद्यन्ति ॥ १ ॥ सूर्याग्नि
 १०. भस्मोष्णराऽनुवर्णाया निजंला-
 ११. सा वसुधा प्रदिष्टा ॥ रक्ताङ्कुराः श्री
 १२. रयुताः करीरा रक्ताधराश्चेज्जलम
 १३. श्नोषः ॥ २ ॥ वैदूर्यमुद्गाम्बुदमेच
 १४. काभा पातोन्मुखो दुम्बरसन्निभावा
 १५. भङ्गेष्मनाभा कपिलायवा या ज्ञेया
 १६. शिलाभूरिसमीपतोया ॥ ३ ॥ पारा
 १७. वतचैद्रष्टतोपमाया चौमलवस्त्रस्य
 १८. च तुल्यवर्णा ॥ यासोमवह्व्याश्च समा
 १९. नरूपा साप्याशुतोयं कुरुते ऽचय-
 २०. च्च ॥ ४ ॥ तासैः समेता पृथतैर्विचि
 २१. चै रापाण्डुभस्मोष्णरानुरूपा ॥ भृङ्गो
 २२. पमाहुष्टिकपुष्पिकाच सूर्यादिवर्णा
 २३. च शिलाधितोया ॥ ५ ॥ चन्द्रातप
 २४. स्फटिकमैत्तिकहेमरूपाः याश्चेन्द्र
 २५. नीलमणिच्छिद्रुलकाञ्चनाभाः ॥ सूर्यो
 २६. द्याशुहरितालनिभाश्वयाः सु-
 २७. स्ताः शोभनामुनिवधोचचवृत्समेत

दुर्गा

२८. त् ॥ ६ ॥ यता ह्यमेद्याश्च शिलाः
 २९. शिवाश्च यज्ञेशनागैश्च सदाभिजु
 ३०. ष्टाः ॥ वेष्णाश्चराष्टेषु भवन्ति राधा
 ३१. तेषां मष्टिर्नभवेत्कदाचित् ॥ ७
 ३२. ॥ * ॥ शिलानां विदारणार्थमाह ॥
 ३३. भेदं यदानैति शिला तदानीं पला
 ३४. शकाष्टैः सह तिन्दुकानाम् ॥ प्रक्वा
 ३५. लयित्वानलमग्निवर्णां सुधान्मुसि-
 ३६. क्ताप्रविदारमेति ॥ ८ ॥ तोयं त्रि-
 ३७. तं मोक्षकमक्षमाया यत्सप्तकृत्स्नः
 ३८. परिषेचनंतत् ॥ कार्यं शरचारयुतं
 ३९. शिलायाः प्रस्फोटनं वक्रिवितापिता
 ४०. योः ॥ ९ ॥ तैक्काश्चिकमुराः सकृ
 ४१. लत्या योजितानि घट्टराग्विचंतत्र ॥
 ४२. सप्तराजमुषिताम्भितसो दारयन्ति
 ४३. हि शिलां परिषेकैः ॥ १० ॥ नैम्बप
 ४४. चं त्यक्तनालं तिष्ठानां सापोमार्गं
 ४५. तिन्दुकं स्नाहुडूची ॥ गोमूषेण स्ना
 ४६. वितः ॥ चारणार्थां घट्टकृत्वो ऽत स्ना
 ४७. पितोभिद्यतेऽस्मा ॥ ११ ॥ * ॥ शख
 ४८. पानम् ॥ आर्कम्पयोहुडुविषाणम
 ४९. सीसमेतं पारावताखुशकृताचयुतः
 ५०. प्रलेपः ॥ टङ्कस्यतैलमथितस्य ततो
 ५१. स्य पानं पशाच्छित्तस्य न शिलासु भ
 ५२. वेदिघातः ॥ १२ ॥ चारं कदल्या
 ५३. मथितेनयुक्तं दिनोथिते पाथितपा
 ५४. यसंयत् ॥ सम्यक्छितं चाग्निनैति

दिगर्ग

भङ्गं न चान्धलो हेष्पितस्य कौस्तुभ
 म् ॥ १३ ॥ * ॥ वापी लक्ष्यम् गोपा
 स्त्री प्रागपरारताऽम्बुसुषिरं धत्तेन
 याम्योत्तरा कल्लोलै र्वदारः मेति
 सक्तो साप्रायशः प्रेरितैः । तां च
 दिच्छति सारदारुभि र्पां सम्पात
 सावारवेत् पाषाणादिभिरेववाः प्र
 तिचर्य सुखं हि पाश्यादिभिः ॥ १४ ॥
 ककुभवेतामप्रचकदस्यैः सनिषुलजा
 म्बुवेतसनीपैः । कुरुप्रकतात्तः ऽशो
 कमयूकै र्वकुलविमिश्रैश्चावृत्तीरा
 म् ॥ १५ ॥ * ॥ नैर्वाहिकद्वारलक्ष
 यम् ॥ द्वारञ्च नैर्वाहिक मेकदेशे
 कार्ये शिखासन्धितवारिमार्गम् । को
 रस्थितं निर्विवरं कषाटं कृत्वा ततः
 षांसुभिरावपेतुतम् ॥ १६ ॥ * ॥
 श्वयोगमाह ॥ अन्ननमुस्तोशीरैः
 सरावकोशातकामलकचूर्णैः । कत
 कफसमायुक्तैर्वेगः कूपेप्रदातव्यः
 ॥ १७ ॥ * ॥ अक्षगुणानाह ॥ क्लृप्तं
 कटुकं लवणं विरसं सलिलं यद्विवा
 ऽशुभगन्धिभवेत् । तदनेन भवत्य
 मलं सुरसं सुरगन्धिगुणै रपरैश्च युतम्
 ॥ १८ ॥ * ॥ ब्रह्मपाणि ॥ हस्तो म
 धानुराधापुष्यधनिष्ठोत्तराशिरोहि
 स्यः ॥ शतभिन्नगिश्वारम्बे कूपानां
 शस्त्रमेतदहः ॥ १९ ॥ * ॥ प्रतिष्ठा

दिग्धा

विधानम् ॥ कृत्वावरुं गच्छं वलिं बट
 वेतसकीलकं सिरास्थाने । कुसुमै
 र्शान्धीधूपैः सम्पूज्य विधापयेत् प्रब्रम
 म् ॥ २० ॥ इति धाराद्यां द्विपञ्चाश
 त्तमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥
 दग्धः । वि । भस्मीकृते । मुष्टे । मुष्टे ॥
 ॥ अग्निस्पृष्टे ॥ सन्तते ॥ दग्धते स्म ।
 दग्धमस्मीकरणे । त्तः ॥ नां कत्तणे ॥
 दग्धकाकः । पुं । श्लोककोके ॥
 दग्धभम् । नः । रथ्यादिवारेषु भ्रमरग्या
 । दिसप्तनचषेषु ॥ यथा । यान्यं त्वा
 । एवं च देवं धनिष्ठार्थं ज्येष्ठान्धरवे
 दग्धमंस्यात् ॥ दग्धश्चतत्भश्च ॥
 दग्धरथः । पुं । चित्ररथगन्धर्वे ॥
 दग्धरुष्टः । पुं । तिलकवृक्षे ॥
 दग्धरुष्टा । स्त्री । दिग्धाष्टकोः भस्मरो
 शयाम् ॥
 दग्धलज्जम् । न । शून्यलज्जे ॥ यथा ।
 मृगसिंहौ तृतीयायां प्रथमायां तु
 खान्तौ । पञ्चम्यां बुधराशीदौ सप्त
 म्यां चापचन्द्रभे ॥ न प्रम्यां सिंहकी
 टाख्या । यिकादश्यां गुरोर्गृह्ये । ह्य
 मीनौषयोदश्यां द्रुधसंज्ञास्वमीगृ
 हाः ॥ दग्धसन्नियतु कर्मकृतं सर्व
 विनश्यति ॥
 दग्धा । स्त्री । स्थिताकंदिभिः ॥ त्रिवि
 धिभेवे ॥ यथा । दादश्ये कादशी चैव

दण्डः

दशमीचित्रपटिका । द्वितीयासेत
 भीचैवदग्धाः । सूर्यादिवारतः ॥ म
 कारान्तरमपि । एकादेशीचेन्दुवारे
 द्वादशीचार्कवासरे । षष्ठीवृहस्पते
 वीरे । तृतीयावधवासरे । अष्टमी
 शुक्लवारे नवमीशनिवासरे । पञ्च
 मीभौमवारे च दग्धयोगः प्रकीर्त्ति
 ताः ॥ मासदग्धा यथा । इतीयामी
 नपनुषोऽस्तुर्धी घृपकुम्भयोः । मे
 षककटयोः षष्ठी कन्यामियुनकेट
 मी ॥ दशमी दृष्टिकेसिंहे द्वादशी
 मकरतुले ॥ एभिर्जातो नजीवेत य
 दिशक्रसमे भवेदिति दीपिका । कु
 रुह इति गौडप्रसिद्धे वृषे । स्थलेरु
 षायाम् । कर्कशदशायाम् । दग्धरु
 द्वात्रिंशत् ॥ दहेः कान्तात् टाप् ॥
 दग्धिका । स्त्री । दग्धभक्ते । भिस्रंटाया
 म् । जलाभात इति भाषा ॥ कुत्सि
 तादग्धा दग्धिका । कुत्सिते इति
 कन् । दग्धादथे ॥
 दग्धेष्टका । स्त्री । जामके । जामा इति
 भाषा ॥
 दण्डः । पुं । न । लगुडे । लङ् लठिया इ
 तिभाषा ॥ पुं । व्युत्प्रभेदे ॥ प्रकाशे
 ॥ अथे ॥ कोथे ॥ मन्याने ॥ सैन्ये ॥
 दाम्यते उदतोऽनेन । दमण । जम
 न्तात् ॥ काले । षष्ठी इति भाषा

दण्डकः

यथा । दशगुर्वचरोच्चारकाः प्रा
 षः षडात्मकैः । तैः पक्षं स्यात्तुत्
 पृथ्यादण्डपृथ्यभिधीयते ॥ मानमे
 दे । काठा इति गौडभाषा ॥ चतुर्हस्त
 परिमिते मानकाठादौ ॥ चण्डांशोः
 पारिपाश्विके । अर्कानुचरे ॥ दमे ॥
 यमे ॥ अभिमाने ॥ ग्रहभेदे ॥ अर्थाप
 चारादिरूपेराज्ञाचतुर्थेपाये ॥ यथा
 । दण्डः शक्ति मंजाः सर्वाः । दण्डसया
 भिरचंति । दण्डः सुप्तेषु जागर्त्सि द
 दण्डं धर्मं विदुर्वुधाः ॥ यत्रश्यामो
 लोहिताचो दण्डश्चरति पापज्ञा ।
 प्रजा खत्र न मुह्यन्ति नेता चेतसापु
 पश्यति ॥ सर्वोदण्डजितो लोको दु
 र्लभो हि शुचिर्नरः ॥ दण्डस्त्वहि भया
 न् सर्वं जगद्भोगायकल्पते ॥ * ॥
 न्येयदे । पजन्यग्राह्यधने ॥ उत्पथ
 प्रवृत्तौ निग्रहहेतुर्दण्डो भगवद्भिभू
 तिः ॥ भाषामाषे ॥ धनुर्द्वयपरिमिते
 मानकाठादौ ॥ इक्ष्वाकुराजपुषे ॥ द
 षडोऽस्मास्ति । अर्थ आशब् ॥ दण्डयति
 दण्ड्यतेऽनेन वा । दण्डदण्डनिपात
 ने । पञ्चाशब् ॥ पुं सीतिघोषा ॥ दम
 नम् वा । दमुत्पश मे । जमन्तात् ॥
 ॥ राज्ञां हस्त्यश्वपदातिषु ॥
 दण्डकः । पुं । न । चण्डदृष्टिप्रतापादि
 दण्डः प्रभेदे ॥ लघुलगुडे । सोठा

दण्डनी

सोढी ऋडी इत्यादिभाषा ॥ इत्यो

दण्डः । इत्ये इतिकन् ॥ १३१

दण्डकन्दकः । पुं । धरणीकन्दे ॥ १३२

दण्डका । स्त्री । दण्डकारण्ये । जन
स्थाने ॥ १३३

दण्डकाकः । पुं । श्लोकके ॥ १३४

दण्डकारण्यम् । न । रावणस्यवलेनि
नेशस्थाने । जनस्थाने ॥ दण्डकनान्ता

राजापरिपालितो देशः । सचयुक्त
शापादरण्यमभूत् ॥ तीर्थविशेषे ॥

दण्डढक्का । स्त्री । वाद्यविशेषे । याम
घोषे । यामनास्थाम् । दमामा न

सारा नैवत इत्यादिभाषा ॥

दण्डताम्री । स्त्री । ताम्रीवाद्ये ॥

दण्डधरः । पुं । काले । यमे । अन्तके ॥

दण्डस्यधरः ॥ नृपे ॥ कुम्भकारे ॥

वि । दण्डहस्ते ॥ दुष्टनिग्रहकर्त्तरि ॥

दण्डधारः । पुं । पृथ्वीपतेः । राज्ञि ॥ यमे
। समवर्त्तिनि ॥ वि । दण्डहस्ते ॥

दण्डं धरति । घृञ्० । कर्मण्यब् ॥

दण्डनायकः । पुं । सेनान्याम् । चतुरङ्ग
-बलाध्यक्षे ॥

दण्डनीतिः । स्त्री । अर्थशास्त्रे ॥ शुक्र
जीषायुक्तनीतिशास्त्रे ॥ दम्यते ऽने

न । दम० । अमन्ताडुः । दण्डनीय
ते बोध्यते ऽनया इति दण्डनीतिः ॥

क्लिम् ॥ दण्डेन नीयते चेद् दण्डनय

दण्डम

तिवापुनः । दण्डनीतिरितिस्थातापी

। लोकानतिवर्त्तते ॥ विश्वेषोमहाभा

रिते राजधर्मे द्रष्टव्यः ॥ दुर्गायाम् ॥

यथा । नयानयगता लोके विकल्प

निखया ऽमला । दण्डनाद्गमनाद्

। वापि दण्डनीतिरिति स्मृतेति देवी

पुराणम् ॥

दण्डनीयः । वि । दण्डे ॥

दण्डपतिः । पुं । दण्डधरे ॥ दण्डना

यके ॥

दण्डपाशुलः । पुं । गर्वाटे । द्वारपाले ॥

दण्डपाणिः । पुं । भैरवविशेषे । काशी

स्थे शिवगणविशेषे ॥ यमे ॥ दण्डः

पाणौयस्त्रसः ॥

दण्डपारुष्यम् । न । ताडनादौ । अष्टा

दशविषादात्मगतविषादविशेषे ॥ रा

जांसप्तस्यसनान्तर्गतव्यसनविशेषे ॥

दण्डपालः । पुं । अर्द्धशफरमन्त्रे । दां

डिका इति गौडभाषा ॥

दण्डपालकः । पुं । शकुलमन्त्रे ॥

दण्डभृत् । पुं । यमे ॥ कुम्भकारे ॥ वि ।

दण्डधारके ॥ दण्डविभर्त्ति । दुभृञ्०

। क्लिप् ॥

दण्डमन्त्र्यः । पुं । दण्डारी इति प्रसिद्धे

मन्त्रे ॥ दण्डमन्त्र्योरसेति क्तः पित्त

रक्तं कर्फं हरेत् । वातसाधारणः प्रो

क्तः शुक्लो वल्लवर्द्धनः ॥

दण्डश्च

दण्डमात्रः पुं । दण्डोकारेपथि ॥
 दण्डयात्रा । स्त्री । दिग्विजये ॥ युद्धाय
 गमने ॥ सयाने ॥ वरयात्रायाम् ॥ इति
 मेदिनी हेमचन्द्रौ ॥ दण्डोययात्रा ॥
 दण्ड रामः । पुं । कानाशे ॥ दिवसे ॥
 कुम्भसेम्भवे ॥ अगस्त्यमुनेः ॥ इति
 मेदिनीना ॥
 दण्डरी । स्त्री । उद्गरीफले इति राज
 निर्घण्टः ॥
 दण्डवान् ॥ चि । दण्डिनि ॥ मतुप ॥
 दण्डवीदी । पुं । दर्भटे द्वारपाले ॥ चि ।
 दण्डवक्त्रि ॥
 दण्डवाल्मिः । गपु । इतिनि ॥ इमे ॥
 दण्डववाल्मिधिर्यस्य ॥
 दण्डवासी । पुं । द्वारपाले ॥ इति त्रिका
 ण्डशेषः ॥ एकशामाधिकृतेजने ।
 चोपरी इति भाषा ॥ इति जटाधरः ॥
 दण्डविक्रम्भ । पुं । कुठरे । मन्यवन्ध
 नेकोष्ठे । गर्गरीमुखस्य मन्यदण्डधा
 रककाष्ठे ॥ दण्डं विक्रमाति । स्क
 म्पुरोधने सौत्रः । कर्मण्यण् । वे. स्क
 भातेर्निच्यमिति पञ्चम् ॥
 दण्डवर्चकः । पुं । सुह्याम् ॥
 दण्डव्यूहः । पुं । दण्डाकृतिव्यूहरचना
 विभेधे ॥ यथाशेषलोप्यचोर्भधोरा
 जा पश्चात् सेनापतिः पार्श्वयोर्ह
 स्तिन सत्समीपेघोटका सतःपदा

दण्डिकः

तयः इत्येवंकृतरचने दीर्घः सर्वतः
 ॥ समविन्यासो दण्डव्यूह उच्यते । तेन
 यातव्यं भगिं सर्वतो भये सतियायात् ॥
 दण्डस्थानम् । न । दशसुस्थानविभे
 धेषु ॥ यथा । दशस्थानानि दण्डस्य
 मनुः स्वायम्भुवोऽप्रवीत् । चिपु
 ष्वर्षेषु यानि स्युः रक्षतोऽप्राज्ञयो
 ॥ व्रजेत ॥ उपस्थं मुदरे जिह्वा ह
 स्तौ । पादौ च पञ्चमम् । चक्षुर्ना
 सा च कर्णौ च धेनं देहं स्यैव च ॥
 अनुबन्धं परिचर्य देशकालौ च त
 त्वतः । सारोपरोधौ च लोकाश्च दण्डं
 दण्डेषु पातयेदिति मेनुः ॥
 दण्डहस्तम् । न । तगरपुष्ये ॥
 दण्डाजिनम् । न । हेम्ने ॥ शोखे ॥
 दण्डाजिनिकः । चि । मायोविनि ॥
 दण्डादण्डि । अ । दण्डैश्च दण्डैश्च
 प्रहृत्वेद् युद्धं प्रहृत्तमिच्यर्थे ॥ अ
 न्ये । दीर्घः । इच्छकर्मव्यतिहारे ॥
 दण्डारः । पुं । वाहने ॥ मत्तवारिणे ॥
 शरयन्त्रे ॥ कुम्भकारेण्यचके ॥
 दण्डाहतम् । न । घोले । गोरसे ॥ द
 ण्डेन मया आहतम् । धिलोडितम्
 कर्षुं करणे कुताय ह्युलमिति समा
 सः ॥ चि । दण्डेने ताडिते ॥
 दण्डिकः । पुं । दण्डिनि ॥ दण्डोस्योस्ति
 । अतश्च निठनावितिठन् ॥ दण्डधारके

दण्डोत्प

दत्तात्मे

॥ इति गौडभाषा ॥ १ ॥ दानिकथा-
 ॥ भाषा इति गौडभाषाप्रसिद्धे मन्त्रे ॥
 दण्डिका ॥ श्री ॥ दारविशेषे ॥ १ ॥
 दण्डितः ॥ चि ॥ राजादापिते ॥ कुतद-
 ॥ पत्ने ॥ दण्डः सखाते ॥ इत्य ॥ त्तादिका
 ॥ दिक्षादितश्च ॥ १ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 दण्डो ॥ पुं ॥ यमे ॥ द्वाः स्थे ॥ दारपाले
 ॥ ॥ मन्त्रुघोषे ॥ रत्नेः पार्श्वविशेषे ॥
 ॥ विजिनविशेषे ॥ दमनकवृषे ॥ चित्तु-
 ॥ शीर्षभिमि ॥ कत्रिविशेषे ॥ यथा ॥ जा-
 ॥ ते जगति वास्मीके कविरिच्यभिधी-
 ॥ यते ॥ कवी इति ॥ तत्रोप्यासे कवयस्व-
 ॥ विदण्डनीतिकान्निदासः ॥ चि ॥ द-
 ॥ ण्डयुक्ते ॥ ॥ दण्डो ॥ इत्या ॥ इति ॥ अत
 ॥ इनिठनावितीनिः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 दण्डिनी ॥ श्री ॥ दण्डवत्ताम् ॥ स्रवे
 ॥ म्यो षीम् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 दण्डिमा ॥ पुं ॥ दण्डत्वे ॥ दण्डस्य भावः
 ॥ इमनिष् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 दण्डोत्पलम् ॥ न ॥ दानिपोत्ता ॥ इति
 ॥ दानकुनि इति च ॥ गौडभाषाप्रसिद्धे
 ॥ दृचविशेषे ॥ ॥ तत्तु पीतरक्तश्रेत
 ॥ पुष्यभेदात् चिचिचम् ॥ पीतस्य पर्या-
 ॥ याः ॥ गेवन्मनी ॥ गन्धवल्ली ॥ सहदे-
 ॥ वी ॥ सहा ॥ इति ॥ रक्तस्य पर्यायः
 ॥ विश्वदेवा ॥ इति ॥ श्वेतस्य ॥ दण्डो
 ॥ त्यत्वेति रत्नभाषा ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

दण्डोत्पलम् ॥ श्री ॥ श्वेतपुष्पे ॥ दण्डो
 ॥ त्यत्वे ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 दण्डः ॥ ॥ ॥ ॥ दण्डनीये ॥ दण्डार्थे ॥ द-
 ॥ ण्डमर्हति ॥ दण्डादिभ्यो यत् ॥ ॥
 दत् ॥ पुं ॥ दन्ने ॥ दत्ता ॥ दत्तः ॥ इ० ॥ श० ॥ चं ॥
 दत्तः ॥ पुं ॥ दत्ताभेदे ॥ अग्निसिंहन द
 ॥ नेन्दपविशेषे ॥ वैश्वोपपदे ॥ यथा
 ॥ ॥ ॥ शर्मादेवेष्वभिप्राय वर्मावासी अभू-
 ॥ भुजः ॥ भूतिर्दत्तस्य वैश्वस्य दासः ॥ श-
 ॥ दस्यकारयेदिति स्मृतिः ॥ ॥ दक्षिमेपुत्रे
 ॥ ॥ ॥ चि ॥ कृतदाजे ॥ विश्वे ॥ विश्रा-
 ॥ खिते ॥ अर्चिते ॥ न ॥ शरणागतस-
 ॥ खणादे ॥ यथा ॥ शरणागतशब्दा
 ॥ यं भूतानां चाप्रहिंसनम् ॥ ॥ विश्वे
 ॥ दिवः यद्दानं दत्तमिच्छ्यभिधीयते ॥
 ॥ दुदान् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 दत्तकः ॥ पुं ॥ ॥ दादशपुत्रान्तर्गतपुत्रविशे-
 ॥ षे ॥ दक्षिमे ॥ ॥ यथा ॥ दत्तान्माता-
 ॥ ॥ पितावा यं सपुत्रो दत्तको भवेदिति
 ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 दत्तात्मा ॥ पुं ॥ पुत्रविशेषे ॥ यथा ॥ द-
 ॥ त्तात्मा तु स्वयंदत्त इति कात्यायनः ॥
 ॥ अस्यार्थः ॥ दत्तात्मा तु पुत्रो येऽस्मात्
 ॥ ॥ पितृविहीनः तस्यां त्यक्तो वा तत्राहं
 ॥ ॥ पुत्रो भवामीति स्वयदसत्पत्नीत-
 ॥ ॥ इति ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 दत्तात्मे ॥ पुं ॥ विश्वो रत्ने ॥ पुत्रेषु यो

दधिः

दधानः । वि । विभ्राशे । धारयति ॥ द
 धातेः कर्त्तरि शानच् ॥ ॥ ॥
 दधि । न । चीरोत्तरावस्थेपिन्ने दधि
 इति प्रपिद्धे शोरसे । चीरजे । मङ्ग
 ल्ये । विरले । पथेस्ये ॥ अस्त्रगुणाः
 । दध्नुष्यं दीपनं क्षिग्धं कषायानुर
 सं गुह । पाके उक्लिं प्राहि पित्तास्त्र
 शोथमेदः कफप्र दम् ॥ मूत्रकृच्छ्रे प्र
 तिप्रयाये शीतगे विषमज्वरे । अती
 । सोरेऽरुचौ काश्ये श्लथते प्रलमुक्त
 कुन् ॥ तद्देदाः पश्चसम्प्राक्ता खल्वये
 स्त न् वदे म्यहम् । आदीमन्दंतितः
 स्व दु स्वादस्त्र च ततः परम् ॥ अन्नं
 । चतुर्थं मित्यन्नं पश्चमं दधि पश्चधा ।
 । मन्वं दुग्धवदस्यक्तसं किञ्चिद्घनं
 । भवेत् ॥ मन्वस्यत् सृष्टविगमूचं देा
 । पयविदाहकृत् । यत् सस्यघनतां
 यातं व्यक्तं स्वादुरसं भवेत् ॥ अथ
 । क्तस्य संतत्तु स्वादुविचै रुदाहृतम
 । स्वादुस्वादप्यभिम्यन्दि वृष्यं मेदः
 कफावहम् ॥ वातघ्नं मधुरं पाके
 । रक्तपित्तप्रतादनम् । स्वादुलं सृन्द्र
 मधुरं कषायानुरसं भवेत् ॥ स्वादु
 ल्लक्ष्णुणा चोद्याः सामान्यदधिः ज्ञेयः
 ॥ यत्तिरोहितमाधुर्यं व्यक्तं लोचं त
 । दध्नुषम् । अन्नं दीपनं पित्तरक्त
 श्लेष्मविवर्धनम् ॥ तदस्य लोदकारो

दधि

। महर्षिकण्टादिदाहकृत् । अथर्व
 दीपनं रक्तपित्तदुष्टिकरं परम् ॥ * ॥
 गव्यं दधि विशेषेण स्वादु वल्यं क्षि
 प्रदम् । पत्रिषं दीपनं क्षिग्धं पुष्टि
 कृत् पवनापहम् ॥ उक्तं देभ्रामशेषा
 । मधी गव्यं गुणाधिकम् ॥ * ॥ मा
 । दधिं दधि सुक्षिग्धं श्लेष्मलं वातपि
 च्चेनुत् ॥ स्वादुपाकि मभिम्यन्दि वृष्यं
 । गुर्वस्रदूषकम् ॥ * ॥ आजं दध्नुष
 । मं प्राहि लघु देा पत्रयापहमे । श्ल
 ते । श्वासकासारः चयैकाध्यैषु दीप
 नम् ॥ * ॥ पक्कदुग्धभवं रुच्यं दधि
 क्षिग्धं गुणोत्तमं । पित्तानिष्ठा मिहं
 सर्वधौत्वग्निबलवर्धनम् ॥ * ॥ अथ
 निस्कारदुग्धस्य । दधोः शोते गुणाः
 स्मृताः । असारं दधि सद्ग्राहिः शीत
 लं वातघ्नं लघु । विष्टम्भि दीपनं रु
 च्यं ग्रहणीरोगं नाशनम् ॥ * ॥ गा
 । लितं दधि सुक्षिग्धं वातघ्नं कफकृद्
 गुहा वल्लपुष्टिकरं रुच्यं मधुरं नाति
 पिक्तकृत् ॥ * ॥ संगर्करं दधि श्रेष्ठं
 । दृष्णापित्तास्रदाहजित् । संगुहं
 वातनुदृष्ट्यं दृष्टं तपसंगुह ॥ * ॥
 न नेक्तं दधि भुञ्जीत नः चाप्यघृतश
 र्केसे । नानुश्चरप नाचीहं नोप्यं
 नामकै विना ॥ * ॥ श्लथते दधि
 ने । रावी श्लथान्नुष्टतान्वितम् ।

दधिधे

रक्तपित्तकफोत्थेषु विकारेषु तु तच्च
 न ॥ * ॥ हेमनो शिशिरेषां पित्तवृषा
 सु दधिगस्यते । सरदशीर्षवसन्ते-
 पुः प्रायश सन्द्विगर्हितम् ॥ * ॥
 अरसिकृ पित्तवीसर्पकाष्ठपाण्डुामय
 अमान् । प्राप्नुयात् कामलाञ्छिः शी
 विधिं हित्वा दधिप्रियः ॥ श्रीवासे ॥
 सर्जे ॥ वासे ॥ वि । प्रारके ॥ इति
 मृगधोषम् ॥ * ॥
 दधिकूर्चिका । स्त्री । दध्नासहपकदुग्धे
 ॥ दध्नासह पयःपक्वं यत् तत्सोद्
 दधिकूर्चिके च्युक्तेः ॥ कृद्धे । दकोष्ण
 दुग्धे दध्नाससयोगात् जातेतिके
 चित् ॥ उष्णदुग्धे दध्नाससयोगा-
 त् जाते च्युक्ते । शोना-हेना इति
 राजाराधाकान्तः ॥ * ॥
 दधिचारः । पुं । मन्यानदण्डे । वैशा
 खे । तक्राटे । करधर्षणे । रयी इति
 भाषा ॥ * ॥
 दधिजम् । न । नवनीते ॥ * ॥
 दधित्यः । पुं । कपित्ये ॥ दधिवर्षोद्भव
 स्तिष्ठत्यस्मिन् । धा० । सुपित्य इति
 कः । पृषोदरोदिः ॥ * ॥
 दधित्याख्यः । पुं । सरसद्वेने । लोषान्
 इति भाषा ॥ इति रत्नमाहा ॥
 दधिधेनुः । स्त्री । दानार्थं दध्यादिनि
 र्मितायां धेनौ ॥

दधीचा

दधिपुष्पिका । स्त्री । अपराजितायांम् ॥
 दधिपुष्पी । स्त्री । कोलशिश्याम् ॥
 दधिपूपा । पुं । अन्नपूपप्रभेदे ॥ शालिपि
 षं युतं दध्ना मर्दयित्वा घृते पचेत् ।
 वेष्टयेत् । पक्कखण्डेन सुष्टप्तं दधिपू-
 पार्थकम् ॥ दधिपूपा शुकवृष्ये । दहणो
 निक्षिपित्वा । हृद्योद्विजनन श्वैव
 विशेषाद्दधिकारकः ॥ * ॥
 दधिफलः । पुं । कपित्यवृत्ते ॥ दधिफ-
 लेऽस्य ॥ * ॥
 दधिमण्डः । पुं । मस्तुर्निम्ना ॥ * ॥
 दधिमण्डोदः । पुं । दधिसमुद्रे ॥ * ॥
 दधिमुखः । पुं । रामायणप्रसिद्धे धानर
 विशेषे । सुधीवस्य अशुरे ॥ * ॥
 दधिगोणः । पुं । धानरे ॥ * ॥
 दधिसक्तवः । पुं । करभे ॥ दधिसक्तुश
 र्द्धे निच्यं बहुवचनान्तः ॥ दह्युप
 सिक्ताः सक्तवः । अनेनव्यञ्जनमिति
 समासः ॥ * ॥
 दधितारम् । न । नवनीते ॥ * ॥
 दधिसेधः । पुं । दधिसरे । दधुत्त-
 रणे ॥ * ॥
 दधित्वेदः । पुं । धोले ॥ * ॥
 दधीचः । पुं । दधीचमुनी ॥ इति श
 ब्दभेदप्रकाशः ॥ * ॥
 दधीचतीर्थम् । न । तीर्थविशेषे ॥ * ॥
 दधीचाक्षिं । न । वजे ॥ शीरके ॥

दनुजः

दधीधिः । पुं । मुनिविशेषे । अथर्वमुने
 रौरसात् कर्दमकन्यायां शक्तिनाम्
 न्याः जाते ॥ दधामुरवधाय देवैरऽ
 म्नास्यावजं निर्मितम् ॥
 दधीव्यस्थिः । न । हीरके ॥ यजे ॥
 दधृक् । वि । धृष्टे ॥ धृष्णोति । विपृ
 षापाशब्धे । अस्यात् । अत्त्विगोदि
 ना क्तिन् । द्वित्वमन्तोदात्तश्च । नि
 पोच्यते । कुत्वात् । पूर्वजशब्देनैडः
 गः कः ॥

दध्नः । पुं । यमे ॥ इतिशब्दरत्नावलीः ॥
 दधङ् । पुं । अथर्वणे मुनिविशेषे ॥
 दध्याकरः । पुं । दधिसमुद्रे ॥
 दध्याक्षी । स्त्री । व्याख्यायाम् ॥ सुद
 र्शनायाम् । सुदर्शनगुणश्च इति गौड
 भाषा ॥

दधुत्तरम् । न । कङ्करे । दधिसेहे ॥
 दधुत्तरगम् । न । दधिसेहे ॥
 दधुदः । पुं । दधिसमुद्रे ॥ दधिदकं
 यस्य । उत्तरपदस्य चेत्युदकत्रोदा
 देशः ॥
 दनुः । पुं । दनुर्गजत्वात् कवन्धास्ये
 असुरे ॥

दनुः । स्त्री । दानवमातरि । दक्षकन्या
 याम् । कश्यपपत्न्याम् ॥
 दनुजः । पुं । असुरे । देव्यो ॥ दनौ
 दनैर्वा जातः । सप्तन्यां जनेर्डः । य

दन्तका

दन्तकामाती ॥
 दनुजदेखिनी । स्त्री । दुर्गायाम् ॥
 दनुजद्विष्टः । पुं । देवे ॥
 दनुस्त्रनुः । पुं । असुरे ॥ दनेः स्त्रनुः ॥
 दन्तः । पुं । अद्रिकटके ॥ कुम्भे ॥ सा
 नुनि ॥ चर्वणसाधनास्थनिः ॥ दशनै
 र्दने । रदे । द्विजे ॥ दीपिशतसा
 म् । उखायाम् ॥ पञ्चमात्रप्रभेदे (१५५)
 ॥ दाम्यति । दनुः ॥ अन्तर्भावितयस्य
 विधीत् वाहुल्यकात्तन् ॥ इतिमग्नि
 ष्यित्तिवातन् ॥
 दन्तकः । पुं । नागदन्ते । खूटी इति
 भाषा ॥ गिरेः प्रदेशात् तिर्ध्ववह
 तिर्नीते पाषाणे ॥ दन्तेषु प्रसिते ॥
 स्वाङ्गैः प्रसिते इतिकन् ॥ दन्ते ॥
 स्वार्थेकन् ॥

दन्तकर्षणः । पुं । जम्बीरे ॥
 दन्तकाष्ठम् । न । विकङ्कतदृष्टे ॥ दन्तधा
 यनार्थकाष्ठे ॥ यथा । दन्तकाष्ठस्य च्या
 मि समासेन प्रशस्तताम् । सर्वकेष्ट
 किनः पुण्याः स्त्रीरिगश्चयश्चिनिः ॥
 ॥ तिर्क्तं कपार्यं कटुकं सुगन्धिं कण्ट
 कान्वितम् । चीरिगो वृक्षगुल्माद्या
 मचये दन्तधावनम् ॥ इतिमहाभा
 रतम् । परिमाणः माहविष्णुः । क
 निष्ठाप्रसंमं सूक्ष्मं सुकृचं दादशाशु
 लम् । प्रातर्भुक्त्वा च यतंशक् भक्षये

दन्तका

दन्तधावनम् ॥ विशेषमाह मरी-
 चिः ॥ द्वादशाङ्गुलम् विप्राणां चणिया
 षानं वाङ्गुलम् ॥ अष्टाङ्गुलम् वैश्यानां
 शूद्राणां तु षडङ्गुलम् ॥ चतुरङ्गुल-
 मोनेन नारीणां विविहन्ते । अन्त-
 रप्रभवान् ॥ षडङ्गुलमुदाहृतमि-
 ति ॥ अथास्ये लक्षणम् । तत्रप्रयोज-
 नप्रदर्शनम् । वल्लीकृतगुल्मतस्रप्र-
 भेदैः स्युर्दन्तकाष्ठानि । सहस्रशोयैः
 । फलानिवाच्यान्यथ तत् प्रसङ्गो मा-
 भूदतो वञ्चन्यवकाशिकाणि ॥ १ ॥
 परिभाषार्थमाह ॥ अत्रातर्पुर्वाणि
 न दन्तकाष्ठान्यद्यात्रपथैश्चसुमन्वि-
 तानि । नद्युग्मपुर्वाणि न पाण्डितानि
 नचोर्दुशुक्लाणि विना त्वचा च ॥ २
 ॥ प्रविभागेन फलानि त्वा । वैकट्यत-
 श्रीफलकाश्रमरीषु वाङ्गीयुतिः शो-
 मतरौ सुदाराः । एद्विर्वटे कर्णप्रचु-
 रश्चतेजः पुष्पामपूके सगुणाः प्रिय-
 त्वम् ॥ लक्ष्मीः शिरीषेष तर्थाकर-
 षेप्रथे ऽर्थसिद्धिः समभीषिताः स्था-
 त् । मान्यत्वमाप्नोति जनस्य या-
 भ्यां प्राधान्यमश्रयतरौ वदन्ति ॥
 आरोग्यमायुर्वहरी हृष्यो रैश्व-
 र्येष्टिः खद्विरे सविन्दे । द्रव्याणि चे-
 ष्टान्यतिसुक्तेसुः प्राप्नोति तान्येव
 पुनःकदम्बे ॥ नीपे ऽर्थासिः करवी

दन्तधा

रेखलत्रि-भास्वीरे स्यादत्रमेवं प्र-
 भ्तम् । शन्यांशुनू खोपहन्त्यर्जुने
 चश्यामयाश्च द्विषतामेव नाशः
 ॥ ॥ साले ऽश्वकर्षे च वदन्ति शौरव स
 भददारावपिचोटरूपके । बालभ्यमा-
 ग्राति जनस्य सर्वतः प्रियेड्ग्वपामा-
 र्गसजन्मुदाडिमैः ॥ * ॥ अथविधान-
 म् ॥ उदङ्गुलः । प्राच्युखयववा ऽब्दे
 कामं त्रयेष्टं हृदये निवेश्य । अथा-
 दनिन्दंश्च सुखोपविष्टः प्रचात्यजह्या
 च शुचैःप्रदेशे ॥ ८ ॥ * ॥ त्यक्तस्य
 लक्षणम् । अभिसुखपतितं प्रशास्य
 दिक्स्थं शुभमतिशोभनं मूर्द्धं संस्थि-
 तं यत् ॥ अशुभकरमनोम्यथा प्रदि-
 ष्टं स्थितपतितश्च करोतिमिष्टमन्त्र-
 म् ॥ इति ॥ ॥ १ ॥ १ ॥
 दन्तकाष्ठकम् । न । आहुल्यहृष्ये ॥
 दन्तच्छद । पुं । रदनच्छदे । लक्षरा-
 यरोष्ठमाषे ॥ दन्ताश्यायन्ते ऽनेन ।
 छदसंवरणे । चु० । पुसीतिघः । छा-
 देर्घ इति श्रुत्वः ॥ ९
 दन्तच्छदोपमा । स्त्री । विम्व्याम् ॥
 दन्तधावनः । पुं । खदिरशुभे ॥ दन्तान्
 धावति । धावुगतिशुद्धीः । ल्युट् ॥ गु-
 ष्ठकरश्चे ॥ वकुले ॥ न । दन्तशुद्धौ
 ॥ तद्यविधिः । प्रातर्भुक्त्वा च अक्षयं क-
 षायकटुतिक्तकम् । भक्षयेद् दन्तधु

दन्तधा

दन्तम

- धनं दन्तमांसान्येवाधयन् ॥ * ३ द
 नानूर्ध्वमधोऽष्टा प्रांतः सिन्धुश्चलो
 चने । तोयपूर्णमुखः स्नेहदृष्टि राशु
 प्रसीदति ॥ * ॥ अर्द्धिती कर्षशुची च
 दन्तरोगी नवचरी । शोपी कासी
 च मूर्च्छाः सौ । दन्तकाष्ठं विवर्जयेत् ॥
 * ॥ उपवासदिने विप्रं पितृश्राद्धदि
 ने तथा । नचतत्फलमामोति-
 दन्तधावनकृत्वरः ॥ प्रभातेमार्ज्ज-
 विद् दन्तान् वाससां रसनां तथा ।
 कुर्यात् श्वाद्यविम्रेन्द्रं कर्षलानि ज
 लेर्बुधः ॥ उपवासे पितृश्राद्धे विधि
 मानेन जैमिने । दन्तधावनकुन्मर्त्यः
 सम्पूर्णं भते फलमिति ॥ ३ ॥ शंभुः
 साद् दक्षिणास्येन पश्चिमास्येन वा
 मयः । पूर्वास्ये नोत्तरास्येन सम्पदा
 दन्तधावनादिति विशेषः ॥ अपिच
 मध्यमानामिकाभ्याञ्च यद्वाङ्गुटेन
 चक्षिजः । दन्तानां धावनं कुर्यात् तर्ज
 न्यानकदाचन ॥ निश्चक्रियाफलं प्रे
 सुस्वरया दन्तधावनम् ॥ प्रभाते कु
 रते प्रातः सूर्योदयविकर्जिते । सूर
 योदयेद्विजश्रेष्ठयः कुर्याद् दन्तधाव
 नम् । निश्चक्रियाफलं तस्य सर्वमेव
 विनश्यति ॥ यः स्नानसमये कुर्यात्
 जैमिने दन्तधावनम् । निराशाः पित
 रोवाप्ति तस्य देवाः सुरर्षयः ॥ दन्तस्य

धावनं कुर्याद् देवाम् ध्यात्वा पराक्षयोः
 ॥ १ ॥ तस्य पुष्यं न गृह्णतिः देवताः पि
 तरो जलम् ॥ स्नानकाले पुष्करिण्यां
 यः कुर्याद् दन्तधावनम् । तावन् श्रेयः
 सचण्डालो यो विद् गङ्गां न पश्यति ॥
 भगवत्स्युदिते सूर्येयः कुर्याद् दन्तधा
 वनम् ॥ तद् दन्तकाष्ठं पितरो भुक्त्वा
 गच्छन्ति दुःखिनः ॥ इति पाप्मेः क्रि
 योयोगसारः ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
 दन्तपत्रम् । न ॥ कुण्डले ॥ १ ॥
 दन्तपत्रकम् । ने । कुन्दपुष्पे ॥ १ ॥
 दन्तपथ्यायः । पुं । पञ्चमात्रप्रभेदे (१५५) ॥
 दन्तपुष्पुटर्कः । पुं । दन्तरोगविशेषे ॥
 अखनिदानं यथा । दन्तयोः शिषुवा
 यद्य न्ययथु जायते महान् । दन्तपु
 ष्पुटको नाम स व्याधिः कफरक्षाज
 इति ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
 दन्तपुष्पम् । न । कतकफले ॥ कुन्दे ॥
 दन्तफलम् । न । कतके ॥ पुं । कप
 ले ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
 दन्तफला । स्त्री । पिप्पल्याम् ॥ १ ॥
 दन्तभागः । पुं । इन्द्रभागः । गजस्य
 मुखतः स्तम्भपर्यन्तोऽग्रभागे ॥ दन्त
 सभागः । दन्तसंस्थान्धी भागो वा । श्रा
 कपार्थिर्वादिः ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
 दन्तमूलम् । न । पुष्पिकायाम् । दन्त
 मूलकदे ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥

दन्तश्च

दन्तमूलम् । न । दन्तार्बुदाभिघेरोगे ॥
 दन्तमूलिका । स्त्री । दन्तीवृक्षे ॥
 दन्तरोगः । पुं । रदनाभये ॥
 दन्तरोगी । त्रि । रदनामयविशिष्टे ॥
 फलान्ध्यानि शीतान्ध्या रूचान् दन्त
 धावनम् । तथा तिकठिनं भक्ष्यं दन्त
 रोगीविवर्जयेत् ॥
 दन्तवक्त्रः । पुं । भारतादिप्रसिद्धे त्र्यप
 विशेषे ॥
 दन्तवर्त्मम् । न । श्लेष्मिणे ॥
 दन्तवासः । न । श्लेष्मिणे । अधरौष्ठयोः ॥
 दन्तवीजकः । पुं । दाडिमे ॥
 दन्तवेष्टः । पुं । दन्तरोगविशेषे ॥ यथा
 स्वर्गनि पूयर्धिरं चक्षादन्ता भव
 न्तिषु । दन्तवेष्टः स विज्ञेयो दुष्टगो
 षितसम्भवः ॥
 दन्तशठः । पुं । जम्बीरे ॥ कपित्थे ॥
 कर्मारङ्गके ॥ नागरङ्गे ॥ शठति । शठ
 कैतवेच । चात्सिंसासङ्ग्लेशनयोः
 । पचाद्यच् ॥ अन्तरसे ॥ दन्तानां शठ
 इवापकारिच्छेत् ॥
 दन्तशठा । स्त्री । चाक्षेयीम् ॥ चुद्रास्त्रि
 कायाम् ॥ दन्तानां शठेवापकारि-
 त्वात् ॥
 दन्तशर्करा । स्त्री । कफवायुशोषितद
 न्तगतमले ॥ यथा । मले दन्तगतो
 यस्तु कफमारुतशोषितः । शर्करेव

दन्तालि

खरस्पर्शा सा ज्ञेया दन्तशर्करा ॥
 दन्तशार्कम् । न । निशुक्लये । भिस्त्री
 इति भीषाप्रसिद्धे दन्तघर्षणचूर्णे ॥
 इति विकारण्डशेषः ॥
 दन्तशिरा । स्त्री । माश्याम् ॥
 दन्तशूलः । पुं । रदनवेदनायाम् ॥ अ
 स्त्रीघर्षणः यथाः । त्रिफलानिम्बयष्ट्या
 ह्नं कटुकारग्वधैः शृतम् । पाययेन्म
 धुनामिश्रं दन्तशूलोपशान्तये ॥
 दन्तशोफः । पुं । दन्तार्बुदे ॥
 दन्तघर्षः । पुं । दन्तरोगविशेषे ॥ यथा ।
 शीतरूचिप्रवातास्त्वस्पर्शानां भिसहा
 द्विधाः । पित्तमारुतकोपेन दन्तहर्षः
 सर्नामतः ॥
 दन्तहर्षकः । पुं । जम्बीरे ॥ इति अटाधेरः ॥
 दन्तहर्षणः । पुं । जम्बीरे ॥ इति ० ॥
 दन्ताघातः । पुं । निम्बूके ॥ रतिक्री
 ढायां दशनाघाते ॥ तस्य स्थानानि
 यथा । स्ननयो र्गण्डयो र्श्वैव ओष्ठे
 चैव तथाधरे । दन्ताघातः प्रकर्त्तव्यः
 कामिनीनां सुखावहः ॥ इतिकाम
 शास्त्रम् ॥
 दन्तायुधः । पुं । शुकरे ॥ दन्तावायुधो
 अस्त्रम् ॥
 दन्तार्बुदः । पुं । न । दन्तरोगप्रभेदे ।
 दन्तशोफे । द्विजन्त्रे ॥
 दन्तालिका । स्त्री । बलायाम् । खगाम

दन्तुरः

इतिभाषा ॥

दन्तावस्यः । पुं । हस्तिनि । गृजे ॥ अति
शयितौ दन्तावस्ये । दन्ताश्रितात् सं
श्रयाभितिषस्यश्च । जले इतिदीर्घः ॥

दन्तिका । स्त्री । दन्त्योषधौ । मुख
के ॥ दाम्यति दाम्यते वा । दन्मु उप
श्रमे । हस्तिश्रियश्च वा । मिदमीत्या
दिना तन् । स्वार्थे कन् ॥

दन्तिजा । स्त्री । दन्तिकायाम् ॥

दन्ती । पुं । दन्तोषले ॥ अतिशयितौ द
न्तावस्ये । इतिः ॥

दन्तिनी । स्त्री । दन्तीवृक्षे ॥

दन्तिमदः । पुं । हस्तिमदे ॥

दन्तिमूत्रिका । स्त्री । दन्त्योषधौ ॥

दन्ती । स्त्री । उद्वस्वरपर्यामोषधौ ।

प्रथक् पर्यामम् ॥ दाम्यति दाम्यते
वा । दन्मु । तन् । गौ । डीष् ॥ ल
घुदीर्घे प्रभेदेन प्रोक्तं दन्तीद्वयं दु
यैः । दन्तीद्वयं सरं प्राके रसेच क
टु दीपनम् ॥ गुदाङ्कुराश्मशूला
स्रकण्डुकुटविदाहनुत् । तीक्ष्णो
षाहन्ति पित्तास्रकफशोथोदरवृ
मीन् ॥

दन्तीबीजम् । न । जयपाले ॥

दन्तुरः । वि । उन्नतरदे ॥ उन्नताद
न्ताः सन्त्यस्य । दन्तउवत् उःश्च ॥ उ
न्नतनेते । विधमे ॥ कदाचिदन्तुरा

दम्

मूर्खः कदाचिन्नोममः सुखी ।

दाचित् तुन्दिलोदुःखी कदाचिन्न
श्चासतीति सामुद्रकम् ॥ स्त्री ।

दन्तुरा ॥

दन्तुरच्छदः । पुं । बीजपुरे ॥

दन्तोसूखलिकः । पुं । त. प्रसे । वान

दन्तोसूखली । पुं । प्रखविशेषे ॥

योप्रीद्यादीन् दन्तैः खण्डयित्वा भ
क्षयति सः ॥

दन्त्यः । वि । दन्तोद्भवेवर्गविशेषे ॥ द

न्तेषु भवः । शरीरावयवाश्चेति यत् ॥

दन्तहिते ॥ दन्तोद्भूते । शरीरा
वयवाश्चित् ॥

दन्तशुकः । पुं । रोचसे ॥ सरीसृपे ।

फलिनि ॥ गीर्हितः दशति । सुपसदे

ति यद् । यजजपेत्त्यक्तः । जपजभ
देहेत्यभ्यासस्तनुक् ॥ नरकविशेषे ॥

दन्तम्यमांशः । वि । अत्यर्थं कुटिका
मनेकरूपगतिमिच्छति ॥

दन्तम् । न । अत्ये ॥ दम्यते ॥ दम्भुद
म्भने । स्फायितश्चीति रक्तः ॥ पुं ।

समुद्रे ॥

दम् । अ । कलने । पतन्याम् ॥

दमः । पु । दमये ॥ बाह्येन्द्रियनैसत्ये

। बाह्येन्द्रियाणां श्रवणादिव्यतिरिक्त

विषयेभ्यो निवर्तने । वदिरिन्द्रियाणां

मुच्छ्रुत्वापारनिरोधे । बाह्येन्द्रि

न्ताः सन्त्यस्य । दन्तउवत् उःश्च ॥ उ
न्नतनेते । विधमे ॥ कदाचिदन्तुरा

दमन

यसंयमे ॥ निग्रहोवाद्यवृत्तीनां द
 १। मइच्छामिधीयते ॥ कृतुकार्त्तविति
 २। रिक्तकाले भैयुनादीभात्रे ॥ उपशमे
 ३। विकारिहेतुविषदसन्निधानेपि म
 ४। नसोऽविक्रियत्ते ॥ कुर्मसितत्कर्म
 ५। विप्र यच्चक्षित्तिनधारणम् ॥ स
 ६। कीर्तितो दमः प्राचैः ॥ समस्ततत्त्वद
 ७। र्त्रिभिः ॥ दण्डे ॥ दण्डकार्ये ॥ क
 ८। र्त्तमे ॥ दमने ॥ दमनम् ॥ दिसु उप
 ९। शमे ॥ भात्रे-घञ् ॥ नोदा शोपदेशे
 तिहृत्त्वभावः ॥

दमकः । वि । शासके । दमनकर्त्तरि
 ॥ दाम्यति । दमु० । खलु नोदा-
 शोपदेशस्येति न-दृष्टिः ॥

दमघोषः । पुं । चन्द्रवंशीयेचपियवि
 शेषे । शिशुपालपितरि ॥

दमघोषसुतः । पुं । शिशुपाले ॥

दमघः । पुं । दण्डे ॥ दमे । तपः क्रेश
 सहे ॥ दमनम् । दमु० ॥ शमादि
 भ्यो ऽयच् ॥ दाम्यति घा । वाहुल
 कादयप्रच्ययः ॥

दमयुः । पुं । दण्डे ॥ दमे ॥

दमनम् । न । दण्डे ॥ यथा । अच्यु-
 च्छित्तस्य दमनमुचितश्च श्रुतौद्युत
 म् ॥ पुं । दाना इतिप्रसिद्धे पुष्ये । पु
 ष्यचामरे ॥ दमनस्तुर सिक्तो ह
 यो ह्ययः सुगन्धिकः । यद्यथीविष

दमितः

कुशास्रकोदकयड्विदोषजित् ॥ क्षी
 रे ॥ कुन्दहृत्ते ॥ दाम्यति । दमु०
 नि० ल्युः ॥

दमनकः । पुं । दमने । गन्धोक्ते ।
 दाना इतिप्रसिद्धे पुष्यवृत्ते ॥ दमन
 यथ । स्वा० कः ॥ न । वर्णवृत्तान्तरे
 ॥ ॥ यथा । द्विगुणनगण मिह वित्तु

हृत्ते । दमनकमिति गदतिशुचिहृत्ते ॥
 यथो । सरभसमिहृदशमुपनिय । सु
 मुष्विमदनहनयनयेति ॥ विष्टुप्

खन्दोभेदेपि ॥ यथा । विजवरगणोयु
 ग ममर्त्त तदनुष कर्मयकारतत्त्वम्
 । फणितपितवरपरिगदितं दमनक

मिदमतिश्लक्षितम् ॥ यथा । प्रणम
 त मधुरिपुचरत्वं मयजल नधिपरि
 तरखम् ॥ अभिनवकिर्णखयरुचिरं

सुरपतिसकलभयहरम् ॥

दमनी । स्त्री । अग्निदमनीहृत्ते ॥

दमयन्ती । स्त्री । नल्लवपतेर्भाष्याया
 म् । विदमर्भदेशीयभीमराजकेन्याया
 म् । मैत्र्याम् ॥ दमयन्तीनकाभ्याश्च
 नमस्कारं करोत्यहम् । अविदादो
 भवत्त्वथ कलिदोपप्राशान्तिदः ॥ भ
 द्रमक्षिकांयाम् ॥

दमितः । वि । दाने ॥ कृतदमने हृत्ते
 दौ । भारादिसहे ॥ दम्यतेक्य । ह
 मु० । ऋः । वादाद्येत्याहिसक्ये

दम्भिन्

साधुः ॥

दमी । वि । दमविशिष्टे ॥
 दमुनाः । पुं । चित्रभानैः । अग्नौ ॥
 दाम्यति । दमुनाः । अन्नर्भावितगण्य
 र्यादमेहनसिः । दमुनसौ । दमुनसः
 इत्यादि ॥ युक्ताचार्ये ॥

दमुनाः । पुं । त्रिभावसौ ॥ वज्री । पा
 वके ॥ दाम्यति । दमुनाः । दमेहनसिः
 । अन्येषामपिटृश्यतइति पचेदीर्घः
 । जुष्टोदमुनाः । दमूनसंगृहेपतिं
 वरेण्यम् । दशपादानु सूत्रेणवदी
 र्घः पद्यते । तन्मते ह्रस्वोवाहुश्चका
 द्योथः ॥

दम्पती । पु । सहोक्त्या जायापत्न्योः ।
 जल्पत्योः ॥ जायाचपतिश्च । राजद
 न्तादिगणेषाठ्ठाज्जायायाः दम्भायो-
 धा निपात्यते ॥ यवानुकूल्यं दम्प-
 न्यो धिर्वर्गं स्तत्र वर्धते ॥
 दम्भ । पुं । कैतवे ॥ धर्मध्वजिच्चे ।
 धार्मिकतयात्मनः ख्यापने । अधार्मि
 कत्वेपि धार्मिकत्वख्यापने । कपटे
 न धार्मिकत्वादिना स्वीकर्षख्याप
 नेच्छायाम् ॥ लोकावस्थेनाय विहित
 कर्मानुष्ठाने ॥ दम्भतेऽनेन ॥ दम्भु
 दम्भने । घञ् ॥

दम्भनम् । न । दम्भे ॥

दम्भिन्त्वम् । न । आभूजाख्याप्यर्थस्व

दया

धर्मप्रकटीकरणे ॥

दम्भोलिः । पुं । वञ्चे ॥ दम्भुरोधने ।
 असुन् । दम्भसि रोपने अलिःसमर्थः
 । अस्त्रभूषणपर्याप्तिवारिणेषु । इन्
 दम्भोति खेदयति । दम्भुः । औणा
 दिकञ्चोलिर्वी ॥
 दम्भ्यः । पुं । प्राप्तदमोवस्त्रेवत्से । वत्
 सतरे ॥ अनडुहि ॥ पि । दम्भनीये
 । शस्ये ॥ दम्भोर्धः । दम्भुश्मने ।
 । अर्हेकस्य हृत्तश्चेत्यर्थे प्रारदुपधा
 दिति यत् ॥

दयः । पुं । करुणायाम् । दयायाम् ॥
 इति शब्दरत्नावली ॥

दयमानः । त्रि । दयाकर्त्तरि ॥ दियते
 । दयः । छटः शानच् मुक् ॥

दया । स्त्री । कृपायाम् । दुःखितेषु भू
 तेष्वनुकम्पायाम् । परदुःखांसहने ॥
 चचरणं यथा । यत्नादपिपरकेशं हस्तं
 या हृदिजायते । इच्छा भूमिसुरश्चे
 छ सा दया परिकीर्तितेति ॥ आत्म
 वत् सर्वभूतेषु यो हितार्थं शुभाय च
 । वर्त्तते सततं हृष्टः क्रियाद्येषाद्
 यास्मृता ॥ प्राणा यथात्मनोभीटा
 भूतानामपि ते तथा । आत्मोपस्थेन
 सर्वेषु दयां कुर्वन्ति साधवः ॥ इयमे।

दयपत्नी । यथा । मोक्षपत्नी दयां सा

ध्वी पूजिता च जगत्प्रिया । सर्वलो

दयालुः

दरदः

काश्चसर्वत्र-मिर्षावाश्लेषयात्रिना ॥
 यत्रमोहेऽस्ति तत्र दयायाः सत्त्वाद्दया
 मोहपत्नीति-देवीभागवते ८ स्कन्धे
 १२१ अध्यायः ॥ अहिंसापरमो धर्मो वि
 प्राणांनामसंश्रयः । दयाः सर्वत्र कर्त्त
 व्या-ब्राह्मणेन विज्ञानता ॥ यत्राद
 न्यत्र विप्रेन्द्र न हिंसायात्तिकीमते
 तिति देवीभागवतम् ॥ यत्रादन्यत्र द
 याकर्त्तव्याः यत्रेत् हिंसैवकर्त्तव्या न
 साःयात्तिकी-हिंसाः हिंसाभवति ॥
 अहिंसन् सर्वभूतान्यन्यत्र तीर्थेभ्य-
 इति श्रुतेः ॥ या चेद्विहिता हिंसानि
 यतास्मिन्परावरे ।-अहिंसा, सेव तां
 विद्याद्वेदाद् धर्मोहि निर्वभाषिति
 मनुस्मृतेश्च ॥ तृषंवाप्यविधीनेन च्छे
 दयेन्नकदाचने तिकुलार्णवाक्तेश्च ॥
 रसान्तरे ॥ दयते रचच्यनया । दय
 दानगतिहिंसारचणेपु । भिदाश्च
 ङ् ॥ टाप् ॥
 दयाकूर्ध्वः । पुं । बुद्धे ॥ इति छेमचन्द्रः ॥
 दयालुः । वि । स्मरते । कारुणिके ।
 दयायुक्ते । परदुःखप्रहाणपरे ॥ अ-
 हेवकीयं स्तनकालकूटं जिघांसया
 ऽगयि यदप्यसाध्वी । लेभे गतिं धाव्यु
 चितां ततो न्यर्कया दयालुं शरणं व्र
 जेम ॥ दयते । दय० । स्पृहियुष्ठी
 च्यालुश्च ॥ दयालोरसमर्थस्यदुःखा

यैप्रदयालुता ॥ प्रियोलोका-
 दयालुकः । वि । सदये ॥
 दयावान् । वि । परदुःखहरणेच्छी ॥
 दयितः । पुं । पच्यैः । वि । प्रिये ॥
 दयतेऽस्य । दय० क्तः ॥
 दयिता । स्त्री । भयंयाम् ॥ प्रियायाम्
 ॥ रामस्य दयिताः भार्यानिष्प्राण
 समाहर्त्ता ॥ टाप् ॥
 दर । अ । मनागर्धे । ईप्रदर्धे ॥ यथा ।
 दरदक्षितनीलोत्पलरुचेति ॥
 दरः । पुं । न । साध्वसे । भये । डर
 इति भाषा ॥ गर्से । गदाः इति भाषा
 ॥ शब्दखे ॥ यथा । अ । उच्चक्रान्तेष्व
 लोदरो हरो । प्युरुकमस्याधरशोण
 शोणमेति ॥ दीर्घन्वस्मात् । दृभ
 ये । ङ्देशरप् ॥ दरणम् दीर्घतेषां
 । दृभये । दृविदारखे वा । अप् । प्र-
 हर्द्विच्यम् वा ॥
 दरकः । वि । भीरी । दरयोक्त इति
 भाषा ॥ दृ० कृजादिभ्यो वुन् ॥
 दरकण्टिका । स्त्री । शतावर्थ्याम् ॥
 दरणिः । पुं । कृकभङ्गे । कूलहण्डे ॥
 दरत्-इ । स्त्री । प्रपाते ॥ भये ॥ पर्वते
 ॥ खेच्छवाती ॥ हृदये ॥ बुद्धे ।
 तीरे ॥ दरणम् दीर्घते वा
 शृदृभसेऽदिः ॥
 दरदः । पुं । देशविशेषे

दरिद्रि

दरुः

च्छातिविशेषे । दरुददेशोद्भवे-
 आदौचविषये पुनर्विहितक्रियालोपा-
 दिना श्रुतामापन्ने दस्युपदवाच्ये
 ॥ वि । भयप्रदे ॥ पुं । न । हिङ्गुले
 ॥ दरुद्वि विधः प्रोक्तश्चर्मारः शुक्र-
 तुण्डकः । हंसपादसूतीयः स्याद्गु-
 षधानुत्तरोत्तरः ॥ चर्मारः शुक्रवर्णः
 स्यात् सपीतः शुक्रतुण्डकः । कपाक
 सुमसङ्गाशो हंसपादो महोत्तमः ॥
 तिक्तं कषायं कटुं हिङ्गुलं स्यान्नेत्रा-
 मयम्रं कफपित्तहारि । ज्वलात्कुष्ठ
 ज्वरकामलांश्च ग्रीहामवातौ च गरं
 निहन्ति ॥ ऊर्ध्वपातनयुक्त्वा तु उम-
 रुयन्वपाचितम् । हिङ्गुलं तस्य सूत-
 न्तु शुद्धमेव नशोधयेत् ॥
 दरुवरः । पुं । भगवतः श्रीकृष्णस्य
 उखे ॥ दरुपुषरः ॥
 दरिः । स्त्री । दर्याम् ॥
 दरितः । वि । भीते । डरा इति भाषा
 ॥ दरः सञ्जातोस्य । ता० इतच् ॥
 दरिद्रिः । दीने । नित्ये । निर्धने ॥ अ-
 नुमोष्य विराणामि तीर्थान्यनभग-
 णश्च । अदृष्ट्वा हेम येनश्व दरिद्रो
 यते नरः ॥ दरिद्राति । दरिद्रादु-
 पचायश्च ॥ दरिद्रोयस्त्वसन्तु
 मोयो ऽवितेन्द्रियः ॥
 दग्गते । दाजिरयुक्ते

॥ दरिद्रातेः कर्त्तरि क्तः ॥
 दरी न स्त्री । कन्दरायाम् । कुषिमगु-
 षाकारे गिरिविवरो ॥ दृषाति ॥ द-
 विदारणे ॥ पञ्चादी दरुद्विति पाठा-
 इत् टिड्ढेतिङीप् ॥
 दरुदरः । पुं । पर्वते ॥ वि । ईषद्भ्रम-
 जने ॥
 दरुदरायः ॥ पुं । मीनाश्रीणे । साधमी-
 नव्यश्चने ॥ इति शब्दमाहो ॥
 दरुदरीकम् । ने । योस्यभेदे ॥ दीयते
 परफरीकादयस्वेतीकान्धातो-
 र्द्विचिन्मभ्यासस्यरुक्च ॥
 दरुदरः । पुं । तोयदे ॥ भेके ॥ योस्यभा-
 ष्यविशेषे ॥ अद्रिविशेषे ॥ सत्या-
 ष्यविशेषे ॥ न शोभञाले ॥ इ० मे ॥
 दृषातिशब्दः कर्णो । दृ० मकुरददु-
 रावितिनिपातितः ॥
 दरुदरा । स्त्री । चण्डिकायाम् । उमा-
 याम् ॥ दृषाच्यसुरान् । दृ० म-
 कुरददुदराश्विषुरच्धातोर्द्विचिन्मभ्या-
 सस्य रुक्ः टिलोपश्च । टाप् ॥
 दरुदः । स्त्री । कुष्ठप्रभेदे । ददुरागे ॥
 दरिद्रयते ऽनयाक्रम् । दरिद्रा० । द-
 रिद्रातेर्यालोपस्वेत्यः । रश्चश्चश्च
 श्वयीः । तेषालोपः । अन्त्यवाचे ऽ-
 न्वसदेशश्चेति द्वितीयरेफलोपः ॥
 दरुदः । पुं । ददुरागे ॥ दरिद्रयते । दरि-

दर्पकः

द्रोः । सगव्यादयथेति कुः ॥ १ ॥
 दर्पः । पुं । चक्रमदे ॥ दर्पे हन्ति । ह
 ॥ १ ॥ हने रमनुष्येतिटक ॥ १ ॥
 दर्पुः । वि । दर्पे रोगिणि ॥ दर्पे रसा
 ॥ १ ॥ शकीपलाखीदर्पणां हस्वत्वच्चे
 ॥ १ ॥ पामादिषु पाठान्नः ॥ १ ॥
 दर्पे रोगी । वि । द्रुणे ॥ दर्पे रसा
 ॥ १ ॥ रोगिण्ये । इको हस्वोश्च इति हस्वः
 ॥ १ ॥ दर्पे रोगी सास्ति ॥ १ ॥ इन्दोपतापे
 ॥ १ ॥ गीनिः ॥ १ ॥
 दर्पेः । पुं । द्रौ ॥ दरिद्राति । दरिद्रा
 ॥ १ ॥ दरिद्रातेर्यालोपश्चेति इकाराका
 ॥ १ ॥ रलोपः ऊप्रत्ययश्च ॥ १ ॥
 दर्पुः । वि । द्रुणे ॥ १ ॥
 दर्पे रोगी । वि । दर्पे रोगिणि ॥ १ ॥
 दर्पः । पुं । कस्तूर्याम् । स्रगमदे ॥ अ
 ॥ १ ॥ इङ्कृतौ । गवे ॥ परावधीरणाक
 ॥ १ ॥ गुरुन्पाशतिक्मकारणशिवश
 ॥ १ ॥ दोषे विशेषो दर्पः ॥ अहङ्कारश्च स
 ॥ १ ॥ र्जेषां पापधीनेममद्गलेम् । ब्रह्माण्डे
 ॥ १ ॥ पुचसर्वेषां दर्पपर्यन्तमुन्नतिः ॥ घर्मा
 ॥ १ ॥ यतिक्रमकारणे । हर्षजन्यमदे ॥ ह
 ॥ १ ॥ षोऽप्यति हसो धर्ममतिक्रामति ॥
 ॥ १ ॥ धर्मो ध्वञ्जित्वेन दम्भ एवदर्पः । दर्प
 ॥ १ ॥ ति । हपठतुक्त्रे । पचाश्च ॥ १ ॥
 ॥ १ ॥ दर्पकः । पुं । कामदेने । पञ्चगरे ॥
 ॥ १ ॥ दर्पयति । हपठर्षमेहनयोः । गतु

दर्भः

॥ १ ॥ वि । अहङ्कारकारके ॥ १ ॥
 दर्पणः । पुं । मुकुरे । आदर्श । रूपद
 ॥ १ ॥ र्शनाधारः ॥ दर्पयति । हपठ्यन्तः ।
 ॥ १ ॥ हपसन्दीपने । चुर्षा । नृन्ल्युः ॥ न
 ॥ १ ॥ अल्पा ॥ पर्यतविशेषे ॥ नदीविशेषे
 ॥ १ ॥ यथा । ततः पूर्वं महाराज दर्पणो
 ॥ १ ॥ नामपर्यतः । कुबेरो यत्र वसति धन
 ॥ १ ॥ पालैः समंसदेति ॥ यस्मिन्नास्ते मध्य
 ॥ १ ॥ भागे रोहिणो रोहिता कृतिः । य
 ॥ १ ॥ स्मिन् लोहादिकं स्पृष्टं स्वर्गतां याति
 ॥ १ ॥ तत्तच्छात् ॥ तन्नातिदूर खतिद
 ॥ १ ॥ र्पणो नामवैन्दः । हिमाद्रिप्रभवो
 ॥ १ ॥ नित्यं लौहित्यसदृशः फले ॥ समु
 ॥ १ ॥ त्पन्नं हिलौहित्यं सर्वदेवगणैर्हरिः ।
 ॥ १ ॥ सर्वतीर्थो दकैः सम्कृष्णायामासत
 ॥ १ ॥ सुतम् ॥ तस्य ज्ञानसमुद्भूतः पापदर्प
 ॥ १ ॥ स्यपाठनः । तेनायं दर्पणो नामपुरा
 ॥ १ ॥ देवगणैः कृतः ॥ तस्मिन् साक्षा न
 ॥ १ ॥ दवरेयोऽर्चयेद् दर्पणापले । कुबेरं
 ॥ १ ॥ प्रतिपत्तिष्यांकार्तिके शुक्लपक्षतः
 ॥ १ ॥ सयाति ब्रह्मसदनमिह भूतिशतैर्यु
 ॥ १ ॥ तद्रतिकालिंकापुराणे ८१ अध्यायः ॥
 ॥ १ ॥ दर्पारम्भः । पुं । अहङ्कारारम्भे । मट
 ॥ १ ॥ स्फटौ ॥ इति प्रठाधरः ॥ १ ॥
 ॥ १ ॥ दर्भः । पुं । कुशे ॥ काशादिपट्टे ॥ य
 ॥ १ ॥ था । काशाः कुशा यत्तुजाश्च तथा ५
 ॥ १ ॥ न्ये तीक्ष्णरोमशाः । मैत्राश्च शाङ्

दर्शक

सायेव वदुर्माः परिकीर्त्तिताः ॥
 दृश्यते । दृभीग्रन्थे । घञ् ॥ यदाः ।
 दृषाति । दृ० । दृदक्षिण्यांभः ॥
 दर्भटाः । पुं । न । निभृतगृहेः ॥ इति
 त्रिकाण्डशेषः ॥ ३०८ । ३०९ ।
 दर्भपत्रः । पुं । काशे ॥ इतिराति ० ॥
 दर्भमूली । स्त्री । आपधीभेदे ॥ पाक
 कर्त्तव्येतिडीप् ॥ ३०९ । ३१० ।
 दर्भोद्भवः । पुं । मुखे ॥ इति राज ० ॥
 दर्भः । पुं । राक्षसे ॥ दृषाति सर्वान्
 । ३०८ । दृग्गुणदभ्योवः ॥ ३१० ।
 दर्भटः । पुं । दण्डवादिनि ॥ ३१० ।
 दर्भिः । स्त्री । खजाकायाम् । दर्भ्याम्
 ॥ दृषाति । दृ० । दृदृभ्यांविन् ॥ उ
 ल्मुकदर्भिहोमिन इतिविधी ॥
 दर्भिकः । पुं । दर्भ्याम् । व्यञ्जनादिदा
 रके । कौचा इतिभाषा ॥
 दर्भिका । स्त्री । दर्भ्याम् । खजाकाया
 म् ॥ गोजिह्वायाम् । दर्भिकायाम् ॥
 दर्भिहोमः । पुं । अप्रकृतिविकृतिहोमे
 ॥ योनकृत्तत्प्रकृतित्वेन विकृति
 त्वेन वा वर्त्तते स दर्भिहोम इतिव्या
 ख्यातारः ॥ ३१० । ३११ ।
 दर्भि । स्त्री । कंब्याम् । खजाकायाम्
 । कर्त्तव्ये इतिभाषा ॥ दृषाति । दृ० । दृ
 दभ्यांविन् । कृदिकारादक्तिनरति
 डीप् ॥

दर्शन

दर्शिकरः । पुं । उरगे । दीर्घपृष्ठे । स
 ३११ । रथोद्गच्छाद्गच्छत्तस्मिन्नाङ्
 कुशधारिणः प्रिया दर्शिकराः सर्पाः
 ३११ । फणिनः शीघ्रगामिनः ॥ ३११ । दर्शिकारः
 ३११ । फणस्यकरो यस्य प्रहारसाधनत्वा
 त् । दर्शिकारणां करोति । कुलोचे
 ३११ । त्वितिटा ॥ ३११ । ३१२ ।
 दर्शिसङ्कमखम् । नं । तीर्थविशेषे ॥
 दर्शः । पुं । अमावस्यायाम् । स्वर्गेषुस
 द्रमे ॥ अवलोकने । दर्शने ॥ अमा
 वास्यायाम् ॥ दर्शे अमावास्यायां नि
 यमागत्वात् उपचाराद्दर्शशब्देनो
 च्यते । सयागचयात्मकः । यथा । आ
 सेयाष्टाकपालैर्द्रव्यैर्द्रवयोयाना
 स्वयो ऽ मावास्यायां सचयावज्जीव
 कर्त्तव्यः कौण्डपायिकर्त्तव्यो माससा
 प्यश्चेति ॥ दृश्यते शास्त्रेण । पुंसिसं
 ज्ञायांघः ॥ ३११ । ३१२ ।
 दर्शकः । वि । दारपाले ॥ प्रतीहारे
 ३११ । दर्शयित्ति ॥ प्रवीण्ये । निपुणे ॥
 पश्यति । दृशिर् ॥ श्लुङ् ॥ ३११ ।
 दर्शतः । पुं । सोमे ॥ स्वर्गे ॥ पश्य
 रति । दृशिर् ० । भृष्टदृशियजीत्या
 दिना ऽतच् ॥ ३११ । ३१२ ।
 दर्शनम् । न । नयने ॥ स्वप्ने ॥ बुद्धौ ॥
 ३११ । धर्मे ॥ उपलब्धौ ॥ शास्त्रे ॥ दर्शने
 ३११ । ईश्वरे ॥ घट्दर्शनेषु । वैशेषिकन्या

दक्षम्

दक्षाम

यमीमांसासाङ्ख्यपातञ्जलवेदान्त
 रूमेषु ॥ यतानि तत्र चानार्थे नैदा
 न्बिचार्य, कणादशोतमजैमिनिक
 पिलपतञ्जलिवेदव्यासाख्यैर्मुनिषट्
 क्रैः कृतानि ॥ अत्राहकुलार्थवेद्यी
 सेदाशिवो षट्दर्शनानि मेद्धानि पा
 दौ कुबिकरौशिरः । तेषु मेदन्तु
 यः कुर्यान्मदङ्गच्छेदकोदिसः ॥ यता
 न्येवंकुलस्यापिषडङ्गानि भवन्तिश्च ।
 तन्मान्मदत्तिकं कौल महकौलात्म
 काप्रिये इति ॥ देव्याः पूजायामुक्ता
 नि षट्दर्शनानि यथा शैवशाक्तसौ
 रगाशेषवैष्णवनास्त्रिकमतप्रतिपाद
 कानि षट्दर्शनानीति ॥ इत्यायाम् ॥
 वर्ण ॥ अनुसन्धाने ॥ धानैकस्वरूपे
 ॥ रूपे ॥ दृश्यते ऽनेन अस्मिन् वा ।
 दृशिरु ॥ करणे अधिकरणे वा ल्युट् ॥
 दर्शनीयः । वि । मनोचे ॥ दर्शन-
 योग्ये ॥
 दर्शयामिमी । स्त्री । नेमिस्त्रायाम् ॥
 दर्शयिता । पुं । द्वारपाले । प्रतीकारे
 ॥ चि । दर्शके ॥
 दर्शयिषत्-द् । पुं । चन्द्रे ॥ इति चारावली ॥
 दर्शितः । वि । आविष्कृते । प्रकाशिते ।
 दर्शनङ्कारिते ॥

सपथे ॥ पथे ॥ अर्द्धे ॥ पुं । खण्डने ॥
 उत्सेधवदस्तुनि ॥ दक्षति । दक्षवि
 उ द्वारणे । पर्वीक्षत् ॥
 दक्षक्रेपः । पुं । माथ्ये कुन्दपुष्पवृक्षे ॥
 दक्षत्-वि । त्रिकसिते ॥
 दक्षनिर्मोक्तः । पुं । भूर्जपत्रवृक्षे ॥
 दक्षनी । स्त्री । श्लिष्टे । ढीम इति ढेल
 इति प्रभाप्राप्तिहे ॥ वि । मेदक
 र्परि ॥
 दक्षपः । पुं । स्वर्णे ॥ शास्त्रे ॥ प्रहरणे
 ॥ ॥ दक्षति द्रव्यते ऽनेन वा । दक्ष ०
 अधिक्कुटिदक्षिकचिखलिभ्यः कर्णन् ॥
 दक्षपतिः । पुं । दक्षायथे ॥
 दक्षपुष्या । स्त्री । केतक्याम् ॥
 दक्षसारिणी । स्त्री । केमुके ॥
 दक्षसूचिः । पुं । करण्टके ॥
 दक्षस्रसा । स्त्री । पत्रशिरायाम् । मा-
 श्याम् ॥
 दक्षाढकः । पुं । अर प्यतिले । स्वर्धना
 ततिले ॥ पृथ्व्याम् ॥ गैरिके ॥ फे
 ने ॥ खातके ॥ नागकेशरे ॥ महत्त
 रे ॥ कुन्दे ॥ किरिकर्णे ॥ शिरीषे ॥
 वाच्यायाम् ॥
 दक्षाद्यः । पुं । पद्मकर्षटे । रूढव्यदिति
 दक्ष् दक्ष् इति च भाषा ॥ इति विका
 यङ्गेषः ॥

दक्षम् । न । उत्सेधे ॥ खण्डे ॥ शस्त्री
 छदे ॥ अपद्रव्ये ॥ पथे । पथे ॥ तमा

दक्षामक्षम् । न । महकवृक्षे ॥ दक्ष

दक्षिणः

दशधा

नवृषे ॥ मदनदक्षे ॥
 दक्षिणः । पुं । स्त्री । लोष्टे । ढीमृति दे
 इति च भाषा ॥ स्त्री । दक्षिते
 मीधान्ये ॥ दक्षि इति दारिद्र्ये च
 भाषा ॥ दक्षिणः । पुं । दक्षिणः ।
 दक्षिकम् । न । कश्चि । दक्षी इति पश्चि
 तीयभाषा ॥ इति हेमचन्द्रः ॥
 दक्षितः । वि । प्रफुल्ले ॥ कश्चि ते ॥ य
 दक्षितकुचभराम्बुमङ्कपालि रं
 चय ममाङ्कमुपेक्ष्य पीवरोह इति ॥
 दक्षिणः । पुं । सप्तपर्वदक्षे ॥
 दक्षः । पुं । कृषिदिशे ॥ शक्रे ॥ प्र
 तारणायाम् ॥ मीमे ॥ दक्षति ॥ दक्ष
 दक्षिणः ॥ इति ॥
 दक्षिणः । पुं । इन्द्रे ॥ वज्रे ॥ दक्षति ॥
 दक्षः ॥ बाहुल्लकान्मिः ॥
 दक्षिणान् । पुं । इन्द्रे ॥ दक्षिणरस्यस्य
 मत्तुपो यवादिच्चान्नवल्बम् ॥
 दक्षः । पुं । धनानले ॥ धने ॥ उपतापे
 दक्षति । दुर्गता । पञ्चाशच् ॥
 दक्षुः । पुं । पिरितापे ॥ निषादिदाहे
 दक्षन् दूयते ॥ नेनवा । दुदुचपता
 ये । द्वितो ॥ इयुच् ॥
 दक्षिणः । पुं । दावानले ॥
 दक्षिणः । वि । अतिदूरे । सुदूरे ॥ इद
 मेवा मतिशयेन दूरम् । इठन् । सू

सुदूरे तिसाधुः ॥
 दक्षीयान् । वि । दक्षिणे ॥ इदमनघोर
 तिशयेन दूरम् । इयसुन् । सूक्ष्मदूर
 युवहस्तेत्यादिना साधुः ॥
 दक्षः । पुं । भूषि । वञ्चान्ते । वसनाचले
 दक्षानामौ प्रयोजये दिति स्मृतिः
 दक्षोः शुकस्ये च्यर्थः ॥ दक्ष्यते ।
 दक्षः । पुं । दक्षति ॥ दक्षपरिमा
 मस्य । सङ्ख्यायां इतिकन् ॥
 दक्षकणः । पुं । रावणे ॥ दक्षकणः य
 दक्षकणः । पुं । श्रीरामचन्द्रे ॥ द
 शकणं जयति । जि ॥ क्विप् तुक् ॥
 दक्षकन्धरः । पुं । रावणे ॥ दक्षकन्धराः
 श्रीवाः अस्य ॥
 दक्षश्रीवः । पुं । रावणे ॥ दक्ष श्रीवा य
 स्यसः ॥ गण्डपुराणे सताश्रीत्विधा
 योक्तो एकादशमन्वन्तरीयदृष्टनाम
 केन्द्रशुविशेषे ॥
 दक्षत् । पुं । दक्षके । वर्गे ॥ दक्षपरिमा
 मस्य । पञ्चदशतो वर्गे वेति नि
 पातनादिति प्रच्ययः ॥
 दक्षतिः । स्त्री । अते ॥ इति महाभारते
 दानधर्मः ॥
 दशधा । अ । दशप्रकारे ॥ सङ्ख्याया
 विधार्थे ॥

दशव

दशविं। सङ्ख्याविशेषे। द्विगुणित
 यम्बसु ॥ तत्सङ्ख्या विशिष्टे ॥ द
 शन्ति दश्यन्ते वा। दंश दशने। बाहु
 खकात् कनिन् ॥ । । ।
 दशनः। पुं। शिखरे ॥ दन्ते ॥ न। क
 वचे ॥ दंप्राथ्यापारे ॥ दश्यते ऽनेन
 ० दंश० । करणेति ल्युट् । दशदशे
 ॥ तिनिर्देशात् कश्चिदकिञ्चपिनलो
 पः ॥ यद्वा । कर्त्तरि ल्युट् ॥
 दशनवासः। न। श्रेष्ठेः। उत्तराधरो
 ष्ठमाषे ॥ दशनानां वाससीदव आब
 रकत्वात् ॥ । । ।
 दशनाङ्कः। पुं। दन्तचते ॥
 दशनाश्रा। स्त्री। चुक्रिकायाम् । चा
 श्रेयाम् ॥ । । ।
 दशनोच्छिष्टः। पुं। निःश्रासे ॥ अधरे
 । । चुग्वने ॥ चि। दन्तच्यक्ते ॥
 दशपारमिताध्वरः। पुं। बुद्धे ॥
 दशपुरम्। न। कुट्टनटे । कैवर्त्तीमु
 स्तके ॥ मालवदेशैकखण्डे ॥ पुर
 विशेषे ॥ दशविपत्तिं । पृपालनपूरण
 योः । सू०कः । उच्चम् ॥ दशपुरेऽ
 स्यात् । ऋक्पूरिच्यः समासोक्तः ॥
 दशपूरम्। न। यानेये । कैवर्त्तीमुस्त
 के ॥ दशपूरयति । पूरपूर्त्ता । कर्म
 यत् ॥

दशवल्। पुं। बुद्धमुने ॥ दशवल्गान्य

दशमी

स्य । यदाहुः । दानशीलचर्मावीर्य
 ध्यानप्रज्ञावर्णानिच । उपायः प्रणि
 धिर्ज्ञान दश बुद्धवलानि वै ॥
 दशभुजा । स्त्री । दुर्गायाम् ॥ यथा ।
 इतिदृष्टं पुराकल्पे मनोःस्वायम्भुवे
 न्तरे । प्रादुर्भूता दशभुजादेवी देव
 विहितायवै ॥ इतिकालिकापुराणम् ॥
 दशभूमिगः। पु। बुद्धेः ॥
 दशमूमीशः। पुं। बुद्धे ॥ । । ।
 दशमः। चि। दशानाम् पूरणे । देस
 वां इतिभाषा ॥ सत्सूपुरखेडट् नि
 नादसङ्ख्यादेर्मट् ॥
 दशमी । चि। वर्षीयसि । अतिबुद्धे ॥
 नवतेरुद्धे दशमी ऽवस्थाविशेषो ऽ
 स्यात्सि । वयसि पूरणादितिनिः ॥
 दशमी । स्त्री । नवच्यधिकवास्थाया
 म् ॥ शताब्दानां दशधाविभागे कृ
 ते दशम्यधस्या नवच्यधिका भवति
 ॥ तिथिविशेषे ॥ साचन्द्रस्य दशम
 कलाक्रियारूपा तदुपलक्षितकाश
 परावा ॥ तवजातस्य फलम् । यथा ।
 विद्याविनोदी धनपुत्रयुक्तः प्रलम्ब
 कण्ठो मदनाधिकग्रीः । उदारचित्तः
 सुमना दयालुः प्रसूतिकाले दश
 मी यदि स्यादिति ॥ डीम् ॥

दशमीस्यः। चि। नष्टवीर्ये । श्रीबरा
 गे ॥ सताशने ॥ नवच्यधिकवयसि

दशमू

स्थिविरे ॥ स्मृतिहीने ॥ कामव
 शान्तरणावस्थां प्राप्तेकामिनि ॥ न
 यनप्रीतिः प्रथमं चित्तासक्तं सुती ॥
 यसङ्कल्पः ॥ निद्राच्छेदं स्तनुता विष
 यनिवृत्तिः स्वपानाशः ॥ उन्मादे
 मूर्च्छां स्तिरिच्येताः स्मरदशदशैव
 सुः ॥ दशम्यां कामावस्थायां तिष्ठति
 षा ॥ सुपिच्छ इति कः ॥ १ ॥
 दशमुखः ॥ पुं ॥ रावणे ॥ दशमुखान्यस्य ॥
 लिङ्गत्मिनि ॥ दश इन्द्रियाणि मुख
 निभोगंदाराणि यस्य सः ॥ २ ॥
 दशमुखान्तकः ॥ पुं ॥ रामे ॥ दशमुख
 स्रान्तकः ॥ ३ ॥
 दशमूत्रकम् ॥ न ॥ इस्तिमहिषोयुगत्रा ॥
 जमेपाश्वर्गर्हभमानुषमानुषीणांमू
 त्रैः ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥ दशानांमू
 त्राणां समाहारः ॥ ४ ॥
 दशमूलम् ॥ न ॥ पाचसुविशेषे ॥ पञ्चमू
 लद्वये ॥ यथा ॥ विस्लेष्योनाकगम्भा
 रीपाटलागणिकारिकाः ॥ शालप
 र्णी पृश्निपर्णी वृहती द्वयगेचुरम् ॥
 उमाभ्यां पञ्चमूलाभ्यां दशमूलमुदा
 हृतम् ॥ १ ॥ दशमूलं त्रिदोषघ्नं श्वास
 कासशिरोरुजः ॥ तन्द्राशोथञ्जराना
 हपार्श्वपीडा रुची हरेत् ॥ वातपित्त
 हरं घृथं कनीयः पञ्चमूलकम् ॥ उ
 भयं दशमूलानु सन्निपातञ्चरापञ्चम् ॥

दशदश

कामेश्वरसे चतस्रायां मार्गशुक्ले च
 स्यते ॥ पिप्यली चूर्णसंयुक्तं कण्डू
 दशदशनाशनमिति ॥ १ ॥
 दशयोगभङ्गः ॥ पुं ॥ संस्कारकर्मणि न
 चित्रवेधविशेषे ॥ खर्जूरवेधे ॥ २ ॥
 दशरथः ॥ पुं ॥ रामताते ॥ ३ ॥
 दशरथप्रभवः ॥ पुं ॥ रामे ॥ रामादि
 ॥ ४ ॥ दशरथ प्रभवो यस्य येषां वा ॥
 दशरूपभृत् ॥ पुं ॥ विष्णौ ॥ ५ ॥
 दशवदनः ॥ पुं ॥ रावणे ॥ दशवदनानि
 यस्य सतः ॥ ६ ॥
 दशवाजी ॥ पुं ॥ चन्द्रे ॥ दशवाजिनो
 रथे यस्य सः ॥ ७ ॥
 दशशतलोचनः ॥ पुं ॥ इन्द्रे ॥ दशशता
 नि सङ्ख्यायेषु तानिलोचनानि
 यस्य सः ॥ ८ ॥
 दशहरा ॥ स्त्री ॥ गङ्गाजन्मदिने ॥ यथा
 ॥ ज्येष्ठेमासि चित्तिसुतदिने शुक्लप
 चै दशम्यां हस्ते शैवाजिरगमेदिवं
 जाङ्गवी मर्त्यलोकम् ॥ पापान्येसां
 हरति च त्रिषौ सा दशेत्याहुराद्याः
 पुण्यां दद्यादपिशतगुणं वाजिसेधायुत
 स्येति शब्दः ॥ अपि च ॥ अदत्ता
 नानुपादानं हिंसाचैवाविधानतः ॥
 परदारोपसेवा च कायिकं विविधं
 स्मृतम् ॥ पारुष्यमन्वृतं चैव वैशुन्य
 आपिसर्पशः ॥ असम्बद्ध प्रज्ञापञ्चवा

दशक

दशाक्षर

उर्मयः स्वात्तुविधम् ॥ परदश्व
 विधानं मनसानिष्ठचित्तनम् । त्रित
 आभिनिवेशस्वमानसं । त्रिभिधः स्मृत
 ॥ सुतातिः दशपापानिहरस्व म
 मजाह्वि ॥ दशपापहरायस्मात्त
 साद्दशहरास्मृताः ॥ ज्येष्ठेमासिसि
 त्तेपंचेदशस्यांबुधस्तयोः । गरानन्दे
 व्यतीपातेकन्याचन्द्रेवृषेरवौ ॥ दश
 योगेनरः स्त्रोत्वासर्वपापैः । प्रमुच्यते
 इति ॥ स्कन्दपुराणे काशीखण्डः ॥
 अवकृजवधयोः कल्पभेदेन व्यवस्था
 चैवा ॥ सेतुवन्धरामेश्वरयोः प्रति
 षादिने ॥ यथोक्तं स्कान्दे सेतुमा
 हात्ये ॥ ज्येष्ठेमासि सित्तेपंचेदश
 न्यांबुधस्तयोः । गरानन्देव्यतीपा
 ते कन्याचन्द्रेवृषेरवौ ॥ दशयोगे
 सेतुमध्ये खिङ्गहृषपरंहरम् । रामो
 वैस्थापयामासः शिबखिङ्ग मनस्तम
 मिति । अतोऽस्यातुविशेषेण पूजा
 कार्याहितार्थिभिः ॥ १० ॥ अथसंक्षेपेण
 क्तःत्वानाथगारुडे २१५ अध्याये ।
 यथा । अथहस्तेतु नचपे दशम्यां ज्ये
 ष्ठकेसिते । दशपापहरावाच्यदश
 दानकण्ठमधम् ॥ विरुद्धाचरणं हिंसा
 परदारोपसेवनम् ॥ पारुष्यान्वतपैशु
 न्यमसम्बद्धं भाषणम् ॥ परदश्या
 मिधानश्च मनसानिष्ठचित्तनम् ।

एतेदशघघाताय गङ्गाजानां करोम्य
 हेमिति ॥ ३ ॥
 दशाक्षरी । अवस्थायाम् ॥ दीपवर्त्या
 ॥ चेतसि ॥ दशति । दशदशने ।
 ॥ कः । पचाद्यचितुः कपकभदद
 शेतिनिर्देशादकित्यपिनलोपः ॥ य
 द्वा । दशयति गुरोश्चेत्यङ् ॥ क्ली
 न्द्वयार्थयोक्त्यायुपः सूर्याद्यष्टमभो
 न्याष्टभावविशेषे ॥ इति देवताः
 ॥ शरीरस्यदशदशा यथा । गर्भवासः
 १ । जन्म २ । बाल्यम् ३ । कुमारम्
 ४ । पौगण्डम् ५ । यौवनम् ६ । स्था
 विर्यम् ७ । जरा ८ । प्राणरोधः ९ ।
 नाशः १० इति ॥ * ॥ कामजदश
 दशयथा । चिचरागस्तदनुमनसः स
 कृतिभौवर्ता च व्याहृतिः स्यात् । तदं
 नुविषयग्रामतश्चेत्सोपि । निहास्ते
 दस्तदनुतनुता निस्तपत्त्वं ततोनुन्मा
 दोमूर्च्छातदनुमरकं सुदंशाः प्रक
 मेयेति ॥
 दशाकर्षः । पुं । प्रदीपे ॥
 दशाकर्षी । पुं । प्रदीपे ॥
 दशाक्षरपुपः । पुं । त्रिदोषत्रे अवसद्यपि
 शाचकादिनां जके धूपविशेषे ॥ यथा
 । वासवेहादशाक्षरे त्रिदोषत्रेन चा
 ककम् । नश्यन्तिवस्यधूपेन अथग्रह
 पिशाचकाः ॥ पश्चांशागन्धपाषाणा

दशार्धः

१. त् तावन्महिषगुग्गुलुः । चतुरर्धच-
 न्दनश्च जटामांसी च तावती ॥ त्रि-
 भागः सर्जकः सारः स्तावदेवहिराल
 कम् । उशीरन्तु-दिभागं स्नात् घृतभृ-
 ष्टं नखं समम् ॥ कर्पूरो मृगनाभि-
 श्च एकभागौ प्रकीर्त्तितौ । एकोदशोऽङ्ग-
 धूपस्तु रुद्रस्यापि मनोहरेदिति ॥ पु-
 ष्यदानोत्तरदेवाय दीयमाने धूमवि-
 शेषे ॥ यथा । मधुर्मस्तं घृतं गन्धोगु-
 गुग्गुल्वगुरुशैलजम् । सरलं सिद्ध-
 सिद्धार्थं दशाङ्गोधूपोच्यते इति ॥
 २. अन्वयः ॥ कर्पूरं कुडमगुरुः गुग्गुलु-
 र्मूलयोद्भवम् ॥ केशरं बालकं पंचत्व-
 क् वातीकोषमुत्तमम् ॥ सर्वमेतद्
 घृतघृतं दशाङ्गोधूपैरिति इति ॥
 दशाङ्गुलम् । न । खर्वूजे ॥ वि । दशा-
 ङ्गुलमिते ॥
 दशाननः । पुं । रावणे ॥
 दशानिकः । पुं । दन्तीवृक्षे ॥
 दशानीकिनी । स्त्री । सेनाविशेषे ॥
 दशापविदम् । न । वासः खण्डे ॥
 दशाशुहा । स्त्री । कैवर्त्तिकायाम् ॥
 दशास्यः । पुं । देशविशेषे ॥ सविन्ध्य-
 स्तुपूर्वदक्षिणस्यां दिशि वर्त्तते ॥ इ-
 ति राधाकान्तः ॥
 दशास्यी । स्त्री । नदीविशेषे ॥
 दशार्धः । पुं । खससे । चुहे ॥ यदुदेशे ॥

दशेरः

दशार्धाः । पुंभूति । दशार्धदेशस्थे ॥
 दशावतारः । पुं । विष्णौ ॥ दशभवता
 । रायस्वसः । तेषाम् । श्रुते सं चित्तश-
 यने मम मीनकूर्मकोलोऽभनकृष्ट
 विवामनजामदग्न्यः । योऽभूद्भूव
 भरताग्रजंकुष्णबुद्धः कल्की सताम्भ
 विता प्रहरिष्यतेऽरी नितिर्बोपदेवः ॥
 दशाश्वः । पुं । चन्द्रे ॥ दशअश्वारिषे य-
 स्वसः । रथक्षिपकः सोमस्य कुन्दाभा-
 स्तपवाजिनः । वामदक्षिणतोयुक्ता-
 दश तेन चरन्त्यसौ ॥
 दशाश्वमेधिकः । पुं । तीर्थविशेषे ॥
 दशास्यतिः । स्त्री । अवस्थायाम् ॥
 दशास्यः । पुं । दशानने ॥ दश आस्य-
 नि यस्य सः ॥
 दशास्यजित् । पुं । श्रीरामचन्द्रे ॥ द-
 शास्यं जयति । जिः । किर्पितुक् ॥
 दशास्यः । पुं । दशदिनसमुदाये ॥ द-
 शीरामज्ञां समाहारः । तद्वितार्थेति
 समासः । समाहारस्यैकत्वादेकवच-
 नम् । राजाहः सस्त्रिभ्यष्टच् । राजा-
 ङ्गास्यं पुंस्ति ॥
 दशान्यनः । पुं । प्रदीपे ॥ दशाश्वानं
 यस्य ॥
 दशेटः । पुं । हिंस्रे ॥ दशति । दंश ॥
 पति कठिकुठिगडिगुडि दंशिभ्यश्च क्
 अनिदितामिति नलोपः ॥

दस्युः

दशैरकः । पुं । मरुदेशे ॥ पुं भूमि
 । तद्देशस्ये ॥ इति हेमचन्द्रः ॥
 दशैरकः । पुं । मरुदेशे ॥ पुं भूमि ।
 तद्देशस्ये ॥ इति भूरिप्रयोगे ॥
 दशैकादशिकः । पुं । वाहुं पित्ते ॥ एका
 दशार्थत्वादेकादश वस्तुतोदश ये द
 शदत्ता एकादश भविष्यन्ति ते दशै
 कादशाः । निपातनात् समासान्तो ऽ
 कारः । दशैकादशान् प्रयच्छति ।
 कुसीददशैकादशात् छन्दश्चा वि
 तिः छच् ॥ स्त्री । ङीप् दशैकाद
 शिकी ॥
 दष्टः । वि । दंशिते । दंशयुक्ते ॥ इ
 शेः क्तः ॥
 दस्युः । पुं । यजमाने ॥ चैरे ॥ हुता
 शने ॥ खले ॥ दस्यति । दस्युपचये ।
 इषियुषीधि दसिष्याधूसूस्थोमक् ॥
 दर्शनीये ॥
 दस्युः । पुं । मलिन्मुचे । चैरे ॥ रिपौ
 ॥ महासाहसिके ॥ दस्यति । दस्युः ।
 यजिमनिशुन्धिदसिजनिभ्योयुच् ।
 वा० अनादेशाभावः । अनुनासिकय
 योरिस्थुक्त्वाद्वा नानादेशः ॥ पौ
 ष्टकाशौड्रश्चिडाः काम्बोजावनाः
 शकाः । पारदाः पल्लवा शीनाः कि
 राता दरदा खशाः ॥ मुखवाङ्मपञ्जा
 नां यालोके जातयोवचिः । खेच्छ

दहनो

वाचस्वार्थवाचः सर्वेते दस्यवः स्मृताः
 ॥ ग्राह्याणचचियवैश्वंशुद्राणां क्रिया
 लोपोदिनायोः पौण्ड्रकाश्वौड्रश्चि
 ङिडाश्चिद्यादिनोक्ता नोतयो वाद्या जा
 ताः खेच्छभाषायुक्ताः आर्यभाषोमे
 ताया तेदस्यवः सर्वे स्मृताश्च्यर्थः ॥
 दस्युः । पुं । खरे ॥ अश्विनीसुते ॥
 दस्यौ । पुं । द्विवचनान्तः । नासत्त्वयोः
 ॥ अश्विनीसुतयोः ॥ स्वर्बेद्ययोः ॥ द
 स्यतः चिपतेरोरान् । दसु० । स्फा
 यितश्चीतिरक् ॥
 दस्यदेवता । स्त्री । अश्विनीनक्षत्रे ॥ इ
 सौदेवते यस्याः ॥
 दस्यस्यः । स्त्री । सूर्ययोपिति । संश्रा
 याम् ॥
 दहनः । पुं । चिचके ॥ भस्मोतर्के ॥ अ
 यौ ॥ कपोते ॥ चतुष्कलप्रभेदे (५)
 ॥ न । दाहे । भस्मीकरणे ॥ वि ।
 दुष्टचेष्टिते ॥ दहति दहते वा ।
 दहभस्मीकरणे । ल्युः ल्युट् वा ॥
 दहनकेतनः । पुं । धूमे ॥ दहनः केत
 नं यस्य ॥
 दहनप्रिया । स्त्री । स्याहायाम् ॥ दहन
 स्याप्तेः प्रियो ॥
 दहनागुरु । न । दाहागुरुणि ॥
 दहनारातिः । पुं । जले ॥
 दहनीयः । वि । दहनार्हे । दाह्ये ॥

दाचाय

दाचीपु

दहनेपमः । पुं० । सूर्यकान्तमयी ॥
 दहनेपलः । पुं० । शीतलपत्र ॥
 दहनेपला । स्त्री । अग्निकुण्डले ॥
 दहरः । पुं० । मूषिकायाम् ॥ स्वल्पे ।
 सुक्ष्मे ॥ भ्रातरि ॥ धातुके ॥ हृद
 याकाशे ॥ ब्रह्मणि ॥ अग्निरे
 दहराकाशः । पुं० । चिदाकाशे ॥ ईश्वरे
 ॥ दहरश्चासावाकाशश्च ॥ १ ॥ ॥
 दहः । पुं० । दावानले ॥ वज्री ॥ दहति
 ॥ दहः । स्फाघितचीति रेक ॥ ह
 दयाकाशे ॥ जठरे ॥ पत्नी ॥ कर्म
 दा । स्त्री । शेषने ॥ दाने ॥ छदे ॥
 उपतापे ॥ रचायाम् ॥ दानम् । डु
 दाङ् । सम्प्रदादित्वात् किप् ॥
 दाकः । पुं० । यजमाने ॥ दातरि ॥ द
 दाति । डुदान् । कृदाधारेतिकः ॥
 दासः । त्रि । दक्षसम्बन्धिनि ॥ दक्षस्या
 यम् । अण् ॥
 दाचायणवचः । पुं० । आद्यत्यायुक्ते द
 र्शपूर्णमासात्मके वचने ॥ दक्षस्त्रेमे
 दाचाः । तेषां भयान् मावृत्तिरिति
 तत्रिवचनम् ॥
 दाचायणी । स्त्री । अपर्णायाम् ॥ उमा
 याम् । सत्याम् ॥ अश्विन्यादिसप्त
 विंशतिभेषु ॥ रोहिण्याम् ॥ दन्ती
 वृक्षे ॥ मानवे । दक्षस्तपीठाधिष्ठा
 विदेश्याम् ॥ दक्षस्यापत्यम् । वाना

मधेयस्येति दहसंघायाम् उदीचा
 वृद्धादगोचादिति स्फिन् । गौरा
 दिह्वान् । डीपु ॥
 दाचायणीपतिः । पुं० । एणतिशक्ते । च
 न्द्रे ॥ शिवे ॥ दाचायण्याः पतिः ॥
 दाचायणीरमणः । पुं० । चन्द्रे ॥
 दाचायः । पुं० । गृध्रे ॥ दक्षते ॥ दक्षत
 ॥ द्वीपीघाये च । शुद्धिस्पृहगृह्णभ्य
 आयः । दचायसायम् । तस्येदमि
 च्यण् ॥
 दाचिः । पुं० । दक्षस्यापत्ये ॥ अतश्च ॥
 दाचिणम् । न । दक्षिणानां समूहे ॥
 मिचादिभ्यो ऽण् ॥
 दाचिणाप्यः । पुं० । नारिकेले ॥ त्रि ।
 दक्षिणदिग्भवे ॥ दक्षिणाभक्तः । द
 क्षिणापश्चात्पुरुषस्यर्क ॥
 दाचिणिकः । पुं० । पन्थविशेषे ॥ सचे
 टापूत्तं न भवति । पुरुषतत्त्वानभि
 चोहि-इटापूत्तंकारीः कामोपहतम
 ना वध्यते ॥
 दाचिण्यम् । न । आनुकूल्ये ॥ वि । द
 क्षिण्ये ॥
 दाची । स्त्री । पाणिनिमुनेर्मातरि ॥
 दक्षस्यगोत्रापत्यं स्त्री । अतश्च ॥
 इतोमनुष्यजातेरिति डीपु ॥
 दाचीपुषः । पुं० । पाणिनिमुनेः ॥ दा
 च्यापुषः ॥

दाडिम

दाडिमाः पुं । पाकिनिमुनौ ॥ दाडिमा
 अपत्यम् ॥ स्त्री ॥ योडक ॥ ॥ ॥ ॥
 दाडिमः । न । कौशले ॥ दक्षतायाम् ॥
 सहसा प्रत्युत्पद्ये कार्येषु ॥ अथो मो
 न्हेन प्रदक्षी ॥ दक्षस्य किमर्भावा
 वा । प्यञ् ॥ ॥ ॥ ॥
 दाडुः ॥ पुं । दाहे ॥ दहते ॥ नेन । द
 ह्मस्त्रीकरणे ॥ दहस्येति घञ् ॥ न्य
 क्तिङ् । दित्वात् कुञ्चम् ॥ ॥ ॥ ॥
 दाडकः । पुं । दन्ते ॥ इति शब्दार्थक
 स्यतः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 दाडिमः । जि । एलायाम् ॥ पुं । कीरे
 वृत्तफले ॥ मुकवत्तमे ॥ संमौकर
 कदाडिमावित्यमरः ॥ तत्फलं वि
 विधं स्वादु स्वादुस्त्वं केवलात्मकम् ।
 तपस्वादुविदे। पत्रं दृष्टदाहवरनाम
 नम् ॥ इत्कण्ठमुखरोगप्रतर्पणं मु
 कल्लघु । कपायानुरसंश्लिषि विग्नं
 मेघावलावहम् ॥ स्वादुस्त्वं दीपनं
 रुच्यं किञ्चित् पित्तकरं लघु । अश्वत्तु
 पित्तजनकमुष्णं घातकफापहमिति
 भावप्रकाशः ॥ * ॥ तापहारिसधुरं
 लघुप्यमिति राजनिर्घण्टः ॥ दल
 नं दाडः । दलविशरणे । घञ् ॥ दा
 लेन निहत्तः । भावप्रच्ययान्तादिम
 प् । डलयो रेकत्वम् ॥
 दाडिमपुष्पः । पुं । रोहितकद्रुमे ॥ दा

दाण्डिमा

डिमस्य पुष्पमिव पुष्पमस्य ॥ न । कर
 प्रकपुष्पे ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 दाडिमपुष्पकः । पुं । रोहितकद्रुमे ॥
 दाडिमइव पुष्पाणि यस्य ॥ ॥ ॥ ॥
 दाडिमप्रियः । पुं । मुकवत्तमे ॥ ॥ ॥
 दाडिममन्त्रणः । पुं । कीरे ॥ ॥ ॥
 दाडिमोद्विचूर्णम् । नि । चूर्णविशेषे ॥
 दक्षेपलेदाडिमा दष्टी खण्डाद्व्योषं प
 ण्यपलत्रयम् । विमुगान्धपलत्रैकं चू
 र्णमेकत्रकारयेत् ॥ तच्छूर्णमभियाभु
 यत्तमरेचिकहरं परम् । दीपनं पोष
 कं नश्चात्पीनसञ्चरकासजित् ॥
 दाडिमी । स्त्री । दाडिमे ॥ ॥ ॥ ॥
 दाडिमीरसः । पुं । अश्वनेपस्करात्
 रे ॥ दाडिमं घृतसन्निप्ते तत्रपात्रे
 विनिःक्षिप्ते ॥ ततः पक्वं पटेपूत
 इति स्याद्दाडिमीरसः ॥ ॥ ॥ ॥
 दाडिमीसारः । पुं । दाडिमे ॥ इति
 राजनिर्घण्टः ॥ ॥ ॥ ॥
 दाडिमः । पुं । दाडिमे ॥ इतिविकाण्ड
 शेषः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 दावा । स्त्री । दंष्टायाम् ॥ अभिलाषा
 याम् ॥ समूहे ॥ इतिशब्दार्थकल्प
 तः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 दाडिका । स्त्री । दंष्ट्रायाम् ॥
 दाण्डिपाता । स्त्री । तिथिविशेषे ॥ द
 षडपातास्यां वर्त्तते । घञः साक्षात्कि

दास्यौहः

येतिजः ॥ १ ॥ दास्यौहः ॥
 दण्डमाधिकः । चि । दण्डमाधिकः धाव
 ति । माधोत्तरपदेतिठक् ॥
 दण्डा । स्त्री । क्रीडाविशेषे । पेटा इ
 तिभाषा ॥ दण्डः प्रहरणमस्यां क्री
 डायाम् । तदस्यां प्रहरणमितिशोः ॥
 दण्डाजिनिका । पुं ॥ मायाजीविनि ।
 सदर्भे ॥ दण्डाजिनेन दर्भेनार्थान् न
 निर्वहति । अयः शुचदण्डाजिनाभ्या
 मितिठक् ॥ ॥
 दण्डिनायनः । पुं । दण्डिनेगोपाप
 च्येः ॥ नडा०, फक् । दण्डिनायनश्चा
 स्तिनायनेत्यादिना टिलोपाभावः ॥
 दातः । चि । दाने । छिन्ने ॥ दायते ॥
 दापुर्जवने । क्तः ॥ शुद्धेः ॥ दायति
 । दैपुशोधने । कर्त्तरि क्तः ॥
 दाता । चि । दानशीले । मुचिरे ॥ दा
 नकर्त्तरि ॥ ददाति । लुदाञ् ० ।
 टच् ॥
 दास्यौहः । पुं । कालकण्ठके । खरो ॥
 चातके ॥ जलकाके ॥ मेघे ॥ दासि
 । दापुक्तिन् । दातिं मारण मूहते
 । ऊह० । अण् ॥ यथा । दिच्यौहो
 यम् । अण् । देविकाशिशमेत्यान्ते
 वाहजठि शकंधादिः ॥ ॥
 दास्यौहः । पुं । दास्यौहे ॥ दिच्यौहो
 यम् । अण् । देविकाशिशमेत्यादि

दानम्

दानाच्चे । समस्तारंभम् । वृद्धिः ॥
 दाचम् । न । छेदंनश्च्ये । चविषे ॥ दा
 ॥ न्यनेन । दाप् ० ॥ दास्यौह्यादिना पु
 । न् ॥ दादिभ्यश्चन्दसीतिवन्वाः ॥
 दात्री । स्त्री । दानशीलायाम् ॥ टञ्
 नान् डीप् ॥
 दाचः । पुं । दातरि ॥ ददाति । लुदा
 ः ॥ जनिदेत्यादिना ददाते खन् ॥
 दादः । पुं । दाने ॥ दद्यते ॥ दददाने ।
 कर्मणि घञ् ॥
 दाधिकम् । चि । दग्निं संस्कृतश्च्ये ॥ द
 ग्निं संस्कृतम् । दग्धक् ॥ दग्धा संस्कृ
 तं वा । प्राग्ब्रह्मतीयठक् ॥ दग्धाचर
 ति । चरतीतिठक् । दग्धा संसृष्टं वा
 संसृष्टेठक् । दग्धोपसिक्तं वा । व्यञ्ज
 नैरुपसिक्तं इतिठक् ॥
 दानम् । न । शजमदे ॥ पाक्षने । रच
 ये ॥ छेदे ॥ शुद्धौ । विश्राणने । त्या
 गे । परस्वत्त्वापत्तिपर्यन्तं स्वत्यगि ।
 देशे काले अद्वया यथाशक्त्या न्यायार्जि
 तार्थानां सत्त्वात्ते समर्पणे । स्वस्वत्त्वा
 त्पदानामन्नादीनां यथाशक्ति शास्त्रो
 क्तसंविभागे । असङ्कोचेन विसृष्टे पु स्व
 स्वस्वपरित्यागेन परस्वत्त्वापादने । स
 म्यदानस्वत्त्वापादकश्च्यत्यगो ॥ * ॥
 अर्थानामुदिते पाषे अद्वया प्रतिषाद
 नम् । दानमित्यभिनिर्दिष्टं च्याख्या

दानम्

नतस्त्ववच्यते ॥ दातां प्रतिग्रहीताश्च
 श्रेयाः देयश्च धर्मयुक्तः । देशकालौ च
 दानानां मन्त्रान्येतानि षड्विदुः ॥ म
 नसो माषमुद्दिश्य भूमौ तोयं विनिः
 चिपेत् । विद्यते सागरस्थान्तो दान
 श्रोन्तो न विद्यते ॥ परोक्षे कल्पितं
 दानं पात्राभावे कथं भवेत् ॥ गोष
 जैभ्यस्तथा दद्यात् तद्भावेऽस्य व-
 श्युषुः ॥ यदा तु न सकृत्स्यः स्यान्न च-
 सन्वन्धिवान्धवाः ॥ दद्यात् स्वजाति
 शिष्येभ्यस्तद्भावेऽपुनः चिपेत् ॥
 ज्ञात्वा शुद्धे समे देशे गोमयेनोपले-
 पिते । वसिच्चा वसनं शुद्धं दानं दद्यात्
 त् सदर्चणम् ॥ दानं चतुर्विधं प्रोक्तं
 स्रपिभिर्धर्मैकोविदैः ॥ निच्यं नैभि
 शिक्तं काम्यं विमलं दानमीरितम् ॥
 अहन्यहंनि यत्किञ्चिद् दीयते ऽ
 नुपकारिणे । अनुद्दिश्य फलं तत्स्मा
 त् प्राञ्जलायतुं निच्यकम् ॥ यत्तु पा
 पोपशान्त्यै च दीयते विदुर्पाकरे ।
 नैमित्तिकं तदुद्दिष्टदानं सद्भिरनुद्वि
 तम् ॥ अपच्यविजयै श्वर्यस्वर्गाथं य
 त् प्रदीयते । दानं तत् काम्यमाख्या
 तं स्रपिभिर्धर्मैचिन्तकैः ॥ ईश्वरप्रीय
 नार्थाय ब्रह्मदत्तसु प्रदीयते । चेत-
 सा सत्त्वयुक्तेन दानं तद्विमलं स्मृत
 म् ॥ * ॥ गत्वायद् दीयते दानं म

दानम्

ः कथापाषेविधानतः । तदनन्तफलं वि
 द्विर्भवस्था पितयेन्त्येप ॥ * ॥ ते च सा
 च्चिकादि भेदात् त्रिविधम् । यथा ।
 दातव्य मिति यद्दानं दीयते ऽनुप
 कारिणे । देशे काले च पाषे च तद्दा
 नं सौचित्यं स्मृतम् ॥ यत्तु प्रत्येप
 नकारार्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः दीयते
 तच्च परिकल्पितं तद्दानं राजसं स्मृतम्
 ॥ अदेशकाले यद्दानं माषेभ्यश्च दी
 यते ॥ असत्कृतं भवञ्जातं तत् ता
 भस मुदाहृतम् ॥ * ॥ यदेव चिम
 मेदमिति विशेषं जानानः परस्वत्वाप
 त्तये स्वामी त्यजति परश्च विशेषेण
 दंमनेति स्वत्वं प्रच्येतीति । बंधहारे
 ॥ * ॥ अस्त्रविधिर्यथा । स्नानसन्ध्याच
 मनानि कृत्वा नारायणनवग्रहगुरुन्
 सम्पूज्य देयद्रव्यं वामहस्तेन धृत्वा
 दक्षिणहस्तेन विरभ्यर्च्यं तद्द्रव्याधि
 पतिदेवतां सम्प्रदानञ्चार्चयित्वा स
 ङ्खल्यपुष्पशतिलजलत्वांगपूर्वकं दद्या
 दिति ॥ धिवेकज्ञानशुद्धौ ॥ दैर्घ्यो
 धनद्रव्यस्माद्दातोर्दानं पदं व्युत्पद्यते
 । यदाहपतञ्जलिः । धिवेकख्यातिरवि
 प्रवादुः खं वयस्य हानोपाय इति । अवि
 प्रवादुः ॥ साधसबांसन संशयविपर्या
 सानां परिहारे च धिवेकसाक्षात्कारस्य
 स्वच्छप्रवाहे ऽवस्थानम् । साधन वि

दानव

नादरनैरन्यदीर्घकालवेदिताभ्या
 सपरिपाकाद्भवतीति । दानेनविने
 कल्याण्युपकार्येणाग्नेन सोपिसद्रुही
 तः । । सेयं पञ्चमीसिद्धिः सदा-
 मुदितमिच्छु चिते । दानेन सि-
 द्विहेतुः । धनादिदानेनाराधितोप्रा-
 नी चान् प्रयच्छति ॥ इति अनेन
 । दानवखण्डने । लुट् ॥ दुदाजो
 भावे दीयते इति कर्मणिषा लुट्
 ॥ स्वधनस्वपरेभ्यः प्रतिपादने ऋचा
 ॥ मुपायविशेषे । उपप्रदाने ॥
 दानकर्म । न । कुर्वितदाने ॥ दानक
 क्विते इति यावादिषु पाठोत्कर्म ॥
 दानकर्म । न । दानक्रियायाम् ॥
 दानतोयम् । न । भद्रोदके ॥
 दानधर्मः । पुं । दानस्वफले ॥
 दानपतिः । पुं । सदाप्रदे । सततदात
 रि ॥ अकूरे ॥
 दानपात्रम् । न । विशादियुक्ते ॥ विशा
 युक्तो धर्मशीलः प्रशान्तः चान्तो दा
 त्तः सख्यवादी कृतज्ञः । घृत्सिन्धा
 ने गोहितो गोशरण्यो दाता यथा
 ब्राह्मणः पाचमाहुः ॥ दानस्वपात्रम् ॥
 दानवः । पुं । असुरे । दनुजे । दक्षक-
 न्यावा दनो गर्भे कश्यपाज्जाते ॥ दनो
 रपत्यम् । तस्यापत्यमित्यण् ॥
 दानवज्जः । पुं । वैश्ये ॥ इति पुराणम् ॥

दान्तिः

दानवारिः । पुं । सुरे । देवतायाम् ॥
 दानधाना मरिः । दानधो, दरि
 द्रस्य वा ॥
 दानेशीलः । त्रि । वदान्ये । दातरि ॥
 दानशौण्डः । त्रि । वदान्ये । बहुप्रदे ॥
 दानेशौण्डः । सप्तमीशौण्डे रितिस
 मासः ॥
 दानायोग्यः । त्रि । अपाचे ॥ अत्रताना
 समन्वाशा जातिमाषीपजीविनाम्
 नैषां प्रतिग्रहे देयो न शिखाता
 रयेच्छिखाम् ॥
 दानीयः । त्रि । सम्प्रदाने । दानपात्रे ॥
 दीयते ऽस्मै । दुदाज् ० । कुत्सल्यु
 टो बहुलमिति सम्प्रदाने ऽनीयर् ॥
 दानुः । त्रि । दातरि ॥ विक्रान्ते ॥ द-
 दाति । दुदाज् ० । दाभाभ्यंनुः ॥
 दान्तः । त्रि । तपःक्षेत्रसहे । जिते
 न्द्रिये । वहिरिन्द्रियनिग्रहकर्त्तरि
 ॥ दान्यतिस्स । दमेर्गत्यर्थेतिक्तः ।
 यस्यविभाषेतिनेट् । अनुनासिकश्चे
 तिदीर्घः ॥ दमिते । शिष्यसदृशे
 ॥ दान्तोर्ध्व वशीवर्द्धः युवाशकटश
 नयोग्यकृतइतिगम्यते इतिभाम-
 ती ॥ दम्यतेस्स । दसुउपशमे । षि
 जन्तः । कः । वादान्तशान्तिसाधुः
 ॥ पुं । दसनकृच्छे ॥
 दान्तिः । स्त्री । तपःक्षेत्रसहिष्णुतायाम्

दामाश्च

दामये । दमे ॥ दमनम् । दमु ॥
 खियां क्रिन् । अनुनासिकस्येति दीर्घः ॥
 दापितः । ञि । सापिते ॥ दापयते स्य
 ग्यकादाभः । क्तः ॥ दपिते ॥ ५७
 दाप्यः । ति ॥ दापनीये ॥ १०१ ॥
 दामः । न । स्त्री । दोहनकाले पशुपा
 दवन्धनरञ्जीः । सदाने ॥ दति ॥ दो
 ॥ दवखण्डने । दीयते वा । दीङ् च
 ये । मनिन् ॥ माहायाम् ॥ रञ्जी ॥
 दामनपर्षः । न । दमनभञ्जनतिथी ।
 वैश्वसुकचतुर्दश्याम् ॥ १०१ ॥
 दामनीः । स्त्री । तन्व्याम् । पिशुवन्धनर
 ञ्ज्याम् ॥ दामैश्वर्यम् ॥ दामिनि
 तिप्रकृतिभावः ॥ टिड्डेतिङीप् ॥
 दामक्षिप्तम् । न । तमोक्षकइतिप्रसि
 ष्टे तमोक्षिप्तदेशे ॥ १०१ ॥
 दामा । स्त्री । दामनि ॥ दोदवखण्ड
 ने । दीङ् चये वा । मनिन् । मन
 इति नङीप् । दामानौ । दामानः ।
 द्यादि । षाबुभाम्यामन्यतरङ्गाम्
 इतिङापितुं । दामा । दामे । दामाः
 इत्यादि । नोप्यम् ॥ १०१ ॥
 दामिचनम् । न । ऋत्यादेः पादवन्धन
 रञ्जी । निषाङ्गी इतिभाषा ॥ इति
 हेमचन्द्रः ॥ १०१ ॥
 दामाचलम् । न । सकशफाङ्गिप्रथमे
 । दामाचने ॥ दामाचलं पादपाशे

दीयः

इति वैजयन्ती ॥ १०१ ॥
 दामिनी । स्त्री । विद्युति ॥ दामविद्य
 ति । ङ्याः ॥ सुतायां मन्वाभ्योमि
 नीनिः ॥ १०१ ॥
 दामोदरः । गोपुं । स्त्रीकृष्णे ॥ बाभ्येचा
 पत्यनिपेधाय यशोदयादासोदरे बहु
 च्चात् दाम उदरेऽवस्थेति सप्तम्यक्त
 सा वैयधिकरेत्येपिसमासः । सप्तमी
 विशेषणे बहुव्रीह्यावितिचिङ्गात् ॥
 तर्धोर्भधगतं बहु । दामा गाढं तथोद्
 रे । ततश्च दामोदरतां स यदौदा
 मवन्धनात् ॥ दामानि । स्त्रीकनामा
 निः । तानि यस्योदरान्तरे । तेन दामो
 दरोऽदेवः । र्थोपरस्ते रमाश्रित
 इतिव्यासः ॥ दामोदिसाधनेन उदा
 रा उत्कृष्टा या गतिर्धुमादिगच्छमे
 चयाऽर्चिरादिस्तयागम्यते इति वा
 ॥ दामोदरोदरं विदुरिति भारते
 ङ्क्तेः ॥ अतर्हद्विषेपे ॥ नद्विशेषे ॥
 दामिकः । षिङ्गानाभर्मकारिषि । वैडा
 लवृत्तिकादौ ॥ दाम्युक्ते । धर्मवनिनि
 पुं । पुं । वक्त्रेपिसि ॥ दामेन चरति । ठक् ॥
 दायः । पुं । सोमसुखाभाषणे ॥ विभक्त
 इतिङ् ॥ दाने ॥ चरते । चैतु
 कादिधने । कन्यादानकाले । दामाया
 दिभ्यो व्रतमिच्छादौ । ङ्ङादिभ्यश्च
 यद्द्रव्यं दीयते स इति भरतः ॥ बाब

दायवि

त्सम्बन्धिधने ॥ अथे ॥ खाने ॥ ख
 खने ॥ ददाति ॥ उदात् ॥ ० ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥
 धेति यः ॥ आतोयुक् ॥ यदा ॥ दीय
 ते ऽसौ ॥ दोष् चये ॥ अकेर्त्तिरि
 चेति चकारिष्य संज्ञांश्चिचाराश्च
 ॥ त् षंञ् ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥
 दायकः । वि ॥ ददातिरि ॥ ददाति उ
 दात् ॥ ० ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥
 दायवन्धुः ॥ पुं ॥ भ्रातरि ॥ रि
 दायभागः । पुं । दायविभागे ॥ संस्व
 ॥ म्भिमात्रेण सम्बन्धिधनस्यविभागे ॥ पू
 ॥ र्वदृश्यस्वामिसम्बन्धाधीनं ॥ तत्स्वाम्यु
 ॥ परमे ॥ यदृश्येत्यस्त्विति वनिहृदोदाय
 ॥ शब्दस्तस्यविभागे ॥ एकदेशगतस्यैव
 ॥ भूधिरग्रादाहेतुपत्रस्य स्वस्वस्य विनि
 ॥ गमनोपमाणाभावेन वैशेषिकव्यवहा
 ॥ रानर्हतया ऽव्यवस्थितस्येगुटिकापा
 ॥ तादिना व्यञ्चने ॥ अथवा विशेषेण
 ॥ भर्जनं स्वस्वस्तीर्णनं वा ॥ यत्रचैकंदा
 ॥ सीगवादिर्कं बहुसाधारणं तत्रापित
 ॥ त्कास्यविशेषघनदोर्जनफलेन स्व
 ॥ त्वंभ्यज्यते ॥ विभागोऽर्थस्यपित्यस्य पु
 ॥ र्वैर्भक्षकस्यप्यते ॥ दायभागइतिप्रो
 ॥ क्तं तद्विवादपदंबुधैः ॥ दायस्यभागः ॥
 दायविभागः । पुं । दायभागे ॥ श्री
 ॥ सदाशिवउवाच ॥ भूयस्तेकथयान्वा
 ॥ खे खवहारान् सनातनान् । यान् रक्ष

दायवि :

॥ प्रविद्धम्राजास्यच्छन्दपांखयेत् । प
 ॥ जाः ॥ निवमेनविनाराश्रीभोजवाधन
 ॥ लोक्षुपाः ॥ भिषस्तेविवदिंश्चन्निगुरुस्व
 ॥ जनवन्धुभिः ॥ अतिप्रतितदादेवि
 ॥ स्वार्थिनेवित्तहेतवे । पापश्रयभवि
 ॥ प्रतितिसयाचजिहीर्षया ॥ अतस्ते
 ॥ पांहिताद्यानिधमेधमसम्यतः ।
 ॥ नियोज्यतेयमाश्चिंत्यनस्वस्युः सुभा
 ॥ ॥ ॥ ॥ दृष्टयेत् पापिनोराजायथा
 ॥ र्थापपिनुस्ये ॥ तथैवविभजेदायान्
 ॥ त्वांसम्बन्धेदतः ॥ ॥ सम्बन्धोदि
 ॥ विधोचेयेविव्राहाज्जन्मनस्तथा । त
 ॥ ॥ शौकसिकसम्बन्धादपरोयलवत्तरः ॥
 ॥ दयेतूदतत् ॥ ज्यायान् ॥ सम्बन्धो ऽप
 ॥ स्तनः शिवे ॥ अंधकट्टकमादत्रपुमान्
 ॥ सुखतरः स्मृतः ॥ तथापिसन्निर्द्ध
 ॥ यसम्बन्धोदायमर्हति ॥ श्रिनेतविधि
 ॥ ॥ नाधीराविभजेयुः क्रमादुनम् ॥ स्त
 ॥ ॥ दोषैचेचकन्यासुपिनरिस्थिते । भा
 ॥ ॥ यीर्यिभमापेतिनर्तुः ॥ पुषपवनेचापरः
 ॥ ॥ बहवस्तनयायनसर्वतत्रसमांशिनः
 ॥ ॥ ज्येष्ठेराश्याधिकारित्वंतसुवशानुसा
 ॥ ॥ रतः ॥ ॥ सुगंधतैत्कंतशुभोपयेत्तैत्
 ॥ ॥ कैर्धनेः ॥ ॥ तस्मिन् स्थितेविभामार्ह
 ॥ ॥ नभवेत्तैत्कंवसु ॥ विभज्यदिगृही
 ॥ ॥ यु विभयपैत्कंनराः । तेभ्यस्तुनमा
 ॥ ॥ इत्यपितुं द्वापयेत्तुषः ॥ यथास्वकृत

द्वात्रिंश

नैवोदुःखं तदां व्रजेत् ॥ अतः स्थितापि
 तृथ्यस्रधनं स्वस्वगतं च सत् ॥ पत्नी
 स्थितेऽनपत्याशांस्तैः पितृथ्यमाश्र-
 येत् ॥ ऊर्द्धाद्विचमधः प्राण्यपुमांस-
 मवकम्बते ॥ अतः सत्यासोदरायां वै
 माधेयो धनं हरेत् आस्थितायां सोद-
 रायां च विभातुः ॥ मुवसंततैः ॥ वैमाधे
 यगतं विभं वैमाधेयान्मयोमजेत् ॥
 सतस्रसोदरोभ्राता वैमाधेयसथा ।
 शिबे । धनं पितृगतत्वेन विभजेतां
 समांशितौ ॥ कन्यायां त्रीवितायां च
 तदप्रत्यं नदायभाक् ॥ येषवहाधितं
 विभं तन्मृतोवपरं व्रजेत् ॥ विभजेयु
 देहितरः पुत्राभाधेपितुर्वसु ॥ उद्वाच
 यं त्योऽमूढान्तुपितुः साधारणैर्धनैः ।
 असंतत्यास्तथायाश्च स्त्रीधनं स्वामिनं
 भजेत् ॥ अन्यस्तुश्रविणं यस्मादासं-
 तत्पदमाश्रयेत् ॥ मेतस्तथयनैर्चा
 रीविदधाः दात्ममोषणं । पुग्यन्तु
 तेदुप स्वत्वैर्न शक्ता दावविक्रये ॥ पि
 तामिह सुधायाश्च सत्यांतावविभातरि
 । पितामहगतं रिक्थं तत्पुत्रेण सुधायां
 व्रजेत् ॥ पितामहपितृव्येषतथाभ्रा
 तरिजीवति । अधोमवांनां मुखत्वा
 त् आतेषधनभागवेत् ॥ पितृव्यात्
 साकिकर्षेऽसुख्यैः आटुपितामहौ ।
 धनं पितृपदंगत्वां प्रयासुर्ध्रातरं व्रजे

द्वात्रिंश

॥ ॥ ॥ कितेप्यप्रत्येदुःखितुः प्रेतं व्रजति
 ॥ तरिस्थिते ॥ उच्चिपत्यधनभाक् धनं
 ॥ ॥ यस्माद्गधोमुखं ॥ स्वः प्रयातुः स्थिते-
 ॥ ॥ तातेतथासातरिकाशिके ॥ मुषोमु-
 ॥ ॥ स्वतास्वेनधनहारी भवेत् पिता ॥
 ॥ ॥ स्थितः स्वप्रितृसापिण्डोवर्त्तमानेपि
 ॥ ॥ मातुले । प्रेतस्रधनहारी स्यात् प्रितुः
 ॥ ॥ समन्धगौरवात् ॥ अधस्ताद्गतमा-
 ॥ ॥ भाधेधनमूर्द्धमवगतं । तथापिपुंसांमु
 ॥ ॥ स्वत्वाद्दितं पितृकुलं शिवे ॥ अतोप
 ॥ ॥ सत्रिकृष्टोपिमातुलोनामुयाद्दनां । अ
 ॥ ॥ जीवत् पितृकाः प्रोत्रः पितृव्यैः स्रजपा
 ॥ ॥ र्वति ॥ पितामहस्यश्रविणात् स्वपितु
 ॥ ॥ दीयमर्हति । आटुडीनातथापौषी
 ॥ ॥ पितृव्यैः समभागिनो ॥ पितामह-
 ॥ ॥ धनसौम्यां हरे च्चेन्मृतमाटुका । सत्यां
 ॥ ॥ पौढ्याः पितामह्यां पौढ्याः पितृस्व
 ॥ ॥ सत्यपि ॥ विभं पितृगते देविपौषी-
 ॥ ॥ तत्राधिकारिणी । अधोगामिषु विभं
 ॥ ॥ पुं पुमान् ज्ञायानधस्तनः ॥ ऊर्द्धगा-
 ॥ ॥ मिधनेश्रेष्ठः पुमान् ऊर्द्धोऽज्ञो भवेत् ॥
 ॥ ॥ अतः सुधायां पौढ्यां च स्वसुखां दुहित
 ॥ ॥ रिप्रिये । प्रेतस्रविभं च हस्तुं नैव शक्नो
 ॥ ॥ तिततं पिता ॥ ॥ यदापितृकुले नश्रा-
 ॥ ॥ न्मृतस्रधनभाजनं । पूर्वोक्तविधिना रि
 ॥ ॥ कुंधं मातामहकुलं भजेत् ॥ मातामह
 ॥ ॥ गतं विभं मातुले सत्सुसादिभिः । अ

दायवि

धिर्जर्जमे ये वपुसांसंखियमाश्रयेत्
 ११. ॥ माङ्गारन्वये विद्यमाने पिबोः सापि
 एडने स्थिते । अतस्त्वै वीर्तनयो नपि
 तुर्हयिभाम् वेत् ॥ श्रै वीपली चतम्
 पुषाखभेः न्धनभागिनः ॥ श्रिसमा-
 दाच्छादनं भद्रैः प्रयातुर्यथा धनं ॥ श्रै वो
 १२. ॥ श्रै प्रकुर्वन्ती श्रै वभन्तं वपाखयेत् ।
 सौम्याश्चेत्साधिकारोः स्याः पित्रादीनां
 १३. ॥ अने प्रिये ॥ अतः सत्कृषणां कन्यां श्रै
 वैरुहाहयन् प्रिता । क्रोधाहालो भूतो
 १४. ॥ वापिसमिन्ने लो कर्गं हतः ॥ श्रै वीतद
 न्वयामाये सोदको वक्ष्ये देवर्षिः ॥ इरे
 युः कर्मतो विभुं सतस्त्रियवशा सनात्
 ॥ पिण्डदात् सप्तपुरुषाः सपिण्डाः क
 द्विनाः प्रिये ॥ सोदकादयमांताः स्यु
 स्ततः के वक्ष्ये गोवजाः ॥ विभक्तं द्विष्यं
 यत्सं सृष्टं स्वोच्छ्रयात्तु चेत् । अविभ
 क्तविधाने न भूजेरस्तहन पुनः ॥ अविभ
 क्ते विभक्ते वायस्यया हृद्विभागिता । म
 ते पितृस्य दायादास्ता हृद्विभवं भागि-
 नः ॥ ये यस्य धनं हर्त्तारो भवेयुर्जीवना
 १५. ॥ वधि । द्युः पिण्डं त एवा स्य श्रै वभार्थी
 सुतं विना ॥ इति श्रीमहा निर्वणतन्त्रे
 द्वादशोऽङ्गोऽस्य सनातनव्यवहारकव
 १६. ॥ ननु ॥ १७. ॥ १८. ॥ १९. ॥ २०. ॥
 दायादः ॥ पुं । सपिण्डे ॥ तनये । सुते
 २१. ॥ दायमसि । अदभचये । कर्मण्य

दारिद्र्य

२२. ॥ यदा । आदत्ते । दुर्दात् ॥ आ
 २३. ॥ नो नुपत्तौ । दतिकः । दायस्य आदः ॥
 २४. ॥ स्वामी श्वरोधिपतिदायादसाधिप्रति-
 २५. ॥ भूमिस्तैश्चेति सूचयेत्निपातनात्सो
 २६. ॥ पसर्गादप्यादन्तात् कः ॥ १७. ॥ १८. ॥
 दायितः ॥ १९. ॥ दक्षिणे ॥ साधिते ॥
 दयते यन्तात् कर्त्तरि क्तः ॥ २०. ॥
 दाराः । पुंभूवि । भार्ययाम् ॥ २१. ॥ दारव
 २२. ॥ न्तिः श्वानुः ॥ दुः खिजन्तः ॥ दारवा
 २३. ॥ रौ कर्त्तरि खिञ्जुक् चेति धञ् ॥ २४. ॥
 दारुकः । पुं । वाक्के । सुषे ॥ ग्राम्यश्च
 २५. ॥ करे ॥ २६. ॥ भेदके ॥ दारयति । दुः
 २७. ॥ खुब् ॥ २८. ॥ २९. ॥ ३०. ॥
 दारकर्म्यं । न । विधाहे ॥ ३१. ॥
 दारयाम् ॥ ३२. ॥ विदारणे ॥ कतके ॥
 दार्यते ऽनेन । दुः । यन्तात् ॥ ३३. ॥
 दारदः । पुं । विषभेदे ॥ पारदे ॥
 ३४. ॥ द्विजुले ॥ समुद्रे ॥ दरदि देशविभे
 ३५. ॥ ये भवः । अण् ॥ ३६. ॥ ३७. ॥
 दारवक्षिभुक् । पुं । वकपक्षिणि ॥
 दारा । स्त्री । भार्यायाम् ॥ इति भरतः ॥
 दारिः । स्त्री । विदारके ॥ ३८. ॥
 दारिका । स्त्री । वाक्षिकायाम् ॥ ३९. ॥
 दारितः । १. वि । भिन्ने । भेदिते क्त
 ४०. ॥ दारखे ॥ दार्यतेऽस्य । दुः । यन्ता
 ४१. ॥ त्तः ॥ ४२. ॥ ४३. ॥ ४४. ॥
 दारिद्र्यम् । न । दरिद्रेणे । निर्धनत्वे

दाहयः

दाहयि

॥ माये यन् ॥ १ ॥

दारी । स्त्री । सुद्रोगविशेषे । विपा

दिकायाम् । विवाह इति भाषा ॥

परिक्रमवशीलस्य वायुरन्वयवस्तु च

यैः । पादयोः कुरुते दारीसर्वजातक

संश्रिताम् ॥ अस्तीश्वकित्साभीदि

प्रकाशेऽष्टया ॥

दाहय न । पित्तले ॥ काष्ठे ॥ देवदारौ

॥ त्रि । शिल्पिनि ॥ दाहयि ॥ दारि-

के ॥ दीयते । दूण दूतनिजनीति

शुण् ॥ यद्वा । ददाति । दुदाशुण

शक्ति । दौण दूयते वा । दैर्दुर्लभे

। तच्छीखादिः । दाघेदृशिशदसदा

हरितिरवा ॥

दाहकः । पुं । श्रीकृष्णसारथी ॥ न ।

देवदाहयि ॥

दाहकदली । स्त्री । वनकदल्याम् ॥

दाहका । स्त्री । पुत्रिकायाम् । कुहव्या

म् । शाकभज्याम् । कौठपूतली इ

ति भाषां ॥

दाहगन्धा । स्त्री । शीतानामगन्धद्रव्ये ॥

दाहगर्भा । स्त्री । दाहकायाम् ॥

दाहघनी । स्त्री । स्वनाम्ना प्रसिद्धेऽष्टये ॥

दाहघ्नीर्षकम् । न । गुडत्वेष ॥

दाहकः । पुं । मर्दले ॥ वि । दाहकते ॥

दाहयः । पुं । पिपके । रौद्रसे । प्रधान

करसे ॥ न । तीक्ष्णसंश्रकनक्षत्रेषु

उत्तं चि । भयावहे । दुःसहे । भीष

णे । भयहेता । दारियति चित्तम् ।

मोद भये ॥ कुहदारिभ्यउत्तम् ॥

दाहयकम् । न । रुधीतिस्वाते, मु क

। कस्ये रोने ॥ तल्लक्ष्यं यथा । दाह-

या कंशुदुरा सुषाः केशमूमा । प्रजाय

। ते ॥ भारतेऽष्टकौपेण विद्यादुहा

। शकन्तु तेत् ॥ दाहयोः कर्कशा ॥

दाहया । स्त्री । रात्रिविशेषे ॥ यथा ।

द्वितीया ऽर्चयसंज्ञायो दाहया सा प्र

कीर्ततेति ॥ मर्मदक्ष्दतीर्षाभिष्ठा

द्व्यादेश्याम् ॥

दाहनिशा । स्त्री । दाहहरिशायाम् ॥

दाहपत्री । स्त्री । विद्रुपव्याम् ॥

दाहपीता । स्त्री । दौर्हरीशायाम् ॥

दाहपुत्रिका । स्त्री । दाहकायाम् ॥

दाहमुखाह्वया । स्त्री । गोधावाम्-

दौर्हमुखाह्वया । स्त्री । निर्वाका-

ह्वयाम् ॥

दाहमुषा । स्त्री । दाहमसीतिप्रसिद्धौ

पथौ ॥

दाहसारम् । न । चन्दने ॥ दाहकी दा

हपुषा सारं श्रेष्ठम् ॥

दाहसिता । स्त्री । त्वक्स्वाद्याम् । दह

चीनीतिस्वातायाम् ॥ उक्तादोरुसि

तां स्वर्दी तिकोचानिषापिसङ्गत् ।

सुरभिः सुकला वस्त्रा मुक्तावटपा

दावीया

दासनः

दावली । खी । दावपुत्रिकायाम् ॥
 दावहरिद्रा खी । पचम्पचायाम् । प
 क्त्याम् । कस्यचः प्रतिपर्वतीयभा-
 माप्रसिंहायाम् ॥ दावचावैहरि
 दावइलकः ॥ पुं । तर्दाम् । डोर् इति
 भाष्ये ॥ इक्षुप्रतिप्रतिकृतिः ॥ इवेप्र-
 तिकृतावितिकन् । दावयो हस्तकः ॥
 दाव्यम् । ना दृढतायाम् ॥ भाष्ये प्यम् ॥
 दाव्यैः । पिं । हीतस्ये ॥ दृता भर्मम्
 इतिकृषीतिठक् ॥
 दावुरम् । न इक्षुबावसंशुद्धे ॥ इदं
 दावुरिकः । पुं । कुलाले ॥ दंतेरो न
 सपावविशेषः । तं करोति । शब्द-
 दंतेरुं करोतीति ठक् ॥
 दावटम् । ना मन्त्रवेष्टानि । चिन्ता-
 दाव्यः । पुं । मयूरे ॥
 दावीघाटः । पुं । काष्ठकुट्टखगे । श्रतिप
 वके । खुटकषट्या इति भाषा ॥ द्वा
 रुषाहनीति विग्रहे दाराधाहने
 स खन्त्यस्य घटः संज्ञायामिति दारु-
 शब्दे उपपदे आह पूर्वोदन्तेरख प्र-
 षवः टयवान्तादेः ॥
 दावीघातः । पुं । दावीघाटे ॥ इ० शब्द० ॥

दावीका । खी । दावहरिद्राकावतुये
 कार्वाङ्गवतुये ॥ गोविज्ज्वीषयै ॥
 दारयति दृ ॥ उखादित्वात्सीधुः
 दावी दारुहरिद्रा तदिकारोपिंदा
 वी अमेदो पचारात् । स्वार्थेकन् ॥
 दाविपत्रिका । खी । गोविज्ज्वीषायाम् ॥
 दावी खी । देवदारुखि । हरिद्रायो
 म् ॥ गोविज्ज्वीषायाम् ॥ दारुहरिद्रा
 याम् ॥ दावी निशागुखी किन्तु नेच
 कर्षास्यरोगानुत् ॥ दीयते । दृ ॥
 दसनिकिनीतिजुषु ॥ वीतप्रति गो
 दादिविद्वि वडिंषु ॥
 दावीकायोद्भवम् । न ॥ रसोक्षने ॥
 दाव्यैः । पिं । दृषदिपिष्टे चूर्णैः ॥
 दषदे भवाद्यर्वेपि शेषैः ॥
 दाखः । पुं । केद्विदे । मयुविशेषे
 सिस्रुष्व पतितं पुष्यात् यस्तु पवो
 मरिस्थितम् । मधुरिखकषायस्य ते
 दाखं मधुकीर्तितम् ॥ दाखं मधु
 खघु प्रोक्तं दीपनीयं कषायहम् ।
 कषायानुरसंरुचं रुच्यं रुदिप्रमेह
 जित् ॥ अधिकं मधुरं तिग्मं वृहत्तं
 गुरुभारिकम् ॥ खघुपौके । गुरुभा-
 रिकं सुचिन्तम् ॥ इन्द्रनीलदंभाकी
 रसश्चमचिकोत्पकं दृषकोटरा-
 नेरभवं भधितिराजनिर्षयः ॥
 दासनः । पुं । दन्तरोमविशेषे ॥ दन्तम्

दाविकः

दक्षतानाथः पञ्चमेधा यथेरिताः ।
 दीर्घमाखेविवरुजा विश्वदक्षेषुजाय
 तेः दावनाः नाम सख्यामिसदागति
 निमित्तजः ॥ १२१ ॥ ननु मे ॥ ३ ॥
 दावः । पुं । स्यावरविषमेदे ॥ ३ ॥
 दावा ॥ स्त्री । सहाकाले । किम्पके ॥
 दाविः ॥ स्त्री । दक्षितेशमीधान्ये । दाख
 इति भाषा ॥ ३ ॥
 दाखिका ॥ स्त्री । मशाकोखलतायाम् ।
 किम्पके ॥ ३ ॥
 दाखिमः । पुं । दाखिमे । इति भरतः ॥
 दाखी । स्त्री । दक्षिते शमीधान्ये । दा
 खरतिभाषा ॥ देवदाखी खतायाम् ॥
 दाख्यः । पुं । सुमिषिशेषे ॥ चैकिता
 यने ॥ वकाख्येषां ॥ दख्यस्यगोत्रा
 पच्यम् । गर्गादिभ्योयञ् ॥ ३ ॥
 दाखमी । पुं । इन्द्रे ॥ इति त्रिकाण्डशेषः ॥
 दावः । पुं । वनानले ॥ वने ॥ उपतापे
 ॥ दुनेति ॥ टुदुउपतोपे ॥ दुन्दोर
 नुपसर्गे इति खः ॥ ३ ॥
 दावाम्निः । पुं । वनवञ्जै । दावे ॥ दाव
 खवनस्यामिः ॥ ३ ॥
 दावानुलः । पुं । दवाखौ ॥ ३ ॥
 दाविकः । त्रि । देविकानयुद्धवे ॥ देवि
 कार्या भवः । तपभवदख्य ॥ देवि
 काभिः शपेत्त्वचामादे राख्यम् ॥ खि
 यां टिड्ढेति ङीप् दाविकी ॥ ३ ॥

दशरथ

दशः । पुं । धीवरे ॥ दशति । मत्स्यान्
 । दंशदशने ॥ दंसेष्टनौन शिप्र ॥
 दंशेश ॥ यदा । दाशयते मूखं मखौ
 । दाशदाने । घञ् ॥ ३ ॥
 दाशेतयी । स्त्री । बहूचां सुचितावा
 म् ॥ दशमखडछानि भवयवाः यस्याः ।
 सखेख्यायाः संवयनेतयपुः ॥ ङीप् ॥
 दाशपुरम् । न । कैवर्तीमुस्तके । दश
 ॥ पुरे । भौशा इति भाषा ॥ दाशोन्
 । कैवर्त्तान् पिपर्त्तियऽपुपाळनपूर्व
 योः । सूकः । उदापत्त्वपूर्वस्ये
 च्चम् ॥ ३ ॥
 दाशपुरम् । न । दाशेपुरे ॥ ३ ॥
 दाशफली । स्त्री । श्रापधिविशेषे ॥ पा
 ककर्णेति ङीप् ॥ ३ ॥
 दाशरथः । पुं । श्रीरामचन्द्रे ॥ दशर
 थस्यायम् । तस्येदमितिसम्बन्धां ऽर्थे
 ऽण् । सम्बन्धश्चाव पितापुत्रस्वरूपः ॥
 पुरा शरत्तुर्व्यमरीचिसत्रिभान् न
 वाग्रपुंखान्सुदढानृपात्मजाः । सृजन्थ
 ॥ भौघान् विशिखान् वधायते प्रदीय
 तांदाशरथाग्रभैषिणी ॥ ३ ॥
 दाशरथिः । पुं । श्रीरामे ॥ दशरथस्य
 अपच्यम् । अतश्च ॥ ३ ॥
 दाशार्हः । पुं । विष्णौ ॥ धादले ॥ दा
 श्यते इति दाशो दानम् । तदर्थेति
 । अर्हपूर्वायाम् । अच् ॥ दशार्हञ्

दासः

लोदहत्वाहा । दशार्ह एववाः । स्वा
 धिकः प्रजायगुणि वि । दशार्हद्रेभजे ॥
 दाशो । स्त्री । धीवर्षम् ॥ ३५५५५५
 दाशेयो । स्त्री । व्यासमातरि ॥ दाश्याः
 अपत्यं स्त्री । चुद्राम्योवेतिदंभावे
 दाश्व इति षट् ॥ डीप् ॥ ३५५५५५
 दाशेरकः । पुं । मालेवदेशे ॥ ३५५५५५ ॥
 दाशः । वि । दातरि ॥ ३५५५५५ ॥
 दाश्यान् । वि । दत्तवति ॥ दाश्यान् सा
 ॥ ३५५५५५ ॥
 दासः । पुं । ज्ञातोक्तनि ॥ शूद्रे ॥ धीव
 रे ॥ दानपात्रे ॥ शूद्रभामोपपदे ॥
 सेवेके । भृश्वे ॥ सचपेष्वदेशवि
 ॥ ३५५५५५ ॥
 दासः । पुं । ज्ञातोक्तनि ॥ शूद्रे ॥ धीव
 रे ॥ दानपात्रे ॥ शूद्रभामोपपदे ॥
 सेवेके । भृश्वे ॥ सचपेष्वदेशवि
 ॥ ३५५५५५ ॥
 दासः । पुं । सामान्यदासे ॥ दासे ॥
 दासस्य । स्वा० कः ॥ ३५५५५५ ॥
 दासकर्म । ने । दासकृष्ये ॥ कर्मा
 विविधं ज्ञेयं मशुभं शुभमेव च ।
 अशुभं दासकर्मोक्तं शुभं कर्मकृतां
 स्मृतम् ॥ गृहद्वाराशुचिस्थानेरथ्याव-
 स्करशोधनम् । गुच्छाङ्गस्पर्शनोच्छि-
 ष्टविष्णुवज्रहोमनम् ॥ अशुभं
 कर्मविधेयं शुभमन्वेदतः परम् ॥
 दासिनन्दिनी । स्त्री । व्यासमातरि ।
 सेव्यवत्त्वाम् ॥ ३५५५५५ ॥
 दासपुरम् । नि । कैवर्त्तीमुक्तके ॥
 दासान् शूद्रान् पिपत्ता । पुं । भू०

दासपु

दासत्वेन दत्तरूपः । प्रत्रयाऽवति
 तः ॥ ३५५५५५ ॥ शतः ॥ केनचि-
 त्त्रिमित्तन एतावत्कालपर्यन्तं तदाहं
 दास इति कृतसमयाः । भक्तदासः शु-
 भिचेपि भक्तार्थमङ्गीकृतदासः । व
 डवाकृतः वडवा दासीतल्लोभादङ्गी
 कृतदासः इति ॥ ३५५५५५ ॥
 दासो गृहजः ॥ कीतदेविमौ । ॥ पैवि
 केदिर्ददासश्चसैते । दास्योनयः
 ॥ ३५५५५५ ॥
 विप्रस्थकिङ्करोभूपो वैश्यो भू-
 पस्य भूमिपं । सर्वेषां किङ्करोः शूद्रा
 श्राद्धेष्वेष्वविशेषतः ॥ दसति । दस
 दशने । दसयति दस्यतेषीं दसिदी
 सी । दसेष्टेनानश्रीच ॥ ३५५५५५ ॥
 दासकः । पुं । सामान्यदासे ॥ दासे ॥
 दासस्य । स्वा० कः ॥ ३५५५५५ ॥
 दासकर्म । ने । दासकृष्ये ॥ कर्मा
 विविधं ज्ञेयं मशुभं शुभमेव च ।
 अशुभं दासकर्मोक्तं शुभं कर्मकृतां
 स्मृतम् ॥ गृहद्वाराशुचिस्थानेरथ्याव-
 स्करशोधनम् । गुच्छाङ्गस्पर्शनोच्छि-
 ष्टविष्णुवज्रहोमनम् ॥ अशुभं
 कर्मविधेयं शुभमन्वेदतः परम् ॥
 दासिनन्दिनी । स्त्री । व्यासमातरि ।
 सेव्यवत्त्वाम् ॥ ३५५५५५ ॥
 दासपुरम् । नि । कैवर्त्तीमुक्तके ॥
 दासान् शूद्रान् पिपत्ता । पुं । भू०

दासेर

दासः । उदोऽथ पूर्वस्थेषु चम् ॥
दासपूरम् । न । दासपुरे ॥ दासान् पू-
रयति । पूरपूर्वा । कर्मस्थिम् ॥
दासिका । स्त्री । पीतजिण्ठ्याम् ॥ मु-
जिष्ठायाम् ॥ वेद्याम् ॥ दास्येव ।
स्वार्थेकः । केण इति इत्यः ॥
दासी । स्त्री । ज्येष्ठ्याम् ॥ मुजिष्ठायाम् ॥
विष्ठायाम् । जिष्ठायाम् ॥ काकजङ्घ-
याम् ॥ नीलाश्वाने ॥ लीलाजिष्ठा-
याम् ॥ पीतजिष्ठायाम् ॥ वेद्याम् ॥ शू-
द्रायाम् ॥ कैवर्त्तभार्यायाम् ॥ दक्ष-
त्वे । दस्युपचये । कर्मस्थि चम् ।
दासीफली । स्त्री । श्लेषविभिशेषे ॥
पाककर्णेति स्त्रीम् ॥
दासीसभम् । न । दासीनांसभायाम्
॥ दासीनां सभा । अश्लाचेति न् ।
पुंसकत्वम् ॥
दासेयः । पुं । धीवरे ॥ भृशे । दासी-
तनये ॥ दास्या अपत्यम् । शुद्राभ्यो-
वेति । ढगभावपचे द्यचइति ढक् ॥
दासेयी । स्त्री । सत्यवच्यम् । व्यास-
जनन्याम् ॥ डीप् ॥
दासेरः । पुं । क्रमेणके । उपे ॥ धीवरे
॥ वि । चेटे । दासीपुत्रे ॥ दास्या अ-
पत्यम् । शुद्राभ्योवेति ढक् ॥
दासेरकः । पुं । दासेरार्थेषु ॥ स्वा-

दाहक

दाहकः । पुं । दाहकः । दाहकः ।
दाहम् । न । दासके । दासभावे ॥ दा-
स्यभावः । व्यञ्जः ॥
दाहमानः । वि । भविष्यदानसम्बन्धि-
विष्णुनि ॥
दाहम् । न । अतिनीनचत्रे ॥ दस्यो-
रिदम् । तच्छेदमित्यर्थः ॥
दाहभम् । न । अतिनीनचत्रे ॥ दाह-
भवतुः भव ॥
दाहः । पुं । दहने । भस्मीकरणे ॥ गा-
त्रवसन्तापे ॥ दहनम् । दहभस्मीकर-
णे । व्यञ्जः ॥
दाहकः । पुं । पिपके ॥ रक्तचित्रके ॥
वि । दाहकर्त्तरि ॥ दह ॥ खुब् ॥
दाहज्वरः । पुं । देहज्वरानामुक्ते ज्वरौ-
री ॥ यथा । पीतं दृष्टिकमूखन्तुः पर्यु-
षितजलेन वै । साहं विनाशयेद् दा-
हज्वरश्च परमेत्यरेति गारुडे ॥ १८३
अध्यायः ॥
दाहनम् । न । भस्मीकरणाय । प्रेरणे ।
दाहकरावना इति भाषा ॥ यज्जन्ताद्
हेर्त्युट् ॥
दाहसरः । पुं । श्मशाने ॥
दाहहरणम् । न । वीरयमूले ॥ वि ।
दाहमे ॥
दाहकर्षितः । पुं । गन्धविभेषे ॥ यथा ।
देवदार्बं मुखद्वयसाहसाराकचन्दनाः

दिक्पं

दिग्गन्

पतिः ॥

१। १। १। १। १।

१। प्रियादीनाम्बोद्गन्ध्या गृह्यते दा
 १। श्वोरसोऽसदाहाकर्षितो गन्धः सु
 १। तीयः परिकीर्तित इति ॥ १। १। १।
 दाहागुणी न । सुगन्धिश्च विशेषे ऽहा
 १। हकाडे । तैसागुर्गुणः ॥ १। १। १।
 दाहिका ॥ स्त्री । तिजसोभार्यायाम् ॥
 १। पश्यप्रभाम् ॥ १। १। १।
 दाही । वि । दाहके ॥ १। १। १।
 दिक्कः । पुं । करभे ॥ विंशतिवर्षके गजे ॥
 दिक्करः । पुं । युनि ॥ १। १। १।
 दिक्करवासिनी । स्त्री । कामरूपदेश प्र
 १। सिद्धनशाम् ॥ देवीविशेषे ॥ दिक्की
 १। स्वरुणः प्रोक्त स्त्रियाशसुश्च दिक्क
 १। रः ॥ तस्मिन्नथुप्रिता देवी तस्मादि
 १। करवासिनीति ॥ १। १। १।
 दिक्करिका । स्त्री । नाटकशैलस्य पश्चि
 १। मभागान्त्रिः सृतायां नशाम् ॥ १। १। १।
 दिक्करी । स्त्री । युषयाम् ॥ १। १। १।
 दिक्पतिः । पुं । दिग्धीश्वरे ॥ यथा ।
 १। स्वयः शुक्रः चमापुत्रः सैहिकेयः श
 १। निः शशी । सौम्यस्त्रिदशमन्वीच
 १। प्राच्यादिदिग्धीश्वराः ॥ * ॥ इन्द्रोव
 १। ङ्गिः पितृपतिर्नैर्ऋतोवरुणो मरुत् ।
 १। कुबेर ईशः पतयः पूर्वादीनां दिशां क्र
 १। मात् ॥ * ॥ मेघसिंघवनः प्राच्यां द
 १। विषण्णानुत्परे । प्रतीच्यात्परे
 १। मेघाः उदीच्यात्पततः परे ॥ दिशः

दिक्पतिः । पुं । पूर्वादिदिग्दिक्पतौ ॥
 यथा । इन्द्रोवङ्गिः पितृपतिर्नैर्ऋतेवरु
 १। णो मरुत् । कुबेर ईशो ब्रह्माचानेनो
 १। दिक्पतिर्ऋतसंघकाः ॥ १। १। १।
 दिक्पुलीम् । न । दिग्विशेषगमनेन वि
 १। श्वारे ॥ यथा । शुक्रादिच्यदिनेन वा
 १। मुखादिशः न प्रेकुजे शोचरा । मन्वेन्दो
 १। श्वदिनेन शक्रककुभयाम्यागौरान् प्रजे
 १। जत् । शूलानीति । विषण्णयान्ति मनु
 १। ङ्गा ये वित्तलाभांश्रयाश्चष्टाशाः पुनरा
 १। पतन्ति घदिने शक्रेण तुल्या ॥ अपि ॥
 दिग्गन्तः । पुं । शास्त्रीयज्ञानकर्मसंस्कृत
 १। गजनाधिष्ठितमध्यदेशार्द्धतिरिक्तो देशे
 १। ॥ दिशामन्तः ॥ १। १। १।
 दिग्गन्तरः । पुं । शङ्करे ॥ तमसि ॥ च
 १। पयो । आत्मनो मध्यमपरिमाखवादि
 १। निवैतु विशेषे ॥ यथा । दिग्गन्तरो म
 १। ध्यसत्त्वमाहुः राधादं संस्तकम् । चै
 १। तन्यव्यातिसंघट्टेरानखाश्रुतेरपि ॥
 १। अथ भाषा प्रकृतावात्तरभेद्भिन्ना
 १। मगाधी । अथस्वरूपेणु । गल्लनल
 १। पद्मेन पिच्छिलवी भत्सदुप्रेष्यदे
 १। चच्छवि रुक्मिणितपिकुरो । मुक्तवस
 १। नो त्रेशदुर्दर्शनः शिखिश्चिच्छपि
 १। च्छिकाश्च इति । अथ क्रियाः आव
 १। का ॥ वि । नये । विषसने ॥ दिग्गे

दिधिषाः

दितः । त्रि । द्विजे ॥ दीयतेऽस्य । दोष
 वखण्डने । त्तः । इतिस्वतीतीत्वम् ॥
 दितिः । स्त्री । दैत्यजनन्याम् ॥ खण्ड
 ने ॥ दोषवखण्डने ॥ क्लिष्टत्वीषसं
 ज्ञायामितिक्त्वच् ॥ इतिस्वतीती
 त्वम् ॥
 दितिजः । पुं । दैत्ये ॥ दितेर्जातः । ज
 नीय डः ॥
 दितिसुतः । पुं । दैत्येये ॥ दितेः सुतः ॥
 द्विती । स्त्री । दैत्येयमातरि ॥ कुटिका
 रादितिडीष् ॥
 दित्सा । स्त्री । दातुमिच्छायाम् ॥
 डुदाञ् ० । सनिमीमेत्यादिना इ-
 सादेशः । अत्रलोपो ऽभ्यासस्येत्त्वभ्या
 सलोपः । अत्रच्यया दिश्यकारप्र
 च्ययः ॥
 दिद्वचमायः । त्रि । इष्टुमिच्छति ॥
 दृशे.सन्नकात् षट्ःशानच् ॥
 दिद्वचा । स्त्री । इष्टुमिच्छायाम् ॥ दृ-
 शेः सन्नकाद्प्रच्यये टाप् ॥
 दिद्वचुः । त्रि । इष्टुमिच्छति ॥ सनाशं
 सभिचलः ॥
 दिद्युत् । त्रि । द्योतनश्रीले ॥ द्योतते
 इच्छीलः । द्युतदीप्तौ । द्युतिगमि
 नु होतीनाहोत्रेति क्लिप् ॥
 दिधिषाय्यः । पुं । मये ॥ दधाति आच्चा
 दम् प्रीयते वा । डुधाञ् ० । दिधि

दिनम्

याय्यरति आय्यः धातोर्द्वित्वमिच्छंषु
 क्वचनिपात्यते ॥ आरोग्यपित्तन्धी ।
 मिनइवयो दिधिषाय्यः ॥
 दिधिषुः । पुं । द्विहृदास्वामिनि । पुन
 र्भूपतौ ॥ दिधिषूमात्मनइच्छति ।
 सुपभात्मनःक्वच् क्लिप् । बाहुलका
 द्भ्रस्वः ॥ स्त्री । द्विहृदायाम् ॥
 दिधिषूः । स्त्री । द्विहृदायाम् । पुनर्भा
 म् ॥ दधाति पापम्-धिष्यते वा ।
 डुधाञ् ० । धिषण्डे वा । अन्वृट्त्वम्
 इति साधुः ॥ यद्वा । दिधि धैर्यं स्याति
 । षो ० । प्राग्भत् ॥ भेनुस्तु ज्येष्ठयां
 ज्यब नूढार्या कन्यायामुद्यते ऽतुजा ।
 साचाग्नेदिधिषूर्चया पूरति दिधिषः
 स्मृतेत्याह ॥ पुं । पुनर्भूपतौ ॥
 दिधिषूपतिः । पुं । द्विहृदायाः पत्ये ॥
 भातुर्मृतस्य भार्यायां योनुरज्येतका
 मतः ॥ धर्मणापि नियुक्तायां सत्तये
 दिधिषूपतिः ॥
 दिनम् । न । सूर्यकिरणवच्छिन्ने
 काले । अहनि । घञ् । वासरे ॥
 तत्तु मनुष्यमाने पष्टिदण्डात्मकम्
 । पिट्माने गौणचान्द्रमासात्मक-
 म् । देवाः सुरमाने - वत्सरात्मकम्
 । ब्रह्ममाने दिव्यदिसहस्रयुगात्मक
 म् ॥ ४ ॥ मनुष्यमाने प्रहणो दिन
 स्य सङ्ख्या । ८६५००००००० । इति

दिनश्च

दिक्षीपः

पुराणिम् ॥ * ॥ तदेव मनुष्याणां
 सौरसाधनचान्द्रनाक्षत्रभेदेन चतु
 विधम् । यथा । साधनम् दृष्ट्वा ष-
 ट्ठिरहः स्वस्वमखगुणां शाय्यास्तदैनं
 भवेत् । १ । उदयादौ दयाद्धानेर्भा
 मसाधनवासराः । २ । तिथिनैकेन
 दिवसश्चान्द्रमाने प्रकीर्तितः । ३ ।
 आयुर्दाये स्मृतं प्राञ्चनैः षट्पचष्टिना
 त्रिकमिति । ४ । जीमूतवाहनमते तु
 सूर्यकिरणवर्द्धिश्चतुर्योमशक्तम्-
 ॥ * ॥ लयविशेषे ॥ यथा । अजगोप
 तियुग्मश्च कर्कषन्विन्दगास्तथा । नि
 शासंघाः स्मृताश्चैते शेषाश्चान्योदि-
 नात्मका इति ज्योतिस्तत्त्वम् ॥ दीप
 ते चीर्णं भवति । दीप्यये । दिवा
 दि । इक्षुषिष्वादीति नक् । बाहुं
 लकाद्दृष्ट्वः ॥ षि । खण्डिते ॥ य
 ति । दौ । यत्तेरितीनश् । यत्पर
 षिदिनमिति तैत्तिरीये खण्डित मि
 ष्यर्थात् ॥

दिनकरः । पुं । सूर्ये ॥ करोति । कृष् ०
 । अच् । दिनसकरः ॥

दिनकरात्मजा । स्त्री । यमुनायाम् ॥

दिनकेशवः । पुं । अन्यकारे ॥ इति श
 व्दरत्नावली ॥

दिनक्षयः । पु । दिनपाते ॥ एकस्मिन्
 साधने षट्ठि तिथीनां षितयं यद्वा ।

तदादिनेष्वयः प्रोक्तं सप्तसाहस्रिकं
 फलम् ॥

दिनज्योतिः । न । आतमे ॥ इ० रानि ॥

दिनपतिः । पुं । सूर्ये ॥ दिनस्यपतिः ॥

यद्यमानस्य तृतीयप्रभेदे (१५१५) ॥

दिनपातः । पुं । दिनक्षये ॥

दिनपिण्डः । पुं । अहर्गणे ॥

दिनप्रणीः । पुं । सूर्ये ॥

दिनवर्षः । पु । पञ्चमषष्ठसप्तमाष्टमै
 कादशसादशराशिषु ॥

दिनमणिः । पुं । सूर्ये ॥ दिनस्यमणि
 । षि ॥

दिनमुखम् । न । प्रभाते ॥

दिनमूर्द्धा । पुं । उदयांचले ॥

दिनयौवनम् । न । मध्याह्ने ॥

दिनांशः । पुं । प्राञ्चमध्याह्नापररात्रसा
 याह्नादौ ॥

दिनादिः । पु । प्रभाते ॥

दिनान्तः । पुं । साये । दिवावसाने ॥

दिनान्तकः । पु । अन्यकारे ॥ दिनस्य
 अन्तकः ॥

दिनायसानम् । न । सायङ्काले ॥ दिन
 सायसानोऽस्मिन् ॥

दिनिका । स्त्री । दिनभृतौ । एकदिवस
 कृतकर्मभूष्ये ॥ इति शब्दमाला ॥

दिनौघः । पुं । अहर्गणे ॥

दिक्षीपः । पुं । नृपविशेषे । रघोः ।

दिवस

दिवामी

पितरि ॥
 दिखीपराट् । पुं । दिखीपे ॥ इ० वि ॥
 दिखीरम् । न । गोमयच्छविकायाम् ।
 शिखीन्धके ॥
 द्यौः । स्त्री । स्वर्गं ॥ आकाशे ॥ दी
 व्यन्धस्वाम् । दिवु० । वा० दिवेर्द्विभिः
 । द्यौःदिवौ दिवः । शुभ्याम् ॥
 दिवम् । न । स्वर्गं ॥ आकाशे ॥ वने ॥
 दीव्यन्धस्मिन् । दिवु० । द्रगपथे
 तिकः ॥
 दिवसः । पुं । न । दिने ॥ सावनादि
 प्रभेदेन दिवसोपि चतुर्विधिः । ना
 डीपटितमस्तत्र सावने । दिवसः स्मृ
 तः ॥ शिशागभागाकर्कशाग्नेर्दिवसः-
 सौरउच्यते । चान्द्रस्तुतिष्यवच्छिन्नो
 भावधिसुभम् स्मृतः ॥ दीव्यन्धव ।
 दिवु० । दिवः किदि त्यस ॥
 दिवसकरः । पुं । सूर्ये ॥
 दिवसमुखम् । न । प्रभाते ॥
 दिवस्पतिः । पुं । वासवे । इन्द्रे ॥ दिवः
 पतिः । तत्पुरुषे कृतीत्यप्यहुष्य
 षणादकृत्वपि अलुक् इति मुकुटः
 । तत्र । पातेर्भतिरित्युणादिसूत्रस्य
 सत्वात् । घञ्नुतस्तु । घञ्ब्याः पतिपु
 चेतिसत्त्वविधानसामर्थ्याल्लोकनेद-
 साधारण्येना लुगन्नामितः । कक्षादि
 स्वात्सः । यत्पुषञ्ब्याः पतिपुचेति स

त्वमितिमुकुटेनोक्तं तत्र । तत्र इन्द्रे
 धिकारोत् ॥
 दिवस्पृथिवी । स्त्री । द्यावापृथिव्योः ॥
 द्यौश्चपृथिवी च । दिवसस्पृथिव्या-
 मितिदिवोदिवसादे गः ॥ दिवच-
 नान्तः ॥
 दिवा । अ । दिवसे ॥ दीव्यन्धव । दि
 यु० । कामपथ्येयः ॥
 दिवाकरः । पुं । भास्करे । सूर्ये ॥ अर्क
 घृषे ॥ दिवादिनं करोति ॥ दिवावि
 भेतिटः ॥ काके ॥ पुष्यविशेषे ॥ इ
 तिशब्दश्चन्द्रिका ॥
 दिवाकीर्त्तिः । पुं । नापिते ॥ रीषीशु
 र्कर्मनिषेधत् । दिवाकीर्त्तिरस्य ॥
 अन्तावसायिनि । चण्डाले ॥ दिवाच
 रेयः । कार्यार्थं चिह्नता राजशासनै
 रति चण्डालेषु नियमात् ॥ उल्लुके
 ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥
 दिवाटनः । पुं । काके ॥
 दिवातनः । वि । दिनभने ॥
 दिवान्धः । पुं । मेघकादे । यथा । दि
 वान्धः प्रायिनः केचिद्दुराभावन्धास्त-
 थापरे । केचिद्दिवा तथाराषी प्रायि
 नस्तुल्यदृश्य इतिदेवीमाहात्म्यम् ॥
 दिवान्धकी । स्त्री । लुच्छुन्द्याम् ॥
 दिवान्धा । स्त्री । वल्लुगुपचिधि ॥
 दिवाभीतः । पुं । कुम्भिले । चोरे ॥

दिविषं

उलूके ॥ कुमुदाकरे ॥
 दिवाभीतिः । पुं । पेचके ॥ दिवा दिव
 से भीतिर्भयं यस्य ॥
 दिवामणिः । पुं । सूर्य ॥ दिवादिवस
 स्य मणिरिव ॥
 दिवामध्यम् । न । दिनार्द्धं । मध्याह्ने ॥
 दिवाशयः । वि । दिनेशयनकर्त्तरि ॥
 दिवाश्रिते स्वपितीति ॥ श्रीडने ऽधि
 करणे श्रितेरित्यच् ॥
 दिवास्वापः । पुं । दिननिशयाम् ॥ दि
 वास्वापं न कुर्वीत घनोसौ स्यात्क
 फावहः । श्रीफवर्जेषुकालेषु दिवा
 स्वापोनिषिध्यते ॥ उचितो हि दिवा
 श्यापो नित्यं येषां शरीरिणाम् । या
 तादयः प्रकुप्यन्ति । तेषामस्वपतादि
 भा ॥ * ॥ येषामुचितंस्तानाह । व्या
 यामाश्रयवायवाहनरताह्लाप्तानती
 सारिणः शुकश्यासवतस्त्रुषापारिगता
 न् चिह्नान्मुसु पीडितान् । चीष्वा
 न् चीष्कफान् शिशून् मदहतान्
 वृद्धान् रसाजीर्णानो राशौजागरिता
 न् नरान् निरर्जान् । कामं दिवा-
 स्वापयेदिति ॥
 दिवास्वापा । स्त्री । दिवान्ययाम् ॥
 दिवि । पुं । आषधरे ॥
 दिविजः । वि । स्वर्गिये ॥
 दिविषत् । पुं । देवे ॥ दिविस्वर्गे ली

दिव्यम्

दतिवसंते । षट्सद्विषययोगश्चेव-
 सादनेषु । सत्सूद्विषेति क्विप् ॥
 बुध्याश्चेति डेरलुकु । सुषामादि-
 त्वात्पञ्चम् ॥
 दिविष्ठः । वि । स्वर्गस्ये ॥
 दिवी स्त्री । उपनिष्ठाकाकीटे ॥
 दिवेदिवे । अ । अघन्यघनि ॥
 दिवोकाः । पुं । दिवोक्तिसि ॥ श्रीरौको
 यिस्त्येतिविग्रहः ॥
 दिवोदासः । पुं । चन्द्रवंशीयमोमरथ
 म्यरासः पुषे । कागिराजे ॥ दिवद
 श्यनेन तात्स्थ्याद्देवाः । तेषाम् दि
 वः स्वर्गस्येवा दासः । दिवसंश्रदास
 त्तिययुव्या अलुकु ॥
 दिवोद्भवा । स्त्री । यस्वार्याम् ॥ वि । दि
 विजाते ॥
 दिवोकः पुष्करिणी । स्त्री । श्रीर्धवि-
 शेषे ॥
 दिवोकाः । पुं । देवे ॥ शौः दिवि वा
 श्रौकोयस्य । पुं ॥ यदा । दिवमो-
 कोयस्येत्यदन्तेन विश्वः ॥ चातको ॥
 दिव्यम् । न । अवज्ञे ॥ हरिचन्दने ॥
 शपथे ॥ तद्भेदाः येषां । घटोत्तुरु
 द्दकश्चेद्विषय कोपश्चपञ्चमम् । षष्ठ
 षतपञ्चकाः प्रोक्ताः सप्तमं तप्तमाष
 कम् ॥ अष्टमं फलमित्युक्तं नवमं प
 र्मं अष्टमम् । दिव्यान्तेतानिसर्वाणि

दिव्यश्च

दिव्यसा

निर्दिष्टानि स्वयम्भुवः ॥ गङ्गाजलस्य

शुभपूर्वकशर्पणे तत्रमिष्योक्तयने दै-

व्यो यथा । गङ्गातौयमुपसृश्यमिष्यां

यदिवदेज्जनः । सयातिकालसूत्रश्च

यावच्चैत्रहस्तौष्य इतिब्रह्मवैवर्तपुरा-

णम् ॥ पानीयप्रभेदे ॥ यथा । दि-

व्यं चतुर्विधंप्रोतांधारानं करकाभवम्

। तौधारश्चतथाहैमं तेषुधारं गुणा

धिकमिति ॥ पुं । गुग्गुलौ ॥ यवे ॥ आ

गमेकौ भावविशेषे यथा । दिव्यश्च

देवताप्रायः शुद्धान्तःकरणः सदा ।

इन्द्राप्तीतो धीतरागः सर्वभूतसमः-

श्चमीति ॥ नायकविशेषे ॥ पि । द्योत

नात्मके मनुष्यैरलभ्ये सर्वप्रपञ्चाती

ते अच्यद्भुते अप्राकृते ॥ दिविद्यो-

तनात्मन्यादिच्येभवः । दिविपरमे-

द्योनिस्व स्वहृदयेवामवः । शुभ्रागया

गुदक्प्रतीचोयत् ॥ मनोत्रे ॥ दि

विभवे ॥

दिव्यकुण्डम् । न । कामरूपे शोभका

द्विपूर्वभागस्थे पुष्करिणी विशेषे ॥

दिव्यगन्धः । पुं । गन्धके ॥ न । लवङ्गे ॥

दिव्यगन्धा । स्त्री । स्थूलैलायाम् ॥ महा

चञ्चुशाके ॥

दिव्यगायनः । पुं । गन्धर्वे । स्वर्गगायके ॥

दिव्यश्चक्षुः । पुं । सुगन्धस्वप्रभेदे ॥ म

कंठे ॥ पि । अन्ये ॥ सुलोचने ॥

न । भ्रानात्मके नेत्रे ॥

दिव्यतेजाः । स्त्री । ब्राह्मणाम् ॥

दिव्यदृष्टिः । स्त्री । निमेषशून्यायां दृ

ष्टौ ॥ दिव्यावाप्तौ दृष्टिश्च ॥

दिव्यदेहदम् । न । मनोरञ्ज्यस्य सिद्ध

ये देवेभ्योदीयमाने द्रव्ये । उपया-

चित्ते ॥ यद्दीयतेतु देवेभ्योमनोरा

ज्यस्यसिद्धये । उपयाचितकं दिव्यदे-

हदंतद्दिविदुर्धुधाइतिहारावली ॥

दिव्यपञ्चामृतम् । न । मिहितगव्या-

ज्यगव्यदधिगव्यचीरमाचिकशर्करा-

रूपे ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

दिव्यपुष्पः । पुं । करवीरे ॥

दिव्यपुष्पा । स्त्री । महाद्रोण्यायाम् ॥

दिव्यपुष्पिका । स्त्री । लोहितवर्णाकं

वृक्षे ॥

दिव्ययमुना । स्त्री । कामरूपे दमनि-

कायानद्याः पूर्वभागस्थे नदीविशेषे ॥

दिव्यरत्नम् । न । चिन्तामणौ ॥

दिव्यरयः । पुं । देवविमाने । व्योम-

याने ॥

दिव्यरसः । पुं । पारदे ॥

दिव्यलता । स्त्री । मूर्वालतायाम् ॥

दिव्यवस्त्रः । पुं । सूर्यशोभायाम् ॥ न ।

शुभांशुके ॥ दिविभववस्त्रे ॥ त्रि । सु

न्दरयश्चवति ॥

दिव्यसारः । पुं । शालरुचे ॥

दिक् गे

दिव्यस्त्री । स्त्री । अक्षरः प्रभृती ॥

दिव्या । स्त्री । आमलक्याम् । धाव्या
म् ॥ वन्थाकर्कोटक्याम् ॥ शतावरी
म् ॥ महाभेदायाम् ॥ ब्राह्म्याम् ॥
सूलजीरके ॥ खेतदूर्घायाम् ॥ ज-
रीतक्याम् ॥ पुरायाम् । गन्धव-
न्त्याम् ॥

दिव्यादिव्या । स्त्री । उपदेवी विशेषे ॥

दिव्योदकम् । न । आकाशजले । ख-
वारिणि ॥

दिव्योपपादुकः । त्रि । अमरे । निर्ज-
रे ॥ मातृपित्रादिदृष्टकारणनिरपे-
क्षा अदृष्टसहकृतेभ्योवाताये देवा-
स्ते दिव्योपपादुका उच्यन्ते ॥ दिवि-
भवः । सुप्रागपामितियत् । उपपद्यते
। पदगतौ । खपपतपदेत्युक्त् ॥

दिव्यस्वासावुपपादुकश्च ॥

दिव्यौघः । पुं । गुरुविशेषे ॥

दिव्यौषधिः । स्त्री । मनःशिलायाम् ॥

दिक्-ग् । स्त्री । कङ्कभि । आशायाम्
। काठायाम् । प्राच्यादिव्यवहारहे-
तौ । कृत्त्वैकमर्थं तस्यादिदं पूर्वञ्च
पश्चिमम् । इति देशोनिदिश्येत यं
यासादिगितिस्मृतेतिव्युत्पत्तेः का-
यंभाषनिमित्तकारणे ॥ साचैकानि
पद्याविभी चेतित्वायमतम् ॥ साद-
शधा । यथा । पूर्वा मेषी दक्षिणाच

दिष्टिः

नैर्ऋती पश्चिमा तथा । वायवी चो-
त्तरै शानी ऊर्धा चाधोदिशोदशे
तिवराहपुराणम् ॥ दिशश्चवकाश
म् । दिशश्चित्सर्जने । ऋत्विगिष्या
दिना निपातनात् किन् ॥ दिश्यते
ऽसौवा । दिशेः कर्मणि किन् ॥ दन्त-
चनविशेषे ॥ दिग्दष्टे वस्तुष्ठाकारे
इति वैजयन्ती ॥

दिगा । स्त्री । दिशि ॥ भागुरिमतेन
टाप् ॥ अस्या अङ्गादिष्यादि संज्ञा
चाक्ता । यथा । अङ्गारिणी दिग्दृष्टि
विप्रयुक्ता यस्यांरति स्तिष्ठतिसा प्र-
दीप्ता । प्रधूमिता यास्तियांदिने
मः शेषाः प्रशस्ताः शुभदास्वताः स्युः ॥

दिश्यम् । त्रि । दिग्भवेवस्तुनि ॥ दि-
शिवम् । दिगादिभ्योऽन्त् ॥ दिग्
नारादानीते ॥

दिष्टः । पुं । काले ॥ दारुहृदिशायाम्
॥ न । भाग्ये । देवे । भागधेये ॥ त्रि ।
आदिष्टे । उपदिष्टे ॥ दिशति । दि-
शश्चित्सर्जने । क्तिच्त्तौष संज्ञाया
भित्तित्तः ॥ दत्ते ॥

दिष्टान्तः । पुं । सरणे ॥ दिष्टस्य दैवत्व
अन्तः ॥

दिष्टिः । स्त्री । मुदि । हर्षे ॥ माने ॥
परिभाषे ॥ दिशति । दिशः । क्तिच्-
त्तौचेति क्तिच् ॥

दीक्षा

दिप्यथा । अ । हर्षे ॥ मङ्गले ॥ भाग्येने
 च्यर्थे ॥ देशनम् । दिशम् । सं० क्तिप्
 । दिशंस्त्यायति या । स्त्री पृथ्वी शब्दस
 ल्घातयोः । क्तिम् । दृत्वम् । संघा
 पूर्वकत्वाञ्ज्त्वंन ॥ यदा । दिशति
 । अघ्न्यादिभ्यस्त्वेति ऋक् ॥

दिशुः । चि । दातरि ॥

दीक्षणीया । स्त्री । इष्टिमभेदे । सौ
 मिक्याम् ॥

दीक्षा । स्त्री । नियमे ॥ य० । यताश्वा
 न्याश्च सेवेत दीक्षा विप्रो वनेष्वस
 न्निति ॥ गुरुमुखात् स्वेष्टदेवस्यमन्त्र
 ग्रहे ॥ क्रियापूर्वकस्यास्यशंशागृह्ण्य
 नस संघकाः । दीक्षा मोक्षप्रदा देवि
 सप्तधा परिकीर्त्तिताः ॥ दीक्षाच द्वि
 विधा प्रोक्ता याद्याभ्यन्तरभेदतः
 । क्रियादीक्षाभवेदाद्या वेधाख्याभ्य
 न्तरीभवेत् ॥ दिव्यभावप्रदानाश्च
 खासनात् किल्बिषस्य च । दीक्षेति
 कथिता सद्भिर्भवन्मधिभोचनी ॥
 दीयते सकलं देविगुरवे प्राणसंयुत
 म् । धर्मं तच्च सुवर्णादिपट्टवस्त्रसमु
 च्चयम् ॥ चयं प्राप्नोति सद्भावात्ना
 नापापसनुच्चय । तस्माद्दीक्षेतिना
 माखाः सर्वशास्त्रेषु सुव्रते ॥ दीयते
 विमलं ज्ञानं चीयते कर्मवासना । ते
 नदीक्षेति सा प्रोक्ता मुनिभिर्धर्मको

दीक्षिति

विदैः ॥ क्रियाविशेषे ॥ दीक्षाचट्ट
 तीर्यजस्य ब्राह्मणादेः । यथाहमनुः ।
 मातुरयेधिजननं द्वितीयं मौञ्जिव
 न्धने । तृतीयं यज्ञदीक्षायां चिञ्च
 श्रुतिचोदनादिति ॥

दीक्षामुहः । पुं । मन्त्राद्युपदेशकर्त्तरि
 । दिशिके ॥

दीक्षान्तः । पुं । अवभृथे ॥ प्रधानया
 गोदीक्षा तस्यान्तःसमापको यो ऽ
 परोपस्योन्नूनत्वाद्दिदोषशान्त्यर्थं प्र
 धानयागस्य पूरणार्थं प्रतिष्ठार्थं क्रिय
 ते सो ऽवभृथो दीक्षान्तोप्युच्यते ॥

दीक्षितः । चि । संजातदीक्षे । स्वीकृ
 तदीक्षे ॥ य० । अदीक्षितो हि मर
 शे रौरव्यं नरकं प्रजेत् । तस्माद्दी-
 क्षां प्रयत्नेन सदा कुर्याच्चतान्त्रिका
 दिति ॥ अपि च । अदीक्षितस्य मर
 षं रौरवाय प्रकल्पते । न पूजाद्यधि
 कारोस्ति विनादीक्षां धरानने इति
 ॥ दीक्षणीयेष्टिकृति ॥ सोमपानाच्च
 रान्विते । सोमपानवतियामे आदे
 हरि ॥ दीक्षते स्म । दीक्षमौण्ड्ये
 ज्योपनयननिशमप्रतादेशेषु । गच्छ
 र्थेतिक्तः ॥ यदा । दीक्षासंजाता ऽस्य
 । ता० इतच् ॥ अवाच्यो दीक्षितो
 नात्रायवीयानपियो भवेत् । भोभव
 त्पूर्वकत्वेन सभि भायेतधर्मविदि-

दीना

निमग्नः ॥ काम्पिह्ननगरकवचदत्त
नामकेचित्ते ॥ सचकात्रीलक्ष्मि प्र-

सिद्धः ॥ १ ॥

दीक्षिता । पुं । शोभयागच्छे ॥ दीक्ष
ने लक्ष्मीकः । दीक्षं । हृत् । हृद
दीपदीक्षस्वेतिपुञ्ज ॥
दीक्षितायमी । स्त्री । काम्पिह्ननगर-

स्वदीक्षितनामकविप्रस्यपत्न्याम् ॥
दीक्षिता । पुं । धिषणे । दृढस्यते ॥ पुं

॥ न । कश्चे ॥ दीक्षन्त्यनेन । दिवुं

॥ दिवोदेदीर्घश्वाभ्यासस्यस्यौगादि-
कः कित् । कित्वाद्गुणाभावः । गोपा
स्यदीक्षितमितिमन्त्रेत् । योतमा
नमित्यर्थः ॥

दीक्षितः । स्त्री । किरणे ॥ दीक्षिते दी
प्यते । दीक्षिद्दीप्तिदेयनयोः । ति
च् । तितुपेतीपिनपेपसुन । अग्रदा
दीनामितिवार्त्तिकत् । यीर्षयो
रितीकारलोपः ॥

दीन । वि । दुर्गते । दस्त्रि ॥ भीते ॥
गोचे ॥ दीयतेस्त्र । दीङ्चये । ग
च्यर्थेतिक्त् । स्वाद्यश्चोदितः । ओ
दितश्चेतिनत्वम् ॥ यद्वा । इत्सिञ्
जिदीडितिनक्त् ॥ न । तगरपुष्पे ॥
इतिराजनिर्घण्टः ॥

दीननायः । वि । दस्त्रिननभर्त्तरि ॥

दीना । स्त्री । मूषिकायाम् । मूषी इ

तिमात्रा ॥

दीनारः । पुं । स्वर्णभूषणे ॥ मुद्रायाम्
। व्यावहारिकरूपके । ब्रह्मा इति
भाषा ॥ निष्कपरिमाणे ॥ सुवर्णकर्ष
द्वये ॥ सम्यग् व्यवहारार्थं मानवस्तु
नि ॥ द्वाविंशत्सिकापरिमिते का
चने ॥ दीयते । दीङ् । दीङ्गेन
ट् चित्थारन् ॥

दीपः । पुं । धर्त्तिस्यज्वलदग्निशिखाया
म् । प्रदीपे । कञ्जलध्वजे । गृहम
थौ ॥ घृततैलष्वदीपार्थे ज्ञेहान्यन्या
निवर्जयेत् ॥ इति वज्रपुराणम् ॥
दीपनिर्वापयात् पुंसः कुप्याण्डच्छे
दनात् स्त्रियः । अचिरेणैव काले
नवशनाशो भवेद्दुभयम् ॥ नैवनि
र्थापयेदीपं देवार्थमुपकल्पितम् ।
दीपहर्त्ता भवेदन्धः कासोनिर्वापको
भवेत् ॥ इतिजाह्निकापुराणम् ॥
कोपजं रोमजं वस्त्रं वर्त्तकार्यं न-
चाद्देत् । नमिश्चीकृत्स्व दद्यात्तु
दीपेक्षेहान्घृतादिकान् ॥ कृत्वा-
मिश्चीकृतं स्नेहं तामिस्रं नरकं व्रजे
त् । वसामज्जास्थिनिर्घासैः स्नेहैः प्रा
ण्यङ्गसम्भवैः । प्रदीपं नैवकुर्यात्तु
कृत्वा पद्मेविपीदतीतिका० पु० ॥

दीप्यतेऽनेनवा । दीपीदीप्तौ ।

द्गुमधत्वात् कः । घञ्वा । अच् ॥

दीपकः

दीपकः । पुं । दीपे । सेहाशे । दीपाइति
 दीवा इति च भाषा ॥ खगग्राहिखगे ।
 वाजइतिसिकरा इति च भाषा ॥ यमा
 न्याम् ॥ लोचमस्तके ॥ भावावृत्तवि
 शेषे । य० । तुरगैकमुपधाय सुनरेन्द्र
 मवधाय । इहं दीपक मवेपिलघुम
 न्तमवधेहि ॥ यथा । च्चवमावमति
 वल्लुजगदेतदतिफल्गु । धनलोभमप
 शाय नमपन्ननयनाय ॥ रागविशेषे
 ॥ न । कुड्कुमे ॥ इतिशब्दर
 त्नावधौ ॥ यागलङ्कारे ॥ सकृद्दृ
 त्तिसु धर्मस्य प्रकृताप्रकृतात्मनाम्
 । वैवक्रियासुषुद्धीषु कारकस्येतिदी
 पकम् ॥ प्राकरणिकाना मर्थात् उप
 मानेपमेयानां धर्मः क्रियादिरेक वा
 रमेवयदुपादीयते तदेकस्यैव सम
 स्तवाक्यदीपनः दीपकम् ॥ यथा । कि
 वणाणं धणं यात्राणं फणमणी केस
 रः । स्रीहाणम् । कुलशालि प्राश्च य
 ख्य कुत्तोधिप्यन्ति अमुसःशाम् ॥ शूप
 यानां धनं नागानां फणामणि, केस
 राविसिहानाम् । कुलशालिकानां
 स्तना, कुतः स्पृश्यन्ते असुतानामि-
 तिसस्त्रुतम् ॥ अत्रास्तानामिति स
 फलपध्वन्तविशेषणम् । अत्रवर्ण
 स्त्वेन प्रकृतानां सुचवधूस्तनानां तदु
 पमानत्वेन प्रकृतानामन्येपांचकुत, दीपध्वज । पु । कज्जले ॥ इतिजटा

दीपध्व

स्पृश्यन्त इतिसकृद्दुर्मेपादानादीप-
 कालङ्कारः ॥ ई५ ॥ कारकस्य च वल्ली
 षु क्रियासु सकृद्दृत्तदीपकम् । यथा
 । स्वियति कूणति वेत्ति विचलति
 निमिषति विलोकयति तिर्यक् । अ
 न्तर्नन्दति चुम्बितुमिच्छति नवपरि
 णयावधू, शयने ॥ स्वियति स्वेदमज
 ते । कूणति सङ्कोचमाचन्वते । वेत्ति
 तिपरिवृत्त्यशेते । विचलतिविशेष
 तश्चलाभवति । निमिषति निद्राव्या
 जेन नेचेमुद्रयति । अन्तर्नन्दति हृष्य
 ति नवोदःक्षेन वाद्यतोत्तर्षाप्रकाश
 नात् । अतएवचुम्बितुमिच्छति नतु
 चुम्बती च्यनेकासुक्रियासु बधूरूप
 कर्तृकारकस्यत्तकृद्दृत्तरिश्चर्य ॥ अ
 पिच । वदन्तिवर्णपणानां धर्म-
 कादीपकवुधा । । मदेनभातिकलभ,
 प्रतापेनमहीपति ॥ दीपयति । दी
 पीदीप्ती । गणन्तः । गजुल् ॥ पि ।
 दीपेकुशले ॥ आ० कन् ॥ दीप्ति-
 कारके । भासके ॥

दीपकूपी । स्त्री । दीपवर्त्याम् । तैल
 मास्थाम् । पत्नीता इतिवत्ती इति
 च भाषा ॥

दीपखारी । स्त्री । दीपकूप्याम् ॥ इति
 शब्दमात्ता ॥

दीपध्वज । पु । कज्जले ॥ इतिजटा

दीपल

दीपामिः

धरः ॥

दीपनः । पुं॥ कासमर्द्धे ॥ पलायुडौ ॥

सदूरशिखायाम् ॥ शालिचशके ॥

न । तगरमूले ॥ कुङ्कुमे ॥ वि ।

दीपयितरि ॥

दीपनी । स्त्री । पाठायाम् ॥ मेथिका

याम् ॥ यवान्याम् ॥

दीपनीयः । पुं । यवान्याम् ॥ औषध

वर्गविशेषे ॥ यथा ॥ पिप्पली पिप्प

लीमूलं च्यचिचकनागरम् ॥ दीप

नीयः स्मृतौ धर्मः कफानिहगदाप

हः इतिर्षकदत्त ॥ वि । दीपन

योग्ये ॥

दीपपुष्पः । पुं । चम्पकवृक्षे ॥

दीपमाला । स्त्री । दीपशृङ्खलायाम् ।

दीपाल्याम् ॥ दीपानी माखा ॥

दीपमालिका । स्त्री । दीपान्विताया

ममाशाखायाम् । दीपान्याम् । यच

राशी ॥ दीपमालैव । स्वा० कः । इ

क्षम् ॥

दीपलक्षणम् । न । प्रखलितदीपस्य-

शुभाशुभफलाय तत्स्वरूपनिर्हणणे

॥ तत्राशुभफलम् । धामावर्त्ती मलि

नकिरणः सस्फुलितोऽत्यमूर्त्तः चि

मंनार्थं व्रजति विमलमेव चर्त्यन्वि-

तोपि । दीपः पादं कथयति फलं श

ब्दान् वेपनश्च व्याकीर्णाचिर्बिंशत्

॥ भमरु चरैव नाशं प्रधाति ॥ १ ॥ शु

भलः । दीपः संज्ञतमूर्त्तिरायततनु

निर्वेपनो दीप्तिमान् निःशब्दो रुचि

रः । प्रदक्षिणगतिर्वैदूर्यहेमच्युतिः ।

रुक्षार्त्तिचिप्रमभिव्यनक्ति सुषिरं य

श्चोद्यतं दीपते श्रेयं कचयः मदि

रुक्षप्रयसमं योज्यं यथाशुक्ततः ॥ इ

ति वाराद्याम् ॥ २ ॥

दीपवती । स्त्री । कासाखायां नदीवि

शेषे ॥ यथा नः त्रमाचहिमवज्जाता

च्छिन्दन्ती दीपवत् तमः ॥ तिन देष

मनुष्येषु नदीदीपवती स्मृतेति

कालिकापुराणम् ॥ ३ ॥

दीपवृक्षः । पुं । दीपधारे । दीपतरौ

॥ दीवटद्विभाषा ॥ शशाता दीप

वृक्षाश्च कर्त्तव्या सौख्यसाधैर्ज्ञैरव

। वृक्षेषु दीपोदातथो नतुमूलौ क

दाचन ॥ सर्वसहायसुमती सङ्गते न

त्सिद्धयम् ॥ अकार्यपादघातश्च दी

पतापंतयैव च । तस्मादेघातु पुथि

वी तापनाप्नोति त्रैतथा ॥ दीपवृक्षा

न्महादेव्यै अन्धेभ्योपि च जैरचेति ॥

दीपवृक्षकः । पुं । दीपवृक्षे ॥

दीपशिखा । स्त्री । प्रदीपव्याख्यायाम् ॥

दीपशृङ्खला । स्त्री । दीपमालिका

याम् ॥

दीपामिः । पुं । अर्कनिष्कासनाय वक्रि

: दीपिका

विशेषे ॥ यथा । द्वाभ्यां तस्य चतुर्था
भ्यां योऽग्निर्दीपयित्कच्यते । तस्यका
ष्ठस्येत्यर्थः ॥
दीपान्विता । स्त्री । दीपाल्याम् ॥ सा
च मुख्यज्ञानेणाश्विनस्य । गौतमचा
न्द्रेणकार्तिकेच्छामायास्या । यथा । ये
यं दीपान्विता राजन्त्याता पञ्चद
शीभुवि । तस्यां दत्त्वा ऋचे इत्तः पि
त्तयावैमहालये ॥ तत्रकर्माणि यथा
। प्रदोषसमये लक्ष्मीं पूजयित्वा
यथाक्रमम् । दीपदत्त्वा स्तयाकार्यं
भक्त्या देवगृहेष्वपि ॥ चतुष्पथे श्वा
शानेषु नदीपर्वतसानुषु । दक्षमले
षु गोष्ठेषु चत्वरेषु गृहेषु च ॥ घञ्चैः
पुष्पैः शोभितव्याः क्रयविक्रयभूमयः
। दीपमाह्वारपरिचिप्ते प्रदोषे तदन
कारम् ॥ प्राङ्गणान् भोजयित्वा दै
विमाज्यचतुर्भुजितः ॥ अलङ्कृते
न भोजय्य' नवधखोपशोभिना ॥
द्विग्यै मुग्धै विदग्धैश्च वान्धवैर्भृत
कैः सहेति ॥ पश्यात्सुखराषिकाम् ॥
दीपास्त्री । स्त्री । दीपान्वितायाममा
याम् । यच्चरात्रौ । दिवास्त्री इति
भाषा ॥ दीपमाहायाम् ॥
दीपिका । स्त्री । प्रकाशिकायाम् ॥ य
न्यदिशेषे ॥ शिक्तोत्तरागच्छरागिण्या
म् ॥ प्रदोषकाले गृहसम्प्रविष्टा प्र

: दीपाचः

दीपहस्ता ऽरुगगात्रवद्धा । सीमन्त
सिन्दूरविराजमाना - सुरक्तमाल्या-
किलदीपिकेयमिति ध्यानम् ॥ गान
कालः सायाह्नः ॥
दीपितः । वि । प्रकाशिते ॥ उज्ज्वलि
ते । निखार इति भाषा ॥ मण्डिते ॥
दीपिता । वि । दीपिकर्त्तरि ॥
दीपेः त्सवः । पुं । दीपान्विताया म
मायाम् ॥
दीप्तः । पुं । निम्बूके ॥ सिंहे ॥ न । स्व
र्ये ॥ शिङ्गुनि ॥ वि । ज्वलिते ॥ द
ग्धे ॥ निर्भासिते ॥ दीप्तिमणि ॥ दी
प्यतेऽस्मि । दीपी दीप्ती । क्त । स्त्री
दितो निष्ठाया मिति नेट् ॥
दीप्तकम् । न । त्वर्गे ॥
दीप्तजिह्वा । स्त्री । उज्ज्वामुख्याम् ॥
दीप्ता ज्वलन्ती जिह्वा यस्याः । शि
वानां वाशितेन जिह्वाज्वलतीति
प्रसिद्धिः ॥
दीप्तपिण्डलः । पुं । सिंहे ॥
दीप्तरसः । पुं । किष्कुलुके ॥
दीप्तलोचनः । पुं । विडाले ॥
दीप्तलोहम् । न । कांस्ये ॥
दीप्ता । स्त्री । व्याघ्रलिकायाम् । अग्नि
गिखौपधौ ॥ ज्योतिषाह्वाम् ॥ सा
तलायाम् ॥
दीप्ताचः । पुं । मार्जारै ॥

दीयमा

दीप्तमि । पुं । अगस्त्यमुनौ ॥ वि ।

तीक्ष्णजठरानल्युक्ते ॥ ।

दीप्ताङ्गः । पुं । मयूरे ॥

दीप्तिः । स्त्री । प्रभायाम् । रुचि ।

त्विषि ॥ प्रभाप्रसरे ॥ दीप्यते ऽ नया

। दीपी ० क्तिन्वावादिभ्यः ॥ वाणवे

गस्यतीप्रतायाम् ॥ स्त्रियाः अघञ्जन-

गुणे ॥ कान्तिरेव वयोभोगदेशका

लगुणादिभिः । उद्दीपितातिविस्तारं

प्राप्ताचेद्दीप्तिरुच्यते ॥ लाक्षायाम्

॥ कांस्त्रे ॥

दीप्तिकः । पुं । दुग्धपाषाणवृक्षे ॥

दीप्तोपल । पुं । सूर्यकान्तमणौ ॥

दीप्यः । पुं । यमान्यम् ॥ लोचमस्तके

॥ जीरके ॥ न । शुभ्रजीरे ॥ दीपन

म् । दीपी ० भावे घञ् ॥ दीपेसा

धुर्या । तवसाधुरितियत् ॥ वि । दी

पीये ॥ दीपावहितम् । ऊर्षपादि

स्त्र्याम् पक्षेयत् ॥

दीप्यकः । पुं । अलङ्कारे ॥ यमान्याम्

॥ लोचमस्तके ॥ न । अजमोदायाम्

॥ यवान्याम् ॥ वर्ध्निचूडायाम् । रुद्र

जटेति गौडभाषा ॥

दीप्यनानः । वि । प्रकाशमाने ॥

दीप्या । स्त्री । यवान्याम् ॥

दीपः । वि । दोप्तिनति ॥

दीयमानः । वि । वर्धमानदानसम्ब

दीर्घको

न्धिवस्तुनि ॥

दीर्घः । पुं । सताशालवृक्षे ॥ इत्कटे

॥ रामशरे ॥ उष्ट्रे ॥ हिमाश्वख्ये ।

गुरुवर्णे ॥ वि । आयते ॥ दृष्याति ।

द्विदारणे । योहुलकाद्घञ् ॥

दीर्घकणा । स्त्री । गौरजीरके ॥

दीर्घकण्टकः । पुं । वर्धुरे ॥

दीर्घकरुणः । पुं । वके ॥

दीर्घकन्दकम् । न । मूलके ॥

दीर्घकन्दिका । स्त्री । मुषल्याम् ॥

दीर्घकन्धरः । पुं । वकपल्लिखि ॥

दीर्घकाण्डः । पुं । गुण्डतृणे । त्रिको

णके ॥

दीर्घकाण्डा । स्त्री । तिक्ताङ्गायाम् ॥

दीर्घकीलः । पुं । } सङ्कोठवृक्षे । नि

दीर्घकीलकः । पुं । } कोचके ॥

दीर्घकूरकम् । न । आन्वदेशोद्भवेष्वा

ल्लिविशेषेः । राजान्ने । धान्यश्रेष्ठे ॥

दीर्घकेशः । पुं । भङ्गुके ॥ वि । आय-

तकचे ॥

दीर्घकोशा । स्त्री । दुर्नामायाम् ॥

दीर्घकोशोयस्याः ॥

दीर्घकोशिका । स्त्री । दुर्नामायाम् ।

जिनुक् इति गौडभाषा प्रसिद्धे ज

लजन्तुविशेषे । सीपीइतिदेशभाषा ॥

दीर्घकोशोयस्याः । जातेरिति ङीप्

। संघायां कन् । केश इति शस्यः ॥

दीर्घं

दीर्घकोपा । स्त्री । } दीर्घकोशि
 दीर्घकोपिका । स्त्री । } कायाम् ॥
 प्रक्रियापूर्ववत् ॥
 दीर्घगतिः । पुं । उष्ट्रे ॥ इ०रानि० ॥
 दीर्घग्रन्थिः । पुं । गजपिप्पल्याम् ॥
 दीर्घग्रीवः । पुं । उष्ट्रे ॥ दीर्घा ग्रीवा य
 स्य सः ॥ नीलक्रीष्णे । अतिजागरे ॥
 दीर्घघाटकः । पुं । उष्ट्रे ॥ इतिशब्द
 मात्ता ॥
 दीर्घच्छदः । पुं । इक्षौ ॥ दीर्घा म्
 दा यस्य सः ॥
 दीर्घजङ्गलः । पुं । भङ्गानमस्ये ॥
 दीर्घजङ्घः । पुं । वके ॥ उष्ट्रे ॥ वि ।
 दीर्घप्रसूतायति ॥
 दीर्घजिह्वः । पुं । सर्वे ॥
 दीर्घतसः । पुं । ताले ॥
 दीर्घतिमिषा । स्त्री । कर्कष्याम् ॥
 दीर्घतुण्डा । स्त्री । कुच्छुन्द्याम् ॥
 दीर्घतृणः । पुं । पल्लवाहे ॥
 दीर्घदण्डः । पुं । सरण्डद्वये ॥ शुक्ले
 रण्डे ॥
 दीर्घदण्डी । स्त्री । गोरध्याम् ॥
 दीर्घदर्शी । पुं । पण्डिते । विदुषि ॥
 गृध्रे ॥ भङ्गुके ॥ वि । दूरदर्शके ॥
 आगामिकार्थे ॥ दीर्घं दीर्घाञ्च
 पश्यति । दृशिरु० । मृष्टादिच्चात्
 णिनिः । सुपीति वा ॥

दीर्घप

दीर्घदृष्टिः । पुं । दीर्घदर्शिनि ॥ दूरा
 वलोकनाय यन्त्रविशेषे । दूरधीच
 खे ॥ दीर्घादृष्टिर्यस्य येन वा ॥
 दीर्घद्रुः । पुं । तालवृक्षे ॥
 दीर्घद्रुमः । पुं । शाकमलिद्वये ॥
 दीर्घनादः । पुं । शङ्खे ॥
 दीर्घनालः । पुं । यावनाले ॥ दत्तगुण्डे
 ॥ न । दीर्घरोचिषके ॥
 दीर्घनिद्रा । स्त्री । मरण्ये ॥ अनया नि
 द्रया राजन् दीर्घनिद्राभविष्यति ॥
 दीर्घपक्षः । पुं । कलिङ्गे । घूम्याटखने ॥
 दीर्घपटोलिका । स्त्री । धुन्दुल इति
 गौडभाषाप्रसिद्धे खताफलविशेषे ॥
 दीर्घपत्रः । पुं । जलमधूलके ॥ र-
 सेनभेदे । राजपलाण्डो ॥ शिष्णुक
 न्दे ॥ हरिदर्भे ॥ कुन्दरे ॥ ताले ॥
 कुपीली ॥
 दीर्घपत्रकः । पुं । सरण्डे ॥ रक्तलघुने
 ॥ हिज्जले ॥ वेतसे ॥ करधीद्वये
 ॥ जलजमधुके ॥ लघुने ॥ दीर्घा
 षि पचाणि यस्य सः । स्वार्थकः ॥
 दीर्घपत्रा । स्त्री । अल्पजम्बूद्वये ॥
 शालपण्ड्याम् ॥ दन्तुचाम् । वैचूशा
 के ॥ चिदपर्थिकायाम् ॥ वेतक्याम्
 ॥ गन्धपचायाम् ॥ डोडीक्षुमे ॥ दी
 र्घाणि पत्राणि यस्याः ॥
 दीर्घपत्रिका । स्त्री । दत्तकुमार्याम् ॥

दीर्घर

शालपर्याम् ॥ श्वेतवचायाम् ॥

दीर्घपत्नी । स्त्री । यत्नाशीलतायाम्

॥ महाचण्डुशक्ते ॥

दीर्घपर्याम् । स्त्री । पृश्निपर्याम् ॥

दीर्घपल्लवः । पुं । शशाग्रचे ॥ न । आ

यतच्छदे ॥ वि । दीर्घच्छदवति ॥

दीर्घपात् । पुं । कङ्कपक्षिणि ॥

दीर्घपादः । पुं । कङ्कपक्षिणि ॥ दीर्घा

पादीयस्य ॥

दीर्घपादपः । पुं । ताले ॥ पूगे ॥

दीर्घपृष्ठः । पुं । सर्पे ॥ दीर्घपृष्ठमस्य ॥

दीर्घफल । पुं । आरग्वधे ॥ दीर्घाणि

फलान्यस्य ॥

दीर्घफलकः । पुं । अगस्त्यवृत्ते ॥

दीर्घफला । स्त्री । कपिलशशाङ्गायाम्

॥ जतुकाशाम् ॥

दीर्घमारुतः । पुं । जस्तिनि ॥ दीर्घा

मारुतोवायुर्धस्य ॥

दीर्घमूल । पुं । मोरटलतायाम् ॥ वि

ल्लान्तरवृत्ते ॥ न । सामञ्जके ॥

दीर्घमूलकम् । न । मूलके ।

दीर्घमूला । स्त्री । शालपर्याम् ॥ श्या

मलतायाम् ॥ दीर्घमूलं यस्याः ॥

दीर्घमूली । स्त्री ॥ दुरालभयाम् ॥

दीर्घरद । पुं । शूकरे ॥ दीर्घारदीय

स्य ॥ वि । आयतदन्ते ॥

दीर्घरसनः । पुं । सर्पे ॥ दीर्घरसना

दीर्घस

जिह्वायस्यसः ॥

दीर्घरागा । स्त्री । हरिद्रायाम् ॥

दीर्घरात्रम् । न । चिरकाले ॥

दीर्घरोमा । पुं । भङ्गुके ॥

दीर्घरोहिषकम् । न । कर्तृव्यविशेषे

। दृढकाण्डे ॥

दीर्घवंशः । पुं । नले ॥ आयते कुले ।

। दृढध्वजे च ॥

दीर्घवक्रः । पुं । जस्तिनि ॥

दीर्घवल्ली । स्त्री । यत्नाश्याम् ॥ पाता

खगरुडीलतायाम् ॥ महेन्द्रवारण्या

म् ॥ आयतार्था लतायाम् ॥

दीर्घवाला । स्त्री । चमर्याम् ॥

दीर्घवृन्तः । पुं । श्योनाकद्रुमे ॥ दीर्घ

वृन्त मस्य ॥

दीर्घवृत्तकः । पुं । खोनाकप्रभेदे ॥

दीर्घवृन्ता । स्त्री । इन्द्रविभिष्याम् ॥

दीर्घवृत्तिका । स्त्री । यत्नापर्याम् ॥

दीर्घशरः । पुं । वायनाले ॥

दीर्घशाखः । पुं । शशाग्रचे ॥ शाखवृत्ते ॥

दीर्घशाखिका । स्त्री । नीलाश्वीक्षुपे ॥

दीर्घशिम्बिकः । पुं । चये ॥ इतिराज

निर्घयट्टः ॥

दीर्घशूकः । पुं । शालेर्जाच्यन्तरे ॥

दीर्घशूककम् । न । राजान्ने ॥

दीर्घसपम् । न । यज्ञविशेषे ॥ तीर्थ

विशेषे ॥

दीर्घायुः

दीर्घसुरतः । पुं । कुक्कुरे । युनि ॥

दीर्घसुरतमैद्युनमस्य ॥

दीर्घसूत्रः । वि । चिरक्रिये । दीर्घका

त्वेन क्रियानुष्ठातरि ॥ दीर्घसूत्रव्य

वस्त्रायस्य ॥ अदीर्घसूत्रस्य भवेत् स

र्वकर्मसु पार्थिवः । दीर्घसूत्रस्य नृ

पतेः कर्मचानि ध्रुवं भवेत् ॥ रागे

द्वेषे च कामे च शोहे पापे च कर्म-

णि ॥ अप्रिये चैवकर्त्तव्ये दीर्घसूत्र

श्च शस्यते इति मत्स्यपुराणम् ॥ न

। विस्तृततन्तौ ॥

दीर्घसूत्री । वि । दीर्घसूत्रे । नि-

रन्तरशङ्कासहस्रकवलितान्तःकरण-

त्वेनातिमन्थरप्रवृत्तौ । यदद्यकर्त्त

व्यं तन्मासेनापि करोति नवेत्येवं-

शीले ॥

दीर्घसोमः । पुं । सोमयागविशेषे ॥

दीर्घस्क्रन्धः । पुं । तालहृत्ते ॥

दीर्घा । स्त्री । पृश्निपर्यायम् ॥ दीर्घप्र

मागायाद्भवति ॥

दीर्घाध्वगः । पुं । लेखकारे । धाउडि

या० इति गौडभाषा ॥ उप्रे ॥

दीर्घायुधः । पुं । कुन्तास्त्रे ॥ दीर्घस्या

सायायुधश्च ॥ शूकरे ॥ दीर्घायु

धोऽस्य ॥

दीर्घायुष्यः । पुं । श्वेतमन्दारके ॥

दीर्घायुः । पुं । शास्त्रलिङ्गमे ॥ वाय

दुःखम्

से ॥ जीवकवृक्षे ॥ मार्कण्डेयमुनि

॥ वि । आयुष्मति । चिरजीविनि ॥

दीर्घमायुर्यस्य ॥

दीर्घालर्कः । पुं । श्वेतमन्दारे ॥

दीर्घिका । स्त्री । वायाम् । अधिकाय

तायांचतुरस्त्रायां वायाम् ॥ विश्व

तधनुः परिमिते जलाशये इति गौ

डाः ॥ दीर्घैव । संज्ञायांकन् ॥

दीर्घिमा । पुं । दीर्घत्वे ॥ दीर्घस्य भा

वः । इमनिच् ॥

दीर्घैर्वाहः । पुं । उड्ग्याम् ॥ इ० रानि० ॥

दीर्घी । वि । विदारिते ॥ भीते ॥

दीर्घिः । पुं । किकीदिवौ ॥

दुःकूलः । पुं । चारनामगन्धश्वे ॥

दुःखम् । न । संसारे ॥ मनोधर्मविशे

षे ॥ न्यायमते आत्मगुणभेदे ॥ त

त् अयमर्थजन्यं सचेतसां प्रतिकूलमि

ति भा० प० ॥ पीडायाम् । बाधा

याम् । कष्टे । सर्वेषां प्रतिकूलवेदनी

ये ॥ बाधनालक्षणं दुःखम् । २१ ॥

बाधनापीडा तदेव लक्षणं स्वहृषं य

स्य । तथाचानुभवसिद्धदुःखत्वजाति

रेवलक्षणं शरीरेन्द्रियार्थेषु दुःखसा

धनत्वात् । सुखे च दुःखानुषङ्गात् दुः

ख्यवहारो नौस इति । वस्तुतोऽ

सत्त्वहृषे चित्तस्य राजसे परिष्का

से बाधनालक्षणे ॥ तद्दुःखं विविध

दुःखम्

म् । आध्यात्मिकं शरीरं मानसञ्च
 व्याधिश्चात् कामादिवशाच्च भवति
 । आधिभौतिकं व्याधाद्दिजनितम् ॥
 आधिदैविकं ग्रहपीडाद्दिजनितम् ॥
 * ॥ अधर्मसाधारणकारणके प्रति
 कूलवेदनीये ॥ निरुपाधिद्वेषविषयी
 भूताचित्तवृत्तिरधर्मसाधारणकार-
 णिकादुःखम् ॥ इष्टवियोगानिष्टसं-
 योगजे अध्यात्मादिनिमित्ते ॥ ता-
 स्कास्त्रिक्या पीडायाम् ॥ रजसि ॥ न
 दुःखं पञ्चभिः सह ॥ दुष्टानिखः न्य-
 स्मिन् ॥ यदा । दुर्निन्दितं खनति ।
 खनु० । अन्ये० ङः ॥ यदा । दुःखय-
 ति । सुखदुःखतत् क्रियायाम् । चु०
 । पचाद्यच् ॥ दुःखं चित्तस्वरागलः प-
 रिणामोवाधनालक्षणः यदाघातं प्रा-
 णिनस्तदपघाताय प्रवर्तन्ते ॥

दुःखग्रामः । पुं । संसारे ॥

दुःखत्रयम् । न । आध्यात्मिकाधिभौ-
 तिकाधिदैविकस्वरूपे ॥ तत्राध्या-
 त्मिकं द्विविधम् । शरीरं मानसञ्च
 । शरीरं वातपित्तश्लेष्मणां वैषम्य-
 निमित्तम् । मानसं कामक्रोधलोभ-
 मोहभयैर्ष्याविषादविषयविशेषद-
 र्शननिमित्तम् । सर्वञ्चैतदान्तरेऽपा-
 यसाध्यत्वादाध्यात्मिकं दुःखम् । वा-
 द्योपायसाध्यं दुःखं वैशा । आधिभौ-

दिव्यम्

तिकम् आधिदैविकञ्च ॥ तत्राधि-
 भौतिकम् मानुषपशुपक्षिसंगसरी-
 रूपस्थावरनिमित्तम् । आधिदैविक-
 म् यचराक्षसविनायकग्रहाद्यावेश-
 निषन्धनम् ॥ प्रपद्यात्मवेदनीयैरजः-
 परिणामभेदा दुःखम् । दुःखानां प-
 यम् ॥

दुःखत्रयाभिधातः । पुं । दुःखत्रयसम्ब-
 न्धे ॥ दुःखत्रयं प्रपद्यात्मवेदनीयैरजः-
 परिणामभेदा नशक्यते प्रपद्यात्वा-
 तुम् । तदनेन दुःखत्रयेण अन्तः कर-
 णवर्तिना प्रतिकूलतयाचेतनाशक्ते-
 रभिसम्बन्धो ऽभिधातः ॥

दुःखदिरः । पुं । दुष्प्रदिरे । महा-
 सारे ॥

दुःखदोद्या । स्त्री । दुर्दोषगन्ध्याम् ।
 करटायाम् ॥ दुःखेन दुद्यते । दुह०
 ऋचलोर्ण्यत् ॥

दुःखावसानम् । न । दुरन्ते ॥

दुःखितः । त्रि । दुःखिनि ॥ संसारिणि
 ॥ दुःखमूर्च्छं हि संसारः स यस्यास्ति
 सदुःखितः । तस्य त्यागः कृतोऽयेन-
 ससुखीनापरःमिये इति कुलार्थवत्त-
 न्त्वम् ॥ ईर्ष्यादिवृत्ते । यद्योक्तं म-
 हाभारते । ईर्ष्यादृष्टीत्वसन्तः क्रो-
 धनेनित्त्वशङ्कितः । परभाग्योपजी-
 वीचपठेते निखदुःखिता इति ॥ * ॥

दुःशकु

त्यक्तात्म सुखभोगेच्छां सर्वसत्त्वसु
 खैषिणः । भवन्तिपरदुःखेन साधवो
 निच्यदुःखिताः इतिवृद्धिपुराणम् ॥
 दुःखं सञ्जातमस्य । ता० इतच् ॥
 दुःखी । वि । दुःखान्विते । अथात्मा
 दिदुःखवति ॥ दुःखमस्यस्य । सुखा
 दिव्यश्वेतीनिः ॥ उपाधिजनितो-
 योयं विदाभासोवभासते । दुःखा
 अनुभव स्वश्रीते स्तचविनिश्चितः
 ॥ दुःखीयदि भवेदात्मा कः साची
 दुःखिनोभवेत् । दुःखिनः साचिता
 नैव साचिणो दुःखिता तथा ॥ न
 र्सेष्टादिक्रियां दुःखी साचिता का
 विकारिणः । धीविक्रियासहस्राणां
 साध्यतोह भविक्रियः ॥ शरीरेन्द्रि
 यसङ्घात चात्मत्वेनाभिमानिनी
 म् । विदाभासयुतां बुद्धिं विशिपन्ति
 सुखादयः ॥

दुःशकुनम् । न । अशुभसूचके निमि
 स्ते ॥ यथा । वन्याचर्मतुषास्त्रिपर्यु
 यणाङ्गरेव्यनक्तीवविट्तेलोन्मचव-
 सौषधारिजटिलप्रमाट्टणव्याधिताः ॥
 नयाम्यक्तुःशुक्लकेग्रपतितव्यङ्ग्यु-
 धार्त्ता अमृक् स्त्रीपुष्यं शरट्मन्नेह
 दहनं मानारयुङ्गं चुतम् ॥ कापा
 यी गृहतक्तपङ्कविधमाः कुलाः कुटु
 म्बेकलि वैस्त्रादेःस्त्रलनं लुलापसं

दुःस्थितः

भरं कृष्णानिधान्यानिच । कार्पासं
 धमनश्च गर्दभरवो दधे ऽतिदृष्ट ग-
 र्भिणी मुण्डाद्रांस्वरदुर्बधोन्धवधिरौ
 दक्षानदृष्टाःशुभाः ॥ कृष्णाम्बराकृ-
 ष्णविलेपनाद्याकृष्णस्रजंमूर्द्धनि धा
 रयन्ती । दृष्टाप्रकोपायदिकृष्णवर्णा
 नारी नरै स्तद्विपदोभवन्तीति ॥
 दुःशसनः । पुं । दुर्योधनात्मजे भारत
 प्रसिद्धे क्षत्रिये ॥ दुःखेनशास्यते ।
 शासु० भाषायां शासियुधीतियुच् ॥
 दुःशीलः । वि । दुष्टस्वभावे ॥ दुष्टंशी
 लं यस्यसः ॥

दुःषमम् । अ । गर्ह्ये । निःपममिष्य
 र्थे ॥ दुष्टं सममत्र । तिष्ठन्नुपमृतीनि
 चेत्त्यर्थयीभावत्तम् । सुविनिर्दुर्म्य
 इति पत्वम् ॥

दुःसमम् । अ । अतमञ्जसे ॥

दुःतहः । वि । असद्ये ॥

दुःसहा । स्त्री । नागदमन्याम् ॥

दुःसाची । वि । कूटसाचिणि ॥

दुःसापी । पुं । दौःसाधिके । हारपाले ॥

दुःसाधः । वि । दुःखनिष्याद्ये ॥ दुःखे
 नसाध्यतेनिष्याद्यते । साप० । यद्वत् ।दुःस्थः । वि । दुर्गते ॥ मूर्खे ॥ दुःखेन
 तिष्ठति । सुपिष्य इतिकः ॥ सुब्धे ॥दुःस्थितः । वि । अनवस्थिते ॥ छा० ।
 क्तः । चतिस्रतीतीत्वम् ॥

दुग्धम्

दुःस्पर्शः । पुं । धर्वासा इति जवासा इति
च प्रसिद्धे धन्वासे । दुरालभायाम्
॥ खता करञ्जे ॥ वि । खरस्पर्शे ॥ दुःखे
नस्पृश्यते । स्पृशस्पर्शने । ईषद्दुरि
ति लृच् ॥

दुःस्पर्शा । स्त्री । कण्टकार्याम् ॥ आका
शयज्ञ्याम् ॥ कपिकण्ड्याम् ॥ दुराल
भायाम् ॥ टाप् ॥

दुःस्फोटः । पुं । शस्त्रप्रभेदे ॥ इति हे० ॥
दुकूलम् । न । सूक्ष्मवाससि । सूक्ष्म
वक्षे ॥ चौमाम्बरे ॥ दृष्ट कूलति ।
कूलभाषरणे । इगुपधेतिकः । पृ० ॥
यद्वा । दवति । दुगतौ । पिञ्जा०
ऊलच् । धातोः कृक् ॥

दुगूलम् । न । दुकूले ॥ इति हेमचन्द्रः ॥
दुग्धम् । त्रि । प्रपूरिते ॥ कृतदोहे ॥
न । चीरे । पीयूषे । ऊधस्ये । सन्त्ये
। पयसि । असते । बालजीवने ॥
विदाहीन्यन्नपानानि धानिभुङ्क्ते
हि मानवः । तद्विदाहप्रशान्त्यर्थमेव
जनान्ते पयःपिबेत् ॥ दुह्यतेस्य ।
दुहप्रपूषे । क्तः ॥ दुग्धं सुमधुरं वि-
ग्धं वातपित्तहरं सरम् । सद्यःशुक्र
करं शीतं सात्व्यं सर्वशरीरिणाम् ॥
जीवनं वृंहणं बल्यं मेध्यं वाजीक
रं परम् । वयःस्थापकमायुष्यंसन्धि
काटि रसायनम् ॥ विरेकवान्तिव

दुग्धम्

स्तीनां तुल्यमेजो विवर्द्धनम् । जी
र्यन्वरे मनोरोगे शोषमूर्च्छाभ्रमे
पुच ॥ श्रद्दगण्यां पाण्डुरोगे च दाहे
दृषि हृदामये । शूलोदान्तर्गतगुल्मेपु
वस्तिरोगे गुदाहुरे ॥ रक्तपित्तेऽति
सारे च येनिरोगे अस्मे क्लमे । गर्भ
स्त्राये चसततं हितं मुनिवरैः स्मृत
म् ॥ बालवृद्धयतचीणाः चुद्ध्यवाय
वृशाश्वये । तेभ्यः सदातिशयितं
हितमेतदुदाहृतम् ॥ * ॥ धारो-
प्यं शो.पयो बल्यं लघु शीतं सुधास
मम् । दीपनश्च विदोषघ्नं तद्वारा-
शिशिरं त्यजेत् ॥ धारोप्यं शस्यते ग
व्यं धाराभीतन्तु माहिषम् । शृतोप्यं
माविकंपथ्यं शृतशीतमकार्पयः ॥ आ
मंचीरमभियन्दिगुस्योपामवर्द्ध
नम् । चेषं सर्वमपथ्यं तद्भव्यमाहिप
वर्जितम् ॥ नारीचीरन्त्वाममेवहि
तं नतुशृतहितम् । शृतोप्यं कफघ्नत
भ्रंशृतशीतन्तुपित्तनुत् ॥ * ॥ अर्द्धो
दकंचीरशेषमामाल्लसुतरं पयः ॥
* ॥ जलेनरहितं दुग्धमतिपक्वं य
थायथा । तथातथा गुह्रं विग्धं वृष्यं
पलविवर्द्धनम् ॥ * ॥ पेयूपश्च
किलाटश्चीरशकंतयैवच । तक्र-
पिण्ड इमे दृष्या वृंहणा बलवर्द्धना ।
॥ गुरवः श्लेष्मलाहृशायतपित्तविना

दुग्धम्

शनाः । दीप्ताग्नीनां विनिश्राणां च
वायेचातिपूजिताः ॥ * ॥ सुखशोष
हृषादाहरत्तपित्तज्वरप्रणुत् । लघुर्व
खकरोरुच्योमोरटः स्नात्सितायुतः ॥
खण्डेन सचितं दुग्धं कफकृत् पव
नापहम् । सितसितोपलायुक्तं शु
क्लं कृमिलापहम् ॥ सगुडं मूत्रकृ
च्छ्रं पित्तश्लेष्मकरं स्मृतम् ॥ * ॥
राशौ चन्द्रगुणाधिव्या ह्यायामाकर
णा तथा । प्राभातिकं पयः प्रायः
प्रादोषां ऋषु शीतलम् ॥ दिवाकर
करांताया ह्यायामकरयात् पयः ।
प्राभातिका तुप्रादोषं लघु वातक
फापहम् ॥ * ॥ वृष्यं वृष्य मच्चि
दीप्तिजनकं पूर्वाह्निकाले पयो मथा
ज्ञेसुवखावहं कफहरं पित्तापहं दी
पनम् । बालेवृद्धिकरं चये चयहरं
वृष्टेषु रेतोवहं राशौ चीर मनेक
दोषशमनं पथ्यं रुदाचक्षुषोः ॥ *
॥ यदन्नि पथ्यं निशिकेवलं पयोभो
ष्यं न तेनेहसहैदनादिकम् । भवे
दजीर्णं नसपीतशर्वरी चीरस्य पी
तस्य नशेष मत्सृजेत् ॥ * ॥ विदा
चीन्वशेपानानि दिवाभुङ्क्तेहि य
द्वरः । तद्विदारप्रशान्दर्थं राशौ ची
रं रुदापिचेत् ॥ * ॥ दीप्तानले कृ
शे पुंसि बाले वृष्टे पयःप्रिये । मतं

दुग्धम्

हिततमं दुग्धं सद्यःशुक्रकरं यतः ॥
* ॥ मथितदुग्धस्य तु । चीरं गन्धम
थाजंवा कोष्यं दण्डादतं भवेत् । ल
घु वृष्यं ज्वरहरं वातपित्तकफापह
म् ॥ * ॥ दुग्धफेनगुणाः । गोदुग्ध
प्रभवं किंवा ह्याग्नीदुग्धसमुद्भयम् । भ
वेत्फेनं विदोषन्नं वाचनं बलवर्ध
नम् ॥ वृद्धिवृद्धिकरं पथ्यं संशु स्तृति
करं लघु । अतिसारे ऽग्निमान्द्येत्त
ज्वरेजीर्णे प्रशस्यते ॥ * ॥ विदर्शं धि
रसं चाख्यं दुर्गन्धं मथितंपयः । वर्ज
येदक्षलवणयुक्तं कुठादिकृदतः ॥ ग्रा
वाक्षफलपिण्याककुल्लखवणादि-
पैः । करीरदधिसापैश्चप्रायः ची-
रं विरुध्यते ॥ * ॥ केप्याविकं पथ्यत
मं शृतोष्णं चीरं तजानां शृतशीत
माहुः । दोहान्तशीतं मशिपीपय
स्यं गन्धन्तु धारोष्णमिदं प्रशस्तम् ॥
* ॥ वृष्यं वृष्य मच्चि वृष्यं वृष्य मच्चि
दीप्तिजनकं पयो मथाज्ञे वणदाय
कं रतिकरं कृच्छ्रखिच्छेदनम् ।
बालेवृद्धिकरं ततोवृद्धकरं वार्यप्रदं
वार्यैके राशौ चीरमनेकदोषशम
नं सेव्यं ततः सर्वदा ॥ * ॥ चीरं मु
हूर्त्तपित्तयोपितं यदतप्तमेतद्विदु-
तिं प्रयाति । पमानु दोषं कुरुते
तदूर्ध्वं विषोपमं न्नादुपितं दशाना

दुग्धम्

म् ॥ * ॥ जीर्णान्वरे कफे चीये ची
रं स्यादसतोपमम् । तदेव तरुणे
पीतं विषव हन्तिमानुषम् ॥ * ॥ च
तुर्थभागं सन्निधं निधाय यत्रा च्छदा
वर्त्तित मुत्तमं तत् । सर्वाभयप्रं व
लपुष्टिकारि वीर्यप्रदं चीरमतिप्रश
स्तम् ॥ * ॥ गन्धं पूर्वाह्नकाले-स्या
दपराह्णेतु माहिषम् । चीरं सशर्क
रं पथ्यं यद्वासात्म्यञ्च सर्वदा ॥ * ॥
चीरं नमुञ्चीतकदाप्यतप्तं तप्तञ्च-
नैत स्रवणेन सार्द्धम् । पिष्टान्नसन्धान
कमापमुद्गकोषातकीकन्दफलादिकै
स्त्व- ॥ * ॥ मत्स्यर्मासगुडमुद्गमू
चकैः कुष्ठ माषहति सेवितं पयः ।
शकजास्यरसादिसेवितं मारय च्य
धुपमाशु सर्पवत् ॥ * ॥ सिग्धं शी
तं गुरु चीरं सर्वकालं न सेवयेत् ।
दीप्तार्मिं कुरुते मन्वं मन्दाग्निं नष्ट
मेव च ॥ * ॥ निश्च्यं तीव्रग्निना से
व्यं सुपर्कं-माहिषं पयः । पुष्यन्ति
घातवः सर्वे बलपुष्टिनिवर्द्धनम् ॥ ची
रं गशालकादे मधुरं चारं नवप्रसू
तानाम् । रुचञ्च पित्तदाहं करोति
रक्ताभयं कुरुते ॥ * ॥ मधुरं विदे
षप्रमनं चीरं मध्यप्रसूतानाम् ।
खण्यं मधुरं चीरं द्विदाहजननं चि
रप्रसूतानाम् ॥ गुणहीनं निष्कारं

दुग्धता

चीरं प्रथमप्रसूतानाम् । मध्यवय
सां रसायन मुक्तमिदं दुर्बलानु वृ
हानाम् ॥ तासां मासत्रयादूर्ध्वं गुर्वि
शीताञ्च यत्पयः । तद्वाहिष्यं श्यं ची
रं मधुरं पित्तशोषकम् ॥ * ॥ दुग्धा
सं शीतलं स्वादु घृष्यं वर्णकरं गुरु
- । वातपित्तापहं रुच्यं हृंहयं बलवर्द्ध
नम् ॥ एवं भिषग्वराः प्राहुस्तत्रथा
र्थं न संशयः ॥

दुग्धकन्दगणः । पुं । अश्वगन्धादिषु ॥
अश्वगन्धा च मुसली विदारिचश्च
तावरी । चीरवाराहिकाचेति दुग्ध
कन्दगणस्त्वयम् ॥

दुग्धकूपिका । स्त्री । पक्वान्निविशेषे ॥
यथा । तण्डुलचूर्णविमिश्रितनष्टची
रेण सान्द्रपिष्टेन । दृढकूपिकां विद
धात् ताञ्च पचेत् सर्पिषा सम्यक् ॥
अथतां, कोरितमध्यां घनपथसा पू
र्णगर्भाञ्च । शुककमुद्गितवदनां तप्त
एतेन पक्ववदनाञ्च ॥ अतिपाण्डुख
ण्डपाके क्षपयेत् कर्पूरशसिते कुश-
सः ॥ अथदुग्धकूपिका सावत्या पि
त्तानिन्नापहादृष्टा । शीता घृष्या गु-
र्वीशुककरी तर्पणीहत्या । विदधाति
कावपुष्टिं दृष्टिं दूरप्रसारिणीं सुचि
रम् ॥

दुग्धतालीयम् । न । दुग्धाद्ये ॥ चीर

दुग्धिका

फेने ॥ दुग्धाद्ये ॥
 दुग्धपाचनम् । न । वज्रके ।- दुग्धपा
 कपाचे ॥ इतिहारावली ॥
 दुग्धपाषाणः । पुं । दुग्धपाषाणके ॥
 दुग्धपाषाणकः । पुं । शिरगोला इति
 गौडभाषा प्रसिद्धे वृ० विशेषे ।
 चीर्याम् । गोमेदसन्निभे । वज्राभे ॥
 दुग्धपुच्छी । स्त्री । दुग्धपेया इतिगौ
 डभाषा प्रसिद्धे व० विशेषे । सेवका
 लौ । नसङ्कर्याम् ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥
 दुग्धफेनः । पुं । सशर्करदुग्धफेने । स्त्री
 रश्मिणीये । शार्करे ॥ इतिरानि० ॥
 दुग्धफेनकः । पुं । दुग्धफेने ॥
 दुग्धफेनी । स्त्री । क्षुद्रक्षुपविशेषे । प
 यः फेन्याम् । गोनापगर्ह्याम् ॥
 दुग्धाद्यितनया । स्त्री । लब्ध्याम् ॥
 दुग्धाश्या । पुं । दुग्धपाषाणे ॥
 दुग्धिका । स्त्री । चीराख्याम् । स्वादुप
 र्ग्याम् । दुग्धी इति ख्यातायाम् ॥
 दुग्धमख्यः । अतद्वनिठना वितिठ
 न् ॥ दुग्धिकाष्णा गुरु छुचा घातला
 पुत्रदायिनी । स्वादुचीरा कटु स्ति-
 क्ता खट्वमूत्रमला पटुः ॥ स्वादी
 विष्टम्बिनी दृष्या कफकुष्ठकुम्भिप्र-
 युत् ॥ गन्धिका इति गौडभाषा प्रसि
 द्धायामुत्तमफलिन्याम् । युग्मफला
 याम् ॥

दुन्दुभिः

दुग्धिनिका । स्त्री । रक्तापामार्गे ॥
 दुग्धी । स्त्री । दुग्धिकायाम् । चीरा
 व्याम् । दुग्धी इति भाषा ॥ दुग्धपा
 षाणे ॥
 दुच्छकः । पुं । गन्धकुख्याम् । मुराना
 मगन्धव्ये ॥ विहाराद्यकाशके ॥
 दुब्धिः । स्त्री । कच्छप्याम् ॥ इतिमुकुटः ॥
 दुष्पुङ्कः । वि । दुष्टचित्ते ॥
 दुष्पुङ्गुभः । पुं । दुष्पुङ्गुभसर्पे ॥
 दुतः । वि । पीडिते ॥ दुदुपतापे ।
 स्वादिः । कर्मणि क्तः ॥
 दुद्रुमः । पुं । हरित्पलाशे पलाण्डौ
 । लताङ्के ॥ दुष्टोद्रुमः ॥
 दुधुचन् । वि । दोग्धुभिच्छति ॥ दुहेः
 सन्नकासुटः शत्रुदेशः । घत्वधत्वे ॥
 दुन्दमः । पुं । दुन्दुभौ ॥ इतिशब्दर-
 तावली ॥
 दुन्दुः । पुं । वसुदेवे ॥ दुन्दुभिवाद्ये ॥
 दुन्दुभिः । पुं । वरुणे ॥ दैत्यभेदे ॥
 दृष्टदुग्धायाम् । मेर्याम् । आनके ॥
 वत्तुलशर्मवद्वैकाननो दुन्दुभिरुच्य
 ते । इतिकेचित् ॥ दुन्दु इतिशब्देनो
 भति । उभपूरणे । इगुपधात्किद्विती
 न् । शकन्ध्वादिः ॥ यदा । दुन्दु इति
 हलन्तस्यैवानुकरणम् ॥ यदा । याम्
 भतिशब्देन । उभ० । सर्वधातुभ्यद-
 न् । पु० ॥ रचोभेदे ॥ विषे ॥ चट्

दुरध्वः

पञ्चाशत्तमं वत्सरे ॥ सुभिक्षं जा
यते लोकं सर्वोपद्रवपर्जितः । प्रा
णिनां जायते हर्षो दन्तुभौवरवर्षि
नि ॥ स्त्री । अचे । पाशके ॥ अच-
विन्दुविकंदये ॥ अर्धविन्दुविकदन्दे
॥ विन्दन्वितचतुष्पाखैस्वर्णशृङ्गादि-
भेयखं तोपकरणे पाशटी इतिगौड-
भाषा प्रसिद्धे इतिकेषित् ॥

दुन्दुमारः । पुं । दुन्दुमारे ॥

दुम्बकः । पुं । भेदःपुच्छे एडके । दु-
म्बा इति ख्याते भेषविशेषे ॥

दुः । अ । निषेधे ॥ दुष्टे ॥ निन्दायाम्
। अवधेपथे ॥ दुःखे ॥

दुरध्वः । पुं । कपटपाशके ॥

दुरतिक्रमः । वि । दुरत्यये ॥ दुःखेन
अतिक्रमोयस्य ॥

दुरत्ययः । वि । दुरतिक्रमे । दुर्गमनी
ये ॥ दुस्तरे ॥ दुःखेनअत्ययोयस्य ॥

दुरदृष्टम् । न । दुर्भाग्ये ॥

दुरधिगमः । वि । दुर्गहे । दुःखेनाधिग-
न्तुमशक्ये ॥ दुष्प्रापे ॥ दुर्घने ॥ दुः-
खेनाधिगमोऽस्य ॥

दुरध्वयः । वि । दुष्प्रापे ॥ इणगतावि-
त्यस्मात् कृच्छार्थेखल् ॥ अद्योतु म-
शक्ये ॥ इङ्प्रथपने । अस्मात् ख-
लिं दुरध्वयश्चैवखलुपम् ॥

दुरध्वः । पुं । कुपथे । निन्द्यावर्त्मनि ॥

दुराध

दुष्टोऽध्वा । प्रादयोगताश्चर्थे इति
संमासः । उपसर्ग । दध्वनइत्यच् ॥

दुरन्तः । वि । मृगयादिष्यसनेषु । दुःखा
वसानेषु ॥ तेच चांदा सुखयन्ति
अन्ते दुःखानि कुर्वन्ति । दुर्लभोऽन्तो
यस्य वा । नद्विष्यसनीततो निदर्श-
यितुंशक्यते ॥

दुरन्तभावः । वि । गभीराभिप्राये ॥

दुरभिग्रहः । पुं । अपामार्गे ॥ वि । दुः-
खशास्त्रे ॥

दुरभिग्रहा । स्त्री । कपिकण्डाम् ॥ दु-
राक्षमायाम् ॥

दुराकः । पुं । खेच्छभेदे ॥

दुराग्रहः । पुं । युक्तिरहितेऽभिनिवे-
शे ॥ वि । तद्वति ॥

दुराचारः । पुं । विरुद्धाचरणे ॥ वि ।
निन्दिताचारवति ॥ दुर्दृष्टः शास्त्रावि-
हितः आचारोयस्य ॥ दुराचारादुर्धि-
चेष्टादुष्प्राप्ताः प्रियसाहस्यः । असन्त-
स्त्विति विख्याताः सन्तस्वाचारखेच-
णाइतिमहाभारतम् ॥

दुरात्मा वि । दृष्टचित्ते ॥

दुरार्धः । पुं । नौरसर्धे ॥ वि । अर्ध-
शीये ॥ दुष्प्रापे ॥ दैव्यादिभिर्धर्षयि-
तुमशक्यायां परदेवतायाम् ॥ दुः-
खेन आर्द्रपदपि धर्षयितुमशक्यः ।
धृपप्रसहने । आङ्पूर्वादस्मादीप-

दुरात्मा वि । दृष्टचित्ते ॥

दुरार्धः । पुं । नौरसर्धे ॥ वि । अर्ध-
शीये ॥ दुष्प्रापे ॥ दैव्यादिभिर्धर्षयि-
तुमशक्यायां परदेवतायाम् ॥ दुः-
खेन आर्द्रपदपि धर्षयितुमशक्यः ।
धृपप्रसहने । आङ्पूर्वादस्मादीप-

दुरास

दुःसुषुक्कृष्णार्थेषु खलितिकर्म-
खिखल् ॥

दुराधर्षा । स्त्री । कुटुम्बिनीवृत्ते ॥
दुरानमः । त्रि । आनमयितुमशक्ते ॥
नमेर्यन्तात्खल् ॥
दुरापः । त्रि । दुर्लभे ॥
दुरारुहः । पुं । विल्ये ॥ नारिकेले ॥
दुरारुहा । स्त्री । खर्जूर्याम् ॥
दुरारोहः । पुं । शरटे ॥ त्रि । दुःखेन
रोहणीये ॥
दुरारोहा । स्त्री । शाकम्बिद्रुमे ॥ श्री
वज्र्याम् ॥ खर्जूर्याम् ॥ दृष्टोदुःखेन
वा आरोहयस्याः ॥
दुरालभा । स्त्री । यवासप्रभेदे । दुःसा
र्श्याम् ॥ यवासस्य गुणैस्तुल्या वृ
धे रक्ता दुरालभा ॥ त्रि । दुःखेन
स्पर्शर्हे ॥ द . खेन आलभ्यते । दुल
भप् ० । ईषद्दुःसुधित्तिखल् । आग
मशासनस्नानि च्यत्वावनुम् ॥
दुरालम्भा । स्त्री । दुरालभायाम् ॥ दुः
खेन आलभ्यते । दुलभप् ० । ईषद्दुः
सुधित्तिखल् । नुम् ॥
दुरालापः । त्रि । मालिप्रदे ॥ पु । दृष्ट
भाषणे ॥
दुराशयः । त्रि । दृष्टाभिप्राये ॥
दुरासम् । त्रि । आसितुमशक्ते ॥ आसे
रकर्मकोत् ईषद्दुरित्वादिनाखिल्

दुरुष

तयोरेषकृत्यक्त खलर्था इतिनिय-
मात् ॥

दुरासदः । त्रि । दुष्प्राये । दुःखेनासा-
दनीये । दृष्टजने ॥ दुर्धर्षे ॥
दुरितम् । न । पापे ॥ यथा । निच्य-
नैमित्तिकैरेवकुर्वाणोदुरितक्षयमि
ति ॥ इयोभावेक . दृष्टमितगमन-
मनेन ॥
दुरितदमनी । स्त्री । पापनाशिन्याम् ॥
शम्याम् ॥ दुर्गायाम् ॥
दुरिष्टवृत् । पु । अभिचारकर्त्तरि ॥ य
था । देवद्विजपितृदृष्टारब्धदूषयिता
क्षय । सयाति कृमिभक्षे वैकृसीमे
च दुरिष्टकृदिति विष्णुपुराणम् ॥
दुरीशः । त्रि । दृष्टप्रभौ ॥
दुरीपया । स्त्री । शापे ॥ इतिशब्दार्थ
कल्पतरु . ॥
दुरुक्तम् । न । शापे ॥
दुरुच्छेदः । त्रि । दुर्वारे ॥
दुरुत्तरः । त्रि । दुजरे ॥
दुरुदाहर । त्रि । दुर्धर्षे ॥ हरते खल् ॥
दुरुधरा । स्त्री । द्वित्वात् सुनफा ऽ न
फादुसंधरास्वान्त्यो भयस्त्वैर्धै शी-
तांशोरिच्युक्तेयोगनिशेषे ॥ एतदे
वस्पृष्टीकृतं कल्याणशर्मणा । र-
धिषर्जं चादशवैरनफा चन्द्राहितीय
गैः सुनफा । उभयस्थितैर्दुःशराके

दुर्गः

मद्रुमसंचितो तोन्य इति ॥

दुरुपसदः । त्रि । दुःसहे ॥

दुरुहः । त्रि । दुर्विज्ञेये ॥

दुरोगः । पुं । कलशे ॥ यज्ञगृहे ॥

दुरोदरः । पुं । द्यूतकारे ॥ पण्ये ॥ अचे

॥ न । द्यूतभेदे । पाशककीडायाम् ॥

दुष्ट मासमन्तात् उदरमस्य ॥ दुष्ट

मुदर मस्य वा । पृ० ॥

दुर्गः । पुं । असुरभेदे ॥ बह्वृत्त्वाचण्डि

कायास्तु दुर्गानामधभूवह ॥ गुग्गुलौ

॥ न । गिर्यादिभिर्दुर्गने पुरे । को

द्वे । गढइति कोटइतिच भाषाप्र

सिद्धे राचां वासस्थाने ॥ तत्तुष्टि

धं यथा । धन्वदुर्गं महीदुर्गं मबुदुर्गं

वार्त्तमेधवा । न्दुर्गं गिरिदुर्गञ्च स-

माश्रित्य वसेत् पुरम् । इच्छुक्तेः ॥

एषां हिवाहुगुण्येन गिरिदुर्गं विशि

प्यते ॥ तत्र । चीगुण्यान्याश्रिता स्त्रे

पां मृगगर्त्ताश्रयापचराः । चीगुण्यत्त

राशिक्रमशः भवङ्गमनरामराः ॥ य

था दुर्गाश्रयानेतान् कोपिंसन्ति श

चनः । तद्यारयो न हिंसन्ति नृपदुर्गं

समाश्रितम् ॥ एकः शतं यो धयति प्रा

कारस्थो धनुर्द्वरः । शतं दशसहस्रा

शितस्माद्दुर्गं विधीयते ॥ तत् स्यादा

युधसम्पन्नं धनधान्येन वाहनैः । प्रा-

ज्ञैः शिल्पिभि र्यज्ञै र्यधसेनोदके

दुर्गन्धः

नच ॥ तस्यमध्ये सुपर्याप्तं कारयेद्

गृहमात्मनः । गुप्तं सर्वर्तुकं शुभ्रं कल

वृक्षसमन्वितमिति ममः ॥ अपिच ।

दुर्गञ्च परिखोपेतं वप्राद्वालकसंयुत

म् । शतधीयन्वमुखैश्च शतशस्य समा

वृतम् ॥ गोपुरं सकषाटञ्च तत्र स्यात्

सुमनोहरम् । सपताकं गजाखण्डो ये

न राजाविशेत् पुरमिति मातृस्ये ॥

१८१ अध्यायः ॥ ऋष्यावश्यकत्वं गु

भाशुभञ्चोक्तं कालिकापुराणे ८५

अध्याये राजनीतिविशेषे ॥ त्रि । दु

र्गमे । दुर्गमप्रदेशे । लच्छिते । दुः

सम्पाद्ये । कोटादौ । प्राकारे ॥ दु

स्तरे ॥ कामकोपदिस्सार दुःखसा

धने ॥ दुःखेन गच्छत्येति विग्रहे सु

दुरोरधिकरणइति दुरुपपदाङ्गमेडः

प्रच्ययः ॥ दुःखादवाप्यते वा ॥ दुःखे

न गम्यते प्राप्यते । अन्यवापिदृश्यतइ

तिडः ॥

दुर्गकारकः । त्रि । दुर्गकर्त्तरि ॥ न ।

दृचविशेषे ॥

दुर्गातः । त्रि । दरिद्रे ॥ दुर्गच्छति स्म

। गन्तुं । गन्तव्येति क्तः ॥

दुर्गातिः । स्त्री । नरके ॥ नैः स्त्रे । दा

रिद्रे ॥ दुष्टागतिः ॥

दुर्गातिनाशिनी । स्त्री । दुर्गादेश्याम् ॥

दुर्गन्धः । पुं । पूतिगन्धे । दुष्टगन्धे ॥ प

दुर्गा

लाखौ ॥ न । सौवर्चल लघये ॥ दु
ष्टो गन्धः ॥

दुर्गन्धी । वि । दुर्गन्धयुक्ते ॥

दुर्गपुष्पी । स्त्री । गौड भाषायां केश
पुष्टा इति ख्याते वृक्षविशेषे । मान
स्याम् । केशधारिण्याम् ॥

दुर्गमः । वि । दुर्गे ॥ दुःखेन गम्यते प्रा
प्यते । गल्लु० । ईपदुसुपुशुच्छ्राकृ-
च्छ्रायैषु खलु ॥ दुर्गमनीवस्थानादौ
॥ यथा । दुर्गमः पन्याः ॥ पुं । हिर
श्यात्तान्वयेजाते शरोः पुषेमहा-
दैत्ये ॥

दुर्गलङ्घनः । पुं । उष्ट्रे ॥ दुर्गं दुःसम्पा
द्यं लङ्घनं यच्च ॥ वि । दुःखेन लङ्घ-
नीये ॥

दुर्गसम्भरः । पुं । सङ्क्रमे । दुर्गदेश
प्रवेशक्रियायाम् ॥ सम्भरणम् । च
र० । पुंस्तीतिघः । दुर्गसम्भरः ॥

दुर्गा । स्त्री । औषधिविशेषे । नील्या
म् ॥ अपराजितायाम् ॥ दुग्धपाया
म् ॥ श्यामायाम् । पोतकीखने ॥ अ
मरेशमहापीठदेवतायाम् ॥ उमा-
याम् । काच्यायाम् । गौर्याम् ।
कात्याम् । हैमवत्याम् । शिवाया
म् ॥ दुःखेन गम्यते प्रायते ऽस्याम्
। सुदुरोरधिकरणे इति डे टाप् ॥ दुः
खेन गीयते स्तूयते । गौशब्दे । आत-

दुर्गा

श्वोपसर्गोऽप्यङ् । टाप् वा ॥ यद्वा
। दुर्गे गिरिर्वनवा वासत्तेनास्त्रां अ-
स्तीत्यर्थश्चाद्यच् । टाप् ॥ दुर्गनामा
सुरवधादा । यथा । तत्रैव च वधिष्या
मि दुर्गमाख्यं महासुरम् । दुर्गादे-
वीतिविख्यातं तन्मनामभविष्यती-
ति ॥ अपिचास्यानाम्ब्युत्पत्तिः ।
दुर्गेदैत्ये महाविभ्रे भववन्द्ये कुक
र्मणि । शोके दुःखे च नरके यमदण्डे
च जन्मनि ॥ महाभये ऽतिरोगे चा
प्याशब्दे हन्तृवाचकः । एतान् हन्त्ये
वयादेवी सादुर्गापरिकीर्तिता ॥ *
॥ अपि च । दैत्यनाशार्थवचने ढ-
कारः परिकीर्तितः । उकारो विघ्न-
नाशस्वाचको वेदसम्मतः ॥ रेफो
रोगप्रवचने गश्चपापघ्नवाचकः । म
यश्चुम्नघचनश्चाकारः परिकीर्तितः
॥ स्मृत्युक्तिश्रवणाद्यस्या एते नश्य-
न्ति निश्चितम् । ततो दुर्गा हरेः श-
क्तिर्हरिणा परिकीर्तिता ॥ दुर्गेति
दैत्यवचने प्याकारो नाशवाचकः
। दुर्गेनाशयति वा नित्यं सादुर्गाप्र-
कीर्तिता ॥ विपत्तिवाचको दुर्ग श्वा-
कारो नाशवाचकः । तं ननाश पुरा-
तेन बुधैर्दुर्गाप्रकीर्तिता ॥ * ॥ अ-
स्याः स्थानं कृष्णायेणीतुम्भद्रयोर्म-
ध्यभागे सद्याद्रेरीषत्प्राचां प्रसिद्ध

दुर्गाहः

म् । अयमवतारोऽस्मिन्कल्पेऽद्या
पिनजातः । श्वेतवाराहकल्पात्प्रा-
क्तनकल्पेषु मन्वन्तरयुगभेदेन जातस्य
व । ततश्च तत्सत्कृत्तदेवताच्चेनार्चन
मधुनातनानामपिसङ्गच्छते इति गुप्त
वचन्यां भास्कररावः ॥ * ॥ सर्वस्वहृदि
शीशक्तिः सादुर्गेति च पथ्यते । यथाम्
ण्डमाश्रयाम् । भूतानि दुर्गा भुवना
नि दुर्गा नराः स्त्रियश्चापि सुरासुरादि
कम् । यद्यद्विदृश्यं खलु सैव दुर्गा दु
र्गास्वहृत्पादपरं किञ्चिदिति ॥

दुर्गाध्वजः । पुं । दुर्गध्वजके ॥ तल्ल
, क्खं यथा । अनाहार्यश्च शूरश्च
तथा प्राञ्जः कुलोत्ततः । दुर्गाध्वजः
स्मृतोराचस्युक्तः सर्वकर्मसु ॥ इ
ति मत्स्यपुराणम् ॥

दुर्गानवमी । स्त्री । आन्विनशुक्लनव
म्याम् । महानवम्याम् ॥ कार्तिकशु
क्लनवम्याम् ॥ साषेतायुगाद्या । तत्र
जगद्दावीपूजाकर्त्तव्येति वाङ्माः ॥
कार्तिकेऽसकपक्षे तु नवम्याश्च विशेषे
पतः । प्रगल्भाश्च जगद्दावीं पूजयेद्
दीपमाख्येति योगिनीतन्त्रम् ॥

दुर्गास्मरणम् । न । दुर्गाजगद्दिदं स
र्वं दुर्गासर्वस्मरणम् । अहश्च दुर्गे
स्यैवं यत् तद्दुर्गास्मरणं विदुः ॥

दुर्गाहः । पुं । भूमिजगुग्मली ॥

दुर्दिन

दुर्ग्रहः । वि । दुरासदे ॥ दुर्द्वेषे ॥ दु-
खेनग्रहोऽस्य ॥

दुर्ग्रहा । स्त्री । अपामार्गे ॥

दुर्घटः । वि । दुःसम्पाद्ये ॥

दुर्घोषः । पुं । भङ्गके ॥ निन्दितरवे ॥
वि । तद्वति ॥

दुर्जनः । वि । खले ॥ दुष्टोत्पन्नः । कु
गतीतिसमासः ॥ दुर्जनः परिहर्त्त
व्यो विद्ययाभूषितोपिसः । मणिना
भूषितः सर्पः किमसौ न भयङ्करः ॥

दुर्जयः । पुं । असुरविशेषे ॥ कार्तवी
र्यन्वपर्वशोङ्गवानन्तपुत्रे ॥ वि । दुर्जेये
॥ दुःखेन जीयते । जीजये । ररच् ॥

दुर्जरः । वि । दुःखेन जीर्वति ॥ जृष्ण
। अङ् ॥

दुर्जरा । स्त्री । ज्योतिष्मतीवतायाम् ॥

दुर्जातम् । न । असने ॥ यथा । दुर्जा
तवन्धुः आपदिबन्धुरितितदर्थः ॥ वि
। असम्भज्यते ॥ असमञ्जसे ॥

दुर्दर्शः । पुं । माह्वेयविशेषे ॥ दुःखे
न दर्शनमस्य । दुःखेदृश्यते इति वा
॥ वि । दुर्दिजेये ॥ इष्टमशय्ये ॥ दुः
खेन इष्टुयोग्ये ॥

दुर्दान्तः । पुं । कलहे ॥ वत्सतरे ॥ वि
। अशान्ते ॥ दुःखेन दान्तः ॥

दुर्दिनम् । न । मेघच्छन्नेऽङ्गि ॥ दिवा
निशि च वर्षये ॥ मेघान्धकारे ॥ मे

दुर्हरः

घान्धकारिते ऽज्ञीतिराचैरप्युपलक्ष
णम् । तेनराचावपितया दुर्द्दिनं क
धिनेरितम् ॥ * ॥ घनान्धकारे वृ
ष्टौचदुर्द्दिनं क्वयोविदुरिति साञ्चः
॥ दुर्द्दिनं जलदध्वानो इतिरत्नकोषः
॥ अतितमः इतिदिनम् । दौःश्रवण
ण्डने । अतेरिति इमच् । दुष्टंदिनं
दुर्द्दिनम् । दुष्टत्वञ्चतमेनाशकस्व
रूपधीनत्वात् । लक्षणयातु कालाति
रिक्तोपिदुर्द्दिनपदप्रयोगः ॥ यद्युत
कथासापरसपीयूषवर्जितम् । तद्दि
नं दुर्द्दिनं मन्ये मेघाच्छन्नं नदुर्द्दि
नम् ॥

दुर्दुष्टः । पुं । नास्तिके ॥ दुष्टत्वेमे
। दुःपूर्वः । औष्णादिकः कूटप्रच्ययः
। बहुलमन्यत्रापीतिणिलुक् । रक्षयो
रेकत्वस्मरणार्थः ॥ पलाण्डौ ॥

दुर्दिता । स्त्री । अताविशेषे ॥

दुर्हरः । पुं । नरकान्तरे ॥ ऋषभौष
धौ ॥ पारदे ॥ भङ्गातके ॥ महिषा
सुरस्यसेनापतिविशेषे ॥ श्रीहरौ
॥ पृथिव्यादीनि धारकाणि अन्यैर्द्वा
रयितुमशक्यानि धारयन् स्वयञ्चनके
नञिद्वारयितुं शक्यते इति दुःखेनमु
मुक्षुभिर्हृदयेधार्यते वेतिनिश्चतेः ॥
त्रि । दुर्दुर्धे ॥ दुःखधार्थे ॥ दुःखेनभि
यते दुःखपदाङ्गरतेः खल् ॥

दुर्धाषः

दुर्दुर्धः । वि । अप्रपृष्ये । तिरस्कृत्तुम
शक्ये ॥ अप्रधोभ्ये ॥

दुर्दुर्धा । स्त्री । कन्यारीष्टके ॥ नामद
मन्याम् ॥ त्रि । दुःखधर्षणीये ॥

दुर्दुर्मः । पुं । हरित् पलाण्डौ । अतार्के
। हरिद्वर्षपलाणे पलाण्डौ ॥ दुष्टा
हुमः ॥

दुर्धावः । वि । दुःशोधे ॥

दुर्नामकम् । न । अर्शसि । गुदरोगे ॥
दुष्टनामास्य पापरोगत्वात् । शुभ्रा
दित्त्वान्नयत्वम् ॥

दुर्नाम । न । अर्शरोगे ॥ दुष्टनामा
स्य पापरोगत्वात् ॥ चु० नयत्वम् ॥

दुर्नामा । स्त्री । दीर्घकेशिकायाम् ॥
दुर्निन्दितं नामास्याः । डाबुमाभ्या
भिति ङाप ॥

दुर्नामारिः । पुं । शूरणे ॥

दुर्नाम्नी । स्त्री । दुर्नामायाम् ॥ अनल
पधेति प्राञ्चिकोऽङीप् ॥ चु० नयः ॥

दुर्निमित्तः । वि । सम्भ्रमादुत्क्षिप्ते ॥

दुर्निष्प्रयतरम् । वि । दुःखतरनिष्प्र
रथे ॥

दुर्दुर्लः । पुं । अनाहतमेद्रमणौ ॥
त्रि । बलशून्ये । अमानि ॥ दुष्टंपल
मस्य ॥

दुर्दुर्ला । स्त्री । अम्बुश्रीरिपिकायाम् ॥

दुर्धाषः । त्रि । दुर्दुर्धे ॥ दोदुमशक्ये ॥

दुर्मितः

दुःखेनबुध्यते । बुधः । ईषद्दुःखुपुत्रु
क्काक्काश्चेषुखल् ॥

दुर्मगः । वि । अनिते ॥

दुर्मगाः स्त्री । धिरक्तायाम् ॥ पतिस्त्रे
हरहितायाम् ॥ दुष्टोभगो भाग्यं
यस्याः ॥

दुर्भाग्यम् । न । दुरदृष्टे ॥

दुर्भिचम् । न । भिक्षायाः अप्राप्तिकाले
। अकाल इति काल इतिष भाषा
प्रसिद्धे समयविशेषे ॥ यद्देशे यत्का
ले तद्देशतत्कालयोग्यसंस्थादिकं न
जायते तदातद्देशे पाप्यमानद्रव्यासा
भान् दुर्भिचं जातमितिव्यवह्रियते
॥ अथ चाणक्येन मुनिना नववृत्त
यत्कताः । तथाहि । शकटः शाकिनी
गात्रे जात मस्यन्दनं वनम् । अनूपं
पर्वतौराजा दुर्भिचेन बलस्य इति ॥
अस्यार्थः शाकिनीशब्दे द्रष्टव्यः ॥ भि
क्षायाः अभाव इत्यर्थे ऽव्ययीभावः
॥ द्वाविमौ पुरुषौ लोके ह्यर्थमण्डल
भेदिनौ । दातान्नस्तु दुर्भिचे सु
भिचे बल्लहेमदः ॥ दुर्भिचमल्लंसा
रखं चिराय ॥

दुर्मितः । वि । विवेकप्रतिबन्धकपापे
न मलिनमती ॥ दुष्टामतिर्व्यथ ॥
वत्सरविशेषे । यथा । दुर्भिचं मध्य
मं प्रोक्तं व्ययहारो न वर्तते । भवे

दुर्मिष

त्रै मध्यमादृष्टिर्दुर्मती समुपस्थिते
॥ ५५ ॥

दुर्मदः । वि । अतिमत्ते ॥

दुर्मनाः । वि । अन्तर्मनसि । विमन
सि । चिन्तादिव्याकुलचित्ते ॥ क्रि
यास्वस्थिरे ॥ दुःस्थितं मनो ऽस्य ॥
स्त्री । शतावर्धाम् ॥

दुर्मरः । पुं । दुर्मती ॥ सरखंमरः ।
दुष्टोमरः ॥

दुर्मराः स्त्री । खेतदूर्धायाम् ॥ कृष्ण
दूर्धायाम् ॥

दुर्मर्षयः । वि । मर्षितुमशक्ये ॥ दुः
खेनबुध्यते । स्य० । भाषायांशा-
सियुधीतियुच् ॥

दुर्मिषकाः स्त्री । मात्रालत्तप्रभेदे ॥
यथा । द्वाविंशन्मात्रं फण्यपतिजस्त्रि
तसकलविभूषणदत्तवरम् दशवसु-
भुवनैर्यति रचप्रभवतिकविकुलहृद्
यानन्दकरम् । यद्यद्यत्तुक्कलगणनि
र्मितपदमितिदुर्मिषकानाम वरम्-
नरपतिवरतोषणवन्दिविभूषणभुवन
विदितसन्तापहरम् ॥ यथा । यमु-
नाजलकेलिबिलोखबिले । चनगोपी
जनहृतवसनवरम् तटजातविशाल
तमाखतवृणतहृद्गुंमशाखारोहपर
म् । निजभुजमदमत्तभोजपतिमा
नससम्भृतदम्भविनाशकरम् करक-

दुर्लभति

जलमयूखप्रपित कमलं नैस खीला
मानुषवेपथरम् ॥

दुर्लभता । खी । दुर्भिलकाहत्ते ॥

दुर्लभः । पुं । कपिशिरोपे ॥ नागभेदे ॥

याशिनि ॥ गणेशमूर्च्छासरे ॥ मधि

पासुरखसेनापतिशिरोपे ॥ उत्तर-

द्वारेनवमगृहे ॥ बस्तरशिरोपे ॥ तुप

धान्यघयोदेविसर्वसल्लमद्यार्घता ।

अवहाराश्वनश्रान्तिदुर्मुखेदुर्मुखाप्र

जा ॥ वि । मुखरे । अवदुमुखे । अ

प्रियशादिनि ॥ दुर्निन्दितंमुखमख्ये ॥

दुर्भयाः । वि । मन्दमतौ । विवेकासम

र्थे ॥ दुष्टाभेधावस्थसः । निच्यमसि

च प्रजासेधयो ॥

दुर्लभाः । पुं । काकतुष्याम् ॥

दुर्लभा । खी । कैवाडीडी इतिमा-

या प्रसिद्धे हचे । काकाहन्याम् ॥

दुर्लभः । पुं । धृतराष्ट्रतनये । कैर

व्यभूयतौ । सुयोधने ॥ दुःखेनयुध

ते । युष् । भाषायांशासियुधीति

युच् ॥

दुर्लभिता । खी । छन्दोभेदे ॥ यथा ।

वसुभश्च रश्चै रथदिग्भि इदीरित

सयतिका विद्वितादि यदा सगणा

ष्टकमधितसञ्चरणा जितदुर्नयदुर्ल

तिकेतितादा । पाणभृत्कुलमग्नचना

मकनागवरप्रथिता सुकृतां सुखदा

दुर्लभः

यशान्तपराधिपगौडकुलोच्चलता
मवधेहिहृदहृदा ॥

दुर्लभः । पुं । कच्छुरे ॥ शविडके । क

चुरे ॥ वि । दुष्पापे ॥ यथा । दुर्लभं

पयगेवैतन् देवानुग्रहहेतुकम् ।

अनुष्यत्वं मुमुक्षुत्वं मत्तापुरुषसञ्च

यदति विपेकचूडामणिः ॥ अतिप्रश

स्ते ॥ भिये ॥ दुर्लभं प्राकृतं वाक्यं

दुर्लभं चोमकृतं सुतः । दुर्लभासदृ

शीमार्या दुर्लभस्यजनाप्रियः ॥ दुः

खेनलभ्यते । लभः । ईषद्दुस्सुखि

तिखल् ॥

दुर्लभा । खी । भक्तौ ॥ जन्मान्तरंसह

स्त्रेषु तपोदानसमाधिः । नष्टां-

चीणपापानां कृष्णे भक्तिः प्रजाय

ते ॥ इति व्यासवचनम् ॥ दुरालभा

याम् ॥ श्वेतकशठपर्यायाम् ॥

दुर्लभः । वि । वक्तुमशक्ये । दुःखकथ्ये ॥

दुर्लभः । न । मन्दशक्ये ॥ असह्यं दु

र्वचो चातिर्भेदान्तरितरौद्रस्तु ॥

दुर्लभम् । न । रजते । रूप्ये ॥ सुवर्णा

मेखया दुष्टोवर्णोऽय ॥ रत्नशालुके ।

सेलेये ॥ वि । असङ्घर्षे ॥

दुर्लभकम् । न । रजते ॥ इति हेम

चन्द्रः ॥

दुर्लभः । खी । दुष्टायांवाचि ॥ वि ।

कषदे ॥ दुष्टावागस्य ॥

दुष्ठी

दुर्वाच्यम् । वि । अत्रात्थे ॥
 दुर्वादः । पुं । दुश्चरः । निन्दितवाक्ये-
 ॥ दुष्टोवादः ॥ स्तुतिपूर्वकदुर्वाक्ये ॥
 दुर्वासाः । पुं । अश्विननये शङ्करांशा-
 । ज्ञाते मुनिविशेषे । कुशारगौ ॥ वि
 । कुम्भितवस्त्रयुक्ते ॥
 दुर्धृतेयः । वि । दुर्दर्श ॥ दुःखेनवि-
 शेये ॥
 दुर्विभ्रः । वि । दरिद्रे ॥ दुःखां विधाप्र-
 कारः समद्विर्वास्य ॥ खले ॥ सूखे ।
 वाहिजे ॥
 दुर्विनीतः । पुं । शुकले । अशिक्षिता
 श्रे ॥ वि । अविनीते ॥
 दुर्विभाष्यः । वि । अशितक्ये ॥
 दुर्वृत्तः । वि । दुर्जने । दुष्टे । ऐन्द्रजा-
 । विककितवादे ॥ दुष्टवृत्तमस्य ॥
 दुर्व्यसिः । वि । दुष्टे कर्मणि वर्त्तमाने ॥
 दुष्टे कर्मणि वृत्तिः । दुष्टावारसिर्धस्य ॥
 दुर्हत्-द् । वि । वैरिणि । शची ॥ दु-
 ष्टं हृदयमस्य । सुहृद्दुर्हृदैमिपाभि-
 षथेरिति निपातनात् हृदयस्य हृद्
 भाय ॥
 दुर्हृदयः । वि । दुष्टान्तःकरणे ॥
 दुष्टिः । पुं । मुनिविशेषे ॥ खी । कच्छ-
 याम् ॥ दोषति । दुल्लभत्त्वेमे । इगु-
 पधात्किदिति ॥
 दुष्ठी । खी । कम्प्याम् ॥ कृदिकारा

दुष्कृत

दितिष्ठीष् ॥
 दुश्चरः । पुं । भङ्गुके ॥ शम्भुके ॥ वि ।
 दुस्सरे ॥
 दुश्चरितम् । न । श्रुतिभ्युच्चेयिहिते पा-
 पकर्मणि ॥ दुष्टं चरितम् ॥
 दुश्चर्मा । पुं । अच्छमेदुमणी । दिन-
 मके ॥ कोठरेगे ॥ दुष्टं चर्मास्य ॥
 दुश्चिक्यम् । न । ख्यात् । तृतीयभवने
 । सङ्गजे ॥
 दुश्चयनः । पुं । इन्द्रे ॥ दुःखेन दुष्टं दु-
 ष्टेषुषा चयनं पतनमस्य ॥ चयनमु-
 तिनैकदा जितत्वात् दुस्सहः चयने
 स्येति वा ॥
 दुष्कारम् । न । दुःखेनकरणे ॥ आकाशे
 ॥ वि । दुःखेनक्रियमाणे ॥ कर्तुमश-
 क्ये ॥ अपियत् सुकरं कर्म तदप्येके-
 नदुष्कारम् ॥ दुःक्रियते । ईपदु सुष्य-
 तिखल् ॥
 दुष्कर्म्यः । न । पापे ॥
 दुष्कुलम् । न । दुष्टकुले ॥ वि । दुष्ट-
 कुलजे ॥
 दुष्कुलीनः । पुं । चागाश्वगन्धश्च ॥
 वि । दौष्कुलेये ॥ दुष्कुलस्य ऽप-
 थ्यम् । दुष्कुलादृढगितिपथे खः ॥
 दुष्कृतम् । न । पापे ॥ तत् तत्क-
 र्तुं संरगानन्तरं तेनसङ्गच्छतीत्यु-
 त्तयङ्गिपुराणे । गुरादृष्या निवर्त्तने

दुष्टयो

श्मशानादपिवान्मथाः । मुकृतं दुष्कृतं लोके गच्छन्तं मनु गच्छति ॥ तस्माद् विच्छिन्नं समासाद्य दैवाद् वा यौरुपा दथ । दद्यात् सन्यग् दिनाः तिभ्यः कीर्त्तनानि च कारयेदिति ॥ दुष्टकृतं करगमनेन । इदुदुपधस्य-
 न चाप्रत्ययस्येतिषः ॥ वि । तदिति ॥ दुष्कृतात्मा । वि । पापहृदये । पापमुद्धी ॥ दुष्कृती । वि । पापकारिणि । पापेन सहनिच्ययोगिनि । वेदमार्गविरोधिनि ॥ दुष्कृतमस्योच्छ्विन्वा । इतिः ॥
 दुष्क्रीतः । वि । महार्घे ॥ यथा । क्रीत्वा मूलेन यो द्रव्यं दुष्क्रीतं मन्यते क्षयी । विकृतुः प्रतिदेयं तत् तस्मिन्नेवाङ्गविद्यतमिति नारदः ॥
 दुष्कर्म । न । दुःखे ॥ दुष्कदिरः । पुं । खदिरप्रभेदे । सचासारि । गोरटे । क्षुद्रखदिरि ॥
 दुष्टम् । न । हुष्टौपयौ ॥ वि । ऊधसे ॥ दुर्बले ॥ वचके ॥ दौषयुक्ते ॥ यथा । दुष्टः शब्दः स्वरतोवर्षतीवेति भाष्यम् ॥
 दुष्टकाष्ठः । पुं । केत्वाद्युत्पातदर्शने ॥ गुरुशुक्लास्तादौ ॥
 दुष्टचारिणी । स्त्री । स्वरिण्याम् ॥
 दुष्टयोगः । पुं । अतीपातादौ ॥

दुष्पन्तः

दुष्टवृषः । पुं । गलौ ॥ शक्तोप्यपूर्वहे-
 योहिष्युषोमखिरुदाहृतः ॥
 दुष्टा । स्त्री । दुःखीलायाम् । पुंश्रुत्याम् ॥ दुष्टाभार्यौ शठंमिचं भृच्छ्याश्वे-
 चरंदायकाः । सप्तर्षेभ्यश्चेवाशो म-
 च्युरेव न संशयः ॥ दुर्बचनायाम् ॥
 दुष्टाश्वः । पुं । अदान्ताश्वे ॥
 दुष्टुः । अ । निकृष्टे । निन्दायाम् ॥ दुः-
 स्थानम् । षा० । अपदुःसुषुम्नदति-
 कः । सु० पत्न्यम् ॥
 दुष्टुः । वि । अविनीते ॥
 दुष्पुत्रः । पुं । चौराभिधगन्धश्वे ॥
 चण्डाहुमे ॥ दुष्टानिपचायुष्य ॥
 दुष्पूरः । वि । पूरयितुमशक्ये ॥
 दुष्पुष्पपर्णी । स्त्री । वार्त्ताक्याम् । व-
 नमय्या इति भाषा ॥ दुःखेन प्रधृष्यते
 । जिघृषा प्रागल्भ्ये । यर्भो गिष्णुट् ॥
 दुष्प्रपर्णा । स्त्री । दुरालभायाम् ॥ ख-
 र्ज्वर्याम् ॥
 दुष्प्रधर्षिणी । स्त्री । वात्तोक्तौ ॥ कण्ट-
 कार्याम् ॥ दृष्टत्थाम् ॥ पुनः पनर्दुःखे-
 न प्रधृष्यते । जिघृषा० । आभीच्-
 ग्येति निः ॥
 दुष्प्रदक्षिः । स्त्री । दुर्वात्तायाम् ॥
 दुष्प्रवेशः । स्त्री । कन्यारीवृक्षे ॥
 दुष्पन्तः । पुं । चन्द्रवर्षीयवृक्षपतिविशेषे
 । शकुन्तलापतौ । भरतपितरि ॥

दूतः

दुःखे ॥ कोपे ॥ दुःखभावेने
॥ दोषे ॥

दुःखः । वि । दुःखेनेतत्तुं शक्ये । तरि
तुंमशक्ये ॥ ईवहः स्नाप्यतिखब् ॥

दुःखकैः । पुं । युक्तकैः ॥ दुःखकैः सु
विरम्यताम् ॥

दुःखः । वि । दुर्गते ॥ मूर्खे ॥ दुःखेन
तिष्ठति ॥ ङा० । सुपिस्वद्वितिकः ॥

दुःखशः । द्वि । दुःखशे ॥

दुःखशा । स्त्री । दुःखशायाम् ॥

दुःखितुः पतिः । पुं । जाभातरि ॥ विभा
या स्वसृपच्योरितिवा ऽसुक् ॥

दुःखिता । स्त्री । सुताशाम् । कन्याशाम् ॥

दोषि । दुःखप्रमुखे । नसृने दृक्षदृ
होहमे । दृष्टाद कामा दृमादृषिटदृ
द्विषितदृहेसृच् दृट गुणाभावश्च
निपातितः ॥ दृष्टविया । दृष्टमस्मी
कख्ये । तथा साधुः । स्वस्वादिच्चाश
डीप् ॥

दूतः । पुं । सन्देशहरे । वार्त्ताहरे ॥

दूत चैव प्रशुर्वीत सर्वशास्त्रविशार
दम् । इन्द्रिताकारचेष्टर्ष शुचि दचं
कुलोद्गतम् ॥ अनुरक्तः शुचिर्दणः
स्मृतिमान् देशज्ञासदित् । नपुमा
नू पीतमी वीम्नी दूतो राक्षः प्रग
सते ॥ असाच्येदृष्टमायत्तो दृपवे
नैनयिकी क्रिया । नृपती कोपरा

दूतमी

श्रेयःदृते सन्धिप्रिययौ ॥ दूत एव
चि सन्धते भिनत्येवच संहतान् ।

दूतस्तत् कुरुते कर्म्ममदन्ते येनवा
नवा ॥ सविद्या दक्षकृत्स्वेषु निगूढे

ज्ञितचेष्टितैः । आकारमिश्रितं चेष्टां
भृत्स्वेषु चक्रिकीर्षितम् ॥ बुद्ध्याश्च स

र्षे तस्त्रेण परराजचिकीर्षितम् । त
था, प्रयत्नमातिष्ठेद् यथात्मानं नृपी

द्वयेदिति मनुः ॥ अस्यलक्ष्यं यथा

। यथोक्तवादीदूतः स्नादेशभाषा वि
शारदः । सक्तः लोशसहो वाग्मी दे

शकालविभागवित् । पिशातदेशका
लश्च दूतः स्नात्, समहीचितः ॥ ध

क्ता नयस्य य, काले स, दूतो नृपते
र्भवेदिति मनुस्त्व पु० ॥ मेधापी वा-

क्त्पटुः प्राचः परचित्तो पल्लवकः ।
धीरो यथोक्तवादीच एषदूतोभिधी

यते इतिचाणक्यम् ॥ अस्त्रावध्यक्षं
यया । वैरुप्यमज्ञेषु कपानिपातो

मौर्ष्यं तथा लक्षण्यसन्निवेशः । एता
नृपयानर्हतिरुच्यवादी शास्त्रेषुदूत

स्वधो नदृष्ट इति ॥ द्रवति । दुर्गती
। दूतनि र्भादीर्षं श्वेतिक्तः ॥ यद्वा

। दूयतेस्व । दूड् परितापे । गच्छथे
तिक्तः ॥ दुनोतिवा । दृदृष्टपतापे ।

पूर्वेषु ॥

दूतमी । स्त्री । कदम्बपुष्प्याम् ॥

दूरद

दूतागारम् । न । पचगृहे । डाक इति
योष्ट इतिचेतरभाषा ॥

दूतिः । स्त्री । दूतिकायाम् ॥ दूयते ।
दूङ् ० क्तिच् ॥

दूतिका । स्त्री । सञ्चारिकायाम् ॥

दूती । स्त्री । स्त्रीपुंसोःसन्देशप्रापिका
याम् । सञ्चारिकायाम् ॥ गौ० ङीष् ॥

दूतीका । स्त्री । सञ्चारिकायाम् ॥

दूत्यम् । न । दूतत्वभावे ॥ दूतभावे
॥ दूतकर्मणि ॥ दूतस्वभावः कर्मधा

॥ दूतवर्गिभ्याम्भेतिथयः ॥

दूनः । वि । अर्ध्वादिनाश्रान्ते ॥ दूयते
अ । दुगतौ क्तः । दुर्बोर्दीर्घश्चेति
नक्षम् ॥ अकर्मकत्वात् कर्त्तरि-
वाक्तः ॥ सन्तसे ॥ पिप्पेनदूने रस
ने सितापि तिक्तायते संसृष्टावतं
सेतिनैषधम् ॥

दूरः । वि । विप्रकृष्टे ॥ महतान्तरेणव
र्त्तमाने ॥ अगोचरे ॥ दुःखिनेयते
प्राप्यते । दूरीणोलोपश्चेतिसाधुः ॥

दूरदर्शनः । पुं । गृध्रे ॥

दूरदर्शी । पुं । पण्डिते दूरं दूराद्य प
श्यति । दृशिर् ० गृ ० णिनिः । सुपी
तिवा ॥ गृध्रे ॥ वि । दीर्घदर्शके ॥

दूरदृक् । पुं । पण्डिते ॥ गृध्रे ॥ वि
। दीर्घदर्शके ॥ दूरावलोकनार्थेय-
न्त्रविशेषे । दूरवीक्षणे । दूरवीनद-

दूर्वा -

तिभाषा ॥ दूरे दृक् दर्शनयेन ॥

दूरमूकः । पुं । मुञ्चदृषे ॥

दूरवर्त्ती । वि । महतान्तरेण वर्त्तन-
शीले ॥ यथा । किन्तया दूरवर्त्तिन्या

श्रिया राक्षसपुङ्गव । अरयोर्वा नप-
श्यन्तिवन्मुभिर्या न मुज्यत इतिरामा-
यणे विभीषणंप्रतिरामवाक्यम् ॥

दूरवीक्षणम् । न । दूरवीन इतिप्रसि
द्धे दूरदृशि यन्त्रे ॥

दूरवेधी । पुं । दूरापातिनि । दूरनिष्पे
ष्याच्चे ॥

दूरभिन्नः । वि । अत्यन्तविष्वक्षणे ॥

दूरस्वः । वि । विप्रकृष्टस्थिते ॥ योज-
नलक्षकोऽथन्तरिते ॥ दूरेतिउत्ति ।

छा० । सुपिस्व इति कः ॥

दूरापाती । पुं । दूरवेधिनि ॥

दूरेच्यः । वि । दूरेजातादौ ॥ पथिके
॥ दूरादेच्यः ॥

दूरेरितेक्षणः । वि । केकरे ॥

दूर्थम् । न । शब्दाम् ॥ विष्टायाम् ॥

दूर्वा । स्त्री । अतपर्विकायाम् । नील
दूर्वायाम् । तिक्तपर्वायाम् ॥ खेनदू
र्वायाम् । गोलोम्याम् ॥ नीलश्वेत-
विभेदेनदूर्बेदेसमुदाहृते ॥ रक्तपि-
त्तकण्डूत्वग्दोषनाशिनीयमिति रा-
जवल्लभः ॥ दूर्बति दूर्थतेषा । दुर्बी
सिंतायाम् । अष् घञ्या । उपघायाम् ॥

दूषिता

श्वेतिदीर्घः ॥

दूर्वाकाण्डम् । न । दूर्वाणां समूहे ॥

दूर्वादिभ्यः काण्डः ॥

दूर्वाष्टमी । स्त्री । भारगुक्ताष्टम्याम् ॥

दूष्णिका । स्त्री ।

दूष्णी । स्त्री । } नील्याम् ॥

दूषकः । त्रि । पांसने । दोषोत्पादके

॥ पुं । शालेर्जात्यन्तरे ॥ दूषयति ।

दुष० । गण्यन्तः । खलु ॥ दोषोष्णा

विच्छूत्तम् ॥

दूषणः । पुं । राक्षसविशेषे । राक्षसा-

। टखरसेनापतौ ॥ न । दोषे ॥ दूष

यति । दुषवैकुत्से । न० ल्युः ॥

दूषणारिः । पुं । श्रीरामे ॥

दूषिः । स्त्री । दूषिकायाम् ॥ दूषयति

। दुष० । गण्यन्तः । दोषोष्णाविच्छूत्त-

म् । अचरः ॥

दूषिका । स्त्री । तूष्णिकायाम् ॥ लोच

नक्षमले । पिशोडके । गीळ इति

भाषा ॥ दूषयति । दुष० । गण्यन्तः ।

ऊत्तम् । खलु ॥ यद्वा । दूषयते र

चर इति इप्रथय ॥ ऊत्तम् । स्वा

र्थे कन् ॥

दूषितः । वि । कर्मिणस्ते । चारिते ।

वाच्ये । प्राप्तदोषे ॥

दूषिता । स्त्री । दोषप्राप्तयां कन्याया

म् । सम्येदायाम् ॥

दृक्कायः

दूधी । स्त्री । नेत्रमले ॥ कृदिकाराद्

क्तिनइतिङीष् ॥

दूषीका । स्त्री । दूषिकायाम् ॥ दूषय

ति । दुष० । गण्यन्तः । ऊत्तम् । क

पिद्दूषिभ्यामीकन् ॥ स्वार्थे कन्वो ॥

दूषीविषम् । न । औषधादिभिरधीर्था

विषे । आदिना दावाग्निवायुरैर

योपिते विषे ॥ अधीर्था विषमौषधि

भि र्हतवा दावाग्निवातातपशोधि-

सं वा । स्वभावतोवा गुणविप्रहीनं

विषं हिदूषीविषंता मुपैतीतिमा-

षवः ॥

दूष्यम् । न । वस्त्रे ॥ वस्त्रगृहे ॥ पूये

॥ वि । दूषणीये ॥ यथा । दूष्यं वस्त्रो

मम पुनर्निपुणं विभाव्यभावावबोधं

विहितानदुनोति दोषइति ॥ दूष्य

ते । दुष० । गण्यन्तादचोयत् । दोषो

ष्णाविच्छूत्तम् ॥ दूषयितुमर्हो वा ।

अर्चैकृत्त्यहचरच ॥

दूष्या । स्त्री । कच्चायाम् । वरत्रायाम्

। गजमथवन्धनरञ्जाम् ॥ दूष्यते

ऽनघा । दुष । यत् । टाप् ॥

दृक्कम् । न । क्लिप्ते ॥ इतिसंघिसन्तारे

णादित्तिः ॥

दृक्कायः । पुं । श्रेष्ठाणे ॥

दृक्कर्माः । पुं । सर्वे ॥ दृशौकर्षावस्य ॥

दृक्कायः । पुं । श्रेष्ठाणे । लयविभागे ॥

दृढम्

दृक्प्रसादा । स्त्री । कुलत्रप्रयाम् ॥ कु
लत्र्याम्त्रने ॥

दृक्प्रिया । स्त्री । शोभायाम् ॥

दृक्श्रुतिः । पुं । सर्पे ॥

दृक्स्थितिः । स्त्री । दृष्टेःस्त्रिये ॥ दृशः
स्थितिः ॥ दृष्टिंज्ञानमयीं कुत्साम
भ्येदृशंक्षामयं जगत् ॥ सादृष्टिः परमो
दारा न नासाद्यविलोकिनी ॥ दृष्टि
दर्शनदृश्यानां विरामो यत्रथा भवे
त् ॥ दृष्टिः स्ववैषकर्मन्था न नासा
द्यविलोकिनी च्याचार्याः ॥

दृग्ध्वजः । पुं । सूर्ये ॥

दृग्गोलः । पुं । खगोलान्तर्गते गोलवि
शेषे ॥

दृग्भूः । स्त्री । सर्पे ॥ वल्ले ॥ भास्करे ॥

दृग्बिषः । पुं । नागे ॥

दृढम् । न । लोहे ॥ अतिशये । निता
न्ते ॥ क्रियाविशेषणेशक्तीवत्त्वाद्य
विशेषणेतुवाद्यलिङ्गता ॥ पुं । रूप-
कप्रभेदे ॥ यथा । दृढाख्यः स्नात
दुश्चर्तं तालेव हंसलीलके । चतुर्द
शक्षरैर्युक्तः शूद्रे परिकीर्तितइ
ति सङ्गीतदाजोदरः ॥ त्रि । स्थूले ॥
प्रगाढे । अप्रशिक्षिते ॥ वलप्रति ।
शक्ते ॥ कठिने ॥ दर्दति दृढतिस्मवा
। दृढदृष्टिदृष्टौ । कप्रच्यये । दृढः
स्थूलवलयेरिति क्तव्ये उभावः त

दृढप

दृढत्वम् इत्यलोपः इदितोनलोप
शुनिपाच्यते ॥

दृढकण्टकः । पुं । क्षुद्रफलकण्टके । घौ
खा चांकडा इतिगौडभाषा ॥

दृढकाण्डः । पुं । वंशदृष्टे ॥ न । दीर्घ
रोहिषके ॥

दृढकाण्डा । स्त्री । पातालमण्डलीलता
याम् ॥

दृढकारी । त्रि । प्रारव्यकर्मसन्त्यादय
तरि ॥

दृढचुरा । स्त्री । वल्लजायाम् ॥

दृढगात्रिका । स्त्री । मस्यख्याम् ॥

दृढग्रन्थिः । पुं । वंशे ॥

दृढच्छदम् । न । दीर्घरोहिषके ॥

दृढतण्डुः । पुं । धवदृष्टे ॥

दृढदण्डः । पुं । मुञ्चदृष्टे ॥

दृढदण्डा । स्त्री । वल्लजायाम् ॥

दृढत्सक् । पुं । यावनालशरे ॥

दृढदंशकः । न । चांगर इति प्रसिद्धे
यादसि ॥

दृढनिश्चयः । त्रि । स्थिरप्रभे ॥ दृढः
कुतार्किकैरभिभवितुमशक्यतयास्थि
रो निश्चयेऽहमस्यकर्मभोक्तृस
च्चिदानन्दादित्यं ब्रह्मेत्यथवसाय
शीले संसारादुपरतेमुने ॥

दृढनीरः । पुं । नारिकेलदृष्टे ॥

दृढपवः । पुं । वंशे ॥

दृढप्र

दृढपर्वी । स्त्री । वल्लजायाम् ॥

दृढपादा । स्त्री । यवतिंक्तायाम् ॥

दृढपादी । स्त्री । भूम्यामल्याम् ॥

दृढप्ररोहः । पुं । प्रचवृक्षे ॥

दृढफलः । पुं । नालिकेरे ॥ दृढानि
फलानि यस्यसः ॥

दृढबन्धिनी । स्त्री । श्यामालतायाम् ॥

दृढभूमिः । वि । विषयमुखवासनया-
चालयितु मशक्ये ॥

दृढमुष्टिः । पुं । खड्गादौ ॥ वि । कूप-
ये ॥ दृढामुष्टिर्धृष्ट ॥

दृढमूलः । पुं । मुञ्जवृक्षे ॥ मन्थानक
वृक्षे ॥ नारिकेले ॥

दृढरङ्गा । स्त्री । स्फुट्याम् ॥

दृढलता । स्त्री । पातालगरुड्याम् ॥

दृढलोमा । पुं । शुक्रे ॥ वि । कठिन
लोमयुक्ते ॥ दृढानि लोमानि यस्य ॥

दृढवल्कलः । पुं । पूशे ॥ लकुचे ॥

दृढवल्का । स्त्री । अम्बुष्ठायाम् ॥

दृढधीमः । पुं । चक्रमर्दे ॥ वदरे ॥ व-
रुद्रे ॥

दृढप्रतः । वि । अचालकसङ्घक्ष्ये । फल-
पर्यन्तं प्रारब्धप्रतापरिच्छागशीले ॥
सर्वथाभगवानेव भजनीयः सर्वैर्बहु
पश्येतिप्रमाणाजनिताऽप्रामाण्यश
ङ्काशून्यविज्ञाने ॥ दृढानि प्रतिपद्ये
श्वालयितुमशक्यानि अहिंसासत्या

दृन्मूः

सौयत्रज्ञचर्यापरिग्रहादीनि व्रतानि
नियमा यस्यसतथा । शर्मदमादि सा
धनसम्पन्नइतिर्यावत् ॥

दृढसन्धिः । वि । संहते । निष्किन्ने ॥

दृढःसन्धिःसन्धानमस्य ॥

दृढमृत्तिका । स्त्री । मूर्वायाम् ॥

दृढस्त्रन्धिः । पुं । चीरिकावृक्षे ॥

दृढाङ्गम् । न । हीरके ॥

दृता । स्त्री । जीरके ॥

दृतिः । पुं । चर्मपुटे । चर्मनिर्मितौद
कादिपात्रे ॥ मत्स्ये ॥ दृष्टार्ति । दृवि
दारये । दृष्टातेर्ह्रस्वश्चेति तिः ॥ अ
रीरार्वयवविशेषे ॥ उदकनोदनच-
र्मयन्त्रे ॥

दृतिधारकः । पुं । आकन्पाता इति-
गौडभाषाप्रसिद्धे वृक्षे ॥

दृतिहरिः । पुं । पशौ ॥ दृतिहरतीति
विग्रहे दृष्ट्युपपदाहरतेःपशौकर्त्तरि
इन्प्रत्ययः ॥

दृन् । अ । दृढार्थे ॥ हिंसायाम् ॥

दृन्मूः । स्त्री । सर्पे ॥ चक्रसर्पे ॥ पुं । व
ज्रे ॥ अश्वभूपतौ ॥ तद्वसर्पजातौ ॥
कपौ ॥ सन्दर्भकर्त्तरि ॥ कथके ॥
सूर्ये ॥ दृभति । दृभीग्रन्थे । अन्दूद
न्मूलन्वितिकूप्रत्यये । निपातनाशु-
म् अनुस्वाराभावोपि । हुङ्कृद्भूयाधि
॥ दृढशब्दोपपदेभुवःकूप्रत्यय उप

दशाका

पदेक्षदन्नादेशोनिपातनादितिमाध
वः ॥ यद्वा । दृन्नितिनान्तमथयं दृटा
र्थकमुपपदम् । वर्षाभूवद्रूपमस्ये-
त्याहुः ॥

दसः । वि । उदृते । गर्भिते ॥ दृष्यते ।
दृषर्धविमोहनयोः । अस्माज्जत्तर्था
कर्मकेत्यदिनाकर्त्तरिक्तः ॥

दप्रः । पि । वल्वति ॥ दृष्यति । दृप० ।
स्फार्चितञ्चरिः ॥

दव्यः । वि । ग्रथिते ॥ दृष्यते स्म ।
दंभीयन्ते । क्तः ॥

दधिः । स्त्री । गुरुणे ॥

दक् । स्त्री । दर्शने ॥ नेचे ॥ नेचेरुचि
रूपं व्याप्यते इत्यविवादम् ॥ वृद्धौ
॥ ज्ञाने ॥ रूपदृश्यं लोचनं दक् त
दृश्यं दृष्टमानसम् । दृश्याधीष्टयः
सौचीदृगेय नतु दृष्यते ॥ वि । वी
चके ॥ अम्यचे ॥ घातरि ॥ पश्यति
दृशिरूपे चये । क्तिप् ॥ यद्वा । दृश्य
ते दर्शनमनयावा । सं० क्तिप् । कि
न् प्रत्ययस्येति बहुव्रीह्याश्रयणत्
क्तिप्यपिकृत्वम् । त्यदादिपुदृशः कि
नोविधानात् ॥ छङ्गे ॥

दशत् । स्त्री । दृषदि ॥

दशदती । स्त्री । दृषदत्त्वाम् ॥

दशा । स्त्री । चक्षुषि ॥

दशाकाञ्च्यम् । न । पञ्जे ॥

दृष्टम् ।

दृशानः । पुं । विरोचने । सूर्ये ॥ आ
चार्ये ॥ लोकपाले ॥ न । ज्योतिषि
॥ पश्यति । दृशिरु० । युधिवुधिदृशः
किचेत्यानञ् ॥

दृशिः । स्त्री । चक्षुषि ॥ दर्शने ॥ गो
पीदृगुक्त्वदृशिःप्रविवेशगोष्ठम् ॥

दृशिस्वरूपः । वि । चैतन्यघने ॥

दृशी । स्त्री । नेचे ॥

दृशोपमम् । न । सिताम्भोजे ॥

दृश्यम् । न । अनात्मस्वरूपे । ममेदं-
श्रोत्रं ममेदंमन इत्यादिममतास्य-
दत्तेनात्मन उपसर्जनभूते सूक्ष्मदेहा
दै । दृष्टिदृत्तिव्याप्यदृश्यमितिप्र-
सिद्धम् ॥ वि । दृष्टये । दर्शनीये ॥
दृष्टुयोग्यम् । दृशेर्द्धेलोर्ग्यत् ॥ च
दुपधाच्चाकृषिचृतेरितिक्वाप् वा ॥

दृष्यत्कारम् । न । मुख्यायसे ॥

दृषद् । स्त्री । निष्पेयशशिलापट्टे । शि
ल् इति भाषा ॥ पाषाणे । प्रस्तरे ॥

दृशाच्यव । दृविदारणे । दृषानेःपु
ग्भस्वश्चेत्त्विदिः ॥

दृषदती । स्त्री । नदीविशेषे ॥ दृषदः
सन्त्यस्याम् । मतुप् । जयइतिसम्भवः
॥ काश्यायन्याम् ॥

दृष्टम् । न महीभुजां स्वपरचक्रोत्थ
मये ॥ स्वराष्ट्राचारटविकादेर्भयम्
। परराष्ट्रादाहविलोपादेर्भयम् ॥ प्रति

दृष्टान्तः

विषयाध्यवसाये ॥ त्रि । साक्षात्कृते । प्रत्यक्षे । अग्निगोचरे । ईक्षिते ॥ अग्निचित् कपिला सर्षी राजा भिचुर्भद्रोदधिः । दृष्टमात्राः पुनन्व्येते तस्मात् पश्यते निश्चयः ॥ दृश्यते स्म । इति शिरोऽङ्गः ॥ ज्ञाते ॥ दर्शने ॥

दृष्टपृष्ठः । पि । पलावमाने ॥

दृष्टप्रत्ययः । पि । दृष्टविश्रामे ॥

दृष्टरजाः । स्त्री । मध्यमायाम् । प्रथमं प्राप्तसकृदायां नार्याम् ॥ दृष्टं रजो यस्याः ॥ प्रौढायाम् ॥

दृष्टान्तः । पुं । मरणे ॥ शब्दे ॥ उदाहरणे ॥ प्रतिपाद्यप्रतिपाद्यकयोर्यस्मिन्नर्थे बुद्धिसाम्यं सदृष्टान्तः ॥ तथाच गौतमसूत्रम् । लौकिकपरीक्षकाणां यस्मिन्नर्थे बुद्धिसाम्यं सदृष्टान्त इति ॥ लौकिकोऽप्राप्तशास्त्रपरिशीलनजन्यबुद्धिप्रकर्षाः प्रतिपाद्यप्रतिपाद्यित्यर्थः । परीक्षकः शास्त्रपरिशीलनप्राप्तबुद्धिप्रकर्षः प्रतिपाद्यक इति फलित्यर्थः ॥ तथाच प्रतिपाद्यप्रतिपाद्यकयोरितिपर्यवसन्नम् । बहुवचनं कथाबहुत्वमभिप्रेत्य बुद्धेः साध्यसाधनोभयविषयिगत्या स्तदभावविषयिगत्या साम्यमधिरोधो यस्मिन्नर्थे सोर्धोदृष्टान्तः । वादिप्रतिवादिनो साध्यसाधनोभयप्रकारकतद्भा-

दृष्टिः

वदयप्रकारकान्यतरनिश्चयविषयो-
दृष्टान्तप्रतिपर्यवसितोर्थः ॥ * ॥ अ-
सङ्कारविशेषे । दृष्टान्तः पुनरेतेषां
सर्वेषां प्रतिबिम्बनम् ॥ एतेषांसाधा-
रणाधर्मादीनां दृष्टोऽन्तोनिश्चयोय-
त्र सदृष्टान्तः । त्वयि दृष्ट एव तस्या-
निर्याति मनो मनोभवत्वञ्चितम् ।
आलोकेहिहिमांशो विकसति कु-
मुदं कुमुदच्याः ॥ एषसाधर्म्येण । वै-
धर्म्येण तु । तथाहवे साहसकर्मशर्म-
याः करं कृपाणान्तिकमानिनीषतः
। भटाः परेषां विगरासता मगुर्दंभ-
स्यऽवाते स्थिरता हि पांशवः ॥ *
॥ उपमाने ॥ दृष्टः अन्तोनिश्चयो-
च । दृष्टान्तः सादृश्यवलेन प्रकृता-
र्थनिर्णयोयेनवा ॥

दृष्टिः । स्त्री । बुद्धौ ॥ लोचने ॥ दर्श-
ने ॥ ज्ञाने ॥ अन्तः कारखवृत्तौ ॥
अचूर्जन्यमनोदृष्टिश्चक्षुष्ता रूप-
मासिका । दृष्टिरिच्छुच्यते दृष्टा दृ-
ष्टेः कर्त्तति लौकिकैः ॥ दर्शनम् । इ-
ति शिरोऽङ्गः । क्तिन् । दृश्यते ऽनया वा क-
रणे क्तिच् ॥ * ॥ अथग्रहाणां दृष्टि-
कथनं यथा । तृतीये दशमेचैव पाद-
दृष्टिरुदाहृता । सर्वदृष्टिश्चनवमेप-
चमेच प्रकीर्त्तिता ॥ अतुर्थे चाष्टमे-
चैवपादोना परिकीर्त्तिता । सप्तमे

देयम्

परिपूर्णां च फलमेवं प्रकल्प्यते ॥ तृ
तीयदशमावार्तिः पश्यन् पूर्णफल-
प्रदः । विक्रोयगान् गुरुश्चैव चतुर्धा
ष्टमजान् कुजः ॥ सुतमदत्तनवान्छे
पूर्वदृष्टिः सुरारे युंगलदशमराशौ
दृष्टिपादत्रयार्हः । सहजरिपुचतुर्थे
ष्वष्टमे चादृष्टिः स्थितिभवनमु-
पान्त्यं नैवदृश्यंश्चिराद्दोः ॥ स्वस्थानं
द्वितीयं च षष्ठं मेकादशं तथा ।
द्वादशाख्यं नपश्यन्ति शेषं पश्यन्ति
शुद्धाः ॥

दृष्टिकृत् । न । } स्थूलपद्मे ॥
दृष्टिकृतम् । न । }

दृष्टिगुणः । पुं । बाह्यदोर्लक्ष्ये ॥

दृष्टिवन्धुः । पुं । खद्योते ॥ छाञ्चने ॥

दृष्टियोगिः । पुं । ईर्यके ॥

दृष्टिविधेयः । पुं । कटाक्षे ॥

दृष्टिविषः । पुं । सर्पविशेषे ॥

दृष्ट्या । अ । विलोक्येत्यर्थे ॥

दृष्टितः । वि । वृष्टिम्प्राप्ते ॥

देहीप्यमानः । वि । जाव्यत्यमाने । अ

तिशयदीप्तिविशिष्टे । यः पुनः पुनर-
तिशयेन वा दीप्यते तच्च ॥

देयम् । त्रि । दातव्ये ॥ दातुयोग्यम् ।

दुदान् । अघोयत् । ईदतिगुणः ॥

न । धनविशेषे ॥ यथा । अपराधाप

मक्लेशं प्रयत्नेनार्जितं धनम् । स्वल्पं

देवकं

वा बहुलं वापि देयमित्यभिधीयते
॥ अपराधापमं परपीडारहितम् ।

अक्लेशं पावकेशाजनकम् ॥

देवः । पुं । वसुधैव कुटुम्बकम् ।

सूर्याग्निगणपतिदुर्गादेः । सुरे । अ

मरे ॥ एतेर्धाप्यर्थायवा । आदित्याः

चन्द्रियास्तेषां विश्वस्वमरुतस्तथा ।

अश्विनौ च स्मृतौ शूद्रौ तपस्युग्रेसमा

स्थितौ ॥ स्मृतास्वाङ्गिरसादेवा वा

ह्यणा इति निश्चयः इति ॥ ज्ञाना-

तिशयशालिनिद्योतनात्मके आत्म

नि ॥ दीव्यति कीडति सर्गादिभिः-

विजिगीषते अमुरादीन् व्यवहरति

सर्वभूतेष्व्यात्मतया द्योतते स्मृतौ स्तु

त्यैः सर्वत्रगच्छति वा तस्माद्देवः ॥

दीव्यतेः पचायच् ॥ दीव्यते स्मृतौ

इतिदिवेः कर्मणिघञ्वा ॥ दीव्यते

कीडतेयस्माद्दोषते द्योततेद्वि । न

स्याद्देव इतिप्रोक्तः स्मृतौ सर्वदैवतैः

॥ मेघे ॥ राक्षि ॥ नाथ्योत्र्याभूमात्ते

॥ पारदे ॥ वज्रटीके ॥ देवदारुणि

॥ न । इन्द्रिये ॥ वि । पूज्ये ॥ दी-

प्तिमति ॥

देयकः । पुं । यद्वंशीये नृपविशेषे ।

श्रीकृष्णस्य मातामहे ॥ दीव्यति ।

यदुच्छं ॥

देवकईमः । पुं । सुगन्धिद्रव्यविशेषे ॥

देवकी

सतु श्रीखण्डे गुरुकूर्पूरकुण्डकुम्भमि-
 श्रितैर्भवति ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥
 देवकल्पः । चि । देवतुल्ये ॥ ईषदूनो-
 देवः । ईषदसमाप्तावितिकल्पपु- ॥
 देवकात्मजा । स्त्री । देवक्याम् ॥
 देवकार्थम् । न । देवानुद्दिश्यक्रियमाख्ये ॥
 देवकाष्ठम् । न । देवदाख्ये ॥
 देवकिरी । स्त्री । मेघरागस्य भार्याया
 म् ॥ यथा । ललिता मालती गौरी
 नाटी देवकिरीतया । मेघरागस्य
 रागिण्यो भवन्तीनाः सुमधमाः ॥
 अस्याः स्वरूपं यथा । भ्रमन्ती नन्दने
 श्यामा पुष्पप्रचयतत्परा । स्वाता दे
 विकिरीह्योपाकरापित सखीकरा ॥
 देवकी । स्त्री । वसुदेवभार्यायाम् । श्री
 कृष्णमातरि ॥ मयुरायां यादवेश्व
 र्याम् ॥ देवकानाचष्टे इति खिज
 न्ताद्वचः । ततोऽङ्गीप् ॥ यद्वा । दे
 वकल्यापत्न्यम् । अतरङ् । संज्ञपूर्व
 कत्वात् लङ्गाम्बः । इतोमनुष्यजाते
 रितिङ्गीप् ॥ यद्वा । देवकशब्दश्चत
 दपत्त्ये लघ्वणवा वृत्तौ, पुंयोगादि
 ति ङीप् । नञितच ह्याम्बलघ्वण
 एव पुंयोगः किन्तु नञ् जनकत्वात्
 पीतिहरत्सादयः । अतएव प्राक् के
 कयी तोभरतस्ततो ऽमुदितिभङ्गिः ।
 एवं देवतीरमणोपि ॥

देवगा

देवकीनन्दनः । पुं । श्रीकृष्णे ॥ देव
 कानन्दनः पुत्रः ॥
 देवकीसूनुः । पुं । श्रीकृष्णे ॥ देवक्याः
 सूनुः ॥
 देवकुम्भ्या । स्त्री । महाद्रोणायाम् ॥
 देवकुलम् । न । प्रास्तादे । देवक इति
 भाषा प्रसिद्धे आद्यतने ॥
 देवकुल्या । स्त्री । सरिति ॥
 देवकुसुमम् । न । खड्गे ॥ देवानां कु
 सुमम् ॥ कुसुमेषु देवश्रवणा । राज
 ॥ देवयोग्यं कुसुमं वा । शा० ॥
 देवकूटम् । न । तीर्थदिशेषे ॥
 देवखातः । पुं । न । अकृषिमजलाशये
 ॥ देवेतखातः ॥ देवदारश्चजलाश
 ये । देवसन्निधिं च न प्रसिद्धे सरसि
 ॥ स्त्री । न । गुहायाम् ॥
 देवखातकम् । न । अखाते देवखाते ॥
 देवे न खातम् । स्वा० कः ॥
 देवखातविलम् । न । गुहायाम् ॥
 देवगन्धा । स्त्री । महामेदायाम् ॥
 देवगर्भा । स्त्री । कङ्कालपीठाधिष्ठाव्यां
 देवतायाम् ॥
 देवगान्धारी । स्त्री । श्रीरागस्य भार्या
 याम् ॥ यथा । गान्धारी देवगान्धारी
 माख्यश्रीश्वसारादी । रामकीर्यपि
 रागिण्य श्रीरागस्य प्रियादमे ॥ अस्या
 गानसमयः शिशिरर्त्तौ तृतीयप्रहरा

देवज

देवत्व

वधिराव्यर्द्धपर्यन्तमिति गानेविदः ॥

किति ॥

देवगायनः । पुं । गन्धर्व ॥

देवगिरिः । पुं । भारतवर्षस्य ग्रेल्वि-
शेपे ॥

देवगिरी । स्त्री । रागिणीविशेषे ॥ सा
चः सोमेश्वरमते वसन्तरागस्यभार्या
वसन्तर्त्तचसदा गेया । भरतमते
हिन्दो वरागपुत्रस्य नागध्वने भार्या
॥ सङ्गीतदर्पणमते तु नटकल्याण भा
र्या ॥ अस्त्राः स्वहृषं यथा । अत्यभि
रामतनुः उत्तुङ्गपीनलनी चारु
बटभूषणा स्त्रीपङ्क्तिमध्यस्था मत्त
चकोरनयना सुभङ्ग्यङ्गीव । अस्त्रा
गानपमयो हेमन्ते दिवाचतुर्थप्रह
रावधिराव्यर्द्धपर्यन्तम् ॥

देवगुरुः । पुं । सुराचार्य ॥ देवानांगुरुः ॥

देवगुह्यम् । न । मरण्ये ॥ तद्वि प्राणि
नां वैराग्यानुदयाय देवैर्गोप्यते ॥

देवद्वन्द्वम् । न । देवालये ॥ सूर्यचन्द्रा
दीनां श्योतिर्मण्डलेषु ॥

देवविभक्तिस्तकौ । पुं । अश्विनीकुमा
रो । ॥ इति हस्ताशुभः ॥

देवच्छन्दः । पुं । शतयटिहारे ॥ देवै
च्छन्द्यते । छदि० । घञ् ॥

देवजग्धम् । न । देवजग्धके ॥

देवजग्धकम् । न । कश्चुजे ॥ देवैरयते
॥ अद० । कः । अदे । जग्धिस्योपति

देवजनविद्या । स्त्री । गन्धगुक्तिवृत्तग्री
तवाद्यशिल्पादिविज्ञानेषु ॥

देवदः । विं । शिल्पिनि ॥ दीव्यति । दि
वु० । शकादिभ्योऽटन् ॥

देवद्वी । स्त्री । गङ्गाशिल्प्याम् ॥

देवदहः । पुं । मन्दारदिदृष्टेषु ॥ प-
श्चैते देवनरवो मन्दारः पारिजात

कः । सप्तानः कल्पदृष्टेषुपुंसिवा ह
रिषन्दनम् ॥ देवानां तहः ॥ वैष्य
दृष्टे ॥

देवता । स्त्री । अमरे । सुरे ॥ देवदह
। स्वार्थे तच् ॥ विष्णवादिप्रतिमाया

म् ॥ त्वज्यमानद्वयो उद्देश्यविशेषे ॥
॥ मन्त्रस्तुत्यायाम् ॥ तस्याः सङ्ख्या

यथा । सदाराविबुधाः सर्वस्वानां स्वा
नांगणैःसह । पैलोक्त्ये तत्पथस्त्रिंश
त्कोटिसंख्या यथाभवेति पाशोत्तर

खण्डम् ॥

देवतादः । पुं । सैचिकेये । राहो ॥
जीमूते । खरायाम् । देताडा इति-

गौडभाषा प्रसिद्धे दृष्टे ॥ अजी ॥
देव सिद्धियं तः उच्यते । तदभाषा-

ते । कर्मयष्टा ॥

देवतादकः । पुं । देवताहे ॥ स्वा०कः ॥

देवतापिपः । पुं । इन्द्रे ॥
देवत्वम् । न । देवभूये । देवसायुजे ॥

देवदा

देवस्य भावः कर्मणा । तस्य भावस्त्व-

तलौ ॥

देवदण्डा । स्त्री । नागवलायाम् ॥

देवदशः । पुं । अर्जुनस्य शत्रुः ॥ बुद्धानु-

ने ॥ जृम्भणकरे वायुविशेषे ॥ विजृ-

म्भये देवदत्तः । शुद्धस्फटिकसन्निभः

॥ देवाद्यन्तः देवास्तः ॥ क्लृप्तौ च सं-

ज्ञायायामिति । आशिषिक्तः ॥ दौदद-

घोरिति द्रव्यदेशः ॥ चित्तानुराधि-

ते ॥ देवाय दत्तः । आशामन्त्रिशेषे ॥

देवदत्ताग्रजः । पुं । युद्धे । शक्यमुनेः ॥

देवदांनी । स्त्री । अस्तिघोषायाम् ॥

देवदाहः । न । स्वनाम्नाप्रसिद्धे वृक्षवि-

शिषे । अद्भुतकारिणि । मूर्तिक्राष्ट्रे ॥ देव-

दाहः । देवदाहः । अघुः । अघुः । अघुः । अघुः ।

अघुः । अघुः । अघुः । अघुः । अघुः ।

अघुः । अघुः । अघुः । अघुः । अघुः ।

अघुः । अघुः । अघुः । अघुः । अघुः ।

अघुः । अघुः । अघुः । अघुः । अघुः ।

अघुः । अघुः । अघुः । अघुः । अघुः ।

अघुः । अघुः । अघुः । अघुः । अघुः ।

अघुः । अघुः । अघुः । अघुः । अघुः ।

अघुः । अघुः । अघुः । अघुः । अघुः ।

अघुः । अघुः । अघुः । अघुः । अघुः ।

अघुः । अघुः । अघुः । अघुः । अघुः ।

अघुः । अघुः । अघुः । अघुः । अघुः ।

अघुः । अघुः । अघुः । अघुः । अघुः ।

देवनः

तिक्तं कुम्भिसोपविनाशनम् ॥ संसनं

गुल्मशूलघ्नं मर्शोघ्नं वातजित् परम्

॥ * ॥ देवदासीदक्षः । तस्मै दत्तं

खण्डितं भृशम् । वेसवारयुते साञ्जे

॥ अर्जितं हिङ्गुना । दृढम् ॥ धीतापरा-

खरस्यर्षः । विषम्रीगरिनाशिनी ॥ इत्य-

परादेवदासी ॥

देवदासी । स्त्री । धनवीजपुरे ॥ देव्या

याम् ॥

देवदीपः । पुं । श्लोचने ॥

देवदुन्दुभिः । पुं । शम्भुपर्वणे ॥ संरक्त-

तुल्यस्याम् ॥ देवानी । दुन्दुभिर्विषे ॥

देवदूती । स्त्री । अश्वत्थायाम् । वन-

धीजपुरके ॥

देवदेवः । पुं । शिने । महेश्वरे ॥ अश्व-

वि ॥ देवानी । देवेषु वा देवः ॥

देवदेवाधिपः । पुं । नैसिघेशम्भौ ॥

देवदोषी । स्त्री । देवयावायाम् ॥

देवदण्डः । विं । देवपूजके ॥ देवान् अ-

घति । अश्वत्थः । अश्वत्थादिनां क्लिन्-

मि विन्दे देवयोरित्यस्त्योदिशः ॥

देवधनम् । न । देवस्वै ॥

देवधान्यम् । न । जूर्णाद्ये । योमले

धीजपुष्पिकायाम् । जुन्हरी इति

जुवार इति च भाषा ॥

देवधूपः । पुं । गुग्गुलौ ॥ राले ॥

देवनः । पुं । पाशके ॥ दीप्यते । मेन-

देवपु

१. दिवु० । भावकरखा दौल्युट् ॥ न
 २. ॥ अथर्वरे ॥ जिर्गिषायाम् ॥ कीडा
 याम् ॥ खीलोद्याने ॥ पत्नी ॥ दीप्ती ॥
 देवनदी । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ यमुना
 याम् ॥ ३. ॥ ४. ॥ ५.
 देवनन्दी । पुं । शक्रहरिपाले ॥
 देवनक्षः । पुं । नलोत्तमे । मज्जानले ॥
 देवना । स्त्री । कीडायाम् ॥ सेषायाम् ॥
 देवनाक्षः । पुं । खूचदण्डे । देवमले ॥
 देवनिर्मिता । स्त्री । गुडूच्याम् ॥
 देवपतिः । पुं । इन्द्रे ॥ ७. ॥ ८. ॥
 देवपत्नी । स्त्री । मध्वाखुके ॥ देवनी
 याम् ॥
 देवपथः । पुं । सुरास्त्रिणि । कायोपचे ।
 सोमघारायाम् ॥ देवैरर्चिरादिभि
 र्गैर्गणैश्चत्तेनाधिकृतैः संप्रत्यक्षितः प्र
 न्या देवपथ उच्यते ॥ देवानिषिन्याः
 १. ॥ कृक्पूर्वः ॥ न । तीर्थविशेषे ॥
 देवपरः । वि । मूर्खे ॥ यज्ञविष्ये ॥ दे
 वः परः उत्कृष्टोऽस्य ॥
 देवपर्यम् । न । सुरपर्ये ॥
 देवपुत्रिका । स्त्री । पृष्ठायाम् ॥
 देवपुत्री । स्त्री । देवकन्याशाम् ॥ पृष्ठा
 याम् ॥
 देवपुः । स्त्री । अग्रावक्ष्याम् ॥
 देवपुरी । स्त्री । अमरावक्ष्याम् ॥ दे
 वानांपुरी ॥

देवमा

देवपुरोधाः । पुं । वृश्स्पतौ ॥
 देवप्रथः । पुं । उषश्पतौ ॥ अश्नक्षत्र
 दिघटितत्रिंशसायाम् ॥
 देवप्रियः । पुं । पीतभृङ्गराजे ॥ वक
 पुष्ये ॥
 देवपत्नी । स्त्री । चायमाणायाम् ॥ सह
 देष्याम् ॥
 देववल्लभः । पुं । पुत्रागृह्ये ॥
 देववर्द्धः । पुं । नारदमुनी ॥
 देववाह्यः । पुं । देवपूजकेवाह्ये ॥
 शा० मध्यमपट्टोपः ॥
 देवमवनम् । न । घोषिद्रुमे । अश्वत्थे ॥
 नाके । स्वर्गे ॥ देवानां भर्तृमन् ॥
 देवमूः । पुं । देवे ॥ स्वर्गे ॥
 देवभूतिः । स्त्री । मन्दाकिन्याम् ॥ सु
 रैश्चर्ये ॥
 देवभूयम् । न । देवत्वे । देवसायुज्ये ॥
 देवस भावः । भुवोभावदतिर्य्यम् ॥
 देवमणिः । पुं । भर्गे । धरे । शिबे ॥
 अश्वत्थकलावर्त्ते । अश्वरोमावर्त्ते ॥
 आदर्शैरोमजादेवमणिस्येपनिगद्य
 ते ॥ विष्णुवसोमथौ । कौस्तुभे ॥
 मज्जामेदायाम् ॥
 देवमाता । स्त्री । अदिष्याम् ॥ देवा
 नांमाता ॥
 देवमातृकः । पुं । उपस्थस्युत्पन्नत्री
 शिर्षोत्तरे देवे ॥ देवो माताऽस्य

देवयो

। नक्षत्रश्वेतिकम् ॥

देवमानकः । पुं । कौस्तुभमणौ ॥

देवमासः । पुं । गर्भाष्टमे । गर्भस्थाष्टमे
मासि ॥ मनुष्यमानेनविंशदधीत्मके
देवानांमासे ॥देवयजनम् । न । यज्ञभूमौ ॥ कुश्चे
वे ॥ देवा ईज्यन्ते यस्मिन् ॥

देवयजिः । पुं । देवपूजके । मुनौ ॥

देवयज्ञः । पुं । होमे । देवोद्देश्यक
यागे ॥देवयाजी । वि । कामनापुरस्सरं देवा
न् यजमाने । यःफलकामनयादेवा
न्यजते सः ॥ देवयाजिभ्यश्चात्मया-
जीश्रेयान् ॥देवयाचा । स्त्री । देवद्रोण्याम् । देवगं
मने ॥ देवोक्तवादैः ॥देवयानः । पुं । नि । विशाधतोमार्गवि
शेषे । तत्रइत्यंविदुरितिषिवा तया
प्रतिपक्षधेर्पाथ ॥ न । देवरथे । दे
वविमाने ॥देवयानी । स्त्री । मुक्ताचार्यस्यपुत्र्याम्
। ययातेर्नृपस्यपत्न्याम् ॥देवयुः । वि । धार्मिके ॥ लोकयात्रिके
॥ पुं । देवे ॥ देवान् यानि । यात्रा
पथे । म०कुः ॥देवयानिः । पुं । विशाधरादिषु ॥ तेषु
दश । यथा । विशाधरो ऽधरोयज्ञ

देवसः

रचोगन्धर्वकिन्नराः । पिशाचो मुद्गा

कः सिद्धो भूतो ऽमीदेवोऽनयः ॥ दे

वोयोनिः उत्पत्तिस्थानियज्ञसः द्वां
शरत्त्यर्थः ॥

देवरः । पुं । देवरि । पतिश्चातरि ॥ दे

यते । देवदेवने । अर्चिकमिभ्रमी
स्थरश्चित् ॥ पशुः कनिष्ठश्चातरि इ

तिस्वामी । ज्येष्ठसुत्रेशुरेवेति सुभ्र

त्त्वादयः ॥ पतिश्चसुरताज्येष्ठे पति-
देवरतानुजे । इतरेषुसुपान्शान्ति-
स्त्रितयं पितयं मतम् ॥देवरथः । पुं । पुण्यकांदादेवानांवि
माने ॥देवराजः । पुं । इन्द्रे ॥ मरुत्पतिः ॥ देवां
नाराजा । राजाहःसखिम्यष्टम् ॥देवरासः । पुं । पेरौपिति । अभिमन्यु
सुतेः स्वपतिश्चके ॥देवर्षिः । पुं । नारदादिषु ॥ देवाएवस
न्तो ये मन्त्रदर्शिनोऽपि च प्रा-
सासोदेवर्षय उच्यन्ते ॥ सप्तगोदाव
रतीर्षदेवे ॥देवसः । पुं । मुग्धन्तरे । व्यासशिष्येधै
म्यर्षेर्व्येष्ठश्चातरि ॥ देवरे ॥ देवा-
जीवे ॥ धार्मिके ॥ सुरर्षे । ॥ दीन्धति । द्विबु० । घृषा०कलः ॥ देवान्
जीविकार्थं खाति आदत्ते । खात्वादा

ने । आतोऽनुपेतिकः ॥

ने । आतोऽनुपेतिकः ॥

देववि

देवसा

देवखक्रः । पुं । अर्चनार्थत्वेनप्रतिमापरिचारको । पुजारो इतिभाषा ॥ चिकित्सकान् देवखकान् आंसविक्रिययस्तथा । विपद्येनचजीवन्तो, वर्ज्याः स्युर्ह्यथकव्ययोः ॥ देवकोषोपजीवी चनाम्नादेवखकोभवेत् ॥ स्वा०कः ॥ देववता ॥ स्त्री । नवमल्लिकायाम् ॥ देवखान्नुलिका । स्त्री । दृष्टिकाल्याम् ॥ देवलोकः । पुं । स्वर्गो ॥ भूर्लोकोऽथ भुवर्लोकः स्वर्लोकश्च भवर्जनः । तपः सत्यञ्च सप्तैतेदेवलोकाःप्रकीर्त्तिता इतिमत्स्यपुराणम् ॥ देववक्रम् । नी वक्रो ॥ देवानांवक्रम् ॥ देववर्द्धकः । पुं । विश्वकर्मणि ॥ देववल्गुभः । पुं । पुत्रागे । गुर्वरदेशे सन्देशरा इतिप्रसिद्धे ॥ देवानांवल्गुभः ॥ देववित् । चि । देवताकाण्डीये ॥ सचेत्यंकल्पयति । अग्नीन्द्रादयोदेवास्तत्तत्फलदातारो नेश्वरस्तथेति । एतच्छकल्पनामात्रम् । अस्मदादिप्रयात्रमपेक्ष्य फलदात्यन्तेपांभृत्वेभ्यो विशेषाभावप्रसङ्गात् । स्वातन्त्र्येणोपकारकत्वे तदाराधनवैयर्थ्यात् । तद्भक्तानामपि विप्रतिपत्तिदर्शनात् तत्प्रसादस्याकिञ्चिद्व्यकरत्वात् ॥ देवविद्या । स्त्री । निरुक्ते ॥

देववर्चः । पुं । सप्तपर्षो ॥ मन्दारादिदेवतरौ ॥ गुग्गुलौ ॥ देवानां वृषः ॥ देवव्रतः । पुं । भीष्मपितामहे ॥ भीष्मोहि पितरि श्रुतनो मते स्वस्वराज्याधिकारसत्त्वेपि पितरं श्रुतनुं प्रतिनाशं राज्यं विदाहं धाकरिष्यामि त्वंसत्यवती वृणु इतिसत्यवती विषाहसमये प्रतिज्ञातत्वाच्चित्राहृदं सत्यवती ज्येष्ठपुत्रमेव राज्येष्वापयामासतादृशसत्यरूपस्य देवानां व्रतस्य परिपालनाद्देवव्रतनामा भवत् इतिपुराणप्रसिद्धे ॥ देवानां व्रते ॥ देवशेखरः । पुं । दमनके ॥ देवश्रुतः । पुं । ईश्वरे ॥ शास्त्रे ॥ नारदे ॥ देवश्रेणी । स्त्री । मूर्वायाम् ॥ देवसखः । पुं । पर्वतान्तरे ॥ देवसभा । स्त्री । सुधर्मायाम् ॥ सहमान्यस्थाम् । सभारालेतिनिपातनादत् ॥ देवानां सभा आस्थानमृदम् ॥ देवसभ्यः । चि । कीर्त्तिसंज्ञते । सभिके ॥ देवसर्पपः । पुं । दृक्षविशेषे । अन्धाचे । रक्तमूलके । सूक्ष्मदले ॥ इ०रानि० ॥ देवसहा । स्त्री । दण्डोत्पलौपथी ॥ मिच्छासुपे ॥ देवसात् । अ । देवाधीने ॥ देवदेये ॥

देवदू

देवसायुज्यम् । न । देवभूये । देवत्वे ॥

युनक्ति । युजिरु० । इगुपचेतिकः ।

युजेनसञ्च । तेनसहेति षड्भुव्रीहिः ।

। वापसर्जनस्येति सहस्रसः ॥ यदा ।

। योजनयुक् । सं० क्तिप् । सहयुवा

सयुक् । सयुजस्य सयुजोवा भादः ।

वा० प्यञ् । देवस्य सायुज्यम् ॥

देवसृष्टा । स्त्री । मघे ॥ इतिहेमचन्द्रः

॥ देवेन सृष्टा ॥

देवसेना । स्त्री । मातृकाविशेषे । इन्द्र

स्य सुतायाम् । घट्टायां । स्कन्दस्य

पत्न्याम् ॥ घट्टाशरूपा प्रकृतिस्तेन

घट्टी प्रकीर्तिता ॥ देवतानां सेना

स्याम् ॥

देवसेनापतिः । पुं । स्कन्वे ॥

देवस्वम् । न । यज्ञशीलानां धने ॥ य

दुर्नं यज्ञशीलानां देवस्वं तद्दिदुर्वुधाः

॥ प्रतिमादिदेवतार्थमुत्सृष्टधने ॥

देशनां स्वम् । मद्भ्रात्यश्च गुरोर्द्वेष्यं

देवस्वश्चररे सुयः । कन्यां ददातियु

क्तेन सप्रेतो जायते सत इतिमहा

भारते पञ्चप्रेतोपाख्यानम् ॥

देवदूः । पुं । वासकर्थे ॥ पिष्टदुर्दक्षिणः

कर्व उतगोदेवदूः स्मृतः ॥

देवदूतिः । स्त्री । स्वायम्भुवमनो.कन्या

याम् ॥ यदा । आकूतिः प्रथमाकन्या

द्वितीयादेवदूतिः । तृतीयाचमश्च

देवाय

तिर्द्विबिख्यातालोकपाविनी ॥

देवदूदः । पुं । तीर्थविशेषे ॥

देवा । स्त्री । चारुधामोपधौ । अन्न

पर्यायम् ॥

देवागारिकः । त्रि । देवागारे नियुक्ते ॥

अगारान्तादृन् ॥

देवाजीवः । त्रि । देवले ॥ प्रतिभापरि

चारके । पुजारीशब्दान् इति भाषा

॥ देवभाजीवो ऽस्य ॥

देवाजीवी । त्रि । देवले ॥ देवैराजी

वितुंशीलमस्य । सुप्यजाताविति-

खिनिः ॥

देवाटः । पुं । हरिहरशेषे ॥ देवानाम

टनाच्चैवदेवाट इतिसंघितम् ॥

देवात्मा । पुं । अश्रत्यष्टके ॥

देवानाम्मियः । पुं । छागे । पि । मूर्खे

॥ मूर्खादि देवानां प्रीतिजनयन्ति

देवपशुच्यत् ॥ घट्टा अस्तुक् ॥

देवापिः । पुं । अमुरविशेषे ॥ देवाना

प्रीति । आश्रु० । फलेप्रदिरात्मम्भरि

श्वेतिचकारादिन् ॥ प्रतीपराजस्य-

पुषे ॥ समुमेरुसमीपे कालापशामे

योगीभूत्वा आस्ते । सकलौ लुप्तं च

न्वशं पुनः सत्ययुगे भावयिष्यति ॥

देवाभीटा । स्त्री । ताम्भूत्याम् ॥

देवायतनम् । न । देवालये । न देवा

यतनं गच्छेत् कदाचिदाऽप्रद्विष्य

देवी

म् । नपीठवेहा वस्त्राणि नदेवायते
 नेष्वपीतिकूर्मपुराणम् ॥
 देवायुधम् । न । यक्षधनुषि ॥ देवाना
 मस्त्रे ॥
 देवारातिः । पुं । दैत्ये ॥
 देवार्थः । पुं । वर्द्धमानास्ये ऽर्द्धज्ञेदे ॥
 देवार्हम् । न । सुपर्णे ॥ त्रि । देवयोग्ये ॥
 देवार्ह । स्त्री । सप्तदेवीकतायाम् ॥
 देवाख्यः । पुं । देवगृहे ॥ देवस्थान्यः
 ॥ स्वर्गे ॥ दिवानांमाख्यः ॥
 देवाद्या । स्त्री । रागिणीविशेषे ॥
 देवावासः । पुं । अश्वत्यष्टके ॥
 देवाश्वः । पुं । इन्द्रस्थान्ये । उच्चैः श्रवसि ॥
 देविका । स्त्री । सरिदन्दरे ॥ दीप्यति
 । दिवु० । खुष् ॥ अर्द्धयोजनविस्तरा
 रां पञ्चयोजन मायताम् । एतावद्दे
 विकामाहुर्देवर्षिपरिषेवितामिति-
 पाद्मे भूमिखण्डम् ॥ धुस्तूरे ॥
 देविलः । त्रि । धार्मिके ॥ अनुकम्पितो
 देवदत्तः । घनिष्ठचौचेतीक्ष्ण ॥
 देवी । स्त्री । कृताभिधेकायाम् । मदि
 प्याम् ॥ नटोत्तमभिषिक्तारावपन्त्या
 म् ॥ पृक्कायाम् ॥ मूर्वाशाम् ॥ आदि
 श्यमक्तायाम् ॥ क्षिप्रिन्याम् ॥ यन्था
 कर्कोटक्याम् ॥ शालिपरश्याम् ॥ म
 हश्रीमत्याम् ॥ पाठायाम् ॥ नागरमु-
 स्तायाम् ॥ मगोर्धारी ॥ हरीतक्या-

देवैः

म् ॥ अतस्थाम् ॥ श्यामानामपंचि-
 जाता ॥ दुर्गायाम् । पार्वत्याम् ॥
 देव्याः पादोदकमाहात्म्यमुक्तं देवी-
 भागवते । सकृत्कृत्वा मङ्गपूर्वा देवी
 पादजलपिवन् । नवातुजननीगर्भ-
 गच्छेदिति विनिश्चयइति । दीप्यति
 यद्वा । देवयतिसर्वाः ॥ प्रवृत्तिनिवृ
 ल्युपदेमेनयथाधिकारंथ धहारयति
 । दिवु० । पचादौ देवदितिनिपात
 नान्डीप् ॥ सामान्यतोदे वपत्न्या
 म् ॥ द्वाङ्गखस्त्रीनांभोपपदे ॥ देव्य
 न्तादिस्त्रियोमताः ॥ देव्यन्ताश्चुखियः
 सर्वा दास्यन्ताः शूद्रयोर्नयः ॥
 देवीकोटः । पुं । वाणपुरे ॥
 देवीभक्तः । त्रि । शाक्ते ॥ यथा । अप-
 रार्थं परंकृत्वा देवीभक्तस्य क्लोजनः
 । सुखं लभेत यदपिभवेत् पाताश्रि
 यःस्वयमितिभागवतम् ॥
 देवा । पुं । देवरे ॥ दीप्यति । दिवु० ।
 दिवैर्दः । देवरो देवः इच्छादिपि
 त्वन् ॥
 देवेज्यः । पुं । हृदस्पतौ ॥ देवाना-
 मीज्यः ॥
 देवेशः । पुं । श्रीसहाश्रिवे ॥ देवानामि
 न्द्रादीनामीशोनियता ॥ विष्णौ ॥
 देवेशी । स्त्री । दुर्गायाम् ॥
 देवैः । पुं । गुग्गुली ॥ मन्त्रामेदायाम्

देशांती

देशः

१. वि । देववाञ्छते ॥
 देवेष्टा । स्त्री । वनवीजपूरके ॥
 देशोद्यानम् । न । सुपूर्वणां स्त्रीषांका
 जनेषु ॥ तानिच मन्दनं चैत्रयं वै
 भ्राजकं सर्वतोभद्रमिति चत्वारि दे-
 वोद्यानानि भवन्ति ॥ देवोद्यानानि
 चैत्र्याञ्च मिश्रकं तिस्रकावियम् । चै-
 वरयश्चेति त्रिकाण्डशेषः ॥
 देशः । पुं । भूगोलभागविशेषे । ऊरु
 पश्चात्सीद्विषये । जनपदे । नील-
 ति ॥ स्थानमात्रे । सचिविधः । ज्ञा-
 ऋलोऽनूपः साधारण्येति । एतन्म
 ध्येपि देशेषु देशभेदाद्यनेकशः ।
 कोटिशः सन्निदेशेषु एते मुख्याः प्र-
 कीर्तिताः ॥ एतन्मध्ये षट्पञ्चाशत्
 मध्ये । एते मध्यमांश्यादिदेशादत्यर्थः
 ॥ दिशति । दिश० । यथाद्यच् ॥
 देशकः । वि । शास्त्रि ॥ इति हेमचन्द्रः ॥
 देशकारी । स्त्री । रागिणीविशेषे ॥
 देशपरिच्छिन्नः । वि । मूर्च्छनेन सर्व
 देशवर्त्तिनि ॥
 देशरूपम् । न । उचिते । समञ्जसे ॥
 दिशप्रतिसर्जने । घञ् । देशरूप
 म् । दिश्यमानस्योचितस्वरूपं
 म् ॥ यद्वा देशनम् । घञ् । प्रशस्तं
 देशनं वा । प्रशंसायां रूपम् ॥
 देशांती । स्त्री । रागिणीविशेषे ॥

देशान्तरम् । न । सुमेरुचक्रयोर्मध्यरे
 खात्वरूपदेशस्वदेशयोः रश्मरयोः
 ने ॥ देशान्तरपरिभाषायाः बृहस्पतुः
 । वाचोयचविभिद्यन्ते गिरिर्वाञ्छवधा
 यकः । महान्त्यन्तरं यच्च तद्देशान्तरं
 मुच्यते ॥ देशनामन्दीमेदान्त्रिकटे
 पि भवेद्यदि । तत्तुदेशान्तरं प्रोक्तं स्वयं
 भवेत्स्वयम्भुवा ॥ दशरात्रेण या वास्ता
 यचनभ्रूयते । ऽथवेति । दृष्टस्यातिः ॥
 देशान्तरं यदन्त्येके षष्टियोजन मा
 यतम् ॥ चत्वारिंशदन्त्येके । चिंश
 देकेतचैत्रचेति ॥
 देशिकः । पुं । मूलमन्त्रपदेः श्रीगुरौ ॥
 यथा । शरणां नहि मम जननी । न
 पिता न सुता । न सोदरा । नान्ये ।
 परमं शरणं । मिदमेव शरणं मम
 मूर्तिः । देशिकान्यस्त मिथ्याचार्याया
 ॥ वि । अधिके ॥ देश्ये ॥
 देशितः । वि । उपदिष्टे ॥
 देशी । पुं । गानप्रकारे । कश्चिद्देशवि
 शेषे गीयमाने ॥
 देशिनी । स्त्री । तर्जन्वाम् ॥
 देशी । स्त्री । रागिणीविशेषे ॥
 देश्यम् । न । पूर्वपद्ये ॥ वि । देशार्हे ॥
 देश्युः । वि । दातरि ॥ दुर्दमे ॥ ददा-
 ति ॥ दुदाज् ॥ गादाभ्यामिष्णुच् ॥
 देशः ॥ पुं । न । काये । शरीरे ॥

देहद्वय

सिचसूत्रसूत्रकारणभेदात् त्रिवि
 धो भवति ॥ मांसीसूत्रपूयविष्णु
 उ आयुमज्जास्थिसंहता ॥ देहेचेत्-
 ॥ प्रीतिमान् मूढो भविता नरकेपिसः
 ॥ श्ले ॥ दिद्यते ॥ दिद्यते ॥ घञ्
 ॥ न्यायमते पृथिव्यादेहां योनिजमयो
 इतिजम् ॥ योनिजं जरीयुजमण्डजं
 च । अयोनिजांस्वेदेजोद्भिदादिक
 ॥ निरकिणां शरीरमप्ययोनिजं
 ॥ म् ॥ जलीयं देहः प्रयोनिजं वरुणलो
 ॥ केप्रसिद्धम् । तैजसं देहस्योनिजं स्त्र
 ॥ र्वलोके प्रसिद्धम् । वायोदेहमेयोनि
 ॥ जंतदेवी पिशाचादीनां मिति सिद्धा
 ॥ न्तमुक्तावली ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 देहकः ॥ पुं । देहे ॥ स्वार्थेः संज्ञायां वा
 ॥ कञ् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 देहकोषः ॥ पुं । पक्षे ॥ पक्ष्वा इति-
 भाषा ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 देहचयः ॥ पुं । कृपनाये ॥ रोगे ॥
 देहस्यचयः येनवा ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 देहदः ॥ पुं । पारदे ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 देहदुर्गन्धतां स्त्री । शरीरदेहगन्धे ॥
 ॥ तस्मात्कौषथं यथा । अर्जुनस्य पु
 ॥ प्पण्डितः जम्बुपर्ववृत्तानिच ॥ सलोभ्रा
 ॥ णिच तल्लोपो देहदुर्गन्धतां हरेदिति
 ॥ गुरुडे १८४ अध्यायः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 देहद्वयम् । न । सूत्रसूत्रसूत्रचणो ॥

देहमृद

देहयोर्द्वयम् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 देहधारकम् ॥ न । इति ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 देहधिः ॥ पुं । पिचो पक्ष्वा इतिभाषा ॥
 देहधृक् ॥ पुं । वायो ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 देहता ॥ पुं । प्राणे ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 देहमृत् । पुं । जीवे ॥ मनुष्यो हं ब्राह्म-
 ॥ षो हं शूद्रश्चाहमिष्याद्यभिमानेना
 वाधितेन । देहकर्मधिकारहेतुवर्णा
 ॥ न्यमादिकृपां कर्तृत्वभोक्तृत्वाद्यश्रयं
 सूत्रसूत्रसूत्रशरीरेन्द्रियसङ्घातं विभ-
 ॥ र्त्तिं अनाद्यविद्यावासनाविशात् अर्ब
 ॥ चारयोग्यत्वेन कल्पित मसत्त्वमपि
 सत्त्वतया स्वभिन्नमपि स्वाभिन्नतया
 ॥ पश्यन्नुधारयति भोगयतिचेति देह
 ॥ देहमृत् ॥ दुभृत् ॥ किप् तुक् ॥ वि
 ॥ वेकृष्णान्गुन्धे अविद्यावति कर्तृत्वा
 ॥ भिमसानिनिजासंविधयः । रागादिदे
 ॥ पप्रावल्यात् काम्यनिषिद्धादियथेष्ट-
 ॥ कर्मानुष्ठापिः मोक्षशास्त्रानधिकार्ये-
 ॥ कः १ । अवररु यः प्रावृतः सुशतवशा
 ॥ त् किञ्चित्प्रचीवरगादिदोषः त-
 ॥ र्वाधिकर्माणित्यक्तमशुभान् निषि
 ॥ हानि काम्यानिचपरिच्छेद्य निच्या
 ॥ नि नैमिद्विज्ञानिचकर्मणि फला-
 ॥ भिसन्धि त्यागेनसत्त्वमुह्यर्थमनुति-
 ॥ धन् गौणसध्यासी सोक्षशास्त्राधिका
 ॥ रीद्वितीयः २ । ततो निचनैमिद्वि

॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

दोहा

दोहायु

लेन जाते ॥ दैवप्रमाणके ॥ दैवप्र
 रे ॥ दिष्टभागधेय मितिमति यंछ
 ॥ अस्तिनास्तिदिष्टमतिरिति ठंक् ।
 ॥ नालम्बते दैष्टिकतां न निधीदति
 ॥ पौरुषे ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 दैहिकः । वि ॥ देहसम्बन्धिनि ॥ ॥
 दो शिखरम् । न । खम्भे ॥ ॥ ॥
 दोःसहस्रमृत ॥ पुं । कार्तवीर्यार्जुने ॥
 ॥ वाणासुरे ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 दोम्बा । पुं ॥ अर्थोपजीविकता ॥ गो-
 ॥ माले ॥ वत्से ॥ वि । दोहनकर्त्तरि ॥
 दोम्भी । स्त्री । गवि ॥ ॥ ॥ ॥
 दोषः । पुं । गोदत्से ॥ ॥ ॥
 दोषिकः । पुं । दोषकवृत्ते ॥ ॥
 दोषिकदृष्टम् । न । विष्टुपुलन्द प्रभेदे ॥
 यथा । भवितयं यदिकर्णसमेत पत्र
 गराजसुभापितलेतत् । पण्डितम
 पञ्चलकाद्वनचित्तं भासिनिभावय
 दोषकवृत्तम् ॥ यथा । फुल्लकदम्बल
 सदनमालो निर्द्वन्द्विन्द्रमयीसचि
 जाडः । सघउपैतघनाघनकाजःपा
 न्यध्वजनदर्शितकाजः ॥
 दोधूयमानः । वि । पुनःपुनरतिशयेन
 वाक्यविशिष्टे ॥ प्रत्ययेपिदोधूय-
 मानापरमाद्यव सिद्धन्तीतिशिरो
 मयिः ॥ ॥ ॥

॥यारज्जौ ॥ ॥ ॥ ॥
 दोरकः । पुं । वीर्यातन्तुबन्धनरज्जौ ॥
 दोर्गाडुः ॥ पुं । कुशितृषसे । बाहु-
 ॥ छुरे ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 दोर्गहः । वि । अचामे । वलवति ॥ भुज
 स्यग्रगे ॥ भुजस्य व्यथार्याम् ।
 दोर्हण्डः । पुं । बाहुरूपदण्डे ॥ ॥
 दोर्मथम् । न । बाहुमथभागे । वा
 जू० इतिभाषा ॥ ॥ ॥ ॥
 दोर्मूलम् । न । कचे । भुजकोटरे ।
 ॥ काख० इतिभाषा ॥ ॥ ॥ ॥
 दोखः । पुं । दोलने ॥ श्रीकृष्णस्योत्
 ॥ सवविशेषे । भूला इतिभाषा ॥ दुर्ल
 लत्तयेपे । भावे घञ् ॥ ॥ ॥
 दोखमम् । न । आन्दोलने । कम्पने ॥
 दोखा । स्त्री । शील्याम् ॥ प्रिङ्गायाम् ।
 ॥ डोली इतिभाषा ॥ उद्यानादिपु-
 क्रीडार्थे काष्ठादिरचिते चिन्दोले ।
 पिडोला इतिभाषा ॥ ॥ यन्त्रविशेषे
 ॥ स्येदजे ॥ दोरति दोलयति, दो-
 ल्यतेवा । दुख० ॥ अष् घञ्वा ॥
 दोलायमानः । वि । दोलनविशिष्टे ॥
 यथा । दोलायमान गोविन्द मन्त्रस्य
 मधुसूदनम् । रथस्य वामनं दृष्ट्वा
 पुनर्जन्म न विद्यते इत्युक्तकाख-
 ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

दोहा । पुं । दोर इति भाषाप्रसिद्धौ । दोहागुहम् । न । अनयतत्रधपरराजये ॥

दोषः

दोषिका । खी । चिन्वोऽद्याम् । चिं
लोका इतिभाषा ॥ दोलैव । स्वा०
कन् ॥

दोषिकाचक्रम् । नि । दोलारोहणम्
इत्तोपयोगिनश्चत्रिचारार्थचक्रे ॥
यथा । दोलारोहे ऽर्कभात् पञ्चशर
पञ्चेषुसप्तमैः । नैरुज्यंमरणां कार्थ्यं
घाधिः सौख्यं क्रमाच्छिभोः ॥

दोषितः ॥ चि । आन्दोलिते । कम्पिते ॥
दोनी । चि । दोलनयति ॥ दोलोदो
जनमस्त्रिस्तास्त्रिन्वा । इनिः ॥

दोली । खी । दोलायाम् । डोली इ
ति भाषा ॥

दोलोत्सव । पुं । वैशुक्लतृतीयायां
कर्त्तव्यत्वेनोत्सो उत्सवविशेषे ॥ अ
स्यविधिरुदेवीपुराणादौ ऽष्टयः ॥
दोः । पुं । भुञ्जि । प्रवेष्टे ॥ दाम्बचने
न । दम् । द्मेडोसिः । पत्न्यक्षति
वृत्तात् वृत्तविसर्गोसिद्धौ ॥

दोषः । पुं । दूषणे ॥ एकोऽपिदोषो गु
णसन्निपाते निमज्जातीन्द्रोः किरये
धियाङ्कः ॥ पापे ॥ न्याचमनं विना
भक्षणेदोषाभावो यथा । मधुपर्केषु
सोमेषु ताम्बूलमृच/भक्षणे । फल
मूलेषुचुदपडेन दोषं प्राक्तवैमनुः ॥
अदातावशदोषेय वर्मदोषादिरि
हा । उन्नादोमातदोषेय पित्तदोषे

दोषः

या मूर्खता ॥ वातपित्तकफेषु ॥ वा
युः पित्तं कफश्चेति षोडोषाः स-
मासतः । विकृताविकृतादेश्प्रग्नन्ति ते
वर्द्धन्तिच ॥ सेव्यापिनेपि लुब्धाभ्यो
रधोमथोर्द्धसंश्रयाः ॥ धातवप्रचम-
न्त्वाश्वापिदुग्धन्त्वेमिर्वतस्ततः । शत
पित्तकफायते षोडोषा इतिस्मृताः
॥ ऋतुभेदेन विचारादिनाचैषां च
य प्रकोपशमना नियथा । ग्रीप्सेसष्ठी
यतेवायुः प्राण्टकाले प्रकृष्यति । प्रा
येयोपशमंयाति स्वयमेवसमीरणः
॥ अरत्कालेव सन्नेच, पित्तं प्राण्टृ
ती कफः । चयकोपशमान् दोषा वि
चाराहारसेवनैः ॥ समानैर्यान्त्यका
लेपि धिपरीतैर्विपर्यय इतिः ॥ वात
पित्तश्लेष्मसूत्रादिपरिपूर्कत्वेन का
यजुगुप्सितत्वे ॥ काथ्यगुयेतरस्त्र
न् ॥ सचरसाद्यपरुषकः । यथा । मु
ख्यार्थं हतिर्दोषो रसशुभ्रस्यसदाश्र
यादाव्यः ॥ दोषं क्षययति ॥ प्रवर्त्त
नः क्षयकादोषाः ॥ १८ ॥ दोषाद्
तिवृष्टुपचनं रान्नेपमोऽात्मफलश्च
पयज्ञापनाय । प्रवर्त्तनाप्रवृत्तिजन
कत्वम् तद्देहक्षयणंयेवाम् । यदपीदं
शरीराहृष्टेश्वरं ह्यदान्तित्याप्तं त-
यामि टी। किकम च्य चसविपवकत्वस
तीतिविशेषकीयम् । दोषादिगोच

दोषात्

रप्रमादीरखाय प्रामाद्यत्वेसतीति-
विशेषयन्ति ॥ दुष्यति अनेनवा । दु-
ष्यैकृष्य । अष् अकर्त्तरिषकारक
इत्यनेकरणेवा घञ् ॥

दोषघ्राही । षि । पुरोभागिनि । ख-
ले ॥ विशृज्य सूर्पवदोषान् गुणान्
गृह्णति साधवः । दोषघ्राही गुण-
च्छागी चाक्षनीश्चि दुर्जनः ॥ दो-
षंगृह्णाति । ग्रह० । गिनिः ॥

दोषघ्नः । षि । विपश्चिन्ति । पण्डिते ॥
चिकित्सके ॥ दोषविषयकज्ञानयु-
क्ते ॥ दोषंजानाति । ज्ञा० । आत
इतिकः ॥

दोषघ्नयम् । न । वातपित्तकफेषु ॥

दोषवान् । षि । दुष्टे ॥

दोषा । अ । राषौ ॥ राषिमुखे ॥ दुष्य-
च्यच । दुष० । बाहुलकात् आप-
च्ययः ॥

दोषा । स्त्री । राषौ ॥ भुजे ॥ दाम्य-
च्यनेन । दम० । दमेर्होसिः । भा-
गुरिभतेनटाप् ॥

दोषाकरः । पुं । चन्द्रे ॥ षि । दोषाणा-
माकरे ॥

दोषाक्षेशी । स्त्री । वनवर्षुरिकायाम्
॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

दोषातनः । षि । रात्रिभवे ॥ सायन्नि-
रसितिभ्युः ॥

दोषदः

दोषातिशयकः । पुं । प्रदीपे ॥

दोषाक्षः । पुं । प्रदीपे ॥

दोषिकः । पुं । रोमे ॥

दोषी । षि । अपराधिनि । दोषयुक्ते ॥

दोषैकदृक् । षि । पुरोभागिनि । ख-
ले ॥ दोष एवैकस्मिन् नतुगुणे दृ-
क् ज्ञान मस्य ॥

दोष्यः । पुं । क्रीडायाम् ॥ क्रीडके ॥

सेवायाम् ॥ सेवके ॥ षि । दोःस्थिते ॥

दोष्यः । पुं । दोहनपांचे ॥ दुग्धे ॥ दु-

ह्यते ॥ दुहप्रपूरणे । कर्मणिघञ् ॥

दोहजम् । न । दुग्धे ॥

दोहडिका । स्त्री । माचावृत्ते पञ्जटि

काप्रभेदे ॥ माचात्रयोदशकं यदि पू-

र्वं लघुकपरिविरामि । पठपुनरे-

कादशं दोहडिकाद्विगुणेन ॥ प्राकृ-

तेप्रचारः । यथा । राईदोहडिपठन

सुनि हांसिओकाङ्गोमाल । एन्दा

वनघनकुञ्ज चलिओकमत्तरसाख

॥ अस्मार्थः । हेमातः दोहडिकापा

ठंयुत्वाकृष्णोमोपालो हस्तिना कम

पिरसालं चखितः कुषयुन्दायनघन

कुञ्जे । एन्दावनस्य निविडनिकुञ्जे ।

माइइतिक्चित्पाठ स्तन्मतेन राधि

कायादोहडिकापाठं युत्वा ॥ गुहल

घुष्यथ्येनवहुविधाभवति ॥

दोहदः । पुं । न । गर्भे ॥ गर्भिण्याश्च

दोषद

दोषिणी

भिक्षासे । लालसायाम् ॥ गर्भिग्या
 स्तः । तदिच्छायां विशेषेण प्रयुज्यते
 । दोषदक्षाप्रदानेन गर्भे । दोष सदा
 म्रुयात् ॥ देय मध्यहिततस्यै हित
 यहितस्यकम् । अद्वाविधाते गर्भस्य
 विकृतिश्च्युतिरेवच ॥ चिक्रे गर्भस्य
 चणे ॥ न । सृष्टायाम् ॥ दोषमाक
 र्यं ददाति । दुदाञ्च । सातेनुपे-
 तिकः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 दोषदक्षचणम् ॥ न । वयः सन्धौ ॥ गर्भे ॥
 दोषदवती । स्त्री । अन्नादिद्रव्यविशेषा
 । भिक्षापर्वस्यां गर्भवत्याम् । अद्वाल्वा
 म् ॥ अथात्रगर्भिग्याः कर्त्तव्याकर्त्तव्य
 सुतां मतस्य पुराणे । दिश्यां गर्भम
 थाधत्त कश्यपः प्राहतांपुनः । त्वया
 यत्रोपिधातव्यो ह्यस्मिन् गर्भे वरान
 ने ॥ संवत्सरगतत्वेक मग्निदेव-
 तपोवने । सन्ध्यायां नैव भोक्तव्यं ग
 र्भिग्या वरवर्षिनि ॥ नस्थातव्यं नग
 न्तव्यं एचमूलेषु सर्वदा । नोपस्करे
 पूषविशेन्मुषलोखुसलादिषु ॥ न
 लब्धं नावगाहेत शुन्यागारश्च वर्ज
 येत् । वस्मीकेषु न तिष्ठेतनचोदि
 यमना भवेत् ॥ विखितेन नखैर्भू
 म्नि नाङ्गारेण नभक्षना । नशयानुः
 सदातिष्ठेद् व्यायामश्च विपर्ययेत्
 ॥ नतुपाङ्गारभस्मास्त्रिकपालेषु स-

भाविशेत् । वर्जयेत् कच्छल्लोकेगां
 वभङ्गश्च वर्जयेत् ॥ न मुक्तकेशा ति
 छेत-नाशुचिः स्यात् कदाचन । न शं
 यीतोत्तरशिरानचापरशिराः क्वचि
 त् ॥ नैवखरीना नोद्विभानचार्षं
 रणा सती । नामाङ्गस्यां वदेद्वाचं
 नचहास्याधिका भवेत् ॥ कुर्याच्च गु
 रुशुश्रूषानित्यं मङ्गलतत्परा । सर्वै
 यधीभिः कोप्येन धारिणा चान मा
 चरेत् ॥ कृतरचा सुभूषाच घास्तु
 पूजनतत्परा । तिष्ठेत् प्रसन्नयदना
 भर्तुः प्रियहितैरता ॥ दानशीला ह
 तीयायां पार्षत्या नक्तभाचरेत् ।
 इतिहत्ता भवे चारी विशेषेणतु ग
 र्भिणी ॥ यस्तु तस्या भवेत् पुत्रः श-
 तायुर्वृद्धिसंयुतः । अन्यथा गर्भपतन
 मशामोति नसंगयः ॥ तस्यात् त्व-
 मनयाहत्यागर्भे ऽस्मिन् यत्रमाच
 रेति ॥ दोषदोगर्भिग्याभिक्षापौ ऽस्य
 स्थाः । मतुप् । डीप् ॥

दोषदान्विता । स्त्री । दोषदवत्याम् ॥
 दोषदिनी । स्त्री । दोषदवत्याम् ॥ ता
 ष्वद्विहृदयां नारी माहुर्दोषदिनी
 युषाः ॥ दोषदोन्वध्याः । अतरनिः
 । डीप् ॥

दोहनम् । न । सनाद्दुदायनिर्गारेणे ॥
 दोहनी । स्त्री । दोहनगर्भे । पार्याम् ॥

दौर्गम्यम्

दोहकः । पुं । दोहदे ॥ इतिशब्दार्थ-
 कल्पतरुः ॥ १०० ॥
 दोहकयती । स्त्री । दोहदवस्थाम् ॥
 दोहली । स्त्री ॥ अशोकद्वये ॥
 दोहा । स्त्री । मांवाहस्तविशेषे ॥ पट्ट
 कल्पतरुगौत्रिककर्मणि विषमपदे वि
 तिघेहि ॥ समपादान्ते, चैककलमि
 ति दोहामवघेहि ॥ यथा । चरण
 सरोरुह मस्तु हृदि मवघने तवजा
 म । बहुषिद्धपं प्रापदसु, रमय म
 नो मसरामेति ॥ १०१ ॥
 दोहापेनया । पुं । दुग्धे ॥ १०२ ॥
 दोहीयान् । वि । अतिशयदोहके ॥
 दोह्यम् । वि । दोहनीये । दुग्धे ॥
 दौःसाधिकः । पुं । द्वारपाले ॥
 दौकूलः । पुं । दुकूलद्वारेण ॥ ॥ दु
 कूलेन परिहृतेरयः । परिहृतेरय
 इत्यञ् ॥
 दौःशत्रुम् । न । दूतभावे ॥ दूतकर्मणि
 ॥ दूतस्यभावः कर्मशा । प्रा० घञ् ॥
 दौःशात्र्यम् । न । दूतात्मनेभावे ॥ दु
 रात्मनः कर्मणि ॥ दुर्निन्दित आत्मा
 शत्रुः भृतिः बुद्धिः स्वभावः शरीरं वा
 यश्च सदुदात्ता । तस्य भावः कर्म वा
 । प्रा० घञ् ॥

दौर्घदम्

दौर्घदम् ॥ १०३ ॥
 दौर्घान्यम् । न । दुर्जनस्त्रे । अनार्थता
 याम् ॥ १०४ ॥
 दौर्घल्यम् । न । दुर्बलत्वे ॥ भावे प्यञ् ॥
 दौर्भागिनेयः । पुं । दुर्भागपुत्रे ॥ दुर्भ
 शया अपत्यम् । कल्याणकर्म
 षादेशश्च । हृद्गोच्युभयपदद्विः
 निःखिप्रांडीपि दौर्भागिनेयी ॥
 दौर्भाग्यम् । न । दुर्भागे ॥ दुर्भगस्य
 दुर्भाग्याभावः । प्यञ् । हृद्गो
 सिन्ध्वन्तेः पूर्वपदस्य चेत्युभयपदद्वि-
 द्विः ॥ ॥ मुक्ताः पिहृद्गहेनारी मुक्
 ते स्वामिगृहे यदि । दौर्भाग्यजाय
 ते तस्याः शपतिकुशदेवता इतिज्यो
 तिसत्त्वम् ॥ १०५ ॥
 दौर्घानध्यम् । न । दुःखनिधनचिन्ता
 वसादे । इच्छायिवातादित्तणवदः
 खानुभवजनिते चिन्तस्य नामसपरि
 शामविशेषे । चोभापरपर्याये स्त
 धीभावे । सतुदेघाख्यविपर्ययहेतु
 त्वात् कषायत्वाच्च खयन्त् समाधे
 विरोधीत्युच्यते ॥ दुर्भनसो भावः ।
 यञ् ॥ पाश्चात्त्यन्तरे; कारयैर्भनसो
 दौर्घ्ये ॥ १०६ ॥

दौर्घससम् । न । उपपुराख्यस्ये ॥
 दौर्घीयम् । न । रुष्टपर्ये ॥ दूर्धारसे ॥
 दौर्घदम् । न । इच्छायाम् । आश्रयता

दौर्घ्यम् । न । दुर्गवृत्तिपर्ये । दुर्गसन्ध
 निनि ॥ दुर्गस्यभावः । यञ् ॥ दुर्ग

दुर्ज

दुर्जित

याम् । दोहदे ॥ दुर्जनस्त्रे ॥ दुर्हदः
 कर्मभात्रोवा । यु० अणु ॥
 दौलेयः । पुं । कच्छमे ॥ दुल्याअपच्य
 म् । इतश्चानिज इति ठेक् ॥
 दौवारिकः । पुं । शास्त्रे । विज्ञपणे ॥
 दौवारिनियुक्तः । तत्रनियुक्त इति ठेक् ॥
 दौवारिकीः । स्त्री । प्रतीहार्याम् ॥
 दौकुलेयः । वि । द्विकुलीने ॥ दुकुल
 स्थापच्यम् । दुकुलादठक् ॥
 दौठवम् । न । दुष्टभात्रे ॥ उदु० अण् ॥
 दौष्यन्तिः । पुं । भरतन्त्रमे ॥ दुष्यन्तस्त्रा
 पत्यम् । अतइण् ॥
 दौषिचः । पुं । कुतुमे ॥ दुहितुः सुते ॥
 दुहितुरपत्यम् । अन्वयानन्तर्वे वि
 दादिभ्योञ् ॥ न । षीणि आट्टे । पधि
 षाणि दौषिचं कुतुप स्त्रियाः । दौ
 षिचं खड्गमित्याहु रपत्यं-दुहितु
 स्त्रियाः ॥ कपिलायाद्यतश्चैव दौषि
 चमित्तौच्यते ॥ इति मार्कण्डेयपु० ॥
 दौषिचोपि ह्यमुषैर्न सन्धारयात
 मेवप्रदित्तजन्तुः ॥

दावाचमे । स्त्री । वि० । मूर्धिवोः । स्वर्ग
 पुथियोः ॥ शौश्वः चमाच । दिवो
 दावा ॥
 दावापृथिवीयम् । न । दावापृथिव्यो
 र्द्विरादौः ॥ दावापृथिव्या देवते
 अण् । दावापृथिवी त्यादिनाञ् ॥
 दावापृथिव्यम् । न । दावापृथिव्योर्द्वि
 विरादौः ॥ दावापृथिव्यो देवते-अ
 ञ् । दावापृथिवी च्यत् । चायत् ॥
 दावापृथिव्या । स्त्री । दि० । स्वर्गपृथिव्योः
 ॥ शौश्वपृथिवी च । दिवसस्य पृथिव्या
 । भिविचादिवोदावा ॥
 दावामूमी । स्त्री । दि० । दावापृथिव्योः ॥
 दौश्वभूमिञ् । दिवोदावेति । देवता
 षन्ते दावादेमः ॥
 द्युः । पुं । अद्यौ ॥ न । अङ्गि ॥ गगने ॥
 स्वर्गे ॥ अद्भ्युत्पन्नप्रतिपदिकोयम् ॥
 द्युगः । पुं । पक्षिणि ॥ इति राजनिघण्टुः ॥
 द्युगणः । पुं । अद्यगणि ॥
 द्युत् । पुं । किरणे ॥ द्युत् ॥ किप् ॥
 द्युतिः । स्त्री । रश्मौ ॥ शोभाशाम् ॥
 प्रकाशे ॥ प्रभाशाम् ॥ द्युतिरङ्गन्ता
 कान्तिरित्याशार्थाः ॥ येतते । नदा
 द्युतदीप्तौ । इगुपधादितौ ॥
 द्युतिकरः । पुं । भुवे ॥ वि । शोभाकरे ॥
 द्युतितम् । वि । दीप्तिरिति ष्टे । शो
 तिते ॥

य । अ । द्वितायाम् । पातिलोम्ये ॥
 दादप्राये ॥

दुतितम् । वि । दीप्तिरिति ष्टे । शो
 तिते ॥

दुसत्

दुत्तिमान् । चि । प्रशस्तकान्तिमतिः ॥
दुती । स्त्री । शोभायाम् ॥ कृदिका
रादितिडीप् ॥

दुनम् । न । लमात्संसमराशौ ॥

दुनिशम् । ने । अहोरात्रे ॥ भवति
किं दुनिशं दुनिवासिनाम् ॥

दुनिवासी । पुं । देवे ॥

दुपतिः । पुं । भानौ । हसे ॥

दुभ्वांशयतनम् । न । दिनेभुवस्याश्र
ये ब्रह्मणि ॥

दुमणिः । पुं । हसे । सूर्ये ॥ दिवो
मणिरिव ॥ अर्कवृत्ते ॥ मारिते-
ताप्रे ॥

दुमयी । स्त्री । सूर्ययोषायाम् । विश्व
कर्मणःपुत्र्याम् ॥

दुधम् । न । पिप्ते । धने ॥ घले ॥ दि
वंमनति । न्वाअभ्यासे । आतिनुपे
तिकः ॥

दुधा । पुं । मित्रे । सूर्ये ॥ द्यौति । दु-
अभिगमने । कनिन् युधृपितचिरा
जीक्षादिना कनिन् ॥

दुहन्दः । पुं । अहर्गणे ॥

दुषत् । पुं । देवे ॥ दिविसीदति वर्त्त
ते । षदृष्टः । सत्सूद्विपेति क्विप् ।
तत्पुरुषे कृतिबहुलमितिडेसुक्-
। सुषामादित्वात्षत्वम् ॥

दुसत् । पुं । देवे ॥ दिविसीदति । स

द्यूतपू

तसूद्विपेति क्विप् । पूर्वपदादिति
पचन्तुन भवति । छन्दसीत्यनुवृत्तेः
। तथाचमाद्यः । मनस्युयेनदुसदां
न्यधीयतेति ॥

द्यूतः । पुं । न । अद्यादिक्रीडायाम् ।
कैतवे । अप्राणिकरणकखेलायाम्
॥ अप्राणिभिर्यत् क्रियते तन्नोकेदू

त मुच्यते । जूआ इति भाषा ॥ द्यूत

मे तत् पुराकल्पे दृष्टं वैरकरं मह

त् । तस्माद् द्यूतं न सेवेत हास्यार्थं

मपिबुद्धिमान् ॥ परवचनस्य कर्त्त

णां सम्बन्धितमचदेवनादिब्रह्मण

सर्वस्वापहरणकरं भगवतो विभूतिः

॥ देवनम् । दिवुः । भावे ततः ॥

द्यूतकरः । चि । जूसारीइतिभाषाप्रसि

हे । द्यूतकर्त्तरि । दुरोदरेधूर्त्से ।

कितये ॥

द्यूतकारः । चि । द्यूतकारयितरि । स-

भिके ॥ द्यूतकारयति । दुकृञ् ।

कर्मण्यण् ॥

द्यूतकारकः । चि । द्यूतकारे ॥ स्वार्थेक-

॥ कारयति । कृञ् । खुञ् । द्यूतस्य-

कारको षा ॥

द्यूतकृत् । चि । अशधूर्त्से । द्यूतकरे ॥

॥ द्यूतकरोति । दुकृञ् । क्विप् ।

तुक् ॥

द्यूतपूर्णिमा । स्त्री । कोजागरपूर्णिमा-

यूनम्

याम् ॥ १ ॥
 यूनतैर्षीमी ॥ स्त्री ॥ कोनागरतिथौ ॥
 इतिभूरिप्रयोगः ॥ २ ॥
 यूनप्रतिपत् ॥ स्त्री ॥ कार्त्तिकशुक्लप्रति
 पदि ॥ कौमुद्याम् ॥ तुष्यर्थं कार्त्तिक
 के तस्य शुक्ला या प्रतिपत्तिथिः ।
 विशोर्दिक्षा मही तत्र कौमुदी सा
 स्मृतायुधैः ॥ कुशब्देन मही जीवा
 मुदा हर्षे च वैदिके ॥ धातुचैः सर्वश
 ष्ट्यैः साच वै कौमुदी स्मृता ॥ इति
 प० पु० ॥ अत्र षलेर्देत्यस्य पूजादि
 कं कार्यम् ॥ इत्युक्तं वामनपुराणे ॥
 शङ्करस्य पुरायूनत्तसर्जं मुमनेाहर
 म् ॥ कार्त्तिके शुक्लपक्षे तु प्रथमे षष्ठ
 निभूपते ॥ जितश्च शङ्कर स्तत्र जयं
 लेभे च पार्वती ॥ अतोर्थाच्छङ्करादुः
 खी गौरी निच्यं सुखोषिता ॥
 तस्याद् यूनं प्रकर्त्तव्यं प्रभाते तत्रमा
 नवैः ॥ तस्मिन् यूनजयेयस्यतस्य
 संवत्सरः शुभः ॥ पराजयो विरुद्धस्य
 लब्धनाशकरो भवेत् ॥ इति ॥
 यूनधीर्जम् । न । धराटके । कपर्दके ॥
 यूनस्यकारणे ॥
 यतष्टत्तिः । वि । सभिके ॥
 यूनम् । न । लघात्सप्तमराशौ ॥ य
 था । धीक्षानपञ्चमं चैयं यामित्रं स-
 सप्तमं स्मृतम् ॥ यूनं यूनं तथाक्ताख्यं पट

द्रुहिमा

कोशंरिपुमन्दिरम् ॥ वि । चीणे ॥
 अदेवीत् । दिवु० । त्तः । दिवोवि
 जिगीपायामितितस्त्रनः । यद्यविभा
 षेतिनेट् । षोरिच्युठ ॥
 योः । स्त्री । विदशालये । स्वर्ग ॥ वि-
 दशवर्त्मनि । आकाशे ॥ योतन्ते
 देवा अस्याम् । युतदीप्तौ । बाहु
 लकाट्टोः ॥ शैर्गोषत ॥
 योतः । पुं । प्रकाशे । आतपे ॥ योत-
 नम् । युतेर्घञ् ॥
 योतनम् । न । दर्शने ॥ पुं । दीपे ॥
 युतेर्ल्युट् ॥
 योतितः । वि । दीप्ते ॥
 योम्भिः । पुं । खगे । पचिणि ॥ योर्भू-
 मिरस्य ॥
 योषद् । पुं । देवे ॥
 योषम् । न । ज्योतिषि ॥ दीव्यन्त्यस्मि
 न् । दिवु । दिवेद्युञ्जेतिप्रुन् युरादे
 षो ष्ट्विस्व ॥
 द्रुगडः । पुं । प्रतिपत्तुर्थे । द्रुगड इति
 गौडभाषा, प्रसिद्धे वाये ॥ इ० वि० ॥
 द्रुङ्गम् । न । तोषके । काले ।
 षटके । कर्षर्द्वे ॥ इति वैद्यकपरि
 भाषा ॥
 द्रुङ्गः । पुं । पुर्यामिति हेमचन्द्रः ॥
 द्रुहिमा । पुं । दृढतायाम् ॥ दृढस्य भा
 वः । पृथ्वादिभ्यद्रमनिच्वा । रक्षतो

श्रवणः

इहादेर्लघोः । टेर्लघोः ॥
 द्रविष्ठः । वि । द्रवीयसि ॥ अयमनयो
 रेषां वा अतिशयेन दृढः । दृढन् ॥
 द्रवीयः । वि । दृढतरे ॥
 द्रष्टुम् । न । घनेतरदधिनि द्रष्ट्ये ॥ दृ
 ष्यन्तेन । दृषर्षादेः । अनुदात्त
 स्रवेत्यम् । बाहुलकात्सः ॥
 द्रष्टुम् । न । द्रष्टे ॥ दृष्यन्तेन । दृष
 प्राग्ने । अघ्न्यादयश्चेति निपा
 तितः ॥
 द्रष्टुः । पुं । पणानां घोडशके ॥ वराष्ट
 कानां दशकदयं यत् सांकाशिकी
 ताप्यं पणश्चतस्रः । ते षोडश द्रष्टु
 षोडशगणौ द्रष्टु स्यात् षोडशभिश्च
 निष्कः ॥
 द्रवः । पुं । प्रदावे । पलायने ॥ नर्मणि ॥
 रम ॥ गता ॥ आसवे ॥ वेगे ॥ द्रवणम् ।
 द्रुगता । कृदोरप् ॥ वि । द्रववति
 ॥ आपोद्रवाः । सर्वाणि द्रवाणि तूद
 द्युखेन जुहोतीत्यादि प्रयोगात् ॥
 द्रवकः । पुं । गुडे ॥ वि । द्रवजातवस्त
 मोञ्ज ॥
 द्रवणम् । न । अनुतापे ॥ चरथे ॥ ग
 मने ॥ हुं । ल्युट् ॥
 द्रवणम् । न । द्रवतायाम् । आश्रय
 नासिम्बाधिकारण । तस्य पृथिवी
 वनतेजोवृत्ति । तद्द्रविषम् । सां

श्रवणः

सिद्धिकनैमित्तिकभेदात् । तत्र सां
 सिद्धिकञ्जले । नैमित्तिकं पृथिवीते
 जसोः । पृथिव्यां घृतादावपिसंयोग
 जं द्रवत्वम् । तेजसिसुवर्णादाश्च ॥ त
 दुक्तम् । सांसिद्धिकं द्रवत्वं स्यान् नै
 मित्तिकमुदाहृतम् । सांसिद्धिकन्तु
 सखिले द्वितीयं द्रवितेजसोः ॥ प
 रमाणी अलेनिश्चमन्यतोऽनिश्च
 मुच्यते । नैमित्तिकं वाङ्मयोमात् त
 पनीयघृतादिषु ॥ द्रवत्वस्यन्दनेहेतु
 निर्मित्तं सङ्गहेतुतत् । इतिमापा
 परिच्छेदः ॥
 द्रवत्ववी । स्त्री । शिसडीदृषे ॥
 द्रवद्वयम् । न । दुग्धद्वयाज्यतक्रासवज
 स्रवौद्रतेजसूवादिदेहसौयेषु ॥
 द्रवन्ती । स्त्री । निशाम् ॥ मूषिकपगदी
 म् । शतमूलिकायाम् ॥ द्रवति । द्रुं
 । लुट् । शतं । उगितञ्चेति लीप् ॥ शि
 खरिणी प्रभेदे ॥ यथा । शुभ्रमकर
 वा युक्तं निनीरं दिग्गुणं दधि । आ
 गमदुखनदेय मेतन्मानवृषेः स्युत
 म् ॥ दृष्टान्तरहितं पापं खण्डदुग्धे
 नगाहितम् । कर्पूरमरिचोन्मिश्रं द्र
 वन्तीपरिकीर्त्तिता ॥ द्रवन्तीमधुरा
 धृत्यावस्थापष्टिकरीहिमा । वातपि
 तहरास्यथ किञ्चित्कफकराहिमा ॥
 द्रवमृत्तिः । वि । द्रवद् द्रव्यकाठिम् ॥

द्रव्यम्

द्रवसंमूर्तिः ॥ १ ॥

द्रवरसा । स्त्री । लाघायाम् ॥

द्रवाधारः । पुं । च्चुलुके ॥ द्रवद्रव्यरंघ्रा
पाने ॥

द्रविडः । पुं । देशविशेषे ॥ ऊल्लाख्यस
ङ्करजातौ ॥ द्रविडदेशोद्भवे आदौ
क्षत्रिये पश्चाद्विहितक्रियालोपादि
नांशुद्रत्वमापन्ने दस्युपदवाच्ये ॥

द्रविडी । स्त्री ॥ रागिणीविशेषे ॥

द्रविषाम् । न । विष्णे ॥ काश्वने ॥ परा
क्रमे । बले ॥

द्रविषानाश्रयः । पुं । शोभोञ्जने ॥

द्रविषोदाडः । पुं । अश्वौ ॥ यथोक्तम्

॥ द्रविषं विश्वमिच्छुक्तं धनं च द्रवि
षं ततः । द्दोतितित्तुवोनेव द्रवि
षोदास्ततो भवेति वरोहपुराणम् ॥
साम्नेः ॥

द्रवीकरणम् । न । अद्रवस्य द्रवकरणे ।

गलावना इति भाषा ॥

द्रव्यम् । न । पिप्तले ॥ विष्णे ॥ विलेपने

॥ भिषर्जे ॥ भवे ॥ जतुनि ॥ त्वनये

॥ मखे ॥ लिङ्गसङ्ख्यान्विते ॥ गु

णानिर्माश्रये ॥ द्रव्याण्यंभिनवान्येव

प्रशस्तानि क्रियाविधौ । ष्टुते एतद्गु

लैषोद्धान्यैक्यो विडङ्गत इति वै

शकपरिभाषा ॥ संसर्वाधिकारं द्र-

व्यमितित्तार्किकैर्लक्षिते । पृथिव्या-

द्रव्यम्

दौ ॥ तानि च पृथिव्यसेजोवाय्वा-

काशकालदिगात्ममनांसिनवैव ॥ *

॥ रसो गुण स्थावीर्यं विभाकः श-

क्तिरेव च पञ्चानांयः समाहारस्तद्द्र-

व्यमितिकीर्त्यते ॥ इति भिषग्वराः

। युनः पञ्चविधम् । अच्यन्तकठिन

कठिनाद्द्रवुल्लुखद्रव्यभेदान् ॥ *

॥ द्रव्याणां गुणवत्तावधिः । गुणहीनं

भवेदघातूर्ध्वं तद्रूपमौषधम् । मास

दयात् तथा चूर्णं कृमते हीनवीर्यता

म् ॥ हीनत्वं गुटिका खेद्वा कृमते

वत्सरात् परम् । हीनाः स्युर्धततै

चाद्या ष्वतुर्मासाधिकाः स्तथा ॥ ए

ततैवाद्या इतियोग विशेषणम् । च

तुर्मासाधिकाः संवत्सरादुपरि च-

त्वारोभासा अधिका येपुते ॥ एत

मब्दात् परं षड्घं हीनवीर्यत्वं मामु

च्यत् ॥ तैलं षड्घं मषड्घं वा चिरस्था

यिगुणाधिकम् ॥ तदपि षोडशमासा

ध्वन्तरे षड्घने लंगुणाधिकं वोदृष्यम्

॥ श्लेषाध्वोः षड्घुपाकाः स्युर्निर्वीर्या

वत्सरात् परम् ॥ श्लेषाध्वो धान्या

दयः । श्लेषुपाकाः शीघ्रपाकाः । नि

र्वीर्याः स्युर्गुणैर्षुक्ता आसया धात-

वो रसाः ॥ पि । श्लेषाकारे ॥ श्लेषि

दम् ॥ श्लेषाकारेण ॥ द्रव्यं च भव्ये

इतिसाधु ॥ श्लेषवत् ॥ श्लेषाकारे षो

द्रव्यनि

द्रव्यनि

श्वेति यथा ॥

द्रव्यकः । पि । द्रव्यं चरति वहति आच-
रति वा । यत्र द्रव्याभांठन् कनावि-
श्वार्हीयः कन् ॥
द्रव्यकत्कः । पुं । वैद्यशास्त्रप्रसिद्धेषु क-
त्कादिपञ्चसु ॥ द्रव्यकत्कः पञ्चधा-
स्यात् कत्क शूर्णं रस स्तथा - । तैल
मर्कः क्त्माज्ज्ञेयं यथोत्तरगुणं प्रिये ॥
द्रव्यनिप्रथयः । पुं । द्रव्याणां मेषाद्यधि-
पतिज्ञानेन शुभाशुभनिश्चये ॥ त-
थादाविभागमप्रदर्शनार्थमाह । ये
येषां द्रव्याणा मधिपतयो राशयः
समुद्दिष्टाः । मुनिभिः शुभाशुभार्थं
नानागमैः प्रवक्ष्यामि ॥ १ ॥ वस्त्रा
विक्रतपानां मस्त्ररोगोधूमराजक
यवानाम् । स्थलसम्भ वैपधीनां क
नकस्यच कीर्त्तितो मेपः ॥ २ ॥ ग
विवस्त्रकुसुमगोधूमशालिववमहिष-
सुरभितनयाः स्युः । मिथुनेपिधान्य
शरदशक्तीशालूककार्पासाः ॥ ३ ॥
कर्कशिवि कोद्रवकदलीदूर्वाफलक-
न्दपत्रचोच्चानि । सिंहे तुषधान्यर-
साः सिंहादीनांत्वचः सगुडाः ॥ ४ ॥
घडे ऽतसीकलायाः कुल्लव्यगोधूम
मुहनिप्यावाः सप्तमराशौ मापा
यवगोधूमाः सप्तर्षपाश्चैव ॥ ५ ॥ अ
ष्टमराशाविद्युःसैक्यं श्लोहा न्यजावि

कश्चापि । नवमेतु तुरंगखवशान्-
राखतिलधान्यमूळानि ॥ ६ ॥ मक
रे तरुगुल्माद्यं सैक्ये सुसुवर्णकृष्ण-
लोहानि । कुम्भे सलिलजफलकुसु
मरत्नचित्राणि रूपाणि ॥ ७ ॥ मीने
कपालसम्भवरत्नान्यम्बुद्भवानि वज्रा
णि । श्लेहाय नैककृपा व्याख्याता मत्स्य
जातश्च ॥ ८ ॥ एतेषां द्रव्याणां शुभा
शुभज्ञानार्थमाह । राशेशतुर्दशार्था
यसप्तनवपञ्चमस्थितो ४ । १० । २ ।
११ । ७ । ९ । ५ । जीवः । श्लोकाद्
शदश पञ्चाष्टमेषु २ । ११ । १० ।
५ । ८ । शशिनस्त्वृश्चिकरः ॥ ९ ॥
पट्सप्तमगो ६ । ७ । चानिं दृष्टिं
शुकः करोति शेषेषु । उपचयसंस्थाः
३ । ६ । ११ । १० । क्रूरः शुभदाः श्रे
षेषु १ । २ । ४ । ५ । ७ । ८ । ९ ।
१२ । चानिकरा ॥ १० ॥ * ॥ अने
वविशेषमाह । राशेर्यस्य क्रूराः पी-
डास्थानेषु संस्थिता बलिनः १ तत्रो
क्तद्रव्याणां महार्घता दुर्लभत्वञ्च ॥
॥ ११ ॥ इष्टस्थाने सौम्यावलिनो
येषां भवन्ति राशीनाम् । तद्द्रव्या
णां दृष्टिः सामर्थ्यं बलमन्त्वञ्च ॥ १२ ॥
गोचर पीडायामपि राशिर्वलिभिः
शुभग्रहैः छेदः । पीडां न करोति
तथा क्रूरैरेव विपर्ययः ॥ इति वारा

श्राचा

श्याम् ३९ ५ ध्यायः ॥

द्रव्यमवयत्तः । पुं । ज्ञानविहीनेयत्ते ॥

द्रव्यमयः द्रव्यपलचितो ज्ञानशून्यो
वोयत्तः ससंसारफलः ॥

द्रव्ययत्तः । वि । पूर्वदत्ताख्यस्मार्त्तक-
र्मपरे ॥ द्रव्यत्यागएव यथाशास्त्र्य-
चोयत्त ॥

द्रव्यः । वि । दृश्ये । दर्शनाहं ॥

द्रष्टा । वि । विचारकुशले ॥ साच्चिचे
तने ॥ चेतनोद्दिद्रष्टा भवति नाचेत
नः ॥ दृष्टेःकर्त्तरि । दृष्टिमति । आ
त्मनि ॥ चक्षुर्जन्यमनोदृष्टि श्वित्तु
क्ताहूपमासिका । दृष्टिरिच्छुच्यते-
द्रष्टादृष्टेः कर्त्तेतिलौकिकैः ॥ पश्य
ति । दृष्टिर् ० । दृन् ॥

द्रष्टृता । स्त्री । शब्दाद्विषयप्रकाश-
तायाम् ॥ भावे तल् ॥

द्राक् । अ । द्रुते । शीघ्रे । ञटिच्यर्थे ॥
॥ श्रान्ति । द्राकुत्सायांगतौ । वा० कः ॥

द्राचा । स्त्री । मधीकायाम् । गोस्तन्या
म् । मनकादाख इतिभाषा ॥ द्राचा
माचे ॥ द्राचा पक्का सरा शीता च
चुप्या वृद्धिणी गुरुः । स्वादुपाकर
सा स्वर्धा तुवरा दृष्टमूत्रविट् ॥ को
ष्ठमाहत्कृदृष्टप्या कफपुष्टिहृत्प्रि-
दा । हन्ति दृष्ट्याज्वरत्यासवातपा-
तास्रकामखान् ॥ कृष्णास्रपित्तस

श्राधीया

श्रोत्रदाहशोषमदाख्ययोन् । आ-
मा सा ५ लघुगुणा गुर्वी वैवाह्या रक्त
पित्तकृत् ॥ वृष्या स्वाद् गोस्तनीद्रा
चा गुर्वीच कफपित्तनुत् । अवीजा
न्यास्वल्पतरा गोस्तनीसदृशी गुणैः
॥ द्राचा पर्वतजा लघ्वी साक्षा श्लेष्मा
स्रपित्तकृत् । द्राचापर्वतजा यादृक्
तादृशी कर्मदिकैतिभायप्रकाशः
॥ द्राचायाः फलम् । हरीतक्यादिभ्य
श्चेतिधिकाराययपरप्रययस्त्रुपु ॥
यदा । द्राङ्घ्यते । द्राचिकाङ्चाया
म् । कर्मणि घञ् । आगमशासनम
निष्यम् ॥ यदा । गुरोश्चहलश्च
प्रच्ययः । यदादिगणेपाठान्नलोपः ।
अतएव द्राचामान् इहमतेर्वत्त्वं
भवति । अयदादिभ्यश्च्युक्तोः ॥

द्राचासथः । पुं । माध्व्याम् ॥ यथा । पी
त्वा द्राचासर्व मिष्टं शूल मादोयस-
त्त्वरमिति ॥

द्राधिमा । पुं । दीर्घत्वे । दीर्घं ॥ दीर्घ
स्रभावः । पृष्ट् ० इमनिक् । प्रियस्थि
रेत्यादिनादीर्घस्रद्राष्यादेशः ॥

द्राधिष्ठः । वि । दीर्घतमे । अतिदीर्घं
॥ अतिशयेन दीर्घः । इठन् । प्रिय
स्थिरेतिसाधुः ॥

श्राधीयान् । वि । दीर्घतरे ॥ अयमन
यो रतिशयेन दीर्घः । इयमुन् । प्रि

श्राविडः

यस्त्रिरेति साधुः ॥

श्राणः । त्रि । सुप्ते ॥ पञ्चायिते ॥ श्रातेः
कर्त्तरिक्तः ॥श्रापः । पुं । पङ्के ॥ आकाशे ॥ कपर्दिनि ॥
मूर्खे ॥ इतिशब्दार्थकल्पतरुः ॥श्रामिलः । पुं । चाणक्यमुनौ ॥ इति
हेमचन्द्रः ॥श्रावः । पुं । गमने ॥ स्ववणे ॥ अनुतापे
॥ द्रवणम् । द्रुगतौ । घञ् ॥श्रावकः । पुं । श्रावप्रभेदे । चन्द्रकान्तम
खी ॥ विदग्धे ॥ घोषके ॥ विटे ।
पिङ्गे ॥ रसभेदे ॥ न । सिक्थके ॥ शी
उरोगख्यौपधे ॥ चि । हृदयघ्राहिणि
॥ द्रवकारके ॥

श्रावककन्दः । पुं । तैलकन्दे ॥

श्रावकरम् । न । श्वेतदृष्टये ॥

श्रावणम् । न । कतकफले । निर्मली इ
तिभाषा ॥ विद्रावणे ॥ पुं । कामवा
ण विशेषे ॥श्राविका । स्त्री । शालायाम् । शाल इ
तिभाषा ॥श्राविडः । पुं । श्राविडदेशजे ॥ संख्यान्त
रे ॥ वेधमुख्ये । कर्चूरे ॥ स्वनाम्ना प्र
सिद्धे देशे ॥ श्राविडाः पञ्च । ते यथा
। कर्णाटाश्वैव तैलङ्गा गुर्जरा राष्ट्र
यासिनः । आन्ध्राश्च श्राविडाः पञ्च
विन्ध्यदक्षिणयासिनः इतिछान्दपुर

द्रुघणः

शम् ॥ चि । तद्देशजाते ॥ द्रविडेजा
तः । अण् ॥द्राविडकः । पुं । श्राविडार्थे ॥ वेधमुख्य
के । जिआंचघष्ठी इतिगौडभाषा ।
कचूर इतिभाषा ॥ न । विह्वलवशे
॥ स्वार्थेकन् ॥द्राविडभूतिकः । पुं । वेधमुख्ये । काव्य
के । कचूर इतिपसिद्धे ॥द्राविडी । स्त्री । सूक्ष्मालायाम् ॥ द्रवि
डेजाता । अण् । डीप् ॥

द्रावितः । चि । द्रवीकृते ॥

द्राव्यः । त्रि । अवश्यङ्गमनीये शरणी
ये अनुतपनीये ॥

द्रिमीतीर्थम् । न । भौमेतीर्थप्रभेदे ॥

द्रुः । पुं । पादपे । घृष्टे ॥ द्रवच्छूर्द्धम्
। द्रुगतौ । मित० डुः ॥ वा० कुर्वा
॥ स्त्री । गतौ ॥ शाखायाम् ॥द्रुकुलिमन् । न । देवदाहृष्टे ॥ कि
कृति । किलशैत्यक्रीडनयोः । वा
हृलकात् किमच् । द्रुशसौकिलि
मन् ॥द्रुघणः । पुं । मुञ्जरे ॥ लौहमुञ्जरे । सू
वधारादीनां मुञ्जराकारे लौहमया
खप्रभेदे ॥ द्रुष्टिष्ये । द्रुष्टाणि ॥ पर
श्वधे ॥ भूमिष्यके ॥ द्रुः संसारद
खीदा हन्यते ऽनेन । करणे ऽयोवि
द्रुष्वितिहन्तेः करणे ऽप्य घनादेश-

द्रुतः

श्व । पूर्वपदादितिगत्वम् ॥

द्रुणः । पुं । दृष्विके ॥ भृङ्गे ॥ वि । पि
युने ॥ न । चाये ॥ कृपाये ॥ द्रुणति ।
द्रुणहिंसागतिकौटिल्येषु । इगुपधे-
तिकः ॥

द्रुणसः । वि । दीर्घनासिकायुक्त ॥

द्रुणहः । पुं । खड्गपिधाने ॥ इतिहारा
- वली ॥

द्रुणा । स्त्री । ज्यायाम् ॥ इतिहेम
चन्द्रः ॥

द्रुणिः । स्त्री । कूर्म्याम् ॥ जलश्रेण्याम् ॥

द्रुणति । द्रुण ॥ इगुपधात् किद्वितीनाम् ॥

द्रुणी । स्त्री । अम्बुश्रेण्याम् ॥ कच्छप्या

म् ॥ कर्णजलौकायाम् ॥ द्रुणेरिन्न

न्तात् कुदिकारादक्तिन इति ङीष्

॥ इगुपधेतिके जातेरिति ङीष् गौ

रादित्वाद्वा ॥

द्रुतः । पुं । द्रुमे ॥ न । औघे । न्च्य

विषयकर्माघगमने ॥ न्च्यगीतवा

येषु द्रवन्तिशीघ्रं गच्छन्ति समुदा-

यगतिप्रदर्शनार्थं करादयोऽचतत्

द्रुतम् । अधिकरणेकः ॥ ग्रीषलये

॥ वि । शीघ्रे ॥ विखीने । जातद्रुवी

भावेष्टतसुवर्णादौ ॥ विशाणे ॥ पला

यिते ॥ द्रवतिष्म । हु० गन्धर्थैतिक

र्त्तरिक्तः ॥ द्रुयतेऽस्य । व र्मैरिक्तः

॥ ग्रीषार्थं क्रियाविशेषरुत्वत् इस

द्रुमशी

त्ये वर्त्तमानं क्रीवम् । द्रव्यतुषि-
लिङ्गम् ॥

द्रुतविलम्बितम् । न । जगती छन्दोभेदे

॥ द्रुतविलम्बित माह नमोभरौ ।

यथा । तरखिनापुलिने नवषल्लवीप

रिषदा सह केलिक्तूहलात् । द्रुत

विलम्बितचारविहारिणं हरि मर्दं

हृदयेन सदा बहे ॥ सुन्दरीत्यप्य

स्यैवसंज्ञा ॥

द्रुनखः । पुं । कण्टके ॥ श्लोर्ध्वचक्षनखः ॥

द्रुपदः । पुं । चन्द्रधंश्रीये नृपविशेषे ।

शिखण्डिधृष्टयुष्मद्रौपदीनांजनके ।

पञ्चाक्षदेशाधिपतौ ॥

द्रुपदपुत्रः । पुं । धृष्टयुजे ॥ शिखण्डिनि ॥

द्रुपदपुत्री । स्त्री । द्रौपद्याम् ॥

द्रुमः । पुं । महीरुहे । घृष्टे ॥ पारि-

जाते ॥ कुनेरे ॥ द्रवृथः सोऽस्यास्ति

जनकतया । यदा । समुदायेष्टताः

शब्दा अवयवेष्वपि वर्त्तन्तइतिन्याया

त्तद्द्रुःशाखा स स्यास्ति । सुद्रुम्यामः ॥

द्रुमनखः । पुं । कण्टके ॥ द्रुमस्त्रनखइव ॥

द्रुमरः । पुं । कण्टके ॥

द्रुमशाधिः । पुं । शाचायाम् ॥

द्रुमशीर्षम् । न । कुट्टिमप्रभेदे ॥ क-

पिशीर्षं द्रुमशीर्षं तथा चापेटशी

र्षकम् । इति कुट्टिमभेदाः । सुः शा-

ब्दिकैः समुदाहृताः इति शब्दरत्नाव

द्रुहिणः

खी ॥ वृक्षाग्रे ॥

द्रुमश्रेष्ठः । पुं । ताखल्लच्छे ॥

द्रुमामयः । पुं । आद्यायाम् ॥

द्रुमारिः । पुं । गले । इस्तिनि ॥

द्रुमाश्रयः । पुं । सरटे ॥ वि । वृचा
श्रितमाच ॥

द्रुमिणी । स्त्री । द्रुमार्णां समूहे ॥ ख-
लादिभ्यश्चनिर्वृत्तश्चः ॥

द्रुमेश्वरः । पुं । चन्द्रमसि ॥ इतिहरि
वंशः ॥ ताखल्लतरौ ॥ इतिशब्दार्थ
कल्पतरुः ॥

द्रुमेत्पन्नः । पुं । कर्णिकारे । कठवम्या
इतिभाषा ॥ द्रुमे उत्पन्नं तदाकारं
पुष्पमस्य ॥

द्रुष्यम् । न । पाथ्ये । चैतये । माना
र्थे परिमाणे ॥ श्लोर्विकारभूतं प्रस्था
दिपरिमाणम् । मानेवयः ॥

द्रुचक्रः । पुं । पियाले ॥

द्रुचः । पुं । पुत्रे ॥ इति शब्दार्थकल्प-
तरुः ॥

द्रुच्यः । पुं । प्रह्लाणि । सुरज्येष्ठे ॥ इति
द्विरूपकोषः ॥

द्रुहिणः । पु । खल्लरि । प्रजापती ।
प्रह्लाणि ॥ कामक्रोधादिभ्योदुष्टेभ्यो
वा द्रुह्यति । द्रुह्निष्ठांसायाम् । बहु
खमन्यवापीति इमन् । बाहुलका
द्गुणाभावः ॥

श्लेषः

द्रुही । स्त्री । द्रुहितरि ॥ इतिशब्दार्थ
कल्पतरुः ॥

द्रूः । पुं । हिरण्ये । स्वर्णे ॥ इति ।
द्रुगतौ । क्विच्चीति क्विच्ची ॥

द्रूघणः । पुं । द्रुघणे ॥ इतिद्विरूपकोषः ॥

द्रूयः । पुं । द्रुये ॥ इतिशब्दार्थकल्प-
तरुः ॥

द्रेकः । पुं । द्रेकाग्रे ॥

द्रेकाणः । पुं । ख्यत्रिभागे ॥

द्रेकाणाधिपः । पुं । ख्यत्रिभागाधीशे
॥ स्वपञ्चनवमानां ये राशीनाम-
धिया ग्रहाः । ते द्रेकाणाधिपा राशौ
द्रेकाणा ख्य एवहि ॥

श्लेषः । पुं । श्लेषाचार्ये । पार्थगुरौ

। पुराणप्रसिद्धे धनिर्निष्ठासम्पदाय-
प्रवर्त्तय्याचार्यविशेषे ॥ दग्धकाके ॥

दृशिके ॥ पर्वतविशेषे ॥ चतुः श-
तधनुष्परिमिते जलाशये ॥ मेघ

नायकविशेषे ॥ यथा । विद्युते शा-
कवर्षेतु चतुर्भिःश्रेयितःकमात् । आ

यत्तं विहितं संवत्सं पुष्करं श्लेषमन्बुद-
म् ॥ आवर्त्सो निर्जलोमेघः संवत्सं

श्ववर्द्धकः । पुष्करोदुष्करजलो श्ले-
षःसस्यप्रपूरकः ॥ खेतवर्षेक्षुद्रपुष्प

वृचविशेषे । घलघसियारति इल-
कसियारतिचरौडभाषा ॥ पुं । न ।
आठकपरिभाषे ॥ आठभाष चतुष्ट

श्लेषपु

ये । आठकचतुष्टये ॥ ३२२ सेर इति
लौकिकमाने । घटे । कलसे । उ-
न्माने । इति वै० प० ॥ खार्याः षोड-
शांशे ॥ श्लेषस्तु खार्याः खलु षोडशां-
शः । इति स्त्री० ॥ अष्टाठको भवेद्दो-
श इति केचित् ॥ द्विशतं श्लेष इति
कुल्लूकमट्टः ॥ द्रुणति । द्रुण० । पचा-
द्यच् ॥ द्रवति । द्रु० । द्रुणवृत्तिद्रुपन्यं
निस्त्वपिम्बोनिदितिनः ॥

श्लेषकाकः । पुं । दण्डकाके । कृष्णका-
के ॥ श्लेषाख्यकाकः ॥

श्लेषबोरा । स्त्री । श्लेषदुग्धायां गवि ॥

श्लेषपरिमितं चीर मस्याः ॥

श्लेषगन्धिका । स्त्री । रासायाम् ॥

श्लेषघा । स्त्री । श्लेषचीरायाम् ॥

श्लेषदुग्धा । स्त्री । } श्लेषचीरा

श्लेषदुग्धिका । स्त्री । } याम् ॥

श्लेषदुग्धा । स्त्री । श्लेषमित्तदुग्धायां
गवि । श्लेषचीरायाम् ॥ श्लेषं दो-
ग्धि । दुह० । दुहः कपघश्चेति कप-
घशान्नादेशः ॥

श्लेषपर्णी । स्त्री । भूमिकन्दल्याम् ॥

श्लेषपुष्पी । स्त्री । गुम्भा इति ख्याते च-
पे । कुम्भयोनौ । खर्वपत्रायाम् ॥

श्लेषपुष्पी गुरुः स्वादू रूचोष्णा वा-
तपित्तकृत् । सचारलवणा स्वादुपा-
का कट्टी च भेदिनी ॥ कफामका

श्लेषी

मलाशोयितमकश्यासंजन्तुजित् ॥ घ-
लघसिधा इति गौडेपु प्रसिद्धेनो-
शीर्षकशृङ्गे ॥ कफार्शः कामलाकृ-
मिशोयनाशिक्षमिष्यस्याः गुण्याः ॥

श्लेषपुष्पीदलम् । न । गुम्भाखशाके ॥
श्लेषपुष्पीदलं स्वादु रूक्षं गुरुच पि-
त्तकृत् । भेदनं कामलाशोयमेरुञ्ज-
रहरं कटु ॥

श्लेषमाना । स्त्री । श्लेषदुग्धायाम् ॥

श्लेषमुखम् । न । चतु. शतग्राममथो-
मनेहरग्रामे ॥ इति हारावली ॥

श्लेषा । स्त्री । श्लेषपुष्पिकायाम् ॥

श्लेषाचार्यः । पुं । भारद्वाजे । कीर्त्ति-

भाजि । अश्वत्थान्नः पितरि । कृपीप-
तौ । पाण्डवानामस्त्रशिचागुरौ ॥
श्लेषाशासाचार्यश्च ॥

श्लेषिः । स्त्री । श्लेष्याम् ॥ द्रवति । द्रुग-
तौ । वक्षिन्निश्रुयुद्गन्नाहात्परिभ्यो-
निदिति निः ॥

श्लेषिका । स्त्री । नीलीहर्षे ॥

श्लेषी । स्त्री । देशविशेषे ॥ शैलानाम-
न्तरे श्लेष्यः सिद्धचारुणसेविताः ॥ का-
ठाम्बुवाङ्गिन्याम् । काठादिकृतच्छि-
न्नायनैकाकृत्त्यम्बुसेचन्याम् ॥ ग-
वादन्याम् ॥ नैकाप्रभेदे ॥ शैलवि-
शेषे ॥ नीलीहर्षे ॥ नदीविशेषे ॥
शैलयोः सन्धौ ॥ इन्द्रचिर्भय्याम्-

श्रीशंठः

॥ श्रेणीस्रवणे ॥ द्विसूत्रपरिमाणे ।
 योग्याम् । १२८ सेर इति भाषा ।
 इति वै प० ॥ काष्ठरचितेज्ञानपापे
 ॥ यथा । श्रीषेरपद्मकोशीरचन्दना-
 म्बुजधारिणा । सम्पूर्णामवगाहेतश्री
 षीं दाहादिं तोनरः इति ॥ निप्रत्य
 यान्ताद्भवतेः कृदिकारादिति उीष्
 । गौरादिच्चाद्वा ॥

श्रेणीदक्षः । पुं । केतकीपुष्पे ॥

श्रेणीमुखम् । न । श्रेणमुखे ॥ इतिभू
 रिप्रयोगः ॥

श्रेणीस्रवणम् । न । उपकर्णाटदेश
 प्रसिद्धे स्रवणप्रदेशे । विफूटस्रवणे ।
 बार्हिभवे ॥

श्रेणियः । पुं । षाणक्त्रेमुनौ । अंगुले ॥

श्रेणः । पुं । जिघांसायाम् । अनिष्टचि
 न्तने । अपक्रियावाम् ॥ देवश्रेणाहु
 रोश्रेणः कोटिकोटिगुणाधिकः इति
 कूर्मपुराणम् ॥ परजिघांसया शस्त्र
 प्रहणादौ ॥ छद्मवधे ॥ जिघांसु श्रे
 षजन्या परेतुर्जिसामेवश्रेः हंमन्वन्ते ॥
 श्रेणचिन्तनम् । न । परानिष्टविभाषने ।
 व्यापादे ॥ श्रेणचिन्तनम् । ल्युट्
 चेति भावे ल्युट् ॥

श्रेणशठः । पुं । गाथाप्रभेदे ॥ मृगलु-
 ष्यके ॥ वैडास्यप्रतिके ॥ इतिभे
 दिनी ॥

श्रीपदी

श्रीषी । वि । श्रेणके । परानिष्टचि-
 न्तके ॥

श्रेणायनः । पुं । अश्वत्यानि ॥ श्रेणस्या
 पत्यम् । फक् । श्रेणपर्वतेति श्रेणे
 अनादिरिहश्रेणश्वयुक्ते भारतप्र-
 सिद्धे ऽनन्तरापत्ये ऽश्वत्यानिश्रेणा
 यन इति प्रयोगस्तू पचाराद्यर्थः ॥

श्रेणियः । पुं । अश्वत्यानि ॥ श्रेणस्याप-
 त्यम् । अतइज् ॥ एकोनविंशत्स-
 म्प्राप्ते श्रेणिर्बासो भविष्यति ॥

श्रेणिकः । पुं । कटाहे ॥ श्रेणं स्वस्मि
 न् समावेशयतीत्यर्थत् ॥ वि । श्रे
 णवापचेचे । श्रेणपरिमितप्रीक्षादि
 वापयोग्यचेचे ॥ श्रेणस्रवाप । तस्य
 वापइतिठञ् ॥ वि । श्रेणम् पचति ।
 सम्भवत्येवहरति पचति इतिठञ् ॥
 श्रेणेनकीते ॥ निष्कादित्वाट्ठक् ॥

श्रीपदी । स्त्री । कृष्णायाम् । निष्क्ययैव
 नायाम् । पाञ्चाल्याम् । याज्ञसेन्या
 म् । पाण्डवानां स्त्रियाम् ॥ अस्याः
 पञ्चस्वामित्वे हेतुर्ब्रह्मवैवर्त्तेयथा ।
 राजा ददौ फाल्गुनाय कन्यायाश्च स्व
 यं वरे । प्रपञ्च मातरं बीरो वस्तु
 प्राप्तंमयाधुना ॥ तमुवाच स्वयंमा-
 ता गृह्णाण आत्तमि । सह । शम्भोवि-
 रेणपूर्वश्च परप्रभातु राजया ॥ शै
 पयः स्वामिनस्तेन हेतुना यञ्चपा-

इन्द्रग

गडवा इति ॥ द्रुपदस्यापश्यं स्त्री । अ
ष्ट । डीप् ॥

श्रीपदैर्यः । पुं । प्रतिविन्धादिपञ्चसु
श्रीपदीतनयेषु ॥ श्रीपद्याः अपत्यम्
पुमान् । स्त्री भ्योढक् ॥

इन्द्रः । पुं । रोगविशेषे ॥ उभयपदार्थ
प्रधाने समासे । अथयीभावतत्पु
रुषवह्नुग्रीहितमासभेदानामुभयप-
दार्थसाम्याभावेनापकृष्टत्वात् इन्द्र
समासे भगवद्विभूतिः ॥ सविधा । इ
तरेतरयोगसमाहारभेदान् ॥ पर
स्परविरुद्धे सम्मानावमानादौ । श्री
तोष्णादौ ॥ यथा चतुष्पिपासे शोक
मोहौ रागद्वेषौ तथैव च । कामक्रो

धप्रभृतयो इन्द्रशब्देन वर्णित इति ॥
न । रहस्ये ॥ कलहे । आहवे ॥ मि
थुने । युग्मे ॥ द्वौ द्वौ सहाभिव्यक्तौ
इति इन्द्रम् । इन्द्ररहस्यमर्यादाव
चनभ्युत्क्रमणयत्तत्र प्रयोगाभिव्य
क्तिष्विति द्विशब्दस्य द्विवचनं पूर्वप
दस्याम् भावो ऽन्वेषोत्तरपदस्य न
पुंसकत्वञ्च निपात्यते एष्यर्थेषु । चा
र्थे इन्द्रइति निर्देशात् पुंस्यपि ॥ दुर्गे ॥
यथा । राज्ञो वलं नृशिवलं इन्द्रमेव-
वलं वलम् । अप्यत्यवलवान् राजा-
स्थिरो इन्द्रवलाङ्गवेदिति ॥

इन्द्रगदः । पुं । रागदोषादिरूपे द्वे रोगे

इन्द्रयु

॥ यथा । अहं हरिः सर्वमिदं जनार्द
नो नान्यततः कारणकार्यजातम् ।
ईदृङ्प्रनोयस्य न तस्य भूयो भवोद्भवा
इन्द्रगदाभवतीति विष्णुपुराणम् ॥

इन्द्रचरः । पुं । } चक्रवाके ॥ इन्द्रं च
इन्द्रचारी । पुं । } रति । चर० । प-
चाद्यच् ॥ ताच्छ्रील्लेखिनिः ॥

इन्द्रजः । पुं । द्विदोषजरोगे ॥ अस्य पू
र्वरूपम् । रूपै रन्यतराभ्यान्तु संख-
ष्टे इन्द्रजं विदुरिति । अन्यतराभ्यां
जृम्भानेपदाहाभ्यां जृम्भान्नास्त्रिभ्यां
नेपदाहान्नास्त्रिभ्यां वा संखष्टेरूपैः
अमादिभि इन्द्रजं पूर्वरूपविदुर्जा-
नीयुः ॥

इन्द्रयुक्तिः । पुं । दुर्गविचारग्रन्थे ॥ स
यथा । राज्ञो वलं नृशिवलं इन्द्र
मेव वलं वलम् । अप्यत्यवलवान्
राजास्थिरो इन्द्रवलाङ्ग भवेत् ॥ त-
था च । एकः शतं योषयति प्राकार
स्थो धनुर्धरः । शत दृशसश्चाणि
तस्माद् दुर्गे विशिष्यते ॥ अष्टाविमं
कृत्रिमञ्च तत् पुन द्विविधं भवेत् ।
यद् दैवसूचित इन्द्रं गिरिनद्यादिसं-
थितम् ॥ अष्टाविमं निदं ज्ञेयं दुर्गं
ख्य मरिभूजाम् । प्राकारपरि-
सारणसंख्यं यद् भवेद्विष्ट । कृ-
त्रिमं नाम विज्ञेयं तद्व्याख्यं ख्यं

इन्द्रयु

म्नु वैरिणाम् ॥ तत्राकृत्रिमइन्द्रयुक्ति
 र्यथा । अत्युच्चविस्तीर्णगिरा दुरारो
 षः सकाननः । सजलाशयसम्भार
 भोज्यद्रव्यसमाश्रयः ॥ सुखनिःसरणो
 इन्द्रः पर्वताख्यो मही भुजाम् । न
 यो गभीरविस्तीर्णा श्वतुर्दिक्षु श्वव
 स्थिताः ॥ तन्मध्ये भूपदेशो यो नदी
 इन्द्रः स उच्यते । यदन्यच्च चिरका
 लीनं दुर्लङ्घ्यविपिनादिकम् ॥ त
 न्मध्यरचिता भूमि ईन्द्रत्वेनो प-
 तिष्ठते । वनइन्द्रमितिर्यातं यथा
 पूर्णं महत्तरम् ॥ * ॥ कृत्रिमइन्द्रयु
 क्तिर्यथा । यस्मिन् राज्ये गिरिर्ना
 स्ति नद्यो वा गहनोदकाः । तस्यम
 ध्ये महीपालः कृत्रिमं इन्द्र मारभे
 त् ॥ गजैरलङ्घ्या विस्तीर्णा गम्भी
 राः पूर्णधारयः । इन्द्रत्वेन समादिष्टाः
 परिखा बहुयादसः ॥ विशालशालं
 सुधनं बहुकण्ठकिसङ्कटम् । इन्द्र
 त्वेन समादिष्टं विस्तीर्णं विषमं व-
 ञ्जम् ॥ अधोघो वधमानोपि क-
 न्द्रोत्पन्नस्रवम् । इन्द्रत्वेन समु-
 दिष्टः स दुर्लङ्घ्यो हि भूर्भुजाम् ॥
 सर्वतः परिखां कृत्वा निदम्भोपरि
 कन्दरम् । तज्जलधृतदेशत्वात् ज
 लइन्द्रं तदुच्यते ॥ एषा मभावे नि
 नक्ष भूप्रदेशस्य इन्द्रनात् । वर्षासु

इन्द्रयु

प्रवते वारि जलइन्द्रं ततो भवेत् ॥
 एतयो रपि संमिश्रात् संमिश्रं इन्द्र
 माचरेत् । आश्रित्य कृत्रिमं इन्द्रं
 वलवदैरिष्ये दिशि ॥ अन्यथ कृत्रिमं
 इन्द्रं कृत्वा नरपति वसेत् । रथपति
 र्यदावैरी स्थलइन्द्रं तदाचरेत् ॥ ग
 जान्मनायथे वैरी जलइन्द्रं तदा
 चरेत् । गिरिइन्द्रं नृपः सेवेत् यस्य
 स्याद् विविधो रिपुः ॥ सर्वोहि विवि
 धो युद्धः समाप्ता दुपदिच्यते । प्र-
 तिराजस्य राज्यान्ते प्रकटे गुप्तस्य
 च ॥ राज्यान्ते सैनिकान् रचेत् प्र-
 कटे निवसेत् स्वयम् । गुप्ते स्त्रीको
 पसम्भारं संरचे दिति निश्रयः ॥
 * ॥ अज्ञातमान्यतो गुणाः ॥ तथा
 हिनीतिशास्त्रम् । सप्रवेशपसरणं
 इन्द्र मुत्तम मुच्यते । अन्यथ वन्दि-
 गालेष न तादृग् बह्व माश्रयेत् ॥
 धनुर्इन्द्रं महीइन्द्रं गिरिइन्द्रं तथै
 वच । मनुष्यइन्द्रसंसर्गं वनइन्द्रञ्च
 तानि यद् ॥ * ॥ अन्येत् । न इन्द्रं
 इन्द्र मिच्याहुर्यो इन्द्रं प्रकीर्त्तं
 तम् । योर्दृशुन्यं चि यद् इन्द्रं सतका
 यसमं चि तत् ॥ * ॥ अध्यान्यथापि
 । यावत् प्रमाणं नगरं चिराचां ततो
 भवे दुत्तममध्यमाभ्याम् । चिंशत्त
 द्दृष्टगुणोत्तरेण त्रिदेशजानां धरि

इन्द्राभ

शीपतीनाम् ॥ गर्गस्तु । यदन्वद्वि
विधं इन्द्रं प्रोच्यते धरणीभुजाम् ।
ताभ्यां भ्रैवातिरिच्येत मन्त्रइन्द्रं वि-
शेषतः ॥ अन्वेषु देवाद् भिन्नेषु म-
न्त्रइन्द्राज् जयेन् ऋषः । मन्त्रइन्द्रे
हि भिन्ने हि न चान्यत् कार्यकारक-
म् ॥ भोजस्तु । यदैव वैरिदुर्लभ्यं
विस्तीर्णं विषमञ्च तत् । सप्रवेश
यसरणं तद् इन्द्रमुत्तमं विदुरिति ॥
इन्द्रातीतः । वि । इन्द्रे रज्जुभितविस्ते ॥
इन्द्रानि च्रुत्पिपासाशीतोष्णवर्षादी-
नि अतीतो ऽतिक्लान्तः । समाधिद-
शायां तेषामस्फुरणात् व्युत्थानद-
शायां स्फुरणेपि परमानन्दाद्वितीया
कर्षभोक्तात्मप्रच्ययेन वाषात् तैर्द-
न्दै रूपहन्यमानोप्यक्षुभितचित्तउ-
च्यते ॥

इन्द्राभयः । पुं । अग्निभयादिनातृ
हप्रवेशे ॥ अतिकृतदाहेन नद्या
दिजलसाधनेन अनवरतघृष्टिपातेन
वा क्रुद्धेन रात्रा पातितत्त्वेनवा योग्
हनाश स्तृष्टं यदापुनः सम्पाद्य-
तस्मिन् यः प्रवेशः सइन्द्राभय इत्यु-
च्यते । अन्वर्थसंज्ञेयम् । शीतोष्ण
रूपइन्द्रात् पुनरुत्थापनेन यदभयं
तत् इन्द्राभयं विद्यतेयस्मिन्निति म-
न्त्रार्थीयः प्रथमः ॥

द्वाविंश

इयम् । न । दितये । युग्मे ॥ द्वाववयवा
यस्य । सङ्ख्याया अत्रयवेतयप् । दि-
विभ्यान्तयस्त्रायन्वा ॥
दयासिः । पुं । माठिहुमे । चित्रके । ची-
ता इतिभाषा ॥

दयातिगः । त्रि । रजस्तमोविहीने । वि-
रजस्तमसि । सच्चगुणयुक्ते ॥ दयम-
तिगच्छति । गच्छृ० । अन्वेषु ङः ॥

दाःस्थः । पुं । प्रतीहारे ॥ नन्दीखरे ॥
द्वारितिष्ठति । छ्वा० । मृपीतिकः ॥

दाःस्थितः । वि । दर्शके । द्वारपाले ॥
द्वारितिष्ठतिस्व । छ्वा० । गच्छर्थाक-
र्मकेति क्तः ॥

दाःस्थितदर्शकः । पुं । } द्वारपाले ।
दाःस्थितदर्शी । पुं । } प्रतीहारे ॥
दाचचारिंशत् । स्त्री । द्विचचारिंशति
। वेयास्तीस इतिभाषा ॥

द्वाविंशत् । स्त्री । सङ्ख्याविशेषे । वृत्ती
स इतिभाषा ॥ तत्सङ्ख्ये ॥ द्वौ
चविंशच्च । व्यधिकाः विंशदा । व्यष्ट-
नः सङ्ख्यायामिष्यान्वम् ॥

द्वाविंशदचरी । स्त्री । ग्रन्थे ॥ इतिवि-
काण्डशेषः ॥ विद्याविशेषे ॥

द्वाविंशद्भ्रमणोपेतः । पुं । महापुरुषे ॥
तल्लक्षणावियथा । रागः सप्तसुहन्त-
यट्स्वपिशिशोरङ्गेष्वलंतुङ्गता वि-
स्तारस्त्रिपुखर्वतात्रिपु तथ्यागम्भीर

द्वादश

ताचत्रिपु । दैर्घ्यपञ्चसु किञ्चपञ्चसु
 स्त्वे सम्प्रोच्यते ह्रस्वता द्वाविंशद्वर
 लक्षणः कथमसौगोपेषुसम्भाव्यते
 इतिश्रीहरिभक्तिरसामृतसिन्धुः ॥
 सप्तसु नेषान्तपादकरतलतोत्त्वधरो
 ष्टजिह्वानखेषु । षट्सु वचःस्खन्धन
 खनासिकाकटिमुखेषु । विपुकटिल
 लाटवचसुसु । केचिक्कटिस्थानेशि
 रः पठन्ति । विपु, श्रीवाजङ्गामेशने
 षु । पुनस्त्रिषु नाभिस्वरसस्त्रेषु । प
 ष्वसु नासाभुजनेत्रचनुजानुषु । पुनः
 पञ्चसु त्वक्केशरोमदन्ताङ्गुलिपर्वसु ॥
 द्वाविंशद्वराणि तत्तल्लचयेभ्योऽन्येभ्यो
 पिश्रेष्ठानि लक्षणानि यस्वसः, गोपे
 षु कथमिति भगवद्वतारादिष्वप्ये-
 तादृशचान्यवणादितिभावः । इति
 श्रीमद्भुजेश्वरं प्रति कल्पचित्सवयसे
 गोपलाश्वर्यसूचकं वचनम् ॥
 द्वादश । त्रि । द्वादशानां पूरणे ॥ तस्य
 पूरणोडट् ॥
 द्वादश । वि । सङ्ख्याप्रभेदे ॥ सङ्ख्ये
 ये ॥ द्वाचदशच । द्वाधिकद्वादशेतिवा
 । द्वाष्टनष्टत्वात्त्वम् ॥
 द्वादशकरः । पु । पडानने । कार्तिके
 ये ॥ दृहस्यतौ ॥ द्वादशकरा ष्यत् ॥

द्वादशपञ्चम् । न । वामनपुराणोक्ते
 दिवस्य योगविशेषे ॥

द्वादशांश

द्वादशलोचनः । पुं । कार्तिकेये ॥ द्वा
 दशलोचनान्यस्य ॥
 द्वादशांशः । पुं । खड्गद्वादशांशे ॥ मेघा
 दीनान्तुराशीनां स्वरांशे द्वादशांश
 काः । यथा । मेघे प्रथमद्वादशांशे-
 कांशोमेघस्य । द्वितीयोदपस्य । तृती
 योमिथुनेस्य । तथा कर्कसिंहकन्या
 तुलाशुक्रिधनुर्मकरकुम्भमीनानां
 क्रमादेकैकांशांशेयाः ॥ द्वादिष्वप्ये
 वं स्वराशिमारभ्यद्वादशांशांशेयाः ॥
 द्वादशांशाधिपः । पुं । राशीना मधिपा
 येच द्वादशांशाधिपास्तुते ॥ ये मेघा
 दीना मधिपास्तुतव द्वादशांशाधिपा
 शेयाः ॥
 द्वादशांशुः । पुं । दृहस्यतौ ॥
 द्वादशाचः । पुं । खन्दे ॥ बुद्धमुनौ ॥ इ
 तिहेमचन्द्रः ॥
 द्वादशाख्यः । पुं । बुद्धे ॥ इतित्रिकाण्ड
 शेषः ॥
 द्वादशाङ्गः । पुं । धूपविशेषे ॥ यथा । गु
 ग्गुलुश्वन्दनं पचं कुट्टन्वागुहं कुड्कु
 मम् । आतीकोपञ्चकपूरं जटामां
 सीच बालकम् ॥ त्वग्शीरञ्च धूपो
 ऽसौद्वादशाङ्गः प्रकीर्तितइति ॥
 द्वादशाङ्गुलः । पुं । वितस्ती ॥ द्वादश-
 ञ्गुलयः प्रकाशमस्य । तद्वितार्थे द्वि
 गुः । विगोर्नक्षत्रमिति भावस्येः ॥

दापरः

क् । तत्पुरुषस्याङ्गुलेरिच्छत् ॥
 द्वादशात्मा । पुं । दिवाकरे ॥ द्वादशश्र
 त्मानो मूर्च्छयो यस्य ॥ अर्कदृष्टे ॥
 द्वादशायुः । पुं । कुकुरे ॥
 द्वादशार्द्धिः । पुं । वृषस्पतौ ॥
 द्वादशी । स्त्री । तिथिविशेषे ॥ सा च
 न्द्रस्य द्वादशकलाक्रियारूपा । सा च
 विष्णोस्तिथिः ॥ सर्गशीर्षशुक्लद्वाद
 शी मत्स्यद्वादशी । पौषी कूर्मद्वा
 दशी । भाषी वराहद्वा । फाल्गुनी
 न्दसिंहद्वा । वैशी वामनद्वा । वै
 शाखी जामदग्न्यद्वा । ज्यैष्ठी राम
 द्वा । आषाढी कृष्णद्वा । आषषी
 बुधद्वादशी । भाद्री कल्किद्वा । आ
 श्विनी पद्मनाभद्वा । कार्तिकीनारा
 यणद्वादशी ॥ एतासां नाम धरणी
 व्रतम् ॥ इति वाराह पुराणम् ॥ द्वा
 दशीजातस्य फलम् ॥ बहुप्रजः सर्व
 जनानुरागी भूपालमान्य स्वतिथि
 प्रियः स्यात् ॥ चेद्द्वादशी यस्य जनस्य
 स्युः प्रयासहीने अक्षरदक्षः ॥
 दापरः । पुं । संशये । सन्देहे ॥ वेता
 युगानन्तरयुगे ॥ भाद्रकृष्णवयोद
 श्यांगुरुवारे ऽस्योत्पत्तिः ॥ अक्षपरि
 नापं यथा । अष्टौ व्रतसदृस्त्राणि
 वर्षाणां दापरं युगं ति ॥ तद्वर्षा म
 द्यापुराणादौ ऋष्टम् ॥ ततोपि सा

हारम्

परे प्राप्ते स्मृशुक्तसुकृतोक्तिरते ।
 धर्मार्द्धलोपे मनुजे आधिप्यापिसमा
 कुले ॥ संहिताद्युपदेभेन त्ववैधे
 द्धारिता न्नरादिति श्रीमहानिर्वाण
 तन्त्रे प्रथमोऽज्ञासः ॥ तवतारकप्रज्ञ
 नाम । हरे भुरारे मधुकैटभारे गो
 पालगोविन्द मुकुन्द सौरे । यज्ञेश
 नारायण कृष्ण विष्णो निराश्रयं मां
 जगदीशरक्षेति ॥ द्यौपरौ प्रकारौ
 यस्याच वा । सर्व नाम सङ्खयोरि
 तिद्विशब्दस्य पूर्वनिपातः । पृ० आ
 च्छम् ॥ द्वाभ्यां परेवा ॥ दापराये ॥
 दापरायः । पुं । द्यूतकीडासाधमीभूता
 ऽस्य यत्रभागे द्वांबङ्कौ भवतस्तस्मि
 न्भागे ॥ दापरनामको ऽयः ॥
 दामुष्यायण । पुं । औदालकौ । गौ
 तमे ॥
 दाः । स्त्री । निर्गमने । प्रतीहारे ॥ उपा
 ये ॥ यथा ज्ञानद्वारा भवेन्मुक्तिरि
 ति ॥ दारयति । दूवरणे । गिबन्तः ।
 विच् ॥ यद्वा । दार्यते । सं क्षिप् ॥
 दारम् । न । अभ्युपाये ॥ निर्गमने ॥
 यथा । गृहिणां शुभदं दारं प्राक्तास्य
 गृहस्त्रेषु । न मध्यदेशे दर्शयं कि
 च्चिन् न्यूनाधिके शुभम् ॥ सुरे ॥
 वाहोन्द्रिये रुपनीतं विषयं समनो
 द्द्वारा बुद्धिर्यस्मात् तद्विषयमवगा

द्वारपा

हते ऽथवस्यति, तस्माद् वाद्यानी
न्द्रियाणि द्वाराणि भवन्ति । द्वारय
ति । इ । अच् । द्वार्यते वा ॥

द्वारकः । पुं । द्वारकापुर्याम् ॥ इतिश-
ब्दरत्नावली ॥ रवेःपार्श्वेगान्तरे ॥

द्वारकण्डकः । पुं । कपाटे ॥

द्वारका । स्त्री । द्वारवक्ष्याम् । अञ्चि
नगर्याम् ॥ सर्वतीर्थपराश्रमेष्टा द्वार
का बहुपुण्यदा । यस्याः प्रवेशमाषे
ण नराणां जन्मखण्डनम् ॥ दानञ्च
द्वारकायाञ्च आहञ्च देवपूजनम् ।
चतुर्गुणञ्चतीर्थानां गङ्गादीनाञ्चभू
मिमेति व्र० वै० पु० ॥

द्वारकेयः । पुं । श्रीकृष्णो ॥ द्वारकाया
ईशः ॥

द्वारताळी । स्त्री । द्वारयन्त्रे ॥

द्वारदातु । पुं । वरदातौ । भूमीसहस्र
चे ॥ इति भावप्रकाशः ॥

द्वारदुर्गक्रिया । स्त्री । कीलखननजलौ
घवनादिभिर्दुर्गमस्वकरणे ॥

द्वारपः । वि । प्रतीहारे । दास्ये ॥ द्वारंपा
ति । या० । आत इति कः ॥

द्वारपालः । पुं । द्वाररक्षके । प्रतीहारे
॥ द्वारं पालयति । पालरक्षणे । कर्म
ण्यम् ॥

द्वारपालकः । पुं । दैवारिके । द्वारपे
॥ स्वार्थे कन् ॥

द्वारि

द्वारपिण्डी । स्त्री । देहस्याम् ॥

द्वारयन्त्रम् । न । द्वारताल्याम् । ताळ
के । ताळा इति भाषा ॥ द्वारस्य द्वा-
रेषा यन्त्रम् ॥

द्वारवती । स्त्री । अञ्चिपुर्याम् । द्वारका
याम् ॥ सांख्यकरणायां बुद्धौ ॥ नके
वत्त्वं वाद्यानीन्द्रियाण्यपेक्ष्य प्रधानं
बुद्धिः अपितु ये अपि अहङ्कारमन
सी द्वारे ते अप्यपेक्ष्य बुद्धिः प्रधा
नम् ॥

द्वारवलिभुक् । पुं । वके ॥

द्वारस्थः । पुं । वैत्रिणि । दैवारिके ॥
द्वारेतिष्ठति । घा० । कः ॥

द्वारावती । स्त्री । प्रनमास्त्रिन्याम् । द्वारि
कायाम् ॥ अशेषा मथुरा माया
काशी काञ्ची अवन्तिका । पुरीद्वा-
रावती चैव सप्तैतामोक्षदायिकाः ॥
एतास्तुपृथिवीमध्ये न गगल्यन्ते क-
दाचन । पुरीद्वारावती वृष्णोः पा-
ञ्चजन्योपरिस्थिता ॥ मुक्तिदा एताः
सर्वाश्च एकत्र गणिताः सुरैः । यानि
यानिश्च खेषाणि जागोप्राप्तिकरा-
णि षडिति भूतशुद्धितन्त्रम् ॥

द्वारि । न । प्रधाने । प्रकृतौ ॥ सान्तः
करणा बुद्धिः सर्वं विषय भवगाहते
यस्मात् । तस्मात् विविधं करणं द्वा
रि द्वाराविशेषा खीति साङ्ख्याः ॥

द्विगुः

द्वारिका । स्त्री । द्वारवस्थाम् ॥ इ० शं० ॥

द्वारी । वि । द्वारपाले ॥ द्वारमस्त्रस्य
। इनिः ॥

द्वाविंशतिः । स्त्री । द्वाधिकविंशतौ ॥

द्वासप्ततिः । स्त्री । द्विसप्ततौ ॥ द्वाधि
कासप्ततिः ॥द्वाष्टः । वि । प्रतीकारे ॥ द्वारतिष्ठ-
ति । ष्टा० । सुवीतिकः । खर्पेशरि
वा विसर्गलोपोश्चक्षयः ॥द्वास्थितः । वि । द्वारपात्रे ॥ द्वारतिष्ठ
ति । ष्टा० । गच्छर्याकर्मकेति क्तः ।
पाचिको विसर्गलोपः ॥

द्वास्थितदर्शकः । वि । द्वावारिके ॥

द्वौ । वि । दो इति भाषाप्रसिद्धार्थां स
ङ्ख्यायाम् ॥ सङ्ख्येये ॥ यथा ।
द्वौविप्रौ ॥द्विकः । पुं । काके ॥ कोके ॥ द्वौ कौ
वर्णविशेषौ यद्यनाग्नी च्यर्थः ॥ द्वि
तीयके ॥ द्वितीयेनरूपेण ग्रहणं ग्र-
न्यस्य । तावतिथं ग्रहणमिति लुग्वेति
कन् पूरणप्रत्ययस्य वा लुक् । ग्रन्थ
स्यप्रयोगः ॥ न । द्ये ॥द्विककारः । पुं । वायसे । काके ॥ द्वौ क
का रौमाविद्यस्य ॥

द्विककुत् । पुं । उष्ट्रे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

द्विगुः । पुं । सङ्ख्यापूर्वं तत्पुरुषावा
न्तरसमासविशेषे ॥ संप्रविधिः । त

द्विजः

द्वितार्थः समाहारः उत्तरपदपरश्चे
तिभेदात् । तद्वितार्थोपिद्विविधः ।
। तद्वितप्रच्ययभाषस्यसजादेर्हसा-
देर्यासर्थे त्रिषये इत्येकः । अपत्या
र्थेष्यादिकं त्यक्त्वा अजादेस्तद्वित-
स्यार्थे वाच्ये इत्यपरः । तद्वितार्थवि
षयो यथा । इयोर्माधोरपत्यं द्वैमा
तुरः । पश्चानां नापितानासपत्यम्
पाश्चनापितिः ॥ तद्वितार्थवाच्योयथा
। पञ्चभिर्गोभिः क्रीतः पञ्चगुः ॥ स-
माहारो यथा । पचायां सखीनांस
माहारः त्रिसखम् । समाहारे अद
न्तानां स्त्रीत्वं पाचादेस्सुक्तीषत्वम् ॥
उत्तरपदपरो यथा । पञ्चगानोपधनं
यस्यस पञ्चगवधन इत्यादिः ॥ इति
मुग्धबोधटीकायां दुर्गादासः ॥द्विगुणः । वि । द्वाभ्यां पूरणे । अङ्कदवा
म्यांघाते ॥ द्वौगुणौ आहृत्तोयस्यसः ॥
द्विगुणाकृतम् । वि । द्विकृष्टधेने । वा
रद्वयकृष्टधेने ॥ द्विगुणं कृतम् । सङ्
ख्यायाश्च गुणान्ताया इतिडाच् ॥

द्विगुणितः । वि । द्विरावृत्तकृते ॥

द्विजः । पुं । ब्राह्मणे ॥ चतुर्विधे ॥ वैश्ये
॥ वाच्या कुलेन वृत्तेन स्वाध्यायेन
श्रुतेन च । रभिर्युक्तोऽपि य स्मिन्ने त्रि
ष्यं स द्विजउच्यते ॥ नजातिर्नैक
सं राजन् नम्याध्यायः श्रुतंनच । का

द्विजलि

रणानि द्विजत्वस्य वृत्तमेवतु कारणम्

॥ इतिवर्ण पुराणे वशिष्ठ वाक्यम् ॥

दन्ते ॥ अण्डजे ॥ द्विजायते । जनोऽ

अन्येऽपीतिष्ठः ॥ तुम्बुरुहचे ॥

द्विजकुक्षितः । पुं । शेरुहचे । श्रेष्ठा

तके ॥ द्विजैः कुक्षितः ॥

द्विजदासः । पुं । शूद्रे ॥ पि । द्विजानां

दासे ॥ ॥ ॥ ॥

द्विजदेव । पुं । ब्राह्मणे ॥ द्विजेषु देव

इय ॥ ऋषौ ॥ इति श्रीधरस्वामी ॥

द्विजन्मा । पुं । विप्रे ॥ दशने ॥ द्वेजन्म

नी अस्व ॥ ब्राह्मणादिषुये ॥ खगे ॥

द्विजपतिः । पुं । चन्द्रे ॥ द्विजानांपतिः ॥

द्विजप्रपा । स्त्री । पचिणां जलपाना

र्थं विहितकृपादन्तिकखाते । तस्मै ।

आलपाले ॥ द्विजानां प्रपा ॥

द्विजप्रिया । स्त्री । से।मलतायाम् ॥ त्रि ।

द्विजस्यप्रियइस्तुनि ॥

द्विजान्यु । पुं । वैवर्षिकाधमे ॥ द्वि

जा वन्यवोप्रस्य सः ॥

द्विजप्रु । पु । जातिमाधोपजीपिनि

ब्राह्मणे । ब्राह्मणधुरे ॥

द्विजराज । पु । चन्द्रे ॥ अनन्ते ॥ गरु

ले ॥ द्विजानाराजा । रामाह । सखि

भ्यहरे ॥ कर्पूरे ॥

द्विजलिङ्गी । पुं । अत्रिये ॥ पि । विप्र

विन्धा रसि ॥

द्विजाल

द्विजवरः । पुं । द्विजोत्तमे ॥ द्विजेषु द्वि

-जानां वा मध्ये वरः ॥ चतुष्कलस्यप

ञ्चमे (॥॥) पर्याये ॥

द्विजयर्थ्यः । पुं । विप्रश्रेष्ठे ॥

द्विजव्रणः । पुं । दन्तार्धुदे ॥

द्विजव्रतः । पुं । राजमाषे । वरवटी इ

तिगौडभाषा प्रसिद्धे ॥ त्रि । द्विजैः

व्रते ॥

द्विजसेवकः । पुं । शूद्रे ॥ त्रि । द्विजानां

सेवाकर्त्तरि ॥

द्विजा । स्त्री । भार्याम् ॥ हरेणौ । रे

गुकानामगन्धद्वये ॥ टाप् ॥

द्विजाङ्गी । स्त्री । कटुकायाम् ॥

द्विजातिः । पुं । विप्रे ॥ वेदाध्ययनादि

तुल्यधर्मत्वाद् ब्राह्मणादिषिके ॥ ब्रा

ह्मणः सचियो वैश्य स्वयोवर्णाद्वि-

जातयः । चतुर्थ्येकजातिस्तुशूद्रो ना

स्तितु पञ्चम इतिमनुः ॥ शूद्रादि

जातिभिर्जातो न भूमेर्भागमर्हती

तिस्मृतिः ॥ द्वे जातो जन्मनी यस्य

सः ॥ मातु (प्रेधिजननं द्वितीयं मै

त्रिवन्धने इत्युक्तेः ॥ पश्चिसर्पाथ

ण्डजेषु ॥

द्विजायनी । स्त्री । यज्ञोपवीते ॥ इति

शब्दरत्नावली ॥

द्विजालय । पु । कैटरे ॥ द्विजानां

गृहे ॥

द्वितीया

द्विजावलिः । स्त्री । दन्तपङ्क्तौ ॥

द्विजिह्वः । पुं । सर्पे ॥ वि । खले ॥ द्वे
जिह्वेयस्यतः ॥ चौरैः ॥

द्विजोत्तमः । पुं । ब्राह्मणे ॥

द्विट्सेवी । वि । श्चुसेविनि ॥

द्वितयम् । न । युग्मे । द्वये ॥ द्वाववय
वै । अस्मि । सङ्ख्याया अवयवेतयप् ॥

द्वितयी । स्त्री । युग्मायाम् ॥ टिड्डे-
लीप्

द्वितीयः । वि । द्वयोः पूरणे । द्विपूरके

॥ द्वयोः पूरणः । द्वेस्तीयः ॥ द्विती

येभागे ॥ पूरणाद्भागेतीयादन् ॥ पुं

। पुत्रे ॥

द्वितीयकः । पुं । प्वरविशेषे ॥ द्वितीये

अहनि भक्षः । कालप्रयोजना द्रोग

इतिकन् ॥ द्विके ॥ द्वितीयेनरूपेण

ग्रहणम् । तावतिथ्य ग्रहणमितिलुम्बे

तिकन् ॥

द्वितीया । स्त्री । तिथिप्रभेदे । चन्द्र

मसोद्वितीयकलाक्रियारूपायाम् ॥

सा अश्विनीकुमारयोजन्यातिथिः ॥

अचजातस्य फलम् । निखिलगुणा-

भीरोदानशीलो दयालु स्वकुलकु

मुदचन्द्रः स्वस्त्वचित्तोत्तमूरः । नि

जभुजवलगर्वाच्छादितारातिवर्गो भ

वतिविपुलकीर्त्तियैः । द्वितीयाप्रसूतः

॥ अनध्यायद्वितीया यथा । प्रे केचै

द्विधातुः

चा द्वितीयात्ताः प्रेतपक्षे गते, तथा ।

वाच कोजागरे जाते चैवावस्थाः परे

पिया ॥ चातुर्मास्ये समाप्ते च द्विती-

या या भवेत्तिथिः । परास्वेतास्वन

ध्यायः पुराणैः परिकीर्त्तितः ॥ पक्ष-

योर्भाष्यमासस्य द्वितीयां परिषर्जयेदि

ति ॥ सचधर्मिण्यम् । पत्न्याम् ॥ अ

मञ्जैः शस् इति त्रिके ॥ टाप् ॥

द्वितीयाकृतम् । वि । द्विगुणाकृते । वा

रहयकृष्टे चेषे ॥ द्वितीयं कृतम् । कृ

ञोद्वितीयेतिहाच् ॥

द्वितीयाभा । स्त्री । दारुहरिशायाम् ॥

द्विदन् । वि । दन्तद्वययुक्तोरुपादौ ॥

द्वौदन्तावस्थ । वयसिदन्तस्य दृष्ट ॥

द्विदानी । स्त्री । रज्जुद्वययुक्तायांगवि ॥

द्विदेशः । पुं । श्रीगणेशे । विनायके ॥

द्विभांदेशोऽस्य ॥

द्विदैः । पुं । विशाखानक्षत्रे ॥

द्विदादशम् । न । योगविशेषे ॥ कन्या

या द्वादशे भर्त्ता भक्तुः कन्या द्विती

यगा । द्विदादशं विजानीया, दर्जितं

विदशैरपि ॥

द्विधा । अ । द्विप्रकारे ॥

द्विधागतः । पुं । कुम्भीरे ॥ वि । द्विप्र

कारगतविशिष्टे ॥

द्विधातुः । पु । गजानने । हेरम्बे ॥ न

। धातुद्वये ॥

द्विपदी

द्विधात्मकम् । न । जातीकोपे । जाय
फल इतिभाषा ॥

द्विधालेख्यः । पुं । द्विन्ताल्लेखे ॥ चि ।
द्विप्रकारलेखनीये ॥

द्विनलकः । पुं । दुश्चर्मणि ॥

द्विपः । पुं । इभे । हस्तिनि ॥ द्वाभ्यां मु
खं गुणडाभ्यां पिवति । पा० । सुपी-
तियोगधिभागालः ॥ नागकेशरे ॥

द्विपघातः । पुं । हस्तिबन्धके ॥

द्विपथम् । न । चारुपथे । पथद्वये ॥ द
योः पथोः समाहारः । तद्विदितार्थेति
समासः । ऋक्पूरिति समासान्तो
ऽच् ॥

द्विपदः । पुं । मनुजे ॥ देवे ॥ पक्षिणि ॥
राक्षसे ॥ यथा । द्विपदेपि चतुर्भेदा
ऋक्षेपक्षिराक्षसाः ॥ द्विपदाख्ये ॥

द्विपदराशिः । पुं । द्विपदाख्ये ॥

द्विपदा । स्त्री । ऋग्विशेषे ॥ द्वापादा
वस्थाः । सङ्ख्यासु पूर्वस्येति पादस्या
न्लोपः । टाष्टुचीतिटापि पादः पत् ॥

द्विपदाख्यः । पुं । द्विपदराशौ ॥ मिथुन
तुलाघटकन्या द्विपदाख्या श्चापपूर्व
भागश्च ॥

द्विपदी । स्त्री । माषाष्टुत्तान्तरे ॥ जा
दौ पद्मसङ्गतमेतत् तदनु पञ्चच
तुल्यम् । गुर्वन्तं द्विपदी भवतीह-
विंशत्यष्टकलद्वयम् ॥ यथा । चख

द्विमुखा

मपिमयिविनिधेद्विविखासिनि मधु

करमद्विमोचने । द्विपमायुधविष
मायुधशासनधिकले सुमुखिलोचने

॥ द्वापादावस्थाः । सङ्ख्यासु पूर्वस्ये
तिपादशब्दस्यान्लोपः । पादान्य

तस्याभितिङीदिभन्वात् पादः पत् ॥

द्विपमदः । पुं । इस्तिमदे ॥

द्विपरार्द्धावसानम् । न । परान्तकाले ॥

द्वितीयस्य परार्द्धस्य अवसानम् ॥

द्विपर्या । स्त्री । वनकोल्याम् ॥ ब्राह्मप
र्याष्ट्रिपर्याः ॥ चि । पर्याद्वययुक्ते ॥

द्विपात् । चि । पादद्वययुक्ते ॥ द्वापादै
यस्य ॥

द्विपाशम् । न । द्विगुणद्वयते ॥ द्वापादै
परिमाणमस्य । पणपादमाघशताश

त् । इह पादः पदितिन । यस्येतिलो
पस्यस्थानि वक्ष्यात् । पद्यतदर्थं इत्यपि

न । प्राग्यङ्गार्थस्यै वतचमङ्गणात् ॥

द्विपायी । पुं । हस्तिनि । गजे ॥ ।

द्विपुटः । पुं । सुगन्धिश्चेत्पुष्पे । दूडा
इति पर्वतीय भाषा प्रसिद्धे ॥

द्विपुष्टः । पुं । राजप्रभेदे । ब्रह्मसम्भवे ॥

द्विमातृकः । पुं । गणेशे ॥

द्विमुखाः । पुं । राजसर्पे ॥ चि । मुखद्वय
युक्ते ॥ द्वामुखौयस्य ॥

द्विमुखा । स्त्री । कर्कशम् । गडुभा गा
डुजारी वधनी इत्यादि भाषा ॥

द्विराषा

जलौकायाम् ॥ दौमुस्रौयस्याः ॥

द्विमुखाधिः । पुं । सर्पभुजि । राजसर्पे

॥ द्विमुख्या सावद्विश्व ॥

द्विमुखोरगः । पुं । राजसर्पे ॥

द्विमूर्द्धः । वि । मस्तकद्वययुक्ते असुरविशेषे ॥ दौ मूर्द्धानौ यस्य । द्विविभ्यां यमूर्द्धः इतिपः ॥

द्विमूर्द्हा । पुं । असुरविशेषे ॥

द्विरः । पुं । क्षमरे ॥ द्वौ रौ नान्वियस्य ॥

द्विरदः । पुं । गजे । द्द्विस्तनि ॥ द्वौरदावस्य ॥ स्त्रियांटापिद्विरदा ॥

द्विरदानकः । पुं । सिंहे ॥

द्विरशनम् । न । धरद्वयभोजने ॥ सुनिभिर्द्विरशनं प्रोक्तं विप्राणां मन्थं वासिनां निच्यम् । अचनिन्न तमस्विन्यां सार्द्धमहरमात्मनः इति तिथ्यादितत्त्वम् ॥

द्विरसनः । पुं । सर्पे ॥ द्वेरसने यस्य सः ॥

द्विरागमनम् । न । दधूप्रवेशानन्तरं परावृत्त्या पितृगृहप्राप्ताया बध्वाः पुनर्भर्तृगृहप्रवेशे ॥ तदुक्तम् । द्द्विस्तै पाणिग्रहे गेहात् पितुः पतिगृहं प्रति । पुनरागमनं बध्वा स्तद्विरागमनं विदुरिति ॥

द्विरापः । पुं । द्द्विस्तनि ॥ इतिशब्दमादा ॥

द्विरापटः । पुं । त्रियुनस्वरव्यारथ्यसु

द्विपर्षि

कप्रतिपदादिदर्शात्मसासदये ॥ स

चाघादनलमासे भवति । यथा । मि

थुनस्यो यदाभानु रमासासादयं स्यु

मेत् । द्विरापटाः स विज्ञेयो त्रिष्णुः

स्वपिति कर्कटे ॥ अपिन्न । माघत्वा

दिष्णुषट्केषु मासि दर्शदयं यदा । द्वि

रापाटः सविज्ञेयः मेतेतुश्रावणे ऽस्यु

त इतिमन्त्रमासतत्त्वम् ॥

द्विरक्तः । त्रि । विषादादिना द्विधारमु

च्चारिते ॥ विषादे विस्मये हर्षेखे

देदैन्ये ऽधधारणे । प्रसादने सम्भ्रमे

ऽपि द्विस्त्रिक्तं न दुष्यतीति ॥

द्विरक्तिः । स्त्री । द्विधारकघने ॥

द्विरुदा । स्त्री । पुनर्भवात् । द्विवारद्विवा

द्वितायाम् ॥

द्विरूपः । पुं । कोपविशेषे ॥ द्वेरूपेयस्त्रि

न्सः ॥ वि । रूपद्वयविशिष्टे ॥

द्विरफः । पुं । क्षमरे ॥ द्वि । वर्वरे ॥ द्वौ

रे फौ नान्वियस्य ॥

द्विवचनम् । न । येनपदेन अवर्थाहु-

त्स्विते तस्मिन् ॥ द्वयोरर्थयोर्वचनम्

। वचेः कारणे ल्युट् । कर्मणिपठ्त्वा

समासः ॥

द्विपर्षा । स्त्री । द्विहायन्याम् ॥ द्वेषर्ष

वयः प्रमाणं सस्याः । आर्षीयठक् ।

अर्हार्षेति लुक् ॥

द्विपर्षिका । स्त्री । द्विपर्षायाङ्गवि ॥

द्विष्टः

द्वेषेण वयो यस्याः सा द्विवर्षा । द्वि
वर्षेव । स्वार्थकः । प्रत्ययस्याद्विती
त्वम् ॥

द्विवर्षिकः । वि । द्विवर्षभवे ॥

द्विवाहिका । स्त्री । दोलायाम् ॥

द्विविदः । पुं । वानरविशेषे ॥ यो बल
रामेण हतः ॥ समुद्रस्योत्तरेतीरे द्वि
विदो नाम वानरः । ऐकाहिकज्वरं
हन्ति तस्य नामानुकीर्तनात् ॥

द्विवेशरा । स्त्री । लघुरये । लब्ध्याम् ॥

द्विशफः । पुं । द्विखुरेपशौ ॥ यथा । गौ
रजोमहिषः कृष्णः शूकरेगवयोश्च
रुः । द्विशफाः पशवश्चैव अविष्टु-
ः श्वसप्तमः ॥ इति श्रीभागवतम् ॥

द्विशठः । अ । द्वयोर्द्वयोः ॥ द्वौ द्वौ ददा
तीति द्विश । संख्यैकवचनाच्चवीष्वा
यामिति शस् ॥

द्विष्टः । पुं । शत्रौ ॥ वि । द्वेष्टरि ॥ द्वेष्टि
। द्विष्ट अप्रीतौ । द्विष्ट् ॥

द्विपन् । वि । शत्रौ ॥ द्वेष्टि । द्विप० ।

द्विपो ऽमिषे इति शब्द ॥

द्विपन्तः । वि । शत्रुतापने ॥ द्विपन्तं
तापयति । तप० । ग्यन्तः । द्विपन्त
परयोस्तापेरिति खच् । खचिष्टस्वः ।
मुम् ॥

द्विष्टः । वि । द्वेषविषये ॥

द्विष्टः । वि । उभयस्ये ॥ संयोगस्य द्विष्ट

द्वन्द्वयु

तयेति जगदीशः ॥ द्वयोस्त्रिष्ठिति ।

। षा० । कः ॥

द्विष्टः । वि । क्रिया द्वयगगने ॥ यथा । द्विः
शरं नाभिसन्धस्ते द्विः स्थापयति नाश्रि
तान् । द्विर्ददाति न चार्थिभ्यो रामो
द्विर्नाभिभाषत इति ॥ द्विवारमित्य
र्थे द्विविचतुर्थ्यः सुच् ॥

द्विसप्ततिः । स्त्री । द्वाधिकसप्तत्याम् ॥

द्विसहस्राक्षः । पुं । अनन्ते । नागराजे ॥

द्विसीच्यम् । वि । द्विगुणाकृते । द्विवा

र कृष्टे चेषे ॥ द्विवारं सीतया संमि
तम् । नौवयोधर्मे च्यादिनायत् ॥

द्विस्विन्नाम् । न । सिद्धतण्डुले । उश्

नाचाडर इति भाषा ॥ द्वि स्विन्नाम
न् पृथुकं शुद्धदेशविशेषके । नात्त्व
न्तशस्तं विप्राणां भक्षणे च निवेदने ॥

अभक्ष्यं तद्यतीनाञ्च विधवावच्छा
रिष्याम् । ताम्बूलश्च यथा व्रतान् त
थैते वस्तुनी भ्रुवमिति व्र० वै० ब्रह्म
खण्डम् ॥

द्विहा । पुं । गजे । हस्तिनि ॥ नान्तः ॥

इति शब्दरत्नावली ॥

द्विहत्त्वम् । वि । द्विसीच्ये । द्विगुणाकृ

ते ॥ द्विवारं हलेन कृष्टम् । मतज
नहलादिति यत् ॥

द्विहायनी । स्त्री । द्विवर्षायाङ्गवि ॥

द्वौहायनी यस्याः । दामहायनान्ता

क्षीपः

क्षेति ङीप् ॥

द्विहृदया । स्त्री । दोहृदिन्याम् ॥ स्व-
हृदयेन गर्भहृदयेन च द्विहृदयाग-
भिर्गोषी भवति ॥

क्षीन्द्रियग्राह्याः । पुं । इन्द्रियद्वयग्रहणी
येगुणे ॥ सत्सङ्ख्यादिसप्तद्रवत्वे
हृहृपः । यथा । सङ्ख्यादि रपर
त्वान्तो द्रवत्वं श्लेष एव च । एते तु
क्षीन्द्रियग्राह्या अथस्पर्शान्मशब्दकाः
॥ इति भाषापरिच्छेदः ॥ क्षीन्द्रिय
ग्राह्याः ॥ चाक्षुषप्रत्यक्षत्वाचमत्य
क्षयो विषया इत्यर्थः ॥

क्षीपः । पुं । न । जलमध्यस्थस्थले । अन्त
रीये ॥ पुराणादिप्रसिद्धेषु सप्तसु ॥
ते च यथा । जम्बूशाककुशकौश्वशा
ल्मगोमेदपुष्कराः । लक्षादिद्विगु-
णा क्षीपाः चाराद्यन्विभिरावृताः ॥
द्विर्गता आपोऽत्र । स्रक् पूरित्यः
समाप्तान्तः । ह्यन्तरुपसर्गभ्योपईत् इ
त्यपईत् ॥ भूमेरुर्द्धं चारसिन्धीरु
दक्षस्यं जम्बूक्षीपं प्राहुराचार्यवर्याः ।
सुर्द्धं ऽन्यस्मिन् क्षीपपट्टकस्य याम्ये
चारक्षीरादम्बुधीनां निवेशः ॥ शा
कं शतः शाकसल मचकौशं कौश्व
श्व गोमेदकपुष्करेण । इचोर्द्धयो
रन्तरमेकमेकं संमुद्ध्योर्द्धिपशुदाह
रन्ति ॥ इति सिद्धान्तशिरोमणिः ॥

क्षेपः

क्षीपकर्पूरजः । पुं । चीनकर्पूरे ॥

क्षीपखर्जूरम् । न ।

क्षीपजम् । न ।

महापारेवने ॥

क्षीपवान् । पुं । नदे ॥ अथौ ॥ क्षीपम
न्वस्य । मतुप् ॥

क्षीपयती । स्त्री । भूमौ ॥ नद्याम् ॥ क्षी
पनख्यस्याम् । मतुप् । ङीप् ॥

क्षीपशत्रुः । पुं । शतावरीनाम् ॥

क्षीपान्तरवचा । स्त्री । चोपचीनी इति
भाषा प्रसिद्धे इत्ये ॥

क्षीपिका । स्त्री । शतावरीनाम् ॥

क्षीपी । पुं । व्याघ्रे । वघेरा इति भा
षा ॥ चिचके । चीता इति भाषा
शैवरीवीयते । ईङ् गतौ । वा०
पः । क्षीपं चर्मास्य ऽस्य । अत इति ठ
नावितोनिः ॥

क्षीपिनखः । पुं । व्याहनखे ॥

क्षीपिशत्रुः । पुं । शतमूल्याम् ॥

क्षीशः । पुं । विशालानधचे ॥ क्षौ इन्द्रा
मी ईशैयस्सः ॥

क्षेधा । अ । द्विपवारे ॥ सङ्ख्यायावि
धार्थे धा । यथाक्षेति तस्य सधाकादेशः
॥ क्षेधा क्षेधा भ्रमं चक्रे कान्तासु क
नकेपुच । तासु तेष्व ऽप्य ऽनासक्तः
साक्षाद्गोषी नराकृतिः ॥

क्षेपः । पुं । शत्रुतायाम् । क्षेपणे । विरे
। विरेधे । दुःखसाधने विद्यमाने

द्वेषः

द्वैगुण

किमपिदुःखं मेमाभू दिति विपर्यय
विशेषे तामिह ॥ सचाष्टादशविध
स्तामिह दृश्यः ॥ दुःख मनुश्रेतेक
शिद्धीदृष्टिविशेष स्मोनुगतारजः
परिणामः । ईदृशं सर्वं सर्वदामेमा
भूदिति । तच्च शत्रुव्याघ्रादिषु सत्
सुन निवारयितुं शक्यम् । नच सर्वे
ते दुःखहेतवोऽन्तुं शक्यन्ते अतः
सद्वेषः सदाहृदयं दहति । यदातु
स्वस्यैव परेषां सर्वेषामपि दुःखं मा
भू दितकृष्णां दुःखिषु भावयेत्
तदावैर्यादिद्वेषनिवृत्तौ चित्तमसी
दति । यद्यसौ पुण्यपुरुषेषु भुदि
तां भावयेत् तदा तदासनाभावात्
स्वयमेवाप्रमत्तो ऽशुक्ताकृष्णे पु
ण्ये प्रवर्तते । तथा पापपुरुषेषु भू
चां भावयन् स्वयमपि तदासनाभा
वात् पापान्निवर्तते । ततश्चपुण्या
करणपापकरणनिमित्तस्य पश्चात्ता
पल्याभावे चित्तं प्रसीदति । एवं सु
खिषु सैर्वा भावयतो न केवलं रा
गोनिवर्तते किन्त्वसूयेर्यादयोपि
निवर्तन्ते । तथा दुःखिषु कृष्णां
भाषयतः शत्रुवधादिकरोदेषो यदा
निवर्तते तदादुःखि प्रतियोगिकञ्च
सुखित्वप्रयुक्त दर्शोऽपिनिवर्तते ॥ ए
वदोपास्तरनिवृत्तिरप्युहनीया ॥

दुःखेतत्साधनेच इदमेमाभूदिति
सृष्टाद्विरोधिनी चित्तदृष्टिः क्रोध
इति ईर्ष्येतिचाच्यते द्वेषसम् ।
द्वेषः । घञ् ॥ * ॥ दशशवात्मनो
विशेषगुण इति सि० मु० ॥ द्वेषत
शत्रुचित्तनिषेधो यथा । इन्द्रियस्ये
न्द्रियस्यार्थे रागदेषौ व्यवस्थिता । त
योर्न वशभागच्छेत् तैः सस्यपरिप
त्यिनौ । इति भगवद्गीता ॥ अस्वका
रणं द्विष्टसाधनता ज्ञानम् । इति
भाषा य० ॥

द्वेषणः । चि । शचौ ॥ द्वेषशीलः । क्रु
धमण्डार्येभ्यश्चेतिघुष् ॥ न । द्वेषे ॥
द्वेषपचः । मुं । क्रोधेर्यात्स्वयाशोषाम
ग्रीभिमानेषु ॥ द्वेषस्य पचः ॥
द्वेषी । चि । वैरिणि । शचौ ॥ द्वेष्टि
तच्छीलः । द्विप० । तस्यृचेतिधि
नुष् ॥

द्वेष्टा । चि । विद्वेयकर्त्तरि ॥

द्वेष्यः । चि । दशविषये । द्वेषकर्मणि
स्वकृतापकारमपेक्षया पकारकर्त्तरि
॥ अचिगते ॥ द्वेष्टुमर्कः ॥ यम् ॥

द्वै । अ । धितर्के ॥

द्वैगुणिकः । चि । दार्दुर्यौ । वृह्याजीवे
॥ द्विगुणार्थं इत्थं द्विगुणम् । तत्रयच्छ
ति द्विगुणं घटीतुमेक गुणं दादृति ।
प्रयच्छतिगर्ह्यमितिठक् ॥

द्वैतवा

द्वैतम् । न । युगले । द्वये । द्वैधीभावे ॥
 द्विधा इतदीतम् । तस्य भावः । युवा
 दित्वाद्गु स्यार्थे वा ॥ द्वैताद्वैतयोः प्र
 माणभूतयेदप्रतिपाद्यत्वात् कस्य स
 च्यत्वं कस्यासच्यत्वमित्याऽकांचा
 यामाहु रांचार्याः ॥ अद्वैतमेव सच्यं
 तस्मिन् द्वैतं न सच्यमथस्तम् । र
 जतमिव शुक्तिकायां मृगतृष्णाया-
 मिवोद्कस्फुरणम् ॥ आरोपितय
 दित्वाद्द्वैतं वस्तुवस्तुनि द्वैते । युक्तं
 नैव तदा स्यात् सच्ये थासो भवत्य
 सच्यानाम् ॥ य आरोपणमुभयो स्त
 व्यतिरिक्तस्य कस्यचिद्भावः । आरो
 पणं न शून्ये तस्माद्द्वैतसच्यता ग्रा
 ह्या ॥ प्रत्यक्षानवगतं श्रुत्या प्र
 तिपादनीयमद्वैतम् । द्वैतं न प्रतिपा
 द्यं तस्य स्वयमेव लोकसिद्धत्वादिति
 ॥ प्रपञ्चोयदि विद्येत निश्चैतनसंश
 यः । भायामाचमिदं द्वैतमद्वैतं परमा
 र्थत इति ॥

द्वैतवनम् । न । शोकमोहादिरहिते
 तपोवने ॥ द्वैते गतेयस्मात् तद्दी
 तम् । द्वैतमेव द्वैतम् । तच्च तदनन्ध ॥
 द्वैतवादी । चि । जीवेश्वरयोर्भेदादि
 नि । ईश्वरातिरिक्तजीववक्तारि ॥ त
 स्यमतं यथा । परमात्मनो जीवात्मा
 पृथक् तन्मध्ये केषाञ्चिन्मते प्रकृति

द्वैतवा

रतिरिक्ता केषाञ्चिन्मते प्रकृतिरदृष्ट
 भाषे पर्यवसिता एवजीवश्च पृथक्
 । अत्रप्रमाणम् । जन्मकर्ममरणानां
 प्रतिनियमा द्युगपत् प्रवृत्तेश्च । पु
 रूपवहुत्वं सिद्धं वैगुण्यविपर्ययाच्चैवे
 तिसाद्स्वार्था ॥ अस्याअर्थः । पु
 रूपवहुत्वं सिद्धम् । कस्मात् । जन्म
 मरणकरणानां प्रतिनियमात् नि
 कायविशिष्टाभिरपूर्वाभि देहेन्द्रिय
 बुद्धि वेदनाभिः । पुरुषस्याभिसम्बन्धो
 जन्म नतु पुरुषस्य परिणामस्तस्या-
 परिणामित्वात् । तेषामेव च देहा
 दीना सुपात्तानां परिष्या गोमर
 यम् नत्वात्मनोपिनाशस्तस्य कूटस्य
 निष्यत्वात् । करणानि बुद्ध्यादीनि
 चयोदश । तेषां जन्ममरणकरणाना
 म् प्रतिनियमोऽवस्था । साखलिय
 सर्वशरीरेष्वेकस्मिन् पुरुषे नोपप
 द्यते । तदाखल्येकस्मिन् जायमाने
 सर्वे जायेरन् त्रियमाणो वा त्रियेरन्
 । अन्धादौ चैकस्मिन् सर्वे सवान्धा
 एकस्मिन् विचित्रे सर्वे एव विचित्रा
 स्युरित्यव्यवस्था प्रतिषेध पुरुषभेदे
 तु भवति व्यवस्था । नचैकस्यापि पु
 रूपस्य देहेऽपधानभेदाद् व्यवस्थेति
 युक्तम् । पाणिस्तनाचु पधानभेदेना
 पिजन्ममरणादिव्यवस्थासम्भवात् ।

द्वैतवा

नद्विपासौ कृत्से जाते वा स्तनादौ म
 कश्च वयवे युवतिर्जातिं सताया भ
 वतीति । इतश्च प्रतिशेवं पुरुषभेद
 इत्याह । अयुगोपत्तेः प्रवृत्तेश्चेति प्रवृ
 त्तिश्च प्रयत्नलक्षणां यद्यप्यन्तः कर
 यप्रतिनी तथापि पुरुष उपपद्यते ।
 तथाच तस्मिन्नेकशरीरे प्रयत्नमाने
 सर्वेषु सर्वशरीरेष्वेकइति सर्वेषु प्र
 यत्नेतः । तत्तस्य सर्वाण्येव शरीराणि
 युगपच्छालयेत् । नानात्वितु नार्थदा
 षेइति । इतश्च पुरुषभेद इत्याह ।
 त्रैगुण्यविपर्यया चैवेति । एककारो
 भिस्यक्रमः सिद्धमित्येकानन्तरद्रष्टव्यः
 । सिद्धमेव नासिद्धम् । त्रैगुण्यस्यै
 गुण्यम् । तस्यविपर्ययोऽन्यथात्वम्
 । केचित् सत्त्वं सत्त्वनिकायाः सत्त्वव
 हुलाः ययोर्द्वैतसः । केचिद् रजो
 वहुलाः यथामनुष्याः । केचित् त-
 मोवहुलाः यथातिर्यग्योनयः । सो
 ऽयमीदृशस्यैगुण्यविपर्ययोऽन्यथा
 भाष्ये स्तुतेषु सत्त्वनिकायेषु न भ
 वेत् यद्येकः पुरुषः स्यात् । भेदेत्व-
 यमदोष इति ॥ * ॥ तपेश्चरः सर्वज्ञः
 परमात्मणक एव । जीवः प्रतिशरी
 रंभिन्नो दिभुर्निश्चयेतिगोतमसत
 म् ॥ इहद्रष्टागोवीचेतरत्त्वपतिपाद
 नात् तद्योरद्वैतनाभिसतम् । भेदरो

द्वैतवा

ऽनुपपत्तेः । १ । १ । १६ । भेदव्यपदेश
 च । १ । १ । १७ । मुक्तोपसृप्यथेप
 देशात् । १ । ३ । २ । आकाशोर्था
 न्तरत्वादिव्यपदेशात् । १ । ३ । ४ ।
 भोगमात्रं साम्यलिङ्गाच्च । ४ । ४ ।
 २१ । इति सूत्रैर्भाष्ये पितयोर्द्वैत
 निरूपणाच्च । इति गोविन्दभाष्यम
 तम् ॥ यतो द्वैतमतेयुक्तिरेवम
 माणं युक्त्यायत् फलतितदेव सर्वाध्या
 त्तविद्याप्रतिपादकश्रुतीनां तात्पर्य
 मिति रामानुजमतश्च ॥ * ॥ सूत्राय
 स्तु । इतर ईश्वरादन्यः संसारी बोधो
 नानानन्दमयः । कस्यात् सतपस्तस्माद्
 दं सर्वं मसृजतयदिदं किञ्चेतीति ज
 गदर्थे चणानुपपत्तेः सर्वविकारसृष्टि
 श्च नपरस्मादात्मनेऽन्यत्रोपपद्यते
 ॥ * ॥ रसं ह्येवायं खड्गानन्वी भवती
 ति श्रुतौ प्राप्यपापकश्चभेदोक्तेर्न जी
 वानानन्दमयः ॥ * ॥ अथमर्थोऽह
 तो भवत्यत्र ब्रह्म समश्रुतेः इति मु-
 क्तानां नुपसृप्यस्त्वस्य प्राप्यस्त्वस्योक्तोः
 ॥ * ॥ आकाशो वैनाम नामरूपयो
 निर्वाहते स्यादौभूताकाशइति चेन्न
 । ते यदन्तरा तदहोत्त्वमे । ते नाम
 रूपे यदन्तरायतोभिन्ने इति नामा
 यका पातिगगनहमार्गभिसत्त्वेन ।
 यादिना ब्रह्म खेनावाकाशस्यव्यपदे

द्वैतीयी

द्वैषः

यात् ॥ * ॥ एतं मानन्दमयं मात्मा
न मनुष्यं न जायते न म्रियते न
ऋसते न वर्धते । यथा कामं चरति यथा
कामं पिबति यथा कामं रमते इति भोग-
संभोगोत्थरसाम्यस्त्रिज्ञानजीवस्य न
गतकृतिः । चकाराद्युत्त्वात् जगद्वा-
पारार्थोपास्यभाषादिति ॥ * ॥ विक-
ल्पो विनिवर्त्तत कल्पिते । यदिकेन चि-
त् । उपदे शार्थं वादे ज्ञाते धैतं न
विन्द्यते इत्यागमविदः ॥

द्वैषम् । अ । द्विपकारे ॥ द्विष्योश्च ध-
मुष् ॥ सैन्धविधास्त्रितौ ॥ एकेन स-
न्धि रपरेण विग्रह इत्येवं द्विपकारौ
द्वैषम् ॥ विवादे ॥ धमुजन्तात् स्वा-
र्थे लदर्शनम् ॥ पथिद्वैधानि तु गानि ॥
द्वैधीभावः । पुं । द्वैषे । नीतिवेदिनां
राक्षागुणविशेषे ॥ बुद्धिने द्विपते
मध्ये वाचात्मानं समर्पयन् । द्वैधी-
भावेन वर्त्तत काकाश्चिदस्त्रिचित-
इति नीतिः ॥

द्वैती । धि । भेदवादिनि ॥ कपिलका-
शादबुद्धार्हतादिदृष्टानुसारिणि ॥
यथा । स्वसिद्धान्तव्यवस्थामुद्वैति-
नो निश्चिता दृढम् । परस्परं विरु-
द्धान्ते तैरथं न विरुध्यत इति ॥ व्य-
वस्थामु स्वसिद्धान्तरचनासु । निश्चि-
ताः । एवमेवैषपरमार्थो नान्यथेति
तत्र तत्र निरुक्ताः । स्वसिद्धान्तदर्शन-
निमित्तमेवान्योन्यं विरुद्धान्ते तैर-
स्मदीयोः वैदिकः सर्वानन्यत्वादा-
त्तैश्चद्वैतपक्षो न विरुध्यते यथा
स्वहस्तपादादिभिः ॥ अद्वैतं परमा-
र्थोऽद्वैतं तद्वेदव्यते । तेषामुभय-
थाद्वैतं तेनार्थं न विरुध्यते ॥ द्वैतना-
नात्वं तस्याद्वैतस्य भेदः कार्यम् ॥

द्वैषः । पुं । द्वीपचर्ममदत्तेरथे । द्वैषार्थे
॥ द्वीपिनो विकारः । प्राणिरजतादि-
भ्यो ऽष् । द्वैषेन चर्मणा परिवृतोरथः
। द्वैषवैषाघ्रादष् ॥ न । व्याघ्रचर्म-
णि ॥ द्वीपिनो विकारः । प्राणिरज-
ताद्विभ्योष् ॥ वि । द्वीपिसम्बन्धिनि
॥ व्याघ्रचर्मसम्बन्धिनि ॥ द्वीपसम्ब-
न्धिनि ॥ अण् ॥
द्वैषद्विकः । पुं । द्विपदामधीते वेदवे-
त्यर्थे ॥ लृ । ठक् ॥
द्वैषयनः । पुं । व्यासे ॥ द्वीपं मयनं
स्थानं जन्मभूमिर्यस्य सहीपायनः ।
स एव । प्र । अण् ॥ द्वीपेन्यक्तस्य प्राया-
ः अस्मत्पाद्वैषपायनीभवदिति पुराण-
म् । तथा तत्र च ५ स्थो ॥

द्वैतीयीकः । त्रि । द्वितीये ॥ तीयादी-
कस्वार्थे वा वाच्यः ॥

द्वैषः । त्रि । द्वीपज्ञातिनि । समुद्रसमी-
पवर्त्तित्वीभवे ॥ द्वीपादनुसमुद्रं वष्

द्वयुक

द्वयिकः

॥ शिवांशेष्या ॥
 हेमातुरः । पुं । गणाधिपे । विघ्नराजे
 ॥ द्वयोर्मात्रो रपच्यम् ॥ मातुरुत्स
 ॥ उख्येच्यणि उत्तरपरत्वम् ॥ दुर्गाभा
 ॥ मुखाभ्यां पाशितत्वात् ॥ गजमुखत
 ॥ ग्राहंस्तिन्या अप्यपच्यत्वात् ॥ गङ्गाया
 ॥ अपच्यत्वाद्वा ॥ जरासन्धे ॥ त्रि । द्वि
 ॥ मातृजे ॥
 हेमातृकः । पुं । नदीदृष्टिजलोद्भूतधा
 न्यभूतेदेशे ॥
 वैष षीया । स्त्री । नागवल्ली प्रभेदे ॥
 द्यकः । पुं । द्वित्वभावराशौ ॥
 द्यकृत्म् । वि । अत्रलिद्वयपरिमिते ॥
 हे अकृत्वी परिमाण मस्य ॥ न । अ
 कृत्विद्वयमात्रे ॥ द्वयोरकृत्योः समा
 हारः ॥
 द्यकृत् । त्रि । अत्रलिद्वयपरिमिते ॥
 द्यकृत्स्त्री परिमाणमस्य ॥ न । अ
 कृत्विद्वयमात्रे ॥ द्वयोरकृत्योः समा
 हारः ॥
 द्यकृत्कम् । न । परमाणुद्वयसंयोगा दु
 त्तये । परमाणु समवेतद्रव्ये । पर
 माणुद्वयात्मके ॥ तच्च प्रत्यक्षादिवि
 पयम् । यथा । विषयो द्यकृत्कादि
 स्तु प्रज्ञाणान्त उदाहृतः ॥ तस्य प
 रिमाणम निश्चयम् । यथा । अनि
 श्च द्यकृत्कादौ तु तद्व्योजन्यमुदा

॥ हतमितिभाषा परिच्छेदः ॥
 द्यन्यः । वि । द्वाभ्यामन्यस्मिन् ॥ हेअ
 ॥ न्येयस्यवा ॥ न । द्वयोरन्ययोः समा
 हारे ॥
 द्यर्थः । वि । अर्थद्वययुक्ते शब्दादौ ॥
 द्यष्टम् । न । ताम्रे । मुख्ये ॥ हेहेमक
 ॥ यो अश्रुतेस्त ॥ अश्रु ॥ गच्यर्थे
 ति क्तः ॥
 द्यज्ञः । पुं । अर्द्धवे ॥ हेअहनीसमा
 हते । रात्राज्ञाज्ञाः पुंसिः ॥
 द्यात्मकः । पुं । मिथुनकन्याधनु मीन
 राशिषु ॥ यथा । चरस्त्रिरद्यात्मक
 नामधेया भेषादयो ऽमीकमशः प्र
 दिष्टाः । इति ॥
 द्यामुष्यायणः । पुं । तवममत्रायमिति
 परिभाषया धर्मतः परिगृहीते ॥ अ
 मुष्यप्रसिद्धस्यापच्यमानमुष्यायणः । इ
 यो रामुष्यायणः ॥ उभयोरप्यसौपि
 ण्डदातामवति । यतः सुतो जायते ये
 ऽनघातं धर्मतो गृह्यते तयोः । उभ
 योरप्यसौरिक्यी षिण्डदाताधर्म
 तः । इति स्मृतेः ॥
 द्याहिकः । वि । दिनद्वयभवे ॥ द्यहे
 भवः ॥

धनम्

धः

धः । पुं । धकारे ॥ धर्मे ॥ कुबेरे ॥ अ
 - हायि ॥ न । वसुनि । धने ॥
 धटः । पुं । दिव्यतुलायाम् । तुलापरी
 चायाम् ॥ तुलायाम् । तराजु इति
 भाषा ॥ तुलाराशौ ॥
 धटकः । पुं । चतुर्दशवस्त्रपरिमाणे ।
 द्विचत्वारिंशदशक्तिकासु ॥
 धटपरीचा । स्त्री । तुलापरीचायाम् ॥
 धटी । स्त्री । वाससखीरे । घञीइतिभा
 - षाः । कौपीने ॥
 धटीदानम् । न । गर्भाधानानन्तरस्त्री
 सम्प्रदानकवीरवस्त्रदाने ॥ यथा ।
 मूलशयणहस्तेषु पुण्यादिभ्युत्तरासु
 चि । सगेचौष्ये धटीदेया सौम्यवारे
 शुभेतिथावितिज्योतिः सारसंग्रहः ॥
 धत्तः । पुं । उन्नत्ते । धुस्तूरे ॥ धत्तू
 रो । मदवर्षाग्निधातुञ्ज्वरकुष्ठनु
 त् । कषाघो मधुर स्तिक्तो यूकालि
 चाविनाशनः ॥ उष्यो गुरु र्धण्ड्येफ
 कण्डू कुम्भिविषापहः ॥ * ॥ धमति
 धातून् । घेट् ० । या० करच् । प्रघो
 दरादिच्वात् साधुः ॥
 धनम् । न । मोधने ॥ वित्ते । स्वापतेके
 । लक्ष्णे । अर्थे । श्रवित्ते ॥ यदेतद्

धनम्

श्रवित्ते नाम प्राण्येते बहिर्स्वराः
 । सितस्त्रिहरते प्राणान् यो यस्य हरते
 धनम् ॥ इति कुर्मपुराणम् ॥ श्रीभाग
 वतैतु । राजन् यमनुगृह्णामि हरि
 ष्ये तदुर्न मनैः । ततो ३ धनं त्यज-
 न्वस्य स्वजना दुःखदुःखितसति ॥
 दानं भोग कुर्यानाशो धनस्य गतिरी
 दशी । दानभोगौ कृतीनां च नाशः
 । पापात्मनां किलेति देवी मागवतम्
 ॥ धनात् कुलं प्रभवति धनादृष्ट्याः प्र
 वृत्तं ते । न धनस्य भवेद् धर्मः काम
 श्चैव कथञ्चनेति च ॥ तत् त्रिविधम्
 ० क्तं गारुडे २१० अध्याये । यथा ।
 धनं तु त्रिविधं ज्ञेयं शुक्लं शिबलमेव च
 । कृष्णञ्च तस्य विज्ञेयो विभागः सप्त
 धातृयक् ॥ * ॥ क्रमायातं प्रीतिर्दायं प्रा
 षत्सह मार्यया । अविशेषेण सर्वे
 धानर्षानां त्रिविधं धनम् ॥ * ॥ वैशेषि
 कं धनं दृष्टं ब्राह्मणस्य पिलचयम् ।
 याजनाधापने निश्च्यं विशुदाच प्रति
 ग्रहः ॥ त्रिविधं स्वपियस्यापि प्राहुर्दे
 शेषिकं धनम् । युद्धार्यकर्म करजं द
 पञ्चवधापहारतः ॥ वैशेषिकं धनं
 दृष्टं वैश्यस्य पत्तिलचयम् ॥ * ॥ कृषि
 गोरचवागिज्यं शूद्रस्य भस्वनुग्रहा
 त् ॥ कृषीदकृषिपागिज्यं मज्जति
 स्वयंकृतम् । पापलाले स्वयंकु-

द्वयुक्त

॥ शिवांशैष्या ॥

द्वैमातुः । पुं । गङ्गाधिपे । विघ्नराजे
 ॥ इयोर्मात्रो रपच्यम् । मातुरुत्स
 ह्ख्येत्त्यधि उच्चरपरत्तश्च । दुर्गाचा
 मुण्डाभ्यां । पाशितत्वात् । गजमुखत
 न्याहस्तिन्या अप्यपच्यत्वात् ॥ गङ्गाया
 अपच्यत्वादा ॥ शरासन्धे ॥ वि । दि
 । मातृजे ॥

द्वैमातृकः । पुं । नदीदृष्टिजलोद्भूतधा
 न्यभृतेदेशे ॥

द्वैष षीया । स्त्री । नागवल्ली प्रभेदे ॥

द्वयुक्तः । पुं । द्वित्वभावराशौ ॥

द्वयुक्तम् । वि । अङ्गलिद्वयपरिमिते ॥

द्वै अङ्गुली परिमाण मस्य ॥ न । अ
 ङ्गुलिद्वयभावे ॥ इयोरङ्गुल्योः समा
 हारः ॥

द्वयुक्तः । वि । अङ्गलिद्वयपरिमिते ॥

द्वै अङ्गुली परिमाणमस्य ॥ न । अ
 ङ्गुलिद्वयभावे ॥ इयोरङ्गुल्योः समा
 हारः ॥

द्वयुक्तम् । न । परमाणुद्वयसंयोगा द्दु
 त्तन्ने । परमाणु समवेतद्रव्ये । पर
 माणुद्वयात्मके ॥ तच्च प्रच्यत्वादिवि
 पयम् । यथा । विषयो द्वयुक्तादि
 स्तु रक्षणाणान्त उदाहृतः ॥ तस्य प
 रिमाणम निश्चयम् । यथा । अनि
 च्य द्वयुक्तादौ तु सङ्ख्याजन्यमुदा

द्वयुक्तः

॥ हतमितिभाषा परिच्छेदः ॥

द्वयुक्तः । वि । द्वाभ्यामन्यस्मिन् ॥ द्वैश
 न्येयस्य वा ॥ न । इयोरन्ययोः समा
 हारे ॥

द्वयुक्तः । वि । अर्धद्वययुक्ते शब्दादौ ॥
 ह्यष्टम् । न । तान्ने । मुल्ये ॥ द्वैहेमरु
 प्ये अश्रुतेस्त । अश्रु० । गच्यर्थे-
 ति क्तः ॥

द्वयुक्तः । पुं । अर्धद्वये ॥ द्वै अहनीसमा
 हते । रात्राङ्गाहाः पुंसिः ॥

द्वयुक्तः । पुं । मिथुनकन्याधनु र्मीर्न
 राशिषु ॥ यथा । अस्थिरद्वयुक्त
 नामधेया भेदादयो ऽमीकमशः प्र
 दिष्टाः । इतिः ॥

द्वयुक्तः । पुं । तद्वममभायमिति
 परिभाषया धर्मतः परिगृहीते ॥ अ
 भुष्यप्रसिद्धस्यापच्यमानुष्यायणः । इ
 यो रामुष्यायणः ॥ उभयोरप्यसौपि
 ण्डदाता भवति । यतः सुतो जायते ये
 नचायं धर्मतो गृह्यते तयोः । उभ
 योरप्यसौरिक्यी षिण्डदाता च धर्म
 तः । इति स्मृतेः ॥

द्वयुक्तः । वि । द्विनद्वयभावे ॥ द्वै हे
 भवः ॥

धनम्

धः

धः । पुं । धकारे ॥ धर्मो ॥ कुनेरे ॥ न
 ॥ ह्यंथि ॥ न । वसुनि । धने ॥
 धटः । पुं । द्वित्यतुलायाम् । तुलापरी
 चायाम् ॥ तुलायाम् । तराजू-रति
 भाषा ॥ तुलाराशौ ॥
 धटकः । पुं । चतुर्दशबलपरिमाणे ।
 द्वित्रिचरिंशत्शक्तिकासु ॥
 धटपरीचा । स्त्री । तुलापरीचायाम् ॥
 धटी । स्त्री । वाससथीरे । धज्जोदितिभा
 षायाः । कौपीने ॥
 धटीदानम् । न । गर्भाधानानन्तरस्त्री
 सम्प्रदानकचीरवस्त्रदाने ॥ यथा ।
 मूलश्रवणहस्तेषु पुण्यादिव्युत्तरासु
 च । सुमेधौष्ये धटीदेयाः सौम्यवारे
 शुभेतिहावितिज्योतिः सारसंग्रहः ॥
 धत्तः । पुं । उन्मत्ते । धूसूरे ॥ धत्त-
 रोः । मद्बर्णाश्रितशतशुक्लरुद्रधनु-
 त् । कर्पायो मधुः स्तित्को यूष्णोऽलि
 चादिनाशनः ॥ उष्यो गुरुः श्रेणक्षेप
 कस्य कृमिविघापघः ॥ ॥ धयति
 धातुम् । घेट् ० । वा० ऊरच् । घृषो
 दरादित्यात् साधुः ॥

धनम् । न । गोघने ॥ विघ्ने । स्वापतेके
 । क्वधे । अर्थे । इविघ्ने ॥ यदेतद्

धनम्

शिविणं नाम प्राणो एते वदित्शैराः
 । तितस्त्रिहरते प्राणान् येषु हरते
 धनम् ॥ इति कुर्मपुराणिम् ॥ श्रीभाग
 वतेतु । राजन् धनमुत्प्लुत्सामिं हरि
 त्तु ध्ये तदुर्न शनैः । ततोऽधनं त्यज-
 न्वस्य स्वजना दुःखदुःखितमिति ॥
 दानं भोगं स्वर्थानाशौ धनस्य गतिरी
 दशी । दानभोगौ कृतीनां च नाशः
 । प्राणात्मनां किलोतिदेवी भागवतम्
 ॥ धनात्कुलं प्रभवति धनादुर्मोः प्र
 त्तर्चने । न धनस्य भवेद् धर्मः काम
 श्चैव कथञ्चनेति च ॥ तत् त्रिविधमु
 क्तं गारुडे २१० अध्याये । यथा ।
 धनंतु त्रिविधं ज्ञेयं शुभं श्रवणमेव च
 । युष्णश्चतस्रः पित्रेयो विभागः सप्त
 धापृथक् ॥ ॥ क्रमायासं प्रीतिदायं प्रा
 त्तत्त्वं स ह भार्यथां । विशेषेण सर्वे
 धावर्णानां त्रिविधं धनम् ॥ ॥ यैश्चेपि
 कं धनं हृष्टं ब्राह्मणस्य पितृक्षयात् ।
 याजनाध्यापने निच्यं विशुदाच्च प्रति
 घसः ॥ त्रिविधं क्षत्रियस्यापि प्राहुर्व
 श्रेष्ठिकं धनम् । युद्धार्थं लब्धं करजं द
 ष्वावधापहारतः ॥ वैश्रेष्ठिकं धनं
 हृष्टं वैश्यस्योपपितृक्षयम् ॥ क्षत्रि
 यो रक्षमाश्रित्यं शूद्रस्यैस्त्वनुग्रहा
 त् ॥ क्षुधीर्दक्षिणादिर्ज्यं मकुर्वति
 स्वयंकृतम् ॥ कापलाजिः स्वयंकु-

स्वयंकृतम् । कापलाजिः स्वयंकु-

धनदा

धनदा

वैदेनसायुज्यते द्विजइति ॥ धनंति
 धनधान्ये । पञ्चायत् ॥ खेदार्हे ॥
 धनिष्ठान्चत्रे ॥
 धनकेलिः । पुं । कुबेरे । राजराजे ॥
 धनच्छः । स्त्री । पञ्चविंशे । क्रिरेट
 श्यायान् ॥ इ०चि० ॥
 धनश्रयः । पुं । अर्जुने । युधिष्ठिरराज-
 सूयार्थं दिग्विजये सर्वान् राज्ञीनि
 च्चा धनमाहृतवति मंडापभावे पा-
 ण्डवानां मध्ये भगवद्भिभूते ॥ वञ्चौ
 ॥ धनमिच्छे हुताशनात् ॥ नागप्रभे
 दे ॥ अयश्च जलाशयाधिपतिः ॥ मे
 पय करे देहवर्तिवायै ॥ नजहाति
 मृतमपि सर्वथापी धनश्रयः ॥ क
 कुप्रतरौ ॥ चित्रकवचे ॥ प्रलेहप्र-
 भेदे ॥ यथा । मांसकूपाण्डकदली
 शृङ्गवेराणि साधयेत् ॥ प्रलेहविधिना
 चार्थं प्रलेहेयं धनश्रयः ॥ धनश्रय
 ति । जिजये । अस्मात् । संचारां मृदु
 हलिधारिसहितपिदमः । इतिखड् ॥
 अर्द्धिपदितिमुम् ॥
 धनदः । पुं । कुबेरे ॥ धनं दयते । दे
 इपावने । आतइति । कः ॥ द्विजल
 घृषे ॥ वि । धनदातरि ॥ धनं ददा
 ति । हुदाज् ० । आतइति कः ॥

धनदानुचरः । पुं । यथे ॥ धनदस्यानु-
 चरः ॥
 धनदानुजः । पुं । दशस्ये । रावसे ॥ ध
 नइस अनुजः ॥
 धनदायी । पुं । अय्यी ॥ आरोग्यं भा-
 ष्करादिच्छे हुनमिच्छे हुताशनात्
 ज्ञानश्च शङ्खपादिच्छे न्युक्तिमिच्छे
 क्कनाईनात् ॥ वि । रिक्थंपदे ॥
 धनं ददा । स्त्री । जिनंशक्तिविशेषे ॥
 धनपतिः । पुं । कुबेरे । व्यन्वकसखे ॥
 धनस्य धनानां सापतिः ॥ वि । धना
 न्विते ॥
 धनपिशाचिका । स्त्री । धनाशयिाम्
 धनपिशाची । स्त्री । । दृष्यायाम्
 । धनलोभे ॥
 धनप्रिया । स्त्री । काकजङ्गाम् ॥
 धनमानमदान्वितः । वि । धननिमित्तो
 योमान आत्मनि पूज्यत्वाद्योसः त
 निमित्तोयामदः परस्मिन् गुर्वादा
 ययपूज्यत्वाभिमान साध्यामन्विते ॥
 धनलोचुपः । वि । धनधिषये अतिक्षु
 ब्धे ॥ यथा । यदातुच्छेच्छजातीया-
 राजानोऽपनलोचुपाः । भविष्यन्ति
 मन्हाप्राप्ते तदैवप्रलः कलिरिति श्री
 महानिर्वाणतन्त्रम् ॥

धनदा । स्त्री । देवीविशेषे ॥ टाप ॥
 धनदात्री । स्त्री । खनाकरत्रे ॥

धनवान् । वि । धनिनि । धनविशिष्टे ॥
 धनमस्यसास्मिन् वा । तदस्यास्तीति

धनाध्य

मत्तु ॥ धिगस्त्रेताविद्या धिगधिक
 विता धिक्मुन्नतावयोऽरूपंवाधिक
 धिगपिचयशो निर्धनवताम् । अमौ
 जीवादेकः सकलगुणहीनोपि धनवा
 न् वद्विर्द्धारैयस्य त्व ॥ स्ववसमाः सन्ति
 गुणिन इति विवेकिनः खेदाक्तिः ॥
 धनवती । स्त्री । धनिष्ठां न चचे ॥ डीप् ॥
 धनशकः । पु । गोचुरे ॥ इति शब्दच
 न्द्रिका ॥
 धनस्वामी । वि । उत्तमौ ॥ १२
 धनहरी । स्त्री । चण्डाद्रुमे । चौरना-
 मगन्धर्व्ये । गणघासके ॥ वि । धन
 चारिणि ॥ धनं हरति । ह्रस्व । हर
 ते (नुयमने ऽच् ॥ गौ० डीप् ॥
 धनहारी । वि । धनहारके ॥
 धनागारम् । न । भाण्डागारे ॥
 धनोक्तः । वि । धनसंयुक्ते ॥ धनेन आश्रयः ॥
 धनाधिकृतः । वि । धनाध्यक्षे । खजा
 न्ची इति भाषा ॥
 धनाधिपः । पुं । कुबेरे । गुह्यकेश्वरे ।
 -धनदे ॥ धनानामधिप ॥
 धनाधिरतिः । पुं । कुबेरे ॥ धनानाम
 धिरतिः ॥
 धनाध्यक्षः । पु । कुबेरे । धनदे ॥ धना
 ऽधिकृते । खजान्ची इति भाषा ॥
 अक्षय्यं यथा । लोहवस्त्राजिना-
 दीनां रत्नानां विधानवित् । वि-

धनिष्ठा

घाता फलुसाराणा मनाहार्यः यु
 चिः सदा ॥ निपुणश्चाप्रमत्तश्च-
 धनाध्यक्षः प्रकीर्तितः ॥ आयद्वारे
 धु सर्वेषु धनाध्यक्षसमानराः । अ
 यद्वारेषु चतुश्चाकर्ष्याः पृथिवीक्षि
 ता ॥ इति मत्स्यपुराणम् ॥
 धनाशा । स्त्री । धनलोभे ॥ जीर्यन्ति जी
 र्यतः केशा दन्ता जीर्यन्ति जीर्यतः ।
 जीविताशा धनाशा च जीर्यतोपि न
 जीर्यति ॥
 धनाश्रीः । स्त्री । रागिणी विशेषे ॥
 धनिकः । पुं । धन्याके ॥ अस्मिन् सर्वे ली
 वमतिराजनिर्घण्टः । पुष्टिर्ग इति
 मेदिनी ॥ धवे ॥ वि । साधौ ॥ धनि
 नि ॥ धनमस्मास्ति । अतश्च धनिष्ठा वि
 तिठन् ॥
 धनिका । स्त्री । साधुनार्याम् ॥ धन्याम्
 ॥ युवत्याम् ॥ प्रियङ्गुष्टचे ॥
 धनी । वि । आश्रये ॥ बहुधनमस्मास्ति
 । अतश्च धनिष्ठा धितीनि ॥
 धनिष्ठा । स्त्री । अविष्ठायाम् । चयोविंश
 तितमे न चचे ॥ अतिशयेन धनवती ।
 इठन् । विन्मतुपोर्लुगिति मत्तुपोर्लु
 क् ॥ अचजातस्य फलम् । आचारजा
 तादृशाश्रीलो धनाधिशाकी बल
 वान् दयालुः । यस्य प्रसूतौ च भवेत्
 निष्ठां महत् मतिष्ठा सहितो नरः

धनुर्भुं

॥ स्थात् ॥ १०० ॥ १०० ॥ १०० ॥
 धनीका । खी । युवत्याम् ॥ १०० ॥
 धनीयकम् । न । धिन्याके ॥ १०० ॥
 धनुः । पुं । पिशाचह्री ॥ राशिभेदे ॥
 ॥ गीरासने ॥ इक्षुचतुष्टयमाने ॥ दध
 न्ति ॥ धारयति ॥ धनति वा । धन० ।
 ॥ भृशशीले चरित्सरित ति धनिमिम
 ॥ सुक्ष्मवर्तित्वात् ॥ १०० ॥
 धनुःपटोः । पुं । पिशाचतरौ ॥ धनुषद
 यपटोविस्तारो ऽस्य ॥ १०० ॥
 धनुःशाखाः । स्त्री । मूर्धायाम् ॥ १०० ॥
 धनुःश्रेणी । स्त्री । मूर्धायाम् ॥ महेन्द्र
 ॥ वासुपयोम् ॥ १०० ॥
 धनुरधिपः । पुं । बृहस्पतौ ॥ धनुषः
 ॥ अधिपः ॥ १०० ॥
 धनुर्गुणः । पुं । ज्यायान् । नीर्याम् ॥
 ॥ धनुषोगुणः ॥ १०० ॥
 धनुर्गुणा । स्त्री । मूर्धायाम् ॥
 धनुर्दुःसः । पुं । वंशे ॥ १०० ॥
 धनुर्दरः । वि । धनुर्माति । यन्विनि ॥ ध
 रति ॥ धृष् ॥ अच् । धनुषोपरः ॥
 धनुर्दारी । वि । धनुर्दरे । निपक्षिणि ।
 ॥ चापिनि ॥ तंज्ञांशं यथा । शरश्च
 ॥ यद्युक्तश्च गजाश्चरथकोविदः । धनु
 ॥ दारी मवेशांतः संप्रलेशश्चः शुचि
 रिति कल्पपुत्रायम् ॥ १०० ॥

धनुः

धनुर्माथ्यम् । ना । खिक्तके ॥ धनुषीम
 ॥ १०० ॥
 धनुर्माथा । स्त्री । मूर्धायाम् ॥ १०० ॥
 धनुर्मासः । पुं । यवासे ॥ १०० ॥
 धनुर्हता । स्त्री । सोमवर्ध्याम् ॥ १०० ॥
 धनुर्वृक्षः । पुं । धन्वन्ष्टके ॥ मन्नातु के
 ॥ १०० ॥
 धनुर्वेदः । पुं । शखाक्षिप्रयोगोपसंहा
 रमतिपादके मन्वसहिते पादचतु
 ष्टयात्मके यजुर्वेदस्योपवेदे ॥ १०० ॥
 धनुर्करः । पुं । धानुके ॥ धनुःकरेण
 ॥ यदा धनुःकरोति ॥ दिव्यवि
 ॥ भेतिटः ॥ १०० ॥
 धनुष्यटः । पुं । पिशाचदृष्टे ॥ धनुषश्च
 पटो विस्तारो ऽस्य ॥ १०० ॥
 धनुषान् । पुं । धानुके । धनुर्दारिणि
 ॥ धनुर्खास्ति ॥ मतुप् । तसौमन्व
 ॥ इति मत्वम् ॥ १०० ॥
 धनुः । पुं । पिशाचे ॥ पुं । न । राशि
 ॥ विशेषे ॥ तौचिके ॥ एतद्राशिजात
 फलं यथा ॥ बहुकक्षाकुशलः प्रखिला
 ॥ मदान् विमर्षताकलितः सरतोक्ति
 भाक् । शशधरे हि धनुर्दरगे जरो
 ॥ यनकरो जकरोति धनुचयम् ॥ ता
 ॥ ह्यज्जातफलम् । धनुर्लये संमुत्पन्नो
 ॥ नीतिमान् धनवान् सुखी । कुलम
 ॥ ध्येप्रधानश्च प्राक्तः सर्वथप्रोपकः ॥

धनुर्भुं । पुं । धनुर्दरे । धानुके ॥

धनुः । पुं । धानुके । धनुर्दरिणि

धन्यः

शरासने । कोदण्डे । कार्मुके ॥ अ-
 सन्नक्षत्रं यथा । धनुस्तुद्विविधं प्रो-
 क्तं शार्ङ्गं वांशं तथैव च । कोमलं व-
 र्णदृढता तयोर्गुणोदाहृतः ॥ सुखस-
 म्पत्तिकरणं सममुष्णायतं धनुः ।
 विपदोमुष्टिवैषम्ये तद्भ्रूभङ्गभावहे-
 दितियुक्तिकल्पतरुः ॥ * ॥ धनुषा
 कार्यमेतावदाप्तानामभिरचणम् ॥
 * ॥ हस्तचतुष्टयपरिमाणे । काठा ।
 इति गौडभाषा ॥ यथा । चतुर्विंश-
 त्तुलोहस्तसप्ततुल्यं धनुःस्मृतम् ॥
 त्रि । धनुर्वरे ॥ दधन्ति धारयति ।
 धन० । उत्तिः प्रत्ययः ॥ यद्वा । धन-
 ति । धनशब्दे । कर्त्तिपवपियजित
 निधनितपिभ्योनिदिष्युत्तिः ॥

धनुः । पुं । धनुषि ॥ नवमराशौ ॥

दधन्ति । धन्यते वा । धन० । कृषि-
 चमितनिधनिसर्जिखर्जिम्युक्तः ॥

धनेश्वरः । पुं । कुबेरे ॥ धनानामीश्वरः ॥

धन्धन्धम् । न । कृपाटवे ॥

धन्यः । पुं । अश्वकर्णहृत्वे ॥ वि । श्ला-

थ्ये ॥ स्वनामा पुरुषोधन्यः पितृनामा

च मध्यामः । अथमेभ्रातृनामाचमा

तृनामाधमाधमः ॥ कृतार्थे ॥ पुण्य

वति । सुकृतिनि ॥ वार्हस्पत्यौशन

सादावर्थशास्त्रे ॥ धनायहिते ॥ धन

स्थानिमित्ते ॥ धनलब्धा । धनगर्णक

धन्या

व्येतिवत् ॥ धनस्य निमित्तं संयोग-
 उत्पातोवा । गोद्वयप्रत्यादिनायत्
 ॥ धनप्रयोजनमस्यवा ॥

धन्यप्रतम् । न । धनजनके प्रतविशेषे ॥

धन्या । स्त्री । धामलक्ष्याम् ॥ धाव्या

म् । उपमातरि । धाय इति भाषा ॥

धन्याके ॥ पिण्डारकधनदेव्याम् ॥

टाप् ॥

धन्याकम् । न । उचयाम् । कुस्तुन्वु

शि । वितुन्नके । धनिष्ठा इति भाषा

॥ शिल्पायां साधुसम्पिष्टं धन्याकं वस्त्र

ग्राहितम् । शर्करादकसम्पिष्टं कर्पू

रदि सुसंस्कृतम् । नवीने सृष्ट्याये

पात्रे स्थितं पित्तहरं परम् ॥ धन्यते

भचार्षिभिः । धनशब्दे । पिना० साधु ॥

धन्यासरत्नती । स्त्री । तीर्थविशेषे ॥

धन्वम् । न । चापे । इत्यमरटीकायां

भरतः ॥

धन्वङ्गः । पुं । धामित् इति भाषाप्रसि

द्धे धनुर्वृत्ते । गोषष्ट्युत्ते ॥ धन्वङ्गः कफ

पित्तास्रकासहृत् तुवरोक्षधुः । हंशु

शो । वक्तुकूटचः सन्धिङ्गुणरोधणः ॥

इति भावप्रकाशः ॥

धन्वदुर्गम् । न । मरुवेष्टिते चतुर्दि

शं प्रस्ययोजनमनुदके ॥

धन्या । पुं । अल्पोदकदेशे ॥ मरुदेशे

॥ न । ज्ञापे ॥ स्थले ॥ धन्यते धन्या

धन्वया

त् । धन्विःसौचोगत्त्वर्थः । कनिंभ्युवृ
पीति कनिन् । धन्वति अन्तर्भावित
एयर्थोवा ॥

धन्वन । पुं । धान्नि इति भाषा प्रसि
द्धे धनुर्द्वेषे । रक्तकुसुमे । महाबले ॥
धन्वन्तरिः । पुं । देववैद्यविशेषे । नारा
यणांशे ॥ नारायणांशो भगवान् स्व
यं धन्वन्तरि मंहान् । पुरा समुद्रम
थने समुत्सृष्टौ महोदधेः ॥ सर्ववै
द्येषु निष्णातो मन्त्रतन्त्रविशारदः ।
शिष्योऽपि वैनतेयस्य शङ्करस्योपशिष्य
कः ॥ इति ब्रह्मवैवर्तपुराणम् ॥
कांशिराजे । दिवोदासे ॥ यथा ।
अहहिधन्वन्तरि रादिदेवो जराश
वास्युहरो ऽमराणाम् । शल्याङ्ग
मद्वैरपदैरुपेतं प्राप्नोस्मिर्गा भूयद्
होपदेष्टुम् ॥ धन्वं शल्यशास्त्रम् त
स्मान्तं शरमियर्त्ति गच्छति । ऋग
तौ । अचरः ॥ विक्रमादिष्वसभास्ये
वैशान्तरे ॥

धन्वन्तरिशला । स्त्री । कटुक्याम् ॥

धन्वयवासः । पुं । दुरासभायाम् । धमा
सा । औरजवासा इति भाषा ॥ धन्व
नोमरुभूमैर्यवासः । तपोत्पन्नत्वात् ॥

धन्वयवासकः । पुं । दुरासभायाम् ॥

धन्वयासः । पुं । दुरासभायाम् । यथा
से । अवासा इति भाषा ॥ धन्वनेयासः

धमनी

मरुभवत्वात् ॥
धन्वी । पुं । अर्जुने । पार्थे ॥ कङ्कभट्ट
मे ॥ दुरासभायाम् ॥ वकुले ॥ त्रि ।
छेके । विदग्धे ॥ चापिनि । धनुर्द्वरे ॥
लोकांर्ककेशवौ कोटी मङ्गाज्या नग
रंधनुः । कलि र्क्षयः शरो धर्मः शि
वा धन्वी पुनासुमाम् ॥ धनुस्वापो ऽ
स्मास्ति । ग्रीष्मादित्वादिनिः ॥
धन्विस्नानम् । नां प्रच्याखीडादिषु ॥
वैश्वं समपादश्च वैशाखं मण्डलं त
था । प्रच्याखीटं मथाखीटं स्थाना
न्येतानि धन्विनाम् ॥ धन्विनां युद्ध-
काले स्नानम् ॥

धमः । पि । अग्निसंयोगकर्त्तरि ॥ शब्द
कर्त्तरि ॥ धमतेः पचाद्यच् ॥

धमकः । पुं । कर्मकारे ॥ धमति । ध्या
शब्दाग्निसंयोगयोः । ध्योधमचेति
कुन् ॥

धमनः । पुं । नले । नडे । नरकटइति न
रसज्ज इति च प्रसिद्धे ढणे ॥ पि । भ-
खाध्यापके ॥ क्षूरे ॥ धमति धम्यते
वा । धमध्याने सौषः । बहुलमिति
युच् ॥

धमनिः । स्त्री । धमन्याम् ॥ धम्यते । ध
मिः सौचो ध्याने । अर्त्तिरु धृधम्य-
माशयित्तम्योऽनिरिष्यनिः प्रथयः ॥

धमनी । स्त्री । शिरायाम् । नाभ्याम् ॥

धरणिः

कन्धरायाम् ॥ इष्टविद्यासिन्ध्याम् ॥
हरिद्रायाम् ॥ धन्यते । धनिःसौधः ।
अनिप्रच्ययः । तर्तः कृदिकारादृक्ति
न इतिहीघं ॥ नडिकायाम् ॥ पुत्रि
पयशाम् ॥

धम्मिल्लः । पुं । संयतकचेपु । वडुकुन्त
लेपु । खोपा इतिनौले भाषा ॥ स-
चकुसुमगर्भो । भौक्तिकपद्मरागल-
तिकादिना वरिः संयतोवदुः केशक
खाप इतिभरतः । जूडा इतिमा
पा ॥ धनति । धमध्वाने सौत्रः ।

विश्व । मिलति । मिलसत्रमे । अच्
। धम्वासौमिलध । मोनेःधातेरि
ति सौचेपुन भवति । पृथोदरादिः ॥

धरः । पुं । गिरौ । पर्वते ॥ कार्पासतू
ले ॥ कूर्मराजे ॥ वसुविशेषे ॥ धर
ति । धृञ् ० । पचाथच् ॥

धरशः । पुं । अद्रिपतौ ॥ लोके ॥ स्तने
॥ धान्ये ॥ दिवाकरे ॥ सेतौ ॥ न ।
चतुर्विंशतिरक्तिकारूपे मानभेदे
। वल्ले ॥ दशपलमाने । पलंसुवर्णा
श्चत्वारः पलानिधरखंदशेतिमनुः ॥
पलदशमांशे । इतिवैद्यकम् ॥ धारणे
॥ योऽंशरूप्यमायकैः परिमिते । पु
राणे ॥

धरणिः । स्त्री । भूमौ ॥ धरति । धृञ् ०
। भ्रियते विश्व मनया । धृञ् अपस्था

धरणी

नेवा । अर्त्तिसृधृधमीश्वनिः ॥

धरणिधरः । पुं । विष्णौ ॥ धरण्याः ध
रः ॥ नगे ॥

धरणिस्वः । चि । भूतलचारिणि ॥ धर
गङ्गातिष्ठति । टा० । कः ॥

धरणी । स्त्री । भुवि ॥ धरणी पतिततो
यं चातकानां सुखाकरम् ॥ शास्त्र-
च्छिद्रमे ॥ धरति विश्वम् । धृञ् ० ।
अर्त्तिसृभिष्यादिना ऽनिः । कृदिका
रादितिङोष् ॥ नाख्याम् ॥ कन्दवि
शेषे । कन्दालौ । वनकन्दे ॥

धरणीकन्दः । पुं । धरणीनाममूलवि-
शेषे ॥

धरणीकीलकः । पुं । नगे । पर्वते ॥

धरणीधरः । पुं । विष्णौ ॥ पर्वते ॥ क-
च्छपे ॥ शेषद्विगजादिरूपेषु धर-
णीधत्ते । धृञ् ० । अच् ॥ धरण्याः ध
रणा ॥

धरणीपुरम् । न । चतुरस्रमण्डले ॥ पुं
। अस्यां ॥ धरण्याः पुरम् । धरणीपु
रंयच्छ ॥

धरणीपूरः । पु । सिन्धौ । समुद्रे ॥

धरणीनवः । पुं । समुद्रे ॥ धरणीशेषे ऽ
स्मिन् ॥

धरणीश्वरः । पुं । ईश्वरे । शिवे ॥ धर
गङ्गाईश्वरः ॥ नृपे ॥

धरणीसुतः । पुं । औने ॥ धरण्याः-

धराम

धर्मः ।

सुतः ॥

धरणीसुता । स्त्री । सीतायाम् । जान
क्याम् ॥ धरण्याः सुता ॥

धरसंख्यः । वि । पर्वताकारे । गिरिस
दृशे ॥ धरद्व संख्या सादृश्यं यस्मि ॥
धरा । स्त्री । भुवि । पृथिव्याम् ॥ गभी

शये । जरायौ ॥ मेदसि ॥ नाड्याम्
॥ महादानविशेषे ॥ धरतिविश्वम् ।

१ धृञ् ० । धराः शैलाः सन्त्यक्षांवा ।
यद्वा । प्रियते । धृङ् ० । अच् ॥ ती
र्थविशेषे ॥ यत्रस्नानात् शोकनाशो
भवति ॥

धराकदम्बः । पुं । धाराकदम्बश्चेत् । प्रा
दृष्ये । भृङ्गवृक्षमे ॥

धराकदम्बकाः । पुं । धराकदम्बे ॥
धरात्मजः । पुं । भौमे ॥ सङ्गच्छद्गहे ॥

धरायाः आत्मजः ॥

धराधरः । पुं । वराहरूपे विष्णौ ॥ अं
शैरशेषैः शेषैरशेषां धरां धारय
ति तथा ॥ धरायाधरः ॥ पर्वते ॥

धरामरः । पुं । भूमिदेवे । ब्राह्मणे ॥
यथा । धरामरेन्द्रपाशेषु प्रधातुमी

चसे धरांयदिच्छमादरात् सदा प्रदे
दि तत्फलप्रदम् । पयस्विनीं स्व

च्छुक्रतांसुवंशभक्तिमुक्तिदां यदात्
दाभवेच्छुर्नैमेदकनिनेवहमि-
ति धीरवचः ॥

धरित्री । स्त्री । भूमौ ॥ धरतिविश्वम् ।

१ धृञ् ० । अशि ० इषः । गौ ० छीप् ॥

धरिमा । पुं । रूपे ॥ तुलायाम् ॥ यथा

। तथा धरिममेयानां शताद्भ्यधिके
वधः ॥ प्रियते । धृञ् ० । इभृष्टसृ
शम्यइमनिच् ॥

धरिममेयः । वि । तुलापरिच्छेपे ॥

धर्म्यः । वि । धारणीये ॥

धर्मम् । न । आश्रये । गृहे ॥ धरतिप्रि
यते वा । धृञ् ० । गुधृधीपचिवचिय
मिसदिच्चदिभ्यस्वः ॥

धर्मः । पुं । न । शास्त्रविहितकर्मानुष्ठा

नजन्येऽपूर्वपूर्वमीमांसा प्रसिद्धे भा

विफलाधारभूते पुण्ये । श्रेयसि । सु

कृते । इपे ॥ यथा । श्रुतिस्मृतिभ्याम्

दितं । यत् स धर्मः प्रकीर्तित इति

देवीभगवतम् ॥ सचवर्णाश्रमादिषु

स्मृत्पः । युचोक्तं भविष्यपुराणे । वर्ष

धर्मः स्मृतस्त्वैकश्रमाणामतः परम् ।

वर्णाश्रमसूतीयस्तु गौणो नैमित्तिक

स्तयेति ॥ तत्रवर्षधर्मो निश्चयं सद्यं

ब्राह्मणोवर्जयेदित्यादिः । आश्रमध

र्मोऽस्मीन्यनभैष्यप्रज्ञचर्यादिः । व

र्णाश्रमधर्मः पालाशोदण्डो शास्त्र

णस्थेत्येवमादिः । गुणधर्मः शस्त्री

याभिषेकादिगुणयुक्तचाराचः प्रजा
पालनादिः । निमित्तधर्मो विधि

धर्मः

धर्मः

ताकरणाप्रतिषिद्धसेवननिमित्तं प्रा-
 यंश्चित्तम् ॥ * ॥ साधारणधर्मा
 पिः। सचाहिं सादिः । न हिंसात्
 सर्वाभूतानीत्यां चाण्डालं साधारणो
 धर्मः ॥ * ॥ मनस्तु । विद्वद्भिः सेवि-
 तः सद्भिर्निस्त्वसदेवराशिभिः । इद-
 येनाभ्यनुज्ञातो यो धर्मो स्तं निबोध-
 तेत्याह । अस्यार्थाख्यायां कुल्लुकभट्ट-
 प्रणीताः श्लोकाः । वृथा । वेदविद्भि-
 र्ज्ञातः इति प्रयुञ्जानो विशेषणम् ।
 वेदादेवपरिज्ञातो धर्म इत्युक्तवान्
 मनुः ॥ इदयेनाभिमुख्येन ज्ञातश्च-
 त्त्यपि निर्दिशन् । श्रेयःसाधनमित्या-
 ह तत्रापि अभिमुखं मनः ॥ वेदप्रमाण-
 कः श्रेयःसाधनं धर्म इत्यतः । मनु-
 ः क्तमेवमनुयः प्रणिन्दुर्धर्मश्चक्षुमिति
 ॥ अहृष्टार्थे । चोदनां चक्षणे । वेदोक्ते-
 स्युदयनिश्चये सहेतौ ॥ तत्रयागदा-
 नाद्यनुष्ठानजनितो धर्मो ऽभ्युदयहे-
 तुः । अष्टाङ्गयोगानुष्ठानजनितश्च नि-
 श्रेयसहेतुर्भवति ॥ वेदविहिते प्रा-
 ग्निना मभ्युदयनिः श्रेयससाधने प्रष्ट-
 त्तिनिर्दिष्टश्चक्षणे ॥ वर्णाश्रमसंहा-
 चारश्चङ्ग्ये ॥ विहितक्रियया साधो
 धर्मः पुंसां गुणो मतः । प्रतिषिद्ध-
 क्रियासाध्यः सगुणो ऽधर्मो लभ्यते ॥
 धर्मोऽस्मात्परं कार्यं पुंषुषेव विज्ञानता ।

सन्निश्चयेन्द्रियवर्गं वैययनपरकं प्रजे-
 त् ॥ मानुष्यं दुर्लभं मातः खण्डेऽस्मिन्
 मारते युगे । आहारोऽस्मिन् नूनं भवे-
 त् सर्वासु योनिषु ॥ प्राप्य तं मानुषं दे-
 हं कर्तव्यं धर्मसाधनम् । स्वर्गोऽत्र प्रदं-
 नृणां दुर्लभं चान्ययोनिषु ॥ इति श्री-
 देवीभागवते ३ स्कन्धे २५ ऽध्यायः
 ॥ धर्मस्य चत्वारः पादायथा । धर्म-
 स्य प्रथमः पादः सत्यमेतच्छ्रुते र्वचः
 । द्वितीयस्तु तथा शौचं दयापादस्तृ-
 तीयकः ॥ दानं पादश्चतुर्थं पुराण-
 चावदन्ति वै इति ॥ अतुष्यात् सकलो
 धर्म इति मनुः । तथापि सत्यं वल्लवत्त-
 मः खल्वदंयापि च । सत्यपादे कृते
 लोपे धर्मलोपः प्रजायत इत्यागमः ॥
 * ॥ आत्मनि ॥ कल्पितस्य सर्वस्य-
 स्वस्मिन् धारणात् ॥ जीवे ॥ देहस्य
 धारणात् ॥ आचारे ॥ स्वभावे ॥ उ-
 पमायाम् ॥ कर्तौ ॥ अहिंसायाम् ॥
 उपनिषदि ॥ न्याये ॥ परमावस्थया
 दशप्रभेदे (५॥१०) ॥ पुं । धनुषि ॥
 यमे ॥ सोममे ॥ सत्सङ्गे ॥ अर्धेति
 ॥ प्रज्ञागोदक्षिणस्तनाज्जाते देवता-
 विशेषे ॥ न्यूनदेशदृष्टौ ॥ * ॥ न ।
 दानादेः ॥ धर्मोऽग्नैः सन्निधुया इ-
 ल्लोकमिव पुत्तिका । पालोकं सहा-
 यार्थं भास्वत्तं खयरीरिणम् ॥ धर्मो

धर्मज्ञे

मति भवतु वः सततोत्थितानां स
 श्लोक एवपरलोकगतस्य धन्युः । अ
 र्थाः स्त्रियश्च निपुणैरपि सेष्यमाना
 नैवाप्तभाव मपियाति नचस्थिरत्व
 म् ॥ अद्यान्मवमस्थाने ॥ धरतिविश्वम्
 भियतेवाधारयति वा । धृष्णं । अर्चि
 स्सुसुहृष्टधृच्च शुभावावापदियच्चि
 नीभ्योमञ्जितिमन् ॥

धर्मकर्म । न । धर्मकार्ये । शुभादृष्टप्र
 तिपादकक्रियायाम् ॥ वेदप्रशिहितं
 धर्मकर्म तन्मद्रक्ष परमिति ब्रह्मवै
 वर्त्त पुराणम् ॥

धर्मकथादरिः । चि । भारतेकलिजन
 निमानये ॥ इतिहेमाद्रिः ॥

धर्मकायः । पुं । बुद्धे ॥ इतिचिकाण्डशे
 षः ॥ धर्माय कायोयस्य ॥

धर्मकीलः । पुं । राजशासने ॥ इ० वि० ॥

धर्मकीलकः । पुं । ब्रह्मशासने ॥ इतिश
 ष्ढरत्नावली ॥

धर्मकेतुः । पुं । बुद्धे ॥

धर्मज्ञेवम् । न । धर्मभूयै । धर्मस्य पु
 र्वं मविद्यमानस्योत्पत्ते र्विद्यमान-
 स्यचवृष्टे निमित्ते ॥ धर्मज्ञेवम् ॥
 कुर्वन्ने ॥ यथा । ब्रह्मवेदिः कुर्वन्ने
 च पञ्च रामहृदात्तरम् । धर्मज्ञेवम् कु
 र्वन्नेव पादशयोजनावधि ॥ ३ ॥ अ
 पिच । तन्तुकारन्तुकयो र्दन्तुरं

धर्मदा

रामहृदानाम् मचक्रुकस्यच । एत
 त् कुर्वन्ने समन्तपञ्चकंप्रजापते च
 चरवेदिक्यते ॥ चि । धर्माधारे ॥

धर्मगुप् । चि । धर्मरचने ॥ धर्मगोपा
 यति । गुप् ॥ क्रिप् ॥

धर्मघटः । पुं । सौरवैशाखे प्रथमवृद्धा
 तथ्येसुगन्धोदकपूर्वकस्ये ॥

धर्मचक्रः । पुं । बुद्धे ॥

धर्मचक्रभृत् । पुं । जिने ॥ इतिध० ॥

धर्मचारिणी । स्त्री । भार्यायाम् ॥

धर्मचिन्तनम् । न । धर्मचिन्तायाम् । पु
 स्यभाषनायाम् ॥

धर्मचिन्ता । स्त्री । उपाधौ । धर्मचिन्त
 ने ॥ धर्मश्चिन्ता ॥

धर्मजीवनः । पुं । ब्राह्मणविशेषे । या-
 जनपतिब्रह्मादिना परस्य धर्ममुत्पा
 य यो ब्राह्मणो जीवति तस्मिन् ॥

धर्मज्ञः । चि । धर्मज्ञानविशिष्टे ॥

धर्मज्ञः । पुं । वृक्षभेदे । धामिनिया
 इति गौडभाषाप्रसिद्धे ॥ सर्पप्रभेदे ।

टेमना इतिगौडभाषा ॥

धर्मतीर्थम् । न । तीर्थविशेषे ॥

धर्मत्वम् । न । दक्षिणत्वे । आघेयत्व
 इतिवाचत् ॥ यथा । गगनादे र्वृष्टि
 मस्त्वलक्षणाधर्मत्वाभा वादिति अग
 दीशः ॥

धर्मदानम् । न । प्रयोजनमनयेष्यके

धर्मप

वल्धर्मबुद्ध्यापाचेभ्योदाने ॥ यथा
इदेवकः । पाचेभ्योदीयते निश्च-
मनपेक्ष्य प्रयोजनम् । केवलं धर्म-
बुद्ध्यायत् धर्मदानं प्रचक्षत इति ॥
धर्मदुष्ठा । स्त्री । इविदेङ्ग्याम् ॥ धर्मा
न् दोग्धीतिविग्रहे दुहेःकप् धश्वा
ऽन्तादेशः ॥

धर्मदवा । स्त्री । } गङ्गायाम् । सिद्ध
धर्मदवी । स्त्री । } सिन्धौ ॥ यथा ।
विष्णुपादार्धसम्भूते गङ्गेष्विषगामि
नि । धर्मदवीतिविख्याते धर्ममेहर
आह्वयति ॥

धर्मधातुः । पुं । खसमे । धृष्टे ॥
धर्मध्वनी । वि । जीविकार्थं जटादि-
धारिणि । खिन्नहृत्ती ॥ यो बहुज-
नसमर्चं धर्ममाचरति स्वतः परत
श्चलोके ख्यापयति तस्य धर्मा ध्वजं
चिह्नमिवेति धर्मध्वनी । धर्मस्यध्व
जश्चिह्नम् । धर्माध्वजइववा ॥ धर्मध्व
जो ऽस्मास्ति । अतश्चिनः ॥

धर्मनैपुण्यकामः । वि । गृहीतनेदा-
ध्ययननियमजन्दादृष्टेच्छौ ॥

धर्मपत्तनम् । नासरिचे ॥ धर्मपत्तने
जातम् । तत्रजातइत्यख । संज्ञापूर्वक
त्वाद्दृष्टिः ॥ थापन्वाम् । धर्मपुर्याम् ॥

धर्मपत्री । स्त्री । प्रथमोढार्या सवर्था
याम् ॥ कीर्त्ती ॥ त्रियि ॥ याचि ॥

धर्ममे

स्मृतौ ॥ मेधायाम् ॥ धृतौ ॥ क्षमा
याम् ॥ नारीणां मध्ये कीर्त्त्यायाः
सप्तधर्मपत्न्यो भगवद्भिभूतयः । या
सामाभासमाप्तसम्बन्धेनापि जनः-
सर्वलोकादरणीयो भवति तासां
सर्वस्त्रीपूज्यमत्तमतिप्रसिद्धमेव ॥

धर्मपवम् । न । यज्ञोदुम्बरे ॥ धर्माद्ये
पचे ॥

धर्मपालः । पुं । पक्षाश्रमधर्मपालके
॥ धर्मम् पालयति । पाल् ० । कर्म
शब्दम् ॥

धर्मपुत्रः । पुं । युधिष्ठिरेन्द्रे ॥ अजात
शत्रौ ॥ धर्मस्यपुत्रः ॥ नरनारायण
योर्कथ्योः ॥ धर्मतःकृतेपुत्रे । धर्म
येत् इति भाषा ॥

धर्मप्रधानः । पुं । धार्मिके ॥ धर्मःप्रधा
नेत्यख ॥

धर्मभाषकः । पुं । भारतादिपाठके ॥

धर्ममूलम् । न । अशोहादिषु ॥ यथा
अशोहश्वाथ्यलोभश्च दमेभूतद्वया
तपः । इत्युच्यते ततः सत्त्वमनुको
गःक्षमापृतिः । सनातनस्यधर्मस्यमू
लमेतद्दुरासदमिति मतं ० पुं ॥

धर्ममेघः । पुं । अक्षय्यजातसमाधौ ॥

सर्वतो विरक्तस्य समाधिफलमपि-
सुख मनपेक्ष्यनायण योगिनेहह
भूमिः सन् धर्ममेघइत्युच्यते । उ

धर्मरा

क्तम् ॥ प्रसङ्गस्थानेष्यकुसीदस्य सर्व
 ॥ श्राविकेकस्थानेर्धर्ममेघःसमाधिस्ततः
 ॥ क्लेशकर्मनिवृत्तिरिति ॥ ॥ ॥
 धर्मयुक्तः । वि । निश्चयैर्मित्तिकस्वध
 र्माद्याग्नि ॥ ॥ ॥
 धर्मयुक् । वि । धार्मिके । धर्मयुक्ते ॥
 धर्मयूपः । पुं । श्रीहरौ ॥ यूपेषुवत्
 भगवत्समाराधनात्मका धर्मास्तपव
 ॥ ध्यात्ते ऽतो धर्माणांयूपः ॥ यथायूपः
 पशूनांनियोजनेस्थान मेर्ष विष्णुःस्य
 समाराधनात्मकानां धर्माणं स्थान
 ॥ मिच्छार्थः ॥ ॥ ॥
 धर्मराजः । पुं । यमे ॥ बुद्धे ॥ युधिष्ठिर
 ॥ स्वप्ने ॥ धर्मेणराजते । राजृ ॥ पचाय
 ॥ ॥ धर्मस्वराज या । राजाहंःसखि
 ॥ म्येष्टम् ॥ धर्मस्थासौराजाचेति वा ॥
 धर्मराजपरीचा । स्त्री । धर्माधर्मपरी
 चये ॥ यथाह दृष्टस्तिः । पचदये
 ॥ लेखनीयो धर्माधर्मो तितासितौ ।
 ॥ जावदानादिकैर्मन्त्रैर्गायत्र्याद्यैश्च
 ॥ सामभि ॥ सामन्व्यपूजयेद्गन्धैः
 ॥ कुंसुमैश्चित्तासितैः । श्रथुश्च पञ्च
 ॥ गन्धेन मृत्पिण्डान्कारितौ ततः ॥
 ॥ समौकृत्त्वानयेकुम्भे स्वायौचानुपल
 ॥ चितौ । ततःकुम्भात् पिण्डमेक गृ
 ॥ ह्णीयाद्विचिन्वितः ॥ धर्मगृहीतेषु
 ॥ दःस्थान् सम्पूज्यस्वपरीचकैरिति ॥

इतवा

॥ जीवदानमन्त्रादिकं श्रावदायां दि-
 ॥ श्यतस्त्रेषदृष्टयम् ॥
 धर्मलक्षणम् । न । धर्मस्वरूपे ॥ धृतिः
 ॥ चमा दमो ऽस्तेयं श्रोत्रमिन्द्रियनि
 ॥ ग्रहः । धी र्दृष्टा सत्यं मक्रोघो दश
 ॥ कं धर्मलक्षणम् ॥ इति मनुः ॥ अवि
 ॥ च । पाचेदानं मतिःकृष्णे मातापिबो
 ॥ श्वपूजनम् । अह्ना वलिर्गवांश्रासःप
 ॥ द्विषं धर्मलक्षणम् ॥ ॥ ॥
 धर्मवाणिजिकः । पुं । पुण्यकर्माफलका
 ॥ मिति ॥ ॥ ॥
 धर्मवान् । वि । पुण्यवति । धर्मविशि
 ॥ ष्टे ॥ धर्मोस्त्वस्यास्मिन् वा । मतुम् ॥
 धर्मवर्गः । पुं । चतुर्वर्गे ॥ धर्मघटिते
 ॥ वर्गे ॥ ॥ ॥
 धर्मवासरः । पुं । पूर्णिमाथाम् ॥
 धर्मवाहनः । पुं । श्रीसदाशिवे ॥ धर्मो
 ॥ वाहनमस्य ॥ न । धर्मस्थाने ॥
 धर्मवित् । वि । धर्मज्ञे ॥ ॥ ॥
 धर्मविप्रवः । पुं । धर्मव्यतिक्रमे । अधर्मे ॥
 धर्मवैतंसिकः । पुं । पापकर्मणा धन
 ॥ मासात्तात्मने धार्मिकत्वख्यापनाय
 ॥ दानकर्त्तरि ॥ ॥ ॥
 धर्मव्याधः । पुं । पापपुरुषविशेषे ॥
 धर्मशास्त्रम् । न । मन्वायुक्तस्मृतौ । ध
 ॥ र्मसहितायाम् ॥ धर्मप्रतिपादकं
 ॥ शास्त्रम् ॥ धर्मशास्त्रप्रयोगका यथा

धर्मसु

। मन्वविष्णुहारीतवाचवल्क्योश
 नेःक्रियाः । यमापस्तम्बसंवर्त्ताःका
 च्यायनदृहस्यंती ॥ पराशरव्यासश
 ङ्खलिखिता दक्षगौतमौ । शाता
 तपो वशिष्ठश्च धर्मशास्त्र प्रयोजकाः
 इतिर्वाचवल्क्यः ॥ उशनश्शब्दपर्य
 णो इन्द्रेकवद्भावः । नेयं परिसङ्ख्या
 किन्तु प्रदर्शनार्थमेतत् । अतोवैधा
 यनादेरपि धर्मशास्त्रत्वमविदुहम् ।
 एतेषां प्रत्येकं प्रामाण्ये पिसाकाङ्
 चाणा साकाङ्चापरिपूरण मन्यतः
 क्रियते । विरोधेषु विकल्पाः ॥
 धर्मशीलः । वि । धर्मयुक्ते । धार्मिके ॥
 धर्मःशीलमस्य ॥
 धर्मशुद्धिः । स्त्री । अधर्मान्त्रिकृत्यनिर्मु
 रणे ॥
 धर्मसंस्थापनम् । न । वेदमार्गपरिरच
 ये ॥ धर्मस्य संयक् अधर्मनिवारणेन
 स्थापनम् ॥
 धर्मसंहिता । स्त्री । मन्वाद्युक्तस्मृति ॥
 धर्मवैपाथ्यं रचिता । सम्पूर्वाद्दधा
 तेःकर्मणिक्ते दधातेर्हिः ॥
 धर्मसम्गृहचेताः । वि । धर्मे विषये-
 निर्णायकप्रमाणादर्शनात् संशयैर्वा
 त्तचित्ते ॥ धर्मे सम्गृहं चेतो ऽस्य ॥
 धर्मसावधिः । पुं । एकादशमेतौ ॥
 धर्मशुतः । पुं । युधिष्ठिरे ॥ धर्मस्यशुतः ॥

धर्माधिः

धर्मस्यः । पुं । कलिङ्गे । धूम्याटपचिणि ॥
 धर्मस्यः । पुं । माड्विवाके ॥ धर्मेतिष्ठ
 ति । छा० । कः ॥
 धर्मस्थानम् । न । लयान्नवमंभवने ॥
 धर्माङ्गम् । न । ब्रह्मचर्योद्दिदशसुं ॥
 यथा । ब्रह्मचर्येणसत्त्वमनतपसाच प्र
 वर्त्तते । दानेन नियमेनापि चमा
 शैचेनयत्नम ॥ अहिंसयासुशान्त्या
 च अस्तेयेनापि वर्त्तते । एतैर्दशमिर्
 त्रैस्तु धर्ममेवप्रवृत्तयेदिति पा० भू० ॥
 धर्मात्मजः । पुं । युधिष्ठिरे ॥
 धर्मात्मा । पुं । धर्मस्वभावे । धर्मानुगत
 चित्ते ॥ धर्मआत्मायस्य ॥ मुनिवि
 षेये ॥
 धर्माधर्मपरीक्षणम् । न । मित्तचिरो
 क्तपरीक्षाविशेषे ॥
 धर्माधर्मादित् । पुं । मीमांसके ॥ धर्मा
 ऽधर्मा विधिनिषेधचोदना गम्यौपर
 मार्थाविति मीमांसकस्यकल्पनामा
 चम् । देशकालादिषु धर्मा ऽधर्मयो
 र्विप्रतिपत्तिदर्शनात् ॥
 धर्माधिकारणः । पुं । धर्माध्यक्षे ॥ तत्त
 च्छणं यथा । समःशुभौशमिषेच सर्व
 शास्त्रविशारदः । विप्रमुख्यःकुखी
 नश्च धर्माधिकार्यो भवेत् ॥ इतिभ
 त्० पु० ॥ न । राज्ञोऽपिचास्त्राने ॥
 यथा । धर्मशास्त्रानुसारेण अर्थशास्त्र

धर्मिणीः

निहणम् । यथाधिक्रियते स्थाने
धर्माधिकरणं चित्तम् ॥ प्रति धी०
मि० ॥ पुरुषान्तरतत्त्वज्ञाः मांश्व
श्वाप्यलोलुपाः । धर्माधिकरणे का
या जनाह्वानकरानराः ॥ इति म-
त्य पु० ॥

धर्माधिकरणी । पुं । धर्माधिकरणवि
शिष्टे । धर्माध्यक्षे । प्राडुवाके ॥

धर्माध्यक्षः । पुं । धर्माधिकरणि ॥ कु

लशीलगुणोपेतः सर्वकर्मपरायणः ।

प्रधीणः प्रेषणाध्यक्षो धर्माध्यक्षो वि-

धीयते ॥ परमेश्वरे ॥ धर्मपदं लक्ष

ण्यथाधर्माधर्मप्रतिपादकम् । तथाच

धर्माधर्मौ फलदानाय लक्षणावस्थे

ति तौ लक्ष्यक्षयतीति वा ॥

धर्माभासः । पुं । अतिस्मृतीतरशास्त्रो

क्तो सुकृते ॥ यथा । अतिस्मृतिभ्या

मुदितं यत् स धर्मः प्रकीर्तितः । अ

न्यशास्त्रेषु यः प्रोक्तो धर्माभासः स ल

क्ष्यत इति देवीगीता ॥

धर्मारण्यम् । न । पुरुषवनविशेषे ॥

तीर्थविशेषे ॥

धर्मासनम् । न । राज्ञो धर्मदर्शनार्थं

भासने । विश्वारासने । स्वधारासने ॥

धर्मास्तिकायः । पुं । पुद्गलास्तिकायाद्

न्यस्तिकायमुदयहेतौ ॥

धर्मिणी । स्त्री । रेणुकायाम् ॥

धर्मिणी

धर्मिणी । त्रि । पुरुषयुक्ते । धर्मवति ॥

धर्मे । विद्यते ऽस्य । इति ॥ अधिकदि

प्रवृत्तौ ॥ धर्मायागादिरूपाः श्रौताः

। श्रात्तास्तान्त्रिकाश्च भगवत्समारा-

धनरूपाः ग्राह्यत्वेन स्वाप्यत्वेन च सन्त्य

स्येति धर्मिणी । इति ॥ धर्म्यं चै सर्वम

। भ्रान्तं प्रकारेतु विपर्ययः ॥

धर्मिष्ठः । त्रि । धार्मिके ॥

धर्मोत्तरः । त्रि । धर्मप्रधाने ॥

धर्मोपदेशकः । पुं । श्रीगुरौ ॥

धर्म्यम् । त्रि । धर्मयुक्ते ॥ धर्मादनपेत

म् । धर्मपथ्यर्थन्यायादनपेत- इति

यत् ॥ धर्मेण प्राप्ये ॥ नैवये धर्मे च्या

दिनाथत् ॥

धर्म्यविवाहः । पुं । ब्राह्मदैवार्पणान्धर्वां

जापच्यरूपे विवाहविशेषे ॥

धर्मः । पुं । प्रागल्भ्ये ॥ क्रमार्थे ॥ शक्ति

। धर्म्ये ॥ संसृता ॥ विसायाम् ॥ धर्म

सम् । धृषेर्भावे घञ् ॥

धर्मकः । त्रि । अभिमवक्त्तरि ॥ नटे ॥

धर्मकारिणी । स्त्री । दूषितायां कन्वा

याम् ॥

धर्मणम् । न । परिभवे ॥ रते ॥ धृषे

स्तुट् ॥ धर्मशब्दार्थे ॥

धर्मिणी । स्त्री । अभिसारिकायाम् ।

असत्त्वाम् ॥ धर्मति । जिधृपा० ।

स्तुट् । डीप् ॥

धवलः

धर्षणीयः । चि । अभिभवनीये । धृष्ये ॥

धर्षिणी । स्त्री । पुश्चल्याम् ॥

धर्षितम् । न । रतौ । सैथुने ॥ इति

त्रिकाण्डशेषः ॥ चि । कृतधर्षणे । प

-रिभूते । तिरस्कृते ॥ धृषेःत्तः । इ-

-द्रुशौ ॥

धर्षिता । स्त्री । असत्याम् ॥ तिरस्कृ

, तायाम् ॥

धलण्डः । पुं । दृढकण्ठकण्ठे । धल-

, आंकटा इति गौड भाषा ॥

धलण्डकः । पुं । धलण्डे ॥

धवः । पुं । नरे ॥ धूर्से ॥ पथ्यौ ॥ स्व

नाशैवत्यातेवृत्ते । मधुरस्वचे । पी

तफले । गौरे । शुक्लद्वये ॥ अश्वगु

णाः । धवः शीतः प्रमेहार्शः पाण्डु

पित्तकफापहः । मधुर सुवर कस्य

फलश्च अधुरं मनागिति भावप्र

काशः ॥ धवति धुवति धुनेति धुना

ति वा । धूञ्० धूञ्कम्पने धूत्रिधू

नने घा । पचाद्यच् ॥ यद्वा । धूयते

। झुदेरप् ॥

धवलः । पुं । वृष्येष्ठे । मन्त्रेण्ये ॥ ची

नकर्परे ॥ धवश्चे ॥ रामविशेषे ॥

धीरश्चे ॥ पाण्डुप्रमेदेखगे । चो

ला वृत्ति भाषा ॥ धवलः पाण्डु रदि

ष्टो रक्तपित्तधरो हिमः । रसे पाके

ध मधुरः सङ्गाही घातशान्तिहात् ॥

धवली

न । श्वेतसरिचे ॥ छन्दोभेदे ॥ यथा

। द्विजपरगणयुगसनगणनगणयुगक

खं विमलवलयमपिच कलयसकल

जनसुखम् । फणपतिवरभक्षित म

। मलधवल मिह हितं विमलकवि सु

हृदिव खलित भिति भुवि विदितम

॥ यथा ॥ उपगतदहसुरभिसमयद

तिसुमुखिधरे निधुवनमधिपिव सध

मधुजहिरुपमपदे । कमलनयन म

नुसरसखि तवरमसपर प्रियतमगृ

। घगमनमुचितमनुचित मपरम् ॥

चि । शुक्ले । सितवर्णाश्चे ॥ सुन्दरे ॥

। धावु० । वाह्नुखकात् कलः धातोर्ह

स्वयम् ॥

धवलपद्मः । पुं । हंसे ॥ शुक्लपद्मे ॥

धवलपाटली । स्त्री । सितपाटलिफा

याम् ॥

धवलाम्बुिका । स्त्री । खटिकायाम् ॥

धवलयावनालः । पुं । यावनालविशेषे

। तारतपडुले । पाण्डुरे ॥

धवला । स्त्री । शुक्लवर्णायाद्रवि ॥ धव

वर्णयोगात् अनुदात्तत्वाभावाद्द-

लीप् ॥

धवलार्कः । पु । प्रतापसे ॥ धवलश्चा

सावर्कश्च ॥

धवली । स्त्री । धवलवर्णायाद्रवि । धव

लायाम् ॥ गौर, द्वित्वान् डीप् ॥

धातुः

धवलोल्लभम् । न । कुमुदे ॥

धवाणकः । पुं । समीरणे । वायौ ॥ धु
नाति । धूञ्० । आणकोलू धूशिद्धि
धान्भ्यः ॥धविचम् । न । यन्नज्वलनज्वालनव्यज
ने । अग्नेः सम्युत्तणायस्यगत्तचारचि
ते व्यजने ॥ धूयते ऽनेन । धूञ्० ।
अर्त्तिलू धूसूदति इवः ॥

धाः । पुं । ब्रह्मणि ॥ धारके ॥ दृहस्पतौ ॥

धाकः । पुं । वृषे ॥ भोजने । आचारे ॥
आधारे ॥ दधाति । डुधाञ्० । कृदा
धारार्चिकलिभ्यः कः । इतिकः ॥धाटी । स्त्री । अभ्यवस्कन्दे । प्रपाते । श
वो । सम्मुखगमने ॥धाणकः । पुं । हीनारभागे । स्वर्णभूषा
भागे ॥ दधाति । डुधाञ्० । आण-
कोलू धूशिद्धिवाण्भ्यः ॥धातकी । स्त्री । मद्यपुष्पायाम् । धातु
पुष्प्याम् । धा इतिप्रसिद्धे गुल्मे ॥
धातकी कटुकाशीता मदकृत् सुव
रा लघुः । वृष्णातीक्षाऽपिचास्त्रपि
पङ्कमिधिसंरञ्जित् ॥ अस्याः पुष्पाणि
शाद्याणि ॥ धातुं करोति । तर्करो-
तीतिशिष् । टिलोप । कुन् । पि
प्यास्यादिजान् डीप् ॥धातुः । पुं । इन्द्रियेषु ॥ शब्दयोनि ।
श्वेधस्वहाँदौ ॥ अवार्यनिर्णयार्थम् ॥

धातुः

क्तं यथा । क्रियावाचित्व माख्यातुं प्र
सिद्धोर्धः 'प्रदर्शितः । प्रयोगतो ऽन्ये
'मन्तव्या, अनेकार्थादिधातवइति ॥ स
कर्मकाकर्मकभेदेन धातेर्बोद्धिविधाः
। तथाहि । सत्ता श्रीधनदर्पभीतिश्रय
नक्रीडानिवासक्षयाव्यक्त ध्यानभो
गतिस्थितिजराज्जाप्रमादादये ।
सोहेखेटनवेगयदृदहन ख्यातिचरो
स्मादकेषुद्विस्वेदपलायनभ्रमणकेशा
न्तीभुतौमज्जरे ॥ दत्तौजागरणो
पवक्रगमनेर्त्साहेस्यतौ संशयेन्हा-
नौ । मन्दगतौचन्द्रत्यपतनेचेष्टाकुघौ
रोदने । ददौहार्वकुतौच सिद्धिविर
तौहर्षोपवेशे वलेकम्पोद्देगनिमेषभ-
ङ्गयतनाद्ये धातवो ऽ कर्मकाः ॥ दौ
वंस्थादिषु चार्थेषुवर्तमानास्तुधात
वः । वाचकाभावमात्रस्य यतस्तस्मा
दकर्मकाः ॥ कैटिल्यादिषुचार्थेषु-
प्रोक्तायेतेतुधातवः । तद्वद्भावे ऽ क
र्मकाः । स्युस्तदत् कृत्स्यांसकर्मकाइति
॥ * ॥ आकाशादिमहाभूतेषु ॥ शब्दा
द्याकाशादिगुणेषु ॥ रसादिषु । र-
सासृष्ट्वांसमेदोस्थिमज्जाशुक्राणि
धातव इत्युक्तेषु ॥ गैरिकमनः शि
लाशयविकारे ॥ स्नेमादौ ॥ तेषा
तवोपिविद्विर्गदिता देवधारणात्
। अत्राहस्युतः । त्रिगोदानविषे

धातुः

धातुभृ

यैः सोमसूर्यानिखा यथा । धारयन्ति
जगद् देवकफपित्तानिखास्तयेति ॥
अग्नि ॥ स्वर्णादौ ॥ सुवर्णरूप्यता
प्राणिहरितार्क्षमनाशिला । गैरिका
अनकासीसतीसलोहाः सङ्घुलाः
। गन्धकोऽश्वकमित्याद्या धातवो गि
रिसम्भवाः ॥ * ॥ नवधातवो यथा ।
हैमसारारनागाश्च ताम्ररङ्गे च ती-
क्ष्णकम् । कांस्यकं कान्तलौहश्च धा-
तवो नव कीर्त्तिताः ॥ * ॥ अष्टधा-
तवो यथा । हिरण्यं रजतं कांस्यं ता-
म्रं सीसकमेव च । रङ्ग मायसरैश्च
ष्व धातवोऽष्टी प्रकीर्त्तिता इति दान-
सागरः ॥ अपि च । सुवर्णं रजतं
ताम्रं लौहं कूप्यश्च पारदम् । व-
ङ्गश्च सीसकं चैव द्रव्यैश्चैव देवसम्भ-
वा इति वैश्वकम् ॥ * ॥ सप्तधातवो
यथा । स्वर्णं रूप्यश्च ताम्रश्च रङ्गं य-
सदमेव च । सीसं लौहश्च सप्तैते
धातवो गिरिसम्भवाः इति भावप्रका-
शः ॥ * ॥ वल्लीपक्षितस्थालिष्यका
श्यावल्गजरामयान् । निशार्थदेहदध-
तिन्ध्यातद्वातवोसताः ॥ * ॥ सप्तो-
पधातवो यथा । मालिकान्तुल्यिनाभ्रे
चनीलाभ्रनशिलाऽश्लकाः । रसक-
श्चेति विज्ञेया एते सप्तोपधातवः ॥ * ॥
शरीरस्थसप्तधातुभवसप्तोपधातवो

यथा । सन्धं रजश्च नारीणां काले-
भवति गच्छति । शुद्धमांसभवत्सेहे-
यः सा सङ्कीर्त्ततेवसा । स्वेदादन्ता-
स्तथाकेशास्तथैवोन्नत्यसप्तमम् । इ-
ति धातुभवाज्ञेया एते सप्तोपधातवः ॥
इति सुखवोपः ॥ * ॥ लोकेषु ॥ ध-
स्तुनि ॥ धीयते सर्वनिःक्षिप्यते सु-
प्यादावस्मिन्निति व्युत्पत्त्या आत्मनि
॥ दधाति शोभां धीयते वा । दुधा-
ञ् ० । सितनिगमिसतीतितुन् ॥ श-
रीरदृषणादोषा मलिनी करणान्-
लाः । धारणाद्वातघ्नो स्तेस्युर्वातपित्त-
कफोच्छयः ॥ * ॥ हरितार्क्षं हरे र्धी-
यं लक्ष्मीधीर्धं मनःशिला । पारदं
शिववीर्यं स्याद्गन्धकं पार्वतीरजः ॥

धातुकाशीशम् । न । } श्वविशेषे ।
धातुकासीसम् । न । } कासीसे ॥
धातुमम् । न । काञ्चिके ॥
धातुशवकम् । न । टङ्गणे ॥
धातुनाशनम् । न । काञ्चिके ॥
धातुपः । पुं । शरीरस्थप्रथमधातौ ।
रसइति स्याते ॥
धातुपुष्पिका । स्त्री । धातुपुष्प्याम् । पा-
दफूल इति भाषा ॥
धातुपुष्पी । स्त्री । धातुपुष्पिकायाम् ।
धातव्याम् ॥
धातुभृत् । पुं । पर्वते ॥ वि । धातुभो

धाता

पके ॥

धातुमाचिकम् । न । माचिके । धी
तके ॥

धातुमारिखी । खी । सर्जिकायाम् ॥

धातुराजकम् । न । रेतसि ॥

धातुवल्लभम् । न । टङ्गणे ॥

धातुवादी । पुं । कारन्धमिनि । धातुवा
दरते ॥

धातुवैरी । पुं । गन्धके ॥ इति शब्द० ॥

धातुशेखरम् । न । कासीसे ॥

धातूपलः । पु । कठिनिकायाम् ॥

धाता । पुं । अजयोनौ । ब्रह्मणि ॥ उ

पादानत्वात् सर्वस्य कर्मफलजातस्य

विचित्रतया प्रायिभ्योविभक्तारि । धो

पयितरि । कर्मफलविधातृणां मध्ये

विश्वतोमुखोधाता सर्वकर्मफलदाते

श्रवणभूतिः ॥ धातुर्गतिर्विचित्राच

दुर्धवाभुवनत्रये ॥ विश्वौ । श्रीपतौ

॥ अनन्तादिरूपेण विश्वं दधाति धा

रयति । दधाते स्मृच् ॥ भृगुमुनेः पु

त्रे ॥ दशमेवत्सरे ॥ यया । निष्प

त्ति । सर्वशस्त्रानां मध्याधातरिकीर्त्त

ता । इक्षुचीरगुडादीनां प्रयत्नत्वं

रानने ॥ पश्यापस्थाष्टमेभेदे (॥५॥)

॥ वि । पालके ॥ धारणप्रोपणसाम

र्थ्ययुक्ते ॥ धारके ॥ दधाति । दुधाञ्०

। दच् ॥

धात्रीफ

धाटपुषः । पुं । सनत्कुमारे ॥ ब्रह्मणः
सुतमात्रे ॥धाटपुष्पिका । स्त्री । धातक्याम् ॥ धाट
पुष्पमस्याः । शैषिकःकप् ॥धाटपुष्पी । स्त्री । धातक्याम् ॥ धाट
पुष्पमस्याः । पाचिकःकवभावः ॥

धात्रिका । स्त्री । आमलक्याम् ॥

धात्री । स्त्री । जनन्याम् । मातरि ॥
आमलक्याम् ॥ वसुमत्याम् । भुवि

॥ उपमातरि ॥ धीयते । घेट्० । वः

कर्मणिप् ॥ दधातिवा । दुधाञ्० ।

सर्वधातुभ्यःप् ॥ घित्वाङ्गीष् ॥

धात्रीपत्रम् । न । आमलकीदले ॥ ता
लीशपत्रे ॥धात्रीपुत्रः । पुं । नटे ॥ उपमातुः सु
ते ॥ धाव्याःपुषः ॥धात्रीफलम् । न । आमलकीफले । आं
वला इतिभाषा ॥ धाव्याःफलम् ॥इरीतकीसमधात्रीफलं किन्तु विशे
पतः । रक्तपित्तप्रमेदप्रं परं दृष्यंरसायनम् ॥ इति वार्त तदस्त्वत्वात्
पित्तं माधुर्यशैच्यतः । कफरुचकपायत्वात् फलं धाव्यास्त्रिदोषजित् ॥
अद्भारपाकसदुयत्समुपाचितानि सिन्धूत्यक्षिद्रुमरिचादिसमन्वितानि ।
तप्तेष्टेपुनरपिपतिमर्जितानि धा

त्रीफलानि जनयन्ति हिजाठरा-

धानी

शिम ॥

धाषेयिका । स्त्री । धाव्याम् । धाय इ
ति भाषा ॥ यथा । पठेद्वाषेयिकावा
क्यं प्राङ्मुखो वायुदक्षुख इति ॥

धाषेयी । स्त्री । धाषेयिकायाम् ॥

धानम् । न । धाषेये ॥ निधाने ॥ धी-
यते ऽस्मिन् । ल्युट् ॥

धानकम् । न । धन्याके ॥

धाना । स्त्री । बहुरी इतिभाषाप्रसि
द्धे भृष्टयवे ॥ धन्याके ॥ अभिनवोद्भि
न्ने । अङ्कुरे ॥ चूर्णसक्तुषु । धानाः

। स्त्री । धाना भृष्टयवे स्त्रिय इतिव
हुषचननिर्देशात् बहुदधानान्तोपि

॥ यथास्तुनिस्तुषामृष्टाः स्मृताधाना
इतिस्त्रियाम् । धानाः स्तु दुर्जरं रु
चास्तुट्प्रदा गुरवस्यताः ॥ तथाभेदः
कफच्छर्दिनाशिन्यः सम्प्रकीर्षिताः

॥ दधाति दधति वा । लुधाञ् ० । धा
पृथस्यत्यतिभ्योनः । टाप् ॥

धानाकाः । स्त्री । धानासु ॥ निच्यं बहु
चनान्तोयमितशब्दरत्नावली ॥

धानाचूर्णम् । न । भृष्टयवचूर्णे । सक्तुषु ॥

धानी । स्त्री । पीलुहचे ॥ आधारे ॥

यथा । राजधानीततः साभूत् सर्वथा
द्वभूभुजामिति ॥ धीयते ऽस्माम् ॥

करणा ऽधिकरणयोश्चेति ल्युट् ।

डीप् ॥

धान्यम्

धानुष्कः । वि । धनुर्दरे । धन्विनि ॥ ध

नुः प्रहरखं मस्य । तदस्येत्थधिकृत्य
प्रघंरगमिति ठक् । इसुसुक्तान्तात्-
कः ॥ यदा । धनुषाजीवति । वेत् ०
ठक् ॥ लमात् तृतीयभवने ॥

धानुष्का । स्त्री । सपामार्गं ॥

धानुष्यः । पुं । वंशे ॥ इति रानि ० ॥

धानेयम् । न । धन्याके । धनिजा-
धानेयकम् । न । इति भाषा ॥

धान्या । स्त्री । एकायाम् । पृथीकाया
म् । एकायची इतिभाषा इतिशब्द
चन्द्रिका ॥

धान्यम् । न । धन्याके ॥ परिपेले ॥ चतु

स्त्रिपरिमाणे ॥ पूर्वक्षरगृहे ॥ श्री

दिसामान्ये नीधारादौ ॥ धान इति
भाषाप्रसिद्धे सतुपतण्डलादौ । भो

गार्हे । अत्रे ॥ धान्यं त्रिविधम् आयु
षष्टिकशाखिभेदात् । तपत्रावृट्का

लभयमाशुः । श्रीमजं षष्टिकः
। हेमन्तोद्भवं शाकिः ॥ * ॥

धान्यं सर्वं नवं स्वादु गुरु श्लेष्मक-
रं स्मृतम् । नत्तुवर्षोपितं पथ्यं य

ती लघुतरं हितम् ॥ वर्षोपितं-
सर्वधान्यं गौरवं परिमुञ्चति । न

तु च्छजति धीर्यस्वं कमान्मुञ्चत्य
तः परम् ॥ एतेषु यवसोभूमति-

लमाया नदा हिताः । पुराणा

धान्यप

धान्याभ्र

विरसां लुच्चा न तथागुणकारि-
 षः ॥ पुराणावर्षदद्यादुपरिस्थिताः
 । यवाद्येनवास्वस्थान्प्रतिष्ठिताः
 । पय्याशिनान्तुपुराणाहिताः । पुरा
 णयवगेधूलचैद्रजाङ्गलमूल्यमुगि-
 तिवसन्ते याम्भटेनोक्तत्वात् ॥ धाने
 पोषणे साधु । तपसापुरितिघत् ॥ य
 द्वा । दधाति । दुधाञ्० । दधाते र्यन्
 नुट्चेति यन्नुटौ ॥

धान्यकम् । न । धान्याके ॥ इ०रानि० ॥
 धान्यकोष्ठकम् । न । धान्यरत्नार्थेऽष्टहे
 । गोलो इतिभाषा ॥

धान्यचमसः । पुं । चिपिठके ॥

धान्यत्वक् । स्त्री । तुपे ॥ धान्यस्यत्वक् ॥

धान्यधेनुः । स्त्री । दानार्थं धान्यनिर्मि-
 तधेनौ ॥

धान्यपञ्चकम् । न । शालिधन्यादिप-
 ष्वसु ॥ यथा । शालिधन्यं व्रीहिधा-
 न्यं शुकधान्यं तृतीयकम् । शिन्धि-
 धान्यं चुइधान्यमिन्त्युक्तं धान्यपञ्चक-
 म् ॥ शालयोक्तशाल्याद्या व्रीहयः
 षष्टिकादयः । यवादिकं शुकधान्यं मु-
 द्वायं शिन्धिधान्यकम् ॥ कङ्ग्वादि-
 चुइधान्यं स्यात्तद्विधान्यञ्चतस्मृत-
 मिति ॥ अतीसारेपाचनविशेषे ॥
 यथा । धान्यशक्तत्वित्वाब्दनागैः
 पादितं शकम् । आमशूलत्रिवन्धप्रपा

चनंनिश्चयेवितमितिभावमिभ्यः ॥

धान्यमायः । पुं । धान्यत्रिकथिणि ॥

धान्यराजः । पुं । यवे ॥

धान्यवर्द्धनम् । न । वर्द्धुष्ये धान्यवर्द्धौ ॥

धान्यधीजम् । न । धन्याके ॥

धान्यवीरः । पुं । माघे ॥

धान्यवृद्धिः । स्त्री । धान्यवर्द्धने । मद्य

मेतावद्वान्यदेहि ततोमासानन्तरं व

र्षानन्तरं वा सपादं साहं । द्विगुणं वा-

दास्यामीत्येव रूपार्था दृष्टौ ॥

धान्यशीघ्रकम् । न । धान्यमञ्जर्याम् ॥

धान्याकम् । न । धन्याके । कुस्तुम्बुरिणि

॥ धान्याकं तुवरं द्विगुणं मह्यं भूष

कं लघु । तिक्तं कदुष्णवीर्यञ्च दी

पनं पाचनं स्मृतम् ॥ ज्वरार्त्तं रोचनं

श्राद्धि स्वादुपाके विदोपनुत् । त

ष्णादाहवमिश्यासकासामार्शः कृमि

प्रणुत् ॥ आर्त्तनुतनुखं स्वादुभिषेधा

त्पित्तनाशनम् ॥ धान्यसकति । अ

ककुटिलायाङ्गता । अण् ॥

धान्याग्रम् । न । व्रीहिमञ्जर्याम् ॥

धान्याचलः । पुं । दानार्थं धान्यनिर्मिते

पर्वते ॥

धान्याभ्रम् । न । अन्नकनारणोपयो

गिबस्तुनि ॥ पादांशश्राद्धिसंयुक्तं म

र्धं धृष्टाय कन्धले । विराषं स्थापये

रीरे तत्तन्निन्नं मर्दयेत्करैः ॥ क

धामार्ग

म्वष्टाद्गालितं सूक्ष्मं बालुकारश्च
तश्चयत् । तद्धान्याभ्रमितिप्रोक्तं म
भ्रमारणसिद्धये इतिभाषप्रकाशः ॥

धान्याम्नम् । न । काञ्चिके ॥ धान्याम्नं
शान्तिचूर्णाच्छकोद्द्रवादिद्वयं भवेत्
। धान्याम्नं धान्यवेानित्वात् प्रीयन्-
क्षुदीपनम् । अरुचौ वातरोगेषु
सर्वेष्वाम्नापनेहितम् ॥ धान्येष्वभि-
पुतमन्त्रम् । शाकपार्ष्णिवादि ॥

धान्यारिः । पुं । भूपिके ॥

धान्योत्तमः । पुं । शक्तिधान्ये ॥

धामकः । पुं । माषकपरिमाणे ॥ इति
वैद्यकपरिभाषा ॥

धाम । न । देहे ॥ गृहे ॥ रश्मी ॥
स्थाने । ज्ञान्यये ॥ जन्मनि ॥ प्रभा-
वे ॥ त्विषि ॥ ज्योतिषि । स्वयम्-
काशे । स्वस्वहृषे ॥ दधाति धीयते
वा । हुधाञ् । मनिम् ॥

धामनिधिः । पुं । सूर्ये ॥ धान्यानिधिः ॥

धामनी । स्त्री । धमन्याम् ॥

धामवान् । वि । तेजस्विनि ॥

धामार्गवः । पुं । अपामार्गं ॥ घोषके ।

तेरजी इतिप्रसिद्धे शाके ॥ जेनुर्वा

ख्ये । पीतघोषाख्येपि ॥ धामार्गः ।

धामार्गं वाति । दा० । आतोनुपेति

कः ॥ यदा । धामकच्छति । ऋ० ।

अन्येष्विषु । धामार्गसौमीश्व ।

धारम्

गौरतद्वित्तुकीति टच् ॥

धायः । वि । धारणकर्त्तरि ॥

धायः । वि । धारणकर्त्तरि ॥ पोषणक-
र्त्तरि ॥ यथाविश्वस्य धायइति ॥

धाय्यः । पुं । पुरोहिते ॥

धाय्या । स्त्री । वल्लिप्रज्वालनार्थायाम्-
चि । सामिधेन्याम् ॥ धीयते पुष्य-
ते ऽमिरनया धीयते ऽनया समि-
दितिवा । पय्यसाचाय्यनिकाय्यधा-
य्या भानहविर्निवाससामिधेनीष्वि-
ति धाञोगद्यत् युगाममश्च ॥

धारः । पुं । लक्षपरिसारदर्शणे ॥ धावा-
न्तरे ॥ ऋषे ॥ प्रान्ते ॥ मन्वीरे ॥

धारम् । न । दिव्यपानीयप्रभेदे ॥ धा-

रामिः पतितं तेषां गृहीतं स्फीत-
वाससा । शिलावां वसुधायांवा धै-
तार्या पतितश्चयत् ॥ सौषर्णे राज-

ते तात्रे स्फाटिके काचनिर्मिते भा-
जने सन्मयेवापि स्थापितं धार सु-

च्यते ॥ धारं नीरं विदापमं मनि-
हैश्वरसं लघु । सौम्यं रसायनं वस्यं

तर्पणं ध्यादि जीवनम् ॥ पाचनं म-
तिकु न्मूर्च्छातन्द्रादाह्रमकमान् ।

दृष्ट्यां हरति तन्पथं विभेषात् प्रा-
दपिस्मृतम् ॥ * ॥ धाराजलश्चिदि-

धंगारुसामुद्रभेदनः ॥ यदाद्या दा-
श्विनेमासि सूर्यः स्वातीविशाखयोः

३३३

धारणा

। तद्गाम्बु जलदैर्मुक्तं गात्रमुक्तं म
नीषिभिः ॥ अन्यदासृगशीर्षाद्दिन
क्षयेषु यदाऽम्बुदैः । अभिवृष्ट मिदं
तोयं सामुद्रमिति संचितम् ॥ * ॥
गात्रं जलं स्वादु सुशीतलक्ष्णं रुचि
प्रदं पित्तकफापहम् । निर्देहमिष्टं
सुघु तच्च निच्यं गुणाधिकं व्योनिगृ
हीतमाहुः ॥ सामुद्रसखिलं शीतं-
कफशतकरं गुह । चिचाया मान्धि-
ने तच्च गुणाद्यं गात्रवद्भवेत् ॥ पति
तं भुवि तत्तोयं गात्रं सामुद्रमेववा ।
स्वस्वाश्रयशब्दाद् गच्छेदन्वदन्यत्रसा
दिकम् ॥ इति रात्रिर्घण्टः ॥

धारकः । पुं । कलसे ॥ वि । धारणक-
र्त्तरि ॥

धारणः । पुं । सम्प्रते ॥ नीरे ॥ स्वर्लो
के ॥ परमेष्ठिनि ॥ धृतौ ॥ न । वि
धारणे । धरणा इति भाषा ॥ धारयति
। धृञ् ० । नन्दादित्वाद्भ्युः ॥

धारणा । स्त्री । योगाङ्गे ॥ देशवन्धश्चि
त्तस्य धारणा ॥ १ ॥ देशे नाभिचक्र
नासाग्रादौ चित्तस्य बन्धोविषयान्त
रपरिचारेण यत्स्थिरीकरणं साचि
त्तस्य धारणेत्युच्यते । अथमर्थः । सै
व्यादिचित्तपरिकर्मवासितान्त, कर-
णेन यमनियमवता जितासनेन-
परिहृतप्राणविषेमेण प्रत्याहृतेन्द्रि

धाराः

यशामेष निर्वाधे प्रदेशे ऋजुकाये
न जितदन्धेनयोगिना नासाग्रादौ-
सम्प्रजातस्य समाधेरभ्यासावचेतसः
स्थिरीकरणं कर्त्तव्यमिति ॥ * ॥ य
मादिगुणसंगुक्ते मनसःस्थिति रात्म
नि । धारणा प्रोच्यते सद्भि र्योगशा
स्त्रविशारदैः ॥ तस्मात् समस्तशक्ती
नामाधारे तत्र चेतसः । कुर्वीतसं-
स्थितिं सातु विज्ञेया, शुद्धधारणेति
वि० पु० ॥ ध्येयचित्तस्य स्थिरबन्धने
॥ अद्वितीयवस्तुन्यन्तरिन्द्रियवृत्ति धा
रणे ॥ यत्र यत्र मनोयाति प्रहृष्टस्य
व दर्शनात् । मनसो धारणस्यैव धा
रणा सा परामता ॥ सर्वोद्दयाम् ।
संस्थायाम् । न्याय्यपथस्थितौ ॥ बुद्धौ
॥ निपचये ॥ धारयति धर्मम् । धृञ्
। न० ल्युः ॥ युञ्जा ॥
धारणी । स्त्री । नाडिकायाम् ॥ बुद्धौ
क्तमन्त्रविशेषे ॥ श्रेण्याम् । पङ्क्तौ ॥
धारणीयः । वि । धार्ये । धारयितुं शक्य
॥ धृञो ऽनीयर् ॥
धारणीया । स्त्री । धरणीकन्दे ॥
धारिणी । स्त्री । धरिव्याम् ॥ वि । धा
रयितरि ॥

धारा । स्त्री । सैन्याग्रिमस्कन्धे ॥ घटा
दिच्छिद्रे ॥ सन्ततौ ॥ द्रवद्रव्यस्य प्र
पाते ॥ खड्गादेर्निश्चितमुखे ॥ इति

धाराक

मे० ॥ उक्कर्षे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥ य
 शसि ॥ अतिवृष्टौ ॥ समूहे ॥ घना
 सारधर्षणे ॥ सदशे ॥ इति विश्वः
 ॥ पुरीषिशेषे ॥ तुरङ्गगतिपञ्चके-
 ॥ अश्वानान्तुगति धाराविभिन्ना सा
 च पञ्चधा । आस्कन्दितं धैरितकं रे
 चितं वल्लितं भुतम् ॥ धैरितं वल्लि
 तं धाराभुतमुत्तेजितं क्रमात् । उत्ते
 रितञ्चेति पञ्चशिचयेत् तुरगं गतीः
 ॥ उत्तेरितोतिवेगान्धो नशृणोति न
 पश्यति । धैरितंगतिमात्रे यद्योजि
 तं वल्लितं पुरः ॥ अग्रकायः समुल्ला
 साकुञ्चित्वाख्यं नतत्त्रिकम् । उत्तेजि
 तं मध्यवेगं योजनं श्लथं श्लाया ॥ पू
 र्वापरोन्नमनतः क्रमादुच्चारणं भुतम्
 ॥ अश्वशास्त्रे तु संज्ञान्तरेणोक्ताः । ग
 तिः पुच्छाचतुष्काचतुद्वन्द्वमध्यजवापरा
 । पूर्णवेगात्तथाचान्या पञ्च धाराः प्र
 कीर्तिताः ॥ एकैका विविधा धारा
 हयशिखाविधौ मता । लघ्वी मध्या
 तथादीर्घाप्ताच्चेता योजयेत् क्रमा-
 दिति ॥ धार्धन्ते अश्व अथा ऽनवावा
 । धृञ् ० । गद्यन्तः । भि० अङ् । ऋट्
 शोड्डीतितितिगुणेनिपातनादीर्घावा ॥
 धाराकदम्बः । पुं । केलिकदम्ब इति
 गौडभाषा प्रसिद्धे कदम्बविशेषे ।
 प्राशुपेण्ये । मेघामे ॥

धारितः

धाराङ्कुरः । पुं । नाशीरे ॥ श्रीकरे
 ॥ घनोपले ॥ इति मेदिनी ॥
 धाराङ्गः । पुं । ऋसौ । खड्गे ॥ तीर्थे ॥
 इति हेमचन्द्रः ॥
 धाराटः । पुं । चातके ॥ अश्वे ॥ मेघे
 ॥ मत्तमातङ्गे । मत्तगजे ॥ इति-
 शब्दरत्नावली ॥
 धाराधरः । पुं । जलधरे । मेघे ॥ धारा
 खां धरः ॥ खड्गे ॥
 धारापूपः । पुं । अपूपविशेषे ॥ एतस्मि
 आ कनिक्या या दुग्धेनालोद्धिता-
 तुसा । धारास्था पूपकं स्वाज्ये पक्वं
 खण्डेन योजयेत् ॥ आपूपकं सुम
 धुरं दृष्यं पित्तहरं परम् । सुस्निग्धं-
 रोचनं हृद्यमच्यर्थं घातनाशनम् ॥
 धाराफलः । पुं । मदनदृचे ॥
 धारावनिः । पुं । वायौ ॥ इति त्रिकाण्ड
 शेषः ॥
 धाराविषः । पुं । खड्गे ॥ इति त्रिकाण्ड
 शेषः ॥
 धारासम्पातः । पुं । आसारे । महावृष्टौ
 ॥ धाराणां सम्पातः सम्भूयपतनम् ।
 पतेर्भावे घञ् ॥
 धाराकुष्ठी । स्त्री । पिघारशुद्याम् ॥
 धारिणी । स्त्री । धरायाम् ॥ शास्त्र-
 लिङ्गमे ॥
 धारितः । वि । घृते ॥

धार्ता

धारी । पुं । पीलुष्टच्चे ॥ वि । धारवि
शिश्टे ॥

धारुः । वि । पानकर्त्तरि ॥ धयति तच्छ्री
लः । घेष्ट् । दाघेष्ट् सिशदस-
दाष्ट् ॥

धारेश्वरी । स्त्री । देवीविशेषे ॥

धारेणम् । न । दोहनेनोष्णधारया
सद्यः पतिते दुग्धे ॥ धारेणन्त्वस
तं पयोध्रमहरं निद्राकरं कान्तिदं-
द्वयं दंष्ट्रण मयिर्वर्द्धनमतिस्वादुञ्चि
दोषापहमितिराज निर्घण्टः ॥

धार्त्तः । वि । धूर्त्तं । द्यूतकृति ॥ धाव
। नम् । धावु० । सं० क्तिप् । बाहुलका
त् बलोपः । धाधावने आर्त्तः । धार्त्ति
रस्यास्ति । ष्यो० ष्यत् ॥ यद्वा । धाधा
वनेन आर्त्तः ॥

धार्त्तराष्ट्रः । पुं । असितास्याङ्घ्रिसित
च्छदेदंसविशेषे । कृष्णेषु चरगौ
सपञ्चवितेहसे । गेडिहांस इतिगौ
लभाषा ॥ सर्पविशेषे । अहौ ॥ कौ
रवे । धृतराष्ट्रपत्न्येषु दुर्धनादिषु
॥ धृतराष्ट्रसम्बन्धिभीमश्रीगान्धौ ॥
धृतराष्ट्रे भवः । तत्रभव इत्यण् । त
स्येदमितिवा ॥

धार्त्तराष्ट्रपत्नी । स्त्री । संसपत्याम् ॥

धार्त्ता । पु । धारके । धारणकर्त्तरि ॥

आगमजस्थानित्यत्तात् आर्द्धधातुक

धावितः

स्येडुक्त्वादेरितिनेडागमः ॥

धार्मिकः । वि । देवयौ । धर्मशीले ॥

धर्मयुक्ते ॥ धर्ममधीते वेदवा । धर्म
। चरतिवा । उ०ठक् । चरति रिङ्
आसेषायाम् नत्वनुष्ठानमाषे । ते
न देववशाद्धर्मेप्रवृत्तोऽपिदुर्हत्तो धा
र्मिक इतिनेोच्यते ॥

धार्थ्यः । वि । धारणीये ॥

धाटर्णम् । न । सामर्थ्ये ॥ प्रागल्भ्ये ॥ धृ
ष्टकर्म भावोवा । प्यञ् ॥

धावकः । पुं । रजके ॥ स्मृतौतुभिन्नाये
तौ ॥ वि । धावनकर्त्तरि । श्रीघगा
मिनि । धालडिया इतिभाषा ॥ धाव
ति । धावु० । श्वुञ् ॥

धावन् । वि । द्रुतंगच्छति ॥ धावु० ।
शट् ॥

धावनम् । न । गमने ॥ शुद्धौ ॥ धावुग
तिशुद्धोः । ल्युट् ॥

धावनिः । स्त्री । पृन्निपयर्थाम् । धावति
। धावुगतिशुद्धोः । बाहुलकादनिः
। कण्टकार्याम् ॥

धावनिका । स्त्री । कण्टकारिकायाम् ॥
धावनी । स्त्री । पृन्निपयर्थाम् ॥ कण्ट-
कार्याम् ॥ वृद्धिकारादितिडीप् ॥
धातक्याम् ॥

धावितः । वि । गते ॥ मार्जिते ॥ धौ
या इतिभाषा ॥

धिष्णयः

धिक् । अ । अपकारशब्देर्भयोत्पादने । निर्भर्त्सने ॥ निन्दायाम् ॥ यथा । धिक् भस्तरहितंभालं धिक्शामम शिवालयम् । धिगनीशार्चनंजन्म धि गिदशामशिवाश्रयामिति ॥ धक्कयति । धक्कनाशने । दाहुष्काट्ठिकप्रच्य यः । दधातेर्वा ॥

धिक्कारः । पुं । निकारे । तिरस्कारे ॥ धिक्करणम् । कृष्० । घञ् ॥ धिक्कृतः । वि । अपध्वस्ते ॥ निन्दिते ॥ धिगितिकृतः । धिगकारिवा । क्तः ॥ धिक्क्रिया । स्त्री । निन्दायाम् ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

धिग्वणः । पुं । शूद्रेण वैश्यायां मुत्पन्ना आयोगवी तस्मात्क्षणा दुत्पन्नेस-ङ्गीर्णजातिविशेषे ॥ तस्य दर्शका र्थम् ॥

धिगाम्यतिः । पुं । मञ्जुघोषे । पूर्वजिन विशेषे ॥ इतिषि० । आत्मनि ॥

धिषणः । पुं । निदशाचार्ये । वृहस्प-तौ ॥ प्रशस्ता धिषणा अस्त्र ॥ धृष्यो-ति । जिधृषा० । धृषेर्धिष् षसंज्ञाया-मिति क्युर्वा ॥

धिषणा । स्त्री । घुक्षौ । मनीषायाम् ॥ धृष्यन्वत्यनया । जिधृषा० । घुः । टाप् ॥

धिष्णः । पुं । अग्निविशेषे ॥ शुक्ले ॥

धीमान्

न । स्थाने ॥ अग्निसामन्थे ॥ सन्न-नि ॥ शक्ती-॥ ऋचे । उडुनि ॥ धि-प्येते धृष्योति वा । धिषशब्दे जि-धृषा०वा । सानसिबर्षसिपर्णसीति साधु । धृषेर्षकारस्येकारोरपर-त्वाभावाद्यप्रच्ययश्चतेनैव निपात-नान् ॥

धीः । स्त्री । प्रज्ञायाम् । मतौ ॥ शास्त्रा-दितत्त्वज्ञाने ॥ ज्ञानभेदे ॥ ध्याव-त्यनया । ध्यै० । ध्यायतेःसम्प्रसार-गण्धेतिक्लिप् । हलश्चेतिदीर्घः ॥

धीगुणः । पुं । शुश्रूषाशब्दसु ॥ तैयथा । शुश्रूषाश्रवणश्चैव ग्रहणं धारणं-तथा । ऊहापोहार्यधिज्ञानं तत्त्वज्ञा-नञ् धीगुणा इति ॥ धियोगुणः ॥

धीतः । वि । पीते । पीया इतिभाषा ॥ धीतिः । स्त्री । पिपासायाम् ॥ इतिहे-मचन्द्रः ॥

धीशः । स्त्री । कन्यायाम् ॥ बुद्धौ । म-नीषायाम् ॥ धियं ददाति । बुदा-ञ्० । कः । टाप् ॥

धीन्द्रियम् । न । ज्ञानेन्द्रियेषु । मन-आदिषु समस्तेषु अस्तेषुच ॥ मनः-कर्त्ता तथानेषु रमनाचत्वचासह । नासिकेचेति पट्टानि धीन्द्रियाणिप्र-चक्षते ॥ धीसाधकमिन्द्रियम् ॥

धीमान् । पुं । वृहस्पतौ ॥ वि । पण्ड-

धीरत्त्व

ते ॥ धीर्विद्यते वस्य । मतुप् ॥ ऊ-
हापोहकुशले ॥

धीमती । स्त्री । बुद्धिमत्त्याम् । प्रश-
स्तबुद्धियुक्तायाम् ॥ धीरस्त्वसाः । न
तुप् । उगित्वान्ङीप् ॥

धीरः । पुं । ऋषभौषधे ॥ वल्लिराजे

॥ धियमीरयतीतिव्युत्पत्त्या चिदा
भासद्वारा धीतादात्म्याप्यासेन धीप्रे
रक्ते । धीसाक्षिणि ॥ न । कुङ्कुमे

॥ चि । धैर्यान्विते ॥ स्वैरे ॥ पण्डि
ते ॥ मन्धे ॥ विनीते ॥ वज्रयुते ॥

विवेकिनि ॥ धियंरति । रा० । आ-
तोनुपेतिकः ॥ धियमीरयति । ईर०

। अण् ॥ दधति धीयते वा । डुधा-
ब् ॥ सुसुधाग्रधिम्यः कृन् । घुमा

स्येतीत्वम् ॥ दधाच्यापत्सुचित्तमि
तिवा ॥ स्त्रीसन्निकर्षात् धीरोपि धि

क्रियां भजते खलु ॥ * ॥ विकारहेता
वपिविक्रियन्तेयेषां न चेतांसितएव

धीराः ॥ * ॥ गतस्वार्थमिमंलोकं धि
मुक्तौ मुक्तवन्धनः । अविज्ञातगतिर्ज

घ्यात् सधैधीरउदाहृतः ॥ धीरोऽह
र्यवहस्योऽप्यते ॥

धीरत्त्वम् । न । धीरतायाम् ॥ यथा ।

प्रागल्भ्यादार्यमाधुर्यशोभाधोरत्त्व-
कान्तयः । दासिशावन्नजाभावश्चाव

हेत्वा । स्थियोऽज्ञानाः ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

धीसखः

धीरपची । स्त्री । धरशीकन्दे ॥

धीरस्खान्यः । पुं । महिषे - ॥ इति हेम
चन्द्रः ॥

धीराः । पुं । ज्ञानदेगुरौ ॥ धियंरति
। ददाति । रा० । विप्चेतिक्लिप् ॥

धीरा । स्त्री । नायिकाप्रभेदे ॥ पण्डि
तायाम् ॥ काकोल्याम् ॥ महाज्यो

तिष्मत्त्याम् ॥ स्थिरायांचित्तौन्नतौ
॥ श्रवणतुल्यायाम् ॥

धीराधीरा । स्त्री । नायिकाप्रभेदे ॥
धीकटिः ॥ स्त्री । दुहितायाम् ॥ इति

। हारावची ॥
धाधा । पुं । कर्मकरे । धीवरै ॥ ध्याय

ति । धैचिन्तायाम् । ध्याप्योः सम्प्र
सारणश्चेतिङानिप् ॥

धीवरः । पुं । दासजातौ । कैवर्त्ते ॥ द
धातिमत्स्यान् । डुधाञ् ० । छित्त्वर

च्छित्त्वरधीवरैच्यादिनाप्वरजन्तोनि
निघातितः ॥

धीवरी । स्त्री । धीवरभार्यायाम् ॥ धी
वरशब्दात्स्त्रियांघिस्वान्ङीप् । द

धातेःङानिपि वनोरचेति ङीश्रीया ॥
धीव्याप्यता । स्त्री । वृत्तिव्याप्यस्त्वे ॥

धीशक्तिः । स्त्री । निष्कमे । बुद्धिसाम

र्थ्ये । शुश्रूषादृष्टविधधीमुखेषु ॥ धि
य.शक्तिः ॥

धीसखः । पुं । अमः श्वे । मन्द्रिणि ॥ इ

धुरन्ध

तिहेमचन्द्रः ॥ धियःसखा । ठच् ॥
 धीसचिवः । पुं । धीसखे ॥ इच्छमंरः
 ॥ धिया धियां वा सचिवः सहायः । धी
 प्रधानःसचिवोवा ॥
 धुः । स्त्री । कम्पने ॥ इच्छेकाच्चरकोषः ॥
 धुतः । चि । त्यक्ते ॥ कम्पिते । विधूते
 ॥ धुयतेख । धुञ्कम्पने । क्तः ॥
 धुनानः । चि । कम्पयति ॥ धुनोतेः क
 र्त्तरि शानच् ॥
 धुनिः । स्त्री । नदीमात्रे ॥
 धुनी । स्त्री । नदीमात्रे ॥ धुनोति चेत
 सादीन् । धुञ् । क्तिप् । प्रषोदरा
 दिखान् नक् । नान्तस्वान् ङीप् ॥
 धुनीनाथः । पु । समुद्रे ॥ धुनीनां-
 सरितांनाथः ॥
 धुन्धुमारः । पुं । शक्रगोपे ॥ गृहधूमे
 ॥ पदाङ्गिके ॥ कुवलयशब्दे । राज्ञो
 वृहदम्बस्यपुत्रे ॥
 धुन्धुरी । स्त्री । वाथप्रभेदे ॥
 धूड । स्त्री । भारे ॥ चिन्तावाम् ॥ रथा
 अश्रमागे । यानमुखे ॥ धूर्वति । धु
 र्वीचिंतावाम् । आजभासेति क्तिप् ।
 धीरितिदीर्घः ॥
 धुरन्धरः । पुं । पवद्गमे ॥ चि । धूर्वद्वे ।
 धूर्वे । भारयोढरिद्वयादौ ॥ धुरंधा
 रयति । संचायां भृत्तृश्रुतिधारोति
 खच् । इति स्वामी ॥ वाचंयमपुरन्द

धुस्तुरः

रैःचेति चकारस्थानुक्तसमुच्चयार्थे
 त्वात्सः इति नभ्याः । खचि ङ्खः ।
 अरुर्दिपदितिमुञ् ॥
 धुरा । स्त्री । भारे ॥
 धुरीणः । चि । श्रेष्ठे ॥ धूर्वे । धौरये ॥
 ॥ धुरंवहति । खः सर्वधुरादिच्छषख
 इतियोगविभागात्खः ॥
 धुरीयः । पुं । अनहुच्चि ॥ इतिरानि० ॥
 धूर्खः । चि । श्रेष्ठे ॥ भारयोढरि । धौ
 रये ॥ कार्यनिर्वाचके ॥ धुरंवहति
 । धुरोवद्वृद्धाधितियत् ॥ पुं । अन
 हुच्चि ॥ अघमौषधौ ॥
 धूर्वहः । चि । भारयोढरिद्वये । धूर्वे ॥
 वहतीति वहः । अच् । धुरोवहः ॥
 धुवका । स्त्री । धुवकावाम् । धुया इति
 गौड भाषा ॥ धूञ् । कः । ततोच्चा
 तादौकः । चिपञ्जादित्वात्तेस्त्वम् ॥
 धुवनः । पुं । वज्री ॥ धुनोति धुनाति
 वा । धुञ् । धूञ् । वा । मूञ् । धूञ् ।
 भ्रन्द्न्त्संतिव्यञ् ॥
 धुविचम् । न । वज्जे । सन्धुज्जशाय श्मशान
 चारजिते वाचिकानां अजने ॥ धुवि
 पंताम्बुनां स्यादुन्चे मव्वनश्चत
 त् ॥ धूयते ऽनेन । धूर्विधूनने । अ
 र्त्तिल्लुधूसू इति इषः । जुटादिक्लेन
 ङित्स्वानुशाभायादुवद् ॥
 धुस्तुरः । पु । धुस्तुरे ॥

धूपः

धूसूरः । पुं । धतूरा इतिप्रसिद्धे चुपे ।

उन्मत्ते । काष्ठकापुष्पे । धूसूरे ॥

धूः । स्त्री । धूने ॥ इति मेदिनी ॥

धूकः । पुं । पत्रने । वायौ ॥ धूनोति धु

नानिवा । धुष् ० ध्व् वा । अजियु

धूनोभ्योदीर्घस्वे । कन् ॥

धूतः । वि । त्यक्ते ॥ कम्पिते ॥ भस्मि

ते ॥ तर्किते ॥ धूयतेषा । धूविधून

ने । धूष् ० वा । क्तः ॥

धूनकः । पु । यच्चधूपे । राले । वक्षिव

क्षभे ॥ इति विक्राण्डशेषः ॥

धूननम् । न । कम्पने । कंपाना इति-

भाषा ॥ धूजोग्यन्ताङ्गुट् । धूष् प्री

जोर्नुं वक्तव्य इतिनुक् ॥

धूपः । पुं । गुग्गुल्वादि गन्धद्रव्यविशेषो

त्यधूने तद्वर्तिवायाश्च । गन्धविश

विकाशम् ॥ सचषडङ्गदशाङ्गादिभे

दभिन्नो ऽनेकप्रकारः ॥ विपन्नधूपो

यथा । सक्तुः सर्जरसोपेतः सर्षपा

एलप्रासुकैः । सुवर्णातस्करतरोः कु

सुमैर्लूनस्यतु ॥ धूपेणसगृहे च

न्तिविपस्थावरजङ्गमम् । नतचकी

टानविष न ददुंरसरीरुपाः ॥ नकु

त्वा कर्मवस्तुधूपेयं दक्षदद्याते ॥

* ॥ सपनिर्माचनधूपेयथा । वापी

सा स्त्रिभुजङ्गस्य तथा निर्माचनं भ

वेत् । सपनिर्माचनेधूपः प्रशस्तः स

धूपाङ्गः

ततं गृहे ॥ इति मत् ० पु ० ॥ अ

ष्टाङ्ग धूपो यथा । गुग्गुल्वगुरुकंतेज

० पचं सलसम्भवम् । कर्पूरं वासकं

कुष्ठं नूतनं कुङ्कुमंतथा ॥ अष्टाङ्गः

कथितधूपो गोविन्दप्रीतिदोमत

इति ॥ * ॥ पञ्चाङ्गो यथा । चन्दनं-

कुङ्कुमं नूतनं कर्पूरो गुग्गुलो ऽ गुरु ।

धूपो ऽ घृतसंयुक्तः पञ्चाङ्गः समुदाहृ

त इति ॥ * ॥ अदत्त्वागन्धमालानि

थो मधूपं प्रयच्छति । कुम्भो जायते

भूमे यातुधाने न संशयइति भूमिं

प्रतिबराहवाक्यम् ॥ * ॥ रोगनाश

को धूपो यथा । कूर्ममत्स्याखुमश्चिष

गोशृगालाश्वानराः । विहासवहि-

कावाख वराहो लूककुङ्कुटाः ॥ स

स एषाश्च विष्णुचं मांसं वारो मशो

गितम् । धूपं दद्यान्ज्वरार्ताय उन्म

त्तेभ्यश्च शान्तये ॥ एतान्ये घघजाता

नि धूपितानि महेश्वर । निघन्तिरो

गजातानि वृक्षमिन्द्राशनिर्यचेति ग

रुडे १८८ अध्यायः ॥

धूपनः । पुं । शालवृक्षश्च निर्यसे । शा

लवेष्टे । सर्जरसे । राल इतिभा ॥ न

। धूपे ॥

धूपवृक्षः । पुं । सरलदुले ॥

धूपागुरु । न । दाहागुणनि ॥

धूपाङ्गः । पुं । श्रीष्टे । सरलरसे ॥

धूमम

धूपाधितः । वि । अध्वादिनाश्रान्ते । स
 लसे ॥ दत्तधूपगृहादौ ॥ धूप्यतेस्म
 । धूपसन्तापे । आयादय इतिवाञ्छा
 यः । क्तः । अकर्मकत्वात् कर्त्तरि-
 वा क्तः ॥

धूपाईम् । न । कृष्णागुरुणि ॥ वि । धू
 पयोग्ये ॥

धूपितः । वि । दत्तधूपे ॥ सन्तापिते ।
 अध्वादिनाश्रान्ते ॥ धूप्यतेस्म । धू
 प० । क्तः । इट् । अकर्मकत्वात् क
 र्त्तरिवा क्तः ॥

धूमः । पुं । अर्द्धिन्धनप्रभवे । मेघाञ्ज
 नयोर्जनके । अग्निध्वजे । भम्भे ।
 धूर्वा इतिभाषा ॥ सहजभलिनव-
 कभावभाजां भवति भवः प्रभवत्स
 नाशहेतुः । जलधरपदवी सवाप्य-
 धूमोच्चनदिनाश मनु प्रयाति ना
 शमिति श्रीकृष्णमिश्रः ॥ धुनीते ।

धूज्० । इषियुधीतिमक् ॥

धूमकेतनः । पुं । केतुग्रहे ॥ हुताशे ॥

धूमकेतुः । पुं । उत्पातविशेषे ॥ वक्रौ
 ॥ ग्रहप्रभेदे ॥ धूमः केतुश्चक्रमस्य ॥

धूमगन्धिकम् । न । रोहिषटये ॥

धूमजाङ्गजम् । न । बज्जचारे ॥

धूमध्वजः । पुं । अजौ ॥

धूमप्रभा । स्त्री । धूमान्यकारनरके ॥

धूममहिषी । स्त्री । कुम्भटिकायाम् ॥

धूमोर्णा

धूमयोनिः । पुं । मेघे ॥ धूमो योनिर

स्य । उक्तश्वाभाषां धूमकार्यत्वं यौ
 राणिकैः । यत्तधूमोद्भवत्वम् द्विका
 नाश्वहितंसदा । दानाग्निधूमसम्भू
 तमभ्रवनचितं स्मृतम् ॥ स्तधूमो
 द्भवत्वमशुभायभविष्यति । अग्नि
 चाराणि धूमोत्थंभूतनाशाववैदिकाः
 ॥ इति ॥ मुस्तके ॥

धूमलः । पुं । कृष्णलोहितवर्णे ॥ वि ।
 तद्विशिष्टे ॥ धूमंकाति । ला० । कः ॥

धूमसी । स्त्री । धूर्वास इतिप्रसिद्धे मा-
 पाणांधूर्णे ॥ यथा । मापाणां दाक्ष
 य स्तोत्रे स्थापिता स्वत्तकश्रुताः ।
 आतपेशोपिता यन्त्रे पिष्टा स्ता धूम
 सीस्मृता ॥ इतिभावप्रकाशः ॥

धूमग्निः । पुं । अर्कनिकासनोपयोगि
 न्यग्निविशेषे ॥ विच्छालो यौ धूम
 शिखो धूमग्निः स उदाहृतः ॥

धूमामः । वि । धूमवर्णे ॥

धूमावती । स्त्री । दृग्महाविशान्तर्गत
 विद्याविशेषे ॥ तीर्थविशेषे ॥

धूमिका । स्त्री । कुम्भटिकायाम् ॥

धूमितः । वि । सञ्जातधूपे ॥

धूमोत्थम् । न । बज्जचारे ॥

धूमोर्णा । स्त्री । यमपत्न्याम् ॥ इति

विकागडश्रेयः ॥

धूमोर्णापतिः । पुं । यमे ॥ इतिहारा

धूर्जटिः

धूर्त्तमा

बली ॥

धूम्या । स्त्री । धूमसमूहे ॥ धूमानी स
मूहः । पांशादिभ्यो यः ॥

धूम्याटः । पुं । पंचविशेषे । कलिङ्गे ।

भृङ्गे । फिङ्गा इति गौडभाषा ॥ धूम्या
इव अटति । अट० । अच् ॥

धूम्रः । पुं । कृष्णरक्तमिश्रितवर्णं । धूम
ले । खरलोमानिभवर्णं ॥ तुरुक्के ।

सिंहके ॥ विं । तिङति ॥ धूम्रं राति
। रा० । कः । पृषोदरादिः ॥

धूम्रकः । पुं । उष्ट्रे ॥

धूम्रकेशः । पुं । असुरविशेषे

धूमधीः । विं । मलिनबुद्धी ॥ धूमधी
र्यस्य ॥

धूमपचा । स्त्री । चुपविशेषे । धूमोच्चा
याम् । स्वयम्भुवायाम् ॥

धूममूलिका । स्त्री । शूलीटयो ॥

धूमलोचनः । पुं । शुम्भासुरस्यसेनाप-
ता ॥ कपोते ॥

धूमवर्णः । पुं । तुरुक्के । सिंहके ॥ श्या
मरक्तमिश्रितवर्णं । धूमले ॥ विं ।
तदर्थविशिष्टे ॥

धूमवर्णा । स्त्री । वज्रेर्जिह्वाविशेषे ॥ धू
मोवर्णाऽस्याः ॥

धूमा । स्त्री । शशाण्डुल्याम् ॥

धूमिका । स्त्री । शंशपाद्युक्ते ॥

धूर्जटिः । पुं । शिवे । गङ्गापरम् ॥ धूर्त्तमा

रभूता जटियस्य ॥ यदा । जटति ।

जट० । सर्वधातुम्यङ्गतीनां धूर्गङ्गा ज

टिष्यस्यति ॥ धुरक्षैलोक्यचिन्तायाः

जटिः सङ्घातोऽपवा ॥

धूर्त्तः । पुं । धूसूरे । उन्मत्ते ॥ चौरके

॥ न । खण्डसिंधवे ॥ लौहकिट्टे ॥

चि । विटे ॥ वचके । मायिनि ॥ य

था । स्वर्णकारः । स्वर्णधणिक् कायस्य

श्वर्जेश्वर । नरेधुमध्यते धूर्त्ताः कृपा

हीना मन्हीतले ॥ हृदयचुरधारामं

तेपांच नास्ति साहसम् ॥ शंते धुसंज

नः कोपिकायस्यो नेतरीचता ॥ सु

बुद्धिः शिवयुक्तिश्च शास्त्रोपममान

सः । नविश्वसेत् तेपुतात स्वाम्भकल्या

णहेतेवे ॥ इति ब्रह्मवैवर्ते श्रीकृष्णज

न्म ८५ अध्यायः ॥ सूतकृति ॥ धूर्त्त-

ति । धूर्त्ताः । इति सप्तमिणितित्तम् ।

राहोषः । इति चैतिदीघः ॥ धूर्त्त-

तेस्य । कर्मणि क्तो वा ॥ धूर्त्तति । स

तिषु द्विपूयार्थेभ्यश्चेति चकारात् कर्त्त

रिवात् ॥ यदा । धूर्त्तन्म् । भावे क्तः

॥ तदसास्तीत्यशकाद्यज्या ॥

धूर्त्तकः । पुं । धूर्त्तं ॥ शृगाले ॥

धूर्त्तकृत् । पुं । धूसूरे ॥

धूर्त्तजन्तुः । पुं । मानुषे ॥ इति शब्दच

न्द्रिको ॥

धूर्त्तमानुषा । स्त्री । राजायाम् ॥ १० शब्द ॥

धूसरः

धूर्वहः । वि । पुरन्धरे । भारवाढरि ॥

धूर्वी । स्त्री । रथग्रभागे । यानमुखे ॥

धूलकम् । नं । विषे ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥

धूलिः । स्त्री । रजसि । रेणौ । पांशौ ।

धूल इतिभाषा ॥ धुवति धूयते वा ।

धूयिधूनने । बाहुलकात्खिः ॥ धव

नम् । धूञ् । सं० क्विप् । धुवां लीय

ते । इकं कुंथोदिभ्यः ॥ संख्याविशेषे ॥

धूलिका । स्त्री । कुञ्जटिकायाम् ॥

धूलिकेदारः । पुं । चेपे । वप्रे ॥ इति-

विकाण्डशेषः ॥

धूलिगुच्छः । पुं । } फलाचूर्णे ।

धूलिगुच्छकः । पुं । } पटवासंके ॥

इतिविकाण्डशेषः ॥

धूलिध्वजः । पुं । धवने ॥ इतिविकाण्ड

शेषः ॥

धूलिपुष्पिका । स्त्री । केतकाम् ॥

धूली । स्त्री । धूलौ । पांशौ ॥ डीप् ॥

धूलीकदम्बः । पुं । तिनिशे ॥ नीमे ॥

वरुणपादपे ॥

धूलीपटखः । पुं । उड्डीयमानधूलीस

मूहे ॥

धूसरः । पुं । गर्दभे । खरे ॥ उष्ट्रे ॥ क

पोते ॥ तैलकारे ॥ ईपत्याण्डुरवर्णे

। शुक्लपीतमिश्रितवर्णे ॥ कृष्णश्वेत

वर्णे ॥ वि । तद्गर्णविशिष्टे ॥ धुनाति

धृतरा

। धूञ् । कृधूमदिभ्यः क्विदितिसरः ॥

धृतरच्छेदा । स्त्री । श्वेतवृश्यायाम् ॥

धृतरपचिका । स्त्री । इक्षिगुण्डीचुपे ॥

धूसरा । स्त्री । पाण्डुमंलीदृशे ॥

धूसरी । स्त्री । किन्नरीभेदे ॥

धूसुरः । पुं । धूसूरे । कितवे । धतूरा

इतिभाषा ॥ धूसवयि । धूसकान्तिक

रथे । क्विप् । तुतोस्ति । तु र च्चरथे ।

इगुपधत्ताप्रीकिरः कः । धूम्यासौतु

रश्च ॥

धूसूरेः । पुं । उन्मत्तदृशे । धूसूरेः कां

श्चनाञ्चये ॥ धूसयति । धूसं । कि

प् । तूर्थति । तूरीगतिच्वरंखाहंसयोः

। इगुपधत्तात्कः । धूसवोसौतूरश्च ॥

धूसूर धूर्त्त तदुणेन्दुनिवासयोग्य-

स्थाने पिशाचपतिना विनिवेशितो

सि । कि कौरवाणि विकसन्ति तनः

प्रदाति किं वाहिं रत्नसंति किं दृष

दः स्ववन्ति ॥

धृतः । वि । गृहीते । कृतधारणे । धरा

इतिभाषा ॥ अवलम्बिते । धृञ् ।

क्तः ॥

धृतकः । वि । भरण्यायत्तजीवने ॥

धृतराष्ट्रः । पुं । सुराधि ॥ नागभेदे ॥

दुर्वेषनस्य पितरि ॥ पश्चिमिशेषे ॥

धृतःराष्ट्रोयेन ॥

धृतराष्ट्री । स्त्री । हंसपत्न्याम् ॥

धृतिः

धृतात्मा । पुं । नारायणे ॥ एकरूपेण ज
न्यादिषड्भावविकाररहिततथाधृतः
आत्मायेन । यद्वा । षड् अवस्थाने
। गत्यर्थकर्मकेत्यादिना कर्त्तरिक्तः
। धृतः एकरूपेणावस्थितः आत्मा स्व
रूपमस्येति ॥ चि । परमात्मनिनि-
हितवित्ते ॥ यथा - किं दुःसहन्तु
साधूनां विदुषां किमपेक्षितम् । कि
मकार्यं कर्तव्याणां दुस्सहं किं धृता
त्मनामिति ॥

धृतिः । पुं । अध्वरे । इष्टौ ॥ स्त्री । तुष्टौ ।
सन्तोषे ॥ योगविशेषे ॥ तद्योगजातफ
लं यथा । धृतियोगसमुत्पन्नः प्राज्ञः स
न्तुष्टमानसः । वावदूकः सभावाञ्चसु
शीलो विनयान्वित इति ॥ सुखे ॥ धा
रणायाम् ॥ धैर्ये । अखिन्नताया-
म् । अवसादेपिशरीरेन्द्रियसङ्घा-
ते स्मन्नशक्तौ ॥ अवसन्नानां देहे
न्द्रियाणां भवदम्भहेतुभूतप्रयत्ने ।
देहेन्द्रियेषु अवसाद् प्राप्तेषु तदुत्त
म्भके प्रयत्नविशेषे । येनोत्तम्भितानि
करणानि शरीरेषु नावसीदन्ति ॥
साचक्रपिण्डपत्नी । यथा । धृतिः क
पिण्डपत्नी च सर्वैः सर्वत्र पूजिता । स
र्वलोकाश्च धैर्याश्चक्रमत्सुचयया वि
नेति देवी भागवतम् ॥ ज्ञानस्य भा
र्यांशमपि ॥ ज्ञानस्य तिस्रो भार्याश्च व

धृष्टुः

द्विर्भेदाधृतिस्तयेति देवी भागवतम् ॥
उच्छृङ्खलप्रवृत्तिकारणेन चापल
प्राप्तौ तन्निवर्त्तनशक्तौ ॥ * ॥ सत्त्वा
दिगुणभेदाद्धृतिस्त्रिधा । यथा । धृ
त्यायथाधारयते मनः प्राणेन्द्रियन्ति
याः । योगेनाथ्यभिचारिण्या धृतिः
सा पार्थ सात्त्विकी ॥ ययातुधर्मका
भार्यान् धृत्या धारयतेर्जुन । प्रसङ्गे
नफलाकाङ्क्षी धृतिः सापार्थराज-
सी ॥ ययास्वप्नं भयंशोकं विषादं स
दमेव च । न विमुञ्चति दुर्भेदा धृतिः
सापार्थतामसीति ॥ महत्यामपि वि
पदि देहेन्द्रियसङ्घातस्यानवसादे ॥
अष्टादशचरायां वृत्तौ ॥ अष्टादश
ङ्के ॥ धरणम् । धृञ् ० क्तिन् ॥ पाञ्च
भौतिके मनसि धृत्वंशोभूमेर्गुणः ॥
धृतिमत् । न । सुपार्शाखविकम्भशैल
मूले उद्याने ॥ चि । सुखदुःखयोरे
करूपे ॥ धृति रस्यास्ति । मतुप् ॥

धृत्वा । पुं । धर्म ॥ विष्णौ ॥ ध्रियन्ते स्मि
न् भूतानि । धृञ् अयस्याने । अरति
वा । धृञ् ० । श्रीङ्क्नुथीत्यादिना क
निप् । तुक् ॥ अन्तरीक्षे ॥ विप्रे ॥
समुद्रे ॥ मेधाविनि ॥

धृत्वी । स्त्री । भुवि ॥

धृष्टुः । चि । द्रवे ॥ प्रगल्भे ॥ पुं । सङ्घा
ते ॥ धृष्णोति । जिधृषा ० । धृमिदि

धेनुः

अधिरुधिधृषिभ्य इति कुः ॥

धृष्टः । चि । वियाते । निर्खञ्जे ॥ प्रग-
ख्ये ॥ निर्दये ॥ नायकप्रभेदे ॥ अ-
त्ताद्गोनिर्भयोधृष्ट इत्यम्य लक्षणम् ।
भूयोनिः शङ्खः कृतदोषोपि भूयोनि
वारितोपि भूयःप्रत्ययपरायणो धृष्ट
इति च ॥ धृष्णोतिस्त्व । जिष्टया० । ग-
त्यर्धेतिक्तः । धृषिशसीतीड भावः ॥

धृष्टशुभः । पुं । श्रुपद्पुत्रे । पाण्डवानां
सेनापतौ ॥ धृष्टशुभबलमस्य ॥

धृष्टा । स्त्री । असत्प्रथाम् । वन्द्यकाम् ॥

धृष्ट्याक् । त्रि । धृष्टे । वियाते ॥ धृष्णो-
ति । धृपेश्चेतिनजिड् ॥

धृष्णि । पुं । किरण्ये ॥ धृष्णोति । जि-
ष्टया प्रागल्भ्ये । वाङ्मुक्तकात्निप्र-
त्ययोगुणा भावश्च ॥

धृष्णुः । पुं । कश्चिकायाम् ॥ चि । धृष्टे ॥

धृष्णोति । जिष्टया० । असिगृधि धृषि-
चिपे.क्तु. ॥

धेनः । पुं । समुद्रे ॥ नदे ॥ धयन्तिवम्
। धेट् पाने । धेटश्चेतिनन् धातो रि-
दादेशः ॥

धेना । स्त्री । नशाम् ॥ भारतीप्र-
भेदे ॥

धेनिका । स्त्री । }
धेनी । स्त्री । } धन्याके ॥

धेनुः । स्त्री । गोभावे ॥ गवांजातीस्तु

धेनुकः

वक्ष्यामिशृणुष्वैकमना द्विज । प्रथ-
मा गौरकपिला द्वितीया गौरपिङ्ग-
ला । तृतीया रक्तकपिला चतुर्थीनी-
लपिङ्गला ॥ पञ्चमीशुक्लपिङ्गाची-
पठीतु शुक्लपिङ्गला । सप्तमी चित्र-
पिङ्गाची अष्टमी वभुरोहिणी ॥ न-
वमीश्वेतपिङ्गाची दशमीश्वेतपि-
ङ्गला । तादृशास्तेष्वनङ्गाहः कपिला
स्तु प्रकीर्तिता इति दृष्टदुर्मपुराणे
उत्तरखण्डे १५ अध्यायः ॥ नवग्रह-
तायां माहेय्याम् । नवग्रहिकायाम्
॥ धयतिस्तुताम् । धीयते वा । धेट्
। धेटश्चेतिनुः ॥ दानीया दशधेन-
वो दया । यास्तु पापविनाशिन्यः प-
व्यन्ते दशधेनवः । तासां स्वरूपं व-
क्ष्यामिनामानि च धनाधिप ॥ प्रथमा
शुद्धधेनुः स्यात् धतधेनुरयापिवा ।
तिलधेनुस्तृतीया च चतुर्थीजलसंज्ञि-
का ॥ चौरधेनुश्चिख्यातामधुधेनुरथा-
पिवा । सप्तमीशर्कराधेनुर्दधिधेनुर-
थाष्टमी ॥ रसधेनुश्चनवमी दशमी
स्यात्स्वरूपतः ॥ कुम्भाःसुर्धेनूनां
मितरसान्तु राशयः । सुदुर्धेनुम-
थ चकोचिदिच्छन्निमानवाः ॥

धेनुकः । पुं । असुरविशेषे ॥ धेनुरिव ।
इवेप्रतिश्रुता द्वितिकन् ॥ रतिवन्ध-
विशेषे । तल्लक्षणवया । न्यस्तच

धैनुक

स्तयुगला निजे पदे योपिदेतिकटि
रूढवह्नाभा । अग्रतो यद्विशनै रधो-
मुखी धेनुकं दृष्यदुन्नतेप्रिये ॥ अ-
परश्च । सुप्तांस्त्रियं समालिङ्ग्य स्व-
यं सुप्तोरमेत् पुनः । लघुलिङ्गं चा-
लयेद्योवन्धोयं धेनुकः स्मृतः ॥ इति
रतिसञ्जरी ॥

धेनुकसूदनः । पुं । श्रीकृष्णे ॥ धेनुकं
सूदयति । सूद० ल्युः ॥

धेनुका । स्त्री । करिष्याम् । हस्तिन्या-
म् ॥ धेनौ । गवि ॥ धेनुरिव । इवे-
तिकन् । धेनुरेव । स्वार्थे कन्वा ॥

धेनुकारिः । पुं । श्रीकृष्णे ॥ धेनुकस्य-
कारिः ॥

धेनुकासुरसूदनः । पुं । श्रीकृष्णे ॥

धेनुदुग्धम् । न । गोचीरे ॥ चिर्भिटे ॥

धेनुदुग्धकरः । पुं । गर्जरे ॥

धेनुप्या । स्त्री । बन्धकोस्थितायां सौर-
मेथ्याम् ॥ संज्ञायां धेनुष्येति धेनुश-
ब्दस्य पुमागमोयत् प्रथमश्व स्वार्थे
निपात्यते संज्ञायाम् । अणप्रत्य-
यैषां यथाधेनुर्दोहनायं नुत्तमर्था-
य दोयते तथा सत्तेषाम् ॥

धेयः । वि । विधेये । प्रथेज्ये ॥

धेनुकम् । न । खोणां कृष्णे ॥ धेनूनां
सकृत् ॥ अचित्तद्वल्लिधेनोऽगिति-
धेनुशब्दात् समुदाहृतम् । प्रत्तुत्तुक्ता

धोरणिः

न्ताकः ॥

धैर्यम् । न । धृतौ । धीरतायाम् ॥ स्थि-
रा चित्तोन्नति र्यातु तद्वैर्यमिति सं-
क्षितमिति भूपालकोपः ॥ अप्रभादे
। अव्याकुलत्वे ॥ विघ्नाद्युपस्थितात्र-
पि प्रारब्धापरिह्यागहेतावन्तः कर-
णवृत्तिविशेषे ॥ निर्धिकारचित्तत्वे
॥ मनसो निर्धिकारत्वं धैर्यं सत्स्वपि
हेतुषु । इति रत्तिकाः ॥ धीरस्य क-
र्मभावोवा । प्यञ् ॥

धैवतः । पुं । तन्त्रीकण्ठोल्यितस्वर-
विशेषे ॥ सप्तस्वरान्तर्गतपष्ठस्वरे-
॥ अश्वस्तुधैवतं रैति ॥ गत्वा नामे-
रधोभागं वसिं प्राप्योर्द्ध्वगः पुनः । धा-
वन्निव च यो याति कण्ठदेशं सधैव-
तः ॥ धीमतामर्धधैवतः । पुं ॥

धैवत्वम् । न । धीवोभावे ॥ प्यञ्
। दण्डिनायनेति निपातनात्तकारा-
देशः ॥

धोडः । पुं । दुष्पुमे । राजिले । धो-
डासां प इति गौडभाषा ॥

धोरणम् । न । इत्यश्वत्थदोलादौ वा-
चनभावे ॥ धोरति अनेन वा । धो-
रयति वा । धोर्ध्वगतिचातुर्ये । ल्युः
ल्युट्वा ॥ अश्वत्थप्रथमगता । धो-
रिति ॥

धोरणिः । स्त्री । परम्परायाम् ॥

धैरः

धैरितम् । न । अश्वप्रथमगतौ । धो
 रणे । धैरितके ॥ धौरितं गतिमा
 वं यद्योजितं बल्लितं पुरः । अयका
 यः समुज्जासाकुश्विताख्यं नतत्रिकम्
 ॥ धौरणम् । धोर्कः । भावे क्तः ॥
 धौरितकम् । न । अश्वगतिभेदे । धौ
 रितके ॥ स्वार्थे कन् ॥
 धैतः । वि । मार्जिते । सृष्टे । निर्धि
 क्ते । प्रचालिते । धोया इतिभाषा ॥
 धाव्यतेस्म । धावुः । क्तः ॥ लजेजि
 ते ॥ शुभे ॥ ईपट्टीतं स्त्रियाधैतं यदौ
 तं रजकेनच । अधैतं तद्विजानीया-
 दितिकर्मलोचनः ॥ न । कृष्ये ॥
 धैतकटः । पुं । स्योने । प्रसेवके । रू
 वनिर्मितभाण्डे । धोकडा इतिगौ
 । उभाषा ॥
 धैतकोषजम् । न । पचोर्णे ॥
 धैतकौशेयम् । न । पचोर्णे । मुकुटा
 इतिभाषाप्रसिद्धे वस्त्रे ॥ धैतश्वतरु
 कौशेयश्च ॥
 धैतशिल्पम् । न । स्फाटिके । शाखि
 पिष्टे ॥
 धैम्यः । पुं । देवलस्यर्षेः कनिष्ठभ्रातरि
 । पाण्डुधार्मापुरोहिते ॥
 धैम्रः । पुं । धूमवर्णे ॥ न । धूमन्ते ॥ वा
 सुस्थानभेदे ॥
 धैरः । पुं । धवदृष्टे ॥ इ०भा०म० ॥

ध्यानम्

धैरितम् । न । धैरितके ॥ धौरणम्
 । धोर्कः । भावे क्तः । इट् । प्रचा
 दित्वाद्गण् ॥
 धौरितकम् । न । तुरङ्गगतिचातुर्ये ॥
 धौरितमेव । स्वार्थे कन् ॥
 धैरेयः । वि । भारवाहे । धुर्यदृष्टे ॥
 धुरंवदति । धुरेयदृक्कावित् लक् ॥
 पुं । अनदृष्टि ॥
 धैर्यम् । न । धौरिते । अश्वप्रथम
 गतौ ॥
 ध्याकारः । पुं । लोचकारके ॥ इतिच
 लायुधः ॥
 ध्यातः । वि । सम्युचिते । धमाया इति
 भाषा ॥ आसभूयिष्ठतयादीर्घश्चल
 च्यतेयोवर्णासध्यातश्च्युते ॥
 ध्यापनम् । न । दृंहणे ॥
 ध्यापितः । वि । दृंहिते ॥
 ध्यातः । वि । ध्यानविपथीकृते । वि-
 न्तिते ॥ ध्यैचिन्नायाम् । क्तः । नध्या
 स्येति न तस्य नत्वम् ॥
 ध्यानम् । न । चिन्तने ॥ अद्वितीयव-
 स्तुनि विच्छिद्यविच्छिद्यानारिन्द्रिय
 वृत्तिप्रदाहे ॥ शास्त्रोक्तदेवतायास
 म्वनेष्वचलो भिन्नवाती देरनन्तरि-
 तप्रत्ययसन्तान एकाग्रतैतियमाहु-
 रितिभाष्यम् ॥ ध्येयप्रत्ययैकतान-
 तायाम् ॥ एकवृत्तमणिस्तस्य भगव

ध्यानम्

दाकारवृत्तिप्रवाहोत्तरोत्तराऽन्या
कारप्रत्ययाव्यवहिते निदिध्यासन-
संज्ञे ॥ चित्तसत्त्वाकारप्रत्ययाएत्ती
॥ प्रज्ञैवास्तीतिसद्बुद्ध्यानिरालम्बत
याम्बितिः । ध्यानशब्देनयित्वाताप
रमानन्ददायिनी ॥ परमात्मचित्त-
ने ॥ धारणानिश्चयश्चिन्तय विने
षपञ्चवक्त्राद्याकारविषयायां चिन्ता
याम् ॥ चिन्तातद्विषयाध्यानमिच्छु-
क्तेः ॥ तत्रप्रत्ययैकतानताध्यानम् ॥
तत्रतस्मिन् देशे यत्र चित्तं धृतं तत्रप्र-
त्ययश्चानल्लघैकतानता विसदृशप-
रिणामपरिहारेण यदेवधारणायाम
बलम्बनीकृतं तदालम्बनतयैधनिर-
न्तरमुत्पत्तिः सा ध्यानमुच्यते ॥ ध्या-
नपदार्थमुक्तं तन्त्रे । यथा । ध्यैचिन्ता
यांस्मृतोधातुः शिन्नातच्चेन निश्चला
। एतद् ध्यानमिदमोक्तं सगुणं निर्गुणं-
द्विधा ॥ सगुणं मन्त्रभेदेन निर्गुणं केव-
लं मतमिति ॥ अपिच । ध्यानंतु द्वि-
विधं प्रोक्तं सरूपा रूपभेदतः । अरूपं
तद्यद् ध्यानमयाद् मनसगोचरम् ॥
अव्यक्तं सर्वतो व्याप्तमिदं नित्यं विविर्जि-
तम् । अगम्यं योमिभिर्गम्यं कृत्तैर्वहु-
समाधिभिः ॥ मनसोधारणार्थावशी-
र्षं स्वाभीष्टसिद्धये । सूक्ष्माध्यानप्रवे-
धायकं ध्यानं वदामि ते ॥ अरूपायाः

धारा

काशिकायाः कालमातुर्महाद्युतेः ।
गुणक्रियानुसारेण क्रियते रूपकल्पने
तिश्रीमहानिर्वाणतन्त्रे पञ्चमेऽङ्कात्
॥ ध्यायते यत् । ध्यै० । बाहुलकात्क-
र्मशिल्युट् ॥

ध्याननिष्ठः । चि । ध्यायिनि ॥

ध्यानयोगः । पुं । ध्यानरूपयोगे ॥ य-
था । विधिक्लसेवीलध्याशी यत्तदाक्-
कायमानसः । ध्यानयोगपरानिच्यं
वैराग्यंसमुपाश्रितः इतिश्रीभगवद्गी-
ता ॥ ध्यानयोगश्च परशक्तिं साक्षात्का-
रहेतुः श्रेताश्च तरशाखायामुक्तं । ते
ध्यानयोगानुगता अपश्यन् देवात्मश-
क्तिं स्वगुणैर्निर्गृह्णामिति ॥

ध्यामस् । न । दमनकएच्चे ॥ गन्ध-
शे ॥ चि । श्यामले । दग्धसमानव-
र्णे ॥ ध्यायते पशुभिः । ध्यै० । बाहु-
लकान्मक् ॥

ध्यामकम् । न । रोहिपट्ठणे ॥

ध्यामा । पुं । परिणामे ॥ न । चिन्ता
याम् ॥ तेजसि ॥ ध्यायति । ध्यै० ।
नासन्सीनन्निति साधुः ॥

ध्यायी । पुं । योमिनि ॥

ध्येयः । चि । उपास्ये । चिन्तनीये । ध्या-
तव्ये ॥ ध्येयं सदापरिभवन्नभीष्ट-
दोषं तीर्थास्पदं शिष्यविरचिनुतं
शररथम् । भृत्वाचित्तं प्रणतपाल

ध्रुवः

भवति विप्रोत वन्दे महापुरुष ते चर-
णारविन्दम् ॥

प्राजिः । स्त्री । वातसंहतौ ॥

प्राडिः । पुं । पुष्पचये ॥

ध्रुवः । पुं । शङ्खौ ॥ हरे ॥ विष्णौ ॥ व

टे ॥ उत्तानपादजे । प्रसिद्धे नक्षत्रवि

शेषे ॥ वसुभेदे ॥ योगविशेषे ॥ त

त्रजातस्य फलम् । नृरीनर्त्ति वाखी

सदा वक्तृपद्मे चरीकर्त्ति काव्यं व-

रीभर्त्ति वन्द्युन् । भुवाख्ये प्रसूति ध्रु

वा तस्य कीर्त्ति दिग्गन्ते नितान्तं भ

वे चारुमूर्त्तिरिति ॥ * ॥ नासाग्रे ॥

स्याणौ ॥ भुवके ॥ शरारिपक्षिणि ॥

न । निश्चिते ॥ तर्के ॥ खे । आका

श्रे ॥ षष्ठाक्षर्यैकादशेभेदे (१५॥)

॥ त्रि । सन्तते ॥ शाश्वते ॥ अपरि

र्यामिनिच्ये ॥ स्थिरे ॥ निश्चिते ॥

यो भुवाणि परिच्यज्य अभुवाणिचसे

वते । भुवाणि तस्य नश्यन्ति अभुवं न

ष्टमेवच ॥ पुं । ऊर्द्धमुखगृहे ॥ ना

उत्तराचयरोहिणीनक्षत्रेषु ॥ भुवति

स्थिरो भवति । भ्रुगतिस्त्रैर्यथो । अ

च् । कु० छिन्वन् । उषड् ॥ भ्रुवति ।

भ्रुवस्त्रैर्वे । इगुपधेतिकोषा ॥ गाने-

॥ यदाह । भुवादिनाम्ब्रह्मप्रथमे प्रा

णाइति ॥ पुं । आवर्त्ते । आयर्त्तसा

न्या द्रोमसंस्थाने ॥ तदुक्तम् । आय

ध्रुवकः

त्तंसाभ्या देवर्त्तौ रोमसंस्थाने मन्त्रि

नामिति ॥ तेचदशयथा । चि घुर-

स्यौ शिरस्यौ द्वौ द्वौ द्वौ रन्धोपरन्ध

योः । एकोभाते छापानेच दशाथ

त्ताभुवाः स्मृताइति ॥

ध्रुवकः । पुं । स्थाणौ ॥ गीताङ्गविशेषे

॥ सचोक्तः सद्गीतं दामोदरे । उत्त

म. षट्पदः प्रोक्तो मध्यमः पञ्चमः स्मृ

तः । केनिष्ठश्च चतुर्भिः स्याद्भ्रुवकोयं

मयोदितः ॥ उक्तं द्विखण्डमुद्ग्राहे-

द्विखण्डं भुवके मतम् । ततो द्विखण्डं

माभोगेतालमानरसैः सच ॥ आभो

गेकविनामस्यात्तथानायकनामच ।

उद्ग्राहं प्रथमं गीत्वा भुवंगायेत्ततः

परम् ॥ ततोऽन्तराभुवस्तस्मादाभो

गभुवकौ ततः । उद्ग्राहः प्रथम. पादः

कथित. पूर्वस्वरिभिः ॥ गीत्वा पूर्वप

दंन्याभोयत्र स भुवको मतः । यथैव

कविनामख्यात्स आभोगइतीरितः ॥

भुवकादिषु सर्वेषु भवेदेवं विध. क्रमः

। सतु षोडशविधोपया । जयन्त. शेष

रं । स्ताहौ मधुरो निर्मलस्तथा । कुन्त

ल. कमलश्चैव सानन्दश्चन्द्रशेखरः ॥

सुखद. कुमुदोत्तरी कन्दर्पो जयमङ्ग

ल. । तिलकोलपितर्येति भुवका. पोः

उग्रस्मृताः । एकादशाक्षरपदादि के

काचगर्दितैः । गण्डे भुवा. षोडश

ध्वंसी

सुःपड्विंशत्यक्षरावधिः ॥ द्विसुखैर
 चरैरेव पदमेकमिद्वेष्यते ॥ उदृशा
 हधुवकाभोगैरित्यंषट्पदनिर्णयः ॥
 पञ्चपादेसु धुवकेपदेनैकेनतद्दधुवः
 । चतुष्पादेतुधुवकेपृथङ् नाल्खेवतद्
 धुवइति ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
 धुवका । स्त्री । आह्वयाम् ॥ धुवकाया
 म् ॥ धुवति । धुव० ॥ इगुपधेति
 कः । ततोऽच्चातार्थेकः । चिपकादि
 च्चान् मेत्वम् ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
 धुवा । स्त्री । मूर्धायाम् ॥ आह्वयाम् । श
 रारिपञ्चिणि ॥ शालपण्याम् ॥ धु
 या इतिगौडभाषाप्रसिद्धेः सुामेदे
 । षट्पचाकृतियज्ञप्राने । जुह्वाम् ॥
 विकङ्कतीधुवेत्यपस्तम्बः ॥ धुवति
 । धुव० । इगुपधेतिकः । धुव० । अचि
 कुटादित्वान् डित्त्वम् ॥ उवङ् ॥
 साध्वयाम् ॥ गीतभेदे ॥ १ ॥ १ ॥
 धौथम् । न । स्त्रैर्ये ॥ १ ॥ १ ॥
 ध्वंसः । पुं । विनाशे । जन्याभावस्त्वे ॥
 जगद्योनाधुपसंचारे ॥ १ ॥ १ ॥
 ध्वंसनम् । न । अधःपतने ॥ गमने ॥
 ध्वंसे ॥ १ ॥ १ ॥
 ध्वंसितः । चि । खण्डिते ॥ १ ॥ १ ॥
 ध्वंसी । पुं । गिरिजपीला ॥ चि । ध्वंस
 विशष्टे ॥ १ ॥ १ ॥
 ध्वंसी । स्त्री । वसरेणपरिभाषे ॥ यथा

ध्वजवा

। जालान्तरगते स्वयंकरे ध्वंसीविलो
 क्यते । वसरेणुस्तुविभेयस्त्रिंशताप
 रमाणुभिरिति वैश्वकपरिभाषा ॥
 ध्वजः । पुं । शीण्डके ॥ गर्भे । दर्पे ॥
 पुं । न । पताकायाम् ॥ खड्गजे ॥ मे
 टे ॥ चिह्ने ॥ पूर्वदिशोगृहे ॥ ध्वज
 तिः । ध्वजगतौ । अन्तर्भावितग्यर्थो
 या । पत्राश्च ॥ बहुपटविरचिता
 पताका ध्वजः ॥ तत्रविशेषः श्रीमहा
 निर्वाणतन्त्रेयथा । पताकाध्वजदाने
 न देवप्रीतिः शतं जमाः । ध्वजदण्ड
 स्तुकर्त्तव्योद्वात्रिंशद्वृत्तसंस्मृतः ॥ सु
 दृढच्छिद्ररहितः सवलः शुभदर्शनः ।
 वेष्टितोरक्तवस्त्रेणकोटौ चक्रसमन्वि
 तः ॥ पताकातत्रसंयोज्यात्तद्वाहन
 चिह्निता । प्रशस्तमूलासूच्यांशादि
 व्यवस्त्रविनिर्मिता । शोभमानाध्वजा
 श्रेयापताकासाप्रकीर्त्ततेति ॥ * ॥ से
 नाचिह्नचित्तीशानां दण्डोध्वजइति
 स्मृतः । सपताकेनिष्पताकः सप्तैथो
 द्विविधेषुधैरित्यादिविशेषोयुक्तिक
 ल्यातरौसत्यादिपुराणेषु च दृश्यः ॥
 ध्वजद्वयम् । पुं । ताडदण्डे ॥ माडदण्डे ॥
 ध्वजप्रहरणः । पुं । द्विविधः ॥ १ ॥ १ ॥
 ध्वजभङ्गः । पुं । क्षीयत्वजनकेरोगवि
 शेषे ॥ १ ॥ १ ॥
 ध्वजवान् । चि । केतनयुक्ते । सपताके ॥

ध्वनिग्र

ध्वजाहृतः । पुं । सङ्ग्रामे स्वामिसका
 शाञ्जिते दासविशेषे ॥ न । अवि-
 भाज्यधनविशेषे ॥ सङ्ग्रामादाहृत
 यन्तु विजित्य द्विपताङ्कुलम् । स्वा-
 म्यर्थं जीवितं त्यक्त्वा तद्वा जाहृतमु-
 च्यते ॥
 ध्वज्जी । पुं । पृथिवीधरे ॥ रथे ॥ प्राज्ञ
 यो ॥ भुजङ्गमे ॥ तुरङ्गे ॥ मयविक्र
 यजीविनि । शौण्डिके ॥ मयूरे ॥
 ध्वजिनी । स्त्री । सेनायाम् ॥ ध्वजाःस
 न्यस्याम् । अतदनिठनाधिति इनिः ॥
 ध्वजिनीपतिः । पुं । सेनापतौ ॥
 ध्वजात्यानम् । न । इन्द्रमहोत्सवे ।
 भाद्रशुक्लद्वादश्यां विधीयमाने शक्रो
 त्सवे ॥
 ध्वनः । पुं । शब्दे ॥ इतिद्विरूपकोषः ॥
 ध्वनमेदी । पुं । पटपदे । भमरे ॥
 ध्वनिः । पुं । शब्दमाषे ॥ ध्वननम् ।
 ध्वनशब्दे । खनिकप्यज्यसीति इः ॥
 कायं ध्वनिर्नाम येदूरादाकर्णयतो
 वर्षेविवेकं मप्रतिपद्यमानस्य कर्णप
 थमवतरति प्रत्यासीदतश्च पटुस
 दुच्चादिभेदः वर्षेप्यासन्नयतीति शा
 रीरकभाष्यम् ॥ स्त्री । शङ्कुर्णस्यान
 स्यायां देव्याम् ॥
 ध्वनिग्रहः । पुं । कर्णे । श्रोत्रे ॥ ध्वनि
 गृह्णाति । ग्रहं । विभाषा ग्रहरति

धाञ्च

पच्चे ऽप् ॥
 ध्वनितः । वि । शब्दिने । कृतस्वनेम-
 दङ्गादौ । स्वनिते ॥ स्तनिते ॥ ध्व
 न्यतेस्म । ध्वनं । क्तः ॥
 ध्वनिनाला । स्त्री । वीणायाम् ॥ वेणो
 काङ्कायाम् । काङ्कस्तीति द्विम-
 वत्प्रान्तप्रसिद्धे धत्तूरपुष्यसट्ठे वाच
 विशेषे ॥
 ध्वनिविकारः । पुं । काङ्काम् । शोकभ
 यादिना शब्दविकृतौ ॥
 ध्वस्तः । वि । स्रस्त । गलिते । च्युते ॥
 ध्वस्ततेस्म । ध्वस्तु अवस्तंसने क्तः
 । गच्छर्थकर्मकेति कर्त्तरि क्तोवा ॥
 ध्वाङ्कः । पुं । काके ॥ मत्स्यात्खगे । य
 के ॥ तर्काटे ॥ भिक्षुके । अर्थिनि ॥
 गृहे ॥ ध्वाङ्कति । ध्वाञ्चिघोरवासि
 तेच । चात् काङ्कायाम् । पचाश्च ॥
 ध्वाङ्कजङ्घा । स्त्री । काकजङ्घायाम् ॥
 ध्वाङ्कजम्बू । स्त्री । काकजम्बूयाम् ॥
 ध्वाङ्कतुण्डी । स्त्री । काकनासायाम् ॥
 ध्वाङ्कदन्ती । स्त्री । काकतुण्ड्याम् ॥
 ध्वाङ्कनखी । स्त्री । काकनासायाम् ॥
 ध्वाङ्कनामी । स्त्री । काकोदुम्बरिका-
 याम् ॥
 ध्वाङ्कनाशिनी । स्त्री । ह्युपायाम् ॥
 ध्वाङ्कनासा । स्त्री । काकनासा-
 ध्वाङ्कनासिका । स्त्री । काकनासा-

। न

याम् ॥

ध्वाङ् चपुष्ट । पुं । कोकिले ॥
 ध्वाङ् चमाची । स्त्री । काकमायाम् ॥
 ध्वाङ् चयङ्गी । स्त्री । काकनासायाम् ॥
 ध्वाङ् चादनी । स्त्री । काकतुष्याम् ॥
 ध्वाङ् चादातिः । पुं । मेचके । उल्लूके ॥
 ध्वाङ् ची । स्त्री । कङ्कोषिकायाम् ॥ र
 चे । सङ्क्रान्तिविशेषे ॥ लघाविन्दुवा
 रेभवेद्ध्वाङ् चनाम्नी तदाह्यस्तसौख्यं
 खभेदेववैश्यः ॥
 ध्वाङ् घोली । स्त्री । काकोल्याम् ॥
 ध्वान् । पु । शब्दे ॥ ध्वतनम् । ध्वन०
 । भावेघञ् ॥
 ध्वान्तम् । न । अन्यकारे ॥ ध्वन्यते ।
 ध्वन० । क्त । सुध्वस्वाप्नोतिनिपा
 तितम् ॥ नरकविशेषे ॥
 ध्वान्तवित्त । पुं । खद्योते ॥
 ध्वन्तशब्द । पु । ध्वान्तशाचवे ॥
 ध्वान्तशाचवः । पु । अर्के ॥ चन्द्रे ॥ वज्री ॥
 श्योतारुहचे ॥ ध्वान्तस्यशाचवः ॥
 ध्वान्तारातिः । पुं । सूर्ये ॥ चन्द्रे ॥ वज्री ॥
 ध्वान्तोमेप । पुं । खद्योते ॥ ध्वान्तेउन्मो
 पोऽद्य ॥

न.

नकुले

पणं कुर्याच्च परानिष्टचिन्तनम् । प
 रस्त्रीगमनञ्चैवं ब्रह्ममन्त्री विवर्जये
 ॥ दितिः ॥ उपमायाम् ॥ नद्यति । य
 हवन्धने । उपपत्ययः ॥
 नः । पुं । सुमते ॥ वन्धे ॥ धिरशुभे ॥ प्र
 स्तुते ॥ रत्ने ॥ नकारे ॥
 नंशुकः । द्वि । नाशके ॥ नश्यत्यलो
 ने वायुना । शश अदर्शने । पश्चि
 नशोर्णुकन् कनुमौचेतिसार्धुः ॥
 नंष्टा । चि । नाशाशये ॥
 नक्षुद्रः । पुं । सुश्रुनोसिके ॥
 नकिम् । अ ।
 नकिर् । अ । वर्जने ॥
 नंकीम् । अ ।
 नकुटम् । न । नासिकायाम् ॥
 नकुल । पुं । चतुर्थे पाण्डुसुते ॥ वभ्रौ
 । सर्पहृषि । शूचिवदने ॥ शिर्वे ॥ वि
 । निष्कुले ॥ नास्तिकुलमद्य । नधा
 शूनपादिति नञ् प्रकृत्या ॥
 नकुलाद्या । स्त्री । गन्धनाकुल्याम् ॥
 नकुली । स्त्री । कुक्कुल्याम् ॥ मास्याम् ॥
 शङ्खिन्याम् ॥ कुङ्कुमे ॥ नकुल
 भार्यायाम् ॥
 नकुलीशः । पुं । कालीपीठस्थभैरवे ॥
 नकुलेश्वरी । स्त्री । देवीविशेषे ॥
 नकुलेष्टा । स्त्री । राक्षयाम् ॥ नकुला
 ना निष्ठा ॥ नाई इति प्रसिद्धे राका

न । स । निषेधे ॥ यथा । न मिथ्याभा

नक्तन्दि

भेदे ॥

नक्तम् । न । निशि । रात्री ॥ लक्ष-
यानक्तव्रतेषु । यथा । उपवासात् प
रंभैर्च भिक्षापरमयाचिर्तम् । अया
चित्तात् परंनक्त तस्मान्नक्तो नवर्त्त-
येत् ॥ देवैस्तुभुक्तं पूर्वाह्ने मथ्याह्ने
ऋषिभिस्तथा । पराह्नेपिष्टभिर्भुक्तं
सन्ध्यायां गुह्यकादिभिः ॥ सर्ववेला
मतिक्रम्य नक्तोभुक्त मभोजनम् । वा
भाचारोमहादेवो नक्तो नैवोदरे चर
म् ॥ इति देवी पु० ॥ अक्षयलक्षणाद्यु
क्तं मातृस्थे । दिवसस्याष्टमे भागे म
न्दीभूते दिवाकरे । नक्त तच्च विजा
नीयान्नक्तं निशि भोजनम् ॥ नच
चदर्शनाच्चक्तं गृहस्थे तु विधीयते ।
यतेर्दिनाष्टमे भागे रात्री तस्य निषे
धनमिति ॥

नक्तकः । पुं । लक्तके । कर्पटे । लप्ता
इति भाषा ॥ नजते । औनजी प्रीडे ।
याहुल्लकान् तन् । स्वार्थे कन् । नक्तं
क सुख मस्यादा । पु० मलोप ॥

नक्तचारी । पुं । उल्लूके । मेचके ॥ वि
डाले ॥ वि । राविचरमात्रे ॥

नक्तचरः । पु । राचसे ॥ चैरे ॥ मेच
के ॥ उपदर्शादौ ॥ नक्तं चरति ।

चर० । चरेष्टः ॥ गुग्गुलौ ॥

नक्तन्दिवम् । अ । अहोरात्रे ॥ नक्तच

नक्तः

दिवाच । अचतुरेत्यादिना सप्तम्य
र्थे ल्यो रव्यययो द्वन्द्वे निपातनाद्
च समासान्तः ॥

नक्तम् । अ । निशि । रजन्याम् ॥ नज
ते । औनजी प्रीडे । तन् प्रत्ययः ॥

नक्तमाचः । पुं । करञ्चवृत्ते ॥ नक्तं मा
लो धारणमस्य । नक्तं मा अलति वा
। अल० । पचाद्यच् ॥

नक्तमुखा । स्त्री । रात्रौ ॥ इति इत्यायुषः ॥

नक्तव्रतम् । न । दिवाभोजनाभावविशि
ष्टे राविभोजने ॥ इविष्यभोजनं का

ने सत्यं साधारणायवम् । अयिका
र्यं मघः शय्यां नक्तभोजीषडाचरेत्
॥ इति भविष्यपुराणम् ॥ नक्तं नि

शायां कुर्वीत गृहस्थो विधिसंयुतः ।
यतिश्च विधवाचैव कुर्यात् तत् सदि

वाकरम् ॥ सदिवाकरन्तु तन् प्रोक्त
मन्तिमेघटिकादये । निशानक्तान्तु-

विज्ञेयं यामार्धे प्रथमे सदा ॥ मार्क
ण्डेयः । एकभक्तो नक्तो न तथैवाया-

चित्तेन च । उपधासेन दानेन नैया
दादशिको भवेदिति ॥

नक्ता । स्त्री । कलिकीर्याम् ॥

नक्तान्य । वि । राव्यभ्ये ॥

नक्तान्यम् । न । राव्यन्धतायाम् ॥

नक्त । पु । कुम्भीरे । नांका इति तदुषा

इति च भाषाप्रसिद्धे अल्लजलो ॥ न ।

नक्षत्र

अशदाहृषि। जाणकाठ इतिगौड भा
षा ॥ नासायाम् ॥ नक्रामतिदूरस्थ
लम् । क्रमु० । अन्यत्रापीतिडः । न
भ्राडितिनलोपोन ॥

नक्राट् । पुं । } ग्रहे । जलाटके ।
नक्रराजः । पुं । } गह इतिभाषा प्रति
हे यादेविशेषे ॥

नक्रा । स्त्री । नासिकायाम् ॥
नक्षत्रम् । न । कृत्तिकादितारकासु । मे
॥ अक्षिद्रज्ञानंयथा । हस्तास्वाती
श्रवणा मन्नीवेभ्यश्चिरा नपुंसिस्था
त् । पुंसिपुनर्वसु पुष्यौ मूलन्वस्त्री
स्त्रियांशेषाः ॥ शेषाः ताराइतिसम्ब
न्धः ॥ मुक्तायाम् ॥ नक्षत्रेतेदिनस्ति
। चदेतिसौषोधातुर्हिंसार्थं, आत्मने
पदी । पृन् । नभ्राण्णपादितिनलो
पोन ॥ यद्वा । गच्छगती । नक्षति ।
६मिनचियजीत्य ऽश्नन् ॥ नक्षणी
ति वा । अगर्हिंसायाम् । पृन् । वाहु
लकान् नलोपाः ॥ स्त्रीयतेः चरतेर्वाच
षमिति निपात्यते । नक्षत्रमिति वा
। नलोपाभावः पूर्ववत् ॥

नक्षत्रकान्तिविस्तारः । पुं । धवलयाव-
॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

न । मन्त्रग्रहणोक्तपट्ट-

॥ अक्षे ॥ अक्षे ॥ चक्षे ॥ नि

नक्षत्र

शौ ॥ स्त्री । रेवत्याम् ॥ इति मे
-दिनी ॥

नक्षत्रप. । पुं । उडुपे । चन्द्रे ॥
नक्षत्रपदयोगः । पुं । यात्रायोगान्तरे ॥
यथा । मेषगे भास्करे पष्ठे स्नाभगे
स्वोक्षगे यमे । नक्षत्रपदयोगोयं श
चुमेधानिलो रणे ॥

नक्षत्रपुरुषः । पुं । चैत्रेमास्यसिताष्टम्यां
यदा मूलगतः शशी । भगवन्तं सह
लक्ष्म्या पूजयेच्च विधानत इत्यादि
ना वामनपुराणीक्ते व्रतविशेषे ॥

नक्षत्रमाहा । स्त्री । सप्तविंशतिमैक्ति
कैर्निर्मिते एकावलीक्षारे ॥ नक्षत्रा
शांभालेव ॥ नक्षत्रत्रेण्याम् ॥

नक्षत्रविद्या । स्त्री । ज्योतषे ॥

नक्षत्रशूलः । पुं । ज्येष्ठापूर्वाभाद्रपदारो
द्विग्युत्तरफाल्गुनी । पूर्वादिपुक्रमा
च्छूला वाचावां मरणप्रदाः ॥

नक्षत्रसूचकः । पुं । निन्दिते ज्योतिर्धि
दि ॥ यथा । अविदितैव यः शाखं
दैवत्तत्त्वं प्रपद्यते । सपङ्क्तिदूषकः
पापोज्ञेयो नक्षत्रसूचकः ॥ ऋषिश्च
। तिष्ठुत्पत्तिं नजानन्ति ग्रहाणां नै
वसाधनम् । परवाक्येन वर्तन्ते तेवै
नक्षत्र सूचकाः ॥

नक्षत्रसूची । पुं । नक्षत्रसूचके ॥ गृ

हेगृहेगत्वा पृष्टव नक्षत्रायत्त्रिभ्या

नखनि

दीनि ; शुभाशुभसूचकानि सूचय
तीति तथा ॥

नचवेशः । पुं । चन्द्रे ॥ नचषाखामी
शः ॥ कर्पूरे ॥

नखः । पुं । न । पुनर्भवे । कररुहे ॥

पुं । खण्डे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

नखी । व्याघ्रनखाख्ये गन्धद्रव्ये । शु-

क्ती । कोरुदले ॥ द्विधा शङ्खनखाख्या

ऽन्याशुक्लाख्यावदरीरुदा इति रत्न-

माखा ॥ नखद्वयं दृष्ट्वेपवाताम्रज्वर

कुष्ठहृत् ॥ लघूप्लंशुकलंघयस्वैत्वाद्-

वयविषापहम् ॥ अलक्ष्मीमुखदौ

र्गन्धहृत्पाकरसयोः कटुः ॥ नखन

ति खन्यते वा ; । खनुन्नवदारणे ।

अन्येऽडः ॥ नखमस्येति वा । नखा

डितिसाधुः ॥ यदा । नद्यति । गह

वन्धने । नहेर्छलोपश्चेति खः ॥ स्व

ल्पपत्रस्वसौ शुक्तिर्नखरी वदरच्छ

दा । मर्षास्वसौ शङ्खनखः शङ्खा-

ख्यो गन्धसारखः ॥

नखकुट्टः । पुं । नापिते ॥ इति विकारण्ड

शेषः ॥

नखनिकृन्तनम् । न । नखच्छेदनार्थं-

नापितशस्त्रविशेषे । नहेर्ना इति-

भाषा ॥

नखनिष्पावः । पुं । निष्पावीभेदे । अ

ङ्गुलिफलायाम् । ग्राम्यायाम् ॥

नखाघा

नखपर्णी । स्त्री । वृश्चिकाचुमे ॥

नखयुष्मी । स्त्री । पृक्कायाम् ॥

नखमुषम् । न । धनुषि ॥

नखम्पचा । स्त्री । यवाग्वाम् ॥ नखम्प-

चतीति विशद्वे मितनखेचेति नख-

कर्मोपपदात्पचेः कर्त्तरि खश् ॥ अ

रुद्धिपदिति मुम् । पश्चिमापत्ताप-

वाची ॥

नखरः । पुं । नखे । करकाश्टके । कर

रुहे ॥ नखराति । राठ । कः ॥

नखरञ्जनी । स्त्री । श्लेषविशेषे ॥ त

स्याः फले ॥ इरीतक्यादिभ्यश्चेति फल

प्रच्ययस्यचुप् ॥ नखच्छेदनाखविशे

षे । नहेर्ना इति भाषा ॥ यथा । अनन्त

चरसोपान्तचारिणी मखहारिणी । पु

नर्भवच्छेदकरी गङ्गेव नखरञ्जनीति ॥

नखरायुधः । पुं । कुक्कुटे ॥ व्याघ्रे ॥

सिंहे ॥

नखराद्धः । पुं । करवाररुचे ॥ इति

राजनिर्घण्टः ॥

नखरी । स्त्री । नखाम् ॥ चूहनखाम् ॥

नखविस्किरः । पुं । पश्चिविशेषे पु ॥ न

खै विकीर्य्ये भवयन्ति । तेषु श्ये

नादयः ॥

नखरुचः । पुं । नीलगुणे ॥

नखशङ्खः । पुं । शम्बुके । चूद्रशङ्खे ॥

नखाघातः । पुं । रतिक्रीडायां स्थानवि

नटः

मीचेत पुरुषं वाकदाचन । नक्षमूवं
पुरीषं वा न वै संस्पृष्टमैद्युनमिति कृ
नंपुराणम् ॥

नटाटः । पुं । दिग्भ्वरे ॥

नटाटकः । पुं । दिग्भ्वरयोगिनि ॥

नटिका । स्त्री । अनागतार्त्तवायाम् ।

अप्राप्तजस्त्रायाम् ॥ विषंखायाम् ॥

नजतेम्स । ओनजी० । शस्त्रार्थेति

ः । ओदितश्चेतिनः । स्वार्थेकन् ॥

नचेत् । अ । निघेघे ॥

नक्ष । अ । नक्षभावे निघेघेच स्वरू-

पार्थे प्यतिक्रमे । ईपदर्थे च सादृश्ये

तद्भिरुदतदन्ययोः ॥ इति मेदिनी ॥

अपिच । तत् सादृश्य मभावस्य तद्

न्यत्वं तदल्पता । अप्राशस्त्ये विरो

धश्च नक्षर्थाः पट् प्रकीर्त्तिताः ॥ सा

दृश्ये यथा । अत्राह्वयाः ॥ अभावे ।

यथा । अपापम् ॥ अन्यत्त्वे यथा । अ

घट पटाः ॥ अल्पत्वे यथा । अनुदरा

कन्या ॥ अप्राशस्त्ये यथा । अकेशी ॥

विरोधेयथा । असुरः ॥ अकारो न

लोपोमञ्जितिविशेषणार्थः ॥ दौनजे ।

प्रकृतमर्थं गमयत । यथा । नाविष्णु

कीर्त्तयेद्विष्णुं नाविष्णुर्विष्णुसर्चये

त् । नाविष्णु संस्मरेद्विष्णुनाविष्णु

विष्णु नामुयादिति महाभारतम् ॥

नटः । पुं । शैक्षूपे । कृशाश्विनि । नव

नट्या

रसामिनयन्नतुरे, नर्त्तकविशेषे । आ

याजीविति ॥ वर्णसङ्करजातिविशेषे

यथा । शौचिक्यां शौण्डिका ज्ञातो

नटो धरुड एवचेति पराशरपट्टतिः ॥

वाच्यायांचविद्याज्ञात इति मंनुः ॥

अशोकद्वे ॥ श्योनाक दृश्ये ॥ नले ।

किष्कुपर्यणि ॥ गोदन्तहरिताले ॥ श

च्यात् चविद्यात् सर्वर्षाया मुत्पन्न

जात्यक्षरे । जल्ले ॥ नटति । नटन्

चौ । पचाश्च ॥ यर्षा । नमति ।

यम० । जनिदेत्यादिनामनेर्घटः ।

॥ डित्त्वाद्दिलोपः ॥

नटनम् । न । नर्त्तने । नाथ्ये । न्च्ये

॥ नट अवस्कन्दने । ल्युट् ॥ आचरणे ॥

नटनारायणः । पुं । रागविशेषे ॥

नटभूपणम् । न ।

नटमण्डनम् । न । } हरिताले ॥

नटवरः । पुं । नटश्रेष्ठे ॥

नटसञ्चकः । पुं । गोदन्तहरिताले ॥

नटे ॥

नटान्तिका । स्त्री । जज्जायाम् ॥ इति

चारावली ॥

नटी । स्त्री । नखौपधौ ॥ वैश्यायाम्

॥ नटयोषायाम् ॥ गौरादिच्चात्

। ङीप् ॥

नटेश्वरः । पुं । शिवे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

नट्या ॥ स्त्री । नटसमूहे ॥ पाशा० यः ॥

नताङ्गी

नडः । पुं । नल्लंठणे । पोटगले ॥ नड

ति । नडगहने । अच् ॥

नडकीयः । वि । नडुले ॥ नडाः सन्य

स्मिन् । नडादीनां कुक् चेतिल्लः ॥

नडप्रायः । वि । नडवहुल्लदेशे । नडुति ॥

नडसंहतिः । स्त्री । नड्यायाम् ॥ नडा

नां संहतिः ॥

नडहः । वि । कान्ते । ललिते ॥ इति

भूरिप्रयोगः ॥

नडहा । स्त्री । विलासिन्याम् ॥

नड्या । स्त्री । नडसंहतौ ॥ नडानां स

मूहः । पाशादिभ्यो यः ॥

नडान् । वि । नडप्रायदेशे ॥ नडाः प्रा

याश्च । कुमुदनडवेतसेभ्योऽङ्गु

प् । ऊव इति आदुपधाया इति वा

वत्वम् ॥

नडुलः । वि । नडप्रायदेशे ॥ नडाः स

न्यस्मिन् । नडशादाड्डुल्लच् ॥

नडुभू । स्त्री । गृहविशेषे । कुट्टिभे ॥

इति भूरिप्रयोगः ॥

नतः । पुं । लन्मनाडिकाविशेषे ॥ न ।

तगरपाशाम् । तगरमूले ॥ वि । कु

टिले ॥ नप्ते ॥ नमसि स्स । क्त ॥

नतंगुमः । पु । लताशाले ॥ इतिरत ॥

नतनासिकाः । वि । चिपिटनासे । अ-

घटीटे ॥ नता नना नासिका ऽस्स ॥

नताङ्गी । स्त्री । नार्याम् ॥ इतिरानि ॥

नतिः

नतिः । स्त्री । नमस्कारे ॥ नमने ॥ क्ति

न् ॥ अथसप्त प्रकारान्तर्गतं चणा

नि । चिकोण्य मध्यष्टकोण मर्हच

न्द्रं प्रदक्षिणम् । दृष्टमष्टाङ्गमुग्रश्च

सप्तधानतिलच्छणम् ॥ ऐशानीवाय

कौवेरीदिक् कामाग्या प्रपूजने । प्र

शस्ता स्वच्छिन्नादौ च सर्वमूर्त्तिसुस

र्वतः ॥ चिकोण्यादिव्यवस्थाश्च यदि

पूर्वमुखीयन्ते । पश्चिमाच्छाम्भवी

गत्वा व्यवस्थां निर्दिशेत् तदा ॥ य

दोत्तरामुखः कुर्यात् साधको देवपूज

नम् । तदाद्याभ्यास्तु वायव्यां गत्वा कु

र्यास्तु संस्थितिम् ॥ दक्षिणाद्वायवी

गत्वादिशं तस्याश्चाम्भवीम् । ततो

ऽपि दक्षिणं गत्वा नमस्कारं चिको

ण्यवत् ॥ चिकोण्यो यो नमस्कारं चि

पुरा प्रीतिदायकः ॥ १ ॥ दक्षिणाद्वा

यवीं गत्वा वायव्याच्छाम्भवीं ततः । त

तोऽपि दक्षिणं गत्वा तां त्यक्त्वा प्री

प्रविष्य च ॥ अथितो राक्षसीं गत्वा

ततः शायुत्तरादिशम् । उत्तराश्च त

थाश्वेयीं भ्रमणं द्विचिकोण्यवत् ॥ षट्

कोण्यो यो नमस्कारः प्रीतिदः शिव-

दुर्गयो ॥ २ ॥ दक्षिणाद्वायवीं ग

त्वात्तस्याव्याहृत्य दक्षिणम् । गत्वा

यो ऽसौ नमस्कारः सौहार्दचन्द्रः प्रकी

र्तितः ॥ ३ ॥ सकृत् प्रदक्षिणं कृत्वा

नतिः

वर्तुः साकृतिसाधकः । नमस्कारः क
 श्वतेसौ प्रदक्षिण इति द्विजैः ॥ ४ ॥
 त्यक्त्वा स्व माननस्थानं प्रशादगत्या
 नमस्कृतः । प्रदक्षिणं विनायातु नि
 प्रत्यभुविदण्डवत् ॥ दण्डदण्डयुज्यते
 देवैः सर्वदेवैश्च मोददः ॥ ५ ॥ पूर्व
 वन्दः दण्डवन्द भूमौ निपत्य हृदये नतु
 । शिबुकेन मुखेनाथनासयात्त्वलिके-
 नच ॥ ब्रह्मरन्ध्रे ॥ कर्णाभ्यां यद्भू
 मिस्यर्शनं कर्मात् ॥ तदष्टाङ्ग इति-
 प्रोक्तो नमस्कारो मनीषिभिः ॥ ६
 ॥ प्रदक्षिणचयं कुत्वासाधको वर्तुः सा
 कृतिः । ब्रह्मरन्ध्रेण संस्पर्शः चितेर्यः
 स्यान्नमस्कृतौ ॥ स उग्र इति देवैश्च
 श्व्यते विष्णुतद्विदः ॥ ७ ॥ नदानां
 सागरो यादृग् द्विपदांश्चाक्षणे यथा ।
 नदीनां जाङ्गवी यादृग् देवानामिव
 चक्रभृक् ॥ नमस्कारेषु सर्वेषु तथै
 विद्यैः प्रशस्यते । चिकोणाद्यैर्नमस्का
 रैः कृते रेवतः भक्तितः । चतुर्वर्गं ल
 भेद्भक्तान् चिरादेवसाधकः ॥ नम
 स्कारो महायज्ञः प्रीतिदः सर्वदास-
 दा । सर्वेषामपि देवानामन्येषामपि
 भैरव ॥ योसांयुशो नमस्कारः प्रीति
 दः सततं हरेः । महाभायाप्रीतिक
 रः स नमस्कारोत्तमः ॥ इति काली
 पुराणम् ॥

नदी

नदी । पुं । पुनर्वहे । भिषः । शोणसि
 न्धुभैरवदामोदरप्रद्वपुषादौ ॥ अ-
 धीः ॥ निनदे ॥ नदति ॥ गद ॥
 पुचाद्यच् ॥
 नदनुः । पुं । मेघे ॥ सिंहे ॥ नदति ।
 शदश्वत्तेशब्दे । अनुङ् नदेष्वेति
 अनुङ् ॥
 नदी । स्त्री । सरिति । तरङ्गिण्याम् ।
 तटिन्याम् ॥ अस्त्रालक्षणात् । धनुः
 सहस्राण्यष्टौ । गतिर्यासान्विद्यते
 । न ता नदीशब्दप्रज्ञा गताः स्ताः प्र
 रिकीर्त्तिताः इति ॥ सर्वा गुर्वी-
 प्राङ्मुखी वाहिनीस्तां लक्ष्मीं पश्चा
 द्वाहिनीं निश्चयेन । देशदेशे तद्गु
 णासा विशेषां ज्ञेवापत्ते गौरवला
 घवश्च ॥ प्रायोः सुदुवहा गुर्वी ल-
 घ्व्यः शीघ्रवहाः स्मृताः । नद्यः पाषा
 णसिक्ततावाहिन्यो विमलोदकाः ॥
 हिमवत्प्रभवायाश्च जलं तास्यसतो
 पमम् । विन्यात् प्राचीप्राच्यवाची
 प्रतीची याचोदीची स्यान्नदी सा
 क्रमेण । वातारोपं श्लेषपित्तान्तिलो
 पं पित्तोद्दृक्कं पथ्यपाकश्रुत्ते ॥ पा
 रिपाचमवा याश्च विन्यात्प्रभवा-
 श्च याः । शिरोहृश्रीगकुष्ठानां तो हे
 तुः स्त्रीपदस्येति राजनिर्घण्टः ॥ प
 चादिपुनदट् इति टिन्निपातनाम्

नदीव

टिङ्केतिङ्गीप् ॥ नदीनाम्बविशेषोयः

सवराहे निरूपितः । तयामत्स्यपुरा

खादौ दृष्टव्योवेत्तुमिच्छुभिः ॥

नदीकदम्बः । पुं । मद्यायावणिकाया

म् । सुष्वान् ॥ न । नदीसमूहे ॥

नदीकान्तः । पुं । समुद्रे ॥ नद्यः कान्ता यस्य

॥ इज्जले । निचुलद्रुमे ॥ सिन्धुवारके ॥

नदीकान्ता । स्त्री । जंढाम् ॥ काक

जङ्घीषधौ ॥ खतायाम् ॥

नदीकूलम् । न । सरित्तटे ॥ नद्याः कू

लम् ॥

नदीकूलप्रियः । पुं । अम्बुनेतसे ॥ न

दीकूलं प्रियं यस्य ॥

नदीजः । पुं । अर्जुनवृक्षे ॥ यावनाल

शरे ॥ द्विज्जलवृक्षे ॥ न । स्त्रोतो

अने ॥ त्रि । नद्यां जाते ॥

नदीजा । स्त्री । अग्निमन्यवृक्षे ॥

नदीतरस्यखम् । न । } घट्टे ॥ नदी

नदीतरस्थानम् । न । } भिन्नस्थाने ॥

नदीनः । पुं । वरुणे ॥ समुद्रे ॥ नदी

ना भिनः स्वामी ॥

नदीनिष्पावः । पुं । धान्यप्रभेदे । क-

टुनिष्पावे । कर्बुरे ॥

नदीनालकः । त्रि । नद्यम्बुसम्पन्नवी

दिपालितेदेशे ॥ नदी साता ऽस्य

। नद्यतथैतिकप् ॥

नदीवङ्कः । पुं । घङ्गुरे । यांङ्प्रतिभा

ननन्दा

या ॥ इतिशब्दमात्रा ॥

नदीवटः । पुं । वटीवृक्षे ॥

नदीष्णः । त्रि । नदीस्नानकुशल्ये ॥ न

द्यात्वाति । ष्याशौचे । सुपीतिकः-

निनदीम्यामितिषत्त्वम् ॥ नदीक्षे ॥

इतिपुरुषीप्तमः ॥

नदीसरः । न । इन्द्रक्रीडासरोवरे ॥

नदीसर्जः । पुं । वीरतरौ । अर्जुन-

वृक्षे ॥

नदेयी । स्त्री । नादेय्याम् । भूमिजं-

द्वाम् ॥

नदुः । त्रि । वहे ॥ उद्दृष्टे ॥ नद्यते ।

खड्वन्धने । कर्मणि क्तः । नहोपर

तिषत्त्वम् ॥

नदुभी । स्त्री । चर्मसयरज्जौ । वरषाया

म् ॥ नद्यते ऽनया । खड्गः । दानी

तिष्ठन् ॥

नद्याम्रः । पुं । समद्विळावृक्षे ॥

नद्यावर्त्सकः । पुं । यात्रायोगान्तरे । न-

न्यावर्त्सके ॥ यथा । स्वराशिगेषुघे

ल्ये सिते वा सुरवन्दिते । नद्याव

र्त्सकयोगाय-यातुरिष्टार्थसिद्धिदः ॥

शन्योपि । भूसुते त्योचगे लाभे स

गकुम्भगते यमे । नद्यावर्त्सकयोगा

यं रथेशबुष्टणनलः ॥

ननन्दा । स्त्री । नन्दिन्याम् । स्वभर्त्सभ

गिन्याम् । ननन्द इतिभाषा ॥ नन

नन्दः

नन्दति कृतायामपिसेवायां न तु म्यति ।
 न नन्दयति भाट्टजायामिति वा ।
 नजिषनन्देरिति कन् ॥
 ननान्दा । स्त्री । ननन्दायाम् ॥ न नन्द
 ति ननुप्यति । ननन्दयति भाट्टजा
 यामिति वा । टुनदि० । नजिषन
 न्दे रिति कन् । दृष्टिष्वेतिकेचिन् ॥
 ननु । अ । विनिग्रहे ॥ अनुग्रहे ॥ पर
 कृतौ ॥ अधिकारे ॥ संभ्रमे ॥ आ-
 मन्त्रणे ॥ अनुनये ॥ प्रश्ने ॥ अनु-
 चायाम् ॥ अवधारणे ॥ दुष्टोक्ती ॥
 सम्यग्वादे ॥ स्तुतौ ॥ वाक्यारम्भे ॥
 आक्षेपे ॥ प्रत्युक्ती ॥ उत्प्रेक्षाऽख
 झारव्यञ्जके ॥ यथा । मन्ये शङ्के धु
 वं नूनं किंवा प्राये नु वेद्विच न
 नु ना नहि जानामि उत्प्रेक्षाव्यञ्ज
 कानिचेतिकाव्यचन्द्रिका ॥ न नुद-
 ति । नुद० । मित० लुः ॥
 ननुच । अ । विरोधाक्तौ ॥ ननुच अ
 च्छेतिनिपातद्वयस्य समाहारद्वन्द्वः ॥
 प्रश्ने ॥
 नन्दः । पुं । गोपविशेषे । श्रीकृष्णस्य
 पितरि ॥ नृपविशेषे । महानन्दिस
 ते । जेपियवशान्ते ॥ आनन्दे ॥ नि
 पिाभेदे ॥ प्राग्दक्षिणद्वारगृहे ॥ वै
 कुविशेषे ॥ यथा । महानन्दस्तथानं
 न्दोत्रिजयोधजयस्तथा । चत्वारोत्त

नन्दनः

भावशामातङ्गमुनिसम्भवाः ॥ दशा
 कुलोमहानन्देनन्दएकादशं कुलद-
 तिसङ्गीतदामोदरः ॥ वि । सर्वा
 भिरुपपत्तिभिःसंगृहे ॥ नन्दति इति
 नन्दः । टुनदि० । पचाचच् ॥
 नन्दकः । पुं । हरेःखड्गे ॥ भेके ॥ वि ।
 हर्षके ॥ कुलपालके ॥ नन्दयति दे
 वान् । टुनदि० । खुब् ॥ नन्दतोत्
 । आशिपिचेति बुन्वा ॥
 नन्दकिः । स्त्री । पिप्यल्याम् ॥
 नन्दकी । पुं । विष्णो ॥ विशामयो न
 न्दकाख्यो ऽतिरस्य । अतरेनिठना
 वितीनिः ॥
 नन्दगोपिता । स्त्री । राक्षायाम् ॥
 नन्द्युः । पुं । आनन्दे । सुखे । टुनदि०
 । द्वितोऽयुच् ॥
 नन्दनः । पुं । सुते ॥ भेके ॥ कामाख्या
 यां पर्वतविशेषे ॥ पंडुशतितेभवं
 त्तरे । सुभिर्च क्षेमः मारोग्यं शस्यं
 भवति शोभनम् । बहुचीराः स्तथा
 गाघो नन्दनं नन्दनेपथे ॥ न । इन्द्र
 स्योदाने । गन्धमादनमूले गन्धर्वसु
 रसिद्धाशरोहजोदाने ॥ दृत्तिसंज्ञ
 कच्छन्दःप्रभेदे ॥ यथा । जजभजेरै
 सुरेफसहितैः शिवैः हवैः नन्दनम् ॥
 यथा । तरणिसुतोत्तरङ्गपवनैः ससि
 लमान्दालितम् अक्षुरिसुपादपङ्कज

नन्दा

नन्दी

जःसुपूतपृथ्वीतलम् । मुरहरचिच
 चेटितकलोकलापसंस्मारकड् चि
 तितलनन्दनं व्रज सखे सुखायदन्दा
 वनम् ॥ त्रि । हर्षके ॥ अनन्दकार
 के ॥ नन्दयेति । तुनदि० । न०स्युः ॥
 नन्दनजम् । न । हरिचन्दने ॥
 नन्दनन्दनः । पुं । श्रीकृष्णे ॥ नन्दस्य न
 न्दनः ॥
 नन्दनन्दिनी । स्त्री । दुर्गायाम् ॥
 नन्दनमांछा । स्त्री । श्रीकृष्णप्रीतिकृ-
 न्मालिकोविशेषे ॥
 नन्दना । स्त्री । दुहितरि ॥ इतिजटा
 धरः ॥
 नन्दन्तः । पुं । पुत्रे ॥ नन्द्यात् । तुनदि०
 । इतिनन्दिजीविप्राणिभ्यःषिदाशि-
 पीति ऊच् ॥
 नन्दपालः । पुं । वरुणे ॥
 नन्दपुत्री । स्त्री । पार्वत्याम् ॥ इतिवि
 काण्डशेषः ॥
 नन्दयन्तः । वि । अर्भके ॥ नन्दयति ।
 तुनदि० । त्भूषद्विवसिभासीच्या-
 दिर्नाऊचपित् ॥
 नन्दा । स्त्री । गौरीयाम् ॥ नन्दते सुरलो
 केषु नन्दने वसते ऽथवा । हिमाच
 ले महापुत्रे नन्दिदेवी ततःस्मृता
 ॥ संस्थाप्य नन्दिता यस्मान् तस्मान्न
 न्दा तु सा ऽभवत् । इतिचनामकार

यम् । संस्थाप्य ब्रह्मादिभिर्हर्मगि
 रावितिशेषः ॥ अक्षिष्वरे । नादृ-
 तिभाषा ॥ सम्पदि ॥ तिथिविशेषे ॥
 यथा । प्रतिपदेकादशीषष्ठी नन्दा
 चैयामनाधिभिः ॥ अर्कसङ्क्रमवि
 शेषे । स्थिरेजीववारेतुनन्देति संज्ञा
 तदाविप्रवर्गःसुखीमासमेकम् ॥ न
 नन्दरि ॥ तीर्थविशेषे ॥
 नन्दात्मजः । पुं । श्रीकृष्णे ॥ नन्दस्य आ
 त्मजः ॥
 नन्दात्मजा । स्त्री । दुर्गायाम् ॥
 नन्दिः । पुं । नन्दिकेश्वरे । पिनाकिनः
 । प्रतीहारे ॥ पुं । न । शूताङ्गे ॥ आ
 नन्दे ॥ नन्दति । तुनदि० । इन् ॥
 नन्दिकः । पुं । नन्दिरचे ॥
 नन्दिका । स्त्री । इन्द्रकीटास्थाने ॥ अ
 क्षिष्वरे ॥
 नन्दिकेश्वरः । पुं । शालङ्कायने । ताण्ड
 वतालिके । शिवद्वारपाले ॥ पुराण
 विशेषे ॥
 नन्दिघोषः । पुं । अर्जुनस्त्ररचे ॥ वन्दि
 जनस्य घोषे ॥
 नन्दितशः । पुं । धवद्रुमे ॥
 नन्दी । पुं । हरप्रतीहारे । गिरिशये
 विधि ॥ सत्रिविधउत्तोरङ्गपुराणे ॥
 यथा । आद्यः कनकनन्दीच गिरिका
 ख्यो द्वितीयकः । सोमनन्दी तृती

नन्दीवृ

नन्द्याव

यस्तु विज्ञेयानन्दिनस्त्वयद्रति ॥ गर्द
भागडे ॥ वटद्रुमे ॥

नन्दिनी । स्त्री । उमायाम् ॥ गङ्गाया
म् ॥ ननान्दरि ॥ वशिष्ठधेनौ ॥ व
शिष्ठालक्ष्मदेव्याम् ॥ व्याडिमातरि ॥
रेणुकास्त्रीषधौ ॥ तीर्थविशेषे ॥

नन्दयति । टुनदि० । शिनि । डीप् ॥
नन्दिनीतनयः । पुं । अभिधानविशेष
स्य कर्त्तरि । व्याडिमुनौ ॥
नन्दिनीसुतः । पुं । व्याडिमुनौ ॥ नन्दि
न्याः सुतः ॥

नन्दिपुरा ॥म् । न । उपपुराणप्रभेदे ॥
नन्दिवर्द्धनः । पुं । भर्गे । शिवे ॥ पचा
न्ते ॥ तनये ॥ भिवे ॥ चि । आमन्द
वर्द्धके ॥

नन्दिहृत्तः । पुं । नन्दीद्रुमे ॥ नन्दन-
म् । टुनदि० । इन् । नन्द्याः वृत्तः ॥
नन्दी । स्त्री । दुर्गायाम् ॥
नन्दीमुखी । स्त्री । पश्चिमविशेषे ॥ यथा

। स्थूलाकठोराहृत्ताच यस्याश्चक्षुप
रिस्थिता । गुटिका चक्षुसदृशी चो
या नन्दीमुखीति सा ॥ तन्द्रायाम् ॥
इतिहैमचन्द्रः ॥

नन्दीवर्त्तः । पुं । सामुद्रमत्स्यविशेषे ॥
नन्दीवृत्तः । पुं । नन्दिहृत्ते । स्थालीह
त्ते । वेल्लिआपीपर इति प्रसिद्धे ऽश्च
कान्तव ॥ न

नन्दीवृत्तो लघुः स्वादुं स्निग्धं सुषर
उष्णकः ॥ कटुपाकसोशाही विष-
पित्तकफास्रनुत् ॥ अश्वत्थाकारः स्त्री
रवान् स्वनामप्रसिद्धोदृत्तः इति भर
तः ॥ कौङ्कणदेशप्रसिद्धे सुगन्धिहृ-
त्तविशेषे । तूष्णीके । पीतके । कु
ठेरके ॥ तूत् इतिभाषाप्रसिद्धे हृत्त
विशेषे । तुन्ने । कुबेरके । कान्तल
के । नन्दिहृत्ते ॥ गान्धीराख्यहृत्ते-
॥ इतिशब्दाम्बुधिः ॥ नन्दनम् । टुन
दि० । इन् । कृदिकारादितिडीप् ॥
नन्द्याः हृत्तः ॥

नन्दीशः । पुं । नन्दिनि । शिवद्वारपाले
॥ भरतोक्ततालप्रभेदे ॥
नन्दीश्वरः । पुं । महादेवे । शिवे ॥ स
दाशिवद्वारपाले ॥ नन्दीशास्त्रेताले
॥ यथा । गोक्षुर्गो लघुः सुतस्माले
नन्दीश्वरेमताः इति सङ्गीतदामो
दरः ॥

नन्दीसरः । न । इन्द्रसरोवरे ॥
नन्द्यावर्त्तः । पुं । पश्चिमद्वाररहितो न
न्द्यावर्त्ताक्षयस्तयेस्थुक्तलक्षणे राज
वेश्मप्रभेदे ॥ लक्षणांतरम् । इ
क्षिणानुगतालिन्दवर्गयत् पश्चिमामु
खम् । पूजनीयोत्तरच्छायं नन्द्याव
र्त्तं वदन्तितदिति भरतधृतसाधुः
॥ तगरद्रुमे ॥ मत्स्यविशेषे ॥ नन्दी

नपुंस

वर्षास्त्रेधाशयोगे ॥ नन्दयतीति
 नन्दी । नन्दी आवर्त्ता ऽव ॥
 नपात् । वि । अरचके ॥ नपाति । न
 पात् श्रिणाः ॥ १ ॥
 नपुंसकः । पुं । न । कीवे ॥ नखी न-
 पुमानिस्थस्य पुंसकभावे । नभ्राडि-
 च्यश्चनिपातनात् ॥ नपुंसकोभवेदि-
 तिभाष्यात् पुंस्यप्ययम् ॥ अस्य लघ
 खं यथा । स्नानकेशवती स्त्री स्नाहो
 मयः पुरुषः स्मृतः । उभयो रन्तरं
 यच्च तद्भावेन पुंसकमिति ॥ * ॥
 नपुंसकविशेषानाह भावप्रकाशः-
 । यथा । आसेक्यश्च सुगन्धिश्च कु-
 म्भीकश्चेर्घ्यकस्तथा । अमीसशु-
 का बोद्धव्या अशुक्रो भ्रूणसंज्ञकः ॥
 तेषां लक्षणाणि यथा । पिप्प्लुस्व स्व-
 ल्पदीर्यत्वादासेक्यः पुरुषो भवेत् ।
 सशुक्रं प्राश्यलभते ध्वजोन्नति मसं-
 शयम् ॥ यः पूतियोनौ ज्ञायेत स-
 हि सौगन्धिको भवेत् । स्त्रेगुदे ऽत्र
 ध्वजयथा यः स्त्रीपुपुंवत् प्रवर्त्तते । स
 कुम्भीक इति ज्ञेयो गुदयोनिस्तु सस्मृ-
 तः ॥ दृष्ट्वा थषाय मन्येषां थषाये-
 यः प्रवर्त्तते । ईर्घ्यकः दत्तु विज्ञेयो
 दृष्टियोनिस्तु सस्मृतः ॥ यो भार्याया
 मृतौ मोहा दह्ननेव प्रवर्त्तते । तप
 स्त्रीचेष्टिताकारो जावते शख संघ

नभाः

कः ॥ इति भावप्रकाशः ॥
 नसा । पुं । पौत्रे ॥ दौहित्रे ॥ नपत
 ॥ निपितरो ऽनेन । पत्त् ० । नसृने
 दृत्त्वृत्तिसाधुः । नजः प्रकृतिभावः
 पतेरच्छब्दलोपश्चनिपातनात् ॥
 नपृषी । स्त्री । पौत्र्याम् ॥ दौहित्र्याम्
 ॥ न पतनिपितरो ऽनया नसृवत्
 साधुः । कन्नेभ्योङीप् ॥
 नभः । पुं । आवणभासे ॥ शोभि ॥ न
 भते । गभर्त्तसायाम् । पचाद् ॥
 नभःक्राप्ती । पुं । सिंहे ॥ इतिशब्द-
 माला ॥
 नभः प्राळः । पुं । पवने ॥ इतित्रिकाण्ड
 शेषः ॥
 नभःसत् । पुं । निर्घरसि । देवे ॥
 नभःसरित् । स्त्री । सन्दाकिन्याम् ॥
 नभःस्थितः । पुं । नरकविशेषे ॥ वि ।
 आकाशस्थिते ॥
 नभःस्पृक् । वि । अन्तरीचव्यापिनि ॥
 नभःस्पृशति । स्पृश ० । क्लिप् ॥
 नभश्चक्षुः । पुं । सूर्ये ॥ इतिशब्दमाला ॥
 नभश्चक्षुः । पुं । चन्द्रे ॥ चिच्चापूप् ॥
 चन्द्रजाले ॥ इतिमेदिनी ॥
 नभश्चरः । पुं । विशङ्गमे ॥ विश्याघरे ॥
 मेघे ॥ वार्ते ॥ गृहे ॥ देवे ॥ राघ
 से ॥ वि । व्योमचारिणि ॥
 नभाः । पुं । घने । मेघे ॥ प्राये ॥ आ

नभाक

वयसासे ॥ विरहितो नभति नभा
 ति नभते वा । यम० । असुनुः ॥ व-
 र्पायाम् ॥ विसतन्तौ ॥ पतद्गृहे ॥
 वि । पलितशीर्षे ॥ नद्यते मेघैः ।
 गृहवन्धने । न हेर्दिविभश्चेत्यसुनु
 भश्चान्तादेशः ॥ न । व्योम्वि ।
 नमः । न । व्योम्वि । आकाशे ॥ नद्यते
 जेघौ । यद्गृ० । न हेर्दिविभश्चेत्यसु
 न् भश्चान्तादेशः ॥ न वभस्त्रिवा । भ
 सदीप्तौ । क्विप् ॥ नभनम् नभ्यते ॥
 नेनाशवाः ॥ नमसः । पु । न । व्योम्वि । नभते नभा
 तिवाम् ॥ अत्यविषमितमीत्यादिना
 असच् प्रत्ययः ॥
 नभसद्भ्रमः । पु । खगे ॥ पक्षिणि ॥ न
 भसं गच्छति । गच्छु० ॥ गमे सुपी
 तिखच् ॥
 नभस्य । पु । भाद्रमासे ॥ नभाः अश्व-
 न् । तवसाधुः । यत् ॥
 नभस्वान् । पु । वायौ ॥ नभोऽस्यात्र
 यत्नेन अस्ति । मतुप् ॥ तसौमत्तर्ध
 इतिभस्वात्त्वानाभः । पत्वम् ॥
 नभस्यत् ॥ पु । देवे । सुरे ॥ नभस्याका
 शे सीदति गच्छति । सद्दृष्ट० । स
 त्स्त्र इत्यादिना क्विप् ॥
 नभाकम् । न । तमे ॥ नभ्वाति । यम०
 । पिनाकादिस्वादाकः ॥

नभत्

नभोगजः । पुं । वारिदे । मेघे ॥ इति
 चिकाण्डशेषः ॥
 नभोगतिः । स्त्री । आकाशगमने । ख
 गता ॥ यथा । प्रढीनोङ्गीनसण्डी-
 नद्यनानिनभोगता ॥ वि । खचरे
 ॥ नभसिर्गति र्यस्त्रवा ॥
 नभोदुहः । पु ।
 नभोदीपः । पुं । वारिदे । मेघे ॥ इ
 नभोधूमः । पुं । तिग्रब्दमाशा ॥
 नभो नदी । स्त्री ॥ स्वर्गज्ञायाम् ॥
 नभोमणिः । पु । रवौ । सूर्ये ॥
 नभोमण्डलदीपः । पु । इन्दौ ॥
 नभोभ्युपः । पु । चातकस्त्रगे ॥
 नभोरजः । न । अन्यकारे ॥
 नभोरेणुः । स्त्री । कुम्भटिकायाम् ॥
 नभोखयः । पुं । धूमे ॥
 नभ्यः । पुं । अथे ॥ नभियेहितः । रथा
 । इंसच्छिद्रनाभः । तदनुप्रविष्टः का
 ष्टविशेषोक्तः । सचातदनुगुणत्वात्
 तस्मैहितः । अत्रनतैवाभ्यङ्ग । तद्
 पिच्छेहनत्वात्नाभयेहितम् । उगवा
 दिभ्योश्चत् । नाभंनभश्च ॥ वि । न
 भस्त्वन्धिनि ॥
 नभ्याट् । पुं । मेघे ॥ भश्चाजते इति
 यौ । भ्राजु० । क्विप् । नभ्योऽनपादि
 त्तसाधुः ॥
 नभत् । वि । प्रयंते ॥

नमस्कार

नमसः । पुं । प्रष्टे ॥ धूमे ॥ नटे ॥ न
मांस । खम० । भृशदृशीत्यादिना
ऽसच् ॥

नमनम् । म । वाङ्मनःकायप्रविधाने
न प्रक्षीभवने ॥ त्रि । नमयितरि ॥
कर्त्तरिल्लुट् ॥

नमयितो । वि । नमनकर्त्तरि ॥
नमठ । अ । नतो ॥ नमनम् । खमेप्र
क्ष्वेशब्देच । अर्त्तुन् ॥

नमसः । पुं । अनुकूले । निमति । य
म० । अर्च्यविचमीत्यादिना ऽसच् ॥
नमसिताः । त्रि । अर्चिते । पूजते । कृ

तनमस्कारे ॥ नम.कृतम् । नमोव
रिषदृतिनमसःख्यच् । क्तः । यद्यस्य
विभाषेतिघायलोपः ॥

नमस्कारः । पुं । नमस्कृतौ । करयोः-
शिरसुसंयोगेन नतिकरणे । स्वापक
र्षबोधकस्यापारविशेषे ॥ सर्वेष्वपि

नमस्कृपुं.सर्वावस्थासुसर्वदेतिव्यव-
हारः । नाप्रयतायोप्रयतो ऽभिषाद्
येदितिशब्दश्च । देवविप्रगुरुदृष्टानन

मेद्यस्तु संभ्रमात् । सकासस्त्वं व्र
जान यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ ब्राह्मण्य-
श्वगुरुदृष्टान नमेद्योनरोपमः । या

वक्षीषनपर्यन्तमसुचिर्चयवनेभवेदि-
ति श्रद्धवैषर्त्तपुराणम् ॥ देवतायत
नदृष्टादृष्टानु दृष्टिन तथा । नम

नमस्कृ

। स्कारं नकुर्वद्दिव्यः प्रायस्त्विती भवे
त्तरः ॥ सभायो यत्तशाखायां देवता
यतनेषुच । प्रत्येकं नु नमस्कारो ह

न्तिपुण्यपुराकृतम् ॥ उपविश्य नमे
च्छूद्रो दीर्घायुर्ब्राह्मणोवदेत् । सगु
हो नरकयाति ब्राह्मणोयान्धघोगति

म् ॥ * ॥ अश्वारूढमजानन्तं प्राव
न्तं धनगर्वितम् । जपस्यजहमश्वस्यं
एहविप्रास्याभिवोदयेत् ॥ * ॥ पुण्यह

सोर्वारहस्तसौ साम्यज्ञोवर्षस्य तः
। आशीःकर्त्तानमस्कृतौ उभयोनेर
कंभवेदिति कर्मलोचनः ॥ * ॥ मी

तुःपितुः कनीयांसननमेदुषयसाधि
कः । नमस्कृवाद्गुरोःपत्नीं अर्चि-
जायां विमातरम् ॥ यमः । अर्चिवा

दयतःपूर्वमाशिशं न प्रयच्छति । य
द्दृक्कृतं भवेत्तस्य तस्याद् भोगं प्रय
क्षते ॥ स्वस्तीति ब्राह्मणेभूषां दायु

मानिति राजान । वर्धतामिति वैश्ये
युशुर्त्तारोग्यमेवचेतिशब्दे कल्पेद्
मेमस्तमासश्चम् ॥ विप्रभेदे ॥ इ

तिशब्दप्रुन्त्रिका ॥ नम.करणम् । कृ
ञ्० । षच् ॥
नमस्कारी । स्त्री । खदिर्याम् । इवा
जाडीतिख्यातौपथौ ॥ नमस्कर-

णशीला । सुपीतगान् ॥
नमस्कृतिः । स्त्री । नमस्कारे ॥ नमः

नरम्

नरकीलकः । पुं । गुह्ये । गुह्यविः ॥
 नरगतः । पुं । नवसु । नवविशेषु ॥
 नरघाः । वस्तास्वातिमगात्रिनीहरि-
 गुहः । प्रीष्णानुराधादिनिश्चार्दरो-
 द्विग्विचोत्तरादि भरणी पूर्वादि भा-
 निषयम् ॥ श्लोकाद्येषु विशाखसूक्तव-
 खावस्वयिर्त्रिषामघाः कप्यन्ते मुनि-
 भिर्यथा क्रमवशाद्देवानराराधनाः ॥
 सत्कांतकेने ॥ तस्य फलम् । मानुष्ये-
 म् । मनुकर्मसङ्गतमनाः शीलान्वितो धी-
 युते इति ॥ नरसमूहे ॥
 नररुः । पुं । वरण्डके । नाराज्ञा इति
 शौडे भाषा ॥ न । मेहने । मेफति ॥
 नरदेवः । पुं । श्रीरामचन्द्रे ॥ रात्रि ॥
 नरराणां देवः ॥
 नरनारायणः । पुं । सविष्णवे भग-
 वतो ऽवतार विशेषे ॥
 नरनारायणी । पुं । कृष्णार्जुनयोः
 ॥ नरश्चनारायणस्यैतौ ॥
 नरपतिः । पुं । राजनि ॥ नराणाम्युतिः ॥
 नरपुङ्गवः । पुं । नरश्रेष्ठे ॥ नरेषु पु-
 ङ्गवः ॥
 नरप्रियः । पुं । नीलवृक्षे ॥ चि । नरस्य
 प्रियवस्तुनि ॥
 नरवलिः । पुं । मायाती ॥

नरसि

भूमिः ॥
 नरमानिका । स्त्री । श्मश्रुयुक्तना-
 नरमानिनी । स्त्री । धाम ॥
 नरमाणा । स्त्री । मनुष्यमुण्डमाणा-
 याम् ॥
 नरमाक्षिनी । स्त्री । श्मश्रुयुक्तनार्गाम्
 ॥ इति हेमचन्द्रः ॥
 नरमेघः । पुं । नरवधप्रधाने यज्ञविशे-
 षे ॥ सकलौर्ध्वनीयः । यथोक्तं दृष्ट-
 वारदीये । समुद्रयात्रास्वीकारः क-
 मण्डलुविधारणम् । द्विजानामसव-
 र्णासु कन्यासूपयमस्तथा ॥ देवरेण
 सुतोत्पत्तिर्नैधुपर्के पशोर्वधः । मां-
 सादनं तथाश्वाद्देवानप्रस्थाश्चमस्त-
 या ॥ दत्तायाश्चैषकन्यायाः पुनर्दानं
 तरकाव । दीर्घकाष्ठं तस्य चर्चं नरमे-
 षान्यमेघकौ ॥ महाप्रस्थानगमनं
 गोमेघश्च तथाभ्रवः । इमान् धर्मान्
 कलिपुगे वर्ज्यान्तौ हर्मनीपिण्डः ॥
 इति ॥
 नरवाहनः । पुं । पौलस्त्ये । कुर्वेत् । न-
 रेवावाहनमस्य । सु । नृणां स्वम् ॥ चि ।
 -पुरुषयानविश्रिष्टे ॥
 नरविष्णवः । पुं । राजसे ॥ इति पिका-
 षडशेषः ॥
 नरव्याघ्रः । पुं । पुरुषोत्तमे ॥
 नरसिंहः । पुं । शरी । विष्णो ॥ नरस्य

नरभूः । स्त्री । भारतवर्षे ॥ नराणां भूः ॥
 नरभूमिः । स्त्री । भारतवर्षे ॥ नराणां

नराजः

नरेन्द्रः -

सिंहस्य च अवयवा यस्मिंस्तुल्यन्ते स
नरसिंहः ॥ सत्त्वं विधातुं निजभृष्य
भाषितं व्याप्तिं च भूतेष्वखिलेषु चा
त्मनः । अदृश्यता च्यङ्गतकूपमुदहन
स्तम्भे सभायां नस्यगं नमानुषम् ॥
नरश्रेष्ठे ॥

नरस्कन्धः । पुं । नराणां समूहे ॥ नर
करितुराणां स्कन्धश्च ॥

नरहृदिः । पुं । नरसिंहायतारे ॥

नराङ्गः । पुं । वरणे ॥ न । भेदे ॥

नराशः । पुं । नरावाशेष्टे ॥ यथा ।

ध्वजेन नायकेन कुण्डलेन यद्विभू-
षितं पयोधरेण पश्चिखा शरेण धीरा
वाङ्कितम् । नराशवृक्ष मधपोढशा
चरं समीरितं मनीषिमण्डलीवि
तं फलीन्द्रपिङ्गलोदिनम् ॥ यथा ।
निशुम्भशुम्भचण्डमुयडरक्तबीजघा-
तिनी लुलापकूपदैवदभघातपच
पातिनी । नवीनवीनवद्वज्जालका
लमेघतदिभा चिरं चरी करोतु मे
प्रियं पिनाकिवज्जमेति ॥

नराजः । पुं । षोडशाक्षरस्त्रन्दोविशेषे
॥ यथा । भृङ्गराजभाषितं प्रकीर्ण
शास्त्रसागरे लघौगुटी, निरन्तरे स
तीक्ष्णोडशाक्षरे । प्रनापतापनिर्नि
तप्रमाकरप्रकाशहे प्रहस्तहत्तराज
कं नराजमेव मन्मथे ॥

नराधमः । पुं । परमार्थज्ञानधीने इव
ः आतवैराग्ये । अकृतकृष्वे पुरुषे ॥
-यथा । अज्ञानोपहतोवाक्येः वैदाने
वनिताहतः । श्रेयैकत्ववचिन्तार्तः कि
ङ्करोतिनराधमइति ॥

नराधिपः । पुं । राजनि । श्रेष्ठे ॥ सवि
नराणां मध्ये भगवतोधिभूतिः ॥ न
राणा मधिपः । नरान् अधिपाति वा
पा० । आतश्चोपसर्ग इतिकः ॥

नरान्तकः । पुं । राक्षसविशेषे । राव-
यात्मजे ॥ ।

नरायणः । पुं । माधवे । विष्णौ ॥ नरा
अयनमस्त्रेतिविग्रहः ॥ नराणा मय
नं यस्मात्तेननरायणः स्मृत इति-
श्रद्धावैवर्त्तपुराणम् ॥ नरस्यापत्स्यं रा
। नडा. फक् । संज्ञापूर्वकत्वाद्दृष्ट्या-
भावः ॥

नरी । स्त्री । नार्याम् ॥ इतिअट धरः ॥

नरेतिका । स्त्री । तीर्थविशेषे ॥

नरेन्द्रः । पुं । महीपाले ॥ विश्वेश्वरे ॥

वार्त्तिके ॥ एकविंशत्यक्षराश्रुते ॥

यथा । चामररत्नरत्नुरपरिगतवि

प्रगणाहितशोभः पाणित्रिराजियुष्य

युगविरचितकङ्कणसङ्गतमन्थः । चा

रसुवर्णं कुण्डलयुगलकृतरोचिरलङ्क

कृतवर्णः पिङ्गलपद्मनेशरति निर्द

तिराजतिश्रुतनरेन्द्रः ॥ यथा । पङ्क

नलः

। नमोस्तु नर्मदे तुभ्यं चेहिमां विप
सर्पत इतिविष्णुपुराणम् ॥ पृक्कायाम्
॥ टाम् ॥

नर्मदाप्रभवः । पुं । तीर्थविशेषे ॥

नर्म । न । परिहासवाक्ये ॥ नरकम् ।

नूनये । मनिन् ।

नर्मरा । स्त्री । दर्याम् ॥ भस्त्रायाम् ॥

सरस्वत्याम् ॥ निक्कलाम् ॥ इत्यङ्क

तोमेदिनिकरः ॥

नलः । पुं । नडे । पोटगले ॥ नलस्तु

मधुर स्तित्तः कर्षायः कफरक्तजित्

। उष्णो हृदस्त्रियोन्यर्शिदाहपित्त

विसर्पजित् ॥ नृपतिविशेषे । सूर्य

वंशीयनिघण्टुराजपुत्रे ॥ यथा । अति

विस्तु कुशाज्जने निघण्टुस्तल्लचाम

व । नलस्तु नैपथस्तस्मान्न भस्त्रा

दजायत ॥ * ॥ वीरसेन नृपतेः पु

त्रे ॥ यथा । नलोद्दामेवविस्थातौ वं

शी कश्यपस्तम्भे । वीरसेनसुतस्तद्

नेपथश्चनराधिय । इतिमातृस्ये १२

छध्याय ॥ * ॥ चन्द्रवंशीयनिघण्टुरा

जपुत्रे । दस्यन्तीपतौ ॥ यथा । क

र्कोटकल्ल नागस्य दस्यन्त्या नलस्य

च । नृत्तु पर्णस्रगावर्षे । कीर्त्तनं क

लिनाशनजिति मच्छामारतम् ॥ पि

हृदेवे ॥ विन्दकर्मस्य पुत्रे कपीश्वरे

॥ दैत्यविशेषे ॥ न । पश्चे ॥

नलिका

नलकम् । नि । शाखास्थि । नाडीवत्

स्वरन्ध्रे ऽस्थिपर्वणि ॥ इतिहेम-

चन्द्रः ॥

नलकिनी । स्त्री । जिह्वायाम् ॥

नलकीलः । पुं । ज्ञानुनि ॥

नलकूबरः । पुं । कुबेरपुत्रे ॥ नलः कू

बरो युगन्धरो ऽस्य ॥

नलदम् । न । युध्यसे ॥ लशीरे ॥ ज

टामांस्थाम् ॥ इतिमेदिनी ॥

नलदन्तुः । पुं । निम्बलक्ष्ये ॥ इतिभू-

रिप्रयोगः ॥

नलदा । स्त्री । मांस्थाम् ॥ इतिहेम-

चन्द्रः ॥

नलपट्टिका । स्त्री । तलाद्याम् । दूरमा

इति गौडभाषाप्रसिद्धे कटविशेषे ॥

नलमीनः । पुं । चिक्लिचिप्रमत्स्ये । न

खवनचारिणि मत्स्ये ॥ नलवनस्थो

मीनः नलामोमीन इति वा ॥

नलसेतुः । पुं । रामायणप्रसिद्धे सानु

द्रे सेतौ ॥ नलेन बानरविशेषेण नि

र्मित । सेतुः ॥

नलिका । स्त्री । कण्ठनाले ॥ नास्थाम्

॥ गौडभाषया नली इतिप्रसिद्धे सु

गन्धिद्रव्यभेदे । विद्रुमलतिकायाम् ।

कपोतचरण्यायाम् । इत्यन्धेत्तरापये

प्रसिद्धा सुगन्धा प्रयात्ताकृतिः पञ्चा

री इति पंठारी इतिक्वचित् प्रसिद्धा

नखः

नवतः

नखिका शीतला सध्वी चक्षुष्या
 कफपित्तहृत् । कृच्छ्राश्रवातटण्ड्या
 खण्डकण्डज्वरापहा ॥
 नखितः ॥ पुं । नखिता इति गौडभा
 षाप्रसिद्धे शाकविशेषे ॥
 नखिनः ॥ पुं । प्रचीनासंखके । पानी
 आमला इति गौडभाषा ॥ सौरस
 पत्रिणि ॥ न । अश्वजे । पत्रे ॥ तो
 ये ॥ नीलिकोद्याम् ॥ नखति । खल
 गन्धे । इनने ॥
 नखिनी । स्त्री । यद्विन्याम् । विसिद्ध्या
 म् ॥ शोभनिवगायाम् ॥ कमलाकारे
 ॥ नारिकेलमये ॥ नखिकायाम् ॥
 प्रशयुक्तदेशे ॥ नडाः सन्त्यत्र ॥ पुष्क
 रोदिभ्य इति इति ॥ खल्योरेषाम्
 ॥ यिच्चान्जानांसमूहः ॥ खलादिभ्य
 इति इति ॥
 नखिनीखण्डम् । नि । नखिनीनांसमू
 हे ॥ कमलादिभ्यः खण्डः ॥
 नखिनीरुहम् ॥ न । खण्डाले ॥
 नखिनेश्वरः । पुं । विष्णोः ॥ इति चि ॥
 नखी । स्त्री । मनःशिलायाम् । कुन्ध्या
 म् ॥ नखिकायाम् । विद्रुमस्यताया
 म् । शुचिरायाम् ॥ नखति । खल ० ।
 अश्व । गौ । डी ॥
 नखोत्तमः । पुं । देवनले ॥
 नखः ॥ पुं । किष्कुचतुश्रते । चतुःशत

हस्तपरिमितेदेशे ॥ किष्कुषां हस्ता
 नां । चतुःशतम् । चतुर्गुणशतम् ।
 शा ॥ नख्यते । गलवन्धने ॥ उख
 वादित्वात् वः ॥ काच्यस्तुनख्यं हस्त
 शतमित्याह ॥
 नखवर्तुगा । स्त्री । काकाङ्ग्याम् ॥
 चि । नखपरिमितपथगामिनि ॥
 नवः ॥ पुं । स्तुतौ ॥ रक्तपुनर्नवायाम्
 ॥ चि । नव्ये । नूतने ॥ नूयते । गुस्तु
 तौ । च्चदोरपु ॥ अपूर्वे ॥
 नवकारिका । स्त्री । ननोढायाम् ॥
 इति शब्दमाहा ॥ नवीनकव्याम् ॥
 नवीने विवरणश्लोके ॥
 नवकालिका । स्त्री । नवीने ॥ इति
 हाराश्वी ॥
 नवखम् । न । देहे ॥ नव खानि यस्य
 मस्मिन्वा ॥
 नवग्रहाः । पुं । सूर्यादिनवसु ॥ नौ
 यथा । सूर्यश्चन्द्रो मङ्गलश्च बुधश्चा
 पि वृहस्पतिः । शुक्रः शनैश्चरो राहुः
 केतुश्चेति नवग्रहाः ॥ नवग्रहमखं
 कृत्वाततः कर्मसमारभेत ॥ अन्यथा
 फलदंपुंसां न काम्यं जायतेकचित् ॥
 नवच्छावः । पुं । क्रियाकारे । प्रथमम
 थ्ययने प्रष्टव्ये । नवीने विद्यार्थिनि ॥
 नवतः । पुं । करिकमले । कुचे । नम्
 दाइतिभाषा ॥ इति चैमचन्द्रः ॥

नवदु

नवनी

नवदरः । वि । नयो ॥
 नवतिः । स्त्री । सङ्ख्याविशेषे । ९० न
 वै इति भाषा ॥ सङ्ख्ये ॥ नवद
 शतः परिमाणमस्य । पङ्क्तिविंशति
 विंशच्चत्वारिंश दिव्यादिनानिपात
 ज्ञात् प्रकृतैर्नैवभास्तिप्रत्ययस्य ॥
 नवतिका । स्त्री । तूष्णिकायाम् ॥
 नवदशम् । न । नवपाशां छत्रविशेषे ॥
 नवदशम् । न । सर्वार्थिकायाम् । यद्ग
 स्तुकिञ्चत्कसमीपस्थदले ॥ नवश्चत
 हलश्च ॥ सामान्यतो नूतने पचे ॥
 नवदीधितिः । पुं । महीसुते । भौम
 ग्रहे ॥ नवादीधितिर्वक्ष्य ॥
 नवदुर्गा । स्त्री । नवपत्रिकायाम् ॥ शै
 लपुत्र्यादिषु ॥ यथा । प्रथमं शैलपुत्री
 च द्वितीयं ब्रह्मचारिणी । तृतीयं च
 नृघण्टेति कुष्माण्डेति चतुर्थकम् ॥
 पञ्चमं स्तुन्दमानेति षष्ठं काच्यायनी
 तिव । सप्तमं कालरात्रिरवमहाशै
 रीतिचाष्टमम् ॥ नवमं सिद्धादाप्रो
 क्ता नवदुर्गाः प्रकीर्त्तिताः । उक्तान्ये
 तातिनामानि ब्रह्मखैवमरात्मना ॥
 अग्निनादृष्टभानस्तु श्चुमयोगतो
 रणे । विषमे दुर्गमे चैवमयात्तां शर
 यगताः ॥ न तेषां जायते किञ्चिद्गुभं
 रगतङ्कटे । नापद्ं तच्छपश्यामिगो
 कदुःखमयं नहि ॥ ये स्तु भक्त्याम्

तानूनं तेषांसिद्धिः प्रजायते ॥ इति
 मार्कण्डेयपुराणम् ॥
 नवदोहा । स्त्री । नवीनप्रोद्धायाम् ॥
 नवद्वारपुरम् । न । शरीरे । मनुष्यदे
 हे ॥ अचक्षेत्रोचे देवचुषी देनांस
 के वागिकेतिशिरसिसप्त देवायूपस्था
 स्त्रेभ्यः इति नवद्वाराणिसन्ति ॥ न
 वद्वाराणि यस्मिन् तत् नवद्वारम् ।
 तच्चतत् पुरश्चेतिविशेषः ॥
 नवधा । अ । नवप्रकारे ॥ यथा । भा
 चारी विनयो विद्या प्रतिष्ठा तीर्थद
 र्शनम् । निष्ठा वृत्ति स्तपो दानं न
 वधा कुल्लक्ष्यम् ॥
 नवधातवः । पुं । हेमादिनवसु ॥ यथा
 । हेमतरारनाशाश्च ताम्ररुद्रे च ती
 षण्णकम् । कांस्यकं कान्तलोहश्च धा
 तवो नवकीर्त्तिताः ॥
 नव । वि । सङ्ख्याविशेषे । ९ नौ इति
 भाषा ॥
 नवनवत्त्वम् । न । नवप्रकारत्वे ॥ प्रका
 रेदिर्भावः । कर्मधारयवद्भावात् सु
 योस्तुक् ॥
 नवनी । स्त्री । नवनीते । नौनी इति
 भाषा ॥ इति पुराणम् ॥
 नवनीतम् । न । नौनादृते । अकृताभि
 संयोगेनन्यजे । नौनी इति माखन
 इतिचभाषा ॥ नौत षट् नवनीतं

नवनी

नक्षत्र

नीतं नीतं किमेतैः । ज्ञातपतापि
 तसूमा माध्रमा धाव मा धाव ॥
 नवभूतत्-नीतम् । विशेषणमिति
 समासः ॥ नवनीतं हितं गन्धं दृष्यं
 वर्षयलोत्तिकृत् । सुदृशादि दातेपि
 चाद्यक् चयाशोर्दितकासहत् ॥ ति-
 दितं बालके दृष्टेः विशेषादस्यतं शि-
 शोः ॥ ३ ॥ नवनीतं महिष्यास्तु वा
 तक्षेप हरं गुरुं । द्वाहपित्तत्रमहरं
 सिद्धशुक्रविवर्धनम् ॥ ४ ॥ दुग्धोत्थं
 नवनीतत्तु चक्षुष्यं रक्तपित्तनुत् ।
 दृष्यं दस्य मतिरिग्नं मधुरं ग्रहि
 शीतलम् ॥ ५ ॥ नवनीतत्तु सदस्कं
 स्वादु ग्रहि चिमं लघु । जैश्यां कि-
 शित् कषायश्च मीषत्तक्रांशसङ्-
 क्रमात् ॥ ६ ॥ सधारकटुकाश्चत्वा-
 च्छर्षणैः कुठलारकम् । श्लेष्मलं गुरु
 ज्येष्ठं नवनीत चिरन्तनम् ॥ ७ ॥
 शीत दस्यनबोद्धृतं सुसधुरं वृष्यश्च
 सातापट कासघ्नं क्रामिनाशनं कम्-
 हरं सुदृशादि शुष्कापहम् । वल्यं पु-
 टिकरं ट गन्धं मदन सक्तामबिच्छे-
 दन चक्षुष्य श्रमहारि तर्पणकरं द-
 धुद्गरं पित्तवित् ॥ ८ ॥ एकाहाद्यु-
 शित प्रोक्ततुत्तरोक्षगन्धदम् । अ-
 र्कस्य सर्वरोमाश्च दृषियं तद्वितनदि
 ॥ इति राक्षनिघण्टः ॥

नदनीतकम् । नो- हते ॥
 नवनीतधेनुः । स्त्री । दानार्थकृतं नव
 नीतमयधेनुविशेषः ॥
 नवपचिका । स्त्री । कदल्यादिषु ॥ क-
 दली दाडिमी धान्यं हरिद्रामानकं
 कचुः । विल्वो ऽश्रोकोजयन्ती च वि-
 ज्ञेया नवपचिकेति दुर्गोत्स रतत्वेम् ॥
 नवपदम् । न । मावावृत्तान्तरे ॥ यथो-
 । प्रथममुपनयंराम कक्षचितयमहि-
 गणेन सह दण्डमिति पदानि वि-
 यमाशिसन्धिनः । समपदेचषट्प-
 च्च सप्तषट्कक्षमेतदातनु । एवं
 पञ्च पदमनि कुश दोहा मग्नेदे-
 हि । भुजराजपिङ्गलभणितनवपदमे-
 तद्वेदि ॥ यथा । विहर मानिनि-
 मान् सपहाय रन्धय रमण मतिश-
 यितकपटकलहरति किमुदिनश्यसि
 यौवन सिद्धं मतिचमल मचल न-
 दीजचगति न पश्यसि । अनुभव
 हरिपरिरम्भसुख मिति वज्रा बद-
 क्रोपि । मुग्धे माधय मधिसपदि कु-
 रू काशस्य हितोपीति ॥ नवपदानि
 यस्मिन् तत् ॥
 नवपाठकः । पुं । नवीन्नाथापके ॥ नवो-
 नूतनः पाठकः । पूर्वकालेनेति स-
 मासः ॥
 नक्षत्रालिका । स्त्री । नवे । नये ॥ नव-

नवयौ

जातरजोङ्गनायाम् । नवरजः खि
 याम् ॥ १ ॥ नूतनपरिणीतियाम् ।
 नवधधूः । खी । नूतनपरिणीतियाम् ।
 नवोढायाम् । नवी बहू इतिभाषा ॥
 नववध्वागंभनम् । न । नूतनपरिणीता
 याः प्रथमतः क्रियमाणे भर्तृगृहाग
 मने । गौनाइतिभाषा ॥
 नवमः । पि । नवानाम्-पूरणे ॥ तस्य
 पूरणेऽट् ॥ ङीपि नवमी ॥
 नवमल्लिका । खी । नवमालिकीयाम् ।
 नैयोल्लि इति नैयोल्लि इति च गौड
 भाषा प्रसिद्धे पुष्पे ॥
 नवमल्ली । खी । नवमालिकायाम् ॥
 नवा स्तुत्या मल्ली ॥
 नवमालिका । खी । नवमल्लिकायाम्
 । ग्रीफोङ्गनायाम् । सप्तशायाम् ।
 नेवारा इति नेवारी इति च भाषा ॥
 नवा स्तुत्या मालिका ॥
 नवमी । खी । शुक्लकृष्णपक्षयोस्ति
 यविशेषे । इयं चन्द्रस्य नवमकला
 क्रियारूपा दुर्गाया स्थितिः ॥ अ
 स्त्राणातस्यफलम् । विरोधकर्त्तुः सुज
 नै रगम्यः परापकारार्थमतिः कुशी
 खः । आचारहीनः कृपणः कठोरः
 प्रसूतिकाले नवमी यदि स्यादिति ॥
 नवयौवना । खी । युवती । तरुण्याम्
 । दिक्क्याम् । अतिक्रान्तमुग्धभावाया

नवया

म् ॥ नवयौवनातरुण्यस्याः सा ॥
 नवरत्नम् । नि । नवप्रकारमणिषु ॥ य
 था ॥ मुक्ताभाषिण्यावैदूर्यगोमेदा
 न् इष्वविद्भुमौ । पद्मरागं मरकतं नी
 लश्वेति यथा । क्रमादिति । तन्त्रसारः
 ॥ नवानाराद्वानां समाहारः ॥ * ॥
 नवग्रहदोषशान्तिधार्वाणि नवरत्ना
 नि यथा । वैदूर्यं धारयेत्सूर्ये नी
 लं च स्रगन्धान्छने । आवनेयेपिमा
 णिक्यं पद्मरागं शशाङ्गजे ॥ गुरौमु
 क्तां भृगौयज्जं शनैनीलं विदुर्बुधाः
 । राहौ गोमेदकं धार्थं केतौ मर
 कतं तथेतिदीपिका ॥
 नवरात्रम् । न । आश्विनाशुक्लमासेषु
 शुक्लप्रतिपदादिनवमीपर्यन्तनवदि
 नकर्त्तव्ये दुर्गाप्रतिविशेषे ॥ नवरात्र
 चतुष्टयमुक्तं देवीभागवते । चैत्रे
 ऽश्विनेतथाषाढे माघेकार्थीमङ्गोत्
 सवः । नवरात्रे मघाराजपूजाकार्या
 विशेषत इति ॥ नवानाराचीयां स
 माहारः ॥
 नवरात्रिकम् । न । नवरात्रे ॥
 नवपरिका । खी । नवोढायाम् ॥
 नववह्नुमम् । न । दाहामुखि ॥ पि ।
 नवीनप्रिये ॥
 नवयद्यम् । न । नवान्वरे । रुनाशते ॥
 नवशायकः । पुं । नवशाक इति गौड

नवांशः

भाषाप्रसिद्धे नवविधे गोपादिना
तिविशेषे ॥ यथा । गोपौ, माखीत
शतैली तन्वी मेगदकवारजी । कु
खास्यः कर्मकारस्य नापितो नवशाय
काः ॥ इतिपराशरसंज्ञिता ॥

नवश्राद्धम् । न । एकादशाहादिश्राद्धे ॥
नवसारः । पुं । न । नवसादरे ॥ तच्छु
द्विर्यथा । नवसारो भवेच्छुद्धशूर्णतो
वेदिपाचितः । दोषायंवेश यत्नेन भि
षगिर्मर्यादासिद्धये इतिसारचन्द्रिका ॥

नवसादरम् । न । नैसादर इतिभा
षाप्रसिद्धे इत्ये ॥ प्रतिश्यायेषु शिर
सः पीडासु नवसादरम् ॥

नवसूतिका । स्त्री । अचिरप्रसूतायां
धेनौ ॥ नवसूतं प्रसवो ऽस्याः । शेषा
दितिकप् । प्रच्ययस्यादिति ल्वम् ॥
नया । स्त्री । नवीनायाम् ॥

नवांशः । पुं । नवमांशे । मेघादिद्वादश
लघानां नवमे भागे ॥ यथा । मेघा
द्या मकराद्याश्च तुलाद्याः कर्कटाद
यः । क्रमानुवांशा राशीनां स्वांशाव
र्गोत्तमाः स्मृताः ॥ यथा । मेघे प्रथम
नवांशैकांशोमेघस्य । द्वितीयांशोवृ
षस्य । तृतीयांशोमिथुनस्य । चत
ुर्थांशः कर्कटस्य । पञ्चमांशः सिंहस्य
। षष्ठांशः कन्यायाः । सप्तमांशस्तुला
याः । अष्टमांशो वृश्चिकस्य । नवमां

नवाक्ष

शोधनुषः ॥ * ॥ एवं वृषे प्रथमांशो
मकरस्य । २ कुम्भस्य । ३ मीनस्य ।
४ मेघस्य । ५ वृषस्य । ६ मिथुनस्य
। ७ कर्कस्य । ८ सिंहस्य । ९ कन्या
याः ॥ * ॥ तथा मिथुने १ तुलायाः
। २ वृश्चिकस्य । ३ धनुषः । ४ मकर
स्य । ५ कुम्भस्य । ६ मीनस्य । ७ मे
घस्य । ८ वृषस्य । ९ मिथुनस्य ॥ *
॥ एवं कर्के १ कर्कस्य । २ सिंहस्य ।
३ कन्यायाः । ४ तुलायाः । ५ वृश्चि
कस्य । ६ धनुषः । ७ मकरस्य । ८
कुम्भस्य । ९ मीनस्य ॥ एवं सिंहे मे
घाद्याः ॥ कन्यायां मकराद्याः ॥ तु
लायां तुलाद्याः ॥ वृश्चिके कर्कटाद्याः
॥ एषमेव धनुषिमेघाद्याः ॥ मकरे
मकराद्याः ॥ कुम्भेतुलाद्याः ॥ मीने
कर्कटाद्याः क्रमानुवांशाज्ञेयाः ॥ उक्त
म् । मेघे नवांशा मेघाद्याः, वृषे च
मकरादिकाः । मिथुने च तुलाद्याः
स्युः कर्कटे कर्कटादिका, इति ॥

नवांशकः । पुं । नवांशे ॥
नवाङ्गम् । न । पाचनविशेषे ॥ यथा ।
विश्वाम्बताब्दभूनिम्बैः पञ्चमूली स
मन्वितैः । कृतः कषायो हन्याशुवा
तपित्तोद्भवं प्वरम् ॥

नवाङ्गा । स्त्री । कर्कटशृङ्गाम् ॥
नवाक्षम् । न । नवीनास्ये ॥ तन्निमि

नवोठा

नवोठे ॥

नवापयस्था । स्त्री । नूतनार्या चीरवि
दार्थ्याम् ॥नवाभोगः । वि । अभिनवप्रयत्ने । म-
होत्साहे ॥ नवआभोगोयत्नोयस्य ॥नवाम्बरम् । न । अनाहते । नवी न
वखे ॥ नवम्बरदम्बरम् ॥नवार्थिः । पुं । मङ्गलग्रहे ॥ इति चिका
ण्डशेषः ॥

नवाली । स्त्री । नवमालिकायाम् ॥

नवाहः । पुं । न । नवतिथौ । नवदिने
॥ प्रतिपत्तिथौ ॥नवीनः । वि । नये । नूतने ॥ नव
यय । नवस्रजपूतनपूखाश्चप्रत्ययाः
ब्रूरादेशश्च ॥

नवीयठ । वि । नवतरे ॥

नवेदाठ । पुं । अज्ञे ॥ नवेत्ति । विद्वं
अमुन् ॥नवोठा । स्त्री । नववध्याम् । जन्वाम्
। नववरिकायाम् ॥ मुग्धानायिकाभेदे ॥ यथा । वलानीतापार्श्वं मु-
खमनुमुखं नैवकुर्वते धुनानामूर्धानं चिपति वदन्ं चुम्बनविधौ । छिदि
न्यक्तं हस्तं चिपति गमनारोपितमना नवोठा योदारं रमयति च सन्ता
पयतिचेतिरसमश्री ॥ नवानूतना

चासौ ऊढाविवाहितचेतिविग्रहः ॥

नष्टच

नवोदृतम् । न । नवनीते ॥ नदश्चत-
त् उदृतम् । विशेषंगमितिस-
मात् ॥नथः । वि । नवीने । नूतने ॥ नूयते
। शुस्तुतौ । अचोयत् ॥ पुं । रक्तपु
ननैत्रायाम् ॥नक् । न । नशने ॥ शशं । भाषेकिप्
। नश्यति कर्त्तरिवाक्किप् । पङ्ककः ।
यथा विधिरुक्तस्थाः ॥

नशाकः । पुं । काकविशेषे ॥

नशिता । वि । नाशाश्रये ॥ नशेसृन् ॥

नश्यत्प्रसूतिका । स्त्री । सतवास्ताया
म् । सतपुत्रिकायाम् ॥नश्वरः । वि । अशाश्रये । नाशप्रतियो
गिति ॥ नश्यति तच्छीलः । शशं ।द्रव्यनशजिसर्त्तिभ्यः क्त्वरप् ॥ टिड्ढेति
उदीपि । नश्वरी ॥नष्टः । वि । तिरोहिते । अदर्शन
विशिष्टे ॥ नाशाश्रये ॥ नश्यतिम् ।शश अदर्शने । गत्वर्थेति कर्त्तरि
क्तः ॥ भाषक्तान्तादर्शआद्यञ्वा ॥नष्टचन्द्रः । पुं । सौरभाद्रस्थोभयपक्षे
चतुर्थ्यामुदितेषन्ते ॥ यथा । नष्टश्वन्दो न दृश्यन् भाद्रेसासि सिता
सिने । चतुर्थ्यामुदितो ऽशुद्र प्रतिपिशोमनीपिभिः ॥ चन्द्र स्तागपश्च
रखं कलङ्क मतिदुष्करम् । तस्मै द

नस्तः-

दाति हेनन्द कामतो यदि पश्यति
॥ स कामतो नरो दृष्ट्वा मन्वपूतं जलं
पिबेत् । तदा शुद्धो भवेत् सद्यो नि-
कलही महीतले ॥ सिंहः प्रसेन
मवधीत् सिंहो जाम्बवताहतः । सु-
कुमारक मारोदी क्व स ह्येष स्यम-
न्तकः ॥ इति मन्त्रेण पूतं जलं सा-
धु पिबेद् भुवम् ॥ इति ब्राह्मवैवर्त्तपु-
राणम् ॥

नष्टचेष्टना । खी । प्रलये । श्लोकादि-
भिर्निष्पन्नाशे । चर्ष श्लोकादिभिः
सकलचेष्टानाशे मूर्च्छापरपर्याये सा-
त्विकभावे ॥ नष्टाचेष्टायस्य । तस्य
भावः । तत् ॥

नष्टादिः । पुं । प्रमादादिना कारणान्त-
रवशेनवा त्यक्तवैतानिके । धीरह-
सि ॥ नष्टोऽसिर्गस्य ॥

नष्टाजीव्यः । वि । गतजीविकासापने ॥
नष्टासिखम् । न । लोप्थे । किञ्चित्सा-
प्तचौरनीतद्रव्ये ॥ इति हारायखी ॥
नष्टेन्दुकला । खी । कुक्ष्याम् ॥ नष्टा-
इन्दुकलादस्याम् ॥

नस्तः । खी । नासिकायाम् ॥ इति वि-
काण्डशेषः ॥
नस्तः । पुं । नासिकायाम् ॥ इति शब्द-
माहा ॥ न । नस्ये ॥ इति रत्नमाहा ॥
पञ्चविधं नस्तकर्म यद्यत् । प्रतिमर्षो

नस्ता

ऽवपीडय नस्यं प्रथमनं तथा । शि-
रोविरेचनञ्चैव नस्तकर्म तु पञ्च-
येति ॥

नस्ता । खी । नासाकृतच्छिद्रे ॥
नस्तितः । पुं । नस्योतो । रज्जुनोस्युत
नासे गवादैः । नाथावैस्य इति भा-
षा ॥ नस्तनम् । नासकौटिल्ये । कः
। नस्तं कृतमस्य प्रातिपदिकोवात्त्व-
र्थे इति शिच् । ततः कर्मणि क्त ॥

नस्तोतः ॥ पुं । नस्योते ॥ नस्यतेस्यं
। यत् ॥ कर्मणि क्तः । नस्तयाउतः ॥
नस्तम् । न । नस्ते । लावणे । नासिका-
देवचूर्णादौ ॥ यथा । सिद्धार्थकं वचा
शिङ्गकरञ्जं देवदारुच । मञ्जिष्ठाषि-
फला श्वेताशिरिषो रजनीद्वयम् ॥
प्रियङ्गुनिम्बषिकटुगोमूचेणावघर्षि-
तम् । नखमालेपनञ्चैव नानमृद्-
वर्त्तनं तथा ॥ अपस्मारविपोम्भाद्
शोषालक्ष्मीज्वरापहम् । भूतेभ्यश्च
भयं हन्ति राजद्वारे च शासनं मतिगा-
रुडे १८८ अध्यायः ॥

नस्या । खी । नासिकायाम् ॥ नासार-
ज्वाम् । नकेल इति नाथ इति च भा-
षा ॥ वि । नासिकायां भवे ॥ नासि-
कायां भवा । नासिकायै श्विता वा ।
शरीरावयवाद्यत् । नसुनासिकाया-
यत्तसच्चुद्देश्येति नसादेशः ॥

नाकः

नस्योतः । वि । नस्विते । नासारज्जु
युक्तेष्टयादौ ॥ नस्यया नासारज्जा
उतः ॥

नह । अ । प्रत्यारम्भे ॥ नच हच ॥

नहि । अ । निषेधे ॥ नद्यति । गहव
न्धने । इन् ॥

नहिकिम् । अ । निषेधे ॥

नहुषः । पुं । नागविशेषे ॥ सोमवंशम
वेन्दपतिविशेषे ॥ सचपुष्टुरवसोव्यो
घात्मजस्याद्युस्तनय इति पुराणम् ॥
न । तगरे ॥ नद्यति । गह ० । पून
हिकश्चिन्म्यउषच् ॥

नहुषाख्यम् । न । तगरपुष्ये ॥

नहुषात्मजः । पुं । ययातिन्दपे ॥

ना । अ । निषेधे ॥ नद्यति । गहव
न्धने । डा ॥

नाकः । पुं । स्वर्गे ॥ अकंदुःखम् ना
स्यत्र अकमिति नाकः । नभ्राश्चन
पादितिनलोपाभाषः ॥ को प्रज्ञा स
दभावोनापेतिषा ॥ न । प्रज्ञलोके ॥

नाकनायः । पुं । इन्द्रे ॥

नाकनायकः । पुं । इन्द्रे ॥

नाकनायकपुरोहितः । पुं । वृहस्पतौ ॥

नाकपृष्ठः । पुं । स्वर्गे ॥

नाकी । पुं । सुरे । देयतायाम् ॥ ना-

कः स्वर्गोत्थस्य । इनिः ॥

नाकः । पुं । मुनिविशेषे ॥ पृथ्वीधरे ॥

नाचषः

बल्मीके ॥ नअकति । अक ० वाहु

खकादुः ॥ यदा । नम्यते भूरनेन ।

शम ० । फलिपाटिनमिमनिजनाडु

गुकूपटिनाकिधतश्चेत्पुनाकिरादे-

ः गश्च । इकारिउच्चारणार्थः ॥

नाकुलः । पुं । नकुलपुत्रे ॥ वि । नकुल

सम्नान्नि ॥ नो । नकुलेश्वरीदेव्याः

स्थाने ॥ स्वायम्भुव्यपिनाकुले ॥

नाकुली । स्त्री । कुक्कुटीकन्दे ॥ चवि

के-॥ रात्रायाम् ॥ नार्द्र इति भा-

याप्रसिद्धे कन्दविशेषे ॥ नाकुली

नुवरा तिक्ता कटुकोष्णा विनाशये

त् । भोगिश्रुतावृश्चिकाशुविषज्व

रकृमिप्रधान् ॥ यषतिक्तायाम् ॥ श्वे

तकद्वकार्याम् ॥ नकुलानामियम्

प्रियत्वात् । तस्येदमिच्यम् ॥ न आकु

लक्षं यदा वा ॥

नाचषः । पुं । भासविशेषे ॥ सचद्विवि

धः । सप्तविंशतिनक्षत्रात्मक एकः ।

यथा । सर्वर्षपरिवर्षेश्वनाचषइद

चोच्यते इति ॥ सर्वनक्षत्रमुक्त्वात्

नाचषोमास इष्यते इति च ॥ अस्य

प्रयोजनम् । नचषसवागद्ययनानि

चेन्दीर्घासेन कुर्याद्भगणात्मकेन । स

सप्तविंशतिनक्षत्रात्मकेन ॥ जन्मनच

षे भानिभौमवारयोगे मनोदुःखदा

नम् । यथोक्तं दीपिकायाम् । जन्म

नागः

न्यर्दं यदि स्यातां वारौ भौमशनेश्वरी
 । स मासः कल्मषो नाम मनोदुःख प्र
 दायकः ॥ इति ॥ * ॥ द्वितीयः षष्टि
 दण्डात्मक नक्षत्र भोगकालरूपदि
 नचिंशदात्मकः । यथोक्तः सूर्यसिद्धा
 ज्ञे । नाडीषष्टयात्, नाक्षत्र महोरा
 शं प्रचक्षते । तत्चिंशता भवेत् मासः
 सावनोर्द्धोदवैश्वथेति ॥ अथ प्रयो
 जनमायुर्गणनायाम् । यथा । आयु
 दांशे स्मृतं प्राक्षे नौचषां षष्टिनाडि
 कमिति ॥ द्वि । नक्षत्रसम्बन्धिनि ॥
 तस्येदमिच्छत् ॥ १७ ॥
 नाक्षत्रिकः । पुं । नाक्षत्रमासे ॥ नक्षत्र
 गणनेनैव नाक्षत्रिक उदाहृतः ॥ वि
 - । नक्षत्रसम्बन्धिनि ॥ १८ ॥
 नाक्षत्रिकी । स्त्री । नक्षत्रदशायाम् ॥
 कलौ नाक्षत्रिकी दशेति ज्योतिषम् ॥
 नाग । पुं । वासुकादिपञ्चगे । काण्डवे
 ये । बहुफले सर्वे । मनुष्याकारे फ
 लात्वाद्भूषण्युक्ते सर्वे ॥ मातङ्गे । च
 स्त्रिनि ॥ क्षुराक्षरिणि ॥ तोयदे । मे
 वे ॥ नागकेसरे ॥ पुत्रागे ॥ नागद
 शके ॥ मुस्तके ॥ देवानिष्टप्रभेदे
 ॥ उहारेनाग इच्छुक्तो नीलजीमूत
 तन्निभः ॥ उत्तरस्थितः श्रेष्ठे ॥ नगे
 भवः । तत्र भव इच्छत् ॥ यदा । नगच्छ
 ति इति अमः । नअगः । सुप् सुभेति

नागः

-स० । अनजज्ञान न लोपः ॥ न ।
 -रङ्गे ॥ सीसके ॥ करणविशेषे ॥ अ
 चलातस्यफलम् । नागोद्भवो नागध
 नाभिलाषी वक्रोक्तिनालो नितरां कु
 शीलः । क्रोधाभिसन्तापितमनुष्यर्गे
 भर्गोपमः स्यात् किल्लरङ्गभूमौ ॥ र
 ङ्गे सीसकेचपुंलिङ्गोपीति वैद्याः ॥
 अस्रोत्पत्तिर्यथा । इहा भोगिसुतां र
 म्यां वासुकिस्तु मुमोच यत् - । यी
 र्यं-जातस्ततो नागः सर्वरोगापहे
 न्वयाम् ॥ सीसं रङ्गगुणं श्रेयं विशे
 धान्मेघनाशनम् ॥ नागस्तु नागशत
 तुल्यबलं ददाति व्याधिं विनाशयति
 जीवन मातनेति । वज्रं प्रदीपय
 ति कामबलं करोति मृच्छुश्च ना
 शयति सन्ततसेवितः सः * ॥ * ॥ त
 योः पाकधीनयोर्दोषो यथा । पाके
 नदीनैः किचवद्गनागौ कुष्ठानि गु
 ष्मांश्च तथातिकष्टान् । पाण्डुप्रसे
 दानशमान्यशोथभगन्वरादीन् कुरु
 तः प्रमुक्तौ ॥ * ॥ तयोर्मारखयथा
 । अश्वत्यचिन्वात्वर्ष्यां चतुर्थीशेन
 नि चिपेत् । मृतपात्रे विद्रुतो नागो
 लोहदर्थ्यां च चाञ्चितः ॥ यामैकेन म
 वेद्गस्त तप्तुल्या स्यान्मन शिवा । का
 श्रिकेन त्वयं पिष्टा यचेद्दृढ मुटेन
 च ॥ स्वाङ्गशीतं पुन पिष्टा शिक्वा

नागजी

काञ्चिकेन च । पुनः पुटेच्छरावाभ्या
मेवंपडभिः पुटैर्मतिः ॥ * ॥ नाग
सिन्दूरवर्णाभो म्रियते सर्वकार्यकृत्
। सतिक्तमधुरो नागो मृतो भवति
भस्मसात् ॥ आयुः कीर्त्तिं वीर्यवृद्धिं
करोति सेवनात्सदा । रोगान् ह-
न्ति मृतो नागो वद्धवहुशकारकः ॥

नागकन्दः । पुं । हस्ति कन्दे ॥

नागकर्कशः । पुं । रत्नैरख्ये ॥

नागकिञ्चल्कः । पुं । नागकेशरपुष्पे ॥

नागकुमारिका । स्त्री । गुडूधाम् ॥

मञ्जिष्ठायाम् ॥

नागकेशरः । पुं । नागकेशरवृक्षे ॥

नागकेशरः । पुं । काञ्चनाह्वये । चान्दे

ये । नागपुष्पे ॥ नागाख्यः केशरः ॥

नागगन्धा । स्त्री । नाकुलीकन्दे ॥

नागगर्भम् । न । सिन्दूरे ॥

नागच्छत्रा । स्त्री । नागदन्वाम् ॥

नागजम् । न । सिन्दूरे ॥ रत्ने ॥ वि ।

नागजाते ॥ नागाज्जातम् । छ

नी० डः ॥

नागजिह्वा । स्त्री । अनन्तमूलायाम् ॥

मनश्शिखायाम् ॥ नागानां जिह्वेव ॥

नागजिह्विका । स्त्री । नागजिह्वार्थे ॥

स्वार्थकः ॥

नागजीवनम् । न । यत्रे ॥ इति हेम-

चन्द्रः ॥

नागप

नागदन्तः । पुं । इक्षिदन्ते ॥ गृहान्नि
र्गतदारुणि । खूटी इति दांतिया इति
। चभाषा ॥

नागदन्तकः । पुं । भित्तिच्छदारुणि ।

निर्धूहे ॥ नागदन्तएव । स्वा० कः ॥

नागदन्तिका । स्त्री । वृश्चिकाल्याम् ।

विद्धिंटी इति मौड भाषा ॥ राम

। दूध्याम् ॥

नागदन्ती । स्त्री । श्रीहस्तिन्याम् । च-

स्तिकर्षपवाशाम् । भूरुष्याम् ॥

कुम्भाख्यभेषजे । नागहुस्तीति प्रसि

द्धौपधौ ॥

नागदमनी । स्त्री । चुट्टचुपविशेषे । उम्

धाम् । दुःसहायाम् । मरुध्न्याम् ॥

नागदलोपमम् । न । पद्मपफले । फान्

सा इति भाषा ॥

नागद्रुः । पुं । सुध्याम् । समन्तदुग्धा

याम् ॥

नागदीपः । पुं । भारतवर्षस्थो पदीप

विशेषे ॥

नागनामा । पुं । सीसके ॥

नागनिर्धूहः । पुं । नागदन्तके ॥

नागपत्रा । स्त्री । नागदमन्याम् ॥

नागपची । स्त्री । लक्ष्मणायामोषधौ ॥

नागपद्म । पुं । रतिपन्थ विशेषे ॥ यथा

। पाटौ मन्थे तथाइस्ते शिवेशिनः

भरो लघु । कामदेत् कामुक्ता मारी

नागव

नागर

बन्धो नागपदोमतः ॥ इति रति० ॥

नागपाशः । पुं । स्त्रीणां करणे ॥ यरुष्य
स्त्रायुधे ॥ ग्रन्थिविशेषे । सार्द्धद्वया
वर्चनात्तु नागपाश इति स्मृतः ॥
ब्रह्मग्रन्थिसथोद्धान्नागपाश मथा
पवेष्ट्यागमः ॥

नागपाशकः । पुं । रतिः ॥ ग्रन्थिविशेषे ।
यथा । स्वजङ्घादयमथस्यां हस्ता-
भ्यां धारयेत् कुक्षौ । रमे त्रिःशङ्कि
तः कामीबन्धोयं नागपाशकः ॥ इति
रतिमञ्जरी ॥

नागपुरम् । न । पाण्ड्यदेशे ऽनेन नाम्ना
प्रसिद्धे नगरे । उरगपुरे ॥ हस्तिना
पुरे ॥ वङ्गपुराखोक्ते गङ्गापतरणप्र
स्तावप्रसिद्धे देशविशेषे ॥

नागपुष्यः । पुं । पुत्रागवृक्षे ॥ नागके
सरे ॥ नागपुष्यः कषायोष्णो रूक्षो
खव्यामवाचनः । स्वरकण्डूतृपात्रा
सच्छर्दिहृल्लासनाशनः । दौर्गन्ध्य
कुटवीतर्पकफपित्तविषापहः ॥ च
म्पके ॥

नागपुष्पकशा । स्त्री । कुष्माण्ड्याम् ॥
नागपुष्पिका । स्त्री । स्वर्णपुष्प्याम् ॥
नागपुष्पी । स्त्री । गजपुष्प्यां सताया
म् ॥ नागिन्ध्याम् ॥ नागदमन्याम् ॥

नागफणः । पुं । पटोले ॥

नागवन्धुः । पुं । अन्धत्ववृक्षे ॥ नागा

। नाम्बान्धवे ॥

नागवक्षः । पुं । भीमसेने ॥ वि । हस्ति
॥ तुल्यपराक्रमे ॥

नागवक्षा । स्त्री । गाङ्गेरुव्याम् । गोरख
चाकुलियाइति गौडभाषा ॥ नागा
नां हस्तिनां वक्षाः ॥

नागभृत् । पुं । दुण्डुसर्पे ॥ इति चिका
रुडशेषः ॥

नागमङ्गलः । पुं । ऐरावते । शक्रगजे ॥

नागमाता । स्त्री । कङ्काम् ॥ मनसादे
व्याम् ॥ मनश्लिखायाम् ॥

नागमारः । पुं । केशराजे । भृङ्गराजे
॥ वि । हस्तिमारके ॥

नागयष्टिः । स्त्री । पुष्करिण्यादि स्थित
काष्ठविशेषे । नागाश्चलायाम् । रर
काठ इति गौड भाषा । जाखन इति
भाषा ॥

नागयष्टिका । स्त्री । खातस्थकाष्ठविशे
षे । नागाश्चलायाम् । जाखन इति
भाषा ॥

नागरः । पुं । दिशरे ॥ नागरङ्गे ॥ न ।
सुसुके ॥ शुष्क्याम् ॥ रतवन्धे । वि ।
विदग्धे ॥ नगरोद्भवे ॥ नगरेभवः ।
तत्रभवइत्यण् ॥ यदा । अगं रति ।
रा । क । न अगारः । नकारेण सु
पुपेति समासः ॥

नागरकः । पुं । चोरे ॥ चिचलेखका

नागव

दिशिञ्जनि ॥ नगरे भवः । नगरा
 'तुक्त्वात् नपावीण्ययोरिति बुध् ॥
 रितिबन्धविशेषे । यथा । ऊरुमूले
 परिस्थित्वा येषिदूराद्वयं यद्दि । श्री
 बांधुत्वाकराभ्याश्च बन्धो नागरकोम
 'त इतिरतिमञ्जरी ॥ ७ ॥

नागरकम् । न । सिन्दुरे ॥ नागस्यो
 चिते ॥

नागरधर्मः । पुं । नागरमुक्त्वायाम् ॥

नागरेणः । पुं । जम्बीरविशेषे । रेराव
 ते । नारदो । नरदो इतिभाषाम-
 सिद्धे । फलद्वये ॥ नागरेण्यव । र
 ञ् । इत्यर्थेतिषच् ॥ नागस्यसि
 इन्द्रस्योवरजोऽस्येति वा ॥

नागमुक्तकम् । न । भद्रमुक्तके ॥

नागरमुक्ता । स्त्री । मुक्ताप्रभेदे । च-
 क्राह्यायाम् । नादेव्याम् । चूडाका
 याम् । नागरमेथा इतिभाषा ॥

नागराजः । पुं । अनने । शेषे ॥ नाग
 नां राजा । राजाङ्गः सलिभ्यश्च ॥
 पिङ्गजनगरे ॥ यरावते ॥

नागराङ्गम् । न । सुगुञ्जाम् ॥

नागरी । स्त्री । सुहोद्वये ॥ विदग्ध-
 नार्थात् ॥ नागरभार्थायाम् ॥

नागरी ट । पुं । नागरीशब्देः कृतेमङ्गल
 शब्दे ॥ पिङ्गे ॥

नागस्कः । पुं । नागरके ॥

नागव ।

नागरेणुः । पुं । सिन्दुरे ॥

नागरेयकः । वि । नगर्थां भवार्थो ॥ क
 । त्व्यादिस्वाट्टकच् ॥

नागरेताः । स्त्री । नेशने । श्रेयसि ॥

इतिचिकाण्डशेषः ॥ ताम्बूल्याम् ॥

नागलोकः । पुं । पाताले ॥ नागोनां-
 लोकात् ॥

नागवल्ली । स्त्री । नागवल्याम् ॥

नागवहिका । स्त्री । नागवह्याम् ॥

नागवह्री । स्त्री । ताम्बूल्याम् । पानकी

वैष्णव इतिभाषा ॥ नागलोकस्यवह्री
 । भा० ॥ प्रवच्येतिदृष्ट्यात्वाद्यादि-
 नानायामस्यस्नानमेदादेवभिर्वा ।

एकाम्येवादेशस्तत्राविशेषानाना
 कारं याति काये गुणेषु । यथा ।

श्रीवाटीमधुरा तीक्ष्णा घातपित्त-
 कफामहा । रसाश्चाचरसाव्या वि
 पाके शिशिरास्यूता ॥ स्नादक्षपाटी

कटुकान्धतित्ता तीक्ष्णा तपोण्यामु
 कृपाककर्षी । विदाहपरिस्रावविको
 पनीचविष्टम्भदा घातनिवर्हणीच ॥

सप्तमीमधुरा तीक्ष्णा कटु रूपाच
 पाचनी । गुल्मोदराघ्नानहरा हृदि
 कृद्धीपनीपरा ॥ * ॥ अन्यत्र । मुष्ठा

नरेसप्तशिराप्रसिद्धा तत्पर्यचूर्णाति
 रसातिशया । सुगन्धितीक्ष्णा मधु
 रातिष्ठया सन्धीपनीपुंस्वकाराचद-

नागवी.

त्या ॥ विरेचनीवक्रमुगन्धिकारि-
णीति ॥ * ॥ : नानायाज्ञसरासुती
क्षणमधुराह्याहिमादाधनुत्पित्तो
श्रेकहरासुदीपनकारीवल्यामुखामो
दिनी । स्त्रीवैभाग्यविषर्दिनीमद-
कारीनेयासदावल्लभागुल्माध्यानवि-
वन्धनिच्चकथितासामाखवेतुस्थिता ॥
अन्विपुष्कलिकानामकषायोष्णक-
टुस्तथा । मलापकर्षाकण्ठस्थपित्तह-
घातनाशिनी ॥ द्वैपियोयाकटुस्ती
ऽद्याहृद्यादीर्घदद्याषसा । कफघात-
हराह्याकटुदीपनपाचनीतिराज-
निर्घण्टः ॥

नागवारिकः । पुं । राजकुम्भरहस्तिपे ॥
गणस्थराजे ॥ गरुडे ॥ चित्रमेखले
- । मयूरे ॥

नागवीटः । पुं । आकरा इति गौडभा-
पाप्रसिद्धे । टाङ्करे ॥ इति चकाण्ड-
शेषः ॥

नागवीथी । स्त्री । अश्विन्यादिनक्षत्र-
वयघटितग्रहस्थानध्यानर्गतो सर-
स्थानस्थपथविशेषे ॥ यथा । सर्व-
ग्रहाणां प्रीत्येव स्थानानि द्विजस-
त्तमाः । स्थानंजारह्वमथं तथैरा-
धतमुधारम् ॥ वैश्वानरं दक्षिणतोनि-
र्दिष्टमिष्टतत्त्वतः । तदेवमधमोत्त-
रदक्षिणमार्गपर्यं प्रत्येकं वीथीव-

नागान.

येखविधाभिद्यते । तथाहि । विमि-
स्त्रिभिरश्विन्यादिनक्षत्रैर्नागवीथी
गत्रवीथी रेरावती चेत्पुत्रमार्गे
वीथीवयम् । तथा चोक्तम् । अश्वि-
नी कृत्तिकायाम्या नागवीथीतिश-
ब्दिता । इति विष्णुपुराणम् ॥ कथ्य-
यापत्यविशेषे ॥

नागवृक्षः । पुं । नागकेसरे ॥
नागशुण्डी । स्त्री । उद्गरीफले ॥
नागसम्भवं । न । सिन्दूरे ॥ नागसी
संसम्भवे ऽस्य ॥

नागमुगन्धा । स्त्री । भुजङ्गाद्याम् ॥
नागस्तोककम् । न । वत्सनाभे ॥

नागस्फोता । स्त्री । दन्त्याम् ॥ नागद-
न्याम् ॥

नागधनुः । पुं । नखनाभगन्धद्रव्ये ॥

नागधन्वी । स्त्री । बन्ध्याकर्कोटक्याम् ॥

नागाख्यः । पुं । नागकेसरे ॥ न । हस्ति-
नापुरे ॥

नागाङ्गना । स्त्री । नागपत्न्याम् ॥ ना-
गयष्टौ ॥ इति मेदिनी ॥ द्विरदस्य
भुङ्करे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

नागाश्लथा । स्त्री । नागवपुष्याम् ॥

नागाधिपः । पुं । अनन्ते ॥ हस्तिराजे ॥

नागाननः । पुं । श्रीगणेशे ॥ नागभान

नमस्य । सत्सुदायगच्छा अथयशेपिव-
र्त्तन्त इति नागमुखपरो नागशब्दः ॥

नाटः

नागान्तकः । पुं । गरुडे ॥ नागानाम
न्तकः ॥

नागा रातिः । पुं । बन्धाकर्कोटक्याम् ॥

नागाखावुः । स्त्री । कुम्भतुम्भ्याम् ॥

नागाशनः । पुं । गरुडे ॥ नागान् अश्ना
ति । अश० । ल्युः ॥ नागा अशनं य
स्येति वा ॥

नागाह्वम् । न । इस्तिनापुरे ॥

नागाह्वा । स्त्री । लक्ष्णाणाकन्दे ॥

नागिनी । स्त्री । नागपुष्प्याम् ॥ नाग
दन्त्याम् ॥ नागिनी रोचनी । तिक्ता
तीक्ष्णोष्णा कफपित्तजित् । विनिह
न्ति । विषं गुलं योनिदोषवमिह
सीन् ॥

नागी । स्त्री । इभयोपायाम् । सूचा-
यांगजयोषिति ॥ नागशब्दाज्ज्ञान
पदेति स्त्रोत्वर्थे ङीप् ॥

नागोदरम् । न । उदरखाणे ॥ इति हे
मचन्द्रः ॥

नागोदरम् । न । उदरखाणे ॥ इति हा
रावधी

नाचिकेतः । पुं । अनले ॥ नचिकेत
साम्राज्ञे वैदिकोपाख्यानविशेषे ॥

नाचिकेतुः । पुं । चम्रौ ॥ इति पिकाण्ड
शेषः ॥

नाटः । पुं । ऋच्ये ॥ कर्नाट इति प्र
सिद्धदेशे ॥

नाटायः

नाटकः । पुं । कामाख्यायां पर्वतविशेषे ॥ यथा । ऐशान्यांनाटकेशैलेश-
ङ्करस्य महाश्रमम् । निश्चंदसति त
त्रेशस्रदधीनातुपार्वतीति काशिका
पुराणम् ॥

नाटकम् । न । महाकूपके । गदपद्यप्रा
कृतभाषामये ग्रन्थविशेषे ॥ देवता
दर्शनान्तश्च कर्त्तव्यं नाटकं नृपैः ।
राजर्षिदर्शनान्तं वातेपिदेवैः समा
मताः ॥ वि । नर्त्तके ॥ नाटयति ।
नाटयिषु ॥

नाटकशैलः । पुं । अद्रिविशेषे ॥ यथा ।
अस्तिनाटकशैले नुसरोमानससं-
दिभम् । यत्र सार्धं शैलपुत्र्या जल
क्रीडां सदाहरः ॥ कुरुते नरगाद
श्च स्वर्गपङ्कजशोभिते । तस्य पत्रचान्
मध्यपूर्वभागे भयशरिन्वयम् ॥ अ
धतीर्षं प्रयाच्येव दक्षिणं सागरं प्रति
। इति काशिकापुराणे ८२ अध्यायः ॥

नाटकसन्धिः । पुं । मुखप्रतिमुखगर्भाय
मर्शनिर्वहणस्य पञ्चभेदभिन्ने ॥ य
था । मुखं प्रतिमुखं चैव गर्भो विमर्श
एव च । तथा निर्वहणस्येति नाटके
पञ्चसन्धय इति ॥

नाटकीयम् । न । नाटकपर्ये ॥ नाट
के भयम् । दृष्टाच्छः ॥

नाटायः । पुं । तरमुञ्जे । जतापनसे ॥

नाट्यध

नाटार । पुं । नटतनये ॥ नटस्या म
 त्यम् । आरगुदीर्घमिच्छारक् ॥
 नाटिका । स्त्री । नाटकविशेषे ॥
 नाटयः । पु । नट्याञ्जपत्ये ॥
 नाटेर । पु । नटीसुते ॥ इति हेम
 चन्द्रः ॥
 नाट्यम् । न । तैर्यविके । नृच्यगीत
 वाद्यात्मके ॥ लास्ये । नर्त्तने ॥ वाक्या
 र्थाभिनये ॥ नटस्यदम् । छन्दो गौ
 विकेति । ज्यः ॥ यो यस्यदयितोभा
 वः सतं नाट्ये निरीचते । अतः सर्व
 मनोहारि नाट्य कश्च नरञ्चकम् ॥
 अस्योत्पत्तिर्यथा । इष्टानु श्रूयते प्र
 क्षाशक्तेण ध्यार्थितः पुरा । चकारा
 कृष्य वेदे न्योनाट्यवेदन्तु पञ्चमम्
 ॥ उपवेदोद्य वेदाश्च चत्वारः कथि
 ताः स्मृतौ । तपोपवेदे गान्धर्वः शि
 येनाज्ञ स्वयम्भुवे ॥ तेनापि भरता
 योक्तस्तेन मर्त्ये प्रचारितः । शिवाञ्ज
 योनिभरता स्तस्माद्दस्य प्रयोजका
 इति सङ्गीतदर्शोद्देशः ॥ नटानाङ्
 कर्म । षड् ॥
 नाट्यधर्मिका । स्त्री । दर्शनार्थं शास्त्रो
 क्तनाट्ये ॥ यथा । गीतवाद्यनृच्यव
 यं नाट्य तैर्यविकञ्चतत् । सङ्गीतं
 प्रेक्षणार्थं स्मिन् शास्त्रोक्ते नाट्यधर्मि
 केति हेमचन्द्रः ॥

नट्योक्तिः

नाट्यप्रियः । पु । शिवे ॥
 नाट्यशाखा । स्त्री । प्रासादद्वारसमी
 पगृहे । नाट्यमण्डप इति भाषा ॥ य
 था । नाट्य शाखा च कर्त्तव्याद्वारदे
 शसमाश्रयेति गरुडपुराणम् ॥
 नाट्याङ्गहारः । पुं । सङ्गीतप्रसिद्धे अ
 षट्षष्टिप्रकारे नाट्यभूषणहेतौ ॥ स
 चप्रकारः सङ्गीतदर्शोद्देशादिभ्यो ज्ञा
 तव्यः ॥
 नाट्योक्तिः । स्त्री । नाटकविषयक
 पचसि ॥ नाट्योक्तिः ॥ सायथा ।
 आर्थेति प्राज्ञये । महाराजेति च
 चिये । हलेति संख्यौ । षण्डे इति नी
 चे । हञ्जे इति चेष्याम् । आर्थपुत्रेति
 स्यामिति ॥ राष्ट्रियेति राजश्याले ।
 हृष्टे इति समाने । देवेति राजनि ।
 भृष्टेति सर्वभौमे । आवुत्तेति भगिनी
 पतौ । अञ्जुका इति गणिकायाम् ।
 भाव इति विदुषि । आवुक इति जन
 के । युवराजे भर्त्तृदारक इति च कु
 मारे । देवो भर्त्तृरक इति च राजनि
 । भर्त्तृदारिकेति राजसुताग्राम् । दे
 वी इति कृताभिषेकावां नृपस्त्रियाम्
 । भट्टिनी इति इतरासुराक्षीपु । अत्र
 क्षाण्णमिष्ययथोक्तौ । अग्नेति मा
 तरि । बाहः इति बाहायाम् । मारि
 प इति आर्ये । अन्तिकेति ज्येष्ठायां भ

नाडी

गिन्याम् । निर्वहणमितिनिष्ठायाम्

॥ इत्यमरः ॥

नाडिः । स्त्री । नाड्याम् ॥

नाडिकम् । न । कालशाके ॥ इतिभा
वप्रकाशः ॥

नाडिका । स्त्री । घटिकायाम् । घडी
इतिभाषा ॥

नाडिकेखः । पु । नारिकेले ॥

नाडिचीरम् । न । निर्वेष्टने । नखीइ
तिगौडभाषा ॥ इतिहारावली ॥

नाडिन्धमः । पुं । स्पर्शकारे ॥ नाडी-
वंशनखी धमति । ध्याशब्दादिसं-
योगयोः । नाडीमुष्णोत्थेतिकर्त्त
रिखश् । पात्रेतिप्रभादेशः । खिच्य
नध्यस्येतिह्रस्वः ॥

नाडिन्धयः । पुं । नाडीपानकर्त्तरि ॥
नाडीधयति । घेट् ॥ नाडीमुष्णो
श्वेतिखश् । ह्रस्वः ॥

नाडिपषम् । न । नाडीपशाके ॥

नाडी । स्त्री । शिराधाम् ॥ तचकायना
डीविधा । तचैकाशायुवहा । अन्या
मूचविडखिरसवाहिनी । अपरा आ
हारवाहिनीतिक्वश्चभरतः ॥ * ॥

अथनाडीक्रमः । सार्द्धत्रिकोश्यानाशो
द्विस्थूलाः सूक्ष्माश्चदेहिनाम् । ना
मिकन्दनिवहास्तास्तिर्यगूर्द्धमधः स्थि
ताः ॥ द्विसप्ततिः सष्टस्त्रानु तासांस्तु

नाडी

लाः प्रकीर्त्तिताः । देहे धमन्योधन्या

स्ताः पश्चेन्द्रियगुणावहाः ॥ तासांश्च

सूक्ष्मशुधिराणि, प्रतानिससस्तुस्ता

नियैरसकृदन्नरसंवहद्भिः । आप्या

यते वपुरिदं हिन्त्या मनीषा म

त्तः सूक्ष्मिरीयसिन्धुशतैः समुद्रः ॥

आपादतः प्रततगात्र मशेषमेघा मा

मस्तकादपिच नाभिपुरःस्थितेन ।

एतन्सुदृङ्गद्वर्चर्मचयेन नदुंकायन्व

यामिह शिगर्शतसप्तकेन ॥ * ॥ स

प्तयतामां मध्येचसुरधिकाविंशतिः

स्फुटास्तासाम् । एकापरीचखीया

दक्षिणकरचरखीवन्यस्ता ॥ चतुर

धिकेति तदुक्तम् । तिर्यक्कूर्भोदेहि

नां नाभिदेशे वामे वक्त्रं तस्यपु-

च्छ्वयान्ये । उर्ध्वभागेहस्तपादीच

वामौ तस्याधस्तात् संस्थिता दक्षि-

णीतौ ॥ वक्त्रे नाडीद्वयंतस्यपुच्छे

नाडीद्वयंतथा । पश्चपश्चकरे पादे-

वामदक्षिणभागयोः ॥ तासां मध्ये

एकेति । एकस्या एव पादादूर्ध्वगम

नात् दक्षिणेति प्राधान्ये पुरुषाश्रया

। दुक्तम् । वामे भागे ख्रियायोष्यो

नाडी पुंसस्तु दक्षिणे । इतिप्रोक्तो
मया देविसर्वदेहेपुदेहिनाम् ॥ * ॥
नपुंसकस्यतुस्त्रीपुंसयो रन्यतराका
रप्रकटता मपेच्य परीचा । साम्य

नाडी

नुनस्यादेव । कृषिमस्यतुप्रकृतिस्थ
 ता । चरयेति वामस्यतु दक्षिणत्र
 न्यपश्चात्पार्श्वस्था । दक्षिणस्यतु
 वामग्रन्यपश्चात्पार्श्वस्थैव सदुपदे
 शात् । करस्यातुवक्ष्यते ॥ * ॥ प
 रीक्षाप्रकारमाह । सथेन रोग
 धृतिपूर्वरभागभावा पीड्याथदक्षि
 णकराङ्गुलिकात्रयेण । अङ्गुष्ठमूलम
 धि पश्चिमभागमध्ये नाडीं प्रभञ्ज
 नगतिं सततं परीचेत् ॥ सथेन क
 रेण । रोगधृतिर्गद्धारण मिथ्या
 पीडने हेतुः । रोगाणां घातादि पि
 शुनवायूनां भारखं यथा-स्यात् तथा
 पीड्येति कश्चित् । भागइति समुद्दि
 तकपोशिपरम् भाजेति परीक्षा
 कालेपि तत्र इक्षुस्थितये । अपी-
 ष्येत्यर्थान् नाडीम् एतच्चापीडनं वा
 तादि पैर्वापर्यायबोधनाय । अथे
 च्या पीडनानन्तरम् नतु परीचा-
 कालेष्यापीडनस्थितिः । दक्षिणेति
 प्राधिकम् स्वपरीक्षाया जन्यवाच्चा
 त् । एषेति योग्यतया तर्जनीमथ
 मानामिकाग्रदणम् । पश्चिमेत्य
 ङ्गुष्ठस्थाधोभागः । मूलेति तदुक्तम् ।
 अङ्गुष्ठस्यतु मूलेवा धमनी जीवसा
 चिणी । तस्या गतिवशाद्विद्यात् सु
 खं दुःखञ्च देहिनाम् ॥ प्रभञ्जनग

नाडी

तिर्यचेति नाड्यन्तरनिरासः । सतत
 मिति सुखतादशायामपि । तदुक्त
 म् । भाविरोगाभिबोधाय सुखनाडी
 परीक्षणमिति ॥ * ॥ परीक्षणीय
 माह । घातं पित्तं कफं इन्द्रं सन्निपा
 तं तथैवच । साध्या साध्यविवेकश्च
 सर्वं नाडी प्रकाशयेत् ॥ सन्निपात
 मिति सामान्यतः । साध्यासाध्यमि
 ति विशेषतश्चेत्यर्थः । सर्वमिच्छेत्
 दन्वच्चरोगादिक मिच्छुपसंहारः ॥
 इति नाडीप्रकाशे प्रथमोद्योतः ॥ * ॥
 अथ नाडीज्ञानसमय माह । प्रातः
 कृतसमाचारः कृताचारपरिग्रहम्
 । सुखासीनः सुखासीनं परीक्षार्थं
 मुपाचरेत् ॥ प्रातरिति प्राधिकम् म
 थ्याङ्गे उष्यता इच्छुक्तेः ॥ * ॥ नि
 षिद्धकालमाह । सद्यः स्वातस्थ भुक्त
 स्य क्षुत्तृष्णातपसेधिनः । व्याया
 माक्रान्तदेहस्य सम्यङ् नाडीन बुध्य
 ते ॥ तैलाभ्यङ्गे च सुप्तेष्वतयाचमो
 जनान्तरे । तथा न ज्ञायते नाडी य
 था दुर्गतरा नदी ॥ सुप्ते निश्चकाले
 । भोजनान्तरे भोजनमध्ये भोजना
 वसानमात्रे च । वातमूर्च्छादिबधि
 करोगे नायंविधिः ॥ * ॥ अथ ज्ञाता
 दिस्वभावक्रममाह । आदौ च वक्षते
 वातो मध्येपित्तं तथैवच । अन्ते च

नाडी

वहते श्लेष्मा नाडिकाषयलक्षणम्
 ॥ आदाविति । कफोष्णिपीडितद्विती
 यच्छे । नतु तर्जनीनिवेशस्थले स्था
 नभेदस्य कुषाप्यवस्थमागत्वात् ॥ *
 ॥ सुखताघानार्थं भाह । भूलताम
 मनप्राया स्वच्छा स्वास्थमधीशिरा ।
 । प्रायेति वाहुस्थेन । स्वच्छा परितो
 जाय्यरक्षिता । स्वास्थमधी सुखता
 व्यञ्जिकाव । तथा । प्रातःस्निग्धमधी
 नाडी मध्याह्ने चोष्णतान्विता । सा
 याह्ने धावमानाश्च चिराद्दोगविर्बर्ज
 ता ॥ चिरादिति । अतीतानागतयो
 र्द्वयोरप्युक्तिः पण्याश्रितानामेव ॥ *
 ॥ वातादोनां क्रमेण गति माह ।
 वाताद् वक्रगता नाडी चपलापिप्त
 वाहिनी । स्थिरा श्लेष्मवती ज्ञेयामि
 श्रिते मिश्रिता भवेत् ॥ वक्षेति ।
 वायोक्षिरार्थगुग्मनात् तिरोवहन्ती
 ति । एवं तत्प्रसोपादिना अर्शादि
 गतिरपि च्छातव्या । चपलेति । वक्षे
 रूर्ध्वं ज्वलनादूर्ध्वं चच्छेदा । स्थिरेति
 लक्ष्यनीचगमना दनुल्लवणा । मिश्रि
 तेमिश्रितचिह्नमवति । रेन विदे
 पञ्जोद्यभयचिह्नम् । सर्वजे सर्वचिह्नेति ।
 चपलतास्थिरतयोः समयभेदेनावि
 रोधः ॥ * ॥ उक्तान्नादिस्त्रामान्यस्य
 विशेषमाह । सर्पजलौकादि गतिं व

नाडी

दन्तिविषुधाः प्रभञ्जनेन नाडीम् । पि
 त्तेश्च काकलावकभेकादि गतिं विदुः
 सुधियः ॥ राजहंसमयूराणां पारा
 यतकपोतयोः । कुक्कुटादिगतिं पक्षे
 धमनो कफसंरता ॥ आदिना शते
 घृश्विकगति दीक्षायिता । आदि श
 ब्देनपिप्ते कलिङ्गकलविद्धादिगतिः
 । कफे गजवराङ्गनादिगतिः ॥ * ॥ च
 न्दजस्थापि क्रमेणैव भेदानाह । मु
 षुः सर्पगतिं नाडीं मुद्गुर्भेकगतिं त
 या । वातपित्तद्वयोद्भूतां प्रवदन्ति वि
 चच्छगाः ॥ भुजगादिगतिश्चैव राज
 हंसगतिं धराम् । वातश्लेष्मसमुद्भूतां
 भायन्ते तद्विदे जनाः ॥ मण्डूकादि
 गतिं नाडीं मयूरादिगतिं तथा । पि
 त्तश्लेष्मसमुद्भूतां प्रवदन्ति मदा
 धियः ॥ * ॥ विदोपवा मप्याह । उ
 रगादिश्लेष्मकादिहंसादीनाश्च विक्ष
 ती गमनम् । वातादीनाश्च समं ध
 मनीसन्त्वन्व मापक्षे ॥ सममिति
 न्यूनाधिकृता निरासः । कसगच्यात्
 नासाध्यत्वम् । तथा । जावतिप्तिरि
 यार्शाकामनं सन्निपाततः । कदापि
 न्मन्दगानाडी कदापिच् छीमगा भ
 वेत् ॥ विदोपप्रभवे रोगे विज्ञेया
 हि भिषगुवरैः । पित्तक्रमतया कृ
 ष्णसाध्यत्वमसाध्यत्वञ्च ॥ * ॥ सा

नाडी

मान्यतः सुखसाध्यत्वं माह । यदा
 यं धातुं भामोति तदा नाडी तथा
 गतिः । तथाचि सुखसाध्यत्वं नाडी
 ज्ञानेन बुध्यते ॥ अयमर्थः । अपरा
 ज्ञादौ नाडी धामोत्वया प्रथमं वा
 तगत्तैव वहति ततो यथायथं पि
 तादिगत्या नतु पिताल्लवणात्त्वे वा
 तादिगत्या तदासुखसाध्यत्वं अति
 रेकेण व्यतिररेः । तदुक्तं मन्यैः । ना
 डी यथाकालगतिं स्वयाणां प्रकोपशा
 न्यादिभिरेव भूयः ॥ * ॥ अथासद्य
 रूपमाह । मन्दं मन्दं शिथिलं शिथिलं
 व्याकुलं व्याकुलं वाहित्वा हित्वा वद
 ति धमनी याति नाशश्च क्त्वा । नि
 श्वं स्थानात् सुखति पुनरप्यद्गुलं सं
 स्पृशेद्वाभावैरेवं बहुविधविधैः सन्नि
 पाता दसाध्या ॥ मन्दं मन्दं मुहुरनु
 द्रष्टमप्रखरमिति यावत् । शिथिले
 गति सुखदृतिरूपम् । व्याकुले ति च
 स्तद्वदितस्ततः । वाशब्दः समुच्चये ।
 स्थित्वा स्थित्त्वे च्यावृत्त्या च तद्रूपैव ग
 तिः । नाशमदर्शनम् । गच्छति कदा
 चिन्नाडी स्पन्दोपिनसम्भाषत इत्य
 र्थः । सूक्ष्मेति यदि लभ्यते तदा तथै
 वानिश्चं प्रायः स्थानमद्गुठमूर्च्छतस्मा
 न् सुखदृति कदापि तत्र न स्पन्दत इ
 त्यर्थः । तदुक्तम् । हन्ति च स्थानवि

नाडी

च्युतेति किञ्चित्स्फुरतीति कुवा
 पि । पुनरपीति क्रियादिलम्बेन अ
 द्गुली मद्गुली मूखमेवमित्येवं रूपै
 र्वहुभिर्भावैर्धर्मैः । उक्तव्यान्यथ ।
 महातापेपिश्रीतत्वं श्रीतत्त्वे तापि
 ताशिरा । नानाविधगतिर्यस्मत्संस्त
 स्युर्नसंगयः ॥ महेत्याशयांकुष्टपि
 तादिकृततापनिरासः । श्रीतत्त्वं
 त्वचापि महेति सम्बध्यते । तथा ।
 शिदोषे स्पन्दते नाडीस्युकालेपि
 निश्चला । निश्चला स्पन्दसामान्याभा
 ववती । अतीसारो दौष्टलेपादादि
 स्वेदादिना स्पन्दोपलभ्यात् ॥ तथा
 १ । पूर्वं पित्तगतिं प्रमंजनगतिं श्लेष्मा
 यमाधिभ्रतीं सन्तानभ्रमणं मुहुर्वि
 द्धतीं चक्राधिकृष्टामिव । तीव्रत्वं
 दधतीं कलापिगतिकां सूक्ष्मत्वमा
 तन्दतीं नो साध्यां धमनीं वदन्ति
 सुधियो नाडीगतिज्ञानिनः ॥ अथ
 मर्थः । पूर्वमितिक्रमविपर्यये पित्ता
 दिगतिमतीं धारंवारमेवंक्रमेण च
 क्रोपरिश्रान्यमाणा मिव । तथातीव्र
 त्वमतिशयवेगम् एवञ्च कदाचिन्म
 यूरवद्गमनाम् । तथात्तरोत्तरं कु
 यता भापादयन्तीति विशिष्टो हेतुः
 । तथापान्यथ । यास्युच्चाच स्थिरा
 च्यन्तायाचेयं मांसवाहिनी । याच

नाडी

सूक्ष्माश्च वक्राश्च तामसास्थां वि
दुर्बुधाः ॥ अच्युद्धा सहजतोष्युच्च
तरा पृथग्विद्योक्ततावा । कदाचिदिति
स्विरा प्रविधानेनैव गम्यमानस्यन्दा
च । मांसवाहिनी मांसाहारद्वय ग
तिसती लगुडप्रायेति । तदुक्तम् ।
मांसेन लगुडाकृतिः । मांसेनसमं
वहतीति नयुक्तं तद्रूपपरिचापकप्र
कारस्थानुक्तत्वात् । इयमपिविशिष्ट
बोधनाय । याचसूक्ष्माश्चवक्राचेति
पृथग्विद्योक्तान्तरमिति ॥ * ॥ असा
ध्यत्वापवादमाह । भाग्यवाहमूर्च्छा
भयशोकप्रसुखकारणात्नाडी । सम्भू
च्छितापिगाढं पुनरपिसाजीवितं ध
त्ते ॥ चित्तवहुलभारोद्भवनेनवा
विषवेगधारावाहिरुधिरदर्शनादिज
नितमूर्च्छयावा राजसादिसन्दर्शना
दिभयेनवा पुत्रादिविरहजनितशो
कातिरेकेणवा सम्भूच्छितापि अति
निस्पन्दापि । गार्ढमिति सुतरां का
र्ष्यादियोगेपीत्यर्थः । पुनरिति सा
ध्यतां यातीत्यर्थः । भाजानां रक्ष्या
दीनां प्रवाहइति न युक्तम् भयशो
कयो पृथग्बिधानात् । प्रमुखेत्त्वने
न हेत्त्वकाराभिधानम् । तदुक्तम् ।
पतित, सन्धितो भेदी नष्टशुक्रश्च
थानरः । शाम्यते विस्त्रय लस्य न कि

नाडी

श्चिन्मृच्युकारणम् ॥ पतित उच्चादि
तः सन्धितोऽस्यादिसन्धानेन संधि
तः । भेदी अतीसारवान् । नष्टशु
क्रो यच्छादिनातिरमखेनवा शुक्रल
यवान् । विस्त्रयोऽसाध्यत्त्वानुमानं
शाम्यति नाशतरति । कारणं प्रागुक्तं
तत्तदेव । अन्यत्रापि । तवाभूताभि
षद्नेपि त्रिदोषवदुपस्थिता । समाह्वा
वहते नाडी तथाच न कर्मगता ॥
अपस्त्र्युर्नरोगाज्जा नाडी तत्सन्नि
पातयत् । भूताभिषद्ने तथा भूतसामा
न्याभिषद्नेच, देवजुष्टादौ नाडी स
न्निपातपर्मशालिनी उपस्थिता । आ
पाततरण भवति ननु तत्फलप्रदा ।
भेदमाह । समेति । पातपित्तकफ
स्वभावकर्मवती तथाकर्म व्यतिकर्म
नगता । तस्यादेव अपस्त्र्युः अपग
तो सच्यु र्यस्याः सा तथा । परमा
र्यत, सन्निपातवदपि सन्निपातजन्या
न स्यादिति । तदुक्तम् । स्वस्थानही
ने शोकेच हिमाक्रान्तेच निर्गदाः ।
भवन्ति निश्चया नाड्यो न किञ्चित्
तत्र दूषण मिति ॥ स्वस्थानहीन
उच्चादितः पतने । अङ्गठमूलतश्च
रण इति तुल्यार्थः । निर्गदा इत्य
सङ्गति, निर्गदा अपिनिश्चया भव
न्ति । दूषण मसाध्यत्वमः । अन्ये

नाडी

त्वाहुः । स्तोत्रं वातकफं जुष्टं पित्तं
 वधति दाहणम् । पित्तस्थानं विना
 नीयात् भेषजं तस्य कारयेदिति ॥
 अयमर्थः । वातकफाभ्यां नाडी कि
 ष्विहति दुष्टं चीकत्वाधिकत्वाभा
 मपि विशेषा दुल्लभं पित्तं विप-
 संवेगेन वधति तदा तत् प्रतीका
 रार्थं भेषजं कुर्यात् । असाध्यता-
 नं ह्यदिति यावत् । अत्र कश्चित्
 स्वस्थानच्यवने यावद्दुग्धमन्यां नोप-
 जायते । ताश्चिकित्सासत्त्वे पिनीसा
 धत्त्वमिति स्थितिरिति ॥ तच्च प्रायि-
 कं बहुधा व्यभिचारदेशेनात् । एतत्
 च स्थानविद्युते स्वयं चकारस्थायो-
 ग्यवच्छेदकत्वं मित्यर्थः ॥ * ॥ प्र-
 सङ्गात् काथनिर्णयमाह । भूषता
 भुवगाकारा नाडी देहस्य सङ्क्रमा-
 त् । विशेषा चीकतां याति नासा-
 न्नि मरणं भवेत् ॥ कदाचित् मही-
 खतावत् कृशाः तद्वति वदति मखण-
 वक्रगमनात् । कदाचित् तर्पवत् प-
 रिपटां तद्वति वदति वक्रगम-
 नाचेति वैशिष्येन सुखदशातो भे-
 दे । इत्यथ कदाचिद्दृश्यतां मति
 कृशताश्च यदा गच्छति । देहेति दे-
 हक्रमनयेत्येतेन देहेऽपि यदा स्थ-
 लः शोथोदिना कदाचिच्च कृशाः स्या-

नाडी

त्तु तदा द्वितीयेमासिप्रियत इति ।
 तथा । चणाद् गच्छति वेगेन शान्त
 तां च भते क्षणात् । सप्तानु मर-
 णं तस्य यद्यज्ञेशोऽवर्जितः ॥ चणा
 दिति द्रुतं ननु कदाचिदिति । शान्त
 ता मनुपलभ्यमानस्यम् । शोथेति
 तन्मांससम्बन्धे तु ना चिरं मरणाय
 विरमेवेत्यर्थः । तथा च हिमवद् वि-
 श्रदां नाडी च्चरदा हेमतापिनाम् ।
 विदोपस्य शंभजतां तदा सृच्युर्दि-
 नपथात् ॥ यदानि एतं च्चरदा चि-
 तापी शैत्यं नाद्याः । विदोपेति
 सन्निपातस्य च्चरदा एव भवति । त-
 दा । निरीच्यादचिथे पादे तदा चै-
 याविशेषतः । मुखे नाडी वहेन्नित्यं
 ततस्तु दिनतुर्यक्रमः ॥ गतिं तु मर-
 णे वहेदे कदिनेन तु । कन्दे न स्पन्द-
 ते निश्चये पुनर्लै गतिं चाङ्गुली ॥ म-
 थ्ये द्वादशयामांतां सृच्युर्भवति नि-
 श्वितम् ॥ द्विदिने इति पुंसः । खि-
 यस्तु वाज एव । तथेति कारस्थेव वि-
 शेषतो विशेषज्ञानार्थम् । यदि चो-
 भयनाद्यपि मुखेपुटे भागे निश्चयं स-
 दा वधति तदा दिनचतुर्थ्यं प्राण-
 लमरस्य परिश्रमणरूपं मरणं मि-
 वं भुवराप यदिवधति तदैकदिनेन
 । अन्ये मूले स्पन्दनस्थाने । कदाचिन्

नाडी

मं स्यान्वते स्वलां स्यान्वत इति सम्भा
 श्यते । निच्ये प्रायः पुनसाङ्गुला तन्मू
 ले कदापि चगति तदा तच्छोदार
 भ्यं द्वादशप्रहरमध्यं एषं स्थिरि
 ति । तथा । स्थित्वा नाडी मुखे य
 द्वा विद्युद्दृशोति त्रिविध्यते । दिनैक
 जीवितं तस्य द्वितीये त्रियते भ्रुवम्
 ॥ स्थित्वा च्यो वृच्छा स्थित्वा स्थित्वा
 विद्युत् स्फुराग्निवर्षस्यते द्वितीय
 इत्यष्टप्रहरादुर्ध्वं निच्येयैः । तथा
 स्वस्थानं दिव्युता नाडी यदा बह
 ति वा नवाः । ध्वाब्धाष इदये सीमा
 तदा ज्वालावपि स्थितिः ॥ न वेति
 स्थित्वा स्थित्वा च्यैः । इत्यथ यद्
 साध्यकथंयं मुक्त मवस्थाना इयवा
 इविरहे सति तस्योर्ध्वं प्रविशोः यथा
 यथ मार्यमतिभिरवगन्तव्य इतिनेह
 प्रतन्यते ग्रन्थगौरव्यभयति । मन्दं
 मन्दमिति अनेन च भूतागमना
 कारेति विद्यथते तस्य तावत्काकि
 कामरेण विषयत्वात् । सर्वं भिदं सर्व
 रोमा एव वेदितव्यं च्चरमापेतु अज
 एवेति ॥ * ॥ इति नाडी प्रकाशे दि
 तीयोद्धेतः ॥ * ॥ अथ रोगेषु नि
 रूपवीथेषु प्रधानतया प्रथमं च्चर
 निरूपणं माह । तच्च च्चरे पूर्वं कुरी ।
 अङ्गप्रहे ष नाडीनां भवेति अन्वराः

नाडी

अवाः । श्वः प्रवृत्तां वा त्ति च्चरदाहो
 भिभूतये ॥ साविधातिकरूपेण म
 धन्ति सर्वं वेदनाः ॥ * ॥ च्चरे रूपमा
 ह । च्चरकोपे च प्रमनी शोष्णा वे
 गवती भवेत् । उष्णा दि तादृते ना
 स्ति च्चरे नास्त्युष्णं विना ॥ उष्णा
 वेगपरा नाडी च्चरकोपे प्रजायते ॥
 अन्वयवच । च्चरे च च्चदाधावन्ती त
 थाचं सरुतः अवे । रमणान्ते निशि
 प्रातस्तथा दीपशिखा यथा ॥ * ॥ त
 त्रैपि विगेषमाह । सौम्यास्तु च्च्योस्थि
 रोमन्दा नाडी संज्ञयते तजा । सू
 लाच कठिनाशीघ्रा स्यान्वते तीक्ष्णा
 भते ॥ द्रुताच सरला श्रीघ्रा दीर्घा
 पिच्छे च्चरे भवेत् । श्रीघ्र माचनन ना
 च्योः काटिन्याच्च दक्षानया ॥ अक्षा
 जीर्थे नातितरां स्यान्वच प्रकीर्त्ति
 तम् । नाडीतन्तुसमामन्दा श्रीतला
 शोफदे प्रजा ॥ * ॥ इत्यथमाह ।
 दक्षिणांतरला सूला कठिना वात
 पित्तजा । ईषश्च दृश्यते तूष्णामन्दा
 स्लाच च्चक्षुष्वातजा ॥ निरन्तरं च्चर
 रुचं नन्दशोष्वातियान्तलम् । रुच
 वातभवे तस्य नाडीः स्यात्पित्तस
 ज्ञिमा ॥ सूक्ष्मा श्रीता स्थिरा नाडी
 पित्तश्लेष्मसमुद्भवा ॥ प्रसहादाह ।
 मद्योक्षरेण वेदाडी यदि सनापिता

नाडी

ध्रुवम् । तदानूनं । मनुष्यस्य रुधिरा
 पूरिता मला ॥ * ॥ आगन्तुकरूप
 भेदमाह । भूतचरे सेकइवातिवेगा
 धावन्ति नाड्योहि यथाधिगामाः ।
 तथा । एकाहिकेन कचन प्रदूरेषु
 खान्तगामा विषमस्वरेषु । द्वितीय
 के वापिष्ट वीधतुर्वे गच्छन्ति तस्मात्
 भवितुं क्रमेण ॥ * ॥ अन्यथापि ।
 उष्णा वेगधरा नाडी ज्वरकोप्ते प्रजा
 यते । उद्भग्नोपकामेषु भवति न्ना
 श्रमेषु च ॥ भवेत् शीघ्रगतिर्नाडी
 ज्ञातव्या वैद्यसत्तमैः ॥ प्रसङ्गादाह
 । व्यायामे क्षमणे वैद्यवित्तायां श्रम
 श्लोकतः । नानाप्रभावगमना शिरा
 गच्छति प्रिव्वरे ॥ + ॥ अजीर्णरूप
 माह । अजीर्णेतु भवेत् नाडी कठिना
 परितो जडा । प्रसन्ना च द्रुता शुद्धा त्वरि
 ता च मवर्तते ॥ * ॥ तत्र विशेषमाह
 । पक्वाजीर्णं पुष्टिहीना मन्द मन्द
 वहेज्जडा । शब्दपूर्णा भवेत् को
 ष्णागुर्वांसामा गरीयसी ॥ ३ ॥ प्र
 सङ्गाद् भक्ष्यजनमाह । पुष्टिस्तैश्च
 गुडाहारैः सन्दि चक्षुगुडाश्रुति । शी
 रेचस्ति सितवेगा मधुरे भेदं नृग
 तिः ॥ रम्भागुडवटाहारे रूचशुष्का
 दिभोजने । वातपित्ताक्षरूपेण ना
 डी वदति निष्क्रम्य ॥ * ॥ अघरस

नाडी

ज्ञानम् । मधुरे वर्तिगमनातिज्ञेया
 ह्मूर्च्छता गतिः । अन्ने कोष्णा प्रवग
 तिः कटुके भृङ्गसन्निभा ॥ कषाये
 कठिनाम्बावास्तवये सरसा द्रुता । ए
 वं द्विविचतुर्योगे नाना धर्मवती ध
 र ॥ तथा । इवेऽतिकठिना, नाडी
 कोमला कठिनाशने । इवदृश्यका
 ठिन्येकोमला, कठिनापिच ॥ वैद्रे
 पृथग् चन्विलेवपिष्टे पुष्टैव जायते ॥
 * ॥ अग्निमान्द्यधातुचयलक्ष्यमा
 ह । मन्दाये, शीघ्रधातोश्च नाडी
 मन्दतरा भवेत् । तदुक्तम् । शीघ्र
 धातोश्च मन्दाग्रौ नाडी, शीघ्रतमा
 भुवन् । तथा । मन्देऽग्नौ, शीघ्रता
 याति, नाडी संसाकृतिस्तथेति । अ
 न्येतु, । आमाश्रमे पुष्टिविवर्द्धनेन भ
 वन्ति नाड्योऽघभुजाभिधृत्ता । आ
 चारमान्द्या दुपवासतो वा तथैव ना
 ड्यो भुजागमनाः ॥ * ॥ प्रसङ्गाद्
 दीप्ताग्निज्ञानमाह । अग्नी भवति
 दीप्ताग्ने स्तथा वेगवती मता ॥ ३ ॥
 प्रसङ्गाद् अह्वणी मयाह । पादे च
 संसगमना करे मण्डूकसमवा । त
 च्छाये मन्दता देहे त्वयथा घृणी
 गदे ॥ तथा । भेदेन ज्ञाना घृणी
 गदेन निर्धीर्वरूपा त्यतिसारभेदे ।
 विष्वम्निकायां मवगा कदाचि दामा

नाडी

तिसारेपृथुता जडांच ॥ * ॥ अथ
 विश्वचिकित्साज्ञानम् । निरोधे मूत्रश
 कृतेर्विद्वद्गृहे स्वितराश्रिताः । वि
 सूचिकाभिभूतेषु भवन्ति भेदवत्
 क्रमाः ॥ * ॥ प्रसङ्गा दानाहमूत्रकृ
 ष्टज्ञान माह । आनाहे मूत्रकृष्टे
 च भवेन्नाडी गरिष्ठता ॥ * ॥ सूक्ष्म
 ज्ञान माह । वातेन शूलेन भरत्
 ज्वेन सदैववक्त्रा हि शिरावहन्ती ।
 ज्वालामयी-पित्तविचेष्टितेन साध्या
 न शूलेन च पुष्टरूपा ॥ * ॥ अथप्र-
 मेहज्ञानम् ॥ प्रमेहे ग्रन्थिरूपांसा
 सुतप्ता त्वामदूषणे ॥ * ॥ त्रिषवि
 ष्टम्बगुल्मज्ञानमाह । उत्पित्तु
 रूपा विषरिष्टिकायांविष्टम्बगुल्मेन
 च वक्ररूपा । अत्यर्थवातेन अधः-
 स्फुरन्ती । उत्तानभेदिन्यसमासका
 ले ॥ * ॥ गुल्मे विशेष माह कश्चि
 त् । गुल्मेन कम्पा ऽथ पराक्रमेण
 पारावतस्वेव गतिष् करोति ॥ * ॥
 अथ भगन्दरज्ञानम् । प्रणार्यं कठि
 ने देहे प्रयाति पैत्तिकं क्रमम् । भ
 गन्दरानुरूपेण नाडीव्रणनियेदने ॥
 प्रयाति वातिकं रूपं नाडी पाषक
 रूपिणी ॥ * ॥ अथ वान्तादिज्ञान
 म् । वान्तस्य शल्याभिहतस्य जन्तो
 र्हेगावरोधाकुक्षितस्य भूयः । गतिं

नाडी

विधत्ते धमनी गजेन्द्रमरालमाने
 ष कफोत्ख्येन ॥ * ॥ खीरोगादि
 क मपि रक्तादिज्ञानक्रमेण ज्ञात-
 व्यम् ॥ कश्चित् प्रकरणोल्लेखात् क
 चिदौचिच्यमावतः । कश्चिद् देशा
 त् कश्चित् काशात् सङ्कीर्णगदनि
 र्णयः ॥ नाडीपरिचयज्ञानं प्रायशो
 नैव दृश्यते । तेन घाटयान् भयो
 क्तं यत् तत् समाधेय मुत्तमैः ॥ *
 ॥ इतिशङ्करसेनकविराजकृतौ नाडी
 प्रकाशे तृतीयोद्योतः ॥ * ॥ * ॥ * ॥
 अथ भावमिश्रोक्ता नाडी परीक्षा
 । पुंसो दक्षिणहस्तस्य त्रिंशो वामक
 ररुत्तु । अङ्गुष्ठमूलां नाडीं परीचे
 त भिषग्वरः ॥ अङ्गुलीभिस्तुतिस्त्रिभि
 नाडी भवद्वितः स्पृशेत् । तच्छेष्टया
 सुखं दुःखं जानीयात् कुशलो ऽपि
 क्षम ॥ सद्यः यातस्य सुतस्य सुतं
 ष्यातपशीलिनः । ध्यायामश्रान्तदे
 षस्य सम्यङ् नाडी न बुध्यते ॥ या
 ते ऽधिके भवेन् नाडी प्रव्यक्ता
 तर्जनी तले । पित्ते व्यक्ता मध्यमा
 यां तृतीयाङ्गुलिगा कफे ॥ तर्जनी
 मध्यमामध्ये वातपित्ते ऽधिके स्फुटा
 । अनामिकायां तर्ज्जनीयां व्यक्ता वा
 तकफे भवेत् ॥ मध्यसानामिका म
 ध्ये स्फुटा पित्तकफे ऽधिके । अङ्गुलि

नाडी

नाडी

चितयेपि स्यात् प्रचक्ता सन्निपोति
 नः ॥ वाताद् वक्रगतिर्नाडी पिप्ता
 दुत्सु च्छगामिनी । कफान् मन्दग
 तिर्नेयां सन्निपाता दत्तिद्रुता ॥ यक्र
 मुत्सु च्छ चलति धमनी वातपित्त
 तः । वहेद् वक्र च मन्दश्च वातश्चेष्ठा
 पिके च्छतः ॥ उत्सु च्छ मन्दं चलति
 नाडी, पिचकफोऽधिके । कार्मात्
 क्रोधाद् वेगवशा चीया चिन्ताभयसु
 ता ॥ स्थित्वास्थिस्वाचलेद् या सा द
 न्ति स्थानच्युता तया । अतिचीया
 च शीता च प्राणान् हन्ति न संशयः ॥
 च्चरकोमेन धमनी सोपणा वेगवती
 भवेत् । मन्दाग्नेः चीरुधातो श्वसै
 व मन्दतरा मता ॥ अपला चुपित
 स्या स्यात् हृत्सस्य भवति स्थिरा । सु
 स्थिनेऽपि स्थिरा ज्ञेया तथा वक्ष्यती
 मता ॥ इति ॥ * ॥ * ॥ * ॥ प्रस
 ज्ञाद् योगिना सुपकाराय इडादिना
 लीनां निहृपयाम् । दक्षिणांशः स्यूतः
 सूर्यो वामभागे निशाकरः । नाडी
 देशं विदु स्तासु मुख्या स्मिन्त्रः प्रकी
 र्तिताः ॥ इडा वामेतनोर्मध्ये सुषु
 म्णा पिङ्गला परे । मध्या तास्वपि
 नाडी स्याद्ग्रीपोमस्वहृदिषी ॥
 अपेडा वाममुक्ताधः स्याधनुर्वका धा
 मनासापर्यन्तगता । एवं पिङ्गला द

चिणाण्डाधः स्या धनुर्वका दक्षिण
 नासन्ति गता ॥ पृष्ठवंशान्तर्गता सुषु
 म्णे त्थर्थेः । इति सारदाति ककम् ॥
 * ॥ नाडीनां संवहो देवि कक्षयो-
 निः खगाण्डवत् । तत्र नाड्यः समु
 त्यन्नाः सहस्राणां द्विसप्ततिः ॥ कश्च
 स्या पद्मस्य येनि हृत्पत्ति स्थानं शा
 सूकमितिया प्रत्तं ॥ प्रधानाः प्राणवा
 श्चिन्तो भूयस्तत्र दश स्मृताः । इडा
 च पिङ्गला चैव सुषुम्णा च तृतीय
 का ॥ गान्धारी हस्तिजिह्वा च पूषा
 चैव यशस्विनी ॥ अक्षम्बु पाकुल्लु श्वैव
 शङ्खिनी च दश स्मृताः ॥ सर्वं नाडी
 मयं चक्रं विधेयं शक्तिचक्रके । इडा
 याः पिङ्गलायाश्च मध्ये यासा सुषुम्
 णिका ॥ इयञ्च त्रिगुणा ज्ञेया ब्रह्मवि
 ष्णुशिवशक्तिका । रजोगुणाश्च ब्रह्मा
 स्या चिद्विषी सत्त्वसंयुता । तमोगुणा
 मङ्गनाडी कार्यभेदकमेव चेति नि
 श्चरतरन्त्रे प्रथमः पटलः ॥ * ॥ इ
 डापिङ्गलयेः स्वहृत्पर्यया । इडाश्च
 शङ्खचन्द्राभा तस्या वामे व्यवस्थि
 ता । पिङ्गला सितरक्ताभा दक्षिणं
 पार्श्वं माश्रितेति योगार्थवः ॥ इडा
 यो संश्रितश्चन्द्रः पिङ्गलायां दिवाक
 र इति तन्वान्तरम् ॥ गुह्यस्य कण्ठे
 । नाले ॥ ग्रहान्तरे ॥ मण्डदूर्ध्वायाम्

नाडीज

नातिमा

॥ कुहनचर्चायाम् ॥ घट्टचक्रकाले ।

घटिकावाम् । घट्टपलात्मककाले

॥ दृष्टान्तरे ॥ वेष्टितसूत्रस्त्राधारमे

दे ॥ नाडयति नलक्ष्यनेनवा । न-

खगन्धे । पचायच् । इत्यर्थेति घञ्

घा । डल्योरेकत्वम् । शौरादित्वा

त् डीप् ॥ यद्वा । नाडयति नाड्य

ते या । नडभ्रंशे । चुरादिः । अचंइ-

॥ डीप् ॥

नाडीकाः । पुं । पट्टभाके । पट्टा इति

भाषा ॥ नाडीकारक्तपिचमो विष्ट

भी वासिकोपन इतिभावप्रकाशः ॥

नाडीकलापकः । पुं । सर्पाद्याम् ॥

नाडीकेलः । पुं । नारिकेले ॥ इतिश

ब्दरत्नाश्लेषी ॥

नाडीचः । पुं । शाकविशेषे । केचुके ।

विश्वरोचने ॥ नाडीचशाकं द्विविधं

तिक्तं मधुरमेवच । रक्तपित्तहरंति

क्तं कृमिकुष्ठविनाशमम् ॥ मधुरपि

च्छिक्तंशीतविष्टम्भिकफवातकुत् ॥

इतिराजवल्लभः ॥

नाडीचक्रम् । न । नाभिमण्डलस्योच

कविशेषे ॥ नाभिमण्डलमासाचक्रु

कुटाण्डविवक्षितम् । नाडीचक्रमि

तिमाहु स्तस्त्रान्नाञ्च समुद्गता ॥

नाडीचरणः । पुं । खगे । पचिणि ॥

नाडीमड्वः । पुं । काके ॥ प्रक्षयोद

यितेवकविशेषे ॥ भुनिविशेषे ॥

नाडीतरङ्गः । पु । काकोले ॥ छिण्ड

के ॥ रतछिण्डके ॥ इतिमेदिनी ॥

नाडीतिक्तः । पुं । नेपांछनिम्बे ॥

नाडीदेहः । पुं । भृङ्गिनाम्बि शिवस्य

द्वारपाले ॥

नाडीनचत्रम् । न । जन्मनचत्रे ॥

नाडीविग्रहः । पु । भृङ्गिणि । शिवद्वार

पालविशेषे ॥

नाडीव्रणः । पुं । संश्यागलद्वये । ना-

डीस्त्ववर्षति नखूर इतिपभाषा ॥

नाड्यांशः ॥ विडङ्गविफलावृष्णाचू

र्यंलीढसमाचिकम् । शक्तिकुष्ठं कृ

मीन्मेहनाडीव्रणमखन्दरान् ॥ इ

तिगरुडपुराणम् ॥

नाडीशाकः । पुं । नाडीके ॥

नाडीखेदः । पुं । भृङ्गिणि । शिवद्वारस्ये ॥

नाडीखेद्रु । न । चिद्रुमभेदे । पला

शाचे । रामव्याम् ॥

नाडकः । धि । प्रशस्ते ॥ अराक कुत्स्य

तः ॥ तद्विदुः ॥ न । मुद्राचिह्नित

निष्कादैः ॥ यथा । तुलाशासनमा

नानां कूटकृन्नाककक्षच । एभिश्चय

वरुषाय स दायोदण्डमुत्समिति

याञ्चवपकाः ॥

नातिसानिता । धी । सतिसानित्वा

भावे । पूज्येपु नरतायाम् ॥

नादः

नाथः । पुं । कुल्लगुरौ ॥ कुल्लपरम्य
रागतस्वामिनि ॥ नासारज्जी ॥ ये
प्ययुक्ते । अधिपे । आर्ये । स्वामिनि
॥ त्रि । प्रार्थनीये ॥

नाथमानः । वि । उपतप्यमाने ॥ याच
माने ॥

नाथवान् । त्रि । परायत्ते । परतन्त्रे
॥ नाथोऽस्यास्ति । तदस्यासीतिम
तुप् ॥

नाथहरिः । पुं । पशौ ॥ नाथ हरती
तिविग्रहे हरतेर्दतिनाथयोः पशवि
ति नाथकर्मोपपदोद्भूते रिन् प्र-
त्ययः ॥

नादः । पुं । ध्वनौ । शब्दे ॥ वर्णे ॥ अ
र्हन्दी । अर्धमावायाम् ॥ ऋ० । घ
ञ् ॥ ब्रह्मस्वरूपे घोषविशेषे ॥ यथा
ध्वनिश्चिदानन्दविभवात् सकलात् प
रमेश्वरत् ॥ आसीच्छक्तिस्ततोना
दस्तस्मादिन्दुसमुद्भवः ॥ नादे । वि
न्दुश्च वीजश्च स एव विशिष्टो मतः
। भिद्यमानत् परादिन्दोरुभयात्मा
रयो भवत् ॥ सरवः श्रुतिसम्पन्नः श
ब्दो ब्रह्माभवत्परमिति ॥ सकला
त् सूर्त्तत् ॥ नादो घोषः । विन्दुः प्र
थमः । सचबालश्च सर्व्यर्णोप्रभवत्वात्
॥ * ॥ नामे ह्रस्वो ह्रस्विस्थानान्नादतः
प्राणसंज्ञकः । नदति प्रहरंभान्ते

नादेय

तेन नादः प्रकीर्तितः ॥ अयिच ।
आकाशादिमहज्जातो नामे ह्रस्वो
समुच्चरन् । मुखे ऽभिव्यक्त मायाति
यः स नादइतीरितः ॥ सचप्राणिभ
वो ऽप्राणिभवस्योभयसम्भवः । आद्यः
कायभवो वीणादिभवस्तु द्वितीयकः
॥ तृतीयेऽपिच वंशदिभव इत्यां त्रिधा
मतः । यदुक्तं ब्रह्मणः स्थानं ब्रह्मण
न्यिश्ववोमतः ॥ तन्मध्ये संस्थितः प्रा
णः प्राणादङ्गिसमुद्भवः । वङ्गिमाहृत
संयोगान्नादः समुपजायते ॥ न, ना
देन त्रिनाशितं ननादेन विना स्वरः
। न नादेन त्रिना रागस्तस्मान्नादात्त
कंजगत् ॥ न नादेन विना ध्यानं न ना
देन विना शिवः ॥ नादरूपं परं च्यो
तिर्नादरूपी परं हरिः ॥ इतिसङ्गी
तदा मोदरः ॥

नादेयम् । न । चैन्मन्त्रे ॥ शौवीरा
ञ्जने ॥ नदीनदसम्बन्धिजले ॥ शै
षिकेष्वर्थेषु नद्यादिभ्योठक् ॥ न
द्या नदस्यवा नीरं नादेयमितिकी
र्त्तितम् । नादेय मुदकं ह्रस्वं वातल
लघु दीपनम् ॥ अनभिष्यन्दि विश
दं कटुक कफपित्तनुत् ॥ नद्यः शीघ्र
वृत्ता लघुश्चः सर्वायाश्चामलोदकाः ।
गुर्याः शैवलसन्ध्या मन्दगाः क्लृपा
श्रवाः ॥ नदीसरस्वतागस्त्येषूपमस्त्र

नानात्व

षणादिजे । उदके देशभेदेन गुणा
नृदोषांश्चलच्चयेत् ॥ पुं । आशकृषे
॥ बानीरवृचे ॥ चि । नदीनदसम्ब
न्धिवत्त्वाद्वा ॥ नदीभवे ॥ अग्राह्ये ॥
अवश्यदेये ॥ यथा । नादेयं नादेयं
शरदि वसन्ते च नाऽऽ देयमिति । अ
स्यार्थः । नदीभवं नादेयं जलं शर
दि न अदेयम् । अपितु देयं दातव्य
मिति । वसन्ते च पुनस्तदेव नादेयं
नग्राह्यमिति ॥

नादेयिका । स्त्री । नादेय्याम् ॥ नादे
य्येष । स्वार्थेकः । इत्सः ॥

नादेयी । स्त्री । नागरह्णे ॥ जयावाम् ।
पताकाविशेषे । वैजयन्तिकायाम् ॥
अभ्युचेतसे ॥ भूमिर्जवाम् ॥ जवा
याम् ॥ व्यङ्गुष्ठे ॥ अजिमन्ये ॥ काफ
जवाम् ॥ नद्यांभवा । नद्यादिभ्यो
ठक् । टिड्ढेतिड्ढीप् ॥

नाना । अ । विनार्थे ॥ नाना नारी नि
ष्कला लोकायवेत्ति यथा ॥ अनेका
र्थे ॥ यथा । नानाविधं देहभृतां स
भाजम् ॥ उभयार्थे ॥ नेति नामा ।
विनष्भ्यान्नानानौनसहेति नञो-
नञ्प्रत्ययः ॥

नानाकन्दः । पु । पिण्डालौ ॥ बहुविध
मूले ॥

नानात्वम् । न । अनेकभावे । इतद्

नान्तरी

र्शने ॥ यथा । जीवात्मनो रनन्यत्व म
भेदेन प्रशस्यते । नानात्वं निन्द्यते य
च्च तदेव हि समञ्जसमिति शौड पा
दाः ॥ इति सर्वं प्राक्सिद्धाधारं स्वा
भाविकं शास्त्रवहित्कृतैः कुतार्किकैर्वि
रचितं नानात्वं दर्शनं ननु तद्वितीय
मस्तीत्यादिभ्युच्चा निन्द्यते यापेद
वाह्याः स्मृतय इत्यादिभ्युच्चा च ॥
नानाध्वनिः । पुं । वीणावेणुकादृक्षादि
शब्देषु ॥ इति चारावली ॥

नानाननः । वि । अनेकविधास्ये ॥ ना
नाप्रकाराणि आननानि यस्त ॥

नानारूपः । वि । बहुविधे । विविधे
। अनेकप्रकारे ॥ नाना रूपं यस्त ॥

नानार्थः । वि । अनेकार्थे ॥ भिन्नप्रयो
जने ॥

नानावर्णः । पुं । बहुविधशुक्लादिवर्णे ।
चिपे । कर्बुरे ॥ वि । तद्वति ॥

नानावादानुरोधः । वि । भगवति परमे
श्वरे ॥ अस्ति नास्ति सर्वत्रः अल्पत्रः
बहुः मुक्त एकः अनेक इत्यादीन्
नानावादान् अनुदृष्ट्वा हि भाषयानुव
र्त्तते य इति व्याख्यानात् ॥

नानाविधः । वि । अनेकप्रकारे ॥ ना
नाविधा यस्तसः ॥

नानुष्ठेयः । वि । अकर्त्तव्ये । अननुष्ठेये ॥
नान्तरीयकम् । चि । अवश्यभाषिनि ॥

नान्दी

यथा । प्रतिबन्धकाभावे नान्तरीयकी
 कार्थोत्पत्तिः । अथश्यम्माविनी-
 श्वर्यः ॥
 नान्द्रम् । न । स्तोत्रे ॥ नमति अनेनद्रा
 ॥ ३० ॥ भस्त्रजिगमिनगीतिपून्
 वृद्धिः ॥
 नान्दी । स्त्री । समृद्धौ ॥ नाटकादीम
 ॥ ३१ ॥ मद्रत्नपाठे ॥ यथोक्तंम
 रतादिभिः । आशीर्वचनसंयुक्ता सु
 तिर्यस्यात्प्रवर्तते । देवद्विजन्तुपादी
 नां तस्यान्नान्दीति साम्प्रता ॥ * ॥
 नाटकेविघ्नविघातायादौ नान्दीका-
 र्थी । यदाहभरतः । यद्यप्यद्रानि भू
 धांसि पूर्वैरङ्गस्य नाटके । तथाप्यव-
 श्यं कर्त्तव्या नान्दीविघ्नप्रशान्तये ॥ दे
 वद्विजन्तुपादीनामाशीर्थादपरायया-
 । नन्दन्तिदेवतायस्यास्तस्यान्नान्दीप्र
 कीर्तिता ॥ अन्यच्च । देवद्विजन्तुपा-
 दीना माशीर्वन्दनपूर्विका । नान्दी
 कार्थाधुचे र्यन्नाद्रमस्कारेशसंयुता ॥
 गङ्गानागपतिः सोमः सुधानन्दाजया
 शिष्यः । यभिर्नामपदैः कार्था नान्दी
 धाराभिरङ्गिता ॥ प्रशस्तपदविन्यासा
 चन्द्रसङ्कीर्त्तनान्विता । आशीर्वाद्प
 रानान्दीयोज्येयं अङ्गलात्मिका ॥ का
 चिद्वशपदानान्दी काचिदष्टपदा त
 या । सूत्रधारः पठेन्नान्दी मध्यम

नान्दीवा

स्वरमाश्रितः ॥ इतिमासतीमाध
 वटीका ॥
 नान्दीकाः । पुं । तोरकसम्मे ॥
 नान्दीकरः । वि । नान्दीवादिनि । ना
 न्दीपाठकारिणि ॥ नान्दी माशीर्नम
 स्त्रिकादिहूपं मद्रत्न करोति वदति
 । दिवाविभेतिटः ॥ भेरी प्राया ना-
 न्दीतदादनशीले इति केचित् ॥ अ
 थवदिकुञ्जीवादनार्था विश्वाहुः ॥
 नान्दीपटः । पुं । वीमाहे । कृपादीनां
 मुखवन्धने ॥ इति हेमचन्द्रः ॥
 नान्दीमुखः । पुं ॥ कृपादिमुखवन्धने ।
 नान्दीपटे ॥ वृद्धिआहुभुजि, पिटम-
 खे ॥ यथा । नान्दीमुखं पिटगर्भं, पूज
 येत् प्रयतो गृहीति विष्णु पुराणम्
 । सचगणः पित्रादिपिकम् माताम
 हादिपिकश्चेति ॥ न । वृद्धिआहे ॥
 नान्दीमुखी । स्त्री । सामनेतरवृद्धिआ
 हुमुक्तादगणे ॥ शर्करीछन्दोभेदे ॥
 स्वरमिदियदिनैतौ चनान्दीमुखी
 गौ । यथा । सरसखगकुञ्जाणापना
 न्दीमुखीयं लहरिभुजलताचारुफे
 नस्मितश्रीः । मुरहरकलयासत्ति
 मासाद्यकिन्त प्रमुदितहृदया भानु
 जान्त्वप्यतीह ॥
 नान्दीवादी । वि । नान्दीश्लोकपाठका
 रिणि । नान्दीकरे ॥ नान्दीवदनशी

नामक

नामः करणम् । तच्च नाम शर्मवर्मा
 रुपपदन्तस्येनकं सव्यम् । यथा । त
 तस्तु नामकुर्वीतपितैवदशमे ऽ इति
 । देवपूर्व नराख्यं शर्मवर्मादिसंयु
 तम् ॥ शर्मैति रां ह्यणस्योक्तं वर्मैति
 चत्तत्रयम् । गुणदात्तात्मकनामप्र
 शस्तवैश्यगृह्योः ॥ नार्थघीननेचा
 शस्तं नाप्यशब्दयुतं तथा । नामाङ्गस्यै
 जुगुप्स्यवानामकुर्यात्समाचरम् ॥
 नातिदीर्घनातिश्रुत्वं नातिगुर्वचरा
 न्वितम् । सुखोच्चार्याचरं नामकुर्या
 च्चप्रवणाचरम् ॥ मयणाचरं लघूच
 राचरम् । इति विष्णुपुराणम् ॥ * ॥
 अयुग्मकदान्तथास्त्रीणां मितिगो-
 भिलः । अयुग्मक अयुगचरम् । दा
 न्तं दकारान्तम् । यथा । यशोदेधन
 दे च्यादि ॥ * ॥ अत्रमहाभाष्यं यथा
 । दशम्यां पुत्रस्य । याञ्चिका पठन्ति-
 दशम्युत्तरकालं पुत्रस्य जातस्य नाम
 विदध्यात् घोषवदाश्नरन्तस्येनद
 दृ त्रिपुरपानूकमनरिप्रतिष्ठितम् त
 द्विप्रतिष्ठिततमं भवति च्चर चतु
 रचरंशा नाम कृतं कुर्यात् न तद्वित-
 मिति । नचान्तरेण व्याकरणं कृत
 सदिना वाशब्दाविघातु मिति ॥ द
 शम्य'उत्तरमितिपेक्षमीतियोगविभा
 गात् मंम सः । ततः कालशब्देनवहु

नामधे

श्रीः । क्रियाविशेषं चैतत् । दश
 दिनान्यामौ च भवतीति दशम्युत्तर-
 कालमिच्छुक्तम् । यदपि गृह्यकाराः
 पठन्ति दशम्यां पुत्रस्येति तैरपि दश
 म्यामितिसाम्येनपिकमधिकरणं व्या-
 ख्येयम् । घोषवन्तो ये वर्माः शिवा
 यांप्रदर्शितास्तदादि । अन्तरन्तस्य-
 मिति । मध्ये यरुषवा यंस्यतदि त्व
 र्थः । त्रिपुरपानूकमिति । नामकर
 ये घोषिकादीपितातस्य ये षयः पुरु
 षास्ताननुकायस्यभिधत्तइति त्रिपुर
 पानूकम् अन्येषामपि दृश्यतइति दी
 र्घइतिकैपटः ॥ तस्य श्रीपूर्वकत्वं य
 था । देवं गुरुं गुरुस्वानं चैत्रं चैत्राधि
 देवताम् । सिद्धसिद्धाधिकारार्थस्य श्री
 पूर्वसमदोरयेत् ॥ स्वर्गकामित्वादि
 नासिद्धोऽधिकारोयेषां नराणामि
 त्यनेमजीवतां श्रीशब्दादित्त्वं नाम्नो
 न सतानांतयेति शिष्टाचारः ॥

नामदादशी । स्त्री । प्रतविशेषे ॥

नामधेयम् । न । नामनि ॥ नामैष ।
 भागहूपनामभ्योघेयः इति स्वार्थे घे
 यः ॥ नामधेयानाञ्च विधेयार्थपरि
 च्छेदकतयार्थवत्त्वम् । तथाहि । उ
 द्विदायकेनपशुकामइत्यथो द्विच्छ
 ज्ञेयागनामधेयम् । तेनचविधेया
 र्थपरिच्छेदः क्रियते ॥

नाम

नामः

नामं । न । आकाशादिदेशान्ते संज्ञा
 विभेपे । सत्त्वप्रधाने नामधेये । वाच
 कशब्दे । आद्यायाम् । आह्वायाम् ।
 पथ्याये ॥ नम्यते ऽभिधीयते ऽर्थेनेन
 । यमः । नामन्सीमन्त्रितिनिपाति
 तः ॥ यदा । ग्रायते । अम्यस्यते ।
 आः । नामन्त्रिद्यादिनानिपातनाम्न
 लोपः ॥ न नामग्रहणं कुर्यात्कृपणंश्च
 गुरोस्तथा । भार्यायाश्चभिशस्तस्यजन
 कश्चविशेषतः ॥ आत्मनाम गुरोर्ना
 मनामातिश्रुपण्यश्च । श्रेयस्त्वामो
 नगृहणीयाण्येष्टापच्यकश्चयोः ॥
 नमत्वाख्यातार्थं प्रतिविशेषणीभव-
 तीतिव्युत्पत्त्यास्वादिविभक्त्यर्थे शब्दे
 ॥ यथा । उणादन्नं कृदन्तश्च तद्विदा
 न्तं समासजम् । शब्दानुकरणश्चैपना
 म पञ्चविधं स्मृतम् ॥ सर्वाण्येतानि
 नामानि परस्परद्वयानि च । सर्वान्
 कामानवाप्नोतिसमाराध्याजगद्गुरुम्
 ॥ तन्मयत्वेनगोविन्दमिष्येतद्विद्व-
 म्यनान्यथा । तन्मयोवाहितान्का
 मान्यदवाप्नोतिमानवः ॥ इतिवि
 ष्णुधर्मवचनम् ॥ चक्रायुधद्वयनामानि
 सदासर्वत्रकीर्त्तयेत् । नाश्रीचंकीर्त्त-
 नेतच्छपवित्रफरोपतइति पुराणम्
 ॥ भगवन् सर्वधर्मसर्वशस्त्रविशार
 द । कक्षाधर्मबहुलेनराणां कागति

र्भवेत् । यश्चित्तदुपायोहि दयया
 तं वदस्वमे । इतिजन्नेजधमश्रेयसास
 उवाच ॥ एक एव महाराज त
 थोपायोस्तिनापरः ॥ सर्वदोषनि-
 र्नासार्थं ध्यायेद्देवीपदान्बुजम् ॥ न
 सन्यधानितावन्ति यावती शक्तिर-
 स्तिहि । नान्निदेव्याः पापदाहेतव्या
 इतिः कुतोऽप ॥ अथसेनापियत्रा
 मशील्योच्चारितं यदि किंकिं द
 दातितज्ज्ञानं समर्थानहंराधः ॥
 प्रायश्चित्तसन्तुपापानां श्रीदेवीनाम
 संस्मृतिः । तस्मात्कश्चिभयाशार्जन्पु
 श्यत्वेवैवसत्वरः ॥ निरन्तरं परास्वा
 यानामसंस्मरणं चरेत् । द्विस्तामि
 चाचभूतानि हत्वासर्वमिदंजगत् ॥
 देवीं नमतिभक्त्यायेनस पापैवि-
 लिप्यते । रहस्यं सर्वशास्त्राणांमयांरा
 जदुदीरितम् ॥ विसृज्यैतदशेषेण
 भवदेवीपदान्बुजम् । अजपां नाम-
 गायत्रीं जपन्ति निखिलाजनाः ॥ म
 हिमानंनजानन्तिमायायावैभवंमह
 त् । गायत्रींशस्त्राणाः सर्वजपन्तिहृद
 यान्तरे ॥ महिमानंन जानन्तिमाया
 यावैभवं महत् ॥ शतस्यसमांस्या
 तं यत् पृष्टन्तुत्वयार्त्तम् । युगधर्मस्यव
 स्त्रायां किंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ इ
 तिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणे ई

नायिका

न्ये ११ ष्ठायः ॥

नामयज्ञः । पुं । दीक्षितःसोमयात्री-
न्यदिनाममापसम्पादकेऽध्वरे ॥

नाम्ने यज्ञः ॥

नामिशेषः । त्रि । मृते ॥ इति हेम-
चन्द्रः ॥

नामापराधः । पुं । पाप्मोत्तरखलप्रसि
हे साधुनिन्दादिरूपदुरदृष्टजनक-
ष्वापारविशेषे ॥

नामापराधी । त्रि । नामापराधकृत् ॥

नायः । पुं । नये । नीतौ ॥ नयनम् ।

श्री० । श्रिषीभुनोऽनुपसर्गइति च
० ॥ नयति । दुन्योरनुपसर्गइति
श्रीवा ॥

नायकः । त्रि । नेतरि ॥ श्रेष्ठे । प्रधाने
॥ पुं । चारमध्यमणौ ॥ भर्तृरि ॥

सेनापतौ ॥ शृङ्गारसाधके ॥ नयति
। श्री० । शृङ्ग ॥

नायकाधिपः । पुं । नरेन्द्रे । राजनि ॥

नायिका । स्त्री । दुर्गावाल्लयचण्डालशठ
शक्तिषु ॥ शृङ्गाररसाखन्वनविभाव
रूपायांनार्याम् ॥ कस्तूरीविशेषे ॥

यथा । पूर्वाकृतिस्त्रुखरिका तिलका
तिजाभा कौस्तुभवीजसदृशी चकुल
कटिकाणा । स्थानततःकियदियं-

किञ्चिद्विण्डिकायात् तस्याशक्तिचिद-
धिकांविषनायिकेया ॥ इतिराजनि

नारङ्गः

र्षण्डः ॥

नारः । पुं । तर्षके ॥ नीरे । जले ॥
न । नराणां समूहे ॥ त्रि । परमात्म

सम्बन्धिनि ॥ नरसम्बन्धिनि ॥ न
रात्समूहेऽणु ॥ नरस्थायम् । तस्ये
दमिष्यणु ॥ मंलमूषपुरीषास्थिनि
गीतंशुचिस्मृतम् । नारंस्पृष्टानुस
केहंसचेलोजखमाविशेदितिस्मृतिः ॥

नारकः । पुं । नरके ॥ नरति नृणाति
षा । नृ० । कृत्वादिन्नात्बुनु । ततः
प्रज्ञायणु ॥ त्रि । नरकस्थे ॥ नरकेभ

वः । तत्रभवद्रथणु ॥

नारकी । त्रि । नरकस्थे ॥ यथा । परे
खविहितकर्म स्वकर्मेतिवदेत्ययः । स
उच्यतेब्रह्मघाती महानारकिनार-
की ॥ इतिवृहहर्मपुराणम् ॥

नारकीटः । पुं । अङ्गकीटे । कुङ्कर-
कीटे । धर्मीइतिभाषा ॥ त्रि । स्तद-
शाशविहन्तरि ॥ इतिमेदिनी ॥

नारङ्गः । पुं । पिप्यखीरसे । ककारसे ॥
यमजप्राणिनि ॥ विटे ॥ नारङ्गीति

स्यात्ते । नागरङ्गे ॥ नारङ्गं मधुरा
स्वस्वाश्रोचनंवातनाशनम् । अपरन्त

स्त्वमप्युष्यं दुर्जरंवातहतसरम् ॥ ४ ॥
शुषोषकवस्वन्तरे ॥ यथा । नारङ्गके

सरमपाकृतधीलपूर्वोयान्नाति खण्ड
भरिचोद्भवधूमिश्चम् । अयं गले

नारदः

विशतितस्तनरस्य तूर्णं सङ्गृह्यमाण
इवराहुमहेय चन्द्रः ॥ नारदस्तु प
रं ह्यं सुगन्ध मतिचारणम् । वात
मंकफलं किञ्चित् पित्तमं विशदं ह्यु
तमिति ॥ न । गज्जरे ॥

नारदचीरिणी । स्त्री । चीरिकाप्रभे
दे ॥ चिञ्चानारदमज्जापै पचेत् स
र्पिषि तापिते । तत्र खण्डं विनिःश्रि
ष्य पकं मत्वावतारयेत् ॥ शीतभू-
त्तेविनिःश्रिष्य साचयार्द्धश्रितं पयः ।
नारदचीरिणीचैषा सुगन्धिसुरभी
कृता ॥ विष्टम्बिनी हरेदातं पित्तश्च
गुरुपाचिका ॥

नारदवर्षाकम् । न । गज्जरे । गृह्णने ॥

नारदः । पुं । देवर्षिप्रभरे । देवर्षीणां
मध्येभगताविभूतौ ॥ नरस्यधर्म्यम्
। नराखेतियक्तव्यनिष्यञ् - । नारं
ददाति । आत्मानुपेतिकः ॥ नारं पा
नीयनिष्युक्तं तत्पित्तम्यः सदाभया
म् । ददाति तेन ते नाम नारदेतिभ
विष्यती श्लागमः ॥ नारं नरसमूहं श
ति कश्चनेनेतिवा ॥ नुरिदं नारम
ज्ञानम् । तत् उति ज्ञानोपदेशेने
तिवा । दोषवखण्डने । कः ॥ नरा
णां परमात्मसम्बन्धिनां परमात्मवि
षयकं ज्ञानं ददाति उपदिशतीति
वा ॥ न । पञ्चविंशति सहस्रश्लोका

नाराचः

त्मके महापुराणविशेषे ॥

नारदीयम् । न । उपपुराणविशेषे ॥
पि । नारदसम्बन्धिनि ॥

नारसिंहम् । न । उपपुराणविशेषे ॥
पि । नृसिंहसम्बन्धिनि ॥

नारसिंहवपुः । पुं । विष्णौ ॥ नरस्य सिं
हस्यचावयवा यस्मिन् वपुषि च च्यते
तद्वयुर्यस्यतः । नरस्यसिंहस्य नरसिंहा
तयोरवयवाः अवयवेच प्राग्येष
विष्टुचेभ्यश्च्ययत् ॥ नारसिंहा नरसिं
हयोरवयवा ऋस्मिन् समीत्यणता
नारसिंहशब्दान्तर्यां योर्ग आच
श् । तथाच नारसिंहः नरसिंहाव
यवत् वपुर्यस्य सतथा ॥

नारा । स्त्री । जले । नीरे ॥ इतिशब्दः ॥

नाराचः । पुं । सर्वलोहमयेयाणे । प्र
खेडने ॥ नरान् आचामति । च
मु० । अन्येऽडः । ततः प्रजायन् ॥

यदा । नराणां समूहेनारम् । नार
माचामति । डः ॥ अमुहस्तिनि ॥
दुर्दिने ॥ * ॥ धृतिच्छन्दः प्रभेदे । इत
नरचतुष्कष्टसु नाराचमाचय
ते । यथा । दिनकरतनयातटीकान
ने चारुसञ्चारिणी श्रयणनिकटशु
ष्टमेयोचया कृष्ण राधाच्यदि । ननु-
धिकारतिनेचनाराचमेपाति ह्यच्छे
दनंतद्विभदनविभमेऽङ्गान्विचारा
॥ १३७८ ॥

नाराय

भवत्तद्रुतम् ॥

नारायिका । स्त्री । नाराय्यान् ॥

नाराची । स्त्री । सपेयिकायाम् । स्वर्ग

कारादीनां लौहंतुष्ठाविशेषे । कां

टा इति नारजा इतिवभाषा ॥ गौरा

दित्वात् ङीष् ॥ स्वर्गो नाराचो वाश

भेदे नाराचीति कश्चित् ॥

नारायणः । पुं । अच्युते । भगवति । वा

सुदेवे ॥ निवृत्तिर्यथा । आपो नारा

इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनुवः । ता

यदक्षायनं पूर्वं तेन नारायणः स्मृतः ॥

इति मनुः । यच्च किञ्चिज्जगत्सर्वं दृश्य

ते श्रूयते ऽपि वा । अन्तर्बहिश्च तत् स

र्वं व्याप्य नारायणः स्थितः ॥ इति म

न्वन्तः । नारायणाय नमः । इत्यनुभे

वसत्त्वं संसारघोरविषसंहरणाय

मन्दम् । शृण्वन्तु भव्यमतयोग्यतयो

स्तपणा उ वैस्त रामुपदिशाम्य ह मूर्धु

वाहुरिति त्वसिंहपुराणम् ॥ शा

ब्दिकनिवृत्तिस्तु नाराज्जातानित

त्वानि नाराचीति विदुर्मुधाः । तान्ये

वचनानि तस्य तेन नारायणः स्मृतः

॥ नारायां समूहो नारम् । तस्य समू

ह इत्यथ । तदयनमस्य । पूर्वपदा

दिति गत्यम् ॥ यद्वा । नाराज्जाताः

नाराः आपः । ता अयनं यस्य ॥ कश्चि

न्नन्वन्तरे नरस्यर्धे रपच्यत्वमुपगत-

नाराय

इति । नरस्यापच्यम् । नडादिभ्यः फ

किनारायणः ॥ श्रीकृष्णे ॥ नाराय

णः स्वर्गं नृसिं सर्वदेहिना मात्मास्यधी

शोखिललोकसाध्वी । नारायणोऽङ्ग

नरमूजसायनात् तच्चापिसंख्यं नत

वैदमायया ॥ श्रीकृष्णस्य सेनाविशे

षे श्रीधर्मपुत्रार्थविशेषे ॥ सन्ध्यासि

नि । परिग्रहके ॥ दृष्टग्रहणमात्रेण

नरो नारायणो भवेदिति स्मृतः ॥

नारायणश्चैवम् ॥ न । गङ्गाप्रवाहात्

विहस्तचतुष्टयमिते नारायणस्याभि

के स्थाने ॥ यथा । प्रवाहमवधिं कृत्वा

यावत्तत्तत्तुष्टयम् ॥ अचनारायणः

स्वामी नान्यः स्वामी कदाचनेति ॥

नारायणतैलम् । न । औषधमकतैल

विशेषे ॥ तत् विविधम् । स्यत्पदह

न्वहत्वेति भेदात् ॥ यथा । विस्वादि

भन्यश्वो नाकपाटलाः पारिभद्रकाः ।

प्रसारण्यन्वगन्धाप वृष्टती कण्टकारि

रिका ॥ वलाघातिदक्षाश्चैव श्वदंष्ट्रास

पुनर्नवा । स्यादंशपलान् भागान्

चतुर्दशेषे ऽग्नसः पचेत् ॥ पादशेष

परिस्त्रायतैलपात्रं प्रदापयेत् । शत

पुष्पादेवदारुमांसीशैलेयकं वचा ॥

चन्दनं तगरं कुड मेघापर्णी चतुष्टय

म् । राजातुरगगन्धाश्च सैन्धवं सपुन

र्नवम् ॥ स्याद्विपत्तिकान् भागान्

३३
३३
३३

३३
३३
३३

नाराय

पेषयित्वात्रिभिः क्षिपेत् । शतावरी
 रसश्चैव तैलतुल्यं प्रदापयेत् ॥ आ
 जंवायदिवागथ्यचीरंदत्त्वा चतुर्गुण
 म् ॥ * । पाने वस्तीतथाभ्यङ्गेभोज्ये
 चैवप्रशस्यते ॥ अश्वोवावातसन्ध्यो
 गजोवायदिवा नरः । पङ्कजः पीठस
 र्पीचतैलेनानेनसिध्यति ॥ ऊषोभा
 गेचयेवाताः शिरोमध्यगताश्चये ।
 दनाशुलेदनुस्तम्भेन्यास्तम्भेगण्डम
 हे ॥ यत्प्रशुष्यति चैकाङ्गतिर्यस्यच
 विप्रक्षा । क्षीणेन्द्रियानष्टशुक्राज्वर
 क्षीणाश्चयेनराः ॥ वधिराल्लज्जिह्वा
 य मन्दमेधसएवच । अल्पप्रजाचया
 नारीयाच गर्भंनविन्दति ॥ वातात्ता
 हृषण्येयेषामन्त्रवृद्धिश्चदरुणा । एत
 न् तैलवर्तेषानाम्नानारायणंस्पृत
 मितिस्वल्पनारायणतैलम् ॥ * ॥ श
 तावरीचांशुमतीपृश्निपर्णीशटीवला
 । एरण्डस्यचमूषानि वृश्च्योः पूति
 कक्ष्य ॥ गवेषुकस्य सूक्षानितथास
 हचरस्यच । एषांशुमतीभागान्
 न् जलश्रेणे विपाचयेत् ॥ पादशेषं
 रसे पूते गर्भं चैनं समावपेत् ॥ पुनर्न
 वावचादाकृशताङ्गाचन्दगागुह ॥ श्रै
 लेयंतगरं कुष्ठमेखामांसी क्षिराव
 ङ्का । अश्वान्नाचैवधंराक्तापलाह्वानि
 चपेषयेत् ॥ गथ्याजपयसः प्रस्त्रीदी

नाराय

हावच प्रदापयेत् । शतावरीरसप्र
 स्थं तैलप्रस्थंविपाचयेत् ॥ * ॥ अथ
 तैलस्य सिद्धस्य शृणुवीर्यमतः परम्
 । अश्वानांवातमघ्नानां कुश्ररायांत
 थान्दणाम् ॥ तैलमेतत् प्रयोक्तव्यं
 सर्ववातनिवारणम् । आयुष्मांश्चन
 रः पीत्वानिश्येन हृद्योभवेत् ॥ ग
 र्भमश्वतरीविन्द्यात् किम्पुनर्मानुषी
 तथा । हृच्छूखंपाश्वंशुक्लश्च तथैवा
 ह्वीर्यभेदकम् ॥ अपर्चीगण्डमालाश्च
 वातरक्तं चमुग्रहम् । कामलां पाण्डु
 रोगश्चाश्वरीष्वापिनाशयेत् ॥ तै
 लमेतद्भगवता विष्णुनापरिकीर्त्ति
 तम् । नारायणमितिख्यातंवातान्त
 करणं शुभमितिबृहन्नारायणतैलम्
 ॥ * ॥ दिव्याश्वगन्धावृश्चतीश्वदंप्राश्यो
 नाकवाय्वालकपारिभ्रमम् । चुद्राक
 ठिल्लातिवक्त्राग्निमन्त्रं मूषानिचैपां
 सरस्वायुतानाम् ॥ मूषंविदद्यादथपा
 टखीनां प्रस्थेकमेपां प्रपदन्तितज्
 चाः ॥ सपादप्रस्थं विधिनोद्धृताश्वशौ
 र्णे रपानष्टभिरवपंक्ता ॥ पादावशे
 पेशरखेनतेन तैलाढकाम्यां समसे
 वदुग्धम् ॥ छागस्य सांसश्वमेव तुल्य
 मेकवसम्यक् विपचेत् सुबुद्धिः ॥ दद्या
 द्रसश्चैवशतावरीणां तैलेन तुल्यं पु
 नरेवतथ । रागाश्वगन्धाहुमदावका

नाराय

भवत्तद्रुतम् ॥

नाराचिका । स्त्री । नाराध्याम् ॥
 नाराची । स्त्री । एषणिकायाम् । स्वर्ण
 कारादीनां लोहकुशाविशेषे । कां
 टा इति नाराजा इति च भाषा ॥ नारा
 दित्वात् ङीष् ॥ स्वत्पो नाराचो वास
 भेदे नाराचीति कश्चित् ॥

नारायणः । पुं । अच्युते । भगवति । वा
 सुदेवे ॥ निरुक्तिर्यथा । आपो नारा
 इति प्रोक्ता आपो वै नरसूत्रवः । ता
 यद्वायवर्नं पूर्वं तेन नारायणः स्मृतः ॥
 इति मनु । यच्च किञ्चिज्जगत् सर्वं दृश्य
 ते श्रूयते ऽपि वा । अन्तर्ब्रह्म तत् स
 र्वं व्याप्य नारायणः स्थितः ॥ इति म
 न्त्रवर्णः । नारायणाय नम इत्यमुमे
 षस च्य संसारयो रविष संहरणाय
 मन्त्रम् । शुक्लानुमथ्य मतयो यतयो
 क्षरागा च वैश्वरामुपदिशाम्य हर्मर्द्
 वाहुरिति ऋषिपुराणम् ॥ शा
 ब्दिकनिरुक्तिस्तु नाराज्जातानित
 त्पानि नाराणीति विदुर्बुधाः । तान्ये
 षचायवर्नं तस्य तेन नारायणः स्मृतः
 ॥ नाराणां समूहो नारम् । तस्य समू
 ह इत्यर्थः । तदयनमस्य । पूर्वपदा
 दिति णत्वम् ॥ यद्वा । नराज्जाताः
 नारा आपः । तांशयवर्नं दस्य ॥ क्वचि
 न्मन्वन्तरे नरस्यै रपत्यत्वमुपगत-

नाराय

इति । नरस्यापत्यम् । नरादिभ्यः फ
 किनारायणः ॥ श्रीकृष्णे ॥ नाराय
 णावर्नं हितव्रं देहिना मात्मास्यधी
 शोदित्तलोकसाक्षी । नारायणोऽं
 नरभूजलायनात् तच्चापिस र्वं नत
 वैदमायया ॥ श्रीकृष्णस्यै नो विशेषे
 ष्ठे ॥ धर्मपुत्रार्पणविशेषे ॥ सध्यासि
 नि । परिप्रायके ॥ दण्डग्रहणभावे च
 नरो नारायणो भवेदिति स्मृतेः ॥
 नारायणस्यै र्वम् । न । गङ्गाप्रवाहाव
 धिद्वज्जचतुष्टयमिते नारायणस्यै र्वमि
 के स्थाने ॥ यथा । प्रजाहमवधिं कृत्वा
 वासहस्तचतुष्टयम् । अथ नारायणः
 स्वामी नान्यः स्वामी कदाचनेति ॥
 नारायणतैष्ठम् । न । आपधपक्ततैश्च
 विशेषे ॥ तत् त्रिविधम् । त्यक्तं दृष्ट
 म् ह्येति भेदात् ॥ यथा । विल्वानि
 मन्यन्थो नाकपाटजः पारिमर्शकाः ।
 प्रसारण्यश्च गन्धाद्यवृष्टीकण्टकारि
 रिका ॥ वस्त्राचातिदसाचैव श्वदंष्ट्रास
 पुनर्नवा । एषां दशपलान् भागान्
 चतुर्दशे ऽक्षसः पचेत् ॥ पादशेष
 परिस्त्राथ्यतैश्च पात्रं प्रदापयेत् । शत
 पुष्पादेव दारुमांसीशैलेयकं वचा ॥
 चन्दनं तगरं कुष्ठं मेष्ठापर्णाश्चतुष्टय
 म् । रासातुरगगन्धाद्यैश्चैव सपुन
 र्नवम् ॥ एषां द्विपलिकान् भागान्

नाराय

भेषयित्वादिनिःक्षिपेत् । शतावरी
 रसश्चैव तैलतुल्यं प्रदापयेत् ॥ आ
 जवायद्विधागव्यचीरंदद्या चतुर्गुण
 म् । * । पाने वस्त्रौतथाभ्यङ्गेभोज्ये
 चैवप्रशस्यते ॥ अश्वोवावातसम्पद्यो
 गजोधाधद्विधानरः । पङ्कजः पीठस
 र्पीचतैलेनानेनसिध्यति ॥ अघोमा
 रोचयेवाताः शिरोमध्यगताश्वये ।
 दन्तशूलैर्दनुस्तम्भेसन्त्यास्तम्भोगच्छ्र-
 द्हे ॥ यत्नशुष्यति चैकाङ्गगतिर्यस्यच
 विह्वला । चीणेन्द्रियानष्टशुक्लाव्
 चीलाश्वयेनराः ॥ वधिरालङ्घनिका
 श्व मन्दभेधसएवच । अल्पप्रजाचमा
 नारीयाच गर्भंनयिन्दति ॥ घातासौ
 एषणोयेषामन्वृष्टिश्चदारुणा । एत
 त् तैलवरंतेषानाम्बानारायणंस्मृत
 मितिस्त्वल्पनारायणतैलम् ॥ * ॥ श
 तावरीचांशुमतीपृश्निपर्णीशटीवला
 । एरण्डश्चमूखानि दृष्ट्योः पूति
 कश्च ॥ गवेधुकरा मूखानितघास
 चचरस्यच । एषांदशमखान् भागा
 न् जलश्रेणी विपाचयेत् ॥ पादश्रेण
 रसे पूते गर्भं चैनं समावपेत् । पुनर्न
 यावचादाशुशताहाचन्दनागुरु ॥ शै
 लेयंतगरं कृष्टमेळामांसी स्थिराव-
 ला । अश्वहाचैन्धरंराधापलाहानि
 चपेषयेत् ॥ गव्याजपयसः प्रस्यौद्धी

नाराय

द्वावच प्रदापयेत् । शतावरीरसप्र-
 स्थं तैलप्रस्थंविपाचयेत् ॥ * ॥ अक्ष
 तैलस्य सिद्धस्य शृणुवीर्यमतः परम्
 । अश्यानांवातभयानां कुञ्जराणांत
 यान्त्वयाम् ॥ तैलमेतत् प्रयोक्तव्यं
 सर्ववातनिवारणम् । आयुष्मांश्चन
 रः पीप्त्वानिश्चयेन दृढोभवेत् ॥ ग
 र्भमश्वतरीविन्द्यात् किम्पुनर्भानुपी
 तथा । हृच्छूलंपर्णशूलश्च तथैवा
 ह्नीवभेदकम् ॥ अपर्णीगण्डमालाश्च
 वातरक्तं शमुग्रहम् । कामलां पाण्डु
 रोगश्चअश्वरीश्चापिनाशयेत् ॥ तै
 लमेतद्भगवता विष्णुनापरिकीर्त्त
 तम् । नारायणमितिस्थार्तवातान्त
 करणं शुभमितिबृहन्नारायणतैलम्
 ॥ * ॥ विख्यातगन्धाबृहतीश्वदंप्राशयो
 नाकवाश्यालकपारिमद्भम् । चुद्राक
 ठिह्नातिवहाग्निमान्यं मूषानिचैषां
 सरलायुतानाम् ॥ मूर्खविदहादशपा
 टलीनां प्रत्येकसेषां प्रयदन्तितज्
 ज्ञाः ॥ सपादप्रस्थं विधिनोदृताश्वहो
 यै रपामष्टभिरेवपक्षा ॥ पाहावश्रे-
 षेणश्चेनतेन तैलाटकाभ्यां सममे
 षदुग्धम् । छागश्चमांसत्रवजेव तुल्य
 मेकनसम्यक् विपचेत् सुबुद्धिः ॥ ददा
 दसश्चैवशतावरीयां तैलेन तुल्यं पु
 नरेवतव । राक्षसागन्धाद्रुमदाफका

नाराय

छं पर्णीचतुष्कागुरुकेशराशिं ॥ सिन्धु
 व्यमांसीरजनीद्वयश्चशैलेयकं चन्द
 नपुष्कराणि । एखासद्यष्टीतगराब्द
 पत्रम् भृङ्गाष्टवर्गस्तुवचापलाशम् ॥
 स्त्रौणेयवृश्चीरकचोरकाख्यमेभिः-
 समसैर्हिपलप्रमाणः । कर्पूरकाष्ठी
 रत्नगाण्डजानां दद्यात् सुगन्धाय व
 दन्तिकेचित् ॥ प्रस्वेद्दौर्गन्धनिवा
 रणार्थं चूर्णीकृतानां हिपलप्रमाणम्
 । आलोच्यसन्धिविधिवद्विपकानाराय
 यं नाम महच्चतैलम् ॥ * ॥ सर्वैः प्र
 कारैर्विधयत् प्रयोज्यमन्यस्य पुंसां प
 वनादितानाम् । ये पद्मवः पीठविसर्प
 श्चाथ एकाङ्गहीनार्हितवेषमानाः ।
 वाधिर्यशुकचयपीडिताश्च मन्याश्चनु
 सन्भशिरोगदाह्याः । मुक्तानरास्त्रि
 वलशीर्ययुक्ताः संसेव्यतैलं सद्यसभ
 वन्ति ॥ वन्ध्याचनारीश्रभतेषु पु
 चंबीरोपमं सर्वगुणोपपन्नम् । शा
 खाश्रितेकोष्ठगतेचवाते वृद्धौविधेयं
 पयनादितानाम् ॥ जिज्ञानिलेदन्तग
 तेचशुले आन्मादकौजञ्चरकर्षिता
 नाम् । प्रामोति लज्जां प्रमदाप्रिय
 च्यंजीवेधिरचापिभवेद्युवेव ॥ देवा
 सुरेपुद्गरे समीक्ष्य द्वाव्यस्त्रिभन्दा
 नसुरैः सुरांश्च । नारायणेना पिस्वष्टं
 एगार्थं स्वनामतेषां विहितन्तुतेषाम्

नारिके

॥ इति मुखबोधे महानारायणतैल
 लम् ॥

नारायणप्रियः । पुं । शिवे ॥
 नारायणवलिः । पुं । मत्तप्रतितादीनां
 प्रायश्चित्तात्मके कर्मविशेषे ॥
 नारायणस्थानम् । न । तीर्थविशेषे ॥
 नारायणाश्रमः । पुं । वदर्याश्रमे ॥
 नारायणास्त्रम् । न । विष्णोरस्त्रप्रभेदे ॥
 नारायणी । स्त्री । लक्ष्म्याम् । श्रियि
 ॥ उमायाम् । पार्वत्याम् । दुर्गाया
 म् ॥ नारायणाज्जाता । नारायणस्य
 विष्णोःशक्तिः ॥ यद्वा । नारस्य जीव
 राशेरयनी स्थानभूता तत्स्वहृषे-
 च्यर्थः ॥ जलायना नाराधारा समुद्रश
 यनाऽपिया । नारायणीसुमास्थाता
 नरनारीप्रवर्त्तिका ॥ वसत्त्वष्टोस
 र्वेषुभूतेष्वन्वर्त्तितायतः । देखा ध्या
 तमिदंसर्षजगतस्यावरजक्रममिति
 देवीपुराणम् ॥ गङ्गायाम् ॥ मुहल
 मुनेःपत्न्याम् ॥ शतावैर्याम् । अ
 भीरी ॥

नारिकेरः । पुं । नालिकेरे ॥ रलयो-
 रभेदः ॥

नारिकेलः । पुं । नालिकेरे ॥ नक्षति
 नल्यते वा । शाकगन्धे । वाहुलका-
 दिष्णु । केनवायुना इक्षति जलति ।
 इक्षगती । अशु । नालिद्यासौकेल्य

नारीक

। रत्नयोरभेदः ॥

नारिकेलचीरी । स्त्री । चीरिकाप्रभे
दे ॥ यथा । नारिकेलं तमूकञ्च-
च्छिन्नं पयसि गोः चिपेत् । तिताम
व्याज्यसंयुक्तं तत्पचेन्मृदुनाग्निना ॥
नारिकेलोद्भवा चीरी खिग्धा शीता
ऽतिपुष्टिदा । गुर्ध्निस्तुमधुरा वृष्यार
क्तपित्तानिन्हापहेतिभावप्रकाशः ॥

नारिकेलिः । पुं । स्त्री । } शिरःफले ।
नारिकेली । स्त्री । } सदापुष्पे ।
सदाफले ॥

नारी । स्त्री । खियाम् । योषिति । प्रती
पदंशिन्याम् ॥ नृनरयोर्द्विष्वेति
शाङ्गैरवादिगणेषाठात् ङीन् जाति
लक्षणास्यङ्गीषो ऽपवादो ङीन् तत्
सन्नि योनेनद्विष्य ॥ यथा । नूर्नरस्यवा
पर्म्या । कृतो ऽजिति नराश्चेतिपार्ति
काद्यान् । ङीन् ॥ अस्याशतस्त्रोणा
तयो भवन्ति । तथाहि । पश्चिनीचि
त्रिशीचैवशङ्खिनीचस्तिनीतया ।
चसस्त्रोजातयोनायारतौचेयाविशे-
यत्तत्तरतिमश्चरी ॥ मध्याख्य च्छ
न्दोभेदे । मोनरी ॥ यथा । गोपानां
नारीभिः । श्लिष्टोव्यात् शृण्योवः ॥
विजघुनि [॥] ॥

नारीकवचः । पुं । सूर्यवंशीयमूलकरा
जे । अशकपुत्रे ॥ यो ऽसौनिःचचे

नारीष्टा

च्यातले ऽस्मिन्क्रियमाणे विषखा
भिःस्त्रीभिःपरिवार्यरक्षितः । ततस्तं
नारीकवचमुदाहरन्तीतिविष्णुपुरा
णे ४ अंशे ४ अध्यायः ॥

नारीकेलः । पुं । नालिकेरे ॥ इतिश
ब्दचन्द्रिका ॥

नारीकेली । स्त्री । नारिकेले ॥ नारि
केलवमद्ये ॥

नारीचम् । न । नालिता इतिगौड
भाषाप्रसिद्धेशाकविशेषे ॥ तप्ते शु
भाज्ये बहुलीरकान्विते सुस्येदितं
नारिचसंज्ञशाकम् । ससैन्धवं तक्र
विलोढ्य पाचितं सम्पापितं प्राकृत
भाग्यकेन ॥ हृद्यं वातहरं वल्यं क
फकृद्दोषनाशनम् । हृद्यं पित्तहरं
किञ्चिच्छाकंनारीचसंज्ञकम् ॥

नारीतरङ्गः । पुं । } पिष्टे । कामुके ॥
नारीतरङ्गकः । पुं । }

नारीदुग्धम् । न । खियाःचीरे ॥ ना
र्या लघु पयः शीतं दीपनं वातपि
त्तजित् । चक्षुःशूलाभिघातमं नखा
थ्योतनयोर्धरम् ॥

नारीदूषणम् । न । स्त्रीणांदिघोत्याद
के ॥ यथा । पानंदुर्जनसंसर्गपच्या
चविरहो ऽटनम् । स्वप्नोन्मगेहवास्त
श्चनारीणांदूषणानिपट् ॥

नारीष्टा । स्त्री । मल्लिकायाम् ॥

नालिके

नार्यङ्गः । पुं । नागरङ्गे ॥ न । नार्या
अङ्गे ॥

नालम् । न । काण्डे । नाकायाम् । उ
त्पलादिदण्डे ॥ सृणाले ॥ नक्षति ।
खल्वन्ने । ज्वलितोत्तिणः ॥

नालः । पुं । नले । जलनिर्गमे ॥ यतः
। प्रकाशः ॥ कण्डे ॥ पद्मादिदृन्ने ॥
नक्षत्यनेन नालयति या । नखगन्धे
। हृणश्चेति घञन्वा ॥

नालव्यङ्गः । पुं । नले ॥
नाला । स्त्री । नाले । अलादिदण्डे ॥
नक्षति । गल० । ज्वलितिकसन्ते
-भ्योः ॥

नालिः । स्त्री । नाख्याम् । शिरायाम् ॥
-पद्मादिदण्डे । शकविशेषे ॥

नालिकः । पुं । मदिषे ॥ न । पद्मे ॥

नालिका । स्त्री । नाक्षिताभेदे । श्वेत
कलंब्याम् ॥ पद्मादिनाले ॥ चर्म
कषायाम् ॥ हस्तिनः कर्णवेधन्याम् ॥
नाले ॥ काले ॥ क्षुण्णिरंधे ॥ विवरे
॥ वेणुभाजने ॥ नाख्याम् ॥

नालिकेरः । पुं । नारिकेले । नालियर
इतिभाषा प्रसिद्धे ॥ नालिकेरफलं
शीतं दूर्जरं वस्त्रशोधनम् । विष्ट
म्भि दंष्ट्रयां यत्नं यातपित्तास्रदाह
नुत् ॥ विशेषतः कोमलनालिके
रं निहन्ति पित्तवरपित्तदोषान् । त

नालिके

देवजीर्णं गुक्षपिचकारिविदाहिविष्ट
म्भिमत्तं भिषग्भिः ॥ तस्याम्भः शी
तसंज्ञं दीपनं शुक्रसंज्ञं । विपा
सापिचजित् स्यादुवस्तिशुद्धिकरं पर
म् ॥ * ॥ नालिकेरस्य तास्रस्य खर्ज
स्यशिरांसितु । कषायविग्धमधुरसं
हृणानिगुह्यश्च ॥ * ॥ प्रथमवयसि
दक्षं तोयमलं पित्तनाः शिरसि निहि
तभारा नालिकेरा नरायाम् । सखि
समस्तकलंदद्यु राजीवनान्तं नहि
कृतमुपकारं साधवो विस्मरन्ति ॥
अस्यपाको यथा । कुडवं नालिकेर
सस्रच्छं दृष्टदिमेपितम् । शुद्धण्ड
स्य कुडवं गन्धचीरे चतुर्गुणे ॥ आ
तोद्यनालिकेरस्यजलेस्रदग्निनापचे
त् । धान्यकं पिप्पलींशुर्लींघातुर्जा
तंसुचूयितम् ॥ शायप्रमाणंप्रत्येकं
शीतीभूतेष्विमेद्वधः । नालिकेर
स्रखण्डोयंपुंस्त्वनिश्रावकप्रदः ॥ अक्ष
पित्त दधकासंशूलं चपरिशामजम् ।
नाशयेद्दरक्तपित्तं चशुक्रं दावान लो
यथा ॥ अक्षतपलेनरुप्पाण्डवन्वा
लिकेरस्य भर्जनं विधेयमिति ॥ बाल
स्य नालिकेरस्यजलं प्रायोविरेचन
मितियत्तमः ॥ नक्षति नक्ष्यते वा ।
गल० । बाहुस्रकात् इण् । केन वायुना
ईयंते । ईर० । घञ् । नालिष्यासौ

नालीन

केरव ॥

नालिकेरकः । पुं । नालिकेरे ॥
 नालिकेरचीरिका । स्त्री । नारिकेल
 चीर्षाम् ॥
 नालिता । स्त्री । पट्टाके । नारीचे ॥
 नासी । स्त्री । शाककटम्बे । डराण्ड इ
 तिभाषा ॥ स्वतःप्रसिद्धेशाकविशेषे ॥
 नालेन रक्षिता नासी मुस्विन्ना मु
 टिपीडिता । एते तस्मै परिचिन्ता
 चिन्विणीपत्रसंयुता ॥ नासी सरा
 लघुः शीता पिप्तनुत् कफघातला
 । त्रसलोककरी ज्ञेया लिप्ता शीघ-
 र्मिका मता ॥ इति कर्षवेषधन्याम् ॥
 घश्याम् ॥ पद्मे ॥ पद्मदण्डे ॥ प्रणा
 ल्याम् ॥ वायुविशेषे ॥ मरुति अन
 या था । शल ॥ हलश्चेति घञ् ॥
 नालयति वा । पचायच् । गौरादि
 चान् डीष् ॥

नालीकः । पुं । अह्ने ॥ शरे ॥ शले ॥
 मुखभाषाय.संयुक्ते शरे ॥ न । अज
 पण्डे ॥

नालीकिनी । स्त्री । पद्मसमूहे । पद्मि
 न्याम् ॥ नालीकानि सन्त्यास्वाम् ।
 पुष्करादित्वादिनिः ॥

नालीघटी । स्त्री । दण्डशोधिवाद्यम
 भेदे ॥

नालीद्वयः । पुं । नाडीद्वये ॥

नाशनः

नावनम् । न । नखे । नासायाश्चीघधे ॥
 नावयन्त्रिकः । पुं । कालविशेषे ॥ ना
 यचोऽस्मिन् वर्तते ॥ तदस्मिन् य
 र्ततश्च्युपसङ्खानादृञ् ॥
 नाविकः । पुं । कर्षधारे । नौषुट्दण्ड
 धारके ॥ नाश तरति । नौषुट्च-
 न्नितिठन् ॥ नौरख्यस्त्रवा । ग्रीष्मा
 दित्वाट्ठन् ॥

नावी । द्वि । नौमति ॥ नौरख्यस्त्र ।
 ग्रीष्मादित्वादिनिः ॥

नाथ्यम् । वि । नौतार्यदेशे ॥ न । नौ
 तरख्योग्यजले ॥ नावा तार्यम् । नौ
 वयोधर्मे श्यादिनायत् । वाप्तोवी-
 च्यवादेशः ॥

नाशः । पुं । पलायने ॥ निघते ॥ अनु
 पलम्बो । अदर्शने ॥ परिध्वस्तौ ॥
 नाशम् । शश ॥ अञ् ॥ कुलनाश
 कारणं वथा । अन्ततात् पारशार्थोच्च
 तथाऽभच्यस्य भच्यमात् । अथोत्
 धर्मापरयात् चिप्रं नृश्रयति वैकुल
 म् ॥ अथोविषेवेददाने तु उपले-
 पुतधैवच । विद्युतापारपीनेषु चि
 प्रं नश्यति वैकुलम् ॥ इतिष्टु मपुराण
 म् ॥ यावन्नचेदधर्माः स्तु र्यावत् स्था
 च्छद्धारचनम् । यावन्स्याच्छुचिष्णु
 च्यश्च तावन्नाशो भवेन्नश्चि ॥

नाशनः । वि । नाशकर्त्तरि ॥ नाशय

नसा

ति । अशः ल्युः ॥

नाशी । षि । नाशविश्रिष्टे ॥

नासच्यौ । पुं । अश्विनीकुमारयोः ॥

नसच्यं ययो स्ता वसच्यौ । न. अस

च्यौ । नभाएनपादितिनजः प्रकृति

भावः ॥ * ॥ संचाच सूर्यस्य स्त्री उत्त

रकुटी धृताश्रुपा नपसन्त्यासीत्-

सूर्योपितास्तत्र मेच्छु स्तुरङ्गहृपी स

मीपसगत् । सचंतगान्यपुष्यधिया

निरस्त. सन् तवासापुटेरेतोऽभ्यधि

चत् । तप्तौजाताविच्युपाऽऽस्था

यते । नासात्त्वक्तवन्तीनासच्यौ । च

न्येभ्योपीतिडः । आपोरितिह्रस्वत्

मिति वा ॥

नासा । स्त्री । नासिकायाम् ॥ नास्यते ।

गाशब्दे । गुरोश्चेत्यः ॥ नासते

ऽनवावा । अच् । ह्रस्वेतिघञ्वा ॥

अस्याः सुभाशुभचक्षणं यथा । शुक्-

नासः सुखी स्याच्च शुष्कनासेतिवीच-

नम् । द्वित्राग्रहूपनासः स्यादगम्याग

मनेरतः ॥ दीर्घनासे चसौभाग्यं चै-

रभाकुशितेशिवः । स्त्रीसच्युश्चिपि

टनास ऋजुर्भाग्ययतांभवेत् ॥ अल्प

च्छिद्रा सुपुटाच अवकाच न्दपेश्वरे ।

शूरेद्विष्वक्कास्या इनिनांचघुतंस

कृत् इतिगुरुपुराणम् ॥ द्वारोर्द्धस्थि

तदाश्वि । लग्नधारणकाष्ठे । उप

नासिका

रिभित्तिधारककाष्ठे ॥ वासकवृक्षे ॥

नासास्त्रिनी । स्त्री । पूर्विकापचिथि ॥

नासादोष । न । द्वारोर्द्धस्थितंकाष्ठे ।

जान्काठ इति कपालि इतिचरौ

ऽभाषा ॥

नासाथेनिः । पुं । सौगन्धिकाख्यक्तीवे ॥

नासालुः । पुं । कटफलवृक्षे ॥

नासासंवेदनः । पुं । काण्ठीरसतायाम् ॥

नासास्त्रावः । पुं । पीनसे ॥

नासिकान्धमः । षि । नासिकां शब्दायमा

नायः करोति तच् ॥ नासिकयाश-

ब्दकर्त्तरि ॥ नासिकां धमति । ना-

सिकास्त्रनयोर्ध्नाघेटोरितिखश् । मु

म् । खिच्यनययस्येतिह्रस्वः ॥

नासिकान्धयः । षि । नासिकया पानक

र्त्तरि ॥ नासिकां धयति । घेटपाने ।

नासिकास्त्रनयोरितिखश् । मुम् ।

ह्रस्वः ॥

नासिका । स्त्री । नासायाम् । गन्धवष्टा

याम् । शालेन्द्रिये । नांक इति भा-

षा ॥ नासते । गाशब्दे । श्वुस् ॥

नासिकामलम् । न । नासास्थितमले ।

शिशुण्डौ । सिचक इति रैट इति-

चभाषा ॥

नासिकाशब्दः । पुं । घोत्कारे । घरा

वृ इति भाषा ॥ यथा । शयानं रा-

ध्यांष्ट्टा तल्पे रा इति यानरः । नासा

नास्तिकः

यूयैस्तु घोटकारैर्विशद्विर्वायुसर्वकै
रिति नारसिंहपुराणे ४५ अध्यायः ॥
नासिक्वन् । न । नासिकायाम् ॥ वि ।
नासायांभवे ॥ शरीरावयवाद्यत् ॥
नासिक्यौ । पुं । अश्विनीकुमारयोः ॥
नासिक्यकम् । न । नासिकायाम् ॥
नासीरम् । न । नायकायके । नायके
स्याग्रेसारिकायां सेनायाम् ॥ सेना
मुखे ॥ पुं । अग्रेसरे ॥
नास्ति । अ । अस्तित्वाभाववति । अवि
द्यमानतायाम् । नहिं इति भाषा ॥
यथा । अतिशिर्वाक्षकश्चैव राजा भा
यैतथैवच । अस्तिनास्तिनजानन्ति-
देहिदेहि पुनः पुनः ॥ इतिचाण-
क्यम् ॥

नास्तिकः । पुं । ईश्वरनास्तिचक्रादिनि
पापण्डे । वेदाप्रामाण्यवादिनि । ना
स्तिपरलोक इतिमतिविशिष्टे । लौ
कायतिके । वार्हस्पत्ये ॥ सचपडि
धः । साध्यमिकः योगाचारः सौधा
मिकः वैभाषिकः चार्वाकः दिगम्बर
श्चेति भेदात् ॥ नास्ति परलोकः इ
तिमतिरस्य । अस्तिनास्तिदिष्टं मति
रिति नास्तीतिनिपातात् वचनसा
मर्थ्यान्नास्तीतिनिपातात्सातसमुदा
यादाठक ॥ यथा । नास्ति यद्यप्यहम्
नास्तिच परलोकः इत्येवकायति ।

निःशब्दः

कैशब्दे । छेः ॥
नास्तिकता । स्त्री । मिथ्यादृष्ट्याम् । य
रलोकसंपावुद्धौ । कर्मफलपवाद्क
चाने ॥ नास्तिकस्य भावः । तत् ॥
नास्तिकदृष्टिः । वि । नास्तिपरलोक
इति प्रवर्त्तकै ॥
नासिक्वम् । नोःशास्त्रीय फलवत्कर्म
सु फलाभाववुद्धौ ॥ नास्तिकस्य कर्म
भावोवा । पुरोहितादित्वात् यके ॥
नास्तिदः । पुं । आश्रयत्वे ॥ इतिशब्द
चन्द्रिकायौ ॥
नास्तिम् । वि । बलीवर्हादिनासीसम्
न्धिन्यां रज्जौ । नाशइति भाषा ॥ ना
सायांभवम् । शरीरावयवाद्यत् ॥
नाहः । पुं । वन्धने ॥ कूटे ॥
नाहस्यः । पुं । स्नेहच्छगाच्यस्त्रे ॥ इति
हेमचन्द्रः ॥
नाहुपिः । पुं । ययातिभूपतौ ॥ नहु
यस्य अपत्यम् । अतइम् ॥
नि । अ । निनेग्रे ॥ भृशार्थे ॥ निप्यार्थे
॥ संशये ॥ क्षेपे ॥ कैशब्दे ॥ उपर
मे ॥ सामीप्ये ॥ आश्रये ॥ दाने ॥
॥ मोक्षे ॥ अन्तर्भावे ॥ वन्धने ॥ रा
ज्ञौ ॥ अधोभावे ॥ विन्यासे ॥ निश्च
ये ॥ निघण्टेपीति दुर्गादासः ॥
निःशब्दः । वि । शपिष्यशब्देमादे ॥
निःशब्दः । वि । निर्भाषे ॥

नि.श्रेणि

नि.सङ्ग

निःशब्दः । वि । शब्दरहिते । चुप् इ

हे ॥ अपिच । आसाद्यजन्म मनुजे

तिभाषा ॥

पुत्रिरादुरापंतत्रापिपाटवमवाप्यनि

निःशलाकः । वि । निर्जने । रहसि ॥

जेन्द्रियाणाम् । नाभ्यर्चयन्निजगतां

निर्गता शलाका यस्मात् ॥ शलाका

जनयिचि ये त्वां, निश्रेणिकारामधिर

या निर्गतेवा ॥

छपुनः पतन्तीति देवीभागवतम् ॥

निःशल्या । स्त्री । दन्तीवृक्षे ॥

निःश्रेणी । स्त्री । अधिरोक्षिण्याम् ॥

निःशुकः । पुं । मुण्डशालौ ॥

निःश्रेयसम् । न । वक्ष्याये ॥ मोचे ॥

निःशेषः । वि । निखिले । समस्ते ॥

विद्यायाम् ॥ अनुभावे ॥ भक्तौ ॥ पुं

निःक्रान्तं शेषात्, निरादय इतिस-

। शङ्करे । शिवे ॥ निश्चितं नितरां

मासः ॥

वाश्रेयः निःश्रेयसम् । अचतुरधिक

निःशोकः । वि । शोकवर्जिते ॥

तुरेच्यादिनानिपातितम् ॥

निःशोथः । वि । निर्मले । सृष्टे । शो

निःश्रेयसकरः । पुं । ज्ञानोत्पत्तिहेतु

थिते ॥ अन्वस्करे ॥ निष्क्रान्तं शोथ

त्वेन सोऽद्योपयोगिनि कर्मयोगे । स

यस्मात् ॥ शोथान्निष्क्रान्तमितिया ॥

च्याये ॥ निःश्रेयसं करोति । दुःखं ०

निःश्रयणी । स्त्री । अधिरोक्षिण्याम्

। ज्ञानोहेतुताच्छील्यानुसोऽभ्येष्टिति

निःश्रयिणी । स्त्री ॥ इतिशब्दरत्ना

हेत्त्वर्थः ॥

वली ॥

निःश्रेयसकरी । स्त्री । विद्यायाम् ॥ टि

निःश्रेणिः । स्त्री । वशकाष्ठादिनिर्मिते

क्षान्डीप्

सोपाने । अधिरोक्षिण्याम् । नसेनी

निःश्वसः । पुं । मुखोदधिनिर्गमनशा

इतिसीटी इतिचभाषा ॥ निश्चिता

स्तिनि वायौ ॥ निर्गतः श्वासः ॥ निः

श्रेणिः षड्क्लिष ॥ खज्जुरीपादमे ॥

श्वसनं वा । श्वस ० । घञ् ॥

निःश्रेणिका । स्त्री । निश्रेणी इतिको

निःपन्धिः । वि । दृढे ॥ सुपा० पत्नम् ॥

कृष्णप्रसिद्धे लक्षणे ० । निरसायाम् ।

निःपन्नम् । अ । गर्ह्ये । निन्द्यमात्रे ॥

वनपल्लव्याम् ॥ निःश्रेण्याम् । अधि

निर्गत समसच । तित्तुप्रभृतीनिचे-

रोक्षिण्याम् ॥ यथा । मानुष्य दुर्ल

च्यप्ययीभापत्नम् ० । सुपिनिर्दुर्भाइ-

भ प्राप्य सेवितानमचेश्वरी । निःश्रे

तिघत्तम् ॥

णिकायात् पतित अधश्चेव विद्य

नि सङ्गः । पुं । देहादिसङ्गरहिते पर

निःसह

निःस्वः

मात्मनि ॥ निःसहस्य ससहनेन कूट
स्थस्य विकारिणा । आत्मनोऽनात्म
नायोगो वास्तवो नोपपद्यते ॥ स्व
तोद्बुधं स्वतःशुद्धं स्वतोमुक्तं निरा-
त्मिका । अविचारितसंसिद्धि रवि
द्या लिङ्गते कथम् ॥ चि । सविक
ल्पकानन्दानासक्ते । निरपेक्षे ॥ फ
लानभिनिवेशवति ॥ मेखनरहिते
॥ यथा । मत्स्यस्य सद्गा द्भवच्च यो
मे सुतादिरागो मुषितोऽस्त्रितेन
। निःसहता मुक्तिपदं यतीनांसद्गा
दशेषाः प्रभवन्ति दोषादिति ॥ निः
सहएव मुक्तः स्याद्दोषाः सर्वेपि स
द्गजाः । सद्गात्पतत्यहे । ज्ञानी चाव
श्यंकिमुताल्पविदितिकुषार्थः ॥

निःसत्त्वः । वि । धैर्यशून्ये ॥

निःसन्धिः । चि । सन्धिरहिते । दृढे ॥

निःसम्पातः । पुं । अर्द्धराजे । निशीथे ॥

निःसरणम् । न । सस्थौ ॥ उपाये ॥

भोक्षे ॥ निर्गमे ॥ गेहादिमुखे । नि

र्गमन प्रवेशमार्गे ॥ निखरन्त्यनेन ।

रुगतौ । वारणे ल्युट् ॥

निःसहतरः । चि । असहतरे ॥ सहेर्नि

पूर्वात् यथाऽजनात् तरप् ॥

निःसहत्त्वम् । न । असहत्वे ॥ सहने

। पृष्णं । पचाद्यच् । उपसर्गेणसमा

सेत्त्वप्रत्ययः ॥

निःसारः । पुं । श्योनाकप्रभेदे ॥ शा

खोटदृष्टे ॥ चि । साररहिते ॥ यथा

। मानुष्ये कदलीसम्भनिःसारे सा

रमार्गणम् । यः करोति स सम्पूछे ।

जलदुदुदसन्निभे ॥ जगत् सर्वन्तु निः

सार मनिर्य दुःखभाजनम् । उता

चते चणादेतत् चणादेतद्विपद्यते ॥

निःसारकः । पुं । अतीसारभेदे ॥ द्वा

ससारेण समाचिकेण भुञ्जीत निः

सारकपीडित स्तु । सुतसकृप्यकथि

तेन चापि क्षीरेण शीतेन मधुमुते

न ॥ भुञ्जीतपय्यभितिशेषः ॥

निःसारखत् । न । गृहादीनां निर्गमा

दिपथे । निःसरथे ॥ निष्कासने ॥

निःसारा । स्त्री । कदलीदृष्टे ॥

निःसारितः । चि । निष्कासिते । वधि

कृते ॥

निःसीमः । चि । अपर्यन्ते ॥

निःसृतः । चि । निर्गते ॥

निःश्लेहः । चि । श्लेहवर्जिते ॥ निर्गतः

श्लेहोयस्मात् ॥

निःश्लेहा । स्त्री । अतस्याम् ॥ निरत्ये

नसेहेऽस्त्राम् ॥

निःस्त्रावः । पुं । आचाले । नासरे । सां

ड इति प्रसिद्धे भक्तारणे ॥

निःस्यः । चि । दरिद्रे ॥ अक्षय्यं य

था । सर्पाकारौ विहृद्ये च यमौ पा

निकषा

दो शिराणकौ । संशुष्कौ पाण्डुरन
खौ निःस्यस्य । विरच्छाद्गुली ॥ इतिगा
रुहे सामुद्रकम् ॥ निर्गतं स्वमस्य ।
स्यान्निष्कान्तोवा ॥

निकटः । वि । समीपे । आसन्ने ॥ नि
वहम् । निवहार्धान्ने । सम्मोदश्चेति
चात् कटच् ॥ निकटति वा । कटे० ।
पचाश्च् ॥

निकर । पुं । निवहे । सङ्घे ॥ सारे ॥
न्यायदातव्यवित्ते ॥ निधौ ॥ निकी
र्यते । हविचेपे ॥ घृदारप् ॥

निकर्षणम् । न । सन्निवेशे । पुरादौ
गृहादिरचनापरिक्लिन्नदेशे ॥ पुरा
देर्विर्हिर्बिहरणभूमौ ॥ कर्षणान्निर्ग
तम् । निरादय इति समासः ॥

निकषः । पुं । शाकषाषाणे । कपे ॥ नि
कपति । कप० । अच् ॥ निकषश्च
नेन । गोचरसम्परेष्वः । पकारा
त् घोवा ॥

निकषणम् । न । ल्होचने ॥

निकषा । अ । अर्थे ॥ समीपे । निकटे ॥

निकषा । स्त्री । विवक्ष्योऽभार्यायाम् ।
राजसमातरि ॥ निकषणम् । कप
र्षितायाम् । आ सशिष्यनिर्नापि
म्याम् ॥

निकषान्तः । पु । राजसे ॥ निकषा
या आक्षयः ॥

निकासः

निकषीपलः । पुं । शाखे । निकषे ॥

निकामम् । न । यथेषिते । इष्टानति
कमे ॥ निकमनम् । कमु० । घञ् ॥

निकायः । पुं । लक्ष्ये ॥ सधर्मिणाणि सं
घतौ ॥ संचतानां समुच्चये ॥ निक
ये । सद्गानि ॥ परमात्मनि ॥ निष्ठी
यते । चिन्० । सङ्घेचानौसरा
धर्मे इति घञ् आदेशकः ॥ वि । का
यरहिते ॥

निकाय्यः । पुं । निष्कये । गृहे ॥ गि
चीयते ऽग्निन् धान्यादिकमिति वि
गृहे चिनोते रधिकरणे गृहस् आया
देशो धात्वादेः कृत्वश्च पायसा
न्नायनिकाय्यधाया इत्यादिना निपा
य्यते ॥

निकार । पुं । परिभवे ॥ उक्कारे । धा
न्यस्योत् वेपथे ॥ अपकारे । विम
कारे ॥ निवृष्टीकरणम् । कृञो
घञ् ॥ निक्षरणम् । हविचेपे । ह
धान्य इति घञ् ॥

निकारणम् । न । वधे । मारणे ॥

॥ कृञ् । स्वार्थगुणनाङ्गाये ल्युट् ॥

निकारी । वि । अपकारिणि ॥

निकाशः । पु । प्रकाशे ॥ (निकाशनम् ।

निकाशसे वा । काशु० । घञ् अक्वा

॥ समीपे ॥

निकासः । पुं । नीकाशे ॥

निकृतः

निकृष्वः पुं । कृष्वपादे । प्रसृत इति
स्थाते ॥ निकृष्वति । कृष्व० ।
अच् ॥

निकृष्वकः । पुं । निकृष्वे ॥ स्वार्थे
कः ॥ जलवेतसे । वानीरवृचे ॥

निकृष्वितम् । न । सङ्गीतप्रसिद्धे अ
ङ्गद्वारान्तर्गत शिरोविशेषे ॥

निकृष्वः । पुं । न । कुष्वे । खतादिपि-
हितस्थले ॥ कौजायते । कावचनि

वा । जनी० । सप्तम्यांजनेर्धः । पु० ।
निरचोपसर्गान्तरनिकृष्वर्थः ॥

निकृष्विकात्वा । स्त्री । कुष्वेक्षर्याम् ॥
इयङ्गुणेःश्रीवल्लीसदृशी ॥

निकुम्भः । पुं । कुम्भकर्णस्थतनये ॥ द
न्तिकौषधौ ॥

निकुम्भाख्यवीजम् । न । जयपाले ॥
निकुम्भितम् । न । नृष्यविषयकाऽष्टौ

त्तरशतकरणान्तर्गतकरणविशेषे ॥
निकुम्भिका । स्त्री । लङ्गायाः पश्चिम

भागवर्त्तिन्यां शक्तिविशेषे ॥
निकुम्भी । स्त्री । दन्तीवृक्षे ॥

निकुरम्बम् । न । कदम्बके । सगूहे ॥
निकुरति । निकुर्यतेवा । कुरच्छेद

ने । कुरशब्देवा । बाहुषकात्प-
न्वच् ॥

निचय

कृते ॥ न्यकारि । क्तः ॥

निष्कृतिः । स्त्री । भर्त्सने ॥ चेमे ॥ श
ठे ॥ शब्धे ॥ अभिभवे ॥ दैन्ये ॥

निष्कृष्टाकृतिः क्रिया परप्रतारणरू-
पा । यद्वा । पराभीष्टनिकर्त्तनम् ।
कृती० । इक्षुक्पादिम्यइतीक् ॥

निकृष्टः । वि । अधमे ॥ निकृष्यतेस्स ।
कृष० । क्तः ॥ जात्याचारादिभि-

र्निन्दिते ॥
निकेतः । पुं । निकेतने । आश्रये । वे

श्रमि ॥ निकेतनम् । कितनियासे ।
घञ् ॥

निकेतनम् । न । गृहे । गेहे ॥ निके
च्यते ऽस्मिन् । कित० । अधिकर

खेत्तुट् ॥
निकोचकः । पुं । अहोठवृक्षे । टेरा इ

तिभाषा ॥ निकुच्यते । कुचशब्देता
रे । कृष्णादिच्वात्त्वुन् ॥

निकणः । पुं । वीणाया अन्यस्यच किन्न
रादेःशब्दे । प्रकाशे । कणे । कणने

॥ कणशब्दे । नाविति अनुपसर्गप्र-
तिचानुश्रुतमाने कणोवीणायाश्चे-

त्त्वप् ॥
निकायः । पुं । निदण्डे । हागे ॥ कण०

। लोधीगायाश्चेति पक्षेघञ् ॥
निकृतः । वि । विप्रलम्बे ॥ नीचे ॥ पि
प्रकृते ॥ अष्टौ ॥ यश्चिते ॥ दुःखी

निकृतम् । न । चूमने । निचयुम्बने
। स्तुट् ॥

निखिलः

निखिलः । वि । परिचिप्ते । न्यस्ते ॥
स्वापितधनादौ ॥ निचिप्यतेस्म ।
चिपप्रेरणे । क्तः ॥

निचोपः । पुं । उपनिधौ । न्यासे । स्व
धनस्थान्वस्मिन्नर्पणरूपे । व्यवहारवि
शेषे । धरोहर इतिभाषा ॥ यथा ।

स्वर्गं यव विद्मन्मा त्रिचिप च्य-
विशङ्कितः । निचोपो नाम तत् प्रो
क्तं व्यवहारपदंबुधैः ॥ अंसङ्ख्यात
मविचातंसमुद्रं यन्निधीयते । तज्जा
नीया दुपनिधिं निचोपं गणितं वि-
दुः ॥ निचोपं वृद्धिशेषश्च कथं विद्म
य मेवच । याच्यमानो नचे इत्याह
र्द्धतेपश्चकंशतमिति नारदः ॥ नि
चिप्यते । चिप० । घञ् ॥ शिल्पि
हस्तेसंस्कार्तुमर्पिते भाष्ये ॥

निचोपितः । चि । प्रयेज्येनान्येन
निचेशिते ॥ चिपेण्यन्तात्कर्मविज्ञः ॥

निचोप्ता । चि । निचोपस्तफर्त्तरि ॥ नि
चिपति । चिप० । टच् ॥

निखर्वः । पुं । न । दशखर्वसङ्ख्याया
म् । १००००००००००० ॥ निखर्वति
। खर्वगती । पचाद्यच् ॥ चि । वाम
ने । धौना इतिभाषा ॥

निखातः । चि । खनिच्चारोपिते ॥

निखिलः । चि । अखिले । निःशेषे । स
मस्ते ॥ निहर्त्तं खिल मस्मात् ॥

निगम

निगडः । पुं । न । यन्धने । शृङ्खलाया
म् । वेडी इतिभाषा ॥ निगतो गडः
सेचनमस्यात् कठिनत्वात् ॥ निग
लति वा । गलञ्जदने । अच् । डल
योरेकत्वम् ॥ हस्तिनो लोहमये पा
दयन्धोपकरणे । सन्दुक्ते ॥

निगडितः । चि । बडे ॥ निगडः सञ्जा
तोऽस्म । तारकादित्वाद्दितच् ॥

निगणः । पुं । होमधूमे ॥ इतिचिका
ण्डशेषः ॥

निगदः । पुं । भाषणे । कवने । निगा
दे ॥ निगदनम् । गद० । नौगदेच्य
प् वा ॥ निगदस्तुजनैर्वैद्यत्रत्यागमा
त्तुञ्जैर्जपे ॥

निगदितः । चि । उक्ते ॥

निगमः । पुं । वाग्विजे । वखिजि ॥ नि
गमे पुर्याम् भवः । तचभवइत्त्वण् ।
संज्ञापूर्वकत्वाद्बृहद्भाषः ॥ पुर्याम्
॥ कटे ॥ वेदे ॥ यणिकुपथे ॥ निशु
ये ॥ अर्ध्वनि ॥ प्रतिज्ञायाम् ॥ प-
र्यायकथनेन वेदार्थबोधकेग्रन्थविशे-
षे ॥ निगम्यते ऽपानेनवा । गन्तु० ।
गोचरसम्भरेतिसाधुः ॥

निगमनम् । न । प्रतिफूलप्रमाणाभा
यस्त्वचकप्रतिघोपसंघारचने । त
स्मात्तथेतिवचने ॥ यथा । असकृ
दनुचिन्तिताना मस्याहतरनिजोप

निगादः

देशानाम् । प्रामाण्यपरमसीम्बानि
गमनमिदमेव निखिलनिगमाना
म् ॥ १०३ ॥ इदमेव आत्मैकत्वमेव
॥ हेत्वपदेशात् प्रतिज्ञायाः पुनर्वच
ननिगमनम् । इतिमोतमः ॥ ३८ ॥
हेतोर्थासिद्धिविशिष्टपक्षधर्मस्य अपदे
शः कथनं प्रतिज्ञायाः प्रतिज्ञार्थस्य सा
ध्यविशिष्टपक्षस्य वचननिगमनम् ।
तथाच आसिद्धिविशिष्टपक्षधर्महेतुक
धनपूर्वकसाध्यविशिष्टपक्षप्रदशकः -
आप्तपक्षधर्महेतुसाध्यसाध्यविशि
ष्टवोधकस्तादृशसाध्यवोधकोवाग्या
याकवचोनिगमनमिति । अस्य-
त्त्वन्वयिष्यतिरेकिभेदान्भेद इत्या
शयः । व्यतिरेकिणितु तस्मान्नतथे
त्येवाकारहृत्त्वपरे ॥

निगमाचार्यवाक्यम् । न । वेदगुरुवच
ने । उपनिषद्वाक्यातुरुपदेशे ॥ नि
गमस्य आचार्यं तस्यवाक्यम् ॥ नि
गमाचार्ययोर्वा वाक्यम् ॥

निगमान्तः । पुं । उपनिषदि ॥

निगरः । पुं । भोजने ॥

निगरणः । पुं । गले ॥ होमधूमे इति
शब्दरत्नावली ॥ न । भोजने । नि
गलना इतिभाषा ॥

निगादः । पुं । निगदे । कथने ॥ निग
दनम् । गद० । नैमिषेयवभावे

निगृही

घञ् ॥

निगारः । पुं । भक्षणे । गरणे ॥ निग
रणम् । गनिगरणे । उच्चोर्ध्वइति-
घञ् ॥

निगालः । पुं । अश्वगलदेशे ॥ निगल
यनेन । गलभक्षणे । इच्छश्चेतिघ
ञ् । संज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धिः ॥ निगि
रयनेनवा । ग० । उच्चोर्ध्वइतिघ-
ञ् । अचिबिभाषेतिवाचः ॥ घण्टा
यन्धसमीपस्थो निगालः कीर्त्तितो
घुघैः । तस्मिन्नेवमणिर्नामरोमजः
शुभकृत्मतः । इत्यश्वगलम् ॥

निगालवान् । पुं । अश्वे ॥ अल्पार्थेभ-
तुप् ॥

निगीर्णः । वि । गिलिते । निगृहा इति
भाषा ॥ निगीर्यतेस्य । गृ० । क्तः ॥

निगूढः । पुं । यनमुक्ते ॥ वि । संदृते ।
गुप्ते ॥ यथा । आस्ते विधुः परमनि
र्दंत एवमैलौ शम्भो रिति विजग-
तीजनश्चित्तवृत्तिः । अन्तर्निगूढन
यनानलपुष्पदाहं जानाति कः स्वय
मृते वत शीतरश्मोः ॥ आलिङ्गिते ।
नितरांगुच्छते स्य । गुण० । क्तः ।
यस्यविभाषेतीदभावः ॥

निगूढतत्त्वः । वि । संवृत्तयायार्थे ॥

निगूढं तत्त्वयत्नसः ॥

निगृहीता । वि । तर्जिते ॥ पीडिते ॥

निग्रह

निग्रहीतचेताः । वि । वशीकृतचित्ते ॥

निग्रहः । पुं । भर्त्सने ॥ मर्यादायान्

। सीमायाम् ॥ बन्धने ॥ अनुग्रहा-

भावे ॥ निराकरणे ॥ चिकित्साया

म् ॥ परादृष्टकृतिखण्डनरूपे निरो-

धे ॥ निषिद्ध प्रवृत्तितिरस्कारे ॥ म-

नसोनिरोधे ॥ सचष्टनिग्रहरूपः

क्रमनिग्रहरूपश्चेति द्विविधः ॥ मार-

णे ॥ प्रवृत्तिनिवृत्त्योर्निरोधे ॥ नि-

वृत्तिकतया वस्थितौ ॥ नियमेन ग्रह-

णम् । ग्रह० । ग्रहवृद्धिच्यम् ॥ निग्र-

ह्यातिवा । कर्त्तरि पचाद्यञ्जा ॥

निग्रहस्थानम् । न । गीतसोक्तपोड-

शपदार्थेष्वन्तिमे पदार्थे ॥ यथा । वि-

प्रतिपत्तिरप्रतिपत्तिश्च निग्रहस्थान-

म् ॥ ५८ ॥ निग्रहस्य खणीकारस्य

स्थानं प्रापकं निग्रहस्थानम् । तच्च

विप्रतिपत्तिरप्रतिपत्तिश्च । विप्रति-

पत्तिर्विरुद्धा प्रतिपत्तिः अतिपत्तिः

प्रकृताद्यानम् । यथोपेतदन्यतरत्

परतिष्ठं नोद्गादयितुं मर्हम् प्रतिज्ञा

शान्यादेर्निग्रहस्थानत्त्वानुपपत्तिश्च

द्यापि विप्रतिपत्त्यप्रतिपत्त्यन्यतरो

न्नायकधर्मयत्नतदर्थः । उद्देश्यानु-

गुणसम्यक्ज्ञानाभावाद्भिन्नत्वं प्रति-

ज्ञाद्यान्याशात्मकत्वं वा लक्षणमित्य-

पिब्रूयति ॥ प्रतिज्ञाज्ञानिः प्रतिज्ञा

निघसः

न्तरं प्रतिज्ञाविरोधः प्रतिज्ञासन्ध्या

सो हेत्वन्तरं मर्यान्तरं निरर्थकं म-

विज्ञातार्थं मप्राप्तकालं न्यूनं मधि-

कं पुनरुक्तं मननुभाषणं मच्चानम-

प्रतिभा विद्योपेतानुज्ञा पर्यनु-

योऽप्योपेक्ष्य निरनुयोऽन्यनुयोगो

ऽपसिद्धान्तो हेत्वाभासाश्च निग्रह-

स्थानानि । अवचस्त्वर्थे ॥ तेनैतानि

तुनिग्रहस्थानानि न पुनरपस्मारा

दिनाऽननुभाषणादिकम् । नवा-

जटितिसंवरणे नतिरोहिताववायी

च्यर्थोऽलभ्यत इतिमाश्वः । नथ्यास्तु

चकारोऽनुक्तसमुच्चये तेनदृष्टान्तोसा

धनवैकल्यादीनां परिग्रहः ॥

निग्रहः । पुं । श्रापे ॥ निग्रहणम् । आ-

क्रोशेवन्योर्ग्रहइति घञ् । निग्रहस्ते

दृष्टलभ्यात् यधइत्यर्थः ॥ निग्रहे ॥

निघः । पुं । समवित्सारदैर्घ्ये । तुल्या

रोहपरिणाहेदृच्चादौ ॥ नियतं नि-

र्विशेषेण वा हन्यते प्रायते । निघो

निमित्तमितिसाधुः ॥

निघण्टिका । स्त्री । गुल्लकन्दे ॥

निघण्टुः । पुं । नामसङ्ग्रहे ॥ इति हेम-

चन्द्रः ॥

निघर्षः । पुं । घर्षणे ॥

निघसः । पुं । भोजने ॥ न्यदनम् । अ-

द० । नौखचेत्यप् । घञपोश्चेति

निचायः

घञ्जादेशः ॥

निघातः । पुं । अनुदात्ते ॥

निघातिः । स्त्री । लोहघातिन्याम् ।

लौहमयदण्डे ॥ निशुयेन हन्ति । ह

न० । वसिष्ठपियत्रिराजिप्रजिसदिच

नीत्यादिना इञ् । कुत्वम् ॥

निघुष्टम् । न । घोषणे ॥ निघुष्यते

श्च । घुषिरव्यक्तेशब्दे । क्तः ॥

निघट्टः । वि । घर्षिते । घसा इति भा

षा ॥ यथा । सुरासुरशिरोरत्ननिघ

ट्टपरशेम्बिके ॥

निघृष्यः । पुं । खुरे ॥ निघृष्यते ऽनेन

। घृषुसङ्घर्षे । सर्वनिघृष्यति

साधुः ॥

निघ्नः । वि । आयत्ते । अधीने ॥ निघ्न्यते

निघृष्टते । इन्नेर्घञ्घर्षेकः ॥ गुणिते ॥

निचयः । पुं । समुच्चये । वस्तुसमूहे

॥ यथा । सर्वेक्षयान्तानिचयाः पत

नान्ताः समुच्चयाः । संयोगा विप्रयो

गान्ता मर्यान्तश्च जीवितमिति ॥

निचीयते । चिञ्० । कर्मयोगे रच् ॥

निचयकः । वि । निचये, कुशले ॥ आ

कर्षादिभ्यः कन् ॥

निचयी । वि । उपचयवति ॥

निचायः । पुं । राशीकृते धान्यादौ । टे

र इति भाषा ॥ निचीयते राशीकि

यते । चीञ्० । अर्धमासे परिमा

निचोञ्च

शाखायां सर्वेभ्य इति घञ् ॥ यथा

। एकस्यपुत्रनिचायः । अत्रराशयेक

त्वेनसमुदायिनां परिच्छिस्तिर्गम्यते ॥

निचिः । पुं । गोःकर्णशिरोदेशे ॥ इ

तिरभसः ॥

निचिकी । स्त्री । उत्तमायां धेनौ । नै

चिक्याम् ॥

निचितः । वि । सङ्गीर्षे ॥ आचिते ॥

पूरिते । व्याप्ते ॥ निर्मिते ॥

निचुलः । पुं । शिञ्जले ॥ निचोले ॥

निचोचति । चुलसमुच्चये । चुरा

दीनांशिव्वा । इगुपधेतिकः ॥ वेत

सट्ठे ॥

निचुलकम् । न । निचोचके ॥ पुं । ह

षिकामतुषे ॥

निचूषः । पुं । इञ्जलद्रुमे ॥ निचोले ॥

निचोचः । पुं । प्रच्छदपटे । पिच्छीडा

इति भाषा ॥ येनतुलश्यादिप्रच्छा

द्यते तस्मिन्निति स्वामी ॥ दोषि-

काद्यावरणपट्टरच्येके ॥ स्त्रीपिधान

पटे वुरका इतिप्रसिद्धे इष्यपरे ॥

निचोच्यते । चुञ्० । घञ् ॥ य

द्वा । चोच्यते । चुङ्कते । चु० घ

ञ् । इत्येकारेकता ॥

निचोचकः । पुं । भटादेश्योच्चाकृति

सन्नाहे । कृपासे । वारवाणे ॥ न ।

कुशिकास्येत्ये ॥

नितम्बः

निचोली । स्त्री । प्रच्छदांशुके ॥

निच्छविः । स्त्री । तीरभुक्तिदेशे । ति
रहुत इतिभाषा ॥ ६० वि० ॥

निच्छविः । पुं । वर्षसहस्रप्रभेदे । श
च्यात् छविचात् सर्वव्यायामुत्पन्नेना
तिविशेषे । जह्ने ॥ यथा । जह्नेम
ह्वराजन्माद्वाच्याच्छिविरेवच
। नटसुकरयस्त्रैवश्वसोद्दिविडएवचे
तिमनुः ॥

निजः । वि । आत्मीये । स्वीये ॥ नि
ष्ये ॥ निजायते । जनी० । उपस
र्गेष्वसंज्ञायामिति डः ॥

निजविभवः । पुं । स्वविभूतौ ॥

निजात्मा । पुं । परात्मनि ॥

निडीनम् । न । खगतिप्रभेदे । मच्च
शःशनैर्याने ॥ निडीनं नीचैः पतन
मिति महाभारतम् ॥ भक्ष्य माश्रयं
या पश्यतः पतने ॥

निण्डिका । स्त्री । सतीलायाम् । ति
प्याम् । कलायभेदे । तेजडा इति
शौडभाषा ॥

नितम्बः । पुं । श्वियःपशुःत्कटितटे ॥
खन्धे ॥ रोपसि ॥ कटेरोभागे ॥
कटके ॥ कटिभाषे ॥ नितम्बति नि
तथ्यतेषा । तम्बगतौ । अच् घञ्वा
॥ यद्वा । निभृतं तम्बते कामुकैः । त
मुक्तांशायाम् ॥ सायते सुरतसम्ब

नित्यम्

र्दांवा । तमुग्लानौ । उल्हादयश्चे
तिसाधुः ॥

नितम्बिनी । स्त्री । स्त्रीविशेषे ॥ अ
तिशयितो नितम्बो वस्थाः । अतइनि
ठनावितीनिः । डीपुं ॥ स्त्रीमात्रेपि ॥

नितराम् । अ । सुतरामर्थे ॥ अतिश
येनेत्यर्थे ॥ किमेतिडव्ययेत्यादि
ना अमुप्रत्ययः ॥

नितलम् । न । याताश्विशेषे ॥

नितान्तम् । न । एकान्ते । अच्यन्ते ।
अतिशये ॥ चि । तदति ॥ नितान्त्य
तिष्ठं । तमुकाङ्शायाम् ॥ अकर्म
कत्वात् कर्त्तरिक्तः । अनुनासिकस्ये
तिदीर्घः ॥

नितान्तनिर्मलस्वान्तः । वि । अच्यन्त
सुदान्तः करणे ॥ नितान्तनिर्मलं स्वा
न्तं यस्मि सः ॥

नित्यम् । न । सतते । अनारते । अ
जसे ॥ नियमेन भवम् । त्यध्नेर्ध्रुवे
॥ नियतम्भवइतिशा ॥ प्रत्यवायजन
कीभूताभावप्रतियोगिनि । यथा ।
एकादश्या सुषोषणं निश्चयम् ॥ ध्वस
प्रागभावाप्रतियोगिनि । यथा । गग
नं निश्चयम् ॥ अहरहर्जायमाने । य
था । नित्यं कीडन्तिकुमाराः ॥ अह
रहः क्रियमाणत्वेन विधिबोधिते
यथा ॥ ज्ञानतर्पणादिकं निश्चयम् ॥

निश्चयक

अनवच्छिन्नपरम्पराके । यथा । व
 र्थानिश्चयाः ॥ पुं । समुद्रे ॥ वि । प्रा
 श्वते । अवन्ये वस्तुनि । कालवयवा
 पिनि । ध्रुवे । अविनाशिनि । अवा
 ध्यसृष्ट्ये । आत्मस्वरूपे । ध्वंसाप्रति
 योगिनि । उत्पत्तिविनाशरहिते ।
 सर्वदाविद्यमाने । सर्वथापके ॥ नि
 च्यवेदनेऽधितत्त्वेनाऽनादिपरम्परा
 गते । पूर्वापरकोटिरहिते । सद
 कारणवति ॥ सहजे ॥ विनाशयो
 ग्यतारूपदोषाभाववत्त्वं निश्चयत्वम् ॥
 निश्चयकर्मणो न । अकरणे प्रत्यवायसा
 धनेषु सन्ध्यावन्दनादिषु ॥ प्रत्यवा
 यशब्देनांगामिदुःखमुच्यते । येषाम
 करणे विज्ञायमाने तस्माध्यते ज्ञा
 प्यते तानि निश्चयानि च्यवः । अकर
 णेप्रत्यवायलक्षणानि निश्चयानीति
 यावत् ॥ निर्निमित्तमुपात्तदुरितक्ष
 यार्थानि निश्चयानीति निश्चयकर्मल
 क्षणम् । नत्वकरणेप्रत्यवायेत्याद
 कानि निश्चयानीति ॥ सन्ध्यावन्दना
 दीप्यादिपदात् पञ्चमहायज्ञादि
 ग्रहः ॥ प्रत्यवायजनकाभावप्रतियो
 गिकार्षे निश्चयकर्मैति स्मृतिः ॥ तस्य
 या । च्यं नैमित्तिकश्चैव निश्चयै
 नितिकन्तथा । गृहस्वस्व विधा कर्म
 तन्निशामय पुणक ॥ पञ्चपञ्चाश्रि

निश्चयै

तं निश्चयं यदेतत्कथितं तव । नैमित्तिकं
 त्विकंतथा चान्यत्पुण्यजन्मक्रियादिक
 म् ॥ निश्चयै नैमित्तिकं चैवं पर्यव्याहृ
 दिपिष्ठतैरिति मार्कण्डेयपुराणम् ॥
 निश्चयकर्मफलम् । न । मनःशुद्धी ॥
 निश्चयचौरम् । न । वैचेतरचौरः । रा
 गप्राप्तकेयच्छेदने ॥ यथा । चूडो
 दिते तिथा वृक्षे वृक्षेन्दोर्दिवसेनरः
 । निश्चयचौरप्रकुर्वीत जन्ममासे न
 तु क्वचित् ॥
 निश्चयगतिः । पुं । वायौ ॥ निश्चयगति
 रस्य ॥
 निश्चयदत्तः । वि । परमानन्दस्वरूपला
 भेन सर्वज्ञ निराकाङ्क्षे ॥ निश्चये
 न निजानन्देन दत्तः ॥
 निश्चयत्वम् । न । कालाद्यनवच्छिन्नत्वे
 । नस्वास्त्यतीतिलोकार्गमयोर्यवहा
 रायोग्यत्वे ॥
 निश्चयदा । अ । अश्वदर्थे । सातच्ये ॥
 निश्चयदानम् । न । प्रतिदिनं दीयमा
 नेदाने ॥ यथा । अहन्यद्यनि यत् कि
 श्विदीयतेऽनुपकारिये । अनुद्दिश्य
 फलं तत् स्नात् प्राण्णायाम तु निश्च
 यमिति गण्डपुराणम् ॥
 निश्चयै नैमित्तिकफलम् । न । मनःशु
 द्धी ॥ पिष्ठनोक्तमाप्तिर्दिनिश्चयादी
 नामवान्तरफलम् । तद्यथा चासेफ

नित्यवै

आर्धे निर्मिते आयागन्धानूपशेते
इति आयागन्धानूपशेतेकादिफल
स्वावान्तरत्नमानुषदिकम् । तदु
द्देशेन नित्याद्वैरविधानात् । विवि
दिषासंयोगस्य । विधानाच्छुद्धैरेव
महाफलत्वम् ॥

नित्यप्रलयः । पु । चतुर्विधप्रलयान्तर्ग
तप्रलयविशेषे ॥ यथा । नित्यः स
दैवजातानां यो विनाशो दिवानि
शमिति । सदैव दीपञ्जलावत्सात
त्येन जातानां दिवानिशं यो विना
शः स नित्यप्रलय इत्यर्थः ॥

नित्यम् । अ । सातत्ये ॥

नित्यमुक्तः । वि । कालत्रयेपिवन्धु
न्ये परमात्मनि ॥

नित्ययन्तः । पुं । फलसंयोगविना जी
वनादिनिमित्तसंयोगेन चोदिते ।
सर्वाङ्गोपसंभारसम्भवे प्रतिनिह्या
सुपादानेनामुप्यकल्योमानुष्ठेये ॥ नि
श्चयत्वाच्चै यत्प्रत्य ॥

नित्ययौवना । स्त्री । शौपशाम् ॥ वि
। स्थिरयौवने ॥

नित्यवैकुण्ठः । पुं । निष्ठा । स्थानवि
शेषे ॥ यथा । ऊर्ध्वं नमसि संविष्टो
नित्यवैकुण्ठस्य च । आत्माकाशसं
भोगिन्योर्विसृत्तश्चन्द्रविम्बवत् ॥ इ
श्वरेच्छारीभुङ्क्तो निर्लक्ष्यश्चिरा

नित्यान

अयः । आकाशवत् सुविस्तारश्चाम्
स्थिरनिर्मितः ॥ तत्रनारायणः श्री
मान् धनमासी चतुर्भुजः । लक्ष्मी
सरस्वती गङ्गातुलसीपतिरीश्वरः ॥
सुनन्दनन्दकुमुदपार्षदादिभिरन्वि
तः । सर्वेशः सर्वसिद्धेशो भक्तानुग्रह
कारक इति ब्रह्मवैवर्ते प्रकृतिखण्डे
२५ अध्यायः ॥

नित्यसत्त्वस्वः । वि । सदासत्त्वगुणाः ५
श्रिते । रजस्तमसी अभिभूय सत्त्व
माचालम्बने ॥ नित्यमचक्षं यत् स
त्त्वं धैर्यापरपर्यायं तस्मिंस्तिष्ठति ।
प्रागतिनिवृत्तौ । कः ॥

नित्यसमासः । पुं । अविग्रहेनित्यस
मासद्व्युक्ते समासविशेषे ॥ सम
श्चमानयावत्पदरहितविग्रहश्चनि
त्यसमासः ॥

नित्या । स्त्री । उमायाम् । पार्वश्याम्
। शिवायाम् ॥ प्रकृतेः ॥ शक्ति वि
शेषे ॥ मनसादेव्याम् ॥ निधमेन
भवा । त्यवनेर्ध्रुवे । टाप् ॥

नित्यानध्यायः । पुं । सर्वथावर्जनीयवे
देपाठकात्तादौ । मन्वादिभोक्ते स्वा
ध्यायाभावनिमित्ते ॥ यथा हावे
बवर्लये त्रिष्व मनध्यायौ प्रयत्नतः
। स्वाध्यायभूमिश्चागुदा मात्मान्वा
शुचिं द्विजइति ॥ विशेषस्तु इमांश्च

निदम्

अथ मनथाया नधीयानो विवर्जये
 दित्यादि मनुष्य तेषु प्रदृश्यः ॥
 निश्चानिश्चवस्तुविवेकः । पुं । ब्रह्मैव
 निश्च वस्तु ततो न्यदखिलं अनिश्च
 मिति विवेचने ॥ ब्रह्मसत्त्वजगन्निष्प
 त्येवं रूपोत्रिनिश्चः । सोऽपि निश्चा
 निश्चवस्तुविवेकः समुद्रोद्भूतः ॥ नि
 श्चवस्तु अनिश्चवस्तु निश्चाऽनिश्चे
 ते च ते वस्तुनीच निश्चानिश्च वस्तु
 नी । निश्चानिश्चवस्तुने विवेकः प्र
 यगात्मता ॥
 निश्चानिश्चवस्तुहृदिपिगी । स्त्री । मा
 याशवस्तुब्रह्महृदिपिगीम् भुवनेश्वर्या
 म् ॥ निश्चब्रह्म अनिश्चमाया तदु
 भयहृदिपिगीः । तथाच भगवत्यात्म
 यात्मकत्वात् । कदाचिद्ब्रह्मरूपेणैव
 वर्णनं । कदाचिच्छक्तिरूपेणैव वर्णन
 मिति । इच्छाशक्तिरूपत्वेन श्रुत्या ग
 सपुराणा दै । वर्णनेपि दोषामाने
 विधायः ॥
 निश्चाभिधुक्तः । वि । अनवरत माद
 रेण ध्याने आपृते । देहयात्रा माधा
 र्थमप्य प्रयतमाने ॥ निश्चम् अभि
 युक्तः ॥ सततंतत्परे ॥
 निश्चोदकः । वि । कृतावश्योदकक
 र्मणि ॥
 निदम् । न । विधे ॥ इ० ब० चं० ॥

निदाघः

निदग्ः । पुं । अनुष्ये ॥ वि । इदुश्च
 हिते ॥
 निदर्शनम् । न । उदाहरणे । दृष्टान्तो
 ॥ आपत्ते ॥ इति ० । ल्युट् ॥ य
 या । आत्माद्योकाशवज्जीवैः घटा
 काशैरिन्द्रोदितः । घटादिवस्तुत्वा
 तैर्ज्ञातावर्तनिदर्शनमिति ॥ यदा म
 न्दुद्भिप्रतिपिपादपिपयाः श्रुत्यात्म
 नोजातिरुच्यते जीवादीनां तदाजा
 साद्युपगम्यमानां यामेतन्निदर्शनं । द
 टान्तो यथोदित आकाशवदित्या
 दीति भाष्यम् ॥
 निदर्शना । स्त्री । काश्याल्लङ्परविशेषे
 । तल्लक्षणं यथा । अर्थान्तरप्रवृत्तेन
 किञ्चित् सदृशफलम् । सदसत्त्वा
 निदर्शयति यदिसा स्यान्निदर्शना ॥
 उदाहरणम् । उदयत्रये सपिताः प
 त्रेष्वपैयतिश्रयम् । विभावयितु स
 द्दीनां फलं सुहृदनुग्रहमिति दृष्टी
 ॥ प्राप्सौ ॥ यथा । शुभाशुमनिदर्शने
 तिपुराणम् ॥
 निदाघः । पुं । ग्रीष्मकाले । व्योडापाव
 योः । उष्णोपगमे ॥ उष्णे ॥ स्वेदा
 मुनि । घर्मे ॥ नितरां दृष्टते । वा
 नेनवा । दृष्टं । हृत्स्वेति घञ् । अ
 ङ् । कुक्षम् ॥ पृच्छत्यतनये ऋभोः
 शिष्ये वेदानाविष्णुपुराणयोः प्रसिद्ध

निदिग्धि

माहात्म्ये, परमहंसावधूते ॥
 निदाघकरः । पुं० । सू० । भानौ ॥
 निदाघा उण्याः करा अस्म ॥
 निदाघकालः । पुं० । शीघ्रता ॥ अथेष्टा
 घाटमासयोः ॥ यथा । प्रचण्डसूर्याः
 स्पृष्ट्वा यच्चन्द्रमाः सदावगाहचमवा
 रिसम्भवः । दिनान्तरस्यो ऽस्युपशा
 न्तमन्वथो निदाघकालः समुपगतः
 प्रिये ॥

निदानम् । न । कारणे । हेतौ ॥ आ
 दिकारणे ॥ शुद्धौ ॥ तपसः फलया
 चने ॥ यत्सदाचि ॥ अवसाने ॥ नि
 तरां दीयते ऽसाधारणतया जन्यते
 ऽनेन । बुदाब् ० । करणेति । ल्युट् ॥
 रोगविनिर्णये । रोगहेतौ ॥ निदा
 नं पूर्वहृपाणि हृपाण्युपशय स्यात् ।
 सम्प्राप्तिश्चेति विचानं रोगाणां प
 च्चधास्मृतम् ॥ निमित्तहेत्वायतन
 प्रच्ययोत्यान कारणैः निदानमाहुः
 पश्चाद्यैः प्राग्भवेन लक्ष्यते ॥ इतिमा
 धवः ॥

निदिग्धिः । चि । उपचिते । लोपादिना
 वर्हिते । पुष्टिमापिते ॥ निदिद्यते
 स्य । दिङ् उपचये । क्तः ॥

निदिग्धा । स्त्री । एकायाम् ॥

निदिग्धिना । स्त्री । कण्टकारिकायाम्

। कण्टहस्तो इति गीगधी इति च भाषा

निदेशः

॥ निदिद्यते स्य । दिङ् ० । क्तः । टाप्
 ॥ स्वार्थे कन् ॥ एकायाम् ॥

निदिद्रासन् । चि । निद्रातुमिच्छति ॥

निद्रातेः सकृन्ताल्लटः मन्वादेशः ॥

निदिध्यासनम् । न । श्रुतस्य मतस्य त

थैवथाने ॥ निरन्तरविचारोयः श्रु

तार्थस्य गुरोर्मुखात् ॥ तन्निदिध्यास

नं प्रोक्तं तच्चैकाग्र्येण लभ्यते ॥ अ

नात्मन्यश्चि शिवत्ते इचि श्वात्मनि

चेद्भवेत् ॥ पुण्यपुञ्जेन शुद्धं तच्चि स

मैकाग्र्यमर्हति ॥ विजातीयदेशादि

प्रच्ययरहितान्नितीयवस्तुनिसजाती

यप्रच्ययमवाहे ॥ विजातीयप्रच्यया

नन्तरितेन सजातीयप्रच्ययमवाहेष

अवगमननफलभूतेनात्मचिन्तने ॥

निदिध्यासनं विचारविशेषात्मकम् ।

सचविचारविशेषो ध्यानात्मातद्धान

रूपं निदिध्यासनम् ॥ ताभ्यां निर्वि

चिकित्सेर्धेचित्तसः स्थापितस्यत् ॥ ए

कृतानस्यमेतद्दिनिदिध्यासनमुच्यते

॥ ताभ्यां अग्रगमननाभ्याम् ॥ अप

रायत्तवोधे ॥ अपरायत्तवोधो

चिनिदिध्यासनमुच्यते इतिवार्त्ति

कोक्तेः ॥

निदेशः । पुं० । शासने । आत्तायाम् ॥

कथने । परिभाषणे ॥ उपकरणे । उ

पास्ते ॥ भाजने ॥ निपूर्वादिशेषेषु ॥

निद्रा

निदेशिनी । स्त्री । दिशि ॥ इतिराज

निर्घण्टुः ॥

निर्दिष्टा । वि । निदेशकर्त्तरि ॥ निदि
शति । दिशः । लृन् ॥निद्रा । स्त्री । शयने । स्वापे । स्वप्ने ।
संशये । निद्रा च कात्यायिनरूपवती ।यथा । कात्यायिनरूपवती च निद्रा सा
सिद्धयोगिनी । सर्वलोकाः समाच्छन्नायया योगेन राशिषु इति । राशि
षु योगेन सम्बन्धेन । तत्त्वप्रतिबोधे॥ अभावप्रत्ययात्मन्नायां वृत्तौ ॥
चतसृषां वृत्तौ ना मभाष्य प्रत्य-यः कार्त्तं तमोगुण सादात्मनायु
तिरेवनिद्रा नतु चानाहभावभावम्॥ सत्त्वरजतमयविरादिभ्यां तमोगु
णात्मनायां वृत्तौ ॥ २ ॥ निद्राभिमानिनोकास्तीतामसीशक्तिरिष्यते
॥ * ॥ यदातु मनसि ज्ञानो कर्मात्मानः क्लमान्विताः । विषयेभ्यो नि
वर्तन्ते तदा स्वपिति मानवः ॥ कर्मात्मानः उभयविधानीन्द्रियाणि ॥
निद्रावम् । शकुक्तायां गतौ । आतश्चेत्यङ् ॥ निन्दनम् निन्दाने ऽन
येति वा । निन्देर्नलोपश्चेतिरगितिवा ॥ * ॥ सुखं स्वपि च्यन्तवान् व्या
धिमुक्तश्च यो नरः । सावकाशस्तु

यो भुङ्क्ते यस्तु दारैर्नगद्वितः ॥

निधान

कुतोनिद्राददिदम् परमेष्ठ्यकरस्य च

। परनारीमसक्तस्य परद्वयहरस्य च

॥ इतिगारुडेनोतिसारः ॥

निद्राणः । वि । शयिते । निद्रावृत्ते ।
सूताइतिभाषा ॥ निद्रातिश्याः श्वा०। अकर्म कत्वात्कर्त्तरिक्तः । संयोगा
देरिति नः ॥निद्रालुः । वि । शयलौ ॥ निद्राशीलः
। श्वा० । स्पृष्टगृहीत्यालुच् ॥ स्त्री ।पनर्वरिकायाम् ॥ शार्त्ताक्याम् ॥
नली नामगन्धस्तुति ॥निद्रावृत्तं । पुं । उन्वहारै ॥ इतिश-
ब्दमाह्ला ॥निद्रासञ्जनम् । न । श्लेषाति ॥
निधनः । पुं । न । कुले ॥ नाथे । मरथे ॥ अवाचयिह्वयमित्यः । कृगन्ता
सिभ्यातः कृतवसतधेो यषधनिनः ।किमर्थं प्राणानां स्थितिमनविधातुं
कथमपि । धनैर्वाश्वाभ्यैर्ननुपरिमनो ऽम्यर्थं नफणं निकारो ऽग्निपथा
द्वधनमइहभोस्तद्विनिधनमिति ॥स्वर्चात्मसमर्च ॥ अष्टमभवने ॥ नि
धानम् निधोयते ऽवय । कृपृवृजी-तिफ्युः ॥ सास्त्रोभक्त्यन्तरे ॥ पाश्चम
क्तिकास्य साम्नः पचमभक्तौ ॥ वि ।धनघ्नीने ॥
निधानम् । न । गङ्गुपद्मादिनिधौ ॥

निधिः

आधारे । आश्रये ॥ निधीयते निधि
 ष्यते तत्कालभोगाद्योग्यतया काला
 न्तरोपभोग्यं वस्वस्मिन्निति निधानं
 म् । निडुधाञ् । ल्युट् ॥ कार्याव-
 साने प्रवेशस्थाने ॥ यथा । एतन्नाना
 यताराणां निधानं वीजमथ्ययम् ॥
 निधापनम् । न । स्थापने ॥
 निधिः । पुं । शब्दपद्मादिसामान्यनि
 धौ । श्रवणौ ॥ महापद्मादिनवविशे
 षनिधिषु ॥ यथा । महापद्मश्चपद्म
 शब्दोऽमकरकच्छपौ । मुकुन्दकु
 न्दनीलाशुखर्वशनिधयेन वेतिशब्दा
 र्थवः ॥ मार्कण्डेयपुराणोक्तेष्वष्टनिधि
 षु ॥ यथा । श्लोष्टु किरुवाच ॥ मगधन्क
 थितं सर्वं विसरयेत्स्वयामम ॥ स्वरो
 चिषोद्भुतं जन्म तथा स्वरोचिपस्य
 तु ॥ यातुसापद्मिनीनामविशामेगे
 गोपपादिका ॥ तत्संश्रिताये निधय
 स्तान्मे विसरतो वद ॥ अष्टौ ये निधय
 स्तेषां स्वरूपं श्रव्यं तं स्थितिम् ॥ भवता
 मिहितं सम्पद्योतु मिच्छाम्यहंगुरो
 ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ पद्मिनीनामया
 धिया लज्जिता स्तस्याश्वदेवता ॥ तदा
 धरिाशुनिधयस्तान्मे निगदतः शृणु ॥ त
 त्रपद्ममहापद्मौ तथामकरकच्छपौ ॥
 मुकुन्दकुन्दनीलाशुशब्दशैषाष्ट
 मीनिधिः ॥ सत्यां वृद्धी भवन्ते ते सद्भिः

निधिः

सहभवं न्यमो ॥ एते ह्यष्टौ समास्था-
 ता निधयंस्तत्रोद्युक्ते ॥ एमिरीलो
 कितंचित्तमानुपेक्ष्यमहामुने ॥ यो
 दृक्स्वरूपं भवति तन्मे निगदतः शृणु
 ॥ पद्मो नाम निधिः पूर्वः सयस्य भवति-
 दिज ॥ सतस्य तत्तुतानां च तत्तुपुषा
 गां च नान्यगः ॥ दक्षिण्यसारः पुरुष
 स्तेनवाधिष्ठितो भवेत् ॥ सत्त्वाचा-
 रो महामागो यतो सौसात्त्विको नि-
 धिः ॥ सुवर्णरूप्यताम्रादिधातूनां
 च परिग्रहम् ॥ करोत्यतितरां सो
 पितेषां च क्रयविक्रयम् ॥ करोति च
 तथा यत्तान् दक्षिणाश्रयच्छति ॥
 सम्पाद्यति कामांश्च सर्वानेव यथा-
 क्रमम् । सभादेव निकेतांश्च सकार
 यति तन्मनाः ॥ १ ॥ * ॥ सत्त्वाधरो
 निधिश्चान्यो महापद्म इति श्रुतः ॥
 सत्त्वप्रधानो भवति तेन चाधिष्ठितो-
 नरः ॥ करोति पद्मरागादिरत्नानां च
 परिग्रहम् ॥ ससौक्तिकप्रधानांते
 षां च क्रयविक्रयं ॥ ददोति योगश्रीलि
 भ्यस्तेषामावसथां स्तथा ॥ सकारय
 तितच्छीलः स्वयमेव च जायते ॥ त
 त्प्रसूतास्तयाशीलाः पुत्रपौत्रक्रमे
 ण च ॥ पूर्वर्द्धिमात्रः सत्तासौ पुरुषां
 श्च नमुंचति ॥ महापद्मसुविप्रयां व
 चार्थमुपजायते ॥ २ ॥ * ॥ तामसो

निधिः

मकरोनामनिधिस्ते नावलोकितः ॥
 पुरुषोत्तमः प्रायः सुशीलोपदिजा
 यते ॥ चागच्छद्विष्टधनुषां चर्माणां च
 परिग्रहम् ॥ दशनानां च कुरुते वा
 तिमैत्रीं च राजभिः ॥ ददाति सौख्यं वृ
 क्षीनां भूभुजां ये च तत्प्रियाः ॥ क्रय
 विक्रयशस्त्राणां नान्यत्र प्रीतिमेतिथ
 ॥ एकस्यैव भवत्येष नरस्त्रनसुतानुगः
 ॥ द्रव्यार्थं दस्युं तोनाशं संग्रामे वापि स
 व्रजेत् ॥ ३ ॥ * ॥ कच्छपाख्यो निधि
 र्थीन्योनरस्ते नाभिबीक्षितः ॥ तमः
 प्रधानो भवति यतो सौतामसो निधिः
 ॥ व्यवहाराद्भ्रष्टैश्च पण्यजातं करो
 ति च ॥ क्रिवाः स्वानिखिलाश्चैव न
 विश्वसितिकस्य चित् ॥ समस्तानियथां
 गानि निगृह्यास्ते चिकच्छपः ॥ तथा
 वष्टभ्य वित्तानि तिष्ठत्याकुलमानसः ॥
 न ददाति न वामुं क्ते तद्दिनाशभयाकु
 लः ॥ निधानमुर्थां कुरुते निधिः सो
 सोप्येकपूरुषः ॥ ४ ॥ * ॥ रजो गुणम
 यश्चान्यो मुकुन्दो नाम यो निधिः ॥ न
 रोवलोकितस्ते न तद्भुयो भवति द्विज
 ॥ धीया चेषु सदगादिगीतवाद्यपरि
 ग्रहम् ॥ करोति गायतां विस्र न्यत्यातां
 च प्रयच्छति ॥ वदिमागधस्तानां पि
 ठानां सास्त्रपाठिनाम् ॥ ददात्यर्चनि
 शंभोगान्भुक्ते तैस्तु समद्विन ॥ कु

निधिः

षट्सासुरतिश्चास्य भवत्यन्यैश्च तदि
 धैः ॥ प्रयातिसंगमेकं च सनिधिर्भज
 ते नरम् ॥ ५ ॥ * ॥ रजःसत्त्वमयश्चा
 न्यः कुन्दो नाम महा निधिः ॥ उपैति
 स्तंभमधिकं नरस्ते नावलोकितः ॥ स
 तस्तथातुरत्त्वानां पण्यधान्यादिकस्य
 च ॥ परिग्रहं करोत्येष तथैव क्रयवि
 क्रयम् ॥ आधारः स्वजनानां चाप्याग
 ताम्यगतस्य च ॥ सहते नापमानोक्तिं
 स्वल्पामपिमहामुने ॥ स्यूमान
 रुमहतीं प्रीतिं वभ्राति यच्छति ॥ यं
 यमिच्छति वैकामं सदुत्तमुपयाति च
 ॥ वष्ट्योभार्या भवत्यस्य सूतिमत्यो
 ति शोभनाः ॥ तदन्वये सप्तनरान् नि
 धिः कुन्दो नुवर्त्तते ॥ प्रवर्द्धमानो नून
 रमष्टभागेन सशम ॥ दीर्घायुश्चैव
 सर्वेषां पुरुषाणां प्रयच्छति ॥ वन्द्यो ना
 भेषभरणये च दूरादुपागताः ॥ तेषां
 करोति वैकुन्द परलोकेन चादतः ॥
 भवत्यस्य न च श्रेष्ठः सहवासिपुजायते
 ॥ पूर्वमिषैश्चैथिल्यं प्रीतिमन्यै क
 रोति च ॥ ६ ॥ * ॥ तथैव सत्त्वतमसी
 योधिर्भर्त्सिमहानिधिः ॥ निधिः सनी
 षस्तत्सं गी नरस्त्रच्छीलभागमपेत् ॥
 वष्टु कर्पासधान्यादिफलपुष्पपरिग्रह
 म् ॥ मुक्ताविष्टुमशंखानां शुक्लादी
 नां तथा रुने ॥ काठादीनां करोत्येष

निधिः

निनीयुः

यच्चान्यज्जलसंभवम् ॥ ऋषदिक्रयम
 ष्येषानान्यवरम तेभनः ॥ तडागान्
 पुष्करिण्यश्नतयारामान्करोतिच ॥
 वंघंषसरितां वृक्षास्तयारोपयतेनरः
 ॥ प्रनुलेपनरुष्यादिभोगभोक्तापिजा
 यते ॥ षिपूषस्वापिनिधिर्नीलोना-
 भेषजायते ॥ ७ ॥ * ॥ रजस्तमोमय
 सान्यः शंखसंज्ञो हियेनिधिः ॥ तेना
 पिनीयते विप्रसद्गुणित्वंनिधीश्वरः ।
 एकस्यैवभवत्येपनरं नान्य मुपैतिच
 ॥ यस्मिंस्त्रोनिधिस्तस्मिन् रूपंक्रोष्टुके
 शृणु ॥ एकस्यैवत्वनामिष्टमन्त्रं भुङ्क्ते
 योवरम् ॥ कदम्बमुक्परिजनेनचशो
 मनसस्त्रुष्टुक् ॥ नददातिसुहृद्भार्यासु
 तपुत्रशुषादिषु ॥ रूपोपशपरः शं
 खीनरोभवतिसर्वदा ॥ ८ ॥ * ॥ इत्ये
 तेनिधयः स्वात्तानरागामर्षदेदताः ॥
 मित्रावलोकितमित्रस्वभावपक्षदा
 यिनः ॥ यथास्वातस्वभावस्तुभवत्येक
 विलोकनात् ॥ सर्वेषामाधिपत्येव-
 श्रीरेषारिलपद्मिनी ॥ ६५ ॥ इति
 श्रीमार्कण्डेयपुराणेनिधिलक्षणं ना
 मपठितमोध्यायः ॥ ६० ॥ नित
 राधीयते । धाञः क्तिः ॥ नितरां
 दधाति मोपवच्यनेनपुनर्ग्रहणाय-
 निपाठभिः निधीयतेवा । धिधारये
 । सम्पदादिभ्यत् क्तिप् । भागमशा

सनस्थानित्वच्चात् नतुक् ॥ आधा
 रे ॥ यथा । गुणनिधिः ॥ नक्षिकाना
 मगन्धद्रव्ये ॥ समुद्रे ॥ शिरमण्टस्वा
 मिकभूयातधनविशेषे ॥ महाकाश्या
 दिनिधिप्रःखे ॥
 निधिस्तन् । वि । निधातमिच्छति ॥
 दधाते । सन्ननाल्लटः शषादेशः ॥
 निधिनायः । पुं ।
 निधीशः । पुं । कुबेरे । धनदे ॥
 निधीश्वरः पुं ।
 निधुवनम् । न । कम्पे ॥ सुरते ॥ केलौ
 । लीलायाम् ॥ नितरां धुवनं हस्त
 पादादिवालनमच ॥
 निध्यानम् । न । निर्वाचने । दर्शने ॥
 चाने ॥
 निब्धानः । पुं । शब्दमात्रे ॥
 निनद्धुः । वि । नाशयितुमिच्छति ॥
 निनदः । पुं । ध्वनौ । शब्दे ॥ निनद
 नम् । षट् । नौगदनदृपठस्वनइ
 ति पक्षेयद् ॥ रथस्त्रोघोषे ॥
 नितयनम् । न । निष्पाटने ॥ निनीय
 ते । शीञ् ० । लृट् ॥
 निनादः । पुं । शब्दे ॥ निनदनम् । ष
 ट् ० । नौगदनदेत्यादिनापक्षे घञ् ॥
 निनादितः । वि । शब्दिते ॥
 निनीयुः । वि । नेतुमिच्छौ ॥ यथा ।
 उत्तमेरुचयैर्निर्वाह्यं सम्बन्धानाचरे

निन्दा

दुषः । निनीषुःकुलमुत्कर्षमधमान
धर्मांश्च जेदितिमनुः ॥

निन्दकः । चि । निन्दाकारके । निन्दा
शीले ॥ निन्दति तच्छीलेः । णिदि०
। निन्दहिंसेतिवुञ् ॥ नभाराः यव
ताभारा नभारा सतसागराः । नि
न्दकाहि महाभारा भारविन्वासघा
तकाः ॥

निन्दतलः । चि । निन्दितइस्ते ॥

निन्दनम् । न । कुत्सने । निन्दायाम् ॥
णिदिक्वास्तायाम् । ल्यट् ॥

निन्दा । स्त्री । अपवादे ॥ कुस्तायाम्
। गर्हणे ॥ अविद्यमानदे।पाभिधानं
निंदेतिपरीवादादिशेषः । धीराःस्य
निन्दामेवसहने न गुणदेवादिनि-
न्दाम् ॥ आत्मानं यदि निन्दन्ति स्वा
त्मानं स्वयमेवहि । शरीरं यदि नि-
न्दन्ति सहायास्तेजनासम ॥ निन्दा
वमानावच्यन्तं भूषणं यस्त्वयोगिनः
। धीविशेषःकथंतस्त्ववाचाटैः क्रिय
तामिह ॥ सन्निन्द्यायदिकनःपरि
तोषमेतिनन्धप्रयत्नसुखक्षेयमनुग्र
हेमे । श्रेवोर्धिनोहिपुरुषापरतु
ष्टिहेतोर्दुःखार्जिता न्यपिधनानिप-
रिच्यजन्तीतिशिष्ट्यमिथाः ॥ नि
न्दनम् । णिदि० । गुरोश्चलइति
भावेखिषामः ॥ दोषकथने ॥ अ-

निपातः

निष्टवोधनदाराविध्यर्थप्रवर्त्तकवचने

॥ नहिनिन्दानिन्द्यानिन्दितुं प्रवर्त्तते
ऽपितुधिषेयं स्तोतुमितिन्यायः ॥

निन्दास्तुतिः । स्त्री । व्याजस्तुतौ ॥

निन्दितः । चि । गर्हिते । धिक्कृते । नि
न्दायुक्ते ॥ सर्वथ्यर्थं निन्दितस्येत्युप
देशः ॥

निन्दुः । स्त्री । स्तवस्तायाम् ॥ नि-
न्द्यतेऽप्रजात्वेनासौ । णिदेरौषा
दिकडः ॥

निन्द्याः । चि । गर्हणे ॥

निपः । पुं । कदम्बवृक्षे ॥ पुं । न । क
ख्ये ॥ नियतं पिबन्त्यनेन । पा० ।
घञर्थेकः ॥

निपठः । पुं । पाठे ॥ निपठनम् । पठे०
। नौगदनदेश्यव्या ॥

निपत्त्याः स्त्री । पिच्छिखायाम्भूमौ । पि
सहन् इतिभाषा ॥ निपतन्त्यसाम् ।
पठ्छ० । संज्ञायांसमजितिकषप् ॥
युद्भूमौ ॥

निपाकः । पुं । पाके ॥

निपाठः । पुं । पठने । पाठे ॥ निपठनम्
। पठे० । नौगदनदेश्ययभावे घञ् ॥

निपातः । पुं । पतने ॥ स्तौ ॥ नि
कृष्टपात ॥ चादिषु ॥ प्रादिषु ॥

निपातानां शोतकत्तनेन नतुवाच-
कत्वमिच्छन्नुपगमः ॥ निपठनम् ।

निपुणः

निभाष

पत्न्ये । घञ् ॥ उपसर्गातिरिक्तनि
पातानां शोतकत्वराचकत्वोभयस्वी
कारो ऽ व्ययं विभक्तीति सूत्रे भाष्ये
स्पष्टस्ते नतेषां वाचकत्वमपि ॥ उपस
र्गाणां शोतकत्वमेवेति गतिर्गतावि
श्ववभाष्ये स्पष्टम् ॥

निपातनम् । न । अधोनयने । अवना
ये ॥ पतेः स्वार्थयन्ताद्भ्युट् ॥ लृच
शानुत्यन्नपदसाधने ॥ यल्लक्षणेना ऽ
नुत्यन्नंतत् सर्वनिपातनात् सिद्धम्
। निपातनादिष्टसिद्धिरिच्छुक्तेषु ॥

निपातितः । चि । निच्छिसे ॥

निपातनम् । न । आहावे । उपकूपज
लाशये । कूपोद्धृतञ्जस्यले । कूपा
दिसमीपे पशूनां जलपानार्थमुद-
काधारे । खेख इतिभाषा ॥ नियतं
पिवन्श्चिन् । करोतिपातेर्ल्युट् ॥
गोदाह्नपावे । दाह्न्याम् ॥

निपीडितः । चि । कृतपीडने । निचो
डा इति निपीडा इति च भाषा ॥ नि
तरापीडितः ॥

निपुणः । चि । प्रवीणे । चिक्ते । निष्णा
ते । कार्यक्षमे । तर्गादि कुशले । शि
चिने ॥ यथा । निपुणोपिन कर्त्तव्यो
वाग्वाटश्वकमध्यात् इत्यागमः ॥ नि
पुणति । पुणकर्मणिपुणे । इगुपधे
॥ तिकः ॥ कार्येषु सूक्ष्मादृष्टौ ॥

निफला । स्त्री । ज्योतिष्मत्त्वाम् ॥

निफेनम् । न । अफेने ॥ इति राजनि-
र्घण्टः ॥

निवद्धुः । चि । वशीकृते ॥ निवध्यते
। वध्यन्धने । क्तः ॥ अनुबुद्धे ॥ र-
चिते ॥

निवन्धुः । पुं । आनाहुरोगे । मूचादि
रोधे ॥ ग्रन्थस्त्रवृत्तौ । सङ्ग्रहविशे
षे ॥ प्रतिवर्षम् प्रतिमासादिवादात्
व्यत्तेन प्रतिश्रुतवस्तु रूपे ॥ निम्नद
शे ॥ वन्धे ॥ यथा देवीसम्पद् वि-
भोचाय निवन्धायासुरी मतेति ॥
निवन्धनम् । वन्ध्यन्धने । घञ् ॥ न
। गीते ॥ इति शब् ॥

निवन्धनम् । न । वन्धने ॥ हेतौ ॥ वी
शातन्वीनिवन्धनोर्द्धभागे । उपना
हे ॥ निवध्यते ऽनेनास्मिन्वा । वन्ध
। करणाधिकरणयोश्चेति ल्युट् ॥

निवन्धितः । चि । बद्धे ॥ निवन्धुः सञ्जा
तोस्य । तारकादित्वाद्दितच् ॥

निवोधितः । चि । उपदिष्टे ॥

निभः । पुं । व्याजे ॥ चि । उत्तरपद-
स्यः सदृशे ॥ यथा । पितृनिभः पुत्री
मातृनिभाकन्धेष्टनिभमपत्यमिति
॥ नियतं भाति । भा० । आतश्चो
पसर्गइतिकः ॥ प्रकाशे ॥

निभासनम् । न । दर्शने ॥

निमयः

निमित्त

निभूतम् । वि । भूतकाले । अतीते ॥

इति राजनिर्घण्टः ॥

निभृतः । वि । विनीते ॥ धृते ॥ नित
रामभारि । भृञ्० । ऋ. ॥ निश्चले
॥ सकाशे ॥ नितराम् प्रोषिते ॥ नि
तराङ्गुप्ते ॥ निर्जने ॥ यथा । नि
भृतनिकुञ्जगृहङ्गतया निशि रश्मि
सि निखीयवसन्तमिति जयदेवः ॥
खाताश्वच्छिन्ने ॥ अस्त्राद्योपस्थिते
॥ यथा । नभसानिभृतेन्दुना तुष्ठा-
मित्तिरघुः ॥

निमयः । वि । जलादैनितराम् प्र
विष्टे ॥

निमज्जयुः । पुं । शयने ॥ यथा । तल्पे
कान्तान्तरेः सार्द्धमन्यहंधिङ्निमज्ज
युमिति भट्टिः ॥

निमज्जनम् । न । अवगाहने । स्नाने ॥

निमन्त्रणम् । न । नियोजनविशेषे ॥
यस्याकरणे प्रत्यथायस्तस्त्रिमन्त्रणम्
। यथा । इहभुञ्जीतभवान् ॥ यस्या
करणे प्रत्यथायोन स्यात् तदामन्त्र
णम् । यथा । इहशयीत भवान् । इ
तिमुग्धबोधटीका ॥

निमन्त्रितः । वि । भोजनार्थं नियो
जिते ॥

निमयः । पुं । परिवर्त्तने । परिदाने ।
विनिमये ॥ निमीयते । मीञ्छिंसा

याम् । एरच् ॥

निमातव्यः । वि । परिवर्त्तनीये ॥ मे
डोरूपम् ॥

निमानम् । न । मूल्ये ॥ निमीयते क्री
यते ऽनेन । माङ्० । ल्युट् ॥

निमिः । पुं । इक्ष्वाकुराक्षः पुत्रे ॥

निमित्तः । वि । सम्भन्तान्मिते ॥

निमित्तम् । न । उत्पत्तिमात्रकारणे ।
हेतौ ॥ निमित्तं भगवच्चुरादिप्रवृ
त्तौ निरस्ताखिलोपाधि राकाशक

ल्पः । रधि लोकाचेष्टानिमित्तं यथा
यः सनिच्छोपक्षध्विस्वरूपोहमात्मा

॥ लक्ष्मणि ॥ शरव्ये ॥ शकने ॥ नि
मित्तानिचपश्यानि विपरीतानिके

शय ॥ निमित्तान्येव शंसन्ति शुभा
शुभफलोदयम् । तस्मा देतानि शा

स्त्रचोराजा समुपशचयेत् ॥ फले
॥ निमेवति । जिमिद्० । जीत-

क्तः । संघापूर्वकत्वाग्रक्षम् । अ
त्रात्मने पदनिमित्तइति निर्देगादा ॥

निमित्तकम् । न । चुम्बने ॥ निमित्तो ॥
निमित्तकारणम् । न । समवाय्यसमवा

युभवभिन्ने कारणे ॥ यथा । तुरीये
मादिकम् पटस्य । यथा वा हाणुक

स्येत् । घटम् प्रतिच कुशाखदण्ड
चकसिभिचक्षुपाटिकमिति ॥

निमित्तकृतम् । पुं । काके ॥ इतिरानि ॥

निमेषः

निमित्तवित् । पुं । दैवचे ॥ इति हेम
चन्द्रः ॥ शकुनश्च ॥

निमिषः । पुं । काळप्रभेदे ॥ अचिनि
मीलने । अचिपक्ष्णोः स्वाभाविक
श्लोन्धेयस्यसहकारिणि ॥ निमिषति
। मिष० । पचाश्च । कुटादित्वाच्च
गुणः ॥ द्रुगुप्रधत्वात्कोवा ॥

निमिषितम् । न । अचिव्यापारे ॥

निमीलम् । न । दीर्घनिद्रायाम् ॥

निमीलनम् । न । मरणे ॥ सङ्कोचने
॥ निमेषे ॥ मीलनिमेषयो । ल्युट् ॥

निमीलिका । स्त्री । ध्याजे ॥ निमी
लने ॥

निमीलितः । वि । मोहिते ॥ कृतनि
मीलने ॥

निमेषः । पुं । परिवर्त्ते । नैमेषे ॥ नि
मीयते । माङ्माने । अचोयत् । ई
यति ॥

निमेषः । पुं । अचिनिमीलने । नेषप
क्ष्णोः स्वाभाविकश्लोन्धेयस्यसहका
रिणि । पक्षकमीचना इतिभाषा ॥
यथा । निमेषोन्धेयाभ्याम् प्रलयमु
द्यय्यातिजगतीति ॥ इटिनिमील
नात्मके । काळप्रभेदे । पक्ष्णस्पन्दन
काले ॥ पुंसैरयादत्त्वात्कृत्रिमनेष
प्रिकाशानन्तरं पक्ष्णाकुचनं जायते
सनिमेषः । इत्यमरटीकायाम् ॥

निम्बः

तः ॥ अचिपक्ष्णपरिचेषोनिमेषः
परिकीर्तितः । द्वीनिमेषीषुटिर्ना
मदेषुटीतुल्यः स्मृतः । इत्यमिपुरा
णम् ॥ लघ्वचरोच्चारणमात्रेकाले ॥
लघ्वद्वये ॥ निमिषति । मिषशेषयो ।
द्रुगुप्रधेतिकः ॥

निमेषकः । पुं । निमेषे ॥

निमेषकृत् । स्त्री । तडित् ॥ निमेषं
करोति । डुकृञ्० । द्विप् ॥

निमेषकृक् । पुं । खद्योते ॥ इतिविका
णदशेषः ॥

निम्बम् । वि । गभीरे । नीचा इतिग
हरा इतिचभाषा ॥ निम्नति । श्वा
अभ्यासे । आसश्चेतिकः ॥ घृत्वादि
पुवङ्ग्यादिवेष्टनाज्जाते वाडा इतिप्र
सिद्धे चिञ्जे ॥

निम्बगा । स्त्री । नदीभावे ॥ वि । नी
चगामिनि ॥ निम्बङ्गच्छति । गञ् ०
। सन्धेभ्योपीतिङः ॥

निम्बोजतम् । वि । उन्नतानते । व
न्धुरे ॥

निम्बः । पुं । अरिष्टे । सर्वतोभद्रे । पि
चुसर्दे । नीम् इतिभाषा ॥ निम्बः
शीतो । लघु ग्राही कटुपाको विषा
सहृत् । अहृद्यः अमट्टपासज्वराश्च
चिकुनिप्रणुत् ॥ द्रव्यपिचकफक्वर्दि
कुट्टल्लासमेहनुत् ॥ * ॥ निम्बप

३३३
३३३
३३३

निम्बूक

नियतिः

पंसृतं नेव्यं कुमिपिक्विषप्रणुत् ।
 वातलं कटुपाकश्च सर्वारोचककुष्ठ
 नुत् ॥ * ॥ नैस्वफलंरसेतिक्तं पा
 केतुकटुभेदनम् । सिग्धंलघूष्णंकुष्ठ
 मंगुल्मार्शःकुमिमेहनत् ॥ * ॥ नि
 म्बशाकस्तु । निम्बस्यकोमलदलानि
 सुयत्नभृष्टान्याश्लेषेत्तदनुसैन्यवत
 क्रयुक्तान् । शाखीयतश्चुलकणान्
 सहरामठेनचाधारिताददतिरोचन
 भेदलेद्याः ॥ * ॥ निम्बति स्वास्थ्य
 म् । शिविसेचने । पचाद्यच् । वव-
 योरैक्यम् ॥ करञ्चनिम्बजफलंकुमि
 कुष्ठप्रभेदजित् ॥ * ॥ निम्बतैलन्तु
 कुष्ठप्रतिक्तंकुमिहरम् परमितिरा
 जवल्गुभः ॥ कायेत्वग्शाद्या ॥

निम्बकः । पुं । अरिष्टदुमे ॥ स्वार्थेकः ॥
 निम्बतरः । पुं । मन्दारवृक्षे । वकाय
 न इतिभाषाप्रसिद्धे पारिभट्टे ॥ नि
 यमयति । यमउपरमे । पु० । निं
 यतिया । शिविसेचने । पचाद्यच् ।
 ववयोरैक्यम् । कर्मणिषण्वा । नि
 म्बसंचकस्तसः । शाकपार्थिवादिः ॥
 निम्बबीजः । पुं । राजादनीवृक्षे ॥
 निम्बुकम् । न । निम्बूके । कागदी
 निम्बूः । स्त्री । नीवृ इतिभाषा ॥
 निम्बूकम् । न । अस्त्रजम्बीरे । शोधने
 । निंदाम् । दीप्ते ॥ निम्बूकमखंवा

तमंदीपनंपाचनंलघु ॥ * ॥ निम्बू
 कं कुमिसमूहनाशनं तीक्ष्णं मन्त्र-
 मुदरघटापहम् । घातपित्तकफशू
 लिने हितं कष्टनष्टरुषिरोचनम् प
 रम् ॥ त्रिदोषवञ्जिचयवातरोगनि
 पीडितानांविषविह्वलानाम् । मूत्र
 ग्रहेवद्गुदेप्रदेयं विस्त्रचिकायांमुन
 योवदन्ति ॥ * ॥ भागैकं निम्बूलं
 तीव्रं षड्भागं शर्करोदकम् । लव
 ङ्गमरिचोन्मिश्रं पानकं पानकोषम
 म् ॥ निम्बूफलभयं पान मत्स्यखं वा
 तनाशनम् । बद्धिदीप्तिकरं, रुच्यं स
 मस्ताहारपाचकम् ॥ इतिरानि० ॥

निम्बोचन् । त्रि । अस्तङ्गच्छति ॥
 निम्बोचनम् । न । अस्तङ्गमने ॥
 नियतः चि । निश्चिते ॥ निच्ये ॥ आ-
 चारनिष्ठे ॥ वशीकृतेन्द्रिये ॥ न ।
 निच्यकर्मणि ॥ निघच्छति । यम० ।
 अकर्मकत्वात् कर्त्तरिक्तः । मलोपः ॥
 नियततेवा । यती० । पचाद्यच् ॥
 नियतात्मा । चि । समाहितचित्ते ॥ सु
 शिचित्तमनसि ॥ नियतः आत्मा
 यश्च ॥
 नियतिः । स्त्री । नियसे ॥ दैवे । दि
 ष्टे । भागधेये । प्राक्तनशुभाशुभक
 र्माणि ॥ नियम्यते ऽनया । यमउ
 परमे । क्तान् ॥

१४०९

१४०९

नियमः

नियती । स्त्री । दुर्गायाम् ॥
 नियतेन्द्रियः । वि । इन्द्रियदमनशीले
 । सयतेन्द्रिये ॥
 नियन्ता । पुं । सारथौ ॥ वि । शासित
 रि ॥ पशुपेरके ॥ नियच्छतिविशि
 ष्टेविषये स्थापयति । अन्तर्भावित
 श्लेषोवा । यमः । ढच् ॥
 नियन्त्रितः । वि । अनर्गले । अवाधे ॥
 इतिहेमचन्द्रः ॥ नितरीयन्त्रितः ॥
 नियमिते ॥
 नियमः । पुं । यन्त्रणे ॥ प्रतिज्ञायाम् ।
 अङ्गीकारे ॥ निश्चये ॥ यथा भक्ष्य
 नियमेनाभक्ष्यप्रतिषेधोगम्यते पञ्च
 पञ्चनखाभक्ष्याश्च्युक्ते गम्यते एतद्
 तोन्येऽभक्ष्यादिति । अभक्ष्यप्रतिषेधे
 न वा भक्ष्यनियमः । तद्यथा । ऊभ
 च्येऽग्राम्यकुक्कुटः । अभक्ष्येऽग्राम्यसूक
 रश्च्युक्ते गम्यते एतद् आरग्योभक्ष्य
 इतिमहाभाष्यम् ॥ भक्ष्यनियमइति
 भक्ष्यानुमतिरूपउपदेशदृष्ट्यर्थइति
 विवरणम् ॥ * ॥ प्रतिज्ञानिश्चये ॥
 इतिमेदिनी ॥ व्रते ॥ आगन्तुसाध
 ने ॥ यथा । नियमस्तुसयत्कर्माऽ
 निश्च्यमागन्तुसानम् । यत् कर्म अ
 निश्च्यम् नतु यावज्जीवंकर्त्तव्यम्
 आगन्तुभिः कादाचित्कैः कासनया
 समयविशेषादिभिः साधनैः साध्यम्

नियम

पवासंज्ञानजपादि तन्नियमइत्यर्थः
 * * ॥ निश्च्यकर्मणि । तत्तदाश्रम
 विहितोचरणे ॥ * ॥ शौचसन्तोष
 तपःस्वाध्यायेश्वरप्रणिधानेषु पञ्चसु ॥
 जपोपवासप्रदक्षिण नमस्कारादिरू
 पाः पुराणेषुऽधिकालक्तास्तेएष्वेवप
 ञ्चस्वन्तर्भाव्याः ॥ स्वान्मौनेऽपवासे
 ष्यास्वाध्यायोपस्थनिग्रहाः । नियमो
 गुरुशुश्रूषाशौचाक्रोधाप्रमादता ॥
 * ॥ अक्रोधादिषु ॥ अक्रोधेगुरुशु
 श्रूषाशौ । माहारलाघवम् । अप्रमा
 दश्चततपञ्चैतेनियमाः स्मृताः ॥ *
 ॥ तपश्चादिदशसु । यथा । तपःस
 न्तोषश्चास्तिक्वन्दानंदेषरूपूजनम् ।
 सिद्धान्तश्रवणश्चैवहीर्मतिशुजपोहु
 तम् ॥ दशैतेनियमाः प्रोक्तामयापर्व
 तनायकेतिदेवीगीता ॥ नियच्छति
 अनेनवा नियमनंवा । यमउपरमे
 । पचात्तच् । यमः समुपनिविष्टुचेत्य
 वृथा ॥ सजातीयप्रवाहश्चविजाती
 यतिरस्कृतिः । नियमोऽपराजानन्दो
 नियमात्क्रियतेधुधैः ॥ वेदशब्दानि
 यमपूर्वमधीताः फलवन्तोभङ्गतीति
 महाभाष्यम् ॥
 नियमनम् । पुं । नियमे ॥ निग्रहे ।
 वन्द्ये ॥ वल्लोर्नियमनमितियथा ॥
 नियमविधिः । पुं । नानासाधनसाध्य-

नियामि

क्रियाया मेकसाधनप्राप्ता यप्राप्तंश्चा
परसाधनस्य प्रापके विधौ ॥ नियमः
पाचिकेसतीत्युक्तेः । पचेऽप्राप्तस्य
प्रापकौविधिर्नियमविधिर्भवति । य
था श्रीहीनयज्ञेनीत्यादिः । कथम
स्यपचेऽप्राप्तप्रापकत्वमितिचेत् इ-
त्यम् । अनेनाऽवघातस्य वैतुष्यार्थ
त्वं न प्रतिपाद्यते अन्वयव्यतिरेक
सिद्धत्वात् किन्तुनियमः । सचाप्राप्तां
शुपूरणम् । वैतुष्यं हिना नोपायसा
थ्यत्वात् यदावघातपरिच्छेषोपा-
यान्तरंगृहीतमारभ्यतेतदाऽवघात
स्याप्राप्तत्वेन तद्विधाननामकमप्रा
प्तांशुपूरणमेवानेनविधिनाक्रियते ।
अतश्चनियमविधावप्राप्तांशुपूरणात्म
कोनियमस्यवधावर्थः । पचेऽप्राप्ता
वघातविधानमितिवावत् ॥
नियमितः । वि । कृतनियमे ॥ वडे ॥
नियमः सञ्जातोऽस्य । ता० इतच् ॥
नियामः । पुं । नियमे ॥ नियमनम् ।
यम० । यमः समुपनिधिषुचेति-
घञ् ॥
नियामकः । पुं । नञिरा इतिप्रसिद्धे
मुख्यवृत्तौपरिस्थिते योतवाहे ॥ कर्ण
धारे ॥ नियच्छति योतम् । यमनि
यमने । खुल् ॥ वि । नियन्त्रि ॥
नियामिका । स्त्री । नियमनकर्त्र्याम् ॥

नियोग्यः

नियुक्तः । वि । अधिकृते ॥ नियोजिते
॥ आचसे । प्रेरिते ॥ यथानियुक्तो
ऽस्मितथा करेमि ॥ नियुज्यतेस्य ।
युजिर० । क्तः ॥ अवधारिते इतिरा
धाकान्तः ॥
नियुतम् । न । खच्चे । १००००० ॥ इति
स्त्रीशावती ॥ शतं सहस्रमयुतं नि
युतं प्रयुतमतम् । स्त्रीकोटिर्युद्
मितिक्रमाद्दशगुणोत्तरमिति रत्न-
कोशः ॥ धेनूनां नियुतप्रादादिप्रेभ्यः
समखड्कृते । इत्यत्रनियुते ढेल्च
इति श्रीधरेस्वामी ॥ १ ॥ दशखच्चे
१०००००० प्रयुते ॥ यथा । एकं दश
शतश्चैव सहस्रमयुतं तथा । खच्
श्च नियुतश्चैवकोटि र्वुद् एवच ॥
वृन्दः खर्वो निखर्षश्च गृह्खपद्मौच
सागरः । अन्वमर्थ्य परार्द्धश्च दश
दृष्ट्या यथोत्तरम् ॥ इतिपुराणम् ॥
नियुद्धम् । न । वाहुयुद्धे ॥ निगृह्य नि
तरांषा युद्धम् ॥
नियोगः । पुं । अवधारणे ॥ आचायाम्
॥ कार्ये ॥ नियुक्तते ऽस्मिन् । युजि
र० । घञ् ॥
नियोगी । वि । नियुक्ते । कर्मसचिवे ।
नियोगविशिष्ट ॥ नियोगोऽस्यास्ति
। इनिः ॥
नियोग्य । वि । नियोगार्हे । प्रभौ ॥

निरच

नियोजनम् । न । स्थापने ॥ युजिर् ०
। ल्युट् ॥ नियोगे । प्रेरणे ॥ त्वयै त
त् क्रिपतामिति क्रिपासुनियोजन
स्मोरथमिच्छयात् ॥

नियोजितः । वि । नियुक्ते ॥

नियोज्यः । वि । प्रेष्ये । भृत्त्ये ॥ नियु
ज्यते । युजिर् ० । नियोज्यं शक्यइत्य
र्थे प्रयोज्यनियोज्यौ शक्यार्थइतिपद्य
ति कवर्गाभावे निपातनात् ॥

नियोज्या । पुं । कुक्कुटे ॥ इतिराजनि
र्घण्ट । ॥ बाहुयुद्धकारिणि ॥

निड । अ । निर्णये ॥ निषेधे ॥ वहिर्भा
वे ॥ क्रांताद्यर्थे ॥ न्यथाति । नूनये
। क्रिप् । कृत इत् ॥ नि.शेषे ॥

निरंशः । पुं । राशेः प्रथमभागे ॥ चि
। अशरहिते ॥ निर्गतेऽशात् ॥

निरंशकः । वि । निरंशे ॥ स्वार्थे तद्धि
तः ॥ यथा । पतित स्तम्भतः क्रीडः
पङ्कु इन्मत्तको जडः । अन्यो ऽचि
कित्सरोगार्त्तो भर्त्तव्यास्ते निरंश
का ॥ तेषांपतितवर्जेभ्योभक्तपञ्चं
प्रदीयते ॥

निरंशस्वर्यः । पुं । राशेः प्रथमभागस्थे
भानौ ॥ राशेः प्रथमभागस्थो निरं
श स्वर्य उच्यते ॥

निरचदेश । पुं । अचदेशे । पलमा
न्यस्थाने ॥ सतुपूर्वमशाश्ववर्षेयम्

निरच्य

कोटिः । इक्ष्वये भारतवर्षे लङ्का ।
पश्चिमे केतुमालवर्षे रोमकः । उ
त्तरे कुरुवर्षे सिद्धपुरी । एताः भूट
त्तपादबिबराः अन्योन्यम् प्रतिष्ठिताः
। तासामुपरितो विषुवस्थोद्दिवाक
रोयाति । तासुविषुवच्छाया भ्रुवस्थो
न्नतिश्चनदृश्यते । तद्वद्दिवाभानं रा
चिमानश्च विंशत्याह्निकाः । इतिस्वर्य
सिद्धान्तसप्तमिति राजाराधाकान्तः ॥

निरग्निः । पुं । अग्निसाधश्रीतकर्ष्य-
च्याग्निः । निरग्निशङ्कणाः कलौ ॥

निरङ्कुशः । वि । अनिवर्धे । अवाधे
। वाधाशून्ये ॥ इतिः जटाधरः ॥

निरञ्जनः । वि । अञ्जनशून्ये । धैत
कज्जले । निर्मले ॥ अविदुषा मप्र
त्यचे मनश्चक्षुराद्यविषये परमा
त्मनि ॥ उपाधि निवर्त्तके ॥ अञ्जन
वदञ्जनमज्ञानं मखिनस्वभावत्वात्
तन्निर्गतं यस्मात् सः ॥

निरञ्जना । स्त्री । पूर्णिमायाम् ॥ अञ्ज
नहीनायाम् ॥

निरत्तः । वि । नियुक्ते ॥ यथापट्कर्म
निरत्त इति ॥

निरतिशयः । वि । अतिशयाभावे ॥ नि
र्गतः अतिशयो ऽस्मात् ॥

निरच्यय । वि । निर्वधे ॥ अभाधिके
॥ निर्गतो ऽच्यधोयस्य । निष्क्रान्तो ऽ

निरन्त

स्वयादा । निरादय इतिसमासः ॥

निरनुयोऽन्यनुयोगः । पुं । निग्रहस्थाना
भिद्योगो निरनुयोऽन्यनुयोग इति-
गोतमलक्षिते अनिग्रहस्थाने ॥ अ-
वसरे यथार्थं निग्रहस्थानोद्भावना
तिरिक्तं यन्निग्रहस्थानोद्भावनं तदि-
त्थार्थं । एतेनानवसरे निग्रहस्थानो-
द्भावने एकनिग्रहस्थाने निग्रहस्था-
नान्तरोद्भावने च नातिव्याप्तिः । सो-
यं चतुर्धा । छलं जातिराभंगोऽन-
वसरग्रहणम् । आभंगो व्यभिचारा-
दावसिद्ध्याद्युद्भावनम् । अनवसरग्र-
हणम् अकाले एवोद्भावनम् । यथा-
त्यक्षिचेत् प्रतिष्ठापितः विशेषय-
सिचेत् हेत्वन्तरम् । एवमवसरम-
तीत्यकथनमपि । यथा । उच्यमा-
नग्राह्यापशब्दादेः परिसमाप्तौ ।
एवमनुक्तग्राह्यानाद्यननुभाषणा-
वसरेऽनुद्भाव्ययोऽधिष्करणानुभा-
षणप्रवृत्ते वादिनि तदुद्भावननि-
त्यादिकसूक्ष्मम् ॥ इति ५ ध्याये ६५
खचम् ॥

निरन्तरः । वि । घने । निविडे । सा-
न्त्रे ॥ निरवधौ ॥ नीरंध्रे ॥ निर्गत-
मन्तरात् । निर्गतमन्तरमस्ति नृवा ॥

निरन्तराभ्यासः । पुं । स्वाध्याये ॥ सत-
तावर्त्तने ॥ निरन्तरश्चासाध्या-

निरर्थ

सम् ॥

निरपचपः । वि । धृष्टे । निर्भञ्जे ॥ नि-
र्गतोऽपचपाया खञ्जायाः ॥

निरपेक्षः । वि । अपेक्षारहिते । अन-
पेक्षे ॥ विगतस्पृहे ॥ यथा । निरपे-
क्षोगृहादियादिति ॥ निर्गता अपेक्षा-
यस्य ॥ निःसङ्गे ॥

निरयः । पुं । नरके ॥ निर्गतोऽयात् ॥

निरयपतिः । पुं । यमपुरुषे ॥

निरर्गलः । वि । अवाधे । अर्गलार-
हिते । अनर्गले ॥ निष्क्रान्तमर्गला-
याः । निरादयइतिसमासः ॥

निरर्थः । वि । भोगे ॥

निरर्थकः । वि । निष्फले । भोगे ॥ न-

निग्रहस्थानविशेषे । निरर्थकं लक्ष-
यतिगोतमः । वर्षकमनिर्देशवन्नि-
रर्थकम् ॥ ५१ ॥ वर्षानां क्रमेण नि-
र्देशो जवगतेत्यादिप्रयोगोस्तुल्यो-
निर्देशो निरर्थकं निग्रहस्थानम् ।
अथाचकपदप्रयोगइतिफलितार्थः ।
वाचकत्वं शक्या निरुद्धलक्षणाया भा-
स्यपरिभाषया वा बोध्यम् । समयव-
न्व्यतिरेकेणेति विशेषणीयम् । ते-
न यत्राप्यत्रंशेन विचारकर्त्तव्यइतिस-
मयवन्व्यस्तथापत्रंशे नदोषः । ऊटि-
तिसंवरणे तु नदोषश्च्युतप्रायम् ।
अस्यसम्भवप्रमादादित्यवधेयम् ॥

निरस्त

५१ ॥ निर्गतेर्थाऽस्मात् ॥

निरवग्रहः । वि । स्वच्छन्द ॥ निष्क्रान्तोऽवग्रहात् निवमनात् । निरादय इतिसमासः ॥ दृष्टिमतिषन्धाभावे ॥

निरवयवः । वि । उत्कृष्टे ॥ वातपित्तादिजन्याध्यात्मिकादितापवयरहितेऽस्मात् । रागादिभूयन्ते ॥

निरवयवः । पुं । परमाथौ ॥ वि । अवयवहीने ॥

निरवशेषः । वि । सर्वस्मिन् ॥

निरपसितः । वि । वद्विष्कृते । येनभुक्ते पात्रं संस्कारेषापि न शुद्ध्यति तत्र । चाण्डालादौ ॥

निरपहायिका । स्त्री । प्राचीरे ॥ इति शब्दमाहा ॥

निरशनम् । न । भोजनाभावे । अनशने ॥ वि । तदति ॥

निरसनम् । न । प्रतिक्षेपे । प्रच्याख्याने ॥ असुक्ष्मेपणे । लुट् ॥ वधे । निरसने ॥ निष्ठीवने ॥

निरसा । स्त्री । निःश्रेणिकादृषे ॥

निरस्तः । वि । निष्कृते ॥ प्रेषितशरे ॥ द्रुतेऽदिते । त्वरितोऽदिते ॥ सन्त्यक्ते ॥ प्रतिष्ठते ॥ प्रच्याख्याते ॥ भस्तिते ॥ निरस्तस्मै । असु । क्तः ॥

निरस्तदयः । वि । निष्कृपे ॥

निराकृ

निराकृष्टः । वि । शरीरेन्द्रियादाव्यमहमस्मीत्यभिमानशून्ये ॥ विश्वावत्त्वादिनिमित्तात्मसम्भोवनाविरहिते ॥

निराकः । पुं । पचने ॥ स्वेदे ॥ असक्तम् । फले ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

निराकरणम् । न । निराकृतौ । निवारणे ॥ निराक्रियतेऽनेन । लुक् ॥ लुट् ॥

निराकरिण्युः । वि । शिष्यौ । निराकरणशीले ॥ निराकरोति तच्छीलः । अलङ्कारिणीप्युच् ॥

निराकर्त्ता । वि । निराकरिण्यौ ॥

निराकारः । वि । आकारहीने । देहाकारवर्जिते परमात्मनि ॥ महादिवत्कार्यातिरिक्त इत्यस्वरूपाभावात् निर्गतः आकारोऽस्मात् । निरादय इतिसमासः ॥

निराकृष्टः । वि । आकुलताशून्ये ॥

निराकृतः । वि । प्रच्याख्याते । निरस्ते ॥ यथा । कैःपुष्पैरक्षतान्दत्त्वाभूद्गामुषि निमग्नितः । केनवाचम्यकेनार्धचन्द्रं दृष्ट्वानिराकृतोऽति ॥ निराकारि । कृञः क्तः ॥ निस्सारिते ॥

निराकृतः । पुं । पञ्चमहायज्ञानुष्ठानरहिते ॥ यस्तु पञ्चमहायज्ञविहीनः स निराकृतिरिति जटाधरः ॥ तथा च

निरावा

छन्दोगपरिशिष्टे । निराकर्त्तामरा-
दीनांसविज्ञेयो निराकृतिरिति ॥
स्त्री । निरसने । निराकरणे ॥ नि-
राकरणम् । डुकृञ् । खियाङ्कित्त्वं
॥ चि । अनाकारे ॥ अस्वाध्याये ॥
आकृते रथयनचेष्टाया निर्गतः । आ-
युते जातेर्वा निर्गतः । अनधीत्यङ्घ्रि-
जोषेदमन्धचकुरुते अमम् । सजी-
धन्नेव शूद्रत्वमायुगच्छति सान्धयः
॥ धारणे । निषेधे ॥

निरागमः । पुं । आगममूलविकले त-
र्के ॥ तर्कमानोपजीविषु वैद्वका-
यादसाङ्ख्यादिषु ॥

निराचारः । चि । अनाचारे । आचा-
रशून्ये ॥ निर्न विद्यते आचारो य-
स्यतः ॥

निरातङ्गः । पुं । शिने ॥ निर्गते आत-
ङ्गेतापशङ्के यस्मात् ॥ चि । आतङ्ग-
घीने ॥

निरातपा । स्त्री । रजन्याम् ॥ चि ।
आतपशून्ये ॥

निरादेशः । चि । शर्त्तासञ्चाररहिते ॥

निराधारः । चि । आश्रयशून्ये ॥

निरावाधः । चि । पचाभाषविशेषे ॥ य-
था । अप्रसिद्धं निरावाधं निरनिर्घं
प्रयोजनम् । असाध्यं वा विकृष्टं वा
पचाभासं विषर्जयेदिति ॥ निरावा-

निराम्य

धम् अस्मद्बृहस्पदीपप्रकाशेनायं स्व-
गृहेत्यवहरतीतिमिताचरा ॥

निरामासः । पुं । वृत्तिव्याप्यत्वेपि क-
लत्राप्यन्वशून्ये परमात्मनि ॥ नित-
रामाभिमुख्येन भासते । माहृ० ।
पचाद्यच् ॥ चि । निष्प्रतिधिम्ये ॥
निरामयः । पुं । इडिङ्के । यनच्छगले ॥
शूकरे ॥ चि । नीरुजि । धार्त्ते । रौ-
गरहिते ॥ निष्कान्तआमयात् । नि-
रादयइतिसमासः ॥ निर्गतआमयो
व्याधिर्यस्याद्वा ॥

निरामालुः । पुं । कपित्थे ॥

निरामिषः । चि । विषयाभिज्ञापरहि-
ते ॥ आसिषशून्ये ॥

निरामियाशी । चि । अमांसाग्निनि ॥

निरालम्बः । चि । आश्रयशून्ये । निरा-
श्रये । निर्विषये ॥

निरालम्बनत्वम् । न । देहानुसन्धान-
राहित्यतायाम् ॥

निरालम्बा । स्त्री । आकाशमांस्याम् ॥

निरामः । चि । आशशून्ये ॥

निरामी । चि । वैराग्यदार्ढ्येन विगत-
तृष्ये । निक्कमे ॥ निर्गताः आशि-
षः कामना यस्मात् ॥

निराम्यः । चि । देहेन्द्रियाद्यभिमा-
नशून्ये ॥ आश्रयोदेहेन्द्रियादिः अ-
सैतदर्शनेन निर्गतो यस्मात् ॥ आ-

-निरुक्त

अवविहीने ॥ निर्गतः आश्रयोऽयस्मात् यस्यात् ॥

निरासनम् । न । निरासने ॥ निराहृ पूर्वसधातोर्लुट् ॥ आसनाभावे ॥ चि । तद्वति ॥

निराहारः । वि । आहाररहिते ॥ निरिङ्गिणी । स्त्री । तिरस्करिण्याम् । पठ्याम् । यवनिकायाम् ॥

निरिन्द्रिय । वि । प्रवचनसमर्थे । जीर्णे । इन्द्रियशून्ये ॥

निरीक्षणम् । न । दर्शने ॥

निरीक्षितः । वि । अवलोकिते ॥

निरीशम् । न । फाले । फले । यषका द्वेफालो निवध्यते तत्र । फालाधारे ॥ प्रथमः ॥ ईशादानिर्गतः । निरादयदति समासः ॥ वि । ईशशून्ये ॥ नास्तिके ॥

निरीषम् । न । फले । फालाधारे । निरीशे ॥ इति भरतो मरटीकाकृतम् ॥ निष्कान्नाईषा ऽस्मात् । निरादय इति समासः ॥

निरीहः । वि । निराकाङ्क्षे । प्राप्तस मस्तैश्वर्ये ॥ निरीहस्य लृणं षपः ॥ ईंकाररहिते ॥ पुं । विष्णौ ॥

निरुक्तम् । न । वेदङ्गविशेषे ॥ यथा । व्योतिषामयमं नेचं निरुक्तं शोष मुच्यत इति स्मृतिः ॥ पदभङ्गने ॥

निरुपा

देवविद्यायाम् ॥ वि । निर्वचने ॥ स्पष्टे ॥ कथिते ॥ निश्चयेनोक्तोर्थो नेन । वर्णागमो वर्षविपर्ययश्च । दौ चापरौ वर्षविकारनाशौ । धातोस्त । दर्थातिशयेनयोगः स्तदुच्यते पञ्चविंशं निरुक्तम् ॥

निरुक्तिः । स्त्री । निर्वचने ॥ निश्चिता । क्तिः ॥

निरुद्धम् । न । ध्येयाकाररूपे निर्रोधे ॥ निरुद्धं चित्तं पञ्चमी चित्तस्य असम्यक्ज्ञातसमाधिभूमिः । तदुक्तम् । तस्यापि निर्रोधे सर्वदृष्टिनिरोधानिर्वीजः समाधिरिति ॥ वि । संरुद्धे । रोधविशिष्टे ॥ निश्चयेन रुद्धम् ॥

निरुद्धप्रकाशः । पुं । अक्षुब्धोत्तुङ्गरो गविशेषे ॥ इति भावप्रकाशः ॥

निरुद्योगः । वि । उद्योगाभावविशिष्टे । निरुद्यमे ॥

निरुपद्रवः । वि । उत्पातरहिते ॥

निरुपलवः । वि । निर्वाधे ॥ निर्गत उपभवायस्मात् ॥

निरुपमः । वि । अनुपमे । उपमाशून्ये ॥ निर्गता उपमासादृश्यं यस्यसः ॥

निरुपाख्यः । वि । असति ॥ वाच्योऽनसत्त्वागोचरे विपयतयोक्तेखायोग्ये ॥ निर्गतः उपाख्यायाः प्रत्यक्षत उपलब्धोः ॥ अस्फुटत्वहूपे ॥

निरनाः

निर्गम

निरुपेचः । वि । अनुपेचः । उपेचार

निरुभः । वि । निःशब्दे ॥

दिते ॥ निर्गता उपेचा आदासीन्यं
यस्यात् ॥

निरोधः । पुं । नाशः ॥ रोधे ॥ निरोध

नम् । रुधिर् ० । घञ् ॥ प्रलये ॥ नि
ग्रहे ॥

निरुसः । वि । यज्ञादौ भागशः पृथ
ककृते ॥

निरोधनम् । न । निरोधे । प्रत्युपने

शने ॥ कारागारप्रवेशने ॥ रुधिर् आ
यरणे । ल्युट् ॥

निरुडः । पुं । निरुडलक्षणाकेशब्दे ॥
यथा । पूर्वस्वामिसम्बन्धाधीनं तत्
स्वाम्यपरमे यषद्रथे स्वत्व तत्र निरु
डोदायशब्द इतिदायभागः ॥

निरौडुष्यः । वि । रुचणीये ॥

निरुडलक्षणा । स्त्री । शक्तितुल्यलक्ष
णायाम् ॥ यथा । निरुडलक्षणाः का
श्चित् काश्चिन्नैवञ्चशक्तित इतिका
श्चप्रकाशटीकायां महेश्वरः ॥

निरुक्तिः । पुं । द्विकपालविशेषे । नै-
रुक्तकोणाधिपतौ ॥ स्त्री । अलक्ष्म्या
म् ॥ नियताकृतिदृष्ट्यायत्र निर्गता

कृतेः शुभादितिषां ॥ वि । निरुप
द्रये ॥

निरुटा । स्त्री । लक्षणाविशेषे ॥

निरुथः । पुं । सामवेदे ॥ निरुत्तरम्
कृच्छति । अगतिप्रापणयोः । अ
स्यैर्निरीतियक् ॥ निरुथोहिसेति च
दभाष्यम् ॥

निरुडिः । स्त्री । प्रसिद्धौ ॥

निर्गमः । पुं । देशे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

निरुपयम् । न । आलोके ॥ विचारे ॥
निदर्शने ॥ इतिमेदिना ॥ चानानु
कूलेशब्दे ॥

निर्गतः । वि । निःशते ॥ वरिष्प्राप्ते
॥ निरुक्ते ॥ गितराङ्गतः ॥

निरुषितः । वि । निरुक्ते ॥ कृतनिरुप
ये ॥ उपरुल्लिप्ते ॥

निर्गम्यः । वि । गन्धशून्ये ॥

निरुषः । पुं । वलिभेदे ॥ यथा । व-
लिर्दिषाऽनुशासार्थो निरुषश्चेति
संज्ञतः । यः खेहैर्दीयते संज्ञादनु
यासन तावकः । कथावचनैरुत्तैर्यैः
निरुषःतनिगएते इति ॥ निग्रहे ॥
तर्के ॥ वि । ऊपरुन्ने ॥ निश्चिते ॥

निर्गम्यनम् । न । नारये ॥ गन्धशून्ये
। भावे ल्युट् ॥

निरुषःतनिगएते इति ॥ निग्रहे ॥
तर्के ॥ वि । ऊपरुन्ने ॥ निश्चिते ॥

निर्गम्यपुष्पी । स्त्री । शरणावृत्तये ॥

निरुषःतनिगएते इति ॥ निग्रहे ॥
तर्के ॥ वि । ऊपरुन्ने ॥ निश्चिते ॥

निर्गमनम् । पुं । निःशरये ॥ निर्गमनम्
। गन्धु ० । अष्टद्विधा ॥

निरुषःतनिगएते इति ॥ निग्रहे ॥
तर्के ॥ वि । ऊपरुन्ने ॥ निश्चिते ॥

निर्गमनम् । न । प्रतीकारः । दारि ॥

निरुषःतनिगएते इति ॥ निग्रहे ॥
तर्के ॥ वि । ऊपरुन्ने ॥ निश्चिते ॥

३३

३३

निर्गन्धः

निर्घातः

निर्गन्धः । पुं । परमात्मनि । परमात्म
 न्ने ॥ वि । परमात्मतः सत्त्वरजस्तमो
 गुणरहिते ॥ रूपादिगुणहीने ॥ नि
 र्धर्मके ॥ निर्गन्ताः गुणाः सत्त्वादयो
 रूपादयो वा यस्मात् ॥ विद्यादि
 शुभे ॥
 निर्गन्धाः । स्त्री । गुणत्रयोपचयापचय
 रहितसाम्यावस्थमाधोपाधिकरूपद्वय
 विगर्हा शक्ती ॥
 निर्गन्धी । स्त्री । नीलशेषाल्याम् ॥
 सिन्दुवारे । संभालू इति भाषा । नि
 सिन्दा इति गौडभाषा ॥ श्वेतनील
 पुष्पभेदा निर्गन्धी द्विविधासता ॥
 अज्जकन्दे । करहाटे ॥ निर्गन्धति ।
 गुडरचायाम् । इगुपधेतिकः । पृषो
 द्वादिः ॥ गुहाद्वेषटनाविर्गतेति
 स्वामी । गौरादिः ॥
 निर्गन्धः । पुं । उच्चकोटिः ॥ वि । सं
 धृते ॥
 निर्गन्धः । पुं । नये । चरणके ॥ निः
 श्वे । निर्हते ॥ यालिशे । मूर्धे ॥ स
 तकारे ॥ ग्रन्थेभ्यो निर्गन्तः ॥ मुनौ ॥
 वि । निर्बेदज्जयते ॥ निः सहाये । नि
 शुकद्वयग्रन्थाविति श्रीपरस्वामी ॥
 निर्गन्धकः । पुं । चरणे ॥ निष्फले ॥
 वि । अपरिच्छदे ॥

निर्गन्धनम् । न । सारणे ॥ ग्रथिकेति
 ल्ये । भावे ल्युट् ॥
 निर्गन्धिकः । पुं । चरणे ॥ वि । निपु
 ष्ये ॥ हीने ॥
 निर्गन्धिः । वि । निश्चेतुं शक्ये ॥
 निर्घटम् । न । बहुमनुजसङ्घीकृष्टे
 ॥ इति हारावधी ॥ करग्रन्थे इहे
 घटग्रन्थे ॥
 निर्घट्यः । पुं । निर्घट्ये । निर्घट्यते ।
 गद्यसङ्ग्रहे । ग्रन्थानां कश्चीति
 श्वाते ॥
 निर्घातः । पुं । वाक्त्रभिहतवायुप्रपतन
 जन्यशब्दविशेषे ॥ यथा हवराहः ।
 पवनः पवनाभिहतो गगनादवनौ
 यदा समापतति । भवति तदा नि
 र्घातः स च पापे दीप्तविह्वलतः ॥
 १ ॥ अथ रेखादर्शनफलम् । अर्कोद्
 ये इधिकरणि कान्धपनि यो धाङ्गनाथ
 णिग्वेशाः । आग्रहरोशे इजाविक
 सुपहन्वाच्छूद्रपौराण्य ॥ २ ॥ आ
 मधाङ्गा राजापनेषिनो शस्त्राणांश्च
 पीडयति । वैश्यजन्मदा स्मृतीये वै
 रान्प्रचरेषतुर्वेतु ॥ ३ ॥ अक्षया
 ते नीधान् प्रयमेयामे निश्चिन्ति स
 खानि । राजेर्द्वितीययामे पिशाचस
 ङ्घ्याश्रिपीडयति ॥ ४ ॥ तुरगकरि
 य स्मृतीये विनिहन्वा कायिन रच

१४८

१४८

निर्जलः

तुर्थे च । भैरवजर्जरशब्दे । याति य
 त स्तां दिशं हन्ति ॥ ५ ॥ भूम्यनारी
 जगतत्प्रातश्च निरेवायम् ॥ निरव
 भवज्जपाते ॥ यदाक्षरी चैव लवान्
 मारुतो मरुता हतः । पतत्यधः सनि
 र्घातो जायते वायु सम्भव इति श्रुति-
 धम् ॥ निर्घणः । वि । निर्हये ॥ निर्घोष
 निर्घोषः । पुं । शब्दमात्रे ॥ निर्घोषय
 म् । घुपघुष्टौ । निर्घोषात्-घञ् ॥
 निर्जनः । वि । विविक्त ॥ जनैरना
 कीर्णं ॥ निर्जनः । पुं । देवे । सुरे ॥ जरायानि
 घकान्तः । निराहयः कान्ताद्यर्थेष्व
 म्या इति समासः ॥ अनेकान्तवादिनां
 सप्तपदार्थेषु पदार्थविशेषे ॥ तप्तशि
 खाशयनकेशोक्तुश्च नादितपःसञ्चय
 निर्जीर्णधीर्यङ्गुर्मर्जिरशब्देन तैरु-
 च्यते ॥ वि । जराशयक्ते ॥ न । सु
 धायाम् ॥ निर्जरुधर्मः । पुं । देवसर्षपवृक्षे ॥
 निर्जरा । स्त्री । गृहव्याम् ॥ ताक्षप
 र्याम् ॥ निर्जलः । वि । जरुधीनदेशादौ ॥
 यथा । सम्प्राप्तादशमञ्चजाद्यगतिना
 सम्प्रच्छित्तानिर्जले तुर्यसादशबहि
 तीयमतिमश्रेकादशमस्तनी । सा

निर्जरी

पष्टी रूपपञ्चमस्थानवमभ्युःसप्तमी
 वर्जिता प्राप्ता । श्वटमवेदनां प्रथमहे
 तस्यास्तृतीयाभनेति वङ्गाकसेनः ॥
 निर्जरा । स्त्री । ज्येष्ठशुक्लैकादश्या
 म् ॥ यथाहव्यासाभीमसेनं प्रति ।
 वृषस्थे मिथुनस्थे ऽर्के शुक्लाद्येकादशी
 शिवा । ज्येष्ठे मात्तिप्रयत्नेन सोपास्या
 जलवर्जिता ॥ स्नाने चाद्यमने चैव व
 र्जयित्स्वोदकबुधः । उपयञ्जीत नैवा
 न्यदप्रतमङ्गो ऽन्यथा भवेत् ॥ उद-
 यादुदयं यावद्-वर्जयित्स्वाजलबुधः ।
 अमयत्नादवाप्नोति । सादशसादशीफ
 लमिति ॥ निर्जितः । वि । वशीकृते ॥ विजिते ।
 प्राप्तपराजये । परामते ॥ नितरां-
 जितः ॥ निर्जितेन्द्रियग्रामः । वि । यतौ ॥ इ
 न्द्रियाणां ह ग्रामः । निर्जित इन्द्रिय
 ग्रामो येन ॥ निर्जीवः । वि । जीवात्परहिते ॥ प्रा
 णिशून्ये ॥ निर्जरः । पुं । जरे । पर्यतात्प्रिसृतज
 लप्रवाहे । ऊर्णा इति भाषा ॥ निर्ज
 रयम् । ऊर्णवयोषानौ । सुदारप्
 ॥ सद्यश्चायुतरङ्गे ॥ तुषाम्नी ॥
 निर्जरिणी । स्त्री । नयाम् ॥
 निर्जररी । पुं । शैले । पर्यते ॥ निर्ज

निर्णयः

राःसन्त्यस्याम् । मन्त्रार्थोय इतिः ॥
निर्णयः । स्त्री । नद्याम् ॥ निर्णये ॥
निर्णयोदरी । स्त्री । लम्बोदर्याम् ॥ त
नुमध्याशाम् ॥ निन्तरां नतं नद्य मु
दरं यथाः ॥

निर्णयः । पुं । विधारे । तर्क । चर्चा
यम् ॥ अथधारणे । निश्चये ॥ विरो
धपरिहारे ॥ परस्परपिरुद्धार्थानां
स्युद्धादिवाक्यानां विरोधपरिहारे
सार्थादधारणनिर्णयः । उक्तम् । त
त्रे विप्रतिपदानां दास्याना सितरे
तरम् । विरोधपरिहारो ऽपनिर्णय
रत्त्वदशनेनिति ॥ निर्णय एवतत्र
दर्शनमित्यर्थः ॥ निर्णयनम् । स्त्री
धु० । भाषे एरच् । उपसर्गादेर्भा
सेपंतिव्यक्तम् ॥ इधिरण्यदिशेपे
। न्यायनते तदभाषाप्रवारणत्वे स
ति तत्प्रकारध्यानं निर्णयः ।
या । यतिमान् पश्येत् इत्यादिवो
प ॥ इतिभाषा प० ॥ तदुर्मा-च्छि
अप्रकारस्यान्यप्रकारत्वात्किञ्चित्तप
घतादच्छेदेकाधःच्छब्दिशेषताशा
क्तिव्रानिति जगदीय ॥ अक्षर
एतानांनोतमः ॥ यथा । दिश
य्य पद्यप्रतिपद्याभ्यामयोदधारणं
निर्णयः ॥ ६० ॥ दिशय्यसन्दिष्टदच
प्रतिपद्याभ्यां साधनोदात्तसाध्याम्

निर्णयः

उपालम्भः परपद्यदृषयम् अर्थस्या
वधारणम् । तदभाषाप्रकारकं तत्
प्रकारकं ज्ञानम् । यथ्येतावदेव
निर्णयसामान्यलक्ष्यं तत्रापि वि
मल्येत्यादिकं जल्ववितण्डास्यस्त्री
वनिर्णयसधिकृत्यं । तदुक्तम्भाष्ये ।
शास्त्रेवादेच पितृवर्जमिति । एवं
प्रच्यचतःशब्दाच्चनिर्णये न विमर्श
यद्यप्रतिपद्यापेक्षेति ॥ ४० ॥ चतुष्पा
द्व्यवहारान्तर्गते शेषपादे । फेरुखा
इति डिगरी इतिचेतरभाषा ॥

निर्णयनम् । न । निर्णये ॥
निर्णयपादः । पुं । चतुष्पाद्व्यवहारा
न्तर्गतव्यवहारविशेषे ॥ तच्छब्दरूपं
यथा । निश्चितानां संभासदां पराजि
तोयमिच्छयधारणमिति व्यवहारत
त्त्वम् ॥
निर्णयनम् । न । गजापाङ्गदेशे । नि
र्याये ॥
निर्णयः । पि । शोधते । अपनीतम्
खे ॥ निर्णयतेस्य । शिजिन्शौच
योपययोः । क्तः ॥ अक्षदेददृष्ट्यै
य श्चमानं गीदिवाक्यम् । निर्णय
पादः प्रविशेत्तानिर्णयः यदापनेति
रुतिः ॥
निर्णयः । पि । कृतनिर्णये । निश्चयी
कृते ॥ यथा । निर्णयित्वावधारितुम्

१४२०

१४२०

निर्दिग्धः

मागमफलं भवेत् । शिखितं साचि-
योवापि पूर्वमानेदितं न चेत् ॥ यथा
पक्षेषु धान्येषु निष्कलाः प्रादुर्गुणाः
। निर्णीतव्यवहारार्थां प्रमाणमफलं
तथेति व्यवहारतत्त्वम् ॥ ८

निर्णयकः । पुं । रजके ॥ निर्णयेक्ति ।
शिखरः । शुकुलः । उपसर्गादसंभासे
ऽपीति खल्वम् ॥

निर्णयनम् । ने । चाखने ॥ निर्णये
ल्युट् ॥

निर्णीता । वि । प्रतिभुवि ॥

निर्दण्डः । वि । दयाधीने । निर्दये ॥
निष्प्रयेजिने ॥ परापवादरक्ते । अ-
न्यदोषरते ॥ मस्तेतीश्रेपीति शब्दः ॥

निर्दयः । वि । दयाधीने ॥ निर्गता द-
या यस्मात् ॥

निर्दरम् । न । निर्भये ॥ सारे ॥ वि ।
कठिने ॥ अक्षये ॥ इति मेदिनिकरः ॥

निर्गतः । ददो यस्मात् ॥

निर्दहनः । पुं । भङ्गात्के ॥ अग्नि-
शून्ये ॥

निर्दहनी । स्त्री । सूर्वाक्षतायाम् ॥

निर्दाता । वि । खडगकर्त्तरि ॥ यद्यो
दुरति निर्दाता कश्च धान्यश्च रक्षती-
ति मनुः ॥

निर्दिग्धः । वि । वशिनि । मांसले ॥
इति हेमचन्द्र ॥

निर्हार

निर्दिश्यमानः । वि । उच्चार्यमाणे ॥

निर्दिष्टः । वि । प्रदिष्टे । प्रदर्शिते ॥ क-
थिते ॥ निश्चिते ॥

निर्देशः । पुं । निर्देशे । शासने । आ-
ज्ञायाम् ॥ निर्देशनम् । दिशः । घ-

ञ् ॥ निर्दिश्यते ऽभिधीयते ऽनेने-
ति व्युत्पत्त्या प्रतिपादकशब्दे । ना-

स्त्रि ॥ भृतौ ॥ नाभिनन्देत मरणं ना-
भिनन्देत जीवितम् । कालमेष प्रती-

चेत निर्देशं भृतको यथा ॥ व्यवहा-
रे ॥ कथने ॥ उपान्ते ॥ देशान् नि-

ष्कान्ते ॥ निरप बहिर्भाषे ॥

निर्दिश्यः । वि । निर्देष्टुं शक्ये ॥

निर्दिष्टा । वि । निर्देशकर्त्तरि ॥

निर्दिष्टः । वि । दोषरक्षिते ॥ यथा ।

निर्दिष्टं दर्शयित्वा तु सदोषं यः प्रय-
च्छति । समूह्याद् द्विगुणं दायो वि-

नयंताय देवत्तिति मित्ताक्षरा ॥
निर्दन । पु । जरज्वे ॥ वि । धनहीने ॥

निर्दुर्मन् । वि । धर्मरक्षिते ॥

निर्द्वार । पु । निष्पथे ॥

निर्द्वारणम् । न । जातिगुणक्रियासंज्ञा-
भिः समुदायादेकदेशस्य पृथक् क-

रण्ये ॥ तत्र यत्तच्च निर्द्वारण इति पठो-
सप्तमीष विभक्तिर्भवति । यथा । म-

नुष्याणां मनुष्येषु वा श्वियः गुरत-
सः । यथांगोपुषा कृष्णासम्पदधीरा

निर्वन्धः

। अध्वगानासाध्वगेषु वा धावन्तः श्री
 प्रथमा इति ॥ निश्चये ॥
 निर्हारणीयः । वि । निर्हृयै । निर्हारि
 । तच्चे ॥
 निर्हारितः । वि । कृतनिश्चये ॥
 निर्हृयैः । वि । निर्हृयणीये ॥ निःश
 ॥ कर्मकर्त्तरि ॥ निर्हृयैः कार्यकर्त्ता
 यः संघतन् सत्त्वसम्पदा । व्यसनेऽप्येभ्यु
 दयेवापि ह्यधिकारः । सदासनः । त
 तुसत्त्वमिति प्रोक्तम् ॥ तत् सम्पदा
 संघतन् उद्यमं कुर्वन्निश्चयैः । संघु
 त इति वा पाठः ॥ निश्चयेन भ्रियते
 । धृञ् ० । अहलौग्यत् ॥
 निर्हृयः । वि । खण्डते । परिच्यते ॥
 निशराड्कम्पिते ॥ समुन्मूलिते ॥
 निर्हृयतः । वि । मचाखिते ॥ धायेः क
 र्माणि क्तः । ष्टोः रितिवकारस्योठादे
 शः । यत्येधच्युट् स्विति वृद्धिः ॥
 निर्हृयाम् । न । निध्याने ॥ दर्शने ॥
 यैचिन्तायाम् । ल्युट् ॥
 निर्हृयः । वि । शीतोष्णादिद्वन्द्वसद्वि
 ष्यौ ॥ रागदोषादिद्वन्द्वरहिते ॥ नि
 र्गतोद्वान् हन्वेभ्योषा ॥
 निर्हृयः । पुं । आग्रहे । अभिनिवेशे ॥
 यपूर्वाग्रीषु निर्वन्धः कर्मिणो ननु
 साक्षिणिः । घानिनः साक्ष्यलेपत्वेनि
 र्वन्धो नेतरश्चि ॥ निश्चयेन च ॥

निर्मर्दः

निर्वायः । वि । निरुपंशने ॥ विविक्ते ॥
 निर्मर्दः । वि । हृडे ॥
 निर्मर्दः । पुं । अजानेये ॥ अयोसमे
 ॥ वि । भीतिरहिते ॥ निर्गतं भयं
 यस्मात् यस्य वा ॥
 निर्मर्म् । न । अतिमात्रे ॥ निःशेषेण
 भरोभारोऽच । उपसर्गान्तरनिवृत्त्य
 र्थं निर्मर् सित्युक्तम् ॥ वि । तदिति ॥
 निर्मर्त्सनम् । न । खलीकारे ॥ अख
 क्तके ॥ इति मेदिनी ॥
 निर्मर्त्सितः । वि । विष्कृते । निन्दिते
 । कृतनिर्मर्त्सने ॥
 निर्माग्यः । वि । भाग्यहीने । मन्त्रे
 । मृढे ॥
 निर्माज्यः । वि । पृथक्कार्ये ॥
 निर्मिन्वः । वि । नितरांदारिते ॥
 निर्भिन्नचिर्भिर्दः । पुं । निर्भिन्नकर्कटी
 सस्ये । फूट इति भाषा ॥
 निर्भीकः । वि । निर्भये ॥
 निर्भीक्ष्णम् । अ । मक्षिकाखाम-
 भावे ॥
 निर्मर्दः । पुं । हृडे ॥
 निर्मर्दयनम् । न । नितरांश्रिलोडने ॥
 अतिनिर्मयना दक्षिण्यन्नाटपि जा
 यते । विषायते । अतमपि वयापय
 मुमूर्धतः ॥
 निर्मर्दः । पुं । मद्हीनगजे । उद्गाने

निर्मानः

॥ मदात्निर्गतः । निर्गतामदोऽ
स्यात् ॥

निर्मांध्या । स्त्री । नलिकार्याम् ॥

निर्मान्थदोह । न । अरगौ । वल्लि
मन्ये ॥

निर्मान्मः । वि । मिचौ ॥ देहेपिममेति
प्रच्यवरहिते ॥ शरीरयात्रामात्रार्थे
पिप्रारब्धकर्माच्चित्तकौपीनाच्छाद
नादौममेदमिच्यभिमानहीने ॥

देहपुत्रभाषादिषु स्वीयेषुममता
शून्ये ॥

निर्माथ्यादः । वि । अविनीते ॥ निर्गतो
मार्धादायाः ॥

निर्माथम् । न । निर्माथ्ये ॥ सधके ॥

वि । मलहीने । शुद्धे ॥ रजसुमो
मलामिश्रिते ॥ रागादिमलरहिते

॥ अविद्यातत्कार्यलक्षणमलरहिते-
॥ मलान्निर्गतम् । निर्गतं मलम-

स्यात् ॥

निर्माथोपल । पुं । स्फटिके ॥

निर्माथम् । न । निर्मितौ ॥ सारे ॥
समञ्जसे ॥ काममेदे ॥ इतिहेम
चन्द्रः ॥

निर्माता । वि । निर्माणकर्त्तरि ॥ नि
र्माति । माङ्माने । लृच् ॥

निर्मान । वि । मानरहिते ॥ निर्गतो
मानात् ॥

निर्माचः

निर्मानमोचः । वि । मानमोहाभ्यां

। निष्क्रान्ते । अहङ्काराविवेकाभ्यां र
हिते ॥

निर्मात्पम् । न । देवार्पितो जिहते ।

देवोच्छिष्टद्रव्ये ॥ यथा । अर्वाविस
र्जनाद्द्रव्यं नैवेशं सर्वमुच्यते । विस
र्जिते जगन्नाथे निर्मात्पं भवति च
शादिति ॥ वि । माल्यशून्ये ॥

निर्मात्प्या । स्त्री । पृक्कायाम् ॥

निर्मितः । डि । कृतनिर्माणे । निष्पा
दिते । रचिते ॥

निर्मितकः । वि । मन्त्रौषधादिभिर्नि
ष्पादिते ॥

निर्मितिः । स्त्री । निर्माणे । रचनाया
म् ॥ असाधारणचमत्कारकारिणीर
चनादिनिर्मितिरितिष्यास्यात् ॥

निर्मुक्तः । पुं । मुक्तकण्ठके भोगिनि ॥
वि । त्यक्तसङ्गे । निष्परिव्रहे ॥

निर्मुक्तिः । स्त्री । निवृत्तौ ॥

निर्मुट । पुं । धनस्यतौ । अपुष्पवृचे
॥ खर्परे ॥ सूर्ये ॥ न । करशून्ये
हे । पय्याजिरे ॥

निर्माक । पु । मोचने ॥ व्योवि ॥ स
आहे ॥ सर्पकण्ठके । अदिकोपे ॥
निश्चयेनमुच्यते । मुच्ल् ० । कर्म
णिघञ् ॥

निर्माचः । पुं । त्यागे ॥ मोचाभावे ॥

निर्व्यङ्गः

निर्व्यङ्गः। वि। निर्गच्छति ॥
 निर्व्यङ्गः। वि। विशृङ्खले। अवा-
 धे। निरगले। स्वच्छन्दे ॥
 निर्व्याणम्। न। वारणापाद्गदेशे ॥ मो-
 ले ॥ अर्धनिर्गमे ॥ पशुनांपादबन्ध-
 नदामनि ॥ निर्व्याच्यनेन ॥ यांप्राप-
 ये। ल्युट् ॥
 निर्व्यातनम्। न। वैरशुद्धौ ॥ दाने। त्या-
 गे ॥ न्याससमर्पणे ॥ यतनिकार-
 दौ। स्वार्थयुक्तः। भावकर्मकरणा-
 दौ। ल्युट् ॥ आरण्ये ॥ इति हेमचन्द्रः ॥
 निर्व्यासः। पुं। मोतवाहे ॥ इ० हे० ॥
 निर्व्यासः। पुं। कषायेः। क्वाये। कथि-
 तद्रथरसे ॥ हचद्रवे ॥ हचान्निर्ग-
 च्यकृटिनतीयात्तेरसविशेषे। षेठके-
 । मुंद् इतिभाषा ॥
 निर्व्युक्तिकः। वि। युक्तिरहिते ॥ देशा-
 । नहिक्रियारहितं वाक्यमस्तीतिप्रा-
 चां प्रवादेनिर्व्युक्तिकत्वाद् अद्वेयइति
 शब्दशक्तिप्रकाशिका ॥ निर्व्युक्तिकं
 वृथाणास्तुनाष्ठाभिर्विनिवार्यन्ते ॥ इ-
 तिन्यायः ॥
 निर्व्युपः। पुं। निर्व्यसे ॥ इतिश०भा० ॥
 निर्व्यङ्गः। पुं। आपीडे। शेषरे ॥ धा-
 रे ॥ निर्व्यसे ॥ नागदक्षणे ॥ निर्व्य-
 हति। यूष्णौकिकेधातुः। इमुपये-
 तिकः ॥ गिहृहतिपाः। प्रपोहरादि-

निर्व्यङ्ग

त्वात् धानोर्यङागमः ॥ मत्तवारणे ॥
 निर्व्योगः। पुं। गोःपादबन्धनरज्जौ ॥
 निर्व्युज्यतेसौरनेन। युजिर् ॥ घञ् ॥
 निर्व्यचयः। वि। कचयघीने। पाण्डु-
 रपृष्ठे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥
 निर्व्यसः। पुं। श्रीकृष्णे ॥ वि। लेपर-
 हिते ॥
 निर्व्यखनम्। न। कर्षणे ॥
 निर्व्यपः। वि। लेपवर्जिते ॥ मुद्दे ॥ आ-
 सद्गरहिते ॥ पापशून्ये ॥
 निर्व्यङ्घितः। वि। आलोकिते ॥
 निर्व्ययनी। स्त्री। सर्पस्वचि। कषुके-
 ॥ यस्यात्वचिसर्पानितरां लीयते सा
 निर्व्ययनी सर्पस्वगितिष्यास्यातारः ॥
 निर्व्यचनम्। न। निरुक्तौ। शब्देनाभि-
 धाने ॥ निश्चितं वचनम् ॥
 निर्व्यपणम्। न। दाने। अत्रादीनां
 संविभागे ॥ टुवप् ॥ भाषेल्युट् ॥
 निर्व्वरः। वि। निर्हरार्थेषु। इति हेमो-
 नेकार्यः ॥
 निर्व्वर्शनम्। न। दर्शने ॥ वर्गशब्दात्
 सत्त्यापेतिशिच्। ल्युट् ॥
 निर्व्वर्चयन्। वि। कुर्वति ॥
 निर्व्वर्चितः। वि। निष्पादिते ॥
 निर्व्वरथम्। न। नाव्योक्त्या प्रस्तुतकथा-
 समाप्तौ। प्रकृताभिनयस्य निर्वाहे
 । निशयाम् ॥ निर्वाहानिर्व्वरथम् ॥

निर्वाण

वहेल्युट् ॥ नाटकसन्ध्यात् ॥ यथा
॥ मुखं प्रतिमुखं चैव गभीं विमर्ष
संबंधे । तथा निर्वाणश्चेति नाटके
पञ्चसन्ध्यावतिभरतः ॥

निर्वाणम् । खी । निर्वाणम् । प्रकृता
भिनयनिर्वाणे । निर्वाणम् ॥ टाप् ॥

निर्वाणित्वा । वि । निर्वाणित्वा ॥

निर्वाणम् । न । अस्तङ्गमने । विनाशे
॥ निर्वाणम् ॥ गजमज्जने ॥ संज्ञमे ॥

मोक्षे । अपवर्गे ॥ यथा । यतितथं

समत्वेन निर्वाणमपि चेच्छतेति ॥

समत्त्वशुद्धे निर्वाणे फलमुक्तं युतौ स्मृ

तौ ॥ सर्वदुःखोपशमलक्षणं परमा

नन्दरूपं निर्वाणमिति भाष्यकारः ।

सर्वदुःखोपशमलक्षणं चैव तन्निर्वाणं

नन्दरूपत्वाच्च परमपुरुषार्थकैवल्य

रूपं शब्दानिर्वाणमिच्छत्युच्यते इति व्या

ख्याकारः ॥ अपुण्यपुण्योपरमेयपुन

र्भवनिर्भयाः । शान्ताः सन्त्यासिर्माया

न्तितस्यै मोक्षात्मने नम इति विष्णो

निर्वाणरूपत्वेभारतवचनम् ॥ नि

शुने ॥ शून्ये ॥ विश्रान्ते ॥ अपवर्गे

साधनग्रन्थविशेषे ॥ विद्योपदेशने ॥

आदिगुरुविकले (५१) ॥ वि । मु

क्ते ॥ शान्ते मुनिवदन्त्यादौ । चरमा

वस्तुमुनौ ॥ चरमावस्थवशी ॥ ग्रन्था

निर्गमनं निर्वाणम् । गत्यर्थक

निर्वाण्यः

वाधातोर्भावे ल्युट् ॥ निर्वाण्यः । वा

गतिग्रन्थयोः । गत्यर्थेति क्तः । नि

र्वाण्योऽवातइतिसाधु ॥ आदिना नि

र्वाण्योऽहस्तीनिमसइत्यर्थः । आदि

ना निर्वाण्यमुक्तिर्निवृत्तिश्चेच्छपि व

दन्ति ॥ यथा । प्रियदर्शनमेवास्तु

किमन्यैर्दर्शनान्तरैः । निर्वाण्यमाप्य

ते येन सरागोऽपि चेतसेति ॥

निर्वाण्यसक्तः । पुं । मुक्ती ॥ इति चि
काण्डशेषः ॥

निर्वाण्यः । चि । वायुरहिते ॥ निर्वाण्य

स्य । वा० । गत्यर्थेति क्तः ॥ नित

रांवातो गतो वा ॥

निर्वाण्यः । पुं । लोकावादे ॥ परिनिष्ठ

तथादे ॥ अपवादे ॥ निर्वाण्यम् ।

वदव्यक्तायां वाचि वदव्यभिवादेन स्तु

त्योर्वा । निर्वाण्यवादेर्भावे घञ् ॥

निर्वाण्यः । पुं । निर्वाणे ॥

निर्वाण्यम् । न । वधे ॥ दाने ॥ टुव

प० । स्वार्थग्यन्तः । औचैशोपणे वा

ल्युट् ॥

निर्वाण्यः । वि । कर्त्तव्ये ॥

निर्वाण्यः । चि । निःशुद्धकर्मकृति ।

सत्त्वतर्मदासम्पत्तन्कार्यकर्त्तरि ॥ म

यधिक्रमथसनाभ्युद्यदादिनिर्धिकार

मनःसत्त्वम् तत्सम्पदासम्पत्तन् उ

चमकुर्वन् यो निश्चिन्नाभूत्वाकर्मकु

निर्विक

इते सनिर्वाय उच्यते ॥ निश्चयेन वि-
यते । वृष् ० । ऋद्धलोर्यत् ॥ ३

निर्वासनम् । न । मारणे । हिंसने ॥
नगरादेर्वहिकृता ॥ वासच्छेदे ।
चुरादिः । भावे च्युट् ॥

निर्वासितः । वि । निष्कासिते ॥

निर्वास्यः । वि । निर्वासनीये ॥

निर्वाहः । पुं । कार्यसाधने ॥ निर्वाह-
यम् । वृष् ० । घञ् ॥ निष्पत्तौ । स-
माप्तौ ॥ यावता स्यात् स्वनिर्वाहः
स्वीकुर्यात् ताव दर्शयित् । आधि-
क्ये न्यूनतायाश्च च्यवते परमार्थत-
इच्छुपदेशः ॥

निर्वाहकः । पुं । कार्यस. धके । सम्पाद-
के ॥ नहिस्वपरनिर्वाहकस्य परापे-
क्षा भवति ॥

निर्वाहकैव्यम् । न । सद्गच्छनारे ॥
साक्षात्परस्परयावा एककार्यानुकू-
लत्वे ॥

निर्वाहयम् । न । निर्वाहणे ॥

निर्वाहिका । स्त्री । प्रशक्तिकायाम् ॥

निर्विकल्पः । पुं । सर्वविकल्पशून्ये पर-
मात्मनि ॥ वि । कल्पनाक्षीने ॥ नि-
रस्तभेदे ॥ निर्गतीविकल्पोविविधा-

कल्पनाय स्यात् ॥ भोगैकवासनात्प-
ञ्जात्यन्यत्वं भेदवाचनम् । भाषाभा-

यो तत ख्यात्तानिर्विकल्पोऽस्ति तो भवः ॥

निर्विक

निर्विकल्पकः । पुं । असम्प्रज्ञातसमा-
धौ । सात्त्विकानादिविकल्पभेदक्या

पेक्षया ऽद्वितीयवस्तुनि तदाकारा-

कारितायाश्चित्तवृत्ते रतितरामेकी-

भावेनावस्थाने ॥ तत्र दृष्टान्तः । ज-

हाकाराकारितखड्गानवभासेन ज-

ह्यमात्रावभासवत् अद्वितीयवस्तुवा-

काराकारितचित्तवृत्त्यनवभासेना-

द्वितीयवस्तुमात्रमेवमासत इति ।

तत्र श्वः स्य निर्विकल्पकसमाधेः, सु-

षुप्ते स्वाभेदमङ्गान भवति । उभयत्र

दृश्यमाने समाने ऽपि तस्य ज्ञावा

सङ्गाः मात्रेण तयोर्भेदापपत्तेरि-

ति । सुषुप्तौ बुद्धिर्हि नास्ति बुद्धेः

कारणात्मनावस्थानस्य तल्लक्ष्यत्वा-

त् । इदं तु बुद्धिवृत्तेरद्वितीयवस्तुवा-

काराकारिताया अवस्थानाङ्गीकारा-

त् सुषुप्तेर्भेदापपत्तेरिति भावः । ना-

पि मुक्ताः प्रतिस्थाप्तिः । तत्रापि अवि-

ज्ञातत्कार्यसंस्काराणां न च्यनानु-

च्छेदात् । इह पुनर्युत्यानादिस्थान-

हारदर्शनेन तेषामनुवृत्तेरिच्छत्वात्

। नापि जीवन्मुक्तौ प्रसङ्गः । तस्य च्यु-

त्यानदशायां पि बाधितानुवृत्तिमा-

त्रमपश्चादभासेपि स्वस्वरूपसमान-

स्थानात् । साधकस्य बाधितानुवृत्ति-

ज्ञानमपश्चादभासानाभादिति ॥

निर्विषे.

- वि । निरस्तभेदे ॥ स्वी० कः ॥ * ॥
 न । प्रकारता विशेषतानावचसम्ब
 न्धाजगगाद्यातीन्द्रियचाने ॥ यथा ।
 - तत्प्रमानाप्रमानापिधानं वन्निर्वि-
 कल्पकम् । प्रकारतादिशून्यं हि स
 - स्वन्यानदगादिर्वेदिति ॥ स. न. व. वि.
 - धिकल्प्यास्यं तद्वतोन्द्रियविषयते । इ
 ति च भाषापरिच्छेदः ॥

निर्विकल्पकसमाधिः । पुं । निर्विकल्प
 के ॥ अयविष्येपरूपांरसास्वाद्ब्रह्म
 - खदिप्रचतुष्टयेन विरहितं चित्तं नि
 - षातद्दीपवद्ब्रह्मसदृखण्डवैतन्यमा
 चमनतिष्ठते यदा तदानिर्विकल्पक
 समाधिरुच्यते ॥

निर्विकारः । पुं । जन्मादिषु भाववि
 कारहीने आत्मनि ॥ वि । विकार
 - शून्ये ॥ प्रकृतेरन्यथाभावो विकारः
 । निर्गतो विकारो ऽस्मात् । निराद्य
 इति समासः ॥

निर्विकारता । स्त्री । विषयानुसन्धान
 राहित्ये ॥ प्रकृतेरन्यथाभावाभा-
 वत्त्वे ॥

निर्विषुः । वि । प्राप्तवैराग्ये । विरक्ते
 ॥ यथा । निर्विष्येऽहमनेनवासेन ।
 यथावानिर्विष्योऽं टधिणेन नागैव
 गतागतवचणैनेतीशमन्वन् ॥

निश्चयदादिदेः कर्मणिङ् । निर्वि

निर्विषी

सुखोपसङ्ख्यानात् परस्परकृत्तम् पु
 - संकटुत्तम् ॥ विषयो । दुःखिते ॥
 निर्विद् । वि । विद्म ॥ निर्विद्यते वि
 - द्यते । विदेद्यानायां चिपूर्वात् सत्
 - क् द्विषे च्याटिना छिप् ॥

निर्विन्याः । स्त्री । अचात्यकुत्रादिन
 - यान् ॥ विन्यादिनिर्गतगदीपिधेये ॥

निर्विशेषः । वि । समे । स्वगतभेद
 - हिते परमात्मनि । नानाविधभेद-
 - रहिते ॥ यथा । निर्विशेषं परम्
 - ब्रह्म साक्षात्कृतमनीश्वराः । येमन्दा
 - स्तोतुकम्प्यन्ते सविशेषनिरूपयैरि
 - ति ॥ निर्गता विशेषा यस्मात् ॥

निर्विषयः । वि । निरालम्बे ॥

निर्विषा । स्त्री । तृणविशेषे । अविषा
 - याम् । विषहायाम् । निर्विषी इति
 - गौड भाषा ॥ यथा । निर्विषा बटु
 - या शीताप्रफातास्त्रदोयनुत् । अ
 - नेकविषहन्वी च त्र्यनिर्मुक्तकामिणी
 - च्यस्या गुणा ॥

निर्विषी । स्त्री । प्रानकान्दायान् । उ
 - पविषायाम् ॥ इव चतुर्विधाम्बति ।
 - रता श्वेता भृङ्गकृष्णा पीतगर्वात
 - येदच । यथा पूर्वश्वविषीया यस्या श्रे
 - ठागुणोपमा ॥ सर्वदोषघरीलैपाद्
 - भुक्ताश्रयदुनाशिनी । श्लेषजान् वि
 - शतीरोगान् सुखोचन्याविषेयका

४४४

४४४

४४४

४४४

-निर्वेदः

दितिभावप्रकाशः ॥

निर्विष्टः । वि । भुक्त ॥ कृतनिर्वेशे ॥

प्राप्ते ॥ स्थिते ॥ विशाहिते ॥ कृता
विहासे ॥

निर्वीजा । स्त्री । काकलीश्राप्यायाम् ।

कस्मिन् इतिभाषा इतिराजनि
र्ष्यः ॥

निर्वीरः । वि । वीरशून्ये ॥

निर्वीरा । स्त्री । अवीरायाम् । पतिपु
त्रविहीनायाम् ॥

निर्वीर्यः । वि । निष्प्रभावे ॥

निर्वृतः । वि । उपरतस्वभावे ॥

निर्वृतः । स्त्री । सुस्थितौ ॥ अस्तप्रम
ने । सत्यौ ॥ सुखे ॥ मोक्षे ॥ सि
द्धौ ॥निर्वृत्तः । वि । निष्पन्ने ॥ निर्वर्त्ततेष्व
। दत्तवर्त्तने । क्तः ॥ आप्ते ॥निर्वृत्तिः । स्त्री । निष्पादे ॥ समाप्तौ
॥ यथा ऽध्ययननिर्वृत्तिरिति ॥ वि ।
दत्तिरहिते ॥निर्वेदः । पुं । स्वावमानने ॥ सतावता
कालेनाप्ययं न सिद्धः किमतः परं
कष्टमिच्छनुतापे । खेदे ॥ वैराग्ये
॥ यथा । यदाते मोहकल्पिनं बुद्धिर्वा
तितरिष्यति । तदागन्तासिनिर्वेदं
श्रोतव्यश्च्युतस्यचेति ॥ शान्तरस
स्य स्थाविभावे । निर्वेदः स्थाविभावे

निर्हर

स्ति शक्तोपिनधमोरसः ॥ परवैरा
ग्ये ॥ यथा । ततः कदाचिच्चिर्वेदा
न्निराकाराश्रितेनच । लोकतन्त्रं प
रिष्यक्तं दुःखार्त्तन भृशं मयेतिमो
क्षधर्मः ॥निर्वेशः । पुं । भोगे ॥ वेतने ॥ मूर्च्छ
ने ॥ निर्वेशनम् निर्विश्यते ऽनेनवा
। विश ॥ अकर्त्तरिचेति षष्ठश्चेति
-वा षष् ॥

निर्वेशनम् । न । उपभुक्तौ ॥

निर्वेषनम् । न । नाडिप्रीरे । सूचवे
-एननस्याम् ॥ वि । वेष्टनरहिते ॥निर्वैरः । वि । सर्वभूतेष्वपकारिष्व
पिदेषरहिते ॥ निष्क्रान्तो वैरात् ॥

निर्वीडा । वि । निर्वहितरि ॥

निर्व्यथः । वि । स्वस्थे ॥

निर्व्यथनम् । न । छिदे । रभ्ये ॥ व्यथ ०
। भावेल्लुट् । निश्चयेनव्यथनं भवं
चष्टनंवा यच्च ॥

निर्व्यपेक्षः । वि । निस्पृहे ॥

निर्व्यूढः । वि । त्यक्ते ॥ समाप्ते ॥

निर्व्यूहः । पुं । शिखरे ॥ द्वारि ॥ निर्व्यो
-से ॥ भागदन्तके ॥ निर्व्यूहति । इ-
गुणधेतिकः ॥निर्व्यूद्यमानः । वि । इतस्ततश्चाल्य
माने ॥

निर्हरणम् । न । दाहार्थं शशादिनय

निखीनः

निवर्हः

ने ॥ निखीयने ॥ निःशेषेण हरणे ॥
 निर्हारः ॥ पुं । शक्यायुत्पाठने । अभ्य
 वक्रुष्ये ॥ मरुमूर्धादिश्यागे ॥ नि
 हरणम् । ह्रज् ॥ घञ् ॥ यथेष्टवि
 नियोगे ॥ न । निर्हरिं स्त्रियः कुर्युः कु
 ट्वाद्बहुमध्यगत् । स्वकादपिचि य
 तादि स्वस्व भर्तुं नोक्षया ॥
 निर्हारग्रहम् । न । विद्युत्तादि-
 निर्हारस्त्रानम् । न ।
 च्यागार्थगेहे । मोखरा इतिभाषा ॥
 निर्हारी । पुं । दूरगामिगन्धे । समाक
 र्पिबि ॥ चि । तदति ॥
 निर्हतः । वि । दस्ये ॥
 निर्हाइः । पुं । स्वाने । शब्दे ॥
 निहर्षः । पुं । गृहे । वेश्मनि ॥ निखी
 यते ऽव । खी शेषयो । पुंसीतिघः ॥
 निहयनम् । न । आधारे ॥ स्थाने ॥
 निखीयतेस्त्रिन् । खी । ख्युट् ॥
 निखायी । वि । निवासिनि ॥
 निखिम्पः । पुं । दिवे । सुरे ॥ निखिम्प
 ति । क्षिपवपदेहे । नौखिम्पेरिति
 शः । भुचादित्वात् ॥
 निखिम्पा । खी । खीगवि ॥
 निखिम्पिका । खी । निखिम्पायाम् ।
 सौरशेख्याम् ॥ स्वार्थेकम् ॥
 निखीनः । वि । निःशेषेणखीने । सं
 खये ॥

निवचनेकृत्वा । अ । धातुं निवच्येत्य
 निवचनेकृत्वा । अ । खी ॥ वचनाभा
 वा निवचने । अर्थाभावे ऽख्ययीभावः
 । तृतीयासप्तम्योर्बहुत्वम् । मध्येप
 दे निवचनेचैतिगति संघा । कुगती
 तिसमासः ॥
 निवपनम् । न । पिबुद्देष्यकदाने ॥
 निवरा । खी । कल्यायाम् । कुमाया
 म् ॥ एङ् ० । वृष् ० । आभ्यां चट्टट्टि
 च्यादिनाकर्मण्यम् ॥
 निवर्त्तनम् । न । व्यावर्त्तने । निवृत्तौ
 ॥ यतोयतो निवर्त्तते । तत्रस्ततो वि
 मुच्यते । निवर्त्तनाद्वि सर्त्ततो । नवेद
 दुःखनखपि । विंशतिवर्षपरिमाणे ॥
 निवर्त्तितः । चि । आकृष्टे ॥
 निवर्हणम् । न । मारणे ॥ वर्हैर्हंसाया
 म् । भावेख्युट् ॥
 निवर्हणीयः । वि । वधे ॥
 निवर्हितः । वि । अपहृते ॥
 निवसतिः । खी । गृहे ॥
 निवसघः । पुं । शमे ॥ प्रतिहेमचन्द्रः ॥
 निवसजम् । न । पखे ॥ गृहे ॥ निव
 सेख्युट् ॥
 निवचः । पुं । समूहे ॥ नितराम् घृते
 । ऊङ् ० । पुंसीतिघः ॥ सप्तवाक्
 न्तर्गतवाधुविशेषे ॥ नितरां वदति ।
 वद ० । पचाथच् ॥

निविरी

निवातः । पुं । दृढसन्नाहे । शस्त्राभे
श्वर्भयि ॥ आन्वये ॥ वि । वातशू
न्ये ॥ निरुद्धो निवृत्तो वा वातोऽ
स्मात् ॥

निवातकवच. । पुं । अच्छिद्रकम्बुके ॥
द्विरस्यकशियोः पौचेदैत्ये । संज्ञा
दपुचे ॥

निवापः । पुं । पितृदाने । सपिण्डना
दूर्ध्वपितृद्वेष्टेनदाने ॥ न्युत्थते निव
पनया । टुषप० । कर्मणि भावे वा
घञ् ॥ दानमात्रे ॥

निवारः । पुं । निवारणे ॥

निवारणम् । न । निश्चयेनवारणे ॥

निवारितः । वि । निराकृते । कृतनि
वारणे ॥

निवासः । पुं । गृहे ॥ निवसन्वस्मिन्

। वस० । घञ् ॥ निवासदेशे ॥

निवासो नाम यत्र सम्पत्त्युप्यतइति
भाष्यम् ॥

निवासी । वि । निवसनशीले ॥ निव

सति तच्छीलः । वस० । गिनिः ॥

निविडः । वि । सान्ने । घने । नीरंभे

। दृढे ॥ निविडा.केशाः ॥ अघटीटे

॥ नासिकाया.नतम् ॥ नेर्विडञ्ज्वि

गीसचौ । तद्योगान्नासिकानिविडा ॥

निविरीसः । वि । अदनाटे । निविडे ॥

नासिकायानतम् । नेर्विडञ्ज्विगीस

निवृत्त

चौ । तद्योगान्नासिका निविरीसा पु
श्वोनिविरीसः ॥ सान्ने ॥

निविष्टः । वि । स्थिते ॥ निविश० ।

क्तः ॥ प्रविष्टे ॥ यथा । उडुगणपरिवा

रो नायकोप्योपधीना ममृतमयश

रीरः कान्तियुक्तोपिचन्द्रः । भवति वि

कलमूर्त्तिर्मण्डलं प्राप्यभानोः पर

सदननिविष्ट.कोलघुत्वनयातीति ॥

निवीतम् । न । करणलम्बिते यत्तस्य च

॥ वि । प्रावृते । परिहित वस्त्रे ॥ नि

वीयतेस्य । व्येज्संवरणे । क्तः । स

म्भसारणादिः ॥ यथा । निवीयतेस्य

। अज० । अजेर्विः । वीगत्यादिषु

था । क्तः ॥ न्यजतिस्स निवेतिस्सवा ।

गच्यर्थेतिक्तः ॥ निष्कधोभागे वीतं

गमन मस्य वा ॥

निवीती । पुं । करणलम्बितस्य चव-

ति द्विजे ॥ शिरोवधाय दक्षिणपाण्या

दावप्यनुदृतेकरणादेवसञ्जने ऋजु

प्राहस्ये यत्तस्य च वस्त्रे वा निवीती वि

जो भवति ॥ निवीतमस्यास्ति । अ

सदननिठनावितीनिः ॥ कृतोपवीती

देवेभ्यो निवीती च भवेत्ततः । म-

नुष्यांस्तर्पयेद्भक्त्या स्तुतिपुषा शर्षी

स्तया ॥

निवृत्तम् । वि । निवीते ॥ परिचिते

। परिष्वादिना वेष्टिते ॥ निविष्टते-

निवेश

निशाच

स्म । वृष्णं । ऋतः ॥
 निवृत्तः । वि । व्यावृत्ते ॥ गते ॥ पति
 समासे ॥ निवृत्तिविशिष्टे । विरते ॥
 निवृत्तचक्षुः । वि । आवृत्तनेचे ॥ नि
 वृत्तानि विमुखीकृतानि विषयेभ्य
 श्चक्षुषि वाद्यानि करणानि येन ॥
 निवृत्तात्मा । पुं । निषेधे ॥ निषेध-
 स्तु निवृत्तात्मा कालमात्रमपेक्षते ॥
 निवृत्तिः । स्त्री । उपरतौ । उपरमे ।
 विरतौ ॥ यद्विषयं यदाश्रयं सत्त्वं
 तद्विषयतदाश्रयप्रमाणज्ञानात् त
 न्निवृत्तिर्भवति ॥ प्रवृत्तिप्रागभावे
 ॥ निवर्त्तते निवर्त्तनं वा । वृत्तुं ।
 क्तान् ॥
 निवेदकः । वि । विज्ञापनस्य कर्त्तरि ॥
 निवेदनम् । न । आवेदने । सम्मानपू
 र्थकविज्ञापने ॥ नि विदं । ल्युट् ॥
 समर्पणे ॥
 निवेदितः । वि । कृतनिवेदने ॥
 निवेशः । पुं । विन्यासे ॥ सैन्यविन्यासे
 ॥ शिबिरे । आगन्तुकसैन्यवासे ॥
 उदाहे ॥ स्थाने ॥ निवेशनम् । नि
 विशं । घञ् ॥ निविशन्तेस्मिन् । इ
 ल्लश्चेतिघञ् ॥ कटके ॥ इतिशब्दा
 म्बुधौ प्राणकृष्णः ॥
 निवेशनम् । न । शोभे ॥ स्थितौ ॥ प्र
 वेष्टे ॥ निविशं । ल्युट् ॥

निवेशनीयः । वि । निवेष्टुयोग्ये । नि
 वेष्टनाच् ॥
 निवेशितः । वि । विहिते ॥ विशतेर्ण
 णात् कर्म्मणि ऋतः ॥
 निवेश्यः । वि । निवेशनीये ॥
 निष्ट । स्त्री । निशायाम् । रात्री ॥ नि
 तरां श्यति तनूकरोति व्यापारान् ।
 श्रोतनूकरणे । आतश्चोपसर्गइति-
 कः । षृपोद्गरादिः ॥
 निशठः । पुं । वरुदेवात्मने ॥
 निशमनम् । न । दृष्टौ ॥ श्रुतौ ॥
 निशा । स्त्री । रचोवनन्याम् । रात्री
 ॥ नितरां श्यति तनूकरोतिव्यापारान्
 न् । शोः । आतश्चोपसर्गइतिकः ॥
 टाप् ॥ दाहहरिद्रायाम् ॥ हरिद्रा-
 याम् ॥ अम्रविशेषे ॥ यथा । अलं
 गोपतियुग्मश्च कर्कषन्विमृगा स्तथा
 । निशासंज्ञाः स्मृताश्चै ते शेषाश्चान्ये
 दिनात्मकाइति ॥
 निशाकरः । पुं । दन्त्रे ॥ निशां करो
 ति । डुकृञ् । दिवाविभानिशेति
 टः ॥ डुकृटे ॥
 निशाख्या । स्त्री । हरिद्रायाम् ॥
 निशागणः । पुं । गणराज । राविस-
 मूहे ॥
 निशाघरः । पुं । राक्षसे ॥ फेरौ । इ
 गाले ॥ पेचके । घूके ॥ सर्वे ॥ भूते

निशान्ते

॥ चक्रवाके ॥ चोरकभेषजे ॥ नि-
शायं चरति । चर० । चरेष्ट ॥ वि
। राचिचरर्भावे ॥

निशाचरी । स्त्री । पांशुलायाम् । कु
लटायाम् ॥ राचस्याम् ॥ अनिर्वृति
निशाचरी ममगृहान्तराले स्थिता
निश्चिन्ते निशामगमच्छृतिपुराणशा
स्त्रीदितान् । क्रियां तदनुगा संखी
हृदय एव चिन्ताविशत् तयोर्दमन
कारणं त्वमसिकेवलं भूपते ॥ कैश
नीनामगम्यद्रये ॥ टिच्चान् डीप् ॥

निशाचर्म । न । तमसि । अन्यकारे ॥

निशाचलम् । न । हिमे । तुहिने ॥

निशाटः । पुं । पेषके ॥ निशाया मट
ति । अट० । अच् ॥ निशाचरे ॥

निशाटक । पुं । गुग्गुलौ ॥ इतिराज
निर्घण्टः ॥

निशाटन । पुं । उजूके । पेषके ॥ नि
शाचरे ॥

निशात । वि । तेजिते । निशिते । शी
णिते ॥ निशायते स्म । शी० । क्तः
। शाशोरिति पक्षे इत्वाभावः ॥

निशाद । वि । निशाभुजि ॥

निशादिः । स्त्री । सन्ध्यायाम् ॥ इति
राजनिर्घण्टः ॥

निशानम् । न । तीक्ष्णीकरणे ॥
निशाक्तम् । न । वन्ये । गृहे । भवने

निशाच

॥ उषसि । प्रभाते ॥ यथा । निशा
क्ते निशान्ताङ्गनामानयुक्ते स्फुरत्तार
काभानुमद्भानुपूते । प्रसन्नाम्बरान्ते
रटद्द्रव्यज्ञगीते जगद्चित्तुमुच्च नि
शं दृगन्ते ॥ वृत्त्युत्कलदयारामभ
ट्टाचार्यः ॥ वि । शान्ते ॥

निशान्ध । वि । राव्यन्धे ॥

निशान्धी । स्त्री । जतुकालतायाम् ॥

निशापतिः । पुं । चन्द्रे ॥ निशायाः प
तिः ॥ कर्पूरे ॥

निशापुष्यम् । न । उत्पले ॥

निशावलः । पुं । भेषवृषमिथुनकर्कट
धनुर्मकरराशिषु ॥

निशाभङ्गा । स्त्री । दुग्धपुष्प्याम् । दु
ग्धमेया इतिगौडभाषा ॥

निशामणिः । पुं । चन्द्रे ॥ निशाया म
णिरिव ॥

निशामनम् । न । दर्शने । चाक्षुष-
ज्ञाने ॥ आलोचने ॥ अक्षये ॥ चाप
नमावे ॥

निशासगः । पुं । खगले ॥

निशास्यम् । न । मारये ॥ शृङ्गिन्साया
म् । स्वार्थेण्यन्तः । भावे स्तुट् ॥ पु।
रावियुञ्जे ॥

निशास्र । पुं । चन्द्रे ॥ इति हेमचन्द्र ॥

निशासक । पुं । सप्त रूपकान्तर्गत रूप
कभेदे ॥ तज्जलणशथा । कघुइन्

निशिपा

गुरुदन्तव्यासतलिकः स्मृतः । चतु
 विंशति वर्णसुरसेहास्ये निशाहकः
 ॥ तालविशेषे ॥ यथा । प्रविश्यनर्त
 कारङ्गं विकीर्णं कुसुमादिकम् । नि
 शाहकेषु तालेन कामलं नृत्त्यमा
 चरेत् ॥ इति सङ्गीतदासोदरः ॥
 निशावनः । पुं । शये ॥ इति राजनि-
 र्घण्टः ॥
 निशावेदी । पुं । कुकुटे इति हेमचन्द्रः ॥
 निशाहसः । पुं । कुमुदे । कैरवे ॥ इ-
 ति चिकारुदशेषः ॥ निशायां हसः
 हसनं विकारो ऽस्त्विति ॥
 निशाह्वा । स्त्री । हरिश्वायाम् ॥ निशा
 आह्वायस्याः । निशापदेन सर्वेराचि
 पर्याया हरिद्रानामानि भवन्ति ॥
 निशितः । त्रि । शायिते । तीक्ष्णोद्धते ॥
 निशायतेऽस्य । शोः । त्तः । शार्हो-
 रिति वेत्तम् ॥ न । लोः ॥
 निशिपाहः । पुं । उत्तविशेषे ॥ यथा
 । तालशररञ्जुपररञ्जवरसुन्दरम् भा
 वयुतत । लगणमन्यकृतचामरम् ।
 सुदुमतिनागपतिचित्तकृतसङ्गमम्
 वृत्तनिशिपाहमसिताचिहृदयङ्गम
 म् ॥ यथा । चन्द्रमुखि जीवमुषि वा
 ति मन्थयानिले याति मन्थितमि
 व गाढमदनालले । तापकरकाम
 ऋरञ्जल्यभरशीलितं मा मिहहिप

निशैतः

शय जहि रोष मतिमन्वितमिति ॥
 निशिपुष्पा । स्त्री । } शेफालिका-
 निशिपुष्पिका । स्त्री । }
 याश्च । पारजात इति हारसिद्धार
 इति च भाषा ॥
 निशिपुष्पी । स्त्री । निशिपुष्पिकायाम्
 ॥ निशि राचौ विकसितानि पुष्पाण्य
 ऽस्त्राः । मध्यमपदलोपः । सप्तम्या
 अलुक् । पाककथ्येति ङीप् ॥
 निशीथः । पुं । अर्हुराथे ॥ निशैरते ऽ
 स्मिन् । शीङ् । निशीथगोपीया
 वग्वाः इति चक् ॥ राविमारे ॥
 निशीथिनी । स्त्री । विद्यामायाम् । रा
 चौ ॥ निशीथो ऽस्त्रस्त्राम् । इतिः
 ङीप् ॥
 निशीथिनीनाथः । पुं । चन्द्रमसि ॥
 निशीथ्या । स्त्री । राचौ इति भूरि ॥
 निशुम्भः । पुं । शुम्भापरले दानत्रवि
 शेषे ॥ वधे ॥
 निशुम्भनम् । न । सारथे ॥ इति हचा
 युषः ॥
 निशुम्भमघनी । स्त्री । } दुर्गाया
 निशुम्भमर्दिनी । स्त्री । } म् ॥
 निशुम्भशुम्भमघनी । स्त्री । }
 निशुम्भी । पुं । बुदुविशेषे । इज्जकपा
 स्मिनि । वञ्चटीके ॥
 निशैतः । पुं । वक्पचिदि ॥ इति वि

निश्चितः

निश्चास

काण्डशेषः ॥
 निशेया । स्त्री । विवृतायाम् । रेच-
 न्याम् ॥
 निश्चयः । पुं । संशयान्यज्ञाने । निर्णय-
 ये । तिहाक्ते । अथवसाये ।
 इदमित्युक्तेवेति । संशयविपर्ययर-
 हिते । विषयपरिच्छेदे ॥ निश्चय-
 नम् ॥ चिञ् ० ॥ ग्रहवृष्टनिश्चिगम-
 श्वेष्यप् ॥ चिन्माचमसल्लमचय-
 मंशयमानन्दमनुभवारूढम् ॥ त्र-
 ष्टैवास्ति तदन्यत्राकिञ्चिदपि नि-
 श्वयो विदुषामिति पूज्यपादाः ॥ प्र-
 माणनिवन्धने । शास्त्राचार्यवचनता-
 त्पर्यविषये ऽर्थे ॥
 निश्चलः । वि । अचले ॥ स्थिरे ॥ अ-
 सम्भावनाविपरीतभावनारहिते ॥
 जाग्रत्स्वप्नदर्शनलक्षणविशेषरहिते-
 ॥ अवहितकरणकल्पे ॥
 निश्चला । स्त्री । भूमौ । अचलायाम्
 ॥ शास्त्रपंग्णाम् ॥
 निश्चलाङ्गः । पुं । वक्त्रे ॥ चि । पर्वतादौ
 ॥ स्थन्दरहिते ॥
 निश्चायकः । वि । निर्णायके ॥ निश्चय-
 कर्त्तरि ॥
 निश्चारकः । पुं । पुरीषस्यचये ॥ स्वैरे-
 ॥ समीरणे ॥ इतिनेदिनी ॥
 निश्चितः । वि । विज्ञेयतयाच्चाते । प्र-

माणतो निर्णयति ॥ यथा । जगतश्चय-
 न्मूढं तत्परिज्ञानात् परश्रेय इति
 सर्वोपनिषदां निश्चितोर्थ इति भाष्य-
 म् ॥ निश्चितवति ॥ ब्रह्मविदि ॥ नि-
 सचिञ् ० । कर्त्तरि क्तः ॥
 निश्चिन्तः । चि । चिन्ताशून्ये । चिन्ता-
 मक्ते ॥ निर्गताचिन्तायस्मात् ॥ वा-
 चेव चिन्तया मुक्ती परमानन्दप्राप्ति-
 तौ । यो विमुग्धो जडो बालो योगुणे-
 भ्यः परकृतः ॥
 निश्चीयमानः । वि । निश्चयविषये ॥
 निश्चीरानदी । स्त्री । तीर्थविशेषे ॥
 निश्चुक्कणम् । नी । दन्तशाण्ये । मिसि-
 इतिभाषा ॥ इतिचिकाण्डशेषः ॥
 निश्चेष्टः । वि । ईहारहिते । निश्चयो-
 जे ॥ निर्गता चेष्टा यस्मात् ॥
 निश्चेष्टता । स्त्री । कायिकबाधोपरोक्त-
 रणे ॥
 निश्चेष्टाकरणः । पुं । कामबाधविशेषे
 ॥ मनःशिलाघटितौषधिशेषे ॥
 निश्चेष्टी । स्त्री । अधिरोक्षिणाम् । का-
 ष्टादिकृतारोच्यमार्गि । निश्चेष्टी इति
 भाषा ॥ नियता श्रेयःपङ्क्तिरव ॥
 निश्चासः । पुं । एतने । यद्विमुख्यासे
 ॥ निश्चसनम् । असप्राग्ने । घञ् ॥
 निश्चाससंहिता । स्त्री । वराहपुराण-
 मसिधु शिवप्रणीतशास्त्रविशेषः ॥

१४३४

निघट्ट

निघट्टः

निघट्टः । पुं । तूणीरे ॥ नितरां सञ्च-
नो शरास्रवः । पञ्च० । इलश्वेतिघ-
ञ् ॥ सङ्गमे ॥

निघट्टार्थः । पुं । समाखिले ॥ निघट्ट-
ति । पञ्चसङ्गे । नौषङ्गेर्गधिन् । च
जोरितिकुञ्जम् ॥

निघट्टी । वि । धनुर्हरे ॥ तूणीरे ॥
निघट्टोस्याखिलन्वास्ति । इनिः ॥

निघट्टः । वि । आसीने ॥ यथास्थानं
स्थिते ॥ यथाः । त्वरे प्रमोहो भव-
ति स्वस्त्यै रपि विचेष्टितैः । निघट्टं

भोजयेत् तस्मान्मूषोच्चारौ चकार
येदिति ॥ निघीदतिष्ठा । षट् ॥
गच्छर्थेतिष्ठः । रदाभ्यामितिनः ॥

निघट्टकम् । नं । सुनिघट्टे ॥ वि ।
आसीने ॥

निघट्टेनम् । नं । स्थाने ॥ निघट्टेन-
सीदन्त्येव । षट् ॥ अधिकरणे
ल्युट् ॥

निघट्टा । स्त्री । आपणे । षट् ॥ नि-
घीदन्त्यस्यो जनाः । षट् ॥ सञ्जा-
यांसमज्जेतिक्वप् । सदिरप्रतेरिति
पः ॥ सुद्रखदायाम् ॥

निघट्टरः । पुं । जन्वाले । कटंजे ॥ नि-
सीदन्त्येव । षट् ॥ नौसदेरिति
त्वरच् । सदिरप्रतेरितिपञ्चम् ॥ य-
दा । निघट्टेनम् । सं० । क्विप् । नि

पदं आसनस्य धरः आवरकः । वृज्
आवरणे आधृपीयः । षष्ठादच् ॥
स्मरे ॥

निघट्टरी । स्त्री । निशायाम् ॥ पित्वा
न्डीप् ॥

निघट्टः । वि । कठिने ॥ पुं । देशविशेषे
वहुवचनान्तः ॥ तद्देशराजे ॥
निघादस्वरे ॥ पर्यतविशेषे । इला-

घृतस्य देचिणे दिसदस्येयोजनवि-
स्तीर्षे । पूर्वतोदीर्घे हरिवर्षस्यमया
दीर्घौ ॥ निघीदति । षट् ॥ अ-
च् । षषोदरादिः ॥

निघादः । पुं । तन्त्रीसमुद्रिते कणोत्थि-
ते च स्वरविशेषे ॥ निघादं रीति कु-
ञ्जरः ॥ पारशवे । ब्राह्मणोच्छ्रूक-

न्यायामूढायामुत्पन्ने धीवरविशेषे ॥
चण्डाले ॥ निघीदति मनोवस्तिन्-
पापमस्तिन्वा । षट् ॥ इत्यार्षे

तिघञ् । सदिरप्रतेरितिपञ्चम् ॥ ने-
णोरुमन्यनादुत्पन्ने ॥ दग्धस्याप्रा-
तीकाशो विकटाचो तिष्ठस्वकः ।

किङ्करोमीति तान् सर्वान् विप्राना-
चं सचातुरः ॥ निघीदेति तमूच-
स्ते निघादस्तेन सोमवन् ततस्त-

त्सम्भवाज्जाता विन्यगैश्चनिवासा-
नः ॥ निघादा मुनिशार्दूलपापक-
र्षापञ्चणाः । तेन हारेण निघ्कान्तं

निषेदुः

निष्कः

तत् पापं तच्छभूपतेः ॥ निषादास्ते
ततो जाता वेनकल्मषनाशनाः ॥

इतिविष्णुपुराणम् ॥

निषादकर्षूः । पुं । देशविशेषे ॥

निषादाधिपः । पुं । रामायणप्रसिद्धे गु

हाख्ये ॥ निषादानामधिपे ॥

निषादी । पुं । उल्लिखके । शब्दारीहे

॥ निषीदन्त्यवश्यम् । षट् लृ० । आ

वश्यकेष्वितिः ॥ यद्वा । निषादयश्च्यु

पदेशयति शक्तिनम् । यद्वादिस्त्वा-

त् आद्यश्यके वा णिनिः ॥ उपविष्टे ॥

निषिद्धः । वि । अस्मादगतेऽसाधनता

निषेधजनञ्पदयोगिवाक्यगम्ये ।

श्लिष्टानुपत्तनञ्योगिवाक्यगम्ये ॥

वाधिते ॥ निषेधविषये ॥ निषिद्धा

ति निषिद्धातेस्त्वया । सिधुः । कर्त्त

रिकर्मणिवाक्ताः ॥

निषिद्धकर्म्म । न । नरकाद्यनिष्ठसाध

ने ब्राह्मणजननादौ ॥ नरकादी-

त्यादिपदादौ विकदुःखप्रदः । ब्राह्म

णजनमादीत्यादिपदात्सुरापाना

दिप्रदः ॥

निषेकः । पुं । गर्भाधाने ॥ न । रेतसि

॥ निषिच्यते । षिच० । षञ् ॥

निषेदिशान् । त्रि । निषसे ॥ भाषा-

भासदवसश्चुवइतिकसुप्रत्ययः ॥
निषेदुषी । स्त्री । निषसाशम् ॥

लीप् ॥

निषेधः । पुं । प्रतिषेधे । निदर्शने ॥ य

द्विन्यतेतन्निषिध्यते इतिविधिसृष्टे

निषेधानवकाशश्चेतिन्यायः ॥ नि

षेधनम् । निपूर्वात् सेधतेर्घञ् । सु

षामा दिच्वात् षत्वम् ॥

निषेधत्वम् । न । सेवने ॥

निषेधितः । वि । नितरामनुष्ठिते ॥

निषेधः । वि । सेवनीये ॥ सेवमाने

॥ सेधिते ॥ निसेधितुमर्हः । षेड् ॥

अर्हण्यत् । सतानिषेधोऽहिमवान्

भोगिनांमक्षयाचक्षः ॥

निष्कः । पुं । न । साष्टहेमप्रते । सा

ष्टसुवर्षयते । शास्त्रीवषोऽधमाष

कपरिमितं स्वर्णसुवर्षः - तेषामष्टा

धिकप्रते ॥ दीनारे । व्यावहारिक

रूपके ॥ कर्षे । स्वर्णकर्षे ॥ वषोऽथ

पुरखे ॥ हेममाषे ॥ हेमपले ॥ नि

श्येन कायति । कै० । आतस्वेति

कः । इदुदुपधच्छतिषः ॥ यदा । नि

षीदति । षलृ० । नौसदेर्दिञ्चोतिक

न् । सदिर प्रतेरितिषः ॥ चतुर्भिः

सुवर्णैः परिमितेमानविशेषे ॥ चतुः

शौवर्षिकोनिष्कोविशेषश्चु प्रमाय-

तः ॥ षोडशदशे । षोडशकाहन इ

तिगौडभाषा ॥ मषकचतुष्टये ॥ इ
तिवैश्वकपरिभाषा ॥

निष्कार

निष्कारकः । वि । उपसर्गरहिते ॥

निष्कारुः । पुं । वरुणद्रुमे ॥ इतिशब्द
चन्द्रिका ॥

निष्कम्पः । वि । निस्तरङ्गे ॥ निर्दोषयै ॥

निष्कर्षः । पुं । निशुभे ॥ निष्कर्षणम्

। वृषः । घञ् ॥ इयत्तापरिच्छेदे ॥

निष्कलम् । न । प्रह्वयि । निरवयवे ॥

निर्गताः कक्षा यस्यात् ॥ वि । कक्षा

शून्ये ॥ नष्टवीर्ये ॥ निरुपाधौ ॥ नि

र्गतः कलाभिः ॥ आधारेपुल्लिङ्ग इति

शब्दचन्द्रिका ॥

निष्कला । स्त्री । विगतात्तवायाम् । र

जोहीनायाम् ॥ वृत्तायाम् ॥ कलाया

निष्क्रान्ता । निरादय इति समासः ॥

निर्गतकलं शुक्रमस्या वा ॥

निष्कली । स्त्री । विगतात्तवनार्याम् ॥

शौरादित्त्वान् डीष् ॥

निष्कामः । वि । मानसकामनाशून्ये ।

निस्त्रैगुण्ये विवेकिनि ॥ विभ्रमापा-

दिताः कामाः प्रत्यक्तत्त्वाविवेकि

नः । यस्या द्विनिर्गताः सेव्ये निष्का

म इति भण्यते ॥ निर्गतः कामेभ्यः ॥

निष्कारणः । वि । फलापेक्षारहिते ॥

कारणशब्दः फलपरः । यथा प्राज्ञ

योगेन निष्कारणः पञ्चविधो ऽथो

योत्सेयश्चेत्यागमः ॥ निष्कारण-

इतिदृष्टं कारणमनपेक्षेच्यर्थः ॥

निष्कृतिः

निष्कालकः । पुं । मुण्डितलोमि घटा
भ्यक्ते प्रायश्चित्तार्हे ॥

निष्काशः । पुं । प्रासादाद्युपस्थाने । छ
ज्जाइ० वारण्डाइ० वारजाइ० पगिया
इतिचभाषा ॥ इतिमहाभरतम् ॥

निष्कासितः । वि । निर्गमिते । अयङ्
ष्टे । निष्कारिते ॥ आहिते ॥ धिकृ
ते ॥ निष्कास्यते स्म । कसगतौ । ग्य
न्तः । क्तः ॥

निष्कुटः । पुं । गृहासन्नोपपत्ते । गृहा
रामे ॥ कुटात् गृहात् निष्क्रान्तः

। निरादय इति स० ॥ केदारे ॥ क

पाटे ॥ पत्न्याटे । अन्तः घुरे । वे

डा रावला रणवास इत्यादिभाषा ॥

निष्कुटिः । स्त्री । वृद्धदेलायाम् । वृद्ध
लायाम् ॥ निश्चिताकुटिः कौटिल्य

मस्याः । निष्क्रान्ता कुटैर्वा ॥

निष्कुटी । स्त्री । पृथ्वीकायाम् । वृद्ध
देलायाम् ॥ वृद्धिकाराटितिडीष् ॥

निष्कुशितः । वि । निष्कासिते ॥

निष्कुपितः । वि । खण्डिते ॥ कुप्यातेः

कर्मण्यक्ते इतिनष्टायामितीडागमः ॥

निष्कुहः । पुं । कोटरे । वृद्धादिरन्

भे ॥ निस्त्रयेन कुडयते । कुडविष्सा

पत्ते । पचाद्यच् ॥

निष्कृतः । वि । नाशिते ॥ प्रायश्चित्ते ॥

निष्कृतिः । स्त्री । निर्भुक्तौ । निस्कारे ॥

निष्कयः

निष्करणम् । कुञ्ज० । त्तिन् ॥ शुद्धी
 । उत्पन्नपापस्यनाशे ॥ ब्रह्ममेवैवमि
 चमे सुरापेगुह्यतल्पगे । सर्वविविदि
 तीःसद्भिः कृतमेनास्तिनिष्कृतिः ॥
 निष्कृपः । वि । निर्दये ॥
 निष्कृतः । वि । सारे ॥ निचोड इति
 भाषा ॥
 निष्कृष्टार्थः । वि । सारार्थे ॥
 निष्कोपणम् । न । अन्तरव्यवहारी वदि
 निस्सारणे ॥
 निष्क्रमः । पुं । बुद्धिसम्पत्तौ । धीशक्तौ
 ॥ निर्गमे ॥ दुष्कृत्ते ॥ निष्क्रमण
 संस्कारे ॥ निष्क्रमणम् ॥ क्रम० ।
 चञ् । नोदात्तेति वृद्धिर्न ॥
 निष्क्रमणम् । न । दशसंस्कारान्तर्गत
 संस्कार विशेषे । चतुर्थेमासि कर्त्तव्य
 शिशो निष्क्रमणं गृह्णादित्याचुक्त
 विधिविहिते । स्वयं दर्शने ॥ गृह्णादे
 वैद्विर्निर्गमने ॥
 निष्कयः । पुं । विक्रये ॥ भृतौ । वेत
 ने ॥ निष्कयणम् । हुकीञ्० । एर
 च् ॥ बुद्धियोगे ॥ सामर्थ्ये ॥ निर्ग
 तौ ॥ प्रत्युपकारे ॥ विनिमये ॥ नि
 ष्कयते प्रथ्याधियते ऽनेन परगृही
 तम् । हुकीञ्० । एरच् ॥

निष्क्रान्तः । वि । निर्गते ॥
 निष्क्रियः । वि । क्रियारहिते ॥ न ।

निष्ठीव

प्रज्ञायि ॥
 निष्कायः । पुं । रसके । मांसादिका
 ये । जोष इतिरसा इतिच भाषा ॥
 निष्कथः । वि । वर्णाश्रमादिभ्यो निर्गते
 चाण्डालादौ ॥ निर्गते । निसेगते
 इत्य प्रत्ययः ॥ इत्वात्तादावितिप
 च्त्वम् ॥
 निष्ठा । स्त्री । निर्बहये । नाथसन्धिस
 मापने । नाथोक्त्या प्रस्तुतकथासमा
 सौ ॥ निष्पत्तौ ॥ नाशे ॥ अन्ते ॥
 याज्ञायाम् ॥ उत्कर्षे ॥ व्यवस्थायाम्
 ॥ क्लेशे ॥ प्रते ॥ गुरुशुश्रूषादौ तत्प
 रतायाम् ॥ नियतं स्थानम् । आत
 श्योपसर्गइत्यङ् ॥ उपसर्गादितिप
 च्त्वम् । टाप् ॥ निश्चयेन स्थितौ ॥ ध
 र्मादौश्रद्धायाम् ॥ यथा । निष्ठयाचि
 प्रतिष्ठास्यादनिष्ठस्य कुतः कुञ्चम् ।
 शक्नोति नैष्ठिकः स्वीयं धर्मं चातुं न
 चेतरे इति ॥
 निष्ठानम् । न । तेसने । व्यञ्जने । भक्ता
 शत्रोपसेचने दग्धादौ ॥ निष्ठीयते
 ऽव । छा० । ल्युट् ॥
 निष्ठितः । वि । निष्पाते ॥ नितरं स्थि
 त्ते ॥ निष्ठयिषिष्टे ॥ निष्ठासञ्जाता
 ऽस्य । ता० इतच् ॥ निश्चयेनस्थिते ॥
 निष्ठीवः । पुं । निष्ठीवने ॥
 निष्ठीवनम् । न । मुखेनस्येयानिरसने

निष्पत्तिः

। निष्ठेवने ॥ छिबुनिरसने । ल्युट् ।
 छिबुत्तिथ्योर्ल्युट् दीर्घावेति स्वामी ।
 । प्रपोदरादिच्चादिति, मुकुटः ॥
 निष्ठुरः । चि । कर्कशवाग्युक्ते । परुषे ॥
 कठीरे ॥ नितिष्ठति । घा० । महु०
 उरश्च । उपसर्गात् सुनोतीति षत्वम्
 ॥ न । वचनविशेषे ॥ यथा । गुच्छाज्ञा
 मेध्यसंज्ञानां वचनं निष्ठुरं विदुः ।
 यदन्यथा वचोनीचं स्त्रीपुंसो र्भियु
 नाश्रयमिति ॥
 निष्ठेवः । पुं । निष्ठीवे । निष्ठीवने ॥
 छिबु० । घञ् ॥
 निष्ठेवनम् । न । निष्ठीवने ॥ छिबु० ।
 ल्युट् ॥
 निष्प्यूतः । चि । आविद्धे । नुन्ने । चि
 से ॥ निष्ठीव्यते अ । छिबु० । ङः ।
 यस्तेतिनेट् । छो, शूडिच्यूट् ॥
 निष्प्यूतिः । स्त्री । निष्ठीवने ॥ छिबु० ।
 क्तिन् । छोरिच्यूट् ॥
 निष्पातः । चि । लुशले । निपुण्ये । वि
 च्चे ॥ न्यसासीत् । ष्णाशौचे । गच्य
 र्धेतिङ्गः । निनदीभ्यामिति षत्वम् ॥
 पारङ्गते ॥
 निष्पकः । चि । क्वचित्ते ॥ निश्चयेन-
 पक्कः ॥

निष्पचनम् । न । निष्पाके ॥

निष्पत्तिः । स्त्री । सिद्धौ ॥ निष्पदन-

निष्पद्

म् । पद० । स्त्रियाङ्किन् ॥ समाप्तौ ॥
 निष्पपाकृतिः । स्त्री । सपचाकृतौ । अ
 च्यक्तमीडायाम् ॥
 निष्पचिका । स्त्री । करीरघृषे ॥ इति
 राकनिर्घण्टः ॥
 निष्पद्यानम् । न । नावि । तर-
 प्याम् ॥ अथ निष्पद्यानोद्देशो
 यथा । नौकाद्यं निष्पद् यानं तद्य
 खचय मुच्यते । अथादिकन्तु यद्
 यानंस्थले सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ जले-
 नौकैव यानं स्या दतस्तां यत्रतो य
 हेत् ॥ * ॥ अथ समयो यथा । सु
 धारवेत्तातिथिचन्द्रयोगे चरेविल-
 ये मकरादिषट्के । अच्येन्त्यसप्त
 स्वतिरेकतौन्ये वदन्ति नौकाघटना
 दिकर्म ॥ * ॥ अश्विखरांशुसुधानि
 धिपूर्वाभिषघनाच्युतभे शुभलये । ता
 रकयोगतिथीन्दुविशुद्धौ नौगमनं
 शुभदं शुभवारे ॥ * ॥ घृचायुर्वेद
 गदिता वृक्षजातिश्चतुर्विधा । समा
 सेनैव गदितं तेषां काष्ठं चतुर्विध
 म् ॥ तदयथा । अघु यत् कोमलं
 काष्ठं सुघटं रज्जजाति तत् । दृढाङ्गं
 घु यत् काष्ठमघटं चपजाति तत् ॥
 कोमलं गुरुयत्काष्ठं वैश्यजाति तद्
 घते । दृढाङ्गं गुरु यत् काष्ठं रुद्रजा
 तितदुपते ॥ अथगण्डययोगेन चि

निष्पद

जातिः काष्ठसङ्ग्रहः ॥ अथविषया
 षैर्घटिता भोजनते सुखसम्पदनौका
 । अन्ये लघुभिः सुदृढं विदधति जल
 दुष्पदं नौकाम् ॥ विभिन्नजातिद्वय
 काष्ठजाता नश्रेयसेनापि सुखाय नौ
 का । नैपाचिरंतिष्ठति पच्यते च वि
 भिद्यते चारिणि मज्जते च ॥ न-सि
 न्मुगायाहति लौहवन्धं तल्लोहका
 न्ते श्रियते हिलौहम् । विपद्यते ते
 न जलेषु नौका गुणेन वन्धं निज-
 गाद् भोजः ॥ * ॥ अथ सचणानि
 । सामान्यश्च विशेषश्च नौकायां स
 चणद्वयम् । तत्र सामान्यम् । राज
 हस्तमितायामा तत्पादपरिणाहि-
 नी । तापदेवोन्नतां नौकां चुद्रेति
 गदिता बुधैः ॥ अतः सार्द्धमितायां मा
 तद्वदपरिणाहिनी । विभागेणोत्थि
 तानौका मध्यमेति प्रचक्षते ॥ चु-
 द्रायमध्यमा भीमा चपलापटकाभ
 वा । दीर्घापत्रपुटाचैव गर्भरा अन्य
 रातया ॥ नौका दशक मित्युक्तं रा
 जहस्तेरनुक्रमम् । एकैकवृष्टैः सा-
 र्द्धं विजानीयाद्द्वयं द्वयम् ॥ उन्न
 तिन्य प्रथीणा च हस्तादद्दुःशसम्भिता
 । अथ भीमा भवांचैव गर्भराचायु
 भप्रदा ॥ अन्यरापरतो यास्तु तासां
 सेवांशुधौ गतिः । तासां गुणस्तु स-

निष्पद

ङ्घ्रिपाददृढता च प्रकीर्त्तिता ॥ * ॥
 अथविशेषः ॥ दीर्घाचैवोन्नताचेति
 विशेषे द्विविधा भिदा । तत्र दीर्घाय
 या । राजहस्तद्वयायामा अष्टाशप-
 रिणाहिनी । नौकेयं दीर्घिकाना
 म दशाङ्गे नोन्नतापि च ॥ दीर्घिका
 तरणि लोला गत्तरागामिनी तरिः
 । जङ्घाशास्त्राविनी चैव चारिणी चे
 गिनी तथा ॥ राजहस्तैकैकवृद्धा नौ
 का नामानि वैदशः उन्नतिः परि
 णाहस्य दशाष्टाशमितौ क्रमात् ॥
 अथ लोला गामिनी च शाविनी दुःख
 दा भवेत् । लोलायामान मारभ्य
 वावद् भवति गत्तरा ॥ लोलायाः फ
 लमाधत्ते एवं सर्वासु निर्णयः । वे-
 गिन्याः परतो यातु सा शिना योत्त
 रायथा ॥ भोजोपि । नौकादीर्घं य
 येच्छं स्नात् तत्रैतानि विवर्जयेत् ।
 हस्तसंख्या परिख्याञ्चा वसुवेदग्रहे
 क्षरे ॥ यप्युत्तरमितानौकाः कुलं
 हन्ति वलं धनम् । भवते हत्तरं वा
 पि या चचारिशतेः परा ॥ एतेन च
 स्वारिशतिपष्टिनवतिसंख्या तत्पर
 लोपि । यावद्परदशकां तावदेव त
 तफलमिति । इति दीर्घा ॥ अथोन्न
 ता । राजहस्तद्वयमिता तावत्प्रसर
 योन्नता । इयमुद्धीभिधानौका चैमा

निष्पद

य पृथिवीभुजाम् ॥ ऊर्ध्वानूर्ध्वान्स्थानं
 मुखी गर्भिणीः सन्ध्यातया । राज
 हस्तैकैकवृद्धा नाम पञ्चपयं भवेत्
 ॥ अचानूर्ध्वी गर्भिणी च निन्दितं ना
 भयुष्मकम् ॥ सन्ध्यातयाः परा यास्तु
 ताः शुभायययोद्भवम् ॥ भोजोऽपि
 । वाणान्युत्तरतो मानं नौकानाम
 शुभं वहेत् । पञ्चांगदूर्ध्वोदुक्तासं धन
 नाशं वयोर्दतः ॥ इत्युक्ता ॥ * ॥
 धात्वादीनामतो यद्ये निर्णयं तरि
 संशयम् । कनकं रजतं ताम्रं पित्तय
 वा यथाक्रमम् ॥ ब्रह्मादिभिः परि
 न्यस्य नौकाचिन्मय कर्मणि । चतुःशृ
 ङ्गा त्रिशृङ्गा भादिशृङ्गा चैक शृङ्गिणी
 ॥ सितरक्तपीतनीलवर्णाः नुः द्वा
 त्-यवाक्रमम् । केयरी महिषीना
 गोः हिरदेः व्याघ्र खंच । पचीभेको
 सनुष्यश्च एतेषां षट्नाटकम् ॥ ना
 वां मुखे परिन्यस्य आदिश्यादिदशा
 भुवाम् । कलशो दर्पण शूत्र खैदशा
 नां महीभुजाम् ॥ हंसः केकीशुकः
 सिंहो गजोऽहिर्याघ्रपट्टपट्टौ ।
 आदिश्यादिदशाजात नौकापरि प
 रिन्यसेत् ॥ * ॥ नौकासु मण्डिपि
 न्यासो विज्ञेयो नयदण्डयत् । सुक्ता
 स्वकै र्युक्ता नौका य्वात् सर्वतो भ
 द्रा ॥ तत् संश्या वेदयरसवेदय-

निष्पद

सम्पिता क्रमशः ॥ कनकादीनां माहा
 जयमात्रेति गद्यते सङ्घः ॥ ब्रह्म च
 वेदितये एकैके वैश्वशूद्रयोनी ॥
 * ॥ निर्गृहं सगृहं वाव तत् सर्वं हि
 विधं भवेत् । निर्गृहं पूर्वं मुद्दिष्टं स
 गृहाणि यथाशृणु ॥ सगृहा त्रिविधा
 प्रोक्ता सर्वमर्थाग्रमन्दिरा । सर्वतो म
 न्दिरं यत्र साक्षेया सर्वमन्दिरा ॥ रा
 चां कौशाश्वनारीयां यान मत्र प्रश
 स्यते । मध्यतो मन्दिरं यत्र साक्षेया
 मर्धमन्दिरा ॥ राचां विश्वासयाषा
 दिवर्षासु च प्रशस्यते । अग्रतो मन्दि
 रं यत्र साक्षेया त्वग्रमन्दिरा ॥ चिर
 प्रवासयात्रायां रणे काले यमाश्रये
 । मन्दिरमानं नौका प्रसरत एवाह
 भागतो न्यूनम् ॥ भोजसा । टी
 घैरसपसुषट् दिवाकरानेकदिशुगप
 मित्ता यथानाम् । राजपञ्चभुजस
 म्भितोऽतिमन्दिरं तरिगते मञ्जीभु
 जाम् ॥ भास्करादिकदशाभुर्वा पुन
 र्धातुनिर्णयनमत्र पुर्यवत् । यथावा
 कलसादीनां निर्णयो भवदण्डयम्
 ॥ काटजं यातुजं चेति मन्दिर् दिवि
 धं भवेत् । काटजं सुखमप्यप्ये वि
 श्वेपातुजं सतम् ॥ अत्रशश्यागजा
 दीनां सन्ध्यातयाऽहिर्याघ्रपट्टपट्टौ ।
 याश्चैव मुनिभिर्मर्मयः पूर्ववदन्तः

निष्पन्नः

निष्पावः

॥ दिङ्मात्रमिदं मुद्दिष्टं नैकाखेच
 च मप्रजम् । प्रधानेष्वेव नियमो अ
 प्रधाने न निर्णयः ॥ अघुता दठता चै
 व गामिताच्छ्रिता तथा । समतेति
 गुणोद्देशोः नैकानां सम्प्रकाशितः
 ॥ सर्वविधिन्य यो राजा नैकायानं
 करोति च । सचिरं सुखमाप्नोति वि
 जयं समरं श्रियम् ॥ यो ऽज्ञानाद्
 न्यत्रायानं नैकानां कुरुते नृपः ।
 तस्यैतानि विनश्यन्ति यशोवीर्यं बलं
 धनम् ॥ इति निष्पदयानोद्देशे नै
 कार्थानम् ॥ * ॥ अघन्यजघनानानि
 यथा । नैकान्यतीजलेयानं जघन्य
 मिति गच्छते । तद्देहावहव स्तोत्र पा
 श्चास्त्रानां प्रकीर्तिताः ॥ श्लोकीरु
 पन्तुः बद्धयानं श्लोकीयानं तदुच्यते
 । घटीभिर्घटितं यानं घटीनैकेति
 गच्छते ॥ तुम्ब्याद्यैस्तु फलैर्यानि फल
 यानं प्रचक्ष्यते । चर्मभिस्तु लघुपूर्वार्थ
 च्चर्मयानं तदुच्यते ॥ यानं यत्तु घु
 भिवृच्चैर्हययानं तदुच्यते । जन्तुभिः
 सखिले यानं जन्तु यानं प्रचक्ष्यते ॥
 बाहुभ्यांसन्तरेद् वारि अघन्येषु न
 निर्णयः ॥ * ॥ इतियुक्तिकल्पतरौ -
 निष्पदयानोद्देशः ॥

निष्पन्नः । वि । निर्वृत्ते । सिद्धे । सम्प
 न्ने ॥ निष्पद्यते अ । पद० । गच्छ

र्धेतिक्तः ॥
 निष्पन्नत्वम् । न । विद्यमानकावस-
 भ्यन्त्ये ॥
 निष्परिग्रहः । वि । परमेश्वरे ॥ निर्ग
 तः । कन्याकौपीनाभ्यात्मपुस्तकादि
 र्थतिरिक्तः परिग्रहो यस्मात्सः ॥ वि
 ॥ त्यक्तसङ्गे ॥
 निष्पाकः । पुं । निष्पद्यने ॥
 निष्पातः । पुं । प्रहारे ॥
 निष्पादः । पुं । निष्पादने ॥
 निष्पादनम् । न । सम्पादने । निष्पत्तौ
 ॥ निस् पूर्वात् पदेर्यन्ता झ्युट् ॥
 निष्पादना । स्त्री । निष्पत्तिप्रेरणे ॥
 निष्पादितः । वि । कृतनिष्पादने ॥
 निष्पाद्यः । वि । साधे । निष्पादनीये ॥
 निष्पापः । वि । पापरहिते ॥ निर्गतः
 पापेभ्यः ॥ निरादयइति समासः ॥
 निष्पावः । पुं । शूर्पपवने ॥ धान्यादिनि
 स्तुंषीकृतौ । पवने ॥ निष्पूयते शो
 थ्यते तु पाद्यपनयनेन । पूञ्० । परि
 माणाख्यायां सर्वेभ्य इति घञ् ॥ य
 था । दौ शूर्पनिष्पावौ । शूर्पेणेति
 करणवृत्तौ यान्तस्य कर्तृकरणे कृता
 बहुलमिति समासः । अवशूर्पसङ्
 ख्या तण्डुलादेरपि परिच्छिन्तिर्ग
 म्यते । शूर्प द्वित्वन्तार्थिकं नतुशब्द
 म् । यद्यप्यत्र निरम्भोः पूर्वोरिति

निष्प्र

निष्ठा

घञ् लभ्यते तथापि सर्वग्रहणवशा
 दनेनापि भवितु मर्हति ॥ राजमा
 ये । श्वेतशिल्पिधान्ये । राजशिल्पी
 वीजभटयांसु । वेडा चौरा इति च
 यस्त्रभाषा ॥ निष्पावो मधुरोरुचो
 विपाकेऽस्यो गुरुः सरः । कषायः स
 न्यपित्तास्रमूषवातविबन्धकृत् ॥ वि
 दाद्युष्णो विषक्षेपशोयद्वृच्छुकनाश
 नः ॥ कडङ्गके ॥ पधने ॥ शिल्पिका
 याम् ॥ वि । निर्विकल्पे ॥ निष्पयन
 म् । पूज् ० । घञ् ॥

निष्पावकः । पुं खेतशिल्प्याम् ॥
 निष्पावी । स्त्री । शिल्पीविशेषे । चैं
 रा चौरा वेडा इति भाषा प्रसिद्धे
 ॥ साक्षिधा । हरिद्वर्या सुस्त्राच ॥
 निष्पृष्टः । वि । इच्छारहिते ॥ निःस
 र्ज्ञे । वैषयिकमुखेऽनुरागरहिते ॥
 निर्गता स्पृहा यस्य सः ॥
 निष्पृष्टा । स्त्री । अग्निशिखायाम् ॥
 निष्प्रेषः । पुं । सङ्घर्षे ॥
 निष्प्रतिभः । वि । जडे । अचे ॥ नि
 र्गतः प्रतिभायाः ॥
 निष्प्रच्युहः । वि । निर्विघ्ने ॥
 निष्प्रभः । वि । विगते । अरोके । दी
 प्तियर्जिते ॥ निष्कान्ता प्रमाऽस्मा
 त् ॥ अमकाशस्वरूपे ॥

निष्प्रवाणम् । न । नवीनवस्त्रे । तन्त्र

विमुक्तवाससि ॥
 निष्प्रवाणिः । वि । अनाहते । तन्त्रके
 । नवाम्बरे ॥ प्रोयन्ते ऽनया अस्त्रावा
 । वेज् ० । करणेति ल्युट् । डीप् ।
 निर्गता प्रवाणी तन्तुवायशलाका अ
 स्त्रास्त्रादा । निष्प्रवाणिश्चेतिकवभा
 नेनियस्यते ॥ निष्प्रवाणिःपटः न
 वीनइत्यर्थः ॥

निष्पालः । वि । फलशून्ये ॥
 निष्फला । स्त्री । निष्कलायां नार्याम्
 । विगता र्त्तवायाम् ॥
 निष्फली । स्त्री । निष्फलायाम् ॥
 निः । अ । निषेधे ॥ निश्चये ॥ ॥ साक
 ॥ ल्ये ॥ अतीते ॥
 निसम्पातः । पुं । अर्द्धराषे । निशीघ्रे
 ॥ इतिगव् ० ॥
 निसर्गः । पुं । रूपे । स्वभावे ॥ सग
 ॥ निसर्जनम् । सृज् ० । घञ् ॥
 निसिन्धुः । पुं । सिन्धुवारे ॥
 निसुम्नः । पुं । असुरान्तरे ॥
 निस्सदनम् । न । वधे । मारणे ॥ प्रूह
 चरणे । भावे ल्युट् ॥
 निस्तता । स्त्री । विदतायाम् ॥
 निस्तष्टः । वि । न्यस्ते ॥ निस्तव्यतेस्म ।
 सृज् ० । ङः ॥ मध्यस्थे इति पिका
 मरयेपः ॥
 निस्तष्टार्यः । पुं । द्रुतविशेषे ॥ यथा ।

निसंखः

निखटार्थे मितार्थश्च तथासन्देह
 शरकः । कार्यप्रेष्य स्त्रिधा दूतो दू
 च्यस्यापि तथात्रिधा ॥ तंज्ञचर्षयथा
 । उभयोर्भाव मुञ्जीय स्वयं वदति
 चोत्तरम् । सुंष्टिष्टं कुरुते कर्म नि
 खटार्थस्तुसम्भृतः ॥ इतिसाहिच्यद
 र्पणे इ परिच्छेदः ॥ पुरुषविशेषे ॥
 यथा । धीरःस्थिरमतिः शूरःस्वामि
 कार्यविधायकः । स्वपौरुषप्रकाशीच
 निखटार्थः स उच्यतइतिसङ्गीतदा
 मोदरः ॥ धनायव्ययपाशनादौनि
 युक्त ॥ यथा । यःस्वामिनानियुक्तो
 पिधनायव्ययपाशने । कुपीदकुपि
 वाशिज्येनिखटार्थस्तुसम्भृतइतिगृह
 स्पतिः ॥ निखटाप्रयायस्मिन् सः ॥
 निस्तत्त्व । पि । असति ॥ निर्गत तत्त्वं
 वास्तवं रूपं यस्मात् ॥
 निसमी । खी । वटिकायाम् । खडी
 इतिभाषा ॥ स्तनहीनायाम् ॥
 निस्तन्द्रिः । पि । अनक्षसे ॥ निर्गतात
 न्द्रिराण्यं यस्मात् ॥
 निस्तरणम् । न । उपाये ॥ निस्तारे ॥
 तरखे ॥ निर्गमेइतिविश्व ॥
 निस्तरहणम् । न । मारखे ॥ दृष्टुहिंसा
 याम् । निरुप्यैः । सृष्टुर्वा । भावे
 सुट् ॥

निस्तद्व । वि । वर्तुले ॥ वले ॥ निर

निघस्तु

सं निर्गतं वातख मस्य ॥
 निस्तधी । खी । वटिकायाम् ॥ इति
 शब्देचन्द्रिका ॥
 निस्तारः । पुं । उद्वारे । निस्तारणे ॥ य
 था । जीर्णातरिः सतिदंतीवगभीर
 नीरा वाखा वधं सकलमित्यमनर्ष
 हेतुः । निस्तारवीज मिदमेव कृ
 शोदरीणां यन्माधवत्वमसि संस्य
 तिकर्षधारः ॥ इत्युद्गतः ॥
 निस्तारवीजम् । न । ससारार्थवतरण
 हेतौ ब्रह्मोपासने ॥ यथा । कलौ-
 पापयुगे घोरे तपोहीनेति दुस्तरे ।
 निस्तारवीजमेतावद् ब्रह्ममन्त्रस्यसा
 धनम् ॥ साधनानिषद् ज्ञानिनानात
 न्नागमादिषु । कलौदुर्बलजीवाना
 मसाध्यानिमहेश्वरीतिमशानिर्वाण
 तन्त्रम् ॥ अपिच । स्तरणकीर्त्तनं-
 विष्णोरर्चनंवाद्सेवनम् । धन्दनंस्तव
 नंनिश्चंभक्त्या नैवेद्यमद्ययम् ॥ च
 रणोदकपानश्चतन्मन्त्रजपन तथा ।
 इदनिस्तारवीजश्च सर्वेषामीश्वरत-
 न्त्रनेदितिब्रह्मवैवर्त्तेप्रकृतिसूत्रे ३३
 अध्यायः ॥
 निस्ततीर्षत् । पि । निस्तरितुमि
 च्छति ॥
 निस्तुषचीरः । पु । मोघमे ॥ इतिरा
 जनिर्घण्टः ॥

५३३३

५३३३

निसृष्टा

निस्तुपरजम् । न । स्फटिके ॥
 निस्तुषितः । वि । त्यक्ते ॥ त्वेग्विहीने
 ॥ खड्गुहते ॥ इतिमेदिनी ॥
 निस्तेजाः । वि । तेजोरहिते ॥
 निस्तोदः । पुं । पीडाविशेषे ॥
 निस्त्रिंशः । पुं । खड्गे ॥ निर्गतस्त्रिंशद्भ्यो
 ऽङ्गुलिभ्यः । निरादयइति स० सङ्
 ख्यायास्तत्पुरुषस्यडन्वाच्यः ॥ वि ।
 निर्हये । निर्घृष्टे ॥
 निस्त्रिंशपक्का । स्त्री । सुहीष्टचे ॥
 निस्त्रैगुण्यः । वि । निष्कामे ॥ निष्क्रा
 न्त खैगुण्यात् ॥ पुं । त्रिगुणातीते
 परशिवे ॥ त्रैगुण्यः संसारस्तद्दहित
 त्वात् ॥
 निस्त्रैणपुष्पिकः । पुं । राजधत्तूरके ॥
 निस्त्रेहः । वि । प्रेमशून्ये ॥
 निस्त्रेहफला । स्त्री । श्वेतकण्टकार्याम् ॥
 निस्पन्दः । पुं । स्पन्दने ॥ इतित्रिकाण्ड
 शेषः ॥ वि । स्पन्दरहिते । ईषल
 म्पहीने ॥
 निस्पन्दतरः । वि । एकानस्पन्दरहिते ॥
 निस्पृहः । वि । अतिविरक्ते ॥ निर्गता
 दोषदर्शनेन सर्वेभ्योदृष्टादृष्टविषये
 भ्यः स्पृहादृष्ट्यायच्छः ॥ व्यासादि
 यु ॥ व्यासादीनां निस्पृहाणां परा
 र्थेनिदृष्टयते ॥
 निस्पृहा । स्त्री । अग्निशिखावृष्टे ॥

निहारः

निस्सन्दः । पुं । स्पन्दने । चरये ॥ नि-
 सन्दते ऽनेन । सन्दू० । स्यदोजवे इ
 तिघञन्तोनिपातितः ॥
 निस्सन्दनम् । न । सन्दे । सन्दू० । ल्युट् ॥
 निस्सावः । पुं । मासरे । भक्तसमुद्भवे
 सण्डे । भांड इतिभाषा ॥ निस्सा
 व्यते । स्तु० । ख्यन्तः । एरच् घञ्वा ॥
 निस्सः । वि । निरुत्साहे ॥
 निस्स्वनः । पुं । शब्दे ॥ निस्स्वननम् । स्व
 नशब्दे । नौगदनद पठस्वन इत्यप् ॥
 निस्स्वानः । पुं । निनादे । शब्दे ॥ नि
 स्स्वननम् । स्वन० । नौगदनदपठस्व
 न इति पाश्चिकोघञ् ॥
 निस्सारितः । वि । निष्कासिते ॥ निरा
 कृते ॥
 निस्सीमः । वि । अपर्यन्ते ॥
 निस्सतः । वि । नाशिते ॥
 निस्सननम् । न । वधे । मारणे ॥ हन्ते
 भावेत्युट् ॥
 निस्सता । वि । हननकर्त्तरि ॥
 निस्सवः । पुं । साक्षाने ॥ ह्येञ्० नि
 पूर्वः । ह्यः सम्प्रसारणश्चन्वाभ्युपवि-
 ष्विच्यप् सम्प्रसारणश्च ॥
 निस्साका । स्त्री । गोधिकायाम् ॥ निय
 तं जहातिभुषम् । नैःहर्येतिहाक.
 कन् । वाहुषकान् नष्टस्यः ॥
 निस्सारः । पुं । नीहारे । हिमे ॥ नि-

नीरम्

नीतिसारः । पुं । इन्द्रम्यतिवृषस्य च्यु
क्तेनीतिशास्त्रविशेषे ॥ सचगरुडपु
राणे ऽष्टास्वध्यायेष्वस्ति ॥

नीशः । पुं । नेतरि । प्रापयितरि ॥ स्तोत्रे
इति वेदभाष्यम् ॥ नयति । शीष्०
। इतिकुचिनीरसिकाशिभ्यः वयन् ॥
न । जले ॥

नीभम् । न । नीत्रे । घञीके । पटञ्चप्रा
क्ते । आस्तात्ते । औस्ताती इति भाषा
॥ नितरां ध्रियते । दृड् अवस्थाने । नि
शुयेन धरति जलमिति वा । धृञ् धार
णे । मू० कः । अन्येषां० दीर्घः ॥ वने ॥
नेमौ ॥ चन्त्रे ॥ रेयतीनक्षत्रे ॥

नीपः । पुं । कदम्बे । वल्लिप्रिये ॥ घञ्
के ॥ नीलाशोकद्रुमे ॥ धाराकदम्बे
॥ नीपे । मदाकदम्बः स्याद्द्वाराकम्बइ-
त्यपीतिसाङ्गः ॥ नयति नीयते वा
। शीष्० । पानीविधिभ्यः प । वाहु
लकात् गुणाभावः ॥ धनेनीतिप्रा
णकृष्णः ॥

नीयमानः । वि । प्राप्यमाणे ॥

नीरम् । न । चीरे । ञ्मुनि । जले
॥ शरदा नीरजात्यच्या नीराणि प्र
कृति ययुः । भट्टानामिवचेतांसि पु
नर्थोगनिषेधया ॥ रसे ॥ नीयते ।
शीष्० । स्फावितश्चीतरक् ॥ नि-
गंत रादमेर्षा । निरादघ इतिसमा

नीरधिः

सः । अखेराप इति श्रुतेः ॥ निर्गते ।
रो ऽग्निरेष्वात् । प्रादिभ्यो धातुल-
खेतिपङ्कतीदिः । अग्नीषिर्त्रैष्णवः
क्षमितिश्चातेः ॥ निश्चयेन रांति-
सुखम् । रो० । आतश्चेतिके ङ्लो
परतिदीर्घः ॥ निष्ठीवास्त्वक् शकृन्मू
षविषाण्यमुने संद्विपेत् ॥

नीरजम् । न । कुष्ठौघर्षा ॥ पत्ने ॥ मु
क्तायाम् ॥ वि । जलजाते ॥ नीरे
जातम् । जनी० । ङः ॥ पुं । उशी
रिणि ॥ उद्रे ॥

नीरजाः । वि । निर्धूलिदे शपुष्पादौ ॥
स्त्री । अरजस्त्रायाम् ॥

नीरजस्तः । वि । निर्गिहो ॥

नीरतरङ्गः । वि । विरते सुरतरागे ।
रमण्यभाववति ॥ यथा । आयाताः
सखि वर्षा वर्षादपि यासु वासरो-
दीर्घः । दिशिदिशि नीरतरङ्गो नी
रतरङ्गो ममापि हृदये शः इति ॥

नीरदः । पुं । मेघे ॥ मुस्तके ॥ वि ।
दृक्शून्ये ॥ यथा । आस्वाद्य निरव
शेष विरहिषधूनां मृदूनि मांसानि
। करकामिषेण मन्ये निष्ठीवति नी
रदो ऽस्त्रीनीति ॥

नीरदिनी । स्त्री । मेघप्रत्याम् ॥

नीरधिः । पुं । अज्यो । समुद्रे ॥ नीरा
धिधीयन्ते ऽस्मिन् । लुधान् । कर्म

नीराज

यद्यधिकरणेचेतिकिः ॥

नीरनिधिः । पुं । अकूपारे । समुद्रे ॥

नीराग्नितरां धीयन्ते ऽच । बुधा
ञ्० । किः ॥

नीरन्धः । वि । सान्धे । घने ॥ छिद्र

रहिते ॥ यथा । श्रीमन्नाथतर्जि

ते । जिज्ञितयशःसंशुद्धमुक्तावलीमादा

वैवविधिर्विधित्सुरमलंकारं त्वदी

वैगुणैः । नीरन्ध्राम्बलोक्ततामपि

ततो नान्तं गुणानामहोउत्पित्सु

र्गनान्तरे समकिरत्तास्तास्तस्ता

रकाः ॥ इतिकालिदासः ॥

नीरसः । पुं । दाडिमे ॥ वि । रसही

ने ॥ यथा । शृङ्गारी चेत् कविः का

थे जातं रसमयं जगत् । सद्य चेद्

शृङ्गारी नीरसं सर्वमेव तत् ॥

नीराखुः । पुं । उद्रे । जलविडाले ॥

नीराजनम् । न । आराचिके । दीपा

दिनासत्कृतौ ॥ पञ्चनीराजनं कु

र्वात् प्रथमं दीपमाकथ्य । द्वितीयं

सोदकाजेन तृतीयं धैतवाससा ॥

चूताश्रद्धादिपर्वेष्वचतुर्थमपरिकी

र्त्तितम् । पञ्चमं प्रणिपातेन साष्टाङ्गे

नयथाविधि ॥ आश्विनशुक्लदशम्या-

मश्रादेः पूजने ॥ यथा शरत्काले म

हाष्टम्यादुर्गाद्याः परिपूजनम् । नीरा

जनं दशम्यात्कुर्याद्द्वैधसवृद्धये ॥ निः

नीलः

शेषेण राजनमत्र । नीरस्य शान्नुद-

कस्य अजनं चेत्प्रोषणवा । नीरेण्ये

अजनस्यर्जनं वा ॥

नीराजना । स्त्री । आराचिके । दीपा

दिनासत्कृतौ ॥ निःशेषेण नितरां-

वा राजनम् । राजद्वीपौ यद्यन्तः ।

यद्यासन्न्येतिमावेयुच् ॥

नीरिन्दुः । पुं । शाखाटके । आश्वे ओ

डा इति गौडेषु ख्याते वृक्षे ॥

नीरुक् । पुं । स्त्री । रोगभावे । स्वा

स्थे । अनामये ॥ वि । रोगरहिते

। उल्लाघे । पटौ ॥ निरोचते । रुच् ०

। किप् । नचि वृत्तिवृषीतिदीर्घः ॥

नीरुजम् । न । कुठीपथी ॥ वि । रो

गा ऽभाषवति ॥ रुजाया निर्गतम् ॥

नीरूपः । वि । रूपभावविशिष्टे ॥ नी

रूपस्यापि कालस्येन्द्रियवेक्षत्वाभ्युपा

मेनेति वेदान्तपरिभाषा ॥

नीलः । पुं । निधिप्रभेदे ॥ अद्रि विशेषे

। इच्छादतस्योत्तरस्मिन् द्विसहस्रयो

जनध्विस्तीर्थे प्रागावते रम्यकवर्ष-

स्य मर्यादापर्वते ॥ भारतवर्षस्ये

शैलविशेषे ॥ वानरविशेषे ॥ व

र्णविशेषे ॥ नीलौपथी ॥ जाम्बुने

॥ मञ्जुघोषे ॥ घटवृक्षे ॥ कुण्ड

र्णे ॥ घृपोत्सर्गवृषे ॥ चरणानि सु

खं पुच्छं यद्यश्वेतानि गोपतेः । खा

नीलः

चारससवर्षश्च तं नीलमिति निर्दि
 शेत् ॥ अपिच । लोहितो यस्तुवर्णे
 न पुच्छाग्नेतुपाण्डुरः । श्वेतः खुर
 विपाद्याभ्यां स नीलोद्युष उच्यते ॥
 नीलति । नीलवर्णे । इगुपधेतिकः
 ॥ न । नीलीरक्ते ॥ नील्यारक्तम् ।
 नील्याश्रन् ॥ इन्द्रनीलमणौ । नी
 लन् इति भाषा प्रसिद्धे सौरिरक्ते ॥
 काचलवणे ॥ ताक्षीशपचे ॥ विषे ॥
 सौवीराश्रने ॥ तुल्ये ॥ नृच्याद्वाष्टो
 त्तरगतकरणात्पर्यतकरणविशेषे ॥
 धर्षवृत्तप्रभेदे ॥ ताक्षपयोधरनाय
 कतोमरवज्रधरम् पाण्डियुतश्च वि
 भाषय भामिनि वृत्तवरम् । नील
 सिद्धम् फणिनायकपिङ्गलसंछपित
 न् पण्डितमण्डलिकासुखदं सखि
 कर्णगतम् ॥ यथा । सुन्दरि सुन्दरि
 पौनतिशालिनि किङ्कुर्ये मानि
 नि मानिनि कामसिद्धं हृदयं परुषे
 । शरिणि शरिणि ते हृदये निदि
 तोदयितो भामिनि भाषिनि वासिम
 नोस्य चिराय यत् । इति ॥ नीलं लज्ज
 लिह रूप उत्पातः । तथा चिचराहः ।
 सपर्वणि यदाराहुग्रहणं चन्द्रसुर्वयोः
 । चन्द्रार्कमण्डलं लिट्टं दृष्ट्वा जनपद
 चयः इति ॥ यद्यनीलं लज्जा च
 न्द्रवकलङ्कोदश्यते एतदेवैत्याति

नीलका

कं नैत्यमधिकृत्योक्तम् । यदादि-
 ष्ये नैत्यतदानश्येदिति ॥ वि । नी
 लवर्णयुक्ते ॥
 नीलकम् । न । कालालूय इति भाषा
 प्रसिद्धे काचलवणे ॥ वर्त्तलोहे ॥ पुं
 । असनवृत्ते ॥
 नीलकण्ठः । पुं । शिषे । हरे ॥ चीरा
 व्येर्मथ्यमानाश्च विषं शालाहलोद्य
 भूत् । हरेण धारितं कण्ठे नीलकण्ठ
 स्ततो हरः ॥ दाक्ष्युहे ॥ ग्रामचटके
 ॥ मयूरे ॥ खञ्जने ॥ नीलः कण्ठोय
 क्तसः ॥ पीतसारे ॥ न । मूलके ॥
 इति राजनिर्घण्टः ॥
 नीलकण्ठशिखा । स्त्री । मयूरशिखा
 याम् ॥ नीलकण्ठशिखा सुध्वी पित्त
 श्लेष्मातिसारजित् ॥
 नीलकण्ठाक्षम् । न । ब्रह्मणे ॥ त्रि ।
 खञ्जनाक्षे ॥
 नीलकन्दः । पुं । महिषकन्दप्रभेदे ।
 विषकन्दे । महिषीकन्दे ॥ इति रा
 जनिर्घण्टः ॥
 नीलकमलम् । न । नीलवर्णपद्मे । उ
 त्यले । हिमाक्षे ॥
 नीलकुनला । स्त्री । नीर्याः सखीविशे
 षे ॥ वि । नीलकुनलविशिष्टे ॥
 नीलकुरयटकः । पुं । नीलजिष्णाम् ॥
 नीलक्रान्ता । स्त्री । विष्णुक्रान्तायाम् ॥

नीलप

नीलम

नीलक्रीचः । पुं । नीलवक्रे । दीर्घ-
ग्रीचे ॥

नीलग्रीवः । पुं । शिबे ॥ नीलाग्रीवा
यस्यसः ॥

नीलद्रुः । पुं । प्रहूने ॥ सृगाले ॥ स
रे ॥ क्रिमिशिबे ॥ नितरां लङ्गति
। लगि० नीलति वा । नीलवर्णे ।
खरुण्डकितिनिपातनात् साधुः ॥
स्त्री । भम्भराख्याम् ॥

नीलवर्म । न । परूपके ॥ नीलवर्णा
जिने ॥

नीलजम् । न । वर्त्तलोहे ॥ वि । नी
लाज्जाते ॥

नीलजिह्वी । स्त्री । नीलकुरण्डके ॥

नीलतरुः । पुं । नारिकेले ॥

नीलतालः । पुं । तमाले ॥ घिन्ताले ॥

नीलदूर्वा । स्त्री । श्यामायाम् । भार्ग
व्याम् । रुहायाम् ॥ नीलदूर्वाहिमा
तिक्तामधुरा तुवरा चरेत् । कफपि
तास्त्रवीसर्पहृणादाहत्वगामयान् ॥
नीलाचासौदूर्वाच ॥

नीलध्वजः । पुं । तमासवृत्ते ॥ माहि
सच्याः पुर्याराजशिबे ॥ वि । नी
लध्वजाविशिष्टे ॥

नीलनिर्गुण्डी । स्त्री । नीलसिन्धुवारे ॥

नीलनिर्थासकः । पुं । नीलासनवृत्ते ॥

नीलपद्मम् । न । अन्धकारे ॥

नीलपत्रम् । न । इन्दीवरे ॥ नीलानि

पत्राण्यस्य ॥ पुं । गुण्डल्ले ॥ अग्रम

क्तकवृत्ते । नीलासनवृत्ते ॥ दा
डिमे ॥

नीलपद्मम् । न । इन्दीवरे ॥ नीलपत्र
त् पद्मम् ॥

नीलपिच्छः । पुं । श्येनखगे ॥

नीलपुनर्नर्वा । स्त्री । कृष्णवर्णपुनर्नर्वा
शाके । नीलायाम् । नीलगदहपडो
आ इति भाषा ॥

नीलपुष्पः । पुं । नीलभृङ्गराजे ॥ नीला
क्षाने ॥ शीतसहे । निर्गुण्डीद्रुमे ॥ न
। अन्वियर्थे ॥ नीलवर्णपुष्पे ॥

नीलपुष्पा । स्त्री । विष्णुक्रान्तायाम् ॥

नीलपुष्पिका । स्त्री । नील्याम् ॥ अत
स्याम् ॥

नीलपुष्पी । स्त्री । नील्याम् ॥ निर्गु-
ण्द्याम् । सिन्दुके ॥ अतस्याम् ॥ नी
लवृङ्गायाम् ॥

नीलफला । स्त्री । जम्बाम् ॥

नीलभृङ्गराजः । पुं । नीलवर्णभृङ्गराजे
। महाभृङ्गे । श्यामले । नीलाभंग
रा प्रतिभाषा ॥

नीलमणिः । पुं । इन्द्रनीलमयी । न
सारे । नीले ॥ चीरमध्ये शिपेक्षी
लं चीरश्चेत्नीलतां व्रजेत् । इन्द्रनी
लमितिख्यात मागस्ये रत्ननिर्णये

नीलव

॥ नीलीरसनिभाः केचिच्छम्भुर्कण
 निभाः परे इत्यादिनागस्थेन रत्ना श
 खेः एषोमेकादश विधाऽहो योक्ता ॥
 नीलमाधवः । पुं । विष्णौ ॥
 नीलमायः । पुं । राजमाये ॥
 नीलसीलिकः । पुं । खद्योते ॥
 नीलसत्तिका । स्त्री । पुष्पकासीसे ॥
 । कृष्णवर्णायां सृष्टि ॥
 नीललोहम् । न । वर्चलोहे ॥
 नीललोहितः । पुं । शिषे । धूर्जटे ॥
 नीलश्वसौ लोहितश्वः । कण्ठेजटा
 सुच । नीलः कण्ठे लोहिताश्वके
 शा अस्येति स्वामी ॥ नीलरक्तमि-
 श्रितवर्णे ॥ व्रतविशेषे ॥
 नीललोहिता । स्त्री । भूमिजम्बाम् ॥
 नीलवर्षाभूः । स्त्री । नीलपुनर्नवाया-
 म् ॥ पुं । कृष्णमेके ॥
 नीलवल्ली । स्त्री । यन्दायाम् ॥
 नीलवसनः । पुं । शनौ ॥ इच्छायुधे ।
 नीलाम्बरे ॥ वि । नीलवस्त्रयुक्ते ॥
 नीलवस्त्रः । पुं । वलदेभे ॥ न । नील
 वर्णवसने ॥ यथा । स्त्रीक्रीडाशयनी
 यादौ नीलवस्त्रं नदुप्यति । नीली
 वस्त्रं नस्पृशेच्चनोलिमास्त्रकंप्रजेदिति
 गाह्ये प्रायश्चित्ताध्यायः ॥ तदारण्य
 प्रायश्चित्ताशुक्तांप्रायश्चित्तविनेके । त
 पभविष्यपुराणे । शृणुष्वेति महावा

नीलवृ

होनीलीरक्तसंधारणात् । वाससो
 गणशार्दूलगदतो ममकृत्स्नशः ॥
 पालनाद् विक्रपाच्चैव उद्धृते रूपजीव
 नात् । पतितस्तुभवेद्द्विप्रस्त्रिभिः कृ
 ष्णैर्विशुध्यति ॥ नीलीरक्तेन प्रस्त्रेण
 यत्कर्मकुर्वते द्विजः । स्नानं दानं तपो
 होमः स्वाध्यायः पितृतर्पणम् ॥ वृथा
 तस्मन्नायज्ञोनीलीयेस्त्रस्य धारणा
 त् । नीलीरक्तं यदावस्त्रं कश्चिद्द्वि
 प्रस्तुधारयेत् ॥ अहोरात्रोचितो भू-
 स्त्वा पञ्चगव्येन शुध्यतीति । इदम
 ज्ञाने । ज्ञानेतुङ्गुप्यम् । अथापवा
 दमाहापस्तम्बः । नीली च्यनुदृष्टौ
 । स्त्रीणां क्रीडार्थसंयोगे शयनीये
 न दुप्यतीति ॥
 नीलवासाः । पुं । शनैश्चरे ॥ बलभरे
 ॥ नीलेवाससीयस्यसः ॥
 नीलवृक्षा । स्त्री । अजान्याम् । अति
 लोमशायाम् । नीलवर्णवोना इति
 गौडभाषा ॥
 नीलवृचः । पुं । वृचविशेषे । वातारौ
 । शोफनाशने ॥
 नीलवृत्तकम् । न । तूले ॥ इति राज
 निर्घण्टः ॥
 नीलवृषः । पुं । कृष्णवर्णवृषे ॥ वृषवि
 शेषे ॥ पश्यास्यलक्षणवृषे ॥
 नीलवृषा । स्त्री । वाशीध्याम् ॥

नीलाञ्ज

नीलास

नीलव्रतम् । न । व्रतविशेषे ॥ नीललो
 हितव्रते ॥
 नीलशिखण्डः । पुं । नीलजटाभारं ।
 हरे ॥ नीलशिखण्डोऽस्य ॥
 नीलशिघुः । पुं । शोभाञ्जने ॥
 नीलसरस्वती । स्त्री । तारायाम् । ची
 नाधिवासिन्यां बुद्धशक्तिविशेषे ॥
 नीलसारः । पुं । सिन्दुकवृक्षे ॥
 नीलसिन्दुकः । पुं । निर्गुण्याम् ।
 नीलसिन्दुवारः । पुं । शीतसहाया
 म् ॥
 नीला । स्त्री । सच्चिकापभेदे । वर्षशा
 याम् ॥ नीलति । नीलवर्णः । ऋच्
 ॥ देवीविशेषे ॥ नीलपुनर्नवायाम्
 ॥ नीलाम् ॥ मङ्गाररागछनायामि
 ति वृहस्पतिपुराणम् ॥
 नीलाङ्गः । पुं । सारसखगे ॥ चासे ॥
 नीलाङ्गः । पुं । कृमौ ॥ निराङ्गकृति
 । जगितौ । खड्गकृपियुनीलद्रु
 लिम् इति निर्धाल्लगेः कः प्रच्ययाने
 दीर्घे नीलद्रुः । नीलाङ्ग इति पाठा
 न्तरे तु धातेरपि दीर्घानि पाच्यन्ते ॥
 स्त्री । मम्भराख्याम् ॥ मुषिरे ॥ प्र
 हने ॥
 नीलाञ्जनम् । न । सोवीराञ्जने ॥
 तुल्ये ॥
 नीलाञ्जना । स्त्री । विद्युति ॥ इतिज

टाधरः ॥
 नीलाञ्जनी । स्त्री । कालाञ्जनीचुम्पे ॥
 नीलाञ्जसा । स्त्री । असरोभेदे ॥ न
 दीभेदे ॥ विद्युति ॥
 नीलाण्डकः । पुं । कृष्णे । गवये ॥
 नीलापराजिता । स्त्री । नीलवर्षापरा
 जितांश्वतायाम् । सञ्जानीत्याम् ॥
 नीलाञ्जम् । न । नीलोत्पले ॥
 नीलाम्बरः । पुं । बलदेवे । अद्युताग्र
 जे ॥ कैाण्ये । राक्षसे ॥ शनैश्वरे
 ॥ नीलमम्बरं यस्य ॥ न । तोलीश
 पथे । युक्तोदरे ॥ नीलवस्त्रे ॥ वि ।
 नीलयस्त्रविशिष्टे ॥
 नीलाम्बा । स्त्री । देवीविशेषे ॥ नी
 लाद्रिपर्वतोपरिस्थेतत्स्थाने ॥
 नीलाम्बुजम् । न । नीलोत्पले ॥ नी
 लचतदम्बुजम् ॥
 नीलान्जानः । पुं । पुष्यवृक्षविशेषे ।
 दास्याम् । आर्त्तगंलायाम् ॥
 नीलास्त्री । स्त्री । चुपविशेषे । श्यामा
 यस्याम् ॥
 नीलासुः । पुं । कन्दविशेषे । श्याम
 खासुके ॥
 नीलाश्या । पुं । नीलमणौ ॥
 नीलासनः । पुं । नीलपथे । नीलहृमे
 ॥ इति पद्मविशेषे ॥ यथा । लिङ्गोप
 रिस्थिता नारी यथा कृत्वा पदद्वय

नीलप

॥ नीलीरसनिभाः केचिच्छम्भुकण्ड
निभाः परे इत्यादिनागस्येन रत्ना श
खेः एषामेकादश विधाः लोकाः ॥

नीलमाधवः । पुं । विष्णो । ॥
नीलमाधः । पुं । राजमाधे ॥
नीलमीलिकः । पुं । खद्योते ॥
नीलसक्तिका । स्त्री । पुष्पकासीसे ॥
कृष्णवर्णायांसृदि ॥

नीललोहम् । न । वर्तलोहे ॥
नीललोहितः । पुं । शिवे । धूर्जटौ ॥
नीलस्वासौ लोहितश्च । कण्ठे मटा
सुच । नीलः कण्ठे लोहिताश्वके
शा अस्येति स्वामी ॥ नीलरत्नमि-
श्रितवर्णे ॥ प्रतविशेषे ॥

नीललोहिताः स्त्री । भूमिजम्बाम् ॥
नीलवर्षाभूः स्त्री । नीलपुनर्नवाया-
म् ॥ पुं । कृष्णमेके ॥

नीलमङ्गी । स्त्री । वन्दायाम् ॥

नीलवसनः । पुं । शनौ ॥ इच्छायुधे ।
नीलाम्बरे ॥ वि । नीलवख्युक्ते ॥

नीलवस्त्रः । पुं । वस्त्रदेवे ॥ न । नील
वर्णवसने ॥ यथा । स्त्री क्रीडाशयनी
यादौ नीलवस्त्रं नदुप्यति । नीली
वस्त्रं नस्पृशेन्नोत्तिमान्तरकं व्रजेदिति
गार्हपत्यायश्चित्ताध्यायः ॥ तद्वारण
प्रायश्चित्ताशुक्लप्रायश्चित्तविवेके । त
पमविष्यपुराणे । शृणुष्वेति महावा

नीलवृ

होनीलीरक्तमधारणात् । वाससो
गणशार्दूलगदतो ममकृतमशः ॥
पालनाद् विक्रयाच्चैव उदृष्टैरुपजीव
नात् । पतितस्तुभवेद्दुविप्रस्त्रिभिः कृ
ञ्चैर्विशुध्यति ॥ नीलीरक्तेन वस्त्रेण
यत्कर्म कुरुते द्विजः । स्नानदानंतपो
होमः स्वाध्यायः पितृतर्पणम् ॥ वृथा
तस्मिन्हायसीनीलोवस्त्रस्य धारणा
त् । नीलीरक्तं यदावस्त्रं कश्चिद्दुवि
प्रस्तुधारयेत् ॥ अहोरात्रोषितो भू-
त्वा पञ्चगव्येन शुध्यतीति । इदम
ज्ञाने । ज्ञानेतुर्द्वैगुण्यम् । अथापवा
दमाहापस्तम्बः । नीलीत्यनुष्टौ
। स्त्रीणां क्रीडार्थसंयोगे शयनीये
न दुप्यतीति ॥

नीलवासाः । पुं । शनैश्चरे ॥ वस्त्रभङ्गे
॥ नीलेवाससीयस्यसः ॥

नीलवृद्धाः स्त्री ॥ अजान्याम् । अति
लोमशायाम् ॥ नीलवर्णवेना इति
गौडभाषा ॥

नीलवृक्षः । पुं । वृक्षविशेषे । वातारौ
। शोफनाशने ॥

नीलवृन्तकम् । न । तूले ॥ इति राज
निर्घण्टः ॥

नीलवृषः । पुं । कृष्णवर्णवृषे ॥ वृषवि
शेषे ॥ पश्यास्त्रिलक्षं वृषे ॥

नीलवृषाः स्त्री । वात्सीक्याम् ॥

नीलाञ्ज

नीलव्रतम् । न । व्रतविशेषे ॥ नीललो
 ॥ हितव्रते ॥
 नीलशिखण्डः । पुं । नीलजटाभारे ।
 ॥ श्रे ॥ नीलशिखण्डोऽस्य ॥
 नीलशिशुः । पुं । शोभाञ्जने ॥
 नीलसरस्वती । स्त्री । तारायाम् । ची
 । नाधिर्वासिन्यां बुद्धशक्तिविशेषे ॥
 नीलसारः । पुं । तिल्लुकवृक्षे ॥
 नीलसिन्दुकः । पुं । निर्गुण्याम् ।
 नीलसिन्दुवारः । पुं । शीतसहाया
 म् ॥
 नीला । स्त्री । मक्षिकाप्रभेदे । वर्षया
 याम् ॥ नीलति । नीलवर्णे । अच्
 ॥ देवीविशेषे ॥ नीलपुनर्नवायाम्
 ॥ नील्याम् ॥ मत्तारारामस्यनार्यामि
 तिबृहद्बर्मपुराणम् ॥
 नीलाङ्गः । पुं । सारसखगे ॥ चासे ॥
 नीलाङ्गः । पुं । कृमौ ॥ निरांशङ्गति
 । खगिगत्तौ । खरशङ्कुपीयुनीलङ्ग
 खिग इति निर्वाङ्गगेःकृ. प्रत्ययाने
 र्दीर्घेनीलङ्गः । नीलाङ्ग इतिपाठा
 न्तरेत्तु धातोरापिदीर्घानिपात्यते ॥
 स्त्री । भम्भरात्याम् ॥ शुषिरे ॥ प्र
 हने ॥
 नीलाञ्जनम् । न । सौवीराञ्जने ॥
 तुल्ये ॥
 नीलाञ्जना । स्त्री । विद्युति ॥ इतिज

नीलास

टाधरः ॥
 नीलाञ्जनी । स्त्री । कालाञ्जनीर्जुषे ॥
 नीलाञ्जसा । स्त्री । अक्षरोभेदे ॥ न
 दीभेदे ॥ विद्युति ॥
 नीलाण्डकः । पुं । कृष्ये । गवये ॥
 नीलापराजिता । स्त्री । नीलवर्णापरा
 जितांलतायाम् । महानील्वाम् ॥
 नीलाजम् । न । नीलोत्पले ॥
 नीलाम्बरः । पुं । बलदेवे । अव्युताश
 जे ॥ कैशर्मे । राक्षसे ॥ शनैश्चरे
 ॥ नीलमम्बरयस्य ॥ न । तोलीश
 पचे । युक्तोदरे ॥ नीलवस्त्रे ॥ वि ।
 नीलवस्त्रविशिष्टे ॥
 नीलान्वा । स्त्री । देवीविशेषे ॥ नी-
 लाद्रिपर्वतोपरिस्थितस्त्वाने ॥
 नीलाम्बुजम् । न । नीलोत्पले ॥ नी
 लंश्वतदम्बुजमच ॥
 नीलान्धानः । पुं । पुष्पवृक्षविशेषे ।
 दास्याम् । आर्त्तगंलायाम् ॥
 नीलाश्वी । स्त्री । क्षुपविशेषे । श्यामा
 लनाम् ॥
 नीलाक्षुः । पुं । कन्दविशेषे । श्याम
 लोक्षुके ॥
 नीलाश्या । पुं । नीलमणी ॥
 नीलासनः । पुं । नीलपत्रे । नीलद्रुमे
 ॥ रतिवन्धविशेषे ॥ यथा । लिङ्गोप
 रिस्थिता नारी श्यां कृत्वा पदद्वय

नीलोत्प

म् । हृदये दत्तदस्ताच वन्धी नीला
सनेमतः ॥ इतिस्म० ॥

नीलिका । स्त्री । नीलिन्याम् ॥ श्वुद्र
रोगभेदे ॥ नेत्ररोगविशेषे ॥ शेषा
लिकायाम् ॥ जलस्यज्वरे ॥ यथा ।
भूमेरुवरो वृक्षस्यकोटरो जलस्य
नीलिकेत्यादिवरप्रकरणे विजयर
चितः ॥ नीलवर्णा नीलादोषधौ
प्राणिनिचेति ङीप् । स्वार्थेकन् ॥

नीलिनी । स्त्री । नीलीवृक्षे ॥ कृष्ण
पिवृति ॥ अजमीठस्यपत्न्याम् ॥
नीलोवर्णोऽख्यः । इतिः । ङीप् ॥
नीली । स्त्री । नीलिकारोगी ॥ नी
लिन्याम् । काषायाम् । रश्मिन्याम् ।
नीलकावृक्ष इतिभाषा ॥ नीलाञ्जा
नपदेश्यनाद्यादनेर्धे ङीप् । नी
लादोषधौ प्राणिनिचनिच्यं ङीप्
। संघायान् वा ॥ नीलिनी रश्मिनी
तित्ता केश्या मोक्षभ्रमापहा । उ-
ष्ण । घन्युदरक्षीरवातरक्तकफानि
खान् ॥ आमवातमुदावर्त्तमदश्चवि
षमुद्धतम् ॥

नीलीरामः । पुं । स्थिरसौहृदेषुदधे ॥
नीलीवृक्षाकृतिः । पुं । शरपुङ्खे ॥
नीलोत्पलम् । न । इन्दीवरे । नील
शपिन्वा इति शौटभाषा ॥

नीलोत्पली । पुं । मञ्जुवोषे ॥ इति-

नीविः

त्रिकाण्डशेषः ॥

नीलोपलः । पुं । इन्द्रनीलमणौ ॥
नीवरः । पुं । वास्तव्ये ॥ वणिजके ॥ प
रिवाजि । भिचुके ॥ नयति नीयते
वा । योज् । कित्त्वरच्छत्वरधीवर
धीवरेत्यादिनासायुः ॥
नीवाकः । पुं । प्रयामे । मूल्योत्कर्षा-
र्थधान्यादिसञ्चये ॥ महार्थहेतोर्धा
न्यादिपुजनानामादरातिशये ॥ तु
लाधरणाधिक्ये ॥ तुलाकृतं न्यूनाधि
क्यं कयादरोवेति स्वामी ॥ नियतं व
चनम् । वच० । घञ् । उपसर्गस्ये
ति दीर्घः ॥ मूल्याधिक्यहेतोर्निश्चये
नपरिच्छेदेने इति भरतः ॥ वचना-
भावे ॥

नीवारः । पुं । श्यामाकादितृषधान्ये ।
सुनिधान्ये । अरगुधान्ये ॥ निरीय
ते । वृक्षवरणे । नैवृषधान्ये इति घञ्
। दीर्घः ॥ नीवारः शीतलोत्पली
पित्तघ्नः कफघ्नतकृत् ॥

नीविः । स्त्री । परिपथे । वदित्पुलप
ने ॥ उच्चये । स्त्रीणां कटीवसनबन्ध
ने ॥ स्त्रीणां मिच्छुपल्लवणम् पुंस्क
टीवृक्षवन्येपि ॥ निश्चयति निवीय
ते वा । ज्येञ् । नैव्योयलोपः पूर्व
स्य दीर्घ इतीमुटित् ॥ नितरामि
न्यति । इति प्रीतिने आगमशास्त्रा

नु

निष्यत्त्वाननुम् । इगुपधात्किदि-
तीन् ॥

नीवी । स्त्री । नीविशब्दार्थे ॥ राजपु-
चादेश्यन्धके । परिपणे ॥ कृदिकारा
दितिडीम् ॥

नीघृत् । पुं । स्त्री । जनपदे । देशे ।
अद्गादिजननिवासस्थाने ॥ नियतो
वर्षते । अधिकरणस्य कर्तृत्वविव-
क्षाप । घृतु० । क्तिप् । नञिघृतीति
दीर्घः ॥ नीघृद्दयोर्भतादेशे इति
शब्दाम्बुधिः ॥

नीशारः । पु । हिमानिखनिवारण
प्रावरणे । खौड इति भाषा ॥ नौरि
वाकृतनीशारः प्रायेण शिशिरे कृशः
॥ नितरां शीर्येते हिमानिखावधाने
नवा । शर्हिंसायाम् । शृषायुवर्षनि
हतेष्विति घञ् ॥ उपसर्गस्य घञी
तिदीर्घः ॥

नीघारः । पुं । अज्ययाये । तुघारे ।
घिमे । धुवारा इति भाषा ॥ निज्जि
यते । घृष्० । घञ् । उपसर्गस्य घ
ञीतिदीर्घः ॥ कफवायुवर्द्धकौयम् ॥

नु । अ । वितर्के ॥ अयमाने ॥ विकल्पे
॥ अनुनये ॥ अतीते ॥ प्रश्ने ॥ हे
तौ ॥ अपदेशे ॥ अनुशये ॥ नुदति
नैतिवा । णुद्० । णु० वा । मि
सद्वादिच्चात् ङु ॥

नूदः

नुतः । वि । स्तुते ॥

नुतिः । स्त्री । स्तुतौ । स्तोत्रे ॥ नूयते
ऽनेन । णु० । खियाङ् क्तिन् ॥ पू-
जायामिति शब्दरत्नावली ॥

नुत्तः । वि । प्रेरिते ॥ नुद्यतेस्य । णु-
द्० । क्तः । नुद्विदेति पाचिकोऽन
त्वाभावः ॥

नुन्नः । वि । नुत्ते । अस्ते । प्रेरिते ॥
नुद्यतेस्य । णुद्० । क्तः । नुद्विदे-
ति वानत्वम् ॥ निरस्ते ॥

नुन्ननुन्ननुत् । वि । अतिपीडितपीड-
के ॥ अतिशयेन नुन्नोनुन्ननुन्नः तं
नुदतीतिविग्रहः ॥

नुन्नसारः । वि । परिचिसर्घ्ये ॥

नृतः । वि । स्तुते ॥

नूत्तनः । वि । प्रत्यये । अभिनवे । न-
वीने ॥ नवएव । नवस्यत्तनपृष्ठा
श्चप्रत्ययाः नूरादेशश्च ॥

नूत्तः । वि । नवे । नथ्ये । नूत्तने ॥ नथ-
एव । नवस्यत्तनप्रत्ययोऽनूरादेशः ॥

नूद्ः । पुं । उद्गादाशुद्धे । अश्वत्थाकारे
पार्श्वपिप्लव इतिख्याते ॥ सूत इति
प्रसिद्धेपि ॥ नुदति पापम् । नुद्० ।
इगुपधेतिक । णु० ॥ यद्वा । नुवदति
। वद्० । मू० क । कर्मणः कर्तृत्व-
म् ॥ यद्वा । नूयते । णु० । वा० द् ।
कुटाटि ॥

नृत्यम्

नृत्यम्

नृत्यः । वि । समये ॥ नक्तनः । श० ॥
 नृत्यम् । अ । निश्चिते ॥ तर्के ॥ स्मरणे
 ॥ वाक्यपूरणे ॥ नुवा स्तुत्या नमति
 । विष् । यद्वा । नुक्तनयति । ऊनप
 रिहाणे । अम् ॥
 नृपुरः । पुं । न । पादाङ्गदे । मञ्जीरे
 । नेडर इति विद्युदा इतिच भाषा ॥
 ॥ नुवनम् नूयतेवा । गू० । सं० कि
 प् । नुविपुरति । पुर अग्रगमने । इ
 गुपधैतिकः ॥
 ना । पुं । मनुष्ये । पुरुषे ॥ नयति न
 यतेया । गी० । नयते डिञ्चेत्यन् ।
 नरी । नरः ॥
 नृकरोटिका । स्त्री । नरकपात्ते ॥ नु
 करोटिका ॥
 नृकेशरी । स्त्री । नरसिंहावतारे ॥
 नृगः । पुं । पुराणमसिद्धे नृपविशेषे ॥
 नृगधूमः । पुं । तीर्थविशेषे ॥
 नृचक्षाः । पुं । राक्षसे ॥ नृन्वष्ट । अ
 निष् । सर्वधातुम्यप्रत्यसुन् । अस
 नयोश्चेति न स्याज्जादेशः ॥ यद्वा ।
 चक्षे बहुलांश्चेत्त्वसिः । सावधातु
 कसं प्रत्यात् ख्याण् ॥ नृणां इष्टरि ॥
 नृता । स्त्री । पुंस्ये । नुर्भावः । तच्
 नृतिः । स्त्री । नर्त्तने ॥ इतिशब्द ॥
 नृतुरङ्गः । पुं । स्वयीवावतारे ॥
 नृत्यः । पुं । नर्त्तके ॥ नृत्यति । नृती०

। नृतिगृथोःकूः ॥
 नृत्यम् । न । नर्त्तने । ताण्डवे । चास्ये
 ॥ नृतीगापविचेमे । भावेत्तः ॥ भा
 वाश्रयन्तु नृत्तान् नृत्यं ताखलपा
 श्रयम् । चाद्यपदाद्योभिनयो भागी
 दिशीतया परः ॥ मधुरोद्यतभेदेन
 तद्वयं द्विविधंपुनः । लास्यदण्डकह मे
 ण नाटकाद्युपधारकम् ॥ गापविचे
 पमात्रे ॥
 नृत्यम् । न । ताखलमानरसाश्रयसवि
 लासाङ्गविचेमे । ताण्डवे । नटने ।
 । नाच इतिभाषा ॥ देवस्य्या प्रती
 तोयस्ताखलमानरसाश्रयः । सविला
 सोङ्गविचेपो नृत्यमिच्छुच्यते बुधैः
 ॥ * ॥ ताण्डवश्च तयालास्यं द्विवि
 धं नृत्यमुच्यते । येष्विर्विहु रूपश्च
 ताण्डवं द्विविधंमतम् ॥ अङ्गविचेप
 याहुल्यं तथाभिनयशून्यता । यजसा
 येष्विस्तस्याः संगदेशीति लोकतः
 ॥ छेदनं भेदनं यत्रवहुरूपामुखाव
 ली । ताण्डवं यद्दुहपं तदाङ्गाग
 लमुद्यतम् ॥ * ॥ इतिसङ्गी० ॥ नृ
 त्वेनालमहमेण सिद्धिर्नायस्य रूप
 तः । सार्वधिष्ठानवन् नृत्यं नृत्य
 मन्यद्विदम्बनेति ॥ गेयादुत्तिष्ठतेवा
 यं वाचादुत्तिष्ठतेजयः । जयताखल
 मारवं ततो नृत्यं प्रवर्त्तते ॥ नृती०

नृपति

। ऋदुपधाञ्चाकृपिचृतेरिति क्यम् ॥

नृदुर्गम् । न । चतुर्दिगवस्थाधिच
स्त्यश्वरथयुक्तवहुपदातिरचिते रा
शोवसतिस्थले ॥

नृदेवः । पुं । राजनि ॥ ०

नृधर्मा । पुं । धनदे । कुबेरे ॥ नुरिव
धर्मआचारः शश्वुलत्वादिर्वा ऽस्य ।
धर्मादनित् केवलात् ॥

नृपः । पुं । भूपे । राजनि ॥ नृन् पा
ति । पारचणे । आतानुपेतिक ॥

चतुर्वीजनपर्यन्त मधिकारो नृपस्य
च ॥ अस्यप्रशंसा यथा । अपुत्रस्य नृ
पः पुत्रो निर्धनस्य धनं नृपः । अमा
तुर्जननी राजा अतातस्थयितानृपः

॥ अनाथस्य नृपोनाथो ह्यभर्तुः पा
रिष्वपति । अमृत्यस्य नृपोमृत्यो
नृपरानृणांसखा ॥ सर्वदेवमयो रा
जा तस्मात् त्वामर्थये नृपेति का
लिकापुरायम् ॥ पौडगसङ्ख्या
याम् ॥

नृपकन्द । पुं । राजपलाण्डौ ॥

नृपति । पुं । धनदे । कुबेरे ॥ भूपतौ
। राजनि ॥ नृन्पाति । पा० । पाते
र्हतिः ॥ नृणांपतिर्वा ॥

नृपतिप्रियः । चि । राजवल्लभे ॥ नृपस्य
प्रियः ॥

नृपतिवल्लभः । पुं । नृपवल्लभ इतिस्या

नृपति

ते औषधविशेषे ॥ यथा । जाती

फलं लङ्गाब्दत्वरगेलाट्टकरामटम् ।

जीरकश्च यमानीच विश्वसैन्यवपच

कम् ॥ लौच मभं रसं गन्धं तानं

प्रत्येकशः पलम् । मरिचं विपलं

दत्त्वा छागीदुग्धेन येपयेत् ॥ धात्री

रसेन वा पिष्ट्वा वटिकां कुर्यात्प्रतः

। श्रीमद्भजनगाथेन विचिन्तयपरिनि

र्मित ॥ सूर्यवन्तेजसाचा ऽयं रसो

नृपतिवल्लभः । अष्टादशवर्षो खादे

त् पवित्रः सूर्यदर्शकः ॥ * ॥ इति

मन्दानलं सर्वं मामदोषं धिसूचि-

काम् । श्रीहृगुल्मोदराष्टीलायकृत्

पाण्डुहलीमकम् ॥ हृच्छूल कण्ठ

शूलश्च चक्षुःशूलश्च कामलाम् ।

शिरशूलं कटीशूलं मानाहमेष्ट

शूलकम् ॥ कासश्वासाभवातश्च स्त्री

पदं शोथमर्बुदम् । गलगण्डं गण्डमा

ला मन्त्रपित्तश्च गर्दभीम् ॥ किमि

कुष्ठानि दद्रुणि वातरक्तं भगन्दरम्

। उपदं ग जातीसारं ग्रहणयर्थं । प्रमे

हकम् ॥ अश्लीनी मूत्रकृच्छ्रश्च मूत्रा

घात मस्यदरम् । श्वरं जीर्णश्वरं

कण्डुं तन्द्रालक्ष्यं वनिं भ्रमिम् ॥ दा

हविद्रधिहृक्काश्च जडगण्डमृकताः ।
वाधियं स्वभेदश्च घृष्टघृष्टिनिर्सर्प-

कान् ॥ ऊहस्त भ रक्तपित्तं गुदभं

नृपमा

सास्त्रिं हृषाम् । कर्मानासानुशोधां
 श्वदन्तरोगश्च पीनसम् ॥ सौख्यश्च-
 ग्रीतपित्तश्च; स्थावराणि विधाणिच
 । वातपित्तकफोत्थांश्च दन्धजान् सा
 न्निपातिकान् ॥ सर्वरोगचयान्घृन्ति
 चण्डांशु रिक्वापहा । वलवर्षकरो
 ह्येप आसृष्यो वीर्यघर्दनः ॥ परंवा
 जीकरः श्रेष्ठः पटुतामन्त्रसत्तिदः ।
 शरीरोगी दीर्घजीवी स्या श्रेणी रोगं
 विमुञ्चति ॥ रसस्वाल्पप्रसादेन सुवु
 द्विर्जायतेवनः । इतिरत्नावली ॥

नृपद्रुमः । पुं । आरग्वधे ॥ राजादनी
 घृचे ॥

नृपप्रियः । पुं । वेदुवांस इतिगौडभा
 षामसिद्धे वेष्टग्रंशे ॥ राजंपलाण्डौ ॥
 राजशुक्रे ॥ रामशरे ॥ शालिधान्ये ॥
 आग्ने ॥ चि । राजवल्लभे ॥ नृपस्य
 प्रियः ॥

नृपप्रियफला । स्त्री । वार्त्ताक्याम् ॥
 इतिराजनिर्घण्ट ॥

नृपप्रिया । स्त्री । केतक्याम् ॥ राजख
 र्जूयाम् ॥ राजभार्यायाम् ॥

नृपवदरः । पु । राजवदरघृचे ॥ न । त
 नृफले ॥

नृपमन्दिरम् । न । सौधे । राजसदने ॥
 नृपमान्नल्यकम् । न । साहुल्यलृचे ॥

नृपमानम् । न । भूभुजाभुक्तिकाला

नृपाम

वेदकवाद्यविशेषे ॥ इतिशब्दान्मुपिः ॥

नृपलच्छ । न । राजच्छे ॥ राज्चि
 क्रे ॥ नृपलच्छ ॥

नृपलिङ्गधरः । पुं । राजवेशधारिणि ॥
 यथा । निजग्राहौजसा धीरः कर्त्वि

दिग्निजयेकचित् ॥ नृपलिङ्गधरं शू
 द्रं मन्तंगोमिथुनंपदेतिश्रीभागवत

म् ॥ प्रवृद्धे कलि काले तु तद्विधासवभू
 भुजः । प्रलाधनादानपराशुक्ततोदुः

खभागिनः ॥

नृपवल्लभः । पुं । राजाग्ने ॥ चि । राज
 प्रिये ॥

नृपवल्लभा । स्त्री । राजमहिष्याम् ॥ के
 विकापुष्ये ॥

नृपशुः । पुं । कार्याकार्यविवेकशून्ये ॥
 । ना पशुरिच । उपमितसमाप्तः ॥

नृपसभम् । न । राजांसभायाम् ॥ नृपा
 खांसभा । सभाराजामनुष्यपूर्वेति-

। क्लीबत्वम् ॥

नृपात्मजा । स्त्री । राजपुत्र्याम् ॥ नृ
 पस्य आत्मजा ॥ कटुत्तुम्भ्याम् ॥

नृपाध्वरः । पुं । राजसूयधने ॥
 नृपाध्वम् । न । राजाध्वनामधान्ये ॥ रा
 चोत्थे ॥

नृपाभीरम् । न । भक्ततुर्धे । राजभो
 जनकाखीनवाद्यविशेषे ॥

नृपामयः । पुं । राजयच्छाणि । जयरो

नृसिंहः

ने ॥ राज्ञोरोने ॥

नृपावर्त्तम् । न । राजावर्त्तरत्ने ॥

नृपासनम् । न । भद्रासने । सिंहासने

। मर्यादिकृतराजासने ॥ नृपस्य-
आसनम् ॥

नृपाङ्गयः । पुं । राजपत्न्याङ्गैः ॥ नृपना-
मनि ॥

नृपेशः । पुं ॥ सार्वभौमे ॥ नृपाणा-
मीशः ॥

नृपोचितः । पुं । राजमाषे ॥ चि । रा-
जाहं ॥

नृमृणा । स्त्री । अचक्षीपस्यप्रधाननशाम् ॥

नृयधः । पुं । अतिथिपूजने । ब्राह्मण-
श्रेष्ठस्यार्चयाम् ॥

नृवराहः । पुं । वराहरूपधर्मभगवद्व-
तारे ॥ अयं बलेर्हारीति पुराणम् ॥

नृवराहस्य वसतिर्मण्डलोके प्रतिष्ठि-
तेति पद्मपुराणम् ॥

नृशंसः । चि । घातुको । क्रूरे ॥ नृशं-
सति । शंसुहिंसायाम् । कर्मशूल-
॥ पक्षे । ह्रस्वे ॥

नृषद् । पुं । मनुष्येषु विद्यमाने ॥ वृ-
हौ ॥ नृषुसीदति । पद्ल०

क्लिप् ॥

नृसिंहः । पुं । विष्णौ । एरेरवतारवि-
शेषे ॥ यथा । यत्पादपद्ममकरन्दर-

साऽनभिज्ञाविश्राममाविधिपदाद् नृहरिः । पुं । नृसिंहे ॥

नृहरिः

पिसम्बरत्त । नप्रामुवन्तिपशुकर्मर-

ताधनेहास्तस्मै नृसिंहवपुसे हरये न-
मस्ते इतिविष्णुभागवतम् ॥ अपिच

। पुण्यारण्येनृसिंहैकनामसिंहेवि-
राजते । यन्नादतःपलायन्तेमहाकि-

स्त्रियकुञ्जराइति ॥ अस्यवसतिर्जन-
लोके । यथा । नृवराहस्यवसतिर्मण्ड-

लोकेप्रतिष्ठिता । नृसिंहस्यतथाप्रो-
क्ताजनलोके महात्मनइतिपाद्मेण-

द्विखण्डे २८ अध्यायः ॥ मनुजोत्तमे
॥ नासिंह इव । उपमितव्याघ्रादिभि-

रितिसमासः ॥ नाचासौसिंहश्चेति
या ॥ रतिबन्धविशेषे । यथा । पादौ

सम्पीड्योनौचक्षठाः क्लिप्तप्रवेशनम्
। हस्तयोर्विष्टयेहापबन्धो नृसिंहसंज्ञ-

कइति ॥

नृसिंहचतुर्दशी । स्त्री । वैशाखशुक्लच-
तुर्दश्याम् ॥ यथा । वैशाखस्यचतु-

र्दश्यांशुक्लायां श्रीनृकेशरी । जात-
स्तदस्यांतत्पूजोत्सवं कुर्यात्तसप्रत-

मिति ॥

नृसिंहपुराणम् । न । नारसिंहे ॥
नृसेनम् । न । नरसेनायाम् ॥ नृणां

सेना । विभाषासेनेतिमात्त्विकस्त्री-
वत्वम् ॥

नृसेना । स्त्री । नृसेने ॥ नृणांसेना ॥
नृहरिः । पुं । नृसिंहे ॥

नेत्रम्

नृषरिदासः । पुं । प्रह्लादे ॥
 नेत्रकः । निर्घोषके । रजके ॥ नेत्रोक्त
 । शिञ्जिरुं । गुरुद्व ॥
 नेत्र । अ । गङ्गायाम् ॥ प्रतिपेधे ॥ वि
 चारे ॥ समुद्रये ॥
 नेत्रा । वि । प्रभौ । नायके ॥ प्रवर्त्तके
 । नयति । शीञ्जुं । दृष्ट् ॥ निम्न
 । वृक्षे ॥ प्रापयितरि ॥ निर्वाहके ॥ य
 श्च । अगदन्निर्वाहकोनेतेतिविष्णु
 सहस्रनामभाष्यम् ॥
 नेत्रम् । न । मन्यगुणे ॥ वस्त्रभेदे ॥ द्रु
 मस्यमूले ॥ रथे ॥ जटायाम् ॥ ना
 व्याभित्तिविशुः ॥ वस्त्रशलाकायाम्
 ॥ चक्षुषि ॥ अथनेत्रपरीक्षा । नेत्रं
 स्यात् पवनाद्दृष्टं धूमवर्षं तथादृश्यम्
 । कोटरान्तं प्रविष्टञ्च तथास्तद्वि
 लोकनम् ॥ हरिद्राखण्डशुश्रुचरक्तं
 वा हरितंतथा । दीपद्वेषिसदाहृष्य
 नेत्रं स्यात्पित्तकोपतः ॥ चक्षुर्वला
 सधाहुल्यात् सिग्धं स्यात्सहिलमुत
 म् । तथायवजवर्णञ्चज्योतिर्हीनंय
 लान्वितम् ॥ नेत्रद्विदोषवाहुल्यात्
 स्याद्दीपद्वयलक्षणम् । त्रिदोषलिङ्गं
 सन्धेनतन्मारयतिरोगिणम् । द्विदो
 षदूषितनेत्रमकर्मभ्रमृश्रभवेत् । त्रि
 लिङ्गं सलिङ्गस्त्रिभिन्नानेनेन्मीलय-
 त्वपीति ॥ नयति नीयते ऽनेन वा

नेत्ररो

। लीङ् । मर्दधापुम्भ्यःपुन् । टाम्नी
 च्यादिनां वापुन् ॥ वि । नेतरि । न
 यनसाधने । प्रापयितरि ॥ प्रवर्त्त-
 केपि ॥
 नेत्रच्छदः । पुं । अक्षिपुटे । नेत्रपिधा
 यकेचर्मपुटे । आंखकाटकन इति
 भाषा ॥
 नेत्रपर्यन्तः । पुं । अपात्रे ॥ वि । नय
 नावर्धके ॥
 नेत्रपिण्डः । पुं । त्रिदाले ॥ इतिचारा
 यली ॥ चक्षुर्गोत्रके ॥
 नेत्रपुष्करा । स्त्री । रुद्रजटायाम् ॥
 नेत्रपन्थः । पुं । बालानांकीडाविशेषे ।
 आंखमिर्चानी इतिभाषा ॥
 नेत्रमलम् । न । दूषिकायाम् ॥ नेत्र
 योमंजम् ॥
 नेत्रमीना । स्त्री । यदतिक्लान्तायाम् ॥
 नेत्रयोनिः । पुं । इन्द्रे । वासवे ॥
 नेत्ररञ्जनम् । न । कज्जले ॥ नमृत्वा-
 चैद्योजयेत्तुसाधकोनेत्ररञ्जनमित-
 कालिकापुराणम् ॥
 नेत्र रोगः । पुं । चक्षुरोगे ॥ तन्निदान
 साहसमाधव । इवाप्तघातानिश्चिसे
 विताचविशुम्भघातागमनिश्चिहाञ्च
 । लण्णाभितसस्य जलप्रवेशात् दूरे
 चणात् स्वप्नविपर्ययाच्च । स्वदाह्मि
 भूमनिषेवणाञ्छर्द्धेर्विघाताद्भवमना

नेदीय

तियोगात् । प्रसक्तसरोदनशोकता
पाच्छिरोभिघातादतिमद्यपानात् ॥
तथाचतुनाश्च विपर्ययेण क्लेशाभि
घातादतिमैद्युनाश्च । वातात् पिप्सा
त् कफाद् रक्तादमिष्यन्दश्चतुर्विधः
। प्रायेण जायते धोरः सर्वनेचामया
करः इति च ॥ वास्पग्रहात् सूर्यनि
रीक्षणाश्च नेषेविकारान् जनयन्ति
देवाः ॥

नेचरोगात् । स्त्री । घृष्टिकाशीवृक्षे ॥

चि । चक्षुरोगानाशके ॥

नेचामयः । पुं । नेचरोगे ॥

नेचाम्बु । न । अश्रुणि ॥ नेचयोरम्बु ॥

नेचारिः । पुं । सेहृण्डवृक्षे ॥

नेधी । स्त्री । नशाम् ॥ नाश्याम् ॥ अत्रि

धि । लक्ष्म्याम् ॥ नेद्रशब्दात्पिप्सा

न् डीप् ॥ प्रापणकव्याम् ॥

नेधीपमफलः । पुं । वातादे । वदाम

इति भाषा ॥

नेधीपधम् । न । पुष्पकासीसे ॥ चक्षु

रो नीपधमात्रे ॥

नेधीपधी । स्त्री । अनशृङ्ग्याम् ॥

नेदिटः । वि । अस्थिसन्ने ॥ अयमेषा

मतिशयेनान्तिकः । इष्टन् । अन्तिक

कषाठयोर्नेदसाधौ ॥ निपुणे ॥ अङ्गी

ठ वृक्षे ॥

नेदीवपान् । वि । अत्यन्तसमीपे ।

नेमिः

अधमनयोरतिशयेनान्तिकः । इय

सुन् । अन्तिकस्यनेदादेशः ॥

नेपः । पुं । पुरोहिते ॥ नयति नीयते

वा । गीञ् ० । पानीविधिभ्यः पः ॥

नेपय्यम् । न । रङ्गज्यायाम् । रङ्गभू

मौ ॥ पुं । अलह्वारे । प्रेसाधने । ये

मे ॥ येषाम्ने ॥ नयति । गीञ् ० ।

विष् । गुणः । नयोनेषस्य नेतुर्वा

पथः ॥

नेपालः । पुं । स्वनाम्नाप्रसिद्धे हिमाल

वैकदेशविभेदे ॥ यथा । जटेश्वरं

समारभ्य योगेन्यन्तं ईदृश्वरि । ने

पालदेशो देवैरीत्युक्तं श्रीशक्ति

सङ्गमे ॥

नेपालकम्बलः । पुं । कुतपाख्ये ॥

नेपालनिम्बः । पुं । नेपाले । टयनि

म्बे । ज्वरान्तके । माडीतिक्ते ॥

नेपालमूलकम् । न । अस्तिदन्तसदृशे

मूलकविभेदे ॥ नेपालमूलकधान्य

त्तद्भवेज्जदन्तवत् ॥

नेपालिका । स्त्री । मनःशिक्षायाम् ॥

नेमः । पुं । काले ॥ अवधौ ॥ अद्वे

। खण्डे ॥ प्रकारे ॥ कैतवे ॥ गर्भे ॥

नीयते । गीञ् ० । अर्त्तिस्तुस्विति

मन् ॥ नाश्यादौ ॥ अन्वस्मिन् । इ

तिशब्दः ॥

नेमिः । पुं । जिनविभेदे ॥ तिनिगट

नैकमे

चे । तिनाश इतिभाषा ॥ स्त्री । वि
कायाम् । कृपसमीपे रज्जुधारणा
र्थं विदारयन्ते ॥ चक्रान्ते । प्रथौ ।
रथसक्तभूमिस्यर्शिभागे ॥ कृपा
स्तिके समानस्यलभागे ॥ इति शब्द
रत्नावली ॥ नयतिरथम् नयन्त्यने-
नया । शीञ् । निघोभिः ॥

नेमिक्रः । पुं । परीचिदंशले ऊसीम
कृष्णकृपुषे ॥

नेमिशम् । न । नेमिशारगलाख्ये खेचे
॥ प्रज्ञायाविसृष्टस्यकस्य नेमिः शी
र्यतेकृष्णीभवति यत्र तत् ॥

नेमी । स्त्री । धूपस्यविकायाम् ॥ च
क्रान्तभागे । प्रथौ ॥

नेट । पि । निघिहे ॥

नेट्ट । पुं । लोट ॥ इतिशब्दास्त्वधि ॥

नेटा । पुं । ऋत्विग्निशेषे ॥ नयति ।
शीञ् । नयतेः पुञ्कोटिवृन् ॥ नसृ
नेष्ट्रितिसाधु ॥

नेम्बम् । न । नि स्वतायाम् । दुर्गता ॥

नैकटिक । पुं । भिच्ची ॥ भिच्छुणा ग्रा
भात् कोशे वज्रस्यमितशाखम् । प्र
योऽजनाद्विकृटे दसति । ठक् ॥ पि ।
निकटवर्त्तनि ॥

नैकशम् । न । निकटस्त्री ॥

नैकभेट । पि । बहुविधे । उद्यावचे ॥

नैकप्रक रे ॥ एकोभेटोऽस्य । न

नैत्यक

एकभेटः । सुसुपेति समासः ॥ न
एकोभेटोऽचेतिवा । उत्तरपदशब्द
स्य समास चरभाष्यवेहृढत्वान्नाथ
पदे न लोपाभावः ॥

नैकषेयः । पुं । राक्षसे ॥ निकषाया
रूपत्त्वमित्यर्थे ठक् ॥

नैकृतिकः । पि । स्वस्मिन्नुपकारित्व
भ्रममुत्थाशपरवृत्तिच्छेदेनेन स्वाऽ
र्थपरि ॥ निकृत्त्यापरापकारेणजी-
वति । निकृत्त्यानिष्ठुरतया चरतिवा
। ठक् ॥

नैगमः । पुं । न । उपनिषदि ॥ वशि
नि । वाखिले ॥ नागरे । पौरे ॥ न
ये ॥ ऋत्त्याम् ॥ निगमे भवः । तं
धमव इत्यशु ॥ निगमएषया । प्र०
शु ॥ पि । निगम सम्य न्यनि ॥

नैचिकम् । न । गो । शिरोदेशे ॥ इति
हेमचन्द्रः ॥

नैचिकी । स्त्री । उत्तमायांगवि ॥ नी
चैश्चरति । चरतीति ठक् । अथ-
यानानितिटिलोपः । यहा । निचि-
कर्षेशिरोदेशे इतिरभस । तत-
म्यार्थेकन् । प्रथत्तनिचिकमस्या ।
ज्योत्स्नादिभ्य इत्यशु ॥

नैजः । पि । निजसम्मन्यनि । मीये ॥

नैत्यम् । न । नित्यत्वे ॥ इन्द्राधाकान्त ॥

नैत्यकम् । न । नित्यानुष्ठेये । लप

नैमित्तिक

नैमित्तिक

यत्ते । ब्रह्मवक्त्रादिरूपे ॥ यथा । ने
दापकरणे चैव स्वाध्याये चैव नैत्त्यके
। नानुरोधो ऽस्य न ध्याये होमसंन
पु चैव हीति ॥ नैत्त्यके नास्य न ध्या
योऽश्रद्धासर्वाहितत् स्मृतम् । ब्रह्माहु
ति हृतं पुण्यमन ध्यायवपट्कृतमि
तिमनुः ॥

नैत्त्यशब्दिकः । पुं । नित्यशब्दत्ववा
दिनि ॥ नित्यः शब्द इति आह ।
तदा हेतिमाशब्दादिभ्य षक् ॥

नैदानिकः । वि । निदानविदि ॥ निदा
नाद्येत्तरि ॥

नैद्रः । वि । निद्रासम्बन्धिनि ॥

नैपाखः । पुं । नेपाखनिस्ते ॥ वि । नेपा
खदेशसम्बन्धिनि ॥

नैपालिकम् । न । ताम्रे ॥ इतिरानि ॥

नैपाखी । स्त्री । नैपाख्याम् ॥ सुन-

ख्याम् । मनःशिक्षायाम् ॥ सुवहा-

याम् । श्रेयात्मिकायाम् ॥ नेपाले

भवा । तत्रभवदित्यण् ॥ नील्यामि

तिशब्दरत्नादखी ॥

नैपुण्यम् । न । नैपुण्ये ॥ निपुण्यभा-

वः ॥

नैपुण्यम् । न । निपुण्ये ॥ निपुण्यकं

र्मभावोवा । प्रा० यण् ॥

नैमित्तिकम् । न । पुत्रजन्माद्यनुबन्धि

पुत्रोत्पत्त्यादिकर्मसु । नित्यतमा

चमासाद्यावश्यकर्तव्यतया विहितेषु

॥ वि । हेतुमनि । नित्यत्वादागते

॥ षक् ॥

नैमित्तिकक्रिया । स्त्री । नित्यतनित्य

यवदधिकारिककर्तव्ये कर्मणि ॥

नैमित्तिकदानम् । न । नित्यतनित्य

यवदधिकारिककर्तव्येदाने ॥ यथा ।

यत् पापोपशान्त्यै व दीयते विदुषां

करे । नैमित्तिकं तदुद्दिष्टं दानं सद्भि

रनुष्ठितमित्यगच्छपुराणम् ॥

नैमित्तिकधर्मः । पुं । नित्यत्वाश्रित

धर्मे ॥ नित्यत्वे कं मात्रित्ययो

धर्मः सम्भवतीति । नैमित्तिकः स

विज्ञेयः प्रायश्चित्तविधिर्यथा ॥

नैमित्तिकलयः । पुं । प्रलयविशेषे ॥

चतुर्विंशत्यहोरात्रान्तेश्चो नैमित्तिको-

लयः ॥

नैमित्तिकज्ञानम् । न । नित्यतनित्य-

यवदधिकारिककर्तव्ये ज्ञाने ॥ यथा ।

चाण्डालशवपूयादिस्पृष्टाऽजातारज

स्वस्वाम् । ज्ञानार्हस्तु यदास्मात् । ज्ञा

नं नैमित्तिकं हितदिति ॥

नैमित्तिकम् । न । नैमित्तिकारण्ये ॥ नैमि

शमेव । स्वार्थे ऽण् ॥ तीर्थविशेषे ॥

नैमित्तिकारण्यम् । न । प्रसिद्धे ऽरण्यवि

शेषे ॥ नैमित्तिकं तदरण्यम् ॥

नैमित्तिकम् । न । नैमित्तिकारण्ये ॥ तीर्थ

नैग्रो

विशेषे ॥

नैमिषकुञ्जम् । न । तीर्थविशेषे ॥
 नैमिषारण्यम् । न । स्वनाम्नाप्रसिद्धे ऽ
 रण्यविशेषे ॥ अचारण्ये निमिषेण
 दानवषट्कं विष्णुना निहतम् । तथा
 धि । तेन चक्रेण तत्सैन्यं मासुर-
 दैर्जयं न्यशात् । निमिषान्तरमाषे
 षं मन्त्रवद्वहुधाकृतम् ॥ एवं कृत्वा त
 तो देवो भुवि गौरमुखं तदा । उवा
 च निमिषेषोदं निहतं दानवं वधम्
 ॥ अरण्येस्मिं सतस्तेन नैमिषारण्य
 संघतम् । भविष्यति यथाहं वै वा
 द्वायानां विशेषतः ॥ इति वराहपुरा
 णे गौरमुखं प्रति भगवद्वाक्यम् ॥ सुक
 षादेव्यधिष्ठिते सिद्धसिद्धस्थानम् ॥ सु
 कषातत्र देवता । देवदेवाधिपः शम्भु
 र्नैमिषेष च मन्त्रेश्वरे न्यामनोक्तेः ॥ नै
 मिषेतुमहास्थाने देवीसालिङ्गधारि
 षीति देवीगीता ॥

नैमेयः । पुं । परीवर्त्तं । परिदाने ।
 विनिमये ॥ निमानम् । मेङ् प्रणि
 दाने । अचोदत् । ईक्षति । गुणः ।
 प्रशासणम् ॥

नैग्रोधम् । न । न्यग्रोधफले ॥ न्यग्रोध
 ष्यधिकारः । अचाद्विष्वाद्यम् । तस्य
 विधानसामर्थ्यात् फलेन लुक् । न्यग्रो
 धस्य चक्रवर्त्तस्यैवागमः ॥ न्यग्रोध

नैर्जर

जाते चमसादौ ॥

नैयङ्गवम् । त्रि । न्यङ्कुसुमजातवस्त्र
 चर्मदौ ॥

नैयमिकम् । न । निच्यनैमित्तिकवि
 धिप्राप्ते सन्त्याध्ययनजातेषु दौ ॥

नैयायिकः । वि । सांथादिके । स्वाध-
 पादे । तर्कशास्त्राध्येतरि । तद्वेत्तरि
 च ॥ न्यायमधीते वेत्तिवा । कृतूक्
 थादिति ठक् ॥

नैयासिकः । वि । न्यासाभिज्ञे ॥ न्यास
 मधीते वेदवा । उक्थादित्त्वाट्ठक् ॥

नैरन्तर्यम् । न । निरन्तरत्वे ॥

नैराश्यम् । न । आशायारुभावे ॥

नैरुक्तः । वि । निरुक्तसम्बन्धिनि ॥

नैरुक्तिकः । त्रि । निरुक्ताधो ह्यपेदिषोः
 ॥ निरुक्तमधीते वेदवा । उ० ठक् ॥

नैर्द्वैतः । पुं । राक्षसे ॥ पश्चिमद्विष
 कोणाधिपतौ ॥ सैधिकेये ॥ निर्द्वै
 तेरपत्यम् । तस्यापत्यमिष्यण् ॥
 नैर्द्वैती । स्त्री । असुरशक्ता ॥ अवा
 धीप्रतीचोर्मथायांदिशि । नैर्द्वैत
 कोषे ॥

नैर्गुण्यम् । न । निर्गुणत्वे ॥

नैर्जरेम् । न । भौमस्यैवपानीयस्यप्र-
 भेदे । निर्जरेसम्बन्धिजले ॥ शैल-
 सानुस्रवहारिमवाहो निर्जरे । जरः ।
 सतु प्रस्रवणश्चापि तत्रत्यं नैर्जरे क

नैषधः

लम् ॥ नैर्जरं रुचिकृत्रीरं कफप्रं दीपनं लघु । मधुरं कटुपाकश्च वा तलं स्यादपित्तलम् ॥

नैर्म्मल्यम् । न । निर्म्मलत्वे ॥ विषय वैराग्ये ॥ यथा । द्विषयेष्वतिसंरा गोमानसो मलउच्यते । तेष्वेवहि- विरागस्तु नैर्म्मल्यंसमुदाहृतमिति ॥ नैर्वाचिकम् । न । वाप्या. निर्गमन द्वारे ॥

नैविध्यम् । न । वंशफूलारगुणविशेषे ॥ यथा । नैविध्यं प्रौढताचापिसुख रत्नश्चशीघ्रता । माधुर्यमिति पश्चा मीफुल्लतेषु गुणाः स्मृताः ॥ निविड च्चे । सघनतायाम् ॥

नैवेशम् । न । निवेददनीयश्चे ॥ अ र्वाग्विसर्जनाद् इत्थं नैवेशं सर्वमु- च्यते विसर्जिते जगन्नाथे निर्म्मल्यं भवति श्रयान् ॥

नैशम् । चि । नैशिके ॥ निशार्थाभवम् । निशाप्रदोष्याश्चेति शैषिकैर्षेषु पा चिकेण् ॥

नैशिकम् । चि । नैशे ॥ निशार्थाभव म् । निशाप्रदोष्याश्चेति पचे टष् ॥

नैषधः । पुं । नलम्पतौ ॥ निषधदेशा धीश्वरे ॥ निषधानामयम् । तस्मैट् मिच्छण् ॥ चि । निषधसन्निधि ॥

नैष्टिकः

नैषादिकः । पुं । निषादितनये ॥

नैष्कर्म्यम् । न । ब्रह्मविषयविचारनि- प्यन्नज्ञाने ॥ सर्वकर्मभूतत्वे । कर्म त्वागहृषेसन्ध्यासे ॥ निष्कर्मणोभावः । म्यञ् ॥ वेदोक्तमेवकुर्वाणो निः श्रोऽर्मितमीश्वरे । नैष्कर्म्यसिद्धिं लभ ते रोचनार्थाफलश्रुतिमहाभागव ते सकादशस्कन्धः ॥

नैष्किकः । पुं । कृष्याध्यक्षे । टड्हादि- शालायां नियुक्ते ॥ निष्केहेमिनि युक्तः । तव नियुक्तरिति ठक् ॥ चि । निष्केषकीते ॥ निष्कल्पविकारे ॥ श्री तवत् परिमाणादित्यति देशात् अ समासे निष्कादिभ्य इति ठक् ॥

नैष्टिकः । पुं । ब्रह्मचर्येण यावज्जीवंगु रकुलेवासिनि । निष्ठासंसारसमाप्ति स्तत्प्रयोजने ब्रह्मचारिविशेषे ॥ यथा । नैष्टिको ब्रह्मचारी च यसेदाचार्य सन्निर्यौ । तदभावेऽस्ताननये पत् न्याचैश्चानरेपिदा ॥ अनेनविधिना- देहं साधयेद्विनितेन्द्रियः । ब्रह्मणेो कमयाप्रोतिमचेहाऽऽ कायतेपुनः ॥ आरुढो नैष्टिकधर्मं यस्तु प्रच्यथते पु नः । प्रायश्चित्तं न पश्यामि येनशु- ह्योत् स शाल्मषा ॥ आरुढपतितं चि ॥ प्रमण्डलाच्चविनि' सतम् । उददंशु मिददश्चस्पृदाचान्नायव्यं चरेत् ॥

नैयग्रो

विशेषे ॥

नैमिषकुञ्जम् । न । तीर्थविशेषे ॥
 नैमिषारण्यम् । न । स्वनाम्नाप्रसिद्धे ऽ
 रण्यविशेषे ॥ अचारण्ये निमिषेण
 दानवपक्ष विष्णुना निहतम् । तथा
 छि । तेन चक्रेण तत्सैन्य मासुर-
 दैर्जयं च्छणात् । निमिषान्तरमात्रे
 ण भस्मवहं कुधापृतम् ॥ एवं कृत्वा त
 तो देवो मुनिर्गौरमुखं तदा । उवा
 च निमिषेणेदं निहतं दानवं वक्षम्
 ॥ अरण्येस्मिंस्तस्येन नैमिषारण्य
 संज्ञितम् । भविष्यति यद्यद्यं वै रा
 क्षणानां विशेषतः ॥ इति वराहपुरा
 णे गौरमुखं प्रतिभगवत्पाठ्यम् ॥ सुक
 थादेश्यभिष्टिते सिद्धसिद्धखानम् ॥ सु
 कथातत्र देवता । देवदेशाधिपः शम्भु
 र्निमिषे च महेश्वरे च्यागमोक्तेः ॥ नै
 मिषेतुमहास्थाने देवीसालिङ्गधारि
 णीति देवीगीता ॥

नैमेय । पुं । परीवर्त्से । परिदाने ।
 विनिमये ॥ निमानम् । मेङ् प्रणि
 दाने । अघोवत् । ईशति । गुणः ।
 प्रज्ञाक्षणम् ॥

नैयग्रोधम् । न । न्यग्रोधफले ॥ न्यग्रोध
 स्यधिकारः । अक्षादिश्चादण् । तस्य
 विधानसामर्थ्यात् फलेन ननुक् । न्यग्रो
 धकस्य केवळोऽस्ये जागम । ॥ न्यग्रोध

नैर्जर

जाते चमसादौ ॥

नैयङ्गवम् । त्रि । न्यङ् कुसुमजातवस्त्र
 चर्मदौ ॥

नैयमिकम् । न । निच्यनैमित्तिकवि
 धिप्राप्ते सन्त्याध्ययनजाते ष्ठ्यादौ ॥

नैयाधिकः । वि । सांवाधिके । स्वाच-
 पादे । तर्कशास्त्राध्येतरि । तद्वेत्तरि
 च ॥ न्यायमधीते वेत्तिवा । कृतूक्
 थादितिठक् ॥

नैयासिकः । वि । न्यासाभिचे ॥ न्यास
 मधीते वेदवा । उक्थादित्वाट्ठक् ॥

नैरन्तर्यम् । न । निरन्तरत्वे ॥

नैराशयम् । न । आशयाश्रमाये ॥

नैरुक्त । वि । निरुक्तसम्बन्धिनि ॥

नैरुक्तिकः । त्रि । निरुक्ताधोऽष्टवेदिषोः
 ॥ निरुक्तमधीते वेदवा । उ० ठक् ॥

नैर्ऋतः । पुं । राक्षसे ॥ पश्चिमटच्चिण
 कोणाधिपतौ ॥ सैचिकेये ॥ निर्ऋ
 तेरपत्यम् । तस्यापत्यमिच्यण् ॥

नैर्ऋती । स्त्री । असुरशक्ता ॥ अवा
 चीप्रतीच्योर्मथायांदिशि । नैर्ऋत
 कोये ॥

नैर्गुण्यम् । न । निर्गुणत्वे ॥

नैर्ऋत् । न । भौमसौवधानीयस्यप्र-
 भेदे । निर्ऋत्सम्बन्धिजले ॥ गैव-
 सानुस्यप्रधारिप्रवाहे । निर्ऋरो जरः ।

सतु प्रक्षयणस्यापि तत्रत्यं नैर्ऋत्क

नैषधः

लम् ॥ नैर्जरं रुचिकृन्नीरं कफप्रं
दीपनं लघु । मधुरं कटुपाकश्वा
तसं स्यादपित्तलम् ॥

नैर्गम्यम् । न । निर्मलत्वे ॥ विषय
वैराग्ये ॥ यथा । विषयेष्वतिसंरा
गोमानसे । मलउच्यते । तेष्वेवधि-
विरागस्तु नैर्गम्यं समुदाहृतमिति ॥
नैर्वाधिकम् । न । वाप्याः निर्गमन
द्वारे ॥

नैविद्यम् । न । वंशफूलकारगुणविशेषे
॥ यथा । नैविद्यं प्रौढताचापि मृत्स्व
रत्नश्च शीघ्रता । माधुर्यमिति पञ्चा
मीफुल्लुतेषु गुणाः स्मृताः ॥ निविड
त्वे । सघनतायाम् ॥

नैवेद्यम् । न । निवेदनीयद्रव्ये ॥ अ
र्वाग्विसर्जनाद् द्रव्यं नैवेद्यं सर्वमु-
च्यते विसर्जिते जगन्नाथे निर्माल्यं
भवति क्षणान्तम् ॥

नैशम् । वि । नैशिके ॥ निशायां भवम्
। निशाप्रदोऽप्याश्चेति शैषिकेर्षेणु पा
च्चिकोऽण् ॥

नैशिकम् । वि । नैशे ॥ निशायां भव-
म् । निशाप्रदोऽप्याश्चेति पचे
ठञ् ॥

नैषधः । पुं । नलभूपतौ ॥ निषधदेशा
धीश्वरे ॥ निषधानामयम् । तस्मैद
मिष्यण् ॥ वि । निषधसत्त्वन्धिनि ॥

नैष्ठिकः

नैषादकिः । पुं । निषादतनये ॥
नैक्कर्म्यम् । न । ब्रह्मविषयविचारनि-
ष्पन्नज्ञाने ॥ सर्वकर्मभून्यत्त्वे । कर्म
त्यागहृत्प्रेसञ्चासे ॥ निष्कर्मयोऽभावः
। प्यञ् ॥ वेदोक्तमेव कुर्वाणो निः
ज्ञोऽर्मितमीश्वरे । नैक्कर्म्यसिद्धिं लभ
ते रोचनायां फलश्रुतिमहाभागव
ते एकादशस्कन्धः ॥

नैष्किकः । पुं । हृष्याथ्यचे । टङ्कादि-
शालायां नियुक्ते ॥ निष्केऽहेमिनि
युक्तः । तत्र नियुक्त इति ठक् ॥ वि ।
निष्केऽकीते ॥ निष्कस्य विकारे ॥ श्री
तयत् परिभाषादित्यति देशात् अ
समासे निष्कादिभ्य इति ठक् ॥

नैष्ठिकः । पुं । ब्रह्मचर्येण यावज्जीवं गु
रुकुलेवासिनि । निष्ठासंसारसमाप्ति
सूत्रयोजने ब्रह्मचारिण्येषे ॥ यथा
। नैष्ठिको ब्रह्मचारी च यमेदाचार्य
सन्निधौ । तदभावेऽसूतनये पत्
न्यां वैश्वानरे पिशा ॥ अनेन विधिना-
देहं साधयेद्विजितेन्द्रियः । ब्रह्मलो
कमया प्रोतितनचेष्टा ऽऽजायते पुनः ॥
आहूटो नैष्ठिकधर्मं यस्तु प्रच्यवते पु
नः । प्राग्रश्चित्तं न पश्यामि येन शु-
होत् स आत्मज्ञा ॥ आहूटपतितं वि
प्रमण्डलाच्च विनिःसृतम् । उद्धृष्टं
मिदं च तस्य द्वाचान्द्रायणं चरेत् ॥

नैः ।

निष्ठाविद्यते ऽस्य । मत्त्वर्थीयवृत्तम् ॥

निष्ठायां भवः भवार्थेऽठ्वा ॥ वि ।

निश्चले ॥

नैष्ठिकी । स्त्री । निश्चलायाम् ॥ टिट्ठे
तिड्डीप् ॥

नैसर्गिकः । वि । म्वाभाविके ॥

नैस्त्रिंशिकः । वि । असियोधे । असिद्धे
-तौ ॥ निस्त्रिंशः प्रहरणमस्य । प्रहर
णमिति ठक् ॥

नो । अ । अभावे ॥ नद्वाति । नहः ।

डोप्रत्ययः ॥

नोचेत् । अ । निषेधे ॥

नोदना । स्त्री । चोदनायाम् ॥

नोदितः । वि । प्रवर्तिते ॥ प्रेरिते ॥

नोषाठि । पु । ऋषिदिशेषे ॥ नूयते ।
णु० । नुषोभुट्चेत्यसि । नवंदधा
नित्वा ॥नोपस्थाता । वि । दूरस्थे ॥ हीनार्थे
विशेषे । अनुपस्थिते । पास नही
इति भाषा ॥ यथा । अन्यवादीकिं
वाइधीनोपस्थातानिरुत्तरः । आहू
तप्रपलायीचहीनः पञ्चविधः स्मृतः
॥ न उपसमीपे तिष्ठति । ठा० ।
० ट्ठच् ॥नोः । स्त्री । नोकायाम् ॥ नौकाविशेषे
पे । कलकी नाव इतिशब्दादेशभा
षा इतिशब्दादेशभाषा ॥

न्यचः

यथा । ततः प्रवासितो विद्वान् वि
दुरेणनास्तदा । पार्थानाद्दर्शयामा
समनोमासुतगामिनीम् ॥ सर्वथातसहां नावं यन्त्रयुक्तांपताविनीम् ।
शिवेभागीरथीतीरे नरैर्विस्त्रम्भिभिः कृताम् ॥ इतिमहाभारते आ
दिपर्षणिजतुकागृहे १६६ अध्यायःनूयते । णुद० । ग्लानुदिभ्यांङैः ॥
यदा । नयति । णीञ् । अन्येभ्यो०डः । नम् अवति । क्विप् । स्वरच्य
च्युट् । वृद्धिः ॥नौका । स्त्री । नावि । तरणायाम् । नि
ष्पद्याने । तर्धाम् ॥ नौशब्दान्स्वा
र्थकः ॥नौकादण्डः । पुं । जेपग्याम् । नौका
पार्श्वद्वयवद्वेषाखनकाष्ठे । दौंड इति
भाषा ॥ नौकाया दण्डः ॥नौकार्थ्यः । वि । नाथ्ये ॥ नावात्कार्थ्य ॥
न्यका । स्त्री । विट्कीटे ॥ न्यकाविट्कीटकेस्त्रियामिति शब्दान्मुधिः ॥
न्यकारुका । स्त्री । विट्कीटे । शकृत्कूमौ ॥ इतिदारावली ॥
न्यक्करणम् । न । तिरस्कारे ॥न्यकारः । पुं । अनादरे । अवहेलने ॥
न्यक्कृतिः । स्त्री । रीढायाम् । न्यकारे ॥
न्यचः । पु । यासद्ग्न्य । परशुरामे ॥

न्यग्रोधा

महिषे ॥ न । कार्त्तुर्न्ये ॥ तृये ॥ वि । निकृष्टे ॥ नियतानि निष्कृतानि वा अचायिवस्य यस्मिन् वा ॥

न्यग्रोधः । पुं । व्यासे । व्यामपरिमाये ॥ बटवृक्षे ॥ शमीद्रुमे ॥ न्यकरुण द्वि । रुधिर० । कर्मगण्य ॥ हरौ ॥ न्यगर्वाक् रोहति सर्वेषामुपरिवर्त्त पृ० वृक्षध. ॥ सर्वाणिभूतानिन्यक्- कृत्त्य निजमायया ऽऽ वृणोतिरुणद्धी तित्वा ॥ विषपर्याम् ॥ मोहनस्थौ पथौ ॥

न्यग्रोधपरिमण्डलः । पुं । व्यामपरिमि तोच्छायपरीणाहेपुरुषे ॥ एतादृशा- पुरुषास्त्रेतायुगे चक्रवर्त्तिन आसन् । यथा । महाधनुर्दुराश्वेव चैतायां चक्रवर्त्तिनः ॥ सर्वलक्षण सम्यक्त्वा न्यग्रोधपरिमण्डलाः ॥ न्यग्रोधैतु स्मृता वाह्य व्यामोन्यग्रोधउच्यते । व्यामेनलक्ष्योयस्य अथलक्ष्णं च देहि नः ॥ समोच्छ्रयपरीणाहेन्यग्रोधपरि मण्डलः ॥ इतिमाख्ये ११८ अथायः ॥

न्यग्रोधपरिमण्डला । स्त्री । अङ्गनावि शेषे ॥ यथा । स्तनैः सु कठिनैः यस्या नितम्बे च विशालता । मध्ये क्षीणा भवेद्वा सा न्यग्रोधपरिमण्डलेति श ब्दमाशा ॥

न्यग्रोधा । स्त्री । न्यग्रोधाम् ॥

न्यस्तः

न्यग्रोधी । स्त्री । उपचिचारायाम् । मूधि कपर्याम् ॥ न्यकरुणद्वि दहुमूलात्वा त् । रुधिर० । पचार्त्तु । गौरादि रितिप्राश्चः ॥

न्यश्चंरुणद्वि इतिवा । कर्मगण्य ॥ न्यङ्कुः । पुं । मुनिविशेषे ॥ बहुविधा येऽगविशेषे । वारहस्तिगा इति भा षा ॥ न्यङ्कुः स्वादुर्लघुर्बल्यो वृष्या दिषवथापहः ॥ नितरामश्चति । नावश्चेरिच्यु । न्यङ्कादित्त न् कु त्वम् ॥

न्यङ्कुभूरुहः । पुं । शोणकवृक्षे । श्यो नाके ॥

न्यङ्गम् । न । अधचेइतिवाक्पास्येनि ताक्षरा ॥

न्यङ्गम् । न । क्षुद्ररोगविशेषे ॥ इति भावप्रकाशः ॥

न्यङ् । विं । निवे ॥ नीचे ॥ कार्त्तुर्न्ये ॥ न्यश्चति । अशु० । क्वत्त्विति क्तिन् ॥

न्यश्चितम् । वि । अथः चित्ते ॥

न्यन्तः । पु । अरमप्रदेशे । पश्चिमभागे ॥ नितरामन्तः ॥

न्ययः । पुं । नाशे ॥ निपूर्वादिषु एरच । न्ययंगतः पापः । नाशसिच्यर्थः ॥

न्यस्तः । वि । निरुष्टे । च्यत्ते । निदि ते । स्थापिते ॥ यथा । शरणं मम न

न्यायः

द्विज्जननी न पिता न मुता न सोद
रानान्ये । परमं शरणाभिदमेव चर
णं नमस्त्वर्हिदेशिकन्यस्त्विति ॥

न्यस्यतेऽस्य । असु० । ता ॥

न्यस्तदण्डः । पुं । सन्यासिनि ॥

न्यस्तशस्त्रः । पुं । द्विष्यपितृषु ॥ वि । अ
स्यशस्त्रं रजिते ॥ न्यस्तानि शस्त्राणि
विशेषेण वा ॥

न्याक्यम् । न । मूढी सुदकी फरुषी
इत्यादिभाषाप्रसिद्धे भृष्टान्त्रे ॥ इति
शब्दचन्द्रिका ॥

न्यादः । पुं । आचारे ॥ न्यदनम् । अ
द० । नौषधेऽन्यदेर्णः ॥

न्यायः । पुं । अक्षेपे । कल्ले । देशरूपे
उचिते ॥ नियमेन ईयते । इण् ० ।
परिन्योर्नीलोत्पलौघघोरौघोरिति घ
क्ष्णघोषन्यायः उचितमित्यर्थः ॥

न्यायः । पुं । अक्षेपे । कल्ले । देशरूपे
उचिते ॥ नियमेन ईयते । इण् ० ।
परिन्योर्नीलोत्पलौघघोरौघोरिति घ
क्ष्णघोषन्यायः उचितमित्यर्थः ॥
न्यायः । पुं । अक्षेपे । कल्ले । देशरूपे
उचिते ॥ नियमेन ईयते । इण् ० ।
परिन्योर्नीलोत्पलौघघोरौघोरिति घ
क्ष्णघोषन्यायः उचितमित्यर्थः ॥
न्यायः । पुं । अक्षेपे । कल्ले । देशरूपे
उचिते ॥ नियमेन ईयते । इण् ० ।
परिन्योर्नीलोत्पलौघघोरौघोरिति घ
क्ष्णघोषन्यायः उचितमित्यर्थः ॥
न्यायः । पुं । अक्षेपे । कल्ले । देशरूपे
उचिते ॥ नियमेन ईयते । इण् ० ।
परिन्योर्नीलोत्पलौघघोरौघोरिति घ
क्ष्णघोषन्यायः उचितमित्यर्थः ॥

न्यायः

यादिषोडशपदार्थनिरूपणम् । तेषां
तत्त्वज्ञानाद्विशेषसम् । तस्यभाष्य
कारोवाक्यायनः । तदार्थिककारः
काच्ययनः । सट्टीकाकारोवाचस्य
तिमित्यः तच्छाषड्दयनाचार्यः ।
कुसुमाञ्जलिप्रभृति ग्रन्थकर्त्ता । त-
च्छिष्यप्रख्यापारिदासेरामभद्राङ्गेशो
वाध्यायविनामणिकाराद्योवह्वयः ॥
* ॥ प्रतिज्ञाहेतुदाहरणोपनयनिग
मनात्मकपञ्चाययवधाक्ये ॥ यथा ।
पर्वोवह्विमान् धूमान् वायोधूम
वान् सप्त वह्विमान् यथामहानसप्त
वह्विव्याप्यधूमवोश्चायम् तस्माद्द्वि
मान् ॥ नीयते प्राप्यतेद्विकक्षिते
योयेनस न्यायः । अध्यायन्यायेति
घञ्फोनिपातितः ॥ नीतौ ॥ जयो
पाये ॥ सोमे ॥ युक्तौ ॥ युक्तिमूल
कदृष्टान्तविशेषे ॥

न्यायपथः । पुं । भीमांसादिशंखे ॥

न्यायवृत्तः । वि । शास्त्रविचिताचारे ।

यथाशास्त्रव्यवहारिणि ॥

न्यायसारिणी । स्त्री । न्युक्त्याम् । युक्ति

पूर्वककर्मकारिण्याम् ॥ इतित्रिका-

खण्डशेष ॥ न्यायस्थले ॥

न्यायी । वि । न्यायवति ॥

न्याय्यः । वि । न्याय्ये । युक्ते श्लेष

विधे ॥ न्यायादनपेतम् । धर्मपथ